

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET JĘZYKOZNAWSTWA

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

OPRACOWANY PRZEZ
ZESPÓŁ ZAKŁADU SŁOWIAŃSTWA PAN
POD REDAKCJĄ
FRANCISZKA SŁAWSKIEGO

CZŁONKOWIE ZESPOŁU:
WIESŁAW BORYŚ
WAĆLAW FEDOROWICZ
KRYSTYNA HEREJ-SZYMAŃSKA
WANDA NAMYSŁOWSKA
WŁADYSŁAW SĘDZIK
FRANCISZEK SŁAWSKI
TADEUSZ SZYMAŃSKI
MARIA WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET JĘZYKOZNAWSTWA

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

TOM I

A—B

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK
1974

ZAKŁAD SŁOWIAÑOZNAWSTWA PAN
PRACOWNIA
JĘZYKA PRASŁOWIAŃSKIEGO
31-113 Kraków, ul. Straszewskiego 27

Recenzent
JAN SAFAREWICZ

Obwolutę, okładkę i karty tytułowe
projektował Janusz Bruchnalski

Printed in Poland

Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław.
Oddział w Krakowie 1974.
Nakład 2500 egz. Ark. wyd. 40; ark. druk. 30,5; ark. form. A1 40,56.
Papier ilustr. kl. III 70 g 70 × 100.
Oddano do składania 4 I 1974. Podpisano do druku 2 XII 1974.
Druk ukończono w grudniu 1974
Zam. nr 22/74 S-62-1278 Cena zł 130,—
Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, ul. Czapskich 4

W S T Ę P

I. Z HISTORII SŁOWNIKA

1. Prace nad Słownikiem prasłowiańskim (= SP) podjęto w r. 1954 z inicjatywy T. Lehra-Splawińskiego. Podstawowe zagadnienia i trudności związane z rekonstrukcją słownictwa prasłowiańskiego omówiono w latach 1958 i 1962. W r. 1961 ogłoszono powielony zeszyt próbny SP¹, do którego weszło około 100 haseł reprezentujących wszystkie części mowy z wyjątkiem zaimków.

Od tego czasu praca postąpiła znacznie naprzód, choć posuwa się dużo wolniej, niż się spodziewano. W chwili obecnej (wrzesień 1974) trwa wstępne opracowywanie haseł na literę T. Przygotowano ostatecznie do druku litery A—Ů (D znacznie zaawansowane). Ostateczna redakcja prowadzona przeze mnie przy pomocy dra W. Borysia przeciągnęła się dłużej, niż oczekiwano. Hasła opracowane wstępnie trzeba było pogłębiać zarówno pod względem materiałowym, jak i merytorycznym. Konieczne okazało się uściślanie i pogłębianie analizy morfologicznej, rekonstrukcji pierwotnego znaczenia oraz rewidowanie objaśnień etymologicznych.

2. Potrzeba rekonstrukcji słownika prasłowiańskiego jest niewątpliwa. Jedyną zakończoną pracą, która daje dziś jakie takie pojęcie o całości słownictwa wspólnego różnym językom słowiańskim, jest dzieło F. Miklosicha *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, wydane w r. 1886 w Wiedniu. Prawie 90 lat, jakie upłynęły od daty ukazania się tej książki, to okres wspaniałego rozwoju gramatyki porównawczej słowiańskiej, badań nad głosownią, morfologią i słownictwem słowiańskim. Nic dziwnego, że od wielu lat daje się odczuwać pilną potrzebę zastąpienia syntezy F. Miklosicha, wyraźnie dziś przestarzałej, choć ciągle podręcznej książki parającego się zagadnieniami słownictwa sławisty. Z początkiem naszego wieku dobre nowoczesne ujęcie znacznej części słowiańskiego materiału słownego dał E. Berneker (SEW), który jednak stanął na wyrazie *morz*. Tylko część najdawniejszego słownictwa słowiańskiego uwzględniła znakomity bałtycko-słowiański Słownik R. Trautmanna (BSW). Niestety nie doszły całkiem do skutku przygotowywane również z początkiem naszego wieku słowniki A. Meilleta i J. Rozwadowskiego, uczonych, których głęboka wiedza i doskonała metoda badawcza najbardziej może predestynowały do stworzenia trwałego dzieła w tej dziedzinie.

W ostatnich latach sytuacja znacznie się poprawiła. Zaczął wychodzić zeszytami wartościowy porównawczy słownik języków słowiańskich L. Sadnik i R. Aitzetmüllera (VWSS). Znacznie zaawansowane są prace nad słownikami etymologicznymi języków słowiańskich, przygotowywanymi przez zespoły ośrodków moskiewskiego pod redakcją O. N. Trubačeva² i berneńskiego pod

¹ Zob. niżej: Literatura o Słowniku prasłowiańskim.

² Trubačev ESSJ.

redakcją F. Kopečnego (początkowo V. Machka)³. Pojawiły się nowe wartościowe słowniki etymologiczne języków słowiańskich: bułgarskiego pod redakcją V. Georgieva (BER), ukraińskiego J. B. Rudnyckiego (Rudnyckij ED), serbochorwackiego P. Skoka (Skok ER). Oczekujemy także słownika etymologicznego słoweńskiego F. Bezłaja⁴.

II. ZAKRES

3. Zadaniem naszym jest rekonstrukcja zasobu słownikowego prasłowiańskiego z okresu bezpośrednio poprzedzającego najstarsze dane historyczne, a więc w przybliżeniu z wieków VII—VIII naszej ery. Na początku pracy wytknęliśmy sobie za cel rekonstrukcję stanu z końcowej doby faktycznej, realnej wspólnoty prasłowiańskiej, a więc z IV—V wieku n. e. Badania ostatniego dziesięciolecia wykazały jednak doniosłą rolę wieków VII—VIII w definitywnym ukształtowaniu zarówno wokalizmu, jak i kousonantyzmu prajęzyka słowiańskiego. Także i wiele rozpowszechnionych po całej Słowiańszczyźnie wyrazów obcych pochodzi z tego właśnie okresu (choćby np. *korl'ь*). Przyjęcie tej epoki jako punktu wyjścia pozwala również na ścisłe nawiązanie rekonstruowanych prapostaci do realnie zaświadczonego stanu najdawniej zapisanych języków słowiańskich.

III. ZASADY REDAKCYJNE

4. Słownictwo prasłowiańskie rekonstruujemy przede wszystkim na podstawie materiału leksykalnego dzisiejszego i dawnego wszystkich języków słowiańskich. Podstawowe znaczenie ma materiał dialektyczny, świadczący o rozwoju naturalnym pierwotnego zasobu słownego. W funkcji pomocniczej wykorzystujemy najstarsze pożyczki słowiańskie w językach sąsiednich (w greckim, rumuńskim, węgierskim, fińskim, germańskich, bałtyckich). Dużo pomaga także materiał onomastyczny, niezbędny nieraz dla odtworzenia czy to pierwotnej budowy, czy też zasięgu wyrazu. Tak np. do *borti bor'q* 'zмагаć się, mocować się, walczyć' utworzono nomen actionis : nomen agentis *borz* 'walka' (= stind. *bhára*- 'walka, spór'), typowe dla drugiego członu starych imion osobowych, jak psł. *Rati-borz*, stpol. od XII w. *Raci-bor*, *Želi-borz*, stpol. *Želi-bor*.

Niekiedy rekonstruowane hasło oparte jest tylko na materiale onomastycznym, np. *bezděds* dial. ptn. 'nie mający dziadka, przodka', pol. NO *Biezdziad* od XIV w., NM *Biezdzięda*, *Biezdziadowo*.

Ważne znaczenie ma analiza morfologiczna materiału słowiańskiego w ramach rekonstrukcji wewnętrznej. Umożliwia ona dotarcie do postaci pierwotnej przez odrzucenie nawarstwień słowotwórczych nowszych. Tak np. przy omawianiu psł. *blšćati* 'błyszczyć, fulgere' podkreślamy, że jest to postać pierwotna, z typowym dla czasowników stanu na *-ěti* zredukowanym wokalizmem pierwiastka (= lit. *bliskėti* 'ts.'). Synonimiczne *blišćati*, *blěšćati*, *blyšćati* wydzielamy jako wyrazy nowsze, z wokalizmem wtórnym, właściwym pierwotnie innym formacjom. Tak samo za pierwotne nomen actionis do *blšćati* uważamy tylko

³ ESSJ; por. też ZVSZ.

⁴ Zob. Bezłaj ES (poskusni).

bléskz, co gwarantuje prastara apofonia (ie. -oi-). Wyodrębniamy przy tym nowsze dewerbalne derywaty wsteczne z wtórnym wokalizmem odpowiednich czasowników, jak *bléskz* : *blésknōti*, *bliskz* : *bliscati*, *bliskati*, *blyskz* : *blyskati*.

5. W ramach każdego hasła Słownika dajemy z reguły: 1. rekonstrukcję prapostaci, 2. rekonstrukcję prasłowiańskiego znaczenia, 3. materiał dowodowy, 4. pochodzenie wyrazu, analizę morfologiczną, ewentualne odpowiedniki indoeuropejskie, 5. podstawową literaturę.

6. Rekonstrukcja prapostaci sprawia nieraz wiele kłopotu. Opieramy ją na realnym materiale, zrewidowanym analizą wewnętrzną. W funkcji pomocniczej wykorzystujemy niekiedy etymologię. Tak np. etymologia zdaje się przemawiać za prapostacią *bygólézz* : dial. zach. *bygólz* 'ptak kowalik, Sitta'. Byłoby to stare compositum z pierwszym członem *bygz* = *byzgz* (skostniała w złożeniach oboczna postać do *byzz* : *byzdz* = lit. *burzgùs* 'szybki'; warto dodać, że dobrze zaświadczony jest także dial. pld. przysłówki *bygo* 'szybko'). Etymologiczne znaczenie 'szybko łączyć' popierają zarówno inne nazwy tego ptaka, jak i jego opisy.

Idąc za J. Rozwadowskim (Studia 12—20) zdecydowaliśmy się na rekonstrukcję *brzna*, *brznye* 'błoto, lutum', opartej przede wszystkim na dokładnych odpowiednikach germańskich: goc. *brunna* 'źródło', stang. *brunna* : *burna* 'potok'.

Nie wydała się nam należyście uzasadniona rekonstrukcja *bsčela* 'pszczoła', nawiązująca do pñ.-zach.-ie. nazwy pszczoły (lit. *būtė*, stwniem. *bini*, stir. *bech*). Zarówno zapisy starocerkiewne, jak i podstawowe *bučati* (spotykane także i w znaczeniu 'brzęczeć, o pszczołach) skłoniły nas do rekonstrukcji *bsčela* (przyjmowanej np. przez Brücknera), do przyjęcia dopiero prasłowiańskiej genezy wyrazu.

7. Niekiedy postać pierwotną rekonstruujemy tylko na podstawie zaświadczonych derywatów. Tak np. na pśl. abstractum *bolěds* f. 'boleść, choroba' (*bolz* 'chory') wskazują: pld.słow. denominalne *bolědovati* 'być chorym, cierpieć', cs. *bolěždě* 'chory, cierpiący', *bolědina* 'chory'.

Na prasłowiański przymiotnik *bělizz* zdają się wskazywać: dłuż. *běliza*, głuź. *bělizka* 'biel drzewa', bułg. dial. *bělizina* 'biała ziemia', ros. dial. archang. *bělizz*, *bělizina* 'jasna smuga, jasna plama'. Byłby to derywat od przymiotnika *běls* 'biały', -iz- powtarza się w abstractum *bělizna* 'biel, białość'. Trzeba by to uwzględnić przy rozpatrywaniu genezy przyrostka -izna.

8. Wiele kłopotu sprawia nieraz także rekonstrukcja pierwotnego znaczenia. Głęboko ujął to zagadnienie É. Benveniste w artykule pt. Problèmes sémantiques de la reconstruction, Word 1954 (przedruk w jego książce Problèmes de linguistique générale, Paris 1966, s. 289—307). Staramy się odtworzyć podstawowe znaczenie ogólne, oczyszczając je od znaczeń nieistotnych, związanych z kontekstem. Chodzi nam o rekonstrukcję rozwoju znaczenia pierwotnego. Opieramy się przede wszystkim na realnie zaświadczonych danych słowiańskich. Uwzględniamy również znaczenia wynikające ze struktury słowotwórczej wyrazu.

9. Rozpatrując pochodzenie wyrazu, staramy się przede wszystkim zaszeregować go do jednej z trzech warstw chronologicznych słownictwa prasłowiańskiego: indoeuropejskiej (np. *borda*, *bratrs*, *bry brzve*, *bosz*, *cělz*, *cěna*), bałtosłowiańskiej (np. *baba*, *corna*, *brzz* : *brzdz*), czy też najnowszej i najliczniejszej, właściwie prasłowiańskiej, która powstała dopiero na gruncie prasłowiańskim. Przy podawaniu odpowiedników indoeuropejskich na pierwszy plan wysuwamy zawsze odpowiedniki dokładne pod względem strukturalnym. Tak np. przy objaśnianiu wyrazu *cělz* 'cały' przytaczamy przede wszystkim dokładne odpow-

wiedniki germańskie: goc. *hails*, stnord. *heill* 'zdrowy, cały' (ie. *kai-lo-* : *kai-lu-*), potem stprus. **kailu-s* w *kailūstiskan* acc. sg. f. 'zdrowie' < **kailūstas* 'zdrowy'.

Jeżeli wyraz ma dokładne odpowiedniki indoeuropejskie, rekonstrukcja pierwotnej motywacji może być dokonana tylko na gruncie indoeuropejskim. Nie wchodzi ona zasadniczo w zakres naszych zadań. Za podstawowy cel natomiast uważamy odtworzenie pierwotnej motywacji wyrazu, który powstał na gruncie prasłowiańskim. Zwracamy więc baczniejszą uwagę na bezpośrednią podstawę derywacyjną, na formant i jego funkcję.

10. Po materiale dowodowym, który obejmuje dokładne odpowiedniki morfologiczne rekonstruowanego wyrazu prasłowiańskiego, dajemy często w naszym Słowniku materiał porównawczy. Obejmuje on: a) formacje wyjątkowe, niekiedy nawet archaizmy morfologiczne, b) derywaty nawet i starsze, ale o małym zasięgu, c) derywaty nowsze, nieraz i o dużym zasięgu, d) derywaty prefiksalne, rozszerzające zasięg geograficzny wyrazu podstawowego.

Zadaniem tej części Słownika jest albo oświetlić bliżej morfologię, semantykę, czy zasięg geograficzny wyrazu podstawowego, albo też udostępnić przyszłym badaniom wartościowy pod względem morfologicznym czy semantycznym materiał.

Ogromna większość zawartego w tej części materiału to derywaty powstałe paralelnie i niezależnie na gruncie poszczególnych języków słowiańskich. Nierzadkie jednak są też i archaizmy, sięgające być może epoki prasłowiańskiej. Ta część naszego Słownika przyda się do badań nad słowotwórstwem słowiańskim.

11. Kolejność liter alfabetu:

a b b' c č d d' e ě g h i j k l l' l' m m' n n' o o p p' r r' ř ř' s š t t' u v v' z ž z y ь.

IV. PLUSY I MINUSY PRACY

12. W Słowniku prasłowiańskim mamy dwie podstawowe warstwy wyrazowe: na pewno prasłowiańską i drugą, której prasłowiańskość może być kwestionowana. Do pierwszej grupy zaliczamy wyrazy mające dokładne odpowiedniki indoeuropejskie (np. *bədəti* 'czuwać, nie spać' = lit. *budėti*, *badrž* dial. pld. i wsch. 'czujny' = stlit. *budras*, *bry brzve* 'brew, supercilium' = ie. *bhrū-*, np. stind. *bhrūh* f. acc. *bhrūvam*) oraz zbudowane przy pomocy formantów czy w ogóle środków morfologicznych nieproduktywnych w późniejszych językach słowiańskich (np. wykazujących apofonię samogłoski rdzennej jako dodatkowy środek derywacyjny: *bojъ* 'bicie, bicie się, walka' : *biti*, *borgъ* dial. pln. 'ochrona, osłona, to, co ochrania, osłania, daszek ochronny' : *bergti* dial. pld. i wsch. 'strzec, ochraniać'.

13. Druga wielka warstwa słownictwa prasłowiańskiego to należące do nowego pokładu chronologicznego formacje żywe i produktywne. Prasłowiańskości znacznej części rekonstruowanych przez nas wyrazów nie da się udowodnić, bo jako typ słowotwórczy produktywny zawsze mogły powstawać paralelnie, a niezależnie w różnych częściach i w różnych epokach Słowiańszczyzny. Dotyczy to np. produktywnych formacji sufiksalnych. Prasłowiańskość ich może wykazać tylko analiza semantyczna: w wypadku zatarcia się czy rozluźnienia związku semantycznego obu członów, podstawy derywacyjnej i sufiksu, zatarcia się czy rozluźnienia pierwotnej motywacji, oderwania się od danej serii derywacyjnej,

a więc w wypadku leksykalizacji (oczywiście, jeżeli zaświadczone to jest przynajmniej w dwóch nie sąsiadujących ze sobą językach słowiańskich).

Daliśmy sporo produktywnych formacji sufiksalnych, przy ich doborze kierując się zarówno budową słowotwórczą, jak i semantyką wyrazu. W wielu wypadkach prasłowiańskość podanych formacji może być kwestionowana. Największy kłopot w rekonstrukcji słownika prasłowiańskiego sprawia zadziwiający paralelizm rozwojowy budowy słowotwórczej języków słowiańskich.

14. Bacniejsze przyjrzenie się historii wyrazu, budowie morfologicznej, semantyce, zasięgowi geograficznemu zmusiło nas niejednokrotnie do zakwestionowania prasłowiańskości wyrazu. Tak np. brak najdawniejszych zapisów, produktywność formantu, rozbieżność znaczeń w językach słowiańskich, brak jakiegoś znaczenia zleksykalizowanego, nie uwarunkowanego budową, skłoniły nas do odrzucenia hasel *bédovati*, *bédvněti*.

Wbrew K. Moszyńskiemu (PZJP 316) nie widać podstaw do przyjęcia prasłowiańskości wyrazu *bolgoslaviti*. Za wtórnością przemawia wyraźnie zmienność postaci. Jest to wędrowna pożyczka z zakresu terminologii chrześcijańskiej z scs. *blagoslaviti*, co jest kalką z gr. εὐλογεῖν 'wielbić, błogosławić, chwalić, sławić' (w języku staroczeskim z adideacją do *slaviti*, w staropolskim ze stczes.).

Za późniejszą wędrowną pożyczkę uznaliśmy także wyraz *bur'anz*. Jak wykazał O. Pritsak (IJSL VIII 41—5), jest to pożyczka orientalna z XIII—XIV w. W niektórych językach słowiańskich, np. w polskim, czeskim, wyraz jest całkiem nowy. Nawiązywanie (zob. jeszcze M. Vasmer) do *buriti* okazało się niemożliwe do przyjęcia.

15. Ostatnie dziesięciolecia powiększyły znacznie naszą wiedzę o słownictwie słowiańskim i to, zarówno o słownictwie języków literackich, jak i o najważniejszym dla nas, dawnym i dialektycznym bogactwie słownym. Nie więc dziwnego, że znajdziemy w naszym Słowniku sporo hasel nowych, albo całkiem nieznanych np. Bernekerowi, albo też gubiących się u niego w jednym gnieździe wyrazowym. Oto kilka przykładów: *bedrz*, *bedrěnz* 'szczęśliwy, bogaty' (zob. Lunt Language XXIX 128—33); *berz* zach. i pld. 'koloru brzozy, z białymi plamami, pręgami'; *bělasz* : *běl'asz* : *bělěsz* 'o barwie zbliżonej do białej, albidus, subalbidus'; *bělskz* 'albulus'; *bosz* pln. deminutivum do *bosz*; *blesnz* zach. i pld. 'szalony, niespełna rozumu' (np. stpol. tylko u Mączyńskiego *blesny*, kasz. *blesni*, zob. Sławski Studia Rospond 66—70); *blkz* zach. 'huczenie, huk, łoskot' : 'topiel wodna, wir' (np. stpol. od XV w. *belk*, też dial.). Obok rzeczownika *blaznz* 'majaczenie, mamienie, zwodzenie; bładzenie, bład; człowiek bładzący, ośmieszający się, obłąkany, głupiec' dajemy też przymiotnik *blaznz* 'zwodniczy, mamiający, błędny; głupi, obłąkany'. Podobnie obok powszechnie znanego rzeczownika *blěskz* 'blask, fulgor, splendor, fulgur' wydobywamy także przymiotnik *blěskz* zach. i pld. (stpol. *blaski* 'szary, siwy, bladomodry', bułg. dial. *bljasko žtto* 'zboże, które się dobrze nie związało i pozostaje białe').

Wykazujemy również, że nie ma powodu do sceptycyzmu co do bóstwa *bělsz bogz*, dobrze zaświadczonego w żywym materiale słowiańskim.

16. Nowy materiał dialektyczny umożliwił niekiedy skorygowanie postaci głosowej. Okazało się np., że również i na gruncie słowiańskim w dialektach peryferycznych dobrze zaświadczone jest grupa spółgłoskowa *-zd-* w rodzinie wyrazu *borda* 'broda', a więc bałtyckie *barzda* ma odpowiedniki w słowiańskim (sł. *borzdavica*, *barzovka*, ros. dial. nowogrodzkie *borozdávka* 'brodawka').

17. Godne uwagi jest współistnienie różnych warstw chronologicznych w budowie morfologicznej wyrazu. Obok pierwotnego prymarnego derywatu *bi-dlo*

'narzędzie do bicia, uderzania, np. kołatka, płocha w krosnach', spotyka się także sekundarne *bija-dlo*. Normalnym przymiotnikiem od *bolto* 'błoto, palus, lutum' jest *bolt-yna*. Szczątkowo zaświadczony jest jednak także archaiczny typ *bolts* (por. Taszycki PSS III 51—4) = lit. *báltas* 'biały'.

18. Niejednokrotnie zwracamy uwagę na niemożliwość jednolitego objaśnienia niektórych wyrazów. Oprócz psł. *bész* 1. 'zły duch, diabeł' = lit. *bašas* 'straszydło, strach' wyróżniamy też dial. zach. i pld. *bész* 2. 'wściekanie się, wściekłość' deverbativum od *běsiti* 'doprowadzać do szału, wściekłości'. Za podwójnie motywowany uważamy wyraz *blōdz* 'błąd, error, erratio, deliramentum': na prastarą formację z apofonią -o- do *blēsti blēdq* 'majaczyć, gadać nie do rzeczy; być w błędzie, mylić się' nawarstwił się wtórny derywat wsteczny od *blōditi* 'błądzić, errare, vagari'.

19. Objasnienia badanego wyrazu szukamy przede wszystkim na gruncie słowiańskim. Wystarczy nam np. objaśnienie psł. *bat'a* m. 'starszy członek rodu, zwłaszcza ojciec, brat' jako skróconego hypocoristicum do *brat(r)s*, por. tego samego typu lit. *batis* 'ojciec, ojezulek' < *brōlis* 'brat'. Wbrew O. N. Trubačevowi (STR 21) nie dopatrujemy się tu kontynuacji ie. *patēr* 'ojciec'.

Objasniając psł. *brvněti* 'dźwięczeć, brzęczeć', nawiązujemy przede wszystkim do *bręcati*, porównując z wyrazami tego samego typu, bliskimi pod względem głosowym i znaczeniowym, choć niezależnymi genetycznie stwiniem. *bremān*, łac. *fremō*, gr. βρέμω. Materiał słowiański nie potwierdził przyjmowanej zwykle obocznej postaci *brvněti*. Historia pol. *brzmieć* wyraźnie wskazuje na wtórność tej postaci (upodobnienie na odległość *b...n* \ *b...m*, por. paralele s. v. *borna*, *pěsně*).

Pol. dial. kasz. *bucha* 'pycha, duma' (notowane od XVI w.) uważamy za wtórne nomen deverbale od *buchati* 'puchnąć, nabrzmiwać' powstałe dopiero na gruncie polskim. Nie widzimy podstaw do rekonstrukcji bsł. *bausa-* 'pycha' (Trautmann BSW 28), opartej tylko na tym wyrazie.

20. Słownik nasz powinien stworzyć podstawy do opracowania zróżnicowania dialektycznego języka prasłowiańskiego pod względem leksykalnym i słowotwórczym. Z gotowych prawie 900 haseł na litery *A B* blisko 400 uznajemy za wyraźne dialektyzmy. Wśród nich wyróżniamy ponad 170 wyrazów niemotywowanych. Materiał ten wyodrębnia z jednej strony północ Słowiańszczyzny od południa, z drugiej zaś wskazuje na łączność języków południowo- i wschodniosłowiańskich, a także zachodnio- i południowosłowiańskich. Słabiej zaznacza się odrębność leksykalna grup zachodniej, południowej i wschodniej.

V. UWAGI KOŃCOWE

Litery A—B przedstawiają jakąś $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{12}$ część całości.

Słownik prasłowiański jest pracą zespołową wykonaną przez Zespół Pracowni Języka Prasłowiańskiego Zakładu Słowianoznawstwa PAN.

Aktualni członkowie Zespołu:

Wiesław Boryś (W. B.)	Władysław Sędzik (W. S.)
Wacław Fedorowicz (W. F.)	Franciszek Sławski (F. S.)
Krystyna Herej-Szymańska (K. H.)	Tadeusz Szymański (T. Sz.)
Wanda Namysłowska (W. N.)	Maria Wojtyła-Świerzowska (M. Ś.).

W ciągu lat zespół ulegał poważnym zmianom. Dużą ilość haseł wykonali:
Zbigniew Gołąb (Z. G.) Kazimierz Polański (K. P.).

Roman Laskowski (R. L.)

Dorywczo brali udział w pracach Zespołu:

Leszek Bednarczuk (L. B.)

Stanisław Stachowski (S. S.)

Józef Reczek (J. Re.)

Bogumiła Szewczykówna (B. Sz.)

Jerzy Rusek (J. R.)

Henryk Wróbel (H. W.).

*

*

*

Pozostaje mi miły obowiązek serdecznie podziękować Kierownikowi Zakładu Słowianoznawstwa prof. drowi Zdzisławowi Stieberowi za długoletnią troskliwość i wyrozumiałość dla naszej pracy. Prof. drowi Janowi Safarewiczowi gorąco dziękujemy za cenne uwagi do poszczególnych haseł Słownika.

Franciszek Sławski

VI. LITERATURA O SŁOWNIKU PRASŁOWIAŃSKIM

T. Lehr-Splawiński, F. Sławski, Z pracowni Słownika prasłowiańskiego, RS XX 3—15;

Słownik prasłowiański, zeszyt próbnym. Redaktorzy: T. Lehr-Splawiński, F. Sławski, Kraków 1961, s. 66;

F. Sławski, Stan prac nad Słownikiem prasłowiańskim, SPAN 5/1961, 70—8;

K. Polański, Słowotwórstwo w Słowniku prasłowiańskim, SPAN 5/1961, 78—83;

Z. Gołąb, Trzy warstwy chronologiczne w słownictwie prasłowiańskim, SPAN 5/1961, 83—6;

Z. Gołąb, K. Polański, Z badań nad słownictwem prasłowiańskim, Slavia XXIX 525—40;

F. Sławski, O Słowniku prasłowiańskim, JP LIII 181—8;

F. Sławski, Nad pierwszym tomem Słownika prasłowiańskiego, RS XXXIV 3—16.

W Y K A Z S K R Ó T Ó W

I. ŹRÓDŁA I LITERATURA

AA	Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju, I—III Beograd 1923—6.
Abaev ES	V. И. Абаев, Историко-этимологический словарь осетинского языка, I: А—К', Москва—Ленинград 1958.
Abaev SEI	V. И. Абаев, Скифо-европейские изоглоссы на стыке Востока и Запада, Москва 1965.
ABG	C. B. Бернштейн, E. B. Чешко, Э. И. Зеленина, Атлас болгарских говоров в СССР, Москва 1958.
AGM	H. Horodyska-Gadkowska, A. Strzyżewska-Zaremba, Atlas gwar mazowieckich, Wrocław 1971 nn.
Agrell BL	S. Agrell, Baltische Lautstudien, Lund 1919.
Agrell IAS	S. Agrell, Intonation und Auslaut im Slavischen, Uppsala 1913.
Agrell ZB	S. Agrell, Zwei Beiträge zur slavischen Lautgeschichte, Lund 1918.
Agrell ZBL	S. Agrell, Zur baltoslavischen Lautgeschichte, Lund 1921.
AJK	Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich. Opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN (I—VI pod kierunkiem Z. Stiebera, od VII pod kierunkiem H. Popowskiej-Taborskiej), Wrocław 1964 nn.
AnzSIPh	Anzeiger für slavische Philologie, Wiesbaden 1966 nn.
ARG	Атлас русских народных говоров центральных областей к востоку от Москвы. Под ред. P. И. Аванесова, Москва 1957.
Arumaa UG	P. Arumaa, Urslavische Grammatik, I: Einleitung, Lautlehre, Heidelberg 1964.
ASJ	Atlas slovenského jazyka. Hl. autor a vedúci pracovnej skupiny J. Štolc, Bratislava 1968 nn.
AslPh	Archiv für slavische Philologie, Berlin 1876—1929.
Assem.	Assemanovo izborna evangjelje. Na svétlo dao I. Črnčić, Rim 1878 (nowe fototypiczne wydanie Vajsa-Kurza, Praha 1929).
Bajec Besedotvorje	A. Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika, I—IV, Ljubljana 1950—1959.
Bart.	Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy podług rękopisu z r. 1532 opracował i wydał Bolesław Erzepki, Poznań 1900.
Bartholomae AIW	Ch. Bartholomae, Altiranisches Wörterbuch, 2. unveränd. Aufl., Berlin 1961.

- Bartnicka-Dąbkowska NG
Bartoš DSM
Basara TBW
Battisti-Alessio DEI
Baudouin Szkice
Bauer Vývoj BB
BDA
BDial.
BE
Bednarczuk IEP
Bednarczuk PSP
Belostenec
Beneš ČP
Benveniste Origines
Benveniste Voc.
BER
Berneker SEW
Bernštejn OSG
Bevzenko IMUM
Bezljaj ES (poskusni)
Bezljaj Eseji
Bezljaj SVI
Bělič Dol.
Bilečkyj-Nosenko
- B. Bartnicka-Dąbkowska, Polskie ludowe nazwy grzybów, Wrocław 1964. PJ PAN 42.
F. Bartoš, Dialektický slovník moravský, Praha 1906.
J. Basara, Terminologia budownictwa wiejskiego w dialektach polskich. Cz. 1. Dom mieszkalny. Cz. 2. Pomieszczenia gospodarskie, ogrodzenia, zamknięcia, Wrocław 1964—1965. PJ PAN 43.
C. Battisti, G. Alessio, Dizionario etimologico italiano, I—V, Firenze 1968.
J. Baudouin de Courtenay, Szkice językoznawcze, I, Warszawa 1904.
J. Bauer, Vývoj českého souvětí, Praha 1960.
Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, wyd. A. Bezzenger I—XVIII, A. Bezzenger u. V. Prellwitz XIX—XXX, Göttingen 1877—1906.
Български диалектен атлас. Съставен под ръководство на Ст. Стойков и С. Б. Бернщейн (I), Ст. Стойков (II), София 1964 гг.
Българска диалектология. Проучвания и материали. София 1962 гг.
Български език, София 1951 гг.
L. Bednarczuk, Indo-European Parataxis, Kraków 1972.
L. Bednarczuk, Polskie spójniki parataktyczne, Wrocław 1967. PKJ PAN Kr. 13.
Ioannis Belostenec... Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatium aerarium..., Zagrabiae 1740. — Cytowane za RJAZ.
J. Beneš, O českých příjmeních, Praha 1962.
É. Benveniste, Origines de la formation des noms en indo-européen. 3. tirage, Paris 1962.
É. Benveniste, Le vocabulaire des institutions indo-européennes, I—II, Paris 1969.
Български етимологичен речник. Съставили: Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев, София 1962 гг.
E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch A—morg, Heidelberg 1908—1913.
С. Б. Бернштейн, Очерк сравнительной грамматики славянских языков, Москва 1961.
С. П. Бевзенко, Исторична морфология української мови. (Нариси із словозміни та словотвору), Ужгород 1960.
F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek, Ljubljana 1963.
F. Bezljaj, Eseji o slovenskem jeziku, Ljubljana 1967.
F. Bezljaj, Slovenska vodna imena, I—II, Ljubljana 1956—1961.
J. Bělič, Dolská nářečí na Moravě, Praha 1954.
П. Білецький-Носенко, Словник української мови. Підготував до видання В. В. Німчук, Київ 1966.

- Bjalskevič Mo-
hylew
Blanár SHL I. K. Бялькевіч, Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны, Мінск 1970.
V. Blanár, Zo slovenskej historickej lexikológie. Slovníkovy rozbor počtových kníh z baníckej osady Boce, Bratislava 1961.
- Bloch-Wartburg
DEF O. Bloch, W. von Wartburg, Dictionnaire étymologique de la langue française. 3. éd. refondue par W. von Wartburg, Paris 1960.
- BLZ
BMS Беларускі лінгвістычны зборнік, Мінск 1966.
Beogradski međunarodni slavistički sastanak (15—21 IX 1955), Beograd 1957.
- BN Biblioteka Narodowa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów (do r. 1939), Wrocław.
- Boisacq DE É. Boisacq, Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Étudiée dans ses rapports avec les autres langues indo-européennes. 3. éd., Heidelberg 1938.
- BPP Biblioteka Pisarzy Polskich, Polska Akademia Umiejętności, Instytut Badań Literackich PAN, Kraków (Wrocław) 1889 nn.
- BPTJ Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Kraków 1927 nn. (od 1956 Wrocław).
- Bričyn VSL М. А. Брицын, Из истории восточнославянской лексики, Киев 1965.
- Brodowska-Ho-
nowska SPS M. Brodowska-Honowska, Słowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim, Kraków 1960. MS PAN 2.
- BRS Беларуска-рускі слоўнік. Пад рэд. К. К. Крапівы, Масква 1962.
- Brückner LS A. Brückner, Litu-slavische Studien, I. Die slavischen Fremdwörter im Litauischen, Weimar 1877.
- Brückner SE A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 1927.
- Brugmann Grdr. K. Brugmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, 2. wyd., Strassburg 1897—1916.
- Brugmann KVG K. Brugmann, Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen, Strassburg 1902—1904.
- Brus. leksik.
i etym. Беларуская лексікалогія і этымалогія, Мінск 1968.
- BSL Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, Paris 1868 nn.
- BTR Български тълковен речник. Автори: Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров, София 1955.
- Budziszewska
SPŻ W. Budziszewska, Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej, Wrocław 1965. MS PAN 6.
- Buffa Dlhá Lúka F. Buffa, Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese, Bratislava 1953.
- Buffa SBN F. Buffa, Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatury, Bratislava 1972.
- Buga RR K. Būga, Rinktiniai raštai, I—III, Vilnius 1958—1962.

- Bulachovskýj PPUM
Christov Madan Cioranescu DER
Cloz.
Comment. Kiparsky
Cresc.
Cyran Przy-słówki
Černych Leksikol.
ČMF
ČP IV
DABM
Dal
Daničić RSS
Dejna AGK
Dejna PLP
Devoto DE
Dial. leks. 1969
Diels AG
Diss. Slav.
DMUM
DNSchrijnen
Donum
DSP 1641
Durnovo Očerk
- Л. А. Булаховський, Питання походження української мови, Київ 1956.
Г. Христов, Местните имена в Маданско, София 1964.
A. Cioranescu, Diccionario etimologico rumano. Unisersidad de la Laguna. Biblioteca Filologica, Tenerife 1966.
Glagolita Clozův. Vydal V. Vondrák, Praha 1893.
Lingua viget. Commentationes slavicae in honorem V. Kiparsky, Helsinki 1964.
Crescencyusza Księgi o gospodarstwie i opatrzeniu rozmnożenia rozlicznych pożytków, każdemu stanowi potrzebne, Kraków 1549.
W. Cyran, Przysłówki polskie. Budowa słowotwórcza, Łódź 1967.
П. Я. Черных, Очерк русской исторической лексикологии, Москва 1956.
Časopis pro Moderní Filologii, Praha 1911 nn.
Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě, Praha 1958. ČP V = ... pro V. ... v Sofii, Praha 1963. ČP VI = ... pro VI. ... v Praze, Praha 1968.
Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Пад рэд. Р. І. Аванесавы, К. К. Крапівы і Ю. Ф. Мацкевіч, Мінск 1963.
В. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка. 3. исправленное и значительно дополненное издание под ред. И. А. Бодуэна-де-Куртене, I—IV, С.-Петербург—Москва 1903—1909.
Ђ. Даничић, Рјечник из књижевних старина српских, I—III, У Биограду 1863—1864.
K. Dejna, Atlas gwarowy województwa kieleckiego, Łódź 1962—1968.
K. Dejna, Polsko-laskie pogranicze językowe na terenie Polski, I—II, Łódź 1951—1953.
G. Devoto, Avviamento alla etimologia italiana. Dizionario etimologico, 2. ed. riveduta e ampliata, Firenze 1968.
Диалектная лексика 1969, Ленинград 1971.
Вопросы изучения лексики русских народных говоров. Диалектная лексика 1971, Ленинград 1972.
P. Diels, Altkirchenslavische Grammatik I, 2. Aufl., Heidelberg 1963.
Dissertationes Slavicae. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Szeged 1962 nn.
Дослідження і матеріали з української мови, Київ.
Donum natalicium Schrijnen, Nijmegen — Utrecht 1929.
Donum Balticum. To Christian S. Stang... Edited by V. Rūke-Dravina, Stockholm 1970.
M. Karaś, A. Karasiowa, Mariana z Jaślisk Dykejonarz słowiańsko-polski z roku 1641 (Dictionarium selano-policum...), Wrocław 1969. PKJ PAN Kr. 21.
Н. Дурново, Очерк истории русского языка, Москва—Ленинград 1924.

- Duvernois A. Duvernois, Słownik języka bułgarskiego, I—II, Moskwa 1889.
- DWA Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Wien.
- Dzendzelivskýj Zakarp. Й. О. Дзєндзелівський, Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (лексика), I—II, Ужгород 1958—1960.
- Dzendzelivskýj UZLP Й. О. Дзєндзелівський, Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі, Київ 1969.
- Ebert RV Reallexikon der Vorgeschichte, wyd. M. Ebert, I—XV, Berlin 1924—1932.
- Eichler EW E. Eichler, Etymologisches Wörterbuch der slawischen Elemente im Ostmitteleutschen, Bautzen 1965.
- EIRJ Этимологические исследования по русскому языку, Москва 1960 гг.
- Elezović Kos.-Met. Г. Елезовић, Речник косовско-метохишког дијалекта, I—II, Београд 1932—1935.
- Endzelin LG J. Endzelin, Lettische Grammatik, Heidelberg 1923.
- Endzelin SBE И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, Харьков 1911.
- Eriksson Le nid G. Eriksson, Le nid *prav-* dans son champ sémantique. Recherches sur le vocabulaire slave, Stockholm 1967.
- ESR Études Slaves et Roumaines, Budapest 1948 гг.
- ESSJ Etymologický slovník slovanských jazyků. Ukázkové číslo. Red. E. Havlová, Brno 1966.
- Etim. Этимология, Москва 1963 гг. (Dalsze tomy oznaczone datami 1964 гг., niezależnymi od roku wydania).
- Euch. Euchologium Sinaiticum, wyd. R. Nahtigal, I—II, Ljubljana 1942.
- Falk—Torp H. S. Falk, A. Torp, Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch, I—II, Heidelberg 1910—1911. — 2. Aufl., Oslo—Bergen 1960.
- Fasske Vetschau H. Fasske, Die Vetschauer Mundart, Bautzen 1964.
- Federowski LB M. Federowski, Lud białoruski, I—VII, Warszawa 1897—1969.
- Feist VWGS S. Feist, Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache, 3. neubearbeit. u. vermehrte Aufl., Leiden 1939.
- Ferianc SNR O. Ferianc, Slovenské názvoslovie rýb Československej republiky a susediacich krajov, Turčiansky sv. Martin 1948.
- Ferianc SNV O. Ferianc, Slovenské názvoslovie vtákov, Bratislava 1958.
- Festschrift Vasmer Festschrift für Max Vasmer zum 70. Geburtstag, Wiesbaden 1956.
- Filin Proisch. Ф. П. Филин, Происхождение русского, украинского и белорусского языков. Историко-диалектологический очерк, Ленинград 1972.
- Flajšhans Klaret Klaret a jeho družina. Text z rukopisu upravil a vydal V. Flajšhans I—II, Praha 1926—1928.
- For Jakobson For Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his sixtieth Birthday 11 October 1956, The Hague 1956.
- Fortunatov Lekcii Ф. Форгунаговъ, Лекции по фонетике старославянского (церковнославянского) языка, Петроградъ 1919.

- Fraenkel BS E. Fraenkel, Die baltischen Sprachen, ihre Beziehungen zu einander und zu den indogermanischen Schwesteridiomen als Einführung in die baltische Sprachwissenschaft, Heidelberg 1950.
- Fraenkel LEW E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, I—II, Heidelberg 1955—1965.
- Friedrich HW J. Friedrich, Hethitisches Wörterbuch. Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter, Heidelberg 1952. Ergänzungshefte 1—3, Heidelberg 1957—1966.
- Frinta Bohem. A. Frinta, Bohemizmy a paleoslovenizmy v lužickosrbské terminologii křest'anské a jejich dějepisný význam. Acta Universitatis Carolinae 1954. Philologica 5, Praha 1954.
- Frinta NNČS A. Frinta, Náboženské názvosloví československé, Praha 1918.
- Frisk GEW H. Frisk, Griechisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1960 nn.
- Fryz. Fragmenty fryzyńskie. Wyd.: F. Ramovš, M. Kos, Brižinski spomeniki, Ljubljana 1937.
- Gebauer HMČ J. Gebauer, Historická mluvnice jazyka českého, Praha 1894—1898. — Wydanie fototypiczne: Praha 1958—1963.
- Gebauer Sl. J. Gebauer, Slovník staročeský, I—II (*a-netbalivost*), Praha 1903 nn. — 2. vyd. Praha 1970.
- Georgiev BEO B. Георгиев, Българска етимология и ономастика, София 1960.
- Georgiev Morfoloģija B. Георгиев, Основни проблеми на славянската диакронна морфология, София 1969.
- Georgiev VBE B. Георгиев, Въпроси на българската етимология, София 1958.
- Georgiev Vok. sistema B. Георгиев, Вокалната система в развоја на славянските езици, София 1964.
- Gerov H. Геров, Речникъ на българскій языкъ, I—V (IV—V подъ ред. на Т. Панчевъ), Пловдивъ 1895—1904.
- Gerov Dop. Дополнение на българския речникъ отъ Н. Геровъ. Събралъ, наредилъ и изтъквалъ Т. Панчевъ, Пловдивъ 1908.
- GHJP Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, Gramatyka historyczna języka polskiego, Warszawa 1955.
- Giannelli LM C. Giannelli, Un lexique macédonien du XVIe siècle. Avec la collaboration de A. Vaillant, Paris 1958.
- GJP T. Benni, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, H. Ułaszyn, Gramatyka języka polskiego, Kraków 1923.
- Glonar SS J. Glonar, Slovar slovenskega jezika, Ljubljana 1936.
- Glotta Glotta, Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache, Göttingen 1907 nn.
- Gregor Slav.-buč. A. Gregor, Slovník nářečí slavkovsko-bučovického, Praha—Brno 1959.
- Grinkova Ist. leks. H. П. Гринкова, Вопросы исторической лексикологии русского языка I, Ленинград 1962.

- Gruchmanowa Kramská GSU Habovštiak Orava
M. Gruchmanowa, Gwary Kramsk, Podmokli i Dąbrówki w województwie zielonogórskim, Zielona Góra 1969.
Годишник на Софийския университет, София 1905 nn.
A. Habovštiak, Oravské nárečia, Bratislava 1965.
- Havers NLS Havránek GV
W. Havers, Neuere Literatur zum Sprachtabu, Wien 1946.
B. Havránek, Genera verbi v slovanských jazycích, I—II, Praha 1928—1937.
B. Havránek, A. Jedlička, Česká mluvnice, Praha 1963.
- Havránek-Jedlička ČM HDZ
Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb 1956 nn.
- Herne SF
G. Herne, Die slavischen Farbenbenennungen. Eine semasiologisch-etymologische Untersuchung, Uppsala 1954.
- Hinze WDLF
F. Hinze, Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranischen (Kaschubischen). Veröff. d. Instituts f. Slawistik DAW 37, Berlin 1965.
- Hirt IG
H. Hirt, Indogermanische Grammatik, I—V, Heidelberg 1927—1929.
- Hirtz RNZN
M. Hirtz, Rječnik narodnih zoologičkih naziva, I—III, Zagreb 1928—1956.
- HLBM
Гістарычная лексікалогія беларускай мовы. Рэд. А. Я. Баханькаў, А. І. Жураўскі, М. Р. Суднік, Мінск 1970.
- Holthausen VEWA
F. Holthausen, Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch des Altwestnordischen, Altnorwegisch-isländischen einschliesslich der Lehn- und Fremdwörter sowie der Eigennamen, Göttingen 1948.
- Holub-Kopečný ES
J. Holub, F. Kopečný, Etymologický slovník jazyka českého Praha 1952.
- Hołyńska-Baranowa UNM
T. Hołyńska-Baranowa, Ukraińskie nazwy miesięcy na tle ogólnosłowiańskim, Wrocław 1969. P.J. PAN 51.
- Horbač ULS XVII
O. Горбач, Перший рукописний українсько-латинський словник Арсенія Корецького-Сатановського та Єпіфанія Славинецького, Рим 1968.
- Horečka Frenštát
F. Horečka, Nářečí na Frenštátsku, Frenštát pod Radhoštěm 1941.
- Hosák-Šrámek
L. Hosák, R. Šrámek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku, Praha 1970 nn.
- Hrabec EK
S. Hrabec, Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII w., Toruń 1949.
- Hrinčenko
Словарь украинского языка собранный редакцией журнала „Кіевская Старина“. Редактировали, съ добавлениемъ собственныхъ матеріаловъ Б. Д. Гринченко, I—IV, Кіевъ 1907—1909.
- Hruška DSCh
J. F. Hruška, Dialektický slovník choďský, Praha 1907.
O. Hujer, Příspěvky k historii a dialektologii českého jazyka, Praha 1961.
- IA
Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde, Beiblatt zu den Indogerm. Forschungen, Strassburg 1892 nn.
- IF
Indogermanische Forschungen, Strassburg 1892 nn.

- IG Indogermanische Grammatik, herausgeg. von Jerzy Kuryłowicz, Heidelberg 1968 nn.
- IGLRJ Историческая грамматика и лексикология русского языка. Материалы и исследования, Москва 1962.
- ИВЕ Известия на Института за български език, София 1952 nn.
- IJ Indogermanisches Jahrbuch, Berlin 1914 nn.
- IJSLP International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, The Hague 1959 nn.
- Илчев RLI С. Илчев, Речник на личните и фамилни имена у българите, София 1969.
- Иљинский NA Г. А. Ильинский, О некоторых архаизмах и новообразованиях праславянского языка, Прага 1902.
- Иљинский PG Г. А. Ильинский, Праславянская грамматика, Нежинь 1916.
- Иљинский SM Г. А. Ильинский, Сложные местоимения... в славянских языках, Москва 1905.
- Илић-Svityč Акс. В. М. Илић-Свитыч, Именная акцентуация в балтийском и славянском. Судьба акцентуационных парадигм, Москва 1963.
- Исаџенко SRS А. V. Isačenko, Slovensko-ruský prekladový slovník, I—III, Bratislava 1950—1957.
- Issled. drevne-russ. 1969 Исследования по словообразованию и лексикологии древнерусского языка, Москва 1969.
- Issled. ist. leks. Исследования по исторической лексикологии древнерусского языка, Москва 1964.
- Issled. leks. russ. Исследования по лексикологии и грамматике русского языка, Москва 1961.
- Issled. serboluž. Исследования по серболужицким языкам, Москва 1970.
- Ivanova Troj. дам. XVII А. Иванова, Троянски дамскин, български паметник от XVII век, София 1967.
- Ivanov-Toporov Slav. sem. sistemy В. В. Иванов, В. Н. Топоров, Славянские языковые моделирующие семиотические системы, Москва 1965.
- Iveković-Broz F. Iveković, I. Broz, Rječnik hrvatskoga jezika, I—II, Zagreb 1901.
- Ivšić SPG S. Ivšić, Slavenska poredbena gramatika. Priredili J. Vrana i R. Katičić, Zagreb 1970.
- Iz ist. slov Из истории слов и словарей, Ленинград 1963.
- Izsl. Romanski Езиковедско-етнографски изследованија в памет на академик Стоян Романски, София 1960.
- Izv. Известия Отделения Русского Языка и Словесности Императорской Академии Наукъ, Петроградъ 1896 — Ленинград 1927; Известия Академии Наук СССР, Отделение литературы и языка, Москва—Ленинград 1940 nn.
- Jacobsson G. Jacobsson, L'histoire d'un groupe de mots balto-slaves, Göteborg 1958.
- Jagić EKS V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue berichtigte und erweiterte Ausgabe, Berlin 1913.
- Jahn Adv. J. Jahn, Slovanské adverbium, Praha 1966.
- Jakobson SW R. Jakobson, Selected Writings, 'S-Gravenhage 1962 nn.

- Jakubaš F. Jakubaš, Hornjoserbsko-němski słownik, Budyšin 1954.
 Jambrešić Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica... ab Andrea Jambressich..., Zagrabiae 1742. — Cytowane za RJAZ.
- Janko PS J. Janko, O pravěku slovanském, Praha 1912.
 Jankoŭski DS Ф. Янкоўскі, Дыялектны слоўнік, I—III, Мінск 1959, 1960, 1970.
- Jaškin BHN I. Я. Яшкін, Беларускія геаграфічныя назвы. Тапаграфія. Гідралогія, Мінск 1971.
- JF Јужнословенски филолог, Београд 1913 nn.
 JIRS Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache, I—XXIX, Leipzig 1894—1921.
- JiS Jezik in slovstvo, Ljubljana 1955 nn.
 JP Język Polski, Kraków 1913 nn.
 JPE Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich, I—II, Encyklopedia, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1915.
- JS Jazykovedný Sborník, Turčiansky sv. Martin 1946/7 nn.
 Jungmann J. Jungmann, Slovník česko-německý, I—V, Praha 1835—1839.
- Jurčanka Mscisl. Г. Юрчанка, Дыялектны слоўнік. (З гаворак Мсціслаўшчыны), Мінск 1966.
- Kálal M. Kálal, Slovenský slovník z literatúry aj nářečí, Banská Bystrica 1924.
- Kalima SLO J. Kalima, Die slavischen Lehnwörter im Ostseefinnischen, Berlin 1956.
- Kálmán RWL B. Kálmán, Die russischen Lehnwörter im Wogulischen, Budapest 1961.
- Karłowicz SGP J. Karłowicz, Słownik gwar polskich, I—VI, Kraków 1900—1911.
- Karłowicz SWO J. Karłowicz, Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim, Kraków 1894—1905.
- Karskij Belorusy E. Ф. Карский, Белорусы. Язык белорусского народа, I—II, Москва 1955—1956 (1. wyd.: I—III, Варшава 1908—1912).
- Касьпяровіч Vicebsk M. I. Каспяровіч, Віцебскі краёвы слоўнік, Віцебск 1927.
 KDA С. Б. Бернштейн, В. М. Иллич-Свитыч, Г. П. Клепикова, Т. В. Попова, В. В. Усачева, Карпатский диалектологический атлас, I: текст, II: карты, Москва 1967.
- KDO Карпатская диалектология и ономастика, Москва 1972.
 Kellner VN A. Kellner, Východolašská nářečí, II, Brno 1949.
 KESRJ Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская, Краткий этимологический словарь русского языка, Москва 1961. — 2. wyd.: Москва 1972.
- Kiparsky GLG V. Kiparsky, Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen, Annales Academiae Scientiarum Fennicae XXXII 2, Helsinki 1934.

- Kiparsky Wortakzent V. Kiparsky, Der Wortakzent der russischen Schriftsprache, Heidelberg 1962.
- Kiselevskij Bot. sl. A. И. Киселевский, Латино-русско-белорусский ботанический словарь, Минск 1967.
- Kluge EW¹⁸ F. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 18. Aufl. bearb. von W. Mitzka, Berlin 1960.
- KLW Kultura ludowa Wielkopolski. Pod red. J. Burszty, Poznań 1960 nn.
- Kn. G. Knapski (Cnapius), Thesaurus polono-latino-graecus..., Kraków 1621.
- Knieszsa MNSJ I. Knieszsa, A magyar nyelv szláv jövevényszavai, I, 1—2, Budapest 1955.
- Knutsson GL K. Knutsson, Die germanischen Lehnwörter im Slavischen vom Typus *buky*, Lund 1929.
- Kolberg Pomorzec O. Kolberg, Pomorze. Dzieła wszystkie 39, Kraków 1965. Tu też: A. Hilferding, Ostatki Słowian na południowym brzegu Bałtyckiego Morza.
- Komárek HMČ M. Komárek, Historická mluvnice česká, I. Hláskosloví, Praha 1958.
- Koneski GMJ Б. Конески, Граматика на македонскиот литературен јазик, [2. wyd.], Скопје 1967.
- Koneski Ist. Б. Конески, Историја на македонскиот јазик, Скопје 1965.
- Kořínek Studie J. M. Kořínek, Studie z oblasti onomatopoeje, Praha 1934.
- Koseska BSM V. Koseska, Bułgarskie słownictwo meteorologiczne na tle ogólnosłowiańskim, Wrocław 1972. PJ PAN 63.
- Kosiński Czechów W. Kosiński, Słownik okolicy Czechowa, MPKJ VII 27—74, Kraków 1914.
- Kotkov Očerki С. И. Котков, Очерки по лексике южновеликорусской письменности XVI—XVIII веков, Москва 1970.
- Kott F. Š. Kott, Česko-německý slovník, I—VII, Praha 1878—1893.
- Kott Dod. DSM F. Š. Kott, Dodatky k Bartošovu dialektickému slovníku moravskému, Praha 1910.
- Kovačev MNGabr. H. П. Ковачев, Местните названия в Габровско, София 1965.
- Kovačev MNSevl. H. П. Ковачев, Местните названия от Севлиево, София 1961.
- Kovačev Trojan H. П. Ковачев, Топонимия на Троянско, София 1969.
- Krantzmayer OK E. Krantzmayer, Ortsnamenbuch von Kärnten, I—II, Klagenfurt 1956—1958.
- Kronasser EHS H. Kronasser, Etymologie der hethitischen Sprache, I, Wiesbaden 1966.
- Kronasser HS H. Kronasser, Handbuch der Semasiologie, Heidelberg 1952.
- KRW Księga referatów. Sekcja I — Językoznawstwo. II. Międzynarodowy Zjazd Słowistów (Filologów słowiańskich), Warszawa 1934.
- KSchB Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, keltischen und slavischen Sprachen

- (wyd.: A. Kuhn, A. Schleicher), I—VIII, Berlin 1856—1876.
- KSIS** Краткие Сообщения Института Славяноведения АН СССР, Москва.
- Kubín Kladsko** J. Kubín, Lidomluva Čechů kladských, Praha 1913.
- Kucała PSM** M. Kucała, Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich, Wrocław 1957. PJ PAN 11.
- Kulikovskij Olo-
nec** Г. Куликовский, Словарь областного олонечкаго наречія, Санктпетербургъ 1898.
- Kupiszewski SM** W. Kupiszewski, Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego, Wrocław 1969. PJ PAN 57.
- Kurschat Thes.** Alexander Kurschat, Litauisch-deutsches Wörterbuch. Thesaurus Linguae Lituanae. Hrsgg. von W. Wissmann u. E. Hofmann. Unter Mitwirkung von Armin Kurschat u. Hertha Krick, Göttingen 1968 nn.
- Kuryłowicz Acc.** J. Kuryłowicz, L'accentuation des langues indo-européennes, Wrocław 1958.
- Kuryłowicz AI** J. Kuryłowicz, L'apophonie en indo-européen, Wrocław 1956.
- Kuryłowicz Ét.** J. Kuryłowicz, Études indoeuropéennes, I, Kraków 1935.
- Kuryłowicz IC** J. Kuryłowicz, The Inflectional Categories of Indo-European, Heidelberg 1964.
- Kuryłowicz IG** J. Kuryłowicz, Indogermanische Grammatik, II. Akzent. Ablaut, Heidelberg 1968.
- Kuryłowicz ZJ** J. Kuryłowicz, Związki językowe słowiańsko-germańskie, Przegląd Zachodni 1951, 5/6, s. 191—206.
- Kuzela-Rudn.** Z. Kuzela, J. Rudnyékyj, Ukrainisch-deutsches Wörterbuch. Unter Mitwirkung von K. H. Meyer, Leipzig 1943.
- Kuznecov MPJ** П. С. Кузнецов, Очерки по морфологии праславянского языка, Москва 1961.
- KZ** Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, begründet von A. Kuhn, Berlin 1852 nn.
- L.** S. B. Linde, Słownik języka polskiego, 2. wyd., I—VI, Lwów 1854—1860 (wyd. 1.: Warszawa 1807—1814). — S. Hrabec, F. Peplowski, Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w Słowniku Lindego, Warszawa 1963.
- Lajnert RM** J. Lajnert, Rostlinske mjena serbske, němske, laćanske, Berlin 1954.
- Lamprecht** A. Lamprecht, Slovník středoopavského nářečí, Ostrava 1963.
- Opava** Language. Journal of the Linguistic Society of America. Baltimore.
- Language**
- Larin Pariž.** Б. А. Ларин, Парижский Словарь московитов 1586 г., Рига 1948.
- Slov. 1586.**
- Larin RAS** Б. А. Ларин, Русско-английский словарь-дневник Ричарда Джемса (1618—1619 гг.). Ленинград 1959.
- 1618—1619**
- LD** Лінгвістычныя даследаванні. Зборнік артыкулаў, Мінск 1971.
- Leder RF** I. Leder, Russische Fischnamen, Wiesbaden 1968.

- Lehr-Splawiński GP T. Lehr-Splawiński, Gramatyka połabska, Lwów 1929.
- Lehr-Splawiński, Polański SE T. Lehr-Splawiński, K. Polański, Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich, z. 1: *A—d'üzd*, Wrocław 1962.
- Leks.Bjul. Leksikograficzny бюлетень, Київ.
- Leks. drevneruss. Лексикология и словообразование древнерусского языка, Москва 1966.
- Leks. Palessja (Minsk) Лексика Палесся ў прасторы і часе. Аўтары: Г. В. Вештарт, Л. Ц. Выгонная, І. І. Лучыц-Федарэц, В. У. Мартынаў, Мінск 1971.
- Leks. Poleszja Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря, Москва 1968.
- Leks. russ. gov. Лексика русских народных говоров. (Опыт исследования), Москва—Ленинград 1966.
- Leks. Zyz. Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская. Підготовка текстів пам'яток і вступні статі В. В. Німчука, Київ 1964.
- Leskien BN A. Leskien, Die Bildung der Nomina im Litauischen, Leipzig 1891.
- LF Listy Filologické, Praha 1874 nn.
- Lidén BSA E. Lidén, Ein baltisch-slavisches Anlautgesetz, Göteborg 1899.
- Lidén SAVS E. Lidén, Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte, Uppsala 1897.
- LISL Létopis Instituta za serbski ludospyt. Rjad A: Rěčespyt a literatura, Budyšin 1952 nn.
- LKŽod. Lietuvių kalbos žodynas, Vilnius 1941 nn.
- Loos J. Loos, Wörterbuch der slovakischen, ungarischen und deutschen Sprache, Pest 1871.
- Lorentz GP F. Lorentz, Gramatyka pomorska. Przekł. z niem. rękopisu i posłowie M. Rudnicki, indeks wyrazów P. Smoczyński, I—III, wyd. fotooffset., Wrocław 1958—1962 (wyd. 1.: Poznań 1927—1937).
- Lorentz PW F. Lorentz, Pomoranisches Wörterbuch, I: *A—P*, Berlin 1958, II—III fortgeführt von F. Hinze, Berlin 1968 nn.
- Lorentz SIW F. Lorentz, Slovinzisches Wörterbuch, I—II, St.-Petersburg 1908—1912.
- Lorentz SNH F. Lorentz, Slawische Namen Hinterpommerns (Pomorze Zachodnie), Berlin 1964.
- Loriš Ostrava J. Loriš, Razbor podřečí hornoostravského ve Slezsku, Praha 1899.
- LP Lingua Posnaniensis, Poznań 1949 nn.
- LS Lud Słowiański, I—IV, Kraków 1929—1938.
- Lyusenko Polissja П. С. Лисенко, Словник діалектної лексики середнього і східного Полісся, Київ 1961.
- Львов Очерки А. С. Львов, Очерки по лексике памятников старославянской письменности, Москва 1966.
- Łoś GP J. Łoś, Gramatyka polska, I—III, Kraków 1922—1927.
- Łoś SS И. Л. Лось, Сложныя слова в польском языке, С.-Петербургъ 1901.

- Machek ČSR V. Machek, Česká a slovenská jména rostlin, Praha 1954.
 Machek ES V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha 1957.
 Machek ES² V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého, 2. opr. a dopl. vyd., Praha 1968.
 Machek Recherches V. Machek, Recherches dans le domaine du lexique balto-slave, Brno 1934.
 Machek Studie V. Machek, Studie o tvoření výrazů expresivních, Praha 1930.
 Maciejewski J. Maciejewski, Słownik chełmińsko-dobrzyński (Siemoń, Chełm.-dobrz. Dulsk), Toruń 1969.
 MAGP Mały atlas gwar polskich. Opracowany przez Pracownię Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie pod kierunkiem K. Nitscha (I—II), M. Karasia (III nn.), I—XIII, Wrocław 1957—1970.
 Majewski SN E. Majewski, Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich, I—II, Warszawa 1889—1894.
 Makowiecki Sł. bot. Słownik botaniczny łacińsko-małoruski, zebrał i ułożył w latach 1877—1932 Stefan Makowiecki, Kraków 1936. PKJ PAU 24.
 Malina Mistřice I. Malina, Slovník nářečí mistřického, Praha 1946.
 Małecki SW Małecki, Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Soluńskim), I. Teksty, II. Słownik, Kraków 1934.
 Małecki-Nitsch M. Małecki, K. Nitsch, Atlas językowy polskiego Podkarpacia, Kraków 1934.
 AJPP
 Mar. Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus, ed. V. Jagić, Berlin—Sanktpeterburg 1883.
 Maretić Gram. T. Maretić, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga kniževnog jezika, 3. izd., Zagreb 1963 (1. wyd.: Zagreb 1899).
 Martynov SGLV B. B. Мартынов, Славяно-германское лексическое взаимодействие древнейшей поры. (К проблеме прародины славян), Минск 1963.
 Martynov SIA B. B. Мартынов, Славянская и индоевропейская аккомодация, Минск 1968.
 Mat. russ. dial. Материалы и исследования по русской диалектологии, Москва 1959 nn.
 Mat. SRNG Materiały z Instytutu Językoznawstwa AN ZSRR w Leningradzie, opracowującego słownik gwar rosyjskich (SRNG).
 Mayrhofer M. Mayrhofer, Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. A Concise Etymological Sanskrit Dictionary, Heidelberg 1953 nn.
 KEWA
 Mazon DSA A. Mazon, Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du sud, Paris 1936.
 Mažuranić Prinosi V. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravopovjesni rječnik, Zagreb 1908—1922.
 Mańcz. J. Mańczyński, Lexicon latino-polonicum ex optimis latinae linguae scriptoribus concinnatum, Regiomonti Borussiae 1564. — W. Kuraszkiewicz, Wyrazy polskie w słowniku łacińsko-polskim Jana Mańczyńskiego, I—II, Wrocław 1962—1963.

- MBBR Материали за български ботаничен речник. Събрани от Б. Давидов и А. Явашев. Допълнени и редактирани от Б. Ахтаров, София 1939.
- Megiser 1592 H. Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592. Bearbeitet von A. Lägroid, Wiesbaden 1967.
- Meillet DEL³ A. Ernout, A. Meillet, Dictionnaire étymologique de la langue latine, 3. éd., Paris 1951.
- Meillet DIE A. Meillet, Les dialectes indo-européens. Nouveau tirage avec une introduction nouvelle et des additions, Paris 1950.
- Meillet Ét. A. Meillet, Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave, I—II, Paris 1902—1905.
- Meillet SC A. Meillet, Le slave commun, 2. éd. revue et augm. avec le concours de A. Vaillant, Paris 1934.
- Meillet-Vendryes
GCLC A. Meillet, V. Vendryes, Traité de grammaire comparée des langues classiques, 3. éd., Paris 1963.
- Mél. Mikkola Mélanges de philologie offerts à J. J. Mikkola, Helsinki 1931.
- Мельниченко Ja-
rosavl Г. Г. Мельниченко, Краткий ярославский областной словарь, объединяющий материалы ранее составленных словарей (1820—1956 гг.), Ярославль 1961.
- Merkulova
ORNR В. А. Меркулова, Очерки по русской народной номенклатуре растений, Москва 1967.
- Meyer EW G. Meyer, Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, Strassburg 1891.
- Meyer-Lübke
REW W. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, (3. wyd.), Heidelberg 1935.
- Meyer Supr. K. H. Meyer, Altkirchenslavisch-griechisches Wörterbuch zum Codex Suprasliensis, Glückstadt 1935.
- Michalk Neustadt S. Michalk, Der obersorbische Dialekt von Neustadt, Bautzen 1962.
- Mihăilă Impr. G. Mihăilă, Imprumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexicosemantic, București 1960.
- Mikalja Blago jezika slovinskoga ili slovník u komu izgovaraju se riječi slovinske latinski i djački. Thesaurus linguae Illyricae sive dictionarium Illyricum labore p. Jacobi Micalia societ. Jesu collectum, Lavreti 1649. — Cytowane za RJAZ.
- Mikkola ÄB J. J. Mikkola, Die älteren Berührungen zwischen Ostseefinnisch und Russisch, Helsinki 1938.
- Mikkola BS J. J. Mikkola, Baltisches und Slavisches, Helsingfors 1903.
- Mikkola UG J. J. Mikkola, Urslavische Grammatik. Einführung in das vergleichende Studium der slavischen Sprachen I—III, Heidelberg 1913—1950.
- Miklosich EW F. Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien 1886.
- Miklosich LP F. Miklosich, Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, Vindobonae 1862—1865.
- Miklosich VG F. Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, I, 2. Aufl., Wien 1879, II, Wien 1875. Manulneudruck, Heidelberg 1926.

- Milewski IIO T. Milewski, *Indoeuropejskie imiona osobowe*, Wrocław 1969. PKJ PAN Kt. 18.
- Mirčev Ist. gram. K. Мирчев, *Историческа граматика на българския език*, София 1958.
- Mirtov Don. A. B. Миртов, *Донский словарь. Материалы к изучению лексики донских казаков*, Ростов на Дону 1929.
- MJ Македонски јазик, Скопје 1950 nn.
- MKAS I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej. Warszawa 14—18 IX 1965, I, Wrocław 1968.
- Mladenov BTR C. Младенов, *Български тълковен речник с оглед към народните говори, I: A—K*, София 1927—1951.
- Mladenov EPR C. Младенов, *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, София 1941.
- Mladenov Vidin M. C. Младенов, *Говорът на Ново Село Видинско*, София 1969.
- MNESz A Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Főszerkesztő Benkő Loránd, Budapest 1967 nn.
- Moguš Senj M. Moguš, *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik II, Senj 1966.
- Moskalenko Odesa A. A. Москаленко, *Словник діалектизмів українських говірок Одеської області*, Одеса 1958.
- Moszyński BKS K. Moszyński, *Badania nad pochodzeniem i pierwotną kulturą Słowian*, I, Kraków 1925.
- Moszyński KLS² K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian, I—II (cz. 1—2)*, wyd. 2., Kraków 1967—1968.
- Moszyński KMP K. Moszyński, *O sposobach badania kultury materialnej Prasłowian*, Wrocław 1962.
- Moszyński PZJP K. Moszyński, *Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego*, Wrocław 1957.
- Moszyński Uwagi K. Moszyński, *Uwagi o słowiańskiej terminologii topograficznej oparte przeważnie na materiale białorusko-poleskim*, Lwów—Warszawa 1921. *Archiwum Nauk Antropologicznych* I nr 5.
- MPCG Monografie polskich cech gwarowych, I—VI, Kraków 1916—1933.
- MPCG PAN Monografie polskich cech gwarowych. Komitet Językoznawczy PAN, Wrocław 1955 nn.
- MPKJ Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności I—VIII, Kraków 1904—1918.
- MRS Македонско-рускиот словарь. Составили Д. Толовски и В. М. Иллич-Свитыч под ред. Н. И. Толстого, Москва 1963.
- MSDM Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы. Под рэд. Ф. Янкоўскага, Мінск 1960.
- MSJ Morfológia slovenského jazyka. Ved. red. J. Ružička, Bratislava 1966.
- MSJP Mały słownik języka polskiego. Pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Łempickiej, Warszawa 1968.
- MSL Mémoires de la Société de Linguistique de Paris, Paris 1868 nn.

- MS PAN Monografie Slawistyczne. Komitet Słowianoznawstwa PAN, Wrocław 1959 nn.
- MSPribalt. В. Н. Немченко, А. И. Сеница, Т. Ф. Мурникова, Материалы для словаря русских старожильческих говоров Прибалтики, Рига 1963.
- MSS VI VI. Mezinárodní Sjezd Slavistů v Praze 1968. Resumé přednášek, příspěvků a sdělení, Praha 1968.
- Mucke HLF К. Е. Mucke, Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen (niederlausitzisch-wendischen) Sprache, Leipzig 1891.
- Muka E. Muka, Słownik dolnosербскеje rečy a jeje narečow, I—III, Petrohrad—Praha 1911—1928.
- Mühlenbach K. Mühlenbach, Lettisch-deutsches Wörterbuch. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. Endzelin, I—IV, Riga 1923—1932.
- Němec ČSZ I. Němec, Vývojové postupy české slovní zásoby, Praha 1968.
- Niederle SSK L. Niederle, Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní. Život starých Slovanů. Díl II sv. 1. Díl III sv. 1—2, Praha 1921—1925.
- Niedermann M. Niedermann, A. Senn, F. Brender, Wörterbuch der litauischen Schriftsprache, I—V, Heidelberg 1932—1967.
- Nitsch DPŚ K. Nitsch, Dialekty polskie Śląska, I, wyd. 2., Kraków 1939.
- Nitsch Studia K. Nitsch, Studia z historii polskiego słownictwa, Kraków 1948.
- Nitsch WP K. Nitsch, Wybór pism polonistycznych, I—IV, Wrocław 1954—1958.
- Nitsche GTP P. Nitsche, Die geographische Terminologie des Polnischen, Köln—Graz 1964. Slavistische Forschungen 4.
- NJ Наш језик, Београд.
- Nosovič И. И. Носовичъ, Словарь белорусскаго наречія, Санкт-петербургъ 1870.
- Novák SIHus K. Novák, Slovník k českým spisům Husovým, Praha 1934.
- Nowikowa NNO I. Nowikowa, Die Namen der Nagetiere im Ostslavischen, Berlin 1959. SVOIB 19.
- NŘ Naše řeč, Praha 1917 nn.
- OLA (Mat.) Общеславянский лингвистический атлас. (Материалы и исследования), Москва 1965, 1968, 1969, 1970 (wyd. 1972). — W r. 1968 z tytułem Материалы и исследования по общеславянском лингвистическом атласу.
- Olesch Sankt Annaberg R. Olesch, Der Wortschatz der polnischen Mundart von Sankt Annaberg, I—II, Berlin 1958—1959.
- Onom. Onomastica, Wrocław 1955 nn.
- OnomJug. Onomastica Jugoslavica, Ljubljana 1969 nn.
- Opyt Опыт областного великорусскаго словаря, изданный Вторымъ отделениемъ Императорской Академіи Наукъ, Санктпетербургъ 1852.
- Opyt Dop. Дополнение къ Опыту областного великорусскаго словаря. Издание Второго отделения Императорской Академіи Наукъ, Санктпетербургъ 1858.

- Otkupščikov IS Ю. В. Откупщиков, Из истории индоевропейского словообразования, Ленинград 1967.
- Otrębski GL J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, I—III, Warszawa 1958—1965.
- Otrębski PSL J. Otrębski, Przyczynki słowiańsko-litewskie, I—II, Wilno 1930—1935.
- Otrębski ŻW J. Otrębski, Życie wyrazów w języku polskim, Poznań 1948.
- Ożegov SRJ С. И. Ожегов, Словарь русского языка, изд. 3., Москва 1953.
- PAE Polski atlas etnograficzny. Red. J. Gajek, Warszawa 1964 nn.
- Papahagi DDA T. Papahagi, Dicționarul dialectului aromân general și etimologie, București 1963.
- Pauliny FVS E. Pauliny, Fonologický vývin slovenčiny, Bratislava 1963.
- Pawłowski GP E. Pawłowski, Gwara podegrodzka, Wrocław 1955.
- Pedersen VGKS H. Pedersen, Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen, I—II, Göttingen 1909—1913.
- Persson Beitr. P. Persson, Beiträge zur indogermanischen Wortforschung, I—II, Uppsala 1912.
- Petersson BS H. Petersson, Baltisches und Slavisches, Lund 1916.
- Petersson BSW H. Petersson, Baltische und slavische Wortstudien, Lund 1918.
- Petersson EM H. Petersson, Etymologische Miscellen, Lund 1923.
- Petersson VSW H. Petersson, Vergleichende slavische Wortstudien, Lund 1922.
- PF Prace Filologiczne, Warszawa 1885 nn.
- Pfuhl Chr. Tr. Pfuhl, Lausitzisch Wendisches Wörterbuch, Bautzen 1886.
- PIMB Працы Інстытута Мовазнаўства АН БССР, Мінск 1953 nn.
- PJ PAN Prace Językoznawcze. Komitet Językoznawczy (od nr 29: Językoznawstwa) PAN, Wrocław 1954 nn.
- PKJ PAN Kr. Prace Komisji Językoznawstwa PAN — Oddział w Krakowie, Wrocław 1964 nn.
- PKJ PAU Prace Komisji Językowej Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1917 nn.
- PKS PAN Kr. Prace Komisji Słowianoznawstwa PAN — Oddział w Krakowie, Wrocław 1962 nn.
- PLBaud. Prace lingwistyczne ofiarowane J. Baudouinowi de Courtenay, Kraków 1921.
- Pleteršnik M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, I—II, Ljubljana 1894—1895.
- Pobłocki G. Pobłocki, Słownik kaszubski, Chełmno 1887.
- Podvysockij Arch. А. О. Подвысоцкий, Словарь областного архангельского наречия в его бытовомъ и этнографическомъ применении, Санктпетербургъ 1885.
- Pogodin Sledy А. Л. Погодинъ, Следы корней-основъ въ славянскихъ языкахъ, Варшава 1903.
- Pokorny IEW J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, I—II, Bern 1949—1969.
- Polański SE K. Polański, Słownik etymologiczny języka Drzewian polskich, z. 2 nn., Wrocław 1971 nn.

- Polański-Sehnert K. Polański, J. A. Sehnert, Polabian-English Dictionary, The Hague—Paris 1967.
- Polesze Полесье. (Лингвистика. Археология. Топонимика), Москва 1968.
- Popović GSS I. Popović, Geschichte der serbokroatischen Sprache, Wiesbaden 1960.
- PO PAN Prace Onomastyczne. Komitet Językoznawczy (od nr 4: Językoznawstwa) PAN, Wrocław 1955 nn.
- Poppe Mat. Materiały do słownika terminów budownictwa staroruskiego X—XV w. Opracował A. Poppe, Wrocław 1962.
- PorJ Poradnik Językowy, Kraków 1901—1931, Warszawa 1932 nn.
- Porochova LSL O. Г. Порохова, Лексика сибирских летописей XVII века, Ленинград 1969.
- Porzig Gliederung W. Porzig, Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets, Heidelberg 1954.
- Poucha TLT P. Poucha, Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A, Praha 1955.
- Preobraženskij ES A. Г. Преображенский, Этимологический словарь русского языка, I—II, wyd. 2., fototyp., Москва 1959 (wyd. 1.: 1910—1914, 1949).
- Prešp. F. Menčík, Prešpurský slovník. Vocabularium latino-bohemicum, Praha 1892.
- Prilozi Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд.
- Profous MJČ A. Profous, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, I—IV, Praha 1947—1957; V: J. Svoboda, V. Šmilauer, Dodatky k dílu A. Profouse, Praha 1960.
- Přír. slov. Příruční slovník jazyka českého, Praha 1935—1957.
- Pskov. gov. Псковские говоры, I, Псков 1962, II, Псков 1968.
- Pskov. Slov. Псковский областной словарь с историческими данными, Ленинград 1967 nn.
- PSS Z polskich studiów slawistycznych I: prace na Kongres slawistów w Moskwie 1958, Warszawa 1958; II: prace na Kongres slawistów w Sofii 1963, Warszawa 1963, III: prace na Kongres slawistów w Pradze 1968, Warszawa 1968; IV: prace na Kongres slawistów w Warszawie 1973, Warszawa 1972.
- Ps. Sin. Синайская псалтырь. Изд. С. Северьяновъ, Петроградъ 1922.
- PUS Польсько-український словник у двох томах. Гол. ред. Л. Л. Гумецька, I—II (ч. 1—2), Київ 1958—1960.
- Rad JA Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1867 nn.
- Ramovš MSJ F. Ramovš, Morfologija slovenskega jezika, Ljubljana 1952.
- Ramult S. Ramult, Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego, Kraków 1893.
- Rasprave JAZU Rasprave Instituta za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Zagreb 1968 nn.

- Razprave SAZU Razprave. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede, Ljubljana 1950 nn.
- RBKE Речник на съвременния български книжовен език, I—III, София 1955—1959.
- RCBalk. Résumés des communications. Linguistique. 1 Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes, Sofia 1966.
- Reczek SDP S. Reczek, Podręczny słownik dawnej polszczyzny, Wrocław 1968.
- Reiter DLTsch. N. Reiter, Die deutschen Lehnübersetzungen im Tschechischen, Berlin 1953. SVOIB 3.
- Reiter Titov-Veles N. Reiter, Der Dialekt von Titov-Veles, Berlin 1964.
- RES Revue des Études slaves, Paris 1921 nn.
- RFV Русский Филологический Вестникъ I—LXXVI, Варшава 1879 — Москва 1916.
- Richhardt PLU R. Richhardt, Polnische Lehnwörter im Ukrainischen, Berlin 1957.
- RicS Ricerche Slavistiche, Roma 1952 nn.
- Rigler Notr. J. Rigler, Južnotranjski govori. Akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom, Ljubljana 1963.
- RIL Русская историческая лексикология. Гл. ред. С. Г. Бархударов, Москва 1968.
- RJAZ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880 nn.
- RKJŁ Rozprawy Komisji Językowej. Łódzkie Towarzystwo Naukowe Wydział I, Łódź 1954 nn.
- RKJW Rozprawy Komisji Językoznawczej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 1959 nn.
- RMat. Речник српскохрватскога књижевног језика. Матица српска—Матица хрватска, Нови Сад—Загреб 1967 nn. — Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika. Matica hrvatska-Matica srpska, Zagreb—Novi Sad 1967 nn.
- RMJ Речник на македонскиот јазик. Ред. Б. Конески, Скопје 1961—1966.
- Rospond SEG S. Rospond, Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska, Wrocław 1970 nn.
- Rospond SNŚ S. Rospond, Słownik nazwisk śląskich, Wrocław 1967 nn.
- Rost P. Rost, Die Sprachreste der Draväno-Polaben im Hannöverschen, Leipzig 1907.
- Rostafiński Symbola J. Rostafiński, Symbola ad historiam naturalem medii aevii I—II, Kraków 1900.
- Rozprawy Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności, Kraków 1874 nn.
- RozprČAV Rozprawy Československé akademie věd, Praha.
- Rozwadowski Sem. J. Rozwadowski, Semazjologia czyli nauka o rozwoju znaczeń wyrazów. Jej stan obecny, zasady i zadania, Lwów 1903.
- Rozwadowski Studia J. Rozwadowski, Studia nad nazwami wód słowiańskich. Kraków 1948.

- Rozwadowski WP J. M. Rozwadowski, Wybór pism, I—III, Warszawa 1959—1961.
- RS Rocznik Slawistyczny, Kraków 1908 nn. (od r. 1956 Wrocław).
- RSAN Речник српскохрватског књижевног и народног језика, изд. Српска академија наука, Београд 1959 nn.
- Rudnyćkyj ED J. Rudnyćkyj, An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language, Winnipeg 1962 nn.
- Ruk. Leks. Рукописный лексикон первой половины XVIII века, Ленинград 1964.
- Rysiewicz Studia Z. Rysiewicz, Studia językoznawcze, Wrocław 1956.
- Ryšánek Žil. kn. F. Ryšánek, Slovník k Žilinské knize, Bratislava 1954.
- SA Slavia Antiqua, Warszawa—Poznań.
- Sadnik—Aitzetmüller HAT L. Sadnik, R. Aitzetmüller, Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten, Heidelberg 1955.
- Sadnik—Aitzetmüller VWSS L. Sadnik, R. Aitzetmüller, Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wiesbaden 1963 nn.
- Safarewicz SJ J. Safarewicz, Studia językoznawcze, Warszawa 1967.
- Sav. Саввина книга. Изд. В. Шепкинъ, Петербургъ 1903.
- SB Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university. Řady jazykovědné A, Brno 1952 nn.
- Sbornik Avanesov Русское и славянское языкознание. К 70-летию... Р. И. Аванесова, Москва 1972.
- Sbornik Balan Сборник в чест на академик Александър Теодоров-Балан по случай деветдесет и петата му годишнина, София 1955.
- Sbornik Bernštejn Исследования по славянскому языкознанию. Сборник в честь шестидесятилетия С. Б. Бернштейна, Москва 1971.
- Sbornik Borkovskij Проблемы истории и диалектологии славянских языков. Сборник статей к 70-летию В. И. Борковского, Москва 1971.
- Sbornik Larin 1963 Вопросы теории и истории языка. Сборник в честь проф. Б. А. Ларина, Ленинград 1963. Сборник статей посвященных памяти Б. А. Ларина, Ленинград 1969.
- Sbornik Miletič Сборникъ въ честь на Л. Милетичъ за седемдесетгодишнината отъ рождението му (1863—1933), София 1933.
- Sbornik Sobol. Сборник статей в честь А. И. Соболевского, Ленинград 1928.
- Schmidt PIN J. Schmidt, Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra, Weimar 1889.
- Scholz SE F. Scholz, Slavische Etymologie, Wiesbaden 1966.
- Schönfeld SW H. Schönfeld, Slawische Wörter in den deutschen Mundarten östlich der unteren Saale, Berlin 1963.
- Schrader RIA O. Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, I—II, (2. wyd.), Berlin 1917—1929.
- Schulz Wortsch. G. V. Schulz, Studien zum Wortschatz der russischen Zimmerleute und Bautischler, Wiesbaden 1964.
- Schumann GLA K. Schumann, Die griechischen Lehnbildungen und Lehnbedeutungen im Altbulgarischen, Berlin 1958.

- Schütz GTS J. Schütz, Die geographische Terminologie des Serbokroatischen, Berlin 1957.
- Schwentner PII E. Schwentner, Die primären Interjektionen in den indogermanischen Sprachen, Heidelberg 1924.
- ScSl Scando-Slavica, Copenhagen 1954 nn.
- SDW Slawisch-deutsche Wechselbeziehungen in Sprache, Literatur und Kultur, Berlin 1969.
- SDZ Српски дијалектолошки зборник, Београд 1905 nn.
- SFPS Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, Warszawa 1956 nn.
- SGGJ Сравнительная грамматика германских языков. Гл. ред. М. М. Гухман и др., Москва 1962 nn.
- SGKP Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, I—XV, Warszawa 1880—1902.
- Shevelov PS G. Y. Shevelov, A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic, Heidelberg 1964.
- SIAN Словарь русского языка составленный вторымъ отделениемъ Императорской Академіи Наукъ, С.-Петербургъ 1891 nn.
- Siatkowski Boh. J. Siatkowski, Bohemizmy fonetyczne w języku polskim, Wrocław 1965. MS PAN 7.
- Siatkowski Kudowa J. Siatkowski, Dialekt czeski okolie Kudowy, I—II, Wrocław 1962. MS PAN 4—5.
- Simonović BR Д. Симоновић, Ботанички речник. Имена биљака, Београд 1959.
- Sipos Bükk-Gebirge I. Sipos, Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor-Gemeinden des Bükk-Gebirges, Budapest 1958.
- SJP PAN Słownik języka polskiego. Pod red. W. Doroszewskiego, I—XI, Warszawa 1958—1969.
- SJS Slovník jazyka staroslověnského. Hlavní red. J. Kurz, Praha 1958 nn.
- Skardžius P. Skardžius, Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen, Kaunas 1931.
- Skardžius ŽD P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius 1940.
- Skeat ED W. W. Skeat, A Concise Etymological Dictionary of the English Language. New and corrected impression, Oxford 1958.
- SKES Suomen kielen etymologinen sanakirja. Autorzy: Y. H. Toivonen (t. I), Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki (t. II), E. Itkonen, A. J. Joki (t. III), Helsinki 1955 nn.
- SKJ Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności, I—V, Kraków 1880—1894.
- Skok ER P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Suradivao V. Putanec, Zagreb 1971 nn.
- Skulina Mor.-slov. J. Skulina, Severní pomezí moravskoslovenských nářečí, Praha 1964.
- Sl Slavia. Časopis pro slovanskou filologii, Praha 1922 nn.
- Slav. Fil. (Len.) Славянская филология. Сборник статей, I, Ленинград 1962, II, Ленинград 1972.
- Slav. Fil. (Sofia) Славянская филология, София 1963 nn.

Slavic Word	Slavic Word. A Slavic supplement to Word, New York 1952 nn.
Slav. Jaz.	Славянское языкознание. Доклады советской делегации. V: V Международный съезд славистов (София 1963), Москва 1963; VI: VI Международный съезд славистов (Прага 1968), Москва 1968.
Slav. Leks.	Славянская лексикография и лексикология, Москва 1966.
Slav. Studien V	Slawistische Studien zum V. Internationalen Slawistenkongress in Sofia 1963, Göttingen 1963: VI = Slawistische Studien zum VI. Internationalen Slawistenkongress in Prag 1968, München 1968.
Slav. Studi 1963	Славистични студии. Сборник по случай VI Международен славистичен конгрес в София, София 1963.
Slav. Sb.	Славистичен сборник: 1963: По случай V Международен конгрес на славистите в София, София 1963; 1968: По случай VI Международен конгрес на славистите в Прага, София 1968.
SIOr	Slavia Orientalis, VI nn., Warszawa 1957 nn. (Т. I—V ukazywały się jako Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego 1952—1956).
Slovarь DRJ (Prob.)	Словарь древнерусского языка XI—XIV вв. Введение, инструкция, список источников, пробные статьи. Под ред. Р. И. Аванесова, Москва 1966.
Slovarь Rjazan.	Словарь современного русского народного говора (д. Дуелино Рязанского района Рязанской области). Под ред. И. А. Оссоветацкого, Москва 1969.
Slovarь SPIg.	Словарь-справочник Слова о полку Игореве. Составитель В. Л. Виноградова, Москва—Ленинград 1965 nn.
Slovarь Urala	Словарь русских говоров Среднего Урала. Гл. ред. П. А. Вовчок, I: A—И, Свердловск 1964.
Slovník stě.	Staročeský slovník. III. red. B. Havránek, Praha 1968 nn.
Slovník Šev- čěnka	Словник мови Шевченка, I—II, Київ 1964.
Slovo RNG	Слово в русских народных говорах, Ленинград 1968.
SIPrag.	Slavica Pragensia. Acta Universitatis Carolinae. Philologica, Praha 1959 nn.
SLS	Сербо-лужицкий лингвистический сборник, Москва 1963.
SISl.	Slavica Slovaca, Bratislava 1966 nn.
Sławski DPS	F. Sławski, Zarys dialektologii południowosłowiańskiej, Warszawa 1962.
Sławski PSBP	F. Sławski, Podręczny słownik bułgarsko-polski, Warszawa 1963.
Sławski SE	F. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 1952 nn.
Słoński Ind.	S. Słoński, Index verborum do Euchologium Sinaiticum, Warszawa 1934.
Słownik Paska	Słownik języka Jana Chryzostoma Paska, I—II, Wrocław 1965—1973.
Słownik stpol.	Słownik staropolski. Red. nac. S. Urbańczyk, Warszawa 1953 nn.

Smal̨ Stoókyj	P. Смал̨ Стоцький, Примітивний словотвір, Варшава 1929.
PS	
SMBD	Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР, Москва 1952 nn.
SNU	Сборник за народни умотворения и народопис, София 1889 nn.
SO	Slavia Occidentalis, Poznań 1921 nn.
Sobolevskij	А. И. Соболевский, Лекции по истории русского языка, изд. 4., Москва 1907.
Lekcii	
Solta Armen.	G. R. Solta, Die Stellung des Armenischen im Kreise der indogermanischen Sprachen. Eine Untersuchung der indogermanischen Bestandteile des armenischen Wortschatzes, Wien 1960.
Sorb. SA	Sorbischer Sprachatlas. Bearbeitet von H. Fasske, H. Jentsch und S. Michalk mit einer kurzgefassten siedlungskundlich-demographischen Einleitung von F. Mětšk, Bautzen 1965 nn.
Sorokoletov	Ф. П. Сороколетов, История военной лексики в русском языке XI—XVII вв., Ленинград 1970.
Voen. leks.	
SP	Slovenski pravopis. Uredniški odbor: A. Bajec i in., Ljubljana 1962.
SP XVI IBL	Słownik polszczyzny XVI wieku. Instytut Badań Literackich PAN, Wrocław 1966 nn.
SPAN	Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN, Warszawa.
SPAN Kr.	Sprawozdania z Posiedzeń Komisji PAN — Oddział w Krakowie, Kraków.
SPAU	Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1890 nn.
SPB	Podręczny słownik polsko-białoruski. Pod red. A. Obreńskiej-Jabłońskiej i M. Biryły, Warszawa 1962.
SpisBAN	Списание на Българската академия на науките, София 1911 nn.
Srezn.	И. И. Срезневский, Материалы для словаря древнерусского языка по письменнымъ памятникамъ, I—III, Санктпетербургъ 1893—1912.
SRJ	Словарь русского языка. Предс. ред. кол. С. Г. Бархударов (I), А. П. Евгеньева (II—IV), I—IV, Москва 1957—1961.
SRL	Slavistična revija, Ljubljana 1948 nn.
SRNG	Словарь русских народных говоров. Составил (od II t.: гл. ред.) Ф. П. Филин, Москва—Ленинград 1965 nn.
SRSO	Словарь русских старожильческих говоров средней части бассейна р. Оби. Под ред. В. В. Палагиной, I—III, Томск 1964—1967.
SSBr.	Studia staropolskie. Księga ku czci A. Brücknera, Kraków 1928.
SSH	Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest 1955 nn.
SSHR	S. Škerlj, R. Aleksić, V. Latković, Slovenačko-srpsko-hrvatski rečnik, Beograd—Ljubljana 1964.

- SSJ Slovník slovenského jazyka. Ved. red. Š. Peciar, I—VI, Bratislava 1959—1968.
- SSJČ Slovník spisovného jazyka českého. Ved. red. J. Bělič, I—IV, Praha 1960—1971.
- SSKJ Slovar slovenskega knjižnega jezika. Preds. gl. uredn. odbora M. Klopčič, Ljubljana 1970 nn.
- SSNO Słownik staropolskich nazw osobowych. Pod red. W. Ta-szyckiego, Wrocław 1965 nn.
- SSRJ Словарь современного русского литературного языка. АН СССР, I—XVII, Москва—Ленинград 1948—1965.
- SSS Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII. Opr. w Zakładzie Słowianoznawstwa PAN pod red. W. Kowalenki, G. Labudy i T. Lehra-Splawińskiego (od t. 3: G. Labudy i Z. Stiebera), Wrocław 1961 nn.
- Stachowski Wa- S. Stachowski, Słownik do górnołużyckiego katechizmu
rychiusz 1597 Warychiusza (1597), Wrocław 1966.
- Stang Acc. Ch. S. Stang, Slavonic Accentuation, Oslo 1965.
- Stang LSBG Ch. S. Stang, Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwi-
schen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen,
Oslo 1972.
- Stang Opuscula Ch. S. Stang, Opuscula linguistica. Ausgewählte Aufsätze
und Abhandlungen, Oslo 1970.
- Stang SBV Ch. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, Oslo 1942.
- Stang VGBS Ch. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen
Sprachen, Oslo 1966.
- Stanislav DSJ J. Stanislav, Dejiny slovenského jazyka, I—III, Brati-
slava 1956—1958.
- Stanislav Liptov J. Stanislav, Liptovské nárečia, Turčiansky sv. Martin 1932.
- Stender-Peter- A. Stender-Petersen, Slavisch-germanische Lehnwortkunde,
sen SGL Göteborg 1927.
- Steuer Baborów F. Steuer, Narzecze baborowskie, Kraków 1937.
- Steuer Sulków F. Steuer, Dialekt sulkowski, Kraków 1934.
- Stevanović SSJ M. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, I—II,
Београд 1964—1969.
- Stieber AJLemk. Z. Stieber, Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny, z. I—
VIII, Łódź 1956—1964.
- Stieber GPJS Z. Stieber, Zarys gramatyki porównawczej języków sło-
wiańskich, I—II, Warszawa 1969—1973.
- Stieber HWFP Historyczna i współczesna fonologia języka polskiego, War-
szawa 1966.
- Stieber TLemk. Z. Stieber, Toponomastyka Łemkowszczyzny, I—II, Łódź
1948—1949.
- STNWar. Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego War-
szawskiego, Warszawa.
- Stojkov Banat C. Стойков, Лексиката на банатския говор, София 1968.
- Stojkov BD C. Стойков, Българска диалектология, 2. попр. изд.,
София 1968.
- Strutyński PNP J. Strutyński, Polskie nazwy ptaków krajowych, Wrocław
1972. PKJ PAN Kr. 33.

- Studia Falk *Studia linguistica slavica, baltica* Canuto-Olavo Falk sexagenario a collegis, amicis, discipulis oblata, Lundae 1966.
- Studia Lehr-Splawiński *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawiński*, Warszawa 1963.
- Studia Mladenov *Езиковедски изследвания в чест на академик Стефан Младенов. Studia linguistica in honorem acad. Stephani Mladenov*, София 1957.
- Studia Rospond *Studia językoznawcze poświęcone profesorowi doktorowi Stanisławowi Rospondowi*, Wrocław 1966.
- Studie Havráněk *Studie a práce lingvistické I. K šedesátým narozeninám B. Havránka*, Praha 1954.
- Studies Unbegaun *Studies in Slavic Linguistics and Poetics in Honor of Boris O. Unbegaun*, New York—London 1968.
- Studie Trávníček *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*, Praha 1958.
- Stulić *Joakima Stulli Dubrovčanina... Rječosložje Ilir.-ital.-lat., I—II*, Dubrovnik 1806. — *Сутowane za RJAZ*.
- SUM *Словник української мови. Голова ред. кол. І. К. Білодід*, Київ 1970 nn.
- SUP *Słownik ukraińsko-polski. Pod red. S. Hrabca, P. Zwolińskiego*, Warszawa 1957.
- Supr. *Супрасльская рукопись. Трудъ С. Северьянова*, Санкт-петербургъ 1904.
- Suprun SČ *A. E. Супрун, Славянские числительные*, Минск 1969.
- Svěrák Karlovice *F. Svěrák, Karlovické nářečí*, Praha 1957.
- Svoboda SOJ *J. Svoboda, Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964.
- Svoboda UZL XVII *В. Свобода, Слов'янська частина оксфордського гептаглюта. Українсько-латинський словник I. пол. 17 ст.*, Вінніпег 1956.
- SVOIB *Slavistische Veröffentlichungen. Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin*, Berlin 1953 nn.
- SW *Słownik języka polskiego ułożony pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwieckiego, I—VIII*, Warszawa 1900—1927.
- SWil. *Słownik języka polskiego. Wyd. M. Orgelbrand*, Wilno 1861.
- SWM *Studia warmińsko-mazurskie. Komitet Językoznawstwa PAN*, Wrocław 1958 nn.
- Sychta SK *B. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław 1967 nn.
- Symb. Kuryłowicz *Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz*, Wrocław 1965.
- Symb. Rozwadowski *Symbolae grammaticae in honorem I. Rozwadowski, I—II*, Kraków 1927—1928.
- Symb. Taszycki *Symbolae philologicae in honorem Vitoldi Taszycki*, Wrocław 1968. PKJ PAN Kr. 17.
- Syn. Slav. *p. Leks. Zyz.*

- Szemerényi Stuedies O. Szemerényi, *Studies in the indo-european system of numerals*, Heidelberg 1960.
- Szymczak Domaniewek M. Szymczak, *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łączymkim*, Wrocław 1962 nn.
- Szymczak NSPP M. Szymczak, *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*, Warszawa 1966.
- Šachmatov-Shevelov Ksl. Elemente A. Šachmatov, G. Y. Shevelov, *Die kirchenslavischen Elemente in der modernen russischen Literatursprache*, Wiesbaden 1960.
- Šanskij ESRJ H. M. Šanskij, *Этимологический словарь русского языка*, Москва 1963 nn.
- Šaternik Červ. M. B. Šaternik, *Краёвы слоўнік Чэрвеншчыны*, Менск 1929.
- Šewc GHR H. Šewc, *Gramatika hornjoserbskeje rěče*, I, Budyšin 1968.
- Šimek E. Šimek, *Slovníček staré češtiny*, Praha 1947.
- Šmilauer OČ V. Šmilauer, *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, Praha 1960.
- Šwjela B. Šwjela, *Dolnoserbsko-němski słownik*, Budyšin 1961.
- Taszycki W. Taszycki, *Rozprawy i studia polonistyczne*, I—IV, Wrocław 1958—1968.
- To Jakobson To honor Roman Jakobson. *Essays on the Occasion of His Seventieth Birthday*, I—III, The Hague—Paris 1967.
- Tolstoj SGT H. И. Толстой, *Славянская географическая терминология. Семантикологические этюды*, Москва 1969.
- Tolstoj SRS И. И. Толстой, *Сербско-хорватско-русский словарь*, Москва 1957.
- Tomaszewski GŁ A. Tomaszewski, *Gwara Łopienna i okolicy w północnej Wielkopolsce*, Kraków 1930.
- Tominec Črni vrh I. Tominec, *Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar*, Ljubljana 1964.
- Tomšič SNS F. Tomšič, *Slovensko-nemški slovar*, 2. izd., Ljubljana 1961.
- Toporov-Trubačev Podneprovье B. H. Toporov, O. H. Trubačev, *Лингвистический анализ гидронимов верхнего Поднепровья*, Москва 1962.
- Torbiörnsson GL T. Torbiörnsson, *Die gemeinslavische Liquidametathese*, I—II, Uppsala 1901—1903.
- Trautmann APSD R. Trautmann, *Die altpreuussischen Sprachdenkmäler*, Göttingen 1910.
- Trautmann BSW R. Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen 1923.
- Trautmann EOO R. Trautmann, *Die Elb- und Ostseeslavischen Ortsnamen*, I—III, Berlin 1949—1956.
- Trubačev ESSJ (prospekt) Этимологический словарь славянских языков (праславянский лексический фонд). Проспект. Пробные статьи. Проспект составлен О. Н. Трубачевым, Москва 1963.
- Trubačev Nazvanija rek O. H. Trubačev, *Названия рек правобережной Украины*, Москва 1968.
- Trubačev NDŽ O. H. Trubačev, *Происхождение названий домашних жи-*

- Trubačev RT вотных в славянских языках. (Этимологические исследования), Москва 1960.
 О. Н. Трубачев, Ремесленная терминология в славянских языках, Москва 1966.
- Trubačev STR О. Н. Трубачев, История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя, Москва 1959.
- Trypućko Słow. J. Trypućko, Słowiańskie przysłowki liczebnikowe typu przysł. stesl. *дваśdi, trišti*, Uppsala 1947.
- TSC Tvoření slov v češtině. I: M. Dokulil, Teorie odvozování slov, II: Odvozování podstatných jmen. Za redakce Fr. Daneše, M. Dokulila, J. Kuchaře, Praha 1962—1967.
- Tymčenko Є. Тимченко, Историчний словник українського языка, I: А—Ж, Харків—Київ 1930.
- Turner CD R. L. Turner, A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages, London—Oxford 1962 nn.
- Turska SFed. H. Turska, Słownik trudniejszych wyrazów białoruskich w tomie V i VI Ludu białoruskiego M. Federowskiego, (w:) M. Federowski, Lud białoruski, t. VII Suplement, Warszawa 1969, s. 233—56.
- UDO Українська діалектологія і ономастика. (Збірник статей), Київ 1964 nn.
- Umlenski Kju-stendil И. Умленики, Кюстендилский говор, София 1965.
- Ural-Alt. Jb. Ural-Altäische Jahrbücher, Wiesbaden 1952 nn.
- Urbańczyk BZ S. Urbańczyk, Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich. Cz. I, Biblia królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma św., Kraków 1946.
- URS Украинско-русский словарь. Гл. ред. И. Н. Кириченко, I—VI, Киев 1953—1963.
- Ušakov Толковый словарь русского языка. Ред. Д. Н. Ушаков, I—IV, Москва 1935—1940.
- UZIS Ученые Записки Института Славяноведения, Москва 1949 nn.
- Vachros Naime novanja obuvi И. С. Вахрос, Наименования обуви в русском языке. I. Древнейшие наименования, до петровской эпохи, Хельсинки 1959.
- Vahros Sauna I. Vahros, Zur Geschichte und Folklore der grossrussischen Sauna, Helsinki 1966.
- Vaillant GC A. Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves, I—III, Lyon—Paris 1950—1966.
- Vaillant MVS A. Vaillant, Manuel du vieux slave, I, Paris 1948.
- Varbot DIS Ж. Ж. Варбот, Древнерусское именное словообразование. Ретроспективная формальная характеристика, Москва 1969.
- Vasmer ES М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка. Перевод с нем. и дополнения О. Н. Трубачева, Москва 1964 nn.
- Vasmer REW M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, I—III, Heidelberg 1950—1958.

- Vasmer RGN Russisches geographisches Namenbuch. Begründet von M. Vasmer, herausgegeben von M. Vasmer und H. Bräuer, Wiesbaden 1964 nn.
- Vasmer SG M. Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941.
- Vaščenko Poltava B. C. Ващенко, Словник полтавських говорів. Випуск перший, Харків 1960.
- Vážný JMSN V. Vážný, O jménech motýlů v slovenských nářečích, Bratislava 1955.
- Vendryes LEIA J. Vendryes, Lexique étymologique de l'irlandais ancien, Dublin—Paris 1959 nn.
- Verchratskyj Lemk. И. Верхратский, Про говор галицких Лемків, Львів 1902.
- Verchratskyj Znadoby uhor. И. Верхратский, Знадобы для пізнання угорско-руських говорів, I—II, У Львові 1899—1901.
- Vidoeski Kumanovo B. Видоески, Кумановскиот говор, Скопје 1962.
- VIRJ Вопросы истории русского языка, Москва 1959.
- VJ Вопросы языкознания, Москва 1952 nn.
- Volckmar M. Volckmar, Dictionarii quadrilinguis, latino-germanopolonico-graeci, Editio quarta, Gdańsk 1623.
- Voltidži J. Voltiggi, Ričoslovník iliričkoga, italijanskoga i nimačkoga jezika, Beč 1803. — Cytowane za R.JAZ.
- Vondrák AG W. Vondrák, Altkirchenslavische Grammatik, Berlin 1912.
- Vondrák VSG W. Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik, 2. stark vermehrte u. verbess. Aufl., I—II, Göttingen 1924—1928.
- Vrana Vukanoovo ev. J. Врана, Вуканово еванђеље, Београд 1967.
- Vrančić F. Vrančić, Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae et Ungaricae, Venetiis 1595. — Ostatnie wydanie: F. Vrančić, Rječnik pet najuglednijih evropskih jezika, latinskog, talijanskog, njemačkog, hrvatskog i mađarskog. Hrvatsko-latinski rječnik po Vrančiću — V. Putanec, Zagreb 1971.
- VSJa Вопросы славянского языкознания, I—VII, Москва 1954—1963.
- Vuk Вук С. Караџић, Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима, 4. изд., Београд 1935. [1. wyd.: Беч 1818].
- Walde-Hofmann A. Walde, Lateinisches etymologisches Wörterbuch. 3. Aufl. von J. B. Hofmann, I—II, Heidelberg 1938—1954.
- Walde-Pokorny A. Walde, Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. Herausgegeben und bearbeitet von J. Pokorny, I—III, Berlin—Leipzig 1927—1932.
- Węglarz PSP W. Węglarz, Z przeżytków słowotwórczych w języku polskim. Szczątki praś. *jęz.*, Rocznik Wydziału Filozoficznego UJ I 1, Kraków 1934, s. 201—36.
- van Wijk GAS N. van Wijk, Geschichte der altkirchenslavischen Sprache I, Berlin—Leipzig 1931.

Wirth BSS	P. Wirth, Beiträge zum sorbischen (wendischen) Sprach-atlas, I—II, Leipzig 1933—1936.
WS	Wörter und Sachen, Kulturhistorische Zeitschrift für Sprach- und Sachforschung, Heidelberg 1909 nn.
WSJb	Wiener slavistisches Jahrbuch, Graz—Köln 1950 nn.
WSI	Die Welt der Slaven, Wiesbaden 1956 nn.
Zareba AJŚ	A. Zareba, Atlas językowy Śląska, Kraków 1969 nn.
Zareba NB	A. Zareba, Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego, Wrocław 1954. PJ PAN 3.
Zareba Niepołomice	A. Zareba, Słownictwo Niepołomic, Wrocław—Kraków 1954.
Zareba Siołkowice	A. Zareba, Słownik Starych Siołkowic w powiecie opolskim, Kraków 1960.
ZbFL	Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад 1957 nn.
Zbornik Belić I	Зборник филолошких и лингвистичких студија А. Белића... посвећују његови пријатељи и ученици, Београд 1921.
Zbornik Belić II	Зборник у част А. Белића, Београд 1937.
Zbornik Jagić	Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908.
Zeman	H. Zeman, Słownik górnołużycko-polski, Warszawa 1967.
Zierhoffer Nazwy niecek	K. Zierhoffer, Nazwy niecek w polszczyźnie z uwzględnieniem tła słowiańskiego, Poznań 1967.
Zierhoffer Studia	K. Zierhoffer, Studia z historii i geografii słownictwa polskiego i słowiańskiego, Poznań 1963.
ZNŽO	Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb 1896 nn.
Zogr.	Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus. Ed. V. Jagić, Berlin 1879.
ZS	Zeitschrift für Slawistik, Berlin 1956 nn.
ZslPh	Zeitschrift für slavische Philologie, Leipzig 1925 nn.
Zubaty Studie	J. Zubatý, Studie a články. Výklady etymologické a lexikální, I—II, Praha 1945—1949.
ZUG	Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1971 nn.
ZUJ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze, Kraków 1956 nn.
ZVSZ	Základní všeslovanská slovní zásoba. Red. F. Kopečný, Brno 1964. Maszynopis powielany.
Žel.	С. Желеховский (т. II: i С. Недільский), Малоруско-німецкий словарь, I—II, Львів 1886.
Železnjak OSAS	И. М. Железняк, Очерк сербохорватского антропонимического словообразования. Суффиксальная система сербохорватской антропонимии XII—XV вв., Киев 1969.
ŽK	Żywot Konstantyna. — Cytowane za SJS.
ŽM	Żywot Metodego. — Cytowane za SJS.

II. JĘZYKI I DIALEKTY

ags.	anglosaski	archang.	archangielski
alb.	albański	awest.	awestyjski
ang.	angielski	bałt.	bałtycki

bojkow.	bojkowski	ngr.	nowogrecki
bret.	bretoński	niem.	niemiecki
brus.	białoruski	nord.	nordyjski
bsł.	bałtosłowiański	norw.	norweski
bułg.	bułgarski	orm.	ormiański
celt.	celtycki	oset.	osetyński
chorw.	chorwacki	osk.	oskijski
cs.	cerkiewnosłowiański	pers.	perski
cymr.	cymryjski	pie.	praindoeuropejski
czakaw.	czakawski	podhal.	podhalański
czes.	czeski	pol.	polski
dłuż.	dolnołużycki	połab.	połabski
dniem.	dolnoniemiecki	port.	portugalski
dor.	dorycki	prekm.	prekmurski
dubrow.	dubrownicki	pskow.	pskowski
duń.	duński	psł.	prasłowiański
ekaw.	ekawski	rez.	rezjański
est.	estoński	rodop.	rodopski
fiń.	fiński	rom.	romański
franc.	francuski	ros.	rosyjski
gal.	galijski	rum.	rumuński
germ.	germański	rus.	ruski
głuż.	górnolużycki	sas.	saski
gniem.	górnونیemiecki	sch.	serbochorwacki
goc.	gocki	scs.	staro-cerkiewno- słowiański
gr.	grecki	serb.	serbski
hebr.	hebrajski	sla.	słowacki
het.	hetycki	slē.	słoweński
hol.	holenderski	sh.	słowiński
hucul.	huculski	słow.	słowiański
ie.	indoeuropejski	st.	staro- (przed oznacze- niem języka np. stpol. — staropolski, stbułg. — starobułgarski)
ikaw.	ikawski	stind.	staroindyjski
irań.	irański	stpr.	staropruski
irl.	irlandzki	strus.	staroruski
islandz.	islandzki	stwniem.	staro-wysoko-niemiecki
jekaw.	jekawski (ijekawski)	sztokaw.	sztokawski
kajkaw.	kajkawski	szwedz.	szwedzki
kaszb.	kaszubski	śl.	śląski
kirg.	kirgiski	śr.	średnio- (przed oznacze- niem języka np. śrdniem. — średnio-dol- no-niemiecki)
lit.	litewski	śrdniem.	średnio-dolno-niemiecki
łac.	łaciński	śrgniem.	średnio-górno-niemiecki
łemk.	łemkowski	śrirl.	średnioirlandzki
łot.	łotewski		
maced.	macedoński		
młpol.	małopolski		
moraw.	morawski		
muż.	mużakowski		
n.	nowo- (przed oznacze- niem języka np. ngr. — nowogrecki)		

śrwniem.	średnio-wysoko- niemiecki	umbr.	umbryjski
toch.	tocharski	wed.	wedyjski (wedycki)
tur.	turecki	węg.	węgierski
twcr.	twerski	włkpol.	wielkopolski
ukr.	ukraiński	włos.	włoski
		zakarp.	zakarpacki

III. INNE SKRÓTY

abstr.	abstractum	num.	numerałe
acc.	accusativus	NW	nazwa wodna
act.	activum	onomat.	onomatopeiczny
adi.	adiectivum	p.	patrz
adi. poss.	adiectivum possessivum	part.	partykuła
adv.	adverbium	partic.	participium
aor.	aoryst	pass.	passivum
arch.	archaiczny	pejorat.	pejoratywny
augm.	augmentativum	perf.	perfectivum
bot.	botaniczny	pl.	pluralis
coll.	collectivum	pl. t.	plurale tantum
coni.	coniunctio	płd.	południowy
cz.	część	płn.	północny
dat.	dativus	poet.	poetycki
dem.	deminutivum	por.	porównaj
dial.	dialektyczny	pot.	potoczny
dziec.	dziecięcy	praep.	praepositio
dźwkn.	dźwiękonaśladowczy	praes.	praesens
f.	femininum	praet.	praeteritum
gen.	genetivus	pref.	prefiks
hip.	hypocoristicum	pron.	pronomem
hist.	historyczny	provinc.	prowincojnalny
imperf.	imperfectivum	przen.	przenośnie
inf.	infinitivus	przestarz.	przestarzały
instr.	instrumentalis	reg.	regionalny
interi.	interiectio	ryb.	rybacki
iter.	iterativum	sg.	singularis
książk.	książkowy	subst.	substantivum
liter.	literacki	suf.	sufiks
loc.	locativus	techn.	techniczny
lud.	ludowy	ts.	to samo
m.	masculinum	voc.	vocativus
Młpol.	Małopolska	w.	wiek
myśl.	myśliwski	wg	według
n.	neutrum	Włkopol.	Wielkopolska
NG	nazwa góraska	wsch.	wschodni
NM	nazwa miejscowa	zach.	zachodni
NO	nazwa osobowa	zob.	zobacz
nom.	nominativus	zool.	zoologiczny
NT	nazwa terenowa		

ZARYS SŁOWOTWÓRSTWA PRASŁOWIAŃSKIEGO

Celem tego zarysu jest dać przegląd podstawowych morfemów słowotwórczych, służących do budowy nowych wyrazów. Rejestruje się także formanty nieproduktywne, zaświadczone nieraz tylko szcątkowo. Oparto się przede wszystkim na materiale prasłowiańskim. Zarys powstał głównie z potrzeb praktycznych: pomocy do rekonstrukcji motywacji wyrazów prasłowiańskich. Wykorzystanie bogatego materiału i nowszej literatury umożliwiło niejedną korekturę dotychczasowego stanu badań.

W tomie pierwszym Słownika prasłowiańskiego zamieszczono tylko zarys budowy czasownika i częściowo rzeczownika. Spodziewamy się, że w tomach następnych znajdzie się budowa przymiotnika i wyrazów złożonych.

I. CZASOWNIK ¹

KONIUGACJA I: TEMAT PRAESENTIS NA -e-

Jest to bardzo ważna grupa czasowników słowiańskich, stanowiąca ich zasadniczy trzon. Typ ten, pochodzenia indoeuropejskiego, musiał być produktywny w prasłow., bo sporo należących tu czasowników nie ma nawiązań ie. O archaizmie formacji świadczy częsta różnica wokalizmu między tematami praesentis i infinitiwu: wokalizm zredukowany: wokalizm pełny, np. *čstq čisti* 'liczyć; czytać', *prq perti*: *perq prati* 'przeć', *stırq sterti* 'rozpościerać', *žırq žerti* 'żreć', *đırq đerti*: *derq đrati* 'drzeć', *ženq gnati* 'gnać', *zovq zovati* 'zwać', *pnq peti* 'piąć', *jmq jeti* 'jać'. Typowym wokalizmem pierwiastka praesentis tej koniugacji jest -e- alternujące często z -b-, zwłaszcza przed sonantem.

Mała grupa czasowników wyróżnia się specjalną budową praesentis (uogólnioną wtórnie nieraz także i na temat infinitiwu):

- a) sufiksami: -de-²: *jbđq*: *iti* 'iść', *jadq*: *jati* 'jechać';
-te-: *pletq* (< *plek-tō): *plesti* 'pleść', gr. πλέκω 'pleść', może i *orstq orsti* 'rosć';
-ve-: *živq*: *žiti* 'żyć', *pelvq*: *pelti* 'pleć, plewić';
-šće-: *iskq* (*iščq*): *iskati* 'szukać', z wyjątkowym w słow. inchoatywnym sufiksem -sko- do ie. *ais-, stind. *ěsati* 'szuka';
- b) infiksem nosowym: *leggq* (< *le-n-gō): *legti* 'położyć się, leć', *seđq*: *sesti* 'siaść', *bđđq* (*bū-n-dō) od ie. *bhū- zob. *byti*.

¹ Podstawowe prace: Stang SBV; Meillet SC 200—47; Vaillant GC III; I. Němec, *Genese slovanského systému vidového*, Praha 1958. Uwagi o akcencie oparto przede wszystkim na pracach Kuryłowicza Acc., IG.

² Zob. O. Szemerényi, *Études slaves et roumaines* I, 1, 1948, 13—4.

Akcent czasu teraźniejszego koniugacji I jest zasadniczo oksytoniczny, padając z reguły na samogłoskę tematyczną. Wyjątkowo tylko zachowany jest pierwotny akcent na samogłosce rdzennej: *lězo* 'leże', *lęgo* 'legnę', *sędo* 'siadę'. Wyjątkowo zaświadczona jest także akcentuacja ruchoma *moglo mložeš*.

Pod względem budowy infinitiwu wyróżnia się w I koniugacji 2 zasadnicze typy:

1. temat infinitiwu równy jest jednozgłoskowemu pierwiastkowi, kończącemu się:

a) na spółgłoskę właściwą: *nesti nesō* 'nieść', *plesti* (*plet-ti) *pletō* 'pleść', *tekti tekō* 'ciec', *čer(p)ti čępo* 'czerpać';

b) na sonant: *merti mērō* 'mrzeć', *žerti žērō* 'ofiarować', *verti vērō* 'wrzeć';

c) na samogłoskę (powstałą zwykle w rezultacie monoftongizacji dyftongu): *jęti jēmō* 'jąć', *pęti pēmō* 'piąć', *sluti slovo* 'słynać, zwać się', *žiti živō* 'żyć'.

2. temat infinitiwu jest dwuzgłoskowy: składa się z pierwiastka werbalnego rozszerzonego samogłoską -a-. Oparty więc jest na pierwotnym bsł. praeteritum: *brati* (*birā-) *berō* 'brać', *drati* (*dirā-) *derō* 'drzeć', *gznati ženō* 'gnać', *kovati* (*kavā-) *kovō* 'kuć'.

KONIUGACJA II: TEMAT PRAESENTIS NA -ne-³

Koniugacja ta kontynuuje najprawdopodobniej ie. formacje praesentis atematyczne na -nā/na-, -neu/nu-, w poszczególnych wypadkach ie. tematy na -ne/o-. Stwierdzono także nawiązania do ie. typu praesentis z infiksem nosowym (psł. *bōdo*, *lęgo*, *sędo* zob. s. 43).

Odróżnić trzeba przede wszystkim formacje pierwotne derywowane od pierwiastka (kończącego się na samogłoskę lub na spółgłoskę) od wtórnych, najczęściej dewerbalnych, bardzo produktywnych w epoce historycznej. Formacje pierwotne wyróżniają się nie tylko swoją budową i wokalizmem zredukowanym, często na stopniu wydłużonym, ale także swoją semantyką: są to najczęściej inchoativa.

Przyrostek -ne- typowy był pierwotnie przede wszystkim dla tematu praesentis. W epoce historycznej infinitivus z reguły kończy się na -nōti. Tylko *stanō* wykazuje w temacie infinitiwu sam pierwiastek: *sta-ti* 'stać'. Pierwotnie u czasowników z pierwiastkiem kończącym się na spółgłoskę (typ *dvig-ne-*) formant bezokolicznika dodawano wprost do pierwiastka, np. *dvig-ti* (zaświadczone w sch. *diči*). Poświadczają to dobrze zaświadczone w językach słow. stare formacje dewerbalne, oparte wprost na pierwiastku. Wtórnie z tematu czasu teraźniejszego, a także pod wpływem bliskiego typu *minōti* 'minąć' (z pierwiastkiem kończącym się samogłoską) uogólniono -nō- w temacie infinitiwu.

Jak wykazuje participium praet. pass. *minovens*, infinitivus typu *mi-nō-ti* może kontynuować pierwotną postać **mi-nu-ti* (w nawiązaniu do ie. typu na -neu-). Samogłoskę -ō- w *minōti* objaśniano fonetycznie przeniesieniem artykulacji nosowej na następującą głoskę, por. psł. *nuditi* : *nōditi*, *muditi* : *mōditi*, *gnustns* : *gnōstns*.

Pod względem znaczeniowym trzeba wyróżnić 3 podstawowe grupy czasowników o temacie praesentis na -ne-:

³ Por. Němec PorJ 1957 255—63; PF XVIII 2, 87—92.

I. Inchoativa, oznaczające stopniowe albo momentalne przechodzenie do jakiegoś stanu czy też zapoczątkowanie jakiejś czynności (w opozycji zwykle do czasowników wyrażających stan, zob. s. 55): *bl̥sknŋ bl̥sknŋti* 'zacząć lśnić, zajaśnieć': *bl̥ščati* 'jaśnieć blaskiem, lśnić', *bdnŋ bdnŋti* 'ocknać się, obudzić się': *bdđeti* 'czuwać', *lpnŋ lpnŋti* 'przyklepiać się, przywierać': *lpđeti* 'przyklepać, być przyklepionym', *kysnŋ kysnŋti* 'wilgnać, zaczynać kwaśnieć, fermentować': *kysđeti* 'kisnąć', *sinŋ sinŋti* 'zalsnić, zajaśnieć': *stjati* 'błyszczeć, lśnić', *slynŋ slynŋti* 'mieć rozgłos, słysząc': *sluti slovŋ* 'ts.'

II. Czasowniki oznaczające stopniowe nabywanie właściwości (derywowane od przymiotników): *schnŋ schnŋti* 'schnąć': *sucha* 'suchy', *gl̥chnŋ gl̥chnŋti* 'głuchnąć': *gl̥ucha* 'głuchy', *sl̥pnŋ sl̥pnŋti* 'tracić wzrok, stawać się ślepy': *sl̥pŋ* 'ślepy'. W okresie historycznym szerzy się nowszy typ *gl̥chnŋti*, *sl̥pnŋti* (z wokalizmem podstawy derywacyjnej).

III. Czasowniki perfektywne oznaczające momentalny przebieg czynności: *buchnŋ buchŋti*: *buchati* 'uderzać powodując hałas, łomotać', *dvignŋ dvignŋti*: *dvidzati* 'dźwigać', *l̥znŋ l̥znŋti*: *l̥zati l̥zŋ* 'lizać' i postać nowsza z wokalizmem podstawowego czasownika: *l̥znŋ l̥znŋti*.

Z odmiennością poszczególnych typów znaczeniowych harmonizuje ich akcentuacja. Podczas gdy archaiczny typ czasowników inchoatywnych ma akcent właściwy czasownikom niemotywowanym (akut na zgłosce długiej, akcent ruchomy w wypadku krótkiej samogłoski rdzennej), produktywny typ perfektywny ma zwykle akcentuację sufiksalną. Czasowniki derywowane od przymiotników wykazują metatoniczny akut: *sl̥pnŋti* < *sl̥pŋ*.

KONIUGACJA III: TEMATY PRAESENTIS NA -je-

Grupa ta, kontynuująca ważny typ werbalny ie., nie jest jednolita. Trzeba tu wyróżnić podobnie jak w innych językach ie.: I. Formacje oparte na pierwiastku, II. Produktywne formacje denominalne i dewerbalne.

I. Formacje oparte na pierwiastku

Jest to typ archaiczny nawiązujący do koniugacji o temacie praesentis na -e-. Sporo należących tu czasowników ma odpowiedniki w językach bałtyckich, a także i w innych językach ie. Najczęstszym wokalizmem pierwiastka jest *e* (*ĕ*, *e*, *i* < *ei*) alternujące nieraz z zerowym wokalizmem infinitiwu. Wyróżnić tu trzeba dwa podstawowe podtypy:

a) pierwiastki kończące się na samogłoskę: *sĕjŋ sĕti*: *sĕjati* 'siać', *vĕjŋ vĕjati* 'wiać', *ĕujŋ ĕuti* 'czuć', *pl̥ujŋ pl̥vati* 'pluć', *bajŋ bajati* 'mówić, bając', *znajŋ znati* 'znać', *ryjŋ ryti* 'kopać, ryć';

b) pierwiastki zakończone na spółgłoskę czy też na sonant: *ĕešŋ ĕevati* 'drapać, czesać', *jem'ŋ jĕmati* 'brać, chwycić', *l̥ižŋ l̥zati* 'lizać', *vĕžŋ vĕzati* 'wiązać', *or'ŋ orati* 'orać'.

Pod względem budowy infinitiwu wyróżnia się tu dwa zasadnicze typy:

1. temat infinitiwu równy jest jednozgłoskowemu pierwiastkowi kończącemu się:

a) na samogłoskę: *ĕuti ĕujŋ*, *znati znajŋ*, *ob-uti ob-ujŋ* 'obuć';

b) na sonant: *melti mel'ŋ* 'mleć', *borti bor'ŋ* 'walczyć', *kolti kol'ŋ* 'kłuć'.

2. temat infinitiwu jest dwuzgłoskowy: składa się z pierwiastka werbalnego rozszerzonego samogłoską -a-. Oparty jest więc, podobnie jak w koniugacji I (zob. s. 44) na bsł. praeteritum: *orati or'ŋ* 'orać', *žĕdati žĕd'ŋ* 'pragnąć, pożądać',

bl'ovati bl'uję 'wymiotować', *kl'ovati kl'uję* 'dziobać, bić dziobem'. Trzeba zwrócić uwagę na częsty typ czasowników z bezokolicznikiem na *-jati* z *-j-* wprowadzonym wtórnie z tematu praesentis. Typ ten jest panujący u czasowników z pierwiastkiem zakończonym na samogłoskę: *bajati baję*, *čajati čaję* 'spodziewać się oczekiwać', *sějati : sėti sēję* 'siać', *lajati lēję* 'łać', *zajati zēję* 'ziać'. Tu należy grupa starych, bo mających zwykle odpowiedniki ie., czasowników dżwkn.⁴, np. *blēję blējati* (płd.-wsch.) 'beczeć, o owcy; pleść głupstwa': ie. dżwkn. **bhlē-* 'ryczeć, beczeć', łot. *blēju blēt* 'ts.', łac. *fleō* 'płaczę' (**bhlē-īō*), *grāję grājati* (płd.-wsch.) 'krakać, wrzeszczeć': lit. *gróju gróti* 'krakać', *lāję lājati* 'szczekać; wrzeszczeć; lżyć, łajać': lit. *lóju lóti* 'szczekać', ie. dżwkn. *lā-*, *raję rajati* (wsch.) 'dźwięczeć, rozlegać się, rozbrzmiewać': lit. *rojóju rojóti* o 'pianiu koguta', łot. *rāju rāt*, stind. *rājati* 'szczeka'.

II. Produktywne formacje denominalne i dewerbalne

Formant *-je-* kontynuujący ie. *-ye/o-* tworzył czas terażniejszy od pierwiastka werbalnego. W innych językach ie. spotyka się go także w funkcji formantu tworzącego denominativa. W Słowiańszczyźnie w tej funkcji nie jest produktywny. Mało prawdopodobne jest dopatrywanie się takich formacji denominalnych w czasownikach *golgol'ę golgolati* 'mówić': *golgolā* 'słowo', *səl'ę səlati* 'posyłać': *səlā* 'poseł', *dušę duchati* 'dać, wiać': *duchs* 'technienie, dech, duch', *kl'evet'ę kl'evetati* 'oczerniać': *kl'eveta* 'oczernianie'. Najprawdopodobniej wszystkie te rzeczowniki to nomina postverbalia.

W funkcji formantów produktywnych tworzących czasowniki denominalne i dewerbalne występują w Słowiańszczyźnie rozszerzenia pierwotnego sufiksu *-je-* wygłosowym elementem tematu pierwotnej podstawy derywacyjnej. Należą tu trzy ważne typy werbalne: formacje na *-aję -ati*, *-ěję -ėti* i *-uję -ovati*.

-aje- -ati

Sufiks ten występuje w podwójnej funkcji. Tylko wyjątkowo spotyka się go jako formant tworzący denominativa⁵:

1. od rzeczowników: *jęgraję jęgrati* 'grać' < *jęgra* 'gra', *ban'aję ban'ati* (płd.) 'kapać myć' < *ban'a* 'łaźnia', *brataję (sę) bratati (sę)* 'łączyć (się) węzłami braterstwa' < *brats*, *dělaję dělati* 'działać' < *dělo* 'dzieło'. Punktem wyjścia były tu pierwotnie formacje typu *jęgrati*: *jęgra* od tematów na *-ā*. Stwierdzono nawiązania ie. zwłaszcza bałt.: lit. *-óju -óti*, np. *vagóti* 'robić bruzdy': *vagā* 'bruzda'.

2. od przymiotników: *byzaję byzati* (płd.) 'spieszyć się' < *byz* 'szybki, prędki', *bujaję bujati* 'bujnie się rozrastać, zachowywać się gwałtownie' < *buj* 'niepohamowany, gwałtowny, szalejący', *krivaję krivati* 'krzywić, zginać' < *krivs* 'krzywy, zgięty'. Także i w tej funkcji stwierdzono dokładne odpowiedniki bałtyckie formantu, por. lit. *baltuoti* 'bieleć, być białym' < *báltas* 'biały'⁶.

Z obu tych funkcji sufiks *-aje-* został wyparty przez produktywne formacje na *-uje-* *-ovati*, a zwłaszcza *-i-* *-iti* (zob. s. 57).

⁴ Vaillant RES XXII 189—91; GC III 265—7.

⁵ Zob. H. J. Jordan, Zur Geschichte der russischen Denominativa, I: Die Verba auf *-it'* und *-at'*, Berlin 1961.

⁶ Zob. J. Reczek JP XLIV, 140—6. — Lit. czasowniki na *-úoju -úoti* kontynuują ie. formację na *-ō-žō*, lit. *-óju -óti* kontynuują ie. *-ā-žō*. W psł. *-aję -ati* zlały się więc dwie odrębne formacje ie.: *-ā-žō* i *-ō-žō*.

Najważniejszą i jedynie produktywną funkcją sufiksu *-aje- -ati* jest tworzenie czasowników imperfektywnych, które w opozycji do podstawowych prymarnych duratywnych czy kauzatywnych przechodzą zwykle w iterativa. Podstawowym formantem tej kategorii jest sufiks *-aje- -ati* (: *-aje- -ati* od czasowników na *-i- -iti*) wyłączny w derywacji od podstawy z długą samogłoską pierwiastka (*padajo padati* 'padać' : *padō pasti, stopajo stopati* 'stapać' : *stop'ō stop'iti, bēgajo bēgati* 'biegać' : *bēžō bēžati, bēgō bēgti* 'biec', *av'ajō av'ati* 'jawić' : *av'ō av'iti*). W funkcji dodatkowego środka słowotwórczego występuje wzdłużenie krótkiej samogłoski pierwiastka, a więc *e o i z* wzdłużają się w *ē a i y* (jeżeli tematy praesentis i infinitiwu różnią się wokalizmem, iterativum nawiązuje do wokalizmu zredukowanego): *plētajō plētati* : *pletō plesti* 'pleść', *badajō badati* : *badō bosti* 'bósć', *birajō birati* : *berō birati* 'brać', *čitajō čitati* : *čitō čisti* 'liczyć, rachować, czytać', *dychajō dychati* : *dšchnō dšchnōti* 'technąć', *gan'ajō gan'ati* : *gon'ō gon'iti* 'gonić'.

To wzdłużenie samogłoski rdzennej, typowe dla języków słow., początkami swymi sięga epoki ie., dokładne odpowiedniki stwierdza się nieraz w językach bałt., paralele także i w innych językach ie.

Wyjątkowo tylko spotyka się w tej funkcji typ prosty na *-je-* (bez rozszerzenia *-a-*), np. *skadž skakati* 'skakać', *naričō naricati* 'nazywać' : *narekō narekti* (imper. *narēci*).

W ogóle podstawową funkcją formacji *-je- -ati-* było tworzenie czasowników duratywnych w opozycji do perfektywnych, np. *dajō dajati* : *dams dati, stojō stojati* : *stanō stati, jem'ō jmati* : *jmo jēti*.

Po pierwiastkach zakończonych na samogłoskę przyrostek ten przybiera niekiedy rozszerzenie *-v-*: *-vaje- -vati* : *byvajō byvati* 'bywać' : *byti, čuvajō čuvati* 'czuwać' : *čujo čuti, davajō davati* 'dawać' : *dams dati, stavajō stavati* 'stawać' : *stanō stati*. Podstawy ie. tej formacji widoczne w typie *byvajō, davajō, stavajō* (ie. *bheu-, dō-u-, stā-u-*).

Na uwagę zasługuje stary zaczątkowo tylko zaświadczony typ werbalny imperfektywów-iteratywów bez wzdłużenia samogłoski rdzennej: *chodati* : *choditi, nosati* : *nositi, vodati* : *voditi*, por. także *gorati* : *gorēti, slychati* : *slyšati, vidati* : *vidēti*. Stwierdzono dokładne odpowiedniki w łotewskim, np. *vadāt* 'prowadzić, wodzić' iterat. od *vedu vest* (psł. *vedō vesti*).

-ēje- -ēti

Sufiks ten tworzy nieprzechodnie denominativa oznaczające nabywanie właściwości podstawy derywacyjnej. Derywuje:

1. przede wszystkim od przymiotników (w tej funkcji produktywny): *bēlējō bēlēti* 'stawać się białym, jasnym, bieleć' < *bēls* 'biały', *čēlējō čēlēti* 'stawać się całym, zdrowym, goić się' < *čēls* 'cały', *rudējō rudēti* 'stawać się rudym' < *rudz* 'koloru rdzy, rudy'.

2. wyjątkowo też od rzeczowników: *umējō umēti* 'umieć, potrafić, móc' < *umz* 'rozum', *kam-en-ējō kam-en-ēti* : *kam-ēti* 'twardnieć jak kamień, kamienieć'.

Dokładne odpowiedniki tej formacji mamy w bałtyckim: lit. *-ėju -ėti*, łot. *-ēju -ēt*, np. lit. *senėju senėti* 'starzec się' < *sėnas* 'stary', *akmenėju akmenėti* 'kamienieć' < *akmuõ -eņs* 'kamień'.

Przyjmuje się, że początkowy element sufiksu *-ē-* jest wzdłużeniem tematycznego *-e/o-* podstawy derywacyjnej.

-uje- -ovati

Sufiks ten tworzy przede wszystkim denominativa:

1. od rzeczowników: *daruju darovati* 'dawać darmo, darować' < *darz* 'dar', *piruju pirovati* (płd.-wsch.) 'ucztować, biesiadować' < *pirz* 'uczta, biesiada', *besėduju besėdovati* 'gawędzić, rozmawiać, mówić' < *besėda* 'pogawędka, rozmowa, uczta', *vėruju vėrovati* 'wierzyć' < *vėra* 'wiara'.

2. od przymiotników: *cėluju cėlovati* 'pozdrawiać, witać' < *cėlz* 'cały, zdrowy', *l'utuju l'utovati* (płn.) 'srożyć się, szaleć' < *l'utz* 'budzący grozę, srogi, okrutny', *miluju milovati* 'okazywać miłość, miłować' < *milz* 'miły, drogi, kochany', *raduju radovati* 'sprawiać radość, cieszyć' < *radz* 'zadowolony, uradowany, rad'.

W historycznej epoce w językach słow. zrobiło karierę -uje- -ovati w funkcji formantu tworzącego czasowniki imperfektywne czy iterativa od perfektywnych. W tej funkcji pierwotnie występował wyjątkowo, np. *bušuju buševati* 'hałasować, łoskotać, srożyć się, szaleć' < *buš* *bušiti* 'hałasować, łomotać'.

Niekiedy stwierdza się wtórne nawiązania stosunku z czasownikiem perfektywnym. Tak np. *kupuju kupovati* 'kupować' to pierwotne denominativum od *kupz* 'kupienie, kupno' (nomen actionis > nomen acti od *kupiti*), wtórnie dopiero imperfectivum, iterativum do *kup'o kupiti*.

Dokładny odpowiednik sufiksu mamy w bałtyckim: lit. -*auja* -*avo*, tworzące zarówno denominativa (bez względu na temat podstawy) i deverbativa ze znaczeniem imperfektywnym i iteratywnym, np. *tarnāju tarnauti* 'służyć' < *tařnas* 'sługa', *šukāju šukauti* 'krzyczeć, hałasować' : *šaukiu šaukti* 'wołać, krzyczeć'.

Wskazano też, że przyrostek -uje- -ov-ati może nawiązywać do podstaw o tematach na -u-.

III. Formacje dźwiękn. i ekspresywne

1. -je- -ati, -i- -iti, -i- -ėti

Pierwotny sufiks -je- -ati, jak widzieliśmy, ograniczony jest zasadniczo do wyrazów niemotywowanych, tworzy formacje prymarne, odpierwiastkowe. W podstawowej funkcji formantów tworzących produktywne deverbativa i denominativa zapanowały formacje nowsze, rozszerzone: -a-je- -ati, -ė-je- -ėti, -uje- -ovati. Ale postać pierwotna (często z wtórnym praesens na -aje-) zachowała się, jak zwykle, w funkcji specjalnej drugorzędnej formantu tworzącego czasowniki dźwiękn., np. *cap'o capati* 'łapać, chwycić gwałtownie; człapać po wodzie, błocie' < interj. *capz!*, *brbaju brbati* o 'niewyraźnych bulgocących odgłosach', *błtaju błtati* 'mącić, mieszać ciecz, pluskać; paplać, mówić bez sensu', *gagaju gagati* o 'głosie gęsi, gęgać', *rżżo rżzati* o 'głosie konia, rżec'.

W tej samej funkcji występują także przyrostki -i- -iti, -i- -ėti, np. *bzajjo bzazati* : *bzżo bzżėti* : *bzżiti* (także z rdzennym -y-) o 'dźwięku wydawanym przez lecące owady' (oparte na interj., np. pol. *bz!*, dłuż. *byz!* *bz!*), *bun'o bunėti* : *bun'o bunėti* 'huczeć, brzęczeć, szumieć, hałasować', *batajjo batati* : *bat'o batiti* 'uderzać, stukać', *butajjo butati* : *but'o butiti* 'uderzać, bić, wywołując odgłos'.

2. Czasowniki z reduplikacją

Wyróżniamy tu dwa typy wyrazów dźwiękn.:

a) z całkowicie podwojonym pierwiastkiem: *gol-gol'o golgotati* 'mówić' : *gol-sz* 'głos', *kor-kor'o korkorati* 'gdakać, kwakać' : ie. *ker-*, *kor-*, *kr-* o 'kwakaniu, skrzeczeniu', *pol-pol'o polpol-ati* 'płonać, migotać' : *polėti* 'palić się, płonać';

b) z częściowym podwojeniem: *bōbzn'ō bōbznati* 'głucho brzmieć, dudnić', *gōgzn'ō gōgznati* 'mówić niewyraźnie, przez nos, mamrotać', *chōchznajo chōchznati* 'ts.', *tōtzn'ō tōtznati* 'stukać, tętnić', *br̥br̥'ō : br̥br̥ajo br̥br̥ati* (płd.) 'mówić niewyraźnie, mamrotać', *m̥m̥zr'ō m̥m̥zrati* 'ts.'

Także i tutaj spotykamy dublety morfologiczne na -i- -iti: *bolbol'ō bolboliti* 'mówić niezrozumiale, bełkotać; paplać, bredzić', *golgol'ō golgoliti* 'mówić', *korkor'ō korkoriti* = *korkorati*, *tortor'ō tortoriti* 'paplać', *tōtzn'ō tōtzniti* = *tōtznati*.

3. Przyrostek -če- : -kaje- -kati⁷

1. Podstawową i produktywną funkcją sufiksu -če- : -kaje- -kati (po spółgłosce -bče- : -ska- -skati : -soati) jest tworzenie czasowników onomatopeicznych od interiekcji: *blečō : blekajo blekati* 'beczeć' < *ble!* naśladowanie głosu owiec, *kračō : krakati* (też z nagłosem dźwięcznym *gračō : grakati*) 'krakać' < *kra!* naśladowanie głosu kruka, wrony, *kr̥čō : kr̥kati* na określenie 'różnych dźwięków gardłowych' : ie. dżwkn. *ker-*, *kor-*, *kr-* np. o krakaniu, skrzeczeniu, *kvačō : kvakajo kvakati* o 'głosie żab, wron, kaczek' < *kva!* naśladowanie tych głosów.

Nie zawsze jednak wyrazy dżwkn. na -če- : -kaje- -kati zostały utworzone przy pomocy tego formantu. Pamiętać musimy z jednej strony o tym, że w tej samej funkcji występuje w psł. także podstawowy sufiks -je- : -aje- -ati (s. 48), z drugiej zaś strony o tym, że pierwiastki dżwkn. (także i interiekcje) często w psł. (i w ogóle w ie.) kończyły się na spółgłoskę -k. Tu należą np. wyrazy: *bl̥čō : bl̥kajo bl̥kati* (pln.) o 'odgłosie płonącego ognia, maconej czy wrzącej wody; bełkotać, paplać' < *bl̥k!* interi. podobnej treści, *br̥čō : br̥kajo br̥kati* 'burczeć, brzęczeć, warczeć, mruczeć', *pl̥čō (sę) : pl̥kati (sę)* 'bić się, smagać się, płakać, narzekać' : ie. *pl̥k-* 'bić, smagać'.

Nieraz więc trudno rozstrzygnąć, czy mamy do czynienia z formantem podstawowym -je- : -aje-, czy też pochodnym -če- : -kaje-. Nierzadkie są także wahania wygłosu interiekcji typu *kva!* : *kvak!*

Nie jest wykluczone, że tego rodzaju formacje dały początek dżwkn. i ekspresywnemu sufiksowi -k-.

2. Paralelnie do typu podstawowego (s. 48) i tu w funkcji dubletu słowotwórczego produktywny jest sufiks -č-i- -č-ati (*-k-čiti). Tak więc np. obok *bečō : bekajo bečati* o głosie owcy < *be!*, *br̥čō : br̥kajo br̥kati* 'brzęczeć, dźwięczeć', *bučō : bukajo bučati* 'ryczeć, beczeć, brzęczeć' < *bu!* naśladowanie głosu zwierząt — spotykamy też synonimiczne *bečō bečati* (zach.-płd.), *br̥čō br̥čati*, *bučō bučati*.

Spotyka się też, choć rzadko, dublety na -či- -či-ti (por. s. 48) Tak np. obok przytoczonego niżej *bakati* są też ślady synonimicznego *bačiti*.

3. Sufiks -če- : -kaje- -kati tworzy także czasowniki zabarwione uczuciowo, ekspresyjne: *bakajo bakati* 'krzyczeć, łajać, gadać, paplać' : *bajati* 'mówić; zamawiać, czarować', *bl̥kajo bl̥kati* (pln.) 'wałesać się, błądzić' : *bl̥diti* 'ts.', *brukajo brukati* (pln.) 'brudzić, zanieczyszczać' : *bruditi* 'ts.', *čakajo čakati* 'czekać' : *čajō : čajati, čati* 'ts'.

Z tą funkcją związane jest znaczenie hipokorystyczne, deminutywne formacji, np. *běžskajo běžskati* (zach.) 'chodzić, biegać, o dzieciach' dem. od *běžati* 'biec, szybko się posuwać', *boďcajo boďcati* (płd.) 'lekko, często kłuć' dem. od *boďō bođi* 'kłuć, bósć', por. łac. intensivum *fodico* 'kłuć, przebijać'.

⁷ Por. Zubaty *Studie* I 1, 145; Machek *LF LXI* 133—8; Fraenkel *Sl XIV* 503—8; Safarewicz *SFPS V* 389—95; Vaillant *GC III* 335—40.

O genezie funkcji deminutywnej poucza psł. *l'ubkajo l'ubkati* 'usypiać dziecko śpiewem i kołysaniem', które może być oparte albo bezpośrednio na przyspiewie przy kołysaniu *l'u-l'u!*, albo też może być formacją hipokorystyczną, deminutywną od synonimicznego psł. *l'u'ajo l'u'ati*.

4. Formacja ta zaświadczona jest również w postaciach rozszerzonych: *-i-kajo -i-kati, -u-kajo -u-kati, -y-kajo -y-kati*, np. *bzikajo bzikati* : *bzikajo bzikati* : *bzykajo* o 'dźwięku lecących owadów, bzykać' < *bzati, bzēti* 'ts.', *bajukajo bajukati* (płd.-wsch.) 'mówić cicho, monotannie, lulać, usypiać' < *bajati* 'mówić'.

5. Jak często u wyrazów dźwięcznych i ekspresywnych spotyka się też wariant dźwięczny *-gajo -gati*, np. *kul'gajo kul'gati* 'chromać, kuleć' < *kul'ajo kul'ati* 'ts.' Na genezę jego rzuca światło psł. *dŕgajo dŕgati* 'targać; dziergać len' : ie. *de-regh-*, rozszerzenie pierwiastka *der-*, na którym oparte psł. *dŕŕŕ derti* 'drzeć'.

6. Onomatopieczne i ekspresywne formacje z *-k-* produktywne są w językach słow. Spotyka się je także w językach bałt. (np. lit. **-kŕje- -kti* : *-ke- -kēti*), łacińskim (**-k-āje-*), greckim (**-k-ŕje-, -k-āje-*, infigowane *-ka-*).

4. Czasowniki na *-šče-* : *-skaje- -skati* (*-ždže* : *-zgaje-zgati*)⁸

1. Jest to grupa czasowników zwykle dźwięcznych, których pierwiastek, jak widać z odpowiedników przede wszystkim bałt., kończy się na *-sk-* albo *-s-*. Utworzone więc one zostały pierwotnie przez formanty *-je-* : *-aje-* *-ati* względnie *-če-* : *-kaje- -kati*. Należą tu np.: *pleščŕ pleškati* (bsł. *plešk-*) 'uderzać dłonią, płaską powierzchnią, płaskać', *pl'uščŕ* : *pl'uskajo pl'uskati* 'pluskać' (bsł. *pleušk-*), *prškajo prškati* 'parskać, pryskać', bsł. *purs(k)-*, *tršškajo tršškati* 'trzaskać' (bsł. *trššk-*), *pryščŕ* : *pryskajo pryskati* 'pryskać' (bsł. *praus-*).

Ta dość liczna grupa czasowników dźwięcznych i ekspresywnych stała się podstawą do wyabstrahowania formantu *-šče-* : *-skaje- -skati*, występującego np. w czasownikach: *piščŕ* : *piskajo piskati* 'piszczeć', bsł. *pišk-* : ie. dźwięczny *pi-*, *viščŕ* : *viskajo viskati* 'piszczeć, skomleć, jęczeć' : ie. pierwiastek dźwięczny *ui-*, *ui-*.

2. Nie widać podstaw do dopatrywania się w całej tej grupie ie. inchoatywnego sufiksu tworzącego praesens *-ske-*, wyjątkowego w słow. (zob. s. 43, por. też *blščati* 'błyszczeć, lśnić' od ie. *bhliŕj-* z rozszerzeniem o inchoatywny suf. *-ske-*).

3. Także i tu paralelnie spotyka się synonimiczne formacje *-šči-* *-ščati* (**-skēti*), np. *piščŕ piščati*, *viščŕ viščati*, *tršščŕ tršščati*.

4. Dobrze zaświadczony jest, jak zwykle w czasownikach dźwięcznych, wariant dźwięczny: *bl'uzgajo bl'uzgati* 'chlustać, tryskać; paplać, bajać' : *bl'ujŕ bl'uvati* 'wymiotować', *bręždžŕ* : *bręzgajo bręzgati*, *bręždžŕ* *bręždžati* (wsch.) 'brzęczeć, dźwięczeć' : *brękati*, *bręčati* 'ts.', *druzgajo druzgati* 'łamać, kruszyć, miazdżyć' : ie. *dhreu-s-* : *dhreu-* 'ts.'

5. Czasowniki na *-še-* : *-chaje -chati*⁹

1. Produktywny w dzisiejszych językach słow. typ czasowników ekspresywnych na *-chati* dobrze jest już zaświadczony na materiale psł. Większość najstarszych przykładów nawiązuje do pierwotnych pierwiastków zakończonych na *-s-* poprzedzonego przez *i u r k*. A więc przejście *-s-* > *-ch-* jest tu całkiem regularne. W wypadkach tych można by niekiedy przynajmniej mówić o pierwotnym

⁸ Meillet SC 215, 236; Machek SRL X 67—80; Vaillant GC III 338—40.

⁹ Machek LP IV 111—36; Vaillant GC III 331—3.

formancie *-je- -ati* (s. 48). Tworzą one, być może, punkt wyjścia tej formacji. Należą tu: *čuchajo čuchati* 'wachać, węszyć': *čujjo čuti* 'czuć', podstawa ie. *keu-* (z determinantem *-s-*) *keu-s-*, dobrze zaświadczone w grece i w germańskim; *dušo : duchajo duchati* 'dmuchać, dać, wiać': *dujo dōti* 'dać', ie. oprócz *dheu-* też synonimiczne *dheu-s-*; *prychajo prychati* 'parskać, prychać': *pryskajo pryskati* (s. 50), ie. *preus-*: *prūs-*; *pyšo : pychajo pychati*: *pušo : puchajo puchati* 'dać, dyszeć, sapać' ie. *pŭ-*: *peu-*: *pou-*, też *p(h)u-s-*.

Kilka wyrazów dźwiękn. wykazuje formant *-ch-* w tych samych warunkach po *i u r k*. A więc możemy tu mieć do czynienia z pierwotnym sufiksem czy też determinantem pierwiastka *-s-*, np. *bruchajo bruchati* (płd.-wsch.) 'szybko, gwałtownie wyrzucać, tryskać': ie. dźwiękn. *b(h)rŭ-*; *buchajo buchati* 'mocno bić, łomotać': *bu!*, ie. *b(e)u-*, *bh(e)u-*; *brešo brechati* o 'głosie ludzi, zwierząt, krzyczeń, szczełkac': ie. *bherek-*, *bhrek-s-*.

2. Wyodrębnić trzeba kilka dalszych psł. przykładów wykazujących *-še-*: *-chaje- -chati* po samogłoskach innych niż *i u*. Większość z nich ma pierwiastek zakończony lub rozszerzony spółgłoską *-s-*. Należą tu: *čechajo čechati* 'drapać, czochrać, skrobać': *češo česati* 'drapać, czesać'; *mašo : machajo machati* 'poruszać, machać': *majo mati* 'machać, kiwać', lit. *mosiuoju mosiuti* 'powiewać, machać': *mōju mōti* 'skinać'.

Tu zapewne należą też *ošo : ochajo ochati* 'wciągać woń, wachać': *von'a* 'woń': ie. *ana-*, *ana-s-*; *bachajo bachati* 'paplać, gadać': *bajo bajati* 'mówić', por. ros. dial. *básit's* 'mówić, rozmawiać', 'leczyć, uzdrawiać'.

Sufiksalne *-ch-* może tu kontynuować także pierwotne *-s-* (na podstawie wspólnego członu w szeregu alternacyjnym obu głosek, jakim jest *-š-*).

3. Na uboczu stoi jeden niewątpliwy psł. wyraz *jašo : jachajo jachati : jado jati* 'jechać'. Wykazuje on już wyraźnie wyderzywowany w pewnych ściśle określonych warunkach formant *-še-*: *-chaje- -chati*.

4. Jako dublety morfologiczne spotyka się formacje na *-i- -iti*: *-ėti, -če*: *-kajo -kati*: obok *buchajo buchati* mamy synonimiczne *bušo bušiti*. Od tej samej podstawy utworzone jest również dźwiękn. *bučō : bukajo bukati* i *bučō bučati*. Obok *bruchajo bruchati* mamy *brukajo brukati* 'ts.', obok *bachajo bachati* bliskoznaczne *bakajo bakati*.

5. O produktywności typu świadczą stare rozszerzenia formantu na *-uch-*: *-ych-*, np. pñ.słow. *kol-ych-ajo kol-ych-ati* 'kołysać': *koliti* 'krzążyć, kręcić się', pñ.słow. *dšm-uch-ajo dšm-uch-ati*: *dšm-ych-ajo dšm-ych-ati* 'dmuchać' < *dšmo dōti* 'dać'.

6. Intensiva na *-še-*: *-saje- -sati*¹⁰

Typ ten zaświadczony jest tylko szczerkowo: *kōšo : kōsajo kōsati* 'chwycić zębami, kąsać': bśl. *kāndō* 'ts.' (możliwe też jednak objaśnienie jako denominativum od *kōsz* 'kęs'); *kremšajo kremšati*: *kromšajo kromšati* < *krem-*: *krom-*, psł. dial. *kremiti*, *kromiti* 'kruszyć, drobić, odcinać'; *kopšajo kopšati* (pñ.) 'kopać, bić' < *kopati* 'kopać'.

Tu może należeć też *kl'ušo kl'usati* (zach.-płd.) 'biec, klusować': **kleup-s-*, stpol. i dial. *klupić (się)* 'chylić (się), zginać (się)'.

Ślady tej formacji widać także w szczerkowo zaświadczonych rozszerzeniach na *-ys-ati*, np. obok przytoczonego wyżej *kopšati* mamy strus. *kopysati* 'bić kopytem, kopać ziemię kopytem': ros. dial. *kopychát'sja* 'poruszać się; grzebać się'; *kolyšō : kolysajo kolysati* (pñ.) 'kołysać': *koliti* 'krzążyć, kręcić się'.

¹⁰ Prusik KZ XXXV 606; Machek SB I 82—93.

Nie brak też śladów intensiwów na *-sati* w poszczególnych językach słow., np. czes. *hnisati* 'ropieć, ropić się': *hniti* 'gnić'; *drásati* 'rwać, drzeć': *dráti* 'drzeć'; moraw. *bajásati* 'gadać, pleść, bajać': *bajat* 'ts.'; śl. *plásati* 'gwałtownie się palić, płonąć': *plániti* 'zapłonać, zapalić się'; stpol. *tryksać się* 'bóść się': *trykać się* 'ts.' Tu należy też psł. dial. *dpsajǫ dpsati* 'ciężko oddychać, dyszeć, sapać': *dsmǫ dǫti* 'dać'.

Formacje te identyfikuje się z litewskimi intensiwami na *-sau -soti*. Można się tu dopatrywać także przynajmniej częściowo, prototypu produktywnego typu na *-chati*.

Tu trzeba też wspomnieć o rzadko spotykanych, ale starych (bo mających nieraz odpowiedniki bałt.) intensiwach dźwięk. na *-os-iti*, np. *bolbošǫ bolbositi* (zach., pld.) 'bełkotać; paplać, pleść': *bolboliti*, *bolbotati*, *bolboniti* (w podobnym znaczeniu) = lit. *balbāsyti* 'paplać, gadać'; *kolbošǫ kolbositi* (zach.) 'gadać, pleść' = lit. dial. *kalbāsyti* 'ts.': lit. *kalbėti* 'mówić'; *brbošǫ brbositi* 'mówić niewyraźnie, bełkotać' (pld.): *bybati* 'ts.'

7. Intensiva na *-t'ǫ*: *-tajǫ -tati*¹¹

1. Nasiloną, wzmożoną czynność wyrażało się w psł. przy pomocy sufiksu *-t'ǫ*: *-tajǫ -tati*. Z reguły spotyka się go w wyrazach dźwięk., opartych bądź to na interiekcji czy pierwiastku dźwięk., bądź też na czasownikach prymarnych. Najdawniejsze przykłady wskazują wyraźnie na charakterystyczną harmonię głosową przed tym formantem: samogłoska pierwiastka zakończonego na spółgłoskę powtarza się przed spółgłoską sufiksu. Tak więc pojawiają się pary samogłosek *e...e*, *o...o*, *ɨ...ɨ*, *ɛ...ɛ*, np. *blebet'ǫ blebetati* 'pleść niedorzeczności, paplać, bajać': lit. *blebėnti* 'ts.'; *svepet'ǫ svepetati* (dial.) 'trzepotać, dygotać' < *svepati* 'ts.'; *trepet'ǫ trepetati* 'drzeć, dygotać' < *trepati* 'potrząsać, trzepać';

bobot'ǫ bobotati 'huczeć, grzmieć, dudnić, paplać': *bobon'ǫ boboniti* 'mamrotać, huczeć'; *bolbot'ǫ*: *bolbotajǫ bolbotati*: *bolbositi* 'bełkotać, mamrotać, paplać'; *gogot'ǫ gogotati* 'bełkotać; gegać': lit. *gagėti* 'gegać'; *klokot'ǫ*: *klokotajǫ klokotati* 'bulgotać, gulgotać, kipieć': *klo! klok!* dźwięk.: *klokati* 'bulgotać';

bchst'ǫ: *bchstajǫ bchstati* intensivum do *bchati* 'wywoływać hałas, padać z hałasem'; *rzpst'ǫ rzpstati* 'hałasować, szemrać, sarkać': stind. *rāpati* 'gada, papla'; *tzpst'ǫ tzpstati* 'tłoczyć nogami, deptać' (też z nagłosową dźwięczną: *dzpst'ǫ dzpstati* dial.);

kłčst'ǫ kłčstati (dial. pld. 'kłapać, szczekać zębami'): *klekot'ǫ klekotati* 'o głuchym odgłosie, klekotać'; *mčst'ǫ mčstajǫ mčstati* 'roić się, śnić (się), marzyć': łac. *mīcāre* 'poruszać się szybko, migać, lśnić' (do ie. *meik-*); *skrzčst'ǫ skrzčstati* 'zgrzytać': *skrzčǫ skrzčgati* 'ts.'; *špst'ǫ špstati* 'szeptać' dźwięk.

2. Z najczęstszych typów na *-o...ot'ǫ -o...otati*, *-ɛ...ɛt'ǫ -ɛ...ɛtati* wyabstrahowały się wtórnie produktywne formanty *-ot'ǫ -otati*: *-st'ǫ -stati* spotykane (często obocznie) także i w wyrazach z inną samogłoską rdzenną, np. *blekot'ǫ blekotati* 'beczeć, bełkotać; paplać' < *blekati* 'beczeć'; *błbot'ǫ błbotati* 'bełkotać, mamrotać; bulgotać; paplać, pleść': *bolbotati* (p. wyżej); *bǫbot'ǫ*: *bǫbotajǫ bǫbotati* intensivum do *bǫbati* 'dudnić, huczeć'; *brmot'ǫ brmotati* 'mamrotać, burczeć, mruzczeć'; *brękot'ǫ*: *brękotajǫ brękotati* intensivum do *brękati* 'dźwięczeć, brzęczeć'; *klekot'ǫ klekotati* (p. wyżej): *klekət'ǫ klekətati* (dial.) o 'głuchym, powtarzającym się głosie, klekotać': *kle! klek!* o głosie bociana; *rechot'ǫ rechotati* (dial.):

¹¹ Van Wijk Symb. Rozwadowski II 159—65; Stang SBV 37—8; Vaillant GC III 340—4.

rechot'ŏ rechstati (dial.) intensiva do *rechati* (dial.) 'o różnych dźwiękach chrapliwych, skrzeczeniu, rechotaniu, chrząkaniu'.

Niekiedy obok formy wtórnej z uogólnioną postacią nowszą formantu spotykamy też szczątkowo zaświadczone postaci archaiczne z pierwotną harmonią głosową. Tak np. obok przytoczonego *klekotati* mamy śl. *kleketāti*, obok dial. pñ. *regot'ŏ regotati* : *regt'ŏ regstati* 'skrzeczeć, rechotać' — pñd. *reget'ŏ regetati* 'ts.'

3. Wyjątkowo tylko spotyka się formant *-t'ŏ -tati* dodany bezpośrednio do rdzenia zakończonego na sonant czy na samogłoskę, np. *bltajo bltati* (dial.) 'mącić ciecierz, pluskać; paplać, trajkotać' : *blkati* (w podobnym znaczeniu).

4. Intensiva na *-t'ŏ -tati* są typem słowotwórczym charakterystycznym dla języków słow. Wyjątkowo tylko spotyka się dokładne odpowiedniki poszczególnych wyrazów na gruncie bałt., np. przytoczone wyżej *bolbot'ŏ* : *bolbotajo bolbotati* = lit. *balbatūoju balbatūoti* 'mruzczeć'. Wskazano na bliskie funkcyjnie formacje germańskie na *-atjan* (np. ags. *flogettan*, stwniem. *flogazzen* 'trzepotać') i greckie na *-dζω* (np. *κρηάζω* 'lżyć, znieważać'), prowadzące się jednak do ie. *-d-*.

8. Czasowniki na *-šće-* : *-staje-* *-stati*¹²

1. Nie ma podstaw do dopatrywania się w słow. jakiegoś formantu *-stati* tworzącego intensiva. Istnieje natomiast grupa czasowników, zwykle dźwkn. których pierwiastek, albo też determinant pierwiastka, kończy się na *-st-* (wyjątkowo też na *-t-*). Utworzone więc one zostały pierwotnie przez formant *-je-* : *-aje -ati* względnie *-t'e-* : *-taje- -tati*. Należą tu np.: *rišćŏ ristati* 'biec szybko, klusem' : bsk. *reistiō*; *dristajo dristati* 'mieć rozwolnienie' (z ie. *dhrei-d-*); *svišćŏ svistati* 'świstać' : ie. *syei-*, *suei-zd-*; *chl'ašćŏ* : *chl'astajo chl'astati* 'chlastać, trzaskać' : *chl'astz!* interi.; *chlešćŏ* : *chlestajo chlestati* 'chłustać, bryzgać, smagać' (pñ.) dźwkn.; *chrešćŏ* : *chrestajo chrestati* 'chrzęścić, trzeszczeć' dźwkn.; *chvastajo (se) chvastati (se)* 'chełpić się' dźwkn. (albo też w związku z *chvatati* 'chwytac'); *chystajo chystati* (pñ.) 'poruszać' : *chytati* 'poruszać, chwytac'.

2. Jak zwykle w wyrazach dźwkn. i ekspresywnych spotyka się też warianty dźwięczne: *drižadajo drižadati* : *dristati*; *zviždžŏ zviždžati* (: *gviždžŏ gviždžati*) : *svistati*.

Jak często, grupa *-st-* alternuje z *-sk-*, stąd np. pary *ristati* : *riskati*, *dristati* : *driskati*. Najczęściej tłumaczą się one na gruncie słow. (wspólny człon *-šć-* w szeregu alternacyjnym obu grup), niekiedy jednak mogą kontynuować stan przed-słowiański.

9. Czasowniki z formantem *-l-*¹³

1. Formant *-l-* wykazuje grupa czasowników zwykle dźwkn., ekspresywnych, np.: *bzbl'ŏ bzblati* (zach.-pñd.) 'bełkotać, jąkać się' : *bzbatl* 'ts.'; *bŏbzbl'ŏ bŏbzblati* 'bulgotać; bełkotać, mamrotać' : *bŏbzbnati* 'głucho brzmieć, dudnić' (także *bŏbzbl'ŏ bŏbzbliti*); *česl'ajŏ česl'ati* : *čechl'ajŏ čechl'ati* (zach.-pñd.) 'drapać, skrobać, grzebać; czesać' < *česati* 'ts.'; *məml'ŏ mzmłati* 'bełkotać' dźwkn.; *vichl'ŏ* : *vichl'ajŏ vichl'ati* 'ruszać, poruszać' : *vichati* 'ts.'; *br̥bzbl'ŏ br̥bzblati* 'bulgotać, mamrotać, paplać' : *br̥bati* 'ts.'

2. Dobrze poświadczone są też tego typu czasowniki w koniugacji *-i-* *-iti* (*-i-* *-ėti*), często obocznie z bliskimi funkcyjnie formacjami na *-kati* *-čati*: *burl'ŏ burliti* : *burl'ŏ burlėti* (pñd.-wsch.) 'burzyć się, bulgotać, bełkotać' (: *burkati*, *burčati* o 'głuchych dźwiękach, mruzczeć, kručzieć, bulgotać') < *buriti* 'grzmieć,

¹² Machek *Studie Havránek* 248—54.

¹³ Vaillant *GC III* 334—5; Otrębski *GL II* 351—4.

szaleć, hałasować; burzyć; *krul'ŏ kruliti* (zach.-płd.) 'chrząkać, kwiczeć, burczeć w brzuchu': *krukati* (w podobnym znaczeniu), por. norw. dial. *ryla, skryla* 'ryczeć'; *kvil'ŏ kviliti* 'kwilić, żałośnie płakać, piszczeć': *kvičati, kvikati* 'kwiczeć'; *ruł'ŏ ruliti* (zach.-płd.) 'ryczeć': *rukati* 'ts.'

3. Spotyka się również czasowniki z rozszerzonym formantem *-ol-*, np. *brbol'ŏ byboliti* 'bulgotać, mamrotać, paplać' < *bybati* 'ts.>'; o czasowniku *bolboliti* zob. wyżej, s. 49.

4. Wyjątkowo tylko spotyka się dokładne odpowiedniki tego rodzaju czasowników (np. wyżej *bybəl'ati*, lit. *burbuliūoti* 'mówić niewyraźnie, mruzczeć; bulgotać'; *kruliti*, norw. dial. *ryla, skryla* 'ryczeć'). Wskazano na bliskość zarówno pod względem budowy, jak i znaczenia litewskich czasowników ekspresywnych, deminutywno-iteratywnych na *-lioti, -alioti, -uliuoti*.

10. Czasowniki z formantem *-r-*¹⁴

1. Formant *-r-* i postacię rozszerzone *-or-, -ur-, -yr-* spotyka się (podobnie jak *-l-*) w małej grupie czasowników dźwięk. i ekspresywnych a) o temacie praesentis na *-je*: *-aje- -ati* albo też b) o temacie *-i- -iti*, np.:

a) *česrajo česrati*: pñ. *čechrajo čechrati* 'drapać, skrobać, grzebać, czesać' < *česati* 'ts.' (por. oboczne synonimiczne *česl'ajo česlati*: *čechl'ajo čechlati*); *babr'ŏ babrati* (pñ.) 'brudzić, paćkać' dźwięk., w kilku językach słow. spotyka się też postać *babl'ŏ bablati*; *gmyrajo gmyrati* 'grzebać się w czym, roić się': *gmsziti* 'roić się';

b) *motr'ŏ motriti* (*smotr'ŏ smotriti*) 'patrzeć, oglądać': lot. *matu mast* 'sposzrzegać', lit. *mataū matyti* 'widzieć'; *govor'ŏ govoriti* (zwykle uważane za denominativum od *govorə* 'hałas, wrzawa, mowa'): lot. *gavilēt* 'głośno się weselić', *gaurāt* 'huczeć, szumieć'; *bybor'ŏ byboriti* (płd.) 'mamrotać; paplać': *bybati* 'ts.>'; *bachor'ŏ bachoriti* 'paplać, gadać; zamawiać, czarować' < *bachati* 'gadać; chępić się'; *mšur'ŏ mšuriti* 'mrużyć' < *mšati* 'mrużyć, drzemać'; *gmyr'ŏ gmyrati*: *gmyriti* 'grzebać się w czym; pełzać, roić się, np. o robactwie': *gmszati* (p. s. 55), por. lit. *gūmurti, gūmuroti* 'ściskać, zgniatać'.

2. Jak widać, sufiks *-r-* występuje zarówno u prastarych wyrazów niemotywowanych (*motriti, govoriti, gmyrati*), jak i w nowszych, jasno motywowanych (*česrati, byboriti, bachoriti, mšuriti*). O typie *korkorati*: *korkoriti, bybərati, mšmrati* p. s. 48.

3. Bliskie odpowiedniki tej formacji znajdujemy w języku litewskim: deminutywne czasowniki na *-urti, -ur-iuoti*, oznaczające czynność dłuższą, ale o intensywności słabej¹⁵.

11. Czasowniki z formantem *-n-*¹⁶

1. Omówiliśmy już formację typu *bobn'ŏ bobnati, tptn'ŏ tptnati*: *tptzniti* (p. s. 49). Do niej nawiązują czasowniki dźwięk. i ekspresywne z formantem *-on-i-* *-on-i-ti* oparte bądź to na pierwiastkach dźwięk., bądź też na podstawowych czasownikach. Zwykle wymieniają się one z tego samego typu formacjami na *-otati, -oliti, -ositi, -szati*: *-sziti*, np. *bobon'ŏ (babon'ŏ) boboniti (baboniti)* 'mamrotać; huczeć; wróżyć', ten sam ie. pierwiastek dźwięk. co w *bobotati*: *babotati* 'huczeć, grzmieć; paplać'; *bolbon'ŏ bolboniti* (pñ.) 'pleść brednie, paplać', 'brzę-

¹⁴ Por. Zubaty Studie I 1, 138—44; Machek Studie 90—2.

¹⁵ O nich zob. Otrębski GL II 400—2.

¹⁶ G. A. Iljinskij, Shornik Sobol. 250—2; próbę paraleli hetyckiej do czasowników na *-oniti* dał V. Machek. K hist.-srovn. studiu slov. jaz., 1958, 179.

czuć, dzwonić' : *bolboliti*, *bolbositi*, *bolbotati* 'bełkotać, paplać, pleść'; *romon'ŋ* *romoniti* 'szemrać, szumieć' dźwkn. (w niektórych językach słow. w podobnym znaczeniu *romoliti*, *romoriti*); *gomon'ŋ* *gomoniti* (płn.) 'hałasować, krzyczeć' < *gomiti* 'ts.' (: *gmszati*, *gmsziti* 'roić się, mrowić się').

2. Na gruncie bałtyckim znajdujemy czasowniki dźwkn. o podobnej budowie¹⁷: łot. na *-ināt*, np. *bubināt* 'rzeć', lit. na *-enti*, *-inti* o odcieniu deminutywno-iteratywnym, np. *gagēnti* 'pogęgiwać' : *gagēti* 'gęgać'; *bildēnti* : *bildinti* 'postukiwać' < *bildēti* 'stuknąć, turkotać'.

12. Czasowniki z formantem -z-

1. W poszczególnych językach słow. wykazano sporo czasowników dźwkn. i ekspresywnych z formantem -z-¹⁸. Mało z nich jednak ma zasięgi większe. Do takich na pewno już psł. należą: *gmszŋ* *gmszati* : *gmsziti* 'pełzać, roić się, mrowić się' (iterat. *gmszajŋ* *gmszati*) : sch. od XVI w. *gāmād* coll. 'robactwo' (rodzina dźwkn., ten sam pierwiastek w *gomoniti* p. wyżej); *lobzŋ* *lobzati* (płd.-wsch.) 'całować' (iterat. *lobzajŋ* *lobzati*), dial. wsch. też *labziti*, *lebziti* 'schlebiać, podlizywać się', możliwy związek z łac. *lambō* *lambere* 'lizać'; *glomozŋ* *glomoziti* : *lomoziti* (płn.) 'hałasować, łomotać', może i *lomzŋ* *lomzati* 'stuknąć, łoskotać' : *glomotz* (płd.) 'łomot, łoskot', por. stisl. *glam*, *glamm* 'hałas, wrzawa'.

2. Także i na gruncie bałt. spotykamy podobne treścią czasowniki z formantem -z-, -ż-¹⁸.

KONIUGACJA IV: TEMAT PRAESENTIS NA -i-¹⁹

Wyróżnia się tu dwa zasadnicze typy, różne zarówno pod względem funkcji i genezy, jak i budową infinitiwu:

- a) *-i- -ēti*,
- b) *-i- -iti*.

Już w poprzednim rozdziale (s. 48) omówiliśmy czasowniki dźwkn. i ekspresywne należące do tej koniugacji.

Czasowniki na -i- -ēti

1. Należy tu archaiczna grupa czasowników słow. wyrażających stan, a więc intransytywnych, nieprzechodnich. Są one derywowane albo bezpośrednio od pierwiastka, a więc prymarne, albo też od podstawowego prymarnego czasownika. Z punktu widzenia dzisiejszego jest to formacja niemotywowana.

2. Typowy jest tu zredukowany wokalizm pierwiastka: *svt'ŋ* *svtēti* 'świecić', *m̥n'ŋ* *m̥nēti* 'mniemać, myśleć', *bzd'ŋ* *bzdēti* 'nie spać, czuwać', *m̥'čŋ* *m̥'čati* (< **m̥'k-ē-ti*) 'milczeć', *d̥žŋ* *d̥žati* (< **d̥žg-ē-ti*) 'dzierżeć, trzymać'.

Inne samogłoski rdzenne są rzadkie:

I. *-i-*, *-y-* (wzdłużony wokalizm zredukowany): *vid'ŋ* *vidēti* 'widzieć', *višŋ* *visēti* 'wisieć', *kyp'ŋ* *kypēti* 'kipieć, wrzeć, kotłować się', *slyšŋ* *slyšati* (< **slych-ē-ti*) 'słyszeć'. Wzdłużenie zanikowego stopnia wokalizmu rdzennego jest tu dodatkowym środkiem derywacji. Grupa ta sięga epoki wspólnoty biał., o czym świadczą

¹⁷ Otrębski GL II 402—4; Endzelin LG 651.

¹⁸ G. A. Iljinskij Izv. XVI 4, 1—29 (tu też paralele bałt. z formantem -z-, -ż-); Vaillant GC III 330—1.

¹⁹ Meillet SC 232—41; Stang SBV 23—9; Vaillant GC III 377—440.

trzy przykłady mające dokładne odpowiedniki bałtyckie: *kypėti, vidėti, dyšati* 'oddychać, dyszeć' (bsł. **kūpētei, *vidētei, *dūsētei*)²⁰.

II. -o-: *bojō sę bojati sę* 'doznawać uczucia strachu, lękać się', *bol'ō bolēti* 'cierpieć, być chorym', *gor'ō gorēti* 'płonać, palić się', *pol'ō polēti* 'ts.'

III. -e-, -ē-: *ležō ležati* 'leżeć' (w opozycji do inchoatywnego *lēgō lekti* 'położyć się, leć'), *let'ō letēti* 'lecieć, unosić się w powietrzu' (praes. na -i- wtórny, pierwotnie **lek-tō*), *běžō bēžati* 'być w biegu, bieżeć'.

3. Najczęstszą akcentuacją tej klasy jest oksytoneza. Rzadko spotyka się akut na długiej samogłosce rdzennej: *vid'ō vidēti, sljšō sljšati*²¹.

4. Bliski odpowiednik naszej formacji stwierdzono w bałt.: lit. -i- -ē'ti. Tak np. psł. *gor'ō goriti gorēti, mən'ō mēniti mēnēti* odpowiadają lit. *gariù gāri garēti, miniù mini minēti*.

Klasa ta jest innowacją psł. i bałt., przekształceniem ie. medio-passywnego perfectum oznaczającego stan terażniejszy będący rezultatem czynności przeszłej²².

Czasowniki na -i- -iti

Wyróżnić tu trzeba dwie zasadnicze, różne zarówno pod względem liczebności, jak i pod względem chronologii grupy:

I. prastare czasowniki dewerbalne czy też prymarne (typ zaświadczony szczątkowo).

II. czasowniki denominalne (typ do dziś produktywny).

Czasowniki dewerbalne i prymarne²³

Należą tu iterativa i causativa wyróżniające się dodatkowym morfemem derywacyjnym. Jest nim apofonia samogłoski rdzennej, najczęściej wokalizm -o- (-u-, -ē-, -ō-, -or-, -ol-) czy też w postacii wzdłużonej -a-, -av-. Podstawę derywacyjną tworzą albo czasowniki prymarne, albo też inchoativa na -nōti czy czasowniki stanu na -ēti. Często podstawowy czasownik nie zachował się w ogóle w słow., rekonstruujemy go na podstawie odpowiedników ie. Nierzadko takie prastare formacje iteratywne czy kauzatywne trzeba uznać za prymarne, derywowane bezpośrednio od pierwiastka. Całą tę grupę łączy także znaczenie czynnościowe, ruchu, tranzytywne. Przykłady:

a) iterativa: *brod'ō broditi* 'chodzić grzęznąć, brodzić' < *brūdō bresti* 'brnąć, iść grzęznąć'; *gon'ō goniti* 'ścigać, pędzić, gonić' < *ženō gsnati* 'pędzić, gnać'; *nošō nositi* 'nosić' < *nesō nesti* 'nieść'; *vod'ō voditi* 'wodzić' < *vezō vesti* 'wieść'; *vožō voziti* 'wozić' < *vezō vesti* 'wieść'; *lažō laziti* 'łazić' < *lēžō lēsti* 'pełzać, czołgać się, leżeć';

b) causativa: *ložō ložiti* 'położyć' < *lēgō lekti* 'położyć się' inchoativum do *ležati* 'leżeć'; *mor'ō moriti* 'powodować śmierć' < *mirō merti* 'mrzeć'; *točō točiti* 'toczyć, powodować, że coś cieknie' < *tekō tekti* 'cieć'; *gojō gojiti* 'goić, powodować czy umożliwiać życie' < *žiti* 'żyć'; *pojō pojiti* 'poić, dawać pić' < *piti* 'pić'; *krěšō krěšiti* 'przywracać do życia, ożywiać' < *krēsnoti* 'zmartwychwstawać, powracać do życia'; *lēp'ō lēpiti* 'lepić' < *lēpēti* : *lēpnōti* 'przyklejać się, lgnąć'; *gub'ō gubiti*

²⁰ Kuryłowicz RS XVI 8, AI 291—2.

²¹ Kuryłowicz Acc. 325—6.

²² Kuryłowicz IC 80—4.

²³ Kuryłowicz AI 86—94, 289—97; Z. Gołąb, American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists I, 1968, 1—24.

'gubić, powodować zatrąę, zniszczenie' < *gybnŏti* 'ginać, przestawać istnieć'; *stud'ŏ studiti* 'studzić, powodować stygnięciem': *stydŏti* 'stygnać'; *učŏ učiti* 'powodować, że ktoś wyknie, uczyć' < *vyknŏti* 'przywykać';

kažŏ kaziti 'powodować zniszczenie, zepsucie' < *čezŏti* 'ginać, niknąć'; *pal'ŏ paliti* 'powodować, że coś płonie' < *polěti* 'płonać'; *sad'ŏ saditi* 'umieszczać, osadzać' < *sędŏ sęsti* 'siaść, sędęti' 'siedzieć'; *plav'ŏ plaviti* 'pławić, powodować, że coś płynie' < *plovŏ pluti* 'pływać'; *slav'ŏ slaviti* 'sławić, powodować, że coś słynie' < *slovŏ sluti* 'słynąć, być sławnym'; *trav'ŏ traviti* 'powodować zużywanie, niszczyć' < *trovŏ truti* 'zużywać, jeść; truć'; *bav'ŏ baviti* 'bawić, pierwotnie 'powodować, że coś istnieje' < **bovŏ*, dokładny odpowiednik stind. *bhávati* 'staje się, jest'.

Czasowniki denominalne

1. Za punkt wyjścia uważa się czasowniki derywowane od tematów na *-i-* np. *čst'ŏ čstiti* 'szanować, czcic' < *čstŏ* 'cześć'; *gost'ŏ gostiti* 'gościć' < *gostŏ* 'gość, przybysz'; *žal'ŏ žaliti* 'żałować' < *žalbŏ* 'żał'; *av'ŏ aviti* 'dawać na jaw, czynić jawnym' < *avŏ* 'jaw, czuwanie' (bsł. *āvi-*). Podobnie lit. *dalŏti* 'dzielić' < *dalŏs* 'dział, część'; łac. *finire* 'kończyć' < *finis* 'koniec'²⁴.

Formant stał się w tej funkcji produktywny i tworzy czasowniki denominalne od różnych tematów rzeczowników, od przymiotników, a także i od przysłówków: *dar'ŏ dariti* 'obdarzać, darowywać' < *darsŏ* 'dar, podarunek'; *čim'ŏ činiti* 'układać za porządkiem, czynić, robić; czarować' < *činsŏ* 'porządek, ład; narzędzie, broń, praca, czyn'; *bab'ŏ babiti* 'pomagać przy porodzie' < *babaŏ* 'baba, babka, kobieta pomagająca przy porodzie'; *bermen'ŏ bermeniti* (zach.-płd.) 'nakładać brzemię, ciężar, obciążać' < *bermęŏ bermenŏ* 'brzemię'; *běl'ŏ běliti* 'czynić białym, bielić' < *bělŏ* 'biały'; *čěl'ŏ čěliti* (zach.-płd.) 'czynić całym, zdrowym, leczyć' < *čělŏ* 'cały, zdrowy'; *l'ub'ŏ l'ubiti* 'lubić' < *l'ubŏ* 'miły, przyjemny, luby'.

2. Pod względem akcentowym istnieje także zasadnicza różnica między czasownikami dewerbalnymi a denominatywami²⁵. Iterativa i causativa zachowują akcentuację właściwą formacjom niemotywowanym: akcent akutowy długiej samogłoski rdzennej (*lăžŏ lăziti*, p. wyżej), akcentuację ruchomą w wypadku krótkiej albo cirkumfleksowej: *chod'ŏ chodŏišŏ chodŏišŏ chodŏišŏ, pušćŏ pústiši pústišŏ pústišŏ*.

Czasowniki denominalne z jednej strony zachowują akcent akutowy wyrazu podstawowego (*slăb'ŏ slăbŏiti* 'osłabiać' < *slăbŏ* 'słaby, nie mocny'), z drugiej zaś wykazują właściwą czasownikom motywowanym oksytonezę: *žen'ŏ ženŏišŏ ženŏišŏ* : *ženŏišŏ ženŏišŏ*.

3. Inna jest również geneza obu typów. O punkcie wyjścia czasowników denominalnych wspomniano wyżej. Praesens czasowników dewerbalnych nawiązuje do ie. *-eje/o-*. Rozwój w *-i-* zamiast spodziewanego tematycznego *-ije-* nastąpił zapewne pod wpływem starego typu *mŏni-* *mŏnĕti*²⁶.

CZASOWNIKI ATEMATYCZNE

1. Ie. typ czasowników atematycznych, charakteryzujących się brakiem samogłoski tematycznej *-e/o-* przed końcówkami, zaświadczony jest tylko szczątkowo: *jesmŏ jesi* 'jestem', *ěmŏ ěsi* 'jem', *damŏ dasi* 'dam', *věmŏ věsi* 'wiem'.

²⁴ Meillet SC 239, Stang SBV 25.

²⁵ Kuryłowicz Acc. 324—6.

²⁶ Kuryłowicz IC 84—5, SPAN Kr. XVI, 1, 41—2.

Wiele należących pierwotnie do tej klasy czasowników przeszło wtórnie do bardziej produktywnych koniugacji *-e/o-*, *-je/o-*, *-i-* *-ěti*. Poznajemy je bądź po odpowiednikach ie., bądź też po nieregularnościach odmiany w językach słow., wskazujących na pierwotne praesens atematyczne. Oto kilka przykładów: *jadŏ jiti* 'iść' : stlit. *eimì*, stind. *ěti*, gr. *είσι*, łac. *it*; *jadŏ jati* 'jechać' : stind. *yđti*; *ženŏ gznati* 'gnać, pędzić' : stind. *hánti* 'bije, zabija' = het. *kuenzi*; *ded'ŏ dēti* 'kłaść, stawiać' : stlit. *demi desti*; *ližŏ lžati* 'lizać' : ie. **leiǵhmi*, stind. *rédhi* 'liże' < **leiǵhti*; *olčŏ olkati* 'łaknąć' : partic. *olk-omz* 'łakomy'; *vid'ŏ vidēti* 'widzieć' : imper. *vid'ě*, scs. *vižďb*, partic. *vid-omz*; *gor'ŏ gorēti* 'gorzeć' : partic. scs. *goręšte* nom. pl., pol. *gorący* adi.

2. Charakterystyczna dla tej klasy jest akcentuacja końcowa, oksytoneza i związany z nią nowy akut zgłoski rdzennej²⁷.

II. RZECZOWNIK¹

1. W budowie rzeczownika psł. dobrze widać dwie zasadnicze warstwy: ie., zaświadczoną zwykle szczątkowo, i nowszą psł., obejmującą formacje zwykle żywotne, produktywne.

W odróżnieniu od języka ie. wyjątkowo tylko zaświadczone są w psł. pierwotne wyrazy pierwiastkowe atematyczne, jak *kry krzve* 'krew' = awest. *arū-* (ie. **krū-* : **kreuə-*). Zwykle poprzez acc. sg. przeszły one do żywotnych tematów na *-i-*, np. *bry brzve* 'brew' (= stind. *bhrū-*, ie. *bhrū-*), albo też rozszerzone zostały sufiksami produktywnymi, np. *sŷd-ŷce* 'serce' (ie. *kŷd-* : *kęd-* : łac. *cor cordis*), *mēs-ę-cy* 'księżyc, miesiąc' (ie. *mēs-* : stind. *mās*).

2. Podstawowym sposobem tworzenia nowych rzeczowników jest w psł. sufiksacja. Trzeba tu wyodrębnić sufiksy prymarne, derywujące wprost od pierwiastka, od sekundarnych, dodawanych do rozszerzonego już innym formantem pierwiastka (często od rzeczownika czy przymiotnika).

SUFIKS *-o-*

1. Jest to jeden z najważniejszych formantów słow. Tworzy przede wszystkim nomina actionis (ulegające wtórnie konkretyzacji, zwykle w nomina acti), rzadko nomina agentis. Wyróżnić trzeba dwie warstwy chronologiczne: pierwotną, odziedziczoną z ie., i nowszą, zapoczątkowaną w psł., rozbudowaną potem na gruncie poszczególnych języków słow. Warstwa najstarsza wyróżnia się apofonią jako dodatkowym morfemem słowotwórczym. Właściwym dla naszej formacji jest wokalizm *-o-* (*-ě-*, *-u-*, *-or-*, *-ol-*, *-ŏ-*) zwykle w opozycji do wokalizmu *-e-*, czy też zredukowanego, paralelnych czasowników najczęściej prymarnych.

Przykłady: *brodz* 'bród' : *bredŏ brzsti* 'brnąć, brodzić'; *gonz* 'gonienie, gnanie' : *ženŏ gznati* 'pędzić, gnać'; *konz* 'granica, początek, koniec' : *čynŏ čēti* 'zaczynać'; *vozŷ* 'wóz' : *vezŏ vesti* 'wieźć'; *bojŷ* 'bicie, walka' : *biŷŏ biti* 'uderzać, bić'; *gojŷ* 'życie, pokój, przyjaźń' : *žiti* 'żyć'; *rovŷ* 'przekop, rów' : *razŏ ryti* 'kopać, ryć'; *blěskz* 'blask, błysk' : *blěščati* 'blyszcząć, lśnić'; *lěps* 'środek do

²⁷ Kuryłowicz IG 170.

¹ Podstawowe prace: Meillet Ét. 195—460, SC 338—78, Vondrák VSG I 485—672.

lepienia, lep, klej' : *lepěti* 'przylegać, lepić się, lgnąć'; *blōdz* 'błądzenie, błąkanie się; istota błądząca, powodująca błądzenie' : *blēdq blēsti* 'być w błędzie, mylić się, bredzić, majaczyć'; *brōkz* (zach.) 'żuk, chrząszcz' nomen agentis do *brēčati* 'brzęczeć'; *goldz* 'głód, żądza' : *žl'děti* 'łaknąć, pragnąć'; *morz* 'mróz' : *mǫznoti* 'marznąć'.

Tego rodzaju derywaty prymarne mają często dokładne odpowiedniki ie.², np. *brodz* = lit. *brādas* 'połów ryb; błoto'; *gonz* = lit. *gānas* 'pasterz', gr. φόνος 'mord, zabójstwo', stind. *ghaná-* 'pałka, maczuga'; *gojz* = awest. *gaya-* 'życie', stind. *gáya-* 'dom'; *lěpz* = stind. *lepa-* 'smarowanie, smar, maść'.

O produktywności ich w epoce psł. świadczy spotykana niekiedy oksytoneza, np. *stollz stolla* 'rodzaj stołu, stolka' : *stel'q stlali* 'ścielić, zaścielać'³.

2. Rzadko spotyka się wzdłużenie samogłoski rdzennej jako dodatkowy morfem derywacyjny⁴ (*a* : *ě*), np. *razz* 'cięcie, cios, sztych' : *rēzati* 'ciąć, rzezać', dokładny odpowiednik lit. *rūožas* 'linia, rys, pręga'; *krajz* 'skraj, kraniec, okrąg, kraina' : *krojiti* 'kroić, ciąć, odcinać'; *varz* 'wrzenie, war, upał, wrząca woda' : *vrēti* 'wrzeć'; *žarz* 'żar, upał' : ie. *g^hher-* 'gorący', cs. *žeravz* 'żarzący się'; *čari* pl. 'czary, gusła' : lit. *kerėti* 'czarować'.

3. Prymarne derywaty odpierwiastkowe typu *brodz*, *gonz* mają zwykle obok siebie iterativa i causativa na *-iti* z tą samą samogłoską rdzenną (zob. s. 56—7). Tak np. obok *brodz*, *vozz*, *gojz*, *blēsks*, *světs* 'światło', *lěpz*, *blōdz* mamy *broditi*, *voziti*, *gojiti*, *blēščiti*, *svētiti*, *lěpiti*, *blōditi*. Tego rodzaju pary stały się zapewne punktem wyjścia do szerzenia się nowszych formacji typu *bēgz* 'bieg' < *bēgq* *bēkti* 'biegnąć'; *rēzz* 'cięcie' < *rēzati* 'ciąć'; *brēkz* 'brzęk' < *brēkati* : *brēčati* 'brzęczeć'; *sznǫmz* 'zebranie, sejm' < *sznǫmō* (*sę*) *sznēti* (*sę*) 'zebrać (się)'.

Tego rodzaju formacje produktywne w epoce historycznej przedstawiają wyraźne nomina postverbalia.

SUFIKS *-a*

1. Jest to, podobnie jak suf. *-o-* (z którym się nieraz wymienia), jeden z najważniejszych formantów słow., kontynuujący ie. *-ā*. Tworzy:

- a) formy żeńskie do wyrazów rodzaju męskiego o temacie na *-o-*;
- b) rzeczowniki abstrakcyjne;
- c) collectiva;
- d) męskie nomina agentis.

W należącem tu materiale trzeba wyróżnić dwie zasadnicze grupy: 1. derywaty prymarne kontynuujące nieraz stan ie., 2. późniejsze nomina postverbalia. Nie zawsze da się rozstrzygnąć, do której z tych grup należy dany wyraz. Tak np. wyraz *slava* 'sława' jest motywowany zarówno przez prymarne *slovq sluti* 'słynąć', jak i kauzatywne *slaviti* 'sławić' (w stosunku do którego może stanowić nomen postverbale).

2. Suf. *-a* jest powszechny w odziedziczonej z ie. funkcji tworzenia form żeńskich od przymiotników męskich (a więc np. *dobra*, *nova* < *dobrz*, *novz*). Rzadko natomiast derywuje feminina od nazw istot rodzaju męskiego, np. *bra-*

² Dla starych języków ie. właściwa jest opozycja akcentowa nomen actionis (n. acti) z akcentem na pierwiastku: nomen agentis (często adi.) oksytoneza, np. gr. φόνος 'dolina': φονός 'przynoszący, naprowadzający'.

³ Kuryłowicz Acc. 283.

⁴ Kuryłowicz RS XVI 7, AI 296.

tana : *bratrana* 'córka brata; kuzynka' < *bratanъ* : *bratranъ* 'syn brata, kuzyn'; *orba* 'niewolnica' < *orbъ* 'niewolnik'; *sosěda* 'sąsiadka' < *sosěds* 'sąsiad'; *aščera* (zach.) 'jaszczurka samica' < *aščerъ* 'jaszczurka'; *kōrva* 'krowa' < *korvъ* 'wół'; *lisa* 'lisica' < *lisъ* 'lis'.

Z tej funkcji wyparty został przez formanty nowsze *-ica*, *-zka*.

3. Ważną także już ie. funkcją suf. *-a* jest derywowanie od pierwiastków werbalnych rzeczowników abstrakcyjnych (ulegających zwykle konkretyzacji). Warstwa najstarsza wyróżnia się tymi samymi cechami co prymarne derywaty na *-o-*, a więc wokalizmem pierwiastka *-o-*, także w postaci wydłużonej.

Przykłady:

kora : *skora* 'kora, skóra, skorupa' < (*s*)*ker-* 'ciąć, odeinać, oddzielać'; *kosa* 'warkocz; kosa' (= lit. *kasà* 'warkocz') : *česati* 'drapać, skrobać, czesać, ciąć'; *oza* 'wiązanie, susz z wosku, w którym pszczoły miód składają' : *vęzati* 'wiązać'; *roka* 'ręka' = lit. *rankà* 'ts.' : *renkù riňkti* 'zbierać';

izz-gaga 'pieczenie w przelyku' : *izz-žego izz-žekti* 'spalić'; *kara* 'skarcenie, kara' : *koriti* 'zmuszać do pokory, uległości'; *para* 'para, opary' : *prějo prěti* 'rozgrzewać się'; *trava* 'karma, pasza, trawa' : *trovo truti* 'zużywać, jeść'.

Pary typu *slava* : *slaviti* (: *slovo sluti*), *chvala* : *chvaliti*, *běda* 'nieszczeście, bieda' : *běditi* 'zmuszać, zwyciężać; dręczyć' stały się punktem wyjścia derywatów dewerbalnych, np. *borna* 'obrona, przedmiot broniący, brama, grobla' < *borniti* 'bronić, strzec', *buka* : *bukъ* (płd.-wsch.) 'huk, hałas' < *bukati*, *bučati* 'ryczeć, hałasować'. Tego rodzaju nomina postverbalia są częste od czasowników prefigowanych.

4. Całkiem wyjątkowe na gruncie słow. są abstracta na *-a* derywowane od przymiotników, np. *věra* 'wiara' : ie. *uēro-s* 'prawdziwy', *ruda* 'ruda; ziemia czerwonej barwy' < *rudъ* 'rudy, koloru rdzy'. Ten ie. typ abstraktów jest lepiej reprezentowany w języku lit. ⁵. W słow. został wyparty przede wszystkim przez formację z suf. *-ja*, *-s*.

5. Wyjątkowo tylko spotyka się w słow. stary ie. typ kolektiwów z suf. *-a*, np.: *gospoda* f. 'panowie' < *gospodъ* 'pan'; *čjva* f. 'larwy owadów, czerwie' < *čjvъ* 'czerw'; *noga* 'noga' : lit. *nagà* 'paznokieć, kopyto', *nāgas* 'pazur, szpon'; *bolna* : *bolnyje* 'błonia' (: lit. *bálnas* 'biały, białawy'); *vjba* 'wierzba' : lit. *viřbas* 'różga, pręt, chrust'.

Produktywny w tej grupie jest formant *-yje*.

6. Dziedzictwem ie. jest także tworzenie rzeczowników męskich przy pomocy suf. *-a*. Najczęstsze są nomina agentis, np. *vojevoda* 'dowódca wojska, wódz' : *vojins* 'żołnierz', *vedo vesti* 'wieść'; *sluga* 'sługa' : lit. *slaugà* 'obsługiwanie, służenie', *slaugyti* 'pomagać'; *bėga* 'biegnący, uciekający' : 'bieg, ucieczka' : *bėkti* 'biec'; *br'uzga* 'zrzęda, plaksa' (lit. *briauzgà* 'gadula, papla') : *br'uzgati* 'pryskać, chlapać; mamrotać'.

W niektórych językach pñ.słow. formacja ta wykazuje pewną produktywność. O żywotności jej świadczy nawarstwianie się *-a* na inne synonimiczne sufiksy, np. *-ik-a*, *-yk-a* (p. s. 91, 95). Także i w języku litewskim dobrze zaświadczone są ekspresywne męskie nomina agentis na *-a* ⁶.

Spotyka się także hypocoristica z suf. *-a*, np. *bat'a* m. 'starszy członek rodu, zwłaszcza ojciec, brat' < *bratъ*, *bratrъ* 'brat'.

7. Przy pomocy suf. *-a* tworzy się także nazwy ptaków czy zwierząt oparte

⁶ Otrębski GL II 38.

⁷ Otrębski GL II 42—3.

na interiekcjach lub zawołaniach, np. psł. *kava* 'kawka' (= lit. dial. *kóva* 'ts.'): *kau!* naśladowanie krzyku kawki.

8. Wśród starych psł. wyrazów na *-a* spotyka się grupę, w której przy pomocy tej formacji zastąpiono pierwotny typ atematyczny, pierwiastkowy, czy też pierwotny temat na *-r/n-*, np.: *gora* 'góra; las': lit. *girià* 'las', stind. *giri-* 'góra'; *jucha* 'wywar z mięsa, polewka': łac. *iūs*, stind. *yūs* 'ts.'; *sestra* 'siostra' (stpr. *swestro*): ie. *swesor-* 'ts.'; *žena* 'kobieta, żona': ie. *gʷēnā* gen. *gʷn-ās*; *doxa* 'czas stosowny, pora' (= lit. *dabà*); *voda* 'woda': ie. *uódō(r)* gen. *udnēs*.

9. Pod względem akcentowym wyróżnia się tu 3 zasadnicze typy⁷:

a) z akutowanym wokalizmem pierwiastka: *grīva* 'grzywa' = łot. *grīva*; *kūpa* 'kupa' = lit. *kūopa*, łot. *kuōpa*;

b) z akcentem ruchomym (samogłoska rdzenna krótka albo cyrkumflektowana); *kosla k'loso* 'warkocz' = lit. *kasà kāsà*, *bord'la b'ordō* = lit. *barzdà bařzdà*;

c) z oksytonezą: *trav'la trav'lo*, *žen'la žen'lo*. W tej grupie zmiana semantyczna może spowodować ztratę motywacji i związaną z nią zmianę akcentu oksytoneżnego na właściwy wyrazom niemotywowanym akutowy. W ten sposób może dojść do rozszczepienia się jednego wyrazu na dwa, np. *mōka* 'męka': *mōk'la* 'mąka' (< 'mielenie'), *dōrga* 'droga': *dorg'la* 'złobienie; rwanie'.

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-b-*

Suf. *-oba, -ba*⁸

1. Przyrostki te tworzą rzeczowniki abstrakcyjne, ulegające nieraz wtórnej konkretyzacji.

2. Formant *-oba* jest zachowany szczątkowo w kilku wyrazach psł. Derywuje przede wszystkim od przymiotników np. *bēloba* 'biel, białość' < *bēls* 'biały'; *chudoba* 'chudość, bieda, nędza', z konkretyzacją 'ubogie mienie; biedota, ludzie biedni' < *chudz* 'chudy, mały, biedny'; *ch(v)oroba* 'niemoc' (dial. pñ.) < *ch(v)ors* 'chory, słaby'; *złoba* 'zło, złość' (w Supr. zaświadczone także *złobē* f.) < *zls* 'zły'.

3. Rzadsze są abstracta odrzeczownikowe, nawiązują także do czasowników, np. *gonoba* 'gonienie, gnębienie, niszczenie' < *gonz* 'gonienie, pędzenie': *goniti* 'gonić, pędzić'; *žaloba* 'narzekanie, żal, zażalenie, skarga': *žalb* 'cierpienie, ból, żal' (wyjątkowo zaświadczone też *žals*, dłuż. *žal* 'cierpienie, ból'): *žaliti se*, *žalovati se* 'żalić się, skarżyć się'.

4. Na uboczu stoi niemotywowane *otroba* 'wewnętrzna część ciała, wnętrności' oparte na psł. *otro* 'ts.': *otrs* 'znajdujący się w środku, wewnętrzny'.

5. Przyrostek *-ba*⁹ tworzy zasadniczo abstracta dewerbalne, np. *bornba* 'obrona' < *borniti* 'bronić'; *božba* 'zaklinanie się, przysięganie' < *božiti se* 'zaklinać się, przysięgać'; *družba* 'przyjaźń; przyjaciele, towarzystwo; przyjaciel pana młodego, družba' < *družiti (se)* 'przyjaźnić się'; *gostba* (płd.-wsch.) 'goszczenie, ugoszczenie, uczta' < *gostiti* 'gościć, przyjmować'; *godba* 'granie na instrumencie muzycznym' < *gōdō gōsti* 'grać na instrumencie'; *rēzba* 'cięcie, rżnięcie, rzeźbienie' < *rēzati* 'ciąć, rżnąć'; *služba* 'służenie; służdy, służący' < *služiti* 'służyć';

⁷ Kuryłowicz IG II 111 nn., 146.

⁸ Zob. Osten-Sacken IG XXVI 307—24. — O czes.-sł. czasownikach na *-obiti* p. Machek NŘ XXXVIII 204—9.

⁹ Orzechowska MS PAN 8 s. 154—224.

strēlba 'strzelanie; narzędzie do strzelania' < *strēliti* 'strzelić'; *bersba* 'zbieranie, zrywanie owoców' (płd.) < *berq brati* 'brać, zbierać'.

6. Wyjątkowo tylko brak podstawowego czasownika, np. *tatsba* 'kradzież' < *tats* 'złodziej' (pierwotne masculinum na -i-). O archaiczności tego typu wypadków p. niżej.

7. Dowodem dawnej produktywności suf. -*ba* jest nawarstwianie się jego na archaiczne nomina actionis na gruncie poszczególnych języków słow. W ten sposób powstał złożony formant -*it-ba* (z nawarstwienia się na podstawowe -*i-tva*), por. też zaświadczony w kilku językach słow. typ *dad'ba* 'dawanie' (zapewne z *dad'a* + -*ba*).

8. Rzeczowniki z formantem -*ba* wykazują z reguły akcent oksytoniczny.

9. Suf. -*oba*, -*iba* mają bliskie głosowo i funkcyjnie odpowiedniki tylko na gruncie bałtyckim: lit. -*yba*, łot. -*iba* (tworzą abstracta oparte na czasownikach, przymiotnikach, rzeczownikach), lit. -*ybē* (abstracta z reguły odprzymiotnikowe).

Jak widać częścią drugą suf. -*oba* : -*iba* jest biał. -*ba* nawiązujące do ie. rzadkiego suf. -*bho-*, -*bhā* spotykanego w przymiotnikach i rzeczownikach. Część pierwsza, tzn. poprzedzająca samogłoska, różna jest w słow. i bałt., np. psł. *družba* : lit. *draugybā* 'towarzystwo; przyjaźń'. Wynika z tego, że definitywne ukształtowanie się tych sufiksów nastąpiło po epoce wspólnoty biał. Tylko wyjątkowo zdarzają się w słow. nowsze wypadki z długą samogłoską przed -*ba* (np. ukr. *sadyba*, brus. *sadžiba* 'siedziba, siedlisko') wziętą z tematu podstawowego infinitiwu.

Samogłoska -*o-* w -*o-ba* wyabstrahowała się z stanowiących podstawę derywacyjną tematów na -*o-*.

Suf. -*ba* powstał przez nawarstwienie się podstawowego -*ba* na pierwotne abstractum na -*b*. Niekiedy ta pierwotna podstawa derywacyjna zachowała się, np. *bornba* < *bornb* 'obrona, spór, walka'; *rēzba* < *rēzb* 'cięcie, rżnięcie'. Por. też *tatsba* < *tats*, może i *gostba* < *gostb*.

Dopiero sekundarne nawiązanie kontaktu z paralelnie istniejącym verbum spowodowało wyodrębnienie się suf. -*ba*.

Formant -*o-b-*, -*e-b-*

1. Na uwagę zasługuje suf. -*o-b-* : -*e-b-* (< *-*om-bh-* : -*em-bh-*), pojawiający się wyjątkowo w trzech słow. nazwach ptaków: *golpba* 'gołąb' < ie. *ghel-* : *ghel-* 'żółty, zielony, niebieski, szary' (psł. *zelenz*, *žl'ta*); *astrēb* : *astrēb* 'jastrząb' < *astrz* 'szybki'; *ērēb* : *ērēb* 'jarząbek; kuropatwa', 'drzewo Sorbus' < *-*ēre-m-bh-* (ie. *ērē-bh-* 'o zwierzętach lub drzewach o barwie ciemnej lub czerwonej, niejednostajnej, pstrej').

Formacja ta nawiązuje do ie. suf. -*bh-*, -*bho-*, typowego dla nazw zwierząt¹⁰. Por. łac. nazwy gołębia *col-um-ba*, *pal-um-bēs* (formant -*on-bho-*).

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM -*d-*

Suf. -*do*, -*edo*, -*edz*, -*od-*

1. Są one zachowane szczątkowo w kilku prastarych wyrazach. Suf. -*do* zaświadczony jest w 3 rzeczownikach derywowanych od pierwiastków czasowników prymarnych: *ēdo* 'dziecko' < *ēti* *ēnoq* 'począć, rozpocząć' (no-

¹⁰ H. Osthoff, *Etymologische Parerga* I, 1901, 307; Meillet *Ét.* 271.

men acti 'to, co poczęte'), *stādo* 'gromada zwierząt, ptaków, ryb, stado' < *stati stanō* 'stanać, podnieść się, zatrzymać się'¹¹; *čūdo čūdese* (pierwotny temat na -es-) 'zjawisko nadzwyczajne, niezwykle' < *čuti čujō* 'słyszeć, czuć, odczuwać, spostrzegać'.

2. W kilku innych wypadkach -d- rozszerza pierwotny temat na -n-: *govēdo* coll. 'bydło': ie. wyraz pierwiastkowy *g*ou-* m. f. 'ts.'; *agnēdā* coll. 'bazie, kotki, kwiatostan Amentum; gatunek topoli': *agnē agnēte* 'jagnię'; *želōdā* 'żołądek' zaświadczone szczątkowo w pld.słow., zwykle *želōd-akz*: pld. *želōd-ec* 'ts.': *želōdā* 'żołądz' (p. s. 64).

Suf. -da : -zda

1. Przyrostek ten występuje w kilku wyrazach psł. derywowanych z reguły od pierwiastka werbalnego, np. *krida* 'sito' (zach.) < **kreidā* : *krojiti* 'oddzielać, krajać' (por. należące tu łac. *cribrum* 'sito'); *stygda* 'ścieżka, droga' (płd.) : *stignoti* 'dojść, osiągnąć' : *stga* 'ścieżka, droga'; *borzda* 'bruzda' : *borna* 'brona'; *jazda* 'jazda, podróż' < *jati jado* 'jechać'; *uzda* 'uzda, uździenica' : *uti* 'wkładać, odziewać, obuwać', por. należące tu także stprus. *au-klo* 'uździenica, uzda'¹².

Alternacja -d- : -zd- (znana także w językach bałt.) ma paralelę w -t- : -st-.

Dziedzictwem ie. są np. *borza* : *borzda* 'broda' (p. niżej), *gvēzda* < bsł. *žūaigzdā*.

2. Dobrze zaświadczone są także dwa przyrostki złożone: -oda i -ida. Ich początkowe samogłoski trzeba tłumaczyć tak jak w suf. -oba : -oba (s. 62).

Suf. -oda: *āgoda* 'jagoda' < **aga* (*vin-jaga* 'winorośl i jej owoc'), lit. *uoga*, łot. *uōga* 'jagoda'; *lāgoda* 'porządek, harmonia, łagodność, spokój' < **laga* = łot. *lāga* 'warstwa, porządek, dzielność, zdatność', lit. dial. ze Żmudzi *lōga* 'kolejność, warstwa'¹³; *elbedla* 'lebioda, roślina Atriplex, Chenopodium' : ie. *albho-* 'biały' (por. paralelne semantycznie i strukturalnie lit. *balānda* 'lebioda, Chenopodium' : *bālti* 'bieleć'); *svobodla* 'wolność' < *svobē* (< ie. *svos* 'własny')¹⁴.

3. Całkiem wyjątkowy jest bliski suf. -ada¹⁵ w *gromada* (płd. też *gramada*) 'kupa, wielka ilość' : lit. *grāmatas* 'gromada', stind. *grāma-* 'kupa, gromada, gmina'.

4. Suf. -sda¹⁶: *pravda* 'sprawiedliwość, prawda' < *pravz* 'sprawiedliwy, prawdziwy, prawy; prosty' (: *pravz* subst. 'sprawiedliwość, prawda')¹⁷; *krivda* 'nieprawda, niesprawiedliwość, wina' < *krivz* 'nieprawy, niesprawiedliwy; zły; winien, nieprosty, krzywy', *vorzda* 'wrogość, nieprzyjaźń, kara, odwet za zabójstwo'¹⁸ : *vorgz* 'wróg, nieprzyjaciół; morderca'.

5. W większości języków słow. (zasadniczo w ptn.słow., w płd. wyjątkowo w sch.) spotykamy także wyrazy ekspresywne (zwykle z odcieniem pejoratywnym) na -da (także i rozszerzenia -anda, -ajda). Wyrazów psł. tak zbudowanych nie ma. O paralelach lit. zob. niżej.

¹¹ Sławski StSIH XII 375—6.

¹² Brückner KZ XLV 52.

¹³ Fraenkel ZSLPh XX 1, 57.

¹⁴ Fraenkel, op. cit., s. 53.

¹⁵ Fraenkel, op. cit., s. 54.

¹⁶ Vaillant RES XXXVIII 215—6 uważa ten sufiks za pożyczkę z stwniem. -ida (< ie. **-etā*). Nie widać podstaw, zob. Kiparsky GLG 58.

¹⁷ Zob. G. Eriksson, Le nid *prav-* dans son champ sémantique, Stockholm 1967.

¹⁸ Według Moszyńskiego JP XXXV 133—5 zarówno *vorzda*, jak i *vorgz* są zapożyczone z germ., zob. jednak Kiparsky GLG 94—5.

Tematy na *-dī-*

1. Suf. *-dš* nie poprzedzony żadną samogłoską pojawia się wyjątkowo: *pēdš* 'stara miara długości, piędź' < *pšnō pēti* 'napinać, rozpinać' (a więc pierwotnie 'rozpięte palce')¹⁹.

2. Z nawarstwienia się na pierwotne tematy na *-n-* (rozszerzające często wyrazy pierwiastkowe) powstał suf. *-odš*. Wykazuje go niemotywowane *želōdš* 'żołądź; dąb' psł. m. na *-i-* (p. niżej). Dobrze poświadczona jest pomijana zwykle postać bez sufiksu nosowego *želdš* 'ts.', nawiązująca do lit. *gilė* 'żołądź'.

3. Bliską budowę ma również *olbōdš* : *olbōtš*²⁰ 'łabędź' (zach.-płd.) < ie. *albho-* 'biały'. Wyraz ten wykazuje dwie postacie oboczne: *olbēdš* (płd., por. wyżej *govēdo*) i *elbedš* (płd.-wsch.), por. wyżej *elbeda*.

4. Ważną grupę stanowią abstracta (przechodzące w collectiva) na *-jadš*, *-ēdš*.

Należą tu przede wszystkim dwa wyrazy niemotywowane: psł. (ogólnośłow.) *čel'adš* f. coll. 'rodzina, ród, domownicy, poddani, służba' : *kolēno* 'kolano' : lit. *keljys* 'ts.', *gāvēdš* f. : *gāvedš* 'coś budzącego wstręt, robactwo, paskudztwo; hołota, motłoch' : *gaviti* 'trapić, dręczyć; budzić wstręt' (por. sch. *gāmād* 'robactwo, paskudztwo' : *gāmizati* 'łazić, leżeć', psł. *gəmšzati* 'mrowić się, roić się').

Na podstawie płd.słow. i rus.-cs. *bolēdovati* 'chorować, niedomagać', cs. *bolēdš* 'chory, cierpiący', *bolēdina* 'ts.' rekonstruujemy ich podstawę derywacyjną **bolēdš* f. 'bolesć, choroba' abstractum z suf. *-ēdš* od adi. *bolš* 'chory'.

5. Nowsze badania²¹ wykazały duży zasięg formantu *-jadš* : *-ēdš* we wsch. i płd.słow. Jest on dobrze zaświadczony zwłaszcza w peryferycznych dialektach wsch.słow. (dialekty pn.ros., Zakarpacka Ruś), także i w zabytkach strus. oddających żywy językach pn. Rusi. Wykazuje znaczną produktywność w większości sch. gwar sztukawskich. Produktywność pewną zachował także w śle.

Na materiale ruskim, czakaw. i śle. dobrze widać pierwotny punkt wyjścia tej formacji. Są to abstracta najczęściej odprzymiotnikowe. Często obok nich spotyka się synonimiczną formację na *-š* (por. też strus. *zēlēdš* = *zēloba* 'zło, złość'). Skonkretyzowane stają się nazwami przedmiotów wyróżniających się cechą nazwaną przez przymiotnik podstawowy. Tak powstałe rzeczowniki atrybutywne wyróżniają się nierzadko znaczeniem zbiorowości. Ten odcień zbiorowości rozwinął się i zapanował w sch. W większości gwar sztukaw. suf. *-'ad* tworzy od XVI w. collectiva zwłaszcza od nazw osób i młodych zwierząt z deminutywnymi lub singulatywnymi formantami *-e*, *-če*.

6. Na podstawie ostatnich badań można dla okresu psł. zrekonstruować kilka nowych rzeczowników abstrakcyjnych z suf. *-jadš* : *-ēdš*, np. *čr'n'adš* : *čr'nēdš* f. 'czarność; coś bardzo czarnego, np. czarne chmury, mglista pogoda' < *čr'nš* 'czarny'; *gnil'adš* : *gnilēdš* f. 'gnicie, zgnilizna; coś zgnitego; wiele zbutwiałydrzew' (płd.-wsch.) < *gnilš* 'zgniły'; *kysl'adš* : *kyslēdš* f. 'kwaśność, kwaśny smak; coś kwaśnego; wszystko, co zbyt kwaśne' (płd.-wsch.) < *kyslš* 'kwaśny, skisły'; *mokr'adš* (*mokradš*) : *mokrēdš* f. 'mokrość, wilgoć; teren bagnisty, błoto' (notowane w 3 grupach słow.) < *mokrš* 'mokry'; *plošč'adš* 'płaszczyzna, nie zabudowany teren' (płd.-wsch.) < *ploščš* 'płaski'; *ruchl'adš* : *ruchlēdš* f. 'majątek

¹⁹ Moszyński KLS II 1, 117—8.

²⁰ O *-i-* : *-d-* p. niżej.

²¹ Azareh MIRD II 150—9; Dzendzelivskij SFPS XI 149—75, XII 183—210; V. Frančić, Budowa słowotwórcza sch. kolektywów, Kraków 1961; Boryś MS PAN 18 s. 55—6, RS XXXIII 35—7.

ruchomy; coś starego, nie zdatnego do użytku' < *ruchlŕ* 'nie zwarty, kruchy, sypki'.

7. Psł. suf. na *-d-* nawiązują do ie. formantów z *-d-*, *-dh-*. Są dokładne odpowiedniki ie., np. *borda* : *borzda* 'broda' kontynuuje ie. *bhar-dhā* 'zarost na dolnej części twarzy' (do *bhar-* 'coś ostrego, sterczącego, szczecina'); *elbedŕ* 'łabędź' = stwniem. *albiz*, *elbiz*, stnord. *alpt*, *olpt* 'ts.' (< ie. *albho-* 'biały'); *želqđŕ* 'żołądź; dąb' ma bardzo bliski odpowiednik w łac. *glāns -ndis* 'ts.'

Suf. *-qđŕ* w *olbqđŕ* dokładnie odpowiada lit. *-andis* w *balāndis* 'gołąb' : *bālti* 'bieleć'.

Nawet ekspresywny przyrostek *-da* ma dokładny odpowiednik w lit. *-da*, tworzącym pejoratywne określenia osób lub przedmiotów²².

Do ie. nawiązuje także nierzadkie rozszerzenie przez *-d-* tematów zakończonych na *-n-* (*olbqđŕ*, *olbqđŕ*, *agnqđŕ*, *govqđŕ*). Podobnie jak w ie., tak i w psł. spotyka się także wymianę formantów *-d-* : *-t-* (*olbqđŕ* : *olbqđŕ*, *-edŕ* : *-etŕ*).

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-g-*²³

Suf. *-gŕ*

Przyrostek ten pojawia się wyjątkowo rozszerzając inne formacje, np. *dre-bŕzgŕ* : *drobŕzgŕ* 'coś drobnego, drobiazg' < *drebrŕz* : *drobrŕz* 'ts.' : lit. *drėbėžna* 'gruzy, drzazgi'; *četvŕgŕ* 'czwartek' (wsch.) : *četverŕ* 'poczwórny' : *četvŕtŕ* 'czwarty' (o odpowiedniku lit. p. niżej).

Ie. *man-u-s* 'człowiek, mąż' otrzymało na gruncie psł. rozszerzenie *-g-ŕŕ-*, stąd psł. *mŕŕŕ* 'ts.' (o paraleli bałt. p. niżej). Jest to jedyny wypadek z suf. *-g-* dodanym bezpośrednio do pierwiastka.

Suf. *-ga*

Jedynym pewnym przykładem jest *struga* 'strumień' : ie. *sreu-* 'płynąć', *-ga* pełni tu funkcję formantu prymarnego dodanego bezpośrednio do pierwiastka, por. synonimiczne należące do tej samej rodziny *struja*, *strumy* (s. 82, 125).

Suf. *-agŕ*, *-'agŕ*, *-aga*, *-'aga*

Jedynym starym wyrazem należącym tu jest *krŕagŕ* : *krŕaga* 'naczynie ze zwężoną szyjką' najprawdopodobniej derywat od *krŕkŕ* 'szyja, kark'²⁴.

Suf. *-aga* wykazuje produktywność w ros. Tworzy dwurodzajowe wyrazy ekspresywne z zabarwieniem uczuciowym współczucia, pogardy, od podstaw przymiotnikowych, rzeczownikowych i czasownikowych. W podobnej funkcji formacja ta znana jest dobrze szczególnie w ukr. i w bułg. (także i dial.)²⁵.

W gwarach nowogrodzkich języka ros. bogato zaświadczony jest sekundarny suf. *-(n)'agŕ* tworzący coll. typu *sosnjág* 'sosny', *lipnjág* 'lipy' (notowane już w strus.)²⁶. Przyrostek ten kontynuuje pierwotne collectiva na *-'akŕ*, podobnie jak ros. dial. *-iga* < *-ika* (s. 91).

²² Otrebski GL II 269—70.

²³ Por. Rudnicki SO X 278—304 (sporo materiału wątpliwego).

²⁴ Trubačev EIRJ II 39.

²⁵ Zob. Rusinov RS XXIX 93—6. — Vaillant RES XVIII 77—9 uważał ros. *-aga*, przynajmniej częściowo, za kontynuację psł. *-ędzŕ* (pochodzenia germ.). Mało prawdopodobne wobec podanej wyżej geografii.

²⁶ Strogova Pskov. gov. II 160—74.

Suf. *-egъ, -ędzъ*

1. Formanty te nie są należycie wyjaśnione. Nie ulega żadnej wątpliwości, że istnieje kilka wyrazów na *-egъ, -ędzъ* zapożyczonych z germ. Do najpewniejszych pożyczek należą: *kъnegъ : kъnedzъ* 'panujący, pan, władca' < germ. **kuninga-z*, stwniem., stsas. *kuning* 'ts.'; *pъnegъ : pъnedzъ* 'moneta, pieniądz' < stwniem. *pfenning*, stdnem. *penning* 'ts.'; *skъlegъ : skъledzъ* 'moneta, szeląg' < germ. **skillings*, goc. *skilliggs*, stwniem. *skilling* 'ts.'

2. Są jednak stare wyrazy na *-egъ, -ędzъ* nie mające w ogóle odpowiedników germ., których rodzimości nie można kwestionować, np. *koldędzъ* 'studnia, źródło' (płd.-wsch.) : *kold-en-ьсъ* (płd.) 'ts.' < *kolda* 'kłoda'²⁷ (por. NM pol. *Grudziądz* : dawne *Grudzieniec*); *orbotegъ : orbotędzъ* 'sługa, pracownik' (płn.) < *orbota* 'niewola, ciężka praca'; *lēmegъ : lēmędzъ* 'belka, drąg umacniający, np. strzechę, stóg siana' < **lēmę lēmene* = lit. *liemuõ liemeñs* 'pień drzewa; słupek, słupiec' (por. *selmę selmene* 'ślemię' : lit. *šelmuõ šelmeñs* 'ts.');

na pierwotne *kremegъ : kremędzъ : kremy kremene* 'krzemień' zdają się wskazywać stpol. *krzemieżny* = ukr. dial. *kremjaznyj* 'mocny jak krzemień, krzepki, tęgi'.

3. W świetle tego materiału geneza suf. *-egъ > -ędzъ* jest jasna. Powstał przede wszystkim przez nawarstwienie się formantu *-gъ* na pierwotne tematy na *-en-*. Kontynuuje występujące w identycznej funkcji ie. *-go-*²⁸. Uderzającą paralelę stanowi psł. *-ę-kъ > -ę-съ* (p. s. 97).

4. Nie można też wykluczyć związku z bałt. produktywnym suf. *-inga-* (lit. *-ingas*, łot. *-īgs*) tworzącym najczęściej adi. odrzeczownikowe oznaczające 'obfitujący w coś', rzadko też deverbativa na oznaczenie skłonności do jakiejś czynności. Trafiają się także bałt. substantiva z tym formantem²⁹.

Suf. *-ega*

1. Mamy niewiele przykładów wykazujących większy zasięg: *komęga* 'pień, kłoc używany jako łódka' (płn.) < *komъ : komy kōmene* 'pień drzewa, kłoc, bryła'; *sъmęga* 'grube sukno samodziałowe, sukmana' (płn.) : lit. *širmas* 'szary'; *volčęga* 'włóczenie (się), tułanie się; włóczęga, tułacz' (płn.) < *volčiti (se)* 'włóczyć (się)'.

2. Jak widzimy, wszystkie przykłady pochodzą z płn.słow. Najprawdopodobniej we wsch.słow. *-'aga* (p. s. 65) zlały się dwa pierwotne formanty: *-'aga* i *-ęga*.

Suf. *-iga*

Przyrostek ten zaświadczony jest szczerkowo: *čepiga : čapiga* 'uchwyt, rękojeść pługa' (płn.) : *čepiti* 'chwycić, zaczepić'; *veriga* 'łańcuch' (płd.; ros. zapewne z cs.) : *verti vřo* 'wkładać, zamykać, zawierać'; *ovsiga* 'owies głuchy, Avena fatua' (zach.-płd.) < *ovsz* 'owies'.

Każdy z tych wyrazów ma postacie oboczne, może pierwotniejsze. Obok *čepiga : čapiga* mamy *čepyga : čapyga* (wsch.). Obok *veriga* mamy synonimiczne płd. *veruga*, co wydaje się wskazywać na pierwotne **veryga* (-i- w *veriga* pochodziliby więc z *-y-*, za czym przemawia płd. zasięg wyrazu). Także i *ovsiga* podejrzane jest o kontynuowanie pierwotnego *ovsika*³⁰ dobrze zaświadczonego na płd. (zob. s. 91).

²⁷ Kiparsky GLG 38—40.

²⁸ Benveniste Origines 28—9; Specht UID 218—9.

²⁹ Leskien BN 526—8, Otrębski GL II 300—6, Endzelin LG 271—3.

³⁰ Machek ČSR 287.

Suf. *-ogz*³¹

1. Przyrostek *-ogz* zaświadczony jest w małej, nie zwartej grupie starych wyrazów psł. derywowanych od podstaw czasownikowych, przymiotnikowych, liczebnikowych, rzeczownikowych: *batogz* 'biez, kij' (: *bats* 'ts.') < *batati* 'uderzać'; *b'logz* 'legowisko dzikich zwierząt, nora, jaskinia; ściółka, zmierzwiona słoma, mierzwa' < *b'łiti*, *b'łati* 'rozsyptywać śmieci, śmiecić' : *b'lo* 'podściółka, legowisko' (zach.); *rarogz* 'gatunek sokoła; demon, zły duch; gatunek skorupiaka' (zach.-płd.) < *rarati* 'wydawać głośne, ostre dźwięki' (zach.-płd.); *tvarogz* 'twaróg, lac coagulatum' : *tvorogz* 'ts.' < *tvoriti* 'kształtować, formować, tworzyć' (por. u Mącz. 134a s. v. forma: tworzydło albo forma, w której ser wyciskają albo tworzą);

ostrogz 'ostry, spiczasty koniec, zastrzony kół; ostrokół, palisada; miejsce ogrodzone ostrokołem' < *ostrz* 'ostry'; *jbogz* 'gryf, samotnik' < *jbz*, *inz* 'jeden, sam';

pirogz 'ciasto podawane podczas uczt, zwłaszcza weselnych' < *pirz* 'uczta, pijatyka'; o dial. wsch. *murogz* zob. niżej.

2. Z poszczególnych języków słow. por. jeszcze: sch. *k'rtog* 'śmiecie, śmietnik' : bułg. *krtóga* 'legowisko zwierza' : *k'rtja* 'wydzieram, wrywam', sch. *k'rtiti* 'łamać, kruszyć', ukr. *vert'oh* 'wydrążona jama' (sch. *v'rtlog* 'wir, odmęt, lej') : *v'rtěti* 'wiercić, kręcić'.

3. Dokładny odpowiednik formantu mamy w bałt.: lit. *-agas*, łot. *-ags*³² (p. niżej s. 69).

Suf. *-oga*

1. Wyjątkowe są wyrazy z tym formantem mające większy zasięg, np. *ostroga* 'coś ostrego; ostroga, calcar' < *ostrz* 'ostry'; *b'loga* = *b'logz* (p. wyżej); *trvoga* 'hałaśliwe zamieszanie, niepokój; przerażenie' (etymologia niepewna, możliwy związek z *trvati* 'trwać; znosić, cierpieć').

2. Przyrostek *-oga* zaświadczony jest lepiej w dialektach ros. i słu. (wsch. Styria). Tworzy abstracta odrzeczownikowe i odczasownikowe (przechodzące także w collectiva), także i derywaty odrzeczownikowe.

3. Dokładnym odpowiednikiem jest lit. *-aga*, np. *pilagà* 'ulewa' : *pilti* 'lać, np. o deszczu'³³.

Suf. *-ogz*

1. Wyjątkowo tylko spotyka się wyrazy o większym zasięgu z tym przyrostkiem, np. *p'strogz* 'ryba pstrąg, *Salmo trutta morpha fario*' (płn., większy zasięg ma f. *p'stroga*) < *p'strz* 'pstry, różnobarwny'; *morogz* : *marogz* 'pstrokate zwierzę' urzeczownikowiony przymiotnik *morogz*, *marogz* 'pstry, pstrokaty' (spotyka się też synonimiczne dwurodzajowe *moroga*, *maroga* f. m.) < psł. *mor-* : *mor-* o kolorze ciemnym, pstrokatym < ie. *mer-* : *mor-* 'ts.'

2. Do przykładów tych nawiązuje zwarta grupa nazw wieprzy nazwanych od koloru dobrze zaświadczona w sch.³⁴, np. *čr'nŭg* 'wieprz o czarnej szczecinie' <

³¹ Według Moszyńskiego PZJP 129—31 suf. *-ogz* jest zapożyczony z scytyjsko-irań. *-ag-*. Przedstawiony tu materiał na tle innych formantów z *-g-* sprzeciwia się tej koncepcji.

³² Leskien BN 374, Endzelin LG 271.

³³ Otrębski GL II 298.

³⁴ Stevanović SSJ I 478—9.

črnī 'czarny'; *sivūg* 'wieprz o szarej szcziecinie' < *siv* 'szary, siwy' (także i paralelne feminina w nazwach świń: *črnuga* = śl. *črnóga* 'czarna świnia'; *sivuga* 'szara świnia' = śl. *sivóga* 'imię szarej świni'). Formacja ta znana jest również w śl., zwłaszcza we wsch. Styrii³⁵.

3. Suf. *-ogs* jest odziedziczonym z prajęzyka archaizmem. Dokładny odpowiednik mamy w stind. *-an-ga-* spotykanym w nazwach zwierząt i w przymiotnikach oznaczających kolor³⁶.

Suf. *-oga*

1. Formant ten zaświadczony jest szcążkowo. O kilku odpowiednikach żeńskich nazw męskich na *-ogs* była mowa na s. 67. Poza tym należą tu: *ostrōga* 'jeżyna, Rubus' (zach.-płd.) < *ostrz* 'ostry'; *nedołoga* 'nieudolność, niedomaganie, niedołęstwo; niedostatek; człowiek niedołężny, nieudolny' (płn.): *dolati*, *-dolēti* 'dawać sobie radę, podołać, znosić los, dołą, przezwyciężyć'; *lazōga* 'łązenie, włóczenie się; łązik, włóczęga' (zach.) < *laziti* 'łązić'.

Niepewne etymologicznie jest *chalōga* 'zarośla, wodorosty; ogrodzenie, szalasz' może do *chal-*: *choliti* 'ogarniać, otaczać'³⁷.

2. Na gruncie wsch.słów. *-oga* złało się z suf. *-uga*. Tu trzeba by zaliczyć pejoratywne dwurodzajowe nomina agentis typu ros. *edūga*, *jadūga* 'żarłok' < *est* 'jeść'; ukr. *čapūha* 'złodziej' < *čapaty* 'łapać, chwycić'. Por. pol. dial. kasz. *visaga* 'wisus, nicpoń' < *visēti* 'wisieć'.

3. Formacja ta wykazuje stały akut na pierwszej samogłosce sufiksu.

Suf. *-uga*

1. Formant *-uga* spotkaliśmy już w derywacie prymarnym *veruga* 'łańcuch' (p. s. 66). Mamy też kilka starych derywatów sekundarnych utworzonych przy pomocy tego przyrostka od podstaw przymiotnikowych i rzeczownikowych, np. *bēluga* 'coś białego, białawego, np. ziemia, zwierzę, ryba, roślina' < *bēls* 'biały'; *kaluga*: *kal'uga* 'kałuża' < *kalz* 'błoto, kałuża'; *kolbūga* 'rodzaj pancerza, koszula z kółek żelaznych' (płn.) < *kolboce* 'kółko, ogniwo', por. stpol. adi. *kolczy* 'zrobiony z kółek, ogniw metalowych'.

2. Suf. *-uga*, *-'uga* jest dość produktywny we wsch.słów. (szczególnie w gwaraach ros. i w ukr.). Tworzy przede wszystkim ekspresywne dwurodzajowe nazwy osób (zwykle z ujemnym zabarwieniem uczuciowym), derywowane od podstaw czasownikowych (nomina agentis), przymiotnikowych (nomina attributiva) i rzeczownikowych (augmentativa).

Z języków płd.słów. typ ten najlepiej jest reprezentowany w sch., gdzie spotykamy również augmentativa.

3. Zarówno we wsch.słów. jak i w sch.-śl. dobrze zaświadczony jest również formant *-ugs*, *-'ugs*, męski odpowiednik przyrostka *-uga*, *-'uga*. Spotyka się również oboczną postać *-uks*, *-'uks*.

Suf. *-yga*

O należących tu *čepyga*: *čapyga*, może i **veryga* p. wyżej s. 66. Innych, pewnych etymologicznie starych przykładów nie ma.

Najlepiej zaświadczony jest ten przyrostek w języku ros., przede wszystkim

³⁵ Bajec Besedotvorje I 96.

³⁶ V. Machek, Omagiu lui A. Rosetti, 1965, 503—6, ČP V 101; J. Wackernagel, A. Debrunner, Altindische Grammatik II, 2, 1954, 151.

³⁷ Lehr-Splawinski JP XXIV 40—5.

w dialektach. Tworzy ekspresywne dwurodzajowe nazwy osób (zwykle z odcieniem pejoratywnym) najczęściej od podstaw czasownikowych (nomina agentis) i przymiotnikowych (nomina attributiva).

Suf. na *-g-* wyjątkowo tylko spotyka się w starych wyrazach ie. Całkiem wyjątkowe są wyrazy tak zbudowane powtarzające się choćby w dwóch językach ie. Takimi są np. psł. *murogъ* 'murawa, łąka' (wsch.) < *murs* 'trawa z łąki' = łot. *mauragas* pl. 'roślina jastrzębiec, Hieracium pilosella'; psł. *jinogъ* 'gryf, samotnik' : goc. *ainakls* 'samotny' (suf. *-go-* rozszerzono tu dodatkowym *-lo-*).

Na materiale słow. widać ciekawe zgodności z innymi językami ie. Suf. z *-g-* alternują nieraz z *-k-*, np. *jinogъ* : *inokъ* 'samotny, samotnik', *lazoga* : *lazoka*. Podobnie jak w innych językach ie. tak i w słow. widać nawet niekiedy wyraźną wtórność formacji na *-g-*, np. ros. dial. *-iga* < *-ika* (p. s. 91), *luzga* < *luskā* 'łuska, łupina' (< bsł. *lauskā*).

Ciekawą zgodnością jest również rozszerzanie przez *-g-* tematów zakończonych na *-n-*.

Podkreślić warto ciekawe zgodności bsł. Suf. *-ga* w *struga* ma paralelę w lit. nominach actionis typu *ei-gà* 'chód' < *ei-ti* 'iść'; *primga* 'przyjęcie dla gości, goszczenie' : *primti* 'przyjąć'.

Pierwotne *-g-* w psł. *mogъ* (**man-g-jo-*) odnajdujemy w lit. nazwie człowieka *žmo-g-ūs* : pl. *žmónēs*.

Bardzo bliskie wyrazu *četvŕgъ* (wsch.) jest lit. *ketvėrgis* 'czteroletnie zwierzę; czteroletni' urzeczownikowiony pierwotny przymiotnik *ketvėrgia*-³⁸.

SUFIKSY Z *-ž-*

Suf. *-ežъ*

1. Jest to jedyny przyrostek z grupy formantów z podstawowym *-g-* wykazujący w psł. pewną produktywność. Tworzy abstracta przede wszystkim dewerbalne. Pierwotne nomina actionis ulegają często wtórnej konkretyzacji przechodząc bądź to w nomina acti, bądź też w nomina agentis. Należące tu rzeczowniki wykazują wahanie rodzaju. Pierwotne masculina przechodzą często w feminina o temacie na *-ŕ-* pod wpływem produktywnego typu abstraktów na *-b-*.

Przykłady: *grabežъ* 'zabieranie gwałtem, grabież' < *grabiti* 'ograbiać, rabować'; *kradežъ* 'kradzież; rzecz ukradziona; złodziej' < *krado krasti* 'kraść'; *lupežъ* 'zdzieranie, łupienie, grabież; łup; zdzierca, rabuś' < *lupiti* 'łupić'; *mętežъ* 'zamieszanie, zamęt, wzburzenie, zamieszki, bunt' < *męto męsti* 'mieszać, mącić'; *platežъ* 'płacenie; płaca' < *platiti* 'płacić'; *robežъ* 'skraj, brzeg, znak nacięty, granica' < *robiti*, *robati* 'obrzebiać, nacinać, ciąć'; *svrbežъ* 'swędzenie' (płd.-wsch.) < *svrběti* 'świerzbieć, swędzić'; *tŕpežъ* 'cierpliwość, cierpienie' (płd.-wsch.) < *tŕpěti* 'cierpieć'; *vŕježъ* 'wirowanie, kręcenie się' (płd.-wsch.) < *vŕtěti* 'kręcić się, wirować'.

2. Rzadkie są abstracta odprzymiotnikowe, czy też odmiesłowowe (przechodzące nieraz w collectiva), np. *moldežъ* 'coś młodego, młodzi ludzie, młode zwierzęta' < *molde* 'młody'; *sitnežъ* 'drobiazg' (płd.) < *sitanz* 'drobny, miarki'; *gniležъ* 'gnicie, zgnilizna; to, co zgniłe' < *gnils* od *gniti* 'gnić'.

Z poszczególnych języków należą tu np. sch. *starež* 'rupiecie, starzyzna' < *starъ* 'stary'; *truhiež* 'to, co zgniłe, zbutwiałe' < *truchls* 'zgniły, zbutwiały'.

³⁸ Otrębski GL II 297, Trautmann BSW 131.

3. Suf. *-ežb* zachował produktywność w pld.słow., zwłaszcza w bułg. i sło. W pln.słow. zachowany jest szczątkowo.

4. Abstracta na *-ežb* wykazują pierwotną oksytonezę.

5. Suf. *-ežb* pochodzi z **-egjo-*. Punktem wyjścia początkowego *-e-* mógł być temat praes. koniugacji na *-e-*, może i temat infinitiwu koniugacji *-i-* *-ěti*. Podstawowe *-egz* pojawia się wyjątkowo, np. cs. *inogz* : *inogz* 'samotnik, gryf' (p. s. 67); ros. dial. *koptég* 'niedopaloną rudą' : *koptéts* 'kopcić', por. też ukr. *ja-lovéga* coll. 'jałowe owce' < *jálovyj* 'niepłodny', augmentativa typu *babéha*, *babéga* 'babsko' : sło. *bábež* 'babiarcz'.

Funkcja abstrakcyjna zaświadczona jest także w sufiksach z podstawowym *-g-*, np. *struga* (p. s. 65), z poszczególnych języków słow.: ukr. *zadyrha* 'zaczepka' : *zadyráty* 'zaczepiać'; *mílbhá* coll. 'drobne rybki' : *mílkyj* 'drobno zmielony', adv. *mílo* 'mało'; brus. dial. *mitulshá* 'motylki' : *matýls* 'motyl'; *malshvá* coll. 'drobne rybki' : *mály* 'mały'; ros. dial. *vólga* : *voljága* 'swawolna młodzież' : *vólja* 'wola'; *korjága* 'sękaty pień drzewa' < *kore-ga* (ze strukturalnym *-ga* nawarstwionym na pierwotny nom. sg.).

Suf. *-ežb*

Na formant ten kontynuujący pierwotne *-eg-je* wskazuje np. *lémęžb* 'drewniany dązdek umacniający grzbiet słomianego dachu' (zach.) : *lémęgž* 'ts.'

Suf. *-uža*

Kontynuuje on pierwotne *-ugja*. Zaświadczony jest np. w wyrazie *kaluža* : *kal'uža* derywowanym od *kalz* 'błoto, kałuża' (zapewne za pośrednictwem *kaluga* : *kal'uga*, p. s. 68).

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-ch-*³⁹

Jest to bogato rozgałęziona grupa formantów przede wszystkim hipokorystycznych. Absorpcja wygłosu tematu czy to podstawy werbalnej (zwłaszcza produktywnych typów o temacie na *-a-*, *-i-*), czy też zniekształconego pierwiastka rzeczownika podstawowego lub imienia osobowego rozbudowała pierwotne sufiksy *-chz* i *-cha*, tworząc serię wtórnych formantów rozpoczynających się od *-a-*, *-i-*, *-u-*, *-e-*, *-y-*⁴⁰. Jak zwykle w funkcji dubletów morfologicznych występują nowsze derywaty zbudowane za pomocą suf. *-jb*, *-ja*, np. *-šb*, *-ša*, *-ušb*, *-uša* itp.

Suf. *-chz*

1. Niewiele jest psł. rzeczowników z wyraźnym suf. *-chz*. Należą tu np. *směchz* 'śmiech' : *smějati se* 'śmiać się' (ie. *smci-*); *sluchz* 'słuch, słuchanie' (awest. *sraoša-* 'ts.') : *slyšati* 'słuchać'; *duchz* 'duch, tchnienie' (= lit. *dausas* 'powietrze' : *dujo duti* 'dać, dmuchać', *dšchnoti* 'tchnąć', *dysati* 'oddychać'; *br'uchz* 'brzuch' (pln.) = cymr. *bru* 'ts.' (**bhreuso-*).

Z rzeczowników nijakich należy tu *rucho* 'szata, odzież' < *rsvati* 'rwać' (por. *ru-no*).

³⁹ P. Smoczyński, Słow. imiona pospolite i własne z podstawowym *-ch-* w części sufiksальной, Łódź 1963.

⁴⁰ Kuryłowicz Onom. X 180—5.

We wszystkich tych wyrazach *-chz*, *-cho* kontynuują regularnie ie. *-so-* (por. *-sz*). Są to pierwotnie nomina actionis.

Na temacie czasownika *ženiti* (*se*) 'żenić się' oparty jest psł. *ženichz* 'pan młody, oblubieniec', pierwotne nomen agentis.

Wyjątkowo tylko w wyrazach o treści niehipokorystycznej spotyka się suf. *-chz* po innych samogłoskach niż szeroko pojęte *i*, *u*, np. *spéchz* 'pośpiech': *spěti* 'spieszyć, dojrzewać'. Tego rodzaju wypadki tłumaczy się zwykle uogólnieniem postaci sufiksu ukształtowanego w normalnych warunkach głosowych.

2. Dobrze poświadczona jest żywotna w słow. hipokorystyczna funkcja suf. *-chz*, np. *lęchz* hip. do *lęd'aninz* < *lędo* 'pole nieuprawne, ugór, nowizna'; *brachz* (pln.) hip. do *brat(r)s* 'brat'; *kzmochnz* (zach. hip. do *kzmotrs* 'kmoctr, kum').

Najprawdopodobniej okresu psł. sięgają także hipokorystyczne imiona skrócone typu *Domachz* < *Doma-slavz* 'domi gloriám habens'; stpol. *Zdziech*, *Zdzich* (od XII—XIII w.): *Zdziesław*, *Zdzisław*; strus. *Rachz* (XIII w.): *Ratiborz*.

3. Geneza słow. hipokorystycznego suf. *-chz* nie jest dotychczas zgodnie objaśniona. Próbowano go wyjaśnić albo z pierwotnego ie. *-so-*⁴¹, albo też z ie. *-kho-*, por. greckie ekspresywne formanty *-χος*, *-χοος*, *-αχος*⁴². Według Kuryłowicza hipokorystyczne *-ch-* jest z pochodzenia swego spółgłoską-łącznikiem wtrącanym między samogłoskę długą pierwiastka a zaczynający się od samogłoski sufiks. Punktem wyjścia tej formacji miałyby być stosunki ukształtowane w pierwotnym aoryście sygmatycznym⁴³.

Suf. *-cha*

1. Podobnie jak męski odpowiednik *-chz* pojawia się wyjątkowo. Niekiedy kontynuuje ie. *-sā* z regularnym rozwojem w psł. *-cha*, np. *blschla* 'pohła' = lit. *blusà*, ie. *blou-*: *blu-*; *snachla* 'żona syna, synowa' = stind. *snusà* 'ts.' < ie. *snēu-* 'skręcać, skręcać nici, kojarzyć'.

2. Starą budowę, ze spodziewanym rdzennym wokalizmem *-o-*, wykazuje *strěcha* 'pokrycie, dach': *strojiti* 'układać, porządkować, budować': *strěti*, *sterti strop* 'rozpościerać'. Może to być pierwotne nomen actionis > nomen acti.

Tu należy też *dercha* (pld.) 'odzież' < *dirp derti* 'drzeć' (por. *robacha* 'koszula' s. 72).

3. Poświadczona jest także tak produktywna w językach słow. hipokorystyczna czy w ogóle ekspresywna funkcja: *svācha* hip. do *svāteja* 'swatka, kojarząca małżeństwo'; *mřcha* 'padlina, ścierwo': *mřtv* 'martwy'.

We wsch.słow. produktywny jest typ ekspresywnych nominów agentis na *-cha* (nie tylko żeńskich, ale i męskich), np. ros., ukr. *prjācha* f. 'prządka': *prjastb* 'prząść'; ros. *vrācha* f. 'kłamczyni': *vrats* 'łgać', ukr. *dācha* m. f. 'ten (ta), kto daje': *dāty* 'dać'.

Suf. *-achz*

1. Zaświadczony jest wyjątkowo, np. *ptachz* 'ptak' (pln.): *ptakz* 'ts.' < **ptbz* 'ts.'⁴⁴ (realnie zaświadczone tylko *pta* f.); *siromachz* 'biedak': *sirz* 'osierociący, opuszczoney' (ukr. zniekształcone *sirōma* 'biedak').

⁴¹ Zob. np. Iljinskij Izv. XX 3, 53—118, 4, 135—86.

⁴² Meillet Symb. Rozwadowski I 105—8, SC 23—4, por. też Shevelov PS 132—4. O suf. greckim zob. P. Chantraine, La formation des noms en grec ancien, 1933, 402—4.

⁴³ Onom. X 180—5.

⁴⁴ Taszycki SFPS V 445.

Funkcję hipokorystyczną pełni przede wszystkim w skróconych imionach osobowych, np. może już psł. *Milachz* < *Milo-slavz* 'gratam gloriam habens'.

2. Najprawdopodobniej tego rodzaju hypocoristica osobowe, a także produktywny typ czasowników na *-a-ti* stały się punktem wyjścia wyabstrahowania się suf. *-achz*.

3. Formację tę cechowała oksytoneza.

4. Częściej spotykamy ten sufix w postaci rozszerzonej *-aš* : *-acha*, np. pol. dial. *bielach* 'biały zając' : ros. *belácha* hip. 'biała krowa', sch. *bjělaš* 'biały koń'.

Suf. *-acha*

Jest to formant wyjątkowy i nie ogólnosłow., np. *čerpacha* (wsch.) 'zółw' < *čerpš* 'skorupa'; *robacha* (wsch.) 'koszula' (czes.-sła. *rubáš* 'koszula śmiertelna', sch. dial. *rùbača*, *rùbina* 'koszula') < *rpbz* 'kawał odciętej tkaniny, szata, odzież' (por. *dercha* 'odzież', s. 71). Oba te wyrazy pierwotnie zapewne miały odcień ekspresywny.

Suf. *-echz*

1. Pojawia się przede wszystkim w hipokorystycznych skróconych męskich imionach osobowych, np. *Radechz* < *Radoslavz* 'laetam gloriam habens'; *Dobrechz* < *Dobroslavz* 'bonam gloriam habens'.

Do tego typu nie należą ros. dem. od tematów na *-en-*, np. *kámešek* < *káměny* 'kamień'; dial. *kremešók* < *kreměny* 'krzemień'; *oléšek* < *olěny* 'jelen'. Wskazują one na stare nom. sg. *kamę*, *kremę*, *elę* p. s. 127.

2. W apelatywach trafia się wyjątkowo. Są one ograniczone tylko do kilku języków słow., np. *lemechz* 'lemiesz' (płn.) : *lemešb*, *lemežb* 'ts.'⁴⁶; *lepechz* bot. 'tatarak' (wsch.) : *lepenz* 'liść'; *pétechz* 'kogut' (czakaw., już steczakaw., sło.) : *pět-uchz* (wsch.) 'ts.' : *pětělz* (płd.) 'ts.' : *pěti* 'śpiewać, piąć'.

3. Częściej spotykamy ten sufix w postaci rozszerzonej *-ešb* : *-echa*.

4. Podstawą przyrostka *-echz* jest *-chz*; *-e-* zostało wyabstrahowane z hipokoristików typu *Boľ'e-chz* < *Boľ'e-slavz*.

Niektóre z hipokorystycznych imion na *-echz* motywowane są również przez czasowniki na *-ěti*, np. *Želechz* < *Želislavz* : *želěti* 'pragnąć', *Radechz* < *Radoslavz* : *raděti* 'troszczyć się, starać się'.

Suf. *-echa*, *-'echa*

Zaświadczony jest szcążkowo w kilku wyrazach ekspresywnych, o zabarwieniu uczuciowym ujemnym, pejoratywnym. Jedynym wyrazem ogólnosłow. jest *maľ'echa* 'macocha' < *maľi matere* 'matka' (w niektórych językach słow. też ze zmiennym wokalizmem nagłosu suf.: *-icha*, *-ocha*, *-acha*, *-ucha*).

Do kilku języków słow. ograniczone są: *lepecha* 'rodzaj placka; tatarak' (wsch.) : *lepechz* (p. wyżej); *varecha* 'wielka łyżka' (płn.) < *variti* 'wazyć, gotować'.

Pewną produktywność wykazał ten sufix w ludowym języku ros., gdzie tworzy:

1. ekspresywne (zwykle pejoratywne, niekiedy jednak też hipokorystyczne, pieszczotliwe) nazwy kobiet czy samic zwierząt, najczęściej oparte na przymiotnikach (w tym wypadku pełni funkcję formantu substancywizującego adi.), niekiedy też na rzeczownikach;

⁴⁶ Vaillant GC II 1, 203, SI IX 496 dopatruje się tu także formacji ekspresywnej, hipokorystycznej do **lem-en*, por. bułg. dial. *lemén* 'radio, pług'.

2. ekspresywne, zwykle o odcieniu pejoratywnym nomina actionis i nomina agentis, oparte na czasownikach.

Suf. *-ichz*

1. Trafia się wyjątkowo w hipokorystycznych skróconych imionach osobowych, np. *Milichz* < *Miloslavz* 'gratam gloriám habens'.

W języku sł. występuje w kilku wyrazach, także jako wariant suf. *-uchz* (w funkcji ekspresywno-pejoratywnej).

2. Podstawą przyrostka *-ichz* jest *-chz*; *-i-* zostało wyabstrahowane z hipokorystików typu *Gosti-chz* < *Gosti-slavz*, *Gosti-mirz*, a także z formacji dewerbalnych typu *ženi-chz* < *ženiti* (sę) : *žena*, p. s. 71.

3. Częściej pojawiają się derywowane suf. *-icha*, *-išč*, por. także pñ.słow. dem. na *-iš-čkz*, *-iš-čka*, *-iš-čko*.

Suf. *-icha*

1. Nie ma pewnych wyrazów psł. z tym sufiksem. Jest on produktywny tylko we wsch.słow. (głównie w ros.), gdzie tworzy przede wszystkim nazwy istot płci żeńskiej od odpowiednich nazw męskich. W ros. spotyka się także derywaty odprzymiotnikowe i dewerbalne (zwykle ekspresywne nomina agentis, np. *spičha* 'kobieta śpioch' < *spatč* 'spać').

W innych językach słow. suf. *-icha* jest wyjątkowy, albo nawet całkiem nieznan.

2. Nie można wykluczyć, iż geneza suf. *-icha* jest taka sama, jak sufiksów *-ica*, *-ika*. Mielibyśmy więc i tu do czynienia pierwotnie z nawarstwieniem się strukturalnego (czy też ekspresywnego) *-cha* na pierwotne feminina na *-i*, np. *vľ'č-icha* < **vľ'čičā*.

Suf. *-ochz*

1. Jest to przyrostek typowy dla zach.słow. Służy przede wszystkim do substantywizowania przymiotników tworząc nomina attributiva, np. *bělochz* 'człowiek czy zwierzę wyróżniające się bielą' (zach.) < *bělz* 'biały'; *junochz* 'młodzieniec' (zach.) < *junz* 'młody'; *lěnochz* : *lěn'ochz* 'człowiek leniwy' (zach.) < *lěnz* 'leniwy'.

2. Tworzy też nomina agentis, zwykle pejoratywne, np. *pszdochz* : *pszd'ochz* 'qui pedit' (zach.) < *pszdčti* 'pedere'; *szp'ochz* 'lubiący spać, śpioch' (zach.) < *szpati szp'č* 'spać'.

3. W poszczególnych językach zach.słow. spotyka się także derywaty od rzeczownikowe, zwykle o odcieniu pejoratywnym.

4. Dobrze zaświadczony jest również w funkcji tworzenia hipokorystycznych imion osobowych, np. stpol. *Stanoch* < *Stanislav*, *Suloch* < *Sulislav*. O większym ich pierwotnym zasięgu świadczą męskie imiona sch. typu *Dobrochna*, *Milohna*, *Radohna*.

5. Punktem wyjścia suf. *-ochz* były zapewne hipokorystyczne męskie imiona osobowe typu *Milo-chz* (: *Mil-čkz*) < *Milo-slavz*⁴⁶.

Suf. *-ocha*

1. Ograniczony jest zasadniczo do pñ.słow. Tworzy przede wszystkim rzeczowniki atrybutywne od podstaw przymiotnikowych, np. *bělocha* m. f. 'człowiek lub zwierzę wyróżniające się bielą' < *bělz* 'biały'; *psstrocha* 'pstra krowa' < *psstrz* 'pstry'.

⁴⁶ Kuryłowicz Onom. X 183—4.

2. W pñ.słow. spotyka się także ekspresywne dwurodzajowe nomina agentis z tym formantem z odcieniem pejoratywnym (typowe zwłaszcza dla ros. dial.). We wsch.słow. tworzy także hypocoristica i augmentativa (zwłaszcza w ukr., brus.).

3. Akcent pada zasadniczo na -o- sufiksu.

Suf. *-uchz*

1. Jest to przyrostek niewątpliwie już psł., dobrze poświadczony przede wszystkim w pñ.słow., ale znany również na południu, szczególnie w śle. W funkcji produktywnego formantu ekspresywnego zachował się wyjątkowo, np. w pol.

2. Tworzy przede wszystkim rzeczowniki atrybutywne od przymiotników, np. *běluchz* 'człowiek lub zwierzę koloru białego, białawego' < *bělz* 'biały'; *lě-n'uchz* 'człowiek leniwy' < *lěnz* 'leniwy'.

3. Dobrze zaświadczone są również derywaty od podstaw rzeczownikowych, oznaczające związek z treścią podstawy derywacyjnej, np. *kon'uchz* 'dogładający, pilnujący koni' < *kon'b* 'koń'; *kožuchz* 'kożuch' < *koža* 'skóra zwierzęca'; *otčuchz* 'ojczym' (płd.) < *otčs* 'ojciec'.

Tu też należy niemotywowane *lopuchz* 'łopian, Arctium': *lopěnz* 'ts.': lit. *lāpas* 'liść'. Por. również augmentatywne *pal'uchz* 'wielki palec' (pñ.): *pa-łcs* 'ts.'

4. Od podstaw werbalnych tworzą się nomina agentis na *-uchz*, *-'uchz* (często z zabarwieniem ekspresywnym), np. *ležuchz* 'leń, próżniak' < *ležati* 'leżeć'; *pszduchz* 'qui pedit' < *pszdēti* 'pedere'.

Tu należą też z rozszerzonym suf. *-t-uchz*: *pastuchz* 'pastuch' < *pasti* 'paść, pilnować, dogłądać bydło na pastwisku'; *pastuchz* 'ogier' (zach.-płd.) < *pasti* 'coire (cum equa)'; *pětuchz* 'kogut' (pñ.) < *pēti* 'śpiewać, pisać'.

Punktem wyjścia rozszerzenia *-t-* w suf. *-t-uchz* były zapewne dobrze zaświadczone we wsch.słow. ekspresywne nomina agentis derywowane od czasowników na *-tati*, *-stati* (np. ros. dial. *bóltuchz* 'papla, łgarz', f. *boltúcha* < *boltátz* 'paplać'; *šept'ucha* 'znachorka' < *šeptátz* 'szeptać, zamawiać, wróżyć').

5. W poszczególnych językach słow. spotyka się również derywaty o odcieniu augmentatywnym czy pejoratywnym (np. pol., ukr., śle.).

6. Dobrze zaświadczone są hipokorystyczne imiona osobowe na *-uchz*, np. *Raduchz* < *Radoslavz* 'laetam gloriam habens'; stpol. *Boruch* < *Borysław*: *Borzysław*; *Gołuch* < *goty*. Por. też pol. przymiotniki deminutywne, pieszczotliwe z suf. *-uch-ny*, np. *miluchny*, *ładniuchny*.

7. Typową akcentuacją tej formacji jest oksytoneza i związany z nią nowy akcent. W ros. spotyka się także nieruchomy akcent pierwiastka czy też sufiksu.

8. Geneza suf. *-uchz* nie jest należycie wyjaśniona. Dawniej łączono z lit. superlatiwem na *-iáusias* (np. *geriáusias* 'najlepszy': *gēras* 'dobry') w nawiązaniu do słow. czasowników na *-ujo -ovati*, lit. *-áuju -áuti*⁴⁷.

Nie można również wykluczyć jako punktu wyjścia hipokorystycznych imion osobowych typu *Bogu-chz*, *Bratu-chz* < *Bogu-slavz*, *Bratu-milz* 'fratri carus'⁴⁸.

⁴⁷ Brugmann Grdr. II 1, 545, Belić ASIPh XXIII 184. Por. zastrzeżenia Stanga VGBS 269.

⁴⁸ Kuryłowicz Onom. X 184.

Suf. *-ucha*

1. Występuje w tych samych funkcjach co *-uchz*. Tworzy: rzeczowniki atrybutywne od przymiotników, np. *běluča* 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą' < *běls* 'biały'; *črnucha* 'ktoś lub coś wyróżniające się czernią' (płn.) < *čr̃ñz* 'czarny'; *starucha* 'stara kobieta' < *starz* 'stary';

derywaty od podstaw rzeczownikowych (niekiedy z ujemnym zabarwieniem uczuciowym: pejorativa, augmentativa), np. *čermucha* 'czeremcha, Prunus padus; gatunek czosnku, Allium ursinum' (płn.) < *čerma* 'ts.'; *děvucha* (por. ros. dial. archangielskie *dočúcha* 'córka' < *dočs* 'ts.', stpol. imię kobiece *Siostrucha* : *siostra*) < *děva* 'dziewczyna, dziewica'; *popel'ucha* : *popel'ucha* 'ktoś lub coś związane z popiołem, np. kopciuszek' < *popelz* : *popelz* 'popiół'; *ropucha* 'ropucha, Bufo' (płn.) < *ropa* 'ropa';

dewerbalne nomina agentis, np. *kvokstucha* 'kwoka' (płn.) < *kvokstati* 'kwokać'; *pastucha* (przede wszystkim m.) : *pastuchz* : *pasti*⁴⁹; *řzducha* : *řzduchz* : *řzděti*⁴⁹; *řzucha* 'roślina Cardamine' < *řzati* 'rzezać'.

2. Suf. *-ucha* produktywny jest tylko w części płn.słow., przede wszystkim w gwarach zach.ros.⁵⁰ Na południu zachowany jest szczątkowo najlepiej jeszcze w śle. (gdzie występuje jednak zwykle w funkcji pejoratywnej).

3. O pierwotnej funkcji hipokorystycznej świadczą żeńskie imiona stpol., rozszerzone zwykle suf. *-zna*, np. (wyjątkowe) *Siostrucha*, *Dobruchna*, *Miluchna*, *Świętuchna*⁵¹, por. też pol. pieszczotliwe *matuchna* : *matka* i brus. pieszczotliwe nazwy kobiet na *-uchna* (niekiedy z odcieniem lekceważenia)⁵².

4. Akcent pada z reguły na pierwszą samogłoskę sufiksu.

Suf. *-ucha*, *-zsa*

Spotyka się je wyjątkowo, np. *čermzcha* : pld.-wsch. *čermzša* 'czeremcha, Prunus padus; gatunek czosnku, Allium ursinum' < *čerma* 'ts.' Rekonstruuje się bśl. *kermušā-*, por. lit. *kermušė* 'dziki czosnek'. O bliskich budową synonimach *čermucha* : *čermuša* p. wyżej.

Suf. *-ychz*

1. Przyrostek ten rekonstruujemy przede wszystkim na podstawie produktywnych rozszerzeń *-yšb* (*-ych-jb*), *-yš-bkz* (zob. s. 79—80). Postulowany jest także przez system formantów ekspresywnych *-chz* : *-šb*, *-achz* : *-ašb*, *-echz* : *-ešb*, *-ochz* : *-ošb*, *-uchz* : *-ušb*.

2. Bezpośrednio zaświadczony jest całkiem wyjątkowo w ros. dial. *ledých* 'kawałek lodu' (Dal: Sybir) < *lěd* 'lód'.

3. Punktu wyjścia suf. *-ychz* można się dopatrywać w formach typu *kamyšbkz*, stpol. i dial. *kamyszek*, ros. dial. *kamyšek*, pol. dial. *grzebyszek* (też *krzemyszek*, *promyszek*, *rzemyszek* od XV w., *strumyszek*), pozwalających na rekonstrukcję **kamy-chz*, **greby-chz* : *kamy kamene* 'kamień', *greby grebene* 'grzebień'. Dobrze zaświadczone są też ślady paralelnych *koreč-chz*, *kremę-chz*. Przyrostek *-chz* pełniłby tu funkcję podobną do *-kz* w formacjach identycznych p. s. 89.

Spotyka się również imiona hipokorystyczne typu stpol. *Poby-ch*, *Przeby-ch-na* < *Przyby-sław*, które też mogły zawążyć na powstaniu suf. *-y-chz*⁵³.

⁴⁹ Zob. s. 74.

⁵⁰ Gerd Pskov. gov. I 119—28.

⁵¹ M. Karpluk, Słow. imiona kobiece, 1961, 85.

⁵² Karskij Belorusy 2—3, s. 37.

⁵³ Kuryłowicz, op. cit.

4. W dialektach ros. istnieją ekspresywne (często dźwiękonaśladowcze) intensiva na *-y-chatb*, które dały początek interiekcjom (opartym na nominach actionis) typu *letých!* na oznaczenie szybkiego upadku, *koltých!* na oznaczenie chromania, kulenia.

Suf. *-ycha, -yša*

1. Nie ma wyrazów psł. z tymi formantami.
2. Suf. *-ycha* spotyka się wyjątkowo w dialektach ros. w ekspresywnych derywatach od podstaw przymiotnikowych i rzeczownikowych. Istnieją także ekspresywne czasowniki na *-ychatb* typu *žmýchatb* < *žmu žatb* 'ściskać', skąd nomina actionis > nomina acti typu *žmjcha*.

3. Trochę lepiej jest zaświadczony suf. *-yša*. Na uwagę zasługują męskie i żeńskie imiona hipokorystyczne typu stsch. *Bògiša* < *Boguslava* (u Vuka też subst. *bògiša* bot. 'gatunek kosaćca, Iris germanica'), *Dràgiša* < *Dragoslava*. W pñ.słow. spotyka się wyjątkowo derywaty od podstaw przymiotnikowych (pol. dial. kasz. *plowša* 'krowa płowa' < *plovi* 'płowy') i werbalnych (ros. *povályša* 'wspólna sypialnia' : *povályš* m. 'ts.' < *povalltšja* 'położyć się do snu').

Suf. *-čha, -čša*

1. Postać *-čha* pojawia się wyjątkowo w niemotywowanym *jelčha* : *olčha* 'olcha, Alnus'. Jak widać z zestawienia z odpowiednikiem germańskim **alisō-* (> stwniem. *elira*) *-čha* kontynuuje tu regularnie ie. *-isā*. Podstawą jest ie. *el-* : *ol-* na oznaczenie nazw drzew nazywanych od koloru.

2. Oboczna postać tego wyrazu *jelčša* : *olčša* (zach.-płd.) wykazuje sekundarny formant *-čša* < **-ichja*.

3. Przyrostek *-čša* spotyka się wyjątkowo również w ekspresywnych dwurodzajowych rzeczownikach atrybutywnych od podstaw przymiotnikowych, np. *bělčša* m., f. 'wyróżniający się bielą' < *bělč* 'biały'.

SUFIKSY Z *-š-*

Powstały one z nawarstwienia się sekundarnych strukturalnych suf. *-jo-*, *-ja-* na podstawę z formantami *-cho-*, *-cha*. Stanowią więc nowszą, zasadniczo bardziej produktywną formację.

Suf. *-šb*

1. Tworzy przede wszystkim hipokorystyczne skrócone imiona osobowe, np. *Bori-šb* < *Bori-šlavs* 'in pugna gloriam habens'; *Doma-šb* (pñ.) < *Doma-slavs* 'domi gloriam habens'.

2. Językom sch. i slę. właściwy jest typ pejoratywnych nominów agentis, np. sch. *blebètaš* 'papla, gaduła' : *blebètati*, psł. *blebètati* 'paplać, bajać', spotykany również w pol., ros., np. pol. dial. *nierobisz* 'nierób', też laskie, < *nie robić* 'nie pracować', slh. *χvaləš* 'samochwał' (por. sch. *hvališa* m., f. 'ts.') < *χvalac* 'chwalić', pol. dawne *odrwisz* 'oszust' < *odrwie* 'oszukać'; ros. dial. *nagnoiš* m. 'pryszcz, wrzód' < *nagnoitš* 'nagnoić'.

Suf. *-ša*

1. Pełni te same funkcje co podstawowe *-cha*. Przede wszystkim tworzy hipokorystyczne skrócone imiona osobowe, i to zarówno kobiece, jak i męskie (co w ekspresywnych formacjach słowotwórczych nie dziwi), np. *Dobro-ša* f. <

Dobro-slava 'bonam gloriam habens'; *Milo-ša* f. < *Milo-slava* ⁵⁴ 'gratam gloriam habens'; *Stoji-ša* m. < *Stoji-slava* 'firmam gloriam habens'; *Priby-ša* m. < *Priby-slava* 'accessit gloria'.

2. Wyjątkowo tworzy nomina actionis, np. *kry-ša* 'pokrycie, dach', *skry-ša* 'skrytka, schowek' (pln.) < *kryti* (*skryti*) 'kryć'.

Do tej funkcji nawiązują zachowane w sch. ekspresywne męskie nomina agentis, np. sch. *dāša* m. 'dający' od XVII w.: *dāti* 'dać'; *něhtješa* m. 'nie chcący' < *něhtjēti* 'nie chcieć'; *plātiša* m. 'płacący' < *plātiti* 'płacić'; *vratīša* m. 'zwracający' < *vratiti* 'wrócić'.

Suf. -ašb

1. Tworzy przede wszystkim hipokorystyczne skrócone imiona osobowe, np. *Dobrašb* < *Dobro-slava* 'bonam gloriam habens'.

Stąd sekundarnie spotyka się także w ekspresywnych derywatach odrzeczownikowych, np. *kurašb* < *kurz* 'kur, kogut'. Obok *psačb* dialektycznie spotyka się także *psašb* < **psa*.

2. Substantywizuje przymiotniki, np. *bělašb* 'ktoś czy coś wyróżniające się bielą' < *bělz* 'biały'; *sivašb* 'ktoś czy coś wyróżniające się siwością, szarością' < *sivz* 'siwy, szary'; *bogatašb* 'bogacz' (pld.) < *bogatz* 'bogaty'.

3. Akcent z reguły pada na zgłoskę końcową.

4. Sufiks wykazuje produktywność w sch. ⁵⁵

Suf. -ešb

1. Podobnie jak podstawowe -*echz* tworzy przede wszystkim męskie hipokorystyczne skrócone imiona osobowe, np. *Milešb* < *Miloslava* 'gratam gloriam habens'; *Dobrešb* < *Dobroslava* 'bonam gloriam habens'.

2. W apelatywach pojawia się wyjątkowo, np. *lemešb* m. : *lemečz* 'lemiesz' (p. s. 72).

Suf. -eša

Tworzy hipokorystyczne skrócone imiona męskie, np. *Mileša* m. < *Miloslava* 'gratam gloriam habens'; *Radeša* m. < *Radoslava* 'laetam gloriam habens'.

W języku sch. spotyka się też w nazwach kóz utworzonych najczęściej od przymiotników (pełni więc tu funkcję formantu substantywizującego adi.).

Suf. -išb

1. Występuje w dwu podstawowych funkcjach:

a) tworzy hypocoristica, deminutiva, np. *bratišb* < *bratz*;

b) substantywizuje przymiotniki, tworzące nomina attributiva, np. *bělišb* 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą' < *bělz* 'biały'; *mališb* 'człowiek mały' < *malz* 'mały'.

W związku z tym spotyka się także w starych imionach osobowych, np. *Bratišb*, *Mališb*.

2. W funkcji formantu tworzącego nomina attributiva przyrostek -*išb* zaświadczony jest dobrze w dzisiejszych językach słow., szczególnie zach. i pld. Spotyka się tu także w derywatach dewerbalnych.

⁵⁴ M. Karpluk, Słow. imiona kobiece, 1961, 82.

⁵⁵ Skok ER I 67—8.

Suf. -iša

1. Występuje w męskich hipokorystycznych imionach osobowych, np. *Ma-liša* m. < **Maloslavz* (stpol. *Mastaw*), *Malomira*. Por. jednak sch. appellativum *māliša* m. 'malec, chłopak'.

2. W ros. spotyka się także derywaty odczasownikowe i odrzeczownikowe, niekiedy paralelne do formacji na -i*cha*, np. dial. *plaksiša* : *plaksicha* 'płaczka' < *plákša* 'ts.'; *porviša* m. f. 'obdartus' : *porvicha* 'ts.'

Suf. -ošb

1. Pełni te same funkcje co podstawowe -ochz, nie tworzy tylko nominów agentis. Znany jest trzem grupom języków słow., choć typowy jest przede wszystkim dla zach. i pld.słow.

2. Tworzy przede wszystkim odprzymiotnikowe rzeczowniki atrybutywne, np. *bělošb* 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą' < *bělz* 'biały'; *junošb* 'młodzieniec' < *junz* 'młody'; *dł'gošb* 'ktoś długi, coś długiego' (zach.-pld.) < *dł'gz* 'długi'.

3. W poszczególnych językach słow. spotyka się też derywaty odrzeczownikowe, zwykle o odcieniu pejoratywnym, augmentatywnym. W sła. występuje -ošb w funkcji formantu hipokorystycznego.

4. Tworzy również męskie hipokorystyczne imiona osobowe, np. *Květošb* (zach.-pld.; por. pol. dial. *kwiatoch* 'pstry wół') < *květz* 'kwiat'; stpol. *Mysłosz* < *Mysłibor*, *Mysłimir*.

Suf. -oša

1. Przyrostek -oša spotyka się zarówno na północy, jak i na południu Słowiańszczyzny. Tworzy przede wszystkim rzeczowniki atrybutywne od podstaw przymiotnikowych, rzadko od rzeczowników, np. *běloša* m. f. 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą' < *bělz* 'biały'; *junoša* m. 'młodzieniec' < *junz* 'młody'; *světoša* m. f. 'święty; świętoszek' < *světz* 'święty'; *květoša* f. 'krowa czy koza z białą plamą na czole' (zach.-pld.) < *květz* 'kwiat'.

2. Rzadko (zarówno na północy, jak i na południu) spotyka się również ekspresywne dwurodzajowe nomina agentis z tym formantem (zwykle z odcieniem pejoratywnym).

3. Zarówno na północy, jak i na południu suf. -oša tworzy hipokorystyczne (stańd dwurodzajowe) imiona osobowe tak żeńskie, jak i męskie.

4. Akcent pada zwykle na -o- sufiksu.

Suf. -ušb

1. Występuje tylko w kilku wyrazach psł. derywowanych od przymiotnika lub od rzeczownika. Tworzy przede wszystkim nomina attributiva odprzymiotnikowe (w tej funkcji nierzadko spotyka się w językach słow.), np. *bělušb* 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą' < *bělz* 'biały'; *mėkušb* 'coś miękkiego' (: *mėkyšb*) < *mėkz* : *mėkzkb* 'miękki'.

2. W wyrazie *krkušb* 'kark, plecy' (pld.-wsch.) -ušb ma funkcję formantu ekspresywnego.

3. Częstszy jest w hipokorystycznych, pieszczotliwych imionach osobowych, np. *Dorgušb* < *Dorgoslavz* 'gratam gloriám habens'; *Nėgušb* < *Nėgoslavz*; *Medušb* : *medz* 'miód'.

4. Sufiks jest rzadki zarówno w pñ., jak i pld.słow. Najczęściej tworzy hypocoristica, deminutiva (tu należy np. pol. dwurodzajowe hipokorystyczne -uš

typu *córuš*, *matuš*, *tatuš*, por. ros. dial. *mátuš*, *bátjuš* 'tatuš'). Wyjątkowo spotyka się derywaty dewerbalne (np. w ros.).

5. Ślady pierwotnego hipokorystycznego czy deminutywnego znaczenia formantu zachowały się lepiej w sekundarnych złożonych sufiksach, np. deminutywne *-uš-ьkz*, *-uš-ьko* (por. *ablušьko* zach. dem. do *ablo*, *ablъko* 'jabłko'), także w deminutywnych sufiksach przymiotnikowych typu sch. *tan-úš-an* 'cieniutki': *tan-úh-an* 'ts.'

6. Suf. *-ušь* powstał z nawarstwienia się strukturalnego formantu *-jь* na podstawowe *-uch-ь*. Trzeba się jednak liczyć także z możliwością wpływu hipokorystycznych imion męskich typu *Bogu-šь* < *Bogu-slavъ*, *Bratu-šь* < *Bratumišь*⁵⁶.

Suf. *-uša*

1. Jest to formacja szczególnie produktywna w ros. dialektach pñ.⁵⁷, bogato zaświadczona w sch., dobrze znana również w czes. i śl.

Występuje na ogół w tych samych funkcjach co *-ucha*. Mało jest wyrazów o większym zasięgu, np. *běluša* 'samica białych zwierząt' < *bělъ* 'biały'; *roguša* 'zwierzę rogate; pieczywo w kształcie różka, rogu' < *rogъ* 'róg'; *čermuša* 'gatunek czosnku, *Allium ursinum*': *čermucha*: *čerma* 'ts.' (p. s. 75). Tu należy chyba też niemotywowane (*o*)*skoruša* 'jarzębina, *Sorbus aucuparia*': *skoruča* 'ts.' (etymologia niepewna).

2. Jak zwykle w formacji nowszej dobrze zaświadczona jest funkcja podstawowa hipokorystyczna, np. śl. *mamuša*, *tetuša*, *devuša* (por. też sekundarne hypocoristica typu ros. *děduška*, *golóvuška*, czes. dial. laskie *ceruška*, *ženuška*). Tu należą też wykazujące większe zasięgi hipokorystyczne imiona osobowe (niekiedy dwurodzajowe) typu *Maluša*: *malъ* 'mały', *Goduša* < *Godislavъ* (ale *Boguša* pierwotnie z *Bogu-ša* < *Bogu-slavъ*).

3. W sch. suf. *-uša* jest też zaświadczony w funkcji formantu tworzącego odpowiedniki żeńskie do nazw męskich.

4. W kilku językach pñ.słow. (przede wszystkim w dialektach ros.) i w sch.-śle. dobrze zaświadczone są również ekspresywne nomina agentis na *-uša*.

5. Akcent w wyrazach motywowanych pada z reguły na pierwszą samogłoskę sufiksu.

Suf. *-yšь*

1. Przyrostek ten zaświadczony jest zarówno w pñ.słow., jak i w pñ.słow. Produktywny jest w języku ros. zwłaszcza dialektycznie. W zach.słow. zaświadczony jest szczerkowo (notowany także w kasz.-śli.). Lepiej zachowany jest na południu w sch. i śl.

W języku ros. pełni funkcję formantu silnie ekspresywnego, często z odcieniem pieszczotliwym, czy też pejoratywnym.

2. Najczęściej tworzy nomina attributiva od przymiotników. W tej funkcji zaświadczony jest wszędzie, gdzie występuje. Za pñ. można uważać np. *mękyšь* 'coś miękkiego' < *mękъ*: *mękъkъ* 'miękki'; *gladyšь* 'ktoś dorodny, gładki; coś gładkiego' < *gladъ-kъ* 'gładki, dorodny'; *soldъkyšь* 'coś słodkiego, łakoć' (pñ.) < *soldъkъ* 'słodki'. Uderza, że we wszystkich 3 wypadkach podstawą derywacyjną jest pierwotny temat na *-u-*.

⁵⁶ Kuryłowicz Onom. X 184.

⁵⁷ Gerd Pskov. gov. I 119—28.

3. W ros. dobrze zaświadczony są także derywaty dewerbalne, zwykle ekspresywne nomina acti.

4. W spotykanych przede wszystkim w ros. derywatach odrzeczownikowych zachowana jest pierwotna funkcja hipokorystyczno-deminutywna, np. *dětyš* 'młode zwierzę', *voróbyš* 'wróbelek', niemotywowane *ptyš* 'ptaszek' < psł. **ptz* 'ptak'. Formant *-yš* nawarstwia się nieraz na pierwotny temat na *-en-*, np. *de-těnyš* 'młode', *gusěnyš* 'gąsiątko'.

5. Do formacji tych nawiązuje pln.słow. hipokorystyczny i deminutywny złożony suf. *-yš-bkz*, n. *-yš-bko*, dobrze zaświadczony w zach., i pln.pol. (notowany od XV w.), dłuż. i ros.⁵⁸ Duży zasięg formantu jest śladem pierwotnego zasięgu podstawowych *-ychz*, *-yšb*. Niekiedy spotyka się archaiczne deminutiva o większym zasięgu, np. *kamyšbko* 'kamyczek' (pln.), *slnyšbko* 'słoneczko' (pln.).

6. Stosunek *-yšbkz* : *-yšb* : *-ychz* ma dokładne paralele w *-ušbkz* : *-ušb* : *-uchz*, *-ašbkz* : *-ašb* : *-achz*.

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-j-*

Suf. *-jb*

1. Przyrostek *-jb* był ważnym produktywnym psł. formantem derywacyjnym. Przede wszystkim jest to sekundarny sufix strukturalny, nie wpływający zasadniczo na treść wyrazu, ale przenoszący go z jednej kategorii słowotwórczej czy gramatycznej do drugiej. Tak więc występuje w funkcji formantu rozszerzającego różne archaiczne kategorie słowotwórcze, nawarstwiając się na formacje pierwotne. Tak powstały złożone formanty *-ta-jb*, *-tel-jb*, temu typowi wtórnie podporządkowano *-ar-jb*, *-šb*, *-čb* (s. 76, 102).

W ten sam sposób, zwykle już na gruncie poszczególnych języków słow. przekształcono pierwotne masculina na *-i-* (*ognb* 'ogień', *gostb* 'przybysz, obcy, gość', *ožb* 'wąż'), na *-en-*, *-n-* (*elēnb* 'jelen', *čěmbny -mene* 'jęczmień', *děnb* 'dzień'), także i inne pierwotne tematy spółgłoskowe (np. *děverb* 'brat męża, szwagier', ie. *dāiuyēr*).

Nierzadko także obok pierwotnych tematów na *-o-* występują w tym samym znaczeniu dublety rozszerzone suf. *-jb*, np. *bachorb* : *bachorb* 'coś napęczniałego, obrzmiałego, brzuch'; *blaznb* : *blaznb* 'głupiec, dureń, błazen'; *gviždz* : *gviždz* 'robaczywy, dziurawy orzech'; *chrošt* : *chrošt* 'chrabąszcz, chrząszcz'.

2. Do tego nawiązuje funkcja adaptacji wyrazów obcych, np. *česarb* 'władca' < goc. *kaisar*; *korlb* 'ts.' < stwniem. *Karl*, *Karal*.

3. Suf. *-jb* substantywizuje także przymiotniki tworząc abstracta ulegające zwykle konkretyzacji, np. *bělb* m. 'coś białego, białawego, biel, bielido' < *bělb* 'biały'; *gostb* m. 'gęstwina, coś gęstego, gęste zarośla' < *gostz* 'gęsty'; *brodēnb* m. 'sieć rybacka, którą się łowi brodząc po wodzie' < *brodēnbz* 'związany z brodzeniem, brnięciem' : *broditi* 'brodzić'.

Tu należy także grupa słow. nazw miesięcy, np. *berzēnb* 'marzec lub kwiecień, okres, kiedy brzoza zaczyna puszczać pitny sok' < *berzēnbz* < *berza* 'brzoza'; *grudēnb* 'ostatni miesiąc roku, okres grudy, kiedy ziemia jest zamarznęta, pokryta grudą' < *grudēnbz* < *gruda* 'ścięta mrozem nierówna ziemia, gruda'; *květnb* 'miesiąc kwiecień, maj, okres kwitnięcia, kwiatów' < *květnbz* < *květz* 'kwiat, kwiecie, kwiaty'.

⁵⁸ Karpluk Symb. Taszycki 147—54. — Por. też czes. dial. wsch.moraw. *okjško* 'okienko'.

Por. produktywne w funkcji formantów tworzących abstracta od przymiotników przyrostki *-ja, -s*.

4. Na specjalne podkreślenie zasługuje grupa archaicznych odpierwiastkowych nominów *agentis, instrumenti, actionis*, np. *lžžb* 'kłamca, łgarz' : *lžžati* 'kłamać, kłamać'; *plžžb* 'ślimak' (zach.-płd.) : *plžžp plžžsti* 'pełzać'; *rup'b* 'robak pasożytny wewnątrznościach' (zach.) : *rupiti* 'gryźć, kąsać, trapić'; *soppr'b* 'strona przeciwna w sądzie' : *sopprēti* 'spierać się, sprzeczać się'; *zslodžžb* 'złooczyńca' < *zslodžžti* 'złe czynić';

kl'uč'b 'przedmiot zakrzywiony, hak' : *kl'učka* 'zakrzywienie, zakrzywiony przedmiot, hak' (oksytoneza wskazuje na żywy derywat);

kličb 'wołanie, zawołanie, krzyk' : *kličati* 'krzyczeć, głośno wołać'; *olčb* m. 'głód' (wsch.) : *olčp olčti* 'łaknąć'; *pláčb* 'plakanie, lament, płacz' : *plakati* 'lamentować, płakać'.

O archaiczności formacji świadczy pojawiające się niekiedy apofoniczne *-o-*, czy też wzdłużenie samogłoski rdzennej w funkcji dodatkowego środka derywacyjnego, np. *storžb* 'strażnik' : *stergo sterkti* 'strzec'; *vod'b* 'przywódca, wódz' : *vedo vesti* 'wieść, prowadzić'; *nožb* 'narzędzie do krajania, nóż' : *nožp nōsti* 'wbić, przebijać, wtykać'; *kyj'b* 'młot, maczuga' (**kū-jo-*) : *kuti kovp* 'bić, uderzać, kuć'.

5. Tu należą też rzeczowniki rodzaju nijakiego, np. *lože* 'łoże, legowisko' : *ložati* 'leżeć', *ložiti* 'kłaść'; *ože* 'sznur, powrót' : *vezati* 'wiązać'; *vēt'e* 'zgromadzenie ludowe' : *vētiti* 'mówić'.

6. Motywowane wyrazy z przyrostkiem *-jē* wykazują zwykle pierwotną oksytonezę i związany z nią nowy akut na poprzedzającej samogłosce długiej. Spotyka się również barytona, zwykle są to nomina *actionis*⁵⁹.

7. Przyrostek *-jē* kontynuuje ie. *-yo-*⁶⁰ typowe przede wszystkim w derywacji sekundarnej. Szczególnie bliskie są odpowiedniki bałt. W języku lit. *-io-* charakteryzuje abstracta dewerbalne (zachowujące częściowo znaczenie nominów *actionis*), odprzymiotnikowe, a także i nomina *agentis*⁶¹. Występują także w funkcji formantu strukturalnego.

Istnieje grupa wyrazów psł. z suf. *-io-* mająca dokładne albo bardzo bliskie odpowiedniki ie. (zwłaszcza bałt.), np. *ežb* 'jeź' = lit. *ežys*, łot. *ežis* 'ts.'; *ēždžb* 'ryba jazgarz z rodziny okoniowatych' (zach.) = lit. *ežgys* 'ts.' (bsł. *ežgia-*); *kyj'b* 'młot, maczuga' = lit. *kūjis* 'młot kowalski'; *olčb* 'głód' = lit. *alkis* m. 'ts.'; *ujb* 'brat matki' = stprus. *awis* 'ts.', stir. *ave* 'nepos' (**ayio-*); *aje* 'jaje, ovum' : orm. *ju jvoj* 'ts.' < **iōio-*, ie. dial. **ōio* < **ōyio-* : gr. *φόν* 'ts.'

Suf. *-ja*

1. Podstawową funkcją przyrostka *-ja* jest tworzenie nazw czynności (nomina *actionis*, ulegające jak zwykle konkretyzacji najczęściej w nomina *acti, instrumenti*) od pierwiastków werbalnych. W tej funkcji *-ja* wypiera pierwotny suf. *-a* (zachowujący produktywność w formacjach prefiksalnych).

Przykłady: *ēd'a* 'jedzenie, jedzenie, pokarm' : *ēsti ēmb* 'jeść'; *kāp'a* 'kropla' : *kapati* 'padać kroplami, kapać'; *kōp'a* 'szalas, chata, dom' (płd.-wsch.) : *kotati* 'pokrywać, okrywać' : *kūp'a* 'kupowanie, handel; towar' : *kupiti* 'kupić'; *gōrd'a* 'ogradzanie, gradzenie, budowanie; ogrodzenie, grobla, miejsce ogrodzone' :

⁵⁹ Kuryłowicz Acc. 284.

⁶⁰ Może też znane w bałt. i indo-irań. *-yu-*, p. Meillet MSL XIX 12—9, SC 358.

⁶¹ Otrębski GL II 64—9.

gorditi 'grodzić'; *lǫžla* 'kłamstwo, nieprawda': *lǫgati* 'mówić nieprawdę, kłamać'; *nǫd'a* (*nǫd'a*) 'przemoc, bieda, strapienie': *nǫditi* (*nǫditi*) 'zmuszać, męczyć, trapić'; *paša* 'pasienie, pasza, pastwisko': *pasti* 'paść, np. bydło'; *pīt'a* 'żywienie, karmienie; pokarm, pożywienie': *pitati* 'karmić, żywić'; *prǣd'a* 'przedzenie, przęda': *prǣdō* *prǣsti* 'prząść'; *žǣd'a* 'pragnienie, żądza': *žǣdati* 'pożądać'.

Tu należy też niemotywowane *von'a* 'woń, zapach': ie. *an(ə)*- 'tehnąć, odychać'.

Niekiedy widać związek z pierwiastkiem właściwym tematowi praesentis, np. *oded'a* 'to, co służy do okrycia, odzież, ubiór': *oded'ō* *odǣti* 'odziać'; *sǫrǣ'a* 'spotkanie, natrafienie na coś, szczęście' (płd.: pñ. *sǫrǣ't'a*): *sǫrǣ'ō* *sǫrǣsti* 'spotkać, natrafić na coś'.

2. Na szczególną uwagę zasługuje kilka archaicznych wyrazów z wokalizmem -o- pierwiastka jako dodatkowym środkiem derywacyjnym, np. *grob'a* 'nasyp, grobla': *grebō* *greti* 'zgarniać, kopać, grzebać'; *vól'a* 'wola, wolność': *velǣti* 'chcieć, rozkazywać'; *stǫrža* 'strzeżenie, dozór': *stergō* *sterkti* 'strzec'; *zor'a* 'zorza, blask': *zǫrǣti* 'patrzeć'; *ruja* 'okres parzenia się zwierząt' (pñ.): *r'uti* *rovō* 'ryczeć'.

Tu należą też niemotywowane: *bruja* 'szum, huk; bystry prąd rzeki' (płd.-wsch.): ie. *bhreu-* 'szumieć, huczeć; kotłować się, kipieć'; *struja* 'strumień': ie. *sreu-* 'płynąć'; *d'ol'a* 'część, los, przeznaczenie': ie. *del-* 'oddzielać, odcinać'.

3. Wyjątkowo spotyka się również wzdłużenie samogłoski rdzennej jako dodatkowy środek derywacyjny, np. obok *zor'a* mamy *zar'a* 'ts.'; *sǫd'a* 'osad dymu, sadza': *sǣsti* *sǣdō* 'siaść, osiaść'.

4. Dobrze zaświadczone są abstracta odprzymiotnikowe (nieraz z wtórną konkretyzacją) zbudowane przy pomocy suf. -ja, np. *sǫša* 'posucha, susza; suche miejsce, łąd, ziemia' < *suchz* 'suchy'; *bliz'a* 'bliskość' (zach., śle.) < *blizz* 'bliski'; *gost'a* 'gęstwina' < *gostz* 'gęsty'; *krop't'a* 'stromo, spadziste miejsce, urwisko' (wsch.) < *kropz* 'stromy, spadzisty, urwisty'; *liš'a* 'choroba skóry, liszaj' (zach.-płd.) < *lichz* 'lichy, zły'.

O powstałym w ten sposób typie nominów actionis i nominów loci na -*en-ja* zob. s. 138—9.

Od pierwiastka utworzone są np. *dal'a* 'dalekość, odległość' (zach.-płd.) < *dal-ekz* 'daleki'; *dǫl'a* 'długość' (pñ.): *dǫl'gō* 'długi'; *rǫd'a* 'rdza': *rǫd-ǣti* 'rumienieć się, czerwienieć się': **rǫdz*: *rǫdrz* 'czerwonawy, rdzawy'.

5. Są także derywaty od podstaw rzeczownikowych, np. *duš'a* *dūšō* 'dech, technienie, dusza, anima' < *duchz* 'dech, technienie, duch'; *kǫža* 'skóra' < *koz'a* < *koza* (pierwotnie 'skóra kozia'); *mǣrža* 'sieć rybacka' < *merga* 'plecionka, tkanina'; *svǣt'la* 'światło, świeca' < *svǣtz* 'światło'; *večer'a* 'posiłek wieczorny, wieczerza' < *večers* 'wieczór'.

6. Niekiedy suf. -ja występuje w funkcji strukturalnej rozszerzając pierwotne tematy ie., np. *zem'a*: ie. pierwiastkowe atematyczne *ǵhǣm-*: *ǵh(ǣ)m-ǣs* 'ziemia'.

7. Podobnie jak -*je* rozszerza tematy na -o-, tak też paralelnie -*ja* spotyka się w funkcji formantu rozszerzającego pierwotne -a, np. *krosn'a* f. 'drewniana rama używana do różnych celów, nosidło, kosz; krosno': *krosna* f. 'ts.'; *lǣšča* 'leszczyna' (zach.-płd.) < *lǣska* 'ts.'

W ten sposób powstały śle.-sch. abstracta na -*ot'a*.

8. Szezańtkowo tylko zachowany jest przyrostek -*ja* jako tworzący osobowe feminina do odpowiednich nazw męskich, np. *gospod'la* 'pani' < *gospodz* 'pan'; *lǣst'a* 'matka żony' < *lǣstz* 'ojciec żony'.

Przy pomocy tego formantu tworzyło się też rodzaj żeński imiesłowów czynnych i przymiotników w stopniu wyższym.

Por. *-yn'i (-ynja)* s. s. 139—41.

9. Wyjątkowo spotyka się psł. męskie nomina agentis z suf. *-ja* (nawiązujące do typu *vojevoda*, p. s. 60); np. composita *velb-moža* 'możnowładca, wielmoża': *velbjs* 'wielki', *mogo mokti* 'móc'; *drvo-děla* 'cieśla': *drvo* 'drzewo, drewno', *dělati* 'czynić, robić, obrabiać, np. drzewo'. W scs. mamy też *prědšteča* 'zwiastun': *prěds* 'przed', *tekę tekti* 'biec'. Dobrze zaświadczony jest ten typ w sch., gdzie suf. *-ja* charakteryzuje też nomina agentis żeńskie⁶².

10. Derywaty z suf. *-ja* wykazują albo akut samogłoski rdzennej (*kāp'a*, *prēd'a*), albo też nowy akut z pierwotnej oksytonezy, np. *kūp'a*, *stōrža*, *sūša* (derywaty od czasowników o intonacji cyrkumfleksowej i paradygmacie ruchomym, wtórnie też od przymiotników).

Wyjątkowe są archaizmy z zachowaną oksytonezą (*svēt'a*), czy nawet z akcentacją ruchomą (*duš'a dūšō*)⁶³.

11. Przyrostek *-ja* kontynuuje ie. *-yā-*. Bardzo podobne funkcje znajdujemy np. w językach lit., gr.⁶⁴. Spotyka się dokładne odpowiedniki ie. (zwłaszcza lit.) wyrazów psł., np. *dol'a* = wsch.lit. *dalià* 'część'; *sad'a* = lit. *súodžios* f. pl. 'ts.'; *struja* = lit. *sraujà*, łot. *strauja* 'bystry bieg rzeki'; *vol'a* = lit. *valià*, łot. *vaļa* 'wola, wolność'.

Suf. *-bjb*⁶⁵

1. Regularne zmiany głosowe przekształcają ten formant w poszczególnych językach słow. w *ii*, *i*, bądź też w rezultacie wokalizacji miękkiego jeru mocnego w *-ej*, czy też *-aj*. Na tak powstałe *-i* nawarstwia się nieraz strukturalny przyrostek *-kz* (p. s. 89).

2. Istnieje kilkanaście archaicznych wyrazów psł. rodzaju męskiego z tym przyrostkiem. Wyróżnić trzeba przede wszystkim grupę wyrazów niemotywowanych, np. *inbjs* 'szron': lit. *įnis* m., f. 'ts.' (bsł. *in-ija-*: *in-ja-*); *nletbjs* 'siostrzeniec, bratanek': ie. *nepti-* f. 'wnuczka; bratanka, siostrzenica' (: *nepōt-m.* 'wnuk, bratanek, siostrzeniec'); *ūlbjs* 'dziupła, wydrążenie drzewa, ul': *ul'b* m. = lit. *aulys* 'ts.': ie. *au-lo-s* 'rura, podłużne wydrążenie'; *vorbbjs* 'wróbel': *vorbal'b*: *vorbbes* 'ts.': lit. *žvirblis* 'ts.'; *zmbjs* 'wąż' < ie. *ghm-*: *ghdem-*, *zem-ja* 'ziemia' (a więc pierwotnie 'ziemny').

3. Pozostałe wyrazy można objaśniać w oparciu o istniejące podstawy derywacyjne: a) rzeczownikowe, b) przymiotnikowe, c) werbalne, np.:

a) męskie tematy na *-i*: *gv'ozdbjs* 'zaostrzony kawałek drzewa, gwózdź': *gv'ozdb* 'ts.' (: *gv'ozdb* 'las'), *morvbjs* 'mrówka': *morvb* (mające dokładne odpowiedniki ie., Trautmann BSW 170): *morvb* 'ts.';

tematy na *-o-*: *č'ervbjb* 'obuwie, but' < *č'ervo* 'jelito, kiszka'; *č'irbjb* 'czyrak, wrzód' < *č'irz* 'ts.'; *pyrbjs* 'perz' < *pyrz* 'ts.' = lit. *pūras* zwykle pl. *pūrai* 'pszenica ozima'; *ž'erbbjs* 'los': *ž'erbz* 'ts.' < ie. *gerbh-* 'drasnąć, naciąć'.

⁶² Sławski PSS II 83.

⁶³ Kuryłowicz Acc. 284.

⁶⁴ Meillet Ét. 394—5, Otrębski GL II 69—72, P. Chantraine, La formation des noms en grec ancien, Paris 1933, 97—104.

⁶⁵ R. Bošković, Anali Filol. fakulteta, Beogradski univerzitet, 1966, 285—9, Fraenkel ZSIPh XX 1, 63—7, Vaillant GC II 1, 69—73.

4. b) Podstawa przymiotnikowa: *solvъjъ* 'słowik' : *solvъ* 'żółtawoszary' : stpr. *salowis* 'słowik' ⁶⁶;

5. c) Podstawa werbalna: *rěpъjъ* 'chwytająca, czepliwa roślina, np. rzep' < *rěpiti* 'chwytać, wczepiać się, przywierać'.

6. Pod względem akcentu grupa ta nie jest jednolita. Podobnie jak w formacji na *-jъ* tak i tu mamy często oksytonezę, obok której spotyka się również barytona (np. *inъjъ*).

7. Suf. *-ъjъ* kontynuuje ie. *-iyo-*. Wyjątkowo spotyka się dokładne odpowiedniki ie., np. *netъjъ* = gr. (ἀ-)νεψιός 'brat cioteczny albo stryjeczny' (**sn̥-nep-tiōs*) : awest. *naptya-* 'potomek'. Dokładnym odpowiednikiem jest slt. *-iyas*, spotykane w odrzeczownikowych nazwach zawodu ⁶⁷.

Suf. *-ъji*, *-ъja* ⁶⁸

1. Istnieje mała grupa rzeczowników żeńskich i męskich zakończonych zwykle w nom. sg. na *-ъjъ*, *-ii*, *-i*, odmieniająca się według tematów na *-ja* (stąd wtórny nom. sg. *-ъja*). Nie jest wykluczone, że przynajmniej u niektórych z tych wyrazów nom. sg. kończył się pierwotnie na *-ī*. Zakończenia *-ii*, *-ъjъ*, podobnie jak *-ъja*, byłyby nowszym dostosowaniem do przypadków zależnych.

2. Należą tu przede wszystkim archaiczne feminina: *gosti* : *gostъji* *gostъje* < *gostъ* 'przybysz, obcy, gość' (pierwotne m. na *-ī*); *olni* : *olnъji* *olnъje* 'łania' : *elenn̥* 'jelen' (pierwotny temat spółgłoskowy na *-en-*, co do różnicy wokalizmu pierwiastka, por. dokładny odpowiednik lit. *álnė* : *ėlnė* 'łania'.

3. Bezpośrednio na pierwiastku oparte są: *morvi*, *morvъji* *morvъje* 'mrówka' < ie. *moruī-* 'ts.'; *młni* : *młnъji* *młnъje* 'błyskawica' : ie. *meldh-*, stpr. *mealde* (**meldiā*) 'ts.'; *oldi* : *oldъji* *oldъje* 'czółno (wydrążone z pnia drzewa)' < *aldh-* 'koryto, niecka'.

4. O pierwotny temat na *-o-* oparte jest *korbi* : *korbъji* *korbъje* 'łubiane lub plecione naczynie, krobia' : *korbъ* 'ts.'

5. Wyjątkowo podstawą derywacyjną jest adi.: *svini* : *svinъja* *svinъje* 'świnia, sus' < *svinъ* 'świński'.

6. Z tym typem łączy się ściśle mała grupa męskich nominów agentis: *bali* : *balъji* *balъje* 'czarownik, znachor, lekarz' : *baliti* 'gadać, pleść, paplać' (: *bajati* 'gadać, bajać, zamawiać', ie. *bhā-* zob. *basnъ*); *sōdi* : *sōdъji* *sōdъje* 'sędzia' < *sōditi* 'sądzić'; *věti* : *větъji* *větъje* 'mówca' < *větiti* 'mówić'.

7. Psł. rzeczowniki na *-i*, *-ъji*, *-ъja* są śladem ie. tematów na *-ī* mieszanych z tematami na *-yā-*. Feminina nawiązują więc do stind. typu *devī* 'bogini' gen. *devyāh*.

Kilka należących tu wyrazów ma dokładne odpowiedniki ie. (przede wszystkim bałt.): *korbi* : *korbъji* = lit. *kařbija* 'koszyk, kobiałka'; *morvi* : *morvъji* kontynuuje ie. *moruī-*; *oldi* : *oldъji* = lit. *aldijā*, *eldijā* 'czółno'; *olni* : *olnъji* = lit. *álnė* : *ėlnė* 'łania'.

8. Także i męskie nomina agentis na *-i*, *-ъji* mają nawiązania ie. Łączy się je z stind. typem *rathīh* 'woźnica' (: *rātha-* wóz'), czy też z gr. rzeczownikami męskimi na *-λας* ⁶⁹.

⁶⁶ Endzelin RS XI 37.

⁶⁷ Otrębski GL II 76.

⁶⁸ Vaillant GC II 1, 96—107.

⁶⁹ Meillet Ét. 400—1, Fraenkel ZSIPh XX 1, 63; P. Chantraine, op. cit., 92 nn. (tu też o orm. nominach agentis z suf. mającym kontynuować ie. *-iyā*).

Collectiva z suf. *-ija*

1. Niewiele jest rzeczowników zbiorowych z przyrostkiem *-ija* o większym zasięgu. Należą tu np. collectiva osobowe *brātija* : *brātrija* 'bracia' < *brats* : *bratrs*; *svātija* f. 'swatowie' < *svats* 'swat, pronubus', *kņęžija* f. 'książęta, principes' (płn.) < *kņęžz* 'książę'.

2. Pewną produktywność suf. *-ija* widać w kilku językach płn.słow.: łuz., śla., pol. (stpol., dial.), strus., ros.⁷⁰.

3. Collectiva na *-ija* jako formacja sekundarna wykazują albo pierwotny akut (na długiej samogłosce rdzennej), albo też oksytonezę⁷¹.

4. Formacja ta jest dziedzictwem ie. Dokładne odpowiedniki mamy w lit. *-ija* i gr. *-ia*. Wyrazowi *bratija* odpowiada gr. *φρατρία* 'ród, plemię, klan'. Zarówno w lit., jak i w gr. przyrostek *-iā* pełni także pierwotną podstawową funkcję formantu tworzącego abstracta odimienne⁷². Na gruncie ie. możliwy związek z suf. przymiotnikowym *-iio-*; formacja na *-iā* byłaby więc genetycznie rezultatem substancytywizacji pierwotnego przymiotnika rodzaju żeńskiego⁷³ (por. niżej *-ije*).

Suf. *-ije*

1. Przyrostek *-ije* tworzy przede wszystkim deverbálne (ulegające często konkretyzacji) nazwy czynności i stanu, oparte pierwotnie na imiesłowie przeszłym biernym. Typ ten odznacza się nieograniczoną produktywnością, np. *bitije* 'bicie' < *bits* < *biti* 'bić'; *bytyje* 'bycie, byt, istnienie' < *byts* 'były' < *byti* 'być, istnieć'; *ętyje* 'chwycenie, wzięcie' < *ęts* < *ęti* 'jąć, chwycić'; *vezenyje* 'wiznienie' < *vezens* < *vezp* *vesti* 'wieźć'; *voženyje* 'wożenie' < *vožens* < *vožiti* 'wozić'; *dělanije* 'działanie, czynienie' < *dělanz* < *dělati* 'działać'.

Wyabstrahowane sufiksy *-t-ije*, *-n-ije* (np. *ętyje* 'jedzenie, pokarm' : *ęsti* 'jeść') rozszerzyły swój pierwotny zakres użycia. Rzeczowniki tego typu tworzone są od czasowników wszystkich koniugacji, także i od czasowników nie znajdujących w ogóle imiesłowu przeszłego biernego. Wykazują ścisły związek z czasownikiem, zachowując jego podstawowe kategorie (aspekt, iteratywność).

2. Do typu tego nawiązują szcążkowo zachowane abstracta odprzymiotnikowe (ulegające nierzadko wtórnej konkretyzacji), np. *veselije* 'wesołość, radość; wydarzenie radosne' < *vesels* 'wesoły'; *starije* 'starość; starzyzna, rzeczy stare' (płn.) < *stars* 'stary'; *ostrije* 'ostrze, ostra krawędź jakiegoś narzędzia' < *ostrz* 'ostry'; *ranije* 'poranek, ranek' < *rans* 'wczesny, poranny'; *bezdznyje* 'przepaść, otchłań' < *bezdzns* 'nie mający dna, bardzo głęboki'; *miłosędyje* 'miłosierdzie' < *miłosędzs* 'miłosierny'; *szczętyje* 'dobry los, szczęście' (płn.) < *szczęsts* (*szczęstns*) 'o dobrym losie, udziale, szczęśliwy'; *szdorvije* 'zdrowie' < *szdorvs* 'zdrowy'.

3. Dobrze zaświadczone są derywaty od wyrażań przyimkowych, np. *obliętyje* 'twarz, oblicze' < *ob lice*, *ob lici* : *lice* 'twarz, lico'; *pomorije* 'wybrzeże morskie' < *po mor'u* : *mor'e* 'morze'; *zagorije* 'miejsce za górą' < *za gorojp* : *gora* 'góra; las'.

4. Abstracta odrzeczownikowe z suf. *-ije* są wyjątkowe, np. *sznyje* 'widzenie sienne' (płd.) < *szns* 'sen', *üstije* 'ujście rzeki' < *usta* 'usta'.

⁷⁰ Lohmann KZ LVIII 215, 231—4.

⁷¹ Kuryłowicz IG II 148.

⁷² Otrębski GL II 77—80.

⁷³ Brugmann Grdr. II 1, 186—91, Lohmann KZ LVI 44.

5. Również wyjątkowo spotyka się *-tje* w funkcji strukturalnej formantu rozszerzającego temat pierwotny, np. *znamenytje* 'znak' < *znamę* 'ts.>'; *kopytje* 'kopia, rodzaj broni kłującej': *kopati* 'drażyć, kłuć, ryć, grzebać': gr. *κοπίς* 'topór, tasak' (derywat od pierwotnego wyrazu pierwiastkowego)⁷⁴.

6. Abstracta odprzymiotnikowe mogą ulegać, jak zwykle (p. s. 64) konkretyzacji w collectiva, np. *obilnytje* 'obfitość, bogactwo': 'zboże' < *obilz* 'obfity bogaty'; *sbožytje* 'dobry los, szczęście, bogactwo': 'dobytek; zboże' (płn.) < *sbožz*, *sbožzwnz* 'szczęśliwy' (stind. *subhága*- 'ts.').

Tak rozwinięta funkcja zbiorowa suf. *-tje* stała się bardzo produktywna. Jest to najproduktywniejszy formant słow. tworzący collectiva przede wszystkim od nazw przedmiotów nieożywionych, szczególnie od nazw drzew, krzewów, jagód. Obok postaci *-tje* spotyka się również oboczne *-ov-tje* (o elemencie *-ov-* p. s. 96).

Przykłady:

abrdytje 'pędy roślinne, latorośle' < *abrdz* 'latorośl'; *brstytje* 'brzosty, las brzostowy' < *brstz* 'brzost, Ulmus'; *brznytje*: *berzovytje* 'zagajnik, las brzozy': *berza* 'brzoza'; *bornytje*: *borovytje* 'las sosnowy' < *borz* 'sosna' (pierwotny temat na *-u-*); *bylnytje* 'rośliny, trawy, zioła' < *byl* 'roślina, ziele, trawa'; *dóbytje* 'dębina, las dębowy' < *dóbz* 'dąb'; *lístytje*: *lístovytje* 'liście, ogół liści' < *lístz* 'liść' (pierwotny temat na *-u-*);

bólnytje 'otwarta przestrzeń, łąka, pastwisko' < *bolna* 'ts.>'; *brznytje* 'rozmiękła ziemia, błoto, glina' < *brzna* 'ts.>'; *dróždžytje* 'drożdże' < *drožga* 'ts.>'; *gvozdýtje* 'gwóździe' < *gvozdz* 'gwóźdź'; *kamenýtje* 'kamienie' < *kamy* *kamene* 'kamień'; *oglytje* 'węgle' < *ogly* 'węgiel'; *perytje* 'upierzenie, pióra' < *pero* 'pióro'.

Rzadkie są tego typu collectiva utworzone od rzeczowników osobowych, np. *Vudytje* 'ludzie': *Vudz*, ie. *leudhi-* (por. *abrdytje* = *abrdz*, *bezdnýtje* = *bezdnz*, *bolnytje* = *bolnz*, *bytnytje* = *bytz*). Tego rodzaju rzeczowniki zbiorowe częste są w języku ros., np. *babě* 'baby, babska' < *bába*; *duračě* 'durnie' < *durák* 'dureń'.

7. Typową akcentuacją sekundarnego suf. *-tje* jest pierwotna oksytoneza kontynuowana przez nowy akut. Na długiej samogłosce rdzennej spotyka się stary akut⁷⁵.

8. Przyrostek *-tje* jest dziedzictwem ie., kontynuuje ie. *-iō-*. Może to być pierwotnie substantywizowane neutrum przymiotników na *-iō-*⁷⁶. Spotyka się dokładne, czy też prawie dokładne odpowiedniki niektórych wyrazów psł., np. *sznytje*: gr. *ἐν-ὄπιον* 'marzenie senne' (por. ie. *suopniō-m* 'ts.');

ustytje: łac. *ostium*, *austium* 'ujście rzeki'.

Suf. *-ějt*, *-jajt*⁷⁷

1. Przyrostek *-ějt* tworzy przede wszystkim prymarne nomina agentis, np. *šivějt* 'krawiec' (wsch.) = lit. *siuvėjas*, wsch. *siuvėjas* (bsł. *siuvėia-*); *tšajt* 'tkacz' (wsch.): *tškati* 'tkać'; *ručajt* 'bystry, huczący potok' < *ručati* 'ryczeć'.

Tu należy też niemotywowane *kšlějt* 'substancja klejąca, żywica, klej': gr. *κόλλα* 'klej', śrdniem. *helen* 'kleić'.

⁷⁴ Meillet Ét. 385.

⁷⁵ Kuryłowicz Acc. 289, IG II 148.

⁷⁶ Brugmann Grdr. II 1, 188—9, Lohmann KZ LVI 44. O możliwości odpowiednika lit. zob. Otrębski GL II 76, Kuryłowicz IG II 156.

⁷⁷ Por. Varbot DIS 83—4.

2. W tej funkcji suf. *-ějъ* (po palatalnej regularnie *-ajъ*) dobrze zaświadczony jest w wsch.słow., przede wszystkim w ukr.

3. Jak zwykle obok nominów agentis spotyka się też nomina actionis (> nomina acti). Należą tu np. *kračajъ* : *kročajъ* 'krok' : *kračati*, *kročiti* 'stąpać, kroczyć'; *obvyčajъ* 'nawyk, zwyczaj, obyczaj' : *obvyknoti* 'przywyknąć, przyzwyczaić się'; *szlučajъ* 'wypadek, przypadek' (płd.-wsch.) : *szlučati se* 'zdarzać się'; *prikl'učajъ* 'zdarzenie' (płd.) : *prikl'učiti se* 'zdarzyć się'; *rod'ajъ* 'rodzenie, poród; ród, potomstwo' : *roditi* 'rodzić'. W tej funkcji sufiks wykazał produktywność w sch. i śl. ⁷⁸.

4. Dobrze zaświadczone są również derywaty sekundarne z przyrostkiem *-ějъ*: a) od przymiotników, b) od rzeczowników:

a) *brzějъ* 'bystry prąd rzeki, bystry potok' (płd.) < *brzъ* 'szybki, prędki'; *lišajъ* 'choroba skóry, liszaj; porost, mech' < *ličъ* 'pozostający, zbywający, zbyt, zbyt, zbyt';

b) *bratějъ* hip. 'braciszek' < *bratъ*; *kurějъ* 'kura o cechach koguta' (płn.) < *kurъ* 'kogut'.

Derywaty odimienne zaświadczone są dobrze w językach wsch. i płd.słow. Co do hip. *-ějъ* por. np. śl. deminutiva na *-ej* ⁷⁹, także hip. psł. skrócone imiona z tym suf. np. *Radějъ* < *Radoslavъ* 'laetam gloriam habens', *Milějъ* < *Miloslavъ* 'gratam gloriam habens' ⁸⁰.

5. Wsch.słow. nomina agentis i derywaty odimienne na *-ějъ* wykazują z reguły oksytonezę. Pierwotna akcentuacja nominów actionis typu *obvyčajъ* niepewna wobec rozbieżności między sch. a wsch.słow. ⁸¹

6. Dokładny odpowiednik suf. *-ějъ* mamy w lit. *-ėjas*, łot. *-ējs*. W obu językach sufiks ten służy do budowania nominów agentis przede wszystkim (szczególnie w łot.) prymarnych. Spotyka się także w derywatach denominalnych ⁸².

Suf. *-ėja*

1. Przede wszystkim wymienić należy odpowiedniki żeńskie nominów agentis z suf. *-ėja*: *švėja* 'szwaczka' (wsch.), *tsčaja* 'tkaczka' (wsch.).

Tu należą też: *ležaja* 'kwoka' (płd.) ⁸³ : *ležo lekti* 'legnąć, wysiadywać z jaj' (pierwotnie więc 'wylęgająca'); *verėja* 'skrzydło wrót, słup, na którym zawieszają się skrzydło wrót, wierzeje, wrota' : *verti vtro* 'pryciskać, zawierać, zamykać' ⁸⁴.

Z wyrazów niemotywowanych wymienić warto *estėja* : *estėja* 'czeluść pieca, palenisko' (zach.-płd.) < *ěsto-* : *ěsto-* do ie. *aidh-* : *idh-* 'palić (się)'.
2. Dobrze zaświadczone są derywaty denominalne: *kurėja* m. 'kura o cechach koguta' (płn., por. wyżej *kurějъ*) < *kurъ* 'kogut'; *kolėja* 'śląd koła' < *kolo* 'koło'; *kšnėja* 'teren zalesiony, bagnisty, trudny do przebycia' < *kšnъ* : *kšmy kšmene* 'pień'; *perėja* 'skrzydło wrót, wierzeja; szereg domów wzdłuż ulicy' (płn.) < *pero* 'pióro' ⁸⁵.

⁷⁸ Orzechowska MS PAN 8 s. 225—64.

⁷⁹ Bajec Besedotvorje I 21.

⁸⁰ Maretić Rad JA LXXXII 99, Taszycki Rozprawy I 79.

⁸¹ Kuryłowicz Acc. 285.

⁸² Leskien BN 328—37, Otrębski GL II 74—6, Endzelin LG 201—5.

⁸³ Rusek Studia Lehr-Splawiński 199—203.

⁸⁴ Por. Rozwadowski WP II 205.

⁸⁵ Por. Rozwadowski WP I 30.

3. Suf. *-ėja* jest odpowiednikiem żeńskim męskiego *-ėjь*. Także i tu mamy dokładne odpowiedniki bałt.: lit. *-ėja*, łot. *-ėjā*. Należące tu słow. hydronimy na *-ėja*, *-ejka* nawiązują do bałt. typu hydronimicznego na *-ėja*⁸⁶.

Suf. *-ajь*

1. Wyjątkowe są wyrazy o większym zasięgu z suf. *-ajь*, po pierwotnej spółgłosce twardej, np. *byzajь* 'bystry prąd rzeki, bystry potok' (płd.) < *byzъ* 'prędko, szybko' : *byzati* 'śpieszyć się'.

2. W poszczególnych językach słow. spotykamy rzadko zarówno formacje dewerbalne, jak i denominalne na *-ajь*, a więc nomina agentis (por. lit. *raudojas* 'kto oplakuje, lamentuje' < *raudoti* 'plakać, lamentować')⁸⁷, nomina actionis (> acti), nomina attributiva. Początkowe *-a-* przyrostka *-ajь* zostało wyabstrahowane albo z czasowników na *-a-ti*, albo też z rzeczowników na *-a*. A więc np. *byza-jь* : *byza-ti* > *byzajь* : *byzъ*. Podobnie stpol. *noga-j* 'człowiek o długich nogach' : *noga*, *labaj* stpol. 'wielki pies' : *laba* 'łapa' : ukr. *nos-dj* 'długonosy' : *nis* 'nos'.

W ukr. *-ajь* jest dobrze zaświadczone w funkcji formantu tworzącego augmentativa⁸⁸.

Suf. *-ojь, -oja*

Jedynym wyrazem psł. z przyrostkiem *-oja* jest *děvoja* 'dziewczyna' : *děva* 'dziewica, dziewczyna'.

2. Najprawdopodobniej suf. ten nawiązuje do psł. hipokorystycznych imion typu *Rado-jь* < *Rado-slavъ*, *Vito-jь* < *Vito-slavъ*. Podstawą byłby więc dobrze zaświadczony w hipokorystycznych imionach słow. suf. *-jь*⁸⁹.

W sch. imionach osobowych produktywny jest hipokorystyczny suf. *-oje*, np. *Rädoje* : *Rädoslav*, *Miloje* : stsch. *Miloslav*, *Blägoje* : *Blägomir*.

3. Ciekawą paralelę stanowi indoirań. suf. *-aia-* tworzący rzeczowniki od rzeczowników i przymiotniki od przymiotników⁹⁰.

Suf. *-ujь, -'uja*

1. Wyrazy z tymi formantami trafiają się wyjątkowo. Należy tu niewątpliwie *česuja* 'łuska np. ryby, skorupa' (: strus. *česveja* 'ts.') : *česjo česati* 'drapać, skrobać, czesać; rwać'.

2. Kilkoma przykładami poświadczony jest przyrostek *-ujь*, np. strus. *volujь* 'pasterz bydła' urzeczownikowiony psł. przymiotnik *volujь* : *volovъ* < *volъ* 'wół'; strus. *olujь* 'słabe piwo' < *olъ* 'piwo'; ros. dial. *žolvuj* 'guz, gula, narośl' : ros. *želvák* 'ts.' : psł. *žely želve* 'ts.'

3. Dobrze zaświadczony jest suf. *-ujь* w hipokorystycznych imionach osobowych np. *Milujь* < *Miloslavъ*, *Radujь* < *Radoslavъ*.

4. Przedstawiony tu materiał nie jest jednolity. Widać jednak z niego, że suf. *-ujь* powstał przez nawarstwienie się podstawowego *-jь* na pierwotny temat imienny czy werbalny kończący się na *-u-* (*ou-jo-*, *eu-jo-*). Podstawą sub. *vo-*

⁸⁶ Toporov — Trubačev Podneprovje 78—9.

⁸⁷ Otrębski GL II 72—3.

⁸⁸ Smal-Stockyj, Abriss der ukr. Substantivbildung, 1915, 7.

⁸⁹ O nim zob. Taszycki Rozprawy I 79.

⁹⁰ Por. Zubatý Studie I 1, 286 uwaga 1; o suf. indo-irań. zob. L. Herzenberg, Morfologičeskaja struktura slova v drevnich indoirańskich jazykach, 1972, 240.

lujb, *olujb* są pierwotne tematy na *-u- volz, olz*. Podstawą ros. *želvúj* jest psł. temat na *-ū- žely želzve*.

5. Punktem wyjścia hip. *-ujb* mógł być typ imion reprezentowany przez stsch. *Bogu-jb* : psł. *Bogu-slavz*, sch. *Bogu-živz* 'deo vivus'; *Bratu-jb* : psł. *Bratu-milz*.

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-k-*⁹¹

Jest to jedna z najliczniejszych i najważniejszych grup przyrostków słów. Palatalizacja psł. rozbudowała i skomplikowała ją bardzo, powodując rozbieżność na 3 warstwy: formanty z *-k-*, *-c-*, *-č-*.

Normalna w rozwoju języka absorpcja wygłosu tematu wprowadziła całą serię wtórnych formacji rozpoczynających się od *-a-*, *-i-*, *-o-*, *-z-*, *-b-*, *-y-*.

Suf. *-kz, -ka*

Nie rozszerzony suf. *-kz* spotyka się w psł. wyjątkowo, przede wszystkim jako formant strukturalny, przenoszący wyraz z archaicznej kategorii słowotwórczej do żywej (w tej samej funkcji także w indo-irańskim), np. *ęzy-kz* : bsł. *inžū-* m. 'język'; *ęčmy-kz*, *kamy-kz* < *ęčmy -mene* 'jęczmień', *kamy -mene* 'kamień'; *česnz-kz* < *česnz* 'czosnek', dawny sufiks *-nū-*. Tu należy też grupa wyrazów na *-tš-kz, -nš-kz* (< ie. *-teu-, -neu-*)⁹², np. *dobytskz* 'bogactwo, bydło' : *dobyti* 'pozyskać, zdobyć'; *stanzkz* < *stanz* 'miejsce pobytu, przebywania'. — Także w kilku wyrazach na *-ikz* trzeba wyabstrahować strukturalne *-kz* nawarstwione na pierwotne zakończenie *-i*, zob. s. 91.

W kilku wypadkach *-kz* tworzy prymarne nomina actionis (> nomina acti), np. *zna-kz* 'signum' : *znati* 'znać' (por. synonimiczne *zna-mę znamene*); *tukz* 'tłuszcz' (lit. *taukai* pl. 'ts.') : *ty-ti* 'tyć'; *zor-kz* 'spojrzenie, wzrok' : *zvrēti* 'patrzeć'.

Suf. *-ka* paralelnie do *-kz* tworzy wyjątkowe formacje prymarne, np. *rěkla* 'rzeka' (**roi-kā*) < ie. (*e)rei-* 'płynąć, ciec', psł. *rējati* 'bieżeć, mknąć, napierać'; *kl'ūka* 'zakrzywienie, zakrzywiony, rozwidlony drag, hak' < ie. *klēu-* : *klāu-* 'hak, zakrzywiony drag; zahaczyć (się), zaczepić (się)'.

O strukturalnej funkcji formantu *-ka* będzie mowa przy omawianiu suf. *-ica* (s. 99).

Suf. *-akz : -jakz*

1. Występuje on w 3 zasadniczych funkcjach:

a) substancywizuje przymiotniki, zaimki, liczebniki: *bujakz* 'coś niepohamowanego, gwałtownego, istota silna, niepohamowana' < *bujb* 'potężny, silny, bujny'; *novakz* 'ktoś nowy, nowicjusz' : *novz* 'nowy'; *junakz* 'młodzieniec, junak' : *junz* 'młody'; *sirakz* : *sir'akz* 'sierota' < *sirz* 'samotny, osierocony'; *svojakz* : *svakz* 'szwagier, swojak' < *svojz* 'swój'; *edīnakz* 'samotnik, jedynak' < *edīnz* 'jeden';

b) w formacjach odrzeczownikowych tworzy nazwy osób związanych z przedmiotem wyrażonym przez podstawowy rzeczownik, np. *rodakz* : *rod'akz* 'członek rodu' < *rodz* 'ród, szczep'; *rybakz* (płn.) 'łowiący ryby' < *ryba*;

⁹¹ Zob. Doroszewski PF XIII 1—260.

⁹² Meillet Ét. 333—4.

c) tworzy dewerbalne nomina agentis i instrumenti: *ědaks* (płn.) 'żarłok; gardziel' < *ědati* 'jadać'; *ležaks* 'lubiący leżeć, leń; przedmiot do leżenia' < *ležati* 'leżeć'; *pros'aks* 'zebrak' < *prositi* 'prosić'; *chodaks* 'dużo i chętnie chodzący' < *chodati*, *choditi* 'chodzić'.

W tej ostatniej funkcji formacja jest szczególnie żywotna w płn. słowiańszczyźnie⁹³.

We wsch.słow. spotykamy także ekspresywne masculina na *-a* typu *gul'aka* 'hulaka, pijak' < *gul'ati* 'hulać, żyć hucznie'; *zabijaka* 'awanturник, zabijaka' < *zabijati* 'zabijać'. Por. *-yka* : *-yka*.

2. Pod względem akcentuacji formacja ta wykazuje regularną oksytonezę i ściśle z nią związany nowy akut na *-áks*.

3. Suf. *-aks* kontynuuje ie. *-ā-ko-*. Niektóre z podanych przykładów wykazują dokładne (lub bliskie) odpowiedniki ie.: *novaks*, gr. *νέος* 'młodzieniec', lit. *naujōkas* 'nowiejusz'. Szczególnie bliski jest odpowiednik lit. *-(i)okas* występujący zasadniczo w tych samych funkcjach⁹⁴.

Suf. *-iks*, *-in-iks*

1. Suf. *-iks* występuje w 2 podstawowych funkcjach:

a) deminutywnej: *bratiks* : *bratriks* < *brats*, *bratrs*; *bobiks* (płn.) < *bobs* 'bób'; *listiks* (płn.) < *lists* 'lišć'. W tej funkcji *-iks* jest produktywny w językach płn.-słow. W płd.słow. zaświadczony jest tylko szczątkowo (przede wszystkim w słoweńskim)⁹⁵;

b) substancywizuje przymiotniki⁹⁶, np. *bělíks* 'ktoś lub coś wyróżniającego się bielą' (płn.) < *bělz* 'biały'; *borovíks* 'ktoś związany z borem, coś związanego z borem' < *borovz* 'związany z borem, lasem, sosną' (< *borz* 'bór'); *bystriks* 'rwący potok, rwący nurt' (płd.-wsch., ogólnosłow. w tym znaczeniu *bystričь*) < *bystrz* 'bystry'; *teplíks* : *toplíks* 'coś ciepłego, np. ciepły wiatr' < *teplz* : *toplz* 'ciepły'; *čělíks* 'coś całego, nienaruszonego, np. ziemia, śnieg' (wsch., ogólnosłow. *čělьcь*) < *čělz* 'cały'.

2. Najważniejszy jest tu typ z najczęstszymi słow. przymiotnikami na *-inz* jako podstawą (derywaty zarówno denominalne, jak dewerbalne):

srebrnīks 'srebrnik' < *srebrnъ* 'srebrny'; *rudnīks* 'miejsce, w którym znajduje się ruda' < *rudnъ* 'związany z rudą'; *brtnīks* (płn.) 'zajmujący się barciami, pszczołami' < *brtnъ* 'dotyczący barci'; *dvornīks* 'odźwierny' < *dvornъ* 'związany z drzwiami'; *besēdnīks* 'uczestnik, rozmowy, pogawędki' < *besēdnъ* adi. od *besēda* 'pogawędka, rozmowa, spotkanie towarzyskie, uczta'; *kurnīks* 'ktoś lub coś związanego z kurami, np. pomieszczenie dla kur; dogląający kur, handlujący kurami' < *kurnъ* adi. od *kura* 'gallina'; *orzbojnīks* 'rozbójnik' < *orzbojnъ* 'związany z rozbojem'; *najmīks* 'najemnik' < *najmъnъ* 'najemny'; *grěšnīks* 'grzesznik' < *grěšnъ* 'grzeszny'; *blōdnīks* 'kto błądzi, błądzący' < *blōdnъ* 'związany z błędem, błądzeniem, błądzący, błąkający się'; *dlžnīks* 'dłużnik' < *dlžnъ* 'dłużny'.

Z tego rodzaju bardzo częstych wypadków wyabstrahował się suf. *-inīks*. Sprzyjało temu kurczenie się produktywności przymiotników na *-inъ*. W ten sposób suf. *-in-iks* łączył się już z podstawowym rzeczownikiem (często nomen

⁹³ Sławski PSS II 85—6.

⁹⁴ Otrębski GL II 278—81.

⁹⁵ R. Bošković, Razvitak sufiksa u južnoslov. jezičkoj zajednici, 1936, 90—2.

⁹⁶ E. Čech, Saopštenja i referati III MKS Beograd 1939, 2, 15—7.

actionis) albo też z istniejącymi paralelnie czasownikami zwykle na *-iti*, np. *orzbojъ* : *orzbojnikъ*, *blōditi* 'błądzić' : *blōdnikъ*, *brtiti* 'złobić dziurę w drzewie na barć' : *brtunikъ*. Tak więc pierwotne nomina attributiva przekształciły się w nomina agentis, czy też nomina professionis. Początek tego procesu trzeba odnieść już do późnej prasłowiańszczyzny (o paralelach bałt. zob. niżej).

3. Początkowe *-i* sufiksu *-ikъ* może pochodzić pierwotnie z absorpcji wygłosu tematu jakiejś pierwotnej podstawy. Zwykle przytacza się dwa tego rodzaju wyrazy: *rěpikъ* (dial.) 'czepliwa roślina, rzep' < **rěpi* : *rěpijъ* 'ts.' i *solvikъ* (dial.) 'słowik' : *solvъjъ* 'ts.' < *solvъ* 'żółtawoczarny', por. też pol. *trzewik* : psł. *červjъ*, stczes. *třeví* 'but, trzewik'.

4. Zarówno formacja na *-ikъ*, jak i na *-in-ikъ* nie ma ustalonego akcentu: mamy tu albo oczekiwaną oksytonezę, albo też stałą akcentuację rdzenną.

5. Dokładny odpowiednik tej formacji mamy w bałt. Jest nim. łot. *-ieks* < *-eikas*. Także i słow. *-in-ikъ* ma dokładną paralełę morfologiczną i funkcyjną w łot. *-in-ieks*⁹⁷ < *-in-eikas*. Tak więc *-i* w suf. *-ikъ* pochodziłoby z dyftongu *-ei-*, z czym związany jest jak zwykle brak III palatalizacji.

Natomiast lit. *-ykas*, *-in-inkas*, *-inykas* sprowadzają się do pierwotnego *-inikas* (do takiej prapostaci sprowadza się też odpowiednik stpr.), o śladach psł. *-ieč* zob. s. 97.

Spotyka się też bałtyckie paralele poszczególnych wyrazów, np. *bratrikъ*, *bratikъ* = stpr. *bratrikai* pl. 'bracia', lit. *Brotjikai* pl. NM; *brtunikъ* : lit. *būrtininkas* 'czarodziej, wróżbiarz'.

Mało prawdopodobny związek suf. *-ikъ* ze stind. *-iká-*, łac. *-ico-*.

Por. *-ieč*, *-ieč* (s. 97, 99—100).

Suf. *-ika*

1. Jest on dobrze zaświadczony w nazwach drzew, roślin i jagód, derywowanych od rzeczowników (często pierwotne deminutiva) lub przymiotników (tu w funkcji formantu substancywizującego przymiotnik). Zwykle potwierdzona jest także oboczna postać na *-ica*.

Przykłady: *osika* 'osika, Populus tremula' (płd. też *asika* : zach. *osica*) < *osa* 'ts.'; *trstika* 'trzcina' (płd.) < *trstъ* 'ts.'; *čemerika* 'ciemierzycza, Veratrum, Helleborus' (płd.-wsch. : ogólnostow. *čemerica*) < *čemerъ* 'ts.'; *borovika* 'borówka' (wsch., ogólne *borovica*) < *borovъ* < *borъ* 'bór'; *brusnika* 'jagoda brusznica' (płd.-wsch., ogólne *brusnica*) < *brusnъ* (p. s. 98); *borika* 'sosna' (płd., sła. dial. *borica*); *čjrnika* 'czarna jagoda' (płd.-wsch., ogólne *čjrnica*) < *čjrnъ* 'czarny'.

W tej funkcji sufiks jest powszechny w ros. W ARG na mapie 167 (cz. II s. 921—2), poświęconej specjalnie temu zagadnieniu, *-ika* typowe jest dla płd. zachodu zmapowanego obszaru, na północy i wschodzie panuje dźwięczna odmianka *-iga*. Postaci *-ica* prawie w ogóle nie ma⁹⁸.

2. Epoki psł. sięga także *-ika* w funkcji tworzenia nazw osobowych. W połab. był on produktywny jako formant męskich i żeńskich nominów agentis, np. *lāzaika* m. 'kłameca' < *lāžika* < *lāgati* 'lgać'; *skocaika* m. 'ogier' < *skaciika* < *skakati* 'skakać'; *tācaika* m. 'tkacz' < *tāčika* < *tācati* 'tkać'; *peraika* f. 'pracznica' < *perika* (por. sła. *perica* 'ts.') < *perō* *prati* 'prać'.

⁹⁷ Vaillant GC I 53, Kiparsky RES XL 114—8, por. Endzelin LG 265—9.

⁹⁸ Duże rozpowszechnienie *-ika* w ros. łączy Kiparsky ScSI XVI 137—42 z substratem fińskim w płn. Rusi (nawiązując do fiń. suf. dem. *-i-lka*, *-u-lka*, rozpowszechnionych w nazwach roślin).

Ślady tej formacji spotyka się także na południu, np. sch. dial. *pǎljika* 'pokrzywa; miejsce po wypalonym lesie' < *paliti*; bułg. dial. *uchodika* 'niezamężna dziewczyna'⁹⁹ (< *uchoditi* 'uchodzić').

Do tego typu nawiązują scs. *ožika* 'krewny, krewna' (: *oza* 'więzy', *ożka* 'wąski'); *bližika* 'bliźni' < *bliži* comparativus od *blizs* 'bliski, bliźni'.

3. Suf. *-ika* to archaiczna postać nowszego *-ica*. Wykazuje to zarówno jego budowa (brak najnowszej palatalizacji) i zasięg geograficzny (peryferyczny), jak i semantyka. Jak zwykle postać pierwotna została zepchnięta do funkcji sekundarnych, specjalnych.

Suf. *-okz*

1. Formacja ta zaświadczona jest szczątkowo. Najlepiej udokumentowane są nomina agentis: *svědokz* *svědok'a* 'świadek' (płd.-wsch.) < *svědēti* 'wiedzieć, znać coś dobrze' (w pñ.słow. w tym znaczeniu bliskie budową *svědskz*), cs. bez przedrostka: *vědokz* 'znawca': *vědēti* 'wiedzieć'; *snobokz* : *snubokz* *-ok'a* 'swat' (płd.-wsch.) < *snobiti*, *snubiti* 'swatać, starać się o pannę'.

Tu należy też *vidokz* 'świadek naoczny, widz' (pñ.) też jako nomen actionis (> nomen acti) 'widzenie, co się widzi'.

Typ ten przetrwał i jest dobrze zaświadczony w ros.: *edók* *edoká* 'jedzący, smakosz', *ezdók* *ezdoká* 'jeździec', *igrók* *igroká* 'gracz'.

2. Do tej grupy nawiązuje niemotywowane *lotokz* *lotok'a* (pñ.) 'korytko, żłobek, rynna', mające dokładny odpowiednik w lit. *latākas* 'rynna, strumyk, kałuża'.

3. Jeszcze słabiej zaświadczone są formacje odimienne:

a) odprzymiotnikowe: *inokz* 'samotny, samotnik' (= goc. *ainaha* 'jedyny'); *blizokz* 'bliźni' (pñ.) < *blizs*, por. też pol. *żarłok* 'ktoś jedzący dużo i łapczywie'.

Dwa pierwsze przykłady to najprawdopodobniej pierwotne przymiotniki, wtórnie urzeczownikowane. Podstawą pol. *żarłok* jest pierwotny imiesłów przeszły czynny *žarly* : *žreć*;

b) odrzeczownikowe: srbułg. *brězokz* 'kwiecień' < *brěza*, psł. *berza*. Podstawa kontynuuje ie. temat na *-o-*, o funkcji suf. *-kz* zob. s. 89.

4. Rzeczowniki na *-okz* wykazują z reguły akcentuację końcową, oksytonezę.

5. Suf. *-okz* jest archaizmem psł. Uderza częsta derywacja od archaicznych podstaw atematycznych. Kategoria nominów agentis ma dokładne odpowiedniki ie.: lit. *-akas*, przy pomocy którego tworzy się pejoratywne nomina agentis, np. *marmākas* 'kto wiele i często mówi' : *marmēti* *māřma* 'mamrotać'¹⁰⁰, por. także indo-irańskie nomina agentis na *-aka*¹⁰¹.

Suf. *-oka*

Pojawia się wyjątkowo, np. *osoka* 'roślina turzycy, Carex' (pñ.) = lit. *āšaka* 'ość, plewa' < ie. *ak-* : *ok-* 'ostry' (ten sam pierwiastek w psł. *ostrz*, ros. dial. synonim tej nazwy rośliny *ostréć*).

⁹⁹ Mirčev WSI XI 240. Ale bułg. dial. *mertvika* 'wilgotny pniak, który się nie pali, tylko dymi' < *měrtv* 'martwy', podobnie sle. dial. *trěslika* 'gorączka' (już u Bohoriča) < *trěslz* < *trěsti* 'trząść'.

¹⁰⁰ Otrębski GL II 274—5.

¹⁰¹ L. Herzenberg, op. cit., 247.

Suf. *-zko, -zko; -zko, -zko*

1. Sufiksy te są produktywne przede wszystkim w funkcji deminutywnej: *bobzko* < *bobz* 'bób'; *borzko* < *borz* 'sosna; las, szczególnie sosnowy'; *bruszko* < *brusz* 'kamień do ostrzenia'; *bożko* < *boż* 'deus'; *byćko* (płn.; pld. *byćco*) < *byk* 'taurus, bos'; *br'uśko* (płn.) < *br'uch* 'venter, uterus'.

2. Służą także do substantywizowania przymiotników i liczebników porządkowych, np. *bělzko* 'coś białego, zwłaszcza biało jaja, oka' < *běl* 'biały'; *bliznko* 'bliski, krewny' (zach. pld.; ogólnosłow. *bliznec*) < *blizn* adi. 'ts.'; *četyrtzko* 'czwarty dzień tygodnia' < *četyrtz* 'czwarty'; *petzko* 'piąty dzień tygodnia' < *petz* 'piąty'.

3. W płn.słow. dobrze zaświadczone są nomina agentis na *-zko, -zko*, nie znane zasadniczo (poza sporadycznymi przykładami słoweńskimi) w pld.słow.: *szvédzko* 'świadek' < *szvéděti* 'wiedzieć, znać coś dobrze'; *gōdzko* 'grający na instrumencie muzycznym' (płn.), 'geśle, piszczalka' < *gōdō gōsti* 'grać na instrumencie muzycznym, rozbrzmiewać, huczeć'; *norzko* (*nurzko* : *nyrzko*) 'ptak wodny, zwierzę wodne, coś nurkującego' : 'nurkowanie' < *noriti* (*sę*) 'zanurzać się'; *vojčzko* 'świerszcz' < *vojčati* o 'głosie świerszcza', *chryčzko* 'chomik' (zach.-pld.) < *chrykati chryčati* 'chrapać, chrząkać'; *skočzko* 'kto skacze' < *skočiti* 'skoczyć'.

W przeciwieństwie do nominów agentis na *-zco* (zob. s. 100) przy pomocy suf. *-zko, -zko* tworzy się często wyrazy ekspresywne, o odcieniu zwykle pejoratywnym, por. pol. *placzek* 'kto często płacze, płaksa' < *plakać* 'wylewać łzy'; dial. *grzebek* 'dziecko grzebiące się z robotą', *krzyczek* 'dziecko krzyczące, drące się na całe gardło'¹⁰².

4. Suf. *-zko, -zko* służy również do tworzenia nazw ptaków czy zwierząt opartych na interiekcjach, np. *dudzko* 'ptak dudek' (płn., por. lit. *dudūkas* 'ts.') < *du-du!* o 'głosie dudka'.

5. W poszczególnych językach słow. *-zko* pełni też funkcję formantu adaptującego wyrazy obce.

6. Dobrze zaświadczone są także deminutywne rzeczowniki rodzaju nijakiego z suf. *-zko, -zko*, np. *bolzko* dem. od *bolto* 'błoto'; *ajzko* dem. od *aje* 'jajo'; *br'uśko* dem. od *br'ucho* 'brzuch'. W poszczególnych językach słow. bogato jest reprezentowany typ hipokorystyków na *-ko*¹⁰³.

7. Do nazw działacza na *-zko, -zko* nawiązują pejoratywne nomina agentis na *-zko, -zko*, typowe dziś dla języka bułg., maced., ukr., np. bułg., maced. *pláčko* 'placzek' < *pláča* 'płaczę'; ukr. *breškó* 'klameca' < *brecháty* 'klamać'¹⁰⁴.

8. Akcentuacja wyrazów na *-zko, -zko* zależy od akcentu podstawy: w wypadku podstawy oksytonicznej i cyrkumfletowanej właściwa jest oksytoneza, derywaty od podstaw akutowanych zachowują pierwotny akut.

9. Suf. *-zko, -zko* odpowiadają dokładnie zarówno pod względem morfologicznym, jak i semantycznym lit. *-ukas* : *-iukas*¹⁰⁵. Uderza zwłaszcza zgodność lit. typu deminutywnego *vilkiukas*, *ragiukas* ze słow. *vj'čzko* 'wilczek', *rožzko* 'rozek', dowodząca, że zarówno lit. *-iukas*, jak i słow. *-zko* są pozycyjnymi wariantami podstawowych formantów *-ukas* : *-zko*. Najprawdopodobniej więc jedynym kontynuantem ie. *-ika-* jest w psł. suf. *-zco* (zob. s. 99—101).

¹⁰² Kreja JP XXXVII 46—8.

¹⁰³ Zob. Kurzowa PKJ PAN Kr. 26 s. 103.

¹⁰⁴ Sławski PSS II 86.

¹⁰⁵ Otrębski GL II 281—3.

10. Odrębnie oczywiście trzeba traktować takie wypadki, jak *domzka* 'domek', *synzka* 'synek', *dobyzka* 'bogactwo, bydło', *stanzka* 'miejsce pobytu, przebywania', *ablzka* 'jabłko', w których suf. *-zka*, *-ko* rozszerzają pierwotne tematy na *-ŭ-*. Zob. s. 89.

Suf. *-zka*, *-zka*

1. Przyrostki te, choć różnego pochodzenia, wykazują funkcje identyczne. Dlatego też omówimy je łącznie, tym bardziej że niekiedy nie można ich odróżnić. Szczególnie produktywne są w językach pń.słow. Dla pńd. Słowiańszczyzny typowy jest wielki rozwój przyrostków ze spółgłoską *-c-*, szczególnie w funkcji deminutywnej¹⁰⁶. Już w języku starocerkiewnym na 3 wyrazy na *-zka*, *-zka* mamy 100 przykładów na *-ica*.

2. Uderza identyczność funkcyjna z przyrostkami *-zka*, *-zka*. Formanty *-zka*, *-zka* występują więc przede wszystkim w funkcji deminutywnej: *děvzka* < *děva* 'dziewczyna, dziewczina'; *kostzka* < *kostь* 'kość'; *myšzka* 'myszka; muskuł' < *myšь* 'mysz'; *klětzka* < *klěť* 'prymitywne pomieszczenie, szalasz'; *ročzka* < *ročka* 'ręka'; *babzka* < *baba* 'stara kobieta, babka, baba'; *berzka* (pń.) < *berza* 'brzoza'; *lěszka* (pń.) < *lěsa* 'plecionka z gałązek, prętów, krata, ogrodzenie plecione'; *otzka* (wsch.) < *oty otzve* 'kaczka'; *tetzka* < *teta* 'ciotka'.

Z nawarstwienia się suf. *-zka* na deminutywne *-ica* powstał produktywny sekundarny formant deminutywny *-ičzka*.

3. Nierzadko suf. *-zka*, *-zka* tworzą odpowiedniki żeńskie do nazw męskich, np. *aščerzka* 'jaszczurka' (pń.) < *aščerь* 'jaszczurka (samiec)'; *kotzka* < *kotь* 'samica lisa' < *lišь* 'lis' (: *liča*); *lěkarzka* < *lěkarь* 'lekarz'.

Tu należy też może niemotywowane *pastorzka* 'pasierbica': *pastorzka* 'pasierb'.

4. Podobnie jak *-zka* : *-zka* tak i ich odpowiedniki żeńskie dobrze zaświadczone są w strukturalnej funkcji substantywizowania przymiotników, np. *bronzka* : *brunzka* (pńd.-wsch.) 'coś błyszczącego, białawego' < *bronzь* : *brunzь* 'o jasnej, błyszczącej barwie'; *bělzka* 'coś białego, białawego' < *bělzь* 'biały'; *borovzka* 'coś związanego z borem, sosną, zwłaszcza borówka' < *borovzь* < *borzь* 'bór; sosna'; *jalovzka* 'jałowka' < *jalovzь* 'jałowy, nieplodny'.

5. Dobrze zaświadczone są również derywaty odczasownikowe: nomina actionis (> nomina acti : nomina instrumenti), nomina agentis, np.: *bajzka* 'mówienie, opowieść zmyślona' < *bajati* 'mówić, bajać'; *gadzka* 'zagadka, gadanie' < *gadati* 'zgadywać, wróżyć, gadać'; *kolěbzka* 'kołyska' < *kolěbati* 'kołysać'; *dojzka* 'karmicielka, mamka' < *dojiti* 'karmić piersią'.

6. Suf. *-zka*, *-zka* służą także do tworzenia nazw ptaków czy zwierząt opartych na interiekcjach, np. *čajzka* (pń.) 'ptak czajka', *čavzka* 'kawka' : dźwkn. **kč*, **kčū*.

7. Przyrostki *-zka*, *-zka* występują też w funkcji strukturalnego formantu przyswajającego wyrazy obce, np. *bězka* 'beczka' (: *bězi* *bězve*) z późnosta-bawar. *butša*, *butše* 'rodzaj beczki'.

8. Z nawarstwienia się suf. *-zka* na nomina actionis na *-a-va* i adi. na *-a-vz* powstał sekundarny formant *-avzka* tworzący zwykle nomina agentis i actionis, spotykany jednak także w derywatach denominalnych, np. *bordavzka* 'broadawka' < *borda* 'broda'.

9. W tych samych funkcjach co *-zka*, występują suf. *-ica*, *-ika*, a także ograniczony zasięgiem i funkcją *-zca*.

¹⁰⁶ R. Bošković, Razvitak sufiksa... (zob. przypis 95).

10. Akcentuacja¹⁰⁷ formacji na *-ska* : *-ska* zależy od podstawy. Wyrazy derywowane od podstawy akutowanej zachowują akcent, np. *děvska* < *děva*, *mýšska* < *mýšb*. Derywaty od podstaw oksytonicznych lub ruchomych przybierają nowy akcent, np. *rǫčska* < *rǫk'la* acc. sg. *rǫkǫ*, *gǫlvzka* < *golv'la gǫlvǫ*.

11. Suf. *-ska* kontynuuje ie. hipokorystyczne i deminutywne *-ikā*: łot. *-ika*, stind. *-ikā*, lit. dial. *-ikē* (< *-ikiā*)¹⁰⁸. Spotyka się dokładne odpowiedniki ie. poszczególnych wyrazów, np. *děvska* = stind. *děvikā*; *mýšska* = stind. *múšikā*; *rǫčska* : lit. *rankikē*.

Formant *-ska* ma dokładny odpowiednik w lit. *-uka*, np. *ǫtska* = lit. *antuka* 'słonka'.

Suf. *-yks*

Zaświadczony jest szcążkowo w funkcji formantu tworzącego nomina agentis: *kslyks* 'kielec, coś kłującego, sterczącego' : *ksls* 'kielec' : *kolti* 'kłuć', co do wokalizmu por. lit. *kūlti* 'młócić; pukać, bić'; pol. *bzdysk* 'peditor' : *bździec*, psł. *pzděti* 'pedere'; pol. dial. *krtyk* : *grdyk* : *krtan*, psł. *grtan'v*, *grtv* 'gardziel'.

Szcążkowo zachowana jest również formacja derywowana *-yčb* < *-yk-čb*: dial. wsch. *světyčb* m. 'pochodnia, latarnia', pol. dawne *krtycze* pl. 'krtan' : dial. *krtyk*.

O genezie zob. *-yka*.

Suf. *-yka*

Zaświadczony jest szcążkowo: nomen agentis *voldyka* m. 'władca, pan' : *voldǫ volsti* 'władać, panować'; pol. *grdyka* 'zewnątrzna chrząstka krtani, krtan' : psł. *grtan'v*, *grtv* 'gardziel' (ie. *grer-* 'pochłaniać, polykać'). Z rozszerzeniem na *-ja* (por. *-yks* : *-yčb*): os. *tekyča* 'odbywający drogę, viator' : *teko tekti* 'biec', pol. dawne *grdycze* 'grdyka'.

Formacja nawiązuje do nominów agentis na *-yks* (zob. wyżej), o maskulinach na *-a* p. s. 60, por. sli. *žarłoka* : pol. *żarłok*.

Drugi człon suf. *-yka* to rozszerzające pierwotne tematy *-k-* (s. 89). Początkowe *-y-* jest zapewne wygłosem jakiegoś archaicznego tematu. Może nim być albo partic. praet. act. (*voldy*)¹⁰⁹, albo też końcówka nom. sg. nominów actionis na *-ū*.¹¹⁰ Ciekawą paralelę znajdujemy w łacinie: *cadūcus* 'spadający' : *cadō* 'spadam', *mandūcus* 'żarłok' : *mandō* 'pożeram'¹¹¹.

Suf. *-išče*, *-isko*, *-sks*¹¹²

1. Zasadniczą funkcją suf. *-išče*, *-isko* jest tworzenie nominów loci od podstawowych rzeczowników albo czasowników, np. *bělišče* : zach. *bělisko* 'miejsce, gdzie się bieli płótno' < *běliti* 'bielić, wybielać, np. płótno'; *bollišče* : zach. i ukr.

¹⁰⁷ Kuryłowicz IG II 148.

¹⁰⁸ Zob. Rozwadowski WP II 152—3, Endzelin LG 263, L. Herzenberg, op. cit., 247, Otrębski GL II 276—7. — Według Trubeckiego BSL XXIV 135—6 po tylnojęzykowych *-ska* < *-ska*, por. Otrębski GL II 281.

¹⁰⁹ Vaillant GC II 1, 101.

¹¹⁰ Brückner SE 626.

¹¹¹ Osthoff IF VI 38.

¹¹² Zob. Belić ASIPh XXIII 179—81; Pintar ASIPh XXXII 131—9; Taszycki SI IV 213—27; J. Rudnicki, Przyrostki *-yšče*, *-yško*, *-sks* w języku ukr., 1935; Safarewicz SPAU XLV 23—5; R. Ködderitzsch, Die Nomina auf *-išče*, *-išča*, *-isko* in den ostslawischen Sprachen, 1969.

boltisko 'miejsce bagniste, błotniste', 'wielkie bagno, błoto' < *bolto* 'błoto, bagno'; *lovišće* : zach. *lovisko* 'miejsce polowania, polowu ryb' < *lova* 'łowy' : *loviti* 'łowić'; *ložišće* : zach. *ložisko* 'miejsce, gdzie coś leży, gdzie coś położono' < *ložiti* 'kłaść, sprawiać, że coś leży'; *ognišće* : zach. i ukr. *ognisko* 'miejsce, gdzie się pali ogień, otwarte palenisko' < *ognь* 'ogień'; *morvišće* : zach. *morvisko* 'gniazdo mrówek' < *morvьjь* : *morvь* : *morva* 'mrówka'; *ržišće* : zach. (i na Polesiu) *ržisko* 'pole po zżętym życie' < *ržь* 'żyto'.

Jak widzimy, ogólnosłow. zasięg ma tylko postać suf. *-išće*; *-isko* ograniczone jest zasadniczo do zach.słow., spotyka się także w językach ukr. i brus.

Obok podstawowego znaczenia nazwy miejsca zdarza się też nazwa czynności, np. *bělišće* też 'bielenie płótna' (ros.), *lovisko* też 'polowanie' (stpol.).

2. Obok suf. *-išće* : *-isko* spotyka się postacie oboczne z rozszerzeniem *-ov-*, np. *bobišće* : *bobovišće*, zach. i ukr. *bobisko* : *bobovisko* 'pole bobowe, rżysko bobowe' < *bobь* 'bób'; *bojišće* : *bojevišće*, zach. i ukr. *bojisko* : *bojevisko* 'miejsce boju; klepisko' < *bojь*. Element *-ov-* pochodzi z pierwotnych tematów na *-u-*, np. *domovišće* : *domišće* 'miejsce pobytu, mieszkanie' < *domь domu*; *stanovišće* : zach. *stanovisko* 'miejsce pobytu, postoju' < *stanь stanu* 'miejsce postoju, przebywania'. Trzeba się liczyć także z wpływem czasowników na *-ovati* i przymiotników z suf. *-ova*.

3. Suf. *-išće*, *-isko* służą także w większości języków słow. do tworzenia wyrazów o zabarwieniu uczuciowym, przede wszystkim augmentatiwów (zwykle z odcieniem pejoratywnym, rzadziej deminutiwów), np. *babišće* : zach. *babisko* 'babsko'; *čudovišće* 'monstrum, potwór' < *čudo* : *čudь* 'dziw, cud'. O krzyżowaniu się tej funkcji z podstawową zob. niżej.

4. Dobrze zaświadczona jest także grupa wyrazów z tymi sufiksami oznaczających 'rękojęsć jakiegoś narzędzia', np. *kosišće* : zach. *kosisko* 'drzewce kosy' < *kosa*; *sekyrišće* : zach. *sekyrisko* 'trzonek siekiery' < *sekyra* 'siekiery'; *toporišće* : zach. *toporisko* 'rękojęsć topora' < *toporь* 'topór'.

W poszczególnych językach słow. ze znaczeniem podstawowym kojarzy się też znaczenie augmentatywne.

5. Akcent zależy zasadniczo od akcentuacji wyrazu podstawowego. W wypadku podstawy akutowanej derywat zachowuje ten sam akcent, w wypadku krótkiej lub cyrkumfleksowanej samogłoski rdzennej sufiksalne *-i-* wykazuje akcent, np. *bōllišće* < *bōlto*, ale *ržīšće*, *lovišće*, *bělišće*. Por. sch.-czakaw. *městišće* : *město*, ale *dvorišće*, *gnojišće*.

6. Geneza suf. *-išće*, *-isko* nie jest pewna. Nie mają one dokładnych odpowiedników ie., powstały na gruncie psł. Mogą nawiązywać do psł. suf. przymiotnikowego *-ьskъ*¹¹³, odziedziczonego z ie. *-isko-*. Przyrostek ten tworzył w ie. nie tylko przymiotniki o znaczeniu neutralnym, ale także rzeczowniki o wartości deminutywno-pejoratywnej. Dokładnym kontynuantem ie. *-isko-* jest typowy dla zach.słow. suf. augmentatywno-pejoratywny *-ьsko*, np. *babьsko* 'babsko' < *baba*; *korvьsko* 'krówsko' < *korva* 'krowa'. Pod względem formalnym jest to urzeczownikowiona forma nom. sg. przymiotnika na *-ьskъ*.

Początkowe *-i-* w *-isko*, *-išće* powstało w oparciu o nierzadkie podstawowe czasowniki o temacie na *-i-*: typ *lovi-sko*, *lovi-šće* : *lovi-ti*. Punktem wyjścia słow. tworów dewerbalnych (sekundarnych, pierwotne były denominalne) stały się formacje, w których obok pierwotnej podstawy imiennej współistniał obocznie czasownik, a więc typ *lova* : *lovisko*, *lovišće* : *loviti*, *lože* : *ložisko*, *ložišće* : *ložiti*.

¹¹³ Safarewicz SPAU XLV 23—5.

Suf. *-išće* wykazuje częste w słow. rozszerzenie na *-jo-* postaci podstawowej *-isko-* : **-isk-jo-*.

Funkcja tworzenia nominów loci byłaby więc sekundarna, oparta na pierwotnej ekspresywnej: tworzenie augmentatiwów i deminutiwów. Częstokroć w formacjach denominatywnych obie te funkcje krzyżują się ze sobą. Tak np. *bolitišće* to nie tylko 'miejsce bagniste, błotniste', ale także 'wielkie bagno, błoto'; *dvorišće* 'podwórze, zagroda' : 'miejsce, gdzie stał dwór' : 'duże, ogromne podwórze'.

Także i nazwy rękojeści narzędzia najprościej sprowadzić do pierwotnej funkcji deminutywno-augmentatywnej, por. np. *čěpъkъ*, *čěpъcъ* (dem. od *čěpъ* 'cep') w sekundarnym znaczeniu 'dzierżak cepu'.

SUFIKSY Z *-c-*Suf. *-cъ*, *-ce*

1. Zaświadczony jest szczątkowo jako odmianka suf. *-ko-* (powstała w rezultacie III palatalizacji; p. *-kъ*) w funkcji strukturalnej: rozszerza pierwotne tematy na *-en-*: *měsęcъ* 'miesiąc, księżyc' < **mēs-en-ko-*; *zajęcъ* 'zając' < **ǵhāi-en-ko-*; *koręcъ* 'korzeń' (stpol. *korzaczec*, sch. dial. *korěčak* 'korzonek') < **kor-en-kō-*. Tu należy też stczes. *střeví-c* 'trzewik' p. s. 91. Por. *-ca* : *-ka*.

2. Równie szczątkowo zaświadczona jest odmianka nijaka tego suf. *-ce*: na pierwotne **bermę-ce* < *bermę* 'brzemie' wskazują rozszerzenia z sekundarnymi suf. deminutywnymi *-iko*, *-yce*: *bermęčъko* (zach.), *bermęčъce* (rekonstruowane na podstawie sch. *breměšce*, *brěmešce*).

Suf. *-ca*

Zaświadczony jest wyjątkowo w wyrazie *žica* 'nić, struna, drut' < **ǵi-kā*: lit. *gijà* 'nić', ie. *ǵijā*. Pełni tu funkcję strukturalną jako wariant *-ka* (powstały w rezultacie III palatalizacji), rozszerzając pierwotny wyraz pierwiastkowy. Por. *-ka*, *-kъ*, *-cъ*.

Suf. *-icъ*, *-ice*

1. Przyrostki te tworzą zasadniczo deminutiva, wyjątkowo tylko spotyka się *-icъ* w funkcji formantu substantywizującego przymiotniki (cs. *ljubimicъ* 'ulubieniec' < *ljubimъ* 'ulubiony'; *pitomicъ* 'wychowanek' < *pitomъ* 'wykarmiony, wychowany'). W pñ.słow. zaświadczone są tylko szczątkowo, np. stczes. *krajíc* 'kromka chleba' (drugi podawany zwykle przykład czes. *střevíc* 'trzewik' tu nie należy, analizować go trzeba *střeví-c*, jak wykazuje stczes. *třeví*, psł. *červъjъ*, pol. *trzewi-k* 'ts.', o suf. *-cъ* zob. wyżej; ukr. *mastyčé*, *mastyčъko* dem. od *másto* 'masło').

Typowe są za to dla pñ.słow.¹¹⁴, np. *možicъ* dem. (pñd.) < *možъ* 'mężczyzna, mąż'; *krajicъ* dem. < *krajъ* 'okrawek, skraj, kraniec, brzeg'; *kon'icъ* dem. (pñd.) < *kon'ъ* 'koń'; *slъnčice* n. dem. (pñd.) < *slъnčъ* 'słońce', *s'đъčice* n. dem. (pñd.) < *s'đъčъ* 'serce'; *květicъ* n. coll. dem. (pñd.) < *květyje* n. coll. 'kwiecie'.

2. Suf. *-icъ* regularnie kontynuuje ie. *-iko-*, dokładnym odpowiednikiem jest lit. *-ykas*, tworzące wyrazy deminutywne i patronimiczne¹¹⁵. O bliskim genetycznym i funkcyjnie dublecie na *-ikъ* zob. s. 90.

¹¹⁴ R. Bošković, op. cit., 72—6.

¹¹⁵ Otrębski GL II 278.

Suf. *-ica*¹¹⁶

Występuje w następujących funkcjach:

1. Tworzy nazwy istot płci żeńskiej od odpowiednich nazw męskich, np. *äščerica* 'jaszczurka' < *äščer* 'samiec jaszczurki'; *lišica* 'samica lisa' < *liš* 'lis'; *vŕ'čica* 'wilezyca' < *vŕ'k* 'wilk'; *sam-ica* : *sam-ec* 'zwierzę płci męskiej; człowiek samotny'; *stār-ica* : *stār-ec* 'stary człowiek'; *besědn-ica* : *besědn-ikz* 'uczestnik rozmowy, pogawędki'; *blōdn-ica* : *blōdn-ikz* 'kto błądzi, błądzący'.

Szczególą produktywność wykazuje przyrostek *-ica* w tej funkcji w pld.-słow. W Słowiańszczyźnie pñ. podstawowym formantem w tej dziedzinie jest *-eka* : *-zka*.

2. Substantywizuje przymiotniki, np. *borovica* (*borovnica*) 'roślina leśna, borówka' < *borovz* (*borovnz*) < *borz* 'bór', *brusnīca* 'jagoda brusznica' < *brusnz* 'związany z tarcem, ostrzeniem, zgarnianiem, zrywaniem'; *čr'nīca* 'czarna jagoda' < *čr'nz* 'czarny'; *desnīca* 'prawa ręka' (pld.) < *desnz* 'prawy'; *lěvica* 'lewa ręka' < *lěvz* 'lewy'; *jalovica* 'jalówka' < *jalovz* 'jadowy, nieplodny'; *bystrica* 'wartki, rwący potok, wartka rzeka' < *bystrz* 'bystry'; *gostinica* 'dom gościnny, gospoda' < *gostinz* adi. od *gost* 'gość, przybysz, obcy'.

Rzadko tylko rezultatem substantywizacji jest rzeczownik abstrakcyjny, np. *blēdīca* (zach.-pld.) 'bladłość' < *blēdz* 'blady' : *blēdnīca* < *blēdnz* 'ts.'

Częsty jest typ z adi. na *-nz* jako podstawą derywacyjną, np. *dojnīca* 'naczynie do dojenia; dojna krowa' < *dojnz* 'związany z dojeniem'; *pivnīca* 'piwnica' < *pivnz* < *pivo* 'piwo, napój'; *tmnīca* 'ciemnica' < *tmnzn* 'ciemny'; *žitnīca* 'spichlerz' < *žitnz* < *žito* 'zboże'. W tych warunkach wyabstrahował się złożony formant *-n-ica*, produktywny dziś w słow. w funkcji tworzenia nominiów loci i instrumenti.

3. Tworzy deminutiva, np. *bābica* < *baba* 'stara kobieta, babka'; *brātānīca*, *brātrānīca* < *brātana*, *brātrana* 'córka brata; siostra cioteczna albo stryjeczna'; *děvīca* < *děva* 'dziewczyna, dziewica'; *ptīca* (pld.-wsch.) < *ptā* 'ptak'; *osēnīca* < *osēna* 'gąsienica'; *kozīca* < *koza* 'koza'; *kōrvīca* < *korva* 'krowa', *bylīca* < *bylb* 'roślina, ziele'; *osīca* (zach.) < *osa* 'osika'; *lēsīca* < *lēsa* 'plecionka z gałązek, prętów, krata, ogrodzenie plecione'.

W funkcji deminutywnej *-ica* zachowało produktywność w pld.słow. (zwłaszcza w scs. i sch., gdzie w ogóle nie ma zdrobnień na *-eka*, *-zka*). W pñ.słow. zachowane szczytkowo, wyparte przez *-eka*, *-zka*.

4. Spotyka się także derywaty odrzeczownikowe związane z przedmiotem wyrażanym przez podstawę, np. *būkzīca* 'owoc buku, bukiew' < *buky bukzve* 'buk'; *bzīca* 'odmiana dzikiego prosa' < *bzrz* 'gatunek prosa'; *gŕ'dlīca* 'turkawka' < *gŕ'dlo* 'gardło'.

5. Rzadko spotyka się nomina agentis czy nomina instrumenti z suf. *-ica*, motywowane bezpośrednio przez czasownik, np. *rodīca* 'rodzicielka' (pld.-zach.) < *roditi* 'rodzić'; *plēsīca* 'tancerka' (pld.-wsch.) < *plēsati* 'płasać, tańczyć'; *skripīca* 'rodzaj instrumentu muzycznego' (pñ.) < *skripēti*, *skripati* 'grać na takim instrumencie'; stpol. *dawīca* 'choroba gardła', dosłownie 'dławiąca' < *daviti* 'dusić'; pol. dial. *kurzyca* 'zawieja, zamieć, burza śnieżna' < *kurzyé* 'podnosić tumany, np. kurzu'.

Zwykle tego rodzaju twory nawiązują sekundarny kontakt z czasownikiem, pierwotnie oparte były o podstawowy przymiotnik, imiesłów czy rzeczownik, np. *byzīca* 'szybko płynąca rzeka, szybki człowiek, zwierzę' (zach.-pld.) < *byz*

¹¹⁶ Rozwadowski WP II 150—4, R. Bošković, op. cit.

'szybki': *byziti* 'śpieszyć'; *bujica* 'rwący potok' < *bujь* 'gwałtowny, niepołamowany': *bujiti* 'gwałtownie, bujnie się rozrastać, wzbierać'; *dojilica* 'mamka, zwierzę karmiące' (płd.-wsch.) < *dojiti* 'dawać mleko, karmić piersią' (partic. praet. *dojils*), bezpośrednio do verbum nawiązuje sł. *dojica* 'ts.' Tu należy też typ *blōdnica*: *blōdnikъ*: *blōdnъ*: *blōditi* (p. wyżej).

6. Tego typu nomina agentis na *-ica* są nieraz także rodzaju męskiego, np. *pijanica* m. f. 'pijak' < *pijanъ* 'pijany': *pijati*, *piti* 'pijać, pić'. Męskie nomina agentis na *-ica* częste są w języku serbochorwackim np. *prica* 'oskarżyciel, adwokat' (stpol. *pierca*): *prъ'o prъ'ti* 'sprzeczać się, dyskutować', *izdajica* 'zdrajca' < *izdājēm izdāvati* 'wydawać, zdradzać'.

7. Z nawarstwienia się suf. *-ica* na nomina actionis na *-a-va* i adi. na *-a-vъ* powstał sekundarny formant *-av-ica* (paralelny do *-avъka*, zob. s. 94), tworzący zwykle nomina agentis i actionis, np. *pijavica*: *pijavъka* 'pijawka': *pijati*, *piti* 'pijać, pić'; *žegavica* 'pokrzywa' < *žegati* < *žego žekti* 'palić'; *tręsavica* 'choroba trzęsąca chorem, gorączka' < *tręsati* < *tręsti* 'trząść'; *kur'avica* 'zawieja, zamieć, zadyмка' (płn.) < *kuriti* 'kurzyć'.

Dobrze zaświadczone są też sekundarne derywaty denominalne, np. *bordavica* 'brodawka' < *borda* 'broda'; *nogavica* 'odzienie okrywające nogę' < *noga*, por. *rokvavica* 'okrycie na rękę' < *rokvъ* 'część ubrania ochraniająca rękę' (< *roka*, urzeczownikowiony przymiotnik).

8. Obok *-ica* pojawia się często w tych samych funkcjach *-ьka*, *-zka*, nieraz także *-ika* (zob. s. 91—2).

9. Akcent rzeczowników na *-ica* zależy zasadniczo od podstawy. W wypadku podstawy oksytonicznej i cyrkumfleksowanej właściwa jest akcentuacja *-i-* sufiksalnego (akut). Derywaty od podstaw akutowanych zachowują akut (*bābica*, *stārica*).

10. Suf. *-ica* powstał na gruncie psł. w rezultacie nawarstwienia się strukturalnego formantu *-ka* (zob. s. 89) na wychodzący z użycia nominativus rzeczowników żeńskich zakończony na *-i-*¹¹⁷. A więc **vl'č-i-ka* > *vl'č-ica*, **dēvi-ka* > *dēv-ica*, **steri-ka* > *ster-ica* 'niepłodna owca' zastąpiły pierwotne **vl'či*, **dēvi*, **steri* = stind. *vyki* 'wilczyca', *dēvi* 'bogini', *stari* 'jałowa krowa'.

Por. także zapewne *mātica* 'matka' < *mati-ca*: *mati matere* 'ts.'; *ūlica* 'wydrążone przejście, ulica' < *uli-ca*: *ulijъ* 'wydrążony pień, ul' (bsl. *aulei-a-*); *pālica* 'pałka' < *pali-ca*: sch. dial. *pālija* 'ts.'

Z genezą formacji dobrze się zgadzają jej podstawowe funkcje: tworzenie femininów, substancywizowanie żeńskich przymiotników. Funkcja deminutywna, związana ściśle ze strukturalną funkcją formantu *-ka*, ma paralele w innych pokrewnych przyrostkach *-ьka*, *-zka*, *-ikъ*, *-ьkъ*, *-zkъ*.

Suf. *-ьць*, *-ьце*

Suf. *-ьць* występuje w następujących funkcjach:

1. Substantywizuje przymiotniki¹¹⁸:

a) niemotywowane, np. *bělъць* 'człowiek wyróżniający się bielą; zwierzę białej maści' < *bělъ* 'biały'; *bliznъць* 'bliźniak' < *bliznъ* 'bliźni, bliski, pokrewny'; *junъць* 'młody byk; junak, młodzieniec' < *junъ* 'młody'; *slěpъць* 'ślepy człowiek, ślepiec' < *slěpъ* 'ślepy'; *starъць* 'stary człowiek, starzec' < *starъ* 'stary';

b) motywowane, np. *bogatъць* 'człowiek bogaty, bogacz' (zach.-płd.) < *bo-gatъ* 'bogaty'; *synovъць* 'syn brata, bratanek' < *synovъ* < *synъ synu*; *berzovъць*

¹¹⁷ Zob. przede wszystkim R. Bošković, op. cit. 15, J. Rozwadowski, op. cit.

¹¹⁸ E. Čech, op. cit. (przypis 96).

'pręt brzozy, las brzozy' < *berzovъ* 'związany z brzozą' < *berza* 'brzoza'; *lěskovъcъ* 'pręt leszczynowy, zarośla leszczynowe' < *lěskovъ* 'leszczynowy' < *lěska* 'leszczyna'; *gostinъcъ* 'droga publiczna; podarunek dawany przez gościa gospodarzowi' < *gostinъ* adi. od *gostъ* 'gość, przybysz, obcy'; *zvěrinъcъ* 'miejsce, gdzie są zwierzęta' < *zvěrinъ* adi. od *zverъ* 'zwierzę'; *korvinъcъ* 'gnój krwi; obora dla krów' < *korvinъ* 'krowi' < *korva* 'krowa'.

W takich warunkach wyodrębniają się w poszczególnych językach słów. złożone sufiksy *-ovъcъ*, *-inъcъ*, powstałe z nawarstwienia się formantu *-cъ* na przymiotniki z suf. *-ovъ*, *-inъ*.

Okresu psł. sięga złożony przyrostek *-enъcъ* : *-ĕnъcъ*¹¹⁹; *moldenъcъ* : *moldĕnъcъ* 'dziecko, młodzieniec' (stpr. *maldenikis* 'dziecko' < *maldinikas*, por. scs. *mladĕnъcъ* 'ts.'): *moldenъ*, *moldĕnъ* : *molĕ* *molĕtĕ* 'ts.' < *molĕs* 'młody'; *ptenъcъ* 'ptaszek, piskle' : *ptĕ* *ptĕtĕ* 'ts.' < *pta* 'ptak'; *prĕvenъcъ* : *prĕvĕnъcъ* 'pierwsze dziecko, syn pierworodny' : *prĕvenъ*, *prĕvĕnъ* < *prĕvъ* 'pierwszy'.

Formacja ta powstała z nawarstwienia się *-cъ* na pierwotne tematy na *-en-*.

2. Rzadko łączy się suf. *-cъ* z podstawami rzeczownikowymi, tworząc nazwy osób lub rzeczy związanych znaczeniowo z podstawą derywacyjną, np. *kuznъcъ* 'kował' < *kuznъ* 'kucie; kuźnia' < *kujo kovati* 'kuć'; *grnъcъ* 'garnek' < *grnъ* 'piec garniearski, ognisko'; *lipъcъ* 'okres kwitnienia lip; miód lipowy' < *lipa*.

3. Tworzy deminutiva i hypocoristica (typ produktywny w pld.słow., o typowym dla pln.słow. w tej funkcji *-ikъ* zob. s. 90, por. też ogólnosłow. *-ikъ*, *-ikъ*, s. 93), np. *bratъcъ*, *bratrъcъ* < *bratъ*, *bratrъ*; *bratinъcъ* (zach.-pld.) < *bratinъ* 'brat'; *borъcъ* < *borъ* 'wieprz'; *ĕrvъcъ* < *ĕrvъ* 'czerw, robak'; *byĕcъ* (pld.); pln. *byĕkъ* < *bykъ* 'byk, buhaj'; *vĕnъcъ* < *vĕnъ* 'wianek'; *brusъcъ* (pld.; ogólne *brusъkъ*) < *brusъ* 'kamień do ostrzenia'; *ropъcъ* (: *ropъkъ*) < *ropъ* 'brzeg, kant, skraj, rodzaj chustki, część odzieży'.

Tu należą też nazwy młodych zwierząt paralelne do formacji na *-ĕ* *-ĕtĕ*, np. *agnъcъ* : *agnĕ* 'jagnię'; *telъcъ* : *telĕ* 'cielę'; *zĕrbъcъ* : *zĕrbĕ* 'zrebie'.

4. Tworzy prymarne, odpierwiastkowe nomina agentis, np. *bĕžъcъ* 'biegacz' (zach.-pld.) : *bĕgъ* *bĕkĕti*, *bĕgati* 'biegać'; *boďъcъ* 'kolec; oścień do popędzania bydła' : *boďo* *boďi* 'bóść'; *borъcъ* 'walezący, wojownik' < *borti* *bor'o* 'wależyć, zмагаć się'; *lovъcъ* 'myśliwy, rybak' < *loviti* 'łowić'; *mĕnъcъ* 'międlący len' < *mĕno* *mĕti* 'miać'; *šivъcъ* 'krawiec, szewc' < *šiti* *šijo* 'szyć'; *zĕrbъcъ* 'kapłan, ofiarnik' < *zĕro* *zĕti* 'ofiarować'.

Punktem wyjścia były tu formacje motywowane zarówno przez przymiotnik, jak i verbum, np. *brzъcъ* 'bystra rzeka, szybka istota' < *brzъ* 'szybki' : *brziti* 'śpieszyć'; *bystrъcъ* 'rwący potok' < *bystrъ* 'bystry' : *bystriti* 'czynić wartkim, szybkim'. Tu należy też typ *žilъcъ* 'osadnik, mieszkaniec' : *žilъ* partic. praet. act. : *žiti* 'żyć, mieszkać', *znalъcъ* 'znawca' (pld.).

5. Rzadko spotyka się nomina actionis (> n. instrumenti) na *-cъ*, np. *ĕpĕcъ* 'czepiec, obrzędowe nakrycie głowy kobiet' < *ĕpiti* 'ogarniać, otaczać czymś, nakładać czepiec'.

Co do genezy tego rodzaju formacji por. *rumĕnъcъ* 'zaróżwienie twarzy, rumianość' < *rumĕnъ* 'rumiany, zaczerwieniony' : *rumĕniti* *se* 'stawać się rumianym'.

6. Istnieje grupa wyrazów niemotywowanych zakończonych suf. *-cъ*, który w takim wypadku pełni funkcję formantu strukturalnego rozszerzającego pierwotną podstawę, np. *konĕcъ* 'punkt albo linia końcowa, koniec, początek' < *konъ* : *konъ* 'ts.', *otĕcъ* 'ojciec' < *otъ* 'ts.', *pālĕcъ* 'palec, wielki palec' < *pālъ* 'ts.'

¹¹⁹ Belić AsIph XXIII 166, Vaillant GC II 1, 203.

Także i w tych wypadkach można się dopatrywać pierwotnej funkcji deminutywnej czy hipokorystycznej.

7. Dobrze zaświadczone są także neutra na *-ьce*. Formant ten tworzy z reguły deminutiva i hypocoristica, np. *ajьce* (płn. *ajьko*) < *aje* 'jajo'; *bьrmььce* : *bьrmььce* (zach. *bermęćsko*) < *bermę* 'brzemie'; *bь'ьdьce* < *bь'do* 'bardzo, grzebień tkacki', *bьlььce* < *bьlto* 'błoto, bagno'; *krosнььce* (płn.) < *krosno* 'warsztat tkacki, krosno'; *mьstььce* < *mьsto* 'miejsce'.

Podkreślić trzeba produktywność przyrostka w pld.słow. W płn.słow. nawarstwia się na niego nieraz produktywne tu *-ьko*, np. *bermęćsko* (p. wyżej).

8. Suf. *-ьce* występuje również w funkcji strukturalnej, przyswajając pierwotne typy morfologiczne. W tym wypadku mamy właściwie sufiksalne *-ko* nawarstwione na kończące temat *-i*. Tak np. *sь'dьce* 'serce' < **širdika* < **širdi-ka*¹²⁰, por. lit. *širdis* 'ts.', ie. pierwiastkowe *kьrd-* : *kьrd-*. Dobrze zaświadczone są stare derywaty bez *-ko* : *milo-sь'dь* 'miłosierny', *sь'diti sь* 'gniewać (się), sierdzić (się)', *o-sь'd-ьje* 'osierdzie'.

Podobnie *sьnce* 'słońce' kontynuuje pierwotne **sul-n-i-ka*, ie. *sьnel-* : *syen-* pierwotny temat na *-l/n-*. Bez *-ko-*, np. *sьno*, *sьn'e* 'ts.'

9. Akcentuacja wyrazów na *-ьць*, *-ьce* zależy od podstawy derywacyjnej. W wypadku podstawy oksytonicznej i cyrkumfektowanej właściwa jest oksytoneza. Derywaty od podstaw akutowanych zachowują akut.

10. Suf. *-ьць* kontynuuje ie. *-iko-* tworzące przede wszystkim przymiotniki denominalne, spotykane jednak również jako prymarny sufiks dwerbalny, tworzący nomina agentis¹²¹. Wszystkie trzy podstawowe funkcje psł. *-ьць* mają dokładny odpowiednik lit. *-ikas*, substancywizujący przymiotniki, tworzący deminutiva i nomina agentis¹²². Spotyka się dokładne odpowiedniki poszczególnych wyrazów, nawiązujące do okresu bsł., np. *junьць* = lit. *jaunikis* 'młodzieniec; pan młody, narzeczony' (rozszerzone wtórnie przez *-ia-*), *vьньць* = lit. *vainikas* 'ts.', *bьžьць* = lit. *bėgikas* 'ts.', *bodьць* = lit. *badikas* 'ten, kto bodzie (się)', *mьньць* = lit. *minikas* 'międlący, np. len', *šьньць* = lit. *siuvikas* 'krawiec'.

Suf. *-ьca*

1. Tworzy deminutiva. Wypierany przez produktywne dublety na *-ьka*, *-ica*, zaświadczony jest tylko szczerkowo, np. *ovьca* 'owca' : lit. *avis*, ie. *oьi-s* 'ts.', fem. *oьikā*; *mьšьca* 'muskul, mięsień, ramię' (wypierane przez dublety *mьšьka*, *mьšica*) < *mьšь* < ie. *mūs* 'mysz; mięsień, muskul' (temat spółgłoskowy); *dьtьca* coll. 'dzieci' (płd.) < *dьtь* coll. 'dzieci'; *dьvььca* dem. < *dьvьь* zwykle pl. *dьvьi* 'drzwi' : ie. *dhvēr-* : *dhvēr-* (temat spółgłoskowy); *vьvьca* dem. < *vьvь* 'sznur'.

Jak widzimy, we wszystkich tych przykładach bezpośrednią podstawę tworzy temat na *-i-*, rozszerzający często ie. wyraz pierwiastkowy.

2. Wyrazy na *-ьca* wykazują zasadniczo akcentuację ostatniej zgłoski¹²³. Akcent w *mьšьca* pod wpływem podstawowego *mьšь*.

3. Suf. *-ьca* kontynuuje ie. deminutywne i hipokorystyczne *-ikā* (tak samo jak i *-ьka*, p. s. 95), por. dokładne odpowiedniki ie.: *ovьca* = stind. *avikā* 'owca'; *mьšьca* = stind. *mūšikā* f. 'mysz'.

¹²⁰ Według Meilleta PLBaud. 2 wyraz ten zdaje się świadczyć o istnieniu w psł. neutrów na *-i-*. Rozszerzenie *-k-* dodano w czasie, gdy rodzaj nijaki był jeszcze odczuwany.

¹²¹ Brugmann Grdr. II 1, 488—91.

¹²² Otrębski GL II 276—8.

¹²³ Rozwadowski WP II 152—3.

4. Całkiem innego pochodzenia jest suf. *-bca* tworzący męskie nomina agentis, np. *bijbca* 'ten, kto bije' (: *bijbcs* 'ts.') < *bijjo biti* 'bić' (dobrze zaświadczona też oparta na nomen actionis *bojs* postać *bojbsca*, scs. *ubojbca* 'morderca'); *davbca* 'dający, dawca' (płn., pld.-wsch. *davbcs*); *ědbca* 'jedzący, żarłok' < *ěmb* *ěsti* 'jeść'.

Przyrostek ten dobrze zaświadczony jest w płn.słow., zwłaszcza w języku pol., czes. i ślą., a także w scs. (11 przykładów).

5. Powstał on z nawarstwienia się identycznego funkcyjnie *-a* (p. s. 60) na formant *-bcs*. Por. *-yka*, *-aka*.

SUFIKSY Z *-č*

Suf. *-čb*, *-ačb*, *-ičb*

1. Podstawową postacią jest *-čb* tworzące nomina agentis i nomina instrumenti a) od pierwiastków i b) od tematów werbalnych zakończonych na *-i*, *-a*, np.:

a) *bičb* 'narzędzie do bicia' < *biti* 'bić'; *bričb* (pld.-wsch.) 'narzędzie do cięcia, golenia' < *briti* 'golić, ścinać włosy, zarost';

b) *pogoničb* 'poganiacz, naganiacz' < *pogoniti* 'pogonić, nagonić'; *rodičb* 'ojciec' < *roditi* 'rodzić'; *vodičb* 'przywódca' < *voditi* 'wodzić'; *běgačb* 'biegacz' < *běgati* 'biegać'; *jěgračb* 'gracz' < *jěgrati* 'grać, grać'; *kopačb* 'kopiący, narzędzie do kopania' < *kopati* 'kopać'; *kovačb* 'kował' < *kovati* 'kuć'; *tkačb* 'tkacz' < *tkati* 'tkać'; *vračb* 'zaklinacz, wróżbiarz, znachor' < *virati* 'kłamać, łąać'.

2. W takich warunkach wyodrębniły się formanty *-ičb* i szczególnie produktywny *-ačb*, powstałe z absorpcji wygłosu tematów bezokolicznika podstaw na *-iti*, *-ati*, np. *bodačb* 'bodzący (rogiem), to, co bodzie' < *bodjo bosti* 'bóść'; scs. *kotoričb* 'człowiek swarliwy, kłótniwy' < *kotorati se* 'spierać się, walczyć': *kotora* 'spór, walka'.

3. Rzadziej łączą się suf. *-čb*, *-ačb* z podstawami rzeczownikowymi, np. *bo-gačb* (płn.) 'człowiek bogaty' < *bogz* 'bogactwo, szczęście'; *bodačb* 'człowiek brodaty, brodac' (: dłuż., głuz. *brodak* 'ts.') < *borda* 'broda'; *golvačb* 'wyróżniający się dużą głową' < *golva* 'głowa'; *br'uchačb* 'człowiek o dużym brzuchu' (płn.) < *br'uchz* 'brzuch'; *kolačb* 'pieczywo obrzędowe w kształcie koła, pierścienia' (pld. też *kolak'z*) < *kolo* 'koło', *rogačb* 'rogate zwierzę' < *rogz* 'róg'.

Formacja ta wykazuje oksytonezę i związany z nią nowy akut¹²⁴.

Przyrostek *-čb* powstał z nawarstwienia się produktywnego formantu *-jo* (p. s. 80) na *-kz*. Dokładne głosowo i funkcyjnie paralele znajdujemy na gruncie bałt.: lit. *-kis*, łot. *-kīs*¹²⁵.

Suf. *-iče*

1. Przyrostek ten tworzył deminutywne collectiva rodzaju nijakiego najczęściej w zakresie nazw roślinnych. Zachowały się one przede wszystkim w śl., z utratą znaczenia deminutywnego na obszarze kasz.-śl. (szczątkowo tylko także na Śląsku i w Wielkopolsce)¹²⁶. Podstawę derywacyjną tworzyły collectiva na *-yje*. Jako psł. dialektyzm można rekonstruować np. *listoviče* n. 'listki' < *listovje* n. 'liście'; *derviče* n. 'drzewka' < *dervoje* 'drzewa'.

¹²⁴ Topolińska PJ PAN 39 s. 16—7.

¹²⁵ Leskien BN 506, Skardžius ŽD 124, Ślawski PSS II 85.

¹²⁶ AJK VIII mapy 358—9, cz. II, s. 73—83.

2. Formant ten powstał najprawdopodobniej z nawarstwienia się produktywnego strukturalnego suf. *-je* na deminutywne *-ice* n., zachowane w funkcji tworzenia deminutywnych rzeczowników zbiorowych w pld.słow. (p. s. 97)¹²⁷. Formacja na *-ice* stanowiłaby więc pośrednie świadectwo pierwotnego większego zasięgu przyrostka *-ice*.

Suf. *-očs*

Jest to rozszerzenie produktywnym formantem *-js* przyrostka *-okz* (p. s. 92). Zaświadczony jest wyjątkowo w podobnej funkcji co sufiks podstawowy, np. *bls-vočs* m. (pld.) 'wymiociny, to, czym się wymiotuje' < *blsvati* 'wymiotować'; cs. *laskočs* 'adulator' < *laskati* 'głaskać, pieścić, łąsić się, schlebiać'. Z poszczególnych języków słow. por. pol. dial. *zarłocz* m. 'zarłok'; sch. *glàvoč* m. 'ryba Gobius, babka'. Z wtórną zmianą rodzaju: pol. dawne *widocz* f. 'widzenie'.

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-l*.¹²⁸Suf. *-ls*

1. Przyrostek *-ls* zaświadczony jest szczerkowo w kilku rzeczownikach psł., np. *děls* 'dzielenie, podział, część' (dziedzictwo ie., = stwniem. *teil* część); *ořls* 'węzeł': *veřati* 'wiązać'; *tyls* 'kark': *tyjo tyti* 'tyć' (pierwotnie 'obrzemie, zgrubienie', por. gr. *τύλη* 'nabrzmiałość; modzel; poduszka'); *čechls* 'okrycie, odzienie': *čechati*, *česati* 'drapać; rwać, drzeć'. Są to pierwotne nomina actionis > nomina acti. Częstszy w tej funkcji jest rozszerzony formant *-l's* p. s. 105.

2. W kilku językach pñ.słow. spotyka się nomina agentis z tym przyrostkiem. Większy zasięg wykazuje *kvičals* 'ptak kwiczoł *Turdus pilaris*' (pñ.) < *kvičati* o 'ostrym, piskliwym głosie, kwiczeć'. Częste są tego typu ekspresywne nazwy działacza w czes., np. *loudal* 'lubiący zwlekać, guzdralski' < *loudati se* 'guzdrać się'; *žvanil* 'gadula, papla' > *žvaniti* 'paplać' (częsty typ nazwisk). Są to urzeczownikowione pierwotne imiesłowy na *-ls*.

3. Suf. *-ls* kontynuuje ie. *-lo-*. W języku lit. mamy także nomina actionis i nomina acti (rzadko też nomina agentis) z suf. *-las*¹²⁹ = psł. *-ls*. Ważną funkcją ie. *-lo-* było tworzenie przymiotników także i czynnościowych, stąd imiesłowy w słow., również w językach orm. i toch.¹³⁰

Suf. *-lo, -slo*

1. Przyrostki te były w psł. produktywne w funkcji formantu tworzącego nomina instrumenti. Postać *-slo* występuje po spółgłoskach zębowych, po innych spółgłoskach i po samogłoskach mamy *-lo*, np. *čersllo* 'krój pługa': *čersti čyťo* 'ciąć, kroić'; *ěsla* pl., (**ěd-slo-*) 'jasła, żłób': *ěd-* w *ěmь ěsti* 'jeść'; *mäslo* 'maść, olej, tłuszcz ze śmietany': *mažo mäsati* 'smarować, mazać'; *poversllo* 'powrósło, rodzaj powroza': *poversti povřzo* 'związać'; *prěslo* 'wrzeciono; część płotu z żerdzi, między dwoma słupami': *prěsti prědo* 'prząść'; *vesllo* 'wiosło': *vesti vezo* 'wieźć, wiosłować';

¹²⁷ Por. R. Bošković, op. cit., 74, Belić AslPh XXIII 175.

¹²⁸ Por. Doroszewski PF XIV 34—85, Schulze Zbornik Jagić 343—7, Benveniste Origines 40—9.

¹²⁹ Otrębski GL II 101—2, Leskien BN 451—3.

¹³⁰ A. Meillet, Wstęp do językoznawstwa ie. s, 1958, 227, Benveniste Origines 43

grebĭlo 'zgrzebło, pogrzebacz, łopata, wiosło' : *grebŏ greti* 'grzebać, zgarniać; wiosłować'; *krěslo* 'prymitywny stołek, stołek z oparciem' (płn.) = lit. *krė'slas* 'ts.' : *krāsė* 'ts.'; *proglo* 'sidła na ptaki' : *pregŏ prekti* : *prožiti* 'napinać, naprężać'; *ryĭlo* 'narzędzie do kopania, rydel; ryj świni' : *ryti rŏjo* 'kopać, ryc'.

2. Rzadko spotyka się te przyrostki w funkcji tworzenia nominów actionis (> nomina acti), np. *čislŏ* 'liczba' : *čisti čstŏ* 'liczyć, czytać'; *dělo* 'czyn, praca' : *děti* 'czynić, robić'; *načĕlo* 'początek' (płd.-wsch.) : *načeti* 'zacząć'; *opĕlo* 'pienie żałobne' (płd.) *opĕti* : *pĕti* 'śpiewać'; *pređlo* 'przędzenie; przędza'; *pređŏ presti* 'prząść'; *remeslo* 'rzemiosło, rękodzielnictwo' (płn.) : *remes-*, lit. *remėsas* 'rzemieślnik'; *remėstas* 'rzemiosło'; *sādlo* 'sadło, tłuszcz osadzający się w ciele' : *sāditi* 'sadzić'.

3. Jak widzimy, podstawę derywacyjną stanowi z reguły pierwiastek czasownikowy prymarny normalnie z wokalizmem *-e-*.

4. Suf. *-lo* : *-slo* zachowuje pierwotną opozycję derywatów prymarnych akut : oksytoneza (*māslo* : *veslo*)¹³¹.

5. Przyrostki te są dziedzictwem ie., ale produktywną formacją stały się dopiero w psł. Mamy dokładne odpowiedniki ie. niektórych wyrazów, np. *ve-slo* = łac. *vĕlum* 'żagiel' (ie. *ueġh-slo-*); *čerslo* = lit. *keřslas* 'narzędzie do puszczenia krwi'; *krěslo* = lit. *krė'slas* 'ts.' Dokładny odpowiednik psł. *-lo* : *-slo* — lit. *-las*, *-slas* tworzy także zarówno nomina instrumenti, jak i nomina actionis > nomina acti¹³².

6. Postać *-slo* ma się tak do *-lo* jak ie. *-smo-* : *-mo-*, *-smen-* : *-men-*¹³³ p. s. 127.

Nomina agentis na *-lo*

1. W kilku językach słow. dobrze są zaświadczone męskie (niekiedy dwurodzajowe) ekspresywne nomina agentis o ujemnym zabarwieniu uczuciowym¹³⁴, np. stpol. *wlazlo* 'intruz' : *wleżć*; sch. *bājalo* 'znachor, czarownik' : *bājati* 'zamawiać, czarować'; *blebĕtalo* (sł. *blebetálo*) 'papla' : *blebĕtati* 'paplać'; ros. dial. płn. *vrđlo* 'łgarz' : *vratĕ* 'łgać'; ukr. *brĕchalo* 'kłamczuch' : *brĕchaty* 'kłamać'. Typ ten jest produktywny w sch., sł. i ukr. Jest to urzeczownikowiony imiesłów na *-lŕ* rodzaju nijakiego (por. wyżej s. 103).

W poszczególnych językach słow. spotyka się w tej funkcji suf. rozszerzony o wygłosową samogłoskę podstawowego tematu werbalnego *-a-*, *-i-*, a więc *-alo*, *-ilo*.

Suf. *-la*

1. Formant ten tworzy przede wszystkim nazwy narzędzi, np. *česla* 'narzędzie do zeszkrobrywania, zdrapywania, obcinania' : *česati* 'skrobać, drapać, cześcić, obcinać'; *tesla* 'topór ciesielski' : *tesati tešŏ* 'obrabiać siekierą, ciosać'.

Z wyrazów niemotywowanych należy tu zapewne *osla* 'osełka, kamień do ostrzenia' : *ostrŕ*, bśl. *ašra-* 'ostrzy'.

Do tej grupy nawiązuje także niemotywowane *žĭla* 'żyła' : *žĭca* 'nić, struna, drut' (p. s. 97).

Wszystkie te wyrazy utworzone są wprost od pierwiastka.

¹³¹ Kuryłowicz IG II 148.

¹³² Otrębski GL II 102, 108.

¹³³ Meillet Ét. 414.

¹³⁴ Zob. Kurzowa PKJ PAN Kr. 26 s. 15.

2. Prawdopodobnie suf. *-la* kryje się także w niemotywowanym *vila* 'rusałka, nimfa', łączonym z biał. *vejō* 'ścigam', lit. *vejū vjti* 'gonić za kim'. Byłoby to więc pierwotne nomen agentis.

3. W kilku językach pń.słów. (pol., zwłaszcza dial., czes. dial., ros., brus.) dobrze zaświadczone są ekspresywne męskie albo dwurodzajowe nomina agentis na *-la* typu pol. *krzykała* 'człowiek krzyżący, krzykliwy' (od XIII w.) < stpol. *krzykać* 'pokrzykiwać'; ros. *kućila* 'hulaka' < *kućiti* 'hulać, birbantować'. Oparte na imiesłowiu przeszłym czynnym na *-lā* nawiązują one z jednej strony do synonimicznych formacji na *-lā*, *-lo* (p. s. 103—4), z drugiej zaś do nominów agentis na *-a* (p. s. 60).

W poszczególnych językach słów. spotyka się w tej funkcji formant rozszerzony o wygięciową samogłoskę tematu podstawy derywacyjnej *-a*, *-i*, a więc *-ala*, *-ila*.

4. Suf. *-la* kontynuuje ie. *-lā* : *-slā*. Kilka wyrazów pśł. ma dokładne odpowiedniki ie., np. *tesla* : stnord. *þeyla* f. 'topór', stwniem. *dehsala* 'ts.'; *žila* : lit. *gysla* 'zyla'; *męgla* 'mgła' (: *męžati* 'mżyć', o opadach związanych z mgłą) : lit. *miglā* 'ts.', gr. *δμίχλη* 'mgła, opar, dym, ciemność, mrok'.

W języku lit. dobrze zaświadczony jest typ pejoratywnych nominów agentis na *-la*, wyróżniających się metatonią akutową, np. *vėpla* 'gapa, gamoń' : *vėpti* 'rozdziawiać, gębę', *rėkla* 'krzykacz, płaksa' : *rėkti* 'krzyczeń'¹³⁵.

Suf. *-l'b*

1. Przyrostek *-l'b* występuje w podobnych funkcjach co podstawowe *-lā*. Tworzy przede wszystkim nomina agentis od czasowników o temacie inf. na *-ē*, *-a*, wyjątkowo też od czasowników prymarnych, np. *chorstēl'lb*, *korstēl'lb* 'derkacz, chrusciel, Crex pratensis' < *ch(v)orstēti* 'chrzęścić, szeleścić', *koval'lb* 'kował' (pń.) < *kovati* 'kuć'; *smřdēl'lb* 'śmierdziel' (pń.-zach.) < *smřdēti* 'śmierdzić'; *bodl'lb* 'roślina kłująca, zwykle oset' (zach.-pń.) < *bodō bosti* 'bóść, kłuć'.

W tej funkcji *-l'b* zachowane zostało w pń.słów., pewną produktywność wykazuje jeszcze w ros. i ukr.¹³⁶

Do tego typu (a także do nazw działacza na *-lo*, p. s. 104) nawiązują bułg.-maced. pejoratywne męskie nomina agentis na *-lbo*, *-lo*, np. bułg. *lǎžlbo* (maced. *lažlo*) < *lǎža* 'kłamie'; maced. *krādlo* 'złodziejaszek' < *krādā* 'kradnę'¹³⁷.

2. Wyjątkowo spotyka się nomina actionis (> n. acti) na *-l'b*, np. *kāšl'lb* 'kaszel' (biał. *kās-ljo-*) : lit. *kōšēti kōsiu* (stlit. praes. *kōsmi*) 'kaszlać'.

3. Częstsze są nawiązujące do nazw czynności także prymarne nomina instrumenti, np. *česl'lb* 'zgrzebieło, grzebień' (zach.-pń.) : *česati* 'skrobać, drapać, czesać'; *ryl'lb* 'narzędzie do kopania, rycia' (zach.-pń.) < *ryti* 'kopać, ryć'.

4. W poszczególnych językach słów. *-l'b* służy do tworzenia ekspresywnych atrybutywnych określeń ludzi, np. sli. *brodawl* 'brodacz', stezes. NO *Bradāl* : pśł. *borda* 'broda'; pol. dawne *nogał*, czes. dial. laskie *nohal* 'długonogi' : *noga*; stpol. i dial. pol. *gębal* 'człowiek o wielkich wargach, pyskacz' : *gęba*, por. sch. *gūbālǝj* m. 'parszywy koń' : *gūba* 'trąd'.

5. Derywaty na *-l'b* wykazują najczęściej pierwotną oksytonezę, niekiedy też akut na pierwotnie długiej samogłosce rdzennej.

6. Formant *-l'b* powstał przez nawarstwienie się strukturalnego suf. *-jb* (p. s. 80) na podstawowe *-lā*. Dokładnym odpowiednikiem jest lit. suf. *-lys*,

¹³⁵ Otrębski GL 104.

¹³⁶ Sławski PSS II 87.

¹³⁷ Sławski PSS II 87.

tworzący również nomina agentis i nomina actionis¹³⁸. Wyjątkowo spotyka się dokładne odpowiedniki bałt., np. *kāšl'š* = łot. *kāšļi* m. pl. 'koklusz', por. też lit. *kosulys*, alb. *kollë* 'ts.' (*k'ās-lā*).

Suf. *-l'a, -l'ji, -l'ja*

1. Te sekundarne formanty powstały z nawarstwienia suf. *-ja, -bji, -bja* (zob. s. 81—2, 84) na podstawowe *-l*.

2. Wyjątkowo tylko spotyka się prymarne nomina actionis (> n. acti) i nomina instrumenti, np. *ořl'bj* : *ořl'bj* 'orka, uprawa roli; pole orne, zaorane': *orati* 'orać'; *grabl'ę* pl. f. (płd.) : *grabl'ě* pl. f. (płn.) 'grabie' : *grabiti* 'zgarbiać grabiami, grabić' (por. lit. *grėblys* 'grabie').

3. Do suf. *-l'* b nawiązują formanty *-li, -l'ja*¹³⁹ tworzące nomina agentis, pierwotnie dwurodzajowe, później ograniczone do rodzaju żeńskiego. Typ ten produktywny w sch. i śle. dobrze zaświadczony jest też w ukr., ros., szczególnie w stezes., bułg.

Przykłady: *prėdli* : *prėd'l'ja* 'prządka' : *prėdō* *prėsti* 'prząść'; *tkali* : *tkal'bj* 'tkacz; tkaczka' (płd.-wsch.) : *tkati* 'tkać'; *rodil'ja* 'położnica' (płd.) : *roditi* 'rodzić'.

4. Dokładne bałt. odpowiedniki tego formantu lit. *-lė*, łot. *-le* występują w funkcji tej samej: tworzą nomina agentis, actionis (acti), instrumenti¹⁴⁰.

Suf. *-lš* : *-slš* (tematy na *-š*-)

1. Repartycja obu postaci jest taka sama jak przy *-lo* : *-slo* (p. s. 103). Należy tu przede wszystkim kilka archaicznych nazw narzędzi, np. *gōšli* pl. f. 'gęśle' : *gōdō* *gōsti* 'brzmieć, grać na instrumencie strunowym'; *ėšli* pl. f. 'ja-sła, złób' : *ėmš* *ėsti* 'jeść' (por. *ėsla* s. 103); *soplš* f. 'piszczalka, fujarka' (dial.) : *so-pėti* 'dać, brzmieć, grać na piszczałce'.

2. Z kolei wymienić trzeba pierwotne nomina actionis > nomina acti, np. odpierwiastkowe **ořslš* w złożeniach *lėto-ořslš* 'jednoroczny pęd, latorośl' (< **lėto-ořst-slš*) : *lėto* 'lato, rok', *ořsti* *ořstō* 'rosnąć', *ot-ořslš* 'pęd rośliny wyrosły od pnia, odrośl' (< *ot-ořsti* 'odrosnąć, wyrosnąć ponownie'; (od tematu infinitiwu) *vijalš* 'burza, zamieć' (płn.) : *vijati* (: *viti* 'wić') 'wić się, kurzyć się, np. o zamieci'.

3. Tu należy też niemotywowane *mšslš* f. 'myślenie, wynik myślenia' (**mūd-sli-*) : ie. *mēudh-* : *mūdsh-* 'rozważać, pragnąć, lit. *maudžiù* *maūsti* 'pragnąć, tęsknić'.

4. Suf. *-lš* wykazuje również niemotywowane *ōglš* m. 'węgiel', pierwotny temat na *-š* (z wtórnym przejściem do odmiany na *-iō-*), kontynuujące ie. *ang-ts.* (o odpowiednikach bałt. p. niżej).

5. Podany materiał składa się z dwóch zasadniczych warstw. Pierwsza pierwotna nawiązuje do suf. *-lo-* : *-slo-* (p. s. 103—4). Należą tu wyrazy typu *gōsli*, *ėšli*, *soplš*, *myslš*, *ōglš*. Spotyka się tutaj dokładne odpowiedniki ie., np. *ōglš* = lit. *anglis*, stpr. *anglis* 'ts.'.

Grupa druga powstała przez nawarstwienie się suf. *-š* (tworzącego abstracta deverbalne i denominalne, na pierwotny imiestów na *-lš*¹⁴¹. Punktem

¹³⁸ Otrębski GL II 105—7.

¹³⁹ R. Bošković, Razvitak sufiksa u južnoslov. jezickoj zajednici, 1936, 143—9, Sławski PSS II 87.

¹⁴⁰ Leskien BN 455—64, Endzelin LG 250—1, Otrębski GL II 105—7.

¹⁴¹ Por. Brugmann Grdr. II 1, 383—4, Lohmann KZ LVIII 207.

wyjścia były więc formacje typu *bylŕ* 'roślina, ziele; to, co się stało, co było' < *bylŕ* 'który istniał, wyrósł' : *byti* 'być, żyć, istnieć' ; *gnilŕ* 'zgnilizna' (dial.) < *gnilŕ* : *gniti* 'gnić'¹⁴².

Suf. *-ĕlŕ* (tematy na *-ĭ-*)

1. Należą tu przede wszystkim nazwy czynności i stanu rodzaju żeńskiego, ulegające zwykle konkretyzacji w nomina acti, nomina instrumenti, np. *gybĕlŕ* 'zaguba, zagłada' (płd.wsch.) : *gybĕti*, *gybnoti* 'ginać'; *kopĕlŕ* 'kąpanie (się), kąpiel, woda, naczynie do kąpania, miejsce kąpiele' : *kopati* (*sę*) 'kąpać (się)'; *metĕlŕ* 'zamięć śnieżna, zawierucha' : *metŕ mesti* 'rzucać, ciskać; wiać, dać, o zawiei, zawierusze'; *obitĕlŕ* 'mieszkanie; rodzina' (płd.) : *obitati* 'mieszkać'; *peĕĕlŕ* (**pek-ĕlŕ*) 'smutek, troska' (płd.-wsch.) : *pekti sę* 'troszczyć się'; *skrižalŕ* 'tablica, płyta' (zach.-płd.) : sch. *križati* 'krajać'; *topĕlŕ* 'przepaść wodna; bagno' : *tonoti* (**topnoti*) 'tonać';

scs. *mlĕĕalŕ* 'milczenie' : *mlĕĕati* 'młżeć'; *obrĕĕlŕ* 'znalezienie, odkrycie' : *obrĕsti obrĕstŕ* 'znaleźć'.

2. Wszystkie te rzeczowniki oparte są o pierwiastek werbalny. Wyjątkowo tylko brak motywującego czasownika, np. *glĕĕlŕ* 'trzęsawisko, przepaść, otochłań' (dial.) : *glĕbŕ* 'ts.', *glĕbĕkŕ* 'grząski, bagnisty'; *kŕdĕlŕ* 'przędziwo; przyrząd do przedzenia' : *kŕd-ŕbŕ*, *kŕd-ŕbŕ* 'kędzior'.

3. Wyodrębnia się grupa nazw instrumentów muzycznych: *pišĕĕalŕ* (**pisk-ĕlŕ*) 'piszczalka, fujarka; kość podudzia, piszczel' : *pišĕĕati* 'piszczec'; *sopĕlŕ* 'piszczalka' : *sopĕti* 'dać, brzmieć, grać na piszczalce' (por. *soplŕ* s. 106); *svirĕlŕ* 'fujarka, piszczalka' (płd.-wsch.) : *svirĕti*, *svirati* 'gwizdać, grać na piszczalce'.

4. Na uboczu stoi wyraz *dĕĕĕlŕ* 'działanie, czyn' : *dĕti* 'kłaść, czynić'. Może to być twór literacki z epoki cyrylo-metodiańskiej. Spółgłoska *-t-* może pochodzić z nawarstwienia się na synonimiczne abstractum **dĕtŕ* w scs. *blagodĕtŕ* 'dobry uczynek, łaska' (p. jednak niżej).

5. Ogromna większość należących tu wyrazów wykazuje regularny akut na długiej samogłosce sufiksu, wyjątkowo na długiej samogłosce rdzennej (*gybĕlŕ*).

6. Widać wyraźne nawiązania do formacji na *-lŕ*¹⁴¹. Kilka należących tu wyrazów można by uważać za derywaty na *-lŕ* od czasowników stanu na *-ĕti*: *gybĕlŕ*, *sopĕlŕ*, *pišĕĕalŕ*, *svirĕlŕ*, scs. *mlĕĕalŕ*. Por. też *sopĕlŕ* : *soplŕ* 'ts.', ros. dial. *bogatĕlŕ* f. 'bogactwo' : *bogatĕtŕ* 'bogacie się' (w opozycji do *bogatĕlŕ* m. 'bogacz' z suf. *-lŕ* < *-ljo-*).

Wyrazy tego typu mogą stanowić punkt wyjścia całej kategorii. Już jednak w ie. istniały abstracta na *-ĕl*, rekonstruowane na podstawie het. *-ĕl* (*šu-ĕl* 'wiązadło, sznurek' : łac. *suŕ* 'szyję, łączyć'; *ħurk-ĕl* 'kara śmierci' : *ħark-* 'umierać') i łac. typu *quer-ĕla* 'skarga, narzekanie' : *queror* 'żalić się, jęczeć'; *loqu-ĕla* 'mowa, słowo' : *loquor* 'mówić'. Także i złożone *-t-ĕlŕ* ma paralelę w het. i łac.

Suf. *-alŕ*

1. Jest to formant złożony: *-a-lŕ*. Samogłoska *-a* pochodzi z absorpcji morfologicznej wygłosu tematu podstawy derywacyjnej. A więc *-alŕ* wyodrębniło się z podstawowego typu *kov-a-ti* : *kov-a-ti* (p. s. 105), np. *šivalŕ* 'krawiec' :

¹⁴² O rzeczownikach tego typu w strus. i w ros. zob. Azarch Leks. drevneruss. 238—54.

¹⁴³ Zob. Varbot DIS 76.

¹⁴⁴ Meillet Ét. 417.

švǫčь : švǫčь 'ts.' : bsl. *siuǫiō* (> lit. *siuvà*). Do tego wyrazu nawiązuje stare f. *švǫli* : *švǫlǫja* 'szwaczka'.

2. W kilku językach słow. spotykamy *-al'* w funkcji formantu tworzącego atrybutywne ekspresywne określenia, np. *nosal'* (zach.) 'człowiek o wielkim nosie' < *nosz*; pol. *wąsal* 'mężczyzna z długimi wąsami' : *wąs*. O stanowiącym punkt wyjścia typie *noga-l'* : *noga* p. s. 105.

Suf. *-elz*

1. Przyrostek ten wyjątkowo pojawia się w starych wyrazach psł. Od podstawy werbalnej utworzone są: *kvičelz* 'ptak kwiczoł, Turdus pilaris' (dial.) : *kvičati* 'kwiczeć'; *vǫtelz* 'rozeń; matówka' (dial.) : *vǫtēti* 'obrać, kręcić, wiercić'¹⁴⁵ (nomina agentis); *bršelz* 'skorupa, czerep' (płd.-wsch.) : *bršati* 'trzeć, ścierać, rzucać', por. bułg. *štršbel* 'szcherba, wyszczerbione naczynie, narzędzie' : *štršbiti* 'wyszczierbiać'.

Tu zapewne należy też niemotywowane *dētēlz* : *dētēlz* 'dzieciół, Picus' (**den-tel* < **del-tel* < **delb-tel*) : *delbti* : *dǫ'bti* 'dłubać' (a więc pierwotnie 'dłubiący, żłobiący')¹⁴⁶.

2. Od podstawy przymiotnikowej utworzone jest dial. *živelz* 'stworzenie, to, co żyje' : *živz* 'żywy' : *živz žiti* 'żyć'. Por. bułg. dial. *bršzel* 'nurt rzeki' : *bržz* 'szybki'.

3. Derywat odrzeczownikowy: *pelvelz* 'chwast' : *pelva* 'plewa' : *pelvz pelti* 'plewić'.

4. Z rzeczowników rodzaju nijakiego należy tu *kǫdelo* 'stado, trzoda' (płd.) < *kǫdo* 'ts.' Jest to zapewne pierwotne deminutivum. W sch. zaświadczone jest *-el* w hipokorystycznych imionach osobowych¹⁴⁷.

5. Przyrostek *-elz* kontynuuje ie. *-e-lo-*, dobrze zaświadczone zarówno w rzeczownikach prymarnych, jak i sekundarnych (deminutiva)¹⁴⁸. W funkcji dem. częstsza jest w słow. odmianka *-el'* *-el'* (p. niżej), której odpowiada dokładnie lit. *-elis* : *-ēlis*¹⁴⁹. Także i w abstraktach zaświadczone jest już w ie. oboczność postaci *-el-* : *-ēl-*¹⁵⁰.

Suf. *-el'*

1. Występuje zasadniczo w tych samych funkcjach co *-elz*, np. dewerbalne *čimel'* : *ščimel'* 'trzmieł' : (*š*)*čimiti* 'powodować ból, ścisnąć';

denominalne: *kǫpel'* 'prymitywne obuwie z kawałka skóry lub łyka' (dial., = stpr. *kurpelis* 'kopyto', lit. *kurpālis* 'kopyto szewskie') : *kǫpa* 'płat, kawałek skóry' : *kǫpati* 'łatać, szyć'; sch. *brželj* 'ptak pomurnik, Tichodroma muraria' : *bržz* 'szybki'; deminutiva: *bratel'* hip. : *bratz* 'brat' (por. lit. *broterēlis* 'braciszek'); *kǫdel'* 'trzoda, stado' (dial.) < *kǫdo* 'ts.'; *košel'* : *košēl'* 'pleciony kosz, kobiałka' < *koš* 'kosz'.

Dobrze zaświadczone są też hipokorystyczne męskie imiona osobowe na *-el'* : *-el'a*¹⁵¹.

¹⁴⁵ Varbot DIS 83.

¹⁴⁶ Sławski SE I 202—3, Vasmer REW I 387—8. Spółgłoska *-t-* według nominów agentis na *-tel'*, ślady postaci *dētēl'* są zachowane.

¹⁴⁷ Maretić Rad JA LXXXII 100.

¹⁴⁸ Brugmann Grdr. II 1, 365—7.

¹⁴⁹ Otrębski GL II 114—7.

¹⁵⁰ Benveniste Origines 42—3, van Wijk RES XVI 243—4.

¹⁵¹ Maretić Rad JA LXXXII 101, Taszycki Rozprawy I 86.

Suf. *-ela, -el'a*

1. Przyrostki te występują w podobnych funkcjach co podstawowe *-elō, -el'ō*. Jedynym ogólnosłow. wyrazem jest *bčela* 'pszczoła', najprawdopodobniej pierwotne *nomen agentis do bučati* 'buczeć, brzęczeć o pszczołach'. Do tego samego typu należy też *kvičela* : *kvičala* 'ptak kwiczoł, *Turdus pilaris*' : *kvičela* 'ts.' : *kvičati* 'kwiczeć'.

2. W kilku językach słow. poświadczona jest dem. *košel'a, košēl'a* (płn.) : *košel'ō, košēl'ō* : *košō* 'kosz'; *pustel'a* 'pustynia' < *pustō* 'pusty'.

3. W poszczególnych językach słow. mamy też *nomina agentis* (zwykle pejoratywne) i *nomina attributiva* z tymi suf. (psł. *-ela, -ēla* : *-el'a, -ēl'a*).

O męskich imionach osobowych na *-el'a* p. wyżej s. 108.

4. Formanty te mają nawiązania *ie*,¹⁵²

Suf. *-olō*

1. Spotyka się wyjątkowo w derywatach a) orzeczownikowych, b) odprzymiotnikowych, c) odczasownikowych, np.:

a) *v'čholō* 'wierzchołek, szczyt' : *v'čhō* 'ts.' Z poszczególnych języków słow. por. czes. *hrbol* m. 'zgarbienie' : *grbō* 'garb'; ślę. *kozōl* 'koszyczek z kory' : *kozubō* 'ts.' (: *koza* 'koza', też o różnych przedmiotach podobnych kształtem);

b) bułg. *barzōl* 'potok górski' : *barzel* 'ts.' < *barz* 'szybki';

c) *sokolō* 'sokół, Falco' : *sokatati* dżwkn. np. o głosie sroki, kury (por. też *sočiti* 'śledzić, łowić').

2. Dokładnym odpowiednikiem suf. *-olō* jest lit. *-alas*¹⁵³, formant bardzo produktywny, częsty w nazwach czynności i działacza, derywowanych od podstaw dżwkn., np. *plēpalas* 'paplanina; papla' : *plepēti* 'paplać'.

Spotyka się także w funkcji deminutywnej, np. *draūgalas* : *draūgas* 'towarzysz'.

Suf. *-ol'ō, -ol'ō*

1. Także i te przyrostki są wyjątkowe, np. *bōbol'ō* 'pęcherz na skórze' (płd.-zach.) : *bōbal'ō* 'pęcherz na wodzie, na skórze, nabrzmienie, guz' : *bōba* 'pęcherz, bąbel, narośl na ciele, roślinie'; *mozol'ō* 'śląd uderzenia, siniec, krwiak; guz, odcisk, nagniotek' : stwniem. *masar* 'sęk, narośl na drzewach', lit. *māzgas* 'węzeł, supełek; guz, sęk' (są ślady grupy *-zg-* też w słow.).

2. Obok postaci *mozol'ō* (temat na *-jo-*) zaświadczony jest także pierwotny temat na *-i-* masculinum, a więc *mozolō* *mozoli*¹⁵⁴.

3. Suf. *-ol'ō* powstał z nawarstwienia się strukturalnego *-jō* na pierwotne *-olō*. Tak np. *bōbol'ō* zakłada pierwotne **bōbolō* = lit. *bumbalas* 'pęcherz, bąbel; owalny, kulisty przedmiot, duży węzeł'. Por. lit. suf. *-alis* (dawny i dial.) tworzący pejoratywne określenia osób, np. *smirdālis* 'śmierdziel' : *smirdālas* 'smród'¹⁵⁵.

Suf. *-ola, -ol'a*

1. W materiale psł. pojawiają się wyjątkowo, np. *gomola* : *gomol'a* 'bryła, gruda' : *žemo žēti* 'cisnąć, gnieść, tłoczyć', w lit. dokładny odpowiednik męski *gāmalas* 'bryła, kawał, ugnieciona masa'.

¹⁵² Meillet MSL XIV 1, Otrębski GL II 114—8.

¹⁵³ Otrębski GL II 109—12. O germ. *-ala-* < *-olo-* p. Brugmann Grdr. II 1, s. 367.

¹⁵⁴ Vaillant GC II 1, s. 149.

¹⁵⁵ Otrębski GL II 112.

Z poszczególnych języków słow. por. pol. dial. kasz. *bruzgola* 'bąbel na wodzie' : *bruzgati* (*bruzgati*) 'pluskać, pryskać' : lot. *brūzgalas* pl. 'bąble na wodzie powstające w czasie deszczu'; czes. *mrtvola* 'trup, zwłoki' (: ros. *mértvel's* m. 'umarły') : *mýtvъ* 'martwy'; dial. laskie *bachrola* 'gruba kobieta' : *bachrata* 'ts.'; nomina agentis: sch. *zólja* 'osa' < **bzol'a* : *bzati* 'bzykać, o dźwięku wydawanym przez lecące owady'; ros. dial. *susólja* 'pijak' : *susóliti* 'powoli pić'.

2. Także i w lit. feminina na *-ala* są rzadkie¹⁵⁶.

Suf. *-ulъ, -ul'ъ*

1. Pojawiają się wyjątkowo, np. *krivulъ* : *krivul'ъ* 'coś krzywego, np. krzywe drzewo, zakręt, zawój rzeki, drogi' < *krivъ* 'krzywy'.

Częściej spotyka się je w nazwach osobowych, przede wszystkim w sch. i bułg.¹⁵⁷

2. Formanty te powstały na gruncie psł. Nawiązują do suf. *-ulъ, -ul'ъ*, ie. *-ulo-*, lit. *-ulas, -ulys*.

Suf. *-ul'a, -ula*

1. Przyrostek *-ula* nie występuje w wyrazach psł. W poszczególnych językach słow. spotyka się go w funkcji formantu ekspresywnego tworzącego zwykle augmentativa, czy też pejoratywne nomina agentis¹⁵⁸.

2. Ekspresywny suf. *-ul'a*¹⁵⁹ dobrze jest zaświadczony we wszystkich prawie językach słow. Tworzy deminutiva i hypocoristica, (niekiedy jednak też augmentativa, np. w ukr.), rzeczowniki atrybutywne (odprzymiotnikowe i od-rzeczownikowe), np. nazwy krów od ich maści. Nierzadkie są nomina agentis (zwykle z odcieniem pejoratywnym). W kilku językach słow. derywuje także nomina feminativa, przede wszystkim nazwy żon od nazwisk czy zawodów mężów.

Dobrze poświadczony jest formant *-ul'a* również w imionach osobowych.

Obok podstawowego rodzaju żeńskiego spotyka się masculina (imiona osobowe, formacje ekspresywne, zwłaszcza nomina agentis).

3. W słownictwie psł. najczęstsze są deminutiva i hypocoristica, np. *babùl'a* (płn.) < *baba* 'baba, babka'; *bobùl'a* < *boba* 'coś okrągłego, zwłaszcza jagoda'; *bòbùl'a* < *bòba* 'kulisty, owalny przedmiot, pęcherzyk, bąbel'; *děvùl'a* (płn.) < *děva* 'dziewczyna, dziewica'; *gomùl'a* < *gomъ* 'bryła kulista, gruda'; *žegzul'a* (płn.) < *žegza* 'kukułka'.

4. Spotyka się też rzeczowniki odprzymiotnikowe, np. *krivùl'a* 'krzywizna, coś krzywego, człowiek krzywy, kulawy' < *krivъ* 'krzywy'; *sivùl'a* 'siwa krowa' < *sivъ* 'siwy'.

5. Formacje odczasownikowe: *češul'a* 'łuska, np. ryby; oderwana gałązka' (dial.) : *češъ česati* 'drapać, skrobać, czesać; rwać'; *chodùl'a* 'szczudło' : *choditi* 'chodzić' (nomen instrumenti).

6. Początkowa samogłoska sufiksu wykazuje z reguły akut.

¹⁵⁶ Leskien BN 476.

¹⁵⁷ Zob. Maretić Rad JA LXXXII 127, Warchoł PSS III 56—7.

¹⁵⁸ Por. Doroszewski PF XIV 67—8, Smal-Stockyj, Abriss der ukrainischen Substantivbildung, 1915, 38.

¹⁵⁹ Por. Belić AslPh XXIII 192—3; Zaręba SFPS V 457—64; Warchoł PSS III 55—63.

7. Suf. *-ula*, *-ul'a* są innowacją psł. Nawiązują do ie. deminutywnego *-ulā* (tak jak *-ulz*, *-ul'z* do ie. *-ulo-*), por. np. lit. *-ulé* w funkcji deminutywnej i hipokorystycznej¹⁶⁰, *-ula* w funkcji tworzenia nazw żeńskich od odpowiednich męskich¹⁶¹.

Suf. *-zls*, *-zlo*

1. Zachowane są szczątkowo w kilku wyrazach, np.:

od podstawy przymiotnikowej: *bygzls* 'ptak kowalik, Sitta' zach. : psł. *bygzlězz* : *bygz* 'szybki, prędki';

od podstawy czasownikowej: *syszls* 'suseł, Citellus' (dial., z obocznymi postaciami: *szszls* : *suszls*) : *sysati* 'świstać, syczeć' (nomen agentis); *sedzlo* 'siodło' : ie. *sed-*, psł. *sedo sěsti* 'siaść', dokładny odpowiednik może w łot. *sedli* > *segli* m. pl. 'siodło' < bałt. *sedula*¹⁶².

Niemotywowane: *ogzls* 'kął, róg, narożnik' < ie. *ang-* : *ank-* 'zginać', dokładny odpowiednik: łac. *angulus* 'kął, róg' (**angu-lo-*); *pkzls* (płd. też *pszls*) 'smoła' < ie. *pik-* 'ts.', łac. *pix picis*, lit. *pikis* (**pik-yo-*), gr. *πίσσα* (**pixja*) 'ts.'.

2. Suf. *-zls*, *-zlo* kontynuują ie. *-ulo*¹⁶³. Spotyka się dokładne odpowiedniki ie. poszczególnych wyrazów psł. (p. wyżej *sedzlo*, *ogzls*, por. też niżej *bōbzl'z*). Najbliższym odpowiednikiem jest lit. *-ulas*¹⁶⁴ tworzące nomina actionis, n. acti, a także szereg wyrazów o odcieniu deminutywnym. Lit. *-ulas* alternuje niekiedy z *-alas*¹⁶⁵, por. wyżej s. 109 *bōbzl'z* : *bōbol'z* = lit. *buūbulas* 'pączek kwiatu; guz, węzeł, bryłka' : *buūbalas* 'pecherz, bąbel; owalny kulisty przedmiot; węzeł'.

Suf. *-zł'z*

1. Także i ten formant jest wyjątkowy. Spotyka się zarówno w derywatach dewerbalnych, jak i denominalnych. Tworzy nomina agentis (n. instrumenti), np. *ob-vřtěl'z* 'wierzchnia część przodu wozu, obracająca się na siedzeniu, służąca do kierowania wozem' (zach.) : *ob-vřtěti* : *vřtěti* 'kręcić, obracać'. Spotyka się też derywaty odrzeczownikowe i odprzymiotnikowe, np. *bōbzl'z* : *bōbol'z* : *bōba* (p. s. 109); *křno-dupěl'z* : *křno-dupěl'z* 'człowiek małego wzrostu, niewyrośły, skurczony, kurdupel' (płn.) < *křno-dupz* 'krótki, kusy'.

Bezpośrednia podstawa derywacyjna niejasna w wyrazach: *vorběl'z* 'wróbel' (dial., z obocznymi postaciami *vorbějs* : *vorběcs*) : łot. *zviřbulis* : lit. *žvīrbilis* 'ts.'; *sopěl'z* 'wydzielina z nosa, smark; zwisający kawał lodu' (dial., oboczne postacie : *sopěl'z*, *sopol'z*, *sopul'z*) : łot. *sapuļi*, *sāpuļi* pl. 'smarkle'¹⁶⁶.

2. Formant *-ul'z* powstał przez nawarstwienie się *-js* na podstawowe *-zls*, por. *bōbzl'z* : lit. *buūbulas* (p. wyżej). W podanych przykładach widać dokładne odpowiedniki bałt. Lit. *-ulyš*, *-ulis* tworzy nomina actionis (> n. acti), nomina agentis, rzeczowniki odprzymiotnikowe i odrzeczownikowe¹⁶⁷.

Suf. *-zla*

1. Zaświadczony jest wyjątkowo, np. *metzla* 'miotła' < *meto mesti* 'zamiatać'.

¹⁶⁰ Otrębski GL II 128.

¹⁶¹ Leskien BN 485.

¹⁶² Buga RR II 306, Trautmann BSW 259, por. jednak Mühlenbach III 812.

¹⁶³ O tym suf. zob. Brugmann Grdr. II 1, 367—8.

¹⁶⁴ Otrębski GL II 124—8, por. też Endzelin LG 254—6.

¹⁶⁵ Otrębski GL II 125.

¹⁶⁶ Mühlenbach III 709.

¹⁶⁷ Otrębski GL II 126—8.

Występuje też w wyrazach niemotywowanych, np. *jsgulā* (**igulā*): stpr. *ayculo* 'ts.' < **aigulā* (ie. *aiġ-* : *iġ-* : *aigu-*); *bōdzla* 'grzyb' (pln.): lit. *budē* (**budjā*), *budēlė*.

2. Równie rzadki jest lit. odpowiednik *-ula*¹⁶⁸.

Suf. *-zls* (temat na *-i-*)

Pojawia się wyjątkowo, np. *bryzgzls* f. 'wyprysk na ciełe, pryszcz, bąbel' (zach.): *bryzgzati* 'bryzgać, pryskać'.

Suf. *-ylz*, *-ylo*

1. Zachowany jest szczątkowo, np. w derywatach prymarnych: *kopyls* : *kopylo* 'narzędzie do kopania, kopaczka; kopyto; stram sań' : *kopati* 'kopać'; *kovylz* : *kovyl's* 'trawa ostnica, Stipa' (płd.-wsch.): *kovati* 'bić metal młotem, kuć; ciąć, nacinać, żłobić kamień' (por. należące tu goc. *hawi* 'siano', niem. *Heu* 'ts.' : *hauen* 'siec, bić').

Ze względu na znaczenie są to pierwotne nomina agentis.

2. Samogłoska *-y-* suf. *-ylz*, *-ylo* mogła się wyabstrahować z nom. sg. tematów na *-ū-* (por. niżej *bodyl's* : *body bodzve* 'oścień rybacki'), względnie z nom. sg. spółgłoskowych tematów na *-en-* (por. niżej *-yla*). Dokładnym odpowiednikiem suf. *-ylz* mogłoby być lit. *-uolas* (*-uolys*, f. *-uolė*), lit. *-uo-* może niekiedy występować zamiast *ū*¹⁶⁹. Rekonstruuje się również ie. formant *-ūlo-*¹⁷⁰.

Suf. *-yl's*

1. Jako formacja świeższa, powstała z nawarstwienia się *-j's* na podstawowe *-ylz*, przyrostek ten zaświadczony jest lepiej. Tworzy przede wszystkim wyrazy tego samego typu co *-ylz*, a więc pierwotne nomina agentis, np. *badyl's* 'bezlistna łodyga kłująca, roślina kłująca' : *badati* iterativum do *bodō bosti* 'bóść, kłuć'; *bodyl's* 'ostry, kłujący przedmiot, kolec, cierń' : *bodō bosti*; *motyl's* 'motyl' : *motati* 'motać, kręcić, potrząsać, kołysać', rozwój znaczenia jak w niem. *Falter* 'motyl' : gr. *πάλλω* 'potrząsam, macham, wywijam, kołyszę'¹⁷¹; tu należy też oboczna postać *metyl's* 'motyl' : *metō mesti* 'rzucać, ciskać; wiać, rozwiewać; zgarniać, czyścić miotłą'.

O wyrazie *kovyl's* p. wyżej.

2. Spotyka się również derywaty denominalne, np. *kostyl's* 'kostur, szczudło, kula' (wsch.) < *kostō* 'kość' (por. należące tu *kosturz* pierwotnie 'narzędzie kościane'); *grbyl's* 'zgarbienie, garb' (wsch.) < *grbz* 'garb'.

3. Formant *-yl's* alternuje niekiedy z *-ul's* np. *grbyl's* : *grbul's* (płd.-wsch.) 'małe wzniesienie; narośl'; *motyl's* : *motul's*, *metyl's* : *metul's*.

Suf. *-yla*

Zalicza się tu niekiedy wyrazy *kobyła* i *mogyła*, oba niezbyt pewne. Psł. *kobyła* 'samica konia, klacz' jest w związku z łac. *cabō -ōnis* 'wałach', *caballus* 'koń, zwłaszcza roboczy', gr. *καβάλλης* 'ts.'. Nie jest wykluczone, że bezpośrednio podstawą psł. *kobyła* jest **koby*, nom. sg. pierwotnego tematu na *-n-*. Właściwym sufiksem byłoby tu więc strukturalne *-la*.

¹⁶⁸ Leskien BN 485, Otrębski GL 126.

¹⁶⁹ Otrębski GL I 181—2; II 128—30.

¹⁷⁰ Brugmann Grdr. II 1, 368, 371.

¹⁷¹ Kiparsky VJ 1956 5, 134—5.

Pśl. *mogyla* jest podejrzane o pożyczkę orientalną. Mało prawdopodobny jest związek z *mogo moki* 'móc', sugerujący pierwotne znaczenie 'miejsce panujące'¹⁷².

Suf. *-blz, -blo, -bla*

1. Przyrostki te zaświadczone są szczątkowo. Formant *-blz* zachowany jest w derywatach dewerbalnych, np. nomen agentis *pětblz* 'kogut' (płd.): *pěti* 'śpiewać, piąć' (co do *-t-* por. nomina agentis na *-tel-*, i *pastuchz, pětuchz*, s. 74); nomen instrumenti *vitblz* 'cewka tkacka, motowidło' (dial.): *viti* 'wić, nawijać'¹⁷³: *viti* 'res torta'.

2. Spotyka się też derywaty denominalne, np. *kozblz* 'samiec kozy' < *koza* 'Capra'.

3. Wyrazy niemotywowane: *orbzlz* 'orzeł': ie. *er-*, *or-*, lit. *erēlis*, dial. *arēlis* (bałt. *erēliā-*) 'ts.', lit. postacie *ēras*, *āras* są sztucznymi derywatami wstecznymi¹⁷⁴; *svj'dblz*: *svj'dblo* 'świder, wiertło': stwniem. *swert* 'miecz', ie. *swer-* 'ciąć, kłuć, wiercić'; *kōdblo*: *kōdbla* 'kędzior, kosmyk splecionych włosów' (*kudblo*: *kudbla* 'ts.'): *kōd-ēlb* 'kądziel', *kōd-rē*, *kōd-erē* 'kędzior'.

4. Niekiedy *-blz* alternuje z *-elz*, np. *dětblz*: *dětela* 'dzieciół' (p. s. 108).

5. O deminutywnym suf. *-lę* wyabstrahowanym z formacji na *-blz* zob. pod suf. *-et-*

6. Derywaty na *-blz* wykazują zwykle pierwotną oksytonezę, wyjątkowo barytonezę.

7. Suf. *-blz* kontynuuje ie. *-i-lo-* (*-i-* z pierwotnego tematu na *-i-*)¹⁷⁵. Por. wyżej *vitblz*: *viti*. Nie widać podstaw do wyprowadzania go z germ.¹⁷⁶ Dokładny odpowiednik lit. *-ilas* (f. *-ila*) zachowany jest również szczątkowo.¹⁷⁷

Suf. *-dlo*

1. Jest to podstawowy formant pśl. nominów instrumenti. W bogatym materiale wyróżnić trzeba dwie zasadnicze warstwy: derywaty prymarne (od pierwiastka werbalnego) i derywaty sekundarne od tematów czasownikowych. Warstwa pierwsza, archaiczna, zaświadczone jest w pewnej ograniczonej ilości wyrazów. Warstwa druga jest produktywna. W poszczególnych językach słów. wyderywowały się złożone suf. *-a-dlo*, *-i-dlo* z wyabstrahowaną samogłoską tematyczną podstawowego czasownika.

2. Derywaty prymarne, np.: *bīdlo* 'narzędzie do bicia, ubijania, np. kołatka, płocha w krosnach': *bīti* 'bić'; *bydlo* 'miejsce pobytu, miejsce zamieszkania' (zach.): *byti* 'być'¹⁷⁸ (pierwotnie 'to, co służy do życia'); *bordlo* (*zabordlo*) 'to, co służy do obrony, zaporą, umocnienie, palisada': *borti bor'q* 'zмагаć się, walczyć'; *gřdlo* 'gardło': *žvrq žerti* (*žerq žrati*) 'pożerać, pochłaniać', ie. *g^{er-}*: *g^{erā-}* 'ts.' (od tej samej podstawy także: *žerdlo* 'gardziel, ujście rzeki; wąwóz; źródło', *žřdlo* 'gardziel, czeluść; wąwóz'); *mědlo* 'przyrząd do międlenia lnu, konopi, międlica': *měti mēnō* 'miać, międlić'; *mýdlo* 'coś służącego do mycia, prania': *myti* 'myć'; *sidlo* 'siódło': ie. *sē(i)-*, lit. *siēti siejū* 'wiązać'; *šidlo* 'narzędzie

¹⁷² Vasmer REW II 144, tu też przegląd innych objaśnień.

¹⁷³ Vaillant RES XXIII 156—7, J. J. Mikkola, Mélanges Pedersen, 1937, 411.

¹⁷⁴ Fraenkel LEW 122.

¹⁷⁵ Brugmann Grdr. II 1, 368, Specht UID 245.

¹⁷⁶ Z germ. wyprowadzał *-blz* Vaillant RES XXIII 156—7.

¹⁷⁷ Otrębski GL II 121.

do szycia, szydelko' : *šiti* 'szyć'; (*s*)*kridlo* 'skrzydło' : ie. (*s*)*krei-*, lit. *skriētī skriejū* 'latać'.

Jak widać, wokalizm pierwiastka nie jest jednolity. Postulowane budową *-e-*, *-ei-* jest jednak dobrze zaświadczone.

3. Derywaty sekundarne: *bēlīdlo* 'środek do bielienia; miejsce, gdzie się coś bieli' < *bēliti* 'czymś białym powlekać, bielić'; *brękādlo* : *bręcādlo* 'brzękadło' : 'gadula, papla' < *bręcati*, *brękati*, *bręcaci* 'brzęczeć, dźwięczeć'; *kropīdlo* 'narzędzie do kropienia' < *kropiti* 'kropić'; *nosīdlo* 'nosze, przyrząd do przenoszenia ciężarów; nosze do przenoszenia zwłok, mary' < *nositi* 'nosić'.

4. W okresie historycznym widać tendencję do rugowania derywatów prymarnych. Tak np. obok *ordlo* pojawia się *oradlo* : *orati*, obok *bidlo* : *bijadlo* : *bijati*.

5. Obok prymarnego znaczenia narzędzia czynności spotyka się też, jak widzieliśmy, znaczenia sekundarne: miejsca czynności, czy nawet wykonawcy czynności (*brękadlo*). W kilku językach słow.¹⁷⁸ dobrze zaświadczone są także nomina actionis na *-dlo* (częste szczególnie w pld.słow., zwłaszcza w bułg. i śle.). Mało prawdopodobne jest dopatrywanie się tu pierwotnej funkcji suf. *-dlo*. Najbardziej prawdopodobnej jest to znaczenie sekundarne, uogólnione z podstawowego konkretnego.

6. Akcent wyróżnia derywaty prymarne od sekundarnych. Pierwsze mają albo akut na długiej samogłosce rdzennej (*bidlo*), albo też oksytonezę: (*s*)*kriādlo*¹⁷⁹. Derywaty sekundarne wykazują akut samogłoski tematycznej podstawy derywacyjnej (*bēlīdlo*).

7. Psl. *-dlo* może kontynuować zarówno ie. *-tlo-* (> lit. *-klas*)¹⁸⁰, jak i ie. *-dhlo-*¹⁸¹. Oba te sufiksy tworzyły także prymarne nomina instrumenti. Kilka przytoczonych wyrazów psł. ma dokładne, czy też bardzo bliskie odpowiedniki ie., np. *ordlo* = lit. *árklas* 'socha, radło'; *šidlo* : stwniem. *siula* < *siūdhlā* (por. też łac. *sūbula* 'ts.' < *sū-dhlā* : *suō* 'szyję'); *grdlo* : lit. *gurklīs* 'podgardle, wole', stpr. *gurcle*, stlit. *gurklē* 'gardło'; *žerdlo* : lit. *gerklē* 'gardło, gardziel'; *bidlo* : stwniem. *bīhal* m., ags. *bil* n. 'topór' < *bipla-*, *biđla-*; *bydlo* : lit. *būkla* 'mieszkanie, miejsce pobytu'.

SUFIKSY Z PODSTAWOWYM *-n-*¹⁸²

Suf. *-nā*

1. Przyrostek *-nā* zachował się w pewnej ilości z reguły niemotywowanych derywatów prymarnych (zwykle od pierwiastków werbalnych) o znaczeniu konkretnym, np. *belnā* (*belens*) : *bļnā* 'lulek, *Hyoscyamus niger*' : ie. *bhel-* 'biały, błyszczący', gal. *belinuntia*, ags. *beolone* (**bhēlunā*) 'Hyoscyamus'; *čērñā* 'podstawa ogniska, palenisko, głębokie naczynie do warzenia' : ie. *ker(ə)-* 'palić, żarzyć, się', łot. *čeri* 'rozżarzone kamienie na sklepieniu pieca łaźni', stwniem. *hērd* 'ognisko, palenisko, piec kuchenny'; *čl'nā* 'łódka, czółno' : lit. *kėlnas* 'ts.'

¹⁷⁸ Zob. Rusek ZUJ 1958 s. 222—7.

¹⁷⁹ Kuryłowicz Acc. 287.

¹⁸⁰ J. J. Mikkola, Mélanges Pedersen, 1937, 409—13, Brückner KZ XLVI 206—11, por. też Otrębski GL II 132.

¹⁸¹ Brugmann Grdr. II 1, 381, Meillet Ét. 315, SC 356.

¹⁸² Zob. Doroszewski PF XV 2, 3—16.

kélnas 'pień drzewa' (ie. *kel-* 'bić, ciąć, siekać'); *dernz* 'krzew i drzewo Cornus; berberys, cierń' : *dero dvrati* 'drzeć', tu też *djnz* 'darń', stind. *dirná-* 'pekniety, rozłupany'; *grnz* 'ognisko, palenisko, piec garncarski' < ie. *g^hynos* (< **g^hher-* 'gorący') : łac. *fornus* 'piec', stind. *ghrná-* 'żar'; *mēnz* 'miara' (pln.) : *mēra* 'ts.' < ie. *mē-* 'mierzyć', stind. *mānam* n. 'mierzenie, miara'; *pelnz* 'łup; zbiór, żniwo; niewola' = lit. *pelnas* 'zysk, zarobek', stind. *papa-* 'obiecana zapłata', ie. *pel-* 'zyskać, zarobić, sprzedać'; *tjnz* 'cierń' : stind. *tjnam* 'trawa, żdźbło, ziele', goc. *paúr-nus* 'cierń', ie. (*s*)*ter-* 'drętwieć, sztywnieć'; *sznz* 'sen' < **szpnz* : *szpati* 'spać', ie. *sup-no-*, gr. *ὑπνος* 'sen'; *vēnz* 'wianek' : *viti vjjo*, ie. *wei-* 'wie'.

Jak widać, wokalizm pierwiastka nie jest jednolity. Obok najczęstszego stopnia zredukowanego pojawia się też -e- i oczekiwane w tym typie -o- (-é-).

2. Suf. -nz tworzy także odpierwiastkowe, prymarne przymiotniki. Nie dziwi więc, że wśród rzeczowników znajdujemy niekiedy substantywizowane przymiotniki, np. *sernz* 'szron' : *sernz* 'biały, siwawy' : lit. *šerškšnas* 'szron' : 'szarawy, siwawy, koloru szronu'; *blaznz* 'majaczenie, mamienie, pokusa; błąd; człowiek błędzący, obłąkany' : *blaznz* 'zwodniczy, błędny, obłąkany'.

3. Suf. -nz kontynuuje ie. -no- formant zarówno prymarny, jak i sekundarny¹⁸³. Jak widać z podanych przykładów, nierzadkie są odziedziczone wyrazy ie. z tym przyrostkiem. Dokładny odpowiednik lit. -nas (z odmianką -snas) ograniczony jest, podobnie jak słow. -nz, zasadniczo do formacji starych, datujących się niekiedy z okresu ie.¹⁸⁴

4. Wyodrębnią się grupa archaicznych rzeczowników należących pierwotnie do tematów na -ū-¹⁸⁵, a więc z pierwotnym suf. -nū-, np.: *sýnz* < ie. *sūnūs* 'syn' : stind. *sūnú-*, lit. *sūnūs*; *čīnz* 'porządek, obrzęd; narzędzie, broń; czyn' : ie. *k^{ei}-* 'układać warstwami, porządkować', stind. *cinóti*, *cáyati* 'ts.'; *stānz* 'miejsce postoju, przebywania, obóz' : *stati* 'stanać', stind. *sthdna-* n. 'stanie; pobyt; stanowisko', stper. *stána-* n. 'miejsce'; *čelnz* 'człon' : lit. *keljys* 'kolano; kolanko na żdźble', psł. *kol-ěno* 'kolano'; *černz* 'szczeka, ząb trzonowy' : kimr. *cern* 'szczeka', bret. *kern* 'lejek w młynie', łot. *čēruoklis* 'ząb trzonowy'; *česnz* 'czosnek' (płd.) : *česnz* 'czosnek' : *česati* 'drapać, czesać, drzeć, rozrywać'.

5. Do tego typu nawiązuje odosobnione psł. *žp^{ny}* *žp^{nzve}* f. 'żarna', bsł. *gīr-nū-* f. (ie. *g^{er}-nu-* 'ts.' : *g^{er}-* 'ciężki'), stpr. *gīrnoywis*, łot. *dzīrnus* (: lit. *gīrnos* f. pl.) : goc. -*qairnus* f. (**g^{er}anu-*), stnord. *kvern* f. (**g^{er}nā*) 'ts.'

Suf. -no

1. Zaświadczony jest, podobnie jak -nz, w pewnej ilości najczęściej niemotywowanych derywatów prymarnych, np. *džno* 'dno' (**dhub-no-*) = lit. *dūgnas* 'ts.' (**dubnas*), gal. *dubno-* 'świat', ie. *dheub-* 'głęboki'; *krosno* (zwykle pl. *krosna*) 'drewniana rama używana do różnych celów, np. nosidło; stojak, wał tkacki, warsztat tkacki' : lit. *krāsė* 'krzesło, fotel', psł. *krěslo* 'ts.'; *łskno* 'grzybień, lilia wodna' (zach.) : lit. *luknė* f. 'ts.'; *runo* 'wełną owcy, skóra wraz z wełną' : *rvzati* 'rwać, odrywać, skubać', lit. *ráuti* 'ts.'; *sėno* 'siano' < ie. *koi-no-*, lit. *šiėnas*, gr. *κοτνά* 'ts.'; *sukno* 'sukno, gruba tkanina z czystej wełny zgrzebnej' : *sukati* : *sakati skko* 'skręcać przędzę, nić, powróż'; *vėno* 'wiano' (**vėd-no*) : gr. *ἔδνον* 'ts.' : psł. *vedo vesti* 'wieść, pojmować za żonę'¹⁸⁶; *žj^{no}* 'ziarno' < bsł. *žirna-*, ie. *gī-no-m*

¹⁸³ Brugmann Grdr. II 1, 254—65.

¹⁸⁴ Otrębski GL II 166—9.

¹⁸⁵ Meillet Ét. 453—4, Ekkert UZIS XXVII 51—68.

¹⁸⁶ Benveniste Origines 14 dopatruje się tu śladu ie. tematu na -r/n-.

'ts.', łac. *grānum*, niem. *Korn* 'ts.', lit. *žirnis* 'groch' (< ie. *ger-* 'dojrzewać', psł. *zvrēti* 'ts.').

2. Formant *-no* spotyka się również w funkcji strukturalnej formantu rozszerzającego archaiczny, heteroklityczny typ słowotwórczy, np. *bagno* : *bagna* 'błotnisty, grząski teren, bagno' (płn.) : germ. *bhaghro-*, *bhoghro-* 'ts.' pierwotnie ie. archaiczny typ nominalny na *-r/n-*¹⁸⁷; *łoż-es-no* (zwykle pl. *łożesna*) 'miejsce, gdzie znajduje się płód, łono matki, macica' : **logo* **ložese* : *ležati* 'leżeć', por. należące do tej rodziny gr. *λέχος* n. 'łożo'.

Do wyrazu *łożesno* nawiązuje, być może, synonimiczne psł. *lono* < **log-s-no*¹⁸⁸.

Suf. *-na* (*-sna*, *-zna*)

1. Przyrostek *-na* zachował się w pewnej ilości najczęściej niemotywowanych derywatów prymarnych (częściej od pierwiastków werbalnych). Znaczenie jest zwykle konkretne, spotyka się jednak również nomina acti (: n. instrumenti) < nomina actionis.

Przykłady:

born'a *born'ŏ* 'brona' < ie. *bher-* 'ciąć', psł. *borti* *bor'ŏ* 'zмагаć się, walczyć'; *blizna* 'śląd po ranie, znamię; błąd w tkaninie' : *bliz-* < ie. *bhlīg-* : *bhleīg-* 'bić, uderzać'; *cěn'a* *cěno* 'zapłata (jako zadośćuczynienie), okup; wartość czego' = lit. *kaina*, dial. *kainà* 'cena, wartość', awest. *kaēnā* 'odwet, zemsta, kara', gr. *ποινή* 'okup za zabójstwo, grzywna; rekompensata, zemsta', ie. *q'oīnā* < *k'eī-* 'zapłacić jako zadośćuczynienie, odpokutować'; *glina* 'głina', gr. *γλίη* 'klej' : lit. *gliėti* *gliejū* 'smarować, lepić', ie. *glei-*; *měna* 'zmiana, zamiana; faza księżyca' = lit. *at-mainà*, łot. *maina* 'zmiana', bsł. *mainā* < ie. *mei-* 'zmieniać'; *pěna* : *pelena* 'pielucha' : ie. *pel-* *pel-* 'okrywać, osłaniać', 'skóra, osłona', z suf. na *-n-* też gr. *πέλλας* acc. pl. 'skóry', łac. *pellis* 'skóra'; *pěna* 'piana', stpr. *spoyano* 'ts.' (bsł. *pōinā*) : stind. *phēna-* m. 'ts.'; *ślina* 'ślina; śluz' = łot. *sliēnas* f. pl. 'ślina', ie. *slēi-* : *lei-* 'śluzowaty, lepki'; *storn'a* 'przestrzeń; jedna z dwu powierzchni czego' : *sterti* 'rozciągać, rozpościerać'; *struna* 'struna' < ie. *streu-* < *ster-* 'smuga, pręga, pasmo, promień'; *vin'a* 'przyczyna, wina' : lit. *vaina* 'błąd, wada, skaza', łot. *vaina* 'wina, przewinienie, błąd' < ie. *uei-*, lit. *vyti* *vejū* 'pędzić, gonić, ścigać'; *vľ'n'a* 'fala' = łot. *vilna*, lit. *vilnis* 'ts.', ie. *uel-* 'kręcić, wić, zwiąć', scs. *vslajati* *sę* 'być miotanym, np. falami'; *vľ'na* 'wełna' = lit. *vilna*, łot. *vilna*, goc. *wulla*, stind. *ürnā*, łac. *lāna* (**vlānā*) 'ts.', ie. *uľ-nā* (*uel-*, *uel-* 'włos, sierść, wełna'); *žl'n'a* 'gatunek dzięcioła' = lit. *gilnā* 'drozd', łot. *dziľna* 'dzięcioł', ie. *ghel-* : *ghel-* 'zółty, zielony, szary, niebieski'.

2. I tu, jak przy suf. *-ns*, trafiają się substantywizowane przymiotniki, np. *boln'a* 'błona; biaława warstwa drzewa pod korą' < *bolns* 'białawy, jasny' = lit. *bálnas* 'ts.'.

3. Suf. *-na* występuje też w funkcji strukturalnej przy rozszerzaniu archaicznego typu słowotwórczego, np. *stęzna* 'ścieżka, dróżka' : *stęga*, *stędza* : *stęgda* 'ts.', goc. *staiga-* 'droga' (pierwotnie zapewne wyraz pierwiastkowy) < *steigh-*, psł. *stig-* 'spieszyć, pędzić za kim'; *tina* 'bagno, moczar, muł' : *timen-*, scs. *timěno* 'muł, bagno'; *vesn'a* 'wiosna' : stind. *vasan-tā-* m. 'ts.' (**ues-en-to-*) : lit. *vāsara* : *vasarā* 'lato', łac. *vēr* *vēris* n. (**uēsŕ*), gr. *ἔαρ* *ἔαρος* 'wiosna' (**uēsŕ*), e. heteroklityczny temat na *-r/n-* *ues-r* *ues-n-es* 'wiosna'¹⁸⁹.

¹⁸⁷ Ben veniste, op. cit. 12.

¹⁸⁸ Vasmer ES II 517 (dopisek Trubačeva).

¹⁸⁹ Benveniste, op. cit. 16, Pokorny IEW 1174.

4. Wyodrębnia się grupa rzeczowników z suf. *-sna*, wyjątkowo też *-zna*, np. *dęsna* : *dęsno* (**dēt-sna* : **dēt-sno*) 'dziaśło', ślad pierwotnego ie. *edont-* : *dont-* : *dnt-* 'ząb', lit. *dantis*, stpr. *dantis*, łac. *dens dentis* (**dnt-s*); *lun'a* 'księżyc, blask księżycy, luna' ie. *louk-s-nā* : łac. *lūna* 'księżyc, blask księżycy', stpr. *lauwnos* pl. 'gwiazdy', awest. *raoxšna-* 'błyszcący', ie. *leuk-* 'świecić' : 'jasny, świecący', podstawą temat na *-es-* : *-s-* por. lit. NW *Laukesā*; *plesna* (**plet-sna*) 'podeszwa stopy, stopa' : lit. *plesnā*, *plėsnas*, *plāsnas*, łot. *plēsna*, *plēksna*, stpr. *plasmeno* 'ts.', ie. *plet-es-* (**plet-* 'szeroki a płaski; rozszerzać'), stind. *práthah* n. 'szerokość, rozszerzenie';

tryzna 'stypa pogrzebowa, uroczystość ku czci zmarłego' : *traviti* 'dawać na pożarcie, karmić, zużywać, niszczyć', por. csł. *tryti* 'ścierać, trzeć', *raz-tryti* 'frangere'.

5. Jak widać wokalizm pierwiastka nie jest jednolity. Dobrze zaświadczone jest oczekiwane w tym typie *-o-* (*-ě-*, *-u-*).

6. Suf. *-na*, *-sna* kontynuują ie. *-nā*, *-snā*¹⁹⁰. Podane przykłady pouczają, że nierzadkie są odziedziczone wyrazy ie. z tym formantem.

Odmianka *-zna* powstała na gruncie psł. Por. *-snb* : *-znb* (s. 118—19) i podane wyżej *blizna*, gdzie *-z-* należy do pierwiastka.

W języku lit. wśród wyrazów na *-na*, *-sna* mamy też wyraźne nomina actionis, a także pejoratywne nomina agentis¹⁹¹.

Suf. *-n'a*

1. Jedynym pewnym starym przykładem jest *tón'a* (**topn'a*) 'toń, obszar połowów' : *topiti* 'topić', *tonoti* 'tonać'.

Brückner¹⁹² zaliczał tu też *von'a* 'woń, zapach', rekonstruuje **vod-n'a* w nawiązaniu do csł. XIII w. *svodet* 'cuchnie', lit. *uodžiu* *uosti* 'wąchać, węszyć', gr. ὄζω 'pachnąć, wonieć'.

Najprawdopodobniej wyraz ten należy jednak do *o-chati* 'wąchać' kontynuuje pierwotne **an-ǰā*¹⁹³.

2. Suf. *-n'a* powstał z nawarstwienia się strukturalnego *-ja* na podstawowe *-na*. Dokładne odpowiedniki mamy w bałt.: lit. *-nia*, *-né*, łot. *-ña*¹⁹⁴.

Zob. produktywne *-in'a* (s. 138—9).

Suf. *-nъ*, *-snъ*, *-znъ*

1. Przyrostek *-nъ* zachowany jest szczerkowo. Typowym wokalizmem pierwiastka tej formacji jest *-o-*. Występuje przede wszystkim w kilku pierwotnych nazwach czynności (z wtórnym przejściem w nomina acti), np. *bornъ* 'spór, walka, obrona; narzędzie walki, broń' : *borti bor'o* 'waleczyć', dokładny odpowiednik lit. *barnis* 'spór, sprzeczka, kłótnia'; *dānъ* 'podatek, danina' : *dati damъ* 'dać', lit. *duōnis* 'danina'; *kaznъ* 'wskazywanie, pouczanie, rozkazywanie, napominanie, karanie, kara' : *kazati* 'mówić, głosić, polecać, rozkazywać, napominać, karcieć'; *per-stanъ* 'przestawianie, przerywanie, przestaniek' : *per-stati* 'przebrać, przerwać'.

¹⁹⁰ Brugmann Grdr. II 1, 254—65.

¹⁹¹ Otrębski GL II 168—9.

¹⁹² KZ XLV 27, SE 631.

¹⁹³ Trautmann BSW 9.

¹⁹⁴ Otrębski GL II 171—2, Endzelin LG 211.

2. Wyjątkowo spotyka się abstracta od wyrażení przyimkowych, np. *powonь* 'powódź' (dial., **powodnь*) < *po vodě* 'po wodzie', por. synonimy *powodь*, *powodnь*.

3. Mamy kilka wyrazów niemotywowanych na *-nь*, np. *dolnь* 'dłoń' < *del-*, por. lit. *dėlna*, łot. *dēlna* 'ts.'; *rěnь* 'mielizna, ziemia, piasek naniesione przez wodę' (wsch.) : *rějati* 'bieżeć, mknąć, napierać', *rěka* 'rzeka', ie. (*e*)*rei-* 'płynąć', por. stind. *renú-* 'kurz, pył'; *sěnь* 'cień; miejsce osłonięte, ocienione' (**skāi-ni-*) : *sjati* 'świecić, błyszczyć', *sojь* 'blask'.

4. W funkcji strukturalnej występuje *-nь* w *abolnь* 'jabłoń', rozszerzając pierwotny temat spółgłoskowy ie. *ābol-* : *ābel-*, *ābl-*. Dokładny odpowiednik: str. *wobalne* 'ts.' (*ābalni-*).

5. Suf. *-nь* kontynuuje ie. *-ni-* tworząc m. in. abstracta dewerbalne. Podstawowy element tego formantu *-i-* tworzył tak w ie., jak i w psł. abstracta dewerbalne. Obok prymarnych formacji na *-ni-* współistniały imiesłowy na *-no-* (podobnie *-ti-* : *-to-*). Stąd pierwotnie prymarne *dans* (: *dati*) mogło nawiązać stosunek z imiesłowem *danz* jako sekundarne abstractum na *-i*¹⁹⁵.

6. Jak widać z podanych przykładów, kilka wyrazów ma dokładne odpowiedniki bałtyckie. Lit. *-nis*, łot. *-nis* zachowane są również szczerunkowo¹⁹⁶.

W tej samej funkcji co *-ni-* występował w ie. także suf. *-nā*, stąd nierzadkie oboczności, np. *dolnь* : lit. *dėlna*, *sěnь* : gr. *σκηνή*, dor. *σκάνα* 'namiot, buda, osłona np. namiotu' (**sk'āinā*); *abolnь* : śrirl. *aball* 'ts.' (**abalnā*), *v'na* 'fala' : lit. *vilnis* 'ts.'

Suf. *-snь*

1. Występuje w kilku wyrazach w podstawowej funkcji tej samej co *-nь*, np. nomina actionis > n. acti: *basnь* 'gadanie, zamawianie, bajanie' : *bajati* 'mówić, bajać, zamawiać, czarować', ros. dial. *básitь* 'ts.', ie. *bhā-*; *pěsnь* 'śpiewanie, pieśń' : *pěti* 'śpiewać'; *vasnь* 'spór, zwada, kłótnia' : *vaditi* 'siać niezgodę, powodować spór, oskarżać, obwiniać', *vaditi se* 'spierać się, kłócić się'.

Niemotywowane: *plěsnь* 'pleśń' : lit. *pelėti*, *plėkti* 'pleśnieć', *pelėsiai* pl. 'pleśń'.

W funkcji strukturalnej: *děsnь* 'dziaśło' (dial.), por. wyżej s. 117 oboczne postacie *děsna*, *děsno*.

2. Suf. *-snь* ma się tak do *-nь*, jak *-slь* : *-lь*, *-sna* : *-na* *-slo* : *-lo*. W większości podanych przykładów *-s-* może być uzasadnione budową podstawy derywacyjnej.

Oboczność *-sni-* : *-ni-* spotyka się także w kilku innych językach ie. (przede wszystkim w bałt., germ.)¹⁹⁷. W lit. i łot. istnieje tylko mała grupka wyrazów z tym sufiksem¹⁹⁸. W odpowiednikach ie. poszczególnych wyrazów psł. spotyka się *-ni-*, np. *basnь* : orm. *ban* 'słowo, mowa', ags. *boen* 'prośba' (**bhā-ni-s*).

Suf. *-znь*

1. Zaświadczony jest w kilku wyrazach psł. derywowanych nie tylko od pierwiastków, ale też i od tematów werbalnych. Tworzy nomina actionis > n. acti, np. *žiznь* 'życie' : *žiti* 'żyć'; *kuznь* 'kucie, przedmioty wykute; kuźnia' : *kujo*

¹⁹⁵ Brugmann Grdr. II 1, 285—8, Lohmann KZ LVIII 207.

¹⁹⁶ Otrębski GL II 170, Endzelin LG 211—2.

¹⁹⁷ Brugmann Grdr. II 1, 288—90.

¹⁹⁸ Otrębski GL II 170, Endzelin LG 211—2.

kovati (> *kuti*) 'kuć', ie. *kāu-* 'bić, ciąć, sieć', od tego samego pierwiastka z wokalizmem zredukowanym: scs. *kzъnъ* 'knowanie, umiejętność, sztuka, rzemiosło', *kyzъnъ* 'knowanie, chytryść, podstęp'; *bojazъnъ* 'strach, obawa, lęk': *bojati se* 'lekać się, bać się'; *bolězъnъ* 'choroba, cierpienie': *bolěti* 'doznawać bólu, cierpieć, chorować'; *prijazъnъ* 'sprzyjanie, przyjaźń, miłość': *prijati* 'być życzliwym, przychylnym sprzyjać, kochać'; scs. *kajazъnъ* 'kajanie się, skrucha': *kajati (se)* 'kajać się, żałować za przewinienie'; cs. *govězъnъ* 'szacunek poważanie': *gověti* 'czcić, szanować'.

2. Suf. *-zъnъ* nie można odrywać od synonimicznego *-snъ*. Przykłady pouczają, że jest to nowsza odmianka przyrostka *-snъ* (pewna produktywność, derywacja nie tylko prymarna, ale i sekundarna). Postać *-zъnъ*: *-snъ* jak *-zna*: *-sna*, por. też *-izna*: *-ina*¹⁹⁹.

Odmianka *-znъi-* obok *-snъi-* zaświadczona jest w germ., ale nie widać podstaw do wyprowadzania słów. *-zъnъ* z germ.²⁰⁰ W bałtyckim sufiks ten jest zasadniczo nieznan. Całkiem wyjątkowe jest łot. *pūznis* 'coś zgniłego': *pūt* 'gnić'²⁰¹.

Suf. *-ēn-inъ*, *-jan-inъ*

1. Są to przyrostki złożone. Część podstawowa *-ēn-*, *-jan-* to formanty tematów spółgłoskowych na *-n-*. Część druga to singulatywny suf. *-inъ* (zob. s. 120). Pierwotna odmiana spółgłoskowa zachowała się dobrze w pluralis (po odpadnięciu singulatywnego *-inъ*) *gord'an-inъ*: *gord'an-e*, *Slověn-inъ*: *Slověn-e*.

2. Sufiksy te tworzą nazwy mieszkańców pewnych okolic, stąd częste są w nazwach plemion i nazwach miejscowych, np. *gordēn-inъ*: *gord'an-inъ* 'mieszkaniec grodu' < *gordъ* 'gród'; *beržan-inъ* 'mieszkaniec brzegu, wybrzeża' < *bergъ* 'wzgórze, urwisko, brzeg'; *dvorēn-inъ*: *dvor'an-inъ* 'należący do dworu panującego, magnata' < *dvorъ* 'dwór'; *selēn-inъ*: *sel'an-inъ* 'mieszkaniec siola' < *selo* 'wieś, osada'; *gorēn-inъ*: *gor'an-inъ* 'mieszkaniec gór' < *gora* 'góra; las'; *Slovēne* 'Słowianie' może od nazwy rzeki czy jeziora *Slova*, *Slovje*²⁰²; *Pol'ane* 'Polanie' < *pol'e* 'równina, pole'.

3. Obie postacie *-ēn-* i *-jan-* mają dokładne odpowiedniki bałt.: lit. *-ēn-as*: *-ion-is* (temat na *-i-*), np. *girė'nas* 'mieszkaniec lasu' < *girė*, *giria* 'las'; *kalnė'nas* 'góral' < *kalnai* 'góry'; *dvārionis* (dawne i dial.) 'pan z z dworu, ziemianin' < *dvāras* 'dwór', *kiēmionis* 'wieśniak' (dial.) < *kiēmas* 'wieś'. Litewskie NM na *-ionys* wymieniają się z nazwami na *-ėnai*²⁰³.

W tej samej funkcji występuje również łot. *-ēns*, pl. *-ēni*²⁰⁴. Zarówno lit. *-ėnas*, jak i łot. *-ēns* tworzą też patronimica, np. lit. *brolē'nas* 'syn brata': *brōlis* 'brat', łot. *brālēns* 'ts.'

Z formantem *-jan-* zestawia się także gr. patronimica typu οὐρανίων 'syn Uranosa, mieszkaniec nieba' < οὐράνιος 'niebieski' i gal. nazwy plemion typu *Suessiones*, Κουριωνες.

Pierwotną podstawę tworzyły tematy na *-ēn-*. Postać *-jan-* uogólniła się wtórnie. Pierwotnie właściwa była po *i*, *j*, *č* *ž* *š* podstawy derywacyjnej.

¹⁹⁹ Por. E. Zupitza KZ XXXVII 397.

²⁰⁰ Próby Brugmanna Grdr. II 1, 512—3, A. Vaillanta RES XXXVIII 214—5.

²⁰¹ Endzelin LG 212—3.

²⁰² Rozwadowski WP II 327—9.

²⁰³ Otrębski GL II 183—4, 203—4.

²⁰⁴ Endzelin LG 221—2.

Suf. *-inz*

1. Przyrostek ten tworzy przede wszystkim singulativa od osobowych rzeczowników zbiorowych, od nazw mieszkańców pewnych okolic, nazw plemion, nazw miejscowych, np. *bratinz* 'brat': *bratŕja* coll. 'bracia': *bratz*; *čel'adinz* 'należący do rodu, wspólnoty rodowej, jeden z domowników': *čel'adŕ* coll. 'ród, wspólnota rodowa, wszyscy domownicy, służba'; *gospodinz* 'pan, władca': *gospoda* coll. 'panowie': *gospodŕ* 'pan'; *ludinŕ* 'człowiek' < *ludŕ*, *ludŕje* coll. 'ludzie'; *obrinz* 'Awar; wielkolud, olbrzym' < *Obre* 'Awarzy'; *vojinz* 'żołnierz' < *voji* pl.; *Rusinŕ* 'Rusin' < *Rusŕ* coll. 'Ruś'.

2. Wyjątkowo spotyka się *-inz* w innej funkcji w wyrazach niemotywowanych, np. *mlinz* 'rodzaj naleśnika, blin': *mel'ti mel'ŕ* 'mleć', czy też nomen agentis: n. instrumenti *kŕlinz* 'klin, narzędzie do rozszczepiania, rozkluwania': *kolti kol'ŕ* 'uderzać czymś ostrym, kłuć; szczepać, rozłupywać'.

3. Suf. *-inz* pozostaje w ścisłym związku z *-inz* tworzącym przymiotniki dzierżawcze²⁰⁵, pierwotnie od tematów na *-i-*, np. *zvěrinŕ* 'zwierza, zwierząt': *zvěrŕ*; *gostinŕ* 'należący do obcego, przybysza, gościa': *gostŕ*. Punktem wyjścia były więc formacje typu *čel'adinŕ*: *čel'adŕ*, *ludinŕ*: *ludŕ*, *Rusinŕ*: *Rusŕ*. Znaczenie singulatywne rozwinęło się więc z pierwotnego posesywnego: *čel'adinŕ* 'jeden z domowników' < 'należący do wspólnoty rodowej, domowników'.

Wskazano na bliskie odpowiedniki w innych językach ie.: lit. *-ŕynas*, np. *kaimŕynas* 'sąsiad' < *káimas* 'wieś'; *avŕynas* 'wuj': psł. *ujb* 'ts.', ie. *au-jo-*. Tu należą najprawdopodobniej lit. rzeczowniki zbiorowe na *-ŕynas* (por. pokrewne psł. *-ina* tworzące zarówno collectiva, jak i singulativa), także patronimica, np. *broŕlynas* 'bratanek': *brŕlis* 'brat'.

Bliskie funkcyjnie jest też łac. *-inus*, np. *vŕcinus* 'sąsiad': 'sąsiedni, bliski' < *vŕcus* 'wieś'.

Jak poucza pokrewny formant *-ina* (zob. niżej), sufiks *-inz* może kontynuować nie tylko ie. *-inos*, ale również i *-einos*.

Suf. *-ina*²⁰⁶

1. Przyrostek *-ina* jest jednym z najproduktywniejszych sufiksów słów. Tworzy rzeczowniki od przymiotników, rzeczowników, rzadko też od czasowników. Najbardziej produktywnie są abstracta odprzymiotnikowe, ulegające często konkretyzacji. Wśród derywatów odrzeczownikowych abstracta są rzadkie. Najczęściej spotyka się wyrazy oznaczające coś pochodzącego od podstawowego rzeczownika, coś z nim jakoś związanego.

Jak zwykle z abstraktami związane są genetycznie collectiva (por. stczak. *divjina* 'pustkowie': 'dzikie zwierzęta'), obok których pojawiają się jednak także singulativa, nawiązujące do przyrostka *-inz*.

Z tą ostatnią grupą związane są wyrazy ekspresywne z zabarwieniem uczuciowym dodatnim albo ujemnym, a więc deminutiva i augmentativa.

2. Derywaty odprzymiotnikowe: *bŕlin'a* 'biel, białość; coś białego, np. biała plama, białko jajka, oka' < *bŕls* 'biały' (przy konkretyzacji możliwy też akcent *bŕlin'a*); *bližin'a*: *bližin'a* 'bliskość' < *bližŕ* 'bliski' (-ž- w oparciu o comparativus); *brätovŕšćina* 'bratanie się, związek braterski' < *bratovŕškŕ* 'braterski'; *brzin'a* 'szybkość; bystry nurt, strumień' (płd.-wsch.) < *bržŕ* 'szybki'; *bylina* 'roślina, zioło; to, co było, zdarzenie przeszłe' (płn.) < *bylŕ* 'który istniał, wyrósł';

²⁰⁵ Lohmann KZ LVI 74—6, Vaillant GC II 1, 311.

²⁰⁶ Zob. Netteberg ScSl VI 132—43, Majewska-Grzegorzycowa BPTJ XX 163—73.

bystriŋa 'szybkość, bystrość; rwący nurt rzeki, potok' < *bystri* 'bystry, szybko płynący'; *čělina* : *čělina* 'całość, nienaruszoność; ziemia nie orana, nowizna' < *čěl* 'nienaruszony, cały'; *dalina* 'dalekość, dal' < *dal-*, *dal-ekz* 'daleki'; *domovina* 'kraj ojczysty, dom rodzinny' < *domov* 'domowy'; *glubin* 'głębokość; miejsce głębokie' < *glōb-* : *glōb-okz* 'głęboki'; *istina* 'prawda' < *ist* 'prawdziwy, ten sam'; *krivin* 'krzywość, zakrzywienie; coś zakrzywionego; niesprawiedliwość, krzywda' < *kriv* 'krzywy; niesprawiedliwy'; *medovina* 'napój z miodu' < *medov* 'miodowy'; *moldin* 'młodość; coś młodego, np. młode pędy roślinne, młody las; młodzież' < *mold* 'młody'; *novina* 'nowość, coś nowego, np. nowa wiadomość, ziemia uprawiana po raz pierwszy' < *nov* 'nowy'; *obština* 'wspólnota gminna' < *obšt* 'wspólny, nie swój'; *orstina* 'roślina' (pln.) < *orstl* 'wyrosnięty, wysoki'; *orvina* 'równina' < *orv* 'równy'; *ostrin* 'ostrość; coś ostrego, ostrze' < *ostr* 'ostrzy'; *sědina* 'siwizna, siwe, pobielale włosy' < *sěd* 'siwy, szary'; *soldina* 'słodkość, słodycz; coś słodkiego' < *sold-* : *sold-ekz* 'słodki'; *solnina* 'solone mięso, solony tłuszcz' < *soln* 'słony, solony'.

Podobnie od liczebników porządkowych, np. *desęina* 'dziesiąta część, dziesięcina' < *desę* 'dziesiąty'; *osmına* 'ósma część' < *osm* 'ósmy'.

3. Derywaty odrzeczownikowe: *bābina* 'spadek po babce' < *bāba*; *bratrina* 'spadek po bracie' < *bratr* 'brat'; *otčina* 'kraj ojczysty, dziedziczna, rodowa własność' < *otč* 'ojciec'; *bōltina* : *bōltovina* (o elemencie -ov- p. s. 96) 'bagnó, moczary' < *bōlt*; *dolina* 'ziemia nisko położona, dolina' < *dol* 'dół'; *ěrebina* : *ěrebina* 'jarzębina' < *ěreb*, *ěreb* 'jarzab, drzewo lub krzew Sorbus'; *kopina* 'kępa, np. drzew; krzak, krzew; jeżyna' < *kopa* 'kępa'; *bobovina* : *bobina* 'liście i łodygi bobu; słoma bobowa' < *bob* 'bób', *bobov* 'bobowy'; *bobrovina* (*bebrovina*, *bēbrovina*) 'mięso bobra; futro bobra; bobrowy strój' < *bobr* (*bebr*, *bēbr*) 'bóbr' (temat na -u-), *bobrov*, *bebrov*, *bēbrov* adi.; *govędina* 'mięso wołowe' < *govęd* 'wół'; *ovčina* 'skóra owcza; mięso owcze, baranina' < *ovč* 'owca'; *teletina* 'mięso z cielęcía, skóra z cielęcía' < *telet* 'cielę'; *pajčina* : *pajčina* 'pajęczyna, siatka pajęcza' < *pajč* 'pająk'.

4. Wyodrębniają się collectiva, z którymi spotkaliśmy się już w formacjach odprzymiotnikowych. Wyjątkowo spotykamy rzeczowniki zbiorowe osobowe czy żywotne, np. *družina* 'drużyna, zastęp, towarzystwo' < *drug* 'przyjaciel, towarzysz'; *rodina* 'ludzie należący do jednego rodu; ziemia należąca do rodu' < *rod* 'ród'; *zvěřina* 'zwierzęta; mięso dzikich zwierząt, dziczyzna' < *zvěř* 'zwierzę'.

Najczęściej mamy tu nazwy drzew, zagajników, krzewów, np. *běrzina* : *běrzovina* 'las brzożowy, zarośla brzożowe, gałązki brzoży' < *běrz* 'brzoża'; *borovina* 'las sosnowy; krzaki leśnych jagód' : *borina* 'las sosnowy, łuczyno sosnowe' < *bor* *boru* 'sosna, las sosnowy', adi. *borov*; *bzina* : *bzovina* 'bzy, krzew bzu czarnego' < *bz* 'bez, Sambucus'; *derovina* 'drzewa, lasek' < *derov* 'drzewo'; *dōbina* 'las dębowy, dęby' < *dōb* 'dąb'.

5. Nierzadko obok znaczenia zbiorowego w tym samym wyrazie mamy singulatywne. Tak np. *běrzina* oznacza też 'brzożę', *zvěřina* 'zwierzę', *sōlmina* 'słoma' : 'pojedyncze źdźbło słomy' (< *sōlma* 'słoma'); *derovina* 'drzewo', *dōbina* 'drzewo dębowe, pałka dębowa'.

Singulativa zaświadczone są we wszystkich prawie językach słow. Produktynny jest ten typ w wsch.słow.

6. W całej prawie Słowiańszczyźnie spotyka się formacje ekspresywne na -ina²⁰⁷. Zarówno na północy, jak i na południu występują augmentativa

²⁰⁷ Zob. Balić AslPh XXIII 196—200, Netteberg ScSl VI 135—8.

i pejorativa, produktywne szczególnie w pld.słow. Bardziej ograniczone są deminutiva, znane dziś tylko zasadniczo w pfn.słow.

Oto kilka przykładów o większych zasięgach przemawiających za prasłowiańskością wyrazów: *ězvina* : *ězva* 'dół, jama, nora; rana'; *godina* '(dogodny) czas, pora' : *godъ* 'odpowiedni czas, gody, święta'; *golvina* : *golva* 'głowa'; *chlvina* < *chlvъ* 'chata; chlew'; *chormina* : *chormъ* 'dom, chata'; *chyzina*, *chyzina* : *chyzа*, *chyzа* 'dom, chata'; *končina* : *konъchъ* 'koniec'; *kršina* : *kršcha* 'odrobina, okruszyna'; *lupina* : *lupa* 'łupina, łuska, skorupa'; *osina* : *osa* 'topola drżąca'.

7. Nie jest wykluczone, że w niektórych z tych przykładów *-ina* występuje w funkcji strukturalnej. Taką właśnie funkcję ma np. w wyrazie *krajina* 'kraniec, brzeg; pograniczny pas ziemi' : *krajъ* 'ts.'

8. Wyjątkowe są nomina actionis (> n. acti) z suf. *-ina*, np. *rodiny* pl. 'rodzenie; urodziny, narodziny, poród; urodzaj', zach. nomen agentis 'rodzice' < *roditi* 'rodzić' (por. wyżej *rodina*). Najczęściej mają one podwójną motywację: w czasowniku na *-iti* i w istniejącym paralelnie rzeczowniku, np. *gostina* 'gościnia, gościna, pobyt poza domem; uczestnicy gościny' : *gostiti* 'gościć, podejmować gości, być gościem' : *gostъ* 'gość, obcy, przybysz'; *krštiny* pl. 'chrzciny' : *krštiti* 'chrzczyć' : *krštъ* 'chrzest' (por. lit. *krikštynas* pl. 'chrzciny' : *krikštas* 'chrzest'); *bratina* (*brātrina*) 'bratanie się, związek braterski, grupa osób stanowiących wspólnotę' < *brats* (*bratrъ*) : *brat(r)iti sę* 'bratać się'; *brusina* zwykle pl. *brusiny* 'opiłki powstałe przy ostrzeniu na brusie' : *brusiti* 'trzeć, ścierać, ostrzyć na brusie' : *brusz* 'kamień służący do ostrzenia, brus'.

9. Rzadkie są wyrazy niemotywowane, nie mające na gruncie słow. podstawy derywacyjnej, np. *bolzina* 'belka służąca do podpierania czegoś, podkładka drewniana, poduszka' (: *bōlzinо* 'belka podpierająca') = lit. *balžiena* 'podłużna belka brony' : lot. *bālžīt* 'podpierać'; *malina* 'malina' : lit. *mėlynas* 'niebieski, siny, modry', *mėlynė* 'czernica', *mėlvas* 'sinawy, błękitny'; *osina* 'Granne' : *osla* 'osełka', *ostrъ* 'ostrzy'.

10. Dowodem produktywności suf. *-ina* jest nawarstwianie się na pierwotne archaiczne formacje, np. *blsvotina* 'wymiociny, wydzieliny przy wymiotach' < *blsvota* 'wymioty' < *blsvati* 'wymiotować' (*-ot-ina* spotykamy też np. w sch. dial. czak.); *soltina* : *soltvina* 'słona woda mineralna, słone źródło, bagno' : *sol-tъ* : *soltъ* *soltъve* 'bagno, błoto ze słoną wodą'.

W poszczególnych językach słow. spotyka się też nawarstwienia na nomina actionis z suf. *-ba*, *-da*, *-tva*, *-nje*, np. scs. *tatbina* 'kradzież' (też stczak.), bułg. dawne *krivdina* 'krzywda', *pravdina* 'prawda', stczak. *pitvina* 'napój', pol. ekspresywne intensiva typu *gadanina*, *bieganina* (znane też np. w ukr.). Por. także ukr. *hnyljatyna* 'ścierwo', *truchljatyna* 'zbutwiałość'.

11. Rzeczowniki z suf. *-ina* wykazują opozycję akut (na pierwszej samogłosce sufiksu, czy też na długiej samogłosce rdzennej) : oksytoneza. Abstracta odprzymiotnikowe cechuje oksytoneza²⁰⁸.

12. Suf. *-ina* nawiązuje przede wszystkim do odpowiednika męskiego *-inz* (por. *bělina* 'białość, biel' : *bělinz* 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą') i wraz z nim do psł. formantu przymiotnikowego *-inz*. Niektóre wyrazy na *-ina* (*-izna*) mają obok siebie przymiotniki dzierżawcze z suf. *-inz*, np. *babina* : *babinz*, *bratina* : *bratinz*, *zvěrina* : *zvěrinz*, *materina* (*materizna*) : *materinz*. Mogą to więc być z pochodzenia urzeczownikowione pierwotne przymiotniki.

Spotyka się dokładne odpowiedniki ie., zwłaszcza bałt., poszczególnych

²⁰⁸ Kuryłowicz IG II 148, Acc. 223.

wyrazów, np. *bolzina* = lit. *balžiena* (p. wyżej); *jarina* = lit. *ėriena* 'mięso jagnięce'; *ovšėina* = lit. *avikiena* 'mięso owcze, baranina'; *vľ'ėina* = lit. *vilkiena* 'skóra wilcza', łac. *pellis lupina*; *zvěrina* = lit. *žvėriena*, łac. *ferina* 'dziczyzna': *ferinus* 'zwierzęcy'.

Z przykładów tych widać, że dla suf. *-ina* w tego typu formacjach trzeba przyjąć jako podstawę ie. *-einā*, rzeczownikowiony pierwotny przymiotnik na *-eino-*.

Z drugiej jednak strony rzeczowniki zbiorowe na *-ina* wyraźnie zdają się nawiązywać do litewskich z suf. *-ynas*, np. *berzina*: lit. *beržynas* 'las brzozowy'. Wskazywałoby to więc na ie. *-inā*: *-ino-*.

W języku lit. spotyka się także suf. *-yna* w funkcjach przypominających psł. *-ina*, np. *kaimyna* 'sąsiedztwo; sąsiedzi': *kaimynas* 'sąsiad'; *šeimyna* 'familia, czeladź': *šeimā* 'rodzina'; *bobyna* 'babina': *boba* 'baba'; *karvyna* 'krówsko': *kārvė* 'krowa'.

Tu należą też nomina loci na *-ynė* (< *-inīā*), np. *beržynė* 'miejsce, na którym rosną brzozy': *beržas* 'brzoza'²⁰⁹.

Wszystko więc przemawia za tym, że w psł. *-ina* zlały się dwa formanty ie. *-einā* i *-inā*: *-eino-*: *-ino-*. Repartycja obu tych postaci na materiale słów jest niemożliwa. Podobne zmieszanie stwierdza się także w innych językach ie., np. łac., germ.; (w germ. występuje znaczenie deminutywne)²¹⁰.

Suf. *-izna*²¹¹

1. Przyrostek ten występuje w tych samych zasadniczych funkcjach co *-ina*. Typowy jest dla pñ.słów., produktywny szczególnie w kasz.-śl. Zasięg ogólnosłów. ma tylko *bėlizna*, w języku scs. zaświadczone są 2 wyrazy: *glavizna* 'początek' i *ukorizna* 'obelga'.

Przykłady:

Od przymiotników niemotywowanych:

bėlizna 'biel, białość; to, co białe, np. biała odzież, gleba, biaława warstwa drewna pod korą' (przy znaczeniu abstrakcyjnym też akcent *bėlizn!a*) < *bėlz* 'biały'; *cėlizna*: *cėlizn!a* (pñ.) : *cėlina* (p. wyżej); *istizna* (pñ.) : *istina* (p. wyżej); *krivizna* pñ. : *krivina* (p. wyżej); *novizna* (pñ.) : *novina* (p. wyżej); *žľ'tizn!a* 'żółtość, coś żółtego' (pñ.) : *žľ'tina* 'ts.'

Od rzeczowników:

bėbizna (pñ.) : *babina* (p. wyżej); *brat(r)ovizna* (pñ.) : *bratrina*, *bratrovina* (p. wyżej); *otėčizna* (pñ.)²¹² : *otėčina* (p. wyżej); *materizna* 'spadek po matce' (pñ.) < *mati matere* 'matka'.

2. W dialekcie kaszubskim dobrze zaświadczone są collectiva, np. *dėbizna*: *dėbovizna* 'dęby', *skalzna* 'skały', por. pol. *dziczyzna*, *nierogacizna*, stpol. *mėżczyzna* 'mężczyźni', *žėńszczyzna* 'kobiety', strus. *chudzizna* 'biedota, biedacy'. Mamy tu również formacje typu *celėczna* 'cieleęcina', *pajėczna* 'pajęczyna'. Częste są abstracta odprzymiotnikowe, np. *grėbizna* 'grubość', *sušyzna* 'suchość'. Spotyka się też singulativa, np. *gradzėzna*, *gradovizna* 'ziarnko gradu', *šněžyzna* 'śnieżynka'.

²⁰⁹ Otrębski GL II 199—201, 212—3.

²¹⁰ Por. Vondrák VSG I 543—6, Kuryłowicz Acc. 293, Brugmann Grdr. II 1, 273—9.

²¹¹ Zlb. H. Safarewiczowa, Nazwy miejscowe typu *Mroczkowizna*, *Klimontow-szczyzna*, 1956; N. M. Šanskij Sbornik ... V. V. Vinogradovu, 1958, 330—41.

²¹² Ale ros. pożyczone zapewne z zach.rus. języka kancelaryjnego, Šanskij, op. cit. 340.

3. Abstracta odprzymiotnikowe wykazują zwykle oksytonezę. Dla wyrazów o znaczeniu skonkretyzowanym typowa jest akcentuacja *-i-* sufiksalnego.

4. Suf. *-izna* jest odmianką podstawowego *-ina*, por. *-na* : *-sna* : *-zna*, *-nъ* : *-snъ*, *-znъ*. Spółgłoska *-z-* wyabstrahowała się z wypadków typu *bělizna* : **bělizъ* 'białawy, jasny' (dłuż. *běliza* 'biel drzewa', bułg. dial. *belizna* 'biała ziemia', ros. dial. *belizъ* 'jasna smuga', *belizina* 'ts.'): *bělъ* 'biały'. Por. też ros. dial. *prjamizъ* (*prjamisъ*) : *prjamiznъ* : *prjaminá* 'prostota, prosty kierunek'; *dróbizъ* : *drobizgá* 'drobiazg' ²¹³.

Tematy spółgłoskowe na *-en-* ²¹⁴

1. Istnieje kilkadziesiąt wyrazów psł. wykazujących formant *-en-*. Duża ich część nie ma odpowiedników ie., powstała więc na gruncie psł., co świadczy o pewnej produktywności tej formacji w okresie psł. W czasach historycznych suf. *-en-* nie wykazuje już produktywności.

2. Przede wszystkim ze względu na budowę nom. sg. wyróżnić trzeba trzy podstawowe grupy: masculina na *-ę*, *-enъ*; masculina na *-my*, *-menъ*; neutra na *-mę*.

Masculina na *-ę*, *-enъ*

1. Nom. sg. na *-ę* (< *-ēn*) ²¹⁵ zaświadczony jest wyjątkowo (*korę*, *sŷšę*, *stržę*), zwykle wyparty został przez pierwotny acc. sg. na *-enъ*, poprzez który typ ten przeszedł najczęściej do tematów na *-jo-*. Śladem pierwotnego nom. sg. na *-ę* < *-ēn* jest oboczna postać wokalizmu sufiksu *-ēn-* zob. niżej *moždžanъ*, *sęžanъ*, a także typ z suf. *-ēn-inъ* (s. 119).

2. Należące tu wyrazy są w większości niemotywowane, np. *elenъ elene* 'jelen': stlit. *elenis*, dziś lit. *ėlnis ėlnio* : *ėlnias* 'ts.', gr. ἔλλος 'jelonek' (**elnos*), ἔλαφος 'jelen' (**elŋ-bho-s*), orm. *elŋ elin* 'ts.', ie. *el-en-* : *el-n-* : *el-ŋ-*; *korę korene* 'korzeń' (: *kar'ъ* 'krzak, krzew; korzeń') : lit. *kerėti keriiu* 'puszczać korzenie, pędy, krzewić się', *kėras* 'krzak, pień, karcz'; *stepenъ stepene* : *stopenъ stopene* 'stopień, szczebel' : *stopa* 'najniższa część nogi stawiana na ziemi, stopa', lit. *stāpas* 'słup podporowy', por. też należące tu stwniem. *stuo(f)fa*, niem. *Stufe* 'stopień, szczebel'; *bolenъ* 'ryba Aspius' (zach.-płd.) : *bol-* 'biały', psł. *bolto* 'błoto, bagno'.

3. Wyjątkowo spotyka się zredukowaną postać sufiksu *-n-*: *dēnъ dēne* 'dzień', ie. *dei-en-* : *di-n-*, stind. *dīnam* 'ts.', łac. *nun-dinae* pl. 'targi, które się odprawiły dziewiątego dnia', z wokalizmem pełnym: lit. *diend*, łot. *diena* 'dzień' (**dein-*).

Por. niżej *sŷŋce*.

4. Suf. *-en-* spotyka się również w funkcji strukturalnej formantu rozszerzającego archaiczny typ słowotwórczy, np. pierwotny wyraz pierwiastkowy: *āsēnъ* 'jesion, Fraxinus' : ie. *ōs*, łac. *ornus* 'gatunek jesionu' (*ōs-en-os*, psł. *āsēnъ* 'ts.'). lit. *ūosis*, łot. *uōsis*, stpr. *woasis* 'jesion' (bałt. **ōs-i-*).

Tu należy też psł. **mēsę* zawarte w *mēsęць* 'księżyc, miesiąc' (**mēs-en-ko* : **mēs-ŋ-ko-*) : ie. *mēs-*, stind. *māḥ māsaḥ* por. dial. wsch. *mēs-ikъ* 'księżyc'.

5. Ie. archaiczne tematy na *-r/n-* kontynuuje: *sŷšę sŷšene* m. 'szerszeń' < ie. *kŷs-en-* : lit. *širšuō -ešs*, stwniem. *hurnūz* (**hurzn-*) 'ts.' : łac. *crābrō -ōnis* 'ts.' (**crāsrō*) ²¹⁶.

²¹³ Por. Vaillant RES XXXVIII 211—4.

²¹⁴ Vaillant SI IX 490—6, GC II 1, 191—219.

²¹⁵ Zubatý RS II 4—5.

²¹⁶ Benveniste Origines 11.

Por. też *słnŕce* 'słońce' ślad pierwotnego ie. tematu na *-l/n-*, zob. s. 101.

6. Wyodrębnia się grupka wyrazów jasno motywowanych:

denominativa:

moždžēn *moždžene*: *moždžan* *moždžane* (**mozg-ēn-ŕ*) 'mózg; drewniany gwóźdź, kołek, klin' < *mozg* 'ts.', stprus. *muzgeno* f. 'szpik kostny', lit. *s māgens* m. pl. 'mózg' (**mazgen-*), stind. *majjān-* m. 'szpik kostny'; *pręslēn* *pręslene* 'krążek nakładany na wrzeciono' < *pręslo* 'wrzeciono'; *pŕ'stēn* *pŕ'stene* 'pierścień' < *pŕ'st* 'palec', stpr. *pirsten* 'palec'; *stržę* *stržene* 'rdzeń, medulla; najgłębsze miejsce rzeki, nurt rzeki': *strž* 'ts.': stpr. *strigeno* f. 'mózg', szwedz. *streke* 'nurt rzeki' (**strikan*);

deverbativa:

greben *grebene* 'grzebień': *greb* *greti* 'grzebać, drapać, czesać', por. łac. *pecten* 'grzebień, grępla': *pectō* 'czeszę, grępluję'; *sęžen* *sęžene*: dial. *sęžan* (**seg-ēn*) 'miara długości, zasięg rozpostartych rąk, liczony od końca palców jednej dłoni do końca palców drugiej': *seg* *sękti* 'sięgać'.

7. Tematy na *-en-*, *-n-* są dziedzictwem ie.²¹⁷ Z podanych przykładów widać nawiązania ie. kilku wyrazów (*elēn*, *sr'sę*, *moždžēn*, *stržę*, *dn*). Przyrostek *-en-* odgrywał w ie. dużą rolę w funkcji przede wszystkim sekundarnego formantu strukturalnego. Typowa dla języka praie. była zmienność wokalizmu sufiksального (*-en-*: *-on-*, *-ēn-*: *-ōn-*, *-n-*), np. nom. sg. *elēn*, acc. sg. *elen*, gen. sg. *eln-*. W poszczególnych językach ie. taki skomplikowany paradygmat upraszczano, uogólniając zwykle jedną z tych postaci.

W języku lit. tematy spółgłoskowe na *-en-*, *-n-* są zaświadczone szczątkowo²¹⁸. Psł. trzem typom *-ę*: *-en* *-ene*, *-my* *-mene*, *-mę* *-mene* odpowiada w lit. wspólny typ męski na *-uo* *-ens*, *-muo* *-mens*.

Masculina na *-my*, *-men*

1. Prawie wszystkie należące tu wyrazy są niemotywowane, np. *ębmene* 'jęczmień, Hordeum': *ębn* 'jęczmienny' najprawdopodobniej nawiązuje do ie. *ank-* 'zginać', psł. *okob* 'zakrzywiony hak', lit. dial. *anka* 'pętla', stwniem. *ango*, *angul* 'haczyk, kołek', łac. *uncus* 'zagięty hak', gr. ὄγκος 'zakrzywienie, hak'; *kāmy* *kāmene* 'kamień': ie. *ak-men-*, *ak-men/-mer-* 'ts.', lit. *akmuō* *akmeñs*, stind. *ásman-* 'ts.', stwniem. *hamar* 'młot' (pierwotnie kamienny); *kremy* *kremene* 'krzemień': ie. (*s*)*ker-*, (*s*)*krem-* 'krajać, ciąć', łot. *krēms*: *krams*, lit. dial. *krams* 'krzemień'; *pŕmy* *pŕmene* (zach.-płd.) 'promień, wiązka świetlna; pęczek, wiązka; strumień, źródło': *per* *prati*, *pr* *perti* 'przeć'; *remy* *remene* 'rzemień': ie. *ar-*, *ar-* 'łączyć, spajać', psł. *arimo*: *arim* 'jarzmo'; *strūmy* *strūmene* (: *struja*, *struga* 'ts.'): ie. *sreu-* 'płynąć' = lit. dial. *straumuō*, *sraumuō* *-meñs* 'strumień, bystry nurt rzeki', por. gr. ῥεύμα n. 'prąd, nurt, strumień; zalew, powódź', trackie Στρυμῶν NW; *pŕmy* *pŕmene* 'płomień': *polēti* 'gorzeć, płonąć'.

Jak widać, kilka wyrazów opartych jest wyraźnie o podstawy werbalne (*polmy*, *pormy*, *strumy*).

2. Na gruncie poszczególnych języków słow. pojawiają się formy sugerujące psł. *kamz*, *polmz*, *remz*, *kremz*. Jak widać z faktów kaszubskich, tego rodzaju wyrazy są wyraźnie wtórnymi derywatami wstecznymi, powstałymi niezależnie w poszczególnych językach słow. w oparciu o nom. sg. na *-y*. Tak więc kasz.

²¹⁷ Brugmann Grdr. II 1, 292—312.

²¹⁸ Otrębski GL II 165—6, Stang VGBS 225—7.

kam, płom, rzem, krzem < *kamy, płomy, rzemy, krzemy* (notowane przez Lorentza w słowińskim)²¹⁹.

3. W języku ros. dobrze zaświadczone są archaiczne skonkretyzowane abstracta odprzymiotnikowe na *-menъ* rodzaju męskiego i żeńskiego, np. *gólb-menъ* 'powierzchnia jeziora nie osłonięta przed wiatrem; otwarte pełne morze; gładki pień drzewa': *gólyj* 'nagi, goły'; *gluchménъ* 'głucha noc': *gluchój* 'głuchy'; *suchménъ* 'sucha, kiepska gleba; posucha': *suchój* 'suchy'; strus. *uzmenъ* 'cieśnina': *ozzka* 'wąski'²²⁰.

Tego rodzaju wyrazy spotyka się też w innych językach słow.

4. Przyrostek *-my -mene* kontynuuje ie. *-men-* tworzące nomina actionis (> n. acti), rzadziej n. agentis rodzaju męskiego (sufiks złożony z *-en-* nawarstwionego na podstawowe *-m-*)²²¹. Nom. sg. *-my* pochodzi z pierwotnego *-mōn-*, dobrze zaświadczonego na gruncie ie. Lit. dokładny odpowiednik *-muo -mens* derywuje przede wszystkim od podstaw werbalnych (pierwotne nomina actionis > n. acti), wyjątkowo od przymiotników²²².

Jak widać z podanego materiału, dokładne odpowiedniki ie. spotyka się wyjątkowo (*strumy*: lit. *straumuō*). Wynika z tego, że formacja ta wykazywała w psł. pewną produktywność.

Suf. *-mę -mene*²²³

1. Zaświadczonych jest kilkanaście wyrazów psł. z tym formantem. Wszystkie oparte są na pierwiastku werbalnym lub nominalnym. Typowym wokalizmem pierwiastka jest *e* (*ě, er*). Większość to wyrazy niemotywowane. Część z nich ma dokładne lub bardzo bliskie odpowiedniki ie. Typ ten wykazywał pewną produktywność w psł., jak świadczy grupa wyrazów nie znanych innym językom ie.

Pod względem semantycznym jest to grupa archaiczna. Najczęstsze są wyrazy konkretne na oznaczenie podstawowych przedmiotów, pojęć. Rzadkie są wyraźne nomina actionis > n. acti.

Oto podstawowy materiał:

běrmę bėrmene 'ciężar noszony, brzemie, plód' (**bherō men-*) < *bher-* 'nosić, nieść', psł. *berō bbrati* (zob.), wed. *bhāriman-* 'niesienie'; *jēmę jēmene* 'imię' < **ymen-* < **ymen-*, iryj. *ainmm n-* n. (**ymen-*): stpr. *emnes, emmens* m. (**enmen*); *plēmę plēmene* 'rodzina, ród, plemię; nasienie' (**plēd-mę*) < *plēd-*: *ploditi* 'plodzić, powodować rodzenie', *plōdz* 'plód, owoc'; *sělmę sėlmene* 'ślepie, belka stanowiąca grzbiet dachu' = lit. *šėlmuō šėlmeñs* m. 'szczyt dachu, okna; długa belka'; *sēmę sēmene* 'sianie; nasienie' < ie. *sē-men-* 'ts.' < *sē(i)-* 'siać', psł. *sějō sėti* 'ts.', łac. *sēmen -inis* n. 'nasienie', stpr. *semen* n. 'ts.', lit. *sėmens, sėmenys* m. pl. 'siemie lnu', stwniem. *sāmo* m. 'nasienie'; *tēmę tēmene* 'wierzch czaszki, ciemie' może do ie. (*s*)*teg-* 'pokrywać, osłaniać' = łac. *tēgmen -inis* 'pokrycie, osłona'²²⁴; *timę timene* 'bioto, bagno' (dial.): ie. *tī-*: *tāi-*, psł. *tajō tajati* 'tajać,

²¹⁹ AJK VIII mapa 387, cz. II s. 208—13. O powstaniu tego typu skrótów p. Lohmann KZ LVI 62—3.

²²⁰ Vaillant GC II 1, 210—1.

²²¹ A. Meillet, Wstęp do językoznawstwa indoeuropejskiego⁸, 1958, 233—4, Brugmann Grdr. II 1, 232—42.

²²² Otrębski GL II 175—7.

²²³ Isačenko Studie Havránek 114—30, A. Mátł, ib. 139—49, W. Porzig IF XLII 221—74.

²²⁴ Etymologia N. Trubeckiego, p. N. Durnovo Sl VI 230 uwaga 1.

topić się; *vermę* 'czas' (**vert-men-*): *vřtĕti (sę)* 'kręcić się, obracać się', stind. *vartma* n. 'śląd koła, tor, ścieżka', por. łac. *annus vertens* 'okres całego roku'; *znamę* 'znak': *znajo znati* 'znać, wiedzieć', gr. *γνώμα* n. 'cecha, znak rozpoznawczy' (**gnō-mn*).

2. Na pierwotną formację na *-mę -mene* nawarstwił się niekiedy formant nowszy. Tak np. psł. *lēmę lēmene* 'drag umacniający np. strzechę, stóg siana' (= lit. *liemuō liemeñs* 'pień drzewa, słup, słupiec') odnajdujemy w *lēmę-gz lēmę-dzъ* zob. s. 66²²⁵.

3. O pewnej produktywności suf. *-mę -mene* w epoce psł. świadczy przekształcanie za jego pomocą ie. tematów na *-r/n-*, np. *vřmę vřmene* 'wymię' (**ūdh-men-*: psł. *udĕti* 'dojrzewać, nabrzmiwać') na miejscu ie. *ūdh-r-*: *ūdh-n-*: stind. *ūdhar ūdhnas* 'wymię', łac. *uber -is*, gr. *ὄθαρ ὄθατος* 'ts.'

Podobnie jako wariant pierwotnego *ōrmo* (mającego nawiązania ie.) pojawia się na gruncie słow. nowsze *ōrmę ōrmene* 'ramię'.

4. Osobno wymienić trzeba dwa wyrazy nowsze: *pismę pismene* 'znak pisma, litera': *pisymo* 'pisanie, pismo', *pišo pisati* 'rysować, ryc, malować, pisać'; *čismę čismene* 'liczba' (**čit-smen-*, por. *-slo*: *-lo*, s. 103—4): *čisti čitō* 'liczyć, rachować'. Zarówno treść tych wyrazów, jak i ich zasięgi ograniczone do sfery wpływów języka scs. przemawiają za tym, że są to nowotwory epoki cyrylo-metodiańskiej²²⁶.

5. Na uwagę zasługuje wymiennosc formacji na *-my -mene* i *-mę -mene*, np. obok *kremy -mene* 'krzemień', *polmy -mene* 'płomień', *pormy -mene* 'promień', dobrze zaświadczone są też synonimiczne *kremę -mene*, *polmę -mene*, *pormę -mene*²²⁷. Por. też obok psł. *sęženъ sęžene* (p. s. 125) połab. *sązmq* 'stos, sąg drzewa' (**sęžimę*). Tę samą wymiennosc spotyka się w innych językach ie.²²⁸

6. Jak widać z przykładów, suf. *-mę -mene* jest dziedzictwem ie., kontynuuje e. *-men-*: *-mn*.

Suf. *-enz, -eno*

1. Przyrostek *-enz* spotyka się wyjątkowo, np. *lepenz* 'liść' (dial.), łot. *lēpene, lēpe* 'podbiał pospolity': lit. *lāpas* 'liść'; *ōglenz* 'kawałek węgla; węgiel' (płd.)²²⁹: *oglb* m. 'węgiel'; *āsenz* 'jesion, Fraxinus': *āsenz āsene* 'ts.' (p. wyżej s. 124).

2. Częstsze są neutra na *-eno*, np. *verteno* 'wrzecziono': *vřtĕti (sę)* 'kręcić się, obracać się', stind. *vártana-* n. 'obracanie', *vartana-* 'wprawiający w ruch'; *pšēn'lo* 'pszono, obfłuczone z łusek ziarno prosa', urzeczownikowione pierwotne partic. praet. pass. od *pšō pšhati* 'tłuc, obijać z łusek ziarno prosa, jęczmienia'; *zven'lo* 'kawałek ryby, część pewnej całości, ogniwo', może z **zveno*: lit. *žuvis* 'ryba', a więc pierwotnie także urzeczownikowione adi. n.²³⁰; połab. *prādēns* 'przędza, pasmo przędzy' (**prēdeno*): partic. praet. pass. *prēdenz*: *prēdō prēsti* 'prząść'.

3. Na uwagę zasługuje nowsza grupa wyrazów, paralelnie przekształconych w poszczególnych językach słow. z pierwotnych tematów na *-en-*, np. *selmeno*

²²⁵ Sławski SE IV 144—5.

²²⁶ A. Mátl, op. cit. 146—8.

²²⁷ F. Sławski, L'Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves XVIII, Bruxelles 1968, 355—6.

²²⁸ A. Meillet, Wstęp do językoznawstwa ie.³, 1958, 234.

²²⁹ Pierwotne singulativum, Lohmann KZ LVI 62—3.

²³⁰ Vaillant RES XVIII 246—8.

'ślemię' < *selmę selmene*; *sémeno* 'nasienie' < *sěmę sěmene*; *stremeno* 'strzemie' < *stremę stremene*. Por. też ukr. *ramenó* 'ramię' : *ormę ormene*; *znamenó* 'znak, znamie' < *znamę znamene*; *hribenó* 'grzebień' : *grebenъ grebene* : kasz. *grěb'ón -ona* 'grzebień', *kor'ón -ona* 'korzeń', *jelón -ona* 'jeleń'.

4. Suf. *-enz*, *-eno* kontynuują ie. *-eno*²³¹. Jak widać z podanych przykładów, najczęściej mamy tu do czynienia albo z rozszerzeniem na *-o* pierwotnego tematu na *-en-* (*asenz* = łac. *ornus* < *ōsenos*), albo też z substancywizacją pierwotnego przymiotnika czy imiesłowu biernego na *-enz*.

Suf. *-ena*

1. Zaświadczony jest wyjątkowo w wyrazach psł., np. *selzena* 'śledziona', rozszerzenie pierwotnego tematu na *-en-*, dobrze zaświadczonego w odpowiednikach innych języków ie., prapostać ie. *sp(h)elǵh* : *sp(h)elǵh-en* : *sp(h)elǵh-en-ā*; *pelenla* : *pelna* 'pielucha' (p. s. 116).

2. W językach czes. i śl. dobrze zaświadczone są pejoratywne określenia kobiet deweralne (*nomina agentis*) i denominalne (*nomina attributiva*)²³², np. czes. *stařena* 'staruszka' : *starъ* 'stary', laskie *brblena* 'kobieta pyskata' < *brblac* 'burczeć, pyskować'.

Dokładny odpowiednik mamy w ros., zwłaszcza dial., np. ros. *slastěna* f. 'łasuś, łakomczuch' : *slasty* 'słodycz'; dial. *burěna* 'bura krowa' < *buryj* 'bury, brunatny'; *gladěna* m. f. 'dorodny człowiek, dorodna kobieta' < *gládkij* 'ładki, dobrze odżywiony'; *gulěna* f. 'hulanie, bawienie się; rozpustnica; krowa nie przychodząca na czas do domu' < *guljábъ* 'spacerować, bawić się, hulać'.

3. Dokładnym odpowiednikiem jest lit. *-ena* derywujące od czasowników, rzeczowników i przymiotników. Tworzy np. nazwy czynności, służące dość często do pejoratywnego określenia osób, np. lit. dial. *mūšena* 'bicie' : *mūšti* 'bić', *gaišena* 'zdechłak; padlina' : *gaišti* 'zdychać'; *páistena* 'kto bzdury plecie' : *páistyti* 'pleść, bredzić'²³³.

Suf. *-enš*_I (temat na *-i*)

1. Należy tu przede wszystkim *losenš* : *lesenš* f. 'jesień', stpr. *assanis* 'ts.', goc. *asans* 'pora zniw, lato' (**asoni-*) : gr. *-óρᾱ* w *ὀπ-όρᾱ* 'pora zbioru owoców, jesień' < **ὀσάρᾱ* : **ὀσαρ* n. Jest to nawiązujący do tematów na *-en-* ślad ie. typu heteroklitycznego na *-r/n-*²³⁴ (por. *ves-na* : lit. *vāsara*, s. 116).

2. Grupa wyrazów na *-enš* to pierwotne (skonkretyzowane) abstracta na *-š* oparte na imiesłowu biernym, czy też na przymiotniku, np.: *pečenš* 'pieczone mięso; (pieczona) wątroba' : *pekъ pekti* 'piec' : *pečenz* 'pieczony'; *studenz* 'zimno' : *studenz* 'zimny' : *studiti* 'robić zimnym, ziębić'.

Suf. *-ėnz*, *-ėno*

1. Mamy kilka starych rzeczowników z tym przyrostkiem, utworzonych od rzeczowników, przymiotników, czasowników.

2. Od podstaw rzeczownikowych utworzone są np. *bratėnz* : *bratrėnz* (zwykle dem. *bratėncebъ* : *bratrėncebъ*) 'syn brata, brat zwłaszcza stryjeczny, cioteczny, kuzyn; hip. *braciszek* < *bratz*, *bratrs*, por. z tą samą budową lit. *broliųnas* 'syn

²³¹ Brugmann Grdr. II 1, 266—8.

²³² Laskowski PKJ PAN Kr. s. 28 38—9, 118.

²³³ Otrębski GL II 177—8.

²³⁴ Benveniste Origines 19.

brata; syn wuja, stryja lub ciotki' : *brólis* 'brat'; *sestrēns* (zwykle dem. *sestrēnec*) 'syn siostry, siostrzeniec' : *sestra* 'siostra', por. lit. *seserėnas* 'syn siostry' : *sesuō seseřs* 'siostra'.

3. Pierwotnym derywatem odrzeczownikowym jest też niemotywowane *lopēns* 'łopian, Arctium, zwłaszcza Arctium lappa; liść' (: *lopuch* 'ts.', s. 74, *lepen* 'liść' s. 127) : lit. *lāpas* 'liść', ważna roślina lekarska nazwana została od szerokich, wielkich liści.

4. W poszczególnych językach słow. dobrze zaświadczone są nazwy ludzi od miejsca, w którym mieszkają lub z którego pochodzą (nomina originis), np. stpol. *krakowian* : *Kraków*, dial. kasz. sli. *měšćon* 'mieszczanin', sch. dial. czak., sło. *grajan* 'ts.' Wyrazy tego typu są wtórne. Powstały z przekształcenia pierwotnych tematów spółgłoskowych na *-ēn-*, *-jan-* np. psł. *gord'an-ins* : pl. *gord'ane* (p. s. 119).

5. Rzadkie są także derywaty odprzymiotnikowe, np. *lišanz* 'liszaj, choroba skóry; porost' < *lich* 'lichy, zły' (por. *lišaj* s. 87 i ros. dial. *lichój*, *lichie* 'choroba skóry'); *moldēns* : *moldēns* (zwykle dem. *moldēnec* : *moldēnec*) 'młody mężczyzna, chłopiec, dziecko' < *mold* 'młody'.

Z poszczególnych języków słow. por. sli. *pešćon* 'piechur' : *pešči* 'pieszy', sło. *neběšćan* 'niebianin' (kasz. *neb'ōn* 'ts.') : *neběški* 'niebieski'.

6. W związku z produktywnością psł. suf. przymiotnikowego *-ēns* zaświadczone są urzeczownikowione przymiotniki, np. *berstēns* 'naczynie z kory brzo-zowej' : 'zrobiony z kory brzo-zowej', stpol. *kościan* 'laska, kostur' : psł. *kostēns* 'zrobiony z kości'.

7. Wyjątkowe są dewerbalne nomina agentis, np. nazwa ważnej rośliny le-karskiej (stosowanej przeciwko pomorowi, też jako środek magiczny) *odolēns* 'kozłek lekarski Valeriana officinalis' : *odolati*, *odolēti* 'przemagać, zwyciężać, pokonywać'.

Por. też kasz. *b'uřon* 'człowiek burzliwy' < *b'uře* 'burzyć'.

8. Od pierwiastka werbalnego utworzone jest niemotywowane *čerēns* (*črēns*) 'podstawa ogniska, palenisko; głębokie naczynie do warzenia' : *čern* 'ts.' (p. s. 114).

9. Mamy też nieliczne wyrazy niemotywowane z suf. *-ēno*, np. *kolēno* 'ko-lano; pokolenie, ród; człon; zakrzywienie, zgięcie' : *čelns*, *čel'ad* (s. 115, 64), lit. *kelėnas* 'kolano', *kelys* 'ts.'; *polēno* 'polano, kawał drewna, np. prze-znaczonego na opał' : *polti*, *poltiti* 'rozszczepiać, rozcinać, rozplatać'; *timēno* 'muł, bagno' (dial.) : *timę* *timene* 'błoto, bagno'.

10. Suf. *-ēns*, *-ēno* nawiązują do tematów spółgłoskowych na *-en-*, powstały z rozszerzenia ich o tematyczne *-o-* (analogicznie więc do typu *selmeno*, *sěmeno*, czy też kasz. *ielōn*, *k'ořōn* (p. s. 128)). Długa samogłoska sufiksalna kontynuuje pierwotne *-ēn*, jak w uwzględnionym wyżej typie *-ēn-ins* i w formacjach *mož-džanz*, *sežanz* : *seženz* (s. 125). Dokładnym odpowiednikiem suf. *-ēns* jest lit. *-ėnas*, tworzący patronimica, deminutiva i nomina originis²³⁵.

Suf. *-ēns* (temat na *-i-*)

Należy tu pierwotne skonkretyzowane abstractum *golēns* f. 'golizna, nie pokryta mięśniami części nogi od kolana do stopy, goleń, kość podudzia' : *gol* 'goły'.

²³⁵ Otrębski GL II 183—4.

Suf. *-anz*

1. Przyrostek ten zaświadczony jest dobrze zarówno w formacjach denominalnych, jak i dewerbalnych.

Tworzy przede wszystkim od podstaw rzeczownikowych, np.:

patronimica: *bratanz* : *bratranz* (częściej dem. *bratanьць*, *bratranьць*) 'syn brata; brat zwłaszcza nie rodzony, stryjeczny lub cioteczny, kuzyn' < *bratъ*, *bratrъ*; *sestranz* 'syn siostry' (dial.) < *sestra* 'siostra';

wyrazy o odcieniu ekspresywnym, augmentatywnym, np. *kubanz* 'wielkie naczynie' (płn.) < *kubъ* 'naczynie, zwykle z wydrążonego drzewa'; *kъbanz* 'prymitywne naczynie np. z wydrążonego drzewa; pudełko z kory; czerep; wydrążona dynia, tykwa' < *kъbъ* : *kъba* w podobnych znaczeniach; *kuranz* augm. (płn.) < *kurъ* 'kogut'.

Tu zapewne należy też niemotywowane *čъbanz* 'drewniana konewka, dzban' : *čъbъrъ* 'wiadro, ceber' : łot. *ciba* 'małe drewniane naczynie'.

2. W funkcji formantu tworzącego wyrazy ekspresywne (często nomina attributiva) zaświadczony jest dobrze w większości języków słow. Często zwłaszcza spotyka się pejorativa i augmentativa (w płn. i płd.słow.), np. ros. *brjuchán -ána* 'człowiek o dużym brzuchu, brzuchacz' (: brus. *bruchanieць* 'napelniać brzuch'), sle. *okán -ána* 'mający wielkie oczy', *glaván -ána* 'człowiek o wielkiej głowie' (= ros. dial. *golován*); ros. dial. *borodán* 'brodac' : ukr. *borodánъ* 'ts.'

Wyrazy o odcieniu pieśzotliwym, hypocoristica typowe są dla języka sch., np. *brájan* : *brájo* : *brät* 'brat'.

Tu należy też czes. *tchán* 'teść' : psł. *tstь* 'ts.'

3. Zaświadczone są również dobrze stare hipokorystyczne imiona osobowe, np. znane z kilku języków słow. *Stojanz* : *Stojislavz*, *Stojimirz*; *Vl'kanz* : *Vl'komirz*, *Vl'koslavz*; *Bojanz* (p. niżej), *Domanz* : *Domaslavz*, *Něganz* : *Něgoslavz*, *Vojanz* : *Vojislavz*.

4. Derywując od podstaw przymiotnikowych suf. *-anz* tworzy nomina attributiva, zwykle także o zabarwieniu ekspresywnym, np. *bujanz* 'coś potężnego, silnego, gwałtownego, człowiek gwałtowny, niepohamowany; byk, buhaj' < *bujъ* 'bujny, niepohamowany, gwałtowny' : *bujati* o 'potężnych, gwałtownych przejawach'; *byzanz* 'szybki człowiek, szybkie zwierzę' < *byzъ* 'szybki' : *byzati* 'śpieszyć się'; *suchanz* 'człowiek suchy, chudy, chudeusz' < *suchъ* 'suchy'.

Tego rodzaju rzeczowniki dobrze zaświadczone są i dziś w większości języków słow. Zwykle są to ekspresywne nomina attributiva, najczęściej o odcieniu pejoratywnym, augmentatywnym.

5. Nie brak też odczasownikowych nazw działacza, np. *bajanъ* 'opowiadający, opiewający, pieśniarz; wieszcz' (wsch.) < *bajo* *bajati* 'gadać, bajać, zamawiać, czarować'; *běganz* : *běžanz* 'człowiek biegnący szybko, zbieg' (zach.-płd.) < *běgo* *běkti*, *běgajo*, *běgati*, *běžo* *běžati* 'biegnąć, biegać'; *bojanъ* 'bojący się, tchórz' (płn.) < *bojati* *se* 'bać się'; *mļ'čanъ* 'człowiek milczący' (wsch.), < *mļ'čō* *mļ'čati* 'milczeć'; *stojanz* 'kto stoi, stojący; co stoi, stojak' < *stojo* *stojati* 'stać'.

Ekspresywne nomina agentis na *-anz* znane są dobrze zarówno w płn., jak i płd.słow.

6. Suf. *-anz* powstał przez nawarstwienie się podstawowego *-nz* na kończące podstawę derywacyjną *-a*. Punktem wyjścia były więc formacje typu *sestranz* : *sestra*, *županz* 'naczelnik żupy' : *župa* 'określone terytorium, okręg'.

Dokładnym odpowiednikiem jest lit. *-onas*, występujące w funkcjach podobnych do słow. *-anz*. Tworzy derywaty odrzeczownikowe, wśród których spo-

tykamy też nazwy pokrewieństwa i ekspresywne nomina attributiva, np. *té-vónas* 'dziadek' : *té'vas* 'ojciec', *kuprónas* 'garbus' : *kuprà* 'garb'.

Nierzadkie są też odczasownikowe nomina agentis, często z zabarwieniem pejoratywnym, np. stlit. *valdónas* 'spadkobierca, dziedzic' : *valdyti valdo* 'rządzić, władać', lit. *gagónas* 'gęsior' : *gagė'ti gāga* 'gęgać', dial. *šaukónas* 'krzykacz' : *šaukti* 'krzyczeć', *šaukti* 'pokrzykiwać'²³⁶.

Tu należą też łac. substantywizowane przymiotniki typu *īnsulānus* 'mieszkaniec wyspy' : *īnsula* 'wyspa', *Silvānus* 'bóg lasów i pól' < *silva* 'las'²³⁷.

Suf. -manz

1. Istnieje kilka starych wyrazów z przyrostkiem -manz, utworzonych od podstaw nominalnych i werbalnych, np.:

lachmanz 'nędna podarta odzież, lachman, szmata' (płn.) : *lachz* 'ts.' (por. ros. dial. *láchmy* : *lóchmy* pl. 'pęki poplątanych włosów, sierści', *lochmótyj* 'porwany, obdarty, odziany w lachmany'); *durmanz* 'bieluń, środek odurzający; odurzenie' (wsch.) : *durz* 'odurzenie, szal', *durzns* 'szalony, głupi';

sukmanz 'wierzchnie okrycie z sukna, sukmana' : *sucō sukati* 'związać, skrecać przędzę, nawijać na cewkę', *sukno* 'gruba tkanina wełniana, sukno'; *ličmanz* 'blaszka do liczenia, rachowania; ten, który liczy' (płn.) : *ličō ličiti* 'rachować'.

2. W poszczególnych językach słow. istnieje grupa wyrazów z tym suf. utworzonych:

od podstaw rzeczownikowych, np. ukr. *kusmán* 'wielki kęs, kawał' < *kus*, psł. *kosz* 'kęs, kawał'; sch. czak. *očman* 'człowiek o wielkich oczach' od XIV w. (por. wyżej sł. *okān* 'ts.'), *ditmán* 'młodzieniec' : *děte* 'dziecię'; *pūrman* (: *pūrān*) 'indyk' : *pūra* 'indyczka' (też sł. *pūrman* 'ts.');

od podstaw przymiotnikowych:
dłuż. *běľman* 'bielmo, leucoma' (dawne i dial. *běľan* 'ts.'), głuz. *běľman* 'ts.' : *běľz* 'biały', *běľmo* 'bielmo'; ukr. *hluchmán* 'człowiek głuchy' < *hluchyj* 'głuchy', *sirmán* 'wilk' < *siryj* 'szary'.

3. Tu należą też stare imiona osobowe typu sch. *Grđman* XIV w. : *Grđomil* 'teter gratusque', sch. dawne *grđ* 'dumny; szkaradny'; *Rādman* : *Radomir*, *Radomil*; *Vūkman* : *Vukostav*, **Vukomir*.

4. Jak widać z podanego materiału, suf. -man nawiązuje z jednej strony do formantów na -m- i przyrostka -anz, z drugiej zaś do rzeczowników męskich na -my -mene, por. ros. typ abstraktów przymiotnikowych *gluchmenz*, *suchmenz* (s. 126). Postać -manz kontynuowałaby więc pierwotne -mōn-o- (-o- nawarstwione na pierwotny temat spółgłoskowy). Podobnie lit. formacje na -monis -monė nawiązują do tematów na -muo -mens²³⁸.

Suf. -ana

1. Przyrostek -ana zwykle tworzy odpowiedniki żeńskie do rzeczowników męskich na -anz, a więc genetycznie mamy tu właściwie formację z suf. -a w funkcji wykładnika mocji, np. *bratana* : *bratrana* 'córka brata; siostra stryjeczna lub cioteczna, kuzynka' : *bratanz*, *bratranz* (s. 130), *sestrana* 'córka siostry' : *sestranz* (s. 130), sch. *drāgana* 'ukochana, kochanka' : *drāgan* hip. 'ukochany, miły'.

Tu należą też ekspresywne nomina agentis na -ana (: -anz m.), np. czes.

²³⁶ Otrębski GL II 202—3.

²³⁷ Brugmann Grdr. II 1, 280—1.

²³⁸ O nich zob. Otrębski GL II 180—2.

dial. laskie *lejana* 'dziewczynka mocząca się' : *leje let* 'oddawać mocz', *vyjana* m. f. 'beksa' : *vyt* 'wyć, becząć'.

Tak samo do męskich hipokorystycznych imion na *-anz* mamy dobrze zaświadczone odpowiedniki żeńskie na *-ana*, np. sch. *Dobrana*, *Cvetana*, czes. *Květana*.

Obok formacji z odcieniem pieszczotliwym na *-an* spotykamy w sch. też paralelne f. na *-ana*, np. ludowe *devdžana* : *devdžka* 'dziewczyna', *čerana* : *čerka* : *kčič* 'córka'.

2. Wyodrębniony suf. *-ana* jest rzadki, np. psł. *pol'ana* 'miejsce w lesie nie zadrzewione, porośnięte trawą, pole, łąka, otoczone lasem' < *pol'e* 'równa, pusta płaszczyna, pole, ziemia uprawna'; *szmetana* (: *szmētana*) 'śmietana' : *szmeto szmesti* 'zgarnąć, zmieść, zebrać' (: iter. *szmētati*), dial. też *szmētana* 'ts.' : *szmētjo szmesti* 'zmacić'²³⁹.

Suf. *-an'č*

1. Przyrostek ten powstał przez nawarstwienie się strukturalnego *-jč* na podstawie *-anz*, spotyka się wyjątkowo w wyrazach o większym zasięgu, np. *krban'č* oboczna postać do *krbanz* (s. 130).

2. W kilku językach słow. suf. *-an'č* tworzy (paralelnie do *-anz*) ekspresywne denominalne określenia ludzi, dobrze zaświadczone w ukr., typowe dla języka śl., np. śl. *dlhán'č* 'człowiek bardzo wysoki, chudy', ukr. *dovhán'č* *-anjá* 'ts.'; śl. *kriván'č* przezwisko krzywego, chromego człowieka; ukr. *holován'č* *-anjá* 'człowiek o wielkiej głowie', *okán'č* *-anjá* 'z wielkimi oczyma'.

3. Spotyka się też ekspresywne nomina agentis, np. ukr. *horlán'č* *-anjá* 'krzykacz' : *horlány* 'krzyczeć' (ros. dial. *gorlán*, f. *gorlánsja*).

Suf. *-anš* (temat na *-i-*)

1. Przyrostek ten zaświadczony jest wyjątkowo, np. *kyjanš* f. (: *kyjan'a*) 'drewniany młot, maczuga' (płn.) : *kyjč* 'młot, maczuga, kij'; *gřtanš* : *gřtanš* m.²⁴⁰ (w poszczególnych językach słow. z przejściem do typów produktywnych: f. na *-i-*, m. na *-jo-*, *-o-*) 'gardło, gardziel, krtań' : *gřtč* 'gardziel'.

2. Nie należy tu *kopans* f. : *kopan'a* 'niecka, naczynie wydłubane w drzewie' < *kopanz* partic. praet. pass. < *kopati* 'kopać, wydrążyć, ryć'.

3. Dokładnym odpowiednikiem jest lit. *-onis* (osnowy na *-i-* f. i m., też m. na *-io-*), występujące przede wszystkim w wyrazach pochodzenia odimiennego²⁴¹.

Suf. *-onš*

1. Przyrostek *-onš* wyjątkowo pojawia się w kilku starych nominach actionis (> n. acti), np. *bobonš* : *babonš* (zwykle pl. *boboni* : *baboni*) 'gusła, czary, przesady' : *boboniti*, *baboniti* 'mamrotać; huczeć; wróżyć', *bobotati* : *babotati* 'huczeć, grzmieć, paplać', *głomonš* 'zgiełk, wrzawa, szum' (płn.) : *gomoniti* 'hałasować, krzyczeć' : *gomiti* 'ts.' (wsch.) : *gomz* 'hałas, szum' (wsch.); *řlomonš* 'szmer, szemranie' (płd.) : *romoniti* (: *romoliti*, *romoriti*) 'szemrać, szumieć' : sch. dial. *romiti* 'mżyć, o deszczu'.

Jak widać, niekiedy możliwa jest podwójna motywacja. Tak np. *gomonš* można uważać za derywat od *gomiti* : *gomz*, albo też za nomen postverbale do *gomoniti*. O czasownikach tego typu zob. s. 54—5.

²³⁹ Rozwadowski JP I 38—40 (WP I 289—91).

²⁴⁰ Vaillant GC II 1, 149.

²⁴¹ Leskien BN 394—5, Otrębski GL II 203—4.

2. W poszczególnych językach słow. dobrze zaświadczone są formanty sekundarne *-on-ja*, *-on-ja* (p. niżej). Podstawowe *-onz* dobrze zaświadczone jest w słu.²⁴² Spotyka się tu denominalne nomina attributiva, augmentativa, też dewerbalne nomina agentis, np. *hlačōn* 'noszący szerokie spodnie' : *hláče* 'spodnie', *švedrōn* 'krzywonogi' : *švédēr* m. 'ts.', *hlapčōn* 'wielki chłopiec' : *hlapec*, *jahōn* 'dobry jeździec; koń wierzchowy' : *jahati*.

3. Przyrostki *-onz* kontynuuje ie. *-ono*-²⁴³. W lit. dobrze zaświadczone są przymiotniki na *-anas* typu *álkanas* 'głodny' : *álkti* 'łaknąć, chcieć jeść', *úkanas* 'mglisty' : *úkas* 'mgła'. Tu należą też feminina jak *úkana* 'mgła', *ličkana* 'pozostałość, resztką' : *ličkas* 'pozostały, nieparzysty'.

W stind. znane są męskie nomina agentis na *-ana-* o charakterze przymiotnikowym (np. *jánana-* 'stwórca'), dewerbalne nomina actionis (neutra) np. *hávana-m* 'wołanie'. Tu należą też feminina typu *švetandí-* 'jaśnienie', także gr. abstracta na *-ovŋ*, jak *ῥῆδovῆ* 'radość', *αὐδovῆ* 'suchość'.

4. Do warstwy słownictwa odziedziczonego z ie. należy psł. *zvonz* 'dźwięk, dzwonienie, brzmienie' : 'przyrząd powodujący, wydający dźwięk' = alb. *zē* 'głos' < ie. *ǵhūono-s* < *ǵhau-* 'wołać', psł. *zovŋ zvatŋ* 'ts.'. Z punktu widzenia psł. wyraz ten motywowany jest przez czasownik *zvněti* 'brzmieć, dzwienceć'.

Suf. *-on'b*

1. Niewiele jest wyrazów z tym przyrostkiem wykazujących większy zasięg. Z niemotywowanych należy tu np. *komon'b* 'koń' (pln.) : stpr. *camnet* 'ts.'. Nie można wykluczyć tu śladu pierwotnego tematu na *-en-*.

2. W zach.słow. (przede wszystkim pol., sła., częściowo i czes., zwłaszcza w dialektach peryferycznych) suf. *-on'b* jest produktywny w ekspresywnych określeniach przede wszystkim ludzi (niekiedy też zwierząt, a nawet rzeczy), często z odcieniem pejoratywno-augmentatywnym. We wsch. i pd.słow. odpowiada mu w tej funkcji rozszerzony formant *-on-ja* (typowy dla ros. i sch., spotykany też w słu.), często dwurodzajowy (jak zwykle w formacjach ekspresywnych).

Formacje te odgrywają także dużą rolę w nazwach osobowych²⁴⁴.

3. Najczęstsze są derywaty denominalne, przede wszystkim od przymiotników niemotywowanych. Większy zasięg wykazują np. *bělon'b* : *bělon'a* 'człowiek czy zwierzę wyróżniające się bielą' < *běls* 'biały'; *brzon'b* : *brzon'a* 'wyróżniający się szybkością' : *brzŋ* 'szybki', *tichon'b* : *tichon'a* 'człowiek cichy, milczący' < *tichŋ* 'cichy', *golvon'b* : *golvon'a* 'wyróżniający się dużą głową' < *golva* 'głowa', *květon'b* : *květon'a* 'wół z białą plamą na czole' < *květs* 'kwiat'.

Por. pol. dial. cieszyńskie *suroŋ* 'człowiek surowy, nieokrzesany' : *surova* 'surowy', głuż. *suroba* 'surowość'.

4. Nierzadkie są też ekspresywne nomina agentis, np. *žiron'b* : *žiron'a* 'zarłok' : *žirŋ žerti* 'zreć', *rykon'b* 'ryczący' : *ryčŋ ryčati* 'ryczeć', stpol. *dźwigoŋ* 'tragarz' : *dźwigać*.

5. Przyrostki *-on'b*, *-on'a* są sekundarnymi formantami złożonymi. Oba nawiązują do podstawowego *-onz*: *-on'b* powstało przez nawarstwienie się strukturalnego *-ja* na formant podstawowy; o stanowiącym drugi element przyrostka *-on'a* ekspresywnym formancie *-a* zob. s. 60.

²⁴² Bajec Besedotvorje I 46.

²⁴³ Otrębski GL II 174—5, Brugmann Grdr. II 1, 266—8.

²⁴⁴ Zob. Wilkoń SPAN Kr. XII 2, 441—3.

Suf. *-unz*

1. Podstawową funkcją tego przyrostka jest tworzenie odpierwiastkowych nominów agentis, np. *bėgun*¹ 'biegacz' : *bėgo bėkti* 'biec' (lit. *bėgūnas* 'latawiec; biegacz' : *bėgti* 'biec', lit. nomen agentis podejrzane o pożyczkę ze słow., por. stlit. *bogūnas* 'zbieg; zbiegły' : *boginti* 'biec'); *ėdun*¹ 'kto dużo je' (płd.-wsch.) : *ėm̃ ėsti* 'jeść'; *chvastun*¹ 'papla, gaduła; człowiek chełpiący się, przechwalający się' (płn.) : *chvastati* 'paplać, gadać; chełpić się'; *klikun*¹ 'kto krzyczy, woła' (wsch.) : *klikti, klikati* 'krzyczeć, głośno wołać'; *kl'unz* : *kl'vunz* 'dziób' (płd.) : *kl'vjo kl'vati* 'dziobać'; *opekun*¹ 'opiekun, patron' (płn.) : *opekti, opekati* 'troszczyć się, opiekować się'; *pėstun*¹ 'opiekun, piastun' : *pėstiti* 'opiekować się, pielegnować'; *vėdun*¹ 'wróżbita, znachor' (wsch.) : *vėm̃ vėsi vėdėti* 'wiedzieć'; *ėvrun*¹ 'zarłok' (płn.) : *ėvro ėrti* 'żreć', *ėdunz* 'zdun; garniec' (zach.) : *zid'o zidati* 'kształtować, budować'.

W ukr. wyróżniają się nomina agentis od intensyiwów na *-otati*, tworzone nie od pierwiastka, ale od tematu, np. *rehotun* 'rechocący, głośno się śmiejący' : *rehotaty* 'rechotać', *lepetun* 'papla' : *lepetaty* 'paplać'.

2. Na specjalną uwagę zasługują dwa najstarsze może przykłady z obocznością formantu *-unz* : *-ynz*: *perun*¹ 'grom, piorun, błyskawica' : *Perun*¹ 'bóstwo gromu, gromowładne' : *perjo pvrati* 'bić, uderzać, razić', w nazwach wzgórza poświęconego temu bóstwu zaświadczona jest postać starsza *Perynz* : *Peryñ*, pod względem budowy = lit. *perkūnas* 'grom', *Perkūnas* 'bóstwo gromu' (derywat od tego samego pierwiastka *per-* 'uderzać, razić', rozszerzonego determinantem *-k-*)²⁴⁵; *pelun*¹ : *pelyn*¹ (*polun*¹ : *polyn*¹) 'piołun, Artemisia absinthium' : *pel-, pol-* w *polėti* 'płonąć, gorzeć' (od gorzkiego, palącego smaku, etymologia niepewna).

3. Suf. *-unz* zachował produktywność we wsch.słow. Z języków płd.słow. najlepiej zaświadczony jest w sle., w zach.słow. pewną produktywność wykazuje w czes. Wszędzie widać specjalizację w kierunku wyrażania skłonności do pewnej czynności, często z odcieniem pejoratywnym.

4. Jak zawsze przy nominach agentis, tak i tu spotykamy nomina instrumenti, np. *bėgunz* to nie tylko 'biegacz', ale też nazwa 'obracających się części różnych urządzeń', sch. *tėkūn* 'koło' (u Vuka z Czarnogóry).

5. W kilku językach słow. spotyka się też derywaty denominalne z suf. *-unz*. Są to nomina attributiva, zwykle z odcieniem pejoratywnym, np. *gr̃bun*¹ 'człowiek garbaty' : *gr̃b* 'garb', ukr. *lysun* 'łysoń' : *l̃ysyj* 'łyśy', *starcun* 'staruch' : *starec* 'starzec', sch. *bogatun -una* 'bogacz' : *bogat* 'bogaty', bułg. dial. *medun* 'niedźwiedź' : *med* 'miód' (por. psł. *medvėdt* 'zjadacz miodu').

Podwójną motywację ma *gladunz* 'człowiek pełny, tłusty, wymuskany' (płd.wsch.) : *glad-akz* 'gładki' : *gladiti (se)* 'gładzić (się), głaskać, upiększać (się)'. Obok płn.słow. *krikun*¹ 'krzykacz' : *kričjo kričati* 'krzyczeć', iter. *krikati* mamy też czes.-sł. *kriklunz*, oparte na part. **kriklz*.

6. W sch. zaświadczone są też hipokorystyczne imiona osobowe z suf. *-unz* typu *Vlādun* : *Vlādo*, *Milun*. W sch. i czes. mamy również hipokorystyczne imiona kobiece na *-una*.

7. Formacje na *-unz* cechują się oksytonezą.

8. Zachowana szcążkowo postać *-ynz* ma dokładny odpowiednik w lit. *-ūnas*, tworzącym²⁴⁶ nie tylko prastare nomina agentis (typu omówionego wyżej

²⁴⁵ Ivanov VSJ III 101—11.

²⁴⁶ Otrębski GL II 205—8.

perkūnas), ale także rzeczowniki oznaczające pochodzenie, patronimica (np. *karaliūnas* 'syn króla, królewicz' : *karālius* 'król', częste w imionach osobowych typu *Jankūnas* : *Jañkus*). Występuje także w funkcji formantu substantywizującego przymiotniki (np. *drąsūnas* 'śmiałek' : *drąsūs* 'śmiały').

Postać *-uns* (por. *-urs* : *-yrs*) nawiązywano do gr. *-αυνος* w *κεραυνός* 'błyskawica; imię bóstwa', **ἐλαυνός* 'pędzący, jadący', rekonstruowanego na podstawie *ἐλαύνω* = **ἐλαυνίω*²⁴⁷. Najnowsze badania wykazały, że zarówno gr. *κεραυνός*, jak i lit. *Perkūnas* mogą być pozostałością pierwotnego typu heteroklitycznego na *-uer/uen*²⁴⁸.

Suf. *-un'ь*

1. Przyrostek ten, powstały przez nawarstwienie się strukturalnego *-jь* na podstawowe *-uns* jest rzadki. Częściej spotyka się w sla., np. obok *behún* 'biegun, biegacz' też *lehúñ* 'ts.'. Jedyńm wyrazem psł. jest *lokun'ь* 'ryba okoń, Perca fluviatilis' : *oko* 'oko' (pierwotnie więc o jakiejś rybie wyróżniającej się dużymi oczyma).

2. Spotyka się też wyrazy pieścziotliwe na *-un'ь*, *-un'o*, typowe szczególnie dla ukr., np. *tatúnь* : *tatúnьo* 'tatuś' : *táto*, *didúnь* : *dído* 'dziadek', *bratúnьo* : *brat*.

Suf. *-un'a*

1. Tworzy przede wszystkim żeńskie hypocoristica (odpowiedniki do męskich na *-un'ь*, *-un'o*), np. pol. *babunia* (stąd brus. *babúnja*) : *baba*, ukr. *babúnja*, pol. *ciotunia* : *ciotka*, ukr. *titúnja* : *títka* 'ts.'.

2. W ros. spotyka się dewerbalne i denominalne ekspresywne dwurodzajowe nazwy osób na *-un'a*, np. *bakúnja* m. f. 'gadula, papla' : *bakátь* 'paplać', *kriwúnja* m. f. 'człowiek zezowaty; kulawy' : *krivъ* 'krzywy', *devúnja* pejor. 'stara panna; niewieścich' : *děva* 'dziewica'.

Suf. *-znъ, -zno*

1. Przyrostek *-znъ* spotyka się wyjątkowo, np. *bōbzъnъ* : *bōbzъnъ* 'bęben, tympanum' : *bōbzъnati* 'głucho brzmieć, dudnić, huczeć', stisl. *bumba* 'bęben', stind. *bhambhā* 'wielki bęben'; *tōtъnъ* 'stukot, tętent' : *tōtъnati* 'stukac, tętnić'.

Jak widać, oba te wyrazy oparte są o podstawy dżwkn., *tōtъnъ* można by uważać za nomen deverbale do *tōtъnati*.

2. W kilku starych wyrazach występuje suf. *-ic*, np. *okъnlo* 'okno, fenestra; otwór, przestrzeń pusta, przejrzysta, nie zasłonięta, nie porośnięta, np. na bagnie' : *oko očese* 'oko' (na pierwotny suf. *-zno* wskazują: ukr. *viknó* i fiń. *akkuna* 'okno', stara pożyczka ze słow.); *tolkъnlo* 'rozgucione ziarna owsiane, potrawa z nich' (stara pożyczka ze słow.: fiń. *talkkuna* 'ts.') : *tlkō telkti* 'tluc, rozgniatać'; *volkъnlo* 'włókno' : *velkō velkti* 'wlec, ciągnąć'.

3. W dotychczasowych ujęciach słowotwórstwa słow. suf. *-znъ, -zno* zwykle się nie rekonstruuje. Ich podstawy ie. nie są pewne. Mogą nawiązywać do przyrostków *-ynъ* (p. *-uns, -ynъ*). Lit. *perkūnas* (: psł. *perunъ, perynъ* p. wyżej s. 134) zestawia się z wyrazami germ. i celt. od podstawy **perk^u-un-*. Do tej samej rodziny należy też het. *perunaš* 'skała' < **per-uno*²⁴⁹. Por. indoirań. *-una-*, np. stind. *táruṇa-* 'młody', awest. *tauruna-* 'chłopiec'²⁵⁰.

²⁴⁷ Meillet Ét. 453, Brugmann Grdr. II 1, 687, Vondrák VSG I 549 uwaga 1.

²⁴⁸ Benveniste Origines 112, V. V. Ivanov, op. cit.

²⁴⁹ V. V. Ivanov, op. cit.

²⁵⁰ L. Herzenberg, op. cit., 255.

Suf. *-zna*

Zaświadczone są tylko stare imiona hipokorystyczne np. stczes. *Drahna*, stsch. *Dragsna*, stpol. *Ciechna*, stczes. *Těchna*²⁵¹. Nawiązują do imion męskich na *-zno* typu stpol. *Michno*.

W czes. dobrze poświadczony jest sufiks agentis na *-na*, np. dial. laskie *stukna* 'kobieta wiecznie narzekająca': *stukat* 'stękać, narzekać'²⁵².

Suf. *-znz*

1. Mamy kilka wyrazów psł. wykazujących przyrostek *-znz*. Są to zwykle derywaty denominalne, np. *ostn¹z*: *ostno*: *ostn¹b* 'kolec, cierń, coś ostro zakończony, kij z ostrym końcem do poganiania bydła, do łowienia ryb, oścień' < *ostb* 'coś ostro zakończonego, ość, kolec, oścień', dokładny odpowiednik: lit. *akstinas* 'bodziec do poganiania wołów, ostry koniec tego narzędzia'; *ov¹n¹z* 'samiec owcy, baran': **ov¹b* 'owca', ie. *oui-s*, lit. *avis* 'ts.' (zob. *ov¹ca* s. 101), dokładne odpowiedniki: lit. *āvinas* 'baran', łot. *avins*, stpr. *awins* 'ts.'; *rožn¹z* 'kij albo żelazo ostro zakończone, używane do pieczenia mięsa' < *rogz* 'róg'.

2. Substantywowanym pierwotnym przymiotnikiem jest *kostn¹z* 'kostur, ostro zakończony kij, oścień, bodziec do popędzania bydła; dzida, włócznia' (zach.): adi. *kostn¹z* 'zrobiony z kości, dotyczący kości' < *kostb* 'kość'.

3. Na pierwiastku dźwkn. oparty jest *b¹bn¹z*: *b¹bn¹z* 'bęben' (p. wyżej s. 135).

4. Przyrostek *-znz* powstał przez nawarstwienie się podstawowego *-nz* na tematy na *-b*, co ilustrują nam dobrze omówione wyżej wyrazy *ostn¹z*, *ov¹n¹z*, częściowo też i *kostn¹z*. Suf. *-nz* występował tu pierwotnie w funkcji strukturalnej, podobnie jak formanty *-ka*, *-kz*²⁵³. Zaświadczone są ciekawe wypadki alternacji przyrostków *-znz*: *-nz*, np. obok omówionego *ostn¹z* pojawia się też synonimiczne *ostn¹z* > *osnz* (nie musi to być postać wtórna oparta na przypadkach zależnych typu *ostna* > *ostna* > *osna*, por. dokładny odpowiednik łot. *asns* 'wzeszły kielek'); *gl¹ezn¹z*: *glezn¹z* 'kostka u nogi', etymologicznie niepewne, ale *-n-* dobrze zaświadczone jest w nazwach innych części ciała, np. *čeln¹z*, *kol¹no*, *lono*, *ložesna*, *selzena*.

5. Dokładny odpowiednik lit. *-inas*²⁵⁴ tworzy nazwy samców ptaków, zwierząt, owadów (np. *āvinas* p. wyżej, *añtin¹as* 'kaczor': *antis* 'kaczka'), augmentativa (np. *añgin¹as* 'wielka żmija; wąż': *angis* 'żmija' = psł. *ožb* 'wąż'), deminutiva o odcieniu augmentatywnym (*vaikinas* 'młodzieniec': *vaikas* 'dziecko; chłopiec'), imiona patronimiczne (np. *Vaškinas*: *Vaškīs*). Spotyka się też nomina agentis, np. *dilbinas* 'patrzący spode łba': *delbti* 'spuszczać oczy, głowę'.

Suf. *-zno*

1. Należy tu przede wszystkim sporo wyrazów będących z pochodzenia urzeczownikowymi przymiotnikami nijakimi. Do warstwy najstarszej należą: *azn¹o* 'skóra zdarta ze zwierzęcia' (płd.): *azn¹z* < bsl. *āžina-*, por. lit. *ožinis* 'koźli, z kozła' (**āžinija-*) i dokładny pod względem budowy i znaczenia odpowiednik stind. z krótką samogłoską rdzenną *ajinam* n. 'skóra' (ie. *āg-*, lit. *ožys* 'koziół'); *drzvn¹o* 'drzewo opałowe, drewno, polano': *drzvn¹z* 'drzewny'

²⁵¹ M. Karpluk, Słow. imiona kobiece, 1961, 118—20.

²⁵² R. Laskowski PKJ PAN Kr. 28, 39.

²⁵³ Meillet SC 360—1.

²⁵⁴ Otrębski GL II 186—8.

(< *drwa* 'drwa, drzewo opałowe'), gr. δρῦνος 'dębowy, z drzewa dębowego', awest. *draena-* 'drewniany'.

Do warstwy nowszej psł. zaliczamy: *klopno* 'ziemia rozmiękła, rozmokła, pozostała po stopnieniu śniegu': *kopns* 'dający się kopać, nadający się do kopania' < *kopati* 'ryć, grzebać, kopać'; *kovadlno*: *nakovadlno* 'podstawa żelazna, na której się kuje metale, incus': *kovadlns*, *nakovadlns* adi. < *kovadlo*, *nakovadlo* 'incus'.

Tu należą może też: *gl'ozno*: *gl'uzno* 'dolna część czego, spód; tyłek, kuper': *gozns*, *guzns* < *goz*, *guz*: *gozo*, *guzo* 'guz; tyłek, kuper; dolna część czego'; *pētno* 'znamie, znak np. wyciśnięty, wypalony; ostroga': *pētns* adi. < *pēta* 'pięta', dokładny odpowiednik: lit. *pentinas* 'ostroga': *pēntis* 'obuch siekiery', dawne 'pięta'.

Tego rodzaju rzeczowniki nierzadkie są w poszczególnych językach słow., np. pol. *cetno* 'liczba parzysta' < *čstno*: *čstns* 'parzysty' < *čstō čisti* 'liczyć, czytać'; *parno* 'parna, duszna pogoda' (laskie *parno* 'ts.'): *parns* < *para*; *zimno*: *zimns* < *zima*.

2. Spotyka się też derywaty odrzeczownikowe, np. *brzwno* 'kłoda, belka, bierwiono': *brzvs* 'ts. '; *vapno* 'wapno': *vaps* 'farba', por. stpr. *woapis* 'ts. ', lot. *vāpi* (*vāpu*) *vāpēt* 'pomazać farbą'.

3. Suf. *-no* wykazuje również kilka wyrazów niemotywowanych, np. *bolzno* 'podpierająca belka': *bolzina* (p. s. 122), *bolzn'ь*, ros. dial. *bólozenь* = stpr. *balsinis* 'poduszka'; *boršno* 'mąka; żywność, pożywienie' (płd.-wsch.) < ie. **bhar-s-ina*: goc. *bariz-eins* 'jęczmienny', łac. *farīna* 'mąka': *far farris* 'orkisz, zboże; mąka, kasza', tu może i lot. *baruót* 'karmić, tuczyć'; *govno* 'kał, zwłaszcza ludzki': ie. *g*ou-*, *g*ōu-*, *g*ū-*: orm. *ku* 'gnój', stind. *guvāti* 'załatwia potrzebę, wypróżnia się'; *poltno* 'tkanina lniana lub bawełniana' (stara pożyczka ze słow.: fiń. *palttina*): stind. *paṭas* m. 'tkanina, sukno, szata' (< **paltta-*).

Suf. *-na*

1. Przyrostek ten tworzy rzeczowniki denominalne, np. *borzdna*: *berzdna* 'bruzda, sulcus': *borzdns* adi. < *borzda* 'sulcus': *borzditi* 'czynić bruzdy'; *grivna* 'naszyjnik, jednostka pieniężna': *griva* 'grzywa', pierwotnie 'szyja, kark', stind. *grivā* 'ts. '; *kovadlna*, zwykle *nakovadlna* 'incus' obok *kovadlno*, *nakovadlno* (p. wyżej); *nožny* pl. 'Scheide, Messerscheide': *nož* 'nóż'; *ustna* 'warga': *ustns* adi. < *usta* n. pl. 'usta'; *vojna* 'wojna': *vojs* 'żołnierz, wojak', *vijo viti*, scs. *povinoṭi* 'podbić, zawojować', bułg. *nadvivam* 'zwycięzam', lit. *vijti vejū* 'pędzić, gonić, ścigać'.

2. Większość należących tu wyrazów to pierwotne urzeczownikowione przymiotniki żeńskie. Podobne formacje spotykamy przy wszystkich przyrostkach na *-n-*.

3. Wyodrębnia się grupa rzeczowników osobowych z przyrostkiem *-na*, np. *stryjna* 'żona stryja': *stryjs* 'brat ojca, stryj', *ujna* 'żona wuja': *uj* 'brat matki, wuj', *korl'evna* 'córka króla': *korl'evs* adi. < *korl'ь* 'król', *knežbna* 'córka księcia, panna z książęcego rodu': *knežb* 'należący do księcia' < *kneždb*, *knežs* 'książe'. Typ ten jest dobrze zaświadczony w poszczególnych językach słow.

Jak widać, w trzech z podanych przykładów można mówić o suf. *-na* nawarstwionym na podstawę na *-ь*. Tak więc suf. *-na* mógł też powstać w ten sam sposób co podstawowe *-ns* (p. s. 136).

Suf. *-bn'*

1. Przyrostek *-bn'* spotyka się przede wszystkim w rzeczownikach dewerybalnych, np. *bredsn'* 'sieć rybacka, którą się łowi brodząc po wodzie' (wsch.) *brodę brsti* 'brodzić, łowić ryby brodząc po wodzie', synonimiczne *brodšn'* = lit. *bradinys* 'sieć ciągniona przez dwóch brodzących po wodzie ludzi'; *ležšn'* 'człowiek leżący, lubiący leżeć; przedmiot leżący' (pln.): *ležati* 'leżeć'; *vadšn'* 'bąk, giez' (wsch.): *vaditi* 'pchać, kłuć' (: *obadz, ovadz* 'bąk, giez'), por. lit. *uodas* 'komar'; *vęžšn'* (*sz-vežšn'*) 'więzienie': *vežati* (*sz-vežati*) 'wiązać': *vežb* (*sz-vežb*) 'wiązanie, więź'.

Z poszczególnych języków słow. należą tu np. stpol. *kupien* 'nabywca, kupujący' (częściej z przedrostkami, znane też innym językom słow.): *kupiti* 'kupić'; strus. *prichodšn* 'przybysz, obcokrajowiec': *prichoditi* 'przychodzić'.

W niektórych z tych wyrazów bezpośrednią podstawę derywacyjną tworzył dewerybalny przymiotnik na *-šn*, np. *kupšn'*: *kupšn*: *kupiti*, *brodšn'*: *brodšn*: *broditi*. Tak więc z punktu widzenia genetycznego mamy tu do czynienia z suf. *-jš* w funkcji formantu substancywizującego adi. (p. s. 80—1).

2. Rzadkie są derywaty odrzeczownikowe, np. *trpšn'* 'samiec pszczoł, truteń' (wsch.) < *trpš* 'ts.'

3. Wyjątkowe są wyrazy niemotywowane, np. *bolšn'* = stpr. *balsinis* 'poduszka': *bolšno* (p. s. 137).

4. Nie należy tu *povodšn* f. 'powódź', utworzone od adi. *povodšn* (< *po vodě* 'po wodzie'; z tworzącym abstracta formantem *-š*). Por. synonimiczne *povodě* f., *povoně* (s. 118), sch. *pòvodanj -dnja* (**povodšn'*).

5. Suf. *-bn'* jest formantem sekundarnym powstałym z nawarstwienia się strukturalnego *-jš* na podstawowe *-šn* (tworzące rzadko rzeczowniki, zwykle przymiotniki). Dokładnym odpowiednikiem jest lit. *-in-is*, *-in-ys* tworzące zarówno przymiotniki jak i rzeczowniki pochodzenia przymiotnikowego²⁵⁵.

O nazwach miesięcy na *-bn'* zob. s. 80—1.

Suf. *-bn'a*²⁵⁶

1. Przyrostek *-bn'a* tworzy rzeczowniki od podstaw werbalnych (nomina actionis > n. acti, n. loci, n. instrumenti) i rzeczownikowych (nomina loci, n. instrumenti), np.:

od podstaw werbalnych: *bredšn'a* 'brodzenie; błąkanie się; łowienie ryb przy brodzeniu po wodzie; sieć rybacka, którą się łowi brodząc po wodzie' (pln.): *brodę brsti* 'brodzić, błąkać się; łowić ryby brodząc po wodzie'; *brodšn'a* 'brodzenie, błąkanie się; sieć rybacka, którą się łowi brodząc po wodzie' (pln.): *broditi* 'brodzić, łowić ryby brodząc po wodzie'; *ėdšn'a* 'jedzenie, pożywienie; jadalnia': *ėmь ėsti* 'jeść', *ėdš* 'potrawa, pożywienie'; *koltšn'a* 'zamieszanie, zamęt, niezgoda, zwada, kłótnia': *koltiti* 'wstrząsać, mieszać, wyprowadzać ze stanu spokoju', *koltiti sę* 'spierać się, swarzyć się'; *kolšn'a* 'miejsce, na którym się rąbie drzewo': *kol'q kolti* 'kłuć, szczepać, rozłupywać'; *stajšn'a* 'pomieszczenie dla koni, niekiedy też dla bydła': *stajati* 'stać';

od podstaw rzeczownikowych: *dervšn'a* 'pomieszczenie na drzewo': *dervo* 'drzewo'; *golvšn'a* 'palące się polano, głównia': *golva* 'głowa' (pierwotnie 'przednia część płonącego polana'); *kolšn'a* 2. 'szopa na wozy': *kolo* 'koło', pl. *kola, koleša* 'wóz'; *koval'šn'a* 'kuźnia' (pln.): *koval'* 'kował'; *nakovadšn'a*

²⁵⁵ Otrębski GL II 192—5.

²⁵⁶ R. Bošković, Razvitak sufiksa u južnoslov. jezičkoj zajednici, 1936, 105—25.

'incus' : *nakovadlo* 'ts.'; *pelvŋn'a* 'miejsce na plewy' : *pelva* 'plewa'; *skorŋn'ě* dualis 'obuwie skórzane, skórznie' : *skora* 'skóra'.

2. Nomina actionis na *-ŋn'a* spotyka się we wszystkich prawie językach słow. Typowe są przede wszystkim dla pld.słow. We wsch.słow. suf. *-ŋn'a* właściwy jest przede wszystkim nazwom czynności ekspresywnym.

Często bezpośrednią podstawę derywacyjną tworzą intensiva na *-otati*. Stąd wyodrębniony w kilku językach słow. złożony suf. *-ot-ŋn'a* (np. bułg., ros., ukr.).

3. Nomina loci na *-ŋn'a* spotyka się również na obszarze całej prawie Słowiańszczyzny. Są to, w przeciwstawieniu do formacji z suf. *-iŋće* : *-isko*, zasadniczo nazwy pomieszczeń zamkniętych. Typowe są one przede wszystkim dla ptn.słow. (gdzie występują też przyrostki złożone, np. *-ar-ŋn'a*, *-ov-ŋn'a*). W językach pld.słow. produktywny jest typ z suf. *-n-ica*, np. ptn.słow. *pekar'ŋn'a* : pld. *pekar'ŋnica*.

4. Suf. *-ŋn'a* powstał z nawarstwienia się tworzącego abstracta przyrostka *-ja* na produktywny typ przymiotników z suf. *-ŋnŋ* (przede wszystkim denominatywnych, także jednak i dewerbalnych). Te tworzące pierwotną podstawę derywacyjną przymiotniki często są zaświadczone, np. *brodŋn'a* : *brodŋnŋ*, *dervŋn'a* : *dervŋnŋ* 'drzewny', *golvŋn'a* : *golvŋnŋ*, *nakovadŋn'a* : *nakovadŋnŋ*, *pelvŋn'a* : *pelvŋnŋ*, *skorŋn'a* : *skorŋnŋ*.

Pierwotne abstracta odprzymiotnikowe mogły albo ulec konkretyzacji, albo też przez nawiązanie bezpośredniego kontaktu z paralelnie istniejącymi czasownikami przeistoczyć się w nomina actionis.

Dokładnym odpowiednikiem suf. *-ŋn'a* jest lit. *-inē* (< *-inīa*) tworzące przede wszystkim rzeczowniki denominalne. Także i na gruncie lit. często spotyka się nomina loci, np. *rātinē* 'miejsce pod dachem, gdzie ustawia się wozy' : *rātai* pl. 'wóz', dial. *avinē* 'owczarnia' : *avis* 'owca'²⁵⁷.

Suf. *-ŋn'i*

1. Przyrostek *-ŋn'i* tworzy rzeczowniki denominalne. Jest przede wszystkim wykładnikiem męci, urabiając żeńskie odpowiedniki niektórych osobowych rzeczowników męskich, np. *bogŋn'i* 'bogini' : *bogŋ* 'bóg'; *gospodŋn'i* 'pani domu, żona pana domu, gospodyni' : *gospodŋ* 'pan, pan domu, gospodarz'; *kŋnegŋn'i* 'księżna, pani, władczyni' : *kŋnegŋ*, *kŋnedzŋ* 'książe, pan, władca'; *orbŋn'i* 'niewolnica' : *orbŋ* 'niewolnik'.

Typ ten jest dobrze poświadczony we wszystkich prawie językach słow. We wszystkich prawie, poza scs. i pol., stwierdzamy wczesne wyrównanie do tematów na *-a*. W niektórych językach słow. widać pewną produktywność tej formacji, por. scs. *spsédŋn'i* 'sąsiadka' : *spsédzŋ* 'sąsiad', *Samarēnŋn'i* 'Samarytanka' : *Samarēnŋnŋ* 'Samarytanin'. W kilku językach słow. wyabstrahował się wtórny suf. *-k-in'a* (*-k-* z częstego wygłosu podstawy derywacyjnej, niekiedy też z nawarstwienia się na synonimiczną formację z suf. *-ka*). W wyniku zmieszania się fonemów *y* : *i* pojawiają się też przykłady typu stpol. *chłopini* 'chłopka' : *chłop*, *rybitwini* 'rybaczka' : *rybitw* 'rybak' (por. regularne pol. *mistrzyni* : *mistrz*, *prorokini* : *prorok*, stpol. *cesarkini* : *cesarz*).

2. Drugą podstawową grupą są abstracta odprzymiotnikowe (ulegające często konkretyzacji, np. w nazwy osób, przedmiotów, w nomina loci), np. *bolgŋn'i* 'dobroć' : *bolgŋ* 'dobry, błogi'; *dobryn'i* 'dobroć' : *dobrŋ* 'dobry'; *gŋdyn'i*

²⁵⁷ Otrębski GL II 193—5.

'pycha, duma': *grds* 'pyszny, dumny'; *prostyn'i* 'prostota, dobroduszość': *prosts* 'prosty'; *pravyn'i* 'sprawiedliwość, prawość': *pravz* 'sprawiedliwy, prawy'; *pustyn'i* 'pustkowie, pustynia': *pustz* 'pusty'; *svetyn'i* 'świętość, miejsce święte': *svetz* 'święty'.

Wyodrębnia się grupka derywatów od przymiotników o temacie na *-u-*, np. *lęgyn'i* 'lekkość, ulga': *lęgz-kz* 'lekki' < **lęgu-*; *mękyn'i* (: *mękyna*, zwykle pl. *mękjny*) 'plewy, łuski, zwłaszcza prosa': *męgz-kz* 'miękki' < **męku-*; *tęgyn'i* 'ciężkość': *tęgz-kz* 'ciężki' < **tęgu-*.

Paralelnie do formacji na *-yn'i* spotyka się synonimiczne na *-ota*, rzadziej na *-ostz*, *-ina*, np. *dobryn'i*: *dobrota*, *lęgyn'i*: *lęgota*, *prostyn'i*: *prostota*, *grdyn'i*: *grdostz*, *pravyn'i*: *pravostz*.

W poszczególnych językach słów. daje się zauważyć zmieszanie formacji na *-yn'i* (z reguły, poza scs., *-yn'a*): *-ina*.

O produktywności abstraktów na *-yn'i* świadczy nawarstwianie się na formacie synonimiczne, np. ogólnoplđ.słow. *milostyn'i* 'litość, jałmużna': *milostz*; scs. *blagostyn'i*: *blagostz* 'dobroć'; *lęgostyn'i*: *lęgostz* 'lekkość, ulga'; sch. *bosotinja*: *bosota* 'bosość'; *hromotinja*: *hromota* 'chromość'.

3. Nierzadko spotyka się *-yn'i* w denominalnych nazwach roślin, drzew i ich owoców, np. *berkyn'i* 'drzewo liściaste Sorbus torminalis, brząk; owoc tego drzewa': *berkz*, *berka* 'ts.'; *berskyn'i* 'brzoskwinia, drzewo i owoc' (zach.): *bersky -zve* 'ts.'; scs. *smokyn'i* 'drzewo figowe, figa': *smoky -zve* 'ts.', *glogyn'i* 'owoc głogu, głóg': *glogz* 'głóg'.

4. Na uwagę zasługują dwa wyrazy niemotywowane: *pergyn'i* 'miejsce górzyste': wed. *Parjányah* imię boga deszczu i burzy: lit. *Perkūnija* nazwa miejscowości lesistej, por. też goc. *fairguni* 'lesiste wzniesienie' (ta sama rodzina co *Peruna*: *Peryna*: lit. *Perkūnas* p. s. 134, 135, *-g-*: *-k-* determinanty pierwiastka *per-*)²⁵⁸; *jaskyn'i* 'grota, jama, wydrążenie w skale, ziemi' (zach.), etymologia niepewna, por. może strus. *jaskz*, *askz* 'skrzynia', psł. *aščz*, *aščerz* 'gatunek jaszczurki'.

5. Suf. *-yn'i* odgrywa dużą rolę w onomastyce słów. Podkreślić trzeba prastare nazwy miejscowe i terenowe pl.słow. typu pol. *Gdynia*, *Białynia*, *Dobrynia*, *Przebinia* (**Pergyn'a*), *Prostynia*, (por. pl.rus. typ ekspresywny *prostynjá* m. f. 'człowiek prosty, szczerzy', *golynja* 'człowiek biedny, goły'). Spotyka się również stare imiona osobowe np. strus. *Dobrynja* f. m., *Blaginja* m., *Borynja*, *Godynja*, *Gorbynja*.

Podstawą tych nazw miejscowych czy osobowych są zwykle pierwotne skonkretyzowane abstracta.

6. Geneza psł. *-yn'i* nie jest definitywnie wyjaśniona²⁵⁹. Dawniej dopatrywano się tu innowacji psł.: na pierwotne *-y* < *-ūs* (suf. bliski funkcyjnie, tworzący też feminina i abstracta, por. tematy na *-ŭ-* stanowiące podstawę kilku starych wyrazów z suf. *-yn'i*) miałyby się nawarstwić ie. *-ni*: *-nyā-*, tworzące feminina (np. ie. *pot-ni-* 'pani': *poti-* 'pan')²⁶⁰. W ostatnich dziesięcioleciach nie wyklucza się jednak dziedzictwa ie.: psł. *-yn'i* może kontynuować ie. *-ŭn-yā-* w nawiązaniu

²⁵⁸ Por. R. Jakobson, Slavic Mythology. „Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend”, vol. II, New York 1950, s. 1026, V. V. Ivanov, op. cit., s. 107—8.

²⁵⁹ R. Laskowski, JP XLII 171—87.

²⁶⁰ Zubatý AslPh XXV 355—65, Studie II 335—45, Meillet Ét. 457—8, Vondrák VSG I 551, Hermann ZslPh XII 119—20.

do ogólnobact. *-ūni-*, toch. *-ūne*²⁶¹. Por. omówione wyżej *Perynś* (: *Perunś*) : *Per-gyn'a*.

Nie widać podstaw do dopatrywania się w psł. *-yn'i* pożyczki germ.²⁶².

Suf. *-ynś* (temat na *-i-*), *-yn'ś* (< *-ynjś*)²⁶³

1. W dialektach ros. dobrze zaświadczone są odprzymiotnikowe rzeczowniki abstrakcyjne na *-ynś*, z reguły rodzaju żeńskiego, np. *bel'ynś* 'polana pośród ciemnego lasu' : *bělś*; *bystri'ynś* 'bystry nurt rzeki' : *bystriś*; *gol'ynś* 'miejsce puste, wypalony przez pożar las' : *golś*; *mokr'ynś* 'mokre, grząskie miejsce' : *mokrś*.

W literackim języku ros. znane są: *púst'ynś* 'osamotnione osiedle w lesie' : *pustś*; *svetl'ynś* 'jasna księżycowa noc, jaskrawe światło księżycy' : *světlś* 'jasny'; *tepl'ynś* 'ciepło, ciepła, ładna pogoda' : *teplś* 'ciepły'.

O dawnej produktywności tej formacji świadczą wypadki nawarstwiania się jej na inne sufiksy abstrakcyjne, np. ros. dial. *mokred'ynś* 'bardzo mokre, grząskie miejsce' : *mokredś*; *svetlot'ynś* 'bardzo jasne powietrze' : *svetlotś*; *gol'yn'ynś* 'beznadziejnie puste miejsce' : *gol'yn'ś*.

2. W dialektach ros. spotykamy też formacje odrzeczownikowe z suf. *-ynś*, np. *guz'ynś* 'ostatnie miejsce za stołem' : *guz*, *guznó* 'dolna, tylna część czego, zwłaszcza snopa'; *žar'ynś* 'żar ognia' : *žarś* 'ts.'

3. Wydaje się, że formant *-ynś* nawiązuje ściśle do formacji na *-yn'a*. Mamy tu pierwotne abstractum na *-ś* nawarstwione na podstawowe *-yn-*. Wymiana tworzących abstracta suf. *-ś* : *-ja* jest nierzadka.

Nie widać podstaw do wyprowadzania suf. *-ynś* z *-ina*²⁶⁴.

4. W nazwach grodów strus. spotyka się masculina na *-ynś* < *-ynjś*, por. lużyckie nazwy osobowe typu *Dobryń*, *Golyń*, *Radyń*.

Rodzaju męskiego jest też ros. dial. *pól'ynś* 'płomień, ogień, żar' pierwotne nomen agentis do psł. *polěti* 'gorzeć, palić się'.

Franciszek Sławski

²⁶¹ É. Benveniste, Tokharien et Indo-Européen. „Germanen und Indogermanen” II, 1936, 232, Voc. I 51: porównuje łac. *pecūnia* : *pecū*; Poucha Archiv orientální III 164, Ivanov VSJ III 107—8.

²⁶² Hipoteza Vaillanta RES XXIV 181—4.

²⁶³ Azarch Issled. drevneruss., 1969, 57—71.

²⁶⁴ Objasnienie Ju. S. Azarcha, op. cit.

SŁOWNIK

A

a partykuła wzmacniająca i nawiązująca > spójnik przeciwstawny, łączny

~ pol. *a* przeciwstawne, rzadko też łączne (w stpol. znacznie częściej, jak dial. w sli.); partykuła wzmacniająca i nawiązująca; używane też w zespołach spójników i wyrażen spójnikowych, połab. *a* łączne, dłuż. *a* łączne, nawiązujące ('to'), partykuła wzmacniająca, głuź. *a* 'ts.', czes. *a* łączne; przeciwstawne (rzadziej, w stczes. znacznie częstsze), partykuła wzmacniająca i nawiązująca; używane też w zespołach spójników i wyrażen spójnikowych, sła. *a* 'ts.';

słe. *a* przeciwstawne, dial. rezjańskie łączne, sch. *a* (por. Leskien AslPh XXII 1) przeciwstawne, łączne, rozłączne, partykuła wzmacniająca, nawiązująca ('to'); używane też w zespole spójników, scs. *a* przeciwstawne, (rzadziej) łączne, (rzadko) z odcieniem przyzwolonym 'jakkolwiek, chociaż', partykuła wzmacniająca i nawiązująca; używane też w zespole spójników; (z konditionalem *sm, sm*) 'gdyby' Supr. (okres warunkowy niemożliwy, w tekstach Ewangelii = *smte*), bliższe *smte* także w Euch. (w połączeniu z *sm*), później w cs. rzadko też 'jeżeli' (okres warunkowy rzeczywisty), bułg. *a* przeciwstawne, (rzadziej) łączne, partykuła wzmacniająca i nawiązująca; używane też w zespołach spójników i wyrażen spójnikowych, *a...a* 'to...to; i...i; czy...czy; może...może', maced. *a* przeciwstawne, łączne; 'skoro, skoro tylko', *a...a* 'skoro tylko... od razu, natychmiast', 'czy...czy, to...to';

ros. *a* przeciwstawne; łączne; partykuła wzmacniająca; występuje też w zespołach spójników (o funkcjach w strus. gramotach Borkovskij Sl XXV 184—90), ukr. *a* przeciwstawne; (rzadko) łączne (częstsze dial.); partykuła wzmacniająca; występuje też w zespołach spójników, brus. *a* przeciwstawne; łączne; partykuła wzmacniająca; też w zespołach spójników. ~

Dokładnym pewnym odpowiednikiem jest lit. *o* 'i; a, ale', por. też stind. *āt* 'potem; i; to; tak', awest. *āat* 'potem; i; a, ale'. Pierwotny abl. sg. pron. **e/o*-. Funkcja kopulatywna powstała zapewne ze wskazania na współwystępowanie w czasie. Mniej prawdopodobne pochodzenie z interj. **o*, **ā*, zob. *a!* (ostatnio Kurz Sl XXIV 144, Bauer Vývoj čes. souvětí 34—9, 125—7 z cennymi uwagami o rozwoju znaczeniowym).

Bednarczuk BPTJ XIX 104, 111, 115, PSP 7—16, 70—1, Fraenkel LEW 514. *F.S.*

a! interj. wyrażająca różne żywe stany uczuciowe, najczęściej zdziwienie, zaskoczenie, ból, niezadowolenie, dezaprobatę

W tej samej postaci i w tym samym znaczeniu ogólnosłowiańskie.

Odpowiedniki ie.: lit. *o!* *ā!* na wyrażenie różnych żywych stanów uczuciowych: *o!* 'ts.' (LKŽod.), goc. *o!* wyraża niechęć, zdziwienie, łac. *o!* *āh!*

wyraża ból, żal, przykrość, zdziwienie, niezadowolenie, oburzenie, gr. ᾄ wyraża ból, żal, pogardę, stind. ā! przy nagłym przypomnieniu sobie czegoś.
Pokorny IEW 1, Machek ES² 33. W.B.

ablans zob. **ablons**

ablo dial. pld.-zach. 'jabłko, malum'

~ pol. dial. śl. *jabło* 'jabłko' (natomiast stpol. *jabło* 'ts.' niepewne, tylko w SW II 120 bez dokumentacji), stczes. *jabło* 'ts.';

śl. dial. *jabło* 'jabłko; jabłoń', bułg. dial. *Абло* 'jabłko'. ~

Rozszerzenie na -o- pierwotnego ie. tematu spółgłoskowego *ābl-* por. paralelne rozszerzenie na -u- w *ablz-ko* (zob.). Co do tematu por. stprus. *woble* 'jabłko', a co do formantu lit. dial. *ōbuolas*, łot. *ābuōls* 'ts.' Stosunek psł. *ablo* do pierwotnego tematu spółgłoskowego na -l- przypomina stosunek psł. *bratrs* do łac. *frāter*, gr. φράτηρ (Fraenkel KZ LXIII 175—6). F.S.

ablons f. : **ablans** f. 'jabłoń, drzewo owocowe Malus'

ablons: ~ pol. *jabłoń* 'Malus', połab. *joblūn* 'ts.', dłuż. *jabłoń* (u Muki też jako rzadsze m.) 'ts.', głuź. *jabłoń* 'ts.', czes. *jabłoń*, stczes. *jablon* 'ts.', śla. *jablōń* 'ts.';

rus.-cs. *яблонь* 'jabłoń', ros. dial. *Аблонь* 'ts.', ukr. dial. *Яблiнь* gen. *Яблони*. ~

Por. pol. dial. kasz. *jabłona*, *jabłōnka* 'ts.', połab. *joblūnā* 'ts.', ros. *Аблоня* 'ts.', ukr. *Яблуня* 'ts.', brus. *яблуня*, dial. *яблоня* 'ts.'

ablans: ~ stczes. *jablan* 'ts.';

śl. *jablan* 'ts.', sch. *jāblān* m. 'topola włoska (*Populus pyramidalis*)', stsch. i szczytkowo dial. też 'jabłoń', cs. *ябланы* f. : *ябланы* f. 'jabłoń', bułg. *яблан* m. 'platan wschodni (*Platanus orientalis*)', u Gerowa *яблān*, *аблān* m.; rus.-cs. *ябланы* : *ябланы* : *ябланы* 'jabłoń'.

Por. śl. *jablana* 'jabłoń'; bułg. dial. *аблен* : *яблен* m. 'platan wschodni'.

Od ie. tematu spółgłoskowego *ābl-* 'jabłoń', zob. *ablo*, *ablako*. Sprawdzaniu do psł. *abol-ъ* (por. stprus. *wobalne* f. 'jabłoń', o budowie którego Fraenkel KZ LXIII 175, 169) sprzeciwiają się odpowiedniki czes.-śla. i wsch.słow., a także całkowity brak w słow. śladów jakiegokolwiek innych pierwotnych postaci naszego wyrazu poza *ābl-*. Trzeba więc raczej przyjąć alternację starą przyrostków -onь : -anь (Meillet MSL XIV 368), przypominającą oboczności typu *dōbrova* : *dōbrava* (Brückner AslPh XL 132). Por. łac. *Abella* nazwa miasta w Campanii słynnego z uprawy jabłek < **ablonā* (Walde-Hofmann I 3). F.S.

ablusko dial. zach. dem. do *ablo*, *ablako*

~ pol. *jabłuszko* od XVI w., dłuż. *jabłusko*, głuź. dial. *jabłusko*, czes. dial. *jablouško*, *jablōško*, śla. dial. *jabłusko*. ~

Por. głuź. *jabłusko*, czes. *jablěško*, dial. *jablātko*.

O budowie zob. I 79.

F.S.

ablzko 'owoc jabłoni, jabłko, malum', też o owocach i przedmiotach podobnych kształtem

~ pol. *jabłko* (w XV w. i dziś dial. pln. też *jebłko*) 'malum', także o innych owocach i przedmiotach podobnych kształtem, kulistych, zaokrąglonych, np. 'rzepka, okrągława kość w kolanie' (już w XVIII w., też dial.), przestarz. 'jabłoń', połab. *jopt'ū* 'jabłko', dłuż. *jabłuko*, stdłuż. *jabko* 'jabłko; rzepka', głuź. *jabłuko* 'ts.', czes. *jablko* 'jabłko', też o owocach i przedmiotach podobnych, np. 'gałka u miecza; łęk u siodła', śla. *jabłko* 'jabłko; rzepka';

sł. *jábolko* 'jabłko', też o owocach i przedmiotach podobnych kształtem, np. 'rzepka', sch. dawne i dial. (przede wszystkim czak.) *jábuko* 'jabłko', cs. **ЛБЛЪКО** : **МБЛЪКО** 'ts.', maced. *jabolko* 'jabłko; grdyka, jabłko Adama; górna część policzka', arch. 'podarunek';

rus.-cs. **ЛБЛЪКО** : **МБЛЪКО**, **АБЛОКО** : **МБЛОКО** 'jabłko', też o przedmiotach podobnych, ros. *Яблоко* 'ts.', ukr. *Яблуко*, dial. też *Яблоко*, *Яблоко*, *Ябло* 'ts.', brus. dial. *Яблыка* n. 'ts.' ~

Por. też ze zmianą rodzaju: sch. (w języku literackim i najczęściej w gwara-
rach) *jábuka* f. od XIV w. 'jabłko' (i o przedmiotach podobnych), 'jabłoń',
stare i dial. również 'dar', zwłaszcza 'dar zaręczynowy, weselny', a nawet
'zaręczyny' (por. Brückner SI V 427), cs. **ЛБЛЪКА** : **МБЛЪКА** f. 'jabłko', maced.
dial. *jáblăka* : *áblaka* f. 'jabłoń; jabłko' (Maček SW II 42), bułg. *Ябълка*
f. 'jabłoń; jabłko, górna część policzka' (u Gerowa też *ябълка*), ros. dial.
Яблок m. 'jabłko', brus. *Яблык* m. 'ts.'

Ie. dial. **ablu-* 'jabłko' (germ. **aplū-* > ags. *æppel*; celt. *ablu-* > stir. *ubull*)
zostało w psł. rozszerzone przez przyrostek *-ko-*, rozszerzający zwykle dawne
tematy na *-u-*. Podstawą jest dawny temat spółgłoskowy na *-l-* (szczętkowo
jeszcze zachowany w bałt.) *ābl-* : *ābel-* : *ābol-* : *ābōl-*. Por. lit. *obuolỹs* (= łot.
ābuolīs), *ōbuolas* (= łot. *ābuōls*) 'jabłko' i łac. *Abella* nazwa miasta w Kam-
panii sławnego z uprawy jabłek (pierwotnie *'miasto jabłek'). Jeden z nie-
rzadkich wyrazów typowych dla pñ.-zach. ie. Šachmatov AslPh XXXIII 89
bezpodstawnie uważał wyraz psł. za pożyczkę celtycką.

Trautmann BSW 2, Fraenkel KZ LXIII 168—201 (o ie. tematach na *-l-*),
Pokorny IEW 1—2. — Por. *ablo*. F.S.

abo coni., part. zasadniczo pñ.; łączy synonimiczne i niesynonimiczne człony
alternatywy 'albo, sive, vel'; nawiązuje i wzmacnia pytanie, wykrzyknienie
'czy, czyż, an, utrum'

~ pol. dial. *abo* spójnik łączący synonimiczne i niesynonimiczne człony
alternatywy 'albo'; spójnik przeciwstawny 'ale'; wprowadzający zdania
przyczynowe 'bo'; part. nawiązująca i wzmacniająca pytanie, wykrzyknienie
'czy, czyż'; stpol. od XIV w., też (rzadko) w funkcji spójnika łączącego 'i, a',
dłuż. *abo* 'albo; do, około': *raz abo pēs* 'około 5 razy', głuź. *abo* 'ts.', czes. dial.
laskie *abo* 'albo, lub, czy', słowac. lud. i poet. *abo* 'albo';

strus. **АБО** 'albo, vel' (2 przykłady z gramot XIV w.), ros. dial. *ábo* (u Dala
rjazańskie, kurskie, woroneskie) 'albo', *ábo-uo* 'co bądź; chociaż', *ábo-как*
'jak bądź', ukr. *або* 'albo, alboż, lub, czyli', brus. *або* 'ts.' ~

Z pñ.słow. por. sł. dial. rezjańskie *abo-j* 'albo'.

Złożenie z paratactycznego spójnika *a* i part. wzmacniającej *bo* (zob.),
por. *i-bo*, *a-li-bo* i paralelne budową i rozwojem znaczenia lit. *arbà* 'albo,
aut' (*ař* 'czy; albo; i, też', *bà* zob. *bo*).

Klemensiewicz GHJP 446, Bauer Sborník Trávníčka 79—92, Bednarczuk
PSP 35—8. L.B.

abrędz *abręda* : **abrędz** *abręda* dial. 'pęd roślinny, gałązka, latorośl', coll. **abrędz** :
abrędz, **abrędzje** : **abrędzje**

abrędz : **abrędz** : **abrędzje** : ~ pol. dial. *jabrzęd* pl. *-ędy* 'gatunek topoli' (o za-
sięgu Nitsch WP II 112, który przypuszcza, że jest to pierwotna nazwa mało-
polska; z pol.: ukr. dial. *ябрѣнт* 'ts.', Sławski SE I 482), stpol. wyjątkowe
z XVI w. *jabrzęd* (Łopaciński PF IV 767), pol. dial. *jabrzędz*, *jabrzędz* 'to-
pola' (z dialektu lasowiackiego MAGP VII m. 314 i cz. II 51: *jabzōb jabzēža*

'ts.', z wtórnym rodzajem m.), *jabrzędzie*, *abrzędzie* coll. 'topola nadwiślańska' (Łopaciński PF V 691, 749), sła. dial. *jabrat'*, coll. 'вербочки (цвет), bazie wierzby'; *jabradí* (Gebauer Sl I 588). ~

Por. też pierwotne dem.: stezes. *jabřádek -dka* m. : *jabřádka* f. 'winna la-torośl, gałązka winnego krzewu', sła. dial. *jabřátka* 'bazie, kotki wierzby, iwy', sła. dial. *âbranek -nka*, *jâbranek -nka* 'bazie, kwiat leszczyny, orzecha, olchy; kiść winogron na wiosnę' < **abrědzkz*, Bezlej SRL XI 169—71, ES, poskusni zvezek 7).

abrědz: **abrědz** : **abrědzje**: ~ rus.-cs. już w XII w. w formie instr. pl. *абрѣдъми*, XIV w. *абрѣдъ*, XII—XV w. *абрѣднѣ* : *абрѣднѣ* zapewne 'pędy roślinne, owoce', choć tłumaczy gr. *ἀκρίς*, *ἀκρίδες* 'szarańcza' (por. Berneker SEW I 84; Brückner KZ XLVIII 198, SE 43—4 powołując się na paralele stpol. tłumaczy to dowolnym wstawieniem nazwy roślinnej przez dawnych tłumaczy Ewan-gelii, nie mogących się pogodzić z myślą, jakoby Jan Chrzciciel jadł szarań-czę). ~

Por. też pierwotne dem.: sch.-cs *абрѣдъць* 'ts.'

Compositum *a + brědz*, *a + brědz*. Prefiks *a-*, zaświadczony szczerkowo w słow., reprezentuje prastarą ie. part. *ē* : *ō* (zob. Rozwadowski RŚ II 101—2, Trubačev Sbornik Borkovskij 267—72, por. *o-brědz*), o członie II zob. *brědz*.

Forma *abrědz* : *abrědz* coll., jak np. *čędz* 'dzieci' : *čędo* 'dziecko', *dětz* 'dzieci' : *dětę* 'dziecko'. Suf. *-nje* w *abrědzje*, jak np. w *listwje* 'liście', *dřbje* 'dęby'.

Berneker SEW I 84—5, Trautmann BSW 35—6, Sławski SE I 482—3. — Vasmer Izsledvanija Mladenov 351—2, REW III 477 uważa znaczenie 'szarańcza' w strus. *abrědz* za realne łącząc nie przekonująco wyraz strus. z lit. *brėdis* 'jelen', stpr. *braydis* 'łoś'. F.S. — T.Sz.

abrědz zob. **abrědz**

abrědzje zob. **abrědz**

abrědz zob. **abrědz**

abrědz zob. **abrědz**

abrědzje zob. **abrědz**

aby dial. zasadniczo ptn., part. ograniczająca 'byleby, byleby tylko', uwydatnia-jąca np. życzenie; spójnik warunkowy, celowy (pierwotnie tylko z ogranicze-niem 'żeby tylko'), dopełnieniowy

~ pol. *aby* spójnik wprowadzający zdania celowe, skutkowe, dopełnie-niowe, podmiotowe, przydawkowe, part. ograniczająca 'tylko, byleby tylko, zaledwie', stpol. od XIV w. też spójnik wprowadzający zdania warunkowe 'gdyby' (dziś w tej funkcji zwykle w połączeniu z wyrazem *tylko*), przyzwa-lające 'choćby', part. uwydatniająca życzenie 'niech, oby', dial. jako spójnik mało rozpowszechnione, częste za to jako part. ograniczająca, wzmacniająca 'choć, choćby, byle, tylko, przynajmniej, chybaby', dłuż. *aby* spójnik wpro-wadzający zdania celowe 'aby, ażeby' (w głuź. według Pfuhla przestarzałe), porównawcze 'jak gdyby, tak jakby', part. uwydatniająca życzenie 'oby', czes. *aby* spójnik wprowadzający zdania celowe, skutkowe, dopełnieniowe, podmiotowe, przydawkowe, part. uwydatniająca życzenie 'oby', stezes. też spójnik wprowadzający zdania przyzwolone i wyjątkowo warunkowe, sła.

aby spójnik zdań celowych, skutkowych, dopełnieniowych, podmiotowych, przydawkowych, rzadko warunkowych, part. uwydatniająca życzenie 'oby, żeby';

scs. *абы* (tylko w Supr.) 'gdyby';

strus. *абы* spójnik wprowadzający zdania celowe (o zasięgu Borkovskij, Sintaksis drevneruss. gramot, 1958, 163—4), warunkowe 'gdyby, jeśliby tylko', part. wzmacniająca życzenie 'oby', ros. dial. *абы* spójnik-part. 'byleby, żeby tylko', też w złożeniach z zaimkami i przysłówkami, np. *абы-кмо* 'kto bądź', *абы-как* 'jak bądź', ukr. *абу* spójnik-part. 'aby tylko, byleby', part. uwydatniająca nieokreśloność zaimków, przysłówek: *абуде* 'byle gdzie, gdzie bądź', *абухмо* 'byle kto, kto bądź', dial. spójnik wprowadzający zdania celowe 'aby, ażeby', warunkowe 'gdyby tylko', part. uwydatniająca życzenie 'oby, żeby', brus. *абы* part. spójnik 'byle tylko, byleby, gdyby tylko', part. uwydatniająca nieokreśloność: *абы-кал* 'kiedy bądź, kiedykolwiek', *абы-хмó* 'ktokolwiek, kto bądź, każdy', dial. też spójnik wprowadzający zdania przyczynowe 'ponieważ'. ~

Połączenie spójnika-part. *a* (zob.) i pierwotnego kondycjonalu-aorystu *by* (zob.), całość pierwotnie współrzędna. Wydaje się, że pierwotne znaczenie ('i by, byleby, gdyby tylko') najlepiej zachowało się na Rusi i w scs. Mało prawdopodobne jako punkt wyjścia pierwotne praeteritum drugiego członu, a więc funkcja oznajmująca ze znaczeniem 'i był' (pogląd Trávníčka, Hist. mluvnice česká III, 1956, 61—3). Por. Klemensiewicz GHJP 481, 495, 501, Bauer Vývoj 177—8. F.S.

abje dial. pld. 'zaraz, natychmiast, bezzwłocznie, już'

W tym samym znaczeniu: ~ scs. *абые, абые*, bułg. cs. *abue* (Duvernois I 9 z Rakowskiego);

rus.-cs. *абые, абые*. ~

Możliwy związek z gr. *ἄφαρ* 'zaraz, od razu', *ἄφνω* 'niespodzianie, nagle' (< **abh-*, pierwotny temat na *-r/n-*).

J. Schmidt, Die Pluralbildungen der indogerm. Neutra 1889, 216 uwaga 1, Lewy IF LIV 46—7, Pokorny IEW 2. — Ze względu na trudności głosowe nie przekonuje wyprowadzanie (Berneker Zbornik Jagicia 597) z **obh-je*, **obhi-jod* 'zu der Zeit' od anaforycznego **i-*. F.S.

a cě zob. *cě*

aće dial. (zasadniczo pfn.) partykuła deiktyczna > spójnik warunkowy, przyzwalający

~ stpol. *acz* od XIV w. przede wszystkim spójnik warunkowy (do początków XVI w.) i przyzwalający (dziś w tej funkcji przestarz., literackie), rzadko wprowadzał też zdania przyczynowe, podmiotowe, a przede wszystkim dopełnieniowe ('że, quod'), również part. pytajna (o znaczeniach stpol. por. Bauer JP XXXVIII 13—6, Urbańczyk ib. 17—20), dial. kasz. *ać* 'a co?': *ać to?* 'a co to?', stdłuż. *ac* 'czy; choć, aczkolwiek; jak', głuź. *hać*, przestarz. *ać* 'niż (po stopniu wyższym); aż do; czy', stczes. *ać* (wyjątkowo też *aće*) spójnik warunkowy (zanika w XV w.), przyzwalający (i dziś w tej funkcji, ale tylko w języku literackim), w przekładzie tekstów biblijnych także partykuła pytajna, sła. *ać* przestarz. 'choć, jakkolwiek';

sł. *aće* = *ako* 'jeżeli', stserb. *aće* 'i' (wyjątkowe, por. Vondrák VSG II 525);

ros. dial. *аце, ау* 'co jeszcze!, a jakże!', strus. *аче* (rodzime: w Ruskiej Prawdzie, w gramotach na brzoźowej korze, por. Borkovskij, Sintaksis

drevneruss. gramot, 1958, 180) spójnik warunkowy, przyzwalający, ukr. *au!* 'patrz!, spójrz!, widzisz!', dial. też 'tylko' (co do różnicy znaczenia por. ses. *аште*: pol. dial. *jacy* p. *at'e*), brus. dial. *au* 'choć, jeżeli'. ~

Przejrzyste złożenie *a + će* v. (por. w podobnej funkcji *a-že* i luźne połączenie *a će* w bułg., gdzie *če* istnieje też samodzielnie). Pierwotnie może part. deiktyczna 'a oto, patrz'. Punktem wyjścia rozwoju spójnika warunkowego i przyzwalającego, a także part. pytającej było przede wszystkim znaczenie drugiego członu (por. w podobnych funkcjach sło. *čè*, bułg. *če*).

Klemensiewicz GHJP 494—5, 499—500, Bauer. Vývoj 308—9, 332—4.
V. *ako*, *at'e* (tu szczególnie o formach rus. i sło.). F.S.

ačekoli: **ačekolivě(кѣ)** dial. zach. 'choć, quamvis, licet'

ačekoli: ~ stpol. *aczkoli*, gluź. *hačkuli*, czes. *ačkoli*, stsla. *ačkoli*. ~

ačekolivě(кѣ): ~ pol. przestarz. *aczkolwiek* notowane od XVI w., stpol. też *aczkolwie* od XV w., czes. *ačkoliv*, przestarz. *ačkolivěk*, sła. przestarz. *ačkolvėk*. ~

Złożenie z *ače* i partykuł *koli*, *-vě(кѣ)*.

Stanislav Studie Trávníček 1958, 103—7.

Zob. *ače*, *koli*, *-vě(кѣ)*.

L.B.

ačekolivě(кѣ) zob. **ačekoli**

ačiti zob. **obačiti**, **bačiti**

adati *adajo* dial. zach. 'starać się poznać, szperać, badać, scrutari'

Zachowane tylko w stczes. *jadati jadaju* 'ts.'

Pierwotne iterativum, czasownik podstawowy zachowany w bałtyckim: lit. *uošti uodžiū* 'węszyć, obwąchiwać, wąchać', lot. *uōst uōžu, uōdu* 'ts.' (oparte na temacie perfectum *ōd-* por. gr. *ὄδωδω* perfectum od *ὄζω* 'pachnąć, wonieć'). Por. też łac. *odor* 'węch, zapach, woń', orm. *hot* 'zapach. woń'. Rozwój znaczenia 'badać' ma paralelę w łac. *odōrāri* 'węszyć, wąchać, wietrzyć': 'wywąchiwać, wysledzać, badać'.

Matzenauer LF VIII 16, Zubatý BB XVIII 245—6, Iljinskij PF XI 183—4, Trautmann BSW 202, Meillet MSL XIX 175 (wskazuje na pierwotną podstawę atematyczną), Vaillant RES XXII 7 (znaczenie 'scrutari' tłumaczy wpływem pierwotnego złożenia *obadati* zob.).

Zob. *badati*.

F. S.

aga zob. **agoda**, **vin-jaga**

agnę *agnęte* 'jagnię, agnus'

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *jagnię* gen. *jagnięcia* (w XV w. z oboczną postacią *jegnję*, Sławski SE I 488), połab. *jógna*, dłuż. *jagne* gen. *jagneša*, gluź. *jehnjo jehnječa*, czes. *jehně jehněte*, sła. *jahnja jahňat'a*;

sło. *jágnje -eta* (u Pleteršnika też *ágnje*), sch. *jägnje jägnjeta*: *jänje jänjeta*, ses. *агнѣ агнѣте*, maced. *јагне* pl. *јагниња: јаганица*, bułg. *агне* pl. *агнета*, dial. *ягне*;

ros. *ягнѣта* pl. 'jagnięta' (: sg. dziś wtórne *ягненок*, strus. *агнѣ : агнѣ*), ukr. *ягнѣ* gen. *ягнѣти*, brus. *ягнѣ ягнѣци*. ~

Pierwotne deminutivum z właściwym nazwom młodych zwierząt suf. *-et-* od nie zaświadczonego w słow. **agnz* = ie. **āgʰh-no-s* lub **ōgʰh-no-s* 'jagnię'. Dokładnych odpowiedników ie. nie ma. Wyraz słow. (w bałt. nie zaświadczonej) wyróżnia się nagłosową samogłoską długą. Por. z samogłoską początkową pierwotnie krótką: irl. *úan*, cymr. *oen* 'jagnię' (**ognos*, ie. **ogʰnos*),

ags. *ēanian* 'kocić się (o owcy)', holend. dial. *oonen* 'ts.' (**aunōn* ≡ **auna-* 'jagnię' ≡ ie. **ag'hno-*); łac. *agnus* 'jagnię', gr. ἀμνός 'ts.' < ἀβνός (to ostatnie z pierwotnego **ag'nos*, które może być też podstawą wyrazów łac. i słow.).

Osthoff IF IV 289—90, V 324—7, Meillet BSL XXIV 183—4 (opierając się na trudnościach głosowych w związku z samogłoską nagłosową i spółgłoską tylnojęzykową, oddziela wyrazy słow.-celt.-germ. od łac.-gr.), Pedersen KZ XXXVIII 315, Pokorny IEW 9. — Georgiev RES XL 94—6, wychodząc z pierwotnego psł. **ognz*, *a-* w *agnę* objaśnia wpływem czasownika *agniti* (*se*), utworzonego według niego od pierwotnego **ognz* ze wzdłużeniem samogłoski pierwiastkowej. Nie widać podstaw. F.S.

agnędzь *agnęda* 'bazia, kotka (kwiatostan Amentum); topola (Populus)'

~ czes. przestarz. *jěhněd* 'bazia', stczes. *jěhněd* 'bazie';

słę. *jágned* 'topola czarna (Populus nigra): *jágnjed*, sch. *jágnjēd* gen. *jágnjēda*, w XVII w. u Mikalji *jañet* 'ts.';

rus.-cs. **огнадиє**: **агнадиє** coll. 'topole czarne' (u Jana Egzarchy!). ~

Por. też 1. ze zmianą rodzaju: czes. *jěhněda* 'bazia', sła. *jahnāda* 'ts.', dial. *jahneda* 'topola biała (Populus alba)', sch. *nowsze jágnjeda* 'topola czarna'; 2. z adideacją do *bagne*, *bagniti* (zob.): stpol. *bagniędz* m. 'gałązka wierzby z pączkami kwiatowymi, bazie' (Słownik stpol. I 57 odczytuje mniej przekonująco jako *bagnięć*), pol. dial. *bagniędz* 'palma wielkanocna', *bagnięć* f. 'wiązki gałązek wierzbowych', *bagnięć* f. 'wierzba iwa (Salix caprea)', por. też brus. *базнѣ* pl. 'bazie wierzby'.

Do *agnę* (zob.), drzewo nazwane od wełnistych bazi, przypominających pęczek owczej wełny, por. paralele semazjologiczne: pol. *bazia* 'owieczka' i 'kotka na drzewie, Amentum', stpol. (już w XVI w. u Reja) dziś dial. *bagnięta*, *bagniętka* 'bazie': pol. dial. *bagnię* 'jagnię', sła. lud. *bahniatka* 'bazie': *bahniatko* 'jagniętko', brus. *базнѣ* 'bazia wierzby': 'jagnię, baranek'. — Według Machka LP I 94—6 budowa wskazuje na pierwotne coll., por. *govędo*.

Iljinskij PF XI 184.

F.S.

agniti (*se*) 'kocić się (o owcy)'

W tym samym znaczeniu: ~ dłuż. *jagnis se*, czes. *jěhniti se* (Jungmann), sła. lud. *jahnit' sa*;

słę. *jágnjiti*: *jágnjiti se*, sch. *jägnjiti*, *jägnjiti se*: *jänjiti*, *jänjiti se*, maced. *јагнам*: *јагнам се*, bułg. *агня се*;

ros. *ягнѣться*, ukr. dial. *ягнѣтися*. ~

Produktywne denominativum od nie zaświadczonego poza tym w słow. **agnz* (zob. *agnę*, *agnьсь*), por. *gorditi*, *močiti*, *sođiti*. Zob. *kotiti se*. — O objaśnieniu V. Georgieva p. *agnę*. F.S.

agnьсь *agnьса* 'jagnię'

~ stczes. *jěhnec* gen. *jěhencé* 'jagnię';

słę. *jágnjec -njeca*: *ágnec -neca* 'baranek', sch. *jänjac jänjeca* 'jagnię', *jägnjac -änjca* 'baranek', *ágnec* rel. 'Baranek (boży)', scs. **агньць**: **агньць** 'jagnię, baranek', **агньць вожи** 'Baranek (boży)', maced. *агнец* rel. 'baranek, hostia', bułg. *агнец* 'ts.';

ros. *агнец -ница* rel. 'baranek ofiarny, hostia', ukr. *агнец -ниця* 'ts.', brus. *агнец -ница* 'ts.' ~

Dem. od nie zaświadczonego w słow. **agnz* (paralelne do *agnę*, zob.), *agnьсь*: *agn-ę* jak *tel-сь*: *tel-ę*, *žerb-сь*: *žerb-ę*. F.S.

agoda 'jagoda (mięsisty, soczysty owoc, bacca)', przen. o podobnych mięsistych częściach ciała, zwłaszcza 'policzek'

~ pol. *jagoda* 'bacca', dial. też 'borówka, poziomka, czernica, wiśnia' (por. stpol. *jagody śliwne* 'śliwki'), *jagody* pl. poet. 'policzki, lica', stpol. i dial. w tym znaczeniu też sg. *jagoda*, stpol. *ślinne jagody* 'migdały, gruczoły w gardle'; połab. *jōd'edäi* pl. 'jagody; ospa, ospa dziecinna'; dluž. *jagoda* 'bacca'; głuź. *jahoda* 'ts.'; czes. *jahoda* 'poziomka; jagoda, bacca; znamię na ciele', stczes. też 'policzek'; sła. *jahoda* 'poziomka; jagoda, bacca', dial. 'morwa';

sł. *jágoda* 'jagoda, bacca; poziomka', też o czymś podobnym kształtem do jagody, sch. *jägoda* 'poziomka; jagoda, bacca', dial. i stsch. 'obrzemie gruczołów, zwłaszcza szyjnych', *jägode* pl. 'górną część policzka, policzki'; scs. *ягода* 'owoc (drzewa)' Sav. : Mar. Zogr. Ass. *ягода* (zob. Grivec Slovo VI—VIII 27, inaczej Aitzetmüller Kratylos V 78), maced. *jagoda* 'poziomka; jagoda, bacca', bułg. *язода* 'poziomka', też o innych podobnych owocach; strus. *ягода* 'jagoda, zwłaszcza owoc winorośli', ros. *язода* 'jagoda, bacca', dial. 'poziomka, borówka', *вишняя ягода* 'figa', por. też *язодуца* 'pośladek, zadek', dial. 'policzek; brodawka piersi', *язодку* dial. 'górną część policzka'; ukr. *язода* 'jagoda, bacca; poziomka', *язоду* pl. 'policzki'; brus. *язода* 'jagoda', *язадка* dial. też 'okrągła górna część policzka'. ~

Od psł. *aga, jaga* zachowanego tylko w złożeniu *vin-jaga* (zob.). Dokładne odpowiedniki: lit. *uoga*, łot. *uōga* 'jagoda' (Trautmann BSW 202, Fraenkel LEW 1165). Suf. *-oda* wyjątkowy w psł., też w innych nazwach botanicznych zob. *olb-oda*, por. też *lag-oda*, *svob-oda* (o budowie Fraenkel ZslPh XX 54—8). — Inaczej, ale bez przekonującego uzasadnienia, o *vinjaga* Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 12—3. F.S.

achati *achajo* 'wykrzykiwać ach'

~ pol. *achać -am* 'wykrzykiwać ach', czes. rzadkie *achati* też 'wzdychać'; sł. *áhati -am* 'stękać', sch. *ähati -ām* 'wykrzykiwać ach', bułg. *ахам* 'ts.'; ros. *ахамь -аю* 'wykrzykiwać ach', dial. też 'stękać, jęczeć', ukr. *ахаму -аю* 'wykrzykiwać ach'. ~

Od interi. *ach!* Budowa jak w *bacati, chrupati, chripati*. Por. niem. *ächzen* 'stękać, jęczeć' < *ach!* F.S.

achz! interi. wyraża żywy odruch uczucia

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *ach!* od XIV w. (dial. także part. pleonastyczna na początku wykrzyków w pieśniach; stpol. też z dat. 'biada!': *ach nam!* 'biada nam!'), dluž., głuź., czes. *ach!*, słowac. *ach!*, *ách!*;

sł. *áh!*, sch. *äh!* od XVI w. (też w funkcji part. wzmacniającej inne interi.), bułg., maced. *ax!*;

ros., ukr., brus. *ax!* ~

Z pol. albo z brus.: lit. *āk : ðk* 'ts., ach!' (LKŽod.).

W podobnym znaczeniu spotykane również w wielu innych językach ie.: łac. *āh!*, stwniem. *ah!*, niem. *ach!*, franc. *ah!*, ang. *ah!* Nie da się powiedzieć, czy chodzi tu o dziedzictwo ie. czy paralelne innowacje.

Schwentner PII 6—8. F.S.

achzskati *achskajo* = *achati*

~ czes. rzadkie *achkati* 'wzdychać', sła. *achkat' -ám* 'wzdychać, jęczeć, narzekać, biadać';

bułg. *ахам* 'wykrzykiwać ach';

ukr. *ахкати* 'wykrzykiwać ach', brus. *ахкаць* 'ts.' ~

Od interi. *ach!* Budowa jak w *krakati*, *kɛdakati*, *chɣkati*.

F.S.

aje *aja* : **jaje** *jaja* dial. zach. i pld. 'komórka rozrodcza żeńska zwykle ptaków, ovum; jądro, testis'

~ pol. *jaje* : *jajo* 'ovum' (wulg. też 'jądro, testis'), stpol. od XV w. tylko *jaje* forma wyłączna jeszcze u Kn. i L.; połab. *joji* 'ovum' (też 'jądro, testis'), dłuż. *jajo* 'ovum', *jaji* dualis 'woreczek jądrowy, moszna', głuź. *jejo* 'ovum; testis'; czes. dial. moraw. *jajo* 'ovum'; sła. dial. *jajo* : *vajo* (o nagłosowym v-p. *ajъce*) 'ovum';

sch. *jáje jájeta* (z wtórnym zaszerogowaniem w sg. do tematów na -et-, postać rozpowszechniona na dużej części obszaru sch. od XVII w.) : *jája* 'ovum; testis', dubrownickie *jáje jája*, pl. *jája*. ~

Por. sło. *jájen* adi. 'dotyczący jaja' (Pleteršnik).

Z ie. **ǵjo-* (o suf. -jo- Meillet Ét. 391—2). Najbliżej stoją: stwn. *ei*, niem. *Ei* 'jajo', stnord. *egg*, goc. *ada* 'ts.' (prapostać germ. **aija-*, **aija-* ze skróceniem nagłosowej samogłoski, Mikkola Streitberg Festgabe, 1924, 268), orm. *ju jvoj* 'ts.' < **ǵjo-*. Ie. dial. **ǵjo-* < **ǵuǵjo-* : gr. *ᾠόν* 'ts.', cymr. *wy*, stkorn. *wy* 'ts.', por. też łac. *ovum* 'ts.' < **ǵu-om-*. Ie. **ǵuǵjo-* uważa się zwykle za derywat z wzdłużoną samogłoską nagłosową od ie. **auis* 'ptak' (łac. *avis* 'ts.'). Paralelny rozwój znaczenia w lit. *paūtas* 'jajo' : psł. *psta* 'ptak' (zob.).

Trautmann BSW 202, Sławski SE I 489—90, Pokorny IEW 783—4.

Zob. *ajъce*, *ajъko*.

F.S.

ajъce dem. od *aje*

~ pol. dial. *jajce* : *jajco* 'ovum, testis', stpol. od XV w. *jajce* : *jejece* 'ovum', u L. *jajca* pl. też 'jądra, testiculi', czes. *vejce*, stczes. *vajce* 'ovum', sła. *vajce*, wsch.sła. *vajco* 'ovum' (v- w wyrazach czes.-sła. pochodzi zapewne z dysymilacji *j...j* > *v...j*, Brückner KZ XLVI 200; Vaillant GC I 186 mniej przekonująco rekonstruuje psł. dial. **uǵja-*);

sło. *jájce* 'ovum; testis', sch. *jájce* (obok gen. *jájca* też wtórnie *jájmeta* p. *aje*) dem., ale na pfn. i pfn.-zach. też nie dem., normalnie 'ovum; testis', ses. *лице* 'ovum', bułg. *яйце* 'ovum; testis', maced. *jajce* 'ts.';

strus. *лице* : *лице* 'ovum', ros. *яйцо* (u Dala *яйцѣ*) 'ts.', ukr. *яйце* 'ts.', brus. *яйцо* 'ts.' ~

Pierwotne dem. od *aje*, por. *slъnce*, *sъdъce*.

F.S.

ajъko dial. pfn. dem. od *aje*

~ pol. *jajko* 'ovum' od XV w., dłuż. *jajko* dem., głuź. *jejko* dem., czes. dial. moraw. *jajko* 'ovum', wałaskie *vajka* pl. 'jądra zwierzęcia' (o v- zob. *ajъce*), sła. *vajko* dem.;

ukr. dial. *яйко* 'ovum', brus. *яйка* n. 'ovum' (u Nosoviča jako wyraz dziecięcy). ~

W kilku językach słow. w funkcji deminutywnej wyparte przez wtórne dem. oparte na *ajъce*: pol. *jajeczko* od XV w., czes. *vajíčko*, sło. *jájčko*, ros. *яйчко*.

Pierwotne pfn.słow. dem. od *aje*, por. *brъuъko*.

F.S.

ako spójnik wprowadzający podrzędne zdania warunkowe ('si'), przyzwalające, czasowe 'jeżeli, chociaż, kiedy'

~ sło. *ako* conii. wprowadza zdania warunkowe 'jeżeli, gdyby', czasowe 'gdy, kiedy', przyzwalające 'jakkolwiek, chociaż', dawniej też part. pytajna

'czy' (Plet.), sch. od XII w. *ako*, *äko* coni. wprowadza zdania warunkowe 'jeżeli, gdyby', czasowe 'gdy, kiedy', przyzwalające 'jakkolwiek, chociaż', celowe 'żeby, by', w XIV—XVIII w. też przyczynowe 'ponieważ', dawniej także part. pytajna 'czy', scs. *ako* (: *ako*, *ako*) coni. wprowadza zdania okolicznikowe czasu 'gdy', sposobu 'jak', skutku 'że', też zdania dopełnieniowe 'że', bułg. *akó* coni. wprowadza zdania warunkowe 'jeżeli, gdyby', *ako u*, *ako u da* wprowadza zdania przyzwalające 'jakkolwiek, chociaż', maced. *ako* coni. wprowadza zdania warunkowe 'jeżeli, gdyby' (por. Minova-Āurkova MJ XVIII 111—39);

strus. *ako* (: *ako*) coni. 'że, quod', 'jak, uti', *akš* coni. 'jak, uti', ros. dawne (Dal) *äko* coni. wprowadza zdania czasowe 'kiedy, jak', dial. *ak* coni. 'jak', też part. wzmacniająca, pytajna, *äko*by 'jakoby, niby' (SRNG), brus. *akolü* spójnik wprowadzający zdania warunkowe 'jeżeli', *akolüic* 'kiedy, przecież, да когда же' (Nosovič). ~

Por. *aky* spójnik porównawczy 'jak, tak jak, podobnie jak' (o budowie zob. Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 15): stsch. od XIII w. *aki*, scs. *akš*, strus. *akš*, *akš*, ros. dawne i dial. *äku* (Dal, SRNG).

Złożenie z part.-coni. *a* i partykuły zaimkowej *ko* (zob. *kto*). W poszczególnych językach z przyczyn fonetycznych i znaczeniowych oddzielenie *ako* i *jako* jest niemożliwe. Stąd u niektórych badaczy identyfikacja z *jako* (zob. np. ostatnio Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 15). Z pierwotnego *jako* pochodzą zapewne: pol. dial. sli. *ak*o* coni. wprowadza zdania czasowe 'gdy, kiedy', też porównanie 'jak', dłuż. *ako* : *ak* coni. wprowadza zdania czasowe 'gdy, kiedy', porównanie 'jak', głuż. przestarz. u Pfuhla *ako*, *ak* : *hak(o)* = *jako*, stczes. wyjątkowe *ak* coni. wprowadza zdanie czasowe 'gdy, kiedy' (Bauer Vývoj 252), śla. *ako* = *jako*.

Berneker SEW I 26, BER I 6, Skok ER I 1.

F.S.

ale partykuła wzmacniająca i nawiązująca > spójnik przeciwstawny

~ pol. *ale* spójnik przeciwstawny od XIV w., rzadziej partykuła wzmacniająca wyrażająca najczęściej zdumienie od XVI w., wykrzyknik zdziwienia, zdumienia, zaskoczenia, stpol. też part. ograniczająca 'przynajmniej' od XV w., dłuż. *ale* spójnik przeciwstawny; wykrzyknik (scherzhaft drohend), głuż. *ale* spójnik przeciwstawny; wykrzyknik przy ganieniu, karceniu, czes. *ale* spójnik przeciwstawny; partykuła wzmacniająca; wykrzyknik zdziwienia (szczegółowo o funkcji w czes. p. Bauer Vývoj 63—6, 81—2, 348—9), śla. *ale* 'ts.', dial. też part. 'prawie, blisko';

sch. dial. czakaw. *ale* spójnik przeciwstawny, sztokaw. *äle* interi. wyrażająca zdziwienie, zaskoczenie; wykrzyknik podniety, zachęty 'nuże!' (RSAN), bułg. *ale* spójnik przeciwstawny (Duvernois), dial. *alé!* interi. na wyrażenie zdziwienia, zaskoczenia (Gerov);

ros. dial. *äle* : *alé* spójnik przeciwstawny, rozłączny; part. potwierdzająca i pytajna (Dal, SRNG), ukr. *alé* spójnik przeciwstawny; partykuła wzmacniająca, dubitatywna i pytajna; wykrzyknik zdziwienia, niezadowolonia, brus. *alé* spójnik przeciwstawny; part. wzmacniająca. ~

Złożenie z *a* + *le*.

Zob. *a*, *le*.

L.B.

alebo dial. ptn. spójnik alternatywny, rezultatywny

~ pol. dial. (Śląsk, Orawa, Czadeckie) *alebo* 'albo, bo', stdłuż. *alebo* 'albo', czes. dial. wsch.moraw. *alebo* (Bauer Vývoj 63), śla. *alebo* 'albo, lub, bądź';

brus. dial. (mohylowskie) *алебо* (Karskij Belorusy II—III 82). ~

Złożenie z *a* + *lebo*.

Bauer Studie Trávníček 1958, 84, 86, Bednarczuk RS XXII 17, PSP 38—9.

Zob. *a*, *lebo*.

L.B.

ali : **alibo** partykuła wzmacniająca i nawiązująca, partykuła pytajna; spójnik przeciwstawny, alternatywny, rozłączny

ali: ~ stpol. od XV w. (niknie w XVIII w.) *ali* spójnik przeciwstawny, łączny, wynikowy 'ale, ale oto; a tu, a już, a zaraz; a oto, więc', wprowadza zdanie czasowe bezpośrednio następcze 'aż, póki nie', w XVI w. rzadko też spójnik rozłączny 'albo, czyli' (SP XVI IBL), part. deiktyczna 'oto', uwydatniająca kres w obrębie okolicznika czasu 'aż', stczes. wyjątkowe (1 przykład) *ali* 'ale';

sł. *ali* spójnik rozłączny, alternatywny, przeciwstawny; part. pytajna 'albo; ale; czy', wykrzyknik, sch. *àli* spójnik przeciwstawny 'ale, lecz, sed' od XIV w., partykuła emfaticzna, wykrzyknik wyrażający np. zdziwienie, niezadowolenie, stsch. od XIII w. i dial. też spójnik alternatywny, rozłączny 'albo, czy też, vel, aut', dial. wprowadza też zdania przyczynowe 'ponieważ', part. pytajna 'czy' (BSAN), scs. *ам* 'ale; jeśli; czy' (por. jednak Bauerová Slavia XXVI 572—575), bułg. dial. *алу* 'ale; albo; czy' (BDial. II 123: Rodopy), maced. *amu* pot. 'albo, vel; czyż, czy';

strus. *ам* 'ale, sed; albo, vel; jeśli, si', 'czy, czyż', 'przynajmniej', ros. przestarz. i dial. *amu* spójnik pytajny, part. pytajna 'czy, czyż, czy to', spójnik alternatywny 'albo, vel', dial. też spójnik przeciwstawny 'ale, sed', stuktur. *amu* 'albo; ale; aż', ukr. dial. *ам* 'ale, jednak, sed' (Żel., Hrinčenko), brus. dial. *amu* 'albo, vel, aut; czyż, czy; ale, sed'. ~

alibo: ~ stpol. *alibo* spójnik rozłączny, alternatywny od XIV w. 'albo, lub', dziś *albo* (z zanikiem *i*) notowane od XIV w. 'ts.', stpol. też spójnik przyczynowy 'bo', dial. spójnik przeciwstawny 'ale', stduż. *albo* spójnik rozłączny alternatywny 'albo, lub';

sł. dial. rezańskie *aliboj* 'albo', part. pytajna 'czy', maced. dial. *албо* 'ale' (Gerov Dop.: Debar);

ros. dial. *алу́бо*, *алу́бо*, *алу́бо* spójnik alternatywny 'albo, vel', part. wzmacniająca 'wszak, wszakże', wprowadzająca 'być może' (SRNG), ukr. dial. *албо* 'albo, vel, aut', brus. *албо* 'albo, vel', dial. *албо* 'czy, czyż', *аліо* 'żeby tylko'. ~

Złożenie z *a* + *li* + *bo*.

Bauer Studie Hávranek 1958, 81—7, Bednarczuk RS XXII 13—4, PSP 28—35, 75—6.

Zob. *a*, *bo*, *li*.

L.B.

alibo zob. **ali**

ama zob. **jama**

ani partykuła wzmacniająco-uwydatniająca negację; spójnik dysjunktywny

~ pol. *ani* od XIV w. spójnik dysjunktywny 'neque, nec', partykuła wzmacniająco-uwydatniająca 'nawet nie, również nie, neque, ne quidem', dial. (Warmia, Kurpie, część Mazur, płd. Śląsk) też spójnik porównawczy 'jak', głuż. *ani* spójnik dysjunktywny; partykuła wzmacniająco-uwydatniająca, czes. *ani* 'ts.', dial. laskie, moraw. też spójnik porównawczy 'jak', sła. *ani* spójnik dysjunktywny; partykuła wzmacniająca negację 'nawet nie, również nie'; spójnik porównawczy 'jak';

sł. dial. (rezjańskie, prekmurskie) *àni* spójnik dysjunktywny, por. też rezj. *anikój* 'jak', sch. dial. czarnogórskie *àni-ga!* interi. 'oto on';

ros. dial. *anúoc* partykuła wzmacniająca 'nawet, aż nawet' (SRNG), ukr. *ani* (u Żel. też *ànu*) 'ani, ni' (wzmocnia negację), brus. *an!* part.-spójnik wzmacniające negację 'nawet nie, całkiem nie, ani nawet'. ~

Złożenie z *a* + *ni*.

Bednarczuk PSP 64—7.

Zob *a*, *ni*.

L.B.

ano interi. i partykuła wskazująca 'a oto, oto', wzmacniająca i nawiązująca 'no tak, a więc, otóż', coni. wskazuje zwykle na stosunek przeciwstawny między zdaniami.

W funkcji interi. i part.: ~ pol. *ano* part. wzmacniająca 'tak, no tak', nawiązująca 'a więc, zatem, otóż', wykrzyknikowa 'ha! cóż!', dial. part. potwierdzająca 'tak' (Karłowicz SGP, o zasięgu MAGP XI m. 509, cz. II 26, Małecki — Nitsch AJPP m. 448), w XVI w. part. nawiązująca, prezentująca 'otóż, więc', potwierdzająca 'rzeczywiście, oczywiście', wskazująca 'oto', dial. pld. *han* 'tam oto' (Sławski SE I 399—400), dłuż. *ano* : *anu* interi. zachęty 'nuże!', *ano jo* part. 'tak jest', czes. *ano* part. potwierdzająca 'tak' (w tej funkcji od XVI w.), wzmacniająca wyraz powtórzony 'właśnie', stopniująca 'nawet, całkiem', dial. też wyrażająca zdziwienie, *ano ne* wzmocnienie negacji 'nie, nie tak' (Hruška DSCh), sła. *áno* part. potwierdzająca 'tak', nawiązująca 'a więc', wyrażająca sprzeciw z odcieniem ironii, sarkazmu, dial. *an* : *án* 'tu, oto tu', *an* 'tam, oto tam' (Kálal);

sch. dial. *ano* part. potwierdzająca 'tak, oczywiście' (RSAN), dawne wyjątkowe w XVI w. *an* part. pytajna 'czy nie, co?' (RJAZ);

ros. pot. *an* part. wzmacniająca, podkreślająca przeciwstawienie wypowiedzianemu twierdzeniu 'a właśnie że (nie), mimo wszystko (nie)', dial. *áno* : *anó* interi. 'a więc; oto; aż, nawet' (Dal, SRNG), ukr. dial. *anó* : *aný* interi. 'hej! żywo!', part. wzmacniająca, *an-bá!* interi. 'zobacz no!', *ande!* 'ts.' (Żel.), *anó*, *aný* okrzyk odpędzający psa (Leks. Bjul. VI 8, 23), brus. *anó* part. 'zresztą' (Nosovič), *aný* interi. przy odpędzaniu 'precz!', też na wyrażenie przykrości, mimowolnej aprobaty, zachęty, przypuszczenia (Nosovič). ~

W funkcji spójnika: ~ stpol. od XV w. *ano* coni. wskazuje na stosunek łączny między zdaniami 'i, i oto, a oto, a więc, a właśnie' (też dial., Karłowicz SGP), na stosunek przeciwstawny między zdaniami 'a tymczasem, ale, a jednak, wszakże', wprowadza zdanie przedmiotowe 'że właśnie, jak właśnie' lub przyczynowe 'bo właśnie', stczes. *ano* coni. wskazuje na stosunek łączny i przeciwstawny między zdaniami 'i, i oto', 'ale, a jednak, wszakże', także na stosunek podrzędny 'gdy, podczas gdy', czes. arch. *an ana ano* (wprowadzane na miejsce *ano* już w stczes.) wprowadza zdania podrzędne sposobu 'jak', przyczynowe 'ponieważ, gdyż', czasowe 'podczas gdy, kiedy';

sł. dial. *àno* coni. 'i, et; lecz', *àn* coni. 'i, et' (Slav. Leks. 198: Rezja), 'lecz, ale; prócz' (Plet.), sch. dial. *àno* : *àno* coni. od XVII w. 'a więc, właśnie', 'a zatem' (RSAN; częściej *a ono*, RJAZ I 22), stsch. XIV w. *ano* 'a oto', bułg. dial. *anó* coni. 'dlatego, ponieważ' (Gerov);

strus. *ano* : *anъ* coni. 'a, vero', ros. pot. *an* coni. łączy dwa zdania, z których drugie wyraża niezgodność, przeciwstawienie temu, czego oczekuje się na podstawie pierwszego zdania 'a okazuje się, a w rzeczywistości, a tu, a mimo to', dial. *áno* : *anó* 'tak, że, aż, a oto; a zamiast tego; lub, albo'

(SRNG), ukr. dial. *анó, анó-лем* coni. 'ale, tylko, ale tylko' (Žel., Hrinčenko), brus. *анож* coni. 'ale, ale oto' (Nosovič). ~

Pierwotne złożenie z wykrzyknika deiktycznego *a* i n.-acc. sg. n. zaimka *ono* (zob. *онз*) w funkcji partykuły. Być może, iż to złożenie zlało się z innym złożeniem, a mianowicie coni. *a* + part. *no, нз*. — W poszczególnych językach słow. także nowsze złożenie w funkcji zaimka *a* + *онз она оно*: stpol. od XIV w. *an ana ano* 'i on, et ille; a on tymczasem, ale on; jak on właśnie', czes. *an ana ano* 'który' (już stozes.), bułg. dial. *анáú : анéú : аноúú* 'tamten' (BDial. II 123: Rodopy).

Zubaty *Studie* II 53—106, Bauer *Vývoj* 51—2, 83—4, 120—1, 224—5, Sławski *SE* I 399—400, Machek *ES*² 37, Sadnik — Aitzetmüller *VWSS* 1, 4. *W.B.*

apati apajo : **apěti apějo** 'obserwować, oglądać; oczekiwać; mniemać, sądzić; podejrzewać'

~ stozes. *japati* : *japati -aju* 'obserwować, oglądać, nadśłuchiwać' (wg Machka *ES* tu też czes. dial. laskie *roz-japati* 'szybko rozechwytać, rozebrać owoce', *z-japati* 'pochwycić');

cs. (zwłaszcza rus.-cs.) *зампати са -мж са* 'lekać się, obawiać się, vereri', *з(а)пати (са), зампати -жъ* 'podejrzewać, nie dowierzać, suspicari; wyśmiać się, szydzić, kpić, cavillari' (Jagić *AslPh* XXX 458, Rozwadowski *RS* II 101), *незампати* (już w XI w.), *незампани* 'niespodziewany, nagły, inopinatus'. ~

Dewerbalne nomina actionis (acti): cs. zwłaszcza rus.-cs. *зампъ* 'rozmyślanie; myśl; wątpliwość', *незампъ* 'nieoczekiwanie, nieczekanie', (z kontrakcją) *зпъ* : *зпа* f. 'podejrzenie, posądzenie', *везъ зпа* 'niespodzianie'.

Stąd 1. adverbia:

a) scs. *вънез(а)пъ, вънезампъ*, w Supr. także *вънезампъ, вънезампъ* 'nagle, niespodzianie, ἐξαπίνης', rus.-cs. *вънез(а)поу, вънезампоу, вънез(а)пъ* 'ts.', derywat: adi. cs. zwłaszcza rus.-cs. *в(ъ)нез(а)пънъ* 'nagły, niespodziewany', ros. *внезапный* > bulg. *внезапен* 'ts.';

b) cs. zwłaszcza rus.-cs. *невъзпъ, невъзпъ* 'niespodziewanie, nagle, znienačka' (> adi. *невъзпънъ* 'niespodziewany, nagły'), ros. u Dala *незпъ* 'nagle';

c) rus.-cs. *изнезпъ, изнезпъ* : *изъ незпъ* 'nagle', ros. u Dala *изнезпъ* 'ts.' (z cs.);

dłuż. *nezjarki, nezjabki* 'niespodzianie, nagle, przypadkiem, nienaumyślenie', głuź. *njejarcy* (u Pfuha też *njewjarki, njewjarcy*) 'ts.'.

2. adi.: (oparte chyba wprost na verbum) stozes. *nejápný* 'niespodziewany, nieoczekiwany', nowsze 'nieporadny, niezgrabny, niedorzeczny', czes. arch. *jarpný* 'obrotny, bystry' (wg Machka *ES* 170 wtórne z *nejápný*);

rus.-cs. *нез(а)пънъ* 'nagły niespodziewany', adv. *нез(а)пъно* (ros. u Dala *незпный, незпно* 'ts.'), ukr. dial. *зпно* 'nieprzyjemnie, przykro' (Hrinčenko).

3. subst.: stozes. *nedojiemie* n. 'niespodzianka', z *nedojiemie* 'niespodzianie' = czes. dial. moraw. z *nedojípky* 'ts.';

cs. *зампие* 'zamysł, commentum, machina'.

4. verba: cs. zwłaszcza rus.-cs. *зампати са -пжъ са* 'podejrzewać, mieć w podejrzeniu, suspicare, suspicari', iter. *зампати са, незампати са* 'nie oczekiwać', *зампъ* 'nieodby, kiepski, zuchwały, pewny siebie (confidens)'.

Etymologia niepewna. Zwykle łączy się z łac. *opinor* 'mniemać, przypuszczać, wierzyć, uroić sobie': *in-opinus, in-opinatus* 'niespodziewany; nagły', gr. ἐξ-απίνης 'nagle, niespodziewanie' (por. Berneker SEW I 29—30, Vasmer REW I 210, Machek ES 170). Rozwadowski RS II 99—103 podtrzymując związek z przytoczonymi wyrazami analizował na **ja-pati*. W pierwszej części dopatrywał się prastarej partykuły (zob. *abrędz*), drugą łączył z *pzavati pzvajo* 'ufać', stczes. z *nepty* 'nieoczekiwanie, niespodzianie' < **iz-ne-pzty*. Opierał się przede wszystkim na sch.-cs. *вънезлапъкъ, вънезлапъвоу* 'nagle, niespodziewanie' i na uderzającej zbieżności znaczeń *замникъ* 'zuchwały, pewne siebie, confidens': *iz-u-pzvalъ* 'ts.' (> pol. *zuchwały*). F.S.

apēti zob. apati

арьмо pln. : агьмъ *arьma* pld. 'drewniana uprząż na woły', przen. 'brzemie, ciężar, niewola'

W tych samych znaczeniach:

arьmo: ~ pol. *jarzmo* od XIV w., dial. pln. *jerzmo* od XIII w., *jyrzmo, jirzmo* (już około r. 1500, por. pld.-wsch. *jârzmo, jorzmo*), *wyrzmo*, o zasięgu poszczególnych postaci zob. MAGP IV m. 190, stpol. *jarzmo wołów* 'para wołów' (już w XV w., por. niem. *ein Joch Ochsen* 'ts.'). dial. i w terminologii specjalnej (już w XVIII w.) nazwa różnych narzędzi drewnianych, np. 'nosidla do wody; belki, na których kładą pomost; wiązanie drewniane', czes. dial. moraw. *jařmo*, laskie *řařmo* (ale liter. *jařmo* jest nową pożyczką z pol., Gebauer HM I 344, Machek ES 171), śl. *jarmo*;

ros. *яром* pl. *ярма* (dial. *арм* 'drewniana część sochy' z gub. wiatskiej, Filin SRNG I 276), ukr. *яром* pl. *ярма* (dial. też 'obojezyk'), brus. *яром*. ~ *arьmъ*: ~ śl. dial. *jarom, járom* (Stanislav LN 122);

śl. *járem -rma* też 'para wołów; ruchoma rama w tartaku; belki, na których wisi dzwon', sch. *járam -rma*, w nowszej terminologii techn. też o 'różnych przedmiotach podobnych do jarzma'; *jarom volova* 'para wołów', scs. *ярьмъ* Supr., bułg. *ярем* pl. *яреми* (dial. *ярми* pl. 'wiązanie drewniane podtrzymujące folusz'), maced. *јарем* pl. *јарми*;

rus.-cs. *ярьмъ* : *ярьмъ*, ros. przestarz. cs. *ярем* (dial. też 'okres najgorętszej pracy: sianokosy, żniwo'), ukr. prowinc. *ярем* (Żelechowski). ~

Z pol. albo z brus.: lit. *járma* 'ts.' (LKŽod.).

Wyraz powstał na gruncie psł. jako termin wtórny, późniejszy w stosunku do szcążkowo zachowanej ie. nazwy jarzma **ju-go-m* zob. *igo*. Od ie. **arə-*, **ar-* 'łączyć, spajać', co do rozwoju znaczenia por. ie. **jugom* 'jarzmo': lit. *jūngti* 'łączyć; zaprzęgać do jarzma', łac. *iungere* 'ts.'. Dokładnych odpowiedników ie. nie ma. Najbliżej stoją gr. *ἀρούς* 'spojenie, przymocowanie; ówiek, kołek', *ἀρούα* 'zaprzęg, wóz, zwłaszcza wóz wojenny', *ἀραρίσκω* 'spajam, łączę', łac. *arma* 'broń, zbroja, sprzęt', stind. *arpáyatí* 'wstawia, umocowuje', *ará-* 'szprycha koła', awest. *araiti* 'wbija, utwierdza'. Suf. *-ymo* zachowany w słow. szcążkowo (por. *pisьmo*), odpowiadający mu lit. *-imas* jest produktywny jako formant tworzący abstracta.

Pedersen KZ XXXVIII 311—3 (dołącza tu też śl. *jármen -éna* 'rzemień'), van Wijk SI VI 236—7 (o protetycznym *j-*), Moszyński KLS I 647—56 (o typach i geograficznym rozprzestrzenieniu narzędzia), Specht UID 149—50, Pokorny IBW 58—9.

Por. *igo, kl'uka*.

F.S.

агьмъ zob. арьмо

asenzъ zob. asenzъ

asenzъ : asenzъ, z prejotacją jaszennъ : jaszennъ 'drzewo jesion, Fraxinus'

W tym samym znaczeniu: ~ stpol. *jasień* XIV—XVIII w. (dziś dial. pld.) : pol. *jasion* przestarz. zapisane już w XIV w., dziś jeszcze normalne w dialektach pld., por. też sl. *jāsōyn*, połab. *josin* < **jasenz*, dłuż. *jasen*, dial. *jasen*, głuz. *jasen*, czes. dial. *jasen* : *jasen*, stczes. *jasen*, dziś czes. *jasan* (już stczes.; -an- < -en-, upodobnienie do nagłosu ja-), śla. *jasen*, dial. *jasen*;

śle. dial. *jasen*, sch. *jāsēn*, bułg. *јасен*; maced. *jasen*;

ros. *јасень*, rus.-cs. *јасень*, ukr. *јасень*, *јасен*, dial. *јасінь*, brus. *јасень*. ~

Upodobnieniem nagłosowego ja- do samogłoski sufiksальной (por. odwrotny wypadek w czes. *jasan* p. wyżej) tłumaczyć należy zapewne już psł. dial. postać *jasenz* : *jesenz*:

~ pol. *jesion* od XVI w. dziś w języku ludowym zarówno pld. jak i pñ. (już w XV w. *gać Jesionowa*), pñ.pol. *jesień* (zaświadczone już w XV—XVI w.), połab. *jisin* (w NM), czes. dial. *jesen*, chodzkie *jesan*, już stczes. *jēsen*;

śle. *jēsen*, sch. dial. zach. *jēsēn* (już stsch.), por. też bułg. *јасен* (o- zapewne < je-). ~

Stary wyraz pierwiastkowy ie. *ōs*, w słow. rozszerzony o suf. -en- (por. *mēsēob*), spotykany też w innych nazwach roślin zob. *jęćmy*. Najbliższe odpowiedniki: lit. *uošis*, łot. *uōšis*, stpr. *woasis* 'jesion' (**osi-*), łac. *ornus* 'gatunek jesionu' (**os-en-os*), cymr. *onnen* (**ōsnā*) 'jesion'.

Machek ČSR 180—1, Verdiani Botanica e linguistica..., 1959, 50. F.S.

asi dial. zach. partykuła deiktyczno-podkreślająca; spójnik przeciwstawny

~ stpol. wyjątkowe *asi* 'ale, sed' (jeden przykład w Kaz. święt.), dial. kasz.-śl. *as* 'i, oraz', czes. *asi* 'może, prawdopodobnie, prawie, blisko, około', stczes. *as(i)* 'przynajmniej, choćby, około, coś, saltem' (może i 'ale, sed' przeciwstawne, co kwestionuje Bauer Vývoj 53), śla. *asi* 'prawie, blisko, około', 'prawdopodobnie'. ~

Tu może też ros. dial. *áce*, *ácě*, *ácu*, *acь* part., interi. 'a oto, a no, patrz!', 'co, jak, he? (pytajne)'.
Złożenie z *a* + *si* (enkl. dat. zaimka zwrotnego).

Bednarczyk PSP 24—5, 73—4, ESSJ 1—2.
Zob. *a*, *si*, *ati*.

L.B.

asika dial. pld. 'drzewo liściaste, topola drżąca, Populus tremula'

W tym samym znaczeniu: śle. *jasika* : *jesika*, sch. *jāsika*, bułg. dial. *јасіка* (też 'brzoza'), maced. *jacuka*.

Niewątpliwie ten sam wyraz co znana we wszystkich 3 grupach słow. *osika* (zob.). Nagłosowe ja- tłumaczy się zwykle skojarzeniem z (*j*)*asenz*, (*j*)*asenz* (zob.), por. śle. *jasika* też 'Fraxinus ornus' = *mali jēsen*, *jesen*. — Mniej prawdopodobne przyjmowanie obocznej formy z długą samogłoską.

Rozwadowski RS VII 20, Osten-Sacken IF XXXIII 237, Zubatý BB XVIII 254 (uwaga). F.S.

asokorzъ zob. osokorzъ

ästreǰbъ 'ptak drapieżny Astur'

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *jastrząb* -*ębia* od r. 1401, ale z gen. *jastrzębia* (dziś dial.), zaświadczonym jeszcze w XVII—XVIII w., oboczna postać *jastrzǰb* -*ębia* co najmniej od XVI w.; od XV w. też dial. pñ. *jastrzǰb* (zob. Taszycki Z dawnych podziałów dial. jęz. pol., 1934, II 41, 64), połab.

jostrąb (tylko jako nomen proprium), dłuż. *jastśeb -ba : jastśeb -bja*, dial. *jaćep, jaśćep, jaśćerp* (też o innych ptakach drapieżnych, jak np. 'krogulec, sokół, myszólów', Wirth BSS II m. 79), głuź. *jařb -bja* Pfuhl, dziś żywe tylko w NM *Jařb* (zob. Wirth l. c.), czes. *jestřáb -a*, dial. *jařřab, stozes. jařřáb, jěřřáb*, sła. *jastrab* (dial. też bez prejotacji *astrab, astriab* Feriane SNV 100);

sł. *jästreb, jästreb* (także o innych ptakach drapieżnych, np. o 'sępie'), u Pleteršnika też *jästrob* z kilku słowników i z gramatyki Metelki z r. 1825, *jastran* (rzekomo stpol. *jastram* jest jednak nieporozumieniem, zob. Bal JP XL 47—8), sch. *jästrëb*, pld. *jästrijeb* (też 'sęp', u ludu niekiedy o każdym ptaku drapieżnym poza orłem i sokołem), cs. *ястрабъ*, bułg. *ястреб, -бъм* (*ястреб ерабчър* 'krogulec'), maced. *јастреб*;

strus. *ястрабъ XII—XIII w., ястребъ*, ros. *ястреб -a* (też 'Buteo; Falco lanarius'), dial. bez prejotacji *ястребок* dem. (Filin SRNG I 287), ukr. *ястреб -a* (u ludu też 'krogulec'), dial. *ястриб*, bez prejotacji *ястриб -a*, brus. *ястраб -a*. ~

Najprawdopodobniej od słabo zaświadczonego adi. *astrъ* 'szybki' (zob.). Budowa uderzająco przypomina dwie inne stare nazwy ptaków *jarëbъ* i *golëbъ*, pod wpływem których nasz wyraz otrzymał też na gruncie historycznym wtórną postać *jastrëbъ*. Pierwotne znaczenie byłoby 'ptak szybki, bystry'. Ten sam rozwój znaczenia w łac. *accipiter* 'jastrząb', porównywanym zwykle z gr. *ὄκυπτερος*, stind. *āsū-pátvan-* 'prędko latający' (też o ptakach drapieżnych). — Mniej prawdopodobne dopatrywanie się tu archaicznego i niezwykłego dla słow. compositum (ostatnio Machek LP III 106, ZslPh XXVIII 164, Vey BSL XLIX 24—40: **asъ-(s)tr-ęb-* < ie. **ōku-ptr-*, por. wyżej łac. *accipiter*, gr. *ὄκυπτερος*).

Meillet — Vaillant RES XIII 101—2, Lang LF LI 20—8, Sobolevskij Sl V 439—40, Kořinek Sl XII 206—9, Bulachovskij Izv. SSSR VII 116—7, Vaillant GC II 1, 158—9, RES XXXI 115. F.S.

astrъ 'szybki, bystry'

Por. ~ sła. dial. *jaster* 'szybkie, bystre spojrzenie';

ukr. dial. *ястер -pa* 'jastrząb'. ~

Derywaty: pol. dial. kasz. (wyjątkowe) *jařřóg* 'jastrząb', czes. dial. wsch.moraw. *jařřit'* 'bystro patrzeć', sła. *jařřit'* 'przenikliwie patrzeć, bystro spoglądać, nateżać wzrok', *jařřivý* 'bystry, przenikliwy (o wzroku, spojrzeniu)'.
Najprawdopodobniej także podstawa derywacyjna ogólnosłow. *astrëbъ* (zob.).

Z **as-rъ* (z wtrąconym *-t-* por. *ostrъ*), wyraz wyłącznie słow. z **ōk-ro-*, por. ie. *ōkú-s* 'szybki': stind. *āsú-*, awest. *āsū-*, gr. *ὄκυς*, łac. comp. *ōcior* 'szybszy'. Stosunek **ōk-ro-* do **ōku-* byłby taki sam jak bśl. **ařra-* (zob. *ostrъ*): **ařu-* (lot. *ass* 'ostry', psł. *osřts*, Trautmann BSW 15).

Meillet — Vaillant RES XIII 101—2, Kořinek Sl XII 206—9. F.S.

aščerica : pln. aščerъka 'jaszczurka, Lacerta'

aščerica: ~ stpol. XV w. *jeszczeryca : wieszczeryca*, dial. kasz.-śl. *ješčlięřeca : veščleřeca* (o zasięgu MAGP IV m. 194, AJK IV m. 161, cz. II 80—2; o protetycznym *ó-* zob. Brückner KZ XLV 300, XLVI 204, Sławski SE I 523), połab. *vistārajeā*, dłuż. dial. *jaščerica, jaščelicka* (Sorb. Sprachatlas III m. 36, Fasske Vetschau), głuź. *ješčelca*, dial. też *jaščerica* (o zasięgu Sorb. Sprach-

atlas l. c.), czes. *ještěrice* (stezes. od XV w. też *jěšćerice*), dial. *jašćerica* (Bartoš DSM), śl. *jašterica*, u Kálala też *jaštorica*;

śle. dial. *jâšćerica*, sch. dial. sztokaw. ze Sremu *jâšterica*, kajkaw. (Hrvatsko Zagorje) *jašćerica* też 'pryszcz na języku' (Skok ER I 638);

strus. *ашцерица*, ros. *ашцерица* (też dial., np. Melničenko Jaroslavl), brus. *ашцарыца*. ~

Por. też ukr. dial. *ашцѣриця* (Hrinčenko).

ašćerka: ~ stpol. XV—XVII w. *jaszczorka* : *jeszczorka* (jako NO od XIII w.), postaci z *-or-* szcążkowo zachowane w gwarach (MAGP IV m. 194), kasz. *wešć'orka* : *wešć'órka* (AJK IV m. 161, cz. II 81—2), od XVI w. pol. *jaszczurka* (Mącz. 71a/42, 242b/5), postać panująca dziś także dial., MAGP l. c., głuź. dial. *ješčělka*, w słowniku z ok. 1800 r. *ješčerka* (Sorb. Sprachatlas III m. 36), czes. *ještěrka* (stezes. od XIV w. też *jěšćerka*), dial. *jaščírka*, *ščerka*, *ištěrka* (Bartoš DSM, Kott Dod. DSM, Hruška DSCh, Malina Mistřice), *jašč'urka* (Lamprecht Opava), śl. dial. *jašterka*, wsch. *jaščurka* (Kálal, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge);

ros. pot. *ашцрка*, też dial., np. Dal, SRSO, Sl. Rjazan., ukr. *ашцрка*, dial. też *ашцрка*, *ашцрка* (Stieber AJLemk. m. 145, Hrinčenko, Żel.), brus. *ашцарка*. ~

Od *ašćerz*, o suf. *-ica* : *-zka* zob. s. 94, 98. Pierwotnie może nazwy samicy (Moško JP XLVI 204). Por. rzadką postać *ašćera* : pol. dial. kasz. *iaščóra*, *wieščóra*, *wieščura* (AJK IV cz. II 82), czes. dial. *iščera* (Malina Mistřice), śl. dial. *jaščura* (Sipos Bükk-Gebirge). — O postaciach z *-ur-* p. *ašćerz*.

Vasmer REW III 502—3, Sławski SE I 521, 523—4, Skok ER I 638.

Zob. *guščerica*.

W.B.

ašćerz *ašćera* 'zwierzę z gromady gadów Sauria, zwykle jaszczurka (Lacerta), salamandra (Salamandra)'

~ stpol. XV w. *jaszczór* 'jaszczurka, Lacerta agilis', dłuź. *jaščor -a* 'jaszczurka; salamandra', głuź. dial. *jaščor* 'jaszczurka' (Michalk Neustadt 432), czes. *ještěr -a* 'smok', *ještěři* pl. 'grupa gadów, jaszczurki, Sauria', stezes. *jěšćer -a* 'smok; jaszczurka', śl. *jašter* 'jaszczurka; smok', *jaštery* pl. 'jaszczurki, Sauria';

sch. wyjątkowo w lud. zagadce *gušter jašter* (*gušter* normalna nazwa 'jaszczurki'), w XVII w. wyjątkowo też *jašter* 'choroba gardła, angina' (R.JAZ IV 487), ses. *ашцѣр -а* Supr. 'jaszczurka';

rus.-cs. *ашцѣр* 'jaszczurka' XIV w.;

ros. *ашцѣр* (dial. też *ашцар*), zwykle pl. *ашцѣры* 'żyjący w Afryce i Azji gad Manis'; przestarz. 'jaszczur, ogólne określenie wymarłych gadów', dawniej i dial. także 'choroba bydła, pryszczycza; skóra wyprawiona chropowato, jaszczur; rodzaj tańca korowodowego', ukr. *ашцѣр -ѣра* też 'jaszczur, salamandra' (u Hrinčenki i Żelechowskiego nie zaświadczone), brus. *ашцар* = ros. *ашцѣр*. ~

W kilku językach słow. powstała też wtórnie forma (*j*)*aščurz* chyba pod wpływem adideacji do psł. *ščurz* (zob.), por. stpol. *szczury* 'szczupły, cienki, wydłużony' (np. o gliście), czes. dial. *št'ur* 'salamandra', sch. *štur* 'plaz salamandra wodna':

~ pol. *jaszczur* 'plaz ogoniasty salamandra; ogólne określenie wymarłych gadów' w tym znaczeniu od XVIII w., 'skóra wyprawiona chropowato' od XVII w., dawne od XVII w. 'gad srogі, jadowity', czes. dial. laskie *jaščúr* 'salamandra', wsch.śl. *jaščur* 'jaszczurka';

ros. *Ащур* -a 'choroba bydła, pryszczycia' (stąd pol. nowsze dziś już przestarz. *jaszczur* 'ts.'), u Dala 'gryzoń z rodziny pilchovatych, koszatka (*Myoxus*); gad Manis', ukr. *Ащур* -a 'jaszczur, salamandra; rodzaj wiosennej zabawy korowodowej, jej główny bohater; choroba bydła, pryszczycia', brus. *Ащур* -y 'pryszczycia'. ~

Dial., przede wszystkim pld., z zagadkową zmianą nagłosu, zob. *guščerz*.

Etymologii pewnej nie ma. Na określenie 'jaszczurki', czy też gadów pokrewnych, nie było wspólnego wyrazu ie. Z dotychczasowych licznych prób objaśnień (zob. Sławski SE I 521—3, por. też Vey BSL XLIX 1, 39—40, Vaillant RES XXXI 115) bardziej prawdopodobne łączenie z psł. dial. *ěsk-yńi* 'jama, wydrążenie' (Brückner KZ XLV 300, SE 201: uważa za pierwotne znaczenie 'zwierzątko jaskiniowe'). Za objaśnieniem tym przemawiają wskazane ostatnio przez Moškę JP XLVI 196—207 fakty pol.: dial. śląskie *jaszcz* f. 'smok, poczwara, coś potwornego', u Majewskiego SN 'gatunek jaszczurki', stąd denominatywne *jaszczyc się* u L. z XVIII w. 'cieszyć się, podskakiwać z ukontentowania' (o wężu), dial. śląskie 'czaić się, pełzać, czyhać, czatować' (o psie, kocie), por. sła. dial. *jašterit* 'wywijać się'. Wyrazy te zdają się wskazywać na pierwotne (*j*)ašćb, suf. -erz w (*j*)aščerz byłyby więc wykładnikiem samczości, jak np. w *goserz* (zob.).

Mniej prawdopodobna analiza (*j*)a-ščerz : ja- pierwotny prefiks-part. (zob. *a-brędz*), *ščerz* do ie. (*s*)ker- 'skakać', w związku z psł. *skorz*, lit. *skėrys* 'szarańcza', łot. *šķirgailis* 'jaszczurka', gr. *σακίρω* 'skakać, tańczyć, podrygiwać' (Berneker SEW I 33, Vasmer REW III 502—3).

O lokalnym znaczeniu 'choroba bydła' i w ogóle o oznaczaniu chorób, obrzmień przez nazwy zwierząt zob. Bulat AslPh XXXVII 476—8 (por. *žaba*).

F.S.

aščerzka zob. **aščerica**

aščerz dial. zach. zob. **aščerz**

~ pol. dial. śląskie *jaszczurz* 'smok, poczwara, coś potwornego' (Moško JP XLVI 200), dłuż. *jašćer* -ra 'jaszczurka, salamandra', *jašćere* pl. 'larwy pływaka żółto-brzeżka (chrząszcz *Dytiscus marginalis*)', głuż. *ješćer* -rja 'zmija', stczes. rzadkie *jěšćer* -ě 'smok; jaszczurka'. ~

Derywat od *aščerz*. ProduktYWny suf. -jz, jak np. w *chrošćb*: *chrošts* (zob.). Brus. dial. *Ащурь* -i f. 'żaba, choroba gardła' i adi. *ящурный* (= ukr. *ящуриний*) 'jaszczurczy, należący do jaszczurki, jej właściwy' wskazywałyby na pierwotny temat na -i-.

F.S.

ašutš f. dial. zach. 'marność, próżność', jako adv. może też pld.-wsch. 'na próżno, nadaremnie, bez przyczyny'

~ stczes. od XIV w. *jěšut* f. 'marność, próżność, nicłość, vanitas', *v jěšut* 'nadaremnie, na próżno';

scs. *ашуць, ашють, ашють* adv. Ps. Sin., Cloz. 'na próżno, nadaremnie; bezpodstawnie, bez przyczyny', stąd serb.-cs. *ашуць*, rus.-cs. *ашуць, ашють* 'ts.' (rus.-cs. też wtórnie zmienione w *ошють, ошють*). ~

Por. stczes. derywat *jěšutnyj* 'marny, próżny, vanus, inanis' (stąd abstraktum *jěšutnost* > stpol. XIV—XV w. *jeszutność* 'marność, próżność, vanitas, res vanae'), czes. liter. *ješitný* 'zarozumiały, próżny'.

Nie jest wykluczone, że wyraz dostał się do języka scs. ze środowiska wielkomoraw. Oprócz faktów stczes. przemawiałyby też za tym częstotliwość wyrazu w kazaniach papieża Grzegorza, przetłumaczonych z łac. przez

Czecha (zachowanych w redakcji rus. XIII w.). Etymologia niejasna. Najczęściej analizowano *a-šutb*: człon drugi łączono z *šutb* 'bezrogi' (Berneker SEW); ros. dial. *uymém* 'ugór, pole leżące odłogiem' (Kalima ZslPh XX 416 n.), *sujb* 'pusty, próżny, daremny' do ie. **kēu-* (Iljinskij RfV LXXIV 127—9); ros. *uym* 'błazen, trefniś', *uymém* 'żartem', *uymúmь* 'żartować', dial. też 'swawolić, psocić, oszukiwać, okpiwać' (Sobolevskij Sl V 441). Człon pierwszy *a-* Iljinskij l. c. identyfikował z stind. *ā-*, gr. *ō-*. — Holub-Kopečný 152 łączyli z sła. *jašit' sa* 'płoszyć się, o zwierzętach; szaleć, wygłupiać się', *jašo* 'pędziwiatr, lekkoduch'.

Vasmer REW I 33—4, ЛѢВОН Очерки 20—39.

F.S.

atče zob. **at'e**

ati dial. przede wszystkim pñ., part. nawiązująca, deiktyczna, wzmacniająca życzenie, rozkaz > spójnik wprowadzający zdanie celowe, dopełnieniowe ~ stpol. *ac* (XIII—XV w.) spójnik, part. wprowadza zdanie celowe 'aby', przedmiotowe 'żeby'; uwydatnia życzenie 'niech', częste szczególnie w Biblii szarospatackiej (według Brücknera SE 2 u Leopolicy zastępowane przez 'niech, i'), dziś dial. żywe na Śląsku Cieszyńskim (gdzie można by przyjąć wpływ czeski, Klemensiewicz GHJP 457), spotykane jednak też i w innych dialektach, i to w pierwotniejszym znaczeniu 'a oto, atoć' (Karłowicz SGP I 3), czes. *at'* spójnik wprowadzający zdania 1. celowe 'aby', 2. przyzwalające 'choć, jakkolwiek', part. uwydatniająca życzenie, rozkaz 'niech', *at'...at'* 'czy...czy', w stezes. też w pierwotnej postaci *ati* obok dzisiejszego znaczenia także jeszcze szcążtkowo w funkcji współrzednego spójnika łącznego 'i';

maced. dial. *am* 'a' (Małeckii SW II 5);

strus. *атъ*, rzadko *ату* (= *атъ*, *ато*) spójnik, part. 'aby; niech' w funkcjach tych samych co w stpol. i stezes., ros. dial. *amb* 'wszak, przecież', ukr. u Żel. *amb* 'a niech sobie, niechaj (i tak będzie)', brus. dial. *ayúxc* part. 'alboż, czyż' (Nosovič). ~

Złożenie *a* + spójnik-part. *ti* (zob.), pierwotne znaczenie 'a oto, i oto, i' zaświadczone realnie. Mniej prawdopodobne dopatrywanie się w II członie dat. sg. zaimka osobowego *ty*. — Por. *acē*, *aže*.

Vondrák VSG II 523—4, Bauer Vývoj 170—3.

F.S.

ato part. wskazująca i nawiązująca 'oto, a oto, ecce', spójnik nawiązujący 'a więc'

~ stpol. od XV w. *ato* part. wskazująca 'oto, a oto' (też dial., Karłowicz SGP), dial. nawiązująca 'otóż' (Szymczak Domaniewek), stpol. XV—XVI w. spójnik nawiązujący 'i oto', przeciwstawny 'a jednak, przecież' (SP XVI IBL), dial. też 'bo' (Karłowicz SGP);

sch. *áto*, *a to* con. 'i oto, a oto' (RJAZ I 21—2), śrbułg. XVI w. *ато* 'oto, a oto';

strus. *ато* : *атъ* 'niechaj, niech', ros. dial. *ámo* : *amó* part. i con. 'czy naprawdę, czyż, czy to możliwe?', 'mimo wszystko nie, otóż nie; inaczej, w przeciwnym razie; tak, oczywiście, naturalnie; oto, a oto' (SRNG), ukr. *amó* con. 'a, ale, a tymczasem', 'prócz tego, jeszcze' (Hrinčenko, Żel.), w SUM tylko *amóxc* part. 'naturalnie, właśnie, tak, na pewno', brus. dial. *amó* con. 'a jeśli nie, to' (Nosovič). ~

Z part. *li*: pol. *atoli* con. wyraża przeciwieństwo, kontrast lub odmienne ujęcie treści 'jednak, mimo to, ale, wszakże' (już w XVI w.), stpol. XV w.

'oto, mianowicie, ecce, scilicet', w XVI w. też part. podkreślająca oczywistość wypowiedzi 'przecież', nawiązująca 'otóż', dial. 'oto, ot' (Karłowicz SGP); sch. *ätöli* coni. 'a gdzieżby, a jakby, a cóż dopiero'; ros. dial. *амó-ль* : *амóу-ну* 'alboż, czyż, czy naprawdę' (SRNG).

Por. interi.: pol. *at* wyraża niecierpliwość, lekceważenie, pobłażanie, pogardę 'och, co tam, ot tak', ros. dial. *am* wyraża np. sprzeciw, zaprzeczenie, lekceważenie, wyrzut, niezadowolenie (SRNG), ukr. *am* wyraża niezadowolenie, przykrość, zmartwienie, brus. *am* wyraża stanowczość, przykrość, rozpacz, beztróskę, niefrasobliwość.

Złożenie z *a* i n.-acc. sg. n. zaimka *to* (zob. *ta*).

Berneker SEW I 21, Rudnyćkyj ED 40, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 4—5. W.B.

at'e (? , at'ce?) part. nawiązująca, pytajna, uogólniająca > spójnik pytajny, warunkowy

~ stsch. *at'e* 'jeżeli, gdyby' (dziś kontynuowane może przez kajk. *če*, RJAZ I 31), scs. *аште* : *аште* (por. A. Meillet, Sur l'initiale des mots vieux slaves *ещ* et *а*, odbitka z „Сборника по славяноведению“ II, 1907, 2—3) 'jeżeli, gdyby'; (rzadko) 'choćby; czy', też jako part. uogólniająca po zaimkach, przysłówkach: *иже аште* 'ktokolwiek, którykolwiek' (szczegółowo o funkcjach i rozwoju znaczenia w ses. J. i M. Bauerovi Sl XXVI 157—79). ~

Formy dwuznaczne (mogą należeć tu, na co wskazuje raczej ich znaczenie, ale głosowo mogą się też sprowadzać do bliskiego funkcyjnie pierwotnego *a* + *če* v. *ače*) : sle. *at'e* 'jeżeli', brus. dial. *au* 'chociaż, jeżeli', strus. *аче* 'ts'.

Z wygłosowym *-i*: stpol. *jacy* XV—XVI w. part. uogólniająca: *jacy kto* 'ktokolwiek, byle kto', *jacy który* 'którykolwiek'; XVI—XVII w., dziś dial. pld. 'tylko' (o rozwoju znaczenia Sławski SE I 483); scs. Supr. *ашти* 'gdyby' (zwykle wyprowadzane z *аште би*); dwuznaczne: strus. *ачи* 'jeżeli, chociaż'.

Pochodzenie, a nawet i rekonstrukcja prapostaci, niepewne. Meillet MSL XX 108—10 (por. też Musić AslPh XXIX 625) wyprowadzał z **at-če*, w pierwszej części złożenia byłaby zachowana pierwotna postać spójnika *a*, o drugiej części zob. *če*, *či*. Grupa *tě* miałyby więc dać takie same kontynuanty jak psł. *tj*, czego jednak nie można poprzeć żadnym innym przykładem. — Według Gallisa ScSl XI 110—21 z pierwotnego *a* + *čsto* (zob.), nie widać podstaw. Zob. też Falk S0 XXVII 63—5. F.S.

avě : **javě** 'nie we śnie, w stanie czuwania, na jawie'

~ stsch. *javi* od XVI w. 'jawnie, otwarcie' (: *javě*), w XVI w. 'w stanie czuwania, na jawie', dziś *jávi* przestarz. 'tak jakby', scs. *авѣ*, *авѣ* 'jawnie, publicznie; jasno otwarcie; rzeczywiście, faktycznie, istotnie', *авѣ творити* 'czynić jawnym, objawiać, ogłaszać', bułg. lud. *яве*, *яве* 'nie we śnie, w stanie czuwania', srbułg. *авѣ* 'ts.', *авѣ яко* 'tak jakby';

strus., rus.-cs. *авѣ*, *авѣ* 'jawnie, widocznie; jasno'. ~

Zwykle wzmacniane przyimkiem *na*: pol. *na jawie* od XV w. 'nie we śnie, w rzeczywistości', w XVI w. też 'na wolnej przestrzeni, nie pod dachem', czes. *najevě* (stczes. *na jěvě*, *na jevě*) 'w stanie czuwania, nie we śnie', *býti najevě* 'być jasnym, widocznym', sła. *na jave* 'jawnie, otwarcie, na jawie';

sch. *najávi*, *na jávi* 'w stanie czuwania, na jawie', bułg. *наяве*, *на яве* też 'na jaw, na światło dzienne', maced. *najase*, dial. *najáová* : *ná najvi* (Malecki SW II 72) 'ts.';

ros. (Dal.) *на́ше* 'jawnie, widocznie, jasno', *у на́ше* 'na jawie', ukr. dial. *на́ші* 'nie we śnie, rzeczywiście, na jawie', brus. *на́ше* 'ts.'

Najbliższe odpowiedniki w bałt. i indoirań.: lit. dawne *ovyje* 'na jawie, nie we śnie' (o rodzimości wyrazu zob. Buga Izv. XVII 1, 35—6, Fraenkel LEW 519), stind. *āvis* 'jawnie', awest. *āviš* 'jawnie, przed oczyma'. Wyrazy te wskazują na ie. *āvis-*. Spodziewane psł. **avь* nie zaświadczone (choć ten typ adv. dobrze był znany, por. Vaillant GC II 682—8), rzadkie pol. dawne *na jawi* (u L. z XVII w. = *na jawie*), czy też ros. *явь* f. 'jawa, jaw, realna rzeczywistość, nie sen' są późnymi nowotworami. Postać *avě* powstała pod wpływem produktywnego typu adv. *kromě, gorě, dolě*, pierwotne loc. sg.

Meillet RES VI 173, Trautmann BSW 21, Sławski SE I 526—7, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 38—40. F.S.

aviti avo : **javiti javo** 'dawać na jaw, na światło dzienne, czynić jawnym, widocznym, znanym'

~ pol. *jawić* 'czynić widocznym, znanym, wiadomym, jawnym, okazywać, odkrywać, podawać do wiadomości' od XVII w., dziś przestarz., w XIV—XVI w. tylko w złożeniach, np. *ob-jawić, wy-jawić, z-jawić* 'uczynić jawnym, pokazać, odkryć, podać do wiadomości', dłuż. *jawiś* 'objawiać, pokazywać, czynić jawnym, wiadomym' (zwykle z przedrostkami), głuź. *jewić* 'ts.', czes. *jeviti* 'okazywać, objawiać' (o rozwoju znaczenia zob. Machek ES 178), śla. *javit'* 'ts.';

śle. *jáviti -im* 'oznajmić, ogłosić, objawić', sch. *jáviti javim* 'zawiadomić, donieść, dać znać, ogłosić', *jáviti dvce* 'prowadzić stado', scs. *явити являж, явити являж* 'dać na jaw, na światło dzienne, ujawnić, pokazać, okazać, objawić, podać do wiadomości', bułg. *явя явию* 'uczynić jawnym, widocznym, pokazać, odkryć, wyjawić; zawiadomić', maced. *јавам јавуу* 'ts.';

rus.-cs. *явити явию, явити явию* 'dać na jaw, na światło dzienne, ujawnić, pokazać, okazać, dać znać, podać do wiadomości', ros. *явить явию явию* 'objawić, okazać, przedstawić', ukr. *явити явию явию* 'ts.', brus. w złożeniach np. *ві-явиць, пра-явиць* 'ts.' ~

Od *avě, javě*, por. lit. dawne *ovytis* 'zjawić się we śnie' : *ovyje* 'na jawie, nie we śnie'. F.S.

avo part. wskazująca 'oto, a oto', jako coni. 'a oto, więc'

~ stpol. od XV w. *avo* w funkcji deiktycznej 'oto', od XVI w. jako spójnik adwersatywny z odcieniem deiktycznym 'a oto, a tu; tak oto, więc', w XVI w. też w funkcji modalnej 'może', XIV—XVI w. *awa* 'oto', w XVI w. 'może', dial. młpol. *haw* 'oto tu; tędy' (od XVII w.), stdłuż. XVI—XVIII w. *haw* 'tu oto', śla. dial. wsch. *awa* 'oto; ale' (Kálal), *hav* 'tu; tam' (Sławski SE I 411);

stsch. XIV—XVI w., też w czarnogórskich pieśniach ludowych *avo* 'oto, a oto' (RJAZ), śrbułg. XV w. *avo* 'oto jest, oto są; nagle' (Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 5);

strus. XII—XIV w. *авоце* 'oto, ot' (Vasmer REW I 3), XVI w. *а воце*, ros. *авось* 'a nuż, kto wie, być może', dial. *авось-ма, авось-ме, авось-то* 'ts.', *авоська* 'ts.', też part. 'nuż', ukr. dial. *авó! авось!* interi. 'a oto! patrz!' (Żel.), łemk. *zaw* adv. 'tu' (Hrinčenko), brus. dial. *авó* interi. 'ot, a oto', *авóж* interi. 'oto zaś; otóż; być może', *авосьже* 'otóż, przeciwnie' (Nosovič). ~

Złożone z *a* i *ovo*, nom.-acc. sg. n. zaimka *ovъ*.

Berneker SEW I 21, Vasmer REW I 3, Sławski SE I 411, Rudnyčkyj ED 6. W.B.

avorz *avora* : **javorz** 'gatunek klonu, Acer'

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *jawor* od XII w., połab. *jovārō* pl. ('lasek jaworowy'), dłuż. *jawor*, głuź. *jawor*, czes. *javor*, śl. *javor*;

śl. *jávor*, sch. *jävör* (o czak. *javor* 'wawrzyn' Vaillant RES XII 91), scs. tylko adi. **аворъ** Supr., bułg. *јавор*, dial. też *ásop*, maced. *jasop*; ros. *јавор*, ukr. *јавір јавора*, brus. *јавар* (dial. też 'Acorus calamus, tatarak'). ~

Z pol. albo z brus.: lit. *jõvaras* 'ts.' (LKŽod.).

Prawdopodobnie pożyczka z germ. **āhor*, zaświadczonego dobrze w dialektach germ., np. w bawarskich, wyrugowanego przez stwn. *āhorn*. Wyraz germ. stoi w związku z łac. *acer* 'jawor, klon', gr. *ἄκαρυα* 'wawrzyn', *ἄκαστός* 'klon, jawor'.

Schwarz AslPh XL 284—7, Nitsch JP XXVII 31, Kiparsky GLG 229—30, Moszyński PZJP 37—40, Verdiani Botanica e linguistica, 1959, 71—4. Machek LP II 154 uważa za pozostałość po przedie. substracie. F.S.

авъль : **javъль** 'nie skryty, publicznie wiadomy, widoczny, otwarty'

~ pol. *jawnny* 'nie tajny, nie skryty, publicznie wiadomy, widoczny' od XIV w., stpol. (z obocznyimi postaciami *jawni*, *jevny*) w szerszym znaczeniu, też 'będący na otwartej przestrzeni, pod otwartym niebem; publiczny' (np. *jawnna droga*, *jawnne miejsce*); 'stojący otworem, wszystkim dostępny; jasny, wyraźny; okazały, wydatny', kasz.-śl. *jawni* : *javni* 'publicznie wiadomy, widoczny, nie skryty', dłuż. rzadkie *jawnny* 'otwarty, odkryty, nie skryty, publicznie wiadomy, jasny, wyraźny', głuź. *z-jawnny* 'nie skryty, jawnny, widoczny, publiczny' (: *z-jewić* zob. *aviti*), czes. *z-jevný* 'nie skryty, nie tajny, publicznie wiadomy, widoczny' (: *z-jeviti* 'dać na jaw, objawić, wyjawić'), śl. *javný* przestarz. i dial. (zwykle *z-javný*) 'ts.';

sch. *jávan -vna* : *jávni* 'nie skryty, publicznie wiadomy, widoczny, otwarty, publiczny' (stad śl. *jáven -vna* 'ts. '), bułg. *јавен јавна*, maced. *јавен јавна* 'ts.';

rus.-cs. **авъльни** 'publicznie wiadomy, widoczny, jawnny, odkryty', ros. *явный* (*јавен јавна*) też 'jasny, wyraźny, oczywisty', ukr. *јавний*, brus. *јавны* 'ts.' ~

Z suf. *-ъль* od adv. *avě* : *javě*. O tym typie słowotwórczym zob. Meillet Ét. 439, Brodowska-Honowska, Słowotwórstwo przymiotnika w języku scs., 1960, 97—8. F.S.

avati *avajō* : **javati** *javajō* imperf. (iter.) do **aviti**, **javiti**

Jako iter.: ~ pol. **jawiać* **jawiam* tylko w złożeniach, np. *objawiać*, *wyjawiać*, *zjawiać* od XV w., dłuż. *-jawjaś*, np. *roz-jawjaś*, *hoz-jawjaś*, głuź. *-jewjeć*, np. *z-jewjeć*;

jako imperf.: śl. *jávljati -am*, sch. *jávljati jávljāt*, scs. **авѣати авѣаѣ**, **авѣати авѣаѣ**;

rus.-cs. **авѣати авѣаю**, ros. *являть являю*, ukr. *являти являю*, brus. w złożeniach, np. *вы-яўляць*, *пра-яўляць*. ~ F.S.

azz : **jaz** : **ja** pron. pers. wskazuje na osobę pierwszą

azz: ~ sch.-cs. *azz*, scs. **азъ**, bułg. *аз* (o zasięgu w pld.-wsch. Bułgarii BDA I m. 160; Stojkov Slav. Stud. 1963, s. 149—52);

rus.-cs. **азъ**. ~

jaz: ~ stpol. *jaz* (zupełnie wyjątkowo, 1 przykład w Psalterzu floriańskim 108, 3, Łoś GP III 159), połab. *joz* (Lehr-Splawiński GP 185), stezes. *jáz* spotykane jako archaizm jeszcze na schyłku XV w.;

sł. *jaz*, sch.-cs. *jazь*, scs. *язь* (wyjątkowo w Mar.), bułg. dial. *яз, язе* (o zasięgu BDA I m. 160, Stojkov l. c.), maced. *jac*, dial. też *jáska* (Małecki SW); strus. *язь* typowe jeszcze dla niektórych oryginalnych zabytków II połowy XVI w. (Borkovskij — Kuznecov Istor. grammatika russ. jaz.², 1965, 231). ~

ja: ~ pol. od XIII w. *ja*, o użyciu w stpol. w funkcji podmiotu zob. Nieminen LS I A 264—93, dial. (w gwarach znających *ǎ*) *ǎ*, kasz. *ǎo*, sli. *ǎu*, połab. *jo*, dłuż. *ja*, głuż. *ja*, czes. *já* już od początku XIV w., sła. *ja*;

sł. dial. *ǎ* (Plet.: wsch. Styria, Biała Kraina), sch. *ǎ* (już w najdawniejszych zabytkach), bułg. dial. *ǎ* (nie tylko zach., ale też wsch., zob. BDA I m. 160, Stojkov l. c.), maced. dial. *ja*;

strus. *я* (panujące dopiero w świeckim piśmiennictwie XVII w.), ros. *я*, ukr., brus. *я*. ~

Najprawdopodobniej pierwotną postacią jest *jazz* (*azs* wtórne z zanikiem protetycznego *j*, por. Meillet SI I 198) < **jézz*, jak **jasnъ* < **jésmъ*. Innowacja psł. z wydłużeniem nagłosu do ie. *ej-*, *ej(h)om* 'ja': stind. *ahám*, awest. *azəm*, lit. *àš* (dawne *eš*), stpr. *as*, rzadko *es*, goc. *ik*, stwn. *ih*, niem. *ich*, łac. *egō*, gr. *ἐγώ*, *ἐγών*, orm. *es*. — Postać *ja*, rozpowszechniająca się wyraźnie dopiero na gruncie historycznym języków słow., powstała ze skrócenia pierwotnego *jazz*.

Knutsson ZslPh XII 94—102, Vaillant GC I 183, Sławski SE I 477—8 (z szczegółowym przeglądem literatury). F.S.

азьно dial. pld. 'skóra zdarta ze zwierzęcia, corium detractum'

~ cs. (w red. serb., bułg. i rus.) *азно, аз(ъ)но*, wyjątkowo też *азьно* 'ts.' ~

Por. sł. dial. *aževina* 'odpadki skóry przy garbowaniu'.

Derywat: adi. cs. *азьнянь* 'skórzany'.

Ślad nie zachowanej w słow. ie. nazwy kozła *ǎǵ-* (lit. *ožys*, łot. *āzis*, stind. *ajáh*). Por. *jazь* (zaliczane tu przez Janzéna ZslPh XVIII 29—32). Substantywowany przymiotnik n. Najbliższy odpowiednik: lit. *ožnis* adi. 'koźli, z kozła' (bsłow. **āžinja-*, postać słow. kontynuuje bsłow. **āžina-*), por. też lit. *oženà* 'skóra kozia' (LKŽod.). Pod względem budowy i znaczenia *azьno* dokładnie odpowiada stind. *ajnam* n. 'skóra' wykazującemu jednak krótki wokalizm pierwiastka. Rozwój znaczenia jak w psł. *koža* : *koza*.

Berneker SEW I 45—6, Trautmann BSW 22, Pokorny IEW 6—7, Mayrhofer KEWA I 23, Fraenkel LEW 519, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 1, 42.

W.B. — F.S.

aże part. deiktyczna 'a oto, i oto', part. wzmacniająca > spójnik łączny, czasowy (bezpośrednio następczy), skutkowy, przedmiotowy, przyczynowy

~ pol. *aż* part. wzmacniająca, uwydatniająca kres w obrębie np. okolicznika czasu, miejsca, sposobu; spójnik łączny uwydatniający bezpośrednie następstwo w czasie 'i oto, a zaraz, a już'; spójnik wprowadzający zdania skutkowe, stopnia i miary, czasowe bezpośrednio następcze '(do)póki nie', w stpol. (od XIV w., z obocznymi postaciami: *jazь, aże, haże*) też zdania przedmiotowe, sposobowe ('że'); dial. pospolite jako spójnik wprowadzający zdania czasowe bezpośrednio następcze (na Śląsku też celowe 'aby'), dłuż. *až, ažo*, dial. *haž, ažy* part. wzmacniająca okoliczniki miejsca i czasu ('aż'); spójnik wprowadzający zdania dopełnieniowe, skutkowe, czasowe ('dopóki, dopóki nie, aż'), przyczynowe, celowe, czes. *až* part. wzmacniająca np. oko-

liczniki miejsca, czasu ('aż'), adv. 'dopiero', spójnik wprowadzający zdania czasowe ('aż, dopóki nie, dopiero jak'), skutkowe, stczes. *aże*, *aż* też spójnik łączny 'i', spójnik wprowadzający zdania przedmiotowe, sła. *až* part. wzmacniająca, np. okoliczniki miejsca, czasu; określająca przybliżenie 'blisko, do'; spójnik wprowadzający zdania skutkowe ('aż'), czasowe ('aż, kiedy, gdy'), warunkowe ('jeżeli');

sł. dawne i dial. prekmurskie *är* 'bo, ponieważ' (< **aže*), sch. dawne *äre* 'bo, ponieważ', częściej *ar̃*, spotykane do XVIII w. też w funkcji spójnika wprowadzającego zdania skutkowe;

ros. *аж* (pot. i dial.) part. wzmacniająca okoliczniki czasu i miejsca; spójnik wprowadzający zdania skutkowe, strus. *аже* : *ажь* spójnik wprowadzający zdania przedmiotowe; warunkowe ('jeżeli', o zasięgu Borkovskij, *Sintaksis drevneruss. gramot*, 1958, 167 nn.); 'aż do; a oto', ukr. *аж* 'a oto; a'; part. wzmacniająca np. okoliczniki miejsca, czasu; spójnik wprowadzający zdania czasowe ('aż, dopóki'); skutkowe, stokr. *аже*, *ажь* też spójnik zdań przedmiotowych, przyczynowych, brus. *аж* 'i oto, a oto; aż' (part. wzmacniająca, spójnik wprowadzający zdania skutkowe). ~

Połączenie dwóch pierwotnych partykuł *a* + *že* (por. *ače*) z pierwotnym znaczeniem 'a oto, i oto', które stało się punktem wyjścia rozwoju w spójniki skutkowy, czasowy (bezpośrednio następczy) i inne. W starych fazach poszczególnych języków słow. funkcje te nie były jeszcze jasno rozróżniane.

Nitsch, *Studia z historii polskiego słownictwa*, 1948, 20—6, Klemensiewicz GHJP 468, Bauer *Vývoj* 232, 274—5. F.S.

B

ba! interi. na wyrażenie zdziwienia, powątpiewania, przypuszczenia, dezaprobaty, potwierdzenia, obrzydzenia

~ pol. *ba* wyraża zdziwienie, zwątpienie, rozczarowanie: 'ha!, oho!; a nawet; no tak, zaiste; owszem, przeciwnie', stpol. też 'no, nuże', dłuż. *ba* na wyrażenie zdziwienia, zdumienia ('ba'); wstrętu, głuź. *ba* 'be' (w zwrotach do dzieci: o czymś brzydkim), czes. *ba* 'ba' ('oczywiście, tak; no tak, zaiste; co więcej, a nawet'), sła. *ba* 'ts.', uwydatnia też przeczenie, negację;

sch. *ba* na wyrażenie negacji, sprzeciwu; zdziwienia; potwierdzenia, też przy straszaniu, zaskakiwaniu kogoś; (w zwrotach do dzieci) 'be' (o czymś brzydkim), bułg. *ba* uwydatnia zwykle znaczenie przeciwne do wyrażonego w poprzednim zdaniu (często z ironią), też zdziwienie: 'ba!, ależ nie!, skądże!; a jakże?!, co?!';

ros. *ba* na wyrażenie zdziwienia ('ba'), ukr. *ba* 'ba!, o!, oto!, no!', brus. *ba* 'ts.' ~

Już ie. part. (interi.) wzmacniająca, zapewniająca: lit. *bà* 'oczywiście, przecież', lot. *ba* part. wzmacniająca, *bã!* na wyrażenie zdziwienia, radości, awest. *bã* part. wzmacniająca, zapewniająca.

Trautmann BSW 22—3.

F.S.

bāba 'matka ojca lub matki, avia; stara kobieta, staruszka, anus, vetula; kobieta w ogóle, femina; kobieta pomagająca przy porodzie, położna, obstetrix; zamawiaczka, znachorka, czarownica' (też w dial. połączeniach **baba jęga** i **jęga baba**); dial. **baby** i **babŭky** pl. 'gromada gwiazd, Plejady' (por. Moszyński KLS² II 40, Kupiszewski JIS X 152—3); hip. **babica** i **babŭka**

Z podstawowych znaczeń rozwinęły się zapewne już w psł. liczne przenośne, sprowadzające się do kilku jasno zarysowanych grup:

1) związane chyba z podobieństwem do kształtów starej kobiety: 'różne przedmioty służące do wbijania, wsadzania, zatykania', np. 'kloc do ubijania'; 'różne przedmioty służące za podstawę, oparcie', np. 'kowadelko (do klepania kosy); słup coś podpierający, filar; kość w nodze zwierzęcia (wyjątkowo i człowieka)'; 'różne przedmioty służące do łączenia, spinania', np. 'rodzaj klamry; pętelka'; też 'rodzaj obrzędowego pieczywa w kształcie świętego stożka; kopka zboża, siana; snop'; zapewne 'różne gatunki grzybów' (np. 'borowik, *Boletus edulis*'), może też 'ptak pelikan, *Pelecanus onocrotalus* L.';

2) związane z lekceważącym stosunkiem do starych kobiet: 'różne bezwartościowe przedmioty (zwykle drobne i występujące w większej ilości)', np. 'mała, bezwartościowa ryba; drobna moneta';

3) związane ze znaczeniem 'zamawiaczka, znachorka, czarownica': dial. nazwa motyli, zapewne według wierzenia, że pod ich postacią kryje się wiedźma; nazwy licznych roślin (zapewne używanych w medycynie ludowej), np. 'Plantago, *Salvia*'.

baba: ~ pol. *baba* 'avia' (od XIV w.): 'anus, vetula; femina, uxor; obstetrix' od XV w., 'zamawiaczka, czarownica' od XVI w., 'obrzędowe pieczywo; kloc służący do ubijania', dial. kasz. też 'chmura zwiastująca grzmot, chmura deszczowa; ostatni snop zboża', *baby* pl. stpol. od XV w. i dial. 'Plejady', połab. *baba* 'avia (matka matki)', *boba*: *bobo* 'obstetrix', *bobo* 'anus, vetula' (o zróżnicowaniu postaci Lehr-Splawiński — Polański SE I 22), dłuż. *baba* 'anus, vetula; femina; obstetrix; pieczywo obrzędowe szczególnie przy pogrzebie', *baby* pl. 'Plejady; garście, snopki lnu na polu', głuź. *baba* 'avia; anus, vetula; obstetrix; pieczywo obrzędowe; ptak pelikan', *baby* pl. 'Plejady', dial. (na pograniczu dłuż. i głuź.) 'avia' (Schuster-Sewc ZsPh VI 574), czes. *bába* (stczes. i dial. też *baba*) 'avia; anus, vetula; femina; obstetrix; znachorka; chmura przynosząca burzę', dial. 'rodzaj pieczywa; ostatni snop zwieszony z pola', *báby* pl. 'Plejady', śła. *baba* 'avia; anus, vetula; femina; obstetrix; pieczywo obrzędowe', *ježi-baba* 'baba-jaga, baba-jędza', dial. 'duży, nocny motyl';

śle. *bába* (od XVI w.) 'avia; obstetrix; femina; stojący stary pień drzewa, stary kół płotu; różne przedmioty, w które się coś wtyka, np. haftka, słup z otworami na drażki', dial. *babo žagati* 'stary obyczaj słoweński odpowiadający pol. staremu i lud. topieniu marzanny', sch. *bäba* 'avia; anus, vetula; obstetrix; symbol zimy', dial. 'mamka, niańka; obrzędowe pieczywo; przedmiot służący do podpierania, podtrzymywania czegoś; rodzaj kowadełka', ses. *бѣба* 'mamka' (Ass.), cs. też 'avia; obstetrix', bułg. *баба* 'avia; anus, vetula; femina, uxor; obstetrix; wróżka; epitet sił demonicznych, sił przyrody, zwierząt; błona płodowa; ptak pelikan', maced. *баба* 'avia; anus, vetula; teściowa; obstetrix';

strus. *бѣба* 'avia; kobieta zameżna; obstetrix; wróżka, incantatrix', *бѣбѣ* pl. 'Plejady', ros. *баба* 'avia; femina, uxor (szczególnie wieśniaczka); obstetrix; rodzaj słodkiego pieczywa; kloc do wbijania pali; ptak pelikan', *бабы* pl. lud. 'Plejady', *баба-яга* (stąd pol. *baba-jaga*) 'baba jędza, wiedźma' (= ukr., brus. *баба-яга*), ukr. *баба* 'avia; anus, vetula; femina; obstetrix; znachorka; żebraczka; kloc do ubijania; pieczywo obrzędowe; ptak pelikan', *бабу* pl. 'Plejady', brus. *баба* 'avia; anus, vetula; femina; obstetrix; kloc do ubijania; ptak pelikan'. ~

babica: ~ pol. dial. *babica* (już w XV w. w zn. 'gatunek wierzby, Salix'), 'obstetrix; rodzaj obrzędowego pieczywa; część pieca między właściwym piecem, a kominem', kasz. 'czarownica', czes. *babice* peior., stczes. 'obstetrix' (od XIV w.), dial. 'gatunek gruszek', śła. *babica* 'obstetrix';

śle. *bábica* 'hip.; avia; obstetrix; samica małych ptaków; haftka; mutra śruby; kowadełko do klepania kosy', dial. też 'pusta kolba kukurydzy, pusta łuska gryki; kopka snopów na polu; bot. grzyb *Boletus edulis*; zool. ryba *Cobitis barbulata*' (Plet.), sch. *bäbica* 'hip.; obstetrix; kowadełko do klepania kosy', stchorw. wyjątkowe (XIII w.) 'mamka, nutrix', dawne dial. (kajk.) 'słup podtrzymujący dom' (Belostenec), dawne 'bot. *Plantago*' (u Mikalji), też inne rośliny: '*Ranunculus aconitifolius*, *Bellis perennis*' (Simonović Bot. reč.), dial. 'obrzędowe pieczywo', *bäbice* pl. 'złe duchy morzące dzieci', bułg. *бабуца* 'anus, vetula; obstetrix', dial. 'hip.; przędziwo z drobnego lnu, wiązka drobnych, złej jakości włókien konopnych', maced. *бабуца* 'hip.; obstetrix';

ros. dial. *бабуца* 'kobieta w średnim wieku; coll. baby, babiniec; rosocha przy żurawiu studziennym; piasta koła; zool. ryby *Cottus gobio* L., Neogo-

bius fluviatilis', ukr. prowinc. *бáбуця* 'anus, vetula; bot. Alyssum campestre', pl. *бáбуци* 'bólé, kolki w brzuchu' (Żel., Hrinčenko). ~

babka: ~ pol. *babka* 'avia; anus, vetula; obstetrix; znachorka; bot. różne gatunki rośliny *Plantago*' (w tych znaczeniach od XIV—XV w.), 'rodzaj pieczywa; bot. gatunek grzybów jadalnych; zool. ryba śliz, *Gobius*; ważka', od XVII w. i dziś dial. (podhal.) 'drobny pieniądz', dial. 'kowadełko do klepania kosy; zool. biedronka, *Coccinella semipunctata*', *babki* pl. 'Plejady' (od XV w.), połab. *bopka* 'obstetrix', dłuż. *babka* 'hip.; obstetrix', *babki* pl. 'Plejady', głuż. *babka* 'hip.; avia', czes. *babka* 'hip.; avia; anus, vetula' (od XIV w.), 'rodzaj pieczywa; pień, pniak', dawne 'rodzaj małej klamry' (Jungmann), przestarz. (od XV w.) i dial. 'drobna węgierska moneta, drobny pieniądz', dial. 'obstetrix; znachorka; kowadełko do klepania kosy, sierpa; skobel; bot. *Plantago*', śla. *babka* 'anus, vetula; stary węgierski pieniądz małej wartości', dial. 'obstetrix; kowadełko do klepania kosy', też *bábka* 'kukielka';

śle. *bábka* 'anus, vetula; kukielka, lalka', dial. *babke* pl. 'krótkie kości w nogach cieląt i owiec między racicami i udem', sch. *bápka* 'hip.' (od XVI w.), dial. 'rosocha, na której jest oparta belka szczytowa dachu; drobny pieniądz', dawne wyjątkowe 'bot. *Plantago*' (Mikalja), bułg. *бáбка* 'hip.; dawna drobna srebrna moneta', maced. *банка* 'narośl, wole';

ros. *бáбка* 'avia; anus, vetula (zwłaszcza wieśniaczka)', przestarz. i prowinc. 'obstetrix; znachorka, znachor', dial. 'kowadełko do klepania kosy, kucia koni; kopka, stos snopów, snop, słup służący do podparcia czegoś, podpórka, nóżka; część nogi nad kopytem u zwierząt, staw kostkowy u człowieka; pętelka u haftki; pierścień łączący kosę i kosisko; bot. *Plantago*, *Salvia*; grzyb borowik; zool. ryba śliz, *Gobius fluviatilis*; motyl' (por. liter. *бáбочка* 'motyl'), *бáбка* pl. 'pieniądz' (Dal), ukr. *бáбка* 'hip.; avia; anus, vetula; rodzaj pieczywa; część nogi nad kopytem u zwierzęcia; pętelka haftki; bot. *Plantago*, *Salvia*; gatunek grzybów; zool. ryby *Aspro*, *Gobius*, *Cottus*; ważka', przest. i prowinc. 'obstetrix; znachorka', dial. 'kowadełko do klepania kosy', brus. *бáбка* 'avia; rodzaj pieczywa; kowadełko do klepania kosy; kopka ze snopów; kość w nodze zwierzęcia; bot. gatunek grzybów', pot. 'anus, vetula', przestarz. 'obstetrix', dial. 'bot. *Plantago*; kloc podkładany pod węgiel domu' (Nos.), poleskie 'rzemień łączący dwie części cepów' (Leks. Poleszja 93). ~

Z pol. albo z brus.: lit. *babkà* 'słodkie pieczywo; liść laurowy, przyprawa kuchenna' (LKŻod.).

Wyraz języka dziecinnego. Dokładne odpowiedniki: lit. *bóba* 'starsza, zamężna kobieta', dem. *bobūtė* też 'babka, avia; położna', łot. *bāba* 'stara kobieta; czarownica; dźwig do podnoszenia ciężarów, zwłaszcza do ciągnięcia sieci' (ale porównywane zwykle z naszymi wyrazami, np. przez Bernekera, Vasmera, Pokornego, śrwniem. *bābe*, *bōbe* 'staruszka' jest pożyczką z zach.-słow.).

Do *baba* stare hip. *babica* z suf. *-ica* i *babška* z suf. *-ška*.

Meyer IF VI 109, Trubačev STR 71—2, Piškur JiS X 6—15, Kupiszewski JiS X 152—3, Sulán SSH V 153—64 (o węg. *babka* : *babka* zapożyczonym ze słow.), Szymczak NSPP 62—7.

W.B. — R.L. — F.S.

babica zob. *baba*

babina: dial. pñ. **babizna** 'spadek po babce'

babina: ~ stpol. XV w. *babina* 'spadek po babce';

sł. XVI w. *babina* 'spadek, haereditas' (Megiser), bułg. *бáбуни* pl. 'dom i rodzina babki' (też dial. Stojkov Banat);

ros. dial. *бáбуна* 'majątek należący do żony' (SRNG). ~

babizna: ~ pol. XV—XVI w. *babizna* 'spadek po babce', dial. 'spadek po matce; własność żony; spadek po żonie' (Karlłowicz SGP);

ukr. *бабу́зна* 'spadek po babce' (Hrinčenko, dial. bojkow. Slav. Leks. 63), brus. *бабу́зна* 'ts.' (Nosovič). ~

Por. stpol. XV w. *babczyzna* 'spadek po babce'.

Od *baba*, o budowie zob. s. 121, 123.

W.B.

babinъ : **babъjъ** adi. poss. do *baba*, też jako pierwszy człon nazw roślin, np. **babinъ зрѣѣѣ**, **babъjъ зрѣѣѣ** 'o różnych roślinach'

babino: ~ pol. dial., np. kasz. *babin* adi. poss. (też wyjątkowe stpol. XVI w.), *babin mróz* 'mróz październikowy' (Karlłowicz SGP: wsch. Karpaty), dłuż. *babiny* adi. poss., bot. *babina duška* 'macierzanka, Thymus chamaedrys', *babine zele* 'driakiew, Scabiosa succisa L., czarcikęs, Succisa', głuz. *babiny* adi. poss., stczes. *babin* i *bābin* adi. poss.;

sch. (już stsch.) *bābin* (i *bābin*) adi. poss., też w licznych nazwach roślin, np. *bābini zūbi* 'Tribulus terrestris L.' (u Vuka z Dubrownika), bułg. *бáбун* adi. poss., też w nazwach roślin, np. *бáбун квас* 'rojnik mурowy, Sempervivum tectorum; karmnik, Sagina L.', *бáбуни зóбу* 'Tribulus terrestris L.', maced. *бабун* adi. poss., też w nazwach roślin, np. *бабуна душница* 'macierzanka piaskowa, Thymus serpyllum', *бабун заб* 'Tribulus terrestris';

strus. **бáбинъ** adi. poss. 'aviae' (XII w.), ros. *бáбун* 'ts.', dial. też 'należący do zameżnej kobiety' (Pskov. sl.), ukr. *бáбун* adi. poss., *бáбине лто* 'babie lato', brus. *бáбин* 'należący do babki'. ~

babjъ: ~ pol. *babi* 'należący do baby, właściwy babie' (od XV w.), *babie lato* 'krótki okres słonecznych dni na początku jesieni; pajęczyna unosząca się w tym okresie', też w nazwach roślin, np. *babie zęby* 'żywiec, Dentaria', dial. 'kocanki piaskowe, Helichrysum arenarium; buławnik mieczolistny, Cephalanthera longifolia' (w. XV w. 'tulementum, kasza perłowa', Rostafiński Symbola I 499), dial. *babia mać* 'akuszerka' (Karlłowicz SGP), dłuż. *babi* 'należący do starej kobiety, babki', zwykle tylko w nazwach terenowych, np. *babi nugel* 'Altweiberwinkel', czes. *babi* 'należący do starej kobiety, babki, kobiecey', *babi léto* = pol. *babie lato*, też w nazwach roślin, np. *babi ucho* 'babka, Plantago', *babi zub* 'huskiewnik, Lathraea, pieprzycza, Lepidium', sła. *babi* zwykle tylko *babie leto* = pol. *babie lato*, lud. też w nazwach roślin: *babie brucho* 'szałwia, Salvia pratensis', *babie rúcho* 'Salvia' (Kálal);

sł. *bābjī* 'dotyczący starej kobiety, babski, kobiecey', sch. (od XVII w.) *bābjī* i *bābljī* adi. poss., też w nazwach roślin, np. *bābjī zub(i)* 'żywiec, Dentaria; Tribulus terrestris';

rus.-cs. **бáбини** 'anilis', ros. *бáбуи* 'babom właściwy', *бáбье лéто* 'krótki okres słoneczny na początku jesieni', dial. też częste w nazwach obrzędów, obyczajów i roślin, np. *бáбуи зyb* 'sporysz, Claviceps purpurea'. ~

Od *baba*.

W.B.

bābiti *bāb'o* 'pomagać przy porodzie, zajmować się położnictwem, obstetricem esse, obstetricare'

~ pol. *babie* 'pomagać przy porodzie, trudnić się położnictwem' (od XVI w.), dial. też 'wkładać czepiec podczas oczepin, czepić' (SGP), kasz. *babie są* 'ciepło się ubierać, opatulać się', dłuż. *babis* 'trudnić się położnictwem; czynić starą babą', *babis se* 'opatulać się jak stara baba', głuz. *babie*

'trudnić się położnictwem', u Pfuha też 'czynić starą kobietą', *babić so* 'owijać się (ciepło), otulać się', czes. *babiti* 'pomagać przy porodzie' (od XV w.), u Jungmanna też 'czynić starą kobietą', *babiti se* 'stawać się staruszką', sła. *babit'* 'trudnić się położnictwem';

sł. *bābiti bābim* 'trudnić się położnictwem', sch. *bābiti bābim* 'ts., pomagać przy porodzie' (od XVII w.), też 'być mamką, piastunką; stawać się starą kobietą' (RMat.), es. *БАБИТИ БАБЛЮ* 'obstetricem esse', bulg. dial. *бáбля бáблѣ* 'odbierać dziecko przy porodzie' (Gerov Dop.), maced. *бабам бaбѣ* 'pomagać przy porodzie';

strus. *БАБИТИ БАБЛЮ* 'obstetricem esse', ros. dial. *бáбитъ бáблѣ бáблѣ* 'zajmować się położnictwem, znachorstwem: wróżyć; być zamężną' (Dal, SRNG), *бáбитъся* 'stawać się zniewieściałym, upodabniać się do baby; spędzać czas z kobietami', dial. 'trudnić się położnictwem; rodzić, stawać się matką', ukr. *бáбѣти бáблѣ бáблѣ* 'trudnić się położnictwem', *бáбитися* 'niewieścieć', brus. *бáбѣць бáблѣ бáблѣ* 'odbierać dziecko przy porodzie', dial. 'spowijać, przewijać; poświęcać czemuś zbyt dużo uwagi, cackać się', *бáбѣцца* 'opatulać się jak baba; cackać się; guzdrać się; zaniedbywać się, stawać się starą babą' (Jurčanka Mscisl.). ~

Por. bulg. *бáбѣсам* lud. 'odbierać dziecko przy porodzie'.

Od *baba* (zob.), por. przede wszystkim znaczenie 'obstetrix'. Dokładny odpowiednik: lit. *bóbyti* 'ts.' (LKŽod.). W.B.

babizna zob. **babina**

baboniti zob. **boboniti**

babonъ zob. **bobonъ**

babotati zob. **bobotati**

babotъ zob. **bobotъ**

babrati *babr'o* dial. ptn. 'brudzić, paćkać', **babrati se** 'paćkać się, walać się'

~ pol. *babrać babrzę*: *babram* 'brudzić, walać, paćkać', 'robić coś złe, niedbale, brudno', u L. z XVIII w. 'gmerać', dial. też 'czarować mleko' (Karłowicz SGP z Podhala), 'gadać głupstwa' (Zareba Siolk.), *babrać się* 'grzebać się w czymś, zwykle brudnym, paćkać się', czes. *babrat babrám* 'robić coś złe, niedbale, babrać, paćkać', *babrat se* 'babrać się, paćkać się', u Machka ES *babrati se* jako moraw., sła. 'guzdrać się', sła. *babrat' babrem, babrat' sa* 'ts.'; ukr. *бáбрати -аю, бáбратися* 'ts.'

sch. nowe *bābrati -ām* 'gmerać, dłubać, guzdrać się koło drobiazgów' podejrzane o pożyczkę z węg. *babrál* 'grzebać się, babrać się' (RSAN, w RJAZ nie zaświadczone). ~

Dźwkn., por. w podobnym znaczeniu pol. *paprać, paprać się*, czes. dial. moraw. *paprat' sa*, sła. *paprat' sa*, może i het. *paprāi-* 'babrać, brudzić; babrać się; grzeszyć' (Machek ES 21). — W podobnym znaczeniu także z przyr. *-l-*: pol. dial. *bablać* 'mącić, mieszać', *bablać* 'płukać, moczyć w wodzie' (Karłowicz SGP), u L. *bablać* 'gmerać', czes. dial. *bablat'* 'robić, niedbale, niechlujnie, paprać', *bablat se* 'babrać się, np. w błocie'; sł. *babljāti* 'beczeć, o owcach; bełkotać, jąkać się'; ukr. dial. *бáблятися* 'paćkać się, babrać się; guzdrać się'. F.S.

babъka zob. **baba**

babъjъ zob. **babinъ**

babyskъ 'właściwy, charakterystyczny dla bab', zob. *baba*

~ pol. *babski* 'właściwy babie, kobiecie' (od XVI w.), 'właściwy znaczące', też w nazwach roślin, np. *babski chleb* 'ślaz, *Malva neglecta*', dłuż. (dawne) *babski* 'kobiecy' (u Jakubicy), głuż. *babski* 'właściwy starej kobiecie' (Pfuhl), czes. *babský* 'właściwy babie, kobiecie', sła. *babský* 'ts.';

sł. *babski* 'właściwy starej kobiecie' (u Pleteršnika z XVI w.), sch. *bäpskī* 'auilis' (od XVI w.), maced. *банску* 'właściwy starej kobiecie, babce';

ros. dial. *бабский* 'właściwy babom, kobietom' (Pskov. sl.), ukr. potocz. *бабський* 'ts.', u Hrinčenki *бабське літо* 'babie lato', brus. *бабски* 'właściwy babie, kobiecie'. ~

Por. bułg. *бабеуку* 'babski'.

Od *baba* (zob.). Dokładny odpowiednik: lit. *bóbiškas* 'ts.' (LKŽod.).

W.B.

bacati *bacajo* 'wydawać krótki, ostry dźwięk, np. przy uderzaniu, ciskaniu'

~ czes. *bacati -ám* 'bić, uderzać' (dziec.), dial. mor. *bacat* 'strzelać; chciwie dużo jeść' (Machek ES 21), sła. *bacat' -am* : (dziec.) *bacat' -ám* 'bić, uderzać';

sł. *bacati -ám* 'chodzić na czworakach (o człowieku); powoli iść', sch. *bacati -ám* od XVII w. 'rzucać, ciskać, miotać', bułg. *багам* pot., dziec. 'całować', dial. 'uderzać palcem po głowie' (BER 37), 'ścigać i uderzać kogoś przy zabawie w gonionego' (Mladenov BTR 110), maced. *багам се -ау се* brudzić się, paprać się (: *багам -уу* 'pocałować');

ros. *багать -аю* 'wydawać krótki, ostry dźwięk uderzając o coś, stukać'. ~

Por. ukr. prowinc. *баькату* 'uderzać, szturchać; babrać, walać', sł. *becati* 'szturchać, kopać, wierzgać', bułg. dial. *бакам* 'całować', maced. dial. *бакнувам* 'ts.' (Małeckii SW II 5).

Dźwkn., por. interi. na wyrażenie krótkiego ostrego dźwięku przy uderzeniu, upadku: pol. *bac!*, czes., sła. *bac!*, ros., ukr., brus. *бáу!* W podobnym znaczeniu lit. *bac!* 'bęc!' (LKŽod.) *bakt!*, *bakst!*, *bást!*, *bapt!*. Budowa jak w *chrupati*, *chropati*, *chripati*. — Machek SB I 84 dopatrywał się tu nie przekonującego pierwotnego intensiwum na *-sati*: **bat-sa-ti* < **batati* 'bić, uderzać' (sł. *bátati*, sch. *bátati*), co łączył z łac. *battuō -ere* 'bić (się), uderzać, tłuc'.

R. L.

bacnōti *bacno* perf. do *bacati*

~ pol. *bacnąć* 'pacnąć, uderzyć na płask; upaść ze słabym odgłosem, klapnąć' (u L. nie zaświadczone), czes. *bácnouti* 'uderzyć; strzelić', dial. *bácnuť* też 'spaść z góry na dół' (Malina Mistřice 8), sła. *bacnut'* 'uderzyć; rzucić, cisnąć; spaść, upaść';

sł. *bácniiti* 'szturchnąć, kopnąć', sch. *bäcnuti* dem. 'rzucić' (RSAN I 346), bułg. *багна* 'pocałować';

ros. *багнуть* 'wydać krótki, ostry dźwięk uderzając w coś, stuknąć', ukr. *баьгнути* 'uderzyć, szturchnąć; upaść z hałasem'. ~

Por. maced. *бакнам бакнеи* 'pocałować', sł. *becniti becnem* 'szturchnąć, kopnąć'.

Perf. do *bacati*, por. *bryzgnōti* : *bryzgati*, *chripnōti* : *chripati*.

R.L.

bačiti *bačo* dial. pñ. 'zwracać na coś uwagę, spostrzegać, oglądać, patrzeć, widzieć'

~ pol. *baczyć* 'widzieć, patrzeć, obserwować; uważać, zwracać uwagę, pilnować, strzec; zważać, brać pod uwagę, uwzględniać, pamiętać, dbać', stpol. (od XIV w.) też 'badać; przypominać sobie; wnosić z czegoś, konclu-

dować; wiedzieć, być mądrym', dial. 'widzieć; zważać, uważać; myśleć (kasz.); pamiętać, przypominać sobie; pilnować, czuwać', czes. dial. moraw. *báčiti* 'obserwować, spostrzegać', sła. dial. wsch. *bačic* 'obserwować, spostrzegać', *báčiti sa* 'przypominać sobie';

ukr. *báčumu* 'widzieć; przypuszczać, sądzić' (stukr. od XVI w. też 'zważać, brać pod uwagę'), *báčumucja* 'widzieć się; przywidywać się; wydawać się, zdawać się', brus. *báčumy* 'widzieć'. ~

Z pol. albo brus.: lit. *bōčyti* 'zobaczyć' (LKŽod.).

Fałszywa dekompozycja z *ob-ačiti* (zob.) > *o-bačiti*, por. *bagniti se*, *badati*. Derywatami wstecznymi od *bačiti* są: brus. dial. *baču* pl. 'oczy', ukr. dial. *baču* 'ts.', pol. od XVIII w. *baka*, *baki* tylko w zwrocie *bakę* albo *baki komu świecić* 'schlebiać, nadskakiwać komuś'.

Berneker Zbornik Jagicia 598—9, SEW I 23—4, Iljinskij PF XI 183, Vaillant RES XXII 7. — Inne objaśnienia mniej przekonujące: według Baudouina de Courtenay Szkice 438—9 denominativum od (nigdzie nie zaświadczonego) **baks* 'stróż, dozorca, opiekun, piastun' (od ie. **bha-* zob. *bajati*), pierwotne znaczenie miałyby być 'doglądać, pilnować' > 'patrzeć, widzieć', por. Doroszewski Symb. Rozw. I 30—1. — Również Brückner SE 10 uważał *bačiti* za denominativum, ale od **baka* 'oko' (późny derywat wsteczny!). — Lehr-Splawiński JP XXVI 166—70 dopatrywał się podstawy w part.-interi. *ba* (zob.). F.S.

badati 1. *badajo* 'kłuć, nakłuwać, wbijać'

~ pol. dawne u W. Potockiego (BPP 73 296) *zbadać* 'spychać, zbijać', u Lindego *obadać* 'bodąc naokoło kłuć' (bez przykładów), dial. kasz. *badac* *bodaią* 'kłuć, bósć, mieć zwyczaj bósć (o krowach)', czes. tylko formacje prefiksalne *na-badati -bádám* 'pobudzać, skłaniać do czegoś', *po-badati -bádám* 'ts.; popędzać, skłaniać do złego (arch.)', sła. *bádat' bádám* 'kłuć, nakłuwać, bósć iter.'.;

sła. tylko z pref. *za-badati -bádám* 'wtykać, wsadzać; zarzynać ciele, pisklę', sch. od XVI w. *bádati bádám* 'kłuć, bósć iter.', też przenośnie 'ruszać, tykać coś, mieszać się do czegoś', u Vuka też 'lekko, cicho iść na palcach', bułg. dial. *uz-bádám* 'wykłuwać, stawiać pierwsze ściegi (przy nauce szycia)', *badákam* 'robić drobne ściegi, pracować (zwykle szyć, haftować) powoli, guzdrać się';

rus.-cs. *бадати -лю* 'kłuć, np. rogami, włócznią'. ~

Por. czes. *bodati bodám* 'kłuć iter.; wbijać', sła. *bodat' bodám* 'kłuć iter.; trącać ostrym przedmiotem'; ros. *bodámь bodáno* 'bósć rogami', brus. *badáys' badáno* 'ts.'

Iterativum do *bosti bodō*; budowa jak w *barati* : *borti*, *pomagati* : *pomogti*.

F.S.

badati 2. *badajo* dial. zach. 'dokładnie, gruntownie poznawać, investigare'

~ pol. od XIV w. *badac badam* 'investigare; pytać, dowiadywać się', stpol. od XIV w. też 'szukać', *badac się* 'zglębiać, pytać, dowiadywać się' jeszcze w XVIII w., w XV w. wyjątkowo 'słuchać', XVII—XVIII w. *obadać* 'obmacać, ogarnąć; gruntownie poznać; upatrzeć, spostrzec, zoczyć', dial. 'wynaleźć, wypatrzeć', dłuż. *badas badam* 'investigare', czes. nowe (z pol., zob. Machek SE 21) *bádati bádám* 'ts.', rzadkie *obádati* 'zbadać', dial. moraw. *badat'* 'domyślać się', moraw.-sła. *badat'* 'spostzegać, zauważać, domyślać się' (Malina Mistřice), wałaskie *po-bádat' sa* 'zdawać się' (Bartoš DSM), sła. *bádat'*

bádam 'investigare', *badat'* *badám* 'zauważać, spoztrzezać; poznawać; być widocznym'. ~

Por. brus. dial. *badánnie* (Nosovič) 'myślenie, odgadywanie'.

To samo, co *badati* 1. Pierwotne znaczenie 'nakłuwać' > 'gruntownie poznawać'. Różnica w zasięgach geograficznych przemawia przeciw hipotezie (Berneker SEW 24, Vaillant RES XIX 300) dopatrującej się tu dekompozycji z *ob-adati* (> *o-badati*), zob. odosobnione *adati*. Rzekomo podstawowe *obadati* zaświadczone jest w poszczególnych językach znacznie później niż *badati*. F.S

badyl'ь *badyl'a* 'łodyga bezlistna kłująca, roślina kłująca'

~ pol. *badyl* m. 'łodyga rośliny pozbawiona liści, najczęściej uschła', już w XVII w. w postaci *badel* (z normalnym obniżeniem artykulacji przed *l*) 'chwast', por. dial. *badyle* 'chwasty' w Lubelskiem (MAGP VII m. 338), *badyl* myśl. 'noga łosia lub jelenia', u Karłowicza SGP *badyle* pl. 'rogi jelenia' (z pol. pochodzi czes. *badil* 'roślina miecznica, Sisyrinchium, Jungmann, Kott, zob. Machek ČSR 273), sła. dial. wsch. *badil'* m. 'łodyga, źdźbło kukurydzy' (Buffa Dlhá Lúka);

sch. nowe *bádilj* bot. 'ostrożeń, Cirsium arvense' (RSAN, Simonović Bot. Reč.);

brus. *badýль -ыля* 'łodyga bezlistna, badyl'.

W wsch.słow. zwykle zaświadczone w derywatach: ros. dial. *badyl'ěk* 'roślina poziewnik szorstki, Galeopsis tetrahit' (**badyl'-ькѣ*); ukr. *badýлля* n. 'nac, łodygi, źdźbła', brus. *badýлле* 'ts.' (coll. *badyl'ьje*), ukr. *badýлля* 'łodyga, badyl' (singulativum z suf. *-ina*). ~

Z pol. albo brus.: lit. *badilis* 'zielsko, łodyga' (LKŽod.).

Nomen agentis do *badati* 1., pierwotne znaczenie 'kłujący, bodący'. Przyr. *-yl'ь* wyjątkowy w starych wyrazach psl., nie miał ściśle wyrobionej funkcji znaczeniowej (por. *bodyl'ь*, *kovyl'ь*, *motyl'ь*, może *děgyyl'ь*, zob. Doroszewski PF XIV 82—3, Brückner KZ XLII 342—3). Rozwój znaczenia jak w *bodyl'ь* (zob.), por. też należące również do *badati* 1.: pol. dial. *badoyek* 'badyl' (Kosiński MPKJ VII 31: Czehów), sch. *bádalyj -dlja* 'oset' (Vuk), *bádelj* 'ts.', *bádylja* 'kolec na roślinach'. R.L. — F.S.

bagá dial. pln. 'pragnienie, żądza, tęsknota'

~ czes. dial. moraw. *báha* 'żądza, pragnienie';

ukr. dial. *bazá* 'żądza, pragnienie, tęsknota'. ~

Derywat wsteczny od *bagati*, *bagti*, *bagnoti* (zob.), jak ukr. dial. *zábaz* 'zachcianka, kaprys' od *zabaznymu*, *zabázmu* 'zachcieć, zapragnąć', *zabazámu* 'zachciewać'. F.S.

bagati zob. *bagti*

bagaty *bagati* : *bagatyje* wsch. 'to, co się pali, żarzy, żar, ogień'

bagaty: ~ ros. dial. *bagátъ -mu* 'ogień', zwłaszcza 'żar pod popiołem' (Dal, SRNG). ~

bagatyje: ~ ros. dial. *bagátъ* 'ogień', 'żar pod popiołem' (Dal, SRNG), ukr. *bagátтя -тя* 'płonący stos drewna, chrustu itp., ognisko', dial. 'ogień' (Hrinčenko, SUM), 'płonące węgle' (Hrinčenko), *bagátie* n. 'rozniecony ogień' (Żel.), brus. *bagátyje* (Trubačev ESSJ 39). ~

Por. ros. dial. *bagam -ma* : *bagáč -чá* 'ogień, żar pod popiołem' (Dal, SRNG). Zapewne do ie. pierwiastka *bhōg-* 'piec, smażyć' (Pokorny IEW 113), zob.

bagti : *bagati*, *bagrz* 1. Od *bagati* z suf. *-tš*. Postać *bagaty* (nomen actionis > nomen acti) starsza, wypierana przez wtórne coll. z suf. *-tje*.

Berneker SEW I 38, Vasmer REW I 36 i 99, Rudnyćkyj ED 48, Trubačev ESSJ 39. W.B.

bagatyje zob. *bagaty*

bagniti się dial. zach. i pld. 'kocić się (o owcy)'

~ pol. dial. *bagnić się* (pln.: kasz., Ziemia Dobrzyńska) 'kocić się (o owcy, kozie)', dłuż. *bagnis* : *bagnis se* 'kocić się (o owcy)', głuź. *bahnić* 'ts.', *bahnić so* 'rodzić się (o jagniętach)', czes. *bahniti se* 'kocić się (o owcy)', sła. *bahnit sa* 'ts.';

bułg. dial. *бáгня се* 'kocić się (o owcy)'. ~

Fałszywa dekompozycja z *ob-agniti się* (zob.) > *o-bagniti się*, por. *badati* 2. O produktywności nowo powstałego czasownika świadczy wpływ jego na nagłos psł. *agnę*, widoczny w kilku językach słow.: pol. dial. *bagnię* 'jagnię' (u Polaków z Litwy), *bagnięta* pl. 'bazie, gałązka wierzbowy poświęcana w Niedzielę Palmową' (z okolic Jasła, ustna wiadomość od dra Szymańskiego), stpol. w XVI w. *bagniatko* 'bazia' (dziś dial. z okolic Krakowa), por. też z dzisiejszego języka literackiego pierwotne dem. *bazia* 'kotka, kwiatostan Amentum' : 'owieczka' (pieszczotliwie), czes. dial. moraw. *bahnatka* 'bazia iwy', *bahněnce* 'bazie', sła. dial. *bahniatko* 'jagniętko' : *bahniatka* pl. 'bazie', ukr. dial. *базні* (łemkowskie) 'bazia' : *базнімка* 'ts.', brus. *базні* 'bazia wierzby' : 'jagnię, baranek'.

Por. też kasz. *bagna*, *bagnia* : *sąbagna*, *sąbagnia* 'kotna, o owcy', dłuż. *subagna* 'ts.' (AJK IV m. 171, cz. II 115—7).

Ilijinskij PF XI 184, Vaillant RES XXII 6.

F. S.

bagno : *bagnъ* dial. pln. 'blotnisty grząski teren, moczary, trzęsawisko, topielisko, palus; błoto, limus', bot. 'roślina z rodziny wrzosowatych rosnąca na bagnach, *Ledum palustre*'

bagno : ~ pol. od XV w. *bagno* 'trzęsawisko, grzęzawisko, moczary; *Ledum palustre*', dial. też 'podmokły grunt, podmokła łąka; łąka torfowa, torfowisko; błoto' (też 'błoto po deszczu, błoto na drodze, błoto na ubraniu'), 'stawek, jezioro, zarosłe jezioro' (MAGP XI m. 518, cz. II s. 61—3), dłuż. *bagno* 'trzęsawisko, moczary, topielisko', dial. 'Ledum palustre', głuź. *bahno* : *bahmo* (-m- w wyniku asymilacji na odległość, por. np. sch. *pěsma* zob. *pěsnъ*) 'palus', *wowěcě bahno* 'Ledum palustre', czes. od XIV w. *bahno* 'palus', sła. *bahno* też 'błoto; muł, il';

ros. dial. *бáгнó* 'palus', 'błoto, rzadkie błoto', archangielskie, pskowskie 'Ledum palustre' (SRNG, Pskov. sl.), ukr. *бáгнó* 'palus' od XV w., 'błoto; Ledum palustre', dial. też 'bagno torfowe, torfowisko; kałuża; błoto w chacie', pld.-zach. 'górskie jezioro', brus. *бáгня* f. (dial. też *бáгнó*) 'palus', 'błoto, limus', dial. 'blotnisty, grząski teren, niekiedy zalesiony; bagno torfowe, torfowisko; błoto na drodze; jama napełniona wodą; wir, głębia w rzece; Ledum palustre'. ~

bagno (*bagzno*, na gruncie poszczególnych języków też z suf. wtórnymi): pol. dial. wyjątkowe *bagán*, *baganek* 'Ledum palustre' (MAGP XI cz. II s. 63; okolice Mińska Mazowieckiego), sli. *blagem* 'ts.' (Rudnicki MPKJ VI 182), dłuż. *bagan* 'błoto, bagnisko przy źródle; Ledum palustre', *bagny* pl. 'luczyk lekarski, *Levisticum officinale*', *bagon* 'Ledum palustre', *bageń -gńa* = *bagan*;

ros. dial. *бáгón* (archang. i nowogr.), *бáгón* 'Ledum palustre', pskow.

bágan też 'błoto', *báganь* 'Ledum palustre', stukr. *блгнъ* 'palus', dziś dial. pñ.-zach. *bagón* 'Ledum palustre', brus. dial. *bagón* 'palus', 'bagnó torfowe', 'Ledum palustre';

we wsch.słow. też **bag-unъ** 'Ledum palustre': ros. dial. *багун* -унá (> *багунник*, stąd wtórne także i literackie *багульник*), brus. *багун* -уну (stąd pol. dial. z Litwy *bahun*, MAGP XI cz. II s. 63), ukr. dial. *багун* -унá. ~

Bez sufiksального -n-: stpol. *bag* 'bocian czarny' (Siennik Herbarz r. 1568, 292, por. Brückner SE 11), dłuż. *bagi* pl. 'palus', ros. *Бага* NW (Vasmer REW I 36), ukr. dial. *бага* (wskazuje na **bagy* **bagzve*) 'ts.' (Žel.), *баговина* 'rośliny Nostoc commune, Tremella nostoc', ros. dial. *баговник* 'Ledum palustre';

ros. dial. *багуль*, *багулина* 'Ledum palustre', *багуля* (arch.) 'grzyb trujący', sch. niepewne *bagulja* 'Ledum palustre' (Simonović Bot. reč. 267; w RJAZ i RSN nie zaświadczone);

śla. *bahurina* 'palus'.

Z pol. albo brus.: lit. *bognà* f., *bõgnas* m. 'ts.' (LKŽod.).

Do ie. **bhōgh-* albo **bhāgh-*, por. hol. *bagger* 'muł, błoto' (z ie. **bhoghro-*, **bhaghro-*), może i śrirl. *būal* 'płynąca woda' (**bhoglā*). W postaci *bag(z)no* dopatrywano się szczątków pierwotnej deklinacji heteroklitycznej.

K. Moszyński, Uwagi o słowiańskiej terminologii topograficznej i fizjograficznej, 1921, 1—2, van Wijk IF XXIV 232, Benveniste Origines 12, Trubačev SLS 159—60, Merkulova EIRJ III 15—7, Tolstoj SGT 154—9, Mokienko, Sbornik Larin 1969, 273—9. R.L. — K.H. — F.S.

bagnoti zob. **bagti**

bagnъ zob. **bagnó**

bagra zob. **bagrz 1**

bagriti *bagr'o* dial. pld. i wsch. 'barwić na purpurowo'

~ śle. *bagriti -im* (wg Plet. z ros.), sch. *bāgriti* : *bāgriti* przestarz. (RSAN),

scs. *бáгрити*, bułg. *бáгря -ии*, maced. *баграм -ии*;

strus. *бáг(ъ)рити*, ros. *багрить -рiо -iишь*, ukr. *багрiти -рiо -iиш*, dial. *бáгрити*. ~

Denominativum od *bagrz 1.*, *bagra*.

R.L.

bagro zob. **bagrz 2**

bagrz 1. m. : **bagra** f. dial. pld. i wsch. 'kolor purpurowy, purpura, farba purpurowa', jako adi. 'purpurowy, ciemnoczerwony'

bagrz: ~ śle. *bāger -gra* 'purpura, szkarłat' (wg Plet. z scs.), sch. *bāgar -gra* też 'tkanina, szata purpurowa' od XIII—XIV w., scs. *бáгръ -а* Supr. 'purpura, kolor purpurowy', bułg. *бáгръ* 'purpurowa szata' (Mladenov BTR);

strus. *бáг(ъ)рѣ* : *бáгоръ* (: *бáгръ*) 'purpura, purpurowa tkanina, szata', ros. *бáгор -гра* : arch. *бáгр* 'purpura, kolor purpurowy; farba purpurowa; owad dający purpurową farbę, Coecus', ukr. *бáгор -гра* 'purpura, kolor purpurowy' od XV w.

Jako adi. *bagrz* 'purpurowy':

bułg. *бáгръ* (Mladenov BTR);

ukr. dial. *багрiй* (Žel., Hrinčenko). ~

bagra: ~ sch. *bāgra* 'czerwona farba, uzyskiwana z kory sosny, purpura',

bułg. *бáгра* 'barwa, kolor', maced. *багра* też poet. 'purpura';

brus. dial. *бáгра* f. 'purpurowa farba'.

Etymologia niepewna. Najprawdopodobniej podstawą jest adi. *bagrz* (wtórnie substantywizowane) utworzone przy pomocy suf. *-rz* (por. inne stare nazwy kolorów *rdzrz*, *sérsz*, *modrz*) od pierwiastka *bag-*, zaświadczonego w wsch.słow. *bagatb*, *bagatbje* 'ogień', zwłaszcza 'ogień tlejący pod popiołem', por. też gr. φώγω 'smażę, piekę' (ie. *bhōg-*). Pierwotne znaczenie byłoby 'barwy ognia, płomienia', por. *gněds*.

Barić Prilozi I 231, Herne SF 48—50. — Inne próby objaśnienia: Mladenov RFV LXVIII 373—8 nawiązywał do *bagzno*. — K. H. Menges Uralalt Jahrbücher XXXI, 1959, 177—8 widzi tu starą pożyczkę orientálną z tur. nazwy miedzi *bakyr* : *bayyr*. R.L. — F.S.

bagrz 2. : *bagro* dial. pñ. 'coś zgiętego, zakrzywionego, osęka, drag, hak'

bagrz: ~ sła. *bahor bahra* 'dzwono koła'; 'część pieca', wg Machka ES 'dřevěný oblouk (šablona) při stavbě pece, podpírající její klenbu', 'wierzeñni kamieñ młyñski';

ros. *базор базра* 'długi drag, na którym osadzone jest żelazne okucie z ostrzem i hakiem, bosak, osęka', 'drag rybacki, ostry hak na gibkiej żerdzi', ukr. *базор базра* 'bosak, osęka', u Hrinčenki, Żelechowskiego *базор базра* 'dzwono koła; drag rybacki'. ~

bagro: ~ sła. dial. wsch. *bahro* 'dzwono koła' (Buffa Dlhá Lúka), ze słowackiego pol. dial. *bahro* 'dzwono koła' (w pasie podkarpackim: MAGP I m. 21, Nitsch WP II 13, IV 215);

ukr. dial. *базро* 'dzwono koła' (Hrinčenko z Rusi Zakarpackiej), łemk. *базро* (o zasięgu Stieber AJŁemk. I m. 25). ~

Etymologia niepewna. Najprawdopodobniej pierwotnie substantywizowany przmiotnik od ie. **bhāgh-* 'zginać, wyginać': ie. *bhāghū-s* 'łokieć, ramię', niem. *Bug* 'zgięcie, przegub', germ. **bōgus* (rozwój semantyczny jak w *olkotb* < ie. *el-* 'wyginać, zginać', *lōkotb* 'coś wykrzywionego', w poszczególnych językach słow. też 'dzwono koła': ie. **lenk-* 'wyginać, zginać'). Suf. *-rz* jak w *bādzrz*, *dobrz*, *ostrz*. Do tej samej rodziny mogą należeć też: sch. dial. *bāza* 'część wozu' (Elezović Kos.-Met.), maced. dial. *bāza* 'ts.' (Vidoeski Kumanovo), ros. dial. *базай* 'rodzaj łomu do wyciągania gwoździ ze spłaszczonego i rozdzielonego zakończeniu', *базан* 'żerdź, niekiedy rozdwojona'.

Rudnyćkyj ED I 49, Kluge EW¹⁸ 109. — Mało prawdopodobne objaśnienie Iljiñskiego Izv. XXIV 1, 120—1, łączącego nasz wyraz z ags. *becca* 'motyka', do ie. *bheg-* 'łamać'. F.S.

багръсь *bagr̥sca* dial. pñd. i wsch. 'purpura, purpurowa tkanina'

~ sła. *bāgrec -grca* (wg Plet. z ros.), bułg. *базрѣу* (Mladenov BTR);

ros. *базрѣу -еуá*, rus.-cs. *багрѣуь*, ukr. *базрѣуь -еуá* (dial. też *базрѣуь*). ~

Pierwotnie dem. od *bagrz* 1. R.L.

bagti (bagnōti) *bagnō* : *bagati* *bagajō* dial. pñ. 'silnie chcieć, łaknąć, pragnąć' (szczególnie o chorych)

~ pol. dial. *zabagać się*, *zabaga mi się* 'zachciewać się' u Karłowicza SGP VI 259: Lubelskie, okolice Drohobycza, cieszyñskie *zabagnąć (się)* 'zachcieć (się)', *spobogło mu się* 'zapragnęło się' (ustnie od dra F. Bizonia), czes. dial. moraw. *bahnūt*, u Jungmanna *bahnouti* (*bahnul* : *bahl*) 'pragnąć, pożądać, tęsknić', u Jungmanna *zabahlo jí* 'zachciewa się jej', sła. dial. *bahnūt* 'pragnąć, pożądać, tęsknić', por. także *baho(t)nýj* 'żądny, chciwy';

ukr. dial. *бáгнѣму* 'silnie chcieć, pragnąć, łaknąć', *бáгáтѣму бáгáтѣ* 'chcieć

pragnąć', *zabázmu zabazny* 'zapragnąć, zachcieć', *zabázlosja ýomý* 'zachciało mu się'. ~

Por. może też sło. *bagláti* 'natareczywie prosić, żebrać'.

Etymologia niepewna. Może w związku z ros. dial. *bazámie* n., *bazámě* f., *bazácu* m. 'ogień', zwłaszcza 'żar pod popiołem' i dalej z ie. **bhōg-*: gr. *φάγω* 'smażę, piekę', stwn. *bahhan*, niem. *backen* 'piec, smażyć' (Berneker SEW 38, Vasmer REW I 38—9). Rozwój znaczenia jak w pol. *pragnienie*: *prażyć* 'palić na ogniu, piec, suszyć', por. też *żarz*. — Petersson BSW 5—6 dopuszczał możliwość metatezy z **gābāti*, **gābēti*, łącząc z lit. *gobētis* 'łakomić się, pożądać' zob. *gabati* (o tego rodzaju metatezie por. *zđati*, *pekti*). — Pjinskij Izv. XXIII 1, 126—9 łączył z *bogo*, *bogatz*, stind. *bhájati* 'rozdziela; otrzymuje swój dział', gr. *φαγεῖν* 'jeść'. Zob. *bagatz*. F.S.

bachati 1. *bachajo* 'o silnym, urwanym dźwięku, wywołanym np. przez uderzenie, upadek', perf. **bachnoŋti**

~ czes. dial. moraw. *báchati* *báchám* 'tłuc, bić, grzmocić' (Jungmann),

śła. *báchat'* *bácham* 'uderzać, bić, walić; strzelać';

sch. dawne od XVI w. (tylko w słownikach) *báhati* *báhām* 'tupać, tętnić' (por. jednak *bachz*, *bachnoŋti*);

ros. *báxamь* *báxaro* 'wywoływać silny, urwany dźwięk; uderzać, rzucać z hałasem', ukr. *báxamu* *báxaro*, brus. *báxamь* *báxaro* 'ts.'

Perf. **bachnoŋti**: pol. *bachnąć* 'uderzyć, grzmotnąć', dial. też 'upaść, przewrócić się' (Kucala PSM 178), śła. *bachnúit'* 'uderzyć'; upaść (o czymś ciężkim); sch. dawniejsze i dial. (Elezović Kos.-Met.) *báhnuti* *báhnēm* 'uderzyć' (por. jednak *bachnoŋti*);

ros. *báxnyť* perf. do *báxamь*, w tej samej funkcji: ukr. *báxnyťmu*, brus. *báxnyť*. ~

Dźwkn.: interi. *bachz!* o silnym, urywanym dźwięku, wywołanym np. uderzeniem, upadkiem: pol. *bach!*, czes. dial. *bách!* (Hruška DSCh), śła. *bach!*, ros., ukr., brus. *báx*. Budowa jak w *achati*, *bacati*, *chrupati*.

Por. w podobnym znaczeniu lit. interi. *bákst!*, *bákšt!*, *bák!*: *bákinti* 'bić' (LKŽod.).

Zob. *bachati* (uderzająco podobne znaczeniem i budową, np. śła. *báchat'* = czes. *bouchat*), *bachz*, *bachnoŋti*. R.L. — F.S.

bachati 2. *bachajo* 'paplać, gadać; chełpić się, przechwalać się'

~ dłuż. *bachas* 'chełpić się, przechwalać się';

śle. *báhati -am* (zwykle *báhati se*: *baháti se*) 'puszyć się, być napuszonym, pysznym, chełpić się'; ~

z ekspresywnym suf. *-st-* (por. *čepstati*, *klekštati*): dłuż. *bachtas* 'chełpić się, przechwalać się', głuż. *bachtaé* 'paplać, gadać'.

Por. nomina agentis: ros. dial. *báxapь*: *báxupь* (*báxapka*: *báxupka*) 'gadula, bazarz; chwalipięta; znachor, zamawiacz'.

Pierwiastek *ba-* ten sam co w *bajati*. O ekspresywnych czasownikach na *-chati* zob. Machek LP IV 111—36, Sobolevskij Izv. XXVII 324. R.L.

bachnoŋti zob. **bachati 1**

bachoriti *bachor'q* 'paplać, gadać; czarować, zamawiać'

~ czes. dial. *bachoriti* 'paplać';

śle. *bahoriti -im* 'czarować', sch. od XVI w. *bāhoriti* *bāhorim* 'czarować, zamawiać, odczyniać uroki';

ros. dial. *bachópumь* 'papać, gadać; rozmawiać' (Dal, ARG m. 237), też 'plotkować; stroić się' (Slovarъ Urala). ~

Od *bachoriti* pochodzą: sch. dial. *bàhor* 'czarownik' (derywat wsteczny), czes. od XV w. *báchora* 'wymysł, zmyslenie, bajka' (nomen actionis z suf. -a), ros. dial. nomen agentis o identycznej budowie *bachópa* 'gadula, bajarz; chwalipięta; znachor, zamawiacz' (: *bachópa* 'ts.' z suf. -ja).

Od *bachati* 2. z ekspresywnym suf. -or-, por. *govoriti*. R.L.

bachorъ 1. : **bachor'ъ** : **bachurъ** 'coś napęczniałego, obrzmiałego, o kulistym kształcie; brzuch; żołądek przeżuwaczy'

bachorъ: ~ pol. dial. pld. *bachór* 'duży brzuch; brzuch zwierzęcia', też 'żołądek krowy; jelito', *bachory* pl. 'wnętrzości, trzewia', na pld. Śląsku wyjątkowo też 'pierzyny', już w XVII w. u Potockiego *bachor* 'brzuch', głuź. *bachor* 'puciołowaty, pyzaty człowiek', czes. *bachor* 'przeżuwająca część żołądka zwierząt przeżuwających; brzuch, żołądek, pejor.; brzuchacz, grubas', dial. też 'salceson; grube jelito; coś napęczniałego, pęcherz' (Kott), dial. moraw. *báchor* 'żołądek przeżuwaczy; brzuch', *báchory* pl. 'wnętrzości, trzewia; pościel, pierzyny', moraw.-sła. też 'coś wilgotnego, przemokniętego, np. snopy zboża, siana' (Malina Mistřice), sła. *bachor* 'przeżuwająca część żołądka przeżuwaczy; brzuch człowieka, pejor.; coś wydętego, o kulistym kształcie; wnętrze czegoś', dial. *bachory* pl. 'wnętrzości; wypchane sianem lub zbożem boki wozu' (Kálal);

sch. dial. *bàor* 'żołądek przeżuwaczy; pogardl. dziecko', *bàhor* 'brzuch' (RSAN). ~

bachor'ъ: ~ pol. dial. pld. *bachórz* 'brzuch, pejor.; brzuch zwierzęcia', na Śląsku też 'żołądek krowy; część przeżuwająca żołądka przeżuwaczy', stczes. XIV w. *bachor* 'jelito grube', czes. dial. 'zniekształcony owoc śliwki; grubas' (Kott), zach.moraw. 'pieczywo z białej mąki na mleku i jajach' (tu mogą też należeć przytoczone wyżej pod *bachorъ* wyrazy sła. i sch.). ~

bachurъ: ~ pol. w XVII w. tylko adi. *bachurowaty* 'brzuchaty, pękaty, baniasty, o ogórkach' (Linde z Haura);

bułg. dial. *бáxyp* 'grube jelito zwierzęce; rodzaj kielbasy w takim jelicie' (BER);

ros. *бáxyp* 'grupy człowiek' (Vasmer REW), brus. prowinc. *бáxyp бáxypa* 'brzuchacz, grubas' (Nosovič). ~

Por. też chyba wtórne pol. dial. śl. *bachoro* 'brzuch; jelito zwierzęcia', *bachora* pl. 'wnętrzości, trzewia', czes. dial. laskie *bachoro* 'jelito', moraw. *bachora* pl. 'pierzyny, pościel'; sła. dial. *bachora* f. 'zwyrodnienie na owocu (śliwce)' (Kálal). ~

Derywat z suf. -orъ (: -orъ : -urъ) od pierwiastka *bach-* 'pęcznić, obrzmiewać, być nadętym' (por. czes. dial. moraw. *bachňat* *bachňám* 'gwałtownie obrzmiewać, puchnąć', może i śl. *báhati* -am, zwykle *báhati se* : *baháti se* 'puszyć się, być napuszonym, pysznym, chępić się' zob. jednak *bachati* 2). Wahania wokalizmu sufiksu w wyrazach o podstawie dźwkn. nierzadkie, por. np. *buchor'ъ* : *buchyr'ъ*, *počyr'ъ* : *počor'ъ*; o wahaniach typu -orъ : -or'ъ zob. Doroszewski PF XV 2, 292.

Znaczenie 'grubas, brzuchacz' wtórne, z pierwotnego 'brzuch'. Co do rozwoju znaczeniowego: 'coś napęczniałego, obrzmiałego' > 'brzuch' por. np. *brúcho*, *brúchъ*.

Laskowski RS XXVI 51—7, por. Sadnik — Aitzetmüller VWSS 76—81.

R.L.

bachorъ 2. dial. pld.-wsch. 'czarodziej, czarownik' : 'wir powietrzny, trąba powietrzna'

~ sle. *bahorin* 'wir powietrzny, trąba powietrzna', sch. dial. *bāhor* 'czarownik, czarodziej' (RSAN, w RJAZ w tym znaczeniu od XVIII w. *bāhornik*), u Vuka *bāhorica* 'czarownica', por. bułg. dial. *бáырк'а* 'czarownica; wróżka' (Stojkov Banat 38);

ros. *бáхоръ* (okolice Archangielska) 'silny, gwałtowny wiatr' (u Dala, a także w SRNG ze znakiem pytania, u Podwysockiego nie zaświadczone). ~

Do *bachoriti* 'czarować, zamawiać', nazwa 'trąby powietrznej' oparta jest na powszechnym wierzeniu, że zjawisko to wywołane jest siłami nieczystymi, np. przez diabła, czarownice (Kupiszewski SM 55—6). F.S.

bachorъ, bachurъ zob. **bachorъ 1**

bajati bajо 'mówić, opowiadać; opowiadać bajki, baśnie', dial. pld. i wsch. 'zamawiać, wypowiadać zaklęcia, czarować'

~ pol. od XV w. *bajać baję* 'opowiadać bajki, baśnie; opowiadać niestworzone rzeczy, kłamać', dłuż. *bajas baju* : arch. *bajas bajam* 'opowiadać bajki, bajać; paplać', *bajas se* 'marzyć, snuć się po głowie', głuź. *bać baju* 'opowiadać bajki, baśnie; paplać', stezes. *báti baju* 'opowiadać bajki, bajać' (głuź. i stezes. forma infinitiwu powstała w wyniku kontrakcji -aja-), czes. dial. moraw. *bajat* 'ts.';

sle. *bájati bájam* : -jem 'paplać, trajkotać; opowiadać; przepowiadać; zamawiać, wypowiadać zaklęcia, czarować', sch. od XV w. *bājati bājēm* 'czarować; wróżyć; zamawiać chorobę', bułg. *бáя бáеу* 'zamawiać, wypowiadać zaklęcia; czarować, leczyć przy pomocy czarów', maced. *баам баеу*, dial. *bájam baš* : *báiš* (Matecki SW) 'ts.';

strus. od XI w. *бáяти бáю* 'opowiadać baśnie; czarować', ros. potoczne arch. i dial. *бáямь бáю* 'mówić, gadać, opowiadać' (o zasięgu ARG m. 237), ukr. od XVI w. *бáямь бáю* 'mówić, opowiadać; czarować; wróżyć'. ~

Tu najprawdopodobniej także ros. dial. *бáцумь* : *бáцумь* 'mówić, rozmawiać' : 'leczyć, uzdrawiać' < 'zamawiać chorobę' (SRNG, ARG komentarz s. 1074, p. Vasmer REW I 59), por. *basny*.

Odpowiedniki ie.: anglosas. *bōian* 'chepić się', łac. *for fāri* (< *fāiōr) 'mówić, przepowiadać, wróżyć', gr. *φημί*, dor. *φᾱμί* 'mówię', toch. A *pā-*, *pā-ḡ* 'żebrać'. Pierwotnie praes. atematyczne zachowane w gr.

Berneker SEW 39, Meillet MSL XX 2, 28—31, Pokorny IEW 105—6.

R.L.

bajiti bajо dial. pln. 'mówić; opowiadać bajki'

~ pol. dial. *baié* 'mówić' (Karłowicz SGP: kasz.-sli.), czes. *bájiti bájim* 'bajać, opowiadać bajki; fantazjować; marzyć', sła. *bájit* (si) *bájim* (si) 'marzyć';

ros. dial. *бáцумь* 'mówić, paplać; rozmawiać; zamawiać chorobę', dial. pld. 'wabić, mamić'. ~

Tu może też sch. dial. *bájiti bájim* 'ziewać, wymawiać przeciągle jakby ziewając' (RSAN).

Ze słów.: lit. *bājinti* 'opowiadać, rozmawiać, ganić' (LKŽod.).

Od pierwiastka *ba-* (zob. *bajati*). Co do oboczności *bajati* : *bajiti* por. np. *buchati* : *bušiti*. R.L.

bajukati bajukajo pld. i wsch. 'mówić cicho, monotownie, lulać, usypiać'

~ sch. dial. *bájukati bájukām* 'opowiadać bajki' (: *bájukati* 'ts. '), 'usypiać,

lulać' (RSAN), bułg. dial. *баіокам* 'mówić cicho i monotannie' (BER I 38: Bansko);

ros. *баіокаць -каю -каеиць* 'lulać, usypiać, kołysać' (por. *баіо-баіо, баіо-баіи* 'luli, lulu'), dial. 'namawiać, upraszać' (SRNG). ~

Por. śl. *bajuljiti* 'brzydko śpiewać, o pijaku' (Plet.).

Od *bajati* o budowie zob. s. 50.

W.B.

bajś *baja* 'opowiadacz bajek, niestworzonych rzeczy, fabulator'

~ pol. dziecinne *baj* 'fabulator', wyjątkowo już w XVI w. też 'ten, co zmyśla, plotkarz' (SP XVI IBL), głuź. *baj* 'fabulator';

sch. dial. biti *bajem* 'zwozić pięknymi słówkami' (RSAN);

ros. dial. *баіи* 'fabulator; wesoły bajarz, gaduła' (SRNG: okolice Orła, Kurska), ukr. dial. *баіи-я* 'fabulator', w XVIII w. 'znachor, wróżbita', brus. *баіи-я* 'fabulator', u Nosoviča 'gadula, plotkarz'. ~

W poszczególnych językach słow. też jako nomen actionis: sch. *bāj* 'czarowanie, wróżenie' (od XVIII w.), poet. 'czar, uroda', ros. dial. *баіи* 'mówienie, umiejętność mówienia'.

Por. pol. dial. *baja* 'fabulator; plotkarz' (już u Kn., L.), ros. dial. *бая* : *бая* 'przezwiśko wesołej rozmownej kobiety, lubiącej opowiadać'.

Od *bajati*, o budowie zob. s. 59.

R.L. — W.F. — F.S.

bajśka 'mówienie; baśń, opowiadanie o treści fantastycznej; zmyślona opowieść, opowiadanie, fabuła'

~ pol. *bajka* od XVI w. 'baśń, opowiadanie o treści fantastycznej; wymysł, plotka, kłamstwo', dial. kasz. *bājka* : *bajka* też 'piosenka', dłuż., głuź. *bajka* 'baśń, opowiadanie o treści fantastycznej; zmyślenie, nieprawda', czes. *bajka*, śl. *bājka*, dial. wsch. *bajka* 'ts.';

śl. *bājka* 'baśń, klechda' (u Plet. ze źródeł literackich), sch. od XVII w. *bājka* 'baśń, opowiadanie nieprawdopodobne, wymysł, plotka' (u Vuka nie notowane), 'zamawianie choroby, czarowanie, wróżenie' (RSAN), maced. liter. *бајка* 'baśń, fabuła';

ros. *баіика* 'krótka baśń, bajeczka', dial. też 'mowa, mówienie, gadanie; umiejętność, sposób mówienia; rozmowa; przysłowie; zagadka; kołysanka; zmyślone opowiadanie, wymysł, bujda', też nomen instrumenti 'dudka do wabienia przepiórek do sieci' (SRNG), ukr. od XVI w. *баіика* 'baśń, klechda, fabuła', 'wymysł, zmyślone opowiadanie, brednia, kłamstwo', brus. *баіика* 'ts.', *баіики* pl. 'kłamstwa, łgarstwa' (też u Nosoviča). ~

Nomen actionis od *bajati*. U niektórych Słowian na pewno nowsze (zwłaszcza na południu).

R.L. — W.F. — F.S.

bakati *bakajo* 'krzyczeć, wołać, łajać; paplać, gadać'

~ stpol. XV—XVI w. *bakać bakám* 'upominać, łajać, karcić, krzyczeć, wołać', u L. też z XVIII w. 'wykrzykiwać z wesołości', dziś dial. kasz. *bakac-aią* 'łajać, lżyć', czes. dial. *bakat* 'dużo mówić o błahych sprawach, paplać' (Kott Dod. DSM), myśl. 'wyrażać głosem zaniepokojenie, beczeć (o sarnie, jeleniu)', u Jungmanna *bakati -ám* 'podmawiać, namawiać, podburzać, szczeuć', śl. *zbaknút* 'krzyknąć' (Machek ES 22, por. stpol. już w XV w. *z-bakać*);

stsch. *bakati* (wyjątkowe w XVI w., RJAZ) 'łajać, ganić, increpare';

ros. dial. zach. *бакаць* 'mówić, gadać', brus. dial. *бакаць -аю* 'dużo mówić, gadać, paplać; mówić powoli, zacinając się' (Nosovič). ~

Por. 1. ekspresywne derywaty z *-l-*: sch. *bakljati* 'paplać, blaterare'; ros. dial. *бакълитъ* 'mówić, gadać', brus. dial. *бакълитъ* 'łgać';

2. derywaty wsteczne: stpol. z XV w. *bak* 'krzyk, clamor', ros. dial. *бака* 'papla, gaduła'.

W odmiennym znaczeniu, ale też chyba koniec końcem do tej rodziny: bułg. dial. *бакам* 'całować' (w stosunku do dzieci), maced. *бакувам* 'całować' (też dial., Małecki SW).

Z ekspresywnym suf. *-ka-ti* (zob. s. 49) do *ba-jati*, por. *ba-cha-ti*. — W ros. dial. dobrze zaświadczone jest też bliskie znaczeniem *бакумъ* 'mówić, gadać, rozmawiać' (SRNG 2, 161, Vasmer REW I 64).

Brückner SE 12, Otrębski LP I 126, Vasmer REW I 42, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 118. R.L. — W.F. — F.S.

bakъ! interi. zach. i sło. 'na oznaczenie wstrętu, obrzydzenia: fuj!, be!' (przed wszystkim w mowie dziecinnej)

~ dłuż. *bak!* od XVII w., głuź. *bak!*, czes. *bak!*; sło. *bak!* ~

Por. derywaty: 1. głuź. *bakac* -a dziec. 'wypróżniać się, exonerare ventrem, zanieczyszczać', dłuż., głuź. *bakany* 'brzydki, plugawy, paskudny, wstrętny' (zwykle dziec.), czes. dziec. *bakaný* (też dial. moraw.), sła. dziec. *bakaný* 'brudny, poplamiony, brzydki, wstrętny'; 2. sła. dial. *bak* : *baka* 'plama'.

Dźwkn. Od *ba!* (zob.) na wyrażenie obrzydzenia.

Machek ES 22.

W.F. — F.S.

bal(a)chati zob. **bal(a)kati**

bal(a)kati *bal(a)kajo* : **bal(a)chati** *bal(a)chajo* 'pleść, paplać; niewyraźnie gadać, bełkotać', może też 'pluskać się w wodzie'

bal(a)kati: ~ pol. dial. *balakać* (Handke SFPS IX 101 z MSGP: Podhale), pol. kresowe od XVII w. *balakać* 'gawędzić, gwarzyć, bajać, paplać' z rus.;

sch. dawne (XVIII w.) wyjątkowe *balakati* 'pleść, paplać' (u pisarza czakawskiego, wbrew Sadnik — Aitzetmüller VWSS 123 pożyczka z ros. mało prawdopodobna), bułg. dial. *балѣкам* 'pluskać się w wodzie';

ros. *балѣкати* -аю -аеиъ 'rozmawiać o czymś żartobliwie; pleść, paplać; pluskać się w wodzie, pluskać się wodą przy zabawie', dial. też *балѣкати* -аю -аеиъ 'pleść, paplać; mówić niezrozumiale, bełkotać' (Dal, SRNG), *балѣкати* -аю -аеиъ 'dzwonić', *балѣкнати* -ну -неиъ 'palnąć głupstwo' (SRNG), ukr. *балѣкати* : dial. *балѣкати* -аю -аеиъ 'mówić, rozmawiać', dial. 'paplać, gadać głupstwa, bajać', brus. *балѣкати* 'gadać, paplać, bzdurzyć'. ~

bal(a)chati: ~ stdłuż. *balchaś* -am 'chełpić się, przechwalać się, paplać', sła. *baláchat* -am 'kłamać, zwodzić, bałamucić; głądzić, bredzić, bajdurzyć', dial. też 'paplać, pleść, gadać bzdury' (Kálal);

sch. dial. dubrow. *balàhati* 'chełpić się, pysznić się', hercegowińskie *balàhànje* 'marnotrawienie, trwonienie' (RSAN). ~

Wtórne nomina: pol. dial. kasz. *balka* 'piosenka' (Sychta SK), sła. dial. *balika* 'pieśń', *balaka* 'bałamutnik' (Kálal); sła. dial. *baláchy* 'plotki, bzdury' (Kálal).

Z podobnymi ekspresywnymi suf.: pol. dial. (z Tarnobrzieskiego) *balękać* 'mówić nie płynnie' (Karłowicz SGP), *baluchać* 'hałasować', *baluszyć* dawne 'robić wrzawę, hałasować, zakrzykiwać, zagłuszać kogoś' (Linde z XVIII w.), dziś *baluszyć oczy* 'wytrzeszczać oczy', por. dawne i dial. (z Krakowskiego i Cieszyńskiego) *baluch* 'wrzawa, zgiełk, hałas', czes. dial. moraw. *balacat* 'bałamucić, paplać, gadać' (Bartoš DSM), *balušiť* 'zwodzić, okłamywać,

oszukiwać (Horečka Frenštát), *baloch* 'paplanie, paplanina, brednie' (Bartoš DSM), u Jungmanna *baluch* 'plotka', sła. dial. *baluchat* 'paplać, pleść brednie', *balušiť* 'majaczyć, bredzić; niepokoić, ploszyć', *balášit* 'oszukiwać, zwodzić' (Kálal);

sł. *balūsati* -šem 'gawędzić, rozmawiać', sch. dawne od XVI w. i dial. *balijèkati* *balijècēm* (też *balèkati* -ām i *bàlècēm*, dubrow. *balečiti*) 'żartować, wyśmiewać się; zawstydząć, kompromitować', *baljúckati* 'paplać, mówić bez sensu' (RSAN);

ros. potocz. *балясить* -сишь 'żartować, paplać, pleść, gadać, gawędzić', dial. *балёсуть* -сишь 'gadać, paplać', *балясничать* 'żartować, gawędzić, paplać', *балучить* 'próżnować, swawolić, dokazywać' (SRNG), ukr. dial. *бальясувати* *бальясуо* *бальясуєи* 'paplać; szumieć' (Hrinčenko).

Por. też z odmienną budową:

a) pierwotne: ros. dial. *балитъ* *балю* *балити* 'pleść, paplać', *балуи* 'żartować, dokazywać' (Dal, SRNG); na sch. *baliti* wskazuje notowane w XIV w. imię *Balislava* (RJAZ);

czes. dial. moraw. *balvit* 'mówić nie do rzeczy' (Bartoš DSM), sła. dial. *balvit* 'ts.' (Kálal); maced. potocz. *балави* 'paplać, pleść głupstwa' (MRS); ros. dial. *балвитъ* -вишь 'mówić coś w sposób nieprzemysłany', *балавать* -аю -аеиш i *балаваются* 'swawolić, psocić' (SRNG);

b) z wtórnymi suf. ekspresywnymi: czes. dial. moraw. *baláňat* 'paplać' (Kott Dod. DSM), sła. dial. *balabušit* 'paplać, gadać na wiatr' (Kálal, por. *bolbositi*); sł. *balotáti* *balotám* 'pleść bzdury, głupstwa', sch. dial. *balétati* *bàlétám* i *bàlècēm* 'paplać, mówić bez sensu', *baljigati* -ām, *baljizgati* -ām, *baljèzgati* -ām, *baljùzgati* -ām 'ts.' (RSAN); ros. dial. *балднитъ* -ню -нишь 'gadać, paplać' (SRNG).

Por. też należące tu wtórne:

a) nomina: ros. dial. *бал* 'puste rozmowy, wesołe spędzenie czasu' (SRNG), *балы* pl. 'żarty, bzdury, paplanina; plotki', *мочить балы* 'paplać, żartować' (SRNG), ukr. dial. *балу* pl. 'rozmowy; gadanina, plotki, bajdy', brus. *бал* i *балы* pl. 'bzdura, kłamstwo'; por. też ros. dial. *баля* 'człowiek głuchoniemy' (SRNG).

b) interiekcje, partykuły, adwerbia: stpol. (XVI w.) wyjątkowe *bale!* wyraża zastrzeżenie, obiekcję, dezaprobatę, dial. *bal!* 'a także, owszem, nawet' (Karłowicz SGP), *bal'!* interi. 'tak, doprawdy!', okrzyk potwierdzający (Olesch Sankt Annaberg), stduż. *bal* i *bal!* interi. przy wyśmiewaniu się, wyszydzeniu 'ba!' (Chojnan XVII w.); sł. dial. *bàli* (*balita*, *balite*) i *bàle* interi. 'chodź!' (Plet.); ros. dial. *балуа* (wyraz wprowadzający) 'bywało', *балум* adv. 'wcale nieźle, niezgorzej', *балу-балу-балу!* interi. przy nawoływaniu owiec, *баль-баль!* 'ts.' (SRNG), ukr. potocz. *балы-балы* 'gadu-gadu', brus. dial. *балы-балы* 'ts.' (z rus. pol. dial. *balu-balu* 'ts.' Karłowicz SGP bez lokalizacji).

Ostateczną podstawą jest pierwiastek *ba-* (*bhā-, zob. *bajati*), rozszerzany na gruncie słow. ekspresywnymi formantami *-l-*, *-k-*, *-ch-* (zob. *baliji*, *balovati*, *bakati*, *bachati*). Skojarzone z dźwiękn. rodziną *bolboliti*, *bolboniti*, *bolbositi* (zob. *bolbotati*, *bľbotati*). Por. lit. *balāzyti* 'łajać'.

Buga RFV LXX 100, Berneker SEW I 40, Vasmer REW I 45, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 121—4, Handke SFPS IX 101—4.

K.P. — W.B. — F.S.

balamotiti *balamot'ŏ* dial. pln. 'mącić, wzburzać, wikłać; wprowadzać w błąd, zwodzić, łudzić; pleść, paplać'

~ pol. *balamucić* (dial. zwykle *balamącić*, *balamećić*, np. Karłowicz SGP z Wlkopol., Kaliskiego, Kujaw, Cieszyńskiego, Tomaszewski GŁ, Nitsch DPŚ, Zaręba Siołk., Kucala PSM, Steuer Baborów; literackie -u- może przez dysymilację nosówki po m) 'zawracać głowę, uwodzić; wprowadzać w błąd, tumanić; niepotrzebnie czymś zajmować; zwlekać, marudzić; próżnować', dawne i dial. 'mówić od rzeczy, paplać; gmatwać, plątać, wichrzyć', w XVI w. 'zwodzić, oszukiwać, mamić, tumanić, gmatwać, przekrecać', czes. *balamutiti -im* 'zwodzić, wprowadzać w błąd, łudzić; zawracać głowę', dial. moraw. 'mówić we śnie, w gorączce' (Machek ES² 43, Gregor Slav.-buč.), 'szerzyć nieprawdziwe wieści' (Malina Mistřice), laskie 'wariować, szaleć' (Bartoš DSM), też *balamužiti* 'bredzić w malignie; zwodzić, uwodzić' (Svěrák Karlov., Lamprecht Opava), laskie (z pol.?) *balamućić* 'zwodzić' (Steuer Baborów), *balamundzić* 'paplać; zwodzić' (Loriš Hornoostrav.), ślą. *balamutit' -im* 'zwodzić, wprowadzać w błąd; szerzyć nieprawdziwe wieści, powodować zamieszanie, zamęt', dial. 'paplać, gadać, pleść' (Kálal);

ros. potocz. *баламүмүт -йүү -үмүүс* 'powodować zamieszanie, wzbudzać niepokój; (o wodzie) mącić, wzburzać podnosząc fale', przestarz. i dial. 'gadać, paplać; powodować waśnie, zatargi intrygami, niewłaściwymi radami; peszyć, onieśmielać, oburzać, gorszyć' (Dal, SRNG; z ros. łot. *bal(a)mutēt* 'gadać, paplać, pleść bzdury'), ukr. *баламүмүт -йүү -үмүү* 'łudzić, zwodzić; podburzać, bruździć; swawolić, psocić', potocz. 'mącić', brus. potocz. *баламүйүт* 'zwodzić, oszukiwać; wzbudzać, pobudzać, irytować', u Nosoviča też 'zartować' (stąd lit. *balamūtyti* 'ts.', Skardžius 37). ~

Por. dewerbalne nomina *balamŏt, balamŏta*: pol. *balamut* 'kobieciarz, uwodziciel; człowiek niepoważny, szerzący zamęt', w XVI w. *balamut, balamunt, balamant* 'błazen, oszust, krętać, człowiek niepoważny, szerzący zamęt', dial. *balamut, balamŏt, balamunt, balamuta* też 'ten, co przeszkadza; próżniak, leń, zrzedła; koń nie chcący ciągnąć; sakwa; pugilares', czes. dial. *balamuta* 'ten, kto zwodzi', częściej *balamut'a* 'ts.; ten, kto szerzy fałszywe wieści; wariat, obłąkany' (Bartoš DSM, Kott Dod. DSM, Malina Mistřice, Gregor Slav.-buč.), też *balamuda* 'uwodziciel, ten, kto zwodzi' (Lamprecht Opava), laskie *balamunt* (zapewne z pol.) 'ten, kto szerzy zamęt' (Steuer Baborów), ślą. *balamuta* 'zamieszanie, nieporządek, chaos; szerzenie nieprawdziwych wieści', dial. 'nieprzyjemna sprawa' (Buffa Dlhá Lúka);

ros. *баламүм -а* 'zartowniś, kpiarz', dial. też 'głupiec, dureń; ryba makrela, Scomber scombrus; głębia w rzece lub jeziorze', *баламүма* 'ten, kto w czymś przeszkadza' (SRNG), ukr. *баламүм -а* 'uwodziciel; ryba makrela, Scomber scombrus', u Hrinčenki też 'znachor', brus. *баламүм -а* 'uwodziciel; mąciwoda, wichrzyciel' (stąd lit. od XVI w. *balamūtas* 'ts.', Skardžius 37, Fraenkel LEW 31).

Rodzime ekspresywne złożenie. O członie pierwszym zob. *bal(a)kati*, człon drugi zob. *mŏtiti*. Dane dial., zarówno zasięgi, jak i fonetyka, semantyka, wskazują na rodzimość wyrazu. Mało prawdopodobnie więc wyprowadzanie z mong. *balamut* 'swawolny, zuchwały, szalony; swawolnik, trzpiot, śmieszek' (co miałoby poprzez języki rus. dostać się na zachód, *balamutiti* miałoby być denominatywne).

Berneker SEW I 40, Brückner SE 12, Vasmer REW I 45. — Nieprzekonująco: Sławski SE I 26, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 125—6.

W.B. — F.S.

balovati *baluju* 'leczyć, pielęgnować'

~ sła. dial. *balovac* 'obcować' (= *zaobchodit'*);

sł. *balovati -ŭjem* 'bredzić, majaczyć, pleść, paplać', *balovanije* już we Fragm. Fryz. (Vondrák, Studie z oboru církv.-slov. písemnictví, 1903, 140); cs. *баловати балюѣ балюѣши* 'leczyć, pielęgnować, curare' (już w Euch. *БАЛОВАНІЕ* 'leczenie', u Klimenta Ochrydzkiego *izbalovanije*, Vondrák l. c.);

strus. *БАЛОВАТИ БАЛОЮ* 'leczyć'; ros. *баловать* (dial. *бáловать*) *балую* 'pieścić, cackać, psuć pieścotami, pobłażać, bałamucić, zajmować się czymś dla zadowolenia'; dial. 'swawolić, dokazywać; grabić, ograbiać'; ukr. *бáлувати балую* *бáлуєш* 'rozpieszczać, psuć pieścotami, pobłażać'; dial. *балувати балую* 'zajmować się czymś'; brus. *бáлаваць* 'pieścić, psuć pieścotami; igrać, bawić się' (stąd lit. dial. *balāvinti, balāvyti* 'pieścić', LKŽod.). ~

Por. też może bułg. dial. *балѡсам, балѡсувам* 'zabierać komuś czas, odciągać kogoś od pracy; bałamucić' (BER I 30).

Budowa wskazuje albo na pierwotne denominativum (jak *darovati, kolsovati*), albo też deverbativum (jak *kupovati*). Do rzeczownika *balъji*. Zob. *bal(a)kati*. B.Sz.

balъванъ *balъvana* zach. i pld. : pld.-wsch. **bolъванъ** *bolъvana* 'posąg bożka, idolum; kłoc, pień, słup; bryła'

balъванъ: ~ pol. *balwan -na* 'posąg bożka pogańskiego' (od XIV w.), 'figura ze śniegu; głupi człowiek', 'ogromna spieniona fala morska' (od XVI w.), stpol. XV—XVI w. 'bryła soli kamiennej określonej wielkości', dawne też 'wielka bryła, blok, np. kruszcu, lodu; duży, niezgrabny człowiek', czes. *balvan -nu* 'głaz, wielki kamień, wielka bryła czegoś, stczes. 'bryła soli' (Gebauer Sl.), dial. *balvan (dъmu)* 'chmura, kłęb' (Bartoš DSM; według Machka ES² 44 z pol.), sła. *balvan -na* 'wielki kamień, blok skalny; wielka bryła, np. śniegu, lodu, ziemi', u Kálala też 'posąg bożka, bożek', dial. 'kamień graniczny';

sł. książkowe *balvân -na* 'wielka skała; wielka bryła materiału kamiennego', dial. 'bierwiono, kłoda', 'bożek' (Plet.), sch. *bálvan : bálvan -na* 'nieociosany pień drzewa, kłoc, bierwiono, kłoda', 'posąg bożka; bałwochwalca' (od XVII w.), 'wielka bryła czegoś, np. kamienia', też NM (RJAZ, RSAN, Skok ER I 103), cs. *балъванъ* 'pień, słup, statua', stbułg. 1073 r. *БАЛВАНЪ* 'posąg bożka, bożek' (BER I 29), bułg. dial. *балвân* 'olbrzymi kamień, skała; bierwiono, kłoda', przen. 'człowiek ciężki, nieokrzesany', też NM (BER l. c.), maced. *балван* 'bierwiono, kłoda';

strus. *БАЛЪВАНЪ* u Srezn. nie poparte żadnym przykładem. ~

bolъванъ: ~ sł. *bolvân -na* książkowe 'wielka skała, bryła skalna', dial. 'bożek' (Plet.), sch. zach. *bólvan -na* 'bożek, idol' (od XVII w.), dial. 'nieociosany pień drzewa, kłoc', 'głupiec', dawne XVIII w. *bòbân*, dial. *bòvân -ána* 'skała' (RJAZ, RSAN, Skok ER I 103), cs. *болъванъ* 'słup', bułg. dial. pñ. zach. *булван* 'bryła błota' (BER I 29), *булвân* 'gruda ziemi, bryła ziemi koło korzeni winorośli; gruba część ściętego drzewa, kłoc' (Stojkov Banat; według autora z rum.), *Болван* NM (BER l. c.);

strus. *БАЛЪВАНЪ : БОЛВАНЪ : БАЛЪВАНЪ : БАЛВАНЪ* 'słup, pień, kłoc; bożek; bryła soli', ros. *болвân -на* 'drewniana forma w kształcie głowy do prostowania kapeluszy, peruk; wypchane zwierzę, 'dureń, głupiec', dial. 'kłoc, kłoda', 'głupi, nieposłuszny, uparty człowiek', *болвânы* pl. 'grupa skał w kształcie słupów; cienkie sosnowe lub jodłowe pnie' (SRNG), ukr. *болвân -на* 'forma

do prostowania kapeluszy', dial. 'wielka bryła; bożek; nieokrzesany człowiek', brus. *балѣдн балванѣ* 'posąg bożka', dial. 'słup; głupiec'. ~

Z pld.słow.: weg. od 1055 r. *bálvány* 'posąg bożka, statua, słup, żerdź, tratwa, obrzym, idolum, statua, columna, pertica, ratis, ingens', rum. *bolovan* : *bolohan* : *bolocán* 'glaz; bryła, gruda (soli); bałwan' (Skok ER I 103); ze strus.: lit. *bulvonas* 'bożek', łot. *bulvāns* 'wab, wypchany ptak jako przynęta łowiecka' (Fraenkel LEW 33, Kiparsky RES XXIV 43); z brus.: lit. *balvonas* 'posąg bożka pogańskiego; straszycło; kopyto szewskie; głupiec, gapa' (LKŽod., Skardžius 38).

Prastara pożyczka ze wschodu, stąd niejednolitość postaci fonetycznej. Wydaje się, iż należy przyjąć dwie stare postaci: *balʹvanʹ* i *bolʹvanʹ*. Strus. *бальвань* może być tylko błędnie archaizującą pisownią formy *bolʹvanʹ* (Machek ES² 44), jednak nie można wykluczyć pierwotnego wsch.słow. *balʹvanʹ*, za czym przemawiają zapożyczenia ze strus.: lit. *bulvonas* 'bożek', łot. *bulvāns* 'wab'. — Z dotychczasowych prób objaśnienia najbardziej przekonuje zestawienie z kirg. *palvan*, *balvan* 'siłacz, bohater', wsch.tur. *palvan* 'ts.' z pers. *pāhlivān*, *pāhlāvān* 'bojownik, bohater' (> 'słup, posąg na jego część' > 'kloc, bryła; głupiec').

Korsch AslPh VIII 651, Izv. VIII 4, 2—32, XI 1, 266—78, Vasmer REW I 101—2 (z przeglądem innych objaśnień), Skok ER I 103, Vьglenov BEz XVIII 417—8. B.Sz. — W.B.

balʹji m. pld.-wsch. 'czarownik, znachor, incantator, lekarz, medicus'

~ stśle. *balī* 'lekarz, medicus' (Fryz.), ses. *балии -лии* 'ts.', śrbułg. *балии* 'czarownik, zaklinacz';

ros. arch. *balūi* m. 'czarodziej, znachor' (Dal);

por. ukr. dial. bojk. *bána*, *banima* 'wróźbita, znachor' (Sl. leks. 66—7), sch. dial. *bālāe* 'znachor, wróźbita' (RSAN). ~

Pierwotne nomen agentis do zaświadczonego szczątkowo *baliti*, zob. *bal(a)kati* (*balʹji* : *baliti*, jak *sodʹji* : *soditi*, *větʹji* : *větiti*). Por. też *balovati*. We wsch.słow. dobrze zaświadczone nomen actionis > nomen acti *balz*, najprawdopodobniej jednak sekundarne. O typie słowotwórczym zob. s. 84. Ostateczną podstawą jest pierwiastek *ba-* zob. *bajati*, *basnʹ*.

Vaillant GC II 1, 104, Lvov BEz VII 33—40, Očerki 39—48 (tu o rozwoju znaczenia i o synonimicznym *vračʹ*). — Według Gołaba To Jakobson I 771—2 od psł. **balz* 'lekarz, znachor' (ie. **bhā-lo-*), co miałoby być prastarym derywatem ze wzdłużeniem samogłoski rdzennej od *bolʹ* 'ból, cierpienie' : *bolēti*. Nie widać podstaw do przyjęcia. B.Sz. — F.S.

bańka dem. 'pękate, kopulaste naczynie', 'naczynko do spuszczenia krwi'

~ pol. *bańka* 'pękate naczynie, dziś blaszane, do przechowywania i przenoszenia płynów' od XV w., też dial. np. MAGP III cz. II s. 11 (tu też w znaczeniu 'dzbanek'), Dejna AGKiel. m. 443, Kucąła PSM (dial. z obocznymi postaciami *banka* od XVI w., *bajńka*, *bajka* MAGP VII m. 325), 'naczynko lekarskie do puszczenia krwi, cucurbitula' od XV w. (też dial. np. Kucąła l. e., Tomaszewski GŁ), 'pęcherzyk, bąbel na powierzchni cieczy' od XVI w., stpol. też 'tykwa, *Lagenaria vulgaris*' XV w., u L. z XVIII w. 'mała dynia', dial. 'koszyk opleciony słomą, używany jako gniazdo gołębi', dłuż. *bańka* 'dzbanuszek, dzbanek, kubek' (też dial., Fasske Vetschau), też 'mała dynia', dial. 'rodzaj instrumentu muzycznego', *bajnka* 'wiadro na mleko' (Sorbischer Sprachatlas II m. 89), głuż. *bańka* 'dzbanek', czes. *bańka* 'pękate naczynie'

(też dial.), 'naczynko do puszczenia krwi' (notowane od XIII w., też dial.), 'gołębnik', dial. moraw. 'kosz do wysiadywania kurcząt' (już w XIV w. 'gniazdko'), laskie 'pęcherzyk, bąbel', w języku literackim też *baňka* 'mała kopuła wieży', sła. *banka* 'małe naczynko używane zwykle do doświadczeń', lud. 'naczynko do puszczenia krwi', dial. wsch. *baňka* 'okrągła płaska butelka do przenoszenia płynów', dial. też 'gliniane kuliste naczynie na wodę; część lampy, w której znajduje się nafta' (Kálal, Buffa Dlhá Lúka);

sła. *bānjka* 'wanienka', 'płaska przenośna beczka na płyny' (dial. też *banka*, Murko WS V 36—7), sch. dial. *bānjka* 'naczynie do czerpania wody' (RSAN), bułg. dial. *ban'ka* 'miejsce do kąpania małych dzieci', 'woda, w której kąpie się dziecko' (Gerov Dop., Umlenski Kjustendil);

ros. *ban'ka* (notowane od r. 1678) 'naczynie szklane lub metalowe, zwykle cylindrycznego kształtu', med. 'naczynie do puszczenia krwi' (też dial., Pskov. sl. w obu znaczeniach), dial. też np. 'gliniany garnek na mleko; mały cebrzyk, w którym rybacy noszą żywe ryby do sprzedaży', także 'tabakierka z kory brzozonej; pudełko', ukr. *ban'ka*, *ban'ka* (tak też zwykle w dial.; u Żel. *ban'ka*) 'naczynie z wąską szyjką do czerpania wody', 'naczynko do puszczenia krwi', 'pęcherz, bąbel powstający w cieczy; kula, coś kulistego', brus. *ban'ka* 'blaszane naczynie', *ban'ka* 'naczynko do puszczenia krwi', dial. *ban'ka* 'gliniane naczynie na mleko' (DABM m. 250). ~

Z pol. albo z brus.: lit. *bonkà* (już w r. 1600) 'butelka; naczynko do spuszczenia krwi' (por. Skardžius 45, Fraenkel LEW 52), *ban'ka* 'ts.' (LKŽod.).

Dem. od *ban'a*. O naczyniach do spuszczenia krwi zob. Moszyński KLS II 1, 210—11. Wyrazy wsch.słów. w tym znaczeniu podejrzwane są o zapożyczenie z zachodu (Murko WS V 4, zob. jednak Šanskij ES 34).

K.H. — F.S.

ban'skŭ adi. od *ban'a*

~ czes. *ban'ský* 'górnicy, kopalniany', sła. *banský* 'ts.';

sch. *bānjskī* 'kapielowy', ses. *ban'skŭ* Euch. 'ts.', bułg. *ban'ski* 'kapielowy', maced. *ban'ski* 'ts.';

strus. *ban'skŭm* 'βανελίων', ukr. prowinc. *ban'skŭj* 'warzelniany'.

Od *ban'a* (zob.).

K.H. — F.S.

ban'a 'łaźnia', 'kopuła', 'naczynie kopulaste, pękate', 'zagłębienie, dół, wydrążenie'

~ pol. *bania* 'pękate naczynie' (też dial. np. śląskie, kasz.; por. też dial. 'słomiane naczynie do przechowywania ziarna', MAGP II cz. II s. 53), od XV w., w ogóle 'coś wypukłego, pękatego, kulistego, np. bąbel, pęcherz; kopuła' (np. śląskie *baña*: *baña* 'guz od uderzenia', Zaręba Siołk., kasz. 'kopuła', Lorentz PW; por. w XVII w. 'gałka erekcyjna na kościelnej wieży, L.), bot. 'dynia, Cucurbita pepo' (też dial.; już w XV w. 'tykwa, Lagenaria vulgaris'), dawniej też 'alembik do pędzenia wódki', dial. też 'kopalnia' (już stpol. w XVI w. 'warzelnia soli lub kopalnia soli', SP XVI IBL), 'gniazdo os lub szerszeni; kawał pola o obwodzie kulistym a środku wyniosłym; głowa zwłaszcza lysa' (Karłowicz SGP), 'głębokie miejsce w rzece' (Malecki — Nitsch AJPP m. 335: okolice Żywca), dłuż. *baña* 'pękate naczynie, dzbanek, konew', 'dynia' (też dial., Fasske Vetschau), głuź. *banja* 'ts.' (też Michalk Neustadt), czes. *baně*, dziś częściej *ban' f.* 'kopuła np. wieży kościelnej' (dial. *baña*), 'pękate naczynie' (stczes. już w XIV w. *baně* 'naczynie, dzban, amfora', Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), w ogóle 'coś wypukłego, pękatego, np. gniazdo os, główka fajki', przestarz. *baně* pl. 'kopalnia', dial. *baña* 'gli-

niane naczynie' (np. SSJČ, Gregor Slav.-buč.), 'dynia', też *dělat' baně* 'bańki mydlane' (Bartoš DSM), dial. też *baně* 'rodzaj bufiastych spodni' (np. Bartoš l. c., Malina Mistřice), sła. *baňa* 'kopalnia', pot. 'kopuła', 'coś wypukłego, pękatego, wielkie pękate naczynie' (np. dial. 'gliniane kuliste naczynie; część lampy, w której znajduje się nafta', Buffa Dlhá Lúka), dial. 'dół z wodą' (Diss. slav. Szeged 1964, 29), też 'bąbel, bańka mydlana';

sła. *bānja* 'rodzaj drewnianej wanny', sch. *bānja* 'łaźnia, kąpiel' od XIV w., 'kąpielisko, zdrojowisko; źródło ciepłej wody; łaźienka', analiza nazw miejscowych wskazuje też na dawne znaczenie 'kopalnia' (Murko WS V 8), scs. *баня* Supr. 'łaźnia, kąpiel', bułg. *баня* 'łaźnia, kąpielisko; łaźienka; kąpiel', *баня* pl. 'kąpielisko; kąpiele', wg Murki WS V 7 pierwotnie też 'kopalnia' (na podstawie nazw miejscowych), maced. *бања* 'łaźnia, łaźienka; kąpielisko, gorące źródła; kąpiel', dial. *ban'a*, pl. *ban'i* 'kąpiel; kąpielisko' (Matecki SW);

strus. *баня* 'łaźnia' (już w r. 1089, Poppe Materiały strus.), 'kąpiel', 'źródło (głównie ciepłe)' (Slov. DRJ), ros. *баня* 'łaźnia; kąpiel' (też dial., np. Pskov. sl.), arch. 'ciepłe źródło mineralne', dial. pld. i zach. 'sklepienie, kopuła; bańka mydlana; pękate naczynie', 'dynia' (Dal), dial. też 'izba, w której zimą się przedzie', 'rodzaj przedślubnego obrzędu, na który składa się m. in. kąpiel w łaźni', SRNG (z ros.: nowsze pol. *bania* 'łaźnia', czes. *baně*, dial. *baňa* 'ts.', por. Machek ES² 24, SSJČ), ukr. *баня* 'łaźnia, kąpiel; kopuła', dial. w ogóle 'coś pękatego, baniastego, np. naczynie pękate', też 'kopalnia soli' (to już w XVII w., Sin. Slav. 99; por. dial. pld. karpackie 'szyb kopalni', Rudnyčkyj ES 74), 'warzelnia soli', 'źródło mineralne', dial. 'pomieszczenie, w którym gotuje się pokarm dla zwierząt' (Sl. leks. 9), lem. 'głębokie miejsce w rzece' (Matecki — Nitsch l. c.), brus. dial. *баня* 'łaźnia', przen. 'bicie, łanie' (Jurčanka Mscisl.).

Z pld. słow.: węg. *bánya* 'balneum', 'dół, w którym się miesi glinę do wyrobu cegły', 'zryte legowisko świń' (Kniezsa MNSJ I 1, 76), rumuń. *baie* 'łaźnia'. ~

Z łac. lud. **bānea*, **bānja*, *balnia*, łac. klasyczne *balnea* : *bal(i)neum* 'łaźnia, kąpiel' (< gr. βαλανείον 'ts.'). Podstawowe znaczenie 'kopuła' (charakterystyczna dla pierwotnych łaźni rzymskich), stąd 'wszystko, co kopulaste, pękate', szczególnie 'pękate naczynie'. Znaczenie 'kopalnia' od kopulastego kształtu pierwotnej słow. kopalni, por. dawne niem. *Glocke* 'ts.' (dosłownie 'dzwon').

Murko WS V 1—42 (szczegółowy przegląd rozwoju znaczenia i objaśnień etymologicznych), Oesterreicher JP XVI 9—11 (zastrzeżenia do artykułu Murki), Brückner KZ XLV 26—7, Trubačev RT 289—93, Vahros ScSl IX 163 nn., Sauna 68—73, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 82—6. — Mało prawdopodobna rodzimość wyrazu proponowana np. przez Iljinskiego Izv. XXIII 2, 197—202, ostatnio przez Ondruša Slavica Slovaca IV 255—6.

T.Sz. — F.S.

ban'ati *ban'ajo* pld. : **ban'iti** *ban'o* pld.-wsch. 'myć, kąpać, lavare'

ban'ati: ~ sch. *bānjati* (*se*) -*ām* 'kąpać (się)' (*bānjati se* od XVI w.), cs. *банити* -*лж* -*лжши* 'myć, kąpać, lavare', bułg. *баням* (*се*) 'ts.' (też dial., ПИБЕ IV 296, Umlenski Kjustendil, DBial. I 242, DBial. III 38), maced. *бања* (*се*) 'ts.' ~ *ban'iti*: ~ cs. *банити* -*ж* -*иши* 'ts.';

strus. *банити* 'ts.', ros. *банить* -*ю* -*ишь* pot. i dial. 'myć ciepłą wodą, parzyć', też przen. 'bić, sieć' zwykle pld.-zach. (o chłostaniu miotełkami przy pierwotnej kąpiele zob. Moszyński KLS I 608), archang. 'o akuszerce: przyjmować

dziecko' (SRNG), ukr. dial. *бáнуму -ю -уу* 'myć, płukać' (Żel.), Hrinčenko też 'bić człowieka'. ~

Por. głuz. *banić* 'robić brzuchatym, pękatym' (Pfuhl).

Denominativum od *ban'a*.

K.H. — F.S.

ban'iti zob. **ban'ati**

bara : dial. wsch. **barъ** *bara* 'moczar, bagnisko, woda stojąca'

bara: ~ pol. *Bara* NM (Kozierowski, Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej zach. i środk. Wielkopolski I 9), czes. dial. moraw. *bara* 'moczar, bagno', sła. dial. *bara* 'ts.';

sł. *bára* 'bagnisko, moczar', sch. *bàra* od XIV w. 'bagnisko, kałuża; podmokła łąka; roślina turzyca, *Carex* (występująca zwykle na mokradłach)', bułg. *бáра* 'strumyk, kałuża' (o zróżnicowaniu semantycznym w gwarach zob. V. Georgiev WSI VI 13), maced. *бара* 'potoczek', na stbułg. *bara* wskazuje gr. NM *Μπάρα* (Vasmer SG 113, 233);

rus.-cs. *бара* 'bagnisko, woda stojąca'. ~

barъ: ~ ros. dial. *бар* 'moczar, bagno' (SRNG), ukr. dial. *бар* 'mokre, wilgotne miejsce między dwoma wzgórzami', też NW i NM (Jurkowski MS PAN 22, 148). ~

Por. pol. dial. *barzówka* 'bagnisko, moczar', *bażouy* 'mokre trzęsawisko nad wodą', *bażelisko* 'trzęsawisko' (o zasięgu MAGP XI m. 517, cz. II 57—9).

Stary derywat *bary-ěs* zachowany w NW i NM: pol. *Barycz* f. NW i kilka NM, od XV w. NO *Barycz* (SSNO), sch. *Bàrič* m. NM od XVI w. (RJAZ), ros. *Барыч* NM (Vasmer RGN I 274).

Dokładnych odpowiedników ie. brak. Zestawienie z gr. βόρβορος 'błoto', stind. *Barbará* NW, *barburám* 'woda', alb. *beřák* 'teren bagnisty' (Mladenov Izv. XVII 4, 228—47, Krahe Glotta XXII 125) niepewne. Raczej za Rozwadowskim Studia 28—31 do ie. *bher-* 'gwałtownie się poruszać, tryskać, kipieć'.
F.S.

baranъ *barana* 'zwierzę domowe przeżuwające, samiec owcy, aries' (dial. **boranъ**, **beranъ**)

baranъ: ~ pol. *baran* 'zwierzę domowe przeżuwające, samiec owcy, aries' (od XIV w.), 'tryk, skop; przen. o głupim człowieku; przyrząd do wbijania pali, baba, kafar; hist. taran' (już w XVI w.), 'jeden z gwiazdozbiorów zodiaku' (już w XVII w.), *barany* pl. 'kożuch, futro baranie' (stpol. często w sg., już w XVI w.); dial. *baran* 'część środkowa koła, przez którą przechodzi oś'; dłuż. *baran* 'aries; narzędzie podobne kształtem, taran; izbica (zabezpieczenie filaru mostu); kafar, baba; wielki młot; woreczek z kamieniami na bardzie; przen. człowiek poządlivy, jurny, lubieżnik', stezes. wyjątkowe *baran* 'aries', dziś dial. moraw. i laskie *baran* 'żelazny siekacz do ziemniaków', 'bryła błota, złodowaciałego śniegu' (chodzkie), sła. *baran* 'samiec owcy; drewniany albo żelazny kłoc, kafar; taran; nazwa gwiazdozbioru';

sch. *baran* 'aries' wyjątkowe w XVIII w. (RJAZ I 182), lud. *bàran -a : -rna* 'nazwa kozła (szczególnie czarno-białego) i barana, imię tych zwierząt' (RSAN I 300);

strus. *баранъ* 'samiec owcy, aries; baranica do przykrywania w podróży', ros. *барáну -а* 'samiec owcy, aries; przen. uparty, głupi człowiek; wyprawiona skóra barania, kożuch; hist. taran', w terminologii specjalnej np. 'okuta belka do rozbijania brył soli; wał do podnoszenia kotwicy; wielki strug,

hebel'; ukr. *баран барана́* 'samiec owcy; techn. bęben, część różnych urządzeń', dial. 'nazwa wołu z zagiętymi do tyłu rogami; kozuch barani; pal tamy, grobli; chrząszcz jelonek *Lucanus cervus*', brus. *баран барана́* 'samiec owcy', dial. też 'owcza skóra z sierścią; wyprawiona skóra barania, safian; baba, kafar; pierwszy znak zodiaku'. ~

boranz: ~ głuź. *boran* 'aries; taran; kafar, baba; jakiś gwiazdozbiór; człowiek zmysłowy, pożądlivy; członek męski, penis';

sch. *boran* 'taran' tylko u Belostenca (u Stulicia 'aries' z rus., RJAZ I 549—50);

strus. *боранъ* 'samiec owcy, aries; taran'. ~

beranz: ~ czes. *beran* (już stczes.) 'aries; przen. człowiek uparty, głupi; taran; kafar, baba; gwiazdozbiór zodiaku'. ~

Z brus.: lit. *barōnas* 'baran; skóra, futro; hebel' (Skardžius 39: od XVI w., Fraenkel LEW 35);

z panońskosłow.: węg. *bárány* 'baranek, jagnię' (Skok ER I 110).

Chwiejność samogłoski rdzennej i nieprzejrzystość słowotwórcza przemawiają za jakąś prastarą pożyczką. Podobne wyrazy występują też w innych językach ie.: gr. (u Hesychiusa) *βάρυχοι ἄρνες, βάρτιον πρόβατον*, alb. *be̋* 'owca', *bari* 'bydło; pasterz', włos. dial. pñ. *bera, bar* 'baran'. Wskazywano też na podobne głosowo nawoływania na zwierzęta domowe, por. np. sch. *bär* wołanie na owcę (Skok l. c.: Hercegowina), ros. dial. *барь-барь-барь* wołanie na owce (SRNG). — Znaczenia 'taran' i 'znak zodiaku' rozwinęły się wtórnie w poszczególnych językach słow. jako kalka z łac. *ariēs*, por. też niem. *Widder, Sturmbock* 'taran'.

Meillet RS II 69—70, Vasmer RS III 256, Kořinek LF LVIII 430, Čabej Glotta XXV 50—1, Siatkowska PSS IV 185—95. B.Sz.

barati 1. *barajo* 'walczyć, zмагаć się'

~ stpol. *barać* 'opierać się, odrzucać' (tylko SW bez podania źródła), u L. z XVII w. *zbarać* 'pokonywać', dial. *zbarać się* 'wzbraniać się; sprzeczać się', połab. *borož* imper. 'strzeż, chroń' (**baraji*), *ai-baroi* 'chroń, broń' (**u-baraji*), dłuż. *hobaras* 'bronić, chronić; wzbraniać', *hobaras se* 'bronić się; wzbraniać się, nie chcieć', głuź. *wobarać* 'bronić, chronić', *wobarać so* 'bronić się; wzbraniać się' (Muka I 357, Lehr-Splawiński, Polański SE 45 wyprowadzają wyrazy połab. i łuz. z **obvarati*, przeciwko czemu wyraźnie przemawia opozycja głuź. *wobarać* : *wobróć* perf.);

sch.-cs. *pobarati* 'walczyć, zмагаć się' (wyjątkowe XVI w., RJAZ); rus.-cs. *барати бараяю* 'walczyć'. ~

Iter. do *borti bor'q*, budowa jak *badati* : *bosti, pomagati* : *pomogti* (zob. s. 47). B.Sz.

barati 2. *barajo* pld. 'dotykać, macać, szukać, chwycić'

~ sło. *bārati -ram* 'pytać', sch. dial. wseh. *bārati -rām* 'szukać po omacku' (RSAN: Vranje, por. też dial. *bārkatī* 'dotykać', *bārnuti* 'dotknąć', Skok ZslPh VIII 406—7 z Bośni), bułg. *барам* 'dotykać, macać; chwycić, zaczepić', dial. 'szukać, pytać', maced. *барам -pau* 'szukać; prosić, domagać się', dial. 'przerzucać, przeszukiwać; dotykać, macać; macać rękoma idąc po omacku' (Małeckie SW II 6). ~

Etymologia niepewna. Może pierwotne iter. do *borti bor'q*, a więc równe *barati* 1. (zob.). Podstawowe znaczenie 'zмагаć się, borykać się' > 'dotykać, macać' > 'szukać'.

Gołąb Studia Lehr-Splawiński 213—6, BER I 33. — Mniej prawdopodobny związek z gr. φράζω 'wskazać, dać znak, obwieścić', φράζομαι 'myśleć, mniemać, rozważać; zauważać', przyjmowany przez Čopa SRL XIII 185—7.

B.Sz.

barina dial. zach. i pld. 'miejsce błotniste, grząskie, bagno, moczar, grzęzawisko' ~ pol. dial. pld. *barzyna* 'bagno, moczar' (Karłowicz SGP, MAGP XI cz. II 57—9), czes. *bařina* (już stczes.): *bařina* 'bagno, moczar, grzęzawisko' (z czes.: głuź. *bařina* 'ts.', Pfuhl), dial. *bařina* 'ts.' (Hruška DSCh, Gregor Slav.-buč., Lamprecht Opava), śla. *barina* 'mokre, bagniste miejsce, bagno, moczar, grzęzawisko';

sch. *bärina* 'miejsce błotniste, moczar, mokradło; łąka', 'rodzaj trawy rosnącej na bagnach; siano z bagna', też augm. do *bära*, również NM (RJAZ, RSAN).

Od *bara*, o suf. *-ina* zob. s. 120—3.

W.B.

barz zob. *bara*

basnъ *basni* 'gadanie; zamawianie, słowa zaklęcia', 'opowieść fantastyczna, nieprawdopodobna'

~ pol. *baśń -ni* od XV w. 'opowieść o treści fantastycznej, bajka, wymysł, nieprawdopodobna historia', dłuż. *baśń -sni*, *basen -sni* 'bajka, wiersz', głuź. *baseń -snje* 'ts.', czes. *báseň -sně* f. 'wiersz, poemat', stczes. *básn* : *báseň* : *báseň -i* 'bajka, baśń', śla. *báseň -sne* : *-sni* 'poemat', pot. 'wymysł' (por. Melich ZsIPh V 326);

śle. *bāsen -sni*, dial. *basem* (z przejściem *b...n* > *b...m*) 'baśń, bajka, coś zmyślonego', sch. dawne *bāsan -sni* od XV w. 'bajka, baśń, fabula', ces. *баснь* (w tekstach Apost.) 'baśń, mit, bajka', bułg. dial. *бáсьн* 'bajka, baśń', stbułg. *баснь* 'ts.' (BER I 35 ze zbornika Symeona r. 1073);

strus. *баснь* 'bajka; zaklęcie, czary, słowa zaklęcia', ros. przestarz. *бáсьн* 'bajka, wymysł, igrastwo; puste słowa, gadanina'. ~

Z wtórnym przejściem do tematów na *-ja-*:

~ pol. dial. *baśnia* = *baśń*, stdłuż. *basňa* 'baśń, bajka', czes. dial. *basňa* 'bajka, wymysł, zmyślenie';

śle. dawne i dial. *bāsna* 'baśń; gadanie; coś zmyślonego', sch. *bāsma* (z przejściem *b...n* > *b...m*) 'zaklęcie czarownicze, słowa zaklęcia', *bāsna* 'baśń, bajka; słowa zaklęcia', bułg. *бáсьня* 'bajka, baśń; wymysł', maced. *басна* 'bajka', dial. 'słowa zaklęcia';

ros. *бáсьня* 'bajka, wymysł; puste słowa, igrastwo; gadanina', ukr. prowinc. *бáсьня* 'plotka, gadanina, puste słowa'. ~

Z pld.słow.: rum. *basm*, *basn*, *basnă* = *basmă* 'fabula' (Mihăilă Impr. 151, Skok ER I 115).

Pierwotne nomen actionis od pierwiastka *bhā-* (zob. *bajati*). Budowa jak w *pěsnъ*, *plěsnъ* (zob. Meillet Ét. 456, Vaillant RES XXXVIII 214—5). Najbliższe odpowiedniki ie.: orm. *ban* 'słowo; mowa', ags. *baen* 'prośba' (< **bhā-ni-s*).
B.Sz.

basz! interi. pln. zawołanie na owce

~ pol. dial. (od XVII w., L.) *baś-baś!* *baż-baż!* *basiu-basiu!* *baziu-baziu!* *basi-basi!* zawołanie na owce (Karłowicz SGP, Małecki — Nitsch AJPP m. 159 i 160, Kucala PSM, Zareba Siołkowice, Tomaszewski GŁ), kasz. *baś!* *baś!* *baška* : *baška!* 'ts.' (Lorentz PW, Sychta SK), na Łużycach nie notowane,

zob. mapę zawołań na owce, Sorb. Sprachatlas II m. 53, czes. dial. *baži* zawołanie na gęsi (Bartoš DSM);

ros. dial. *бась! бась-бась! баська-баська! баськи-баськи! бась-бась! баш-баш!* zawołanie na owce (SRNG, Pskov. sl.), ukr. dial. *бась-бась!* zawołanie na jagnięta, *бась-бась! бась-бась!* zawołanie na owce (Hrinčenko, Leks. Bjul. II 72, VI 9, 38, Sl. leks. 65). ~

Na interi. oparta nazwa owcy: pol. dial. *baśa, baśka* 'owieczka' (np. Tomaszewski GŁ), kasz. *baśa, baśa, baśka* w języku dzieciennym 'owca, owieczka', *baśa-żaca* 'jagnię' (Sychta SK), tu też pol. *bazia* 'kwiatostan roślin z rodziny kotkowatych, np. wierzby' (także dial., np. Zaręba AJŚ II m. 192), dial. *baśka* 'ts.; szyszka; kolba kukurydzy' (Zaręba o. c. m. 191—2, cz. II 57—8), czes. dial. *bažička* 'owieczka' (Bartoš DSM), śla. dial. *bažička* 'gałąź z baziami, kwiatostan, np. wierzby' (Buffa Dlhá Lúka); ros. dial. *бáсья, бáша* 'owca' (SRNG), ukr. w języku dzieciennym *бáсья* 'owca, jagnię', *бáська, бáська* 'owieczka, jagniątko', *бáсь'юк, бáсь'о* 'baran' (Sl. leks. 65), też dial. *бáська* 'kwiatostan roślin z rodziny kotkowatych, np. wierzby' (Hrinčenko, Żel.).

Dźwkn. Por. sch. dial. *bār* zawołanie na owce (Skok ER I 110), ros. dial. *барь-барь-барь* 'ts.' (SRNG). Zob. *byrs!*

Vasmer REW I 60.

W.B.

batati *batajo* 'uderzać, stukać'

~ strus. XIV—XV w. *batati* 'bić, grzmocić, walić',

śle. *bátati -am* 'bić, uderzać, chłostać', sch. od XVI w. *bátati bātām* 'bić, stukać, pukać (do drzwi); iść niepewnie z wysiłkiem'. ~

Por. czes. dial. laskie *batat* 'paplać', śla. *batkat', batolit' sa* 'kuśtykać, chromać', ros. dial. *бамосáть хлѣб* 'po raz drugi młócić zboże', *бáмысамъ* 'stukać, uderzać, bić np. żerdzią po wodzie przy napędzaniu ryb do sieci; ciężko stapać; huśtać; betać, mącić wodę', ukr. *бамысаму -ю* 'ciąć na wielkie kawałki', dial. też 'chłostać biczem'; maced. *баткам -ау* 'gadać, trajkotać'.

Prawdopodobnie dźwkn., podobnie jak bliskie znaczeniem i budową *botati* może i *butati*. Zwykle rekonstruuje się już ie. *bhāt- : bhāt-* 'bić, uderzać' (np. Pokorny IEW). Por. łac. *battuō -ere* (późniejsze *battō*) 'bić, uderzać, klepać, tłuc; młócić; bić się, fechtować' (stąd franc. *battre*, włos. *battere* 'bić, uderzać, tłuc, stukać'), niekoniecznie pożyczka celtycka (zob. Ernout — Meillet DEL³; z łaciny cymr. *bathu* 'kuć monety').

Iljinskij PF XIII 498. — Aitzetmüller ZslPh XXII 363 nn. (Sadnik — Aitzetmüller VWSS 70—4) uważa *batati* za denominativum od *batz*. F.S.

batiti *bat'q* 'stukać, uderzać'

~ czes. dial. *batiti* 'bić, uderzać';

śle. *nabátiti -im* 'zbić, wychłostać', sch. dial. czak. *bātiti* 'stukać, pukać, tłuc, kołotać' (Hamm, Hraste, Guberina HDZ I), u Vuka *bātiti se* z Czarnej Góry 'o broni palnej: kopnąć, uderzyć w ramię po wystrzale' (w tym znaczeniu sch. dial. też *bātati se*);

ros. dial. *бамі́ть* 'stukać' (Slovarь Urala). ~

Dźwkn., zob. *batati*. Stosunek *batiti : batati* jak *kropiti : kropati, bušiti : buchati*. F.S.

bati (*se*) *bajo* (*se*) dial. zach. 'tlić się, zarzyć się; płonąć'

~ dłuż. *bajaś baju* (: arch. *bajam*) 'płonać (o ogniu)', *bajaś se* 'tlić się, zarzyć się', *bajece hugle* (u Jakubicy XVI w. *bajuće wugle*) 'zarzające się węgle', głuż. *baś so* 3 sg. praes. *baje so* 'tlić się, zarzyć się'. ~

Szczałkowo wg Kreka też może w sch. *Bożić baje po svem svetu* (zob. Berneker SEW I 39).

Odpowiedniki ie.: stind. *bhāti* 'świeci', toch. B *pate*, toch. A *pāt* (w compositum) 'zjawienie się, zjawisko, Erscheinung', awest. **bā-* 'świecić', np. *vi-bā-* 'świecić, błyszczyć', *bāmya-* 'świecący, błyszczący'.

Pokorny IEW 104—5.

R.L.

batogъ *batoga* 'bicz, kij'

~ pol. od XVIII w. *batog* 'duży, potężny bat', pl. *batogi* 'ciegi, razy', u Rusina D. Bratkowskiego *batuk* (Świat po części przejrany, Kraków 1697, T 4), u Lindego oprócz *batog* też *patog*, *patok* 'bat, kij, laska' (już u Knapskiego XVII w.: *patóg*, *patok*), dial. *wierzbowe batogi* 'witki' (Karłowicz SGP: kresowe), kasz.-sli. *batóg -oga*: *batùg -ëga*, *-ùga*, wyjątkowo *batùg -ëga* 'bicz, bat' (Lorentz PW s. v. *batùg* rekonstruuje psł. *batogъ*: *batugъ*, por. jednak jego GP I 157), stezes. XV w. *batoh* 'bicz, rzemień bicia', sła. dial. wsch. *batoh*: *batuch* 'bicz' (wg Kálala z pol., por. pol. dial. *batók batoga*);

sch. *bätog* (= *bät*, *bätina*) 'gruby kij, pałka' (RSAN tylko z Kureleca), cs. *баторъ* 'bicz, bat' (już w XII w., SJS: czes.-cs.), późniejsze też *баторъ*; strus. *баторъ* 'bicz' (już w Ruskiej Prawdzie), ros. arch. i dial. *бамоз -озá* 'pałka, kij; bijak cepa; długi bicz do poganiania bydła; miara drewna', *бамозú* pl. dawne 'kije lub grube pręty z obciętymi końcami, którymi wymierzano karę chłosty', u Dala z obocznymi dial. postaciami *бадáz*, *бадез*, *бамúk*, *бадúk*, *баüdúk*, *бадúз*, *баüdúз*, *бадók*, *надóз*, u Vasmera dial. *nomóz*, pln. ros. *botók* (Vasmer RS III 261—2), ukr. *bamiz -mozá* 'knut, bicz, bat; łodyga roślin dyniowatych', *бамозú* 'ścielące się pędy, wąsy dyń, ogórków'. ~

Denominativa w znaczeniu 'bić, smagać batem, batogiem': pol. *batożyć*, u L. tylko *batogować* (dziś przestarz.), sli. *batogác*, *batëgác*, *batëg*ovac*; ros. *бамóжцумь*, ukr. *бамóжцумь*.

Z strus.: lit. *botagas* 'bicz' (Skardžius 45, LKŽod.).

Najprawdopodobniej derywat od *bats* lub od *batati*. Przemawia za tym ścisły związek znaczeniowy z *bats* (oba wyrazy znaczą np. też 'ścielące się pędy roślin dyniowatych'). Rzadki suf. *-ogъ* nie miał w psł. sprecyzowanej funkcji znaczeniowej (zob. *jinogъ*, *ostrogъ*, *pirogъ*, *tvarogъ*). Niepokoje zmienność postaci w stpol. i w ros. dial. (przemawiająca przeciwko rodzimoci wyrazu?). Zob. s. 67.

Iljinskij PF XIII 498, Korseh Zbornik Jagicia 254—61 (o suf. *-ogъ*), Melioranskij Izv. X 4, 113, Berneker SEW 46, Vasmer REW I 62, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 73—4. B.Sz. — R.L. — F.S.

batъ *bata* 'narzędzie do uderzania (bicz, kij, maczuga, młot)', też o przedmiotach podobnych: 'konar, łodyga, pęd; uderzenie, cięga'

~ pol. od XVIII w. *bat* 'bicz', pl. *baty* też 'ciegi, razy, chłosta', dial. *bat* również 'rzemień batoga, bata' (Szymczak Domaniewek), *baty* pl. 'pędy (wąsy) roślin pnących i wijących się, np. chmielu, grochu' (Kosiński Czchów), czes. dial. laskie *bat* 'kij' (Kott Dod. DSM);

sł. *bät* (*bät*) 'pałka, maczuga; berło; drewniany młot; kolba (np. kukuzydzy)', sch. *bät bata* 'młot; gruby kij, pałka, maczuga; uderzenie, np. kijem, pałką; dawna broń obuchowa, buzdygan (już od XV w.); tłuczek, stępor, serce dzwonu; gruba główna gałąź drzewa, konar', dial. 'łodyga kwiatu; dolna część uda', arch. 'zwęglony wierzch knota na świecy';

ros. dial. *бам* 'dębowy kij, pałka, maczuga; tłuczek, stępor; koryto albo łódka wydłubane z jednego pnia'. ~

Por. ros. dial. *батáлка*, *батóлка* 'pałka używana w jakiejś grze', *бáтук* 'bijak cepa' (Słownik Urala), ukr. dial. *батыра* 'bicz, bat', *батиу* 'ts.' (Lysenko Leks. Bjul. VI 9).

Zapewne deverbativum od *batati*, *batiti* (zob.) podobnie jak ros. dial. *бом* 'drag rybacki, którym zapędzają ryby do sieci' (sł. dial. prekm. *bòt bóta* = sł. *bát*) < *бómáть* 'uderzać żerdzią po wodzie przy napędzaniu ryb do sieci, ciężko stąpać, huścić, bełtać, mącić wodę', *боміумь* 'głucho dzwiężeć, dudnić; bić, uderzać, stukać'. Rozwój znaczenia jak w niem. *Schlegel* 'narzędzie do uderzania (maczuga, cep, młot)': *schlagen* 'uderzać'.

Ilijnski PF XIII 498, Pokorny IEW 111—2. — Ze względu na trudności głosowe i morfologiczne nie przekonują Aitzetmüller ZslPh XXII 363 nn. (Sadnik — Aitzetmüller VWSS 70—4) rekonstruujący pierwotne znaczenie 'roślina' w nawiązaniu do ie. **bheu-t- : *bhūā-t-* (> **bvat-* > **bat-*).

R.L. — F.S.

bat'a m. wyraz używany przy zwracaniu się z szacunkiem do starszego członka rodu; 'starszy członek rodu, zwłaszcza ojciec, brat'

~ stezes. *bat'a* m. od XIV w. hip. 'brat, krewny, towarzysz' (dziś o 'człowieku dobrodusznym a głupim, poczciwina'), dial. moraw. *bat'a* przy zwracaniu się z szacunkiem do starszego człowieka, sła. dial. *bat'a* m. też 'starszy brat, stryjek, wujek';

sch. *báča* m. (nowsze *báča* wsch.) hip. 'brat (zwykle starszy); ojciec', też o innych członkach rodziny: 'dziewierz, szwagier; teść, świekier; stryjek, stryj, wuj', przy zwracaniu się z szacunkiem do starszego człowieka, na dial. kajk. **bača* wskazuje derywat *bačina* 'dziedzictwo' XVIII w., bułg. *баца* m. 'ojciec' (notowane w źródłach serb.-cs. od XIV w. w znaczeniu 'przełożony w klasztorze', por. także śrbułg. derywaty *ваштинь* 'ojcowski', *ваштина* 'dziedzictwo, hereditas');

strus. *бата* od XII w. 'ojciec', ros. *бáтя* m. 'ojciec; duchowny', dial. też przy zwracaniu się z szacunkiem do starszego człowieka, a także 'ojciec chrzestny; starszy brat; dziadek; wuj, stryj; teść', ukr. *бáтя* m. 'ojciec; duchowny, ksiądz' (też dial.), brus. *бáця* m. 'ojciec, tato' (także dial.). ~

Najprawdopodobniej starą pożyczką z pld.słow. jest węg. *bátya* (notowane od r. 1271) 'starszy brat; wuj, stryj', też przy zwracaniu się z szacunkiem do kogoś, verbum alloquendi (por. Magda Kövesi StSIH VIII 409—19, przyjmująca zapożyczenie z strus.; Kniezsa ib. 421—35: skłania się raczej do uznania wyrazu węg. za rodzimy).

Por. 1. bułg. dial. *бам* 'kum' (Stojčev BDial. II 127: Rodopy), ros. dial. *бам* hip. 'brat' (SRNG);

2. stezes. *batík*, *batíček* hip. 'brat', czes. dial. *batíček* 'tatuś, ojciec', sła. dial. *batík* 'braciszek', sch. *báta* wsch. (: *báto* zach.) przy zwracaniu się do starszego człowieka, hip. 'brat; ojciec; szwagier, dziewierz; teść, świekier', maced. dial. *batíca* 'mąż ciotki' (Małeckí SW II 7).

Wtórne hip. i dem. o większych zasięgach:

batšo: sch. zach. *báčo* hip. 'brat', bułg. *бáтшо* przy zwracaniu się do starszego człowieka, 'starszy brat'; ukr. dial. *бáтшо* hip. 'ojciec';

batška: sch. dial. *bátka* hip. 'brat'; ros. *бáтшка* pot. i dial. przy poufałym zwracaniu się do mężczyzny, 'ojciec; starszy brat; świekier; duchowny, ksiądz', brus. *бáцька* przy zwracaniu się do starszego mężczyzny, 'ojciec; duchowny, ksiądz';

batsko: śl. *bat'ko* przy zwracaniu się z szacunkiem do starszego człowieka, 'znajomy starszy człowiek', dial. 'starszy brat; stryjek, wujek'; sch. *bäcko* hip. 'brat', maced. *batko* 'starszy brat'; ros. dial. *бáтъко* przy poufałym zwracaniu się do mężczyzny, 'ojciec; ojciec chrzestny; stryj, wuj; mąż' (SRNG), ukr. *бáтъко* przy zwracaniu się z szacunkiem do starszego człowieka, 'ojciec' (por. u Lindego *batko*, *bajtko* XVI—XVII w. 'pop, duchowny na Rusi').

Skrócone hip. do *brat(r)z*, tego samego typu: lit. *batis* 'ojciec, ojczulek' < *brólis* 'brat'; łot. *bālis* 'braciszek' < *brālis* : *brātariti* dem. vocat. sg.; śrwniem. *buole* 'bliski krewny, ukochany', śrdniem. *bōle* 'bliski krewny, brat' pierwotne hip. do śrwniem. *bruoder*, niem. *Bruder* 'brat'. Ekspresywnym charakterem wyrazu tłumaczy się nieregularny rozwój pierwotnego *t'*. Mało prawdopodobna prapostać **batę*, do strus. wyjątkowego БАТА nie można przykładać żadnej wagi, *ę* oddaje tu z reguły 'a (Trubačev STR 21), bułg. i maced. *бáме* hip. '(starszy) brat' to nowsze dem. z produktywnym w tych językach suf. *-e* < *-ę*.

Sch. *bàća*, dial. *baća* zostało najprawdopodobniej zapożyczone do węg. *bacsá* (od r. 1792) : *bacsó* (od r. 1792) : *bács* (od połowy XVII w.), może i rum. *baciú*, alb. *bats* i stało się wędrownym terminem pasterskim rozpowszechnionym przez pasterzy wołoskich w znaczeniu 'starszy pasterz, gospodarz szalaśu' (np. pol. dial. na Podhalu *baca*, cieszyńskie *baća*, śl. *baća*, bułg. *бач*, sch. *бач*, ukr. dial. *бáча*, por. Wędkiewicz JP VI 154, MRJ 276—7, Sławski SE I 24, Gołąb JP XXXII 203—5, Kniezsa l. c. 433—5).

Berneker SEW 45—6, Trubačev STR 21, 195—6 (który jednak nieopatrzenie dopatruje się tu kontynuacji ie. **patēr* 'ojciec'), Fraenkel Balt. Spr. 48, Pokorny IEW 163—4.

K.P. — W.F. — F.S.

baviti *bav'ǫ* 'powodować bycie, trwanie, zatrzymywać; zajmować czymś, rozweselać, cieszyć; zatrzymywać się, być, przebywać (gdzieś), pozostawać, **baviti** się 'zwlekać, ociagać się; zatrzymywać się, przebywać (gdzieś), pozostawać, trwać; zajmować się czymś; zajmować się czymś przyjemnym, weselić się, spędzać czas na rozrywkach, zabawach'

baviti: ~ pol. *bawić bawię* 'zajmować czymś przyjemnym, zabawnym, śmieszyć, cieszyć; przebywać, zatrzymywać się gdzieś, pozostawać' (w obu tych znaczeniach od XVII w.), dial. wkp., kasz. 'trwać', dawne od XVI w. (w XIV—XV w. tylko formacje prefiksalne, np.: *od-bawić* 'odjąć, pozbawić', *wy-bawić* 'uwolnić, wyzwolić') i dial. np. śl., kasz. 'zatrzymywać', wyjątkowe (u Lindego z XVII w.) 'podtrzymywać, powodować bycie, trwanie', czes. *baviti bavím* 'zajmować czymś, rozweselać, cieszyć (zwłaszcza rozmową)', przestarz. i dial. 'zatrzymywać, zabierać czas', arch. 'brać, pozbawiać' (znaczenie wtórne, w wyniku deprewerbacji perfektywnego *iz-baviti*), śl. *bavit' bavím* 'zajmować czymś, rozweselać, cieszyć, wzbudzać zainteresowanie; zatrzymywać, zabierać (komuś) czas';

sch. od początku XVIII w. (formacje prefiksalne, np. *iz-baviti*, poświadczone od najdawniejszych czasów), dziś rzadkie (u Vuka nie poświadczone) *bāviti bāvím* 'przechodzić, przeżywać, spędzać (zwykle życie); żyć, przebywać; zatrzymywać; nabywać, zaopatrywać się, pozyskiwać', dial. 'zatrzymywać (się), spóźniać się' (Elezović Kos.-Met.), ces. tylko formacje prefiksalne, np. *из-бавити из-бавляъ из-бавиши* 'wybawić, uwolnić', bułg. *бáвя бáвиши* 'zwlekać, opóźniać, zatrzymywać; zabawiać małe dziecko', maced. *бавам бавиу* 'zatrzymywać, ociagać się; zwlekać, przewlekać, odwlekać';

strus. tylko formacje prefiksalne, np. *ыз-бавити ыз-бавлю* 'zbawić, wybawić, uwolnić', ros. *бавить бавлю бавишь* 'przedłużać, zwiększać, dodawać' (Dal), dial. pld. i zach. 'zwlekać, odwlekać, ociągać się' (ib.), ukr. *бавити бавлю бавиши* 'zabawiać, rozweselać, dostarczać rozrywki', dial. 'zatrzymywać; przebywać, pozostawać; zwlekać, ociągać się, tracić czas', *бавити час* 'spędzać czas', brus. pot. *бавиць* 'spędzać czas, tracić czas', dial. też 'zabawiać, rozweselać, dostarczać rozrywki; zatrzymywać, zajmować (kogoś)' (Nosovič). ~ *baviti sg*: ~ pol. *bawić się* 'brać udział w zabawie, grze dziecięcej, weselić się, cieszyć się, spędzać czas na rozrywkach, hulać' (w tym znaczeniu już u L.), od XVI w. też 'zajmować się czymś, zaprzętać sobie uwagę', dawne od XVII w. 'przebywać, zatrzymywać się, pozostawać; zwlekać, guzdrać się' (też dial, np. wkp., śl.), czes. *baviti se* 'spędzać czas przyjemnie, być zajęтым czymś przyjemnym (np. rozmową); tracić czas', arch. i dial. 'przebywać, pozostawać, zatrzymywać się dłużej, zwlekać', sła. *bavit' sa* 'weselić się, zabawić się, brać udział w zabawie; zatrzymywać się; guzdrać się';

śle. *baviti se -im se* 'zajmować się czymś; zatrzymywać się, przebywać, pozostawać; guzdrać się', sch. *bāviti se* 'znajdować się, przebywać, pozostawać; zajmować się czymś', bułg. *бавя се* 'spóźniać się, ociągać się, zwlekać; zatrzymywać się', maced. *бавам се* 'ts.' (też dial., Małeckii SW);

ros. pot. i prowinc. *бавиться бавлюсь бавишься* 'ociągać się, zwlekać, zatrzymywać się', ukr. *бавитися* 'zabawiać się, uprzyjemniać sobie czas, spędzać czas na rozrywkach', dial. 'ociągać się, zwlekać, tracić czas', brus. *бавицца* 'zatrzymywać się, przebywać', pot. 'zabawiać się, weselić się, spędzać czas na rozrywkach', dial. też 'zajmować się czymś; zwlekać, ociągać się; spędzać czas'. ~

Z brus. albo z pol.: lit. *bōvyti(s)* 'ts.' (Skardžius 45, LKŽod., Fraenkel LEW 53).

Causativum do *byti* (zob.), jak *plaviti* do *plyti*, *naviti* do *nyti*, *-taviti* do *tyti*. Por. stind. causativum *bhāvayāti* 'doprowadza do istnienia; stwarza; ożywia; ochrania i pielęgnuje'. Zob. **bovo*.

Pierwotne znaczenie 'powodować, że coś jest, trwa, zatrzymywać', stąd dalej 'zajmować czymś; zajmować czymś przyjemnym, rozweselać'.

Berneker SEW 46—7, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 100—3; o rozwoju znaczenia Ivšić Nast. vjestnik XXI, 1912—1913, s. 443—51. B.Sz. — R.L.

bažati (bažiti) *bažo* : *bažati bažajo* dial. pln. 'silnie chcieć, łaknąć, pragnąć' ~ pol. dial. *bażyć się* 'zachciewać się' (Karłowicz SGP I 58: pld.), tu zapewne też dotychczas nie wyjaśnione (p. Słownik stpol. I 71) z XV w. *baze penandzi* 'chce, zachciewa mu się pieniędzy', stpol. *zabażyć* 'zapragnąć' u L. XVII—XVIII w., *zabażyć się* 'zachcieć się' od XVI w., dziś dial. (Karłowicz o. c. VI 260: pld.), czes. *bažiti* 'pragnąć, pożądać, silnie tęsknić' (stąd głuź. *bažić so* 'ts.', Pfuhl 9), dial. moraw. też 'natrętnie prosić, żebrać', sła. *bažit'* 'pragnąć, dążyć, tęsknić', dial. *zabažat'* 'zapragnąć';

ros. dial. *бажать бажано* : *бажить -жy -жинуь* : *бажить* 'silnie pragnąć, chcieć, usilnie prosić jak chory, dziecko', *бажэный* 'upragniony, pożądaný, miły, drogi', ukr. *бажати бажано* 'pożądać, pragnąć, silnie chcieć, życzyć sobie', dial. *бажати, бажти бажы* 'ts.', brus. dial. *бажачы* 'silnie pragnąć, prosić', *бажачыца* 'chce się, zachciewa się'. ~

O etymologii zob. *bagti*, *bagnoti*. Stosunek *bažati* : *bagti*, *bagnoti*, jak np. *běžati* : *běgti*, *běgnoti*. F.S.

bažiti zob. **bažati**

bažьnz *bažьna bažьno* dial. pln. 'żądny, chciwy'
 ~ czes. dial. moraw. *bažný* 'żądny, chciwy', śla. *bažný* 'ts.' (: *baživý* 'ts.');

ukr. dial. *бажніи* 'żądny, chciwy'. ~

Od *bagti, bagati, bažati, bažiti*.

F.S.

be zob. **bekati**

bebrěnz *bebrěna bebrěno* wsch. 'bobrowy, fibrinus, castoreus'

~ strus. *вєврєннє* : *вєврєннє* 'bobrowy, z futra bobra'. ~

Por. ros. u Dala *бобриний* 'bobrowy', brus. *бабрѣны* 'ts.'

Adi. poss. do *bebrz*. Bliskie budowa: awest. *bawraini-* 'bobrowy', wolskie *Fibrēnus* NW, łac. *fibrinus* 'bobrowy', stwniem. *bibarin* 'ts.', gall. *bebrinus* 'ts.', lit. *bėbrinis* 'ts.'

Pokorny IEW 136—7, Trubačev ESSJ 39—40.

W.B.

bebrz zob. **bobrz**

bečati bečp dial. zach. i pld. = **bekati** 'balare'

~ pol. *beczeć beczę* 'balare', 'brzydko, fałszywie śpiewać; płakać głośno; wydawać przeciągły dźwięk (o niektórych instrumentach muzycznych)', stpol. XVI w. *beczenie w głowie* 'szum, brzęczenie' (Linde), dłuż. *bjacas bjacym* 'balare; pejor. płakać, śpiewać', dial. *becas* : *becas* 'ts.', głuź. *bječed bječu*, rzadziej *bečed beču* 'balare', czes. *bečeti bečim* 'balare; pejor. płakać', dial. chodz. *bečít = bečeti* (Hruška DSCh), moraw. *bečat* 'płakać' (Bartoš DSM);

śle. *běčati bečim* 'balare; wrzeszczeć, drzeć się', sch. *běčati běčim* 'balare, ryczeć (o bydle); wrzeszczeć'. ~

Dźwkn. jak **bekati** (zob.). Co do różnicy struktury obu czasowników por. np. *bręčati* : *brękati*, *kričati* : *krikati*, *chripěti* : *chripati*, *syčati* : *sykati*. R.L

bedra zob. **bedro**

bedrěnikz zob. **bedrěnzsz**

bedrěnzsz zob. **bedrěnzsz**

bedrinzsz zob. **bedrěnzsz**

bedro n. pl. **bedra** : **bedra** f. 'okolica kości biodrowej (ilium), coxa, lumbus, femur'

bedro: ~ pol. *biodro* 'część ciała zwykle człowieka, obejmująca górną część uda i sąsiednią część tułowia (coxa, femur, lumbus)' od XV w., dial. często bez przegłosu *biedro* (o zasięgu MAGP II m. 93), dłuż. przestarz. *bjędro* 'lędźwie, biodro' (Berneker), głuź. *bjedro* 'ts.', czes. *bedra beder* n. pl. 'ts.', przen. także 'plecy, barki', w stczes. oprócz najczęstszego znaczenia 'femur, lumbus' też 'pośladek, kłab (nates, clunes)', dial. pld.-czes. *bedro* 'szczyt dachu' (Machek ES: 'lomenice'), por. pol. dial. *ubiedrze* 'wyższe miejsce łąki; zbocze, stromy brzeg' (o zasięgu w kasz. zob. AJK I m. 31), śla. *bedro* zwykle pl. *bedrá* 'biodra, lędźwie (femur, lumbus)';

śle. *bėdro* 'górną część uda', pl. *bėdra* (zartobliwie *bedrėsa*) 'nogi', sch. *bėdro* pl. *bėdra* od XVI w. 'górną część uda; udo (coxa, lumbus, femur)', bułg. *bedpó* pl. *bedpá* 'udo', maced. *bedpo* 'udo, górną część uda';

ros. od XVII w. *bedpó* pl. *bėdpa* 'udo, udziec, górną część uda, okolica kości biodrowej', dial. 'część warsztatu tkackiego' (Melničenko Jaroslavl), ukr. rzadkie *bedpó* 'górną część uda, lędźwie, kłab' (u Żel. też *bidpó*). ~

bedra f.: ~ (w tym samym znaczeniu co w poszczególnych językach słow.

bedro): stpol. XV w. *biodra*, dziś dial. (o zasięgu MAGP II m. 93), stczes. *bedra*;

śle. dawne i dial. prekmurskie *bédra*, sch. *bēdra* od XII w. (dial. też 'jedna z dwóch pionowych belek prasy oliwnej'), scs. *бедра* 'biodro, górna część uda (femur)' Ps. Sin.;

rus.-cs. *бедра* 'górna część uda (femur, lumbus)', ros. Dal *бедра́* (z cs.). ~

Brak pewnych odpowiedników, co przy nazwie części ciała nie dziwi. Próby łączenia z łac. *femur -inis* 'udo, biodro' nie przekonują (o wyrazie łac. Meillet DEL³ 399, Walde — Hofmann I 477). Rozwadowski RS II 104 wskazując na pol. dial. *u-biedrze* 'stok, zbocze, stromy brzeg' łączył z łot. *bedre* 'wglębie, dół' (: *best bēdu* 'kopać', rdzeń ten co w *bosti bodp*).

Sławski SE I 33—4, Vasmer REW I 68.

B.Sz. — F.Sz.

bedrǫ 'szczęśliwy, bogaty'

Wyraz niepewny. Na pld.słow. **bedrǫ* 'szczęśliwy, mający się dobrze' wydaje się wskazywać rus.-cs. wyjątkowe *бѣдри* pl. : и *врази его бѣдри быша* 'ευθρηνοῦσαν, locupletati sunt' (Srezn. I 196), przepisane błędnie ze źródła pld.słow. przez kopistę ruskiego z adideacją do *бѣдрѣи*, *бодрѣи* 'vigilans', zob. *bedrǫ* (Lunt Language XXIX 129).

Za rekonstrukcją taką przemawiają także derywaty, zob. *bedrǫnʹsʹ* 2.

Dokładnym odpowiednikiem może być stind. *bhadrá-h* 'szczęśliwy, pomyslny, obiecujący szczęście; szczęście' (jeżeli pochodzi z ie. **bhedro-*).

Lunt Language XXIX 128—33 (rekonstrukcja prapostaci, szczegółowa historia całej rodziny na tle ie.).

T.Sz.

bedrǫnikʹ zob. **bedrǫnʹsʹ**

bedrǫnʹ 1. adi. do *bedro*

~ stpol. z XV w. *biedrny*, u Lindego z XVIII w. *biedrzny*, głuź. *bjederny* (Pfuhl), czes. *bederní*, stczes. z XV—XVI w. *bedrni*, śla. stare *bederný* (SSJ);

śle. *bēdrn* (w SSKJ *bēdrn*);

ros. *бѣдерный*. ~

Formacje nowsze:

1. *bedrǫnʹsʹ*: sch. *bēdrenī*, bułg. *бѣдрен*, maced. *бѣдрен*; ros. *бѣдренный*;

2. *bedrovʹ*: pol. już u Knapskiego *biodrowy*, też dial. kasz. *bedrovī* (Lorentz PW), głuź. *bjedrowy* (Zemann), śla. *bedrový* (SSJ); ros. dial. permskie *бѣдровый* (SRNG).

Od *bedro*.

B.Sz. — K.H.

bedrǫnʹsʹ 2. 'bogaty, szczęśliwy'

~ scs. *бѣдрно* adi., tylko w Euch. *приметь бѣдрно въздание* 'πλουσίαν τὴν ἀνταπόδοσιν' (SJS 70) 'bogata nagroda'. ~

Na istnienie tego wyrazu wskazują też dobrze zachowane derywaty, zob. *bedrǫnʹsʹ* : *bedrǫnikʹ*.

Od *bedrǫ* (zob.) z suf. *-nʹsʹ* (Lunt Language XXIX 128—33). *T. Sz.*

bedrǫnʹsʹ : **bedrǫnikʹ**, **bedrǫnʹsʹ** : **bedrǫnikʹ**, **bedrǫnʹsʹ** 'roślina lecznicza Pimpinella, zwłaszcza Pimpinella saxifraga' ('biedrzyniec mniejszy albo pospolity')

bedrǫnʹsʹ : *bedrǫnikʹ*: ~ pol. *biedrzeniec* (też dial., np. u Kucalę PSM), stpol. już w XV w. *biedrzeniec*, *wiedrzeniec* : *biedrznik*, czes. *bedrník*, stczes. *bedrník* : *vedrník*, śla. *bederenček* (dial.) : *bederník* (przestarz., dziś *bedrovník*);

śle. *bēdrnik*;

ros. *бедренѣу*, ukr. *бедренеу, бедренеу* (Makowiecki Sł. bot. 269); ~
por. sch. dial. *bedrānica, bedrńnica* : *bēdrnica* (RSAN).

bedrěńść : *bedrěńiks* : ~ sło. *bedrēnes*, sch. dial. *bēdrenac, bedrēnac* : *bēdrenik, bedrēnik* (RSAN, też z Dalmacji);

ukr. dial. *bedrīnēy* (Żel.).

Psł. *bedrěńść* mogą też kontynuować pol. *biedrzeniec*, ros. *бедренѣу*, zamieszczone s. v. *bedrěńść*. ~

bedrīnść : ~ pol. dial. *biedrzyńiec* (Karłowicz SGP: Litwa, Przemyskie), czes. dial. *bedřiněc* (Bartoš DSM);

sch. *bēdrinac* : *bēdrinac* : *bedrīnac*;

ukr. *bedrīnecy*, brus. *бядрынеу*. ~

W innym znaczeniu sło. *bedrīnec* 'Trinia'.

Ważna roślina o znaczeniu leczniczym i magicznym używana do dziś w medycynie ludowej Słowian (Moszyński KLS II 1, 200—1, 220). Z dotychczas wysuniętych objaśnień najbardziej prawdopodobne wydaje się łączenie Lunta z *bedrā, bedrēns* (zob.). Budowa wskazuje na substantywizowane przy pomocy suf. *-ьś* : *-iks* przymiotniki: *bedr-ьns* (zob.), **bedr-ēns*, **bedr-ins*. Bezpośrednia podstawa derywacyjna w tym samym znaczeniu 'Pimpinella saxifraga' zaświadczona w stpol. XV w. *wiedrzan* (Rostafiński Symbola I 249). Podkreślić trzeba, że w tym samym znaczeniu spotykamy izolowane derywaty utworzone bezpośrednio od *bedrā*: sch. dial. *bēdrīca* (RSAN), ukr. dial. *bedrēy* (Makowiecki Sł. bot. 269), *bedrīcy* (Żel.) ← **bedr-itj*. Pierwotne znaczenie zapewne 'roślina przynosząca szczęście' (= 'zabezpieczająca od choroby'). Etymologia ludowa związała izolowaną rodzinę z bardziej produktywnymi i wyrazistymi: 1. *vedrā* 'pogodny, jasny', stąd spotykane w pol. i czes. nagłosowe *v-* (por. wpływ odwrotny, kasz. *viódro* : *Ńiódro* 'pogoda', AJK I m. 6, cz. II s. 46), 2. *bedro* 'femur' (od tego bezpośrednio wyprowadza nazwę rośliny Machek ČSR 158—9).

Lunt Language XXIX 128—33.

T.Sz. — F.S.

bekati bekajo (: *bečq*) 'beczeć, meczeć (o owcach, rzadziej o innych zwierzętach), balare', perf. **beknoti bekno**

~ pol. od XVI w. *bekać bekam* 'balare', dawne i dial. *bekać się* 'odbijać się z żołądka', dłuż. *bjakaś bjakam* 'balare; rechotać, skrzeczeć (o głosie żab)', głuź. *bjekać* 'balare', czes. od XIV w. *bekati bekám* 'balare' (także dial., np. moraw., las.), dial. moraw. *békat se* 'ofukiwać (kogoś), opryskliwie zwracać się (do kogoś)' (np. Bartoš DSM), sła. tylko subst. *béka* 'beksa' (Kálal);

sło. *bekáti bekám* 'balare; pleść, paplać', sch. *békati bēčēm* (: *bēkām*) 'ts.' (RSAN), od XVII w. też 'jąkać się, bełkotać' (RJAZ, RSAN), bułg. dial. rodop. *béka* 'balare' (BDial. II 128);

ros. dial. *békaty* (: z reduplikacją *bébékaty*) 'balare; bełkotać' (Dal), ukr. *békamu békao* 'balare', brus. dial. pld. *békae* 3 sg. praes. 'o głosie owcy' (DABM m. 302). ~

Perf. **beknoti**: pol. *beknąć*, czes. *beknout beknu*, dial. wsch. moraw. *béknút*, sło. *béknúti békne*, sch. *béknuti bēknēm*, maced. *бекнам бекнеи*, ukr. dial. *béknuty* (Żel.).

Por. intensiva: dłuż. *bjakotaś bjakocu*, czes. *bekotati bekotám*, sło. *beketáti -etám* : *-éčēm*, ros. dial. *бекетать* (Dal); substantiva deverb.: czes. *bekot*, sło. *bekòt -óta* : *bekèt -éta*.

Dźwkn. Interi. na oznaczenie głosu owcy: pol. *be, bee*, głuź. *be* (: *bjek*), czes. *bé, bée* (: *bek* 'interi., o głosie saren itp. '), sła. *bé*, sch. *bē* (: *bé*) też jako

wołanie, przywoływanie owiec, bułg. *bée*, maced. *be*, ukr. *bée*. W tej samej funkcji w innych językach ie.: łot. *bĕ*, gr. *βĕ*, łac. *bee*, niem. *bäh*. Formant *-k-* jak w innych czasownikach dżwkn., por. np. *bukati*, *kukati*, *mekati*.

Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *beksėti* 'ryczeć', norw. *bekra* 'beczeć'. Otrębski LP I 121, Pokorny IEW 96.

Zob. *bečati*.

R.L.

beknŏti zob. **bekati**

belnz 'roślina trująca i lecznicza lulek, *Hyoscyamus niger*' : dial. pld. **blnz** 'ts.'

belnz: ~ czes. *bln -u* 'Hyoscyamus; coś nieprzyjemnego, złego' (stąd głuz. *bln* 'Hyoscyamus'), stczes. *blén -a* : *-u* 'Hyoscyamus' (stąd stpol. wyjątkowe w XV w. *blen* 'Hyoscyamus'; śle. *blĕn* 'ts.'). dial. mor. *bl'ém* (z asymilacją *b...n* > *b...m*), śla. *blen -u* 'ts.; gorycz, cierpkość';

sch. *blēm*, *blĕn* 'Hyoscyamus' (nowsze, niezbyt pewne czy ludowe, u Vuka nie zaświadczone; RJAZ I 435, RŠAN I 641), bułg. *блян бялнѣт* 'Hyoscyamus; marzenie', dial. *блянѣо бѣлѣ* 'Hyoscyamus, ziele powodujące bredzenie, majaczenie', maced. *блено билѣ* 'Hyoscyamus', *блен* poet. 'marzenie'. ~

Por. strus. od r. 1073 *беленъ* 'Hyoscyamus', ros. *беленá* 'Hyoscyamus', ukr. dial. *беленá* 'ts.' W ptn.słow. etymologia lud. zbliżyła wyraz do *bĕlz* 'biały', stąd pol. *bieluń*, stpol. też *bielun*, w XV w. również *bielon*, *bielĕn*, *bieluj* 'Hyoscyamus', dłuż. *bĕlman*, dawne i dial. *bĕlan* 'Hyoscyamus', śla. dial. *belian* 'ts.', ros. dial. pskowskie *белын* 'ts.' (tak trzeba też tłumaczyć dawną pisownię ros. *бѣленá*).

blnz: ~ sch. *bŭn búna* 'Hyoscyamus' (u Vuka z Chorwacji), por. też sch. *bŭnika* 'ts.' (stąd bułg. dial. *бунѣка*, rodzime *бленѣка* 'ts.'). bułg. *бѣлнѣвам* 'bredzić, majaczyć, marzyć'. ~

Uderza zbieżność zwrotu: ros. *будто белены обѣлѣся* 'dostał bzika, zwa-riował', sch. *kao da se buna nazobao, najjo*.

Z tym samym pierw. *bhel-* w tym samym znaczeniu 'Hyoscyamus': gal. *belenuntia*, βελένιον, ags. *beolone* (**bhelunā*), śrdn. *bilene*, stwn. *bil(i)sa*, śrwn., śrdn. *bilse* (dziś niem. *Bilsenkraut*); z apofonią stduń. *bylne* (germ. **bul-n*). — Budowa jak w psł. *čelnz*, *grnz* (zob.).

Kretschmer Glotta XIV 96—7, Trautmann BSW 30, Pokorny IEW 120.

Por. *blekotz*.

F.S.

beranz zob. **baranz**

bĕrd'a 'brzemienna, ciężarna, zapłodniona, fetus, praegnans (szczególnie o samicach bydła domowego)

~ czes. *březí*, stczes. *břĕzi*;

śle. *brĕja*, sch. *brĕđa*, cs. *брѣжа*;

rus.-cs. *брѣжа*, *брѣжа* (już w XI w.), *брѣжа*, ros. dial. ptn.-wsch. *берѣжая*, ukr. dial. zach. *берѣжа*. ~

Por. śla. *breživá* 'ts.'

Z ie. **bhera-djā*, od pierwiastka **bher-* 'nieść' w *berp birati* (zob.), co do budowy i rozwoju znaczenia por. lit. *nėščià* 'brzemienna' (**nėš-tjā*) : *nėšti* 'nieść', łac. *forda* 'cielna krowa' : **foro-* 'noszący' = gr. φορός 'niosący, popychający; płodny'.

Meillet DEL³ 408, Niedermann IF XXXVII 146, Trautmann BSW 32.

B.Sz. — F.S.

bĕrd'estb zach. i pld. 'ciąża, czas między zapłodnieniem a porodem, graviditas'

~ czes. *březost*;

slë. *brëjost*, sch. *brëdöst*. ~
Abstractum od *berd'a* (zob.).

B.Sz.

berd'iti dial. zach. i pld. : **berd'ati** pld. 'robić ciężarną, zapładniać, gravidam reddere'

~ czes. dial. pld. *o-brëžiti* (Machek ES 48);
slë. *brëjiti* : *brëjati*, sch. *brëd'ati*, cs. *о-бръдѣти*. ~
Denominativum od *berd'a* (zob.).

F.S.

bergovitz *bergovita* *bergovito* zach. i pld. : **beržistъ** *beržista* *beržisto* zach. i wsch. 'wyróżniający się (stromymi) brzegami, wzniesieniami, pagórkowaty, clivus; mający brzegi, litorosus'

bergovitz: ~ głuź. *brjohojty* 'mający brzegi, pagórkowaty; do brzegu, pagórka podobny' (Pfuhl), czes. *břehovitý* 'spadzisty, stromy', sła. *brehovitý* 'pagórkowaty';

slë. *bregovít* 'pełen wzniesień, pagórkowaty, górzysty', sch. *bregòvit* 'pagórkowaty, górzysty; odnoszący się do góry, znajdujący się na górze', cs. *бръговитъ* 'pagórkowaty, górzysty', bułg. *брезовитъ* 'stromy' (BER I 84), maced. *брезовит* 'pagórkowaty';

rus.-cs. *бръговити* 'górzysty'. ~

beržista: ~ stpol. od XVI w. *brzežysty* 'odnoszący się do brzegu';

ros. dial. *бережистый* : *берëжистый* 'mający wysokie, strome brzegi; znajdujący się w zagłębieniu' (Dal, SRNG), ukr. *бережистий* 'mający wysokie lub strome brzegi'. ~

Od *bergo*, z suf. *-ovitz*, *-istъ*.

W.B.

bergovъ zob. **beržъnъ**

bergul'a 'jaskółka brzegówka, Riparia riparia'

~ czes. *břehule* 'Riparia riparia', sła. *brehul'a* 'ts.' (też dial., Ferianc SNV 242);

slë. *bregùlja* 'Riparia riparia', sch. dial. *bregùlja* 'zołna, Merops apiaster; gatunek jaskółki, Hirundo apus' (RJAZ), 'zimiródek, Alcedo ispida' (RSAN), *bregùljica* 'Riparia riparia';

ukr. dial. *берегуля* 'Riparia riparia' (Hrinčenko), *берегуля* : *берегулька* 'pliszka, Motacilla', dial. poleskie *бэргулька* 'Riparia riparia' (Leks. Poleszja 441). ~

Por. stpol. XVI w. *brzeżółka* 'Riparia riparia'.

Od *bergo*, o suf. *-ul'a* zob. s. 110. Nazwa ptaka od gnieźdzenia się w brzegach rzek.

W.B.

bergo *berga* 'pagórek, wzgórze, stromizna, urwisko; skraj, krawędź, granica między zbiorowiskiem wody a lądem, ripa, litus', dem. **beržъkъ** *beržъka* : pld.-wsch. też **beržъсь** *beržъса*

~ pol. *brzeg -u* (stpol. i dial. też *brzega*) 'skraj, krawędź, granica czegoś, np. między zbiorowiskiem wody a lądem, ripa, litus' od XIII w., stpol. też może 'koryto rzeki', u Trotza, L. *brzeg między polami* 'miedza'; dial. 'urwisko, pagórek, wzgórze', połab. *brig* 'brzeg, ripa, litus' (zamiast spodziewanego **breg*, Lehr-Splawiński GP 66), dłuź. *bróg -a* 'ripa, litus; stok, zbocze, pagórek; wał, nasyp; kupa', głuź. *brjóh -oha* 'ripa, litus; stok, skarpa, pagórek', czes. *břeh -u* 'ripa, litus; stok, zbocze; granica, miedza', dial. też 'kopiec; zbocze, stok', stczes. *břéh -a* : *-u* 'ripa, litus; pagórek, wzgórze, stok', sła. *breh -u* 'ts.';

slë. *brëg* 'ripa, litus; stok, zbocze, pagórek, wzgórze', sch. od XIV w.

br̄ijeg, loc. sg. *br̄ijegu*, nom. pl. *br̄ègovi* 'wzgórze, pagórek; ripa, litus', scs. *бръгъ* -а 'ripa, litus; urwisko, stok, zbocze, praeceps, praecipitium', bułg. *бръгъ* *брезъм* *брезосѣ* 'ripa, litus; przen. granica, przedział; urwisko, wysoka stroma ściana dołu, rowu; wzniesienie, wzgórze', maced. *брезъ* 'ripa, litus; wzgórze, pagórek', dial. *br'ák br'agó* 'miejsce niedostępne w górze, w wąwozie' (Małecki SW II 10);

rus.-cs. *бръгъ*, *брегъ*, *берегъ* 'ripa, litus; urwisko, skała, stok', ros. *бѣрезъ* -а (*на бѣрезы*) 'ripa, litus; susza, ład stały', dial. 'granica, krawędź, skraj; występ spadzisty, stok', ukr. *бѣрезъ* -а 'ripa, litus; skraj, krawędź; obwódka, lamówka, np. sukni', dial. 'pagórek, wzgórze', brus. *бѣразъ* -а 'ripa, litus; skraj, krawędź, granica; obwódka, szlak (tkaniny)'. ~

Z pol.: lit. dawne od XVI w. *bręga* 'brzeg' (Skardzius 46, LKŻod., Fraenkel LEW 55).

Dem. 1. *beržьkъ*: pol. od XVI w. *brzeżek* -żka : -żku, też dial. (Karłowicz SGP, Małecki — Nitsch AJPP m. 325, Dejna AGKiel. m. 648, Sychta SK), dłuż. *bróžk* -żka, głuź. *brjóžk* -żka, czes. *br̄ížek* -žku, stezes. od XIV w. *br̄iežek* -žka : -žku, sla. *br̄iežok* -žka : -žku, też dial. (Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge);

śle. dial. *br̄žžek* -žka (Plet.), sch. od XVI w. *br̄ijèžak* *br̄ijèška*, też dial., np. czakaw. *br̄žžak* *br̄ėška* (Rasprave JAZU I 23), bułg. dial. *бр̄жжѣк* (Mladenov Vidin);

ros. *березжѣк* -жкѣ, też dial. (SRNG), ukr. *березжѣк* -жкѣ, brus. *беражжѣк* -жкѣ.

2. *beržьсь*: śle. przestarz. *br̄ėžec* -žca (dziś *br̄ėžec* -gca), sch. dawne od XVI w. *br̄ijèžac* -žca;

strus. *березжѣць* NM, ukr. dial. *березжѣць* (Poleszje 216).

Kontynuuje ie. *bherghos* 'wzniesienie, góra', dokładny odpowiednik: stwn. *berg* (dziś niem. *Berg*) 'góra', z odmienną tylnojęzykową: awest. *barəzah-* n. 'wzniesienie, góra', orm. *berj* 'wzniesienie, wzgórze'.

Kiparsky GLG 101—2, Trautmann BSW 30—1.

B.Sz. — F.S.

berka zob. **berkъ**

berkti *bergo* pld. i wsch. 'strzec, pilnować, chronić, dbać'

~ stsch. *br̄jèci br̄žēm* (**berkti bergo*) XIII—XVII w. 'strzec, pilnować; zachowywać, przestrzegać, świętować (dzień święty)', dziś dial. czakaw. *br̄ici br̄žen* 'świętować, obchodzić święto, slaviti' (Skok ER I 210—1), scs. *бръшти бръжъ* (part. praet. act. *бръгъ*) 'troszczyć się, starać się, dbać', zwykle z negacją: *небръшти* 'nie dbać, zaniedbywać';

rus.-cs. *бръшти бръгоу*, *бр̄ещи брегѣу*, *берехи берегѣу* 'troszczyć się, dbać', częściej z przeczeniem *небръшти* 'nie troszczyć się, nie zwracać na coś uwagi', ros. *беречь березу березжѣшь* 'strzec, pilnować, chronić, ochraniać; szanować, oszczędzać', dial. wsch. 'ugaszczać, przyjmować troskliwie, serdecznie, częstować; pieścić', ukr. *березти березжѣ березжѣу* 'strzec, chronić, przechowywać; szanować, oszczędzać', brus. *бераччи берачжѣ беражжѣу* 'strzec, pilnować, chronić'. ~

Najbliższe odpowiedniki w germ.: goc. *bairgan* 'chronić, strzec, przechowywać, zabezpieczać', stnord. *bjarga*, stwn. *bergan*, niem. *bergen* 'ts.' (ie. **bhergh-*). Z apofonią: lit. dial. wsch. *biřginti* 'oszczędzać'.

Buga RFV LXX 102, Trautmann BSW 31, Kiparsky GLG 59.

B.Sz. — F.S.

berkz : **berka** : **berkyn'i** 'drzewo liściaste Sorbus torminalis'

berkz: ~ pol. *brzek* 'Sorbus torminalis' z wtórną nosowością (o zjawisku tym Bunc LS III 151—9), w XV w. wg Słownika stpol. I 168 *brzak* (zapis *brzook*, czytany chyba trafniej przez Brücknera SE 44 jako *brzok* zamiast *brzek*, z nieregularnym -o- przed tylnojęzykową jak w *macocha*), u L. nie notowane, dłuż. *brók* 'Sorbus torminalis', czes. *brék* 'ts.', dial. *brák* 'ts.' (**bręka*), stczes. *brék* 'acer', sła. dial. *brek* 'Sorbus torminalis; jawor Acer platanoides; klon';

sł. *bręk* 'Sorbus torminalis', sch. wyjątkowe *brék* 'ts.' (RSAN, Simonović BR);

ros. *бѣpek* 'Sorbus torminalis' (Vasmer REW I 77), ukr. *бѣpek* : *брак* < **bręka?* 'ts.' (Makowiecki Sł. bot. 354). ~

berka: ~ pol. *bereka* 'Sorbus torminalis' (nowe z rus., u L. jeszcze nie notowane), dłuż. *bręka* dial. przestarzałe 'ts.';

sł. *bręka* 'Sorbus torminalis', 'jarzab mączny, Sorbus aria', sch. dial. wyjątkowe *brjeka* 'Sorbus torminalis' (RSAN);

ros. *бepéka* 'ts.' (Vasmer l. c.), ukr. dial. *бepéka* 'Pyrus torminalis'. ~ **berkyn'i** (z suf. -y-n'i niezadkim w nazwach roślin, zob. s. 139, Zubatý AslPh XXV 355—65, Studie II 335—45, Laskowski JP XLII 171—87, por. bułg. dial. *bréka* 'rzepak, Brassica napus'): ~ pol. *brekinia*, *brzekinia* 'Sorbus torminalis' nowe, u L. nie notowane, czes. *brékyně* 'owoc drzewa Sorbus torminalis', dial. *brákyně* też 'Sorbus torminalis', stczes. *brékyně* 'ts.', sła. *brekyňa* 'Sorbus torminalis';

sł. *brekinja* 'Sorbus torminalis', sch. *brékinja* od XIII w. też 'owoc tego drzewa', rzadko też 'jarzab mączny, Sorbus aria', dial. *brékinja* (Elezović Kos-Met.), bułg. dial. *брéкина* (Strandža, BDial. I 69), *брéкина* (Botevgrad, BDial. I 186), *брéкина*, *брéкина* 'Sorbus torminalis, Pirus torminalis', maced. *брекина* 'Sorbus torminalis';

ukr. dial. *бpякiня* 'Sorbus torminalis' (Zel., Makowiecki Sł. bot.). ~

Ze słow.: węg. *berkenye* 'Sorbus' od XI w. (Kniezsa MNSJ I 1, 89).

Por. gluz. *brékowo* 'drzewo morwowe'.

Etymologia niepewna. Dotychczasowe próby objaśnienia wyrazu nie zadowolają. Berneker SEW dopuszczał możliwość związku z lit. *brinkti* -*kstu* 'napęcznieć, nabrzmieć' (ps. *bręknoti* zob.) w oparciu o zaświadczone postacie sprowadzające się do **bręk-* (pol. *brzek*, czes. dial. *brák*, ukr. *бpак*), może to być jednak wtórna adideacja drogą etymologii ludowej. Również niepewny związek z *brěskz* 'cierpki smak' (przyjmowany przez Mladenowa EPR). — Machek LP II 156, ČSR 114, ES 47 uważając wyraz za protoeuropejski łączył z germ. **spero* 'Sorbus' (stwniem. *sperboum*, niem. *Speierling*, *Spierting*).

Moszyński PZJP 53—6, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 148—9, Skok ER I 206. B.Sz. — F.S.

berkyn'i zob. **berkz**

bermeněti *bermenějo* pld. i wsch. 'zachodzić w ciążę' (zwykle z pref. *za-*)

~ bułg. *забременѣя -нѣеи* 'zajść w ciążę';

ros. *берѣменеть -нею -неешь* 'zachodzić w ciążę', ukr. dial. *заберемѣнѣти* 'zajść w ciążę' (Zel.). ~

Derywat od *bermę*, o budowie zob. s. 47.

W.B. — F.S.

bermeniti *bermen'o* zach. i pld. 'nakładać brzemię, ciężar, obciążać, obarczać'

~ gluz. *brēmjenić -nju* 'obciążać, obarczać, objuczać', czes. u Jungmanna *brēmeniti -ním* 'ts.';

sł. *bremeniti -nim* 'obciążać, obarczać', sch. dawne od XVI w. *obremeniti -nim* 'obciążyć', dawne i dial. 'zajść w ciążę', zwłaszcza *obremenjena* 'ciążarna' (RJAZ), *zabremeniti -nim* 'zajść w ciążę' (RSAN), scs. ОБРЕМЕНИТИ -НИМ 'obciążyć, obarczyć', bułg. *обременя -ниму* 'ts.', maced. *обремену* 'ts.', *забремену* 'zajść w ciążę';

ros. *бремени́ть* 'nakładać ciężar, brzemie; dręczyć, przygniatać' (Dal, SRNG; : rus.-cs. *брѣмя* 'ciężar, brzemie').

Na prapostac *bermiti* (bez *-en-*) wskazuje być może scs. ОБРЕМЬИМ 'obciążając' (Supr.).

Derywat od *berme*, o budowie zob. s. 57.

W.B. — F.S.

bermenъce : **bermъce** : zach. **bermečъko** dem. od *berme*

bermenъce : ~ stczes. *brěmence*;

sł. *bremence*, sch. *bremence* : *brēmēnce -ceta* (RSAN), bułg. *брѣменце* (Gerov);

por. nowsze derywaty z suf. *-zko*: pol. *brzemionko* (też dial. Karłowicz SGP), czes. *brěmēnko* : *brēmīnko*, dial. *brēmenko* (Lamprecht Opava). ~

bermъce : ~ sł. dial. *brēmce* (: *bremec* m.);

ros. dial. *берѣмце* (SRNG), brus. dial. *берѣмце* (Nosovič); na postać tę wskazuje też ros. dial. *берѣмечко* (< **bermьč-ъko*), SRNG. ~

Por. dłuż. *brěmuško*.

bermečъko : ~ pol. od XVI w. *brzemiaczko* (też dial. Karłowicz SGP), dłuż. dial. *brēmēško*, stdłuż. XVI w. *brēmēško*, głuż. *brēmješko* (też dial. Michalk Neustadt), czes. rzadkie *brēmīčko* (też dial. Hruška DSCh), stczes. *brēmīečko*, sła. *bremiačko* (Kálal); ~

por. mogące wskazywać na pierwotną postać *bermečъce* (o budowie zob. s. 101) sch. *breměšce* : *brēmēšce*.

Deminutiva od *berme* *bermene*, o budowie zob. s. 101.

W.B. — F.S.

bermenъnъ *bermenъna* *bermenъno* 'obciążony brzemieniem; ciężarny'

~ pol. *brzemienny* 'obciążony, naładowany czymś, ciężki', *kobieta brzemienna* 'kobieta w ciąży, praegnans' (stpol. XIV—XVI w. tylko w tym znaczeniu), dial. kasz. *brēmānno* 'ciążarna' (Lorentz PW: < **bermenъnъ*), czes. książkowe *brēmenný* 'obciążony czymś, ciężki' (Přír. slov., SSJČ), u Jungmanna 'trudny, uciążliwy';

scs. *берменънъ* 'obciążony, oneratus' (Supr.), maced. *бремен* 'ciążarny'; strus. XV w. *береминъна* 'ciążarna, o kobiecie' (Srezn. III), ros. *береминная* 'ts.' (dawne też w cs. postaci *бременный*, stąd wg BER I 77 bułg. *брѣменен -на* 'ciążarny'), ukr. *береминний* (: w cs. postaci *брѣменный*) 'ciążarny, w ciąży' (Žel.), stukr. XVII w. *береминная* 'ciążarna, o kobiecie', XVII—XVIII w. *береминна* 'ts.' (Tymčenko). ~

Por. zaświadczone szczerkowo formacje bardziej archaiczne:

1. utworzone po odcięciu *-en-* (por. *bermenъce* : *bermъce*) sch. dial. od XVI w. *brēmān -mna* 'ciążarny, w ciąży' (wg Skoka ER I 201 z **bermenъnъ*);

2. *bermenъnъ*: sch. *brēmēn -na* 'ciążarny, brzemienny, o kobiecie'.

Adi. do *berme* *bermene*.

W.B. — F.S.

bërme *bërmene* 'noszenie', 'ciężar noszony, naręcze, wiązka, toból', 'plód'

~ pol. *brzemie brzemienia* od XIII w. 'ciężar, ładunek', przen. 'ucisk', stpol. też 'duży toból do noszenia na plecach', 'naręcze, wiązka np. drzew, słomy' (dziś dial.), 'nabrzmienie', *wstąpić w brzemie* 'zajść w ciążę', u L. *brzemie kobiece* 'noszenie kobiet, plód w żywocie matczynym', dłuż. *brēme* (dial.

b'reme -*měna* 'ciężar, ładunek, jarzmo, toból, tłumok, wiązka; miara zbożowa (der Malter = 12 Scheffel)', głuz. *brēmjo -mjenja* (dial. *brjemje*, Michalk Neustadt) 'ts.', czes. arch. *břimě břemene : břemena* (nowotwór czes. *břemeno*; stczes. *břimě*) 'ciężar, ładunek, toból', przen. 'ciężki obowiązek', dial. laskie *narodili se v jednom břemeně* 'są bliźniakami', (podobnie w sła. dial.), sła. arch. *bremä* (nowe wtórne *bremeno*) 'ciężar, ładunek, brzemie';

sł. *brème -měna* 'ciężar, toból, tłumok, wiązka; płód w łonie matki', przen. 'ciężki obowiązek, obciążenie, danina', *v velikem bremenu* 'bliska porodu, rozwiązania', sch. *brème brēmna* pl. *breměna* (od XII w.) 'onus, ciężar noszony zwykle na plecach, ramionach, brzemie, wiązka; płód w łonie matki; przen. męka, trud, ciężki obowiązek', przestarz. 'danina, podatek', dawne i dial. 'miara ciężaru' (np. siana, słomy), scs. *бремѣ бремѣне* 'ciężar (też przen.), ładunek; onus, sarcina, merces', bułg. *брѣме* pl. *бремена* 'ciężar, ładunek' ('toból, naręcze, wiązka'), przen. 'męka, cierpienie, smutek', maced. *брѣме* 'ts.',

rus.-cs. *берѣме* 'ciężar, naręcze, wiązka, toból, tłumok, onus, fascis, sarcina', ros. dial. i pot. *берѣмя* (w języku liter. z cs. *брѣмя* przestarz.) -*мени* 'ciężar, wielkie naręcze, wiązka, toból; brzuch zwłaszcza kobiety brzemiennej; brzemienność; ciąża; mnóstwo', *берѣмя положить* 'spowodować ciążę' (SRNG), stokr. XVI—XVII w. *берѣмѣ* 'ciężar, brzemie; naręcze, wiązka' (Тумѣнко; ukr. dawniejsze *брѣмя -ени* 'ciężar, brzemie' z cs.), brus. *бярѣмя* n. 'naręcze, wiązka'. ~

Por. 1. *bermъkъ*, zwykle *obermъkъ*: ros. dial. *oberémok -mka* 'wiązka, naręcze' (Dal), ukr. *oberémok -mka* 'ts.', dial. też *oberém -mu*: *berémok -mka* 'ts.', brus. *абярѣмак -mka* 'ts.', dial. *берѣмо, oberémok* 'ts.' (Nosovič),

~ ukr. *obereměnok* 'naręcze, wiązka' (Žel.);

2. coll. *bermenje* : *bermje* (o budowie zob. s. 85—6): czes. *břemení* n. (Jungmann), sch. *brēmēnje* (RSAN);

ros. dial. *берѣмье -мья* 'wiązka drewna' (SRNG). ~

Derywat od pierwiastka **bher-* 'nosić, nieść' (zob. *birati bero*) z zachowanym podstawowym znaczeniem 'nosić'. Budowa jak w *sěmę, vymę, znamę*. Pierwotnie nomen actionis 'noszenie', stąd nomen acti 'to, co się nosi, nieśie' > 'ciężar, płód'. Intonacja akutowa wskazuje na prapostać **bherə-*, najbliższe więc stoją wed. *bhārīman-* 'niesienie, otrzymywanie', por. też gr. *φέρμα -ατος* n. 'to, co się nosi; płód w łonie matki, płód ziemi'. Zob. s. 126—7.

Meillet RS II 62, Trubeckoj MSL XXII 253—7, Isačenko Studie Havránek 121—2, Mátl ib. 143. B.Sz. — F.S.

bermęćsko zob. **bermenъce**

bermъce zob. **bermenъce**

bersky berskъve : zach. **berskyn'i** 'niewielkie drzewo owocowe z rodziny różowatych *Prunus persica*; owoc tej rośliny'

bersky: ~ pol. dawniejsze *brzoskiew* (u L. bez przykładu z oboczną postacią *broskiew* powstałą ze zmieszania z wyrazem innego pochodzenia *broskiew* 'kapusta ogrodowa, *Brassica oleracea*'), stczes. *břěskev* f. '*Prunus persica*', dziś *broskiev* 'ts.' (z kontaminacji z *brosky* '*Brassica*', Šmilauer NŘ XXVI 171, Machek ČSR 113, ES), dial. *broskva* 'ts.', sła. dial. *breskev, breskva* '*Prunus persica*';

sł. *břěskev -kve* : *brěskva* '*Prunus persica*', sch. *brěskva* od XVIII w., dial. zach. *briskva* 'ts.' ~

Z wtórną zmianą znaczenia (por. Vasmer REW I 78): ros. *берескэд* (Dal) 'łoczyga pospolita, Lapsana communis'.

berskyn'i (o budowie p. *berkyn'i*): ~ stpol. XV w. *brzoskini*, *brzoskinia*, *bro-skinia* (ta ostatnia postać, notowana jeszcze u Mącz. 205 b, ze zmieszania z wyrazem innego pochodzenia: *broskiew* zob. *bersky*, *brosky*), dziś pol. *brzoskwini* notowane od XV w. (oparte na postaci *brzoskiew* *brzoskwi* zob. *bersky*; z pol.: ros. dawniejsze *броскви́на* 'Persica vulgaris', u Dala *бруски́на* jako pld., ukr. dial. *бруски́на*, *броскви́ня* może i *брескви́ня* 'morela', por. stpol. *brzeskinia*), sła. dial. *breskińa* (Kálal, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge), w języku liter. *broskyńa* (ze zmieszania z *brosky* p. wyżej). ~

Por. w tym samym znaczeniu 'Prunus persica' dłuż. *brasken*, dawne u Megisera *bresk*, głuź. *brěšk* : *brěska*, *brěška*, *brjóska*; sła. adi. *brěskov* 'brzoskwiniowy', sch. dawne wyjątkowe *brěskov*.

O ukr. *брóска*, dial. *борóска*, *брéска* zob. Rudnyčkyj ED 3, 217.

Ostatecznym źródłem jest łac. lud. *pers(i)ca*, zaświadczone od III w. Najwcześniej zaświadczona postać germ. śrwniem. *pfirsich* XII w. (dziś niem. *Pfirsich* 'brzoskwini') nie wyjaśnia całkowicie psł. *bersky*. Budowa jak w innych starych nazwach roślin, zob. *berky*, *myky*, *tyky*.

Kiparsky GLG 120—2 (z przeglądem dawniejszej literatury), Machek ČSR 113. F.S.

berskyn'i zob. **bersky**

bersta : **berst** : **berstъ** 1. dial. pñ. 'zwierzchnia kora brzozy, liber, cortex betulae'

W tym samym znaczeniu:

bersta: ~ pol. prowinc. wsch. *brzosta* (SWil.);

ros. *берэ́ста* : *берэ́ста* : *берэ́ста*, brus. *бярóста*. ~

bersto: ~ strus. *бересто*, ros. dial. *берэ́сто* : *берэ́сто* : *берэ́сто* (SRSO 35, Melničenko Jaroslavl), ukr. dial. zach. *berězmo*, por. pol. dial. kasz.-sli. *bróstu*o*, a może i stpol. **brzosto*, zaświadczony tylko gen. sg. *brzosta* (u Cygańskiego r. 1584, BPP 64 s. 241, 451—2), nom. sg. możliwy więc też **brzost* zob. niżej; por. także stpol. w XIV w. *brzosc* 'pławik sieci' (dla Słow. stpol. I 171 niejasne) < **berstje*, budowa jak w pol. *pluco* 'narząd oddychania, pulmo' : stpol. i dial. *pluto* 'pławik, pływak sieci, korek', zob. *plut'e* : *pluto*. ~

berstъ: ~ stpol. w XV w. wyjątkowo *brzost* (Słownik stpol. I 172 rekonstruuje znaczenie 'kij, łyko do wiązania' jako niepewne), wyjątkowo także i w XVI w. (SP XVI IBL);

ukr. *берест* (akcent zapewne wtórny pod wpływem *běrstъ* 'Ulmus'). ~

Najprawdopodobniej pierwotnie przymiotnik od pierwiastka tego samego co *běrza*. Sufiks *-tъ* jak w psł. *žl'tъ*, *zoltъ*, *bolto*.

Moszyński JP XXXV 125.

B.Sz. — F.S.

berstěnz adi. pñ. 'z kory brzostowej', też wtórne subst. 'naczynie z kory brzostowej'

~ pol. (SW) *brzościany* 'z kory brzostowej';

ros. *берестяный* : *берестяной* 'zrobiony z kory brzostowej', ukr. *берестяний*, brus. *берасцяны* 'ts.'

Substantywizowane adi.: pol. dial. *brześcian* 'stary rozbity garnek, opleciony wokoło łykiem' (Karłowicz SGP: z terenów białoruskich);

ros. dial. *берестян* 'przedmiot zrobiony z kory brzostowej; naczynie oplecione korą brzostową (pskowskie); dzięgieć z kory brzostowej' (Dal, SRNG). ~

Tu też wsch.słow. *berstěnzka* 'naczynie, pudełko z kory brzozowej': ros. dial. *берестянка*, ukr. dial. *берестянка*, brus. *берасцянка*.

Por. także z suf. *-enʹ* : *-ьnz*: ros. dial. *бѣрестѣнь* (wg SIAN gen. *-стня* : *-я*) 'rzecz zrobiona z kory brzozowej, naczynie z kory brzozowej', brus. dial. *берасцѣнь -еня* 'wielki garnek opleciony korą brzozową'.

Od *bersta* 'kora brzozowa'. Por. też *berstěnz* 'brzostowy, ulmeus': pol. dial. *brześciany* 'brzostowy' (Karłowicz SGP: Tykocińskie), stsch. *bresten* 'ulmeus' (2 razy w XI w. w nazwie potoku i nazwie miejscowej, RJAZ).

B.Sz. — W.B.

bersto zob. **bersta**

berstovъ 'ulmeus' adi. poss. do *bersta* 'Ulmus'

~ pol. *brzostowy* (od XVI w.), sła. *brěstový*;

sł. *brěstov*, sch. *brěstov* (od XIII w.; dial. sztok. i czakaw. *brěstov -ōva -ōvo* Elezović Kos.-Met., Rasprave JAZU I 22), cs. późne *brastovъ*, bułg. *брастов* (dial. zach. też *brěstmōs*), maced. *брестов* (dial. też *brěstmōs* Vidoeski Kumanovo 111);

rus.-cs. *brastovъmi*, ros. *бѣрестовый* (SIAN), ukr. *бѣрестовий*. ~

Por. 1. sch. dawniejsze (np. Della Bella) *brijestan brijesna* : *brjestni* = *brěstov*.

2. adi. poss. do *bersta* 'cortex betulae': ros. *берѣстовый* 'zrobiony z kory brzozowej', ukr. *берѣстовий* 'ts.', brus. *берастовы* 'ts.'.

Do *bersta* 'Ulmus' (zob.).

W.B.

berstъ 1. zob. **bersta**

berstъ 2. 'drzewo liściaste, gatunek wiązu, Ulmus'

W tym samym znaczeniu (zwykle *Ulmus campestris*): ~ pol. *brzost-u* 'wiąz górski *Ulmus montana*', stpol. od XV w. wg Rostafińskiego Symbola I 143 '*Ulmus campestris*' (w tłumaczeniu Crescencjusza Ksiąg o gospodarstwie r. 1549 przeciwstawiany *wiązowi* wysokością i szerokością), u Karłowicza SGP I 128 pln., też kasz., czes. *brěst -u* także dial., stezes. *brěst -a* : *-u*, sła. *brést -a* (też dial.);

sł. *brést -a* (też dial.), sch. *brêst brêsta*, loc. *brêstu* od XIV w. (także dial.), już w XI w. w nazwie miejscowej, bułg. *браст брастѣм*, dial. też *brěstmō* (Stojkov Banat), maced. *брест*, dial. *br'ās*, *br'āstō*, *br'āst br'āstōt* (Małecki SW II 10);

ros. *бѣрест -a* (też u Dala), ukr. *бѣрест -a* (dial. łemk. 'brzoza', Stieber AJŁemk. IV m. 171), brus. *бѣраст -a*. ~

Od pierwiastka tego samego co *bërza*, ze zmianą intonacji (**bêrz-tō*). Dokładne odpowiedniki: goc. *batrhts*, stwniem. *berakt* 'jasny, błyszczący'.

Rostafiński Symbola I 143, Berneker SEW I 52, Vasmer ZslPh II 57—8, Machek ČSR 129—30. Por. zastrzeżenia i próbę innego objaśnienia: K. Mozyński JP XXXII 195, XXXV 123—5, PZJP 32—3 (zob. też Verdiani *Botanica e linguistica...*, 1959, 59—60).

B.Sz. — F.S.

berstje coll. 'brzosty, ulmi, las brzostowy'

~ pol. częsta NM *Brzeście*;

sł. *brêstje* 'las brzostowy' (też dial. w Karyntii) : *brêstōvje* 'ts.', sch. *br̄-ješće* coll. 'ulmi' od XIV w. (u Vuka płd.) : *br̄šće*, u Belostenca XVII—XVIII w. *br̄stōvlje* 'ts.', cs. *br̄stie* coll., bułg. *br̄estъe*, maced. dial. *br'astē* 'ts.' (Małecki SW);

strus. NM *берестіе*. ~

Coll. od *berstz* 2. (zob.). Zob. s. 85—6.

F.S.

bërza 'drzewo liściaste, zwykle o białej łuszczącej się korze, *Betula*'

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *brzoza* od XV w., połab. *brezø*, dłuź. *brāza*, głuź. *brēza*, czes. *bříza*, stczes. *bříeza*, śl. *breza*;

śl. *brēza*, sch. od XIII w. *brēza* wsch. i pld. (ikawskie *brīza*), bułg. *брезá* dial. też *брéза*, *бepáza*, maced. *бpeза*;

ros. *берéза*, ukr. *берéза*, brus. *бярóза*;

jako m.: śl. *brëz -éza*, sch. *brëz m.* (nie tylko u Belostenca, Jambrešicia, wyjątkowo w XIX w., RJAZ I 632, ale też dial., RSAN). ~

Odziedziczony wyraz ie., pierwotnie f. o temacie na -o-: *bherǫgos*. Na gruncie poszczególnych języków ie. uległ wtórnym przekształceniom zmieniając bądź formę, bądź rodzaj. W psł. przeszedł do tematów na -a- (por. *snacha* < ie. *snusos*). Najbliższe odpowiedniki (w tym samym znaczeniu): łot. *bērza*: *bērzs*, *bērtz*, stpr. *berse*, lit. *bērzas*, stnord. *bjork f.* (**bherǫgā-*), stwn. *birihka* (**bherǫgā-*), stind. *bhūrja*- m. (z odmiennym zredukowanym wokalizmem), oset. *bärz*. Pierwotne znaczenie 'błyszcząca, biała' (brzoza wyróżnia się swą jasną, białą korą). Wyraz ie. nawiązuje do pierwiastka *bherǫg-* 'błyszczący, biały' (zob. *berzš*).

Meillet RES III 197, SC 344, Trautmann BSW 32, Moszyński PZJP 27.

B.Sz. — F.S.

berzica dem. do *berza*: dial. pñ. **berzŷka** 'ts.'

berzica: ~ pol. dial. *brzezica* 'brzoza' (Karłowicz SGP), dłuź. *brāzycā* 'pojedyncza brzoza; gałązka brzozowa', głuź. *brēzycā* 'brzoza', czes. dial. *březica* dem. (Bartoš DSM);

śl. *brēzica* dem., sch. *brëzica* dem., też *Brëzice* NM, bułg. *брезѣца* 'brzoza' (Gerov, Mladenov BTR);

ros. dial. *берэзѣца* 'sok brzozowy' (Dal, Pskov. Slov.), 'zagajnik brzozowy' (Pskov. Slov.). ~

berzka: ~ pol. *brzózka* dem. od XVI w., dłuź. *brāzka* dem., *brāzki* pl. też 'lasek brzozowy', dial. 'brzozowe gałązki do majenia', czes. *břízka* dem. (już stczes. *Březka* NM: *Břiezka* NO), śl. *briezka* dem.;

ros. *берэзка* dem., dial. 'gałązki brzozowe' (Pskov. Slov.), też w nazwach roślin, np. 'powój polny, *Convolvulus arvensis*', ukr. *берізка* dem., *берэзка* 'powój, *Convolvulus*', brus. *бярóзка* dem., też 'powój, *Convolvulus*'. ~

Por. sch. *brëzika* 'brzoza' (RSAN).

Od *berza* (zob. s. 94—5, 98—9).

W.B. — F.S.

berzina 'las brzozowy, zarośla brzozowe; gałązki brzozy; drewno brzozy': 'pojedyncza brzoza'

~ pol. *brzezina* 'las brzozowy, zarośla brzozowe, brzozy w lesie; cięte gałązki brzozy; drewno brzozy' (od XV—XVI w.), przest. i dial. też 'brzoza, *Betula alba*' (od XVI w.), połab. *no brizajna* (loc. sg.) NT, dłuź. *brāzyna* 'lasek brzozowy; drewno brzozowe', głuź. *brēzyna* 'lasek brzozowy', czes. *březina* 'brzozowy las, gaj, zarośla brzozowe' (od XIV w.), dial. też 'brzoza' (Hruška DSCh), śl. *brézina* 'las brzozowy', dial. 'gałązki brzozy' (Buffa Dlhá Lúka);

sch. rzadkie *brëzina* 'brzoza, gałązki brzozowe' (RJAZ z XIX w.), w RSAN 'brzozowe drewno', też *Brëzine* NM;

ros. przest. i dial. *берэзіна* 'zrąbana lub zwalona brzoza', dial. 'pojedyncza

brzoza; wielka brzoza, zrąbana brzoza, pień brzozy; drewno brzozy; pręt, kij brzozowy; gałązki brzozowe' (Dal, SRNG, Pskov. Slov.), ukr. березина 'las brzozowy; zrąbana lub zwalona brzoza, drzewo brzozowe', dial. też 'brzozowe gałązki' (Hrinčenko, Slav. Leks. 74: -uná), łemk. безезина coll. 'brzozy' (Stieber AJŁemk. IV m. 171, koment. s. 5), brus. бярэзіна 'brzoza'. ~

Por. z rozszerzeniem -ov-: czes. březovina 'las brzozowy' (Jungmann), też Březovina liczne NM, sło. brězovina 'ts.; drewno brzozowe', sch. brëzovina: brëzovina 'drewno brzozowe', dawne coll. 'brzozy'.

Pierwotne coll. od berza, o budowie zob. s. 120—3. Por. lit. beržynas m., łot. bērziens m. 'las brzozowy' (Lohmann KZ LVII 44). W.B. — F.S.

berzovъ 'związany z brzozą, dotyczący brzozy, z brzozy zrobiony, betulinus, cum betulis, e betula factus, betulae'

~ pol. brzozowy od XV w., dłuż. brázowy, głuź. brëzowy, czes. březový: brízový (już stczes. břézový od XV w.), sła. brezový;

sło. brëzov, sch. brëzov od XIV w., bułg. брѣзов: брѣзов, maced. брезов; strus. безезовый od XII w., ros. берëзовый, ukr. берëзовий, brus. бярэзавы. ~

Przymiotnik ten substantywizowano przy pomocy kilku suf. (niektóre z tych formacji mogłyby być już psł.), stąd:

berz-ov-ica 'coś z brzozy, np. sok brzozowy, kij brzozowy; miejsce porośnięte brzozami' (o budowie zob. s. 98—9)

~ stpol. XV w. niepewne brzozowica 'łąka, na której rosną brzozy', czes. dial. březovica 'sok brzozowy', Březovicé NM (już stczes.), sła. dial. brezovica 'sok brzozowy', też 'kij, pręt brzozowy';

sło. brëzovica 'sok brzozowy; pręt brzozowy', sch. brëzovica 'pręt brzozowy', dial. też 'gatunek trującego grzyba' (RSAN), częste NM i NT (góra, rzeka), bułg. Брëзовица NM (BER I 76);

ros. берëзовица (dial. też берëзовица) 'sok brzozowy; napój z tego soku', ukr. безезовица 'sok brzozowy'. ~

berz-ov-ka 'coś z brzozy, np. przedmiot zrobiony z kory brzozowej lub gałązek brzozy' (o budowie zob. s. 94—5)

~ pol. dial. kasz. brzóvka 'tabakierka z kory brzozowej', głuź. Brëzovka NM, czes. březovka 'tabakierka z kory brzozowej; miotła brzozowa; pręt brzozowy', u Jungmanna też 'gatunek grzyba, opieńka, Agaricus campanulatus', dial. wałaskie 'sok brzozowy', rzadkie brízovka 'pręt brzozowy', sła. wsch. Brezufka NM;

sło. brëzovka 'pręt brzozowy; sok brzozowy', sch. brëzovka 'gatunek trującego grzyba, Lactarius torminosus; ptak Tetrao tetrix';

ros. берëзовка 'wódka, nalewka brzozowa', dial. 'sok brzozowy; ptak sowa, Surnia ulula i świstunka, Phylloscopus sibilatrix', ukr. берëзівка 'nalewka brzozowa', dial. bojk. берëзівка 'brzoza'. ~

berz-ov-ecъ 'pręt brzozowy, las brzozowy' (o budowie zob. s. 99—101)

~ pol. dial. kasz. Brzóve NT (pole i las brzozowy), głuź. brëzovec 'pręt brzozowy, gałązka brzozowa', czes. dial. březovec -vca 'ts.', sła. brezovec -vca 'ts.';

sło. brëzovec 'kij, pręt brzozowy; bot. Rotwurz, tormentilla', sch. brëzovac -ovca 'pręt brzozowy', dial. 'las brzozowy', 'grzyb Lactarius torminosus', liczne NM (RJAZ);

strus. безезовиць NM, ukr. Берëзовець NW. ~

berz-ov-ikъ 'las brzozowy; coś związanego z brzozą' (o budowie zob. s. 90—1)

~ pol. reg. *brzozowik* 'sok brzozowy' (SJP PAN), dial. kasz. (z wtórnym suf. *-nik*) *břozovník* 'las brzozowy';

sch. *brzodník -íka* 'las brzozowy', też NM (RJAZ);

ros. *берёзовик* 'grzyb podbrzeźniak, *Boletus scaber*', dial. też 'las brzozowy; sok brzozowy; chrząszcz majowy; gatunek cietrzewia', brus. *берёзавик* (u Nosoviča *бёрёзовик*) 'sok brzozowy', dial. *березовік* 'marzec' (Nosovič). ~

Adi. poss. do *berza*.

Por. *berzъnъ*.

B.Sz. — W.B. — F.S.

berzozolъ dial. wsch. 'miesiąc marzec (Martius) lub kwiecień (Aprilis)'

~ strus. *березозоль* już w r. 1144 'kwiecień' (u Srezn. też bez przykładu cs. *березозоль* 'ts.'). ros. dawne *березозъл березозоль* 'marzec lub kwiecień' (Dal, SIAN, w SRNG nie notowane), ukr. dawne *березозоль* (r. 1691, Rudnyčkyj ED 2, 110), dawne i dial. *березозіа -зольа, березозіль -зільа*, skrócone: *березіль -зільа, бєрезіль -зіля* 'marzec', dawniej też 'kwiecień' (transpozycją skrótu ukr. jest rzekomo pol. *brzezol* 'marzec' w Słowniku pol.-ros. C. Kondratowicza, Petersburg 1775 zob. Obrębska-Jabłońska SO XX 2, 109—13).

Złożenie z *berza* + *zola* 'popiół'. Nazwa nawiązuje do pierwotnej żarowej uprawy roli, podstawowe znaczenie 'pora palenia drzew i sporządzania popiołu (psł. *zola*) brzozowego, służącego za żyzną warstwę gleby pod zasiew'. — Rus.-cs. *березозоль* 'kwiecień' z adideacją drugiego członu drogą etymologii ludowej do *zor'a* 'aurora, lux'.

Miklosich SM 2—3, Hensel, Słowiańszczyzna średniowieczna, Poznań 1952, 19, Obrębska-Jabłońska, l. c., Hołyńska PJ PAN 51 s. 35—9. — Miklosich LP 17 interpretował jako „betularum viriditas i. e. mensis, quo betulae virescunt“ (por. też Vasmer REW I 77).

B.Sz. — F.S.

berzъ dial. zach.-płd. 'koloru brzozy, z białymi plamami, pręgami'

~ pol. dial. *Brzeza* 'nazwa krowy' (Karłowicz SGP I 128 z Krakowskiego zob. niżej), czes. dial. *březl* (= *březavá kráva*) 'z białym grzbietem i brzuchem', *brezo* 'wół tejże barwy';

śle. *bręza* 'nazwa krowy albo kozy z białymi pasmami', sch. dial. *brěz* m., *bréza* f. wsch. i płd. nazwa i imię domowych zwierząt o sierści podobnej kolorem do brzozy, np. białych z czerwonymi plamami, czy też z białymi albo czarnymi pręgami na głowie', ikawskie *brīza* 'kobyła z białym nosem', bułg. *бръз* pl. *брѣзу* 'z białą plamą na czole (o bawole)', zach. *Брѣза* 'imię bawolicy z białą plamą na czole', maced. *брез* 'z białą plamą na głowie', *брѣза* 'biała plama na głowie zwierzęcia'. ~

Derywaty: ~ pol. dial. *brzeziaty* 'obojętnej maści z białą pręgą wzdłuż grzbietu', rzadziej 'pstry' (Zaręba NB 68), *brzezula* 'krowa o grzbiecie i brzuchu białym' (= (krowa) *brzezawa* (u Karłowicza SGP I 127, np. z Ropczyckiego), czes. dial. *březavý, březistý* 'z białym grzbietem i brzuchem (o krowie)', *брѣzul'a* nazwa krowy, u Jungmanna *brězka* nazwa krowy, śla. dial. *brězavý* 'z białymi łatami, plamami (o wole, krowie)';

śle. *brězast* 'z białymi pasami (o bydle, kozach)', sch. dial. *brězast, brězav* = *bréza* (zob. wyżej). ~

Por. też pol. NM *Brzoze*, nazwisko *Brzozy* (Bajerowa, Onomastica III 1—42, 293—323, Taszycki PSS III 51—4, Rozprawy IV 285—8), strus. NM *березънн*.

Stary ie. przymiotnik ściśle związany z nazwą brzozy zob. *berza*, por. goc. *batrhts* 'jasny', alb. *bardh* 'biały'. — Zob. *brězъ*.

BER I 85, Pokorny IEW 139.

F.S.

berzka zob. **berzica****berzъje** n. 'zagajnik, las brzozowy'

~ stpol. *brzezje* n. 'las brzozowy' (XV w.), do dziś częsta NM *Brzezje*, czes. *březí* n. 'zagajnik, lasek brzozowy' (od XIV w. w NM, też dial., np. Bartoš DSM, Hruška DSCh): *břízí* n. 'gałęzie brzozy, brzezina', sła. *brezie* n. 'gaj brzozowy';

sła. *bręzje* n. 'las brzozowy', sch. *brêzje* n. 'ts.' (RJAZ, RSAN), też częsta NM, bułg. *Брѣзје* NM (BER I 76);

strus. *березье* NM, ros. dial. *берѣзье*: *березьѣ* n. 'las brzozowy; gałęzie brzozowe' (SRNG, Pskov. Slov.). ~

Por. też z rozszerzeniem -ov-: czes. *břízoví* n. 'gałęzie brzozy': *březoví* n. 'lasek brzozowy', sła. *brězovje* n. 'lasek brzozowy', sch. *brězovlje* n. coll. 'ts.' (RSAN), dawne *brezovje* n. (np. u Belostenca XVII—XVIII w.) 'teren, gdzie jest wiele brzóz', ros. dial. *березовье* n. coll. 'brzozowe drzewa'.

Coll. do *berza* (zob. s. 85—6).

W.B. — F.S.

berzъnъ 'z brzozą związany, dotyczący brzozy, betulinus, cum betulis'

~ pol. dial. kasz. *bręzni* 'brzozowy', głuź. *Brężna* NM, stczes. *Březno* NM, u Jungmanna też *Března* NM;

sch. dawne *brezan* 'brzozowy' (tylko u Stulicia), też NM np. *Brëznā Gōra*, *Brëzna* (RJAZ);

strus. *березьно* NW (XII w.). ~

Urzecownikowione przymiotniki *berzъnъ* 'miesiąc kwiecień': śrbułg. *брѣзень* (Ochrydzki Apostoł XII w., cyrylicycki dopisek w Ass.), rus.-cs. *брѣзнь* 'ts.' XII w. (zob. *berzъnъ*).

Przymiotnik ten substancywizowano przy pomocy kilku suf. (niektóre z tych formacji mogłyby być już psł.), stąd:

berzъnica 'miejsce porośnięte brzozami, las brzozowy' (o budowie zob. s. 98—9)

~ pol. *Brzeźnica* częsta NM, NT i NW (już stpol. *Taszycki Rozpr.* IV 177), stpol. wyjątkowe *brzeźnica* 'las brzozowy' (XIII w.), dial. 'gatunek gruszek', dłuż. *Brëznica* nazwa prowincji, czes. *Březnice* NM i NT od XIV w.;

sła. *brëznica* 'gatunek gruszek, gatunek jabłek', sch. *Brëznica* NM i NW od XVI w., *Breznice* NM XIII w., bułg. *Брѣзница* NM (BER I 76);

ukr. *березниця* 'las, zagajnik brzozowy'. ~

berzъnikъ 'coś związanego z brzozą; gałązki brzozowe, las brzozowy, miejsce porośnięte brzozami' (o budowie zob. s. 90—1)

~ stpol. *brzeźnik* 'las brzozowy' (XV w.), głuź. *brëznik* 'gatunek motyla, Birkenfalter', czes. dial. *březník* 'las brzozowy', stczes. NM XIII w.;

sła. dawne *brëznik* 'marzec', sch. *Brëznik* NM, bułg. *Брѣзник* NM, już stbułg. *брѣзникъ* od XI w.;

strus. *березникъ* 'las brzozowy' (?) XV w., ros. *берѣзник -а* (dial. też *березник -á*) 'zagajnik, las brzozowy', dial. 'pastwisko na miejscu lasu brzozowego; gałązki brzozy; gatunek grzyba', ukr. *березникъ березника* 'las brzozowy' (też dial. bojk. Slav. Leks. 74), brus. *брѣзник* 'las brzozowy; gałęzie brzozowe'. ~

berzъnъakъ 'coś związanego z brzozą; zagajnik, las brzozowy, gałęzie brzozy' (o budowie zob. s. 89—90)

~ pol. *brzeźniak* 'zarośla z młodych brzóz, zagajnik brzozowy; gałęzie młodych brzóz', dial. 'rodzaj grzyba', głuź. *brëznak* 'gatunek motyla, Birkenfalter', czes. *březňák* 'piwo marcowe: zając marcowy';

ros. березняк -á 'zagajnik, las brzożowy' od XVI—XVII w., ukr. березняк -á 'gaj, las brzożowy', brus. dial. березняком adv. 'wzdłuż lasu brzożowego' (Nosovič). ~

Od *berza* (zob. s. 210), por. lit. beržinis 'brzożowy' : béržas 'brzoża'.

Por. *berzovъ*.

B.Sz. — W.B. — F.S.

berzъnъ 'miesiąc marzec (Martius) lub kwiecień (Aprilis)

~ czes. březien -zna 'marzec' od XIV w. (stąd stpol. wyjątkowe w BZ *brzezieň* 'ts.', Nehring AslPh VI 180, Urbańczyk BZ 91, Obrębska-Jabłońska SO XX 2, 109—10);

śle. brēzen brēzna 'marzec' od XVI w. (też dial.: Karyntia, Górna Kraina), dial. także 'kwiecień';

ros. березень -зня dawne 'marzec; kwiecień' (SIAN), ukr. березень -зня 'marzec', dawniej i dial. też 'kwiecień'. ~

Por. 1. z rozszerzeniem -ov-: ukr. dial. березівень -вня 'kwiecień',

2. z innymi suf.: śrbułg. брѣзон 'kwiecień' (Kalendarz tьrnowski r. 1275, BER 76), cs. z XIV w. брѣзонъ 'ts.'; śle. brēznik 'marzec', brus. dial. березовік 'marzec'; bez suf. -jъ: berzъnъ 'kwiecień': śrbułg. брѣзень (Ochrydzki Apostoł XII w., cyrylicy dopisek w Ass.), rus.-cs. брѣзнь XII w.

Substantywowany za pomocą suf. -jъ (zob. s. 80—1) przymiotnik *berz-ъnъ* (< *berza* 'brzoża'), urzeczownikowiony także i bez suf. -jъ w tym znaczeniu, por. wyżej śrbułg. брѣзень. Pierwotne znaczenie 'okres brzoż, okres, kiedy brzoża zaczyna puszczać pitny sok', por. cs. брѣзосокъ (zamiast *брѣзосокъ) 'kwiecień', brus. dial. соковік 'marzec', lit. sūtekis 'czas, kiedy drzewa (zwłaszcza brzoża) puszcza sok', przestarz. 'kwiecień' : sulà 'sok brzożowy'.

Miklosich SM 2—3, K. Moszyński KLS² I 27, II 1, 152—3, Hołyńska-Baranowa PJ PAN 51 s. 33—5, Grafenauer Slovenski Etnograf 1962, Stabej Loški Razgledi XIII, 1966, 77.

B.Sz. — W.B. — F.S.

beržaninъ *beržanina* 'mieszkaniec brzegu, wybrzeża, incola ripae'

~ pol. dawne *brzezanin* -na 'ten, kto mieszka na brzegu; mieszkaniec miejscowości Brzeg' (L., stąd czes. u Jungmanna *brēzanin* -na 'ts. '), *Brzežany* NM, stozes. brēžēnin 'ten, kto mieszka na brzegu', *Břěžné, Břěžaný* pl. NM (Gebauer Sl., Profous MJČ I 190—2);

śle. brēžān -žāna 'mieszkaniec brzegu, wybrzeża', sch. dawne *brēžanin* 'mieszkaniec gór' (Stulič), *Brēžanin* NO (RSAN), *Brēžāni* pl. NM (RJAZ);

strus. бережане pl. 'mieszkańcy brzegu, wybrzeża', ros. dial. бережане : бережана -жан pl. 'mieszkańcy wybrzeża', *Бережану* NM (Vasmer RGN I 349), ukr. Бережане NM (l. c.). ~

Ze stbułg. *Beržane: gr. NM Βερζανή (Vasmer SG 214), por. też dawną nazwę grodu w okolicy Skopia Βερζανα < *Beržane (Georgiev VBE 70).

Od *berzъ*, o suf. zob. s. 119.

W.B.

beržistъ zob. *bergovitъ*

berzъsъ, berzъkъ zob. *bergъ*

berzъnъ *berzъna berzъno* : *bergovъ bergova bergovo* 'dotyczący brzegu, do brzegu się odnoszący, na brzegu się znajdujący, rosnący, litoreus, litoralis'

berzъnъ : ~ pol. *brzeżny* od XV w. (już w XIV w. *brzeżne* 'rodzaj opłaty'), czes. przestarz. *brēžní* od XVI w., dawne u Jungmanna też *brēžný*, śle. *brēžný*;

śle. brēžen -žna -žno, sch. brīježnī, scs. брѣжнь (Supr.), bułg. брѣжен (BER I 85);

strus. XIV—XV w. березъныи, ros. przestarz. i dial. бережной -ная -но́е, dial. także бережный : березный (SRNG), ukr. dial. березний : березний (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. brus. dial. березняк -кѹ 'droga brzegiem rzeki' (Nosovič).

bergovъ: ~ pol. brzegowy od XVII w. (L.), dial. kasz. břeg*ovī : břeg*ovī (Lorentz PW), głuź. brjohowy (Pfuhl), czes. břehový od XV w., sła. brehovŭ; sch. Brěgovovo NM (RJAZ), bułg. брѣгов, Брѣгово NM (BER I 85);

ros. береговѡй -вая -вое (też dial., Dal, SRNG), ukr. береговий -ва -во, brus. берагаві. ~

Adi. od bergъ.

W.B.

berъba dial. pld. 'zbieranie, zrywanie owoców'

~ sła. bęrba 'zbiór winogron, winobranie', sch. bërba 'zbiór owoców, zwłaszcza winobranie' od XVIII w., u Vuka z Wojwodiny, bułg. dial. берба 'zbiór, zrywanie owoców; okres zbioru owoców' (Gerov), maced. берба 'zbiór owoców, zwłaszcza winobranie'.

Od беръ brati (o budowie zob. s. 61—2).

Orzechowska MS PAN 8 s. 181.

F.S.

besěda 'pogawędka, rozmowa; spotkanie towarzyskie, uczta'

~ pol. od XV w. *biesiada* 'spotkanie towarzyskie, uczta, convivium', w XVI w. też 'uciecha, żart, krotochwila', 'rozmowa, pogawędka, dysputa', dial. śląskie *wiesiady* 'pogawędka, zebranie towarzyskie', kasz. *besada* : *vesada* 'wesele, uczta weselna' (Sychta SK), głuź. *bjesada* 'rozmowa, pogawędka, spotkanie towarzyskie' (niekoniecznie z pol., por. Mucke HLF 66), czes. *beseda* 'rozmowa; towarzyskie spotkanie, zabawa towarzyska; nazwa tańca; klub towarzyski', stczes. od XIV w. *besěda* 'pogawędka, rozmowa; miejsce rozmów', sła. *beseda* 'pogawędka, spotkanie towarzyskie; nazwa tańca', arch. też 'zabawa, wieczorynka', dial. wsch. *besěda* 'rozmowa' (Buffa Dlhá Lúka);

sła. *besěda* 'wyraz, słowo; mówienie, mowa; rozmowa, wykład; obietnica, przyrzeczenie', sch. (notowane od XIII w.) *bēsveda* (też *bēsveda*) 'mówienie, mowa; przemówienie, kazanie; rozmowa; słowo', arch. 'zabawa z muzyką i śpiewem', dial. czakaw. *besěda*, *besěda*, *bisěda* 'słowa, wypowiedź, mowa' (Rasprave JAZU I 22, 185, HDZ I 152), scs. *вєсєдѧ* 'słowo; rozmowa; mowa, mówienie, kazanie', bułg. *becěda* 'gawęda, pogawędka, pogadanka, wykład', dial. 'rozmowa' (Gerov Dop.: zach.), maced. *becěda* 'pogawędka, rozmowa';

strus. od XII w. *вєсєдѧ* 'rozmowa; mowa, mówienie; miejsce siedzenia, miejsce, gdzie się siaduje; język, narzecze', ros. *becěda* 'rozmowa, pogawędka, pogadanka', dial. (SRNG, Popov OLA 1969, 181—8) 'uczta, hulanka, przyjęcie; wieczornica, wieczorne zebranie młodzieży, dorosłych; kompania, grupa osób zebranych na pogawędkę; wesele, uczestnicy wesela; umowa między rodzicami młodej pary w sprawie małżeństwa', 'izba dla wykonywania jakiejś wspólnej gospodarskiej pracy', 'altana, altanka' (w tym znaczeniu w języku liter. dem. *becědka*, znane też w kilku innych językach słow.), 'ławeczka, siedzenie np. dla woźnicy w wozie', *becěda vam* 'pozdrowienie wchodzącego do grupy ludzi zebranych, ukr. *běcida* 'pogadanka, rozmowa', arch. 'uczta; kompania, grupa ludzi', dial. też *běceda* 'rozmowa, mówienie; uczta, zabawa; kompania, goście, orszak weselny', bojk. 'mowa, rozmowa, pogawędka' (Slav. Leks. 77), brus. *бясєдѧ* 'uczta, biesiada'. ~

Pewnej etymologii brak. Zwykle łączy się z *sěděti*, jednak ani budowa słowotwórcza, ani rozwój znaczenia wyrazu niejasne. W I członie dopatry-

wano się duratywnej part. *be-* (zaświadczonej w lit., nie znanej jednak w słow.). — Analiza morfologiczna *bes-ěda* (w nawiązaniu do abstraktów typu *mokr-ěds*, *zsl-ěds*) nie znajduje oparcia w realnie istniejących wyrazach psł. (por. u Pokornego IEW 146 *bhes-* 'chuchać, dmuchać').

Brandt RFV XXI 207, Pogodin RFV XXXIX 3, Rozwadowski RS II 104—5, Brückner SE 26—7, Berneker Zbornik Jagicia 599—600, Wanstrat ZslPh XIV 101—3, Iljinskij RFV LXII 235—9, Bezlaj ES (poskusni zvezek) 8—9.

R.L. — W.B. — F.S.

besěditi zob. **besědovati**

besědovati *besědujo* 'gawędzić, rozmawiać, mówić' (w tym znaczeniu też *besěditi besěd'o* pld., zach.), dial. pln. 'wspólnie się zabawiać'

besědovati: ~ pol. *biesiadować -duje* 'brać udział w biesiadzie, ucztować, bawić się, hulać' od XVI w., głuź. *bjesadować -duju* 'rozmawiać, gawędzić; bawić się, urządzać przyjęcie', czes. *besedovati -duji* 'wspólnie zabawiać się, gawędzić, rozmawiać' (też dial.), sła. *besedovat' -dujem* 'rozmawiać przyjaźnie, wspólnie się zabawiać' (też dial. Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge);

sł. *besedovati -dujem* 'mówić, mieć przemówienie' (też lud.), sch. *běsjedovati -dujem* 'mówić, przemawiać, rozmawiać' od XIII w., dziś przestarz., scs. *бесѣдовати -доужь* 'mówić, rozmawiać', przen. 'układać się, pertraktować z kim', bułg. *бесѣдам* 'gawędzić, rozmawiać' (też dial. zach., Gerov Dop., BER I 44);

strus. od XI w. *бесѣдовати -доую* 'mówić, rozmawiać; oznajmiać, ogłaszając; pouczając, mieć kazanie' (Slov. DRJ), ros. *бесѣдосамъ -дюю* 'rozmawiać, gawędzić', dial. też 'spędzać czas bez pracy, bawić w gościnie, ucztować' (SRNG), ukr. *бесідусаму -дюю* 'rozmawiać, gawędzić', dial. bojk. 'mówić, rozmawiać' (Slav. Leks. 77). ~

besěditi: ~ czes. dawne u Jungmanna *besediti* 'mówić', sła. dial. *besedzic* 'ts.' (Kálal);

sł. *besěditi -ědim* 'mówić', *besěditi se* 'dysputować', sch. od XV w. *běsjediti -dim* 'mówić, rozmawiać, przemawiać' (w XVI w. u Lucicia czakaw. 1. sg. *besiju*), u Megisera 1603 *besiditi* 'narro' (Stachowski MS PAN 19), bułg. dial. zach. *бесѣдум* 'rozmawiać' (BER 44). ~

Denominativa od *besěda*, o budowie zob. s. 48, 57. Wyjątkowo tylko zaświadczony stary typ na *-ati*: ros. dial. pskowskie *бесѣдамъ = бесѣдосамъ* (Pskov. Slov.).

R.L. — W.B. — F.S.

besědnikъ *besědnika* 'uczestnik rozmowy, pogawędki'

~ pol. *biesiadnik -ka* 'uczestnik biesiady, ucztę' (w XVI w. też *biesiednik*), dial. kasz. *ĕsadnik -ka* 'ts.', głuź. *bjesadnik -ka* 'biorący udział w spotkaniu towarzyskim, pogawędce, gawędziarz', czes. *besedník -ka* 'ts.', sła. *besedník -ka* 'ts.';

sł. *besedník -ka* 'mówca; obrońca, adwokat' (też dawne i dial.), sch. od XVI w. *běsjedník -ka* 'mówca' (u Vuka nie notowane), w XVI w. także 'obrońca', cs. różne *besědnikъ* 'mówca', bułg. *бесѣдник* 'uczestnik rozmowy, pogawędki', maced. *беседник* 'mówca';

strus. *бесѣдникъ* 'mówca; współuczestnik rozmowy', ros. dial. *бесѣдник -ка* 'uczestnik rozmowy, pogawędki; ukochany, adorator' (Dal, SRNG), uki. *бесідник -ка* 'współuczestnik rozmowy'. ~

Dobrze zaświadczone też odpowiednie fem. z suf. *-ica*: pol. dial. kasz.

vesadnica, czes. dawne *besednice*, sło. *besednica* (też dial.), sch. *běsjednica*, ros. dial. *besědnica*.

Od *besědnъ*, *besěda*, zob. s. 90—1.

R.L. — W.B.

besědnъ adi. od *besěda*

~ pol. *biesiadny* od XVI w., głuź. *bjesadny*;

sło. *besěden*, sch. od XVIII w. *běsjedan*;

ros. *besědnый*, brus. *бясэдны*. ~

Por. czes. *besedni* od XV w. < *besěd-nъ*.

R.L. — W.B.

beskedъ zob. **beščadъ**

beskydъ zob. **beščadъ**

beščadъ : **beskedъ** : **beskydъ** m. dial. pln. 'góra, grzbiet górski, wzniesienie', 'las na grzbiecie czy stoku góry'

beščadъ ~ pol. dial. *bieszczad* 'bór na górze' (L.: u górali karpaccich), *Bieszczady* pl. 'nazwa odcinka Karpat od źródeł Osławicy do źródeł Świcy', notowane od XIII w. (*Beschad* XIII w., *Byeschady*, *Byeschczadi* XV w.), w XVI—XVII w. też *Bieściad*, *Beściad*, dial. *Bieszczad* 'nazwa lasu, nazwa zalesionej góry', sła. *Beščadi*, *Bisčadi* pl. 'część Karpat między Kysucą i Laborcem' (Martinka Slovenská reč VIII 108);

ukr. *Beučad -da* 'nazwa części Karpat od Jabłonki do źródeł Stryja i Latoricy' (Hrinčenko: z Zakarpac. Rusi, na Zakarpac. Rusi też *Besčedel* nazwa łąki. ~

beskedъ: ~ pol. od XV w. u Długosza *Biesked*, *Bieskod*, w XVI w. *Beskid* 'nazwa części Karpat';

ukr. *běcked* : *běckem* 'góra, skała; stromizna, urwisko, rozpadlina górską; jar nie do przebycia', *běckěda* 'stromizna, urwisko; jar, parów, wąwóz; jar nie do przebycia w lesie' (Marusenko Materiały k slovarju ukrainskich geografičeskich apellativov, Polesse 217; wyrazy sięgają daleko na wschód od Dniepru, np. na Zadnieprzu *běukém -my* 'stromizna, urwisko, jar nie do przebycia', *běckémnia* coll. 'urwiska, jary', Hrinčenko). ~

beskydъ ~ pol. dial. *beskid* m. 'szczyt; grzbiet górski; góra; granica', na Śląsku 'przełęcz' (Pawłowski, Nazwy miejscowe Sądeczyzny I 162), 'grzbiet górski, który można przejść' (Nitsche GTP 28), u Lindego 'bór na górze' (u górali karpaccich), *Beskid* i *Beskidy* pl. 'nazwa części Karpat od Bramy Morawskiej po Czeremosz', w postaci *Beskith*, *Beskit* zapisane już w XVI w.; w powiatach górskich *Beskid* : *Bieskid* liczne NT (nazwy góry, wzniesienia, lasu na wzniesieniu, pola, łąki), czes. dial. *beskyd* m. 'grzbiet górski łączący dwie góry' (Přír. slov.), 'wierzchołek góry nieporośnięty lub porośnięty krzakami, kosodrzewiną' (Kott Dod. DSM, Machek ES² 52), *Beskydy* pl. : *Beskyd* m. 'nazwa części Karpat', sła. dial. *beskyd* : *bezkyd* m. 'górski grzbiet łączący dwie góry; grzbiet porośnięty tylko krzakami, kosodrzewiną, goły wierzchołek' (Kálal), *Beskydy* pl. (SSJ VI 260) : *Beskidy* (Isačenko SRS) 'nazwa części Karpat', też *Beskyd* w licznych nazwach gór (Martinka l. c., Polák Slovenská reč VIII 153);

ukr. dial. *běckúd* m. 'góra, skała; głęboki wąwóz, jar, rozpadlina górską; grzbiet górski; skalisty łańcuch górski', w XVII w. 'grzbiet górski dający się przejść; górski las' (Tymčenko), *Běckud* : *Běckudu* pl. 'nazwa części Karpat', *Beskid*, *Beskit*, *Biskid* liczne NT na Łemkowszczyźnie, Bojkowszczyźnie, Rusi Zakarpacciej (nazwy szczytów, części grzbietu Karpat, połonin, lasów). ~

Wyraz niejasnego pochodzenia i o niejasnej budowie słotwórczej. Próby objaśnienia na gruncie słowiańskim (np. K. Moszyński KLS² II 2, 884—8) nie przekonują. Zapewne stara pożyczka, źródło zapożyczenia jednak niepewne. Z wysuwanych w literaturze domysłów może najbardziej prawdopodobna pożyczka z germ. **bi-skaid*: śrdniem. *beschêt* (czytaj *beskêt*), skand. *besked* 'rozdział, rozdzielenie, granica', co miałyby dać słow. **beskêdz* = *beščadz*. Postać *beskydz* miałyby być późniejszą pożyczką z niepoświadczonej germ. postaci **bi-skid* (Rozwadowski JP II 162—4). Wg Kopečnego (Adolfu Kellnerowi 168) z germ. **bi-skaid* mogłyby pochodzić obie postacie, zarówno *beščadz*, jak i *beskedz* (porównuje pol. *roskiep*, ros. *скенать* : *уенать*); postać *beskid* mogłaby być rezultatem ukraińskiego rozwoju fonetycznego. — Inne źródła zapożyczenia wątpliwe: hipotetyczne trackie **beskeidos*, **beskaidos* 'granica' (np. Loewenthal Zeitschrift f. Ortsnamenforschung VI 1, 79), alb. *bjeshka*, *bjeshkë* 'hala, góra (zalesiona); hale, góry (zalesione)'.
 Sobolevskij RFV LXIV 101, Rozwadowski JP II 162—4 (WP I 318—9), RS VI 69—70, Dobrowolski, Studia historyczne ku czci Kutrzeby II, 1938, 205—46, Martinka Slovenská reč VIII 107—9, Polák Slovenská reč VIII 151—3, Vasmer REW I 82, Marusenko Leks. Bjul. IX 65—73, K. Moszyński KLS² II 2, 882—8, Wysocka Acta archaeologica Carpathica X 1—2, 21—37 (tu szczegółowo o zasięgu, historii i dotychczasowych objaśnieniach nazw).

W.B. — F.S.

bez praep. cum gen. 'sine'

~ pol. od XIV w. *bez* (: *beze*) 'sine', stpol. XV w. też 'wbrew, contra; prócz, oprócz; przed' (do XVI w. w znaczeniu 'sine' częściej *przez*, Urbańczyk JP XXVI 134—9), w dialektach nastąpiło znaczeniowe pomieszanie *bez* i *przez*, stąd *bez* także praep. z acc. 'przez, na wskroś; z powodu, dla', 'per' (w tej funkcji już w XV w.), dial. śl. *bez* + num. 'ponad, więcej', kasz. *bãz* 'sine; per' (wyjątkowe *b*oz*, czyżby ślad formy zdyspalatalizowanej?), *bãz* + num. 'około, w przybliżeniu, circa', sli. *bãš* 'sine' (brak dyspalatalizacji *-e* w pol. *bez* tłumaczy się niesamodzielnością, proklitycznością przyimka, Stieber SPAU XLVII 308—10), formy z miękkim *b* poświadczone tylko w materiale onomastycznym (Rozwadowski RS II 83—6, SSNO 162—4), por. też może stpol. XV w. *pobieżczynië* 'zbezczęścić' (Łoś GP I 161); przyczyny braku palatalności *b* w pol. niezupełnie jasne (zob. różne próby wyjaśnienia: Iljinskij SO VIII 157—9, Ułaszyn MPKJ V 282—95, Urbańczyk JP XXVI 134—9), stdłuż. dial. *bez* 'sine' (np. u Jakubicy, Chojnana), głuź. *bjez* (: *bjeze*) 'sine', też w znaczeniu 'między' (zamiast *mjez*), czes. od XIV w. *bez* (: *beze*) 'sine', sła. *bez* (: *bezo*, tylko w *bezo mňa*) 'sine', dial. od XV w. *beze* 'ts.' (Stanislav DSJ II 605), wsch. *bez* praep. z acc. 'przez, per' (Kálal);

sch. od XII w. *bëz*, jako proklityka *bez* (: *beza*, przed spółgłoską palatalną *bež*) 'sine', scs. *bez* (: *bec*) : *bez* 'sine', bułg. *bez* 'sine', maced. *bez* 'sine';

strus. od XII w. *bez* (: *bec*) : *bez* (: *bezo*) : *bez* 'sine', ros. *bez* (: *bezo*) 'sine', ukr. *bez* 'sine', dial. też praep. z acc. 'przez, per' (Hrinčenko, Stieber AJLemk. m. 225), dial. *biž* 'sine' (Żel.), brus. *bez* 'sine'. ~

Zachowanie spółgłoski wygłosowej w *bez* (i w innych przyimkach tego typu) jest wynikiem ścisłego związku przyimka z następującym wyrazem, dzięki czemu wygłosowe spółgłoski w przyimkach zachowywały się na ogół jak spółgłoski śródgłosowe (Meillet SC 155, 478, Ét. 153). Por. jednak z zaturatą w określonych pozycjach końcowego *-z*: dłuż. *bëz* (wynik kontaminacji

**bē* i *pšez* 'sine' (przed grupą *wš*), głuź. *bje* 'ts.' (Muka, s. v. *bžez*), strus. *se* 'ts.' (przed *s*, *z*, *c*, *š*, *š*).

Przyimki *bez* i *perz* w szeregu dialektów słow. uległy pomieszaniu (por. wyżej nierzadkie *bez* jako praep. cum acc. o znaczeniu 'per', zob. też *perz* w różnych językach słow. jako praep. cum gen. 'sine'). Wynikiem kontaminacji obu przyimków są formy: pol. prefiksalne *brzez-* zachowane w kilku nazwach miejscowych (już od XII w., Brückner AslPh XXIII 239, Ułaszyn MPKJ V 288, SSNO 263—4), dłuź. *bžez* praep. cum gen. 'sine', w tej samej funkcji sła dial. (od XVI w.) liptowskie, turezańskie *brez*, *breze* (wyjątkowo też jako praep. cum acc. 'per', Stanislav DSJ II 605, 606), sło. *brěz* (: *brezi*), dial. *brěs* (Tominec Črni vrh), sch. dial. od XIV w. *brěz* (RJAZ, RSAN, Vuk), ukr. dial. *brzez* (też w znaczeniu 'per', Żel., Hrinčenko, Stieber AJLemk. m. 225). O pref. *bez-* p. Jahn Slavica III, 1972, 13—34.

Dokładne odpowiedniki ie.: lot. *bez* 'sine', lit. *bė* 'ts.', stprus. *bhe* 'ts.', dalej stind. *bahih* 'zewnątrz'. W końcowym *-z* można by dopatrywać się wzmacniającej partykuły *zi* (zob. Kirste AslPh VIII 395—8, Walde KZ XXXIV 520).

Berneker SEW 54, Vasmer REW I 69, Sławski SE I 30.

R.L.

bezďedъ *bezďeda* pln. 'nie mający dziadka'

Wyraz zachowany tylko w NO i NM: stpol. od XIV w. *Biezdzjad* (: *Przezdzjad* XIII w.) NO (SSNO), połab. *Bisdede* NM, stczes. *Bezďed -da* (: *Bezďeda* f.) NO, sła. *Bezded* (Svoboda SOJ 101);

~ strus. **БЕЗДЪДЪ** NO. ~

Na wyraz wskazują liczne derywaty zachowane w nazwach miejscowych, np.:

1. z suf. *-jъ*: czes. *Bezďez -ze* m. NM (Profous MJČ I 75), strus. **БЕЗДЪЖЪ** m. NM, ros. *Бездеж* NM, brus. *Бездзеж* NM;

2. z suf. *-ja*: pol. *Biezdziedza* NM, strus. **БЕЗДЪЖА** NM;

3. z suf. *-ovъ, -ova -ovo*: pol. *Biezdzjadowo* NM, sła. *Bezdedov* NM (SJS VI 156), ros. *Бездедово*.

Złożenie z *bez* i *ďedъ*.

Rozwadowski RS II 83—4 (WP II 360—1), Vasmer REW I 69. W.B.

bezďna, bezďno zob. **bezďnъ 2**

bezďnъ 1. : bezďn'ъ : bezďnъnъ 'nie mający dna, bardzo głęboki, fundo carens'

bezďnъ: ~ stpol. od XVI w. *bezedny* (u L. z XVIII w. też *bezdný*), czes. *bezedný* od XV w. (rzadziej *bezdný*), sła. *bezdný* : *bezodný*;

sch. od XVI w. *bėzdan -dana, -dano* (rzadziej *-dna, -dno*), u Vuka z Czarnej Góry, scs. **БЕЗДЪНЪ**, maced. *бездон*;

ukr. dial. adv. *bėzdnо* 'bardzo głęboko' (Leks. Bjul. VI 39). ~

bezďn'ъ: ~ sło. *brezďanji*, sch. *bėzadnji* (u Vuka z Czarnej Góry), *bėzdanji*; ukr. *бездонній* (też dial., Hrinčenko, Żel.). ~

bezďnъnъ: ~ pol. od XVI w. *bezdenne*, czes. (u Jungmanna) *bezdenný*;

cs. **БЕЗДЪНЪНЪ**, bułg. *бездънен -нна -нно*;

strus. **БЕЗДЪНЪНЪМЪ**, ros. *бездонный* (też dial., SRNG), ukr. *бездонний*, brus. *бездонны*. ~

Od wyrażenia przyimkowego *bez dna*. Por. paralelne lit. *bedūgnis* 'bezdenne'. — Z innymi suf.: pol. dial. kasz. *būzďnōvī*, głuź. *bjez(e)dnity*, sch. z XVIII w. *bezdanit*, stczes. *bezednivý*.

R.L. — W.F.

bezdzńń 2. : **bezdzńa** : **bezdzńo** 'przepaść, otchłań, abyssus, locus fundo carens'
bezdzń: ~ stpol. XIV w. wyjątkowe *bezden*, stczes. *bezden bezedna* : *bezdena*;
 sle. *brézen* : *brézen -dna*, sch. od XVI w. *bèzdan* (u Vuka z Czarnej Góry) :
bèzdan -dna : *-dana*, w RJAZ od XVIII w. też *bèzadan*, cs. **бездънь**, na stbułg.
бездънь wskazuje ngr. ΝΜ Μπεσδούνι (Georgiev VBE 70—1);

rus.-cs. **бездъны**. ~

bezdzńa: ~ pol. nowsze poet. *bezdna* (u L. nie notowane), czes. rzadkie *be-
 zedna* : *bezdna*, u Jungmanna *bezdna* jako sła.

sch. od XVI w. *bèzdana* (też u Vuka), *bèzdna*, *bèzdana*, *bèzna*, w RJAZ od
 XVIII w. *bèzadna*, ses. **бездъна**, bułg. *bèzdna* (też u Gerova), maced. *бездна*;
 strus. **бездъна**, ros. *bèzdna* (w SRNG *bèzdność* 'wielka ilość, mnóstwo'),
 dial. pskowskie też *bèzna* (Pskov. Slov.), ukr. dial. *bèzdna* (Żel.). ~

Por. też ses. **бездънами**, strus. od XI w. **бездънами**.

bezdzńo ~ pol. od XVIII w. *bezdzno* (nowsze *bezdzno*), głuż. *bjezdno* : *bjezdzno*,
 czes. *bezdzno* : *bezdzno*, sła. *bezdzno*;

sle. *bréznō* : *brézdno*, sch. od XVII w. *bèzdzno*, *bèzdzno* : *bèzno*, *bèzno*;

ukr. dial. *bèzno* (Leks. Bjul. VI 9: Czerkasy), *bèzdzno* (Polesze 215). ~

Substantywowizowany nom. sg. przymiotnika *bezdzńa*. — Lokalnie spotyka
 się też wtórne znaczenie 'kałuża, bajorko', o rozwoju znaczenia 'bezdzenna
 przepaść' : 'kałuża' zob. Tolstoj SGT 235—6. — Por. *bezdzńyje*, *bezdzńe*.

R.L. — W.F. — F.S.

bezdzńń zob. **bezdzńńje**

bezdzńńje n. : **bezdzńń** f. 'przepaść, otchłań, abyssus, locus fundo carens'

bezdzńńje: ~ pol. od XVI w. *bezdznie* n. (SP XVI IBL), stczes. XIV w.
bezdznie n.;

sch. wyjątkowe w XVIII w. *bezdzanje* n., ses. **бездъннѣ** n., bułg. *bezdzńnie* n.
 (Mladenov BTR);

strus. od XI w. **бездъннѣ** n., ros. dial. *bezdzńńe* n. (Dal, SRNG), brus.
bjezdńńe n. (też dial.). ~

bezdzńń: ~ pol. *bezden bezdzni* (u L. nie notowane);

sch. *bèzdan -dni* : *-dani* (RSAN, RMat., może już od XVI w., RJAZ I
 266) : *bèzdanj*, cs. **бездънь**;

strus. **бездънь**, ukr. dial. *bèzodńe* (Żel.), brus. *bèzdanń*. ~

Por. też nowsze: pol. rzadkie *bezdzńia*, *bezdzńia*, sch. *bèzdanja* (RSAN),
 ukr. *bèzodńia*.

Abstracta od adi. *bezdzńa*, o budowie zob. s. 85—6. W kilku językach też
 z innymi suf. np.: głuż. *bjezdzonk*, czes. dial. *bezdzńńica*, sch. *bèzadńńica*, *bèz-
 danńica*, ros. dial. *bezdzńńnik*, ukr. dial. *bèzodńńica* (Polesze), brus. *bjezdńńica*.

R.L. — W.F.

bezdzńńń zob. **bezdzńń 1**

bezdzńń' zob. **bezdzńń 1**

bē aor. 3 sg. do *byti*

~ stpol. XIV w. imperf. 3 sg. *biesze*, 3 pl. *biecha*, połab. imperf. 3 sg. *ni-bes*,
 dłuż. imperf. *bēch bēšo*, głuż. imperf. *bēch bēše* : *bē*, stczes. aor. 2, 3 sg. *bē*,
 imperf. *biech bieše* (Gebauer HMC III 2, 207—8), stsla. XV w. imperf. 3 sg.
bieše (Stanislav DSJ II 402);

stsla. aor. 3 sg. *beše* (Fryz.), w XVII w. *be*, dial. rezjańskie imperf. *bej*
 ślady też w innych gwarach, zob. Ramovš Morfologija slovenskega jez.
 144—5), sch. imperf. *bjēh bjēše* (dawne też *bje*) : *bēh bēše*, *bjājāh bjājaše* : *bējājāh*

bējaše, scs. imperf. БѢЖАШЕ БѢ : БѢЖАШЕ : БѢЖАШЕ, bułg. imperf. i aor. бях бѣше : бе, maced. imperf. бес беше;

strus. aor. БѢЖА БѢ (postać БѢ z es.), imperf. БѢЖАШЕ БѢЖАШЕ. ~

Z pierwotnego **bhu-ē-t* do ie. *bheu-*, zob. *byti*. Odpowiedniki ie.: stprus. *bē* : *bēi* 'był', grec. ἐ-φύη (Berneker SEW I 115). Wg Vaillanta RES XXIII 151—2 tu należy także lit. *be-* partykuła podkreślająca duratywność akcji czasownikowej (przytacza cs. *ne bē město ideže ne bē ležachu mertvii*). — O genezie funkcji imperf. zob. Meillet — Vaillant SC 274—5. — Postaci imperf. kontynuują formę *bē-ja-*. P. Šivic Linguistica XI 61—9.

Trautmann BSW 40—1, Vaillant GC III 65—6, Pokorny IEW 149.

W.B. — F.S.

bēda 'nieszczęście, niedola, cierpienie, malum', dial. 'ubóstwo, nędza, inopia' 'przymus, konieczność, niezbędność', pld. 'oszczerstwo, potwarz'

~ pol. *bieda* 'inopia; malum; zmartwienia, kłopoty' od XIV w., ale pierwotnie tylko w regularnej postaci *biada* (spotykanej jeszcze w XVIII w., dziś dial.), nieregularne *bieda* pojawia się w XV w., początkowo jako interi., na oznaczenie 'groźby kary, nieszczęścia, niebezpieczeństwa, vae!, heu!' (tak jeszcze tylko u Mącz., dziś dial. np. kasz.), u Lindego pierwszy przykład na subst. *bieda* z r. 1626; dziś w języku liter. stara постаć *biada* tylko w sekundarnej funkcji interi.; nowsze znaczenia: 'ludzie niezamożni, nędzarze; biedny człowiek', dial. też (*biēda*, *biēda*, notowane już w XV w.) jako 'postać bajeczna, mityczna; éma, motyl nocny', 'trud; krzywda; ubogie mienie', 'słota, zamieć śnieżna' *biady*, dem. *biatki* pl. 'pasowanie się, zapasy' (Karlłowicz SGP, AJK III m. 103, cz. II, s. 43, Sychta SK), dłuż. *bēda* arch. 'nieszczęście, smutek, malum', dziś zwykle jako interi. 'vae!, heu!', głuż. *bēda* arch. 'nieszczęście, utrapienie, nędza, malum, inopia', dziś zwykle jako interi. 'vae!, heu!', czes. *bida* 'inopia; malum; kłopot, cierpienie', książkowe (od XIV w.) *bēda* 'malum, kłopot, utrapienie, nieszczęście', jako interi. 'vae!, heu!', sła. *bieda* 'inopia; malum; kłopot', dial. 'motyl nocny, éma' (Vážný JMSN 98—9);

ste. *bēda* 'inopia' (wg Plet. z innych języków słow.), sch. notowane od XIII w. *bijēda* : *bēda* 'inopia; malum', 'potwarz, kalumnia; człowiek, rzecz bez wartości; zła siła, diabeł', dial. też 'rodzaj cerkiewnego podatku', scs. БѢДА 'malum; nędza, bieda, cierpienie, niedola; konieczność, niezbędność; niebezpieczeństwo', bułg. бѣда 'nieszczęście, niedola, bieda, malum; obwinienie', maced. бѣда 'malum; inopia; kłopot, strapienie', dial. 'potwarz, oszczerstwo';

rus.-cs. БѢДА 'malum; inopia; niebezpieczeństwo; przymus; chłosta, bicie; przykre położenie, konieczność' (por. RFV XLIII 181), ros. бѣда бѣдѣ (acc. sg. бѣдѣ) 'malum, nieszczęście, niedola, zmartwienie, plaga, nieprzyjemność', dial. też 'nieszczęśliwy człowiek; konieczność, potrzeba; czas sianokosów; błoto; wina, przewinienie' (SRNG), ukr. бідá бідú (acc. sg. бідý) 'malum; inopia', 'nieszczęście, niedola, zło, klęska, plaga; kłopot, utrapienie, zmartwienie; nędza, ubóstwo', dial. też 'zły, leniwy, niegodny człowiek; bies, nieczysta siła, coś strasznego', brus. бѣдá (acc. sg. бѣдý) 'malum; inopia; utrapienie, zmartwienie, kłopot'. ~

Najprawdopodobniej nomen postverbale do *bēditi*. Pierwotne znaczenie byłoby 'przymus, konieczność' > 'stan godny pożałowania, nieszczęście, niedola, cierpienie' > 'ubóstwo, nędza'. Dokładnym odpowiednikiem formalnym jest alb. *bē* (**bhojdhā*) 'przysięga'. Lit. *bēda* 'bieda, nędza; nieszczęście', łot. *bēda* 'ts.' mogą być pożyczkami słowiańskimi (za wyrazy rodzime uważają je

Buga RR II 161, Fraenkel LEW 38). Nie widać argumentów za możliwością związku z *bosti bodp* (próba Kalimy Neophilologische Mitteilungen L, 1949, 225—9, Bulletin de la Société Néophilologique LI, 1950, 38—9, zob. RS XVIII 129).

Kuryłowicz Acc. 283.

R.L. — F.S.

bēditi bēd'p 'zmuszać, skłaniać, zwyciężać; niesprawiedliwie oskarżać, spotwarzać; męczyć, dręczyć; powodować biedę, szkodę'; **bēditi sę** (rzadko też bez sę) 'pasować się, mocować się, walczyć; cierpieć biedę, męczyć się, dręczyć się' ~ pol. *biedzić się* 'mieć z czym biedę, kłopotać się, męczyć się', dial. 'cierpieć biedę, być w niedostatku, dręczyć się, męczyć się', w tych znaczeniach późne, stpol. od XV w. 'pasować się, mocować się, walczyć', u Mącz. 198 b: ustawicznie *sie biedzę* = kosztuję swoich sił; dial. na Mazurach *biedzic się* 'pasować się' (Mrongovius), u Lindego też *biedzic* (jako nie używane) 'biednym czynić', *zbiedzony* 'zgnębiony', dial. kasz. 'czynić biednym, nędznym, powodować biedę, nędzę', dłuż. *bēzīs se bēzīm se* 'męczyć się, biedzić się; bić się, walczyć', głuż. *bēdzic -dzu* 'walczyć, pasować się', *bēdzic sō* 'wysilać się; dręczyć się, męczyć się', sła. *biedit' biedi* 'biedować, żyć w biedzie, niedostatku', dial. *biedit' sa* 'kłopotać się, męczyć się (z kimś)';

sch. (notowane od XIII w.) *bijēditi bijēdīm* : *bēditi bēdīm* 'niesłusznie obwiniać, oskarżać niesprawiedliwie, spotwarzać', stsch. do XIV w. *bijēditi* 'nalegać, skłaniać', *bijēditi se* dawne 'być zmuszanym' (XIII w.); 'powściągać się; ociągać się; być w biedzie, dręczyć się', scs. БѢДИТИ БѢДѢМЪ 'zmuszać, skłaniać; przekonywać, namawiać', cs. też 'walczyć', bułg. бѣдѣ бѣдѣму 'niesłusznie, bezpodstawnie obwiniać' też dial. (Stojkov Banat 38), 'oczerniać, spotwarzać', dial. 'namawiać, przekonywać', maced. бѣдам бѣдуу 'spotwarzać, niesprawiedliwie oskarżać';

rus.-cs. od XI w. БѢДИТИ БѢДѢЮУ : БѢДОУ 'przekonywać, persuadere; zmuszać, powodować', ros. dial. бѣдѣмъ 'wyrządzać szkodę, szkodzić, płatać figle, swawolić, niszczyć, marnować, psuć' (SRNG), ukr. dial. бідѣму бідѣмъ 'cierpieć biedę; trzymać kogoś w nędzy, ubóstwie; lżyć, wymyślać', бідѣмуса 'cierpieć biedę', brus. dial. бѣдѣмѣца 'przedstawiać się biednym; klepać biedę, biedować'. ~

Por. złożenia: pol. dial. *po-biedzać* 'zmuszać zwłaszcza do jedzenia, natarczywie prosić, namawiać' (Karłowicz SGP) = czes. *po-bizeti* 'pobudzać, zachęcać' : dawne czes. *po-biditi* 'popędzić, pobudzić, zachęcić', *na-biditi* 'popędzić, wezwać', sła. *po-bēditi* 'zamęczyć, udręczyć, zwyciężyć' (Rozwadowski RS II 106), ros. *nobedūmъ* 'zwyciężyć, pokonać', *ubedūmъ* 'przekonać', dial. 'uprosić', rus.-cs. ОУБѢДИТИ 'uprosić, przekonać; rozkazać', ОУБѢДИТИ СЯ 'być przekonany, przymuszony', ПОБѢДИТИ 'pokonać, zwyciężyć, pobić; zniszczyć, splądrować; rozkazać, zażądać', ukr. nobidūmu nobidēcъ -dūmu 'zwyciężyć', scs. ПОБѢДИТИ ПОБѢДѢМЪ 'zwyciężyć, pokonać', ОУБѢДИТИ 'zmusić'.

Pierwotne causativum. Najbliższe odpowiedniki ie.: goc. *baidjan* 'zmuszać' (: *beidan* 'oczekiwać', wg Rozwadowskiego RS II 106 w germ. też 'ertragen'), stisl. *beida* 'zmuszać, popędzać, żądać', por. też gr. πείθω 'namawiam, przekonuję', łac. *fidō fidere* 'wierzyć, zawierzać, ufać'. O znaczeniu wyrazu zob. Rozwadowski RS II 105. Przyjmowanie, że jest to pożyczka germańska (np. Meillet Ét. 252) nieuzasadnione (Kiparsky GLG 59, Vasmer REW I 68).

W niektórych wypadkach chodzi o późniejsze denominalne formacie od *bēda* (np. sła. *biedit'* 'żyć w biedzie', ukr. *bidūmu* 'ts.').

Ljapunov Izv. XXXI 33—42 dołączał tu lit. *baidyti* 'przestraszać, wypłaszac' (por. jednak Fraenkel LEW 29), Trubačev ESSJ 40. R.L. — F.S.

bēdъnikъ 'człowiek żyjący w niedostatku, ubóstwie; nieszczęśnik, człowiek godzien litości, vir afflictus, inops'

~ stpol. od XV w. *biednik* 'człowiek biedny, ubogi', głuź. *bēdnik* 'nędzacz; kaleka', czes. *bídnik* 'człowiek podły, nizezemny, nędzacz; biedak, człowiek ubogi', stczes. w XIV w. *biednik* 'ts.', sła. arch. *biednik* 'ts.';

sł. liter. nowe *bēdnik* 'nieszczęśnik' (SSKJ, Plet. nie notuje), sch. od XVIII w. *bijednik* : *bēdnik* 'ts.; biedak, nędzacz', dial. u Vuka 'oszczerca', cs. w XV w. **БѢДНИКЪ** 'nieszczęśnik; kaleka', maced. *бедник* 'biedak, człowiek ubogi; człowiek godzien litości';

strus. od XI w. **БѢДНИКЪ** 'nieszczęśnik; kaleka', ukr. dial. *бідник* 'biedak, człowiek ubogi' (u Hrinčenki z Rusi Zakarp.). ~

Od *bēdъnz*, o suf. *-ikъ* zob. s. 90—1.

W tym samym znaczeniu szerzy się w jęz. słow. jako niezależna paralelna innowacja formacja z suf. *-akъ* od *bēda*:

~ pol. od XVII w. *biedak* (też dial., Kucala PSM 164, Olesch Sankt Annaberg), czes. *bídák*, dial. *bēdák*;

sch. dial. *bēdāk -áka* (RSAN);

ukr. *бідák бідакá*, brus. *бѣдák бѣдакá*. ~

R.L. — F.S.

bēdъnzъ 'ubogi, nędzny; nieszczęśliwy, godzien litości'

~ pol. od XVI w. *biedny* (w XVI w. wyjątkowo też *bidny* < *biedny*) 'ubogi, nie mający środków do życia; nieszczęśliwy, godzien litości; o przedmiotach: skromny, nieefekowny, małej wartości, byle jaki', dial. też 'chory' (Kucala PSM 184), dłuź. *bēdny* 'nieszczęśliwy, nędzny, godny politowania', głuź. *bēdny* 'ubogi, nędzny; mizerny, wąty, chorowity, ułomny', czes. *bēdný* 'ubogi; nieszczęśliwy, godzien litości', *bídny* 'nizezemny, podły; nędzny', stczes. *biedný* 'miser', sła. *biedny* 'ubogi, nędzny; mizerny, słaby';

sł. *bēden -dna* 'ubogi, nędzny', sch. od XIII w. *bijedan* 'nieszczęśliwy, godzien litości; ubogi; o małej wartości, lichy, mizerny, marny' (RJAZ), u Vuka z Dubrownika 'miser', ses. **БѢДЪНЪ** 'ubogi; trudny; niebezpieczny', bułg. *bēden* 'nieszczęśliwy; ubogi', u Gerova też 'przynoszący biedę; niebezpieczny', maced. *beden* 'ubogi; nieszczęśliwy, stroskany; podły, lichy';

strus. już w XI w. **БѢДЪНЪИ** 'ubogi; żalony, nieszczęśny; trudny', ros. *bēdnyj* 'ubogi, nędzny; skąpy, nikły, szczupły; nieszczęśliwy' (też dial.), ukr. *бідний* 'ts.' (o zasięgu na Łemk. zob. Stieber AJŁemk. m. 310), brus. *bēdny* 'ts.' ~

Z pol. albo z brus.: lit. *biēdnas* 'ubogi, nędzny' (Fraenkel LEW 38).

Derywat od *bēda*.

R.L. — F.S.

bēga f. 'bieg': m., f. 'istota biegająca'

~ stczes. w XIV w. *bēha* 'cursor, biegacz';

sch. *bijēga* 'ucieczka' (wyjątkowe w pieśni lud. z XVIII w., RJAZ), *bēga* : *bjēga* 'ta, która ucieka' (tylko w zagadce, Vuk);

ukr. reg. *бігá бігú* 'bieg, ucieczka' (Hrinčenko), brus. *бѣгá* 'bieg, np. konia, rzeki' ~

Por. sł. *pribēga* 'ucieczka, schronienie, refugium' (Miklosich VG II), sch. w XVI w. *odbiga* 'rebellis, ten, kto ucieka' (Sławski PSS II 83).

Nomen actionis : nomen agentis do *bēžati* : *bēgati*. O suf. -a zob. s. 59—61.
Dokładny odpowiednik: lit. *bėgà* f. 'bieg' (LKZod.). R.L. — F.S.

bėganъ dial. zach. i pld. : **bėžanъ** dial. zach. i pld. 'człowiek biegnący szybko, zbieg, uciekinier'

bėganъ: ~ pol. *biegan* w XVI w. 'tułacz, obieżyświat, włóczęga, hultaj', *Biegan* NO od 1210 r. (SSNO), stozes. *Bėhan* NO;

sch. przestarz. i dial. *bėgan* : *bjėgan* 'zbieg, uciekinier', wg RJAZ nowe z XVIII w. *bjėgan-gna* 'fugax', jako NO *Bėgan* (RSAN, wg RJAZ bez związku z *bjėgati*). ~

Por. 1. pol. *Bieganów* NM nowa (SGKP), dial. kasz. *bėgano* 'posłaniec, goniec' (Syghta SK); sch. *Bjėgana* : *Bėgana* NO f. (RJAZ), bułg. dial. *bėganъka* 'kobieta, która wyszła za mąż wbrew woli rodziców' (Gerov Dop.);

2. ros. dial. *bėžán -á* 'człowiek, który uciekł z więzienia' (SRNG);

bėžanъ: ~ pol. *Biežan* NO z 1384 r. (SSNO);

sch. *bėžan* 'zbieg, uciekinier' (RSAN), *bjėžan* m. 'ts.' : *bjėžān* f. 'zbiegowie, uciekinierzy; ucieczka' (Vuk), jako NO *Bėžanъ* od XIII w. (RJAZ), bułg. dial. *bėžān* 'uciekający od czegoś złego; uciekinier' (Gerov), *Bėžān* NO (BER I 107). ~

Por. pol. jako NM *Biežany*, *Biežeń*, *Biežanice*, *Biežanów* (SGKP); sch. *Bjėžani* m. pl. nazwa wsi koło Dubrownika : *Bižani* (RJAZ), bułg. dial. *bėžānъka* 'kobieta, która wyszła za mąż wbrew woli rodziców' (Umlenski Kjustendil), *bėžanъски сватби* 'wesela takich kobiet' (Gerov Dop.), *Bėžānovo* NM (BER I 107), maced. *bėžaneц -ици* 'zbieg, uciekinier'; strus. *бєжаниць* 'ts.', ros. *бєжәнец* 'uchodźca' (też dial., SRNG), ukr. *бїжәнець -иця* 'ts.', brus. *бєжәнец* 'ts.'

Nomina agentis do *bēžati*, *bēgati*, o suf. -anъ zob. s. 130—1. K.H. — F.S.

bėgati *bėgajo* 'poruszać się pośpiesznie, być w biegu, w szybkim ruchu, currere',

bėgati sę dial. ptn. 'przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach)'

bėgati: ~ pol. *biegać biegam* 'poruszać się pośpiesznie, być w biegu, być w szybkim ruchu; krążyć' od XIV w., XIV—XVI w. też 'uciekać; robić rajd, napadać', u L. *biegać na koniu, na wozie* 'pędzić, szybko jechać', podobnie dial. kasz. *bėgac -aią* oprócz 'być w biegu, pośpiesznie się poruszać' też 'jechać', 'jechać po morzu, żeglować', śląskie *biegać* 'chodzić' (Zareba Siołkowice), dłuż. *bėgaš bėgam* 'currere', głuź. *bėhać bėham* 'currere; często biegać, musieć biegać, mieć biegunkę', czes. od XIV w. *bėhati bėhām* 'currere, szybko się poruszać, szybko chodzić', dziś też 'chodzić w ogóle', stozes. XV w. też 'uciekać' (Novák SIHus), sła. *bėhat' bėhām* 'currere, poruszać się szybko';

śle. *bėgati -am* 'currere; gzić się (o bydle); gonić, ploszyć; wprowadzać w błąd', sch. od XIV w. *bjėgati bjėgām* 'uciekać', scs. *бєгати бєгамъ* 'uciekać; unikać, wystrzegać się' (p. Huntley IJSLP XI 45—52), bułg. *бїгам -аи* 'currere; uciekać; unikać, wystrzegać się' maced. *bėgam -аи* (dial. *bėgam*, Małecki SW) 'uciekać, odchodzić, unikać, stronić';

strus. od XI w. *бєгати бєгаю* 'uciekać; unikać', ros. *бєгати бєгаю* 'być w biegu, poruszać się pośpiesznie, currere; uciekać; unikać; stronić', dial. też '(szybko) jechać, jeździć' (także po morzu 'żeglować, płynąć'), ukr. *бїгати бїгаю* 'szybko się poruszać, być w biegu, currere', dial. 'zaspokajając popęd płciowy, o krowie' (Hrinčenko), brus. *бєгаць бєгаю* 'currere; gonić się, o krowie'. ~

bĕgati sę: ~ pol. *biegać się* 'przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach)', dłuż. *bĕgas se* 'ciągle biegać, gonić; przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach)', głuź. *bĕhać so* 'ts.', czes. *bĕhati se* 'ts.', sła. *behat' sa* 'przejawiać popęd płciowy (o krowie)';

sł. *bĕgati se* 'mozolić się, trudzić się', bułg. *бѣгам се* 'usuwać się na bok, nie przeszkadzać', ros. *бѣгамся* 'przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach)', dial. też 'gonić, biegać, currere', ukr. *бѣгамся* 'przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach)'. ~

Iterativum do *bĕžati bĕžŋ*, *bĕgti bĕgŋ*. Rozwój znaczenia w *bĕgati sę* 'przejawiać popęd płciowy' jak w *goniti sę*, por. też w tym samym znaczeniu niem. *laufen* (podstawowe znaczenie 'currere'), *läufisch sein*. R.L. — F.S.

bĕgava 'biegunka, diarrhoea'

~ głuź. *bĕhawa* 'biegunka', czes. dial. *bĕhavka* 'ts.';

bułg. dial. *бѣгавка* 'biegunka' (Gerov);

ukr. *бѣгавка* 'biegunka' (Hrinčenko).

Por. *bĕžava*: dłuż. *bĕžava* 'biegunka', głuź. *bĕžava* 'ts.';

ros. dial. *бѣгавка* 'gatunek mięty, *Mentha arvensis*'. ~

Por. adi. *bĕgavŋ*: głuź. *bĕhavŋ* 'przejawiający popęd płciowy (o zwierzętach)', u Pfuha też *bĕhawa* 'samica przejawiająca popęd płciowy', czes. *bĕhavŋj* 'często, chętnie biegający, ruchliwy', dial. *bĕhavá kráva* 'krowa często przejawiająca popęd płciowy', sła. *bĕhavo* adv. 'biegając tu i tam', dial. *bĕhavŋj* 'niespokojny, ruchliwy, niestały';

sł. *bĕgav* : *bĕgavŋ* 'niespokojny, biegający'.

Deverbativum od *bĕgati* (: *bĕžati*).

W.B. — F.S.

bĕglŋ 'szybko się poruszający; który uciekł, fugitivus'

~ pol. od XVI w. *biegły* 'znający się na rzeczy, doświadczony', stpol. XVI—XVII w. i dial. też 'szybko biegnący, prędko, rączy, żwawy', w XVI w. wyjątkowo też 'zbiegły', głuź. *bĕhły* 'wprawny w czymś, znający się na czymś; lotny', czes. od XV w. *bĕhly* 'włóczący się, stczes. też 'będący w obiegu, użyciu, doświadczony, znający się na czymś';

bułg. *бѣгла* 'przewisko kobiety, która uciekła z domu' (Gerov);

strus. XV w. *бѣглии* 'zbiegły, fugitivus', też 'dotyczący ucieczki', ros. *бѣглый* 'zbiegły, pobieżny, przelotny; płynny, potoczysty' (z ros. bułg. *бѣгъл -гла* 'pobieżny, powierzchowny', maced. *бѣгол -гла* 'ts.'), ukr. *бѣглии* 'zbiegły; biegnący', brus. *бѣглы* 'ruchliwy, nieuchwytny; nie wywołujący trudności, swobodny'. ~

Por. 1. sł. *bĕgljiv* 'przelotny, niestały'.

2. z suf. *-ьос* (substantyvizowane part.) *bĕglŋos* 'ten, który uciekł, uchodźca, zbieg': sch. od XVI w. *bĕglac bĕgŋaoca*, bułg. *бѣглец*, pl. *бѣглицы*; strus. *бѣгльць* : *-ець*, ros. *бѣглец*, ukr. *бѣглиць*.

Pierwotne partic. praet. act. II do *bĕg-ŋti*.

R.L. — W.B.

bĕgŋti bĕgŋŋ 'pobiec; uciec'

~ pol. *biegnąć biegnę* (też dial., Sychta SK) 'biec, currere; iść prędko, spieszyć się; sunąć, przesunąć się; rozciągać się, prowadzić', dłuż. *bĕgnus* : *bĕnus* 'pobiec', głuź. *bĕhnyć bĕhnu* 'uciec, zbiec' (Pfuhl);

sł. *bĕgniti* rzadkie 'pobiec', 'przesunąć się' (SSKJ), sch. od XVI w. *bĕgnuti bĕgnēm* 'uciec', u Vuka 'pobiec';

strus. *бѣгнѹти -ѹ -еть* 'uciec' (Slov. DRJ), ukr. *бѣгнѹти бѣгнѹ* 'biec; płynąć'. ~

Por. czes. *od-bėhnouti od-bėhnu* 'odbiec; opuścić, zaniechać', *po-bėhnouti po-bėhnu* 'pobiec; opuścić, poniechać', sła. *po-behnúti po-behnet* 'pobiec'; sła. *po-bėgnúti -net* 'uciec', scs. *из-бėгнати* 'uciec' (Supr.), 'wybiec; unikać' (Euch.), *по-бėгнати* 'uciec'; ros. *из-бėгнуть -ну* 'unikać'.

Inchoativum do *bėžati*, o budowie zob. s. 44—5.

R.L. — F.S.

bėgotz : **bėgotz** 'szybko się poruszający, bieżący, pływający'

~ czes. *bėhutý* 'bieżący, pływający (zwłaszcza o wodzie)', dial. walskie *bjehtá voda* 'bieżąca woda' (Svěrák Karlovice), stczes. *bėhutý (kón)* 'koń wyścigowy', dial. też *bjehtúti* 'ruchomy (np. o piasku)' (Malina Mistřice), moraw. *bėhúci* 'szybki, biegnący' (Bartoš DSM);

sła. *begóć -óca* 'przelotny, niestały', sch. XVI—XVIII w. *bjeğúć* 'biegnący, uciekający; szybki, prędkie; szybko przemijający, nietrwały';

ros. dial. *бєгúчúи* 'biegnący; przepuszczający wodę, przeciekający' (SRNG), 'sypki' (Słownik Rjazan.), ukr. *бігúчúи* 'szybki; bieżący, pływający (o wodzie)', brus. *бєгúчы* 'bieżący', u Nos. też 'pływający'. ~

Por. czes. dial. moraw. *bėhúcký* adv. 'bieżąco' (Kott Dod. DSM), sła. *begóten* 'krótkotrwały, przelotny; szybko przemijający', ros. dial. *бєгúтку* adv. 'biegiem, pędem' (SRNG).

Stare part. praes. act. do *bėgti bėgo*, rozszerzone też wtórnie suf. *-jz*.

W.B. — F.S.

bėgotz zob. **bėgotz**

bėgti bėgo pln. 'poruszać się przy pomocy szybkich ruchów nóg, currere; uciekać; ciec, pływać'

~ pol. *biec* 'biegnąć, currere' (inf. *biec* u Lindego bez dokumentacji; w złożeniach *przybiec, wybiec* już w XVI w. u Mącz.; nie używany dziś praes. *biegę* u Lindego wyjątkowy z XVIII w., dziś *biegnę* zob. *bėgnoti*), dial. kasz. *bec bego -žesz* (Lorentz PW, Sychta SK);

strus. *бєгúи -гоү -жєть* 'uciec' (Słownik DRJ), ros. dial. *бєчь* : pln. *бєчúи* (: *бєтúи* : *бєгúи*) *бєгúи*, *бєгúи бєгúи*, wg SRNG *бєгúи* : *бєгúи* : *бєгúи* 'currere; uciekać; pływać', w SRNG też 'jechać; pływać na statku', ukr. *бігúи -жє* *-и* 'currere; szybko jechać, pływać; pływać, ciec; upływać (o czasie)' (Hrinčenko), prowinc. też *бігúи*, *бічúи* 'currere' (Zel.), brus. *бєгúчы бєгúи бєжúи* 'currere; uciekać; przemijać, upływać (o czasie)'. ~

Por. sch. *pò-bjeći pò-bjeğnėm* 'uciec'.

Dokładnym odpowiednikiem mogłoby być lit. *bėgti bėgu* 'biec; pływać; ciec', łot. *bėgti bėgu* 'uciekać'. Inf. *bėgti* jednak niepewny, utworzony może wtórnie do *bėgo* (z wyrównaniem do typu *mogo mogli, stergo, stergti*).

Meillet Ét. 27.

R.L. — F.S.

bėgunz 'biegacz, człowiek lub zwierzę szybko biegnący', pln. 'nazwa obracających się części różnych urządzeń, np. oś, na której obracają się drzwi; płozy sań lub kołyski; wierzchni kamień żaren'

~ pol. *biegun* 'oś, na której obracają się drzwi (o zasięgu w dial. zob. Dejna AGKiel. m. 454); wygięte półokrągłe płozy przy kołyskach, zabawkach', 'szybki koń wierzchowy, rumak', stpol. w XV w. 'goniec; włóczęga; odstępca', w XVI w. też 'zbieg, profugus; biegacz' (jako NO już w XIV w., SSNO), dial. pln.-zach. 'płozy sań' (o zasięgu MAGP II m. 51, AJK V m. 210), 'półokrągłe dolne części u konika drewnianego lub kołyski' (Sychta SK, Tomaszewski GŁ, Maciejewski Chelm.-dobrz.), u Maciejewskiego też 'górny kamień żaren', czes. *bėhoun* 'biegacz; chłopak do posyłek, goniec; koń wyści-

gowy', 'górnny kamień młyński; nazwa obracających się części różnych urządzeń', stczes. od XIV w. *bĕhún* 'biegacz; włóczęga; uciekinier', dial. moraw. *bĕhuny* pl. 'osie, na których obracają się wrota stodoły' (Bartoš DSM), Kott Dod. DSM w różnych znaczeniach technicznych;

sł. *bĕgũn* arch. 'uciekinier, dezertier', sch. *bĕgũn bĕgũna*, wg RŠAN *bĕgũna* 'uciekinier' (wg RĴAZ w XIV—XVI w., dziś tylko rozszerzone *bĕgũnac* : *bĕgũnac*), cs. *бѣгоуиъ* już w Nomokanonie jako termin prawny 'iudicii fugiens, fugitivus', bułg. *бегун*, por. NM *Бѣгуновци* Brezniško (BER I 107);

strus. od XI w. *бѣгоуиъ* 'uciekinier', ros. *бегун -á* 'biegacz', 'kamień młyński', *бегуни* pl. 'urządzenie do tarcia różnych materiałów', dial. *бегун* 'uciekinier', 'tłuczek kamienny do rozcierania farby na płycie; koryto w młynie między dwoma rzędami pali lub desek' (Dal), w SRNG w różnych znaczeniach, np. 'czółenko tkackie; poprzeczna belka w drzwiach', ukr. *бігун -уна* 'biegacz', 'ós, na której obracają się wrota', dial. 'wierzchni kamień młyński' (Hrinčenko), *бігуні* pl. 'urządzenie do tarcia różnych materiałów', brus. *бегун -á* 'szybkobiegacz; odbiegający wciąż od pracy'. ~

Nomen agentis do *bĕžati*, *bĕgati*, o suf. *-unъ* zob. s. 134—5.

W poszczególnych jęz. zach. i pld.słow. szerzy się w podobnych znaczeniach wtórne nomen agentis z suf. *-ačъ*:

~ pol. od XVI w. *biegacz* (też dial., np. Lorentz PW, Sychta SK), głuź. *bĕhač*, czes. *bĕhač*, stczes. w XIV w. *bĕhač -č*, śla. *bĕháč*;

bułg. dial. *бегач* (Gerov Dop., Umlenski Kjustendil), maced. *бегач*. ~

Por. też z suf. *-akъ*: głuź. *bĕhak*, czes. *bĕhák*, śla. *bĕhák*; ros. dial. *бѣжак*, ukr. *біжак -ка* (Hrinčenko, Źel.). R.L. — F.S.

bĕgъ *bĕga* 'szybkie poruszanie się istot żywych, cursus; szybkie poruszanie się (o przedmiotach martwych); ucieczka; płynięcie, cieczenie'

~ pol. od XIV w. *bieg -u* 'cursus; szybki ruch, obrót przedmiotów; prąd rzeczny', od XVI w. też 'przebieg, rozwijanie się wydarzeń w czasie', w stpol. też 'ucieczka' (XV—XVI w.), 'jazda, podróż' (XVI w.), wyjątkowo w XIV w. 'najazd', dłuż. od XVI w. *bĕg -a* 'cursus' (u Muki z Jakubicy i Megisera), głuź. *bĕh -a* 'cursus; przebieg czasu', czes. od XIV *bĕh -u* (stczes. *-u* : *-a*) 'cursus; ruch w ogóle, ruch w miejscu, obracanie się (przedmiotów); przebieg wydarzeń', stczes. też 'ucieczka' (XIV w.), 'cieczenie': *ženský bĕh* 'menstruacja' (XV w.), śla. *bĕh -u* 'cursus; przebieg wydarzeń w czasie', dial. *bĕh ženský* 'menstruacja' (Kálal);

sł. od XVI w. *bĕg* 'ucieczka', książkowe też 'przebieg czasu', sch. od XVI w. *bĕjeg* 'ucieczka', w RŠAN także 'płynięcie, przepływanie wody, rzeki', cs. (w red. bułg., serb. i rus.) *бѣгъ* 'ucieczka', bułg. *бег бегит* 'cursus; ucieczka; cieczenie, płynięcie', maced. *бег* 'ucieczka';

strus. od XI w. *бѣгъ* 'ucieczka', ros. *бег бѣга* 'cursus; szybki ruch; płynięcie, przepływanie (wody, fali); ucieczka', *бегá -ós* pl. 'wyścigi konne', przest. 'ucieczka', ukr. *біг бігы* 'cursus; płynięcie, cieczenie', brus. *бег бѣгы* 'cursus'. ~

Deverbativum od *bĕgti bĕgo* (o budowie zob. s. 58—9). — Najbliższy odpowiednik ie.: lit. *bėgas* 'cursus', por. lit. *bėgis* 'ts.', łot. *bēga* 'ucieczka' (Fraenkel LEW I 38).

Berneker SEW I 54, Vasmer REW I 67, tam dalsza literatura.

R.L. — W.B.

bėgoma adv. dial. wsch. 'biegiem'

~ ros. dial. *bėgma* (SRNG), ukr. rzadkie *bėgma*, u Żel. *bėgmá*, brus. dial. *bėgma* (Nosovič). ~

Por. sł. *bėgoma* rzadkie (SSKJ), u Plet. *bėgoma*.

Do *bėžati*, *bėgnoti*, *bėgō*.

K.H. — F.S.

bėlakz zob. **bėl'akz**

bėlastz : **bėl'astz** 'o barwie zbliżonej do białej, albidus, subalbidus'

~ pol. dial. *bialasty* (Zaręba NB 85: małopolskie), czes. dial. moraw. *bėl'astý* 'białawy';

sch. *bėlast*, *bjėlast* 'białawy', bułg. dial. *бѣлест* 'ts.' (Gerov Dop.);

ukr. *білѣстий* : *білѣстий* 'ts.' (też dial.). ~

Por. synonimiczne: 1. sł. *bėlkast*, sch. *bjėlkast*; 2. czes. u Jungmanna *bėlistý*, bułg. dial. *bėлуст* (Gerov).

Derywat od *bėlz*.

F.S.

bėlasz : **bėl'asz** : **bėlėsz** 'o barwie zbliżonej do białej, albidus, subalbidus'

~ stpol. *bialasy* 'o barwie zbliżonej do białej, albidus, subalbidus' (SP XVI IBŁ: 3 przykłady z 1. połowy XVI w.), u L. tylko z Crescencjusza r. 1549, wyjątkowo jeszcze z początkiem XVII w. u Kn., dziś dial. kasz. *balasi* 'białawy, niezupełnie biały' (Sychta SK), u Karłowicza SGP z Krakowskiego też 'biały' (p. Zaręba NB 84—5), dial. również *bialasy* 'białawy' (Karłowicz SGP: Litwa), por. sub. *bialasy* pl. 'rodzaj ziemniaków' (z Mazowsza), czes. dial. *bėlasý* 'jasnobłękitny, niebieski': Na *belaso* kvitne l'an (Bartoš DSM), sł. *belasý* 'niebieski, błękitny', u Jungmanna *bėlasý* : *bėlas* 'jasny, niebieski, modry' (np. z Bernoláka);

sch. dial. *bjėlas* 'koń lub wół białej maści' (RSAN I 594), też NO *Bjėlās* : *Belas* : *Bilas* od XVIII w. (RJAZ);

strus. *бѣлѣсый* 'o barwie zbliżonej do białej': *вѣдѣ... бѣлѣса гоуѣта и росохѣта*, ros. *белѣсый* : *белѣсый* 'białawy, o barwie zbliżonej do białej' ('тусклобельный'), dial. *белѣсый* 'błady' (sybirskie), 'z białymi, czy też jasnymi kwiatami na białym tle, o materii, ubranii' (okolice Tambowa), 'koloru kawy, jasnobrazowy, o maści zwierząt' (Rostowskie; SRNG), dial. również *белѣсый* 'biały' (SRNG: okolice Brjańska, Orłowa), ukr. dial. łemk. *білас* 'grzyb prawdziwek, *Boletus edulis*', Hrinčenko (urzędownikowiony przymiotnik **bėlaso*), brus. dial. *белѣсый* 'białawy, barwy zbliżonej do białej, z białymi plamami', *белѣсый* comparativus 'o bardziej białej maści zwierząt' (Nosovič). ~

Por. czes. *bėlášek -ska* 'motyl bielinek, *Pieris*', sch. NG *Bjėlášica* (Herczegowina, Czarnogóra), *bėlasav* 'trochę się bielejący', *bėlasast* : *belásast* 'białawy', *belásati se* : *beləsati se* 'trochę się bieleć', bułg. dial. *белѣскас* 'białawy' (Gerov Dop. 21), NG *Белѣсуца* góra na pograniczu Bułgarii, Grecji, Jugosławii.

Derywaty od *bėlz*. Por. *bėlastz* : *bėl'astz*.

Iljinskij PLBaud. 234—41, PF XIV 591—8, Zaręba NB 84—5. F.S.

bėlavz : **bėl'avz** 'o barwie zbliżonej do białej, albidus, subalbidus'

~ pol. *białawy* 'albidus, subalbidus' od początku XVI w. (*białawy*), dial. kasz.-śl. *balavi*, śląskie *Bojaví* (Olesch Sankt Annaberg), dial. pld. *Bielawa* nazwa krowy, już w XV w. NO *Bielawa* (SSNO), głuź. *bėlawy* 'albidus', czes. *bėlavý*, dial. *bjėlaví* (Malina Mistrice) 'ts.', sł. *belavý* 'ts.', dial. wsch. *bilavi* 'modry';

sł. *bėlav* 'albidus' (Plet.), sch. dial. *bėlav* 'ts.' (RSAN), *bėlava* 'samica

zwierząt, wyróżniających się białą sierścią, czy też białymi plamami', bułg. dial. zach. *Белáва* 'imię białej owcy';

ros. dial. *белáвий* 'albidus' (Dal), zwykle *белáвий* 'albidus, subalbidus' (SRNG, Pskov. Slov.), także 'jasny; jasnowłosy, bardzo blady' (SRNG), ukr. *білáвий* (dial. też *білáвий*) 'albidus', 'jasnowłosy, blond', brus. *бялáвы* 'albidus', 'blady, o białej twarzy; jasnowłosy'. ~

Por. dłuż. *bělava* 'białe lub jasnożółte jabłko; ryba ukleja, Alburnus lucidus', ros. dial. *белáва* 'drobna rybka'.

Derywat od *bělъ*.

F.S.

bělěsъ zob. **bělāsъ**

bělěti *bělějo* 'stawać się białym, jasnym, nabierać białej, jasnej barwy, albescere, candescere', **bělěti se** 'jaśnieć, lśnić'

~ pol. *bieleć bieleje* (od XV w.) 'stawać się białym, nabierać barwy białej; siwieć; lśnić się, jaśnieć', dial. też 'dojrzewać (o zbożu)' (np. Tomaszewski GŁ, Olesch Sankt Annaberg, MAGP I m. 47), *bieleć się* 'lśnić się, jaśnieć', stpol. też 'stawać się białym; płowieć; dojrzewać (o zbożu)', dłuż. *bělēs bèleju* 'stawać się białym, bladym, dojrzewać (o zbożu)', głuź. *bělēc bèleju* 'stawać się białym, być białym' (Pfuhl), czes. *bělěti bělím*, rzadziej *bělěti se* (od XIV w.) 'stawać się białym; jaśnieć', sła. *beliet' -iem* 'stawać się białym';

sle. *bělěti -im* 'stawać się białym, jasnym; lśnić się, jaśnieć' (SSKJ), sch. *bijěljeti bijělím* (od XVI w.) 'stawać się białym, jasnym, siwieć; tracić pierwotną barwę, blednąć, blaknąć', *bijěljeti se* 'jaśnieć biało; błyszczeć', cs. (w red. serb. i rus.) *бѣлѣти сѣ бѣлѣти сѣ* 'albere', bułg. *белѣя белѣеш* 'tracić barwę, blednąć, blaknąć, stawać się białym', *белѣя се* 'wyróżniać się białą barwą, jaśnieć', maced. *белее* 'stawać się białym, siwieć', *белее се* 'jaśnieć biało';

strus. *бѣлѣтисѣ* 'jaśnieć', ros. *белѣть белѣю белѣешъ* 'stawać się białym, siwieć; jaśnieć białą', dial. 'świtać', *белѣться* 'jaśnieć białą, lśnić', ukr. *білѣти білѣш* 'stawać się białym; jaśnieć białą', dial. 'dojrzewać (o owsie)' (Leks. Poles'ja 93), rzadko *білѣтисѣ* 'jaśnieć białą', brus. *бялѣць бялѣю бялѣеш* 'stawać się białym, tracić barwę, blednąć, blaknąć; widnieć, jaśnieć biało'. ~

Por. pol. dial. kasz. *b'elwéc* 'albescere', czes. *bělěti -ám* 'stawać się białym, albescere', cs. *бѣлѣти -оую* 'album esse', rus.-cs. *бѣлѣтисѣ* 'albescere', bułg. *бялѣам се* 'ts.'

Denominativum od *bělъ* (o budowie zob. s. 47). W.F. — W.B. — F.S.

bělica: dial. pód. też **bělíka** 'coś białego, białawego, przede wszystkim o zwierzętach z białym, jasnym ubarwieniem, rzadziej o białawej, kredowej lub piaszczystej glebie'

~ pol. *bielica* 'rodzaj gleby, glina z piaskiem', dial. 'grunt piaszczysty; (mazowieckie) ziemia wilgotna, bagnista' (Karłowicz SGP), stpol. XV w. 'wiewiórka, futro z wiewiórki', dial. 'nazwa białej owcy' (Karłowicz SGP), 'gatunek białawych czereśni' (Kucała PSM, Olesch Sankt Annaberg), 'biel drzewa' (Szymczak Domaniewek), dłuż. *bělíca* 'nazwa krowy', *Bělíce* pl. 'nazwa pola', głuź. *bělíca* 'gatunek ryby, wątlusz srebrzysty; biała glina; biel ołowiana; biała czereśnia', czes. dial. *bělíce* 'drobne ryby słodkowodne, płotka; biała owca; białawe, jasne odmiany różnych owoców, zwłaszcza czereśni', wyraz notowany już w XIV w. *bělíce*, *Bělíce* NM i NG, sła. *belíca* 'gatunek białych ryb, Chalcalburnus; biała owca; odmiana białych śliwek'; sle. *bělíca* 'białe, białawe zwierzę; ryba słonecznica, Leucaspis delineatus;

białe odmiany owoców', dial. prekmurskie 'jajko', u Plet. też 'biel ołowiana', sch. *bjělica* 'białe odmiany owoców; nazwa białej owcy; kuna, *Mustela foina*; ryba ukleja, *Alburnus alburnus*; biaława gleba zmieszana z piaskiem', dial. 'kobieta o białej karnacji, o jasnych włosach', od XII w. też NW i NT, bułg. *белыца* 'ryba ukleja, *Alburnus alburnus*; nazwa białej owcy', dial. 'białe odmiany owoców: czereśni, śliwek' (BDial. I 67), maced. *белыца* 'imię białej owcy';

strus. БЕЛИЦА 'coś białego', ros. dial. *белыца* 'wiewiórka' (SRNG, Słownik Urala), u Dała *белыца* 'roślina *Leucanthemum vulgare*', *белыцы* pl. 'biel trawy' (SRNG), ukr. dial. *білуця* 'wiewiórka', u Żel. i Hrinčenki też 'kuna *Mustela foina*; ryba boleń, *Aspius aspius*; roślina *Thlaspi arvense*; rodzaj białego kredowego gruntu'. ~

Por. z suf. *-ika*: sle. *bělka* 'odmiana jabłek' (Plet.), sch. *bjělka* 'biel drzewa' (Vuk z Czarnogóry), bułg. dial. *белка* 'мъждел; dąb szypułkowy, *Quercus pedunculata*'.

Substantywizowany przymiotnik *bělъ* (o suf. *-ica* zob. s. 98—9). — Por. substantywizowane bez sufiksu strus. БЕЛ 'wiewiórka; drobna moneta'.

Zob. *bělъka*.

W.B. — F.S.

bělido 'środek do bielenia' dial. też 'miejsce, gdzie się coś bieli'

~ pol. *bielidło* 'biały proszek używany np. do prania bielizny, mycia naczyń; środek kosmetyczny używany w celu nadawania białości skórze twarzy', już w XV w. 'ług, saletra, nitrum; biel, środek kosmetyczny do bielenia twarzy, cerussa; roślina storczyk, *Platanthera bifolia*', dłuż. *bělido* 'proszek do bielenia; wapno chlorowe', 'mydło' głuź. *bělido* 'środek do bielenia, bielidło', czes. *bělido* (dawniej i dial. chodzkie *bílido*) 'miejsce do bielenia bielizny, przędzy, tkanin', stczes. *bělido* przede wszystkim 'środek do bielenia', sła. *bielidlo* 'środek do bielenia';

sle. *běllo* 'bielenie; biała farba, wapno do bielenia', sch. *bjělilo* 'biała szminka, cerussa, biała farba, środek do bielenia; miejsce, gdzie się bieli płótno', w RSNAN też 'białość, biel', cs. БЕЛИЛО 'cerussa', bułg. *белило* 'bielidło do twarzy, cerussa', dial. też 'miejsce nad rzeką, gdzie się bieli płótno' (BER), maced. *белило*, dial. *b'glilu* (Małeckii SW) 'bielidło do twarzy';

strus. БЕЛИЛО 'cerussa', ros. *белыла* pl. 'barwnik mineralny, bielidło; środek kosmetyczny do nadania białości twarzy', dial. archangielskie 'obrzęd weselny: pan młody obdarowuje pannę młodą pieniędzmi na bielidło' (SRNG), ukr. *білуло* 'biała farba, środek do bielenia', brus. *белылы* pl. 'bielidło, środek do bielenia'. ~

Nomen instrumenti (> nomen loci) od *běliti*. O budowie zob. s. 113—4.

F.S.

bělka zob. *bělca*

bělka *bělka* dial. pln. 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą'

~ pol. *bielik* zool. 'ptak z rodziny orłów, białogon, *Haliaetus albicilla*' nowsze, u L. nie notowane, w XV w. bot. 'wełnianka pochwowata, *Eriophorum vaginatum*', od XIII w. NO *Bielik* (SSNO), dłuż. *bělka* 'białko jajka, białko oka', głuź. *bělka* też 'ryba kielb', stczes. *Bělka* NO;

ros. dawniejsze *белік -ика* 'białawy sybirski granit', bot. 'zabieniec babka wodna, *Alisma plantago*; złocień właściwy, *Chrysanthemum leucanthemum*', dial. też nazwa innych roślin, również nazwa różnych gleb, zwykle jasnych, sybirskie 'nowizna, nowina, miejsce przeznaczone na ogród warzywny',

archang. 'niedźwiedzie sadło sprzedawane jako lekarstwo', woroneskie 'rodzaj białego odzienia na codzień' (SRNG), ukr. dial. *білук* 'samiec wiewiórki; bielinek, motyl Pieris'. ~

Urzeczownikowiony przymiotnik *bělz*, o suf. *-ikz* zob. s. 90—1. F.S.

bělina 'biel, białość, albitudo', stąd wtórnie przez konkretyzację 'coś białego, np. biała płaszczyna, biała plama; białko jajka, oka'

~ pol. dawne *bielina* 'futro popielicy' (Linde XVIII w. z Litwy), jako NO m. od r. 1136, NO f. od XV w., głuź. *bělina* 'biel, białość; biały połysk, biała plama', czes. rzadkie *bělina* 'białe miejsce, biała płaszczyna; biel drzewa; białko oka', dial. też bot. 'złocień, Chrysanthemum', już stczes. *Bělina* NO, NM, NW, sła. dial. *bielina* 'białe winogrona' (Kálal);

sł. *bělina* od XVI w. 'biel, biała barwa; to, co białe; biel drzewa; biały materiał na ubranie; bielmo, zaćma', dial. 'gatunek białych winogron' (Plet.), sch. *bjelina* od XVI w. 'biel, biała barwa, siwizna; to, co białe; jasność, światło; białe płótno, białe szaty; białko oka; białe owoce', bułg. *белуна* 'białość, biel', dial. 'białko oka, białko jaja' (Gerov), 'słonina' (BDial. IV 89), maced. *белуна* 'biel, białość; margines w książce';

ros. *белуна* 'biel, białość', dial. 'bielone płótno' (SRNG), 'biała gleba' (Słowarz Urala), też NO (SRNG), dial. też *белуна* 'jasna plama, piętno; lód ze śniegiem; rdzeń drzewa; wyspa wśród lasu' (SRNG), ukr. *білуна* 'biel, białość'. ~

Abstractum od *bělz* (o budowie zob. s. 120—3). W.F. — W.B. — F.S.

bělina 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą'

~ pol. NO *Bielin* od XIII w. (SSNO), dial. kasz. *belin* 'jasny blondyn'; sł. *belin* 'motyl dzienny o skrzydłach białych' (por. pol. *bielinek* 'ts.' nowsze, u L. nie notowane), 'zwierzę wyróżniające się bielą (np. zając, wół)', 'śnieg', stbułg. NO *Bělina* zapisane w gr. gramocie z r. 1152: βεαλίβ (BER I 109, tu też bułg. NO *Беліна*);

ros. dial. *белуна* 'roślina bielun dziedzierzawa, Datura stramonium' (SRNG: znad Donu). ~

Od *bělz*, o suf. *-ina* zob. s. 120.

F.S.

bělische 'miejsce, gdzie się bieli płótno'

~ głuź. *bělische* 'miejsce do bielienia, bielnik, bielnia' (Zeman), czes. dial. moraw. *bělische* 'miejsce, gdzie się bieli płótno' (Jungmann);

sł. *bělische* 'ts.', sch. *Bělische* NM w Sławonii nad Drawą, *Bjeliste* NM w Serbii (RJAZ);

ros. dial. *белуше* 'bielenie płótna' (SRNG: Kursk, bez akc.), jako NM *Белуше*, por. *Белушине* (Vasmer RNG I 323). ~

Por. czes. dial. moraw. *bělisko* 'urządzenie z drążków do bielienia płótna' (Bartoš DSM), sła. *bielisko -ovisko* 'miejsce, gdzie się bieli płótno'.

Nomen loci od *běliti*, o suf. *-ische*, *-isko* zob. s. 95—7.

F.S.

běliti *běl'o* 'czynić białym, jasnym, sprawiać, że coś nabiera białej, jasnej barwy (np. wybielać płótno, malować ścianę wapnem, barwić twarz na białą), albare; oczyszczać z czegoś (np. z łupiny, kory)'

~ pol. *bielić bielę* (notowane od XVI w., w XV w. derywat *ubielić*) 'malować na białą, zwykle wapnem; czynić białym, rozjaśniać (np. płótno)', łowieckie 'zdejmować skórę z zabitego zwierzęcia', dial. *dzień bieli* 'jest jasno, świta' (Karłowicz SGP), połab. *belēt* 'prać; albare', dłuź. *bělīs -im* 'albare; wybielać płótno; łupić, zdejmować łupinę, korę, skórę z zabitego zwierzęcia',

głuż. *bělíc -im* 'albare, malować na biało; wybielać bieliznę; usuwać łupinę z owoców', czes. *běliti : bíliti -im* (stezes. od XV w. *bieliti biel'u*) 'albare, wybielać płótno; malować, barwić na biało (np. twarz)', sła. *bielit' -im* 'albare, wybielać płótno; malować ściany wapnem', dial. 'usuwać łupinę z owoców, korę z drzewa' (SSJ), 'usuwać liście z kaczanu kukurydzy' (Diss. Slav. II 29);

słē. *běliti : beliti -im* 'malować ściany wapnem lub białą farbą; czynić coś bardziej białym, rozjaśniać, albare; usuwać łyko; dodawać tłuszczu do potraw, okraszać', dial. 'usuwać korę, skórę; mocno rozgrzewać, rozżarzać (np. piec)', sch. od XVI w. *bijěliti bijelím* 'albare, wybielać płótno, farbować, malować na biało; oczyszczać z brudu', dial. 'zdejmować łuski, łuszczyć kukurydżę; zdzierać korę z drzewa, zdejmować łupinę z owocu' (RJAZ, RSAN), ses. *бѣлити бѣлю* 'albare, wybielać płótno' (Zogr., Mar.), bułg. *бѣля бѣлуу* 'albare (np. w gwarach 'wybielać płótno'); mazać pudrem; obierać, obłupywać z łupiny, kory, skóry', u Gerova też 'grabić, ograbiać', maced. *белу* 'albare, wybielać płótno, malować wapnem; usuwać korę, łupić', dial. *b'ál'a* 'obierać z łup' (Małeckí SW);

strus. od XI w. *бѣлити бѣлю* 'albare, wybielać płótno, malować na biało', ros. *белить бело бѣлушь : бѣлушь* 'albare, wybielać płótno; malować wapnem, kredą, bielidłem, pudrować twarz', dial. też 'myć (reçe); zdzierać skórę z zabitego zwierzęcia' (SRNG), ukr. *біліти біло білуу* 'albare, wybielać płótno; zabarwiać na biało, malować na biało, pobierać cyną; wybielać (przez mycie)', brus. *бѣліть бѣлю бѣлуу* 'albare, wybielać płótno; malować na biało; usuwać korę, obdzierać skórę z zabitych zwierząt'. ~

Por. ukr. dial. *білувати* 'zdejmować skórę z zabitego zwierzęcia; bielić dom' (Hrinčenko, Leks. Bjul. VI 9).

Denominativum od *bělz* (o budowie zob. s. 57). Z pierwotnego znaczenia 'czynić białym, jasnym' zapewne już w psł. powstały konkretne znaczenia 'wybielać płótno; malować, barwić na biało, na jasny kolor (np. o twarzy), malować ściany wapnem; czynić białym (np. drzewo) przez usunięcie wierzchniej warstwy, np. kory, łupiny'. W.F. — W.B. — F.S.

bělizna 'biel, białość, albitudo; to, co jest białe, białawe, białe przedmioty' np. biała odzież, biała gleba, biaława warstwa drewna pod korą

~ pol. *bielizna* 'odzież spodnia, wyroby z tkaniny zwykle białej używane do potrzeb domowych; zbiorowa nazwa drobnych rybek różnego gatunku', u Lindego 'białe rzeczy, gromada, stos czegoś białego', przestarz. 'biały strój; białość, biały kolor', stpol. XIV—XV w. 'futerko z wiewiórki', dial. też 'gatunek ryby' (Karłowicz SGP) kasz.-sli. 'biel drzewa' (także SP XVI IBL), dłuż. dial. *bělizna* 'biel drzewa; skórka owoców', głuż. *bělizna* 'skórka owoców; łyko', czes. *bělizna* 'biały kożuch; białko oka', sła. dial. *belizna* 'odzież spodnia, bielizna pościelowa' (Kálal);

sch. dial. *bjělizna* 'białko oka; gliniasto-kredowa lub marglowa gleba' (RSAN, RMat.), bułg. dial. *белізна : белізна* 'biała gleba' (BER 109, BDial. III 39), 'roślina *Andropogon ischaemum*' (BER 109), NT *Билизнѣ* (Kovačev MNSevl. 140);

ros. *белізнá* 'biel, biały kolor', dial. *белізна : белізна* 'jasna plama, jasna smuga' (Dal), ukr. *білізнá* 'biel, biała barwa', *білізна* 'odzież spodnia, bielizna pościelowa; ryba *Aspius rapax*', brus. *бѣлізна* 'odzież spodnia, bielizna pościelowa', *бѣлізнá* 'biel, białość'. ~

Od *bělz* z suf. *-izna*. Na genezę sufiksu mogą rzucić światło:

1. może już psł. dial. *běliznъ*: pol. dial. *b'ył'izeń* 'spodnia odzież' (MAGP IX

m. 441: z jednego punktu na Spiszu, zapewne ze sła.), dłuż. *bĕlizń* 'biel drzewa; skórka owoców', sła. *bĕlizēñ* 'odzież spodnia, bielizna pościelowa';
 bułg. dial. (Trojan) *белізен* 'roślina *Andropogon ischaemum*' (BER I 109).

2. pol. dial. *bielizno* 'spodnia odzież' (MAGP IX m. 441: z okolic Gostynina i z Litwy).

Wskazywałyby one na pierwotny przymiotnik *bĕliznъ* potwierdzony też przez bułg. *белизна, белизникав* 'białawy'.

Por. **bĕlizъ*.

W.F. — W.B. — F.S.

bĕliznъ, bĕliznъ zob. **bĕlizna**

bĕlizъ 'o barwie zbliżonej do białej, białawy, jasny'

Na wyraz taki zdają się wskazywać:

~ dłuż. *bĕliza* 'biel drzewa' (Pfuhl), głuż. *bĕlizka* 'skórka owoców; lyko; biel drzewa';

bułg. dial. (Ōirpan) *белізіна* 'biała ziemia' (BER I 109);

ros. dial. archang. *белізь* 'jasna smuga, jasna plama' (Dal, SRNG), *белізіна* 'ts.' (SRNG). ~

Derywat od *bĕlz*; *-iz-* pełni może funkcję deminutywną, por. **bĕluzъ*.

Por. *bĕlizna*.

W.B.

bĕloba 'biel, białość, albor, albitudo'

~ głuż. *bĕloba* 'biel ołowiana, cerussa', czes. *bĕloba* 'biel, białość', u Jungmanna 'cerussa', sła. *bieloba* (arch. też *beloba*) 'biała farba, biel, białość';
 sła. *bĕlōba* 'ts.';

ukr. prowinc. *білōба* 'cerussa' (Źel.). ~

Od *bĕlz* z suf. *-oba*, o którym zob. s. 61—2.

K.H. — F.S.

bĕlogolvъ 'wyróżniający się białą, siwą głową, czy też jasnymi, siwymi włosami'

~ pol. *białogłowy* (L.) por. uzczoźownikowiony przymiotnik *białogłowa* 'kobieta, niewiasta' wyjątkowo już w XVI w., czes. *bĕlohlavý*, sła. *bielohlavý*;

sła. *bĕloglavъ*, sch. *beloglav*, bułg. *белоглава*, maced. *белоглас*;

ros. *белоголовый*, ukr. *білоголовий*, brus. *белоголови..* ~

Compositum, I człon *bĕlz*, II *golva*.

F.S.

Bĕlogordz : **Bĕlz gordz** 'nazwa miejscowa'

Bĕlogordz: ~ pol. NM *Białogard* (o formach z *-ar-* jako archaizmie peryferycznym zob. np. Milewski RS XVIII 58—9, Stieber GP I 40), średniowieczny gród na Pomorzu, na szlaku handlowym łączącym Kołobrzeg z Wielkopolską, czes. nowsze w NM od r. 1603 *Bĕlohrad*;

z Albanii średniowieczne *Belogradum* XI—XIV w., też zapisane jako *βελαγράδον* (Seliščev, Slavjanskoe naselenie v Albanii, Sofija 1941, s. 257—8). ~

Por. NM na Wołyniu *Белогородка*, wg Rudnyckiego ED 133 ukr. *Білогорōдка*.

Bĕlz gordz: ~ pomorskie już w XII—XIII w. NM w różnych zapisach, np. *Belgard, Belgart, Belgarth, Belgarden, Belgrad* (Trautmann EOO II 107, Lorentz SNH 7), czes. NM *Bĕlehrad* (z *-e-* analogicznym do typu *Vyšehrad, Velehrad*), sła. *Belgrad* na Węgrzech i *Belegrad, Belegrad* na Słowacji (Stanislav DSJ I 271, II 245);

sła. NM z Karyntii sprowadzające się do postaci *Belgrad* : *Belgrado, Velegrad* (Kranzmayer OK I 71, 163, 186 przypis 17), sch. dziś *Beograd* poświadczane od XV lub XVI w., w XIII—XVII w. formy typu *Bĕlz gradz* (w takiej

postaci w XV w. też na oznaczenie innej NM), *Bělygradz*, w XV—XVII w. też *Běli gradz*, od XV w. poświadczona nazwa wsi *Belgrad* na Chorwackim Przemyrze (nazwa *Biograd* znana też z Dalmacji blisko Zadaru), bułg. z dwu wsi w okolicach Gabrowa *Б'ялградъ* jako NT oznaczająca wzniesienie z białą glebą (Kovačev MNGabr. 83), o istnieniu starobułg. nazwy *Běly gradz* świadczy gr. NT Μπελυγράδια pl. z loc. sg. *Bělē gradē* (Vasmer Sl. Gr. 170), z Albanii notowane w XVI—XVII w. jako *Белград*, w zapisach z XI—XIV w. *Beligradum*, *Βελυγράδα*, stąd alb. *Berat* (zob. Seliščev, Slavjanskoje naselenie v Albanii, Sofia 1931, s. 257—8, 287);

ros. *Белгород* NM nad rzeką Severskij Donec okręg Kurski, por. też w nazwie wsi *Белгородка*, ukr. *Білгород* dziś *Білгородка* NM koło Kijowa (zapisane już przez Nestora pod r. 910, SGKP I 228), też *Білгород Дністрівський* (por. Rudnyčkyj l. c.). ~

Compositum i złożenie p. *bělz* i *gordz*.

Pierwotne znaczenie 'biały gród'.

SGKP I 190, Profous MJČ I 49, 51, Vasmer RGN I 319, 326.

T.Sz. — F.S.

bělocha m., f. : **bělochz** *bělocha* 'biały, białawy człowiek, zwierzę'

bělocha: ~ pol. dial. *białocha* 'krowa jasnopłowa' (Karłowicz SGP), kasz.

belocha 'nazwa krowy białej maści', stpol. NO *Białocha* r. 1408 (SSNO);

sł. dial. *běloha* 'biała koza' (Rezja);

ros. dial. *белóха* 'krowa białej maści', 'zmarły' (SRNG), ukr. dial. *білоха* 'kobieta o białej delikatnej cerze' (Żel.). ~

bělochz: ~ pol. dial. kasz. *beloch* 'nazwa wołu białej maści', stpol. NO *Białoch* r. 1434 (SSNO), głuź. *běloch* 'człowiek biały, koń biały, siwek', czes. *běloch* 'człowiek rasy białej', sła. *beloch* 'ts.' ~

Od *bělz*, zob. s. 73—4. Najprawdopodobniej nowsze paralelne derywaty, powstałe niezależnie na gruncie poszczególnych języków słow. Tego samego typu bliskie znaczeniowo pfn. *bělucha* : *běluchz*:

~ stpol. NO *Białucha*, *Białuch* od XV w. (SSNO), dial. *Białucha* nazwa krowy, głuź. *běluch* 'grzyb pieczarka', u Pfuha *běluch* 'człowiek biały, zwierzę wyróżniające się bielą', sła. dial. *belucha* 'biała krowa; blondynka';

sł. *bělúh* 'człowiek biały, rasy białej', dial. *belúha* 'biała kura';

ros. *белýха* 'biały delfin' (stąd ukr. *білýха*, brus. *блýха* 'ts. '), dial. 'piaszczysta gleba; człowiek wyróżniający się bardzo jasnymi włosami; biała krowa, biała owca', ukr. dial. *білýха* 'bielutka kobieta, blondynka, jasnowłosa'. ~

F.S.

bělochz zob. **bělocha**

bělokosz pfd. 'wyróżniający się białymi, jasnymi włosami'

~ sch. *belòkos*, bułg. *белокос*, maced. *белокос*. ~

Por. ros. dial. *белокóска* 'przewisko jasnowłosej dziewczyny' (SRNG).

Złożone z *bělz* i *kosa*.

F.S.

bělonogz 'wyróżniający się białymi nogami, cum albis pedibus'

~ pol. *białonogi* od XV w., głuź. *bělonohi*, czes. *bělonohý*, sła. *bielonohý* (dawniej też *belonohý*);

sł. *bělonòg*, sch. *bjelònog*, bułg. *белонòг*, maced. *белонòг*;

ros. *белонòгий* (dial. *белонòг* 'kół w rzece dla umocnienia stojącego u brzegu promy; płot', SRNG), ukr. *білонòгий*, brus. *беланòгі*. ~

Compositum: I człon: *bĕlz*, II: *noga*, podstawowe znaczenie 'mający białe nogi'. F.S.

bĕlon'a zob. **bĕlon'ŕ**

bĕlon'ŕ *bĕlon'a* : **bĕlon'a** m., f. 'człowiek czy zwierzę wyróżniające się białością'
~ pol. NO *Białoń* od r. 1401 (SSNO), głuź. *bĕloń* 'siwek, koń biały', sła. *beloń* 'biały koń', w ogóle 'zwierzę o białej sierści', dial. 'człowiek jasnowłosy';

sch. *bijĕlonja* : *bĕlonja* przezwisko, przydomek, 'biały wół', w ogóle 'zwierzę o białej sierści' (Vuk, RSAN, RJAZ);

ros. dial. *белѡнька* nazwa krowy białej maści (SRNG).

Derywat od *bĕlz*, o budowie zob. s. 133.

F.S.

bĕloqŕŕ pfn. 'wyróżniający się białym, jasnym zarostem (por. *qŕŕ*)'

~ pol. *białowąsy*, jako NO *Białowąs* od r. 1136 'mający białe wąsy', czes. *bĕlovousý*, *bĕlovous* 'białobrody, siwobrody', sła. *bielofúzy*, stare też *belofúzy* 'mający białe wąsy';

ros. *белѡѳцѡ(ѡ)* 'ts.', dial. *белѡѳцѡ* 'przezwisko człowieka o białych włosach', ukr. *білоѳцѡ*, u Hrinčenki *білоѳцѡ* 'człowiek o jasnych lub siwych wąsach', brus. *белѡѳцѡ* 'ts.' ~

Por. głuź. *bĕlowusaty* 'siwobrody, białobrody' (Zeman).

Złożenie z *bĕlz* i *qŕŕ*.

W.F. — K.H. — F.S.

bĕloritŕ dial. zach. i stę. 'ptak wyróżniający się białym, jasnym ogonem'

~ stpol. *białorzŕt* m. 'ptak z rodziny sokołów, *Strigiceps cineraceus*' (XV—XVI w.), dziś *białorzŕtka* 'ptak *Oenanthe oenanthe*' (też dial. Karłowicz SGP: z Podhala), dłuź. *bĕloritŕk* : dial. (mużakowskie i wsch. pograniczne) *bĕloritŕk* 'Oenanthe oenanthe', *bĕloritŕka* 'gatunek biegusa, *Calidris arenaria*', czes. *bĕlorit* m. 'Oenanthe oenanthe', stczes. *bĕlorit* f. 'ptak z białym ogonem, może biegus, *Calidris*' (od XIV w.), *bĕloritŕka* 'Oenanthe oenanthe', dial. *bĕloritŕka* 'ts.' (Bartoš DSM), sła. *beloritŕka* 'jaskółka oknówka, *Delichon urbica*', dial. też *belorit* 'ts.' (Feriane SNV 241), *beloritŕka* : *beloritŕka* : *beloritŕka* 'Oenanthe oenanthe' (Feriane SNV 220);

stę. dial. *bĕloritŕka* 'Oenanthe oenanthe', *beloritŕec*: *lunj beloritŕec* 'błotniak popielaty, *Circus pygargus*' (Plet., SSKJ). ~

Złożenie z *bĕlz* i *ritŕ*.

W.B.—F.S.

bĕlostŕ f. 'biel, biała barwa, albedo, album'

~ pol. od XV w. *białość* 'biel, biały kolor, albedo, album' (też dial.), stpol. też 'bladość; biało oka' (XV—XVI w.), 'biała plama' (XVI w.), dłuź. *bĕlostŕ* 'albedo, album', głuź. *bĕlostŕ* 'albedo', czes. od XIV w. *bĕlostŕ* 'albedo, album', sła. *belostŕ* : *bielostŕ* 'ts.';

stę. *belostŕ* : *bĕlostŕ* 'albedo, album', sch. od XV—XVI w. *bijelostŕ* 'ts.' (RJAZ, RSAN), ses. *бѣлостŕ* 'albedo, candor' (Supr.);

strus. wyjątkowe w XIV w. *бѣлостŕ* 'albedo', ros. *бѣлостŕ* 'albedo, album', ukr. *білостŕ* *білостŕ* 'ts.', brus. *бѣлостŕ* 'ts.', u Nosoviča też *бѣлостŕ* 'ts.; bielizna'. ~

Abstractum od *bĕlz* z suf. *-ostŕ*.

W.F. — W.B.—F.S.

bĕloŝa zob. **bĕloŝ**

bĕloŝ *bĕloŝa* m. : **bĕloŝa** m., f. 'człowiek czy zwierzę wyróżniające się bielą', w ogóle 'coś wyróżniającego się bielą'

~ pol. *białosz* przestarz. 'koń biały; kamień biały', już w r. 1136 NO *Białosza*, dłuż. *běloš* 'biały wół; koń maści dereszowatej, deresz', głuź. *běloš* 'biały kamień', czes. dial. *běloš* 'człowiek wyróżniający się bielą', sła. dial. *beloš* 'biały koń';

sch. *běloš belōša* 'biały koń, kozioł, człowiek jasnowłosy', *Bjěloš* nazwa góry, już w XIV w. NO, nazwa potoku;

ros. dial. *белову́* pl. 'białka oczu, oczy' (SRNG). ~

Por. stczes. *Bělošín* NM, bułg. dial. *белову́м* 'białawy', ukr. dial. łemk. *біловука* 'gatunek śliwek'.

Tego samego typu bliskie znaczeniowo:

bělušb : *běluša*: dłuż. *běluša* 'biała krowa', głuź. *běluš* 'człowiek z siwą brodą, z siwymi włosami, białe zwierzę, zwłaszcza koń, siwek', *běluš* 'szprotka, rybka', czes. *bělouš* 'biały koń', stczes. NO *Bělúšek*, sła. *beluš* : *belúš* 'biały, siwy koń', dial. 'biały chleb, kołacz';

sł. *běluš* 'roślina, szparag, Asparagus', dial. *běluša* 'biała krowa; gatunek gruszek', sch. *běluš* 'biały wieprz', też NO: *běluša* nazwa samiec białych zwierząt, np. krowy, 'gatunek białych winogron', bułg. dial. *белуша* 'biała owca, krowa', maced. *белушка* 'biała koza, owca, krowa';

ros. dial. *белушка* 'krowa, owca, koza białej maści; biała kuropatwa', ukr. dial. bojk. *білу́ша* nazwa białej owcy (Slav. Leks. 81). ~

Por. stpol. NO *Białuszyna* XV w. (SSNO).

bělišb: ~ pol. dial. kasz. *Ḅališ* 'mężczyzna o jasnych złotawych włosach' (Sychta SK), sła. dial. wsch. *beliš* 'biały chleb, kołacz';

sch. *bjělīš* dial. 'jakaś ryba w Czarnej Górze', *Bjělīš* dawna NM, nazwa pola w Czarnej Górze (RJAZ);

ros. dial. *беліу* 'rodzaj placka, pieroga z mięsem' (SRNG). ~

bělašb ~ stpol. NO *Białasz* XV w. (SSNO);

sch. *bělāš*, *bjělāš* 'biały koń, siwek';

ros. dial. *беліу* m. 'ryby płynące stadami wiosną w czasie tarła', *беліука* 'o jasnowłosych dziewczętach, ludziach; biała krowa' (SRNG), ukr. dial. *біліу* -*ауа* 'biały chleb, u ubogich' (Hrinčenko). ~

Por. ros. dial. *беліу* : *беліу* 'coś wyróżniającego się bielą'.

Derywaty od *bělz*, o budowie zob. s. 77—8. Zapewne nowsze paralelne derywaty, powstałe niezależnie w poszczególnych językach słow. Por. *bělocha* : *bělochz*, *bělucha* : *běluchz*. F.S.

bělota 'biel, białość, albitudo, albor', z wtórną konkretyzacją 'coś wyróżniającego się białością'

~ głuź. *bělota* 'albitudo, albor', czes. przest. (od XIV w.) *bělota* 'ts.', sła. *belota* : *bielota* 'ts.';

sł. *bělóta* 'albitudo, albor', sch. *bjelóta* 'ts.' (wg RJAZ tylko u Stulicia), dial. *bělota* 'wół o białej sierści' (RSAN), stsch. *Bjelota* NO (XIII w.), dem. *Belotica* NO (XI w.), serb.-cs. XVI w. *белота* 'albitudo, albor', bułg. *беломá* 'ts.'; strus. wyjątkowe w XI w. *белота* 'albitudo, albor', ros. dial. *беломá* 'ts.' (SRNG), ukr. dial. *біломá* 'ts.', brus. pot. *беламá* 'ts.' ~

Z wtórnym rozszerzeniem suf. *-ja*: sł. dial. *bělōča* 'albitudo, albor', sch. od XVI w. *bjelōča* 'ts.'

Por. 1. maced. *беломуја* 'albitudo, albor'.

2. stczes. *bělosta* : *bělesta* 'droga mleczna' (XIV—XV w.), z czes. głuź. *bělota* 'ts.', sła. *bělota* : *bělesta* 'ts.'

Abstractum od *bělz*.

W.F. — W.B. — F.S.

bĕlovatŝ dial. pn. 'o barwie zbliżonej do białej, albidus, subalbidus'
 ~ pol. dial. kasz.-sli. *ŝalovatŝi* : *ŝalovatŝi*, dłuŝ. *bĕlowaty* (juŝ u Chojnana XVII w.), głuŝ. u Pfuħla *bĕlowaty*, stezes. *bĕlovatŝy*, sła. *belovatŝy*;
 es. *вловатъ* 'subalbus' (Miklosich LP: bez przykłaду, a wiĕc niepewne);
 ros. *беловатый*, ukr. *білуватий*, u Źel. *біловатий*, brus. *белаваты*. ~
 Por. w podobnym znaczeniu: 1. głuŝ. *bĕlojty*, czes. *bĕlovitŝy*, sch. dawne od XVI w. *bjelovit* 'clarus, perspicuus' (RJAZ), dziŝ NO *Belovitič* (RSAN);
 2. głuŝ. *bĕlaty*, czes. u Jungmanna *bĕlatŝy*, ukr. dial. *білатий* (Leks. Bjul. II 73).

Derywat od *bĕlŝ*.

F.S.

bĕlovolsŝ 'wyróżniający się białymi, jasnymi włosami'
 ~ pol. *białowłosy* (u Lindego bez dokumentacji, nie notowane w Słowniku stpol. i SP XVI IBL), czes. *bĕlovlasŝy*, sła. *bielovlasŝy*;
 sła. *bĕlolas*, sch. *bĕlovlas*, bułg. *беловласъ*;
 ros. *беловолосый*, ukr. *біловолосий*, brus. *белавалосы*. ~
 Por. głuŝ. *bĕlowłosaty* (Zeman), *bĕlowłosny* (Pfuħl).
 Złoŝenie z *bĕlŝ* i *volsŝ*.

K.H. — F.S.

bĕlozorŝ 'mający biały, jasny wygląד'
 ~ pol. przest. *białozór* 'ptak drapieżny z rodziny sokołów, Falco gyrofalco' (od XVI w., wg współczesnych wyraz uważany za pożyczkę ruską, SP XVI IBL), w XV w. *Białozorek*, *Białozorzec* NO, głuŝ. *bĕlozor* 'Falco gyrofalco', czes. od XVI w. *bĕlozor* : *bĕlozorec* 'biały sokół', sła. dial. *belozor* 'ts.' (Kálal);

bułg. *белозор* 'roślina dziewięciornik błotny, Parnassia palustris' (BER I 109);

ros. *белозор* (u Dala *белозор*) m. 'roślina Parnassia palustris', dial. *белозорный* 'mający jasne oczy' (Pskov. Slov.), ukr. *білозір* (u Hrinčenki teŝ *білозор*) -*зору* 'Parnassia palustris', dial. *білозір* -*зора* : *білозор* -*зора* 'piękny, urodziwy mężczyzna, ukochany; epitet księŝyca', *білозор* 'sokół' (Źel.), *білозірець* 'epitet, czy teŝ gatunek sokoła' (Hrinčenko), *білозорний* 'mający jasne oczy' (Hrinčenko, Źel.) *білозірочка* 'lśniaca, błyszcząca gwiazdka' (Źel.). ~

Por. wtórny przymiotnik: ros. dial. *белозорный* 'oczyszczony, wyklarowany' (Dal), '(o koniu) mający biały znak na oczach' (SRNG).

Złoŝenie z *bĕlŝ* i *-zorŝ* : *zvrĕti*. Pierwotne znaczenie 'mający biały, jasny wzrok, wygląד', stąd wtórnie nazwy rośliny wyróżniającej się białymi kwiatami, ptaka o jasnym upierzeniu. Ślady pierwotnego znaczenia zachowane w ukr. 'piękny, urodziwy (mężczyzna)', 'epitet księŝyca, zapewne jasny'.

W.B. — F.S.

bĕltŝkŝ zob. **bĕltŝkŝ** 2

bĕlŭga 'coś białego, białawego, np. ziemia, zwierzę, ryba, roślina'

~ pol. dial. *białuga* 'gleba ilowata' (Karłowicz SGP: Augustów), 'roślina bylica, bielica, Artemisia' (u Polaków litewskich);

sła. dial. *bĕlŭga* : *beljŭga* 'biała krowa', karyneckie *beluħa* 'biała kura', sch. dial. *bĕluga*, *bjĕluga* 'biała maciora' (Vuk, RSAN) : *bĕlŭg* 'biały wieprz' (RSAN), bułg. dial. pn.-zach. *белѡга* 'biała gleba' (BER 109);

ros. *белѡга* 'wędrowna ryba z rodziny jesiotrów, wyz, Huso huso, Acipenser huso; wieloryb Delphinapterus leucas' (stąd nowsze pożyczki: pol. *bieluga*, czes. *bĕluga*, *bĕluħa*, sła. *bieluha*, sła. *beluħa*, dial. teŝ 'gleba biaława,

gliniasta, piaszczysta, glinkowato-piaskowa, popielatka, 'ptak czajka' (SRNG: Nowogrodzkie, Jarosławskie, z Litwy, Łotwy), *belŭgi* pl. 'wielkie fale z białymi grzebieniami' (SRNG: Archangielsk), *belŭga* 'biała glina; roślina złocien właściwy, Chrysanthemum leucanthemum; jakaś drobna ryba' (SRNG: Ołonieckie, Kostromskie, Ural), ukr. *білŭга* 'Acipenser huso', u Żel. też *білŭга*, brus. *бялŭга* 'Acipenser huso'. ~

Derywat od *běls*, o suf. *-uga* zob. s. 68.

F.S.

běluź 'o barwie zbliżonej do białej, białawy, albidus, subalbidus'

Na wyraz taki zdają się wskazywać:

~ maced. *белузнав* : *белузнав* 'białawy';

strus. *БѢЛОУЗНИВЪ* XV w. : *БѢЛОУЗНИВЪ* XVII w. 'o barwie białej, białawej', ros. dial. *белузоватый* : *белузоватый* 'jasnawy; szarawobiały', *белузовина*, *белузовина* 'jasna plama', *белузовый* 'szarobiałej maści, o koniach', *белузьмый* 'szarobiały' (Pskov. Slov., SRNG). ~

Derywat od *běls*; *-uz-* pełni funkcję deminutywną, por. *-iz-* w *běl-iz-na* (zob.).

F.S.

běls *běla* *bělo* 'mający barwę przeciwstawną do czarnej, właściwą śniegowi, mleku (albus)', 'mający barwę zbliżoną do białej', 'jasny; czysty', przen. 'dobry, sprzyjający, szczęśliwy', 'piękny', *běls dnъ* 'widny, jasny, pełny dzień'

~ pol. *biały* od XV w., stpol. i dial. *biāty*, *biāty dzień* (stpol. *bialadnia* 'w biały dzień'), kasz.-słi. *bāti b'óg* 'dobry Bóg', połab. *b'olē*, dłuż. *bēty*, *bēty žen*, głuź. *bēty*, *bēty dzień*, czes. *bílý* (stczes. *bielý*), *bílý den*, dial. *biēte zbožie* 'zyto' (w opozycji do innych zbóż), śla. *biely*, *biely den*;

śle. *běl*, *bēli dan*, sch. *bēo* (dial. *běl*) *bēla*, *bēlo* (*bījel bījēla bījēlo*) : *bēli*, *bījēli*, *beo dan*, scs. *бѣль*, bułg. *бял*, *бял ден*, maced. *бел* (dial. *b'āl*, Małeckie SW), *бел ден*;

strus. *бѣльми*, ros. *бѣлый* (*бел белá бѣло*, wg SSRJ też *белó*, por. Kiparskiy Wortakzent 270), *бѣлый дѣнь*, ukr. *білий*, *білий дѣнь*, brus. *бѣлы*, *бѣлы дзѣнь*. ~

Z ie. *bhēlo-* : stnord. *bāl* 'ogień, stos', ags. *boel* 'stos', stind. *bhāla-* n. 'blask'. Na gruncie bałt. z apofonią **bhōla-* : *bhōla-* : łot. *bāls* : *bāls* 'blady', lit. *bālas* 'biały' (Juškevič) : *bālti* 'bieleć'. Jak widać, pierwotnym znaczeniem psł. *běls* było 'błyszczący, lśniący; jasny, koloru śniegu, mleka'. — Zob. *bolto*.

Trautmann BSW 29—30, Pokorny IEW 118—20, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 128—32. — Nie widać podstaw do wyprowadzania z prapostaci *bailós* (próba Machka ZslPh XXIX 347—8). W.F. — F.S.

běls bogъ 'białe, jasne bóstwo'

~ pomorskie NM poświadczone od r. 1208: *Belbuc*, *Belbuch*, *Belboch*, *Belbog*, *Belbok* (Lorentz SNH 7, Trautmann EOO II 105), głuź. *Bēlobóh* 'biały Bóg, bóstwo światła dawnych Słowian', nazwa góry koło Budziszyna *Bēloboh* (obok *Čornoboh*, ale obie nazwy nowsze, zob. Nehring AslPh XXV 72), czes. *Bělboh* 'Bóg dobra u Słowian' (u Jungmanna niepewne 'idolum'), NO *Bělboh* (Svoboda SOJ 38, 94), NM *Bělbožice* poświadczone od r. 1406 (Profous MJČ I 47—8, V 126);

ros. NT *Бѣлые боги* koło Moskwy, *Белобожский монастыр* w okręgu kostromskim (Niederle SSK II 160). ~

Por. słi. i kasz. *Īāti b'óg* 'dobry Bóg' (zob. Krček AslPh XXXIII 179), bułg. (Герон) *вика до бяла бога* 'woła, krzyczy bardzo silnie', да видя бял ден, да видя и аз *бяла бога* 'abym ujrzał rosiechę, radość', нямам си *бяла*

boga от тоя човек 'nie mam z nim spokoju', pol. w nazwie wsi na Podolu *Bialobożnica* (SGKP I 186—7).

Zestawienie z *bělz* i *bogz*, podstawowe znaczenie 'jasny, dobry Bóg'.

Nehring AslPh II 384, XXV 66—73, Niederle SSK II 160—1, Lorentz SNH 7. T.Sz. — F.S.

Bělz gordz zob. **Bëlogordz**

bělzka 'coś białego, białawego, zwłaszcza o zwierzętach z białym, białawym ubarwieniem'

~ pol. dawne i dial. pñ. *białka* 'kobieta' (AJK II m. 72), stpol. 'pszenna biała mąka' (XV w.), 'białe pieczywo, bułka' (XVI w.), wyjątkowo w XV w. 'wiewiórka, futerko z wiewiórki' (w XVI w. w tym znaczeniu pożyczka ruska *bielka* : *bielka*), czes. *bělka* 'białe, jasne zwierzę domowe; gleba z dużą zawartością wapna', dial. 'biała mąka, białe pieczywo; białe, jasne odmiany roślin', stczes. 'biała kobieta';

śle. *bělka* 'białe, białawe zwierzę; ptak *Lagopus mutus*', dial. 'biały chleb; ryba ukleja, *Alburnus lucidus*; gatunek jabłek, gruszek', sch. dial. *biželka* 'białe, białawe zwierzę; kuna, *Mustela foina*; ptak jaskółka oknówka, *Delichon urbica*, białorzętka, *Oenanthe oenanthe*; ryba piekielnica, *Alburnoides bipunctatus*; kobieta o jasnych włosach; białko jaja' (Vuk, RSAN), bułg. *бѣлка* 'wiewiórka, *Sciurus vulgaris*, kuna, *Mustela foina*', dial. 'imię zwierzęcia z białą sierścią' (BDial. I 66), 'biała owca' (Gerov), 'białko jaja' (Gerov, BDial. III 39, 202, Umlenski Kjustendil), maced. *белка* 'imię białego zwierzęcia domowego; białko jaja (też dial. Małeckie SW); białko oka';

strus. od XI w. *бѣлка* 'wiewiórka; futerko z wiewiórki', ros. *бѣлка* 'ts.', dial. też 'chlorek rtęciowy' (SRNG), ukr. *білка* 'wiewiórka', dial. też 'białko oka' (Żel.), brus. *бѣлка* 'wiewiórka'. ~

Substantywiwowany przymiotnik *bělz* (o budowie zob. 94—5).

Por. *bělca*.

W.B. — F.S.

bělzky 1. 'bielutki, albulus' dem., intens. do *bělz*

~ głuź. *bělki* 'bielutki';

bułg. dial. *бѣлка* 'bielutka' dem. od *běl* 'biały' (Stojkov Banat). ~

Por. też:

a) z innym suf. nawarstwionym na pierwotne *bělzka*: śle. *bělkast*, sch. *bělkast* 'białawy' (wg RJAZ *bjelkast* 'albidus' od XVIII w.), bułg. dial. *бѣлкас* 'białawy' (Gerov Dop.), ukr. dial. *біл-а́туй* 'białawy' (Dzendze-livszkyj Leks. Bjuł. II 73);

b) złożone formacje na *-zka*, *-zka* w znaczeniu 'albulus, albidus':

běl-ic-zka zach.-płd.: głuź. *bělíčki*, czes. *bělíčký*, śle. *bělíček*, bułg. *бѣличък*; por. sch. *bělíčast*, bułg. dial. *бѣликас*;

běl-uc-zka zach.: stpol. *bieluczki* od XVI w., dziś dial. też *бѣлуцьки*, dłuź. *bělucyki*, czes. *běloučký*, dial. wsch. moraw. *bělucký*, *bělucičký*, stczes. *bělucyký*, śla. *bielucyký*; por. bułg. dial. *белучки* pl. f. bot. = *бяло цвете*, *кокичета* 'śnieżyczki', sch. *belükati se* 'bieleć się', *beljùkavo* 'białawy'.

běl-en-zka, *běl-us-en-zka* wsch. i pol.: pol. *bieleńki* (dial. np. z okolic Kiele, Myślenic, Karłowicz SGP, Kucala PSM 49), *bielusieńki* od XVI w. (SP XVI IBL), czes. dial. wsch. moraw. *biľunenkyj*, *biľusenkyj*, ros. *бѣленький*, dial. *бѣлюсенько* adv. (Pskov. Slov.), ukr. *біленький*, *білесенький*, *білісінський*, brus. *бѣлюсенькі*, u Nosoviča *бѣленькая* Русь 'Białoruś'.

běl-uc-zka zach.: pol. *bielucyki* (u L. bez przykładu), też dial. (Olesch Sankt

Annaberg, Gruchmanowa Kramská, Karłowicz SGP: okolice Kutna, Górny Śląsk), dłuż. *běluški*, głuź. *bětuški*, śl. *bielušký*, por. sch. *bělūšan* : *bělušast* 'białawy'.

běl-ut-zkz zach. i brus.: pol. *bielutki* (u L. bez przykładu), dial. też *Ńalutki*, np. Kucala PSM, Olesch l. c., głuź. *bělutki* (Pfuhl), czes. dial. wsch. moraw. *biłutký*, łaskie *biłutky*, stczes. *bělútký*, śl. dial. wsch. *biłutki*; brus. *бялутки*.

Od *bělz*, z suf. *-zkz*.

F.S.

bělzko 2. *bělzka* : **bělzko** *bělzka* 'coś białego, zwłaszcza białko jaja, albumen ovi, rzadziej białko oka, album oculi'

bělzko ~ pol. dawne (od XV w.) i dial. *białek -lku* : *-lka* 'albumen ovi', stpol. też 'album oculi; bielmo', śl. *b'alk -ku* 'albumen ovi', połab. *b'olək* 'albumen ovi', dłuż. *bělka -ka* 'ts.;

album oculi', dial. 'biała ryba' (Fasske Vetschau), głuź. *bělka -ka* 'albumen ovi', u Pfuha też 'album oculi; gatunek ryby', czes. *bělek -lku* (już stczes. *bielek* od XIV w.) 'albumen ovi' (też dial., np. Siatkowski Kudowa I 96), śl. *bielok -lka* 'ts.;

bułg. dial. *бел'ак* : *бел'ок* 'albumen ovi' (BDial. I 186, BDA I cz. 2, 21—2), maced. *белок* 'ts.;

ros *белок белка* 'albumen ovi; album oculi', dial. też 'biel drzewa; góra ze szczytem pokrytym wiecznym śniegiem' (Dal), 'kreda do pisania, bieleńia; arsenik; grzebień fali pokryty białą pianą' (SRNG), ukr. *білок білка* 'albumen ovi; album oculi' (też dial., np. Stieber AJLemk. m. 400), brus. *бялок* 'ts.' ~

Por. wtórne zapewne neutra: ~ pol. *białko* 'albumen ovi; album oculi' (też dial.), czes. dial. moraw. *біlko* 'albumen ovi', śl. *bielko* 'album oculi', dial. 'albumen ovi';

bułg. dial. *белко* 'album oculi' (Umlenski Kjustendil);

ukr. dial. *білко* : *білько* 'album oculi', może też 'albumen ovi' (Żel., Stieber l. c.). ~

bělzko: ~ pol. dial. kasz. *b'áltko -a* 'albumen ovi; twardówka w oku', czes. dial. łaskie *біltek* 'albumen ovi; album oculi' (Horečka Frenštát, Lamprecht Opava);

bułg. *белтк* 'albumen ovi', dial. *белтк* : *белтк* (postaci fonetyczne, z różnym rozwojem *-z*, zob. BDA I m. 2), dial. też 'kawałek białego kwarcu' (Gerov, BDial. I 186, IV 89), 'biel drzewa' (BDial. I 67), maced. dial. *белтак* 'albumen ovi';

ros. dial. *белтк белтка* 'albumen ovi' (SRNG), ukr. dial. łemk. *білтк білтка* 'ts.' (Hrinčenko, Stieber l. c.). ~

Por. wtórne zapewne neutra: pol. dial. kasz. *b'áltko*, z Litwy *biáltko* 'albumen ovi; album oculi', czes. dial. *b'yłtko* 'album ovi' (Steuer Baborów); ukr. dial. łemk. *b'íttko* 'albumen ovi' (Stieber l. c.).

Por. sch. *bjelútak* 'kawałek kwarcu; spojówka', bułg. dial. *белотк* : *белутк* 'albumen ovi' (BDial. II 70);

strus. *бялотк* 'albumen ovi' (XV w.), ros. dial. pskow. *белутк* : *белудк* 'ts.; album oculi' (Dal, SRNG).

Zapewne drogą etymologii ludowej w nawiązaniu do *-tokz* : *tekti tekq*.

Substantywowany przymiotnik *bělz* (o suf. *-zkz* zob. s. 93—4). Postać *bělzko* wtórna; *-t-* objaśniać zapewne należy analogią do *žl'tkz* (zob.). — Por. ten sam przymiotnik substantywowany:

1. przy pomocy innych sufiksów: śl. *bělják* 'albumen ovi', dial. pld.styr. *běljánjek -njka* 'ts.', sch. *bijèlac* 'ts.' (od XIV—XV w.), *biðce* 'ts.' (od XVII w.),

bjelance 'ts.' (od XVII w.), bułg. dial. *белило, бел'к'а, белинѣ, б'елма, белминѣ* 'albumen ovi' (BDA I cz. 2, 21—2), maced. dial. *бѣлка, б'ѣлишти* n. 'ts.' (Małecki SW);

strus. XV w. *БЕЛѢТА* 'albumen ovi';

2. bez sufiksu: pol. dial. kasz. *b'oté* n. 'album oculi' (Lorentz PW);

bułg. dial. *б'ало, б'аломо* 'albumen ovi' (BDA I cz. 2, 21—2).

W.B. — F.S.

bělě f. 'białość; biała barwa', stąd wtórnie przez konkretyzację 'coś białego, np. biaława warstwa drzewa pod korą; biała farba, bielidło; biały tłuszcz' ~ pol. *biel* f. 'białość, biały kolor, siwizna', 'biaława warstwa drewna znajdująca się tuż pod korą' (w tym znaczeniu od XVI w., nowsze też m.), przest. 'bielidło, puder' (od XV w.), w stpol. w znaczeniach konkretnych: 'mąka pszenna; tłuszcz niesolony; błoto, bagno' (od XV w., też dial.), 'biały ubiór; biały barwnik, biała farba' (od XVI w.), dial. kasz. też 'bielmo', dłuż. *běl* f. 'biaława warstwa drewna pod korą', głuź. *běl* f. 'białość, biała barwa; biaława warstwa drewna pod korą; bielmo; biały tłuszcz', czes. od XIV w. *běl* f. (nowsze rzadkie m.) 'białość, biała barwa; najlepsza biała mąka; biaława warstwa drewna pod korą', stczes. też 'białko jajka; tłuszcz', sła. *běl* f. 'białość, biała barwa; biaława warstwa drewna pod korą', dial. też 'słonina'; sle. *běl* f. 'biaława warstwa drewna pod korą; choroba oczu, zaćma, katarakta', u Plet. też 'grzyb mączniak', *svincena bel* 'biel ołowiana'; strus. *БЕЛѢ* f. 'białość, biała barwa; białe tło tkaniny; skórki wiewiórki', ros. potocz. *белъ бѣлу* f. 'białość, biała barwa; coś białego; biała farba; biaława warstwa drewna pod korą', dial. 'białko oka; każda drobna ryba; piana na falach; zagajnik brzozywy wyrosły na wypalonym miejscu' (SRNG, SRSO, Mełničenko Jaroslavl), archangielskie *буль* f. 'bagno, moczar' (< **bělě*, Vasmer R.E.W I 85), ukr. *біль білі* f. 'białość, biała barwa', u Żel. i Hrinčenki też 'biała nić, nici lniane; biaława warstwa drewna pod korą; bielizna; płótno', dial. łemk. 'słonina' (Hrinčenko), brus. *белъ бѣлі* f. 'białość, biała barwa'. ~

Por. należące tu zapewne wtórne:

1. masculina (mało prawdopodobne pierwotne tematy na *-iō-*):

pol. *biel* m. 'teren podmokły, bagienny, nizina' (w gwarach zwykle f.), 'słonina', 'biaława warstwa drewna pod korą' (też f.), stczes. *běl* m. 'biała mąka' (XV w.);

sch. *bjělj* m. 'warstwa drewna pod korą' (RSAN, RMat.), *bijelj* m. (dial. też *bijěljac, bijělac, bilac*) 'rodzaj koca, wełniana derka' (od XV w.);

strus. *БЕЛѢ* m. 'bielidło', ukr. *біль* m. 'bielidło, biała farba' (Hrinčenko).

2. feminina na *-a* (mało prawdopodobne pierwotne tematy na *-ia*):

pol. dawne (XVII w.) *biela* 'gatunek grzybów', stpol. XV w. 'lulek, *Hyoscyamus niger*', *Biela* NO od XIV w., dial. kasz. *b'elá* 'biała barwa', czes. dial. moraw. *běl'a* 'krowa białej barwy';

sle. *bělja* 'pobielanie', sch. *Bjelja* NO (RJAZ);

ukr. dial. bojkow. *біла'а* 'biała barwa; śnieg; biała krowa'.

Abstractum od *bělě*.

W.F. — W.B. — F.S.

bělěc *bělěca* 'człowiek wyróżniający się białością, jasnością skóry, cery, odzienia; zwierzę białej, siwej maści'

~ pol. NO od r. 1204 *Bielec* (SSNO I 143), sli. *Belc*: *Belc* 'człowiek białowłosy', w SGP *bielec* 'biel w drzewie' (Wlkpol.), stczes. *bělec -leč* 'człowiek wyróżniający się białością, jasnością, ein Weisser' (też NO *Bělec*);

sł. *bělec -lca* 'człowiek czy zwierzę wyróżniające się białością (np. biały koń, siwek; biały wół)', 'bielmo; biel drzewa', sch. *bijēlac -ēlca (bēlac)* 'człowiek wyróżniający się białością (też NO, XIV w.)', 'zwierzę białe, zwłaszcza koń', 'człowiek świecki (też ksiądz) w przeciwieństwie do zakonnika' od XIV w., 'białko jaja' od XIV w., dawniej też 'bielmo', cs. *бѣльць* 'mający jasną szatę, candidam tunicam habens', bułg. *белѣц -лѣц* 'człowiek świecki, nie duchowny' (Gerov), maced. *белѣц* 'człowiek rasy białej, wyróżniający się białością';

strus. *бѣльць* 'laicus', ros. dial. sybirskie *белыці* pl. 'góry pokryte wiecznym śniegiem', w SRNG *белѣц* 'jakaś trawa', dawne *белѣц -лѣц* 'człowiek żyjący w klasztorze, ale jeszcze nie zakonnik', ukr. dial. *більці* pl. 'biała przędza'. ~

Derywat od *bělz*. O funkcji suf. *-ьць* zob. s. 99.

F.S.

běl'mo 'biała nieprzezroczysta plama na rogówce oka, leucoma'

~ pol. od XV w. *bielmo* 'biała nieprzezroczysta plama na rogówce oka utrudniająca widzenie, leucoma', czes. od XIV w. *bělmo* 'leucoma; białko oka', stczes. też 'choroba oczu, katarakta, zaćma', sła. *bel'mo* 'leucoma';

sł. dial. styryjskie *bělno* 'choroba oczu, zaćma, katarakta', *obělno* 'ts.; biel drzewa' (u Plet. też zapożyczone *bělmo* 'katarakta'), sch. dial. czakaw. *belmō* 'leucoma, katarakta' (Tentor AslPh XXX 188), cs. (w red. bułg. i serb.) *бѣльмо* 'leucoma';

strus. od XI w. *бѣльмо* 'leucoma', ros. *белѣмѡ* 'ts.', dial. też 'białko oka; oko' (SRNG), ukr. *більмѡ* 'leucoma', u Hrinčenki też 'białko oka', brus. *бѣльмѡ* 'leucoma', dial. *бѣльмы* pl. peiorat. 'oczy' (Nosovič, Jankoŭski Mat. dyjal. 1960, 95). ~

Por. wtórne postaci: dluz. *bělman* 'leucoma; roślina lulek, Hyoscyamus niger; choroba nasion grochu i lnu', dawne i dial. też *bělman* 'leucoma', głuź. *bělman* 'leucoma, katarakta; roślina lulek, Hyoscyamus'; sch. *bidna* 'leucoma, katarakta; spojówka' (od XVIII w.).

Od *bělz* z rzadkim suf. *-ьмо*. Machek ES² 51 porównuje pod względem budowy lot. *balums* 'bladość, blednica' : *bāls* 'blady'. W.F. — W.B. — F.S.

běl'sa 'wyróżniający się bielą, białą czy zbliżoną do białej maścią'

~ głuź. *běl'sa* 'siwy koń, krowa maści białej';

sł. dial. *běl'sa* 'krowa maści białawej', sch. NO m. XIV w. *Běl'sa*;

ros. dial. *белѣца* : *бѣльца* 'nazwa psa, przezwisko człowieka' (SRNG, Pskov. Slov.).

Od *bělz*, o budowie zob. s. 76.

F.S.

běl'akъ *běl'aka* : **bělakъ** *bělaka* 'ktoś lub coś wyróżniające się bielą'

~ pol. *bielak* 'zając zmieniający w zimie kolor sierści na biały, *Lepus variabilis*', u Mickiewicza 'biały grzyb', dial. z Litwy 'nazwa psa' (Karłowicz SGP), jako NO od XIV w. (SSNO), kasz.-sł. *bělāk* 'człowiek białowłosy, starzec', *bělāk* 'biały motyl' : *bělāk* 'człowiek wyróżniający się bielą twarzy, włosów, odzienia', głuź. *bělak* 'gatunek motyla', czes. *bělāk* 'biały zając', sła. *belāk* 'ts.';

sł. przestarz. *bělāk* 'biała świnia', sch. *běljāk -āka* 'rodzaj wełnianej guni; chłop biało ubrany; srebrna moneta' : *bjělāk -āka* 'biały wieprz' (RSAN), u Belostenca XVII—XVIII w. *bjěljāk* 'białko jajka', od XIV w. *Bjěljāk* jako NO (RJAZ);

ros. *беляк -яка* 'zając *Lepus variabilis*', 'fala, przykryta białą pianą',

częste w gwarach np. 'dziecko wyróżniające się białą twarzą czy włosów; kaftan biały; obuwie z białej skóry; rodzaj alabastru używanego w celach leczniczych', także w nazwach roślin, gleb (SRNG), ukr. *біляк -як* 'wyróżniający się białą sierścią, białym odzieniem; zajęc *Lepus variabilis*', dial. też 'rodzaj grzybów; rodzaj czereśni', łemk. 'garnek z białej gliny', brus. *бяляк бяляк* 'zajęc *Lepus variabilis*'. ~

Substantywowany przymiotnik *bělъ*, o suf. *-'akъ* zob. s. 89—90. F.S.

běl'anъ adi. 'białawy, biały'

~ pol. dial. *bielanę* 'biały, białawy' (SGP: Krakowskie, Kieleckie), dłuż. *bělany* 'błyszczący, lśniący, biały', głuź. *bėlan* 'bielmo' (Pfuhl; urzeczownikowiony przym.), stczes. *Bėlan* NO, 'albinus';

słw. *bělân -ána* 'człowiek o włosach lnianych' (urzeczownikowiony przym.), sch. *Běljan* NO, dial. *běljan* 'białawy': *Bjėlan* NO, *bjėlân* 'biały wół, biały koń, biały kozioł', poet. *bjėlan* 'biały', bułg. imię kobiece *Беляна* (według BER I 109 tu też NO *Балън* < **Bėlanъ*);

ros. dial. *беляный* 'o mało urodzajnej glebie', *беляна* 'cokolwiek białego; zwierzę białej maści; kobieta, mężczyzna wyróżniająca się białą twarzą, włosów' (SRNG), ukr. dial. *біляний* 'bielony, o płótnie': *біляний* 'płowy z odcieniem białawym', *білян -ана* 'blondyn', 'nazwa białego wołu, psa', brus. *бялян-капустник* 'bielinek kapustnik, motyl Pieris'. ~

Por. też derywaty:

ślą. *belân* m. 'człowiek o białawych włosach; zwierzę z białą sierścią', ros. *белянка* 'kobieta, dziewczyna o białej twarzą, jasnych włosach', 'roślina śnieżycy, *Leucoium*; motyl bielinek kapustnik, *Pieris*', dial. 'o zwierzętach białej maści', ukr. *білянка* bot. 'śnieżycy, *Leucoium*', 'biel twarzą', dial. 'biała koszula' (Leks. Vjul. II 73), brus. dial. *белянка* 'gatunek grzyba', *белянки* pl. 'białka oczu, oczy'.

Derywat od *bělъ* z suf. *-'anъ*: *-anъ*.

F.S.

běl'astъ zob. *bėlastъ*

-běl'ati *-běl'ajo* iterat. do *běliti*

Zaświadczone w formach prefiksalnych: ~ pol. *obielać, pobielać* (z *po-* już w Słowniku stpol.), *wybielać, zabielać*, dial. np. kasz.-śl. *dobelac (sa)*, śląskie *wybylać*;

cs. *обелати* 'lucidum reddere' (Miklosich LP), bułg. *избелям*;

rus.-cs. *обелати обеляю*, ros. przestarz. i pot. *забелять -яю -яешь, забеляться, обелять -яю -яешь, обеляться*, ukr. *побіляти -ляю -єи*, brus. *набяляць, абяляць, забяляць*. ~

T.Sz. — F.S.

běl'asъ zob. *bėlasъ*

běl'avъ zob. *bėlavъ*

bėsiti *bėsjo* 'doprowadzać do szału, do wściekłości, do opętania', **bėsiti se** 'działać pod wpływem siły nieczystej, diabła, być opętany, wściekać się, szaleć'

~ pol. dawne *biesić bieszę* 'doprowadzać do szału, wściekłości', dial. kasz. *b'ésac* 'ts.', dziś *biesić się* 'wściekać się, szaleć' (u L. z XVII w. *zbiesić się*), czes. rzadkie *bėsiti, bėsiti se* 'wściekać się, szaleć';

sch. *bėsiti se bėsım se* 'wściekać się, szaleć; stawać się dumnym, zarozumiałym' (RSAN), scs. *бєсити сѧ бєшѧ сѧ* 'być opętany przez złego ducha; wściekać się, szaleć';

strus. *бєситисѧ* 'być opętany przez diabła, być obłąkanym', ros. *бесить*

беиу́ бѣсѣиу (o akcencie zob. Kiparsky Wortakzent 300; tu też s. 339 o śladach postaci **bēciiu*) 'doprowadzać do wściekłości, gniewać, złościć', *бѣсѣиуся* 'wściekać się, szaleć; dostawać wścieklizny', ukr. *бѣсѣиу* (dial. też *бѣсѣиу*) *бѣиу́ бѣсѣиу* 'doprowadzać do wściekłości, silnie rozdrażniać, irytować', *бѣсѣиуся* 'szaleć, wściekać się'. ~

Por. scs. *бѣсованиѣ* 'opętanie, obsesja' (Supr.), bułg. *бѣсѣвам* 'szaleć, wściekać się; przejawiać popęd płciowy (np. o psach)' też dial., np. BDial. I 67; r.-cs. *бѣсовати* 'być opętanym', *бѣсоватисѣ* 'szaleć', ros. dial. *бѣсовать* -*уо -ѣиу* 'być opętanym, być w szale', *бѣсоваться* 'ts.; swawolić, szaleć' (SRNG).

Denominativum od *bēs* 1., o budowie zob. s. 57. *W.F.* — *W.B.* — *F.S.*

bēsovъ 'diabelski, daemonum, daemoniacus'

~ stpol. *biesow(y)*, w XV w. *biesowo gowno* = *diable gowno* 'rodzaj proszku o niemiłej woni', stduż. *bēsowu*, stczes. *bēsowý* (XV w.);

sch.-cs. *бѣсовъ*, bułg. dial. *бѣсовъ* (BER I 110), u Gerova *бѣсовъ*;

strus. *бѣсовъ*, ros. *бѣсовъ* (też dial. SRNG), ukr. *бѣсѣвъ*. ~

Z rozszerzeniem suf. -*ьскъ*: *bēsovъskъ* 'diabelski': pol. *biesowski*, czes. *běsovský* też 'wściekle zły', śl. *besovský*;

śl. *bēsovski*, sch. *bjēsovski* (RMat., wg RJAZ tylko XIII—XIV w.),

scs. *бѣсовьскъ* (Assem., Supr.), bułg. *бѣсовски*;

strus. *бѣсовьскѣи*, ros. *бѣсовскѣи*, ukr. *бѣсѣвскѣи*, u Hrinčenki *бѣсовскѣи*.

Por. z suf. -*ьскъ*: *bēsъskъ* 'diabelski': czes. *běský*, cs. *бѣсьскъ*, strus. *бѣсьскѣи*.

Adi. od *bēs* 1., suf. -*ovъ* i -*ьskъ*.

W.F. — *W.B.* — *F.S.*

bēsъ 1. *bēsa* 'zły duch, diabeł'

~ pol. *bies -a* od r. 1500, stpol. XVI—XVIII w. też *bis* (dial. *bis*, również z Wielkopolski, kasz. *b'ēs*), postać *bies* zamiast oczekiwanej **bias* (por. nazwę miejscową *Biasowice* na Górnym Śląsku) najprawdopodobniej z ruskiego, zgodnie ze świadectwem dawnych pisarzy zob. Ułaszyn MPKJ V 297—306), stduż. *bēs -a*, głuż. *bēs -a*, czes. *bēs -a*, już w XIV w., w stczes. też *bies*, *bis*, śl. *bes -a*;

śl. *bēs* (zwykle w przekleństwach), sch. *bēs*, *bijes* u Vuka nie notowane, ale dial. spotykane (Elezović Kos.-Met.), w stsch. w księgach zbliżonych do cs. (RJAZ), scs. *бѣсъ -а*, bułg. *бѣс бѣсѣм*, maced. *бес*;

strus. *бѣсъ -а*, ros. *бѣс бѣса* (o śladach dawnego akcentu zob. Kiparsky Wortakzent 84), ukr. *бѣс бѣса*. ~

Z rus.: lit. *biesas* 'diabeł' od XVI w. (Skardžius 41—2, Fraenkel LEW 43). ~

Prapostać **bēd-sъ* < **bhoid-so-*. Dokładny odpowiednik lit. *baĩsas* (także i akcentowy: sch. *bēs*, śl. *bēs*) 'straszydło, strach, budzące strach zjawisko' (Fraenkel LEW 29): *baisūs* 'straszny, okropny', łot. *baĩss* 'ts.': lit. *baidýti* 'przstraszać, przerażać', łac. *foedus* (**bhoidhos*) 'wstrętny, obrzydliwy, szkodliwy'. Por. Pedersen IF V 41, Berneker SEW I 56, Vasmer REW I 81, Pokorny IEW 161—2. O rozwoju znaczenia i paralelach zob. Havers, Neuere Literatur zum Sprachtabu, 1946, 112—3.

Moszyński JP XXXII 193—4 rekonstruował **bēsō-* i łączył z stind. *bhā-sah* n. 'światło', *bhāsatī* 'błyszczący', por. pol. dial. *światła* 'groźne demoniczne istoty' (Moszyński KLS II 1, 493—4, 611—2). *W.F.* — *F.S.*

bēsъ 2. *bēsa* dial. zach. i pld. 'wściekanie się, wściekłość, szal, gniew'

~ czes. *bēs -u* 'wściekanie się, szalenie (o żywiołach); wściekłość, szal', śl. *bes -u* 'szal, gniew, wściekłość (o żywiołach i ludziach)';

sł. liter. *bēs bēsa* 'wściekłość, szał' (SSKJ), sch. *bījes* 'wścieklizna, wściekłość; szał, gniew, pasja, furia; upór, swawola', u Vuka też 'wiek rozkwitu, aetas floescens' (już w XVI w. 'petulantia, ardor iuvenilis'), bułg. *бяс бєсѣм* 'wścieklizna, wściekłość, furia, szał', maced. *бєс* 'ts.' ~

Por. wtórne zapewne sch. zach. od XVI w. *bījest* f. 'szaleństwo, wściekłość, szał; wścieklizna; swawola': wyjątkowe adi. *bjest* 'insolens' (XVI w.). Nie widać należyte uzasadnionych podstaw do łączenia z pierwotnym **bēd-* jako adi. **bēdtz*: subst. **bēdtz* f.

Deverbativum od *bēsiti*, o budowie zob. s. 58—9. W.F. — W.B. — F.S.

bēs̄znik̄ 'człowiek opętany przez diabła, szaleniec'

~ pol. dial. *bieśnik* 'człowiek złośliwy, złośnik' (Karłowicz SGP, Lorentz PW), stezes. *bēs̄nik* 'człowiek opętany przez diabła, daemoniacus'; sł. *bēs̄nik* 'człowiek szalejący', sch. *bījesnik* od XVII w. 'szaleniec, furiosus', bułg. dial. *бєсник* 'przezwisko psa' (Gerov Dop.), maced. *бєсник* 'wiercipięta, trzpiot, psotnik, łobuz';

ros. dial. *бєсник* ołonieckie 'mający kontakty z diabłem'. ~

Odpowiednie femininum *bēs̄nica*:

pol. dial. kasz. *bieśnica* (Karłowicz SGP, Lorentz PW, Sychta SK), stezes. *bēs̄nicē*;

sł. *bēs̄nica*, sch. *bijēs̄nica* nowsze bez chronologii, maced. *бєсница*.

Od *bēs̄zn̄z*, o suf. *-ikz*, *-ica* zob. s. 90—1, 98—9. K.H. — F.S.

bēs̄zn̄z 'diabelski; opętany przez diabła; wściekły, szalony'

~ czes. *bēs̄n̄j* 'szalony, wściekły; opętany przez diabła; diabelski', stezes. z pocz. XV w. *Bēs̄na* NM, dial. 'dziki, gwałtowny (o psie, koniu, człowieku); trujący (o grzybach); rozpuszczony, swawolny (o dzieciach)', sła. *besn̄j* 'wściekły (o chorym psie); dziki, szalony, straszny';

sł. *bēs̄en* 'wściekły', dial. 'swawolny', sch. *bēs̄an*, *bijēs̄an* 'wściekły, opętany, porywczy, gwałtowny', 'zdrów, pełen sił żywotnych; bujny', 'zarozumiały, wyniosły, superbis, insolens', ses. *бєсн̄н̄з* 'opętany; diabelski; wściekły, szalony', bułg. *бєсєн* 'opętany przez diabła; wściekły, szalony' (też dial., Stojkov Banat), dial. *б̄ясна бєчєр* 'wieczór poprzedzający wesele obchodzony uroczystość przez rodzinę panny młodej' (Gerov Dop.: okolice Samokowa), *б̄єсн̄н̄я в̄ятєр* 'wiatr, który wg wierzeń wieje wysoko nad chmurami, od którego skowronki przynoszą na ziemię wściekliznę' (BDial. I 66: Strandža, Umlenski Kjustendil), maced. *бєсєн* 'chory na wściekliznę; wściekły, rozgniewany; swawolny (o dzieciach)';

strus. *бєсн̄н̄н̄и* 'diabelski', ros. rzadkie *бєсн̄н̄и* 'opętany przez diabła, wściekły, szalony', dial. też 'gwałtowny, porywczy, niespokojny', ukr. *б̄єсн̄н̄и* 'opętany, wściekły, szalony' (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. ros. dial. *бєсн̄я*, *бєсн̄я* subst. 'padaczka i inne choroby wg wierzeń nasyłane przez diabła'.

Od *bēs̄z* 1., 2., suf. *-n̄z*.

W.F. — K.H.

bēžan̄z zob. **bēgan̄z**

bēžati *bēžp* (dial. wsch. też *bēgp̄?*) 'być w szybkim ruchu, szybko poruszać się, iść, jechać; uciekać; cieć, płynąć'

~ pol. *bieżeć* *bieżę* 'biec, iść spiesźnie' (od XIV w.), 'płynąć', stpol. i dial. w szerszym znaczeniu: stpol. też 'być w ruchu' (por. i dziś dawne part. *bieżący* 'trwający, przypadający na chwilę obecną') np. *słońce bieży* 'jest w ruchu', 'krążyć; (prędko) iść, jechać' (np. *pieniądze bieżą* 'są w ruchu,

kursują', *bieżać na koniu, na wozie* 'jechać, uciekać'); 'napadać, robić najazd; rozprzestrzeniać się, rozchodzić się; postępować, agere', dial. (także inf. wtórny *bieżyć*) również 'iść; płynąć', np. *bieżec batem* 'łodzią'; kasz. 'mieć biegunkę', por. stpol. u Siennika XVI w.: „o biegunce, gdy przez dzieci *bieży*“ (Linde), poł. *beżat* 3 sg. praes. *beż* (**běže* zamiast **běži*) 'biec, płynąć', dłuż. *běžas* *běžym* 'ts.', głuż. *běže* 'ts.', czes. *běžeti* *běžim* 'biec, spieszyć się, szybko poruszać się; iść; rozprzestrzeniać się (o przedmiotach); upływać, płynąć (o czasie); być w ruchu, rozwijać się, trwać (o czynności, stanie)', stczes. od XIV w. *běžeti* *běžu* 'biec; uciekać; iść, chodzić', dial. laskie *běžet* 'ciec, płynąć' (Bartoš DSM), śl. *bežat* *bežim* 'biec, szybko się poruszać (też o pojazdach); być w ruchu, działać (o maszynach); ciec, płynąć; upływać (o czasie)', *beži* 'idzie', np. *o čo tu beži* 'o co tu idzie';

śl. *běžati* -*im* 'uciekać', sch. *bježati* *bježim* (do XVI w. 1 sg. praes. *bježu*, RJAZ I 391) 'uciekać od XII w., 'unikać', ludowe i dawne też 'biec, pędzić; szybko przemijać', dial. *bježim nadvor, napolje* 'mam biegunkę', ses. **БѢЖАТИ** **БѢЖА** 'biec; uciekać', bułg. imper. *бѣж!* 'uciekaj' (por. też adv. oparte na dawnym part. praes. act. *бѣжеука́та, бѣжеуко́м* 'biegiem');

strus. od XI w. **БѢЖАТИ** **БѢЖОУ** 'uciekać', ros. *бѣжать бегу бѣжѣиу* 'biec, szybko poruszać się, być w ruchu; przemijać, upływać; ciec, lać się, płynąć, wytryskać; uciekać (uciec, zbiec, też o kipiącym mleku); unikać', dial. też 'szybko jechać, np. konno, wozem, łodzią', 'iść', ukr. *біжѣти біжѣиу* (z wtórnym inf. *біжѣти*, zob. *běgti*) 'biec, szybko się poruszać; przemijać (o latach, czasie); ciec, płynąć (też np. o łodziach); uciekać (o kipiących płynach, np. o mleku)', dial. też 'jechać konno', brus. *бѣжѣти бѣжѣиу* (inf. *бѣжѣти* wtórny jak w ukr.) 'biec, szybko poruszać się; płynąć; uciekać'. ~

Czasownik wyrażający stan, z normalnym w tego typu formacjach suf. -*ěti*, praes. -*i*.

Najbliższe odpowiedniki: lit. *-bėgė'ti*, np. *pabėgė'ti* 'pobiec chwilę, krótko' (LKŽod.), *bėgti bėgu* 'biec; płynąć, ciec', łot. *bėgt bėgu* 'uciekać' (wyrazy bałtyckie także z długim wokalizmem pierwiastka), gr. *φέβομαι* 'uciekam' (**bhēg**). Przyjmuje się pierwotne praes. atematyczne. Typ *běžati bėgo* wyjątkowy w słow. jest produktywny w lit. Stosunek *běžati* : *bėgati* jak *kričati* : *krikati*, *letėti* : *lėtati*.

Jagić AslPh XX 428, Meillet MSL XIV 336—7, SC 235, 278, Trautmann BSW 29.

Zob. *bėgti, bėgnoti, bėgati*.

R.L.

běžec *běžca* dial. zach. i pld. 'człowiek biegnący szybko, biegacz'

~ czes. *běžec -žce* 'biegacz; goniec, laufer (w szachach); służa biegnący lub idący przed karetą (arch.)', śl. *bežec -žca* 'biegacz; ruchoma część maszyny lub narzędzia';

śl. rzadkie *běžec -žca* 'uciekinię' (SSKJ), sch. od XVIII w. *bježac -šca* 'ts.', cs. **БѢЖИЦА** 'ts.' ~

Por. 1. wtórne sch. *bježac -kca* 'fugitivus' (Vuk, wg RSAN przestarz.); ros. dial. *бегуѣи -уѣс* pl. 'biegacze' (SRNG), ukr. dial. *біжѣем* 'biegiem' (Hrinčenko, Żel.);

2. z suf. -*ьк*: pol. dial. kasz. *běžk -a* 'łódź dobrze pływająca' (Sychta SK), głuż. *běžk -a* 'biegacz', śl. sport. *bežky* pl. -*žiek* 'rodzaj łyżew'; ros. dial. *бѣжѣк -жкѣ* : -*жкѣ* 'bieg; człowiek unikający kłótni, niebezpieczeństwa'.

Do *bėgati*, o suf. -*ьс* s. 99—101. Dokładny odpowiednik: lit. *bėgikas* 'biegacz' (LKŽod.).

R.L. — F.S.

běžkati dem. zach. 'chodzić, biegać (o dzieciach)

~ dłuż. *běžkaś*, głuź. *běžkać* (też dial., Michalk Neustadt), czes. dial. *běžkat* (Kott Dod. DSM), sła. *bežkat'* -á. ~

Od *běžati*, o ekspresywnych czasownikach na *-kati* zob. s. 49—50. *F.S.*

бѣзъль 'szybko się poruszający'

~ pol. dawne i dial. *bieżny* 'szybki, szybkonogi, szybko biegający' (Linde z XVIII w., też Sychta SK), stpol. w XV w. *bieżny* tylko o młynie (Słownik stpol. IV 381), głuź. *běžny* 'bieżący; biegły; będący w obiegu', czes. od XV w. *běžný* 'powszechny, pospolity, zwyczajny; obiegowy', wyjątkowo w XVI w. też *běžní* 'niestały, zmienny', sła. *bežný* 'zwykły, częsty, codzienny; bieżący', przest. 'powierzchnowy, zrobiony mimochodem';

sł. *běžen -žna* 'dotyczący uciezki; przemijający', sch. przest. *bjěžan* 'szybki, szybko się poruszający' (RMat.), w RŠAN 'krótkotrwały, przemijający', scs. *оу-бѣзъль* 'dotyczący uciezki';

ros. dial. *бѣжнѡй*: *бѣжнѡе крыло невода* 'część niewodu zanurzająca się głęboko w wodę', *бѣжнѡй урез* 'przednia lina ciągnąca niewód', *бѣжнѡй* 'unikający czegoś' (SRNG), ukr. dial. *біжний*: *біжний кінѣць невода* 'część niewodu zanurzająca się głęboko w wodę' (Hrinčenko). ~

Adi. od *bęgti*: *běžati*. Dokładny odpowiednik: lit. dial. *bėginas* 'biegnać' (Otrębski GJL II 184, LKŽod. I 718). *W.B. — F.S.*

bičevati *bičuju* 'bić biczem, chłostać, flagellare'

~ pol. *biczować* od XIV w. (też dial., np. Olesch Sankt Annaberg), czes. *bičovati* od XIV w. (stczes. też *bičevati*), sła. *bičovat'*;

sł. *bičevati -ujem* (Plet.): *bičiti bičim* (ib.): *bičati bičam*, sch. *bičevati bičujem* od XVI w. w: *bičati -am* od XVII w. (RJAŽ), bułg. *бичувам* arch. (też Gerov Dop.);

ros. *бичевать -ю* (dial. 'młócić'), ukr. *бичувати -ю*, brus. *бичаць*. ~ Ze słow.: lit. *bičyti, bičiuiti* 'bić' (LKŽod.).

Od *bičь*, o budowie zob. s. 48.

F.S.

bičь *biča* 'narzędzie służące do bicia, flagellum'

~ pol. *bicz* od XIV w. 'skręcony sznur lub rzemień służący do chłostania, przytwierdzony do biczyska; całość złożona z rzemienia i biczyska, bat, flagellum' (też dial., np. Kucala PSM 100, Sychta SK), dial. kasz. też 'bijak cepów' (AJK III m. 111, Sychta SK), dłuż. *bic*, częściej dem. *bick* 'bat, flagellum', dial. też 'zabijaka, zawadiaka' (Muka), głuź. *bič* 'młot drewniany, ubijak; pałka, maczuga; bat, flagellum; bijak cepów', czes. od XIV w. *bič* 'narzędzie do popędzania zaprzęgu, bat', sła. *bič biča* 'ts.';

sł. *bič*: *bič biča* już u Megisera 1592 'pałka z przytwierdzonym rzemieniem lub liną do uderzania, flagellum', sch. od XVI w., też u Vuka *bič biča* 'flagellum', scs. *бичь* 'ts.', bułg. *бич* pl. *бичове* 'ts.', maced. *бич* 'ts.';

strus. *бичь* 'ts.', ros. *бич бича* 'ts.', dial. 'bijak cepów', 'tłok z otworami służący do ubijania masła', rzadkie 'dzwon alarmowy', ukr. *бич бича* 'pałka; bijak cepów', wg Żel. 'bat, flagellum', dial. też 'część foluszowego stępora służąca do podnoszenia go', brus. *бич бича* 'flagellum' (o zasięgu dial. DABM m. 258). ~

Ze słow.: rumuń. *bici* 'flagellum' (Mihăilă Impr. 50), późne śrwniem. *pütsche*, dziś *Peitsche* 'ts.' (Jagić AslPh VIII 323, Kluge EW¹⁸ 537).

Od *biti*, o suf. *-čь* zob. s. 102.

T.Sz. — F.S.

bidło 'przyrząd służący do bicia, do ubijania, np. kołatka, płocha w krosnach' ~ stpol. w XV w. *bidło* 'belecza brony, w której są gwoździe', pol. dial. *bidło* kasz. 'ts.' (Ramułt, Karłowicz SGP, AJK II m. 280, Sychta SK), 'rama krosien, w której umieszczona jest płocha' (o zasięgu Karłowicz SGP, Dejna AGKiel. m. 651, AJK VI m. 280, Sychta SK), kasz. też 'beleczy, za pomocą których pcha się taczkę' (Sychta SK), dłuż. *bidło* 'płocha, przybijaczka (część krosien)', czes. od XIV w. *bidlo* 'drag, tyczka, żerdź', 'płocha, przybijaczka', stczes. też od XIV w. 'kołatka, tintinnabulum', 'umocnienie, podpora, fultura', sła. *bidlo* 'tyka, żerdź na której siada ptactwo; rama krosien, w której umieszczona jest płocha';

sł. *bilo bila* 'arteria; puls, tętno; mechanizm bijący, służący do bicia', wg SSKJ też 'płocha, przybijaczka w krosnach', sch. *bilo* 'deska albo żelazna płyta, w którą uderza się dla podawania sygnałów, tintinnabulum (od XII w.); puls, tętno; arteria; mechanizm zegara wybijający godziny; część grabi, w której umieszczone są zęby; drzewo służące do spajania i do podpierania czegoś; szeroki łańcuch górski; mały pagórek; szczyt dachu', cs. *било* 'kołatka, tintinnabulum', bułg. *било* pl. *була* 'grzbiet góry; szczyt dachu', dial. też 'szczyt czegoś w ogóle' (Gerov), 'najwyższa część mendla' (BDial. III 40), 'pozioma belka podtrzymująca pułap' (Umlenski Kjustendil), w XVII w. dem. *булице* 'kołatka, dzwoneczek', maced. *било* 'grzbiet góry';

rus.-cs. w XI w. *било* 'deska, w którą uderza się dla podawania sygnałów', ros. *било* 'ts.; nazwy uderzających części różnych urządzeń i maszyn, np. serce dzwonu, przybijaczka krosien, tłuczek maślnicy', dial. też 'tłuczek moździerza; różne części sań; prasa do ubijania masła', ukr. *било* 'kołatka; skrzydła przy saniach chroniące je przed przewróceniem', brus. *била* n. 'uderzający przedmiot, np. serce dzwonu; żerdź przy wozie', dial. 'ruchoma część cierlicy, przy pomocy której międli się len' (Jurčanka Mscisl.), z Polesia *било* 'pozioma żerdź drabiny wozu' (Leks. Polesja 162), *била* : *була* pl. 'poprzeczne listwy w ramie krosien' (ib. 195). ~

Por. głuź. *bidmo* 'płocha, przybijaczka' (też dial., Michalk Neustadt), 'drag; belka do zamykania bramy, zasuw, rygiel'.

Od *biti*, o suf. *-dlo* zob. s. 113—4. Bliskie budową: stwniem. *bihal* n. 'topór', ags. *bil* n. 'siekiera, topór' < **bipla-*, **bidla-* (Trautman BSW 33, p. jednak też Pokorny IEW 118). O rozwoju znaczenia zob. BER I 48.

Por. formację nowszą opartą na temacie iterativum: pol. dial. *bijadło* 'rama krosien, w której umieszczona jest płocha' (Karłowicz SGP z Lubelskiego, AJK VI m. 280 z Krajny), dłuż. *bijadla* pl. n. : *biwadla* pl. 'ts.', dial. *biwato* 'ts.' (Fasske Vetschau), głuź. dial. *bijadna* pl. t. 'ts.' (Michalk Neustadt);

sł. *bijálo* 'ts.'

T.Sz. — F.S.

bijati *bijajo* : *bivati* *bivajo* iter. do *biti*

bijati: ~ pol. od XV w. *bijać*, też dial. (Kucała PSM 253, Olesch Sankt Annaberg, Sychta SK), dłuż. *bijaś*, czes. przestarz. *bijeti*, stczes. *bijěti -ěju*, sła. *bijat*;

ukr. *біяти біо* (Hrinčenko). ~

Por. głuź. *do-bijeć*, *na-bijeć*, *wu-bijeć*; sł. *na-bijati*, *o-bijati*, *po-bijati*, *raz-bijati*, *u-bijati*, *za-bijati*, sch. *na-bijati nābijām*, *o-bijati ð-bijām*, *po-bijati pō-bijām*, *raz-bijati rāz-bijām*, *u-bijati ù-bijām*, *za-bijati zā-bijām*, scs. *оу-биѣти -ѣѣ*; strus. *вѣзбиѣти*, *о-биѣти*, *оу-биѣти*, brus. *за-біѣць -ѣю*;

bivati: ~ dłuż. *biwaś*, głuź. przestarz. *biwać* (Pfuhl), czes. *bivati*;

scs. БИВАТИ -ѦѦ Assem.;

strus. БИВАТИ -ѦЮ, ros. бивать. ~

Por. slę. *na-bivati, raz-bivati, u-bivati, za-bivati*, bułg. *в-бивам, до-бивам, за-бивам, из-бивам, на-бивам, по-бивам, раз-бивам, у-бивам*, maced. *в-бива, до-бива, за-бива, из-бива, на-бива, раз-бива, у-бива*; ukr. *до-бивати, за-бивати, на-бивати, по-бивати, роз-бивати, у-бивати* -вѦю, brus. *в-бивѦць, да-бивѦць, за-бивѦць, на-бивѦць, у-бивѦць*.

O budowie zob. s. 47.

K.H. — F.S.

bijьсь *bijьса* : **bijьса** m. 'ten kto bije, uderza, percussor'

~ czes. *bijce* m. 'bojownik; zapaśnik', stczes. od XV w. *bijcě -ě* m. 'ten kto bije, percussor';

slę. *bijec -jca* 'szermierz; zabijaka, zawadiaka' (Plet.), cs. *бица* 'percussor', bułg. dial. rodop. *біец* 'tłuczek stępy' (BDial. II 129);

strus. *бица* 'zabijaka, zawadiaka, rixator', ros. *бііца* m. 'ts.' (Dal). ~

Por. scs. *оубица* 'morderca', *вого-оубица* Supr., *уловько-оубица*.

Od *biti*, oparte na temacie praes. (por. także iter. *bijati*). O suf. *-ьсь* zob. s. 99.

Por. oparte na temacie iterativum *bivati*: stczes. *bivcě -ě* 'ten kto bije, percussor'; slę. *bivec -vca*, strus. *бивьць бивьца* 'zabijaka, zawadiaka, rixator'.

Formacja wtórna utworzona od nomen actionis: **bojьсь** 'ten kto walczy, pugnator':

stczes. *bójcě -ě* m. 'pugnator';

slę. *bójec -jca* 'bojownik; morderca', sch. *bójac bójca* (też u Vuka) 'bojownik; pugnator; zawadiaka, awanturnik', bułg. *боѦц -Ѧци* 'bojownik; awanturnik', maced. *боѦц* 'ts.';

ros. *боѦц боѦца* 'wojownik, bojownik; żołnierz; uczestnik walk pięściami', dial. *боѦци* pl. 'pojedyncze urwiska, skały na rzekach; progi niebezpieczne dla statków' (z ros. czes. przestarz. *bojec* 'bojownik', slę. *bojec* 'ts. '), ukr. *боѦць бііца* 'bojownik, żołnierz', brus. *баѦц баіца* 'ts.'

Por. scs. w Supr. *оубица, уловькооубица* 'morderca'. T.Sz. — F.S.

bimь *bi bi* w połączeniu z part. praet. act. na *-lз* służy do tworzenia conditionalu

~ stslę. *bim* Fragm. Fryz. (van Wijk Geschichte 219), sch. dial. czakaw.

bin biš bi bimo bite bi (zob. Belić Izv. XIV 2, 252; o wtórnym przejściu *-m > -n* p. Sławski DPS 91), już w XIII w. *bim* w zabytkach czakaw. (RJAZ I 363), scs. *БИМЬ БИ БИ*, śrbułg. *БИМЬ*. ~

W tej samej funkcji od najdawniejszych czasów występują także kontynuanty aorystu *bychъ by*: pol. *bym byś by* od XVI w. (też dial. np. kasz., Lorentz GP III 981), stpol. od XIV w. *bych byś by* (używane jeszcze do połowy XVII w., Łoś GP III 301), dziś dial. np. śląskie *bych*, małop. *bych, byk, byf* (Karłowicz SGP, Małecki-Nitsch AJPP m. 474), kasz. u Krofeja jeszcze *bych bychomy bychmy* (Lorentz l. c.), dłuż. *by*, głuż. *bych by by* (Mucke HLF 609—10, Šewc GHR 205), czes. *bych bys by* (Havránek — Jedlička ČM 293), stczes. *bych by by* (Gebauer HMC III 2, 427, Sl.), slę. *bych by* (w języku żywym tylko *by*, zob. Stanisław DSJ II 375, 416—7);

slę. *bi* (SSKJ, Ramovš MSJ 146), sch. od XIII w. *bih bi bi* (od XIV w. szerzy się uogólnienie *bi* na wszystkie osoby, RJAZ I 362), dziś obocznie też wtórna postać *bisam bisi* poświadczona już w XVI w. (Belić Ist. II 2, 86, Albin ZbFL XI 17—23), scs. obok *БИМЬ* w najstarszych zabytkach także obocznie *БИХЪ БИ БИ* (Vondrák AG 511—13, van Wijk, l. c., 218), bułg. *бух бу бу* (też dial. np. BDial. I 242, Stojkov Banat; w niektórych dialektach zastąpione przez praes. czasowników imperf., zob. Mirčev Ist. gram. 209—10,

por. także np. Kočev Grebenskijat govor, 1969, 77), maced. *bu* (Koneski GMJ 499; rzadkie w języku ludowym, zob. tenże Ist. 169);

ros. *бу* (skrótowe *б*), w tej postaci od pocz. XIII w. (Durnovo Očerok 328), szczegółowo zob. Garde L'emploi du condit. et de la partic. *by* en russe, 1963, ukr. *бу* (skrótowe *б*), dial. *бу-м бу-сь бу-сьмо бу-сьме* (Hrinčenko), brus. *бу*.

Z ie. **bh(u)uī-* do **bheu-* zob. *byti*. Najbliższe odpowiedniki: stlit. *biti*, dial. lit. *bit* 'był', conditionalis *-bime -bite* 1—2 pl., stlit. *-bi* 2 sg. (Otrębski GL III 231), łot. *biju* 'byłem', łac. *fiō fis fit fieri* 'powstać, stać się; być zrobionym' (**fiō* < ie. **bhu-ijō*, *fiō* analogiczne do *fis fit*, zob. Walde — Hofmann I 504). O częstym w językach ie. występowaniu aorystu w funkcji modalnej zob. Otrębski l. c.

Meillet Ét. 26, 94—5, SC 265—6, Berneker SEW I 115, Vaillant GC I 87, Pokorny IEW 148. O 3 pl. *bo* (**bhuā-nt*) zob. ostatnio Mareš IJSLP V 28—30, Šivic Linguistica XI, 1971, 61—9. T.Sz. — F.S.

birati *birajo* iter. do *brati*

~ stpol. od XVI w. *bierać* (w XV w. *birac* 'spożywać pokarm'), też dial. (Lorentz PW, Kucala PSM), czes. dial. *birat'*;

sch. od XVI w., też u Vuka *birati birām*, bułg. *бўрам* (Gerov), maced. *бўрам*, dial. *bir'ém -és* (Matecki SW);

ros. *бўрѣть*. ~

Por. formacje prefiksalne, np.:

dłuż. *huběraś, zaběraś*, głuż. *wuběrać*, czes. *ubirati, zabirati*, śla. *uberat'* (dawne *ubierat'*), *zaberat'*;

śle. *ubirati ubiram, zbirati zbiram*, scs. *избирати, събирати -аѣ*, bułg. *избўрам, събўрам, сбўрам*;

strus. *избирати, събирати, собирати*, ukr. *збирати, обирати*, brus. *збирѣць, набирѣць*.

O budowie zob. s. 47 (o postaci *-bēr-* Sadnik — Aitzetmüller VWSS 4, 277).

K.P. — F.S.

biriti *biriti'a* 'ten kto ogłasza zarządzenia, wydarzenia, herold, praeco'

~ dłuż. *běric*, rzadziej *biric* 'herold; strażnik; egzekutor; poborca podatkowy', głuż. *běric* 'strażnik, dozorca więzienny', 'herold' (Pfuhl), czes. *biřic*, rzadko *biřič* 'siepacz, pachotek katowski', dial. pld.czes. *bjirič* 'komediant' (Machek ES² 54), stczes. *biřic* 'herold', 'pachotek katowski' od XIV w., śla. *biric* przestarz. 'miejski pachotek';

śle. *birič -lča* 'ts.', 'woźny sądowy', w XVI w. 'siepacz' (Megiser 1592), dial. *bęřč bęřičę* (Tominec Črni vrh), sch. tylko w słownikach Jambrešicia i Voltidziego *birič* (kajkaw. zam. *biric*, RJAZ) 'apparitor, praeco, licitor', dziś dial. w okolicach Karlovca *birič* (Mažuranić Prinosi 63), por. może NO *Birič* (RSAN), cs. *бирити* m. 'praeco';

strus. *бирити* 'herold' (już w Pov. vr. let), ros. hist. *биріучь -á* 'ts.' (też dial. SRNG; u Dala także *бўрчуи, бўрчу* 'ts.'). ukr. tylko u Żel. (z?) *биріуч* 'ts.' (stare *бирчуи* 'poborca podatków', ib.), stokr. XV w. *бўрчу* 'herold' (Tymčenko), brus. hist. *биріуч -á* = ros. *биріуч*. ~

Budowa i znaczenie przemawiają przeciw rodzimości wyrazu (związek z *brati* podtrzymuje ostatnio Šanskij ES 124). Nie przekonuje również ze względu na budowę i chronologię wyprowadzanie z włoskiego *birro* 'zbir, szpicel, tajniak'. Najprawdopodobniej mamy tu starą pożyczkę orientálną (może awarską), por. tatarskie *bājöröwcy* 'rozkazodawca, władca', osmańskie

bujurudžu 'szef, naczelnik' (< *bujur-* 'rozkazywać') zasymilowaną na gruncie słow. poprzez substytucję suf. słow. *-itjь* chyba na miejsce zapożyczonego *-či*.

Solov'ev Slavia XV 412—17, Vasmer REW I 87.

F.S. — T.Sz.

biti *bijsj* 'uderzać, zadawać razy (dial. 'kuć; młócić'), tłoczyć, ubijać, wbijać; napadać, atakować; zabijać; wytryskać, wybuchać (np. o źródle, krwi), *srdce bije* 'serce bije, kołacze', dial. *biti bojь* 'walczyć', **biti** się 'walczyć; przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach)'

biti: ~ pol. *bić biję* 'zadawać razy, chłostać, uderzać, walić (też o gradzie, rzadziej o deszczu); wbijać, zakładać np. pale; wytłaczać, tłoczyć, odciskać', np. *bić monetę* (już stpol.), *bić olej* (stpol. też *bić księgi* 'tłoczyć, drukować'); 'czynić gęstym, ubijać, miesić' (np. *bić masło, śmietanę; bita droga* 'o twardej nawierzchni' od XV w.); 'kopać, wiercić, np. rów, szyb' (też dial., stpol., także *bić drogę* 'torować'); 'strzelać; zabijać; zwyciężać; dzwonić, wydzwaniać; tętnić, pulsować; wytryskać, wybuchać'; *piorun bije* 'uderza' (stpol. też *wiatry biją*), *serce bije* 'uderza, stukocze', *strzelba bije* 'niesie'; myśl. i dial. 'śpiewać (o przepiórcze)', w podstawowych znaczeniach od XIV w., stpol. też 'napadać, nacierać, godzić' (dziś dial.); 'gnębić, uciskać' (dziś dial.); 'kuć' (w skostniałych zwrotach, np. *bić złoto na monetę, bite złoto* 'kowane', XVI w.), połab. *baīt* 3 sg. praes. *bējē* 'bić, młócić', dłuż. *biš biju* 'uderzać; zabijać zwierzynę', *peņeze biš* 'bić monetę', głuz. *bić biju* 'bić, uderzać', *wolij bić* 'wytłaczać olej', *bita smjetana* 'krem', czes. *biti biji* 'uderzać, tłuc; zabijać', *hrom bije, srdce bije* 'uderza'; arch. 'strzelać', 'młócić' (w skostniałych zwrotach też dial., *byl bit jako žito* 'wielce'), *bitý* 'kuty, kowany' (np. *pásy bité ze zlata*); *biti mince* 'bić monetę', dial. *biti* 'wlewać się' (np. o potoku do rzeki), stczes. już w XIV w. *biti biu* 'uderzać, zabijać', *bitý* 'o monetach', sła. *bit* 'uderzać; wbijać, wsadzać; tłuc, rozbijać; zabijać; napadać, atakować', *hrom bije, srdce bije* 'uderza', *krv bije* 'uderza, napływa', *niečo bije do oči* 'coś oczywistego', *bit* *mince* 'bić monetę', *bit* *boj* 'walczyć';

słę. *biti bijem* 'uderzać; pulsować (o sercu)', *boj biti* 'toczyć walkę', sch. *biti bijēm* (zaświadczone już w XIII w.) 'uderzać, tłuc, walić, tupać, ubijać; kuć; padać z siłą, silnie uderzać (np. o deszczu, gradzie, wietrze); strzelać, ostrzeliwać; międlić, np. konopie, gręplować wełnę; kopać, wykopywać np. jamę (nogą); wybuchać, wytryskać (np. o źródle, krwi, płomieniach); uciskać, cisnąć (np. o obuwiu); dręczyć, trapić, męczyć (np. o gradzie, pożarze, upale, gorączce); grasować (o zarazie); zabijać, zwyciężać', *srce bije* 'stuka, stukocze', *biti boj* 'walczyć', *put bije* 'prowadzi', scs. **БИТИ БЪЖЪ: БИЖ** 'bić, uderzać', bułg. *бия* 'uderzać, tłuc, bić (np. w dzwon, bęben); strzelać, ostrzeliwać; męczyć, dręczyć (o chorobie); zabijać; pokonywać, zwyciężać', dial. 'kuć; gręplować, np. wełnę'; *вятър, фъртуна, град бие* 'wiatr, burza, grad uderza, chłosta', *бия мляко* 'przerabiam mleko na masło', *бито сирене* 'twaróg', *бия път* 'przechodzę, robię długą męczącą drogę', *сърцето бие* 'stuka, pulsuje', *слънце бие* 'grzeje, piecze', *бие на очи* 'rzuca się w oczy', maced. *бијам* 'bić, uderzać, ubijać; zabijać', *срцето бие* 'uderza, stukocze', *камбаните бијат* 'dzwony dzwonią';

rus.-cs. od XI w. **БИТИ БИЮ** 'bić, uderzać, razić, zabijać', **БИ МОРОЗЪ ОБИЛЪЕ** 'mróz zniszczył zboże', ros. *бить бью бѣишь* 'uderzać, walić; wierzgać (o koniach); tłuc, rozbijać; gręplować (wełnę); wbijać (np. pale); trząść, wywoływać drżenie (o gorączce, kaszlu); strzelać; zwyciężać, zadawać klęskę; zabijać; wytryskać gwałtownym strumieniem', *сердце бьется* 'serce bije', *бить масло* 'ubijać masło; wytłaczać olej', arch. *бить монету* 'bić monetę', ukr. *бити б'ю*

b'eu 'uderzać, bić; wierzgać; tłuc, rozbijać; wytłaczać (np. olej); wbijać (pale); kłuć rogami, gromić, razić; napadać, atakować; zabijać; wytryskać', *b'umui* 'bity, kuty (o monecie, metalu); drukowany' (przestarz.), *b'uma сметана* 'bita śmietana, krem', *серце б'ється* 'serce bije, stukoe', *б'е в'итер, засірюха* 'dmie wicher, zawierucha', brus. *б'іць б'іо б'еу* 'uderzać; chłostać, siec; ubijać, wbi-jać pale; strzelać; zabijać; tryskać', *б'іць масло* 'ubijać, bić masło'. ~

biti se: ~ pol. *bić się* 'bić jeden drugiego, zadawać razy; walczyć, wojować', stpol. od XIV w. 'walczyć, potykać się', dial. też *klacz bije się* (o zasięgu na Podkarpaciu zob. Małecki — Nitsch AJPP m. 201) 'przejawia popęd płciowy', połab. *b'ęja-sa* 3 pl. praes. 'biją się', dłuż. *biś se* 'bić się, walczyć', głuź. *bić so* 'ts.', czes. *b'iti se* 'walczyć; kłócić się, nie zgadzać się (np. o kolorach)', stczes. już w XIV w. *b'iti sě* 'ts.', ślą. *bit' sa* 'prowadzić bój między sobą; walczyć o coś';

ślę. *b'iti se* 'walczyć, toczyć walkę', sch. *b'iti se* 'walczyć; błąkać się, męczyć się; przejawiać popęd płciowy (o klaczy, ogierze), trzeć się (o rybach); krzyżować się (o drogach)', cs. *бити см* 'walczyć', bułg. *b'ija ce* 'walczę, wojuję; dręczyć się, męczyć się', *рубана ce б'ие* 'rzuca ikrę', *b'ija ce c ym* 'waham się, usiłuję zrozumieć', maced. *бујам се* 'bić się, walczyć';

rus.-cs. od XI w. *битиса* 'bić się, walczyć', ros. *b'it'sja* 'ts.; dygotać, drzeć, trząść się; rzucać się, miotać się, wierzgać nogami; być w rytmicznym ruchu, pulsować (o sercu, krwi); mozolić się, starać się', ukr. *b'it'usja* 'walczyć; pulso-wać (o sercu); z trudem przebijać się; miotać się; przejawiać popęd płciowy (o klaczach)', brus. *б'іцца* 'toczyć bójkę, walczyć; pulsować (o sercu); trudzić się nad czymś'. ~

Od ie. *b'hei(ə)*-, *b'hī*-, prapokrewne: stiryj. *ben(a)id* (**bi-na-ti*) 'uderza', *ro-bitk* 'został pobity', *b'ithe* 'bity', awest. *byente* 'biją, zwalczają'; por. też nomina: stwniem. *b'ihal* 'topór' (niem. *Beil* 'ts. '), orm. *b'ir* 'wielki drąg, pałka, maczuga'.

Pokorny IEW 117—8, Trautmann BSW 33.

T.Sz. — F.S.

bitva pln. 'starcie zbrojne, walka, bój, proelium'

~ pol. od XV w. *bitwa* (też dial., np. Tomaszewski GŁ, Lorentz PW), dłuż. *bitwa*, głuź. *bitwa*, czes. *bitva*, stczes. w XV w. też 'pojedynek', ślą. przestarz. *bitva*;

ros. *b'it'sja*, dial. też *b'umsá* 'kłopoty, troski' (z ros.: sch. *b'itva*, bułg. przestarz. *b'it'sja*, prawdopodobnie przez sch. też ślę. *b'itva*, maced. dial. *b'umsa*), ukr. *b'it'sja*, brus. *b'it'sja*. ~

Od *biti*, suf. *-tva*.

Orzechowska MS PAN 8 s. 118.

T.Sz. — F.S.

bitъ partie. praet. pass. do *biti*

~ pol. *bity* od XIV w., połab. *baitē*, dłuż. *bity*, głuź. *bity*, czes. *bitý*, ślą. *bitý*;

ślę. dial. *bit* (np. *hiša iz bite ilovice*, SSKJ), sch. przestarz. i dial. *b'it*, bułg. *b'um* (też dial. np. Mladenov Vidin);

ros. *b'it'ui*, ukr. *b'it'ui*, brus. *b'it'ui*. ~

Por. 1. cs. XIV w. *bitie* 'percutere';

2. formy na *-enā*: sch. *b'ijen*, przestarz. i dial. *b'jēn*, cs. *byeně*, bułg. dial. *b'ien*.

F.S.

blazniti blazn'o 'majaczyć (się), ukazywać się niewyraźnie; nęcić, kusić, mamić, zwodzić; zachowywać się jak głupiec, szaleniec, bredzić, pleść', **blazniti se**

'majaczyć się, przywidywać się; dawać się uwieść, ulegać pokusie, być w błędzie; zachowywać się jak głupi, szalony'

blazniti: ~ pol. *blaźnić* 'robić kogo błaznem; ośmieszać, kompromitować' od XVI w., w stpol. przede wszystkim 'oszukiwać, omamiać' (w tym znaczeniu dial. kasz.-śl. *blaźnić blaźną*: *blazńą*), 'drwić, kpić', może i 'nęcić, kusić', dłuż. *blaznis* 'oszukiwać, mamić, bałamucić; zachowywać się jak głupiec, wariat, mówić niedorzecznie', dawne u Jakubicy, Chojnana 'zartować, figlować', głuź. *blaźnić* 'oszukiwać, bałamucić, drwić; zachowywać się jak dureń, głupiec, szaleć', czes. *blázniti* 'być chorym umysłowo, szaleć; zachowywać się nierozumnie, głupio; silnie pragnąć, namiętnie miłować; mamić, oszukiwać', stczes. *blázniti -žnu* 'czynić kogo głupcem, błaznem; postępować głupio, jak błazen', sła. *bláznit'* 'uwodzić, zwodzić; doprowadzać do szaleństwa; szaleć';

śle. *blázniti -im* 'wprowadzać w błąd, bałamucić', dawne i dial. też 'gorszyć; kłać, bluźnić', u Megisera r. 1592 *blaznjenje* 'błąd', sch. *blázniti bláznim* (notowane od XII w.) 'pieścić, głaskać' (u Vuka tylko w tym znaczeniu), 'przymilać się, przypochebiać się; kusić, skłaniać do złego, przywodzić do grzechu, gorszyć; mówić bez sensu, bredzić' (RSAN), scs. *блaзнити блазнь* 'kusić, zwodzić, mamić, łudzić; gorszyć, oburzać, wywoływać oburzenie (scandalizare)', bułg. *блaзня -ии* aor. *блaзних* 'kusić, nęcić, uwodzić', dial. 'doświadczać (o chorobie), nawiedzać od czasu do czasu' (BDial. I 68), maced. *блaзнам -ии* 'kusić, nęcić, gorszyć';

rus.-cs. XI—XV w. *блaзнити блазню* 'kusić, nęcić, zwodzić, oszukiwać', ros. dial. *блaзнить -ню -нишь*: *блaзнить -ню -нишь* 'majaczyć się, przywidywać się, roić się; kusić, nęcić, wabić', *блaзнить* 'przynosić komuś nieszczęście, chorobę złym okiem; oszukiwać, okpiwać; naprzykrzać się ciągłą obecnością' (SRNG, Dal), ukr. *блaзнити -ню -ниш* 'kusić' (Hrinčenko), 'zachowywać się jak błazen, głupiec' (Kuzelja — Rudnyckyj). ~

blazniti se: ~ pol. *blaźnić się* 'ośmieszać się, kompromitować się, robić się błaznem' od XVI w., stpol. też 'dawać się uwieść, zmylić, szukać', dial. kasz. *blaźnić sa* 'nadymać się jak dureń, ośmieszać się', dłuż. *blaznis se* 'drwić, przekomarzać się doprowadzając do wściekłości', głuź. *blaźnić so* 'robić z siebie błazna, durnia; kpić', czes. *blázniti se* 'być głupcem, zachowywać się jak głupiec; silnie pragnąć, tęsknić, być zakochanym' (też dial.) sła. *bláznit' sa* 'o chorym psychicznie: szaleć, wariować; wygłupiać się; szaleć za kim, być zakochanym';

śle. *blázniti se* 'zachowywać się jak szaleniec, mówić bez sensu, bredzić; gorszyć się' (Pleteršnik), sch. *blázniti se* 'przymilać się; rozkoszować się' (RSAN), dawne od XIV w. 'łudzić się, dawać się uwieść', scs. *блaзнити ся* 'mylić się, być w błędzie; oburzać się, gorszyć się; bluźnić', bułg. *блaзня се* 'łudzić się, ulegać pokusie';

rus.-cs. *блaзнитися* 'dawać się kusić, ulegać pokusie, gorszyć się', ros. dial. *блaзниться*: *блaзниться* 'majaczyć się, przywidywać się', *блaзниться* 'ulegać pokusie', *блaзниться* 'robić z siebie błazna, stroić żarty' (SRNG, Dal), ukr. *блaзнитися* 'swawolić, łobuzować; ulegać pokusie' (Hrinčenko, Zel.). ~

Denominativum do *blaznъ* (zob.). Niektóre ze znaczeń wskazywałyby na pierwotną podstawę werbalną, por. ros. dial. *блaзнуть* 'śnić się, przywidywać się', rus.-cs. *блaзovati блазю* 'chępić się, wynosić się'. T.Sz. — F.S.

blaznъ 1. *blazna* subst. 'majaczenie, łudzenie, mamienie, zwodzenie, pokusa; błądzenie, błąd', 'człowiek błądzący, ośmieszający się: obłąkany, wariat, głupiec, dureń'

~ pol. *blazen blazna* (dial. *blâzen*) 'trefniś, żartowniś; głupiec, człowiek ośmieszający się' od XV w. (ale w XV w. nom. sg. *blazno*, postać spotykana jeszcze w XVI w.; forma *blazen* dobrze zaświadczona w XVI w.), stpol. w XVI w. także 'szaleniec, obłąkany, chory umysłowo' (SP XVI IBL), sli. *blowzen -zna* 'głupiec, dureń', dial. *blâzny* pl. też 'głupstwa, brednie; drwiny, kpiny, żarty, figle, błażeństwa' (Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg); ani zasięg, ani znaczenie wyrazu pol. nie przemawia za pochodzeniem z czeskiego (jak sądził Urbańczyk BZ 100—1), dłuż. *blazn -a*, *blazan blazna* 'idiota, dureń; człowiek nadęty, zarozumiały', głuź. *blazn* 'idiota, głupiec; trefniś, śmieszek, figlarz', czes. *blâzen -zna* 'obłąkany, wariat; głupiec, kiep, dureń', arch. 'trefniś, żartowniś', też dial. 'szaleniec, głupiec, dureń' (Gregor Slav.-buč.), laskie *blazny* pl. 'żarty' (Bartoš DSM), stczes. *blâzn*, *blâzen -zna* 'głupiec', sła. *blâzon -zna* 'wariat, szaleniec; dureń, głupiec', dial. *blazen -zna* (Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge);

sle. *blâzen -zna* 'wariat', 'występek, bluźnierstwo', sch. dial. kajk. *blazen* 'głupiec' (Belostenec, RJAZ I 427 s. v. *blâzan*), przestarz. *blâzan -zna* 'pokusa, zgorszenie, to, co prowadzi do złego', ses. *блѣзнь -а* Euch., Supr. 'kuszenie, pokusa', 'błąd, błądzenie, pomyłka, grzech';

rus.-cs. *блѣзнь -а* 'pokusa; oszustwo, uwodzenie, zwodzenie' (już w XI w.), u Jana Egzarchy *вѣзь блѣзна* 'pewnie, niewątpliwie, confidenter', ros. dial. *блѣзен* m. 'malec; głupiec, psotnik' (SRNG: okolice Smoleńska, Pskowa), ukr. dial. *блѣзен -зна* 'młokos, głupiec, dureń', brus. *блѣзан -зна*, *блѣзен -зна* 'trefniś, żartowniś; młokos', u Nosoviča też 'głupiec, dureń'. ~

Por. 1. dłuż. *blazeń -zña* 'idiota, dureń; pyszałek', ros. dial. *блѣзень -зня* 'malec, głupiec; psotnik, figlarz; złudzenie, przywidzenie' (SRNG), ukr. diał. *блѣзень -зня* 'żartowniś, wesolek; głupiec; młokos';

2. ses. *блѣзна* Supr. 'błąd, pomyłka', sch. *blazna* 'illecebra, adulatio' (u jednego pisarza XVIII w. i u Stulicia, RJAZ), w RSAN *blâzna* 'osoba, która się przymila; człowiek pomyłony, niespełna rozumu; upiór, widmo', rus.-cs. *блѣзна* 'pokusa, zwodzenie, scandalum', ros. dial. *блѣзнѣ* 'złudzenie, przywidzenie', ukr. dial. *блѣзнѣ* 'żart'.

Etymologia niepewna. Ze względu na trudności głosowe czy znaczeniowe nie widać możliwości łączenia ani z *blęsti blędo* 'być w błędzie, mylić się; gadać nie do rzeczy, bredzić', ani z ros. *благодѣ* 'zły, szkodliwy, uparty, krnąbrny', ani z łac. *flāgitium* 'znieścawienie, hańba, sromota' (objaśnienia Jokla AslPh XXVIII 1, XXIX 11—14, Bubricha Izv. XXIV 1, 254, Brücknera IF XXIII 213—4, Petra BB XVIII 283—4). Najbardziej prawdopodobne objaśnienie H. Peterssona Balt. und slav. Wortstudien, 1918, 53—5, przyjmującego związek z łot. *blâzma* = *blâznum*s 'zorza, czerwień światła, ognia', *blâzt* 'błyszczec, lśnić się' (tu może też *blâzt -zu* 'pleść głupstwa, bredzić'), ie. **bhlâg*, prapokrewne z łac. *flagrāre* 'palić się, płonąć, iskrzyć się, błyszczeć' (do ie. **bhleg* 'błyszczec'). Może pierwotnie urzeczownikowiony przymiotnik *blaznъ* (zob.) z podstawowym znaczeniem 'zwodniczy, mamiający, łudzający, błędny', początkowo o 'migocącym błędnym ogniku', por. ros. dial. *блѣзнуть* 'przywidywać się, śnić się', *блѣзнѣть* 'majaczyć się', *блѣзнѣ* 'złudzenie, przywidzenie'. Niektóre ze znaczeń (np. 'pokusa, uwodzenie, gorszenie') powstały chyba w rezultacie wtórnego oparcia o verbum *blazniti*. T.Sz. — F.S.

blaznъ 2. adi. 'zwodniczy, mamiący, prowadzący do zguby, błędny; głupi, obłąkany'

~ dłuż. *blazny* 'głupi, obłąkany, szalony', głuź. *blazny* 'ts.';

sł. *blāzen -zna -zno* 'obłąkany', sch. przestarz. *blāzan -zna -zno* 'naiwny, głupi; zły, złośliwy' (notowane od XVII—XVIII w., wg RJAŻ też 'pochlebny, trącający pochlebstwem, adulatorius');

strus. *блѣзныи* 'zwodzący, przywodzący do zguby; niebezpieczny', ros. dial. *блѣзныи* 'bzikowaty, narwany, postrzelony, głupi'. ~

Por. stczes. *blāznost* 'głupota'.

Przymiotnik od pierwiastka *blaz-* zob. *blaznъ* subst., o suf. *-nъ* zob. *blesnъ*.

Na pierwotny pierwiastek *blaz-* wskazują: ros. dial. *блѣзъ* 'śnić się, przywidywać się' (SRNG), rus.-cs. *о-блѣзныи* XIII—XV w. 'dumny, zuchwały', *блѣзovati блѣзоу* XIII w. 'chełpić się, wynosić się, może i sch. *blāz* f. 'delikatność, czułość' (RSAN). F.S.

blaznъ blazni dial. pld.-wsch. 'złudzenie, przywidzenie, omam; błąd; pokusa'
~ sł. *blāzen -zni* 'występek, bluźnierstwo (Frevel)', sch. od XVII w., dziś przestarz. *blāzan blāzni* 'pokusa; zgorzenie; błąd' (RJAŻ, RSAN), cs. *блѣзнь* f. w XV—XVI w. 'złudzenie, złuda, imago falsa' (SJS);

rus.-cs. *блѣзнь* f. 'błąd, pomyłka, fałszywe przedstawienie', 'pokusa' (Srezn.), ros. dial. *блѣзнь* (: *блѣзня*) 'przywidzenie; kusiciel, zwodziciel; szkaradny, wstrętny człowiek', *блѣзнь нашла* 'przywidziało się' (Słownik Urala). ~

Por. bułg. *съблѣзъ* f., pl. *-зни* 'pokusa', dial. *блѣзня* f. 'kuszenie, zwodzenie' (Gerov).

Abstractum do adi. *blaznъ* i do *blazniti* (zob.).

T.Sz. — F.S.

blebetati blebet'о : **blebstati blebt'о** 'pleść niedorzeczności, paplać, bajać'

blebetati: ~ sł. *blebetāti -etām* : *-ēēm* 'paplać, trajkotać, gadać', sch. *blebētati blēbēēm* 'pleść bzdury, paplać, mówić byle co; mówić niezrozumiale, niejasno; szczebiotać, gaworzyć jak dziecko; wydawać dźwięki *bē-bē, bū-bū* (o indykach, kaczkach, owcach), gulgotać, beczeć';

ros. dial. zach. *блѣбѣмъ* 'paplać, gadać, trajkotać'. ~

Wtórne nomen actionis: sł. *blebēt -bēta* 'paplanie, gadanie', sch. *blēbēt* 'ts.'

blebstati: ~ czes. *bleptati* : *blebtati -ám* 'bełkotać, niejasno, niezrozumiale mówić, paplać, pleść bzdury', sła. *blebtat'*, *bleptat'* 'paplać, gadać, trajkotać'.

Por. 1. sch. dial. *blēbati* 'uderzać czymś o ziemię', czes. *blebotati* 'paplać, pleść, bredzić';

2. dłuż. *blabaš* iter. do *blabiš* 'pyskować, wrzeszczeć', głuź. *blabaé* 'paplać, gadać, trajkotać, pleść', dłuż. *blabotaš -bocu* 'pleść niedorzeczności, paplać', głuź. *blabotaé -bota* : *-boce* 'ts.'

Dźwkn. Por. lit. *blėbėnti* 'pleść bzdury, bajdurzyć, bredzić', *blėbėti*, *blabėti* 'paplać, bajać'. Zob. należące do tej samej rodziny: *blbotati*, *bolbotati*, *bolbotiti*, *bolboniti*, *bolbositi*. Por. też czes. u Jungmanna *ble ble!* 'dźwięki wydawane przez człowieka nie mającego kawałka języka, nie mogącego mówić'.

Buga RFV LXX 100, Vasmer REW I 91, Fraenkel LEW 31.

T.Sz. — F.S.

blebstati zob. **blebetati**

blečati blečp dial. zach. i sch.-sł. = *blekati* 'beczeć, balare'

~ pol. dial. kasz.-sli. *blečec blečī, bleče* (Lorentz PW, AJK IV cz. II 114—5,

Kolberg Pomorze 468—9), głuź. u Pfuhla *blečec*, sła. dial. *blečat'*, *blečet'* (Sipos Bük-Gebirge, też u Jungmanna);

sł. *blečáti -im* (SSKJ), sch. *bléčati -im*. ~

Por. w tym samym znaczeniu: pol. dial. *blaceć blace*, sła. *bl'ačat' -i*.

Dźwkn. jak *blekati* (zob.). O budowie p. *bečati*. F.S.

blekati *blekajo* (*blečō*) 'beczeć, balare', perf. *bleknōti*

~ pol. dial. kasz.-śl. *blekac bleko*, stpol. w XV w. *blekanie*, głuź. *blekać*, czes. *blekati* (Machek ES 34);

sł. *blekáti -kām : bléčēm*, sch. *blékati blékām : bléčēm* od XVII w., bułg. dial. *blékam*, maced. *blekam bleka*;

rus.-cs. *блєкати -лю* (późne), ros. dial. tylko prz. *blékать -каю -каешь* 'łajac, besztać, wymyślać; oczerniać'. ~

Por. pol. dial. *blakanie* 'żałosny głos zwierząt, np. cieląt, jagniąt, kota', sła. *bl'akat'* 'balare', bułg. *блѣкам 'ts.*', ukr. dial. *блѣкати* 'paplać, łącać, plotkować'.

Perf. *bleknōti*: pol. dial. kasz. *bleknōc* (np. sarna *blekla*), głuź. *bleknųć*, stczes. XV w. **bleknūti* (zaświadczony tylko aor. *bléče*);

sł. *blékūti bléknet*, sch. *blékūti blékñēm*, bułg. dial. *blékna, bléna*, maced. *блекнам блекне*.

Por. sła. *bliaknut'* 'ts.', stczes. *blachnūti* 'szczeknać'.

Do dźwkn. *ble!* (por. pol. dial., czes., sch. *ble!* 'naśladowanie głosu owiec, a także ich przywoływanie', zob. *bléjati*) z normalnym w tych formacjach determinantem *-k*. Por. gr. *βληχόμαι* 'beczeć (o kozach, owcach)', *βληχή*, doryckie *βλαχά* 'bek, beczenie jagniąt; kwilenie dzieci' (Frisk GEW I 244), śrdniem. *bleken*, niem. *blöken* 'beczeć' (Kluge EW¹⁸ 86). T.Sz. — F.S.

bleknōti zob. **blekati**

blekotati *blekot'ō* 'beczeć, balare', 'mówić niewyraźnie, bełkotać', 'mówić wiele, bez sensu, paplać'

~ stpol. już w XV w. *blekotać blekoce, blegotać blegoce* 'paplać; szczeakać', w XVI—XVII w. 'paplać, pleść, dużo mówić; mówić niewyraźnie, niezrozumiale, bełkotać, seplenić, jąkać się; bulgotać (o wodzie); fukać, łajac', dial. *blekotać* 'bajać' (Steuer Sulków), sli. *blek*otac -ca* 'beczeć, np. o kozie', dłuż. stare *blekotas -cem -ceš* 'paplać', głuź. *blekotać* 'jąkać się, bełkotać', czes. *blekotati -tām* 'beczeć, balare; bełkotać, mówić niejasno, niezrozumiale, paplać; bulgotać', w XVI w. *blekotati -cu -ceš* 'paplać, trajkotać', sła. dial. *blekotat' blekoce* (Sipos Bük-Gebirge);

sł. *blekotáti -otām : -óčēm* 'jąkać się, bełkotać', cs. późne *блєкотати -оштѣ* 'beczeć';

strus. *блєкотати -оуоу* 'balare', ros. dial. *blekotámь -чү* 'beczeć, balare; brzęczeć; głośno płakać; mówić szybko, niezrozumiale; dużo mówić, gadać, paplać' (SRNG), ukr. dial. *blekotámь -очү -óčem* 'beczeć, balare; bełkotać; bulgotać (o wodzie)', brus. dial. *blekatámь -ачү* 'beczeć, balare; mówić nieskładnie, nieskromnie' (Nosovič). ~

Por. w podobnych znaczeniach:

1. sła. dial. *blekotit'*;

2. czes. rzadkie *blektati*, notowane już w XV w. (stczes. praes. *blekcu -ceš*), ros. dial. uralskie *blekmámь* (Materiały Pracowni SRNG), sł. *bleketáti*, sch. *blekètati* (RSAN);

3. sch. dial. *blekūtati blékūčēm*;

4. pol. dial. *blakotać -tam*, sła. *bl'akotat' -oce*.
Intensivum do *blekati*.

T.Sz. — F.S.

blekotъ 1. *blekota* dial. pln. 'beczenie, balatus', zach. też 'bełkotanie, paplanie' i nomen agentis 'gadula, papla'

~ pol. dial. kasz.-śl. *blek'ot* 'beczenie, krzyczenie, np. kóz, dzieci', w dawnej polszczyźnie jako nomen agentis *blekot* 'gadula, papla, jąkała' (Linde z Knapskiego), już w XV w. *blegot* 'jąkała', w XVI w. 'gadula, papla; plotkarz' (SP XVI IBL), głuź. *blekot* 'jąkanie, bełkot', czes. *blekot* 'beczenie, balatus; paplanie; bełkotanie', stezes. 'papla, pyskacz', sła. dial. *blekot* 'beczenie';

ros. dial. *blékom* 'choroba owcza', ukr. dial. *blékim -omy* 'beczenie' (Żel.). ~

Por.: 1. pol. dial. *blakot* 'szczekanie', 'pies szczekający; gadula, papla' (Szymczak Domaniewek), sła. *bl'akot* 'beczenie';

2. ros. dial. *blekomá* 'choroba owiec; papla, gadula' (Slovarъ Urala).

Nomen actionis (: nomen agentis) od *blekotati*. *T.Sz. — F.S.*

blekotъ 2. *blekota* : **blekъ 2.** *bleka* 'roślina wywołująca odurzenie', przede wszystkim 'lulek, Hyoscyamus niger'

blekots: ~ pol. *blekot* 'roślina odurzająca Aethusa cynapium', u L. z XVIII w. 'lulek, Hyoscyamus niger', u Karłowicza SGP z Litwy, czes. dial. moraw. *bl'ekot* 'Aethusa cynapium';

ros. dial. *blékom* 'Hyoscyamus niger; szczwół, Conium maculatum', ukr. dial. *blékom -omy* : *bládkom* 'Hyoscyamus niger', u Żel. *blékim -omy* 'szaleń, Cicuta; szczwół; Aethusa cynapium', brus. *blékam* 'Hyoscyamus niger'. ~

Por. 1. ros. dial. *blekomá* 'Hyoscyamus niger; Conium maculatum', ukr. *blekomá* 'Hyoscyamus niger';

2. sła. dial. *bl'akota* 'Conium maculatum'.

blekъ: ~ głuź. *blek* 'Hyoscyamus';

bułg. dial. *blek, бяк* 'Hyoscyamus niger'. ~

To samo co *blekots* 1., *blekъ* 1. Trująca roślina wywołująca oszołomienie pojęta jako 'powodująca bełkotanie, bredzenie' (por. *belnъ*). *T.Sz. — F.S.*

blekъ 1. *bleka* dial. zach. i pld. 'beczenie, balatus'

~ pol. dial. kasz. *blek* 'beczenie; miauczenie', sła. dial. *blek* 'beczenie'; sła. *blék ovac* 'stado owiec' (rozwój znaczenia tłumaczy przykład sch. u Vuka: *makar blek ne ostao* 'żeby żadna owca nie została'), sch. *blék* 'głos owcy albo cielecia, beczenie' (od XVII w.), dial. 'baran; idiota, głupiec'. ~

Por.: 1. sła. dial. *bl'ak* 'beczenie'; 2. sch. *bléka* 'beczenie', dial. 'głupiec', *bléka* 'głupiec, błazen, wariat; owca, która często beczy', maced. *bleka* 'beczenie'.

Nomen actionis do *blekati* (zob.). W sch. też jako nomen agentis: 'istota, która beczy' > 'głupiec'. *T.Sz. — F.S.*

blekъ 2. zob. **blekotъ 2**

blesnъ adi. dial. zach. i pld. 'szalony, niespełna rozumu'

W tym samym znaczeniu: ~ stpol. *blesny* adi. (tylko XVI w. Mącz. 297 a), dial. kasz.-śl. *blesni*;

sch. *blèsan* gen. pl. *blèsanā* substantywizowany przymiotnik (też lud.: Vuk, RSAN; -a- wtórne, por. sch. *jàsan, prijàsan, tijèsan* < *èsnъ, prèsnъ, tèsnъ*; unieruchomienie kontynuanta jeru niezadkie w słow., co do sch. zob. np. Maretić Gram. 141). ~

Por. stpol *zbjesieć* 'oszaleć, stracić rozum, deseri a mente' (także tylko Mącz. 387 d), sch. *blēsiti blēsīm = blēhnuti* 'patrzeć tępo, bezmyślnie, nieprzytomnie', *blēnuti* (od XVII w., z normalnym zanikiem *h*) też 'stać oszupiałym, odurzonym, otumanionym, tracić zmysły; słabnąć, gasnąć, zanikać (o pamięci); stupere, stupefieri, stupefacere, deficere', *blēsast, blēsav* 'głupi, stultus' (wyrazy sch. dobrze znane także dial., np. z Czarnogóry, Hercegowiny, Kosowa — Metohiji).

Derywat z suf. *-nż* od **bles-* 'błyszczyć', na które wskazują też ros. dial. *blēcumь* 'iskrzyc się, błyskać, błyszczyć', SRNG, pol. dial. kasz. *blēsac* 'źle patrzeć, bósć', AJK I m. 8, cz. II s. 49 (rozwój znaczenia jak w *blēsiti*) Ie. **bhles-* 'błyszczyć', poświadczone dotychczas tylko z germ. (stszaskie *blas* 'jaśniejący, błyszczący, candidus', śrwniem. *blas* 'pochodnia', ang. *blaze* 'ogień, płomień', Pokorny IEW 158, Kluge EW¹⁸ 81), uważa się za rozszerzenie ie. **bhel-*, *bhel-* kontynuowanego przez psł. *bělъ*. Zachodzi więc możliwość związku *blesnż* z *belnż* (zob.), starą nazwą jakiejś rośliny trującej i leczniczej wywołującej szal (łączonym także z **bhel-*, podstawą nazwy byłyby białe kwiaty czy błyszczące liście pewnych roślin o tych samych skutkach co *Hyoscyamus*, jak np. *Datura stramonium*, bielun czy *Aethusa cynapium*, blekot). Por. zwroty: ros. *белены обзелся* 'dostał bzika, zwariował' = sch. *kao da se buna hazobao, najio* = pol. *bredzi jakby się blekotu najadł*. Zob. też *blekotъ* 2.

Brückner SE 26, Sławski Studia Rospond 67—70.

F.S.

błęsti błędō 'gadać nie do rzeczy, paplać, bredzić, majaczyć; być w błędzie, mylić się'

~ pol. dial. cieszyńskie *blęśc błędę* 'majaczyć' (ustnie od dra F. Bizonia), stczes. *blęsti *bladu bledęś* 'paplać, pleść, mówić nie do rzeczy';

ślę. *blęsti blędem* 'bredzić, majaczyć (o chorym)', 'mówić nie do rzeczy', *bledę se mu* 'bredzi, majaczy, jest w obłędzie', sch. *blesti bledem* dawne od XVI w. 'bluźnić, przeklinać; paplać, gadać nie do rzeczy, pleść'; (tylko w słownikach Mikalji i Belostenca) 'beczeć, o owcy', scs. *блѣсти блѣдѣ -енн* 'paplać, mówić nie do rzeczy, pleść' Supr., cs. też 'dopuszczać się wszeteczności, żyć rozwiązle';

rus.-cs. *блѣсти блѣдѣ* XI—XII w. 'mylić się, być w błędzie'. ~

Por. pol. dial. *blędzić* 'mówić nie do rzeczy' (Karlówicz SGP: Śląsk), połab. *bl'ōdō* 'śni' (**blēdajetō*), głuż. *bledzić, bledzić* 'bredzić, paplać', sch. dawne wyjątkowe i niepewne *blediti* 'bluźnić' (RJAZ s. v. *blesti*), bułg. dial. *бледослѣся* 'mówić nie do rzeczy, paplać, pleść' (BTR).

Powstałe na gruncie poszczególnych języków słów. derywaty: 1. scs. *блѣдѣ* f. 'niedorzeczne, głupie gadanie, paplanina; błędna nauka, herezja; rozpusta': *блѣдѣ* m. 'gadula, papla' (Supr.); z scs.: rus.-cs. *блѣдѣ* 'głupstwa, bzdury' (już w XI w.), 'oszustwo, obluda': 'oszust; wariat; nierządnicza, meretrix', ros. *блѣдѣ* f. 'meretrix';

2. dłuż. dial. *blada* 'gadanie, plotka', głuż. *blada* f. 'gadula, papla', *blady* pl. 'gadania, brednie, bzdury'; sch. *blada* 'brednie, głupstwa, nugae', wyjątkowe w XVIII w. (RJAZ I 434).

Do ie. **bhlendh-* 'niewyraźnie świecić; być niejasnym, mętnym', 'robić niejasnym, mętnym', 'źle widzieć, błąkać się, mylić się'. Prapokrewne: lit. *blęstis, blęsti* 'stawać się mętnym, ciemnym, niejasnym' (Fraenkel LEW 47—8), łot. *blenst, blenzt* 'słabo widzieć, ledwo dostrzegać, gapić się': *blēnst, blenzt* 'mówić nie do rzeczy, bredzić', stwniem. *blint* (dziś niem. *blind*) 'ślepy,

ciemny, przyémiony, mętny', stnord. *blindr* 'ślepy, ciemny, niewidoczny', goc. *blindz* 'ślepy' : *blandan sik* 'mieszać się', ang. *blunder* 'popępniać bład, bładzić' : 'bład, omyłka'.

Trautmann BSW 34—5, Pokorny IEW 157—8; Sadnik — Aitzetmüller VVSS 5, 340—2. F.S.

błédėti *błédějo* 'stawać się bladym, pallescere'

~ stpol. XV w. wyjątkowe *bladzić bladzieję*, dokonane w XV w. *zbladzić*, dłuż. *blézés blézeju*, stozes. *bledėti bleděju*;

śle. *bledėti -dīm*, sch. *blédeti -dīm* od XVI w., scs. БЛЕДЕТИ БЛЕДЕЯ Supr., bułg. dial. *блэдѣя* aor. *блэдѣх, бледѣх*;

rus.-cs. БЛЕДЕТИ БЛЕДЕЮ. ~

Od *blédz*. O wtórnym praes. na -i- w sch. i śle. por. Vaillant GC III 372—3. W poszczególnych językach słow. rozwinął się też paralelnie nowszy synonim od *blédьnz*:

pol. *blednieć* od XVI w., dial. zwykle *bladnieć*;

śle. *blédnėti*, sch. tylko u Stulicia *bljédniti -it*, bułg. *блэднѣя -еи*, maced. *блэднѣам -еи*;

ros. *блэднѣть -ѣю*, ukr. dial. *бліднѣти*, brus. *блэднѣць -ѣю*.

W.F. — F.S. — T.Sz.

błédica dial. 'bladość, pallor'

~ polab. *bledaić* 'pallor' ('osoba o bladej twarzy'?, Lehr-Splawiński — Polański SE 36);

śle. *blédica* 'pallor; blednica, chloroza; łasica', też dial. *blédica* (Tominec Črni vrh), sch. *bledica* : *blédica* 'blednica, chloroza' (u Vuka z Serbii, w RJAZ nie notowane). ~

Od adi. *blédz* (zob.). W kilku językach słow. zaświadczony też synonim od *blédьnz*: pol. *blednica*, dial. kasz. *bladńica*, głuź. *blédnica*, czes. *blednička*, śła. *blednička*; śle. *blédnica*; ukr. dial. *блідниця*. W.F.

błédnōti *błédno* 'stawać się bladym, pallescere'

~ pol. *blednąć* : *bladnąć* 'pallescere', przen. 'tracić wyrazistość, nikać, maleć', pierwotnie *bladnąć* (tak z reguły dial., np. kasz., Kucala PSM, Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek) *bladnę bledniesz*, w XV w. złożone: *zbladł, zblednie*, wtórny inf. *blednąć* już u Mącz. (SP XVI IBL), dłuż. *blédnuś blédnu* 'pallescere', głuź. *blédnyé blédnu*, czes. *blednouti blednu*, dial. *blédnout blid* (Hruška DSCh), śła. *blednūt' bledniem* 'ts.';

sch. *blédnuti -nēm* 'pallescere' (RSAN; u Vuka i w RJAZ nie notowane);

ukr. *бліднути блідну* 'ts.' (u Żel.: *бліднути*). ~

Od adi. *blédz*.

W.F. — T.Sz.

błédostь f. 'właściwość bladego, pallor'

~ pol. od XIV w. *bladość*, dłuż. *blédostь*, stare *bladosć*, głuź. *blédostь*, czes. od XIV w. *bledost*, śła. *bledost'*;

śle. *blédōst*, dial. kajk. *blédost*, sch. *blédōst* od XIV w., dziś przestarz., cs. БЛЕДОСТЬ;

rus.-cs. БЛЕДОСТЬ, ros. arch. *blédostь* (Dal), ukr. *блідість -ості*, brus. dial. *blédacь* (Nosovič). ~

Abstractum od *blédz*. W poszczególnych językach słow. rozwinął się też paralelnie nowszy synonim od *blédьnz*: stpol. *bladność* : *bledność* (SP XVI IBL); sch. *blédnōst* od XVII w., dziś przestarz., bułg., maced. *blédnostь*; ros. *блэдность*, brus. *блэднасць*.

W niektórych językach słow. zaświadczone też synonimiczne abstracta *blęd-ota*, *blęd-ina* (zapewne wtórne paralelne innowacje):

blędota: sli. *bladota*; sło. *blędota*; ukr. *блідота*.

Od *blędьnzь*: sch. przestarz. *blednota*, bułg. *бледнота*, maced. *бледнота*, ros. *бледнота*.

blędina: głuź. *blędźina*, czes. dial. *bledina* ('blada dziewczyna', Kott Dod. DSM); sło. *blędina*, sch. *bledina*, bułg. *бледина* (Mladenov BTR), maced. *бледина*; por. też bułg. *бледнина* (< *blędьnzь*). W.F. — F.S.

blędь *blēda blēdo* 'o barwie nienasyconej, mało intensywnej, zbliżonej do białej, nie mający rumieńców, pallidus'

~ pol. *blady* 'pallidus' od XV w., przen. 'nikły, słaby (o świetle), mało wyrazisty, blahy', w XVI w. oprócz znaczenia 'pallidus', też przen. 'słaby, chory, niedołężny, gnuśny; nieudolny, niewaleczny', dial. także o innych kolorach: 'różowy' (przede wszystkim łowickie, sporadycznie też z Małopolski, Wielkopolski, Mazowsza, Zareba NB 150; co do genezy por. u Kucapy PSM 49 *cyrvony blady* 'różowy'), 'płowy' (Olesch Sankt Annaberg), 'niebieski' (kasz.-sli. *bladi*, AJK IV cz. II s. 164), dłuź. *blēdy*, stare *blady* 'pallidus', głuź. *blēdy* 'ts.', czes. *bledý* 'pallidus' od XV w., przen. 'niewyraźny, niejasny; lichy, zły', dial. moraw. też 'jasnoniebieski', sła. *bledý*, dial. *bl'ady*, *blādý* 'pallidus', przen. 'słaby, niewyraźny';

sło. *blēd blēda* 'pallidus', sch. *bljēd bljēda bljēdo* (*blēd blēda blēdo*) 'pallidus' od XV w., też 'spłowiasty', przen. 'słaby, niewyraźny', scs. *блѣдъ* Supr. 'pallidus' w przeciwieństwie do *роумѣнь*, *сѣтъль*, bułg. *блѣд*, dial. wsch. *блѣд*, maced. *блѣд* 'ts.';

rus.-cs. *блѣдѣнн* 'pallidus', też 'żółtawy (o kolorze złota)', 'płowy (o koniu)', ros. dial. *блѣдѣнн* (Dal), stare *блѣдѣнн* 'pallidus', ukr. *блідѣнн*, brus. dial. *блѣдѣнн*, u Nosoviča *блѣдѣнн*, *блѣдѣнн* 'ts.' ~

Dokładny odpowiednik: ags. *blāt* 'blady, pallidus' (germ. **blaita*-), por. też lit. *blai̯vas* 'blady, bezbarwny (o twarzy, o tkaninie wypłowiałej); niebieski (o niebie); trzeźwy' (< **blaid-vas*), z produktywnym w litewskim sufiksem *-vas*.

Otrębski LP I 122—3, Trautmann BSW 34, Fraenkel LEW 46, Pokorny IEW 160. W.F. — F.S.

blędьnzь *blēdъna blēdъno* 'pallidus' (= *blēdъ*)

~ pol. dial. kasz. *bladni*, dłuź. *blēdny*, głuź. *blēdny*;

sło. *blēden -dna*, sch. *bledan -dna* od XVI w., cs. *блѣдѣннъ*, bułg. *блѣден -дна*, maced. *блѣден -дна*;

strus. *блѣдѣннн*, ros. *блѣдѣннн*, ukr. *блідѣннн*, brus. *блѣдѣннн*. ~

Derywat od *blēdъ* (zob.). Prasłowiańskość niepewna: możliwy paralelny niezależny rozwój w poszczególnych językach słow. W.F.

blējati *blējo* pld. i wsch. 'wydawać przeciągły głos, beczeć (zwykle o owcy), balare', przen. 'mówić głupstwa, gadać byle co'

~ czes. *blejeti bleji* 'balare' (Mater Verborum);

sło. *blējati -jam* : *-jem* 'balare; jąkać się, bełkotać', sch. od XVI w. *blējati -jīm* (dial. czak. *blejät*, HDZ I 152) 'balare; mówić głupstwa, bajdurzyć', 'patrzeć nieprzytomnie, gapić się', cs. *блѣяти -ѣ -ѣши* 'balare', bułg. *блѣя -еш* aor. *блѣх* 'ts.', przen. 'głupieć, tracić rozum, mówić bez sensu', dial. 'patrzeć bezmyślnie, gapić się' (BDial. I 242, IV 90), 'być roztargnionym przy robocie, chodzić bez celu' (ib. I 68), maced. *блѣе* 'balare';

strus. *блѣяти блѣю* 'ts.', ros. *блѣять блѣет*, *блѣять блѣт* 'ts.', dial. *блѣять*

'o dzieciach: płakać, krzyczeć; gadać byle co', ukr. *блѣяти блѣю -єи*, dial. też *блїяти блїю -єи* 'balare', przen. 'gadać bzdury' (Hrinčenko), brus. *бляяць -ю -єи* 'balare'. ~

Por. sch. *blājiti* 'balare', *blējiti* 'patrzeć nieprzytomnie, gapić się' (RSAN).

Do ie. dźwkn. **bhlē-* 'ryczeć, beczeć' (Pokorny IEW 154), por. dokładne odpowiedniki: łot. *blēju blēt* 'balare', śrwniem. *blāējen* (germ. **blējan*) 'ts.', łac. *flēō flēre* (ie. **bhlē-īō*) 'płakać' (Walde — Hofmann I 517). Zob. *blekati*.

T.Sz. — F.S.

blěskъ 1. *blěska* 'oślepiające światło, jasność, nagle silne światło, błysk, błyskawica, fulgor, splendor, fulgur'

~ pol. *blask blasku* 'jaskrawe mocne światło; jasność, poświata, połysk, odbicie światła', 'świetność, wspaniałość', 'przejaw, przebłysk', stpol. XIV—XV w. 'jasność, fulgor; błyskawica, fulgur; wspaniałość, splendor', w XVI w. także 'oślnienie, oślepienie, chorobliwe porażenie wzroku', kasz.-śl. *blask -k*u*: *blāsk*, dłuż. dawne *blask -ka* 'błyskawica', głuź. *blěsk -ka* 'fulgor', czes. *blesk -ku* 'fulgor; fulgur', 'świetność, wspaniałość', śła. *blesk -ku* 'ts.', dial. wsch. *bl'ask -ku*;

śle. *blěsk -ka* 'fulgor', sch. od XVI w. *blījesak -ska*: *blēsak*, dial. też *blījesk*, *blěsk* 'błysk, błysnięcie, błyskawica, fulgur', cs. *blěskъ* 'splendor, fulmen', bułg. *бляскъ*, maced. *блесок* 'fulgor, fulgur';

strus. od XI w. *blěskъ* 'fulgor, splendor, fulgur', ros. *блеск -ка (-ку)* 'jaskrawe, mocne światło, błysk, błysnięcie', ukr. dial. *blіck*: *blіeck* 'ts.' (z pol.: ukr. dial. i dawne od XVII w. *бляск*, brus. *бляск* 'ts.'). ~

Por. bliskie znaczeniowo nowsze dewerbalne derywaty wsteczne z wtórnym wokalizmem odpowiednich czasowników:

blěska (: *blěsknōti*): śli. *blesk* (Lorentz PW I 36), stczes. od XIV w. *blesk blska* (analogicznie też *bleska*), śrbułg. *blěskъ* (BER), cs. *blěskъ*, rus.-cs. *blěskъ blěskъ*, stukr. *blěskъ* (Jurkowski JP XLI 118);

blіskъ (: *blіskati*, *blіskati*): czes. dial. laskie *blіsk* (Steuer Baborów), śła. dial. *blіsk*, *blіst* (Kálal, Sipos Bükk-Gebirge); śle. *blіsk*, sch. *blīsak blіska* (niepewne, może zach. z **blěskъ*, RJAZ, RSAN), scs. *blіskъ* Euch.; rus.-cs. *blіskъ*, ukr. *blіck -ку* (niepewne, może z **blыskъ*), brus. *blіck -ку*;

blыskъ (: *blыskati*): pol. od XVII w. *blыsk -ku*, dłuż. *blыsk -ka*, głuź. *blыsk -ka*, czes. rzadkie *blыsk -ku*, śła. *blыsk -ku*.

Psł. *blěskъ* pierwotne nomen actionis do *blěskati*. O budowie zob. s. 58—9. Najbliższy odpowiednik: łot. *blāiskums* m. 'plama'.

Trautmann BSW 34 (rekonstruuje bsł. **blaiška-*), Meillet SC 133, Pokorny IEW 156—7 (ie. **bhloiğ-sko-*), Kuryłowicz AI 290. T.Sz. — F.S.

blěskъ 2. adi. dial. zach. i pld. 'podobny do białego, o odcieniu jasnym, białym'

~ stpol. *blaski* 'szary, siwy, bladomodry, zwłaszcza o kolorze oczu', może też 'bielmem pokryty', poświadczone tylko w XVI w. u Mączyńskiego: 3 przykłady 'glaucus, glauciolus': glaucus, bławny, *blaski*, modrawy; glauci oculi, *blaskie* albo białe oczy; glauciolus equus, koń s siwymi albo *blaskimi* oczyma (SP XVI IBL), już w XV w. złożenie *blasko-oki* 'zezowaty' (spotykane jeszcze w XVIII w.) = stpol. *blaskaty* XV—XVI w.;

bułg. dial. **бляскъ* adi. tylko w wyrażeniu *бляско жито* 'zboże, które się dobrze nie zawiązało i pozostaje białe' ('жито, което не е вързало добре и стои бяло', BER I 59: okolice Płowdiwu). ~

Do subst. *blěskъ*, archaiczny typ przymiotnika z suf. -o- Por. pol. dawne

blyskość 'jasność' (początek XVII w., BPP seria B 18 s. 483), wskazujące na stpol. adi. **blyski*. F.S.

bléšćiti *bléšćo* dial. zach. i pld. 'oslepiac blaskiem, czynić błyszczącym, świecącym', 'błyskać oczyma, patrzeć uporczywie, spode łba'

~ pol. dial. *blészczyc, bliszczyc*, kasz.-śl. *bléšćeć są, bléšćeć są* 'patrzeć spode łba' (Karłowicz SGP, Sychta SK, Lorentz PW, AJK I m. 8), śląskie *wy-bleszczyć* oczy 'wytrzeszczyć oczy, zagapić się', też stpol. np. w XVI w.: *bleszczą* oczyma a zęboma, a nie widzą szpetności swojej (L., SP XVI IBL), u Mączyńskiego 459a *wy-bleszczać*, połab. *voj-blstenē* partic. praet. pass. (**vy-bléšćenazjé*) 'z wykrzywioną twarzą', czes. dial. moraw. *bl'éšćit'* 'migotać, źle świecić', *bl'éšćit'* na někoho 'patrzeć spode łba', laskie *ňevybleščaj* na mje ty bleska 'nie wytrzeszczaj oczu' (Lamprecht Opava 23 s. v. *bleska*); śl. *bléšćiti -im* 'oslepiac blaskiem', sch. dawne i dial. *bljěštiti -štīm* 'oslepiac blaskiem, perstringere oculos', dziś perfektywne *za-bljěštiti 'ts.*', u Vuka *bljěšte mu oči* 'praestringuntur oculi splendore', bułg. *блещя -уѣну* 'połyskiwać, jaśnieć blaskiem', *блещя очу* = *блещя се* 'wytrzeszczać oczy, patrzeć uporczywie, wbijać wzrok'. ~

Z wtórnym wokalizmem pierwiastka:

1. -i- (zob. *bliscati*): czes. dial. *blíšćit* 'powodować blask, polerować, glansować' (Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice), sch. dial. *blíšćiti* 'błyszczyć, lśnić się oslepiającym oczu światłem' (RSAN);

2. -y- (zob. *bléšćati*): dłuż. *blyšćis -ćim* 'robić błyszczącym, świecącym, iskrzącym się; czyścić, polerować', 'błyskać oczyma; rzucać zalotne spojrzienia', głuż. dawne *blyšćieć* 'czynić błyszczącym'.

Zmieszane dwie formacje: pierwotne causativum do *bléšćati* (por. *světiti*: *světiťti*) i denominativum od *bléskz*. Podstawowe znaczenie: 'powodować, że coś się świeci, połyskuje': 'oslepiac blaskiem, czynić błyszczącym'. Por. lit. *blaiškštītis* 'wyjaśniać się (o niebie pozbawionym chmur), świecić'.

T.Sz. — F.S.

blikati *blikajō* dial. phn. 'świecić nierównym lub przerywanym światłem, blaskiem, migotać, mrugać, błyskać', perf. **bliknōti**

~ czes. *blikati -kám* 'mrugać' ('mdle a mrkavě se dívati'), 'migać się, migotać, o świetle' ('mdle a mrkavě hořeti, svítiti'), stezes. *blikati -kaju* 'mrugać oczyma', też 'o chorobie oczu: niedowidzieć, być na wpół ślepym, caecutire' (stąd *blikavý* 'na wpół ślepy, o wadliwym wzroku, lusciosus' > stpol. *blikawy*, wyjątkowe w XV w. 'ts.', Nehring AslPh VI 176), śl. *blikat' -ká* 'migotać, słabo świecić' (też dial. Buffa Dlhá Lúka);

ros. dial. *блѣкати -каю* (smoleńskie) 'błyskać, o błyskawicy' (SRNG), ukr. dial. *блѣкати -каю* 'mrugać oczyma, rzucać spojrzienia; migotać, słabo świecić'. ~

Perf. **bliknōti**: czes. *bliknouti*, śl. *bliknúť -ne*;

ukr. *блѣкнути -ну*.

Dewerbalne: czes. *blik!* interi. na oznaczenie migotania, błyskania, śl. *blik -ku* 'blask, błysnięcie', ros. dial. *блук* 'błyszcząca łysina' (SRNG: ołoneckie), ukr. dial. *блук!* interi. na oznaczenie migotania światła.

Dial. wariant psł. *bliskati* (zob. *bliscati*), por. ros. dial. *блѣкати*: *блѣкати*: *блѣкати* 'ts.'

Rudnyčkyj ED 146, Sadnik-Aitzetmüller VWSS 5, 340.

K. H. — T.Sz. — F.S.

blisknōti zob. **bliskati**

bliscati *bliscajō* : **bliskati** *bliskajō* 'połyskiwać, błyskać, wydawać blask', też 'o ukazywaniu się błyskawic, fulgere, fulgurare'

bliscati: ~ sch. *blīstati (se) -tām (se)* od XIII w. 'błyszczyć, fulgere', scs. *блiscати сѧ -цѧж сѧ* (Zogr., Mar.), późniejsze cs. też *блiscати сѧ* 'błyskać, połyskiwać', też 'o pojawianiu się błyskawic, fulgurare';

rus.-cs. *блiscатисѧ, блiscати(сѧ)* 'połyskiwać, błyskać, błyszczyć', z cs.: ros. *блiscать -мѧю* 'silnie błyszczyć, lśnić'. ~

bliskati: ~ pol. dial. kasz. *blēskac blēskā* 'patrzeć spode łba', Sychta SK (*'błyskać oczyma', por. *blēščiti*), czes. dial. laskie *bliskať se* 'o ukazywaniu się błyskawic' (Steuer Baborów, Lamprecht Opava);

śle. *bliskati -kam* 'błyskać, wydawać blask', *bliskati se* 'błyszczyć', *bliska se* 'o ukazywaniu się błyskawic', sch. *blīskati -kām* od XVII w. 'błyskać; o pojawianiu się błyskawic, fulgurare', scs. *блiscати сѧ* (Supr.) 'połyskiwać, błyskać', też 'o pojawianiu się błyskawic, fulgurare';

rus.-cs. *блiscати, блiscатисѧ* 'połyskiwać, błyskać, błyszczyć', ros. dial. *блiscать -кѧет* 'błyszczyć, błyskać (zwykle o błyskawicy)' (SRNG), ukr. *блiscати -каю* 'błyskać, połyskiwać, migać, błyszczyć, lśnić się', brus. *блiscати -каю* 'błyskać (się)'. ~

Nowsze synonimy w znaczeniu 'fulgere, fulgurare', z wtórnym wokalizmem innych formacji:

bliskati (: *blēščiti*): pol. dial. *bleskać*, śla. dial. *blskati*; śle. *bōtskati se* (wg Miklosicha EW 15 na zachodzie *buskati se*), cs. *блiscати сѧ*, bułg. dial. *блiscкам блiscка, блiscка се* (Gerov, Stojkov Banat; w języku liter. dziś tylko sekundarne znaczenie 'uderzać, bić, pechać', zob. BER I 58), śrbułg. *блiscати, maced. болскам*;

blēskati (: *blēščiti, blēsko*): głuź. *blēskać*; sch. od XVII—XVIII w. *bljēskati bljēskām, bljēskati -kām*, bułg. *блiscкам, dial. блiscкам, блiscка се* (Rodopy), maced. *блiscкам блiscка*, ros. dial. *блiscаться* (SRNG).

W zach.słow. pierwotne *bliscati, bliskati* wyparte zostało przez tak samo zbudowane wtórne *bljaskati* 'ts.' (pol. *blyskać* od XIV w., dłuź. *blyskasť*, głuź. *blyskać*, czes. *bljaskati* od XV w., śla *bljyskat'*), oparte na *blisknōti*. Najprawdopodobniej wtórna, nie psł. kontaminacja z synonimicznym *lyskati*: *lōsknōti* : *lōščati* (Meillet IF V 333, Berneker SEW I 64, ostatnio Jurkowski JP XLI 116—26). Materiał słow. wyraźnie przemawia za wtórnością tej formacji, stopniowo wypierającej dobrze jeszcze zaświadczone postacie pierwotne. Mniej prawdopodobne dopatrywanie się w postaciach z *-y-* wariantu psł. (ostatnio Pokorny IEW 159, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 139—40) w nawiązaniu do ie. **bhlēu-* : **bhlū-* 'fulgere'.

Iterativum do *blēščati*. O stosunku postaci *bliscati* : *bliskati* zob. Meillet SC 133, ostatnio Jezowa MS PAN 13. T.Sz. — F.S.

bliskati zob. **bliscati**

blizina zob. **blizostъ**

bliziti *blizō* : **bliziti** *blizō* 'czynić bliskim, bliższym, przybliżać, zbliżać' też 'zbliżać się, przybliżać się, appropinquare', **bliziti** *se* : **bliziti** *se* 'appropinquare'

bliziti: ~ pol. dial. kasz. *blēzoc* 'przybliżać, zbliżać' (Lorentz PW); sch. *bliziti* 'nadechodzić, zbliżać się' (*blizila* je ponoć, R SAN);

ros. *близуть что* 'zblizać jedną rzecz z drugą, łączyć' (Dal), ukr. *близунути близуну* *близунути* rzadkie 'przybliżyć'. ~

bliziti: ~ pol. przestarz. *bliżyć* 'czynić bliskim, bliższym, przybliżyć, zbliżyć', dial. kasz. *blężac blęża*: *blieża* 'ts.', stpol. XV w. (1 przykład) *bliżyć* 'zbliżyć się, appropinquare', dłuż. *bliżys* 'przybliżyć, zbliżyć', głuź. *bliżić* 'ts.', czes. przestarz. *blížiti* 3 sg. *blíží* 'ts.' (SSJČ; wg Přír. slov. tylko poetyckie, u Jungmanna 'czynić bliskim', por. u Gebauera Sl. stczes. *blížiti -žu -žis* jednak bez dokumentacji), dial. częste *blížít* 'ubliżyć, uchybiać komuś' (Přír. slov., SSJČ, Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice; moraw. *blížít* 'ts.', Bartoš DSM), śl. *blížít* 'ts.' (też u Kálala; o rozwoju tego znaczenia w czes., śl. zob. Machek ES² 57; por. w tym znaczeniu pol. *u-bliżyć, ubliżyć*), dial. *blížít koho* 'przybliżyć się do kogoś' (Kálal; co do znaczenia zob. wyżej stpol. *bliżyć*);

sch. *bliziti blizim* 'przyprowadzać bliżej, przybliżyć', maced. *близичу* 'zbliżyć się, przybliżyć się' (RMJ, MRS);

ukr. regionalne *близунути -жы -жуну* 'przybliżyć, zbliżyć' (Kuzela-Rudnyćkyj), brus. dial. *ближыць* 'ts.' (Nosovič), też 'przybliżyć się, zbliżyć się' (Jurčanka Mscisl.). ~

bliziti se: ~ pol. dial. kasz. *blężac są* 'nadchodzić, przychodzić blisko, przybliżyć się' (Lorentz PW);

sch. *bliziti se* 'przybliżyć się, zbliżyć się' (RSAN);

strus. XIV w. *ближитиса -жочса* 'stawać się bliskim, przybliżyć się' (Slovarь DRJ), ros. *близуться* 'zbliżyć się, przybliżyć się', ukr. *близунуться близунуться* 'ts.', brus. *blizycja* 'ts.' ~

bliziti se: ~ pol. przestarz. *bliżyć się* 'nadchodzić, zbliżyć się, przybliżyć się' od XIV w., dłuż. *bliżys se* 'ts.', głuź. *bliżić so* 'ts.' (np. *bliži so* k wieczoru 'nadchodzi wieczór'), czes. *blížiti se* 'nadchodzić, przybliżyć się, zbliżyć się' (to znaczenie przestarz. i książkowe, SSJČ; stczes. już ok. r. 1300 *blížiti se -žu -žis se* 'ts. '), rzadziej 'stawać się podobnym, być podobnym' (SSJČ), śl. *blížít sa* 'przychodzić na małą odległość, przybliżyć się, nadchodzić (w przestrzeni i czasie)';

ses. tylko z pref. *приближити са* 'appropinquare', sch. *bliziti se blizim se* 'ts.' od XVII w. (RJAZ), dziś też 'być podobnym, odpowiadać czemuś' (RSAN), maced. *ближичу се* 'zbliżyć się, przybliżyć się';

strus. *ближитиса -жочса* 'stawać się bliskim, zbliżyć się, przybliżyć się (w czasie, przestrzeni, duchowo)' (Slovarь DRJ), ros. dial. *ближуться* 'zbliżyć się, przybliżyć się' (SRNG; por. też dial. *ближеть -єю -еиць* 'ts.', Slovarь Rjazan.), ukr. regionalne *ближунуться* 'ts.' (Kuzela — Rudnyćkyj), brus. dial. *blizycja* 'ts.' (Nosovič, Jurčanka Mscisl.). ~

Forma *bliziti* od *blizь*, *bliziti* oparte na komparatiwie. T.Sz. — F.S.

blizna 1.: dial. płn. *bl'uzna* 'śląd po ranie, cicatrix, znamię, stigma', dial. pld. i wsch. 'błąd w tkaniu, przerwa w tkaninie'

blizna: ~ pol. *blizna* 'śląd po ranie, wrzodzie, znamię; bot. znak, ślad, np. po opadłym liście', stpol. od XIV w. 'cicatrix; znamię, piętno; wada, skaza', dial. kasz. *blizna, blizma* 'cicatrix' (*b...n* > *b...m*, asymilacja na odległość), czes. dial. moraw. *blizna* 'siniec'; z pol.: czes. *blizna* 'znamię słupka kwiatowego' (> śl. *blizna* 'ts.');

sch. lud. *blizna*: *blizna* 'błąd tkacki, skaza w tkaninie: przerwanie jednej z nitek albo wprowadzenie omyłkowe dwu nitek w osnowę zamiast jednej', dial. też rzadko *blizna* 'śląd po ranie' (RSAN I 650—1), bułg. dial. *blizna* 'skaza w tkaninie, miejsce, gdzie jest opuszczona lub zerwana nić; szczelina,

szpara, pęknięcie, luka'; maced. *близна* 'błękitnawa warstwa na dolnej skórcie chleba nie dość dobrze wypieczonego';

ros. dial. *близна́* acc. *близну́*, pl. *близны́* 'miejsce w płótnie, gdzie brak nitki w osnowie; omyłkowo dwie nitki w osnowie zamiast jednej', u Dala też jako cs. *близна́* 'śląd po ranie', ukr. dial. *близна́* 'śląd po ranie', też 'rana';

por. sch. dial. *blizno* n. 'błąd tkacki'; ukr. dial. *близно́* n. 'ts.' ~ *bl'uzna*: ~ stpol. od XV w. *bluzna* 'cicatrix; znamię, piętno, stigma', dłuż. *bluzna*, dial. *bluzna*, *bluzyna* 'śląd po ranie; siniec', głuź. *bluzna* 'ts.';

ros. dial. *бюзна́* = *близна́* (Vasmer REW I 92: Sewsk), brus. *бюзна́* 'błąd w tkaninie: przerwanie jednej z nitek'. ~

Od tego samego pierwiastka co *blizn* (zob.) w pierwotnym znaczeniu 'bić, uderzać' (por. czes. dial. *blížít*, w jęz. literac. *ubližovat*, pol. *ubliżać* 'obrażać, uchylać', sch. *bliznuti se* 'dotknąć się', sch.-cs. *близъ* 'abalienatus, offensus'). Nomen actionis > nomen acti: 'uderzenie' > 'śląd po uderzeniu' (o suf. *-na* p. Otrębski GL II 168—9). Co do rozwoju znaczenia 'śląd po ranie' por. maced. *лузна* f., *лузно* n. 'blizna, szrama': ros. *лузнуть* 'uderzyć'. Najbliżej stoją: lit. dial. *blizė* acc. *blizę* 'przerwa w tkaninie', *blaižyti blaižau* 'łuskać, obierać (bób, ziemniaki)', lot. *blīzt blīžu blīžu* 'bić, blaizīt 'ściskać; uderzać'. Wyrazy z wokalizmem *-u-* uważa się zwykle za kontynuant paralelnego ie. *bhleu-* (por. lot. *blauzgas*, *blauznas*, *blaugzna* 'łupież, strup; łupina ziarna'), tłumaczyć by je trzeba raczej jednak, przynajmniej częściowo, wtórnym słow. przejściem *-i->'u*.

Śmieszek MPKJ IV 394—6, Otrębski LP I 123.

T.Sz. — F.S.

blizna 2. : bliznica pld. 'stal'

blizna: ~ sch. dial. wsch. *blizna* 'stal' (RSAN), bułg. dial. *близна́* 'ts.' (Gerov), maced. *близна* 'ts.' ~

bliznica: ~ sch. dawne od XIV w., dziś dial. wsch. *bliznica* 'stal' (RJAZ, RSAN), bułg. dial. zach. *близница́* 'stal' (np. BDial. I 242: Sofia, III 40: Ichtiman, III 203: Samokov, Mladenov Vidin), maced. *близница́* 'stal'. ~

Por. bułg. dial. *близност* 'moc, siła' (Mirčev Bългарски Pregled II 1, 1933, 118: okolice Nevrokopu).

Zapewne identyczne z *blizna* 1. Pierwotne znaczenie 'nakładka, to, co nałożone, nabite na ostrze' (a więc w nawiązaniu do pierwotnego znaczenia pierwiastka *bliz-*, p. *blizna* 1., *blizn*). Ten sam rozwój znaczenia w synonimicznych *nado*, ros. dial. *уклад* (zob. Abaev EIRJa I 73—9).

BER I 56, Skok ER I 173.

W.B.

bliznę bliznęte, zwykle w pl. **bliznęta** 'dzieci zrodzone w czasie jednego porodu, gemelli'

~ pol. *bliznię*, zwykle w pl. *bliznięta* 'dzieci zrodzone w czasie jednego porodu' od XV w., stpol. w XV w. *bliznięta* pl. tantum też 'owoc kasztanu', od XVI w. 'jeden z gwiazdozbiorów zodiaku' (SP XVI IBL), dial. kasz. *blizńa* pl. *blizńata*, *blizńa* 'gemellus', stczes. XV w. *blizně -ěte* 'ts.', dial. *blizńata* pl. 'gemelli' (Lamprecht Opava), sła. ludowe *blizńa* gen. *-at'a*, dial. *bl'izńe*, pl. *bl'izńeta* 'ts.' (Buffa Dlhá Lúka);

sch. *blizne blizneta* 'ts.' (Vuk, RSAN, RMat.), cs. *близнята* pl. 'ts.' (Miklosich LP), bułg. dial. *близне́* 'ts.' (Gerov, BDial. II 71, BER I 56);

strus. *близня́* 'gemellus', ros. dial. *близня́* 'ts.', *близня́та* i *близня́ты* 'gemelli' (Dal, SRNG), ukr. *близня́ -ня́ти* 'ts.', pl. *близня́та* 'gemelli', dial. też 'podwójny garnek, dwojaczek; dwa zrosnięte owoce' (Żel., Leks. Bjul. II 73), brus. *близня́ -ня́ци* i *близне́* 'gemellus'. ~

Od *bliznъ*, por. paralelnie zbudowane *blizę* oparte na adi. *blizъ* zaświadczone w połab. *blajzātā* dualis (**blizētē*) 'gemelli'. T. Sz.

bliznica zob. **blizna 2**

blizniti *blizn'o* pld. i wsch. 'rodzić bliźnięta, geminos parere'

~ sch. *blizniti bliznim*, bułg. u Gerova *bliznā* też 'podwajać się', maced. *bliznu* (ce);

ukr. *blizniti -iō -iu* (Hrinčenko). ~

Denominativum od *bliznę*, o budowie zob. s. 57; stczes. *blizniti -znu* 'uczynić bliskim, vicinare' pochodzi od *bliznъ : blizn'ъ*. K.H. — F.S.

bliznъ : blizn'ъ adi. i subst. 'bliski, blisko się znajdujący, propinquus', 'pokrewny, krewny, cognatus'

bliznъ: ~ pol. NM *Blizne* (okolica Rzeszowa), stdłuż. *blizny* 'bliski, sąsiedni', 'blisko spokrewniony', śła. dial. *blizna* 'owca, która urodziła dwoje jagniąt', *blizny* pl. 'bliźnięta';

śle. *blizen -zna* 'bliski, blisko się znajdujący', sch. już w XVI w. *blizan -zna* 'bliźniak, gemellus; krewny', dziś też jako adi. 'bliźniaczy, podwójny, geminus', dial. *blizna* i *blizna* 'owca, która urodziła dwoje jagniąt', 'imię bliźnięcia kozy lub owcy' (RSAN), maced. dial. *blizna* m., f., *bliznu* n. 'bliski' (Małeki SW);

strus. w XI w. adv. *blizno* 'blisko, prope' (Srezn.). ~

blizn'ъ: ~ pol. *blizni* 'jednakowy, bliski, pokrewny' od XV w., 'każdy człowiek w stosunku do drugiego (według etyki chrześcijańskiej)' (w tym znaczeniu też dial. śl. *blizni*, kasz. *blizni*, Lorentz PW) od XIV w. (stpol. też *blizny, blizni, blizny*, SP XVI IBL, Łoś GP II 34), dial. kasz. *blizni* 'sąsiad', 'biedny starzec' (Lorentz l. c.), głuż. *blizny* 'bliski, pokrewny', czes. *blizni* 'każdy człowiek w stosunku do innych', dial. 'bliski' (w tych znaczeniach stczes. *blizni, blizni, blizny* od XIV w.; już w XIV w. w funkcji subst.), śła. dial. *blizny* 'urodzony jako bliźniak' (SSJ);

śle. *bliznji* 'blisko się znajdujący' (od XVI w., Megiser 1592; też dial. rez. *blizn'ъ* 'ts.', Slav. Leks. 203), 'każdy człowiek w stosunku do innych', sch. *bliznji, bliznji* (przestarz. *blizni, blizni*, RSAN) 'bliski', 'pokrewny', 'każdy człowiek w stosunku do drugiego' od XIII w., scs. *bliznini* adi. i subst. 'bliski, pobliski' (o -z- zob. Brodowska-Honowska, Słowotwórstwo przymiotnika w scs. 167), bułg. dial. *blizen* 'bliski, krewny' (Gerov), przestarz. *bliznen* 'bliski' (też dial. *bliznen -zna* 'ts.', Stojkov Banat), 'każdy człowiek w stosunku do drugiego', maced. *bliznen -zna* 'bliski sąsiedni';

strus. *bliznini* 'znajdujący się w niewielkiej odległości' od XII w. (w XIII w. też 'bliski duchowo'), w funkcji subst. 'krewny, pokrewny' od XII w., 'każdy człowiek w stosunku do innych' XI—XIV (Slovarь DRJ), w XIV w. też *bliznini* 'bliski, propinquus' (Srezn.), ros. *bliznii* 'bliski, niedaleki', przestarz. 'krewny, pokrewny', 'każdy człowiek w stosunku do innych', dial. *bliznii* 'bliski, najbliższy' (SRNG), ukr. *bliznii* rzadko 'bliski' (w XV i XVII w. *bliznii* 'ts.', Tymčenko), 'każdy człowiek w stosunku do innych', brus. *blizni* 'ts.' ~

Do pierwiastka *bliz-*, p. *blizъ*; o suf. -nъ zob. s. 115, o suf. -jo- zob. s. 80. T.Sz.

bliznъcъ 'bliźni brat, bliźniak, gemellus'

~ stpol. *blizniec* w XV—XVII w. 'jedno z dwojga dzieci urodzonych podczas jednego porodu', stczes. *bliznec* w XIV—XV w. 'ts.';

sch. dial. *bliznac -znaca* 'ts.' (stsch. w XV w. *bliznъcъ*), od XVI w. *bliznac -nca*, *blizanac -ānca* 'ts.', scs. *близньць* tylko w NO (SJS), bułg. stare i dial. *близнеу* 'gemellus' (Mladenov BTR, BER I 56);

rus.-cs. w XI w. *близньци* pl. 'gwiazdozbiór Bliźnięta', *близньць*, *близнецъ* 'gemellus' od XIII w., 'bliźni' od XII w. (Slovarь DRJ), ros. *близнеу-уца* 'ts.', ukr. prowinc. *близнець* 'ts.' (Kuzela-Rudnyćkyj), w XVII w. ukr.-cs. *близнецъ* 'ts.' (Тумченко). ~

Żeński odpowiednik *bliznica*: pol. dial. *bliźnice* pl. 'gemelli' (Karłowicz SGP: Mazowsze), ukr. *близниця* 'bliźnia siostra' od XVIII w. (Тумченко). Paralelnie zbudowane od postaci pierwotnej *blizъ*: ukr. dial. *близецъ -зця* 'gemellus' (Żel.) i połab. *blaižaicъ* f. pl. (**blizicē*) 'bliźnie siostry'.

Por. synonymiczne: 1. formy sprowadzające się do postaci *bliznъkъ*: stpol. XVI w. *bliznek -znka* (SP XVI IBL), sch. *blizanak -nka* (Vuk, RSAN);

2. *blizn'akъ*: *bliznakъ*: pol. *bliźniak* od XVI w., dial. kasz. *blężńok*, *blizńok*, śla. dial. *blizniak*, *blizniak* (Káral), śle. *bliznják*, sch. *bliznāk -áka* (też u Vuka czarnogórskie), bułg. *близняк*, maced. *близняк*, ros. dial. *близняк* (Dal, SRNG), stuktur. XVII w. *близнякъ* (Тумченко z Beryndy, też w Sin. Slav. 99).

Od adi. *bliznъ*, o budowie zob. s. 99—100.

T.Sz. — F.S.

bliznъ zob. **bliznъ**

blizo: **blizu** adv. i praep. 'blisko (w czasie i przestrzeni)', 'przy, około, wedle' *blizo*: ~ pol. dial. podhalańskie z okolic Chochołowa *blizo* 'blisko' (Karłowicz SGP), kasz. *blizo* adv. i praep. 'blisko; około, przy' (Lorentz PW), czes. dial. *blizo* 'blisko' (Bartoš DSM), śla. *blizo* adv. 'blisko', praep. 'około, przy';

śle. *blizo* (: *blēzo*) adv. 'blisko (w czasie i przestrzeni)', praep. z gen. 'około', sch. *blizo* adv. 'blisko' od XVIII w., praep. 'koło, około' od XVII w., bułg. *blizo* adv. 'niedaleko; w pobliżu', praep. z gen. 'koło, około';

ros. dial. *blizo* praep. 'blisko, w przybliżeniu' (SRNG). ~

blizu: ~ stpol. *blizu* w XV—XVI w. (w XVI w. też w funkcji przyimka) 'o miejscu: niedaleko, obok', w XIV—XV w. 'o czasie: niezadługo', w XVI w. *blizu* 'około, prawie' (SP XVI IBL), dial. kasz. *blizo* adv. 'blisko', praep. z gen. *blizo* 'obok tuż, obok' (Lorentz PW);

śle. *blizu* (: *blēzu*) adv. 'blisko (w czasie i przestrzeni)' od XVI w. (Megiser 1592; dziś też dial. rezjańskie *blizu* 'blisko', Slav. Leks. 203), praep. z gen. 'około, przy', sch. *blizu* adv. 'niedaleko, w pobliżu; wnet, wkrótce; prawie, nieledwie; szczegółowo, dokładnie', praep. 'w przestrzeni: około, przy', 'o czasie: przed' od XIII w. lub od XIV w. (RJAZ), cs. *близоу* praep. 'blisko, przy', bułg. *blizu* adv. 'blisko, niedaleko (w przestrzeni); tuż, przed (w czasie); w przybliżeniu, około (o miarze)' (też dial.), maced. *blizu* adv. 'niedaleko; wkrótce, szybko';

strus. *близоу* 'blisko' (Srezn.), ros. dial. *blizu* 'blisko, niedaleko', praep. z gen. 'około, wedle' (SRNG; wg Dala też stare), stuktur. XVI—XVII w. *близоу* 'blisko' (Тумченко). ~

Od adi. *blizъ* (zob. *blizъ* 1.). Forma *blizo* kontynuuje acc. sg. n., *blizu* loc. ag. m. tematów na -u-. Por. *blizъ* i nowsze *blizъko*. T.Sz.

blizokъ 'bliski, krewny'

~ połab. *blaižuce* (*blaižucē?*) n. pl. m. 'bliscy (krewni?), przyjaciele', *blaižek* adv. 'blisko';

strus. *близокъ* od XI w. 'krewny, swojak', *близокна* 'krewna'. ~

Na pierwotne *blizokъ* wskazują też ros. dial. *близоч* 'krewny, swojak' (Dal, SRNG), *близочко* adv. 'blisko' (SRNG).
 Od adi. *blizъ* 1., o suf. *-okъ* zob. s. 92. W.B. — F.S.

blizostъ : *blizina* 'propinquitas', abstracta od *blizъ*

blizostъ : ~ sła. dial. *blizost'* (Kálal);
 sła. *blizōst* (Plet.), sch. od XIX w. *blizōst*, bułg. *близост*, maced. *близост*;
 ros. *близость*, brus. *близачь*. ~

1. Nowsza formacja *blizakostъ* (od *blizъ-kъ*): pol. od XV w. *bliskość*, dłuż. *blizkosć*, głuź. *bliskosć*, czes. od XV w. *blizkost*, sła. *blizkost*; sła. *blizkōst*, sch. od XIX w. *bliskōst*, maced. *блискост*; ros. *близкость* (Dal), ukr. *близькість-кості*, brus. *близкаць*.

2. Z inną postacią sufiksu stpol. *bliskoć* (ale w prawnym znaczeniu 'pokrewieństwo, powinowactwo; ziemia posiadana prawem bliskości' XV w., 'prawo pierwszeństwa w dziedziczeniu wynikające ze stopnia pokrewieństwa' XVI w.).

blizina : ~ sła. *blizina* (Pleteršnik), sch. *blizina*, bułg. *близина* (BTR), maced. *близина*;

ros. *близина* (Dal), ukr. *близина* (Żel.). ~

Por. stpol. NO *Blizina* (XII w., SSNO).

W oparciu o comp. *blizina*: głuź. *blizina*; sła. *blizina*, sch. od XVIII w. *blizina*; ros. dial. *близина* (SRNG).

Por. też z suf. *-ota*: stpol. XII—XIV w. *Blizota* NO (SSNO); bułg. *близотá* (Gerov, BTR), maced. *близота*; z suf. *-ot'a*: sch. od XVII w. *blizōća*.

Abstracta od *blizъ* 1.

W.B. — F.S.

blizu zob. **blizo**

blizъ 1. 'bliski, propinquus'

~ stpol. NO *Bliz* z r. 1136 i z XIII w., *Bliza* z r. 1265 (SSNO; wg Taszyckiego Rozprawy I 75 skróty imion dwuczłonowych), czes. dawne *blizý*, *bliz* 'propinquus' (Jungmann);

sch. zwykle zach. (u Vuka nie notowane) *bliz bliza blizo* od XVII w. 'propinquus', sch.-cs. *близъ* 'abalienatus, offensus';

strus. *близъ* 'propinquus' (Slovarъ DRJ), ros. dial. *близый* 'krótkowzroczy' (Dal, SRNG);

jako subst.: sch. poet. *bliz bliza* 'bliskość', ukr. ludowe *близ блізу* 'ts.' (Żel., Hrinčenko). ~

Por. oboczny temat palatalny: stpol. XV w. *blizi* 'bliski', kasz. *blazi* subst. 'bliźni'.

Pśl. adi. o temacie *-u*- wyparte jak zwykle przez formę rozszerzoną sufiksem *-akъ* (zob. *blizakъ*, por. *gladakъ*, *kortakъ*, *tonakъ*), forma pierwotna zachowana w adv. *blizъ*, *blizu*, comp. *bliz-jъ* (np. pol. *blizszy*, dłuż. *blizszy*, głuź. *blizsi*, czes.-sła. *blizši*, stezes. *blizi blizši*, sch. *blizi*, ses. *близе*, ros. *близе*), w wyrażeniach typu stpol. *po-blizu*, stezes. *o-blizu*, brus. *na-blizu* 'w pobliżu, blisko'.

Dokładnych odpowiedników brak. Do ie. pierwiastka *bhlīg-*: *bhlīg-* zaświadczonego w łot. *blāzīt* 'gnieść, naciskać; uderzać' iter. do *blīzēt* 'uderzać, bić', łac. *fligere* 'uderzać'. Pierwotne znaczenie 'ściśnięty, stłoczony, przyległy'. Rozwój znaczenia jak w gr. *ἄγγι* 'blisko' : *ἄγγω* 'ściskam', franc. *près*, włos. *presso*, *appresso* 'blisko, obok' : łac. *pressus* 'stłoczony, ściśniony'.

Mikuckij RFV XXII 291, Osthoff KZ XXIII 84—5, Berneker SEW I 61—2, Kronasser HS 126, Vaillant GC II 2, 533, 616. T.Sz.

blizъ 2. adv., praep. cum gen. 'blisko, prope'

~ stpol. w XV w. *bliz* 'niedaleko, obok (o miejscu); około prawie', stczes. adv. i praep. *bliz* 'blisko' już w XIV w.;

sł. *bliz* adv. 'blisko' (też dial. np. *blēs*, Tominec Črni vrh), praep. z gen. 'przy', sch. dawne od XIII w. *bliz* adv. i praep. z gen. 'blisko, prope', scs. *близъ* adv. loci et temp. 'blisko', praep. z gen. lub dat. 'przy', bułg. *близъ* adv. arch. poet. 'blisko';

rus.-cs. *близъ* adv. i praep. 'blisko', ros. *близъ* praep. z gen. 'blisko, wedle, około, w pobliżu', ukr. *близъ* praep. z gen. 'blisko', stokr. XV i XVIII w. *близъ* adv. 'ts.' (Tymčenko). ~

Pierwotną podstawą jest acc. sg. masc. adi. *blizъ* (zob. *blizъ* 1), por. *nizъ*, *внъ*.

Brugmann IF XXVII 269—71, Vondrák VSG II 274, Vaillant GC II 2, 688—9. T.Sz.

blizъko adv. i praep. 'niedaleko (w czasie i przestrzeni); około'

~ pol. od XV w. *blisko* (stpol. też *blisku* XV—XVI w., w XVII w. *blizce*) 'niedaleko w przestrzeni, w małej odległości; niedaleko w czasie, niezadługo; dokładnie, dobrze, wnikliwie; prawie, mniej więcej, w przybliżeniu', dial. kasz. *blizk*o*, *blazk*o* 'blisko, w pobliżu'; w tym samym znaczeniu: dłuż. *blizko*, głuź. *blisko*, czes. od XIV w. *blizko* (też dial., Bartoš DSM, dziś także *blizce*), sła. *blizko*, dial. *bl'isko* (Buffa Dlhá Lúka);

sch. *blisko*, bułg. *близко*, maced. *блиску*;

ros. *близко*, dial. też jako praep. z gen. 'w pobliżu, około, w przybliżeniu' (SRNG), ukr. *близько* od XVI w. (Tymčenko), brus. *blizka*. ~

Por. połab. *blazžek* < **blizokъ* adv. 'blisko'.

Od *blizъkъ*.

T.Sz.

blizъkъ 'znajdujący się w niewielkiej odległości, propinquus'

~ pol. *bliski* 'znajdujący się w niewielkiej odległości, przyległy, sąsiedni, niedaleki w czasie, niedawno miniony', w użyciu rzeczownikowym 'członek rodziny, bliski krewny, przyjaciel', stpol. od XIV w. *bliski* : *blizek* 'niedaleki (o czasie, miejscu); krewny, powinowaty; bliźni', kasz. *blizki* : *blazki* 'propinquus', dłuż. *blizki* 'ts.', głuź. *bliski* 'ts.', czes. *blizký* 'ts.', sła. *blizky* 'ts. '; sł. *blizek -zka* 'ts.', sch. nowe (Vukowi nie znane) *blizak -ska* 'ts.', sch.-cs. *близъкъ* 'ts.', bułg. *близък -зка* 'ts.', maced. *близок -ска* 'ts. ';

ros. *близкий* : *близок -зкá -зкó* 'ts.', pl. subst. *близкие* 'krewni', ukr. *близький* 'bliski; krewny; bliźni', brus. *blizki* 'bliski'. ~

Derywat od *blizъ* (zob. *blizъ* 1.), przyr. *-kъ* normalnie rozszerza dawne tematy na *-u-* (Trubeckoj BSL XXIV 130—7, Vaillant BSL XXXI 43—6, Rysiewicz Studia 101—11). T.Sz.

blizъ adv. 'blisko, prope'

~ scs. *близъ* adv. i praep. 'blisko';

strus. *близъ* adi. indecl. i adv. 'bliski, niedaleki', 'blisko, obok', jako adv. 'obok, w pobliżu, blisko; wkrótce, skoro; w przybliżeniu, prawie', jako praep. z gen. 'obok, nie opodal; około (o ilości)' (Słovary DRJ), ros. *близъ* praep. z gen. 'blisko, wedle, około (w czasie i przestrzeni)', ukr. dial. *близъ* adv. 'blisko'. ~

Od adi. *blizъ* (zob. *blizъ* 1.), por. stpol. *blizi* 'bliski', strus. *близъ* wskazujące na *blizъjъ*. Budowa jako w słow. *правъ* : *правъ*, *прѣмъ* : *прѣмъ* (por. Brugmann IF XXVII 271, Vondrák VSG II 274, Meillet SC 471). T.Sz.

bliża dial. zach., sło. 'bliskość, sąsiedztwo'

~ pol. dawne *bliża* (Kn., L. z XVIII w.), sli. *blížó* (Lorentz PW), dłuż. *bliža*, głuź. *bližnja*, stezes. *blížě* (: czes. *bliža*, Jungmann); sło. *blížā*. ~

Abstractum od *blizs*, o budowie zob. s. 81—2.

W tym samym znaczeniu z innymi formantami:

1. z suf. -ь: czes. *blíz -i* (Jungmann); ros. dawne i dial. *близъ* (SSRJ); por. sła. *blizeń -zně* (Jungmann) < *bliznъ*;

2. z suf. -jъ: pol. dial. kasz. *blíž* (Lorentz PW), dłuż. *blíž -a*, *blíž -y*, czes. poet. *blíž -e*. T.Sz. — K.H. — F.S.

blížika 'krewny, powinowaty'

~ sch. od XIII w. *blížika* m. i f. 'krewny, krewna', od XVI w. też zbiorowe 'krewni, rodzina', scs. *ближника* m. 'bliźni';

strus. od XI w. *ближника* m. i f. 'krewny, swojak, krewna'. ~

Por. sch. dial. i może dawne *blížika* 'krewni, rodzina';

z suf. -ikъ: strus. *ближникъ* 'krewny, swojak';

z suf. -ica: połab. *blaizaičā* (= **blizicē*) n. pl. f. 'bliźnięta (dziewczęta)', sch. dial. (Czarnogóra) *blížica* 'krewni, rodzina' (RSAN).

Od comp. *blížī* z suf. -ika, o budowie zob. 91—2. W.B. — F.S.

blížiti zob. **bliziti**

błōditi *błōd'ō* 'postępować niewłaściwie': 'być w błędzie, popełniać błąd, errare', 'odstępować od właściwej drogi' (> 'żyć rozpustnie, wszetecznie, moechari, scortari'), 'mylić drogę, błąkać się, wałęsać się, errare, vagari', 'mówić bez sensu, bredzić, szaleć, być chorym umysłowo'; 'sprowadzać na niewłaściwą drogę, powodować błąkanie się, wprowadzać w błąd, zwodzić, errare facere'

~ pol. *błądzić błędzē* (w stpol. od XIV w. inf. *błądzić* cofający się w XVI w.) 'errare, vagari', też 'popełniać błąd, mylić się, postępować niewłaściwie, errare, non recte facere' od XIV w., w XV w. też 'chwiać się, potykać się', stpol. od XV w. też 'bredzić, np. w gorączce, pleść od rzeczy; być chorym umysłowo, szaleć' (dziś dial.: sli.; Kucala PSM), połab. *błōdāl* (**błōdāls*) 'mylił drogę, błądził', dłuż. *blūzīs -im* 'powodować błądzenie, sprowadzać na błędną drogę; płątać, gmatwać; błąkać się, mylić drogę, errare; bredzić, majaczyć', *blūzīs se* 'mylić się, mijać się z prawdą', głuź. *blūdzić* 'błąkać się, błądzić, errare', u Pfuħla też 'wprowadzać w błąd, bałamucić', *blūdzić so* 'dawać się zbałamucić, mylić się', czes. *blouditi -dīm* 'errare (mylić drogę, błąkać się bez celu; popełniać błąd)', stezes. od XIV w. *blūditi blūzu* 'ts.', dial. moraw. *blūdīt* 'zwodzić, wprowadzać w błąd, mamić', sła. *blūdīt* 'errare (mylić drogę, tułać się, błąkać się; być w błędzie)';

sło. *błōditi -im* 'errare (błądzić, błąkać się, wałęsać się); pleść od rzeczy, mówić głupstwa; mieszać, fałszować; wprowadzać w błąd, zwodzić', *blōdi se mu* 'bredzi, majaczy', sch. *blūditi -dīm* 'errare (błądzić, błąkać się, tułać się; być w błędzie, mylić się)' od XIV w., 'żyć rozpustnie, rozwiążle, moechari' od XVI w., w XVII—XVIII w. też 'wprowadzać w błąd, zwodzić, mamić' (i dziś *blūditi se* 'dawać się wprowadzać w błąd', RSAN), dial. *blūditi blūdīm* 'pieścić, rozpieszcząć, blandiri' (u Vuka z Dubrownika) od XVI w.: *blūdēt blūdīm* 'roić, śnić z otwartymi oczyma' (Skok ER I 173—4: Kos.-Met.), scs. *блѡдѡдѡ блѡдѡдѡ -дѡдѡдѡ* 'errare (błąkać się, mylić drogę; popełniać błąd)', 'scortari, fornicare (żyć wszetecznie, rozpustnie)', bułg. dial. *блѡдѡ* (*блѡдѡ*) -*дѡдѡ*: *блѡдѡя*, *блѡдѡдѡ* 'błąkać się, errare; mówić przez sen, bredzić', *блѡдѡдѡ*

'poruszać się powoli, brnąć, np. po błocie, śniegu' (BER I 99), maced. *бладам -даму* 'bredzić, majaczyć', dial. *бландам -даму* 'błąkać się, tulać się': (Małeckie SW) *blānd'ājā blānd'āš* 'błądzić, błąkać się, errare' (z cs.: maced. *блудам -думу* 'błąkać się, tulać się');

strus. *блудити блуджы* 'errare (mylić drogę, błąkać się; popełniać błąd, mylić się)', 'errare facere, powodować błądzenie, błąkanie się', 'żyć rozpustnie, scortari', ros. *блудить блужы блудить*: *блудить* pot. i dial. 'błąkać się, wałęsać się, mylić drogę', dial. (z oboczną postacią *блудать*) też 'psocić, swawolić, zbyt kować; robić coś niedozwolonego, zabierać coś cudzego po kryjomu, wyrządzać szkodę; oszukiwać, okłamywać' (Dal, Słownik Urala, Melničenko Jaroslavl), *блудить блужы -думу* 'żyć wszetecznie, rozwiązać' (wg Dala w tym znaczeniu cs.), ukr. *блудити блуджы блудити* 'errare (błąkać się, mylić drogę; popełniać błąd, mylić się)', *блудити словому* pot. 'mówić nieprzypadkowo, majaczyć', brus. *блудиты блужы блудити* 'błąkać się, tulać się'. ~

Iter.-caus. do *blēsti blēdo*. Najbliższe odpowiedniki: lit. *blāndyti(s)* 'wałęsać się; zaciemniać się; mrużyć oczy; wstydzić się', łot. *blūdītities* 'wałęsać się' (= *blāndītities*), 'nie patrzeć prosto w oczy, wstydzić się', ags. *blendan* 'oslepić', stwniem. *blenten, blendan* (**blāndjan*) 'zaciemniać, oslepić'.

Buga RFV LXX 100, Trautmann BSW 34—5, Pokorny IEW 157—8.

T.Sz. — F.S.

blōdъ *blōda* 'niewłaściwe postępowanie': 'mylne mniemanie, odstępstwo od prawidłowości, normy, error', 'odstępstwo od właściwej drogi' (> 'rozpusta, wszeteczeństwo'), 'błąkanie się, wałęsanie się, erratio'; 'utrata panowania nad rozumem, obłąd, szaleństwo, deliramentum, vesania'; 'istota błądząca, powodująca błądzenie'

~ pol. *błąd błędu* 'mylne mniemanie, fałsz, odstępstwo od prawidłowości, normy, pomyłka; wada, zły nawyk', stpol. od XV w. często 'o przekraczaniu nakazów i przepisów religijnych', też 'błądzenie, błąkanie się' (dziś dial., Karłowicz SGP, Kucala PSM), 'bezdroża, manowce', 'szaleństwo, utrata panowania nad rozumem, obłąd' (dziś dial., Karłowicz l. c.), w XVI w. także 'marność, ułomność, nieszczęście'; 'błądzący w sprawach wiary, heretyk' (SP XVI IBL, L.), dluž. *blud* 'błędny ogień', dawne i dial. też 'error, błąd, pomyłka', gluz. *blud* 'pomyłka, omyłka; zmieszanie, konfuzja; obłąkanie, obłąd', czes. *blud* 'błędne mniemanie, błąd, omyłka, error' (w tym znaczeniu od XIV w.), 'herezja, kacerstwo', u Husa też 'wszeteczeństwo, rozpusta' (Novák SIHus), dial. 'błądzenie' (Kubín Kladsko), 'jakaś roślina powodująca błąkanie się, błądzenie' (Bartoš DSM), czes. *bloud* 'narwaniec, dureń, głupstwo', notowane już u Gebauera jako *blūd* (ale nie poparte przykładem), sła. *blud* 'niewłaściwy pogląd, omyłka, error; herezja; chorobliwe urojenie, majaczenie; błądzenie', dial. *blūd* 'roślina nostrzyk, Melilotus';

sie. *blūd* 'omyłka, błąd, error; rozkosz, rozpusta; obłąd, szaleństwo', sch. *blūd* 'rozpusta, nierząd, rozwiązłość' od XIV w., dawne od XVI w. też 'mylne mniemanie, pomyłka, error', 'rozkosz, żądza', ses. *блудъ* 'rozpusta, rozwiązłość; cudzołóstwo';

rus.-cs. *блудъ* 'error, pomyłka, błąd', 'rozpusta, nierząd, cudzołóstwo' (stąd bułg. *блуд* 'nierząd; zamęt, zamieszanie, bezład', maced. *блуд* 'rozpusta', ros. *блуд* -a 'ts.', ukr. *блуд*, brus. *блуд* 'ts. '); ros. dial. *блуд* 'błąkanie się, błądzenie', ukr. dial. *блуд* 'błąkanie się, błądzenie; nieczysta siła powodująca błąkanie się', u Żel. 'omyłka, błąd, error', brus. dial. *блуд* 'zgubienie drogi,

właściwego kierunku', dial. poleskie *блуд* 'zamroczenie, zamęt w głowie' (Leks. Poleszja 21). ~

Por. dłuż. dawne *bluda* = *blud*, śl. *blóda* 'error', sch. XVI—XVII w. *blūd* f. (i dziś jako rzadkie = *blūd* m.).

Wyraz motywowany podwójnie: na stare nomen z wokalizmem -o- do *blęsti błędo* nawarstwił się wtórny derywat wsteczny od *blōditi*. Dokładny odpowiednik: lit. *blañdas* 'zaćmienie (umysłu)'. T.Sz. — F.S.

блѡдъница zob. **блѡдъникъ**

блѡдъникъ *blōdъnika* 'kto błdzi, błdzący', fem. **блѡдъница**

blōdъnikъ: ~ pol. dawne *blędnik* -ka od XVI w. 'człowiek błdzący, heretyk', od XVIII w. 'labirynt', dial. 'błędny ogień' (Karłowicz SGP), dłuż. *blūd* -nik -ka 'człowiek błdzący, błakający się; duch błędny; błędny ogień', głuź. *blūd* -nik -ka 'człowiek błdzący, wyznający błędną wiarę, heretyk', u Pfufla też 'duch błędny; obłudnik, hipokryta', czes. *bludník* -ka 'heretyk (przestarz.); baśniowa istota nadprzyrodzona' (SSJČ), stczes. już w XIV w. 'kto błdzi, kto jest w błdzie', śl. *blūd* -nik -ka 'heretyk; tułacz, włóczęga' (Isačenko SRS); śl. *blōd* -nik -ka liter. 'kto błdzi, błaka się', przestarz. 'rozpustnik', sch. *blūd* -nik -ka 'kto błdzi': dawne 'heretyk', dziś 'włóczęga, błakający się' (u Vuka jako zach.), 'rozpustnik, wszetecznik' (w tym znaczeniu od XIV—XV w.), ses. *блѡдъникъ* -ка 'rozpustnik, fornicator' (Supr.);

rus.-cs. w XI—XIV w. *блѡдъникъ* -ка 'scortator' (stąd bułg. *блудник* 'ts.', maced. *блудник* 'ts.'). ros. arch. *блудник* -ника 'rozpustnik, cudzołożnik', dial. 'psotnik, zbytnik; szkodnik' (SRNG), ukr. przestarz. *блудник* -ника 'rozpustnik', u Żel. *блудник* -ка 'człowiek sprośny, nieprzyzwoity', 'labirynt', u Tymčenki z XVI—XVIII w. *блудник* 'kto błdzi'. ~

blōdъnica: ~ pol. w XVII w. *blędnica* 'zjawisko mamiące, mamidło' (L.), dłuż. *blūd* -nica 'błdząca, błakająca się; zakład dla obłąkanych', w NW 'ein Spreearm in Burg', głuź. *blūd* -nica 'mara, mamidło; zakład dla obłąkanych', śl. rzadkie *blūd* -nica 'zebraczka; heretyczka' (Isačenko SRS);

śl. *blōd* -nica liter. 'meretrix' (SSKJ), sch. od XIV w. *blūd* -nica 'meretrix', dziś też *blūd* -nica 'coś co błdzi, błaka się (o planecie); dom rozpusty', ses. *блѡдъница* 'meretrix';

rus.-cs. XI—XIV w. *блѡдъ(ь)ница* 'meretrix' (stąd bułg. *блудница*, u Gerova *блудница* 'ts.'). maced. *блудница* 'ts.'). ros. przestarz. *блудница* 'ts.', dial. fem. do *блудник* (SRNG), ukr. przestarz. (u Tymčenki z XVII w.) *блудниця* 'meretrix'. ~

Od *blōdъnъ*, o budowie zob. 90—1, 98.

T.Sz. — K.H.

блѡдънъ 'związany z niewłaściwym postępowaniem, związany z błędem, błędzeniem': 'zawierający błąd, mylny', 'będący w błdzie, odstępujący od właściwej drogi' (> 'grzeszny, rozpustny, niemądry'), 'błdzący, błakający się, zabłąkany; obłąkany'; 'sprowadzający na niewłaściwą drogę, wprowadzający w błąd, zwodniczy'

~ pol. *blędny* 'zawierający błąd, fałszywy; błdzący, błakający się; wprowadzający w błąd, zwodniczy; obłąkany, nieprzytomny' od XV w., stpol. (z oboczną postacią *blędny*, por. sli. *blōdni*) w szerszym znaczeniu, także 'grzeszny' od XIV w.; *koń, wół blędny* 'błakający się, błdzący, zabłąkany', dłuż. *blūd* -ny 'zawierający błąd, mylny; wprowadzający w błąd, zwodniczy; obłąkany, pomyłony', u Jakubicy XVI w. 'błdzący, błakający się', głuź. *blūd* -ny 'zawierający błąd, mylny', 'obłąkany, pomyłony', czes. *bludný* 'za-

wierający błąd, mylny; heretycki, kacerski; będący w błędzie, błądzący, błąkający się, tułaczy, wędrowny', stezes. też 'grzeszny; wprowadzający w błąd, zwodniczy, powodujący błądzenie', sła. *bludnyj* 'zawierający błąd, mylny; błądzący, błąkający się, tułaczy, wędrowny; zwodniczy, powodujący błądzenie';

sła. *blōden -dna* 'błąkający się, błądzący, tułaczy, wędrowny; zwodniczy, wprowadzający w błąd, urojony', sch. *blūdan -dna -dno* 'rozpustny, rozwiązły, nierządny' od XIII w., 'błąkający się, zbłąkany' (RSAN), w języku dawnym od XVI w. 'będący w błędzie, mylny, fałszywy, errore captus', 'rozkoszny, miłosny, voluptarius', u Vuka tylko *blūdni sin* 'syn marnotrawny', scs. *блудный* 'rozpustny, rozwiązły, wszeteczny, lubieżny', *блудными сыны* 'syn marnotrawny' (stąd: rus.-cs. *блудный, блудными сыны* > bułg. *блуден*, u Mladenowa BTR też *блѣден, блуден син*, maced. *блуден*, ros. *блудный, блудный сын*, ukr. *блудний*, brus. *блудны сын* 'ts.');

ukr. *блудний* (u Żel. też *блудний*) 'zbłąkany, błąkający się; błędny, mylny, zwodniczy (np. o drodze)', brus. dial. *блудный* 'zbłąkany, błąkający się (o bydle)'. ~

Derywat od *blōdъ, blōditi*.

F.S.

blōkati (se) *blōkajo (se)* dial. pn. 'wałęsać się, włóczyć się, tułać się, błądzić, vagari'

~ pol. w XVIII w. *blōkać kogo* 'wprowadzać w błąd, powodować błądzenie, błąkanie się', dziś *blōkać się* 'chodzić nie mogąc znaleźć drogi, wyjścia, błądzić; wałęsać się, tułać się, kluczyć' od XV w. (w XVI w. też *blōkać się*), w XV—XVI w. *blōkający* 'błądzący, vagus', czes. dial. moraw. *blōkat' (se)* 'tułać się, błąkać się, wałęsać się', o różnych dial. wtórnych ekspresywnych postaciach, np. *blunkat (se), blonkat, bluncat (se), bloncat (se)*, zob. Machek ES 35, sła. dial. wsch. *blukac še* 'ts.' (Kálal, Buffa Dlhá Lúka);

ros. dial. *блукать* nowogrodzkie, kurskie, woroneskie 'błądzić, wałęsać się, włóczyć się', *блукаться* 'włóczyć się', ukr. *блукати -аю -аєш* 'błądzić, błąkać się; tułać się, włóczyć się', dial. *блукатися* 'błądzić, włóczyć się, chodzić bez celu', brus. *блукать -ю -єш* 'wałęsać się, błądzić, włóczyć się', u Nosoviča *блукатьца* 'ts.' ~

Pn.słów. nowotwór do *blōditi* (zob.) jak *brukati : bruditi, nohati : noditi*. Por. lot. *blaņkstīt* 'odstępować, odchodzić na bok', *blaņkstītēš* 'włóczyć się, wałęsać się, wałkonić się'.

Buga RFV LXX 101, Stawski SE I 36, Vasmer REW I 95. — Iljinskij PF XI 190—1 dopatrywał się tu dekompozycji prefiksu z **ob-lōkati* (rekonstruuje **lōkati* 'czynić zakręt, zbaczać z drogi') pod wpływem *blōditi*.

T.Sz. — F.S.

blъcha 'mały bezskrzydły owad z rzędu Aphanitera, pasożytny na ssakach i ptakach, pulex'

~ pol. od XV w. *pchla* (forma przestawiona z **blcha*, por. niżej bułg. dial. *бѣхла*, tak Brückner PF VII 182—5, Rozwadowski GJP 193, Meillet SC 77; inne, mniej przekonujące objaśnienie dał Ułaszyn PF VII 425—70, PorJ IX 33—8: *blcha* > *plcha* > *pchla*), dial. oprócz najczęstszej postaci *pchla* też *pcha, pka, pla*; na peryferiach zachowane formy pierwotniejsze z nagłosową spółgłoską dźwięczną: *blecha* (: *plecha*), *blycha*, zob. MAGP VIII m. 389, cz. II s. 125—6, połab. *blāχъ*, dłuż. *pcha*, dial. *bcha* (stare *blocha* według Muki I 42 zapożyczone od słowackich kolonistów), głuż. *pcha* (też dial., Michalk Neustadt), *tcha*, dial. *bka, tka*, u Bernekera SEW 62 też dial. *blōkha*,

czes. *blecha* (też dial., Gregor Slav.-buč.), dial. *blecha* (Steuer Baborów), stczes. w XIV—XV w. *bleha* (Gebauer HMČ III 1, 179, 190—1), gen. pl. *blech* (stad czes. *blecha*, zob. też HMČ I 63), dial. z r. 1511 *blucha* (tak Gebauer l. c. I 295), sła. *blcha*, dial. *bliha*, *bliħa* (Kálal, Sipos Bükk-Gebirge 235, Buffa Dlhá Lúka 133), *bl'ħa* (Stanislav Liptov 171), *blucha* (Kálal), *bucha* (Machek ES 34);

sle. *bólha*, dial. *bǎħa* (Tominec Črni vrh), sch. od XV w. *bùha* (RJAZ), *bùva* (*bùha*, *bùva*, R SAN), dial. czak. *bùha* *bùhi*, *buhà* *buhì*, cs. БЛѢХА, bułg. блѣха, dial. блѣдѣ, блѣдѣдѣ, блѣла, rodopskie блѣла, блѣдѣ (BDial. II 134), maced. болѣа, dial. блѣħа (Małecki SW), бѣса, бѣа (Vidoeski Kumanovo 54); rus.-cs. БЛѢХА, БЛѢХА, БЛѢХА, ros. блѣха, pl. блѣху, ukr. блѣха, brus. блѣха. ~ Por. połab. blǎħvoī nom. acc. pl. (*blǎħvo).

Dokładne odpowiedniki w bałt.: lit. *blusa*, łot. *blusa* 'ts.'

Inne języki ie. mają nazwy podobne, ale nie dające się sprowadzić do wspólnej prapostaci. Podobne przekształcenia (związane zapewne z tabu, zob. Havers NLS 127) spotykamy też w innych nazwach robactwa, por. *gn'ida*, *všš*. Z nagłosowym *b-* lub *bh-*: afgańskie *vraža* (< *brusā), gr. ψύλλα (< *blusiā), z *p-*: stind. *plúš-*, orm. *lu* (< *plusos f.), alb. *plesht* (< *pluso-), łac. *pūlex* (< *pusl-); z ie. *plouk- : stwniem. *flōh*, ags. *flēah*.

Meillet MSL XXII 142—3.

T.Sz.

blychati zob. **blykati**

blychnoći zob. **blykati**

blykati *blyčō* : *blykajo* : **blychati** *blychajo* dial. pld. 'wypływać obficie, gwałtownie, tryskać, lać się', perf. **blyknoći** : **blychnoći**

blykati: ~ bułg. блікам (dial. бліча) 'tryskać, wytryskiwać, wypływać nagle w wielkiej ilości, obficie; lać jak z cebra, o deszczu', dial. *c-блікам* 'roić się, mrowić się, np. o robactwie', maced. блікам 'tryskać, wytryskiwać, lać, walić, o deszczu'. ~

blychati (na gruncie poszczególnych języków też z zanikiem *-ch-* : *blįjati*): ~ sch. dial. *blįhati* *blįhām* : *blįjati* *blįjām* 'tryskać, lać się', też o 'biegunce u bydła, fluit alvus pecori' (Vuk, R SAN), u Jambrešicia XVIII w. *blįhati* 'wymiotować, vomere', bułg. dial. zach. бліа -eu 'wytryskać, pojawiać się nagle; padać obficie, lać, o deszczu' (Gerov Dop., Umlenski Kjustendil). ~

Perf. **blyknoći** : **blychnoći**: bułg. блікна, maced. блікнам (dial. *blįknuvam* 'rzucam się w wodę, zanurzam się w wodę' Małecki SW II 9, por. bułg. dial. бліокам, бліокна = блікам, блікна), sch. dial. *blįhnuti* *blįhnēm*, *blįnuti* *blįnēm*.

Do ie. *bhleu-*, a więc ten sam pierwiastek co *bl'vati* *bl'vjo* (zob.). Pierwotna postać: *blū-ka-ti* : *blū-cha-ti*, o budowie zob. s. 49—51, odpowiedniki ie. pod *bl'vati*.

V. Georgiev BEO 9, BER I 57, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 175.

K.H. — T.Sz. — F.S.

blyknoći zob. **blykati**

blyknoći *blykno* dial. pln. 'tracić świeżość barwy, płowieć'

~ pol. dial. kasz. tylko z pref., np. *vəblėknoc*, *zblėknoc* 'spełznąć (Lorentz PW), pol. nowsze *blaknąć* (por. w XVII w. *blakować* 'blednąć, tracić barwę', L.) 'tracić intensywność barwy, płowieć, pełznąć; tracić na wyrazistości, nikać' (wyraz pol. niepewny, podejrzany o pożyczkę dniem., por. Brückner SE 28, Hinze WDLP 124, co tłumaczyłoby wokalizm *-a-*, uważany

często za wynik kontaminacji z *blady*, Berneker SEW I 63, Rudnyćkyj ED 143—4), stąd ukr. *блякнути -ну -неи* 'ts.', brus. *блякнуць -у -еи* 'ts.';

ros. *блѣкнуть -ну -неи* 'płowić, pełznąć', 'wiednać, tracić świeżość' (dial. 'zapadać na zdrowiu, o człowieku'), *блѣклый* 'zwiedły, spłowiały, spelzły', dial. 'chudy i blady; wyniszczony, wychudzony, o ludziach', *блѣклой* 'niemrawy, pozbawiony świeżości, o ludziach' (SRNG, Slovarь Urala), ukr. *блѣкнути -ну -неи* 'płowić, tracić barwę', 'wiednać'. ~

Zarówno etymologia, jak i pierwotna postać niepewne (por. Vasmer REW I 91). Najbardziej przekonuje zestawianie z lit. *nu-bliėkti* 'płowić, tracić barwę' (Otrębski LP I 122). Mniej przekonuje łączenie z lit. *blūkti blunkū blukaū* 'tracić barwę' (Fraenkel LEW 51 rekonstruujący bałto-słow. praformy **blak- : *blk-*), czy też nawiązywanie do ie. **bhleiq-* 'blyszceć, świecić' (Pokorny IEW 157). K.P. — T.Sz.

błsknōti *błskno* 'zabłysnąć, zajaśnieć, załśnić, zaświecić'

~ sł. *blesknōc* 'zaświecić, zabłysnąć' (Lorentz PW), czes. *blesknouti*, stczes. od XIV w. *blesknūti* 'błysnąć, zaświecić', sła. *blesknūt', blesnūt'*, dial. *blesknūt'* 'ts.';

cs. *блѣснати блѣснѣ* 'błysnąć, o błyskawicy' (np. w psalterzach), bułg. dial. *блѣсна, блѣсна, бл'ѣсна*, rodopskie *блѣснѣ* 'zabłysnąć, zaświecić' (Gerov, Stojkov Banat, Stojčev BDial. II 131, Umlenski Kjustendil), w języku liter tylko 'uderzyć, pchnąć, trzasnąć' (o rozwoju znaczenia BER I 58), maced. *болснам -неи* 'zabłysnąć, zaświecić';

rus.-cs. *блѣсноути блѣсноу* 'zabłysnąć', ros. *блѣснуть -нү -неи* 'błysnąć, zaświecić; pojawić się nagle, mignąć', dial. *блѣснуть* 'ts.' (SRNG), ukr. *блѣснути -ну*, brus. *блѣснуть* 'zabłysnąć, załśnić'. ~

Por. synonimiczne wyrazy nowsze z wokalizmem wtórnym, właściwym innym formacjom:

błsknōti (: *bliscati, bliskati*): czes. dial. *blisknuč', blisknūt' se* (Lamprecht Opava, Bartoš DSM), sła. dial. *blis(k)nūt'*; sle. *bliskniti blisknem*, w SSKJ też *blisniti -nem*, sch. *blisnuti -nēm : blisnuti blisnēm*;

błščęati (: *blščęiti, blščęati*): sł. *blasnōc* (Lorentz PW); sch. *bljēsnuti -nēm : blēsnuti blēsnēm*, bułg. *блѣсна -неи*, maced. *блеснам -неи*;

blysknōti (: *blyskati*): pol. od XVI w. *blysnąć*, dłuż. *blysknuś*, głuż. *blysknyć, blysnąć*, czes. *bljysknouti*, sła. *blysknūt', blysnūt'*.

Psł. *błsk-ŋo-ti*, czasownik perfektywny wyrażający zapoczątkowanie czynności od *błščęati*. O budowie zob. s. 44—5.

Meillet SC 215, Vaillant GC III 241.

T.Sz. — F.S.

błščęati *błščęo* 'jaśnieć blaskiem, blyszceć, lśnić, fulgere'

~ pol. dial. *psceć (*błsceć)* 'blyszceć' (Przasnyskie, Karłowicz SGP), stpol. w Psalt. puł. *plszczenye* < *blszczenie* 'blyszczenie' (Jurkowski JP XLI 120—1), stczes. w XV w. *blščęiti -šču -ščis* i *blščęiti sę* 'blyszceć';

sle. *bołščęati -im* (< **błščęati* z normalnym w pld.słow. rozwojem grupy *-ls-*) 'patrzyć wytrzeszczonymi oczyma; być wytrzeszczonym (o oczach)', ses. *блѣштати сѧ блѣштѧ сѧ* 'blyškać, poblyskiwać, blyszceć, lśnić', bułg. dial. *блѣщя* 'blyszceć, lśnić się', śrbułg. *блѣштати сѧ* 'ts.';

rus.-cs. *блѣщати блѣщюу : блѣщатися : блѣщатися* 'blyszceć, lśnić się', ukr. *блѣщати -щюу -щюи* 'ts.', brus. *блѣщяць -чюу -чюи* 'ts.' (z normalnym rozwojem *-ls-* > *-ly-*, *-li-*). ~

Por. synonimiczne wyrazy nowsze z wokalizmem wtórnym, właściwym innym formacjom:

blišćati (: *bliscati*, *bliskati*, por. lit. *blyškė'ti* 'blyszczeć, lśnić'): pol. dial. *bliszczyc*, stpol. wyjątkowe w XVI w. *bliszczec* (*się*), SP XVI IBL, czes. u Jungmanna *blišťeti*, dial. *blišćec se* (Lamprecht Opava, Loris Ostrava), sła. dial. *blišćec se* (Sipos Bükk-Gebirge); sła. *blišćati -čim*; ros. dial. *блшцѣтъ -цѣтъ* (SRNG);

blěščati (: *blěščiti*): pol. dial. *blěszczec*, sli. *bleščec -čq*, stpol. np. w XVI w. u Reja *bleszczy się* 'blyszczy się, lśni', głuź. *blěščec*, czes. dial. laskie *bleščec*; sła. *blěščati -čim*, sch. *blěštati (se)*, *bljěštati (se)*, dial. *bljěštati (se) -čim (se)*, *blěšteti -štīm* (Elezović Kos.-Met.), bułg. *блещѣ -цѣтъ*, maced. *блештам -штѣтъ*;

blyščati (: *blyskati*, zob. *bliscati*): pol. *blyszczec (się)* od XV w., dłuż. *blyšćaś*, głuź. *blyščec*, czes. *blyšteti (se)*, stczes. *blyščeti se -šcu se*, sła. *blyšt'at' sa -šti*.

Dobrze zaświadczone są też formy typu *blěšteti*, *blěšteti*, których *-st-* można by wytłumaczyć z pierwotnego iterativum *bliscati*, albo też wpływem typu *puščō* (< **pušt'ō*) *puštiti*: sła. *blešteti*, cs. *блѣштѣти блѣштѣтъ*, śrbułg. *блѣштѣти блѣштѣтъ* (BER I 55), bułg. *блещѣ -цѣтъ*, dial. *блещѣ* (BER I 58), maced. *блещам -штѣтъ*, ros. *блещеть блещу блещишь*, ukr. *блещіти блещу -ціти*, dial. *блещіти* (Zel.), brus. dial. *блещѣць блещу блещіти*.

Czasownik wyrażający stan z właściwym tym formacjom suf. *-ě-* w infinitiwie i wokalizmem zredukowanym w pierwiastku. Dokładny odpowiednik w lit. *bliskė'ti* 'blyszczeć, lśnić' (Fraenkel LEW 46) i z grupą dźwięczną *-zg-* (o której zob. Meillet SC 236, Walde KZ XXXIV 515—16) *blizgė'ti blizgū* 'blyszczeć, jasno się świecić, migotać się; błyskać się', łot. *blīžgēt* 'migotać się' (Mühlenbach I 315). Do ie. **bhliǵ-* 'świecić' z rozszerzeniem o suf. *-ske-* (o suf. Meillet l. c. 215, Scheffelowitz KZ LVI 184—5). Inne odpowiedniki ie. sprowadzają się do *bhlēǵ-*, *bhliǵ-*, por. np. ags. *blīcan* 'blyszczeć', stnord. *blīkja* 'blyszczeć, świecić się, lśnić', *blīk* 'blask', stwniem. *blīc* 'blyskawica' (Pokorny IEW 156—7, Holthausen VEWA 19).

Zob. *łszćati*.

F.S.

bl'vati *bl'ujō* 'wymiotować, vomere'

~ stpol. *blwać bluję* od XVI w., tylko tak kilkakrotnie u Mącz. 507c, u L. z XVI—XVII w. (inf. *bluć* wyjątkowo już około r. 1500, Słownik stpol.; u L. nie poparty przykładem), połab. *bl'ava* 3 sg. praes. < **blvaje(ta)*, stduż. *bluś bluju* (też 'pluć'), dziś *bluwaś -wam* 'ts.', głuź. *bleć bluju blujes* (u Pfuħla też jako dawniejsze *blwać, blać*), *bluwać -wam* 'ts.', czes. *blíti bliji* (dial. *blít blíju*, Hruška DSCh, moraw. *bl'ut*), stczes. już w XV w. *blvati bl'ujū*, sła. dial. *blīat'*, wsch. *bl'uc bl'ujū* : *bl'vat'*, wsch. *bl'avac* (Kálal, Buffa Dlhá Lúka);

sła. *bljvati bljvām* : *bljūjem* (dial. rez. *bjuvat*, Slav. Leks. 203), u Pleteršnika też *bljevati bljūjem*, *bljūti bljūjem*, sch. od XV w. *bljvati bljūjēm* (też przen. 'rzygać, gwałtownie wyrzucać z siebie'), scs. *блѣвати блюѣъ* Euch. (cs. też *блѣвати блѣваѣъ* : *блѣѣъ*), bułg. *бълвам*, dial. też *бъл'вам*, *блѣвам*, *блѣя* aor. *блѣх* (BER I 58, 98—9, BDial. I 70), maced. *блужам блуе*, dial. *болва болва*, u Małeckiego SW *blvāt -aš* : *bōvāt -aš*;

rus.-cs. już w XI w. *из-блѣвати, из-блѣвати из-блѣю, блѣваніе, блѣваніе* 'vomitus', ros. *блѣвѣть блѣю блѣѣшь*, ukr. *блѣвати блѣю блѣѣш*, brus. u Noviča *блѣванні* 'wymioty'. ~

Pierwotna postać *bl'vati bl'ujō*. Budowa inf. i praes. jak w *kl'vati kl'ujō*, *pl'vati pl'ujō*, *žvati žujō* (Meillet MSL XIV 201—2, Sławski SE II 238; psł. *bl'vati* opiera się wg Trautmanna BSW 35 na pierwotnym temacie praet., por. lit. *blīuvo* < ie. **bhluǵā-*). W poszczególnych językach słow. nastąpiły wtórne wyrównania wg tematu praes. lub inf. Najbliższe odpowiedniki:

gr. φλέω 'wytryskać, obfitować, opływać' (z apofonią: φλώω 'przelewać się, wytryskać, wybuchać, kipieć, wrzeć, burzyć się'), lit. *bliauti bliāju* 'beczeć' (z apofonią *bliauti bliāju* 'wybuchać rykiem, bekiem'), łot. *blaūt blaūju* 'beczeć, krzyczeć'. Do ie. *bhleu-* 'nadymać się, wzbierać, przelewać się, opływać, płynąć'. Wyrazy słow. wskazują na ie. **bhlēu-* (sch. *bljūjēm*). Por. też łac. *fluō fluere* 'płynąć, ociekać, wypływać, rozlewać się' (do ie. **bhleu-g**).

Trautmann BSW 35, Meillet DEL^s 430—2, Fraenkel LEW 49—50, Pokorny IEW 158—9. T.Sz. — F.S.

bl'evocъ m. dial. pld. 'wymiociny, to, czym się wymiotuje'

~ bułg. *блевоч* m. 'wymiociny; źle ugotowana, niesmaczna potrawa; niepotrzebne, bezsensowne słowa, oszczerstwa' (też dial., np. BDial. I 70, 186), dial. też *блвооч* m. 'wymiociny; coś niesmacznego' (Gerov, BDial. I 243), sch. dial. *bljūvoč* m. 'wymiociny' (RSAN). ~

Od *bl'evati*, postać *bl'uvocъ* od nowszego inf. *bl'uti*, *bl'uvati*, por. *bl'uvota*: *bl'evota*, *bl'evotina*. O budowie zob. s. 103. W.B.

bl'evota dial. pld.-wsch. 'wymioty, vomitus'

~ bułg. dial. *блевотá*, *бълевотá*, *блвототá*;

ros. *блевота*, ukr. *блвотота*. ~

Nomen actionis od *bl'evati*. Postać *bl'uvota* wtórna (od nowszego inf. *bl'uti*, *bl'uvati* pod wpływem praes. *bl'ujō*).

Zob. *bl'evotina*. T.Sz.

bl'evotina 'wymiociny, wydzieliny przy wymiotach, vomitus'

~ pol. dawne *blwociny* pl. od XVI w.;

sch. *bljūvotina* od XVI w., scs. *блвотина*, cs. też *блвотина*, bułg. dial. *блевотина*, *бъл'отина* (Mladenov BTR, BDial. I 70), *блвотина*;

ros. *блевотина*, ukr. *блвотина*. ~

Por. sch. *bljūvotak -tka*, brus. dial. *блевотце*, śla. dial. wsch. *bl'uvacini* pl. 'ts.'

Derywat od *bl'evota* (zob., tu też o postaciach zaczynających się od *bl'uv-*).

T.Sz. — F.S.

bl'uda, bl'udo zob. **bl'udъ**

bl'udъ m. (: *bl'udo* n. : *bl'uda* f., może i *bl'udy bl'udъve* f.) 'drewniany krag, drewniana podkładka, deska do podawania jedzenia': 'rodzaj prymitywnego stołu': 'rodzaj prymitywnego naczynia, misa'

bl'udъ m.: ~ scs. *блюдъ* Supr. 'misa, półmisek, też kosztowny, srebrny', bułg. dial. *блюд* 'okrągła taca do noszenia chleba do piekarni' (Mladenov BTR, u Gerova *блюд блѹдом* jednak z okolic Ochrydu), maced. *блюд* 'okrągła deska, na której się miesi chleb, albo na której się je';

ukr. dial. *блюд* 'głęboki talerz drewniany albo metalowy; miska drewniana; obrzędowe kołaczki, jaja, poświęcane na Wielkanoc' (KDA komentarze do m. 136, s. 196). ~

bl'udo: ~ dluž., głuź. *blido* 'stół' (też dial., Fasske Vetschau, Michalk Neustadt, Schroeder Schleife);

sch. dial. *bljūdo* 'gliniane naczynie na jedzenie' (u Vuka z Czarnej Góry), tsch. od XIV w. 'misa, półmisek' (też kosztowny, ze srebra), scs. **блюда* 'misa, półmisek, też kosztowny, srebrny, discus, catinus' (postać tradycyjnie zrekonstruowana, jednak niepewna, wszystkie przykłady podane w SJS mogą wskazywać na realnie zaświadczonej nom. sg. *блюдъ* m.), bułg. *блюда* pl. *блюда*

'talerz; taca; potrawa, danie', dial. przede wszystkim 'gliniane naczynie, misa; obrzędowy chleb, obrzędowa potrawa z pszenicy, kutia; stół używany do jedzenia' (Mladenov BTR, BER: pn.zach., też BDial. I 243, III 40, IIBE IV 215: z okolic Sofii, Ichtimanu, Chaskowa), w XVIII w. też *bludo* 'misa' (z przejściem 'u > i'), maced. *блюдо* 'talerz, miska', dial. *bl'udu bl'udutu*, pl. *bl'udá* 'talerz porcelanowy lub blaszany' (Małeckie SW);

strus. od XI w. *блюдо* 'misa, krąg płaski, koszyk', ros. *блюдо* pl. *блюда* 'półmisek; potrawa, danie', dial. przede wszystkim 'wielki talerz, miska', Dal, Słownik Urala, SRNG (tu też *блюдо коренное, коренисто* 'rodzaj naczynia'), *шапово блюдо* 'mniej zaszczytne miejsce przy weselnym stole' (Mełničenko Jaroslavl), ukr. *блюдо* 'półmisek', u Żel. 'drogi półmisek, talerz', dial. 'miska, przede wszystkim gliniana' (Dzendzelivskyj Zakarp. II m. 173), też 'talerz; półmisek; taca; niesmaczne, źle przygotowane jedzenie' (KDA m. 136, komentarze s. 196), 'drewniane naczynie na bryndzę' (Hrinčenko), brus. *блюда* n. 'półmisek' (stąd lit. *bliūdas* 'ts.', Buga ZslPh I 39, Fraenkel LEW 50). ~ *bl'uda* f.: ~ stpol. wyjątkowe z XVI w. *bluda* 'miska,' u Lindego z B. Paprockiego r. 1584, SP XVI IBL (: pójdziesz do króla ... z tym posłańcem cara ... i z jednej *bludy* z nim jeść będziesz), dial. kasz. *bluda* 'gliniana miska' (Lorentz PW);

sch. dial. *bljūda* 'gliniane naczynie na jedzenie' (u Vuka z Czarnej Góry), stsch. od XV w. 'misa, półmisek (też kosztowny, ze złota)', cs. *блюда* 'półmisek';

strus. *блюда* od XIV w. 'misa', ukr. dial. *бл'уда* (KDA, komentarze do m. 136, s. 196). ~

bl'udy: ~ sch. dial. *bljūdva* 'gliniane naczynie' (RSAN), cs. *блюдва* 'koszyk, np. na chleb, canistrum';

rus.-cs. *блюдва* 'canistrum'. ~

Mimo trudności głosowych najprawdopodobniej pożyczka z goc. *biuþs -dis* 'stół', stisl. *bjōðr* 'stół, deska, miska, półmisek', stwniem. *biutta* 'niecka, kosz na pszczoły, ul' (łączone zwykle z stwniem. *biotān* 'podawać, ofiarować', ie. **bheudh-*, pierwotnie więc 'to, na czym się coś podaje, deska na jedzenie'). Słow. akcentuacja wskazuje na starą pożyczkę (Kuryłowicz ZJ 201, Acc. 234), może więc i z postaci **beuda-?* Za pożyczką przemawia charakter wyrazu (pożyczka kulturalna, por. z tego samego zakresu *deska, misa*) i zmienność morfologiczna postaci. Z tego samego źródła także fiń. *pöytä* 'stół'. Różnicę znaczeń tłumaczy wygląd pierwotnego stołu: drewniany krąg, drewniana podkładka, co do różnicy znaczeń por. też *deska*.

Stender-Petersen SGL 284, 402—3, Kiparsky GLG 193—4 (z przeglądem dawniejszej literatury), Feist VWGS 97, Meillet RS VII 29, Vasmer REW I 95; o pierwotnym przedmiocie Schrader RIA II 536—9, Moszyński KLS² I, 594 nn. — Próbowali wykazać rodzimość wyrazu np. Iljinskij Izv. XXIII 2 206—8, Obnorskiy RFV LXXIII 82—5, Martynov SGLV 192—5, Milewski RS XXVI 132.

T.Sz. — F.S.

bl'udy zob. **bl'udъ**

bl'usti *bl'udъ* dial. pld.-wsch. 'zwracać uwagę, strzec, pilnować, observare, custodire'

~ sch. od XIII w. *bljūsti bljūdēm* 'strzec, pilnować' (dziś uważane za cerkiewizm, RSAN), stsch. też 'przyglądać się, przypatrywać się', ses. *блюсти блюда* 'uważać na coś, zwracać uwagę; strzec, pilnować; zachowywać, przestrzegać', *блюсти см* 'strzec się, pilnować się; chronić się, wystrzegać się',

maced. dial. *blýdia* 'strzec, pilnować' (J. Ivanov RES II 99: Zarovo, Bogdansko);

rus.-cs. *блюсти блюдоу* 'strzec, strzec się, przestrzegać; ochraniać, bronić; obserwować', *блюстися* 'strzec się, wystrzegać się', ros. *блюсти блюды блюдѣиш* 'pilnować, strzec; przestrzegać, zachowywać', arch. i dial. 'obserwować, śledzić', *блюстись* 'strzec się, pilnować się', brus. *блюсы блюду* 'chować, przechowywać, chronić, strzec' (Nosovič). ~

Por. brus. u Nosoviča *блюдкии* 'oszczędny, zapobiegliwy', *блюдок -дка -дкó* 'zapobiegliwy, lubiący zachowywać na przyszłość'.

Postać *bl'ude-* kontynuuje ie. praes. **bhēudhe-* (wokalizm *-eu-* uogólniony też w słow. wtórnie w inf.): stind. *bóðhati* 'czuwa, uważa, dostrzega, rozumie', awest. *baodaiti* 'spozstrzega; zauważa', gr. *πέδομαι* 'dowiadawać się'. Por. też bliskie budowa, ale odległe znaczeniowo: goc. *ana-biudan* 'rozkazywać, zarządzać', lit. *baūsti baudžiū* 'karać, karcić', *baūstis* 'szykować się, gotować się, zamierzać'.

Meillet MSL XIV 354—5, 360—1, XV 255, BSL XXV 174—5 (tu o lit. *-au-* < ie. *-eu-*), Mikkola RS I 10, Vaillant GC III 151.

Por. prapokrewne bliskie znaczeniowo *bəđēti* i kauzatywne *būđiti*.

T.Sz. — F.S.

bl'uščě *bl'ušča* 'pnący się krzew o właściwościach leczniczych, *Hedera helix*'

~ pol. *bluszcz -u* (w XVI w. też gen. sg. *-a*), też dial., np. kasz. *blušć*, połab. *pl'aust'a* gen. sg. (**pl'ušča*), dłuż. *blušć -a*, *blišć* (i < 'u, Muka HLF 108—9), dial. *blyšć* (Muka l. c. przyjmuje adideację do *blyšć* 'blask'), głuź. *blušć*, stezes. *bl'uščě* (Machek ES 35, dial. tylko w wyrażeniach *je jag blišć* 'mizerny, wynędzniały', *bledý jak blišć* 'blady', Malina Mistřice, Bartoš DSM: wsch.moraw., Machek ČSR 207—8), sła. dial. *bl'ušt' -u*;

sle. *bljušć*, sch. dial. *pljūšt* (Vuk), cs. *блюшти*;

ros. *плющ -á*, u Dala też *блющ*, ukr. *плющ -á*, dial. zach. *блющ : плющ* (Żel., Makowiecki Sł. bot. 173—4), brus. *плющ -ý*. ~

W poszczególnych językach słow. pierwotna nazwa rośliny '*Hedera helix*' przeszła też wtórnie na rośliny przypominające czymś *bluszcz*:

stpol. w XV w. *bluszcz* 'kurdybanek, *Glechoma hederacea*', *blotny bluszcz* 'słodkogórz, *Solanum dulcamara*', dial. *bluszcz* 'fasola' (MAGP VII m. 315), sła. dial. *bl'ušt' -u* 'roślina psianka czarna, *Solanum nigrum*';

sle. *bljušć* '*Tamus communis*; przestęp biały, *Bryonia alba*', *plušć* 'żywokost lekarski, *Symphytum officinale*', dial. *ljušć* '*Tamus communis*' (już w XVII w. *blušć*, ZNŽO XXXI 1, 198, por. też Štrekelj AslPh XXVII 64), sch. od XV w. *bljušt* m. '*Tamus communis*' (dial. czak. *bljušć* zob. Nemanic Sitzungsber. d. phil.-hist. Cl. CIV. Bd. I s. 369, 428), dial. też *blūž*, *bljuž(d)* 'ts.' (synonim: *zmijino grožde*), kajkawskie u Belostenca *bljušć* 'szparag, *Asparagus silvestris*', bułg. dial. *блющ*, *плющ* 'chmiel, *Humulus lupulus*; *Tamus communis*';

ukr. dial. zach. *блющ* 'słodkogórz, *Solanum dulcamara*', *плющ* 'kurdybanek, *Glechoma hederacea*'.

Etymologia niepewna. Z dotychczasowych objaśnień najbardziej prawdopodobna możliwość związku z *bl'vati bl'ujō* 'wymiotować, vomere'. Wg Mozyńskiego PZJP 64 spożyte jagody bluszczu powodują wymioty, stąd używa się ich jako środka wymiotnego. Budowa w szczegółach niejasna. Może z pierwotnego **bl'ust-jě*, por. sch. dial. *bljušt* '*Bryonia alba*' (RSAN, w RJAZ '*Tamus communis*', '*Humulus lupulus*'), u Vuka *bljuštiti* 'brzydzić się' :

bljušti mi srce 'odczuwam wstręt, brzydzę się', *bljutav* : *bljutak* 'budzący obrzydzenie, wstręt, o potrawach', w RJAZ wyjątkowe *bljūs* m. 'wybuch (krwi), eruptio (sanguinis)', nawiązujące może do stpol. *bluszczęć* : *pluszczęć* 'wytryskać, wypływać strumieniem'; por. też w RŠAN: *bljušt* f. 'zepsute, spleśniałe wino; rodzaj krosty na twarzy (por. pol. dial. *bluszcz* 'narośl na dębach i bukach'); ciekła plwocina, która się wydziela przed wymiotowaniem' (co do różnicy znaczeń por. np. maced. *блѣжасуѣ* 'plwocina' : 'Lolium temulentum').

Wczesną zaturacją motywacji objaśnić trzeba postać *pl'ušćь* zapewne pod wpływem asymilacji na odległość (por. w przeciwnym kierunku: sch. dial. *bljuž*, *bljužd*), o zmianach tego typu zob. Solmsen KZ XXXVII 579, Endzelin ZslPh XVIII 115.

Ze względu na trudności morfologiczne mniej prawdopodobne łączenie z ie. **bheug-*, **bheugh-* 'gnać, zginać, skręcać' (próby Berneker IF X 151, Osten-Sackena IF XXIV 238—9, Iljinskiego AslPh XXIX 486, RFV LXII 257).

Štrekelj AslPh XXVII 64—5, Berneker SEW 65, Vasmer RS VI 180 (o zasięgu rośliny), REW I 96. T.Sz. — F.S.

bl'uzgati *bl'uzgajo* 'tryskać, chlustać, effundere (effundi) cum strepitu', przen. 'pleść niedorzeczności, paplać, ineptire'; perf. **bl'uzgnōti**

~ pol. *bluzgać -am* 'tryskać, chlustać, rozpryskiwać się', u L. w tym znaczeniu nie notowane, XVI—XVIII w. 'pleść niedorzeczności, bredzić głupstwa, bzdurzyć, paplać, bajać';

śle. *bljūzgati -gam* 'brodzić w błocie, chlupać, pluskać', sch. od XVIII w. *bljūzgati bljūzgām*, *bljūzgati bljūzgām* 'chlustać, tryskać, chlupotać (effundi cum strepitu), człapać po błocie w przemoczonym obuwiu, lać (o deszczu); pleść niedorzeczności, paplać (ineptire)';

ros. dial. zach. *блѣзгамъ* 'bredzić niedorzeczności, paplać'. ~

W podobnym znaczeniu zaświadczony w pol. i sch. wariant z bezdźwięcznym wygósem pierwiastka *bl'ušćati*, *bl'ušćiti*: stpol. *bluszczęć* 'bluzgać, tryskać, o krwi' (XVI—XVIII w.), sch. dial. *bljūšteti -tim* : *bljūštiti* 'wydzielać się, ciec silniej (o plwocinie)', *bljūštiti* 'rzucić, wyrzec coś niestosownego'.

Por. derywowane wstecznie: pol. *bluzg* 'wytrysk, chlupnięcie, bryzg', śle. *bljūzga* 'chlapanina, płynne błoto', sch. dial. *bljūzga* : *bljūzga* 'ulewny deszcz, grząskie błoto'.

Perf. **bl'uzgnōti**: pol. *bluz(g)nąć* 'trysnąć, chlusnąć, rozprysnąć się';

śle. *bljūsniiti bljūsniem* : *bljūsniiti kaj* 'wyrwać się gwałtownie z jakąś uwagą' (też dial., Tominec Črni vrh), sch. *bljūznuti -nem* 'buchnąć, wytrysnąć (np. o wodzie, krwi, ogniu)', dial. też *bljūsnuti*, *bljūhnuti*;

ukr. *блѣзнути -ну* 'buchnąć, trysnąć; wyrzec, wygadać, palnąć jakieś słowo', u Żel. też *блѣзнути* 'wytrysnąć, wybuchnąć', *блѣзнути* 'buchnąć, trysnąć', dial. bojkowskie *бл'узнути с оуи* 'powiedzieć coś obraźliwego, zuchwałego' (Slav. Leks. 83).

Pierwiastek ten sam co w *bl'vati bl'ujo* (zob.), z ekspresywnym *-zg-* (wymieniającym się z *-g-* jak *-sk-* z *-k-*, zob. Meillet SC 215). Dokładny odpowiednik: lit. *bliauzgōti* 'pleść niedorzeczności, bajać', por. też *bliaūzyti*, *bliaūzti* 3 sg. *bliaūzgia* 'ts.', *blūzgēti* 'o odgłosie przy stukaniu, drapaniu', łot. *blaužģēt blaužģu* 'brzęczeć, trzeszczeć, stukać, rozbrzmiewać; gadać, paplać', *blūžģēt* 'pluskać (się)'.

Buga RFV LXX 101, Machek Studie 15, 17, Otrębski LP I 123—4.

T.Sz. — F.S.

bl'uzgnęti zob. bl'uzgati

bl'uzna zob. blizna I

bl'uzniti bl'uzn'o 'pleść niedorzeczności, bredzić, bając, ineptire'

~ pol. *bluźnić* 'uwłaczać temu, co jest przez religię uważane za święte, uragać, blasphemare, maledicere' od XV w., w XVI w. też 'lżyć, obrażać, spotwarzać' (poza sferą wiary i religii), dial. 'przeklinać; mówić głupstwa, opowiadać o sprośnych, nieprzyzwoitych sprawach; marnować czas, żyć nieporządnie' (Karłowicz SGP, Nitsch DPŚ, Szymczak Domaniewek), czes. *blouzniti* 'bredzić, np. w gorączce, mówić od rzeczy; marzyć', dial. *bl'uznit'*, *blúznit'* 'mówić od rzeczy o nieprzyzwoitych sprawach; paplać; łajać kogoś' (Bartoś DSM, Jungmann, Svěrák Karlovice), śl. *blúznit'* 'bredzić w gorączce; marzyć, śnić';

ukr. *блюзніти -ню -нію* 'blasphemare' (już Leks. Zyz. 1596, s. 99; zapewniać z pol.), brus. *блюзніць* 'mówić głupstwa', *блюзніцца* 'śnić się, roić się', u Nosoviča *блюзніць блюзніо блюзнію* 'mówić głupstwa; blasphemare'. ~

Por. 1. z nagłosem bezdźwięcznym: czes. *plisniti* 'łajać, strofować kogoś', dial. pld.-wsch. *plizniti* 'ts.', śl. dial. *plúznit'* 'plotkować, paplać, bredzić' (Kálal);

2. z uproszczeniem nagłosowej grupy spółgł.: czes. dial. wsch. *louzniti* 'łajać' (Přír. slov.).

W niewątpliwym związku z *bl'ovati bl'ujō, bl'uzgati*. Pierwotnie więc 'wyrzucać z siebie płwociny, wymiociny' > 'pluć słowami, pleść niedorzeczności, bzdurzyć'. Bezpośrednią podstawę stanowiło chyba nomen *bl'u-znъ*, por. pol. dial. wyjątkowe *bluźń* (Karłowicz SGP: okolice Pińczowa) o znaczeniu niepewnym, może 'zły, nieprzyzwoity postępek, uczynek', stpol. wyjątkowe XV w. *bluźny* 'obelżywy, bluźnierczy'.

Baudouin de Courtenay PF III 472, Brückner IF XXIII 217, Sławski SE I 35. — Machek ES 35 uważał za ekspresywny nowotwór od *blōditi*. Mało prawdopodobne. T.Sz. — F.S.

bl'obotati bl'obot'o 'niewyraźnie, niezrozumiale mówić, bełkotać, mamrotać' (: 'paplać bzdury');

'o odgłosie gotującej się albo płynącej wody, bulgotać, szemrać' ~ pol. dial. *bełkotać -oce* 'gulgotać, o głosie indyka', *bolbotać -ocę* 'jąkać się, niewyraźnie, niezrozumiale mówić, bełkotać, mamrotać' (Karłowicz SGP: Mazowsze, okolice Tykocina), u L. z końca XVIII w. 'mącić, mieszać płyn', kasz.-śl. *b*ulb*otac -ocę* 'mówić szybko, niewyraźnie, bełkotać; chlapać się w wodzie, babrać się w błocie, mieszać płyny', dłuż. dial. *blubotas* 'bulgotać, wrzeć; szemrać (o płynącej wodzie); bełkotać, jąkać się', czes. dawniejsze *blbotati -tám* 'bulgotać, kipieć, wrzeć; bełkotać, jąkać się' (Jungmann), dial. *bl'obotat : blbotat -oce* 'bulgotać, wrzeć; szemrać, o wodzie' (Bartoś DSM, Malina Mistrice), śl. *blbotat' -oce* 'o odgłosie wody wrzącej lub płynącej, bulgotać, bełkotać', dial. też 'paplać, gadać, jąkać się' (Kálal);

maced. dial. *болботи* 'huczy, rozlega się (o dźwięku)';

ros. dial. *болботать -бочу -бочеи* 'mamrotać, bełkotać, mówić niezrozumiale; pleść bzdury, paplać' (nie tylko zach. jak u Dala, ale też na Uralu, SRNG), ukr. dial. *болботати -очу -очеи* 'niewyraźnie mówić; paplać, trąjkotać, gadać', brus. *балбатать -ачу -ачаи* 'pleść bzdury, paplać, trąjkotać; bełkotać, krzyczeć niezrozumiale; gulgotać, o indyku'. ~

Stąd nomen actionis albo nomen agentis *błbotz*: pol. dial. *bolbot* 'bełkot, niezrozumiałe mówienie' (Karłowicz SGP: okolice Tykocina), kasz.-śl. *bulbot*, *b*ulb*ot* 'człowiek wiele i prędko mówiący; mówiący niewyraźnie; mówienie szybkie, niezrozumiałe' (Karłowicz l. c.), śl. *blbot -u* 'bulgot, bulgotanie, szemranie';

ukr. dial. *болбѠм* : *бѠлбѠм* 'gadula, papla'.

Por. należące tu słabo zaświadczone chyba późniejsze innowacje:

błbotati: śl. *blbat*' 'bulgotać, szemrać', czes. dial. moraw. *bl'ptat* 'rozgotowywać się', *roz-blptané jídlo* 'rozgotowane jedzenie' (Machek ES 35);

błbati: dłuż. dial. *bulbaš* 'toczyć się z łoskotem';

błbz: czes. *blb*, *blbec -bec* 'kretyn, głupiec, idiota, matoł', *blbý* 'głupi, szalony', śl. *blbý* 'ts.' (pierwotnie 'człowiek niezrozumiałe, niewyraźnie mówiący', por. łac. *balbus* 'człowiek bełkoczący, bełkotliwy', stpol. u Mączyńskiego *bałbod* 'ts.', zob. *bolbotati* i Machek ES 34);

błblati: śl. dial. *blblati -dm* 'wydawać chlupocące dźwięki (o cieknącej lub wrzącej wodzie), bulgotać, szemrać; paplać, gadać; jąkać się, bełkotać' (Kálal, Jungmann), *blbla blbla!* o nieartykułowanych dźwiękach człowieka, któremu wycięto język (Schulze KZ L 129);

błboliti: bułg. *бълболѧ -uu*, dial. też *бълболѧ*, *блбѠлѧ* 'szemrać, bulgotać (o płynącej wodzie)', dial. 'mówić cicho, niejasno, niepoprawnie'.

Dźwkn. Pierwiastek *błb-* (: *bolb-* : *bleb-* zob. *bolbotati*, *bolboliti*, *bolboniti*, *bolbositi*, *blebetati*). Por. łot. *bulbulēt* 'bić, grzmocić; huczeć, dudnić; krzyczeć, wołać', łac. *bilbere* 'bulgotać, o płynach'. Inne odpowiedniki ie. pod *bolbotati*, *blebetati*.

Beneker SEW 117, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 166—7. — V. Machek, Zeitschrift für celtische Philologie XXVIII, 1960, 68—9, ES² 56 łączył czes. *blbý* z stirl. *borb*, *borp* 'stultus' z ie. **burbos*. Nie widać podstaw.

T.Sz. — F.S.

błčati *błčŏ* dial. zach. 'o ogniu: palić się gwałtownie, huczeć, buzować'

~ pol. dial. podhal. *bełceć* 'palić się gwałtownie, huczeć, buzować', czes. dawne *blčeti blčí*, dial. *blčēt*, *blčāt blčím* 'ts.' (Bartoš DSM, Malina Mistřice), na wsch. Morawach: *ohēň vy-blčāl* 'wybuchnął' (Bartoš l. c.), śl. *blčāt blčí* 'palić się płomieniem, płonąć, pałać'. ~

Dźwkn., do rodziny *błkati* (zob.).

K.P. — F.S.

błkati *błčŏ* : *błkajŏ* dial. pñ. 'o odgłosie płonącego ognia, poruszonej, mąconej, wrzącej wody', 'bełkotać, paplać, gadać', perf. **błkŏti**

~ pol. dawne *bełkać bełcze* 'mącić płyn przez nagłe poruszenie' (L. XVIII w.), dłuż. dawne *bałchaš -cham* 'paplać, trajkotać', czes. *blkati* 'buchać w górę, o płomieniu; migotliwie płonąć', moraw. *blkat blká* też 'o bulgotaniu przy wrzeniu' (Bartoš DSM), *blkat* 'bełkotać, bulgotać, szemrać', 'migotać' (Bélič Dol.), śl. *blkat' -á* : *blkat' -a* 'palić się płomieniem, płonąć, pałać', dial. wg Kálala też 'bełkotać, bulgotać';

ros. dial. *бѠлкатъ -каю* 'paplać, gadać' (SRNG, Dal), ukr. *бѠвкату -каю* 'dzwonić; paplać, gadać, pleść', brus. dial. *бѠвкауъ* 'o odgłosie przy zanurzeniu w wodzie (np. o kamieniu rzuconym do wody, plusku ryby)'. ~

W pñ.słow. nie zaświadczone, w sch. *błk-* > *buk-*, a więc *błkati* znalazłyby się z *bukati* (zob.).

Perf. *blkŏti*: stpol. XV w. *bełknienie* 'plusk wody, sonus aquae pulsae', *wz-bełknać* 'wzbąć się (o dymie)', śl. *bl'knut* 'buchnąć płomieniem, zapłonąć';

ros. dial. *бѣлкнуть* : *бѣлкнуть* 'wyrapać, palnąć coś niestosownego', ukr. *бѣлкнути* 'zadzźwięczeć, zadzwonić; palnąć głupstwo, chlapnąć', brus. dial. *бѣлкнуць* perf. do *бѣлкаць*.

Dźwkn. Por. interiekcje: czes. dial. moraw. *bl̩k!* 'odgłos buchającego płomienia', sła. *bl'k!* : *bl̩k!* 'ts.', ukr. *боск!* 'brzdęk!, trzask!', brus. *боск!* 'o dźwięku przy wpadnięciu czegoś do wody, plusk!'. — Tego samego typu dźwkn.: dniem. *bulken*, hol. *bulken* 'ryczeć', stang. *baelcan* 'krzyczeć', ang. *belch* 'buchać (o ogniu, dymie), miotać, wyrzucać z siebie (ogień, lawę, dym)'.
K.P. — F.S.

bl̩kno̩ti zob. bl̩kati

bl̩kotati *bl̩kot'o* dial. zach. 'o głuchych, gardłowych dźwiękach, bulgotać; mówić niewyraźnie, niezrozumiale'; 'o palącym się gwałtownie ogniu'

~ pol. *belkotać* (rzadko *belgotać* znane też dial., notowane od XVIII w.) *belkocę* : *belkoczę* 'mówić niewyraźnie, niezrozumiale, jąkać się', w ogóle 'o głuchych, gardłowych dźwiękach' od XVI w., stpol. *belkotać belkocę* (dial. również *belkotam*), też 'o mowie dziecka' (XVI w.), 'o palącym się gwałtownie ogniu' (XVI w., zob. *bl̩cati*), czes. *bl̩kotati -otá* (dial. *-oce*) 'bulgotać, np. o potoku, o wodzie wrzącej; szemrać', dial. też 'niewyraźnie, niezrozumiale mówić; migać, migotać, o świetle' (Malina Mistrice, Bartoš DSM), sła. *bl̩kotat!* *-oce* 'palić się płomieniem, płonąć', dial. wg Kálala też 'bulgotać, o głuchych, gardłowych dźwiękach'. ~

Por. ukr. *бѣлкотати -кочу -кочеи* : *бѣлкотати -кочу -котіи* 'niezrozumiale, niewyraźnie gadać'.

Do rodziny *bl̩kati*, *bl̩cati*, zob. s. 52—3.

K.P. — F.S.

bl̩kotz̩ dial. pln. 'bulgotanie, głuche gardłowe dźwięki, niewyraźna niezrozumiała mowa': 'człowiek mówiący niewyraźnie, niezrozumiale, jąkała'

~ pol. *belkot -tu* (rzadko *belgot*, przede wszystkim dial.) 'niezrozumiała, niewyraźna mowa, jąkanie się', w ogóle 'głuche gardłowe dźwięki', 'szum, szemranie (wody)', w XVII w. u L.: *wrzące belkoty z Etny* 'bulgotanie, gulgotanie', dial. też 'mieszanina wódki z wodą' (Karlłowicz SGP: Chełmskie), już w XVI w. jako nomen agentis 'człowiek, który zacina się w mowie, mówi niewyraźnie, jąkała' (SP XVI IBL) i dziś 'człowiek prędko i niewyraźnie mówiący', dial. 'jąkała' (Tomaszewski GŁ, Olesch Sankt Annaberg), czes. dial. laskie *belkot* 'człowiek belkocący' (Lamprecht Opava), sła. *bl̩kot* 'palenie się płomieniem';

ukr. dial. u Bojków *бѣлкоту* pl. 'spienione fale' (Onyškevyč Slav. Leks. 84), por. ukr. *бѣлким -коту* 'paplanina, gadanie, gaworzenie'. ~

Nomen actionis i nomen agentis do *bl̩kotati*.

K.P. — F.S.

bl̩kz̩ *bl̩ka* dial. zach. 'huczenie, huk, łoskot', 'topiel wodna, wir', 'słup ognia, buchające płomienie'

~ pol. *belk -ku* 'topiel wodna, wir, gurgles' od XV w. i dziś dial. 'głęboka woda koło młyna; woda spadająca na turbinę koła młyńskiego' (Szymczak Domaniewek), spotykane też w nazwach topograficznych (Ślaski PF VIII 528—9), w XV w. także 'bujny ogień' ('intensus ignis'), może raczej 'o buchnięciu ognia' zob. *bl̩cati*, tu też zapewne (zob. jednak bliskie semantycznie i morfologicznie odpowiedniki ie. u Pokornego IEW 125—6) pln.-wsch. *belk*, *belch* 'brzech', MAGP VIII m. 371, czes. dial. moraw. *bl̩k* 'dźwięk buchającego płomienia, wrzącej bulgocącej wody', sła. *bl̩k -ku* 'ogień, płomień, słup ognia, pożar; palenie się płomieniem', dial. też 'trzask, łoskot'. ~

Zaliczane tu zwykle (np. Berneker SEW 117) sch. *būk* 'hałas, huk, szum zwłaszcza płynącej wody, fal morskich', 'miejsce, gdzie woda spada hucząc, siklawą' należy raczej do *bukati*, *bućati* (zob.), wskazuje na to wyraźnie brak postaci *błk-* w pld.słow.

Por. pol. dial. *belko* 'wir, topiel' (Karłowicz SGP: Podhale), stpol. *betoh* 'ts.' (SP XVI IBL), dial. 'błoto' (Karłowicz SGP: Mazowsze); ukr. dial. *bosu* 'hole in the creek' (**błkjs*, Rudnyćkyj ED 2, 158).

Pierwotnie nomen actionis do *błkati*, *błćati*. Znaczenie 'wir, topiel wodna, głęboka woda' to nomen acti, nomen loci < nomen actionis: 'huczenie, łoskot spienionych fal' > 'wir, topiel, odmęt'. Por. *błtō* < *błtati*.

Ślaski PF VIII 528—9.

K.P. — F.S.

блнѣ zob. **belnѣ**

блtati *блtajo* dial. 'mącić, mieszać ciecz; pluskać, uderzać po wodzie', przen. 'paplać, trajkotać, mówić bez sensu'

~ pol. *beltać* *beltam* 'mącić ciecz, płyn; mieszać, klócić', *beltać się* 'o płynach: poruszać się wydając charakterystyczny odgłos; wisząc luźno, poruszać się' u L. nie notowane, dial. oprócz postaci *beltać* 'mącić wodę, klócić, mieszać' (u Karłowicza SGP z okolic Krakowa, Bochni, Nowego Sącza, z ziemi dobrzyńskiej) też *boŭtać* (z *āl* < *el*, np. na północ od Tarnowa, Nitsch WP IV 32) i może pod wpływem ruskim *boltać*, *bóltać* 'mącić, burzyć wodę; hałaśliwie mieszać wodę drążkiem w celu wystraszenia z kryjówek ryb i zapędzenia ich do sieci' (Karłowicz l. c. z Litwy, z okolic Tykocina, Augustowa);

ros. *болтáть болтáю* 'wstrząsać, mącić ciecz, mieszać, klócić, beltać; kołysać, machać, np. rękami, nogami; gadać, paplać, trajkotać', *болтáться* 'kołysać się, chybotać się; wałęsać się, włóczyć się', dial. 'łowić ryby' (SRNG), ukr. *бóптáти бóптáю* 'wstrząsać, mącić, mieszać (ciecz)', dial. też 'gadać, paplać' (Żel.), *бóптáтися* 'pluskać się', brus. *бóйтáць бóйтáю* 'mącić, mieszać ciecz, pluskać, uderzać po wodzie', dial. u Nosoviča *байтáць* też 'kołysać; pleść niedorzeczności, paplać'. ~

Może należy tu też bułg. dial. *блtам*: *блtам*, *блtам* 'błąkać się, wałęsać się; chodzić ociężale, męczyć się, nużyć się; mówić bez sensu, majaczyć' (BER I 58, BDial. I 71, II 71).

Por. też zapewne wtórne odczasownikowe interieckeje: ukr. *бóпт!* *бóпть!* 'o upadku w wodę, o plusku wody', brus. *бóйт!* 'plusk!'.

Z dźwięcznym wygłosem rdzenia: pol. dial. *beltać*: *boldać* 'o płynach: mącić, mieszać' (Szymczak Domaniewek), por. pol. *belkotać*: *belgotać* (zob. *błkati*, *błkotati*).

Dźwkn. Por. lit. *bildė'ti* 'łoskotać, dudnić, huczeć, grzmieć' i w podobnych znaczeniach śrwn. *buldern*, *boldern*, niem. *poltern*, norw. dial. *baldra*.

Ślaski PF VIII 528—9, Berneker SEW 118, Sławski SE I 30.

Zob. *błćati*, *błkati*, *błkotati*.

K.P. — F.S.

блtѣ 1. *блtа* 'mącenie, bełtanie cieczy; szum, plusk; drążek rybacki do naganiania ryb do sieci'

~ pol. *belć* *beltu* 'szum, plusk; drag, którym rybacy naganiają ryby do sieci' (dial. w tym ostatnim znaczeniu też *bolć* z okolic Tykocina, Karłowicz SGP; może pod wpływem ruskim), u L. nie notowane, u Karłowicza l. c. także *belty* pl. 'męty, lura, mieszanina';

ros. dial. *бóлт* *бóлтá* 'narzędzie do mącenia, bełtania cieczy, wapna, mątew, mieszańdo; drag rybacki do naganiania ryb do sieci', u Dala też nomen

actionis do *bołmám̃* (zob. *błtati*), ukr. *бóем бoemá* (dial. też gen. sg. *бóема*) 'drąg rybacki, narzędzie do mieszania, bełtania' (Hrinčenko, Żel., Leks. Poleszja 79), brus. dial. *бóым бóйма* 'narzędzie do mieszania cieczy'. ~
Nomen actionis i nomen instrumenti do *błtati* (zob.).

Berneker SEW 118, Rudnyčkyj ED 157—8. — Ale pol. *bełt* 'strzała, poeisk' od XV w. (z pol.: strus. *bołm* 'strzała') wbrew Brücknerowi SE 20 chyba nie rodzime, por. w tym samym znaczeniu szwedz. *bult*, średniem. *bolte*. — Z dniem. *bolte* też ros. *бóлм бołmá* 'gruby żelazny gwóźdź, sworzeń' (Vasmer REW I 104—5, który niesłusznie jednak uważa za pożyczkę też *бóлм* 'narzędzie rybackie', por. też WS III 201). K.P. — F.S.

błt̃ 2. *błta* 'odmęt, otchłań, bezdeń, przepaść (wodna)'

~ pol. dial. *bełt* 'wir w wodzie' (Łopaciński PF V 696: okolice Lublina), por. nazwę głębokiego jeziora w dawnych Prusach Królewskich *Bełcik*; śl. *bólt* m. 'przepaść, parów, wądół'. ~

Do *błtati*. Co do rozwoju znaczenia por. pol. *odmęt* : *mącić*, psł. *motiti*. Co do nazwy jeziora por. nazwy polskich jezior *Głęboczek*, *Głęboczko* : *głębokz*. Śląski PF VIII 528—9. F.S.

bł'za zob. **bł'z̃**

bł'z̃ *bł'za* : **bł'za** f. pln. 'coś błyszczącego, białego'

bł'z̃: ~ stpol. od XV w. *Bełz* NO (SSNO), też NM;

ukr. dial. *бeз* 'głęboki, ciemny wąwóz z urwistymi zboczami' (Marusenko Polesze 215), *бeз* : *бeýc* 'przepaść, otchłań; głębia, głębina' (Slav. Leks. 71, 74), *Бeлз* NM. ~

bł'za: ~ stpol. od XV w. *Bełza* NO, *Bełza* : *Bełza* NM;

ukr. dial. *бeзa* : *бeзa* 'przepaść, otchłań; głębia, głębina; stromy brzeg rzeki' (Marusenko Polesze 215, Slav. Leks. 71), *бeýza* 'miejsce nie do przejścia; przepaść bezdenna' (Slav. Leks. 74), *Бeлa* NW. ~

Por. pol. dial. *bełzy* (*bełzy*) się 'bieli się' (Brückner SE 20).

Może do ie. *bhl̥g-* : *bhelg-* : *bheleg-* 'błyszczeć' (Pokorny IEW 124—5, zob. *bolg̃* 1.). Wyrazy słow. wskazywałyby na wariant z -g-, por. zaliczane tu także łot. *blāzt* 'połyskiwać, błyszczeć'.

Brückner SE 20, Rudnyčkyj ED 101, Warchoł Nazwy miast Lubelszczyzny, 21—3. W.B.

bo part. wzmacniająca, uwydatniająca, zapewniająca, potwierdzająca; part. zespalająca współrzędnie dwa zdania, z odcieniem przyczynowo-wynikowym > spójnik przyczynowy

~ pol. *bo* spójnik zespalający zdania lub ich części wyrażające przyczynę, wyjaśnienie, rozwinięcie, skutek 'quia, quoniam, quod, nam, enim' od XIV w., part. wzmacniająca, uwydatniająca (też rzadko w funkcji part. pytajnej 'czy'), w funkcji part. wzmacniającej, uwydatniającej dobrze zaświadczone już w stpol. (wg Klemensiewicza GHJP 485 'oczywiście, zaiste, właśnie tak, ależ tak'), też w pozycji enklitycznej na drugim miejscu w zdaniu (dziś przestarz.), kasz. także jako interi. na wyrażenie ostrzeżenia, dłuż. dawne XVII w. *bo* part. enklityczna, też spójnik, wskaźnik zespolenia przyczynowego, głuź. dawne (Pfuhl) *bo* 'ponieważ, albowiem' (spójnik przyczynowy), czes. dial. laskie *bo* spójnik przyczynowy 'gdyż, ponieważ, bowiem', part. wzmacniająca 'oczywiście, zaiste' (wg Bauera, zob. niżej, polonizm), stczes. wyjątkowe *bo* spójnik przyczynowy 'nam, enim' (por. Flajshans LF LIX 403), śl. dial. *bo* (Stanislav Liptov 482) spójnik przyczynowy 'ponieważ,

gdyż, bowiem' (w jęz. liter. tylko poet.), szczególnie częste na wschodzie (tu też spójnik wprowadzający zdanie dopełnieniowe 'ze'), dial. również jako part. wzmacniająca równa *ba* 'oczywiście, no tak, ba';

sch. dial. *bo* part. przyczynowa 'bowiem, enim' na drugim miejscu w zdaniu (u Vuka z Dubrownika), part. wzmacniająca spójniki przyczynowe: *zašto bo*, *jer bo* (u Vuka z Wojwodiny), w funkcji partykuły w znaczeniu przyczynowym, uzasadniającym, wyjaśniającym 'enim' na drugim miejscu w zdaniu od XII w. (dziś przestarz.), też w ogóle part. wzmacniająca, np. spójniki przyczynowe, w RSAN również *bô!* dial. 'wołanie przy gonieniu bydła', scs. *so* part. o znaczeniu najczęściej wyjaśniającym zwykle uzasadniającym, przyczynowym ('bowiem, enim, γάρ, δέ'), też wynikowym, skutkowym, niekiedy także part. nawiązująca, wzmacniająca, potwierdzająca 'bowiem, enim', bułg. dial. *bo* part. uogólniająca, nieokreślona, tylko przed num. *edin* w funkcji zaímka nieokreślonego: *bo-edin* 'jakiś, pewien, jeden' (Mladenov BTR), rodopskie *буднóи*, *буднóи* 'kiedys' (IIBE IV 70, BDial. II 133) < **bo-ednožь*, maced. dial. *bo-edin* 'ktoś, jakiś; nikt, żaden';

strus. *so* XI—XVI w. part. (stawiana po pierwszym akcentowanym wyrazie zdania) nawiązująca, przyłączająca zdanie przyczynowe 'bowiem, enim', też part. wzmacniająca, podkreślająca, modalna 'bowiem, zaiste, naprawdę, enim', ros. dawne poet. *bo* part. przyczynowa stawiana na drugim miejscu w zdaniu 'ponieważ, gdyż, bowiem' (cs.), dial. zaczynający zdanie spójnik przyczynowy 'gdyż, ponieważ' (smoleńskie), spójnik warunkowy 'jeśli' (ołonieckie), także part. wzmacniająca, pobudzająca (nie tylko kurskie, woroneskie, ale także ołonieckie, SRNG), ukr. *bo* spójnik zespalający zdania wyrażające przyczynę, uzasadnienie, motywację 'ponieważ, gdyż' (stawiany na pierwszym miejscu), part. wzmacniająca, podkreślająca, pobudzająca (stawiana po pierwszym wyrazie akcentowanym) np. *udú-bo* 'idźże', brus. *bo* 'ts.' (w obu funkcjach), ustalenie się początkowego miejsca *bo* w zdaniach przyczynowych w ukr. i brus. (od XVI w.) przypisuje się wpływowi pol. (Bauer p. niżej). ~

Dokładne odpowiedniki ie.: lit. *bà* 'oczywiście, przecież, gdyż; part. pytajna' (: *ar-bà* 'albo'), łot. *ba* 'enklityczna part. wzmacniająca' (: *ne-ba* 'spójnik przyczynowy i przeciwstawny'), orm. *ba* 'part. uwydatniająca', goc. *ba* 'enklityczna part. warunkowa'. — Prapokrewne psł. *ba* (zob.). — Z wokalizmem *-e* (por. *-go* : *že*, *no* : *ne-*, Meillet MSL XX 91): lit. *bè* 'i; zapewne; part. pytajna', dial. 'gdyż, ponieważ', stprus. *bhe* 'i': *be-ggi* 'ponieważ, gdyż'.

Maretić Rad JAZU LXXXIX 104—16, Rozwadowski WP II 119, Buga RFV LXX 101, Trautmann BSW 22—3, Čerkasova UZIS IX 8—26, Klemensiewicz GHJP 485, Bauer Studie ze slov. jazykovědy, 1958, 79—92, Bauerová ib. 93—101. — Por. Mirčev Maked. Pregled VIII 2, 9—22.

Zob. *abo*, *ibo*.

L.B. — F.S.

bobakъ zob. **bobo**

bobikъ *bobika* dial. pñ. dem. od *bobъ*

~ stpol. *bobik* (SP XVI IBL), dziś dial. *bobik* (Karlovec SGP), kasz. pñ.-zach. *bobik* (Sychta SK), głuź. *bobik* (Pfuhl), stczes. *bobik* już w XIV w., sła. *bóvik -ka*;

ros. tylko w SIAN *бóвик*, ukr. *бóвик -ка*. ~

W pñ.słow. dobrze zaświadczony *bobъсь*: sch. *bòbae bòpca*, bułg. *bóбeц*, maced. *бóбeц*.

Dem. od *bobъ*, o suf. *-ikъ*, *-ьсь* zob. s. 90—1, 100.

T.Sz. — F.S.

bobisko zob. **bobišće**

bobišće : **bobovišće** zach., pld., ukr.: zach. i ukr. też **bobisko** : **bobovisko** 'pole bobowe, rzyśko bobowe'

bobišće: ~ pol. dial. śli. *b*óbišće*, głuź. *bobišćo*, czes. dial. i dawne *bobiště* (Kott Dod. DSM, Jungmann);

śle. *bobišće*, sch. dial. *böbište* (RSAN), bułg. dial. *бобуше* (BER), w Rodopach *бобуше* (Stojčev BDial. V 156). ~

bobovišće: ~ pol. dial. kasz. *b*ob*óvišće*, głuź. *bobojšćo*, czes. *boboviště*; śle. *bobovišće*, sch. dial. *böbovište* (RSAN, też NM);

ukr. (Żel.) *бобовіше*. ~

bobisko: ~ czes. dial. moraw. *bobisko*. ~

bobovisko: ~ pol. dawne *bobowisko* (Kn., L.), kasz. *b*ob*óvisk*o*, śla. *bóbovisko*; ukr. (Żel.) *бобовіско*. ~

Nomina loci od *boba*, o suf. *-išće*, *-isko* zob. s. 95—7. Co do postaci *bob-ov-išće* por. **synonimiczne** *bob-en-išće*: kasz. *bobúišće*, bułg. dial. *бобнуше* (Gerov Dop.), głuź. *bobownišćo*, czes. dial. *bobovnisko*. Zob. adi. *bobovz* (tu też o *bobvna*).

T.Sz. — F.S.

bobo : **bobakz** dial. zach. 'strach, straszycło, którym się straszy dzieci'

bobo: ~ pol. dawne (Kn. i w XVIII w. u L.) i dial. *bobo* 'straszydło, strach, którym straszy się małe dzieci', dziś tylko pieszczotliwie na określenie 'małego dziecka, niemowlęcia', dłuź. dial. *bobo* 'straszydło', głuź. *bobo*, *boba* 'ts.' (Pfuhl), śla. *bobo* 'straszak, widmo, mara' (wyraz, którym się straszy dzieci). ~

bobakz: ~ pol. dial. *bobak*, *bobák* 'straszydło' (wyraz używany do straszania dzieci), *bobák* też 'coś nieokreślonego i fantastycznego', por. także np. *babok* 'strach, straszycło', 'smark' (Karlóvicz SGP), dłuź. dial. *bobak* 'straszydło, którym się straszy małe dzieci', też jako określenie 'płochliwego, tchórzliwego dziecka' (Muka), głuź. *bobak* 'straszydło, upiór, widmo' (też dial., Michalk Neustadt), czes. dial. *bobák* (: *babák*) 'straszydło', 'człowiek tchórzliwy, płochliwy, stroniący od ludzi' (Bartoš DSM, Machek ES² 74), śla. *dziec bobák* 'straszydło, straszak'. ~

Por. inne, niejednolite znaczeniowo wyrazy z mowy dziecięcej: sch. *bóba* *dziec*. 'drobne słodycze' (RSAN), bułg. dial. *бобо* *dziec*. 'wszystko, co słodkie (cukier, owoce)', maced. *бобо* *dziec*. 'ziarnisty pokarm', ros. *бобо*, *dziec*. 'boli', dial. *боба*, *бобка* 'rodzaj zabawy dziecięcej', 'dziecięca koszulka' (Dał, SRNG).

Wyraz z mowy dziecięcej mający bliskie nawiązania ie.: lit. *babaũžė* 'strach, straszycło, którym straszy się dzieci', łot. *babs* 'ts.', włos. *babau* 'straszydło' (inne nawiązania zob. Machek l. c.); franc. *diec. bobo* o 'małym bólu', niem. dial. *bobo* 'podex' (Grimm DW II 199). Co do znaczenia 'dziecko' por. tego samego typu franc. *bébé*, ang. *baby*, zob. Sławski SE I 38.

Fraenkel LEW 29. Zob. *buba*.

T.Sz.

boboniti *bobon'o* : **baboniti** *babon'o* 'mruczeć, mamrotać; huczeć; wróżyć' ~ czes. dial. moraw. *babónit* (= *babónat*, *babócat*) 'chodźć bez celu, wałęśać się, zwłaszcza w ciemności' (Gregor Slav.-buč. 16), *babónat* 'gapić się', śla. dial. moraw. *babonit* 'patrzyć wścibsko albo nie w porę' (Machek ES 20—1);

sch. *bobónjiti -njim* 'mówić głuchym, przytłumionym głosem' (= *bobónjati*), 'huczeć, szumieć, np. w uszach' (wyjątkowo już w XVI w. *bobóniti* 'rozlegać się, brzmieć, szumieć'), *bobónjati* 'mruczeć, mamrotać; gwarzyć,

gadać' (RSAN, RJAZ), bułg. dial. *бобоним* 'mówić grubym, gardłowym głosem' (BER I 59);

ros. dial. *бобонить* 'mówić głośno, ale niezrozumiale', ukr. dial. (Ukraina Zakarpacka) *бобоніти -нію -нію* 'wróżyć'. ~

Z tym samym pierwiastkiem: głuź. *boblić -lu* 'wrzeć, gotować się', sło. *bobljati -ljâm* 'bulgotać, o wodzie w czasie wrzenia', dial. 'mówić niezrozumiale, mamrotać; śpiewać zmienionym głosem, niewyraźnie; kolędować' (Plet.; o czasownikach na *-zliti, -oliti* zob. s. 53—4).

Dźwkn. Budowa jak w psł. dial. *gomoniti, romoniti*. Por. z tym samym dźwkn. pierwiastkiem: stind. *bababā-kr-* 'robić szelest podobny do trzaskania ognia', gr. βαβαῖ interi. zdumienia 'och, oj', βαβαζω 'paplam, gadam', łac. *babulus* 'samochwał', dniem. *babbeln* 'papać, gadać', stisl. *babba* 'ts.'

Zob. *bobonъ, bobotati : babotati, bzbati*.

Berneker SEW I 36—7.

F.S. — T.Sz.

bobonъ : babonъ, zabobonъ : zababonъ dial. pñ. 'gusła, czary, przesady' (zwykle w pl.)

bobonъ : babonъ: ~ stczes. *bobonek, pobonek* zwykle w pl. 'gusła, czary' (por. moraw. *zábonek* 'przesąd'), sła. lud. *bobón, bobóna, babona* 'ts.', por. czes. dial. moraw. *boboník* 'czarodziej', *bobonica* 'czarownica';

strus. *бѡбѡны : пѡбѡны* pl. 'czary, gusła', ukr. dial. *бобона* 'ts.' (Zel). ~ **zabobonъ : zababonъ**: ~ pol. *zabobon* (dial. też *zababon*), zwykle w pl. *zabobony* od XV w. 'gusła, czary, przesady', czes. dial. *zábobony : zababony, zábobonky : zábabonky* pl. też 'bajki, bajdy, zmyślenia', sła. lud. *zábobonky* pl. 'przesądne zwyczaj, powiedzenia, gusła';

ros. dial. *зѡбѡбѡны* pl. 'gusła, czary, przesady; bajki, bajdy, bzdury', ukr. *зѡбѡбѡн* (u Żelechowskiego *зѡбѡбѡн*), zwykle pl. *зѡбѡбѡну* 'przesady, gusła', brus. *зѡбѡбѡны* pl. też 'bzdury, próżne wymysły'. ~

Najprawdopodobniej derywaty wsteczne od *boboniti, baboniti* (zob.), *zaboboniti, zababoniti*, por. sch. *zabobóniti -nim : zabobónjiti* 'powiedzieć coś głębokim, ponurym głosem; zadudnić; zamruczeć, zabelkotać' (RSAN). Co do rozwoju znaczenia por. pol. dial. *babry* pl. 'zabobony, czary', *babrać* 'czarować mleko' (należące do tego samego pierwiastka) i psł. *babji* 'czarownik, znachor' : *bajati*. — Ze słow.: węg. *babona* 'przesąd, zabobon' (od XVI w.), rum. *bobóne* 'czary, gusła'.

Baudouin de Courtenay Szkice 437, Iljinskij RFV LXII 237, Berneker SEW I 36—7, Kniezsa MNSJ I 1, 70—1, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 160. F.S.

bobotati bobot'o : babotati babot'o 'huczeć, grzmieć, dudnić; paplać'

bobotati: ~ dłuź. *bobotas -cu* 'huczeć, grzmieć; drzeć; paplać, mruczeć; wrzeć, kipieć', głuź. *bobotać -tam : -cu* 'huczeć, grzmieć';

sło. *bobotati -otâm : -čēm* 'głucho huczeć, grzmieć; szumieć (o wodzie); paplać, gadać', sch. *bobōtati bōbōčēm* od XVII w. 'wydawać głuchoy odgłos, dźwięczeć głucho; mówić głuchoy głosem; kłapać, dzwonić zębami, drzeć z zimna', bułg. *бобѡтя -шу* 'głucho szumieć, dudnić, huczeć, warczeć (np. o motorze)', maced. *бѡбѡтам -шу* 'grzmieć, huczeć, dudnić, tętnić; hałasować, krzyczeć; paplać, gadać; buchać płomieniem';

ros. dial. *бѡбѡтѡть бѡбѡчѡ бѡбѡчѡшь* 'niezrozumiale mówić', 'o dźwiękach wydawanych przez zająca' (SRNG). ~

Por. stczes. *bobtati bobcu (*bobōtati)* 'paplać'; z częstym w czasownikach dźwkn. znaczeniem 'nadymać, puchnąć' (o rozwoju znaczenia zob. *bōbōnati*):

czes. dial. *bobtėti* 'zwiększać swoją objętość, pęcznieć', *bobtnati -nám* 'ts.', dawne u Jungmanna też *bob(t)nėti* 'ts.', śl. *bobtnat' -nám* 'pęcznieć' (Gebauer HMC I 422 i Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 71 nie przekonująco łączą te wyrazy z *botėti*); tu może też głuź. *bobnjeé* 'nadymać się, puchnąć' (Pfuhl).

bobotati: ~ dłuź. *babotaš babocu* 'paplać', głuź. *babotaé babocu* : *babotam* 'ts.'

bułg. *бабóтя -uu* 'huczeć, dudnić' (Mladenov BTR 96), maced. *бабoтaм -uu* = *бoбoтaм*. ~

Por. sch. dial. *babátati -ám* 'kłapać zębami, np. z zimna, strachu, gorączki'.

Dźwkn. Pierwiastek ten sam co w *boboniti* : *baboniti* (zob.). Suf. *-otati* częsty w czasownikach dźwkn., por. *bl̥kotati* (: *bl̥kati*), *chrobotati* (: *chroboti*).

R.L. — K.P. — T.Sz. — F.S.

bobotъ : **babotъ** dial. zach. i pld. 'huk, grzmot; paplanie, trajkotanie'

bobotъ: ~ głuź. *bobot* 'huk, grzmot zwłaszcza pioruna';

śl. *bobót -óta* (SSKJ) 'huk, grzmot, szum', sch. *böböt* 'szczęk, dzwonięcie zębami', bułg. *бóбom* 'głuchy huk, szum, warkot'. ~

babotъ: ~ głuź. *babot* 'zgiełk, hałas, paplanina, trajkotanie'. ~

Deverbativum od *bobotati* : *babotati* (o możliwościach innego stosunku por. jednak van Wijk Symb. Rozw. II 159—65). F.S.

bobovina 'liście i łodygi bobu, słoma bobowa, fabalia'

~ pol. dawne *bobowiny* pl. (Kn., L.), dial. kasz. *b*ob*óvina*, zwykle pl. *b*ob*óvina* (Lorentz PW; wg Sychty SK pl. tantum *bobovíně*), śl. *b*ob*óvina*, *b*ob*óvina* (Lorentz PW), dłuź. *bobovina*, głuź. *bobojna*, stczes. *bobovina* (wyjątkowe w XV w., Gebauer Sl.);

śl. *bobovína* (Plet., SSKJ), *bobôvina* (Plet.), sch. *böbovina* od XVIII w. (znane też Vukowi), bułg. *бóбóвина* (por. dial. *бóбóvín'e* n. Umlenski Kjustendil);

ros. dial. *бóбóвина* (SRNG, Dal), ukr. prowinc. *бóбóвина* (Żel., stąd *бóбóvínня* n. i dial. np. bojkowskie *бóбóvín'e* Slav. Leks. 84). ~

Por. bułg. dial. *бóбúна* 'słoma bobowa', ros. dial. *бóбúна* 'nać bobowa'.

Od *bobovъ*, o suf. *-ina* zob. s. 120—3.

T.Sz. — F.S.

bobovisko zob. **bobišče**

bobovišče zob. **bobišče**

bobovъ *bobova bobovo* adi. do *bobъ*

~ pol. *bobowy* od XVI w. (w XV w. tylko w derywacie *bobownik*), dial. np. kasz. *b*ob*ovī* (Lorentz PW), dłuź. *bobowy*, głuź. tylko u Pfuha *bobowy* ale w znaczeniu 'wawrzynowy', czes. *bobový* od XV w., śl. *böbový*;

śl. *bobôv, bóbov* (Plet.; w SSKJ tylko *böbôv*), dial. np. *bôbôvôv slâmq* (Tominec Črni vrh), sch. *böbôv* od XV w., bułg. *бóбôv*;

ros. *бóбóvыū*, ukr. *бóбóvыū*, brus. *бáбóvы*. ~

Por. z suf. *-vъ*: głuź. *bobny* 'fasolowy' (Zeman), sch. dawne *böbni* 'bobowy' już w XIV w. (też u Mikalji i Stulicia, RJAZ), bułg. *бóбén* 'fasolowy' (też dial. np. Stojkov Banat).

Od *bobъ*, z suf. *-ovъ, -vъ*.

T.Sz.

bobrina zob. **bobrovina**

bobrovina : zach. **bobrina** 'mięso bobra, futro bobra; substancja wydzielana przez gruczoły samców bobra, stosowana w dawnej medycynie, bobrowy strój, Castoreum'

bobrovina: ~ głuź. *bobrojna* 'mięso bobra', czes. *bobrovina* 'futro bobrowe; bobrowy strój, Castoreum', stczes. 'mięso bobra';

sł. *bobrovina* 'futro bobrowe; Castoreum', bułg. *бобрѡвина* 'Castoreum' (BER I 60);

strus. *бобрѡвина* 'mięso bobra', ros. *бобрѡвина* 'ts.', ukr. *бобрѡвина* 'Castoreum' (Żel.), brus. *бобрѡвина* 'mięso bobra'. ~

Od postaci z innym wokalizmem:

1. *bebrovina*: głuź. *běbrojna* 'mięso bobra' (Pfuhl);

2. *bьbrovina*: sch. *däbrovina* 'futro bobrowe; Castoreum', es.-bułg. *бьбровина* 'mięso bobra'.

bobrina: ~ głuź. *bobrina* 'mięso bobra', czes. *bobřina* 'futro bobrowe', sła. *bobrina* 'skóra bobra, futro bobrowe'. ~

Od postaci z innym wokalizmem *bebrina*: głuź. *běbrina* 'mięso bobra' (Pfuhl).

Od *bobrz* (: *bebrz*, *bьbrz*), *bobrovz*, o budowie zob. s. 120—3. W.B.

bobrovz *bobrova bobrovo* 'dotyczący bobra, z bobrem związany, z futra bobra zrobiony, fibrinus, fibri, castoris'

~ pol. od XIII w. *bobrowy*, czes. *bobrový* (już stczes.), sła. *bobrový*;

sł. *bóbrov* : *bōbrov*, bułg. *бѡбров*;

strus. *бобрѡвыи*, ros. *бобрѡвый*, ukr. *бобрѡвий*, brus. *бабрѡвы* ~

Od postaci z innym wokalizmem:

1. *bebrovz*: głuź. *běbrovy* (Pfuhl); sch. dial. kajkaw. *brěbrov*, bułg. *Бѣброво* NM (BER I 60);

2. *bьbrovz*: sch. *däbrov*, por. es.-bułg. *бьбровина* 'mięso bobra'.

Od *bobrz*, *bebrz*, *bьbrz*.

W.B.

bobrovьnikz *bobrovьnika* pln. 'łowca bobrów, castorum venator'

~ pol. dawne od XIII w. *bobrownik* -ka 'człowiek ze stanu służebnego zajmujący się bobrami; urzędnik nadworny mający nadzór nad łowami na bobry, łowca bobrów', stczes. *bobrovnik* -ka 'łowca bobrów';

strus. *бобрѡвникъ* 'łowca bobrów', ros. dawne *бобрѡвник* 'ts.' (Dal), ukr. *бобрѡвник* -ка (u Żel. *бобрѡвник*): *бобрѡвик* 'ts.' (Hrinčenko). ~

Od *bobrovz*, o budowie zob. s. 90—1.

W.B.

bobrz : *bebrz* : (pld.) *бьбргъ* 'zwierzę Castor fiber; futerko z niego'

bobrz: ~ pol. *bóbr bobra* 'zwierzę ziemnowodne z rzędu gryzoni Castor fiber', *bobry* pl. 'skórka, futro z bobra', stpol. od XIII w. *bóbr bobru* 'Castor fiber', *bobry* pl. 'rodzaj daniny', dial. *bober bobra* 'Castor fiber', dłuź. *bobr -a* 'Castor fiber', głuź. *bobr -a* 'ts.', cz. *bobr -a* 'ts.' (już stcz.) 'skórka bobrowa, futerko bobrowe', sła. *bobor -bra* 'Castor fiber; skórka bobrowa', dial. też 'jakaś roślina lecznicza';

sł. *bóber -bra* 'Castor fiber', sch. dawne niepewne *bōbr* 'ts.' (tylko u Mikalji i Stulicia, RJAZ I 466), bułg. *бѡбър* 'ts.';

strus. *бобръ* 'Castor fiber', ros. *бѡбр бѡбрá* : *бѡбѣр бѡбрá* 'ts.; futerko bobrowe; wydra (Lutra)', ukr. *бѡбѣр -брá* (dial. *бѡбр бѡбрá*) 'Castor fiber; futerko bobrowe', brus. *бѡбѣр -брá* 'Castor fiber; futerko bobrowe'. ~

bebrz: ~ sł. *bēber -bra* : *brēber -bra* 'Castor fiber', sch. dial. kajk. *breber*, dawniej też *brebir*, *brebar* 'Castor fiber' (-r- wtórne, pod wpływem -r- wygłosowego), bułg. dial. *бѣбер* 'ts.' (BER I 60), es. późne *бьбрь* 'ts.';

strus. *бьбрь* 'Castor fiber', ukr. dial. *бѣбр* (Srezn. I 47). ~

Na psł. *bebrz* wskazują też nazwy rzek pol. *Biebrza* (: *Bóbr*), ros. *Бѣбры*.

głuż. *bēbr* 'Castor fiber', nawiązuje może do lit. dial. *bēbras*, łot. *bēbris* 'ts.' (zob. Osten Sacken IF XXXIII 209). ~

bōbrs: ~ sch. *dābar -bra* 'Castor fiber' (z dysymilacją por. lit. *dēbras*, *debrūs*, *dābras* 'ts.', Fraenkel LEW 38), bułg. dial. *бѣбъ* 'ts.', por. cs.-bułg. *бѣровина* 'mięso bobra'. ~

Odziedziczony wyraz ie. z reduplikacją, pierwotnie w psł. zapewne temat na -u-. Dokładne odpowiedniki:

**bhe-bhru-* : *bhe-bhro-* : lit. *bēbras* : *bēbrus* 'Castor fiber', łot. *bēbrs*, strp. *bebrus* 'ts.', łac. *feber*, *fiber* 'ts.', stwn. *bībar* (dziś niem. *Biber*) 'ts.' < ie. **bhe-bhrú-*, korn. *befer* < **bebro-*;

**bho-bhro-* : **bho-bhru-* : lit. *bābras* 'Castor fiber', może też aw. *bawra-m* 'ts.', stind. *babhrú-* 'brunatny', jako sub. 'Ichneumon' (wyrazy aw. i stind. mogą też kontynuować ie. **bhe-bhro-* : **bhe-bhru-*).

Także i psł. *bōbro-* może mieć nawiązania ie., zob. Meillet DEL³ 412.

Pierwotne znaczenie wyrazu ie. 'brunatny' (zachowane w stind.). Pierwiastek (tu na stopniu redukcji) ten sam co w lit. *bēras* 'brunatny', łot. *bērs* 'ts.', stwn. *bēro* (dziś niem. *Bär*) 'niedźwiedź'.

Trautmann BSW 28—9, Pokorny IEW 136—7.

B.Sz.

bobrzja *bobruja bobrzyje* zach. adi. poss. do *bobrz* 'fibrinus, castoris'

~ pol. przestarz. *bobrzy* (w XVI w. NT), czes. *bobří*, śl. *bobří*. ~

Od *bobrz*.

W.B.

bobul'a 'coś okrągłego, zwłaszcza jagoda, bacca'

~ dłuż. *bobula*, zwykle pl. *bobule* 'owoce, jagody ziemniaków', dial. 'owcze, kozie, zajęcze bobki, kał', czes. *bobule* 'jagoda', śl. *bobul'a* 'ts.';

sch. *bōbulja* 'jagoda' (RSAN), bułg. dial. *бобуля* pl. 'kukurydza' (BER); ros. dial. *бобулька* 'owoc ziemniaka' (SRNG). ~

Por. maced. dial. *bobolka* 'jagoda' (Reiter Titov — Veles 151).

Zakłada pierwotne wyjątkowo tylko zaświadczone **boba* (sch. *bōba* 'coś małego okrągłego, jagoda'), zob. *bobz*, *bobzka*. O suf. -ul'a zob. s. 110—1.

F.S.

bobz *boba* 'Vicia faba, roślina z rodziny motylkowatych; jej owoce, ziarna (używane dawniej często przez Słowian przy wrózeniu, Moszyński KLS II 1, 379—82)'; 'przedmiot podobny kształtem do ziarna bobu' (zob. przede wszystkim *bobzka*)

~ pol. *bób bobu* 'Vicia faba' (też 'owoc, ziarno') od XV w., o zasięgu geograficznym i synonimach zob. AJK II m. 85, cz. II s. 132—3, Dejna AGK m. 52, dial. też 'fasola, Phaseolus', MAGP VII m. 315, notowane od XVI w., w XV w. *bob kierz* 'drzewo laurowe', połab. *büb būbai* : *būba* 'Vicia faba', *būzē būb* 'wawrzyn, laur', dłuż. *bob boba* 'Vicia faba; Phaseolus vulgaris', często coll. 'boby, pole bobowe', głuż. *bob boba* 'fasola; wawrzyn, laur', *konjacy*, *swinjacy bob* 'Vicia faba', czes. *bob bobu* 'Vicia faba' od XIV w. (w stczes. wg Gebauera też gen. sg. *boba*), śl. *bób -u* 'Vicia faba', dial. też 'Phaseolus vulgaris';

śl. *bōb bōba* (dial. *bōp bōpa*, Tominec Črni vrh) 'Vicia faba', też coll. dial. 'Phaseolus vulgaris; rodzaj pączka', *kozji*, *ovčji bob* 'kał kozi, owczy, bobki', sch. *bōb bōba* 'Vicia faba' od XV w., dial. 'Phaseolus vulgaris' (timoekie), 'łajno kozie, owcze; jajko raka' (RJAZ, RSAN), *baciti bob*, *vračati*, *gledati*, *pogađati u bob* 'wróżyć', cs. *bobz* 'faba', bułg. *боб бобам бобове* 'Phaseolus vulgaris' (o zasięgu BDA I m. 219), dial. także 'Vicia faba' (Gerov, BDial.

III 41, Ichtiman: *bon bobá*), wg Mladenova BTR też coll. 'owoce bobu', 'ziarna bobu jako środek do liczenia i wrózenia', stąd *лѣдам на боб* 'wróżyć', maced. dial. *bob*, *bon* 'Vicia faba' (Małecki SW 9), 'groch, fasola';

rus.-cs. *бобъ* 'faba', ros. *боб* *бобá* (ale dobrze zaświadczone akcentuacja: *боб бобá* pl. *бобá*, Kiparsky Wortakzent 69) 'Vicia faba' (zwykle pl. *бобá*, *русские бобы*), dial. też 'Phaseolus', 'wklęsłość na zębach końskich, wskazująca na wiek zwierzęcia; choroba świń, wrzód na języku', *гадать на бобax* 'wróżyć', ukr. *бiб бiбy* 'Vicia faba', dial. też 'fasola', brus. *боб бiбy* 'Vicia faba'. ~

Por. pol.-łuz. *bobrz* 'Vicia faba': pol. *bober bobru*, dial. też *bóbr bobru* (Karłowicz SGP, Dejna AGK m. 52, AJK II cz. II s. 133, Szymczak Domaniewek, Tomaszewski GŁ), głuź. *bobr*, *bobjer -rja*, *bobrik* 'Phaseolus; Vicia faba'.

Vicia faba to jedna z najdawniejszych uprawnych roślin ie. Najbliższe odpowiedniki ie. wskazują na pierwotne **bhabhā* czy **bhabo-* f.: stpr. *babo* f. 'Vicia faba', łac. *faba* 'Vicia faba (roślina, owoc); przedmiot podobny kształtem, np. kulka, paciorek; kozie łajno'. W słow. nastąpiła zmiana rodzaju, sch. *bóba* 'coś małego, okrągłego, np. jajko raka; jagoda' to wtórny hipokorystyczny derywat od *bōb* (jak wskazuje akcent, por. *pópa* hipocor. < *pop*, i chronologia: od XIX w.). — Tu należą może też stwn. *bōna* (niem. *Bohne*), stnord. *bawn* 'Vicia faba' < **baunā* (dysymilacja z **bañnā*).

Schrader RIA I 159—60, Meillet DEL³ 370—1, Pokorny IEW 106, Trautmann BSW 23, Kluge EW¹⁸ 89, Moszyński PZJP 74. T.Sz. — F.S.

bobъkъ *bobъka* dem. od *bobz*, zwłaszcza o przedmiotach małych, kulistych, podobnych do owocu bobu: 'suche łajno, np. owcze, zajęcze'

~ pol. *bobek bobka* 'suche łajno, np. owcze, kozie, zajęcze' (zwykle pl. *bobki*) od XVI w., już w XV w. 'wawrzyn, laur, drzewo lub owoc' dziś dial. kasz., śląskie, u L. też jako dem. od *bób*; dłuż. *bobk -a* dem., głuź. *bobk -a* dem. 'wawrzyn, laur', czes. *bobek -bku* 'suche łajno, np. owcze' (już stczes., też dial.), 'coś małego, kulistego', stczes. *bobek -bka* : *-bku* przede wszystkim 'wawrzyn, laur', śla. *bobok -bku* 'wawrzyn; łajno, np. owcze', dial. też 'ziarenko';

śle. *bobek -bká* (*bōbek -bka*) dem., 'o przedmiotach podobnych, np. jagoda, pączek kwiatu', 'łajno, np. owcze, kozie' (też dial. Tominec Črni vrh: *kūzi bōbkē*), sch. *bōbak bōpka* (*bōbak bōpka*) 'Faba minor' (w dawnych słownikach), 'łajno, np. owcze, kozie; jagoda; kuleczka szklana jako ozdoba; ziarenko w różańcu' (RJAZ, RSAN);

ros. *бобок бобкá* dem., 'ziarenko bobu', dial. 'pestka owocu jagody', *бобкú* pl. 'owoce wawrzynu', ukr. *бобок* dem., *бобкú* 'owoce wawrzynu', dial. *бiбiбiб бiбiбá* 'łajno, np. owcze, kozie', brus. *бiбiбiбú* 'owoce wawrzynu'. ~

Dem. od *bobz*.

F.S.

bočiti, bočiti se *bočъ* (*se*) 'schodzić na bok, zbaczać' (płn.), 'chylić się bokiem, na bok, nadymać się, pysznić się; patrzeć spode łba, buntować się, sprzeciwiać się, gniewać się, walczyć'

bočiti: ~ pol. *boczyć* od XVII w. 'schodzić na bok, zbaczać, kierować na bok', głuź. *bočić* 'zwracać się na bok, patrzeć z boku, z ukosa; sprzeciwiać się, sprzeczać się' (Pfuhl), czes. *bočiti* 'odwracać się czy zwracać się bokiem, zbaczać z drogi; występować hardo, agresywnie przeciw komu; nadymać się, pysznić się', śla. *bočiti* 'unikać kogo, stronić; schodzić na bok, zbaczać', dial. 'patrzeć spode łba';

sł. *bóčiti -im* 'czynić wypukłym', sch. *bòčiti -im* 'czynić wybrzuszonym, nadymać; wyginać na kształt łuku; bósć, kłuc w bok' (RSAN);

ros. *бoчúть бoчú бoчúть* 'chylić, obracać na bok; przychyłać się na bok; schodzić na bok, zbaczać' (też dial., SRNG), ukr. *бoчúму бoчú бoчúму* 'schodzić z drogi, zbaczać', dial. bojk. *бoчúму* 'bić się, o zwierzętach' (Slav. Leks. 91), brus. u Nosoviča *бoчúць* 'zbaczać z drogi, schodzić z właściwej linii; przekraczać reguły, konwencje'. ~

bočiti się: ~ pol. *boczyć się* 'gniewać się na kogo, stronić od kogo, dąsać się' od XVII w., już w XV w. 'sprzeciwiać się, buntować się', XVII w. 'boki nadymać, nadymać się, puszyć się', dial. 'patrzeć spode łba, o krowach i wołach, gdy chcą pobósć' (Karłowicz SGP, Kucala PSM 79), głuź. *bočić so* 'przytulać się, przypochlebiać się; przechwalać się, chełpić się; gniewać się, dąsać się na kogo, boczyć się na kogo', czes. *bočiti se = bočiti*, stczes. od XIV w. *bočiti se* 'skłaniać się, przychyłać się bokiem; występować przeciwko komu, buntować się', dial. *bočit sa* 'patrzeć spode łba, np. o krowach, gdy chcą pobósć; krzywić się na kogoś' (Bartoš DSM, Malina Mistřice, Lamprecht Opava), śl. *bočit' sa* 'chylić się na bok', dial. *bočić se boču se* 'patrzeć spode łba' (Buffa Dlhá Lúka);

sł. *bóčiti se* 'wybrzuszać się (sich bauchen)', *deska se boči* 'deska się paczy', sch. *bòčiti se* 'opierać się, sprzeciwiać się' (od XIII w., RJAZ), 'krzywić się, zginać się', 'kłócić się, sprzeczać się; walczyć, mocować się; pysznić się, puszyć się; wyróżniać się swoją wielkością; opierać się bokiem; iść bokiem przygotowując się do walki' (RSAN), bułg. dial. zach. *bočú ce* 'patrzy na boki, bokiem' (BER I 64);

ros. *бoчúться* 'schodzić na bok, zbaczać', dial. 'stronić od kogo; być ważnym, chełpić się' (SRNG), ukr. *бoчúться* 'schodzić na bok, zbaczać', dial. 'przychyłać się na jedną stronę; patrzeć spode łba, nieprzychylnie, złościć się, gniewać się' (Żel., Hrinčenko; Slav. Leks. 91: bojk.). ~

Denominativum od *bodz*. Większość ze znaczeń rozwinęło się na gruncie poszczególnych języków słow. T.Sz. — F.S.

bodl'ь *bodl'a* 'kłująca, mająca kolce roślina (zwykle oset), Carduus'

~ czes. dial. zach. moraw. *bodle* f. pl. 'igłowie, szpilki' (Bartoš DSM);

sł. *bódelj -dlja* 'kolec, igła' (np. *ježevi bodlji*), sch. dial. *bódalj bódlja* 'rodzaj trawy, może oset' (wg Vuka czarnogórskic), es. *бoдлѣ* 'cierń, kolec' (Miklosich LP, Srezn.), bułg. dial. *бoдѣл -лѣ : бoдлу* 'ts.' (Mladenov BTR), rodopskie *бoдѣл, бoдѣл* 'ts.' (BDial. II 130). ~

Por. wskazujący też na pierwotne **bodlъ* derywat z suf. *-akъ*: pol. dawne XV—XVIII w. *bodlak* 'roślina kłująca (może oset)', dłuż. dial. *bodlak* 'oset', czes. *bodlák* 'ts.' od XIV w., śl. *bodliak* 'ts.', bułg. *бoдлák* bot. (BER I 62), ros. *бoдлák* 'śliwa, tarnina, Prunus spinosa; kruszyna, Rhamnus frangula', 'roślina Aegilops' (tylko Dal i SIAN; nie notowane przez SRNG), ukr. dial. *бoдлák, бoдлák* 'oset' (Hrinčenko, Makowiecki Sł. bot. 79).

Z es.: rumuń. *bold* 'oścień' (< *бoдлѣ* z metatezą, Mihăilă Impr. 50—1, BER I 62).

Nomen instrumenti od *bosti bodq* z suf. *-l'ь* (element wokaliczny między *-d-* i *-l-* wtórny), o budowie zob. s. 105—6. T.Sz.

bodz *boda* 'ukłucie', 'śląd od ukłucia'

~ pol. dial. kasz. *bód bodu* 'uderzenie rogami', przestarz. *bód boda* 'róg' (Sychta SK), czes. *bod* 'punkt, kropka', 'mała część płaszczyzny', stczes. XV w. *bod* 'ukłucie', śl. *bod* 'ts.', 'kropka, punkt';

sł. *bōd* (SSKJ *bōd bōda* : *bōda*) 'kłucie (rodzaj choroby)', sch. *bōd* 'ukłucie igłą; rodzaj ściegu' (Vuk), 'bagnet', 'kłucie (np. w piersiach)', 'punkt' (RSAN), bułg. *bod* pl. *bōdōse* 'ukłucie; ostrze, szpic; ściąg', 'śląd od ukłucia, punkt', maced. *bod* 'kolec, szydło, szpic; ukłucie; punkt'. ~

Nomen actionis od *bosti bodō*, o budowie zob. s. 58—9. T.Sz.

body *bodzve* dial. pld. 'rodzaj żelaznych widełek używanych do łowienia ryb, oścień rybacki'

~ sch. dial. *bōdva* 'trójząb rybacki' (u Vuka ze Slavonii, w RJAZ też z Serbii; wg RSAN 'widełki z dwoma lub trzema zębami do łowienia ryb'), bułg. dial. *bōdva* 'trójząb do łowienia ryb' (zob. AJK VI cz. II s. 93). ~

W tym samym znaczeniu: pol. dial. kasz.-śl. *bodarze* pl. tant., *bodarz* m., *bodarza* f. (Ramułt, Lorentz PW, SIW, AJK VI m. 266), w AJK VI cz. II s. 93 też sła. *bodlica* i sch. *bōdila* 'ts.'

Do psł. *body* -*zve* sprowadza się też zapewne ros. dial. archang. *bōdśá*, *bōdovśé* 'нижний венец, прогон, основа сруба' (Dal, stąd SRNG).

Od *bosti bodō*. T.Sz.

bodyl'ь *bodyl'a* 'przedmiot kłujący, ostry, kolec, cierń'

~ pol. dial. kasz. *boděl* -*a* pl. *boděle* 'palec' (wg Sychty przestarz.; por. pol. dawne *badel* s. v. *badyl'ь*);

sł. *bōdilj* 'zapalenie płuc', sch. *bōdilj* -*lja* 'ostrze, ostra, kłująca część przedmiotu' (RSAN), dial. *bōdilje* n. 'kłująca trawa' (RJAZ), bułg. *bōdūl* 'kolec, cierń', 'oset';

ros. dial. *бодыль* 'łodyga rośliny' (może z *bodyl'ь*, Vasmer REW I 136). ~ Por. *badyl'ь*.

Nomen instrumenti od *bosti bodō*, o budowie zob. s. 112. T.Sz.

bodźcati *bodźcajo* pld. 'lekko, często kłuć'

~ sł. *bōdcati* -*cam* 'wystawać, wyrastać, o włosach, trawie' (Plet.), sch. *bōcati* -*cām* 'lekko kłuć, zgać' od XVII w., bułg. dial. *bōcam* -*čau* 'lekko kłuć czymś ostrym', maced. *bōca* 'lekko kłuć; drażnić, dokuczać'. ~

Por. przypadkowy zapewne homonim ros. dial. *бōцать* -*чю* : *бōцать* -*чю* 'bić, grzmocić' (SRNG).

Nowsze deminutywne czasowniki:

1. sł. *bōdckati* -*kam* 'sticheln' (Plet.), sch. *bōckati* -*kām* 'lekko i często kłuć; drażnić, dokuczać; szczypać' od XVII w., bułg. pot. *bōckam* -*čau* 'lekko kłuć, dźgać', maced. *bōcka* 'ts.; drażnić, dokuczać', dial. 'wciskać, wpychać' (Małeckci SW).

Por. ros. dial. *бōцать* 'bić, grzmocić' (SRNG);

2. sł. dial. *bōdkati* -*kam* 'lekko kłuć' (Plet.), sch. *bōtkati* -*kām* 'ts.' (RSAN), bułg. *bōdkam* 'ts.'

Dem. od *bosti bodō*, o budowie zob. s. 49—50. Dokładny odpowiednik: łac. intensivum *fōdicō* 'kłuć, przebijać, przesywać; dręczyć, martwić kogoś'. Georgiev VBE 10, BER I 70. W.B.

bodźca *bodźca* 'ostry przedmiot, kolec', 'zaostrzony kij, oścień do popędzania bydła'

~ pol. *bodziec* -*dźca* 'ostry przedmiot służący do przebijania, do kłucia; kolec, ostroga' od XVI w., w XVI w. 'zaostrzony kij, oścień do popędzania bydła' (SP XVI IBL), dziś głównie w znaczeniu przen. 'czynnik wywołujący reakcję organizmu; zachęta podnieta' od XVI w. (stąd ukr. dial. *bōdeць* -*дця* 'podnieta, pobudka, motyw', Żel.; już w XVII w. w znaczeniu 'kolec', Tym-

čenko), czes. *bodec -dce* 'grot, szpic; kolec', 'oset', stezes. już w XIV—XV w. *bodec -dce* 'jakaś część wozu lub rzędu końskiego' (Gebauer Sl.), sła. *bodec -dca* 'ostrzy, zwykle okuty grot', dial. 'jakiś drażek wiszący u wagi wozu' (Kálal);

sł. *bódec -dca* (SSKJ *bódec : bódec -dca*) 'kolec (rośliny, zwierzęcia)', 'klucie', dial. np. bot. 'Ononis spinosa, wilżyna ciernista', styryjskie *bodci* pl. 'nasadka pióra ptaków, szypułka', sch. *bōdac bōca* (wg RMat. gen. *bōca*) 'rodzaj noża', 'klucie (jako objaw choroby)' (to od XVI w., RJAZ), ludowe (Vuk) 'wół, który mocno bodzie', bułg. dial. *bōdēy* 'pręt z ostrzem do porędzania wołów', 'śląd od uklucia, punkt', 'podnieta, zachęta' (Mladenov BTR);

rus.-cs. бодѣць 'stimulus' (Miklosich LP z Beryndy), ros. dial. *bōdēy -dčá* 'przedmiot, którym się bodzie, kłuje', 'kolec; ostroga koguta; ostroga; cierń', bot. 'oset, Carduus nutans' (Dal, SRNG). ~

Od *bosti bodō*, o suf. -ѣць zob. s. 99—101. Dokładny odpowiednik w lit. *badikas* 'ten, kto bodzie (się)' (Trubačev ESSJ 41). T.Sz. — F.S.

bogatěti bogatějo 'stawać się bogatym, ditescere'

~ pol. *bogacieć bogacieję* od XVI w. (też dial. np. sli. *b*ogaceo -eja*, Lorentz PW), głuź. *bohaćeć* (Pfuhl), czes. przestarz. *bohatěti* 3 pl. -ěji, sła. *bohatieť*; sł. *bogatěti -tīm*, stsch. z XIV w. *bogatěti*, z XVII w. *bogatjeti bōgatim* (RJAZ), scs. БОГАТѢТИ -ТѢЖ, bułg. rzadkie *богатѣя -тѣеи*, maced. *богатеe (ce)*; strus. БОГАТѢТИ БОГАЦЮҢ, ros. *богатѣть-тѣю-тѣеи*, ukr. *богатіти-тію-тіци*, dial. *богатіти-тію-тіци* (Žel., Hrinčenko), stokr. XVII—XVIII w. *богатѣти* *богатѣт* (Тымчєнко), brus. *багацѣць (BRS)*, dial. *богацѣць -цѣю* (Nosovič). ~
Od *bogatъ*, o budowie zob. s. 47. T.Sz.

bogatiti bogat'ō 'czynić bogatym, ditare, locupletare', **bogatiti se** 'stawać się bogatym, ditescere'

~ pol. od XV w. *bogacić (się) bogacę (się)* też dial. np. kasz.-sli. *b*ogacę (sa)*, Lorentz PW, Sychta SK, dłuź. *bogašis -šim*, głuź. *bohaćie bohaći*, czes. przestarz. *bohatiti* od XIV w. (stezes. *bohatiti -cu -tiš*, Gebauer Sl.), sła. *bohatiti* (Isačenko SRS), zwykle z pref. np. *obohatiti*, *obohatiti sa* (SSJ);

sł. *bogātiti (se) bogātīm (se)*, wg SSKJ *bogatiti -tīm*, sch. *bōgatiti -tīm* od XVI w., *bōgatiti se* od XVII w. (też u Vuka), scs. БОГАТИТИ СЯ -ШТѦ СЯ, cs. też БОГАТИТИ -ШТѦ, bułg. *богатѣ -тіи*, maced. *богати (ce)*;

strus. БОГАТИТИ БОГАЦЮҢ, ros. przestarz. *богатіть богацѣ богатіиць, богатіицься*, ukr. dial. *богатіти богацѣ -тіи* od XV w. (Žel., Тымчєнко), *богатіицься* (Hrinčenko), stokr. XVII—XVIII w. *богатіицься* (Тымчєнко), brus. *абагацѣць -цѣ -цѣи*, dial. *багацѣць -цѣ* (Nosovič). ~

Od *bogatъ*, o budowie zob. s. 57.

T.Sz.

bogatъ 'posiadający znaczny majątek, zamożny, majątny', 'obfitujący w co, mający dużo czego, obfity, dives'

~ pol. *bogaty* od XIV w. (też dial. np. MAGP IX m. 446), sli. *b*ogatī* (Lorentz PW), dłuź. *bogaty*, głuź. *bohaty*, czes. od XIV w. *bohatý*, sła. *bohatý*;

sł. *bogāt -āta* (SSKJ *bogāt, bōgat āta*) od XVI w. (Megiser 1592), dial. rezjańskie *bojáti* (Slav. Leks. 204), sch. *bōgat* od XIII w., scs. БОГАТЬ, bułg. *богат*, maced. *богат*;

strus. БОГАТЫИ, ros. *богатыи* (dial. np. adv. *богато* 'dużo', SRSO), dial. *богатыи* 'wspaniała, znakomity; piękny, dobry', 'obfity' (SRNG, Мельніченко Jaroslavl), 'zrobiony z dobrego materiału' (Sl. Rjazan.), ukr. *багатии* od

XVIII w. (-a- < -o- drogą asymilacji, Rudnyčkyj ED 47), dial. *bozámui* (np. Slav. Leks. 85, Hrinčenko), w XVII—XVIII w. *БОГАТЬ, БОГАТЫЙ* (Тымčenko), brus. *bozámui*. ~

Ze słow.: lit. *bagótas*, łot. *bagáts* 'ts.' (Fraenkel LEW 29, inaczej Trautmann BSW 23 uważając wyrazy bałt. za rodzime).

Od *bogz* 2. Pierwotne znaczenie 'obfitujący w dary, szczęśliwy', por. paralelny rozwój znaczeniowy w łac. *dives*, *fortūnātus* (Schulze KZ XLV 190, Meillet SC 353, 508, Vasmer REW I 98—9, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 356—61). — Zob. *u-bogz sz-boż-tje*.

bogatzь bogatca dial. zach. i pld. 'człowiek bogaty, bogacz, dives'

~ stpol. wyjątkowe z pol. XV w. *bogaciec* (tylko w zapisie *bogaczczu*, zob. ostatnio Reczek JP LI 177—9, por. Ostrowska ib. 182—4), dłuż. *bo-gaśc -ca* (Muka, Śwjela), czes. *bohatec -tce* od XIV w. (stczes. *bohatec -tce*, Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), sła. tylko u Loosa *bohatec*;

sł. *boğatec -tea* (Plet.; wg SSKJ dial. *boğatec -tea*, też dial. np. u Tomincá Črni vrh), sch. przestarz. *bogatac boga* od XVI w. (RJAZ, RSN; Vukovi nie znane), cs. *БОГАТЦЬ* (Miklosich LP). ~

Por. ros. dial. *богатѣуи* 'bardzo bogaty' (SRNG).

Od *bogatz*, o suf. *-tce* zob. s. 99—101.

T.Sz.

bogz 1. *boga* 'bóg, deus'

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *bóg* gen. *boga*, połab. *bügg*, dłuż. *bog*, głuż. *bóh* gen. *boha*, czes. *bůh* gen. *boha*, sła. *boh*;

sł. *bog gen. bogá*, sch. *bog gen. boga*, scs. *сору*, maced. *бог*, bułg. *бог* z rdzajnikiem *богом* pl. *богове* : *богу*;

ros. *бог gen. бога*, ukr. *бóg* (rzadko *біг*) gen. *бога*, brus. *бог gen. бога*. ~

Obok ie. nazwy rezultatu czynności od rdzenia *bhag-* 'przydzielać' (zob. *bogz* 2) rozwinęło się też paralelne znaczenie nomen agentis 'przydzielający bogactwo, szczęście, dawca, pan, Bóg', zaświadczone oprócz słow. też w stind. *bhaga-* 'przydzielający, dawca, pan, przydomek niektórych bóstw' i w irańskim: awest. *baya-*, stpers. *baga-* 'pan, bóg'. Słow.irań. wyłączna zgodność znaczenia 'bóg' jest tak uderzająca, że zachodzi możliwość nie tyle pożyczki irań., co wpływu na rozwój znaczenia, por. z tego samego zakresu *svēta*. Byłby to jeden z ważnych argumentów religijnego oddziaływania scytyjskich plemion irańskich na Prastłowian (Rozwadowski Rocznik Orientalistyczny I, 1915, 96—104, Moszyński PZJP 82—92, por. też Mseriane RFV LXV 169, 171—2; przeciwne stanowisko, negujące możliwość wpływów irańskich, zajęli Meillet RS II 66, RES VI 168, Mladenov RES IV 191—2). W związku z tym tłumaczyłby się też zanik starej ie. nazwy *boga deiyo-s*, reprezentowanej np. przez łac. *deus*, stind. *dēvá-*, zachowanej jeszcze w bałtyckim: lit. *diēvas*, stprus. *deiwas*. — Por. Meriggi ZbFL VIII 33—44, Trubačev Etim. 1965, 25—31, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 361—3. F.S.

bogz 2. *boga* 'udział, dola, bogactwo, szczęście'

Rekonstruowane przede wszystkim na podstawie złożzeń i derywatów: *u-bogz*, *ne-bogz*, *sz-boż-tje*, *bog-atz* (zob.). Poza tym, wyparte przez *bogz* 1, zachowane tylko szcążkowo w skostniałych zwrotach:

~ stpol. (np. u Knapkiego) *do boga* 'obficie, pod dostatkiem, co niemiara, bardzo' = czes. *do boha*, sch. *do (zla) boga*, maced., bułg. dial. *da boza*; dłuż. *bog* 'podarunek na Boże Narodzenie': *někomu řédnego boga hobražís* 'dać komuś piękny podarunek na Boże Narodzenie'; czes. dial. moraw. *na ty bohý* 'na szczęście';

sł. dial. (Biała Kraina) *zlega boga uživa* 'złe mu się powodzi';

ukr. dial. *за малим богом* 'nieomal,omal ze nie'. ~

Tu też najprawdopodobniej drugi człon nazwy słow. bóstwa *Dađ'bbogz* (zob.), a więc pierwotnie 'dispensator divitiarum, udzielający bogactwa, szczęścia'.

Ze słow.: lit. *bagà* 'mienie, skarb' (LKŽod.).

Dokładne odpowiedniki w indo-irańskim: stind. *bhāga-* 'udział, dola, bogactwo, szczęście' (: *bhājati* 'przydziela'), awest. *baga-*, *baya-* 'udział, (dobry) los'.

Rozwadowski Rocznik Orientalistyczny I, 1915, 104; Hujer LF XLVI 185—7, Moszyński KLS² II 1, 400, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 356—7.

Por. *bogz* 1.

F.S.

bogz 3. *boga*, *bogo* adi. 'biedny'

~ sł. dial. rezjańskie *bōyi*, *bōgi*, *bōgь* 'biedny' (Slav. Leks. 204—5; por. u Bohorića 216 *bozi* 'miseri');

ros. dial. archang. *бѡуѣ* adi. i *бѡуѣ -ого* m. w znaczeniu subst. 'ubogi' (SRNG). ~

Por. w licznych derywatach: czes. dial. moraw. *božátko* 'niebożátko, biedactwo', sł. *bōžec -žca* od XVI w. (Megiser 1592), *ubōžec* 'biedny' od XVI w. (ib.), dial. rezjańskie *būžac*, *būžac* 'ubogi' (Slav. Leks. 206), styryjskie *bōgec* *bōgea* 'ts.' (Plet.), sch. *bōžjāk* 'zebrak; nieszczęśnik', *bōgac* *bōkca* (wg Vuka z Chorwacji) 'kaleka, człowiek ułomny', 'zebrak', *bōgāl̥j* 'kaleka, człowiek ułomny' (Vuk), wg RMat. też 'biedak, zebrak', dial. *bogaŕija* 'zebrak' (Elezović Kos.-Met.), bułg. dial. *бѡжек* 'ts.' (RBKE), u Gerova też *бѡжак* 'коѣто проси за Бога та се храни', dial. *бѡж'ак* 'mnich zbierający datki na klasztor' (BDial. I 243), maced. *божјак* 'zebrak'.

Występujące w dłuż. *bogi* 'biedny', głuź. *bohi* 'ts.' najprawdopodobniej jednak wtórne z *hu-bogi*, *w-bohi* z zanikiem przedrostka (zob. Mucke HLF 134).

Adi. od *bogz* 2. Co do kontrastowości znaczeń por. *bolgz* 1.—2., *gǫdъ*, *grozъnz*, łac. *sacer* 'święty, poświęcony' : 'przeklęty' (inne przykłady zob. Pete Diss. Slav. II 21—2). Sadnik — Aitzetmüller VWSS 360 przyjmują dekompozycję z *ubogz*, *nebogz*. T.Sz.

bogyn'i 'bóstwo rodzaju żeńskiego, dea'

~ pol. od XV w. *bogini*, w XVI w. też *boginia* (to dziś rzadkie i żargonowe), ludowe *boginka*, *bogunka*, *bogienka* 'istota mityczna, nimfa, rusałka' (zob. Moszyński KLS² II 599—600, 697), już w XVI w. *boginka* wodna 'nimfa, rusałka' (SP XVI IBL), głuź. *bohinja*, czes. *bohyně*, stczes. od XVI w. też *bohyni*, dial. na Morawach *bohynja* także 'wróżka', śl. *bohynja* też 'czarownica, wróżka', dial. także *bohina*, *bohinja* 'jakiś motyl' (Vážný JMSN 85); sł. *boginja*, *bōginja* też 'wróżka', 'jakaś zielona gaśienica z rożkiem', sch. *bōginja* od XVII w., ses. Supr. *богѣни*, bułg. *богиня*, maced. *богиня*; rus.-cs. już w XI w. *богѣни*, ros. *богиня*, ukr. *богиня* od XV w. (Тумченко), brus. *багиня*. ~

Od *bogz* 1. z suf. *-yn'i*, o suf. zob. s. 139—41.

Machek ES² 59.

T.Sz.

bojati się 'doznawać uczucia strachu, lękać się'

~ pol. *bać się* *boję się*, stpol. w XIV—XV w. *bojéc (się)*, *bać (się)*, dial. *bać*, *bojać się* *bojéc się*, *boić się* (formy z kontrakcją pld.pol., ustalone już na

początku XV w., Nitsch SPAU XLV 14, Winklerówna JP XXXI 29—32), kasz. *bojec są* (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *bet* (**bēti* < **bojēti* z omyłkowym zapewne opuszczeniem przez przepisywacza zaimka zwrotnego, Lehr-Splawiński, Polański SE 31), *būji-se* 3. sg. praes. 'boi się', dłuż. *bójaš se*, głuź. *bojeé so*, dial. *bójaé se* (Michalk Neustadt), w r. 1597 *bojaé so* (Stachowski Warychiusz), czes. *báti se bojím se*, dial. *bát se bójím se* (np. Bartoš DSM, Malina Mistřice, Gregor Slav.-buč.), stczes. już w XIV w. *báti se*, sła. *bát' sa*, dial. *bojat' sa* (Kálal), *bat' se*, *bac se* (Sipos Bükk-Gebirge);

sł. *báti se*, *bojím se* : *bojáti se*, dial. rezjańskie *bojat se* (Slav. Leks. 205), sch. od XIII w. *bójati se bójím se*, ses. *БОЯТИ СЯ*, bułg. *боѣ се* aor. *боѣх се*, dial. *бóѣа се* (Ichtimańskie, BDial III 41), maced. *bojam се*;

strus. *БОЯТИСЯ БОЮСА*, ros. *боѣться боѣсь боѣшься*, ukr. *боѣтися боѣся боѣшся*, brus. *боѣца баюся баѣшся*. ~

Praesens *bojō se* oparty na pierwotnym perfectum (podobnie w kilku innych czasownikach wyrażających stan z inf. na *-ēti*, praes. *-i-* zob. *bolēti*, *gorēti*, *polēti*. Por. gr. *δείδω* 'bać się' stare perf. z **δῆ-δφοι-α*), Frisk GEW I 354. Wokalizm w inf. *bojati se* jak wskazują dane bałtyckie wtórny, pod wpływem czasu teraźniejszego. Pierwotne znaczenie więc 'popaść w strach, być w strachu'. Najbliższe odpowiedniki ie.: stind. *bháyate* 'boi się', perf. *bibháya*, *bibháya* (por. oparty na perf. praesens *bibhēti* 'boi się'), lit. *bijóts* *bijaũs* 'lękać się, bać się' : *bijóti* *bijaũ* 'ts.', lot. *bijátis* : *biját* 'ts.', *bītiels*, *bīstuos* 'ts.'

Zubaty Studie I 1, 79—90 (przyjmujący też pokrewieństwo z *biti*, podobnie Ljapunov Izv. XXXI 35—7: w *biti* podstawowe znaczenie przechodnie, w *bojati se* perfektowe znaczenie rezultatu działania), Trautmann BSW 24, van Wijk RES IX 238—9, Stang BSV 24, Kuryłowicz IC 82—3.

T.Sz. — F.S.

bojaznъ *bojazna bojazno* 'bojaźliwy, lękliwy, timidus, pavidus', dial. pñ. też 'budzący lęk, straszny, horrendus'

~ stpol. XV—XVI w. *bojazny* : *bojaźny* 'lękliwy, bojaźliwy, tchórzliwy', w XVI w. u Mącz. wyjątkowo 'straszny, przerażający', dłuż. *bójazny* 'lękliwy, bojaźliwy, nieśmiały', głuź. *bojazny* 'bojaźliwy, upadły na duchu, tchórzliwy', *bojazna zyma* 'straszne zimno';

sł. *bojēzen* 'bojaźliwy, lękliwy, timidus' (Plet. za Miklosichem VG II 147), sch. od XVII w. przestarz. *bōjāzan -zna -zno* 'bojaźliwy, lękliwy; pełen szacunku, pokory';

ros. pot. *бóязный* 'bojaźliwy, lękliwy', *бóязно* 'strasznie, strach', dial. 'ciężko, przykro; ostrożnie, przezornie' (SRNG), ukr. rzadkie *боязний* 'bojaźliwy, lękliwy', *бóязно* 'strasznie, strach', brus. pot. *бóязна* 'ts.' ~

Stara formacja do *bojaznъ*. Por. nowsze *bojaznъnъ*: stsch. XIV w. *bojaznъnъ* 'bojaźliwy, lękliwy', es. *БОЯЗНЪНЪ* 'timoris, timidus', stbułg. (Šestodnev) *БОЯЗНЪНЪ* 'bojaźliwy, lękliwy', strus. *БОЯЗНЪНЪ* (*БОЯЗНЕНЪ*) 'ts.' — Według Skoka ER I 183 sch. *bojāzan* < **bojaznъnъ*, przeciwko czemu przemawia zarówno zasięg formacji *bojaznъ*, jak i jej archaiczność. W.B.

bojaznъ 'strach, obawa, lęk, timor'

~ pol. *bojaźń* od XIV w., dłuż. *bójazń*, dial. *bójaz* (Muka), głuź. *bojazń*, czes. *bázeň* 'strach, obawa', stczes. już w XIV w. *bázn*, *bázn*, *bázeň*, sła. poetyckie *bázeň*, dial. *bojazeň* (Kálal), zob. Melich ZSIPh V 326;

sł. *bojāzen*, sch. od XIII w. *bōjāzan*, w XVII—XVIII w. *bōjāz* (RJAZ), ses. *БОЯЗНЪ*, bułg. *боѣзнъ*, maced. *bojāzan*;

strus. w XI w. **бoязнь**, ros. *бoязнь*, ukr. *бoязнь*, u Żel. *бoязнь*, brus. *бoязь*, u Nosoviča *бaязнь*. ~

Nomen actionis od *bojati se* (zob.). Por. stpr. *biāsnan* f. instr. sg. 'ts.' Suf. *-zń*, jak w *bolēzń*, *prijazń*, scs. *kaja-zń* : *kajati se*, cs. *čajazń* : *čajati*, *govēzń* : *govēti*. O pochodzeniu tego sufiksu por. ostatnio Vaillant RES XXXVIII 214—5, zob. wyżej s. 118—9. — Trubačev ESSJ 41—2.

T.Sz. — F.S.

bojevati bojujo 'toczyć bój, pugnare'

~ pol. od XIV w. *bojować* (też dial., Lorentz PW), dłuż. przestarz. *bójo-waś -ujem*, czes. *bojovati -juji*, stczes. *bojovati* : *bojěvati*, śla. *bojovat'* :

śle. już u Megisera 1592 *bojevati -ujem*, sch. od XVI w. *bojěvati bđujēm*. ~ Por. ukr. *боювати* 'walka, bój' (Żel.).

Od *bojъ*, o budowie zob. s. 48.

F.S.

bojeńъ zob. **bojъnъ**

bojisko zob. **bojišće**

bojišće : dial. pln. **bojisko** 'miejsce boju, locus pugnae', 'miejsce, gdzie młóca zboże, klepisko, area'

bojišće: ~ pol. dial. kasz. *b*oišće* 'klepisko' (Lorentz PW), czes. *bojiště*, stczes. od XII w. przede wszystkim *bojišće* 'locus pugnae', śla. *bojište* 'ts.'; śle. *bojišće* 'ts.', sch. *bđjište* 'ts.', 'miejsce tarla ryb', bułg. dial. *боиуце* (BER I 51 bez podania znaczenia), maced. *боиуце* 'locus pugnae';

strus. **боиуце** 'ts.', ukr. *боиуце* 'ts.', 'bitwa, bój' (Hrinčenko), u Żel. *боиуце* 'klepisko', 'walka', dial. 'klepisko' (Stieber AJŁemk. m. 17, Dzendzelivskij UZLP 22). ~

Por. pol. dial. kasz. *b*oiėvišće* 'locus pugnae' (Lorentz l. c.), czes. przestarz. *bojoviště* 'pole bitwy', ukr. *боєвиуце* 'ts.' (Żel.);

bojisko ~ pol. od XVI w. *boisko* 'locus pugnae', 'klepisko' (o zasięgu w dial. zob. Małeckii — Nitsch AJPP m. 64, Nitsch WP II 62—4, Dejna AGK m. 542, Kucala PSM 134), dziś też 'równy, ubity teren przeznaczony do zajęć sportowych', śla. *bojisko* 'locus pugnae', dial. 'klepisko' (Buffa Dlhá Lúka);

ukr. *боиско* 'klepisko', 'walka' (Żel.), dial. *boisko*, *боісько* 'klepisko' (Hrinčenko, Stieber AJŁemk. m. 17, Dzendzelivskij l. c.). ~

Por. z rozszerzonym suf.: pol. już w XV w. *bojewisko*, dziś dial. np. *boje-visk*o* 'klepisko' (Tomaszewski GŁ), od XVI w. *bojowisko* 'klepisko', 'miejsce bitwy', dial. np. kasz. *b*oiiovisk*o* 'pole bitwy' (o zasięgu w dial. znaczenia 'klepisko' zob. Nitsch WP II 62—4, Dejna l. c., tu też *bojowie* 'klepisko'), ukr. *боіовіусько* 'pole bitwy' (Hrinčenko).

Nomina loci od *bojъ*, o suf. *-išće*, *-isko* zob. s. 95—7. K.H. — F.S.

bojъ *boja* 'bicie; bicie się, walczenie, walka', *biti bojъ* 'walczyć'

~ pol. *bój boju* 'bicie się, ścieranie się walczących stron; walka, bitwa' od XIV w., dial. np. kasz. *bój boju* rzadko 'bójka; bitwa, walka' (Sychta SK; por. stpol. w XVI w. 'bójka', SP XVI IBL), stdłuż. XVI w. (Jakubica) *bój* 'bitwa, walka', głuż. *bój boja* 'ts.', czes. *boj -e* 'ts.' od XIV w., śla. *boj -a* 'ts.', dial. *boj bije proti nemu* 'prześladuje go' (Kálal);

śle. *bđj bója* (też SSKJ) 'walka, bitwa' od XVI w. (już Megiser 1592), sch. *bđj bđja* (czakaw. *bđj bojä*) 'ts.' od XIV w. (w XVI—XVIII w. też 'wojna'), u Vuka również 'bicie', u Megisera r. 1603 *boj biti* 'walczyć, confligo', cs. **бoи** 'bicz, flagellum', 'bitwa, pugna', scs. Supr. **оубои** 'mord, morderstwo', bułg. *бoй боеé* (u Gerova *бoеe*) 'bicie, cios' (też dial. 'bicie, cięgi', np. BDial.

I 68, II 71), 'bitwa, walka', dial. 'wojna' (BDial. I 207 z ok. Płowdiwu), maced. *boj* 'bitwa, walka';

strus. *бон* 'bitwa, walka; bitka, bijatyka', ros. *бóй бóя* (o akcencie Kiparsky Wortakzent 87—9) 'bitwa, walka; bicie' (też dial. np. Sl. Rjazan., SRNG), 'tłuczenie' (np. *бои пocyды* 'tłuczenie naczyń'), dial. także w innych znaczeniach, np. 'miejsce w rzece z silnym prądem; miejsce na brzegu, gdzie uderza prąd rzeki' (SRNG), ukr. *бiй бoю* 'bitwa, walka' od XV w., 'bicie' od XVI w. (Tymčenko), brus. *бóй бoю* = ros. *бои*. ~

Nomen actionis do *biti*, o budowie zob. s. 58—9, dial. dial. ros. też nomen agentis *бои* 'walczący na pięści, pięściarz', 'śmiały człowiek', 'silny prąd rzeki' (SRNG).
T.Sz. — F.S.

bojъnъ : pln. **bojevnъ** adi. od *bojъ*

bojъnъ: ~ pol. w XVI w. *bojny*, czes. od XV w., dziś przestarz. *bojný*;

śle. *bójen -jna*, sch. *bójnī, bójjan* od XV w., bułg. *бoен -йна*, też dial. (Stojkov Banat);

ros. *бóйный* (Dal), dziś tylko *-бóйный*, ukr. *бóйний* (Hrinčenko, Żel.), brus. *бóйный* (Nosovič). ~

bojevnъ: ~ pol. od XV w. *bojowy*, głuź. *bojowy*, czes. od XIV w. *bojový*, śla. *bojový*;

ros. *боевой*, u Dala też *боёвой* (z ros.: sch. *bòjevī*, bułg. *boesū*), ukr. *бойовий* (Hrinčenko), *боєвий* (Żel.), brus. *баявы*. ~

Por. nowsze zach. i pld. *bojevnъ*: stpol. w XV—XVI w. *bojowny*, czes. od XV w. *bojovný*, w XVI w. też *bojovní*, śla. *bojovný*; śle. *bójeven -vna*, sch. *bòjvni : bòjēvni, bòjēvan : bòjōvan*.

Od *bojъ*, z suf. *-vnъ, -ovъ*.

K.H. — F.S.

bokъ *boka* 'prawa albo lewa strona a) tułowia człowieka lub zwierzęcia, b) przedmiotu lub określonej przestrzeni; zewnętrzna strona bryłowatego przedmiotu, krawędź, łatus'

~ pol. *bok -u* 'łatus', stpol. (gen. sg. też *boka*) *bok góry* 'zbocze, pochyłość' (SP XVI IBL, dziś kasz., Ramułt), dial. *bok* również 'biodro' (MAGP II m. 93, cz. II s. 140: pln. Śląsk, Kaszuby), *boki* 'boczne deski wozu' (Tomaszewski GŁ), dłuż. *bok -a* 'łatus' (też dial., Fasske Vetschau), 'piersz kobieca', głuź. *bok -a* 'łatus' (też dial., Michalk Neustadt), czes. *bok -u* 'łatus; biodro; zbocze, stok (góry)', wg Bartoša DSM wyraz wychodzi z użycia w czes., trzyma się jednak na Morawach w znaczeniu 'łatus', dial. także *boky wozu* 'część wozu' (Bartoš l. c., Hruška DSCh, Malina Místřice), stczes. *bok -a : -u* 'łatus', śla. *bok -a : -u* 'łatus', dial. 'stok, zbocze';

śle. *bòk bóka* (też o wybrzuszonym boku okrętu, naczynia), 'stok, zbocze', sch. *bòk bòka* 'łatus' od XIII w., też 'część ciała między żebrami a kością biodrową; biodro; burta okrętu; zbocze, stok góry', cs. *бокъ* 'łatus; cavitas', bułg. dial. *бок* 'bok ciała' (BER I 64), 'szpunt, czop w beczce' (Gerov Dop.: pln.-zach.), maced. *бок* 'łatus';

rus.-cs. *бокъ* 'lewy albo prawy bok ciała, szczególnie jedna albo druga strona brzucha między żebrami a biodrem, łatus, femur', 'flanka, skrzydło wojska', ros. *бóк бóка* 'łatus', dial. (gen. sg. też *бóкы*) także 'burta łodzi; brzeg, strona rzeki; łono' (SRNG), ukr. *бiк бóкы* 'łatus', też 'strona' (zob. Stieber AJLemk. V m. 234), 'brzeg, np. rzeki, jeziora' (Hrinčenko), brus. *бóк бóкы : бóка* 'łatus', też szerzej 'strona', 'spad dachu'. ~

Etymologia niepewna. Mladenov EPR 40 zestawiał z ang. *back* 'grzbiet, plecy', stwn. *bah*, stnord. *bak* też 'strona odwrotna' (wg Klugego EW¹⁸ 43

do ie. **bheg-* 'giąć, zginać, robić wypukłym'). — Trudności znaczeniowe kwestionują zestawienie Zupitzky KZ XXXVI 234 z łac. *baculum* 'kij, laska', gr. βάκτρον, stir. *bacc* 'hak, krzywa laska' (o wyrazie celt. p. jednak Pokorny IEW 93). Pierwotnym znaczeniem ps. *boks* miałyby być 'zebro, wygięta kość' (Preobrażenskij ES 34). T.Sz. — F.S.

bolboliti *bolbol'o* 'mówić niezrozumiale, niejasno, bełkotać; mówić nie do rzeczy, paplać, pleść, bredzić'

~ czes. *bláboliti* 'bajać, paplać, bredzić, pleść brednie; gaworzyć; majaczyć (w gorączce)', sła. *blábolit'* 'mówić niezrozumiale, bredzić (w gorączce, agonii)'; bułg. dial. *блaбoлa* 'szemrać, bulgotać; mówić cicho, niejasno, bełkotać'; ros. *балабoлитъ -oлo -oлoишъ* 'paplać, pleść, mówić głupstwa', dial. też 'stukać, dzwonić, brzęczeć; plotkować, roznosić wieści; wałęsać się, próżnować; źle chodzić, o zegarze' (Dal, SRNG, Slovarь Urala): dial. *бeлeбeнитъ* 'pleść bzdury'. ~

Por. wtórne nomen actionis: czes. *blabol*, *blábol -u* m. 'bełkot, bełkotanie, paplanie'.

Dźwkn. Ten sam pierwiastek co w *bolb-otati* (tu odpowiedniki ie., por. szczególnie stind. *balbalā-karoti* 'jąka się'), *bolb-oniti*, *bolb-ositi*.

Zubatý Studie I 1, 201—5, Berneker SEW 69, Vasmer REW I 44.

T.Sz. — F.S.

bolboniti *bolbon'o* dial. pln. 'pleść niedorzeczności, paplać, bujać', wsch. przede wszystkim 'brzęczeć, dzwonić'

~ czes. *bláboniti*: *blaboniti* 'bajać, paplać, pleść brednie';

ros. dial. *балабoнитъ -oнo -oнoишъ* 'stukać, brzęczeć, dzwonić; silnie dzwonić, bić w dzwony; szybko mówić, trajkotać, paplać, pleść niedorzeczności; głośno płakać, plotkować, rozgłaszać wieści; wałęsać się, próżnować; kraść', ukr. dial. *балабoнити -oнo -oнoиш* 'dzwonić, brzęczeć, np. dzwoneczkami, grzechotką' (Hrinčenko), brus. *балабoниця* 'dzwonić, brzęczeć; paplać, pleść bzdury'. ~

Wtórne nomen agentis: ros. dial. *балабoн* 'papla, gaduła' (Vasmer REW I 44), brus. *балабoн* 'ts.'

Por. ros. dial. *бeлeбeниту* 'pleść bzdury', ukr. *бeлeбeниту* 'paplać, bajać' (Hrinčenko), bułg. dial. *бълбyнисам ce* 'pluskać się w wodzie' (BDial. I 70).

Dźwkn. Ta sama rodzina co *bolb-oliti*, *bolb-otati* (zob.).

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 121—2.

F.S.

bolbotati *bolbot'o* dial. zach. 'niewyraźnie, niezrozumiale mówić, bełkotać, marmrotać; pleść niedorzeczności, paplać'

~ pol. dial. kasz. *blob*otac -ocą* 'bulgotać przy gotowaniu się, kipieć, wrzeć; niewyraźnie mówić', dłuż. *blobotaś -ocu* 'wrzeć, kipieć, bulgotać; szemrać (o płynącej wodzie); bełkotać, jąkać się, mówić niewyraźnie', głuź. *blobotać -ota*: *-oce* 'bełkotać, jąkać się' (u Pfuha: 'wydawać dźwięki blo blo!'), 'migać się, o świetle', czes. dawniejsze *blábotati*: *blabotati* 'pleść brednie, bajać, paplać; majaczyć (w gorączce)', sła. *bl'abotat'* *-oce* 'mówić niezrozumiale; bredzić, paplać, pleść': *bl'abotit'* 'ts.' ~

Por. pol. dial. *balbotac* 'mówić nie do rzeczy' (Karłowicz SGP: okolice Sandomierza), czes. dial. laskie *bl'abtat'* 'paplać, bajdurzyć'.

Deverbativum: nomen agentis i nomen actionis *bolbotz* (por. lit. *balbūtas* 'papla, gaduła', Skardžius ŽD 334): sli. *blob*ot -a* 'człowiek mówiący niewyraźnie': *blob*ot -u* 'bulgotanie, kipienie; bełkot, niewyraźna mowa',

sła. *bl'abot -u* 'bełkotanie'. Por. pol. rzadkie *balbot* 'jąkała, bełkot' (SW), u Mączyńskiego XVI w. równie wyjątkowe *balbod* 'człowiek, który się jąka, ma niewyraźną wymowę, jąkała'.

Dźwkn. Zob. *bl'botati, blebetati*. Tego samego typu: lit. *balbatuoti* 'mruzczeć', *balbėti* 'gadać, paplać', łac. *balbūtire* 'bełkotać, jąkać się, niejasno się wyrażać, pleść; ćwierkać, świergotać': *balbus* 'bełkocący, bełkotliwy', stind. *balbalā-karoti* 'jąka się'.

Trautmann BSW 24—5, Fraenkel LEW 31, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 166—7, Pokorny IEW 91—2, Meillet DEL³ 115. *T.Sz. — F.S.*

bolbositi *bolbos'g* dial. 'mówić niejasno, niewyraźnie, bełkotać; paplać, pleść'

~ sła. dial. *bl'abositi* 'paplać, pleść, bredzić' (Kálal);

sch. *blābositi -osim* (tylko u Mikalji i wyjątkowo w XVIII w.) 'bełkotać, jąkać się, niejasno mówić' (RJAZ);

ros. dial. *балабóсуть* (SRNG) : *балабóсуютъ -уу -уууу* 'paplać, pleść, mówić głupstwa'. ~

Dźwkn. Ta sama rodzina co w *bolb-oliti, bolb-otati, bolb-o-niti*. Dokładny odpowiednik: lit. *balbāsyti* 'paplać, gadać': *balbasuoti* 'ts.'

Trautmann BSW 24—5, Fraenkel LEW 31, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 166—7. *T.Sz.*

bolen'ъ *bolen'a* dial. zach. i plđ. 'ryba *Aspius*'

~ pol. *boleń bolenia* 'ryba *Aspius aspius*', stpol. XV w. '*Cyprinus barbuis*', czes. *bolen -na* '*Aspius rapax*', stczes. 'gatunek łososia, *Salmo leucichtys*' (Gebauer Sl., Jungmann), sła. *boleň* '*Aspius aspius*'; dial. też *bolen, bolien* (Feriane SNR 39—40);

sła. *bolen -na* '*Aspius rapax*', sch. dial. *bölen* (: *bölem*) -a 'ts.' ~

Ze słów.: niem. dial. *Wallen* '*Silurus glanis; Cyprinus ballearus*', węg. *balin* '*Aspius rapax; Cyprinus aspius, Cyprinus tinca*', z węg. sła. dial. *balin, balind, baling*, ukr. dial. *balind* (Kniezsa MNSJ I 1, 73—4).

Od **bol-* 'biały' (zob. *bolto*), o suf. *-en'ъ* zob. s. 124—5. Nazwa ryby nawiązuje więc do błękitnawobiałego zabarwienia, por. nazwy tej samej ryby od pokrewnego adi. *bělъ*: pol. dial. *bielec* (SW), ros. dial. *белізна*, ukr. *білізна*, brus. *белізна, бѣлечы*, niem. *Weißlachs*. — Inaczej Cimochowski LP I 165—82 (zwłaszcza 176—7), który łączy z alb. *blē* m. (= **bhl-nōs*) 'jesiotr', grec. *φάλλη* (= **bhl-nā*) 'wieloryb'.

Moszyński KMP 147, Machek ES² 60.

W.B.

bolests f. 'cierpienie fizyczne lub psychiczne'

~ pol. *boleś* f. 'zmartwienie, smutek, strapienie' (od XVI w.), przest. 'zmysłowe wrażenie cierpienia, cierpienie fizyczne' (od XIV w., dziś pl. *boleści* 'gwałtowne ostre bóle w jamie brzusznej'), 'cierpienie psychiczne' (od XV w.), stpol. w XV—XVI w. i dziś dial. też 'choroba', dluž. *bólosé* f. 'cierpienie fizyczne', głuż. *bolosé* f. 'ts.', czes. od XIV w. *bolest* f. 'ts.', dziś też 'rana na ciele' (również dial. Bartoš DSM), 'zmartwienie, smutek, strapienie', sła. *bolest* f. 'cierpienie fizyczne; zmartwienie, smutek';

sła. *bolēst* f. 'cierpienie psychiczne', przest. 'cierpienie fizyczne', sch. od XV w. *bōlēst bōlesti* f. 'choroba; cierpienie fizyczne lub psychiczne', od XV w. i dial. też z wtórnym *-ě-* (por. *bolě-znъ*) *bōlijest* (Czarnogóra): ikaw. *bolist* 'ts.', cs. *болѣсть* f. 'choroba, morbus', bułg. *болест* f. 'choroba; ból', dial. też 'tyfus brzuszny; gruźlica' (BER I 65), 'słabość do czegoś, namięt-

ność; przekorny, gwałtowny człowiek', maced. *болест* f. 'choroba; namiętność';

rus.-cs. już w XI w. *болестъ* : *болѣсть* f. 'choroba, morbus', ros. dial. *болѣсть* : *болѣсть* f. 'ts.; współzucie; niedostatek czegoś' (SRNG), ukr. prowinc. *боліть* f. 'choroba; ból; smutek, strapienie', brus. *болѣць* f. 'ból' (Nosović). ~

Abstr. do *bolъ* 'chory'.

T.Sz. — W.B

bolestъnъ 'związany z boleścią, boleniem, ból sprawiający, bolący; ból cierpiący, chory'

~ pol. *bolesny* 'ból sprawiający, bolący' od XV w. (stpol. też *bolestny*, dial. np. kasz. *b*olestni*, *b*olesni* 'ts.', Lorentz PW), 'żałosny, smutny' od XVI w. (też dial. np. Szymczak Domaniewek), dłuż. *bólosny* 'bolący', 'smutny', głuż. *bolostny* 'bolący', 'dręzący, trapiący', czes. *bolestný* 'sprawiający ból', rzadziej 'cierpiący ból' to od XIV w., dial. np. *bolestný deň* 'wielki piątek' (Kott Dod. DSM), sła. *bolestný* 'wyrażający fizyczny lub duchowy ból' (np. *bolestný ston, vzdych*), 'sprawiający ból' (np. *bolestná choroba*); sła. *bolēsten -tna* 'sprawiający ból', sch. *bōlestan bōlesna* 'chory, cierpiący, niezdrow' od XV w., bułg. *болестен* 'chorobowy', maced. tylko w derywacie *болестник* 'chory';

strus. XIII w. *болѣстьнѣи* 'chory' (Srezn.), ros. dial. *болѣстный* 'chory; słaby', 'współczujący, miłosierny', *болѣстнѣи* 'natrętny, natarczywy', 'chytry, zręczny' (SRNG), ukr. *болісний* (u Hrinčenki też *болѣсний*) 'chorobliwy', 'bolący, męczący', 'niezdrow', 'smutny, nieszczęsny, żałosny', brus. dial. *балѣсны* 'chorobliwy' (BRS). ~

Od *bolestъ* z suf. *-ънъ*.

T.Sz.

bolěďъ f. pld. 'boleść, choroba'

Na wyraz ten wskazują:

1. sch. dial. timockie i z okolic Knjaževca *bōledovati -dujēm* 'chorować, niedomagać' od pocz. XVIII w. (RJAZ, RSAN), cs. *болѣдовати болѣдоуѣж* 'być chorym, cierpieć', bułg. *болѣдувам* 'chorować' (też dial., BDial. III 41: Ichtiman), maced. *болѣдува* 'ts.', rus.-cs. *болѣдовати болѣдоуѣю* 'aegrotare, dolere' (Srezn.);

2. cs. *болѣждъ* adi. 'chory, cierpiący' (Miklosich LP) z **bolěďjъ, болѣдина* 'chory, aegrotus' XII w., *болѣдно* adv. 'z trudem, laboriose' już u Jana Egzarchy (Srezn., BER I 65; u Miklosicha LP adi. *болѣднѣж* 'laboriosus').

Abstractum od adi. *bolъ* z suf. *-ěďъ*, zob. s. 64—5.

Miklosich EW 17.

T.Sz.

bolěti 1. *bolějo* 'doznawać bólu, cierpieć, chorować, aegrotare'

~ pol. *boleć boleje* 'doznawać bólu, cierpieć, kłopotać się' od XIV w., stpol. od XV w. też 'cierpieć bóle porodowe, rodzić', 'żałować, rozpaczać' (dziś dial.), dial. podhalańskie 'gnić, psuć się (o ziemniakach)', stczes. *boleti boleju* 'cierpieć ból';

bułg. *болѣя -ѣеш* aor. *болѣх* 'chorować, cierpieć; martwić się, troszczyć się (o kogoś, o coś);

ros. *болѣть -ѣю* 'ts.', ukr. *боліти -ію* 'ubolewać, żałować, martwić się, troszczyć się (o kogoś, o coś); dial. 'cierpieć, chorować'. ~

Inchoativum od *bolъ* (zob.). O budowie zob. Stang SBV 50.

T. Sz. — F. S.

bolěti 2. *bol'ŏ* 'cierpieć, być chorym' > 'sprawiać ból, cierpienie'

~ pol. *boleć* 3 sg. *boli* 'sprawiać ból, być przyczyną bólu' od XV w., przestarz. 'cierpieć, doznawać bólu', stpol. od XV w. *bolący* ptc. praes. act. 'pokrzywdzony, laesus', połab. *bülē* 3 sg. 'boli, sprawia ból', *bülacō* ptc. praes. act. 'bolące; wrzód', dłuż. *bóles* 3 sg. *bóli* 'sprawiać ból', głuź. *boleć* 3 sg. *boli* 'ts.', czes. *boleti* 3 sg. *bolí* 'ts.' od XIV w., dial. *bol'ěni* 'kolki', sła. *boliet'* 3 sg. *bolí* 'sprawiać ból, cierpienie';

sł. *bolěti* 3 sg. *boli* 'ts.', sch. *bóljeti* 3 sg. *bólí* 'sprawiać ból, cierpienie' od XVI w., *bólí me* 'jestem chory' (u Vuka z Dalmacji), XIII—XVIII w. 'chorować', XIV—XVIII w. 'cierpieć psychicznie, martwić się, żałować', XVI—XVIII w. w tych ostatnich znaczeniach też *boljeti se* (w XVII—XVIII w. spotykane rzadko również w znaczeniu 'cierpieć ból fizyczny'), scs. БОЛѢТИ БОЛѢ 'być osłabionym, chorym, chorować, cierpieć, odczuwać ból, zwłaszcza o bólach porodowych', bułg. *боля* 3 sg. *болі* 'sprawiać ból; boleć, cierpieć', lud. też 'chorować, być chorym; troszczyć się, martwić się o kogo, o oo' (por. też przechodnie kauzatywne z aor. *болѣх*: *боля някому гласѣта* 'powoduję ból głowy u kogo, dokuczam komu'), maced. *боли* 'sprawiać ból', *ме боли мајка-ми*, lud. 'matka jest mi droga, jest przedmiotem mojej troskliwości' (Mazon DSA 395);

rus.-cs. БОЛѢТИ БОЛЮ 'chorować; cierpieć psychicznie; troszczyć się, martwić się o kogo', ros. *болеть* 3 sg. *болѣм* 'sprawiać ból, cierpienie', *болѣцуй* substantywizowane ptc. praes. act. 'cierpiący, chory' (pozostałość rzadkiego dziś znaczenia 'być chorym'), ukr. *боліти* 3 sg. *боліть* 'sprawiać ból, cierpienie', brus. *балѣць* 3 sg. *баліць* 'ts.' ~

Budowa wskazuje na pierwotny czasownik wyrażający stan (por. z tym samym wokalizmem pierwiastka: *bojati se*, *gorěti*, *polěti*, zob. Zubatý Studie I 1, 79—80, Kuryłowicz IC 82). Prawdopodobnie prapokrewne: stornwalijskie *bal* f. 'choroba', goc. *balwjan* 'męczyć', *balwa-wēsei* 'złość', stwniem. *balo* 'zepsucie, zło', stisl. *bol* 'nieszczęście, szkoda'.

Śmieszek MPKJ IV 393—6, Pokorny IEW 125. — Mniej prawdopodobne łącznie z psł. *bol'vь* 'większy' (już Vaillant RES XXII 40, GC II 2, 578 przyjmujący możliwość deprewerbacji z *raz-bolěti se* 'zachorować', ostatnio Trubačev VSJa III 124—6 uważający *bolěti za* eufemizm z faktycznym pierwotnym znaczeniem 'być silnym'). Miałyby to być więc konsekwencja pierwotnego tabu obejmującego często nazwy chorób. T.Sz. — F.S.

bolěznь 'chory, cierpiący', 'sprawiający ból, bolesny'

~ głuź. *bolozny* 'bolesny';

sł. *bolězen -zna* 'chory, cierpiący', *bolezno srce* 'serce pełne boleści', sch. XVI—XVIII w. *bóljezan -zna* 'chory, cierpiący', 'ból sprawiający, bolesny', 'smutny, żalony';

rus.-cs. XIV w. БОЛѢЗНИИ 'malus', ros. dial. *болѣзний* 'niezdrowy, chorowity', 'nieszczęsny', 'wzbudzający żal, współczucie; miły, drogi' (SRNG), *болѣзной* 'niezdrowy, chorowity' (Slovarь Urala), ukr. dial. *блѣзний, блізний* 'chorowity', 'smutny' (Hrinčenko, Żel., Slav. Leks. 88), stare w XVIII w. БОЛѢЗНИИ 'bolesny, bolący', w XVII w. 'smutny' (Тумчєнко). ~

Adi. od *bolěznь*.

T.Sz.

bolěznь pld. i wsch. 'choroba; cierpienie'

~ sł. *bolězen -zni* (SSKJ *bolězen -zni*) 'choroba' od XVI w. (u Megisera 1592 'ts.', 'ból', 'słabość'), sch. książkowe *bóljezan bóljezni* notowane od XIII w. (RJAZ), dziś przestarz. *bóljēzan -zni* 'choroba, cierpienie' (RMat.), ludowe

tylko masc. *boljèzan*, *bòljèzan -zna*, *boljèzanj* 'ts.' (RSAN), por. też *boljèzana* f. dziś przestarz. (wg RJAZ dial. w Serbii), z pieśni lud. (stąd u Vuka) *bolè-zanja* f. 'ts.' (to wg RSAN przestarz.), scs. болѣзнь 'choroba', 'ból, boleść, cierpienie', bułg. dial. болѣзън, болѣзен zwykle w pl. болѣзни 'choroba', 'ból' (RBKE, Mladenov BTR);

strus. болѣзнь 'choroba, niemoc, słabość', 'smutek', przen. 'trud, labor', ros. болѣзнь 'choroba, schorzenie' (dial. też болѣзня 'ts.', np. SRSO, Sl. Rjazan.), ukr. dial. болѣзнь 'ts.' (Żel.), stokr. już w XV w. болѣзнь 'ts.', w XVII—XVIII w. 'ból' (Тумченко). ~

Por. czes. dial. *boleznice* 'rodząca kobieta' (Kott Dod. DSM).

Nomen actionis od *bolěti bol'g*, o suf. *-znъ* zob. s. 118—9. T.Sz. — F.S.

bolgo 1. subst. 'dobro, szczęście, pomyślność', pld. też 'bogactwo, mienie, majątek'

~ stpol. XV w. *blago* 'dobro, szczęście, bonum', czes. *blaho* 'dobro, szczęście, pomyślność', sła. *blaho* 'ts.';

sł. *blagô* (też dial.) 'dobro; bogactwo; bydło; towar', sch. *blāgo* 'dobro (w tym znaczeniu od XIII w.), szczęście, bogactwo; skarb, pieniądze; bydło' (w tym ostatnim znaczeniu w języku ludowym zwykle na zachodzie), scs. благо 'dobro, bonum, bona', bułg. *blāgo* pl. *blāgā* 'dobro, bogactwo', dial. 'konfitura; jedzenie niepostne, mięsne; dzień, w którym się nie pości', maced. *blago* 'dobro; mienie, bogactwo; konfitura; łakocie', dial. *blāgu* 'konfitura' (Małeckii SW);

strus. болого 'dobro, bonum', z cs.: благо 'ts.', ros. *blāgo* 'dobro, szczęście, pomyślność' (dial. też 'wszystko co złe, szkodliwe', SRNG), ukr. *blāgo* 'dobro, szczęście, pomyślność'. ~

Urzeczownikowiony przymiotnik *bolgъ 1.* (zob.), por. *bolto*, *dobro*, *zalo*. T.Sz. — F.S.

bolgo 2. : bolžě adv. od **bolgъ 1.**

bolgo: ~ pol. *blago* od XV w., czes. rzadkie *blaho*, sła. *blaho*;

sł. *blāgor* (< **blāgo-že*), sch. *blāgo* comp. *blāžē*, scs. благо, благоже, bułg. *blāgo*, maced. *blago*;

strus. болого (zob. Słownik SPIg. 1, 58), ros. dial. *bólgo*; z scs.: rus.-cs. благо, stąd ros. *blāgo* (dial. też 'złe' zob. *bolgъ 2.*), ukr. *blāgo* (brus. *blāga* tylko 'złe'). ~

bolžě: ~ czes. *blaze*, stczes. *blazě* od XIV w.;

sł. *blāžer*, sch. dial. *blāže* (RSAN): zach. *blāzi* od XVI w. (RJAZ), cs. *blāžь*, bułg. *blazé*, dial. *bladzьe*, wsch. *blazя*, *blaz'é* (BER, Mladenov BTR, Gorov BDial. I 68), maced. *blaze*;

strus. болозѣ (zob. Słownik SPIg. 1, 58), rus.-cs. *blāžь*, ros. dial. *bóloze*: *болозя*: *балазě* (z cs.: *blāže*: *blazé*), brus. *balazé*. ~

Produktywne typy przysłówków słow.: *bolgo* nom.-acc. sg. od *bolgъ*, *bolžě* loc. sg. od *bolgъ 1.* (o odpowiednikach pozasłow. obu typów zob. Vaillant GC II 2, 675—80). T. Sz. — F. S.

bolgostъ 'dobroć, łaskawość, szczęśliwość, szczęście'

~ pol. *blagość* 'szczęście' od XV w., kasz. *blagosc* 'ts.', u L. też 'dobroć, litościwość, ludzkość', dłuż. dawne *blagosc* 'szczęśliwość', czes. liter. *blahost* 'szczęście, dobro' (w stczes. tylko imię osobowe *Blahosta* m.);

sł. *blagōst* 'dobroć, szlachetność, łagodność; szczęśliwość, szczęście', sch. od XIII w. *blāgōst* 'dobroć, dobroćliwość, łagodność', scs. *благость* 'dobroć,

łaskawość, łaska', bułg. *благость* 'dobroć', dial. i poet. 'słodycz', maced. *благость* 'słodycz, dobroć, łagodność'. ~

Pożycзки es.: rus.-cs. *благость* 'dobroć, łaskawość', ros. liter. przestarz. *благость* 'łaskawość, łaska, miłosierdzie, dobroć', ukr. liter. przestarz. *благість* 'ts.'. ~

Abstractum od *bolgъ* 1. (zob.).

T. Sz. — F. S.

bolgota 'dobro; dobroć, szczęśliwość'

~ stpol. *Blogota* m. XIII w. imię osobowe (SSNO), czes. arch. *blahota* 'dobro, pomyślność', już w XIII w. jako imię osobowe *Blahota* m.;

sł. *blagôta* 'szlachetność; szczęśliwość', sch. *blagôta* 'dobroć; dobro, dostatek', dial. wsch. 'mleko, wyroby mleczne', cs. *благота* 'dobro, bonum' XIV w., bułg. dial. *благотма* 'dobroć; dobro', maced. *благотма* 'słodycz; wyroby mleczne'. ~

Por. poľab. *blād'ūtně* (**bolgot-ūtně*) 'wesoly, beztroski';

pożycзки es.: rus.-cs. *благота* 'dobroć, łaskawość; dobro; szpik, tłuszcz', ros. u Dala *благотма* 'dobroć, łaskawość, miłosierdzie'. ~

Abstractum od *bolgъ* 1. (zob.).

T. Sz. — F. S.

bolgъ 1. 'dobry, miły' > 'szczęśliwy', 'łaskawy, litościwy', 'łagodny, umiarkowany' (płd.), 'słodki' (płd.)

~ pol. *blōgi* od XVI w. 'szczęśliwy, rozkoszny, miły, pomyślny; sprawiający przyjemność, zadowolenie', dawne u L. też 'dobry, łaskawy, litościwy', dial. 'szczęśliwy; wart, cenny; dobry', już w r. 1449 imię osobowe *Blōg* (SSNO), w XV w. też adv. *blōgo* 'dobrze, bene', sub. *blōgo* 'dobro, szczęście, bonum', czes. *blahý* liter. 'szczęśliwy, błogi, przyjemny, dobry, przychylny, zyczliwy', już od XII w. *Blag, Bláh* nomen proprium, sła. książkowe *blahý* 'szczęśliwy, pomyślny, przyjemny, błogi';

sł. *blāg blāga* 'szlachetny, łaskawy, łagodny, dobry, przynoszący szczęście', sch. *blāg blāga blāgo* : *blāgi -ā -ō* (comp. *blāži*) 'łagodny, lenis (w tym znaczeniu od XII w.), eichy, potulny; umiarkowany (np. nieostry, niestromy); przyjemny, miły, przyjacielski (suavis, benignus), łaskawy, miłościwy; dobry (zwykle stsch.), słodki (u Vuka np. o mleku, przen. o słowach 'bonus, dulcis'); święteczny, o dniu (dziś też złożenie *blāgdān* 'święto')', dial. 'w którym się nie pości', stsch. 'szczęśliwy, beatus, felix' (dziś *blāžen*), ses. *благъ* 'dobry, miły, przyjemny, łaskawy, przyjazny (bonus, benignus, iucundus, suavis, dulcis)', bułg. *благъ* 'łagodny, dobry, miły; miłosierny', dial. przede wszystkim 'słodki' (nie tylko powszechnie na zach, ale dobrze znane i na wsch., DBA I m. 268), też 'smaczny', przen. 'dobry' (BDial. III 40, 203), u Gerova 'szczęśliwy; w którym się nie pości' (w wyrażeniu *благъ денъ*), maced. *благъ* 'słodki, dobry; łagodny (nieostry)', *благденъ* 'święto', dial. *blak blāga blāgu* 'słodki, np. o mleku' (Małecky SW);

ros. **бологѣй*, zachowane w derywatach (zob. *bolgo* sub., *bolgo* : *bolžě* adv.) i w nazwach miejscowych, np. *Балагой, Бологое* (Vasmer RGN), por. też *не бологомъ* 'nie ku dobremu, nie na dobre' Slovarъ SPIg., od XI w. pożyczka es.: rus.-cs. *благый* 'dobry, łaskawy, miłosierny', 'tłusty', stąd ros. przestarz. *благѣй -дѣя -дѣ*: *благъ -а -о* 'dobry, szczęśliwy, użyteczny' (też znane dial., SRNG), ukr. przestarz. *благій* 'dobry, dobrotliwy, miłosierny' (rodzime **болог* w skostniałym adv. *не-з-болѣга* = *не-з-добрѣ* 'nicht wegen Wohlergehen, nicht aus Übermut' (Žel., Rudnyčkyj ED 141). ~

Por. dłuż. *blōžki* (**bolžьkь*) 'błogosławiony, szczęśliwy, błogi' dziś przestarz., sch. dial. *blāžak -ška -ško* 'przyjemny, miły' (RSAN).

Do ie. **bhelg-* 'błyszczyć, lśnić', por. stind. *bhargas-* n. 'blask, światłość' (**bhelgos*), *bharga-* m. 'ts.', łot. *balgans* 'białawy'. Pierwotne znaczenie 'jasny' > 'dobry', por. pol. *świecny* 'bardzo dobry, doskonały', pierwotnie 'lśniący, błyszczący, jasny'.

Berneker SEW 69, Vaillant RES IX 7 nie wykluczali możliwości związku z *bol'vjъ*; *bolgъ* miałby być pierwotnym pozytywnym.

Pokorny IEW 124, Sławski SE I 36, Moszyński PZJP 85, 316.

T. Sz. — F. S.

bolgъ 2. 'zły, lichy, kiepski'

~ pol. dial. *blōgi* 'lichy, np. o owsie, zdrowiu' (Karłowicz SGP: z okolic Drohiczyzna), *blōgawy* 'słaby na nogi' (z okolic Ostrołęki), czes. *bláhový* 'nie-dorzeczny, głupi, nieroztropny, postrzelony';

śle. dial. *lagōj* : *lāgov* (z *bl-* > *l-*) 'zły, schlecht, böse', por. śle. dawne *blagūtati* 'zataczać się, chwiać się, taumeln, schwindeln, wackeln' (Bezłaj Linguistica VIII 1, 64), bułg. dial. *blāga pāna* 'rana, carbunculus' (Umlenski Kjustendil 214);

na Rusi w postaci cs.: strus. XVI w. *благѣи* 'wściekły, szalony', ros. *благóу -áя -о́е* : *блáдэ блáгá блáзó* (dziś zwykle dial.) 'zły, uparty, krnąbrny, kapryśny, niespokojny, hałaśliwy, krzykliwy; zbyt ostry w smaku; przynoszący biedę, nieszczęście, niepomyślny; brzydki, szkaradny; głupkowaty, postrzelony, bzikowaty' (Dal, SRNG, Melničenko Jaroslavl), ukr. *благіи* 'zły, kiepski; stary; słaby, chory', brus. *blagi* 'zły, kiepski; obrzydliwy; niezadowolony, chorobliwy' (stąd lit. *blōgas* 'zły, kiepski, słaby, mizerny', łot. *blāgs* 'zły, staby', Fraenkel LEW 46, Mühlenbach I 311);

z brus. względnie z ukr.: pol. *blahy* 'mało ważny, niegodny uwagi', stpol. od XVI w. 'podły, lichy, mizerny, nikły', dial. *blagi, blahy, blachy* 'mało wart, mało ważny, lichy, zły; wąty, delikatny' (Karłowicz SGP: dalsze Mazowsze, okolice Tykocina). ~

Rekonstrukcja, a więc i etymologia niepewna. Najprawdopodobniej ten sam wyraz co *bolgъ* I. Co do rozwoju znaczeń 'zły, kiepski, lichy' < 'dobry, łagodny, szczęśliwy', por. sch. u Vuka *blāžen* 'błogi, szczęśliwy': dubrownickie 'przeklęty', *věseo* 'wesoły' : 'biedny, nieszczęsny'. Znaczenie 'głupi' rozwinęło się na Rusi z *благѣнный, благóу* jako epitetu dla szaleńców.

Preobrażenskij ES 27—8, Havers NLS 132—3, Sławski SE I 35—6, Vasmer REW I 90. — Mało prawdopodobna rekonstrukcja *blagъ* i próby nawiązania do łac. *flaccus* 'bezsilny, zwiotczały, słaby', gr. *βλάξ βλακός* 'słaby, głupi' czy łac. *flāgitium* 'zniesławienie, sromota' (zob. Berneker SEW I 58, Walde — Hofmann I 507, Reichelt KZ XLVI 344, Prellwitz BB XXV 282—3). — Fraenkel ZslPh XXI 150—1, zestawiał *blagъ* z lit. *blagnas* 'nieodpowiedni, niestosowny, zły' porównując różnicę wokalizmu z lit. *slābnas* : słow. *slabъ*.

T. Sz. — F. S.

bolna 1. 'biaława cienka tkanka w organizmach żywych, dzieląca, łącząca lub okrywająca poszczególne narządy, otoczka, osłonka, membrana; prymitywna szyba okienna; skóra, pellis; biaława warstwa drzewa znajdująca się tuż pod korą'

~ pol. *blona* 'membrana', stpol. w XV w. 'łożysko, w którym znajduje się płód; plaster', w XVI w. też 'bielmo, biaława plama pokrywająca rogówkę oka; otrzewna; jelita; szyba w oknie' (też dial., Moszyński KLS² I 529), dial. 'chmura, obłok' (kasz., zwykle pl. *blonə*); 'rodzaj tłuszczu zwierzęcego, tłuszcz obrastający kiszki świńskie, tłuszcz wokół żeber' (AJK I cz. II

s. 108—10, też z Lubelskiego), dłuż. dawne *blona* 'otoczka, osłonka, membrana' (Chojnan), czes. *blána* 'membrana; warstwa drzewa bezpośrednio pod korą', arch. 'pergaminy, arkusz papieru', stezes. od XIV w. 'skóra, pellis', *blány* pl. 'kożuch, futro', sła. *blana* 'membrana', też 'kożuszek na mleku'; sła. *blána* 'skórka; membrana; pergamin' (Pleteršnik tylko z Miklosicha EW), bułg. dial. *blána* 'wyprawiona skóra z wełną, blam' (Mladenov BTR 165);

ros. *болонá* acc. sg. *болону* 'chorobliwa narośl na drzewie; opuchlina, guz na ciełe', 'część najmłodszej warstwy drzewa między korą a pniem', u Dala 'powłoka, osłona, blona, membrana; łożysko, w którym znajduje się płód; przepona, diafragma; głowa (gruby koniec) maczugi', wg SRNG dial. 'narośl na korze drzewa; guz na ciełe ludzkim', *болóна* (Smoleńskie) 'rama', ukr. dial. *болóна* 'otoczka, osłonka, skórka, membrana; szyba okna; pergamin, arkusz papieru', brus. dial. *балóна* 'wielka szyba w ramie okiennej'. ~

Por. czes. dial. *blaňa* 'kożuch na kawie, mleku', *bláno* 'část dřeva ze špalku od kůry odklaná (rovnoběžně s lety); opak jádro (blíže ku dřeni)', Hruška DSCh 13, ros. dial. *болонó* 'opuchlina, guz na ciełe; narośl, guz na drzewie', *болонь* : *болонь* 'biel, warstwa drzewa tuż pod korą; zewnętrzna miękka warstwa drzewa; miazga drzewa; blona roślinna, zwierzęca; blona brzuszna, otrzewna; warstwa mięsa bezpośrednio pod skórą, u zwierząt; wołowina przy brzuchu; cienkie, chude mięso; wymię' (Dal, SRNG, SRSO, Słowarь Urala), *болонья* 'biel, warstwa drzewa tuż pod korą; opuchlina, guz na ciełe'.

Z pld.słow.: rum *blánă* 'futro, blam', alb. *blanë* 'rdzeń drzewa'.

Najprawdopodobniej substancywizowane adi. **bol-nъ* 'białawy, jasny' = lit. *bálnas* 'jasny, biały, białawy, o bydle', *bálnas* 'biały', *bálti* 'stawać się białym, blednąć' (ten sam pierwiastek co w *bol-to*, *běto*). Podstawowe znaczenie 'biaława', por. w znaczeniu 'biaława warstwa drzewa znajdująca się tuż pod korą' pol. *biel*, ros. dial. *белъ*. — Błony zwierząt służyły dawniej pospolicie jako szyby, stąd znaczenie 'szyba okienna' (Moszyński KLS² I 528—9).

Trautmann BSW 25, Pokorny IEW 119—20, Tolstoj SGT 77. — O akcentach Kuryłowicz Acc. 353, Kiparsky Wortakzent 199. T.Sz. — F.S.

bolna 2. zob. **bolnje**

болнь zob. **bolnje**

bolnje n. coll., dial. pln. rzadziej **болнь** f. : **bolna 2.** 'otwarta przestrzeń, rozległa równina pokryta trawą, nizinna łąka na rzeką lub jeziorem (zalewana przez wody wiosenne), łąka, pastwisko'

bolnje: ~ pol. *blonie* n. 'otwarta przestrzeń, rozległa równina pokryta trawą; duże pastwisko, łąka' od XIV w., połab. *blānē* n. 'łąka', dłuż. *blonje -mēna* n. (z asymilacją *b...m < b...n*) 'równina, płaszczyna pokryta murawą, pastwisko gromadzkie, łąka' (też dial., Fasske Vetschau), stezes. *bláni* XV—XVI 'murawa, pastwisko, zwłaszcza po wytrzebionych lasach' (Machek ES 33);

sch. *Blanje* 'nazwa przysiółka w Sławonii' (RJAZ);

ros. dawne *болонье* 'najbliższa okolica miasta, przedmieście', 'otwarta przestrzeń podmiejska, pastwisko podmiejskie; łąka nadrzeczna zatapiana w czasie rozlewów; nizinna', dial. zach. *болонье* 'nizinna łąka przy rzece lub jeziorze; zagon, pastwisko' (wg SRNG np. z okolic Tambowa, Kurska; też w postaci *болонья*), 'wielka sterta zboża', strus. od XII w. *болонь*, *колониє* 'nizinna łąka nad rzeką', ukr. dial. *болонья* n. 'nizinna łąka, pastwisko'

(Hrinčenko), *болоне* też 'równina; stok', brus. dial. *bolońje* 'łąka zatapiana przez wody wiosenne' (Moszyński Uwagi 3). ~

boln': ~ pol. *bloń* f. przestarz. 'otwarta przestrzeń, rozległa równina pokryta trawą; duże pastwisko' od r. 1405 (też dial., Karłowicz SGP: wsch., śląskie), połab. *blān* f. 'łąka' (niepewne, Lehr-Splawiński, Polański SE 36), dłuż. *bloń* -a m. 'trawiasty moczar, łęgi pokryte bujną trawą, błonie, łąka porośla drzewami, pastwisko, polana';

ros. arch. *болонь* f. 'otwarta przestrzeń około miasta, pastwisko podmiejskie', dial. zach. 'nizina błotnista łąka; nizina nad rzeką zalewana w czasie powodzi': *бблонь* 'klepisko, boisko' (SRNG: ołonieckie), strus. *болонь*, на *солони* 'nizina łąka nad rzeką' (Słowo o pułku Igora), brus. dial. *балонь* f. 'otwarte pole, polana', *булонь* 'łąka nad rzeką zalewana w czasie powodzi'. ~ *bolna*: ~ połab. *blāna* 'łąka' (?), może *blānē* < *boln'je*, Lehr-Splawiński, Polański SE 36), stezes. od XV w. *blana* 'murawa, pastwisko, zwłaszcza po wytrzebionych lasach' (Jungmann, Machek ES 33);

brus. dial. *балона* 'obszerna, odkryta przestrzeń przy osiedlu lub w polu, polana'. ~

Por. 1. bułg. dial. *бланá* 'darń; kawał ziemi w formie cegły, gruda ziemi; bryłka suszonego nawozu zwierzęcego, służąca na opał' (Gerov, BER 54).

2. stpol. *bloniawa* XV w. 'płaszczyzna, planities', u Mączyńskiego XVI w. *blonina* 'pole, równina, nizina', głuź. *blóńk* 'łączka porośla drzewami, polana', czes. *blaniti* 'ściąć drzewo, lignari, materiari' (Jungmann), *vy-blānit lesy* 'wykarczować' (Machek), w nazwach terenowych, miejscowych, wodnych: *Blaně* pl. f., *Blanice*, *Blansko*, *Blank*.

Ta sama podstawa co w *bolna* 1. (zob.), por. lit. *balđ* 'błoto, bagno, torfowisko': *bālas* 'biały'. O budowie postaci *boln'*, *boln'-je* zob. s. 117—8, 85—6. Rozwój znaczenia jak w ps. dial. *běl* 'błotnista łąka, mokradło, bagno, pastwisko' (brus. dial., pol. dial. *biel*, ros. dial. archang. *bil*): *běl*, por. też *bolto*. Wg K. Moszyńskiego podkreślenie białości błotnej łąki związane z bujnym zarastaniem takiej łąki rośliną welnianką, *Eriophorum* „której białe puszyste główki nasienne pokrywają biele jakby smugami śniegu“. Dalszy rozwój znaczenia: 'nizina łąka nad rzeką' > 'przedgrodzie dla pobliskiej osady (zakładanej nad rzeką), pastwisko'.

Fortunatov AslPh IV 579, K. Moszyński Uwagi 2—3, Trautmann BSW 25, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 133—4, Ivanova, Труды второй ... конференции Моск. зонального межвуз. объединения кафедр русс. яз. пед. институтов, Владимир 1964, s. 115—29, Tolstoj SGT 74—7.

Por. *oboln'je*, *oboln'*, *obolna*.

T.Sz. — F.S.

bol'těns *bol'těna* *bol'těno*: **bol't'anъ** *bol't'ana* *bol't'ano* 'związany z bagnem, błotem, błotnisty, bagnisty, paluster'

~ pol. dawne od XVII w. *blóciany* 'z błota uklecony' (Kn., L.), kasz.-sli. *blócani* 'błotnisty, zabłocony' (Lorentz PW), głuź. *blóćany* 'błotnisty, mulisty, zabłocony, brudny', dial. *blóćany* 'ts.' (Michalk Neustadt), NM *Blóćany* pl. 'wieś Plotzen' (Pfuhl);

ukr. *болотняний* 'bagnisty, błotnisty, grząski' (notowane od XVI w., Tymčenko, też dial.). ~

Też jako podstawa powstałych już na gruncie poszczególnych języków słów rzeczowników, oznaczających istoty czy rośliny związane z bagnami, błotami, np. dłuż. *blošanař* 'mieszkaniec Błot, der Spreewäldler', sch. *blāćanin* 'mieszkaniec wsi Blata koło Dubrownika' (RJAZ), czes. *blatěnka* 'roślina

namulnik brzegowy, *Limosella aquatica*, ros. dial. *болотняк*, ukr. dial. *болотняк* 'zły duch żyjący na bagnach' (SRNG, Hrinčenko), brus. *балацяник* 'mieczak żyjący na bagnach (ros. прудовик)'.
 Por. rozszerzone suf. *-ьskъ*: dłuż. *blošański* 'należący do Błot, zum Spree-wald gehörig' (wg Muki pierwotne **boltěnska*) : *blotański* 'ts.', głuź. *blócan-ski* 'ts.'

Derywat od *bolto*.

K.H. — F.S.

boltina : *boltovina* 'miejsce bagniste, błotniste, bagno, moczary, palus'

boltina: ~ stpol. w XV w. *blocina*, XV—XVI w. *blocizna* 'bagno, trzęsawisko, palus', dial. kasz. *bl'ocěna*, pn. *bl'ocězna* 'błoto, muł, szlam' (Sychta SK), głuź. *blóćina* 'teren bagnisty, błotnisty, moczary' (Pfuhl), czes. *blatina* od XV w. 'ts.', też NM (Profous MJČ);

sł. *blatna* 'osady, der Schmant' (zob. Tolstoj SGT 149), sch. *blatina* od XVI w. 'wielkie bagno, błoto, palus, lutum', stbułg. *блатина*, u Janā Egzarchy *блатина* 'bagno, moczary, teren bagnisty' (archaizm bez metatezy, zob. Mirčev Ist. gram. 139, Milewski RS XXVI 13, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 132);

ros. *болотина* 'miejsce bagniste, błotniste, grząskie', dial. *болотина* : *болотина* 'miejsce bagniste, bagno, niewielkie bagno; odrębne, pojedyncze bagno', 'trawa rosnąca na bagnie: trawa lub siano z bagnistej łąki; konieczyna' (SRNG, Tolstoj SGT 145—6, 248), ukr. dial. *болотина* 'wyschnięte bagno', na Polesiu też 'mokra bagnista nizina' (Leks. Poleszja 217—8), już w XVI w. 'miejsce bagniste' (Тымчєnko), brus. *балóćина* 'błotnisty, bagnisty teren'. ~

boltovina: ~ sli. *blotóizna* 'bagno, moczary' (**boltovizna*, Lorentz PW);

sł. *blatovina* 'grunt, teren bagnisty';

ros. dial. *болотовина* : *болотовина* 'teren bagnisty, moczary; niewielkie bagno; niewielkie jezioro, staw; bagnisty las' (SRNG, Tolstoj SGT 146). ~

Derywaty od *bolto*, o suf. *-ina*, *-ovina* zob. s. 120—3. K.H. — F.S.

boltisko zob. **boltišče**

boltistъ *boltista* *boltisto* 'błotnisty, bagnisty, paludosus, paluster, lutosus'

~ pol. *blocisty* od XVI w., też dial. np. kasz.-sli. *bl'ocęsti*, sła. *blatistý*, też dial. (Kálal);

bułg. *блати́ст* (też u Gerova);

ros. *болотистый* (też u Dala), ukr. *болотистий*, brus. *балóćисты*. ~

Z pokrewnymi formantami w tym samym znaczeniu:

1. sch. u Vuka *blatdvit*;

2. sł. *blatast*, sch. *blätast* (od początku XVIII w.).

Derywat od *bolto*.

K.H. — F.S.

boltišče : dial. zach. i ukr. **boltisko** 'miejsce bagniste, błotniste, wielkie bagno, błoto'

boltišče: ~ pol. dial. kasz.-sli. *blociszczę* (*bl'ocęšće*, *bl'ocęšće*) 'wielkie błoto, bagno; miejsce, na którym było kiedyś bagno' (Lorentz PW, Sychta SK, Ramułt), głuź. *blóćiščo* 'bagno, błoto, moczary' (Pfuhl), czes. u Jungmanna *blatiště* 'miejsce błotniste, bagno';

sł. *blatišče* 'del hleva, kjer se živali iztrebljajo' (SSKJ), sch. *blatište* 'miejsce, gdzie niegdyś było jezioro; moczar, bagno' : *blatište* augm. 'błocisko', dial. 'łajno, kał, gnój bydłęcy' (RSAN, RJAZ, Vuk), bułg. dial. *блати́ще*

'miejsce błotniste, bagniste': *блатиуце* augm. 'wielkie błoto' (Gerov), maced. *блатиуце* 'miejsce zarosłe sitowiem; augm. wielkie błoto';

ros. dial. smoleńskie *болотуце* 'las' (o rozwoju znaczenia Tolstoj SGT 147—8), ukr. dial. *болотуце* 'miejsce, gdzie kiedyś było błoto, bagno' (Hrinčenko, Tolstoj l. c. 148). ~

Por. 1. cs. *БЛАТИШТЬНЪ* 'paludis' (Miklosich LP);

2. sli. *blotóšće* 'bagno, moczary; miejsce, gdzie kiedyś były bagna' (**boltovišće*, Lorentz PW).

boltiško: ~ pol. *blocisko* augm. od *błoto*, też dial. np. kasz. *blócasko* (Lorentz PW), głuź. *blóćisko* 'wielkie błoto' (Pfuhl), sła. *blatisko* 'wielkie błoto, miejsce bagniste', też dial. (Isačenko SRS, Kálal);

ukr. u Hrinčenki *болотуцько* 'miejsce, gdzie kiedyś było błoto, bagno'. ~

Por. czes. dial. moraw. *blatovisko* 'kałuża' (Bartoš DSM).

Nomina loci i augm. od *bolto*, o budowie zob. s. 95—7. K.H. — F.S.

boliti *bol'to* 'mazać, pokrywać, brudzić błotem, lutare'

~ pol. od XVI w. *blócić* 'pomazywać błotem, walać, pokrywać błotem, lutare' (w złożeniach z przedrostkami też sli., Lorentz PW), głuź. *blóćić* 'ts.', czes. *blätiti se* 'zamieniać się w błoto' (też dial., Bartoš DSM, Hruška DSCh, Malina Mistřice), u Jungmanna też *blätiti* 'walać błotem', sła. *blatit'* 'mazać, walać błotem';

sł. *blätiti blätim* 'mazać błotem, walać, brudzić błotem', dziś prz. 'kalać, brukać czyjeś imię' (SSKJ), sch. *blätiti -tim* od XVI w. 'lutare', *blätati -tām* 'ts.; iść po błocie' (RJAZ), bułg. *заблатя -тию*, zwykle z *ce* 'zamienić się w błoto';

ros. dial. *болотить* 'robić błotnistym, bagnistym' (u Dala: *ключи без стоку болотят место*), ukr. dial. *заболотитися -ч'ся -тиюся* 'obryzgać się błotem, powalać się błotem' (Hrinčenko, Żel.).

Denominativum od *bolto*. O budowie zob. s. 57.

K.H.

bolto 'nizinna przestrzeń, zwykle pokryta wodą stojącą, najczęściej grząska i mulista, bagno, moczar, palus; rozmokła ziemia, lutum'

~ pol. już w XIV w. *bloto* 'ziemia rozmokła, lutum; mokradło, bajoro; obszary, miejsca grząskie, bagna (zwykle w pl.)', do XVI w. też 'nieczystości, gnój', dłuź. *bloto* 'moczar, bagno, palus; ziemia rozmokła, lutum', prz. też 'błotnisty las liściasty; wilgotne zarośla', głuź. *blóto* 'lutum; palus, stagnum; muł; nieczystości, kał', czes. *bláto* 'lutum', stczes. od XIV w. też 'brud, kał', sła. *blato* 'lutum';

sł. *bláto* 'ziemia rozmokła, lutum; bagno, trzęsawisko, palus; kał (już u Megisera 1592 r.)', sch. *bläto* 'lutum; palus (w tym znaczeniu od XIII w.); nieczystości, brud, kał', dial. z Czarnogóry 'błotniste, grząskie jezioro', scs. *БЛАТО* 'bagno, palus, stagnum', bułg. *блáто* 'bagno, moczar, palus', maced. *блато* 'ts.';

strus. *БОЛОТО* już w XII w. 'palus', ros. *болото* 'bagno, trzęsawisko, moczary', dial. też 'kałuża; jezioro; las; trawa i siano z podmokłych łąk; siano w ogóle' (SRNG), ukr. *болото* 'bagno, moczary, trzęsawisko', dial. też 'lutum' (Dzendzelivskýj Zakarp. II m. 123), stukr. *БОЛОТО* 'bagno, moczary' (od XIV w.), 'ziemia rozmokła; kałuża', brus. *балóма* n. 'bagno, trzęsawisko; moczary; lutum'. ~

W NT i NM często pl. *bolta*, np. pol. dial. kasz. *Błota* częsta nazwa topograficzna (Sychta SK), dłuź. *Błota* NM, *blota* 'bagniste miejsce, bagnista ni-

zina porośnięta lasem liściastym i trawą, czes. *blata* 'teren, kraj bagnisty', *Blata* NM (Profous MJČ); śle. dial. *blata* 'moczary'.

Substantywizowany przymiotnik *bolto*: ukr. dial. *болотіу* 'błotnisty' Hrinčenko (por. też śl. dial. *blat'* f. 'miejsce bagniste' < *bolto*). Z bsł. **baltas* 'biały': lit. *báltas* : *balà* 'bagnó, błoto' (*bálti* 'bieleć, stawać się białym'), łot. *balts*, por. alb. *baltë* 'muł, bagnó, błoto'. Rozwój znaczenia jak w stpol. (dziś dial.) *biel* 'błoto, bagnó' (należącym do tego samego rdzenia ie., zob. *běts*), prawdopodobnie w związku z masowym występowaniem na bagnach trawy zwanej wełnianką (*Eriophorum*), której białe puszyste główki nasienne pokrywają błota białą barwą; albo od koloru wyschniętej gliny mogącej zależnie od rodzaju gleby przybierać odcień jasny.

Fortunatov AslPh IV 579, Moszyński Uwagi 2—4, Fraenkel KZ LIV 294—5, BS 19—20, Porzig Gliederung 159, 175, Schütz GTS 63, Tolstoj SGT 144—54. T.Sz. — K.H. — F.S.

boltočina zob. **boltina**

boltočko zob. **boltěce**

boltočce : **boltěko** dem. od *bolto*

boltočce: ~ dłuż. *blošco* 'zarośla, lasek na błotnistym terenie' (**boltočce*), stczes. w XV w. *blátce* dem., też NM *Blatce* (Profous MJČ);

sch. od XIV w. *bläce* dem., też NM (RJAZ: Serbia, Bośnia, Hercegowina), bułg. dial. *blátmye* dem. (Gerov), NM *Блаца* (< **Блатица*, pierwotne pl., BER), na stbułg. **boltočce* wskazuje gr. NM *Βαλτέτσι* (Vasmer SG 150);

strus. w XV w. *колотыце* dem., ros. *болотыце* dem., ukr. *болітыце* dem., na Polesiu *болітыце*, *болутыце* 'ts.' (Tolstoj SGT 145), w XVI—XVIII w. *болотыце* (Tymčenko), brus. *балотыца* n. dem. ~

boltočko: ~ pol. od XVI w. *blotko* dem., też dial. kasz. (Lorentz PW, u Sychty SK 'staw'), dłuż. *blotko* 'zarośla, lasek liściasty', pl. *blotka* 'mały teren błotnisty, bagnisty, zwłaszcza porośły lasiem', głuź. *blótko* dem. (Pfuhl), czes. *blátko* dem.;

na stbułg. **boltočka* wskazuje gr. NM *Βάλτουκα* (Vasmer SG 161). ~

Od *bolto*, o suf. *-čce*, *-čko* zob. s. 101, 93—94. K.H. — F.S.

boltočъ *boltočina* *boltočno* 'związany z błotem, bagnem, błotnisty, bagnisty, grząski; zrobiony z błota, gliny, paluster; luteus'

~ pol. *blotny* od XV w., dłuż. *blotny*, głuź. *blótny*, czes. przestarz. i dial. *blatný*, stczes. *blatný*, śl. *blatný*;

śle. *bläten -tna* (już u Megisera), sch. *blätan -tna* od XV w., cs. *блатънь*, bułg. *блатен -тна*, maced. *блатен -тна*;

ros. *болотный*, ukr. *болотний*, brus. *балотны*. ~

Por. też 1. powstałe już na gruncie poszczególnych języków słów. formacje z suf. *-ikъ*, *-ica* (o ich funkcji zob. s. 90—1, 98—9) na oznaczenie 'istot czy roślin żyjących na błotach, bagnach' albo też 'miejsce błotnistych, bagnistych':

boltoč-ikъ: pol. dial. *blotnik* 'zły duch; ryba piskorz, *Misgurnus fossilis*; przezwisko odmiejscowe urobione od błot' (Sychta SK), stpol. *blotnik* 'bagnó, kałuża' (L.), dłuż. *blotnik* 'mieszkaniec Błot, der Bewohner aus dem Spreewald', głuź. *blótник* 'ryba tuńczyk, *Thynnus*', stczes. *blatnik* 'ptak błotny'; śle. *blätnik* 'grązel żółty, *Nuphar luteum*', sch. *blätник* 'miejsce błotniste, bagnó' (RSAN), bułg. dial. *блатник* 'roślina knieć błotna, *Caltha palustris*' (Gerov Dop.); ros. *болотник* 'roślina rzęśl, *Callitriche*', dial. 'dzika gęś; żuraw; zły duch żyjący na bagnach; grzyb koźlak; roślina strzałka wodna, *Sagittaria*

sagittifolia', ukr. u Żel. *болотник* 'bagniste pastwisko; ptak Limosa', brus. *болотник* 'roślina rześl, Callitriche';

boltn-ica: stpol. *blotnica* 'pratun palustre' (już w XV w.), u L. z XVIII w. też 'roślina bagnica, Scheuchzeria', dial. kasz. 'roślina mącznica lekarska, Arctostaphylos uva-ursi', głuź. *blótница* 'roślina bagnica, Scheuchzeria; ziemia bagnista', czes. *blatnice* 'roślina bagnica, Scheuchzeria', dial. 'chata zrobiona z błota' (Kott Dod. DSM); sle. *blätnica* 'błotna woda; gatunek ryby, Squalius Agassizii' (Pleteršnik), w SSKJ *blätnica* 'roślina namulnik brzegowy, Limosella aquatica', sch. *blätnica* 'błotnista niwa; gatunek gruszek' (RSAN), też NM (RJAZ); ros. dial. *болотница* 'duch bagna, pod postacią młodej dziewczyny uwodzącej mężczyzn; droga przez bagno, moczary', ukr. u Żel. *болотница* 'roślina bagnica, Scheuchzeria'.

2. przymiotniki z suf. złożonym *-n-ŋskz*: dłuż. *blotaŋ-ski* 'zum Spreewald gehörig', ses. *блатън-ѣскъ* 'adi. a nomine civitatis Pannonicae ductum' (już w ŻK).

Od subst. *bolto*, z suf. *-nŋz*.

T.Sz. — K.H. — F.S.

boltskŋz *boltska boltsko* dial. zach. i pld. 'związany z błotami, bagnami, paluster'

~ dłuż. *blotski* 'należący do Błot, zum Sumpfwald, Spreewald gehörig': *blotowski* 'ts.', czes. *blatský* 'pochodzący ze wsi Blata';

sch. *blätski* 'paluster, dotyczący wsi Blata', es. *блатъскъ* (Traktat Chrabra): *блатънѣскъ* 'adi. a nomine civitatis Pannonicae ductum' (już w ŻK), bułg., maced. *блатску* 'paluster'. ~

Tu też najprawdopodobniej pol. *blocko* 'wielkie błoto' od XIII w. (**boltsko*, urzeczownikowiony przymiotnik).

Od *bolto* z suf. *-ŋskz*.

K.H. — F.S.

bolt'anz zob. *boltēnz*

bolzē zob. *bolgo 2*

bolzina 'belka służąca do podpierania czegoś, podkładka drewniana, podkładka pod głowę, poduszka'

~ sla. dial. *blazina* 'pierzyna' (wg Machka ES 33—4 może pożyczka z sch. *blázina* 'ts.');

sle. *blazina* 'poduszka; pierzyna', 'opuszka stopy; mięksiz dłoni' ('der Fuss- oder Handballen'); 'legar, podkład drewniany pod ciężary, np. beczki; próg, podkład kolejowy; przesło mostu; płatew, belka podpierająca krokwie na dachu; kłonica wozu; poprzeczna belka w saniach; nasad pługa', sch. *blázina* 'pierzyna; poduszka' (w tych znaczeniach już stsch., w najstarszych 2 przykładach z XV w. nie wiadomo, czy chodzi o pierzynę, czy o poduszkę, RJAZ I 427), dial. też 'siennik, derka, koc; podkładka na belce, na której obraca się wrzeciono kamienia młyńskiego; część lufy broni palnej', czak. *blazyna* 'poduszka' (Susak, HDZ I 152), maced. *блзина* 'metalowa podkładka pod wrzeciono młyńskie'. ~

Por. sch. od XVI w. *blázinja* 'poduszka', dial. też 'łozysko, podkład'.

Najbliższe odpowiedniki w bałtyckim: lit. *balžiena* 'podłużna belka brony', *balžienas* 'poprzeczna belka brony, wozu' (Trautmann BSW 25), u Niedermanna *balžiena*, *balžienas* 'biegsame Querstange zur Verbindung des Aufsatzes auf Schlitten', łot. *bālziēns* 'grządziel pługa; nasad sań', u Mühlbacha 'das Gebinde, welches die gegenüberstehenden *mietnes* der beiden Schlittensohlen verbindet' (*mietne* 'die Stütze auf den Schlittensohlen'),

balžit 'podpierać', u Mühlenbacha 'den Schlitten mit den *balziēni* versehen, stützen', stprus. *balsinis* 'poduszka', *pabalso* 'ts.'. Por. też stind. wed. *bar-hiš* n. 'podściółka, przykrywające ołtarz, posłanie z ziół, traw, na które kładziono ofiary', *upa-bārhanam* 'poduszka, miękkie pokrycie', awest. *barziš* 'poduszka, przykrycie', stwniem. *balko*, niem. *Balken* 'belka, bierwiono, kłoda' (germ. **balkan-*). Pierwotnie zapewne 'podkładka drewniana'. Wg Moszyńskiego KLS² I 589: „wszystkie niemal nazwy dla poduszki... służą też Słowianom do określenia pewnej części sań i wozu, pełniącej funkcję podkładki pod pomost, drabiny czy wasąg“.

Berneker SEW 70—1, Trautmann BSW 25—6, Persson Beitr. I 267 uwaga 3, II 849 uwaga 1, 799 uw. 2, Brückner SE 31—2, Willman-Grabowska Symb. Rozw. II 167—71, Pokorny IEW 122—3, 125—6.

T.Sz. — F.S.

bolzъ *bolza* dial. pld.-wsch. 'źmija, wąż'

~ sch. dial. *bláza* 'źmija, która według ludowego wierzenia strzeże skarbu'; ukr. dial. zach. *бóлоз* m. 'duża źmija' (Żel.). ~

Zapewne do ie. *bhelǵh-* 'nabrzmiwać, pęcznieć' (Pokorny IEW 125—6, zob. *bolzina*). Por. *polzъ*.

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 338.

W.B.

bolzъno dial. pln. 'belka podpierająca'

~ kasz.-śli. *blozno* 'nasad sań, pozioma belka leżąca na stramach sań' (AJK II m. 74, MAGP II m. 55), w AJK II cz. II s. 96 notowane też wyjątkowe postacie *byózno*, *byozńo*, *buezm*e*, z wtórnym wokalizmem rozbijającym grupę spółgłoskową: *blozno*, *byolzyno*, kasz. *blozno* również 'jedna z dwu podstaw zakrzywiających się w górę, na których przesuwają się sanie po śniegu, płoza', Sychta SK (tu też z asymilacją na odległość postać *blozmo* 'płoza; kłoda w torfowisku'), AJK V m. 210 cz. II s. 75, u Kolberga Pomorze 469 'obręcz u koła';

ros. dial. ołonieckie *бóлозно* 'gruba deska' (Vasmer REW I 103), wg SRNG 'drewniana podstawa sochy, do której umacnia się soszniki i rączki celem podtrzymania sochy w czasie orki'. ~

Por. pol. dial. kasz. *bozn*, *byozén* m. 'nasad sań', *blozna* f. 'ts.', ros. dial. *бóлозна* 'rączki u sochy', *бóлозень -зня* 'nagniotek, odcisk' = *болозняк* (SRNG).

Do tego samego pierwiastka co *bolzina* (zob.). Ros. dial. *бóлозень* < **bolzъnъ* = stprus. *balsinis* 'poduszka'.

T.Sz. — F.S.

bolžiti *bolžo* dial. zach. i pld. 'czynić błogim, szczęśliwym, uszczęśliwiać', 'wielbić, wychwalać'

~ stpol. w XV—XVI w. *blozyć* 'chwalić, pochwalać, schlebiać', czes. *blažiti* 'uszczęśliwiać; czynić błogim', przestarz. *blažiti se* 'cieszyć się, radować się', stczes. *blažiti -žu -žiš* już w XIV w. przede wszystkim 'błogosławić, beare, beatum praedicare' (stąd głuź. u Pfuhla *blažić* 'ts.'), sła. *blažit* 'sprawiać komuś radość, czynić szczęśliwym';

śle. *blažiti -žim* 'łagodzić; uszczęśliwiać', sch. *blāžiti blāžim* 'uspokajać, łagodzić, mitigare, lenire; uszczęśliwiać, napełniać szczęściem, beare', 'jeść mięso, carnes edere', stsch. w XIV—XVI w. 'wielbić, sławić, beatum praedicare', już w XIII w. 'błogosławić' (RJAZ), scs. *блaжити блaжж* 'beatum dicere, beatificare', bułg. *блaжca -иу* (u Gerova *блaжca -иу*) 'jeść tłusto, jeść zakazane potrawy w czasie postu' (też dial. np. IIBE IV 215, BDial. I 242, III 294,

Mladenov Vidin), u Gerova też 'być słodkim', 'błogosławić napoje', maced. *блажи* 'być słodkim', dial. 'jeść mięso' (RMJ), *ni blaži xić* 'to zupełnie nie słodkie' (Mačeki SW);

rus.-cs. *блажити блажоу* 'wychwalać, beare, celebrare'. ~

Por. pol. dial. *pobłoga* 'pobłażanie' (Karłowicz SGP).

Od *bolgъ* 1., o budowie zob. 57.

K.H.

bolъvanъ zob. **balъvanъ**

bolъ 1. *boli* m. 'człowiek chory, aegrotus'

~ sch. XIII—XV w. *bol boli* m. 'człowiek chory' (RJAZ I 522), scs.

боль боли m. 'ts.', bułg. dial. *бол, боль* m. 'ts.' (też 'chora kobieta');

strus. *боль* m. 'człowiek chory', ros. dial. *боль* m. f. 'człowiek chory;

kobieta chora, zwłaszcza położnica', ukr. dawniejsze *боль* m. 'człowiek chory' (tylko u Żel.). ~

Pierwotnie zapewne adi. o temacie na *-i-* do *bolěti* (zob.). Tylko szczątkowe zachowanie wyrazu pozostaje w związku z powstaniem subst. *bolъ* f. i adi. *bolnъ* (zob.). Stosunek do *bolъ* f. 'dolor' jak scs. *blędb* 'papla, gaduła': 'paplanie, gadanie'.
T.Sz.

bolъ 2. f. 'cierpienie, dolor; choroba, morbus'

~ dłuż. *ból -i* 'dolor, cierpienie; bolesna rana', *sucha ból* 'rwanie w członkach, reumatyzm', głuź. *ból -ole* 'dolor, cierpienie', *sucha ból* 'reumatyzm, podagra', czes. dial. *bol' -e* (: *bol'a* nom. sg.) 'cierpienie, boleść, np. zębów';

śle. *ból -i* 'dolor', dial. *suha bol* 'suchoty', sch. od XVI w. *ból bōli* 'cierpienie fizyczne i psychiczne; choroba' (: *bōlja* f., 'ts.', lud. także 'chore miejsce, rana'), bułg. *bolъ* f. 'cierpienie zwłaszcza psychiczne' (dial.?, Mladenov BTR 194);

strus. *боль* 'dolor, morbus', ros. *боль -u* 'boleść, cierpienie fizyczne i psychiczne', przestarz. i dial. 'choroba, niemoc'.

Z wtórną zmianą rodzaju, z przejściem do tematów na *-jo-* (por. *bolъ boli* m. i Meillet SC 420—1);

~ pol. *ból bólu* 'cierpienie; zmartwienie, smutek, strapienie, boleść', stpol. *ból* 'dolor' (rzadkie, w Słowniku stpol. I 142 tylko 1 przykład z XIV w.), dial. też 'każda choroba, bolenie', w XVIII w. *ból suchy* 'dna, podagra', XVII—XVIII w. *ból bola* 'diabeł, bies' (co do rozwoju znaczenia por. pol. *choroba* 'morbus': od XVIII w. w przekleństwach 'diabeł, bies'), czes. *bol -u* 'cierpienie psychiczne, żal', śla. *ból' -u* 'cierpienie fizyczne i psychiczne, żal, smutek', dial. też 'wrzód';

śle. *ból* 'dolor' (Pleteršnik), sch. od XVIII w. *ból -a* 'ts.', 'choroba', też u Vuka; bułg. dial. *бол* 'cierpienie' (Mladenov BTR 190; BER I 64), maced. *бол* też 'choroba';

ukr. *біль болю* 'boleść, cierpienie', brus. *боль болю* 'ts.' ~

Abstractum do *bolěti* (zob.), o budowie Meillet Ét. 263, SC 347.

Nitsch JP XXXV 241—7, Machek ES 37.

T.Sz. — F.S.

bolъnъ 'związany z bólem, boleniem, bolący, bolesny; chory'

~ pol. dawne XVI—XVIII w. *bolny* 'bolący, sprawiający ból' (SP XVI IBL, L.), stduż. XVI w. (Jakubica) *bólny* 'bolesny' (Muka), głuź. *bólny* 'ts.', czes. *bolný* 'wyrażający ból, smutny, żalony', książkowe 'powodujący ból, bolący' (SSJČ), stezes. już w XIV w. 'bolący, obolały; chory', śla. *ból'ny* 'bolesny, bolący; boleściwy' (np. *bol'ny vzdych, hlas*);

sł. *bolán bólna* (SSKJ: *bolán bólna*) od XVI w. (Megiser 1592), *bólen -lna*, *bolęn* 'chory' (Pleteršnik), sch. *bólan* 'bolesny', 'chory' od XVII w. (RJAZ), dziś też *bólan bólna* : *bólna* (także *bólan bólna*, Vuk) 'ts.', 'nieszczęśliwy', scs. *болѣнь* 'chory', bułg. *болѣн* 'ts.' (też dial. np. BDial. III 41), máced. *болѣн -lna* 'ts.', też dial. *bólin*, *bólna*, *bólnu* 'ts.' (Malecki SW);

strus. już w XI w. *болѣньи* 'chory', 'cierpiący', ros. *больной* 'chory, schorowany', 'cierpiący, bolący', w znaczeniu subst. 'pacjent, chory', dial. *больный* 'sprawiający ból', 'miły, drogi, ujmujący', *больной* 'mały, niepewny, o kotwicy' (SRNG), ukr. tylko prowinc. *болѣно* adv. 'boleśnie' (Żel.), brus. dial. *болна* adv. 'ts.' (Nosovič). ~

Od *bolъ*, *bolěti* z suf. *-ьnz*.

Meillet Ét. 438, Brodowska-Honowska SPS 101.

T.Sz.

bol'e adv. 'lepiej; więcej; bardziej'

głuź. *bóle* 'więcej, bardziej';

sł. *bólj* (< *bolje*) 'bardziej, więcej, w większym stopniu', *bólje* (: *bóljše*) 'lepiej', stsl. też 'bardziej, więcej', sch. *bólje* 'lepiej, melius' od XIV w., stsch. też 'więcej, magis' XII—XIV w. (zaświadczone tylko z rozszerzeniem o ś: *boljše*), scs. *болѣ* 'więcej', bułg. dial. *болѣ*, zwykle *но-болѣ* 'lepiej', *най-болѣ* 'najlepiej';

strus. *болѣ* : *болѣ* : *болѣ* : *болѣ* 'więcej; lepiej', ros. *болѣе* : *болѣше* 'więcej, bardziej', 'większy', pot. 'przeważnie, po większej części', *болѣе* 'więcej, bardziej', w połączeniu z adi. i adv. służy także do tworzenia compar., przestarz. i region. też *болѣ* 'więcej', ukr. *більше*, *більш* 'więcej', u Hrinčenki *болѣ* 'dobrze', brus. *болѣу* : *болѣш* 'więcej, bardziej'. ~

Pierwotne neutrum od *bol'ьjъ* (zob.).

K.P. — F.S.

bol'ьjъ *bol'ьši bol'e* 'większy; lepszy' compar. do *velikъ, dobrъ*

~ sł. *bólji* : *bóljši* 'lepszy', sch. *bólji* 'lepszy, melior' od XIV w., stsch. też 'większy, maior' XIII—XIV w., scs. *болѣи болѣши болѣ* 'większy, lepszy, maior, plus, melior, praestans, superior';

strus. *болѣи* : *болѣши* 'maior', *болѣшии* : *болѣшии* 'większy, starszy, lepszy, wyższy, maior, praestantior, melior', ros. *большой* 'duży, wielki; silny, ważny', przestarz. i dial. 'starszy', *больший* 'większy' compar. do *большой*, ukr. *більший* 'większy; starszy', brus. *болѣши* 'większy; starszy', dial. *балѣш* 'wielki, ogromny'. ~

Także w I członie NO, np.: pol. *Bolesław* od X w., stpol. też *Bolebor*, *Bolemysł* (SSNO, Malec PO PAN 17, s. 28, 68), czes. *Boleslav* od XII w., stczes. z XIII w. *Bolebor*, *Bolemil* (Gebauer Sl., Svoboda SOJ 70), sch. już w IX w. *Bóljedrāg*, od XI w. także *Bóljeslav*, *Bóljemir* (RJAZ), bułg. *Болеслав* (zam. *Болеслав*, BER I 65, Plčev RLI 82).

Por. kasz.-śh. *b'olęsti* (**bol-ista*?) 'tłusty, otyły' (Lorentz PW), wg Sychty SK przestarz. pñ. *bolęsti* 'ts.', 'kopiasty', stpol. od XIII w. NO *Bolesta* (Taszycki Rozprawy I 85).

Prapokrewne: stind. *bálilyān* 'silniejszy', *bálištha-* 'najsilniejszy' : *bálan* 'siła, moc', grec. *βέλτερος*, *βελτίων* 'lepszy', *βέλτατος*, *βέλτιστος* 'najlepszy', łac. *dē-bilis* 'słaby, bezsilny'.

Osthoff IF VI 1—8, Berneker SEW I 72, Vasmer REW I 105, Vaillant RES IX 6—7, GC II 2, 577—8, Thieme Language XXXI 445—7.

K.P. — F.S.

bol'ьma : *bol'ьmi* dial. pñd. 'bardziej, lepiej, magis, melius'

bol'ьma : ~ sch. przestarz. od XVIII w. *bóljma* (też u Vuka), cs. *болѣма*,

rus.-cs. **болыма** (stąd ros. stare u Dala *болыма́* i stukr. XV w. **болма**, Тум-ченко). ~

bol'ьmi: ~ stserb. **болыми**, scs. **болыми** (cs. też **болыми**), rus.-cs. **болыми**, **большими** (stąd stare u Dala *болыму́* i stukr. XV w. **болми**). ~

Od *bol'ьjъ*, z suf. *-ьma* : *-ьmi*.

Vaillant GC II 2, 692, Jahn Adv. 47.

F.S.

bol'ьmi zob. **bol'ьma**

boranъ zob. **baranъ**

boraviti *borav'o* dial. pld. 'zajmować się czymś, robić, działać'

~ sch. od XVI w. *bðraviti bðravim* 'przebywać, mieszkać, żyć, degere; spędzać czas, trwać, znajdować się w jakimś stanie', dial. *boravit boravim* 'waleczyć, bojować, bić się, zмагаć się; znosić, cierpieć' (Elezović Kos.-Met.), tylko w formie zaprzeczonej dial. *nebðraviti* 'nie zapominać' (RSAN II 63), por. też ogólne *zabðraviti* 'zapomnieć, puścić w niepamięć' (co do rozwoju znaczeniowego por. *zabyti* 'zapomnieć' : *byti*), bułg. *борáвя* 'zajmować się, mieć do czynienia; robić, działać, czynić', dial. też 'rządzić się, rozporządzać, dysponować; chwycić, dotykać' (Gerov), 'bredzić, majaczyć' (Rodopy BER I 67, BDial. II 131), maced. *бораси* 'robić, działać, czynić; mieszać; grzebać, przewracać'. ~

Brak pewnej etymologii. Najprawdopodobniej do *borti bor'o* 'waleczyć' z sufiksem *-av-* (o paralelach morfologicznych patrz BER I 67—8, por. też może bułg. dial. adi. *бораси́е* 'ruchliwe burzliwe — o żurawiach' — Gorov Strandža BDial. I 68). Rozwój semantyczny byłby 'waleczyć (jak w dial. sch.), rozprawiać się z trudnościami, wykonywać coś z trudem' = 'robić, działać, zajmować się czymś' (BER I 67—8). Čop (SRL XII 170—6) dopatrywał się tu już ie. compositum **bo-rava* = **bho-rōuā* (ie. praep. **bhe-* : *bho-* + ie. *rōuā* 'spokój, odpoczynek'). Brak jakiegokolwiek śladu tych wyrazów w słow. nie pozwala na przyjęcie tej koncepcji. U Čopa też krytyka innych pomysłów etymologicznych, nie znajdujących również uzasadnienia na materiale słowiańskim. Nie przekonuje też ostatnia próba objaśnienia wyrazu *Гълъбова* SDW 53—9. — Skok ER I 188—9 przyjmował kontaminację *baviti* i *boriti*.
K.P. — F.S. — W.F.

bordla *bord'ly*, acc. *blordq* 'zarost na dolnej części twarzy, barba; część twarzy poniżej dolnej wargi, mentum', także przen. o 'różnych przypominających czymś brodę przedmiotach i roślinach'

~ pol. *broda* 'barba' od XIV w., 'mentum' od XV w., też o 'różnych przedmiotach podobnych': 'pek dłuższej sierści lub piór na podgardlu, pod pyskiem (u zwierząt, ptaków)' od XVI w., stpol. XVI w. też 'zarost na ciele w dolnej części brzucha; grzebień podszyjny u kury; dziób statku', dial. np. 'grzywa u konia nad czołem; sam koniec dolny ostrza siekiery; najszersza część kosy; pozostała część drzewa ściętego, część pnia blisko korzenia', 'odpadki słomy przy krajaniu siewki', 'nie zżęta kępka zboża ominięta przy koszeniu; nie zżęta w ostatnim pokosie kępka zboża, którą zniwiarze wiążą w obrzędowy snopek z okazji zakończenia żniw' (MAGP XI m. 542, Zaręba AJS II m. 97), 'obrzędy odprawiane wokół tego snopka' (SGP zeszyt próbny), też w nazwach roślin, np. stpol. *kozia broda* 'ostróżeczka polna, Delphinium consolida; tawuła, Spiraea aruncus', dial. 'gatunek trawy; grzyb goździanka żółta, Clavaria flava, Clavaria botrytis', na północy Kaszub także w archaicznej postaci bez metatezy *kozã barda* 'grzyb Cla-

varia flava; roślina kozibród, *Tragopogon pratensis* (Sychta SK II 223), polab. *brōda* 'mentum; gardziel, gardło', dłuż. *broda* 'barba', też 'wąsy', 'mentum', 'pęk dłuższej sierści pod pyskiem zwierzęcia', *kōzyna broda* 'roślina ostróżeczka polna, *Delphinium consolida*; grzyb np. *Clavaria flava*, *Clavaria botrytis*', głuz. *broda* 'barba; mentum' (też dial., Michalk Neustadt), *kozaca broda* : *kozy broda* 'roślina *Delphinium consolida*; grzyb *Clavaria botrytis*', czes. *brada* 'barba; mentum' (od XIV w., stczes. też 'ostrzy koniec gwoździa'), *kozi brada* 'roślina *Tragopogon*; *Delphinium consolida*; grzyb *Clavaria*', sła. *brada* 'mentum; barba', 'pęk dłuższej sierści u zwierząt', *kozia brada* 'roślina *Tragopogon*';

sł. *bráda* 'barba; mentum', 'zwisająca skóra na szyi zwierzęcia; włosy na kaczanie kukurydzy', 'najszersza część kosa', *travniška kozja brada* 'roślina *Tragopogon pratensis*', sch. *bráda*, acc. *brádu* : *brádu* 'barba' od XIV w., 'mentum' od XVI w., 'pęk dłuższej sierści lub piór na szyi zwierzęcia; włosy na kaczanie kukurydzy', 'tylna część ostrza siekiery; grubszy koniec główki kładzianej w wigilię do ogniska', *kōzjā bráda* 'roślina *Tragopogon pratensis*; węzymbord, *Scorzonera villosa*', ses. *брада* 'barba', bułg. *брада* 'barba', też w ogóle 'zarost', 'mentum', 'pęk dłuższej sierści na dolnej szczęce zwierzęcia; wole u ptaków; cienkie włoski na korzeniach, korzeń (np. cebuli) złożony z długich włoskowatych korzonków' (Gerov), 'włosy na kaczanie kukurydzy' (Gerov, BDial. V 157), dial. też 'ostatnie kłosy zboża związane wstążką' (Stojkov Banat), *брада на нусана* 'wiązka pierwszych zżętych kłosów' (RBKE), *козя брада* 'rośliny *Tragopogon pratensis*, szczaw, *Rumex acetosa*', maced. *брада* (już w XVI w., Giannelli LM, dial. *bráda*, *bradáta* Małeck SW) 'barba; zarost na twarzy; mentum; cienkie włoski na korzeniu lub korzeń złożony z cienkich korzonków';

strus. *борода* 'barba; zarost na policzkach; mentum', ros. *борода*, acc. *бóподы* 'barba', 'pęczek dłuższych włosów u zwierząt, pęczek dłuższych piór na piersi ptaków; wole u ptaków', dawne i dial. 'mentum', dial. też 'szeroka zaostzona część topora, lemiesza', 'nie zżęta ostatnia kępka lub pokos zboża, trawy i związane z tym obrzędy zakończenia żniw lub sianokosów; nie zżęty pokos zboża' (SRNG), ukr. *борода*, acc. *бóподы* (dial. *борода* : *бóпода* Stieber AJLemk. m. 270, KDA II 141) 'barba; mentum' (w tych znaczeniach od XV w., Tymčenko), 'zarost na policzkach', 'pęczek dłuższej sierści lub piór u zwierząt lub ptaków', 'dolne ostrze siekiery' (Zel.), dial. 'nie zżęta w ostatnim pokosie kępka zboża', brus. *брапада* 'barba; mentum'. ~

Kontynuuje ie. *bhar-dhā* 'zarost na dolnej części twarzy' (do ie. *bhar-* : *bhor-* : *bhr-* 'coś ostrego, sterczącego, szczecina', zob. *бръзъ*, *бръщъ*, *бръзъ*): łot. *bārda*, stwniem. *bart* (dziś niem. *Bart*), łac. *barba* (< **farba*). Tu też z grupą spółgłoskową *-zd-* (ślady *-zd-* są także na gruncie słow., zob. *bordavica* : *bordavka*): lit. *barzdà* acc. *bařzdą* 'barba; mentum', łot. *bārda* 'barba' (o oboczności *-d-* : *-zd-* p. Sławski SE I 276, 348, 530). — Rozwój znaczenia szedł w dwu podstawowych kierunkach: 1. (przez metonimię) 'dolna część twarzy, pierwotnie pokryta zarostem' (ten sam rozwój znaczenia w lit. *barzdà* i w romańskich kontynuatach łac. *barba*, p. Meyer-Lübke WS XII 6 n.), 2. coś przypominającego w jakiś sposób:

a) 'zarost na dolnej części twarzy' (podobne znaczenia przenośne także w odpowiedniku łac., niem., łot.); stąd też w nazwach roślin, zwykle w zestawieniu *kozja borda*; paralelne nazwy też w innych językach, np. niem.

Bocksbart 'Tragopogon', grec. τραγοπόγων 'ts.', łac. *barba hirci*, jednak ludowy charakter nazw słow. przemawia za ich rodzimością, Machek ČSR 235, b) 'wystającą dolną część twarzy'. — Znaczenie 'pozostawiona, nie zżęta kępka zboża' ma paralełę na gruncie bałtyckim: łot. *bārda* : *bārzda* 'nie zżęty klinowaty kawałek zboża' (Mühlenbach I 273).

Fortunatov AslPh IV 578, Berneker SEW 72—3, Trautmann BSW 27, Fraenkel LEW 36, Pokorny IEW 110. T.Sz. — K.H. — W.B. — F.S.

bordačъ *bordača* 'człowiek o dużym zarostie na dolnej części twarzy, człowiek brodaty, barbatus'

~ pol. *brodacz -cza* od XVI w. (już w XV w. bot. 'obrazki, *Arum maculatum*'), jako NO od XIII w., dial. kasz. *brodác*, głuź. *brodač -ča*, czes. *bradáč -če*, już stczes., sła. *bradáč -ča*;

słe. *bradáč -ča*, sch. dial. z Czarnogóry *bradáč -dăča* (RSAN);

ros. *бopодáчy -дáчá* (dial. też 'mech na drzewach', SRNG), uki. *бopодáчy -дáчá*, brus. *бapодáчy -дáчá*. ~

Derywat od *borda*, o budowie zob. s. 102, por. dłuż., głuź. *brodak -ka* 'barbatus'. Z inną budową w tym samym znaczeniu: sli. *brodól*, kasz.-sli. *brodôla*, stczes. NO *Bradál*; ros. dial. *бopодáчy*, ukr. *бopодáчъ* : *бopодáчю*. F.S.

bordatěti *bordatějo* 'dostawać zarostu na dolnej części twarzy, barbatum fieri, barbire'

~ stpol. XVI—XVII w. *brodacieć -cieje*, sli. *brodacec -ceja* : *brodacóvc*, głuź. *brodaćeć*, czes. *bradatěti -tím* (Jungmann), sła. *bradatiet'*;

słe. *bradatěti -tím*, sch. dawne dial. *bradatjeteti -tím* (Belostenec);

ros. *бopодáтeмь* (Dal). ~

Derywat od *bordatz*, o budowie zob. s. 47. Por. w podobnym znaczeniu derywaty od *borda*:

1. scs. *бpaдáтн -дáтн* 'barbatum fieri' (Supr.), bułg. dial. *бpaдá* 'wypuszczać drobne korzenie, o fasoli' (Gerov Dop.);

2. sch. *bradati -dām* 'wypuszczać włosy na kaczanie, o kukurydzy' (Vuk). F.S.

bordatъ 'mający zarost na dolnej części twarzy, barbatus'

~ pol. od XV w. *brodaty*, dłuż. *brodaty*, głuź. *brodaty*, czes. od XIV w. *bradatý*, sła. *bradatý*;

słe. *bradát -dáta* już u Megisera 1592 r., sch. od XV w. *bradat -ta -to*, cs.

бpaдáтъ, srbułg. *бpaдáтъ* (BER), bułg. *бpaдáт*, maced. *бpaдáт*;

strus. od XII w. *бopодáтн*, rus.-cs. *бpaдáтн*, ros. *бopодáтн*, ukr. od XV w. *бopодáтн*, brus. *бapодáтн*. ~

Por. w podobnym znaczeniu:

bordastъ: słe. *bradast*, sch. przestarz. *bradast*; ros. *бopодáстн*;

borděstъ: stpol. XVI w. *brodziasty*, bułg. dial. *бpaдeст* (Gerov Dop., BER), maced. *бpaдeст*.

Od *borda*. Dokładne odpowiedniki: łac. *barbatus*, lit. *barzdótas* 'ts.'

Trautmann BSW 27, Pokorny IEW 110. T.Sz. — K.H.

bordavica : **bordavъka** (w pñ. dial. peryferycznych też ślady postaci **borzavica**, **borzavъka**) 'guzowata narośl na skórze ludzkiej lub zwierzęcej, na roślinie, verruca; brodawka piersiowa, mamilla, papilla'

bordavica: ~ stpol. XV—XVI w. *brodavica*, dial. kasz. *brod'ávica*, też w archaicznej postaci bez metatezy *bard'ávica* (Lorentz PW, Sychta SK), połab.

brōdaviča, dłuż. *brodajca*, dawne i dial. *brodawica*, głuź. *brodawica*, czes. *bradavice* od XIV w., sła. *bradavica*;

sł. *bradavica* od XVI w., sch. *brādavica* od XV w., bułg. *bradāsuya*, maced. *bradasuya*, dial. *bradavica* (Małecki SW, Reiter Titov-Veles), w Macedonii Egejskiej też w archaicznej postaci bez metatezy *bardavica* (Małecki SW);

ros. dial. *бopодасуя* : *бopодасуя* (SRNG), ukr. XVIII w. *бopодасуя*. ~ *borzdavica*: ~ sli. w archaicznej postaci bez metatezy i z grupą *-zd-* *borzdāvica* : *borzdāvica* (Lorentz PW). ~

bordavka: ~ pol. *brodawka* od XV w., dial. kasz. też w archaicznej postaci bez metatezy *blardōvka*, dłuż. *brodawka*, głuź. *brodawka* (też dial. Michalk Neustadt), czes. *bradavka* (też dial. Bartoš DSM, Lamprecht Opava), sła. *bradavka* (też dial., Kálal);

sch. od XVII w. *brādāvka*, bułg. *bradāska* (Mladenov BTR);

ros. *бopодаска*, ukr. *бopодаска*, dial. też *бopодаска* (Żel.), brus. *бapодаяка*. ~ *borzdavka*: ~ pol. dial. kasz. w archaicznej postaci bez metatezy i ze śladami grupy *-zd-* (o oboczności *-z-* : *-zd-* zob. *brzō* : *brzōs*) *barzōvka* (Lorentz PW);

ros. dial. nowogródzkie *бopодаска* (SRNG). ~

Do *borda*, o suf. *-av-ica*, *-av-aka* zob. s. 99, 94. Na nie poświadczone adi. *bordavz* zdają się wskazywać:

1. substantywizowane adi.: pol. dial. śląskie *brodāva* 'verruca' (Olesch Sankt Annaberg), głuź. *brodawa* 'roślina Angropogon, niem. Bart-gras' (Pfuhl);

2. nowsze derywaty z suf. *-in-ikz* (o suf. zob. s. 90—1): pol. *brodawnik* 'roślina Leontodon', w XVI w. 'rodzaj rośliny leczniczej' (z pol. głuź. *brodawnik* 'Warzenkraut', Pfuhl), czes. dial. *bradavnik* 'roślina świetlik, Euphrasia' (Bartoš DSM, Machek ČSR 215); ros. *бopодасник* 'rośliny ośmiśl, Cerinthe maior; glistnik jaskółcze ziele, Chelidonium maius' (Dal), ukr. dial. *бopодасник* 'rośliny powojnik pnący, Clematis vitalba; czerwec roczny, Scleranthus annuus' (Hrinčenko), u Żel. też 'brodawnik, Leontodon taraxacum', brus. *бapодայник* = ros. *бopодасник*;

z suf. *-ьць* (o suf. zob. s. 99): stpol. XVI w. *brodawiec* 'słonecznica, Heliotropium'. — O szczątkowo zachowanej w pln. dialektach grupie *-zd-* zob. s. v. *borda*. — Pierwotnie zapewne nazwa guzowatej narośli na skórze porośniętej dłuższymi włosami, a więc przypominającej kształtem brodę (co do znaczenia por. kasz. *Brłodavice* pl. 'nazwa łąk porośniętych krzakami; nazwa zarośniętych moczarów', Sychta SK). Nazwa została przeniesiona na wszelkie guzowate narośle na ciele ludzkim, zwierzęcym lub na roślinie, też na sutkę piersiową.

Berneker SEW 73, Vasmer REW I 109. *T.S z.* — *K.H.* — *W.B.* — *F.S.*

bordavъka zob. *bordavica*

bordło 'to co służy do obrony, zaporą, umocnienie, ściana przegradzająca, płot, jaz, ogrodenie z ostro zakończonych, sterczących drewnianych pali, palisada'

~ pol. dial. *brodło* młpol. i włkpol. 'stóg siana, zboża, słomy' (już stpol. XV w.), włkpol. 'ściana oddzielająca boisko od sąsiedków w stodole' (Śląski PF XVII 185), *bródło* 'deski lub żerdzie na belkach nad klepiskiem' (Karlo-wicz SGP: Włkpol.), czes. *bradlo* 'podwodna skała, rafa' (Přír. slov.), *bradla* pl. 'poręcz, bariera; drążki do ćwiczeń gimnastycznych' (stad zapewne głuź. *bradla* : *bródla* pl. 'ts.', sł. *brādlja* 'drążki do ćwiczeń gimnastycznych' SSKJ), stczes. w XIV w. *bradlo* 'skała, urwisko', *bradla* pl. w XIV w. 'ogro-

dzenie, palisada', dziś też w NT *Bradlo* (od XIV w.) w nazwie lesistego okrągłego wzgórza, też *Dolní Bradlo*, *Horní Bradlo* (Profous MJÚ I 157—8), sła. *bradlo* : *bralo* 'wysoka, stercząca skała', u Kálala też 'rafa na morzu', dial. wsch. *bradlo* 'dół na ziemniaki (z nasypem)' (Kálal), 'stóg słomy' (Buffa Dlhá Lúka);

bułg. dial. *brálo* 'przegroda na jazie w kształcie płotu służąca do zatrzymywania płynących przedmiotów' (Gerov), rodop. 'jaz, młynówka z płynącą wodą' (BDial. II 132: 'вада с течаща вода');

ukr. dial. *бороло* 'rozpadlina w skale, żleb' (Hrinčenko), bojkowskie *бороло* 'skała' (Slav. Leks. 90), ze sła. też dial. *брадло* : *брáдло* 'sterta (słomy, siana); ostrewki do suszenia siana' (Dzendzeliv'skij UZLP 149). ~

Por. rozszerzającą geografie wyrazu prefiksálną formację *zabordlo*: czes. przestarz. *zábradlo*, dziś *zábradlí* 'poręcz; rodzaj sieci myśliwskiej na ptactwo', sła. *zábradlie* 'poręcz';

sch. dawne *zábralo* 'wał obronny, szaniec, okopy' (RSAN), bułg. *забрáло* 'umocnienie, fort; obrona, podpora' (Mladenov BTR);

strus. *забороло* : *забрóло* 'drewniana ściana miejska, drewniany płot na murze miejskim lub na wale', też w cs. postaci fonetycznej *забрáло* 'miejskie umocnienie; baszta; obrona', stąd też ros. *забрáло* 'przyłbica; górna część muru twierdzy', wg Vasmera REW I 436 także ros. *заборóло* 'mur twierdzy', ukr. *заборóло* : *забрáло* 'przyłbica', brus. *забрáла* n. 'ts.'

Nomen instrumenti od *borti bořo*, o budowie zob. s. 113—4. Z pierwotnego znaczenia 'to, co służy do obrony, umocnienie, zapora' rozwinęły się wtórne znaczenia 'skała', 'poręcz', 'strzeżone miejsce do przechowywania zboża, siana, stóg'.

Berneker SEW 73, Vasmer REW I 436, Sławski SE I 43, Machek ES² 63.

T.Sz. — W.B.

bordy *bordzve* dial. pld. 'siekiera, topór, securis, ascia'

~ sła. *brádvá*, *brádlja* 'szeroka siekiera ciesielska, topór', sch. od XVI w. *brádvá* 'ts.; tasak', ses. *брады-дъве* 'siekiera, topór' (Supr.), bułg. *брáдса* 'ts.', maced. *брáдса* 'ts.' (też dial., Małeckí SW);

rus.-cs. *брады*, *брадыль* 'siekiera, ascia'. ~

Pożyczka z germ. **bardō*, por. stasaskie *barda*, stwniem. *barta*, śrdniem. *barde*, niem. *Barte* 'topór o szerokim ostrzu'. Ostateczny pierwiastek ten sam co w *borda*, por. pol. dial. *broda* 'dolny koniec ostrza siekiery', ukr. dial. *бородá* 'ts.', ros. dial. *бородá* 'szeroka zaostzona część topora'. Ale połab. *bordáivá* 'siekiera' ze śrdniem. *barde* : *barden-*. Także i głuź. *brodatíca* 'szeroka siekiera bojowa', steżes. *bradaticē*, sła. *bradaticá* 'ts.' oparte są na niem. *Bart-axt* 'ts.'

Berneker SEW I 73, Kiparsky GLG 216—7, Vasmer REW I 116, BER I 72—3, Kluge EW¹⁸ 54, Bezłaj ES 9.

K.P. — K.H.

borgz *borga* : **oborgz** *oborga* dial. pln. 'ochrona, osłona', 'to, co ochrania, osłania, daszek ochronny na drogach osłaniający np. siano, zboże'

borgz: ~ pol. *bróg brogu* 'prymitywna stodoła, stóg przykryty daszkiem', stpol. od XV w. 'stóg (zboża, siana)' (też dial. np. Kucala PSM 115, Zaręba AJŚ II m. 107 i 108, kasz.-sli. *bróg brog'u* Lorentz PW), dial. 'nieforemny stos słomy' (Maciejewski Chelm.-dobrz. 129), 'przybudówka przy stodole na siano' (Zaręba AJŚ II m. 108), śląskie 'dół na ziemniaki' (Nitsch DPŚ, Zaręba Siołkowice, Zaręba AJŚ II m. 108 i 109, MAGP XII m. 561), dłuż.

brog -ga 'stóg, stos, kupa', czes. dial. *bráh* 'kupa chmelových tyčí, hranice dříví' (Machek ES² 63), stezes. XIV—XV w. *brah* -ha : -hu 'stóg';

ukr. dial. *бopіз* -*поза* 'prymitywna stodoła, stóg przykryty daszkiem' (Hrinčenko), brus. dawne *бopоз* (>) lit. *barāgas* 'wielki stóg siana', Buga ZslPh I 35). ~

W związku z szerzeniem się prymitywnego typu stodoły z zachodu na wschód (Moszyński KLS² I 245—6) pozostaje szerzenie się wyrazu jako terminu kulturowego w polskiej postaci fonetycznej: czes. dawne u Jungmanna *broh* 'stóg przykryty daszkiem', dziś *brožec* 'sieć' (Přír. slov.), dial. laskie *bruh* *brohu* 'stóg przy stodole' (Bartoš DSM), 'kopiec na ziemniaki', dem. *brožek* 'stóg siana, słomy'; zach.-rus. *бpоз* 'stóg' (Karskij RFV XLIX 10), ros. dial. pskowskie i leningradzkie *бpоз* -*за* 'stóg siana z daszkiem' (SRNG), brus. *бpоз* *бpоза* 'ts.:'; lit. *brāgas* 'stóg siana'.

Por. nowsze derywaty:

1. dem. z suf. -*ka*: pol. *brožek* -*ka* 'mały bróg' (od XVI w.; stąd dial. przen. 'parasol' Karłowicz SGP), dawne od XVI w. 'rodzaj sieci na ptactwo' (też dial. 'siatka na kuropatwy' Karłowicz SGP), stezes. *brážek* 'dół jama' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), czes. dial. *bražek* 'kupa chmelových tyčí, hranice dříví';

z suf. -*ec*: stpol. 1400 r. *brožec* 'mały bróg', czes. *bražec* 'rama z siecią do chwywania zwierząt' (Přír. slov.).

2. z suf. -*ina*: pol. *brožyna* 'drag zatknięty w brogu stanowiący jego ośrodek' (też dial. Karłowicz SGP), już stpol. XIV—XV w. *brožyny* pl. 'części konstrukcji brogu (dragi i daszek)', stezes. *bražina* 'místnost nějaka při stavení hospodářském' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret).

3. nomen loci z suf. -*ina*: dłuż. *brožna* 'stodoła' (też dial. Zareba AJŠ II m. 108), dial. *brožnica* 'przybudówka przy stodole', głuz. *bróžnja* : *bróžek* 'stodoła' (też dial. Michalk Neustadt).

oborgs: ~ pol. dial. *obróg* 'prymitywna stodoła, stóg przykryty daszkiem' (Karłowicz SGP), stezes. *obrah* 'ts.' (Machek l. c.);

ukr. dial. *оборіз* -*пóзы* : -*пóза* 'prymitywna stodoła, stóg przykryty daszkiem' (też dial. poleskie, Leks. Poleszja 51), *оборóженъ* -*жня* : *оборóжина* 'słup w brogu' (Žel., Hrinčenko), brus. *abaróh* 'prymitywna stodoła, stóg przykryty daszkiem'. ~

Pierwotnie nomen actionis (>) nomen instrumenti, loci do *bergti*, o tym typie derywacji i o apofonii zob. s. 58—9. Prapokrewne średniem. *barg*, *barch* 'rodzaj stodoły bez ścian'. Budowa i rozwój znaczenia jak w *krovz* : *kryti*, *stogs* : grec. *στέγω* 'zasłaniać, ochraniać, ukrywać'.

Berneker SEW 73, Brückner SE 41, Sławski SE I 44, Machek ES² 63, Fraenkel WS XII 187, Schneeweis ZslPh VIII 232, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 4, 271. — Nie widać podstaw do przyjmowania zapożyczenia z stwniem.

**barg*, K. Moszyński JP XXXII 194—5.

Zob. *bygs*.

T.Sz. — W.B. — F.S.

borica zob. **borika**

borika : **borica** dial. pld. i śl. 'sosna, *Pinus silvestris*'

borika : ~ sch. *bōrika* 'cienkie drzewo sosnowe, sosna', bułg. *бopúka* 'sosna'. ~

borica : ~ śl. dial. *borica* 'sosna' (Kálal, SSJ). ~

Od *bors*, o suf. -*ika*, -*ica* zob. s. 91—2, 98—9.

F.S.

borina 'las sosnowy; drewno sosnowe'

~ czes. dial. *bořina* 'las sosnowy' (Přír. slov., Bartoš DSM), śl. *borina* 'ts.', dial. 'gleba torfiasta' (Kálal);

sch. dial. *börina* 'łuczyno sosnowe', *Borina* : *Börine* pl. liczne NM (RJAZ, RSAN), *börina* 'większe zagłębienie w krasie, szersze i płytsze od jaskini' (RSAN), bułg. *бърна* 'smolne sosnowe szczapy używane jako łuczyno lub na podpałkę', *кѡнска бърна* 'roślina skrzyp, *Equisetum*' (Gerov), maced. *борина* 'łuczyno sosnowe';

ros. dial. pñ. *борина* 'las sosnowy; leśna sosna', 'mielizna na rzece' (SRNG, Tolstoj SGT 34), brus. dial. *борѣна* 'leśna sosna; zrąbany las sosnowy' (Nosovič). ~

Od *borъ*, o suf. *-ina* zob. s. 120—3.

Tolstoj SGT 34—5.

W.B. — F.S.

boriti (se) *bor'ŏ (se)* 'zмагаć się, pasować się, przemagać, zwyciężać, walczyć'

~ śl. *boriti' sa* 'walczyć, bić się, mocować się' (też dial., Kálal);

śl. *boriti se -im se* 'ts.', też 'sprzeczać się, klócić się', sch. *böriti se -im se* od XIII w. 'wojować, bić się, mocować się, walczyć, zмагаć się' (w tym znaczeniu wyjątkowo też bez *se* w XVII—XVIII w.), *böriti -im* w XVI—XVIII w. 'uderzać na kogo, napadać, zwalać kogo' (RJAZ), dziś *boj*, *borbu*, *bitku bōriti* 'toczyć, prowadzić bój' (RSAN), scs. *борити борѣ* 'walczyć' (tylko Głagolita Cloz.), też w śrbułg. (np. w Kronice Manasa) *борити* (BER I 69), bułg. *бѡря -ии* aor. *бѡрѣх* 'niepokoić, męczyć', lud. też 'starać się przemoc, przezwyiężyć', *бѡря се* 'borykać się, walczyć, zмагаć się', dial. *бѡрим се* 'ts.' (BDial. III 204), maced. *борам се* 3 sg. *бору се* 'mocować się, zмагаć się; walczyć', dial. *сѣ бор'а(m) сѣ бѡриш* 'bić się, walczyć' (Małecki SW);

rus.-cs. *борити (сѣ) борю (сѣ)* 'walczyć, zмагаć się', ros. dial. *боритъся* 'walczyć, zмагаć się' (SRNG), brus. dial. *бѡриць -рѣо : -рю* 'walczyć, przemagać, zwyciężać, zмагаć się', *бѡрица* 'walczyć, pasować się, zмагаć się' (Nosovič, Jurčanka Mscisl.). ~

Por. NO: stpol. *Borzy-sław* od XII w. (Taszycki Rozprawy I 52, 94), czes. *Boři-slav*, sch. *Bori-slav*, strus. *Bori-slavъ* (Milewski IO 110).

Zapewne wtórne w stosunku do pierwotnego *boriti* (zob.), może i denominalne (zob. *borъ* 3.). Por. Vaillant GC III 298 odrzucający bezpośredni związek z germ. **barjan*.

T.Sz. — F.S.

borkъ *borka* dial. pñd. 'związek małżeński, connubium, nuptiae', 'wesele, uczta weselna'

~ sch. książkowe *brāk -ka* loc. *brāku* 'małżeństwo, związek małżeński, connubium, nuptiae' od XIII w., wyjątkowo w XVII w. też 'uczta, bięsiada' (RJAZ, RSAN; Vuk nie notuje), scs. *бракъ брака* 'wesele, gody weselne', 'związek małżeński', bułg. nie ludowe *брак браком* pl. *бракосе* 'małżeństwo, związek małżeński, ślub', dial. wyjątkowe z pieśni ludowej 'uczta weselna' (Gerov, Mladenov BTR), maced. *брак* 'związek małżeński, ślub', dial. 'wesele' (RMJ), z Soluńskiego *brāk, brakó* : *brākut* 'wesele' (Małecki SW), por. *brakovam -kovaš* 'mam, odbywam wesele' (ib.);

strus. *бракъ* (wyjątkowo też *бѡраци* pl.) 'związek małżeński, ślub' od XI w., 'uczta (pierwotnie weselna)' XII—XV w. (Slovarъ DRJ), ros. nie ludowe *brāk -ka* 'ślub, małżeństwo, związek małżeński' (w SRNG nie notowane), ukr. dawne *brāk brāka* 'małżeństwo' (Żel., Rudnyčkyj ED 191). ~

Wyraz przede wszystkim cerkiewny, w żywym języku ludowym tylko w ok. Solunia. W pozostałych językach z cerkiewnego.

Prapostać *borka*, w związku z *brati berq* (o suf. *-ka* s. 89). Co do rozwoju znaczenia por. z jednej strony *brati*, *brati se* m. in. 'zawierać związek małżeński' (zob.), z drugiej stind. *bhartd* m. 'nosiiciel; żywiciel; obrońca, opiekun; pan, władca', *bhartar-* m. 'małżonek' : *bharyā* 'żona' (Isačenko Slavia XXII 77—8). — Przeciwno rekonstruowanej nieraz postaci *braka* (np. Berneker SEW I 81, Trubačev STR 147) przemawia zdecydowanie materiał scs.

Lang LF XLIII 223—30, 322—32, 404—10, Trubačev STR 147 (tu przegląd i krytyka innych prób objaśnienia), Sadnik — Aitzetmüller VWSS 285—6.

T.Sz. — F.S.

borna 1. acc. *bornq* 'narzędzie do rozdrabniania brył, wyrównywania zaoranej roli, do pokrywania zasiewów, do oczyszczenia pól od chwastów'

~ pol. *brona* od początku XV w., dial. (często pl. *brony*) też *brána*, *bruna* (już w XVI w. *bróna*), w XVI w. *brona* wyjątkowo też 'uprawianie roli broną, bronowanie', kasz.-sł. pierwotne *bárna*, *barna* (szczegółowo o różnych wariantach fonetycznych i ich zasięgu MAGP VII m. 317), połab. *borna*, dłuż. *brona*, głuź. *bróna* albo *bróny* pl., czes., śl. *brány* pl., rzadko *brána*;

śl. *brána* też o różnych przedmiotach podobnych, np. 'ściana ryglowa, ściana urządzenia do suszenia siana; brama kratowa; jarzmo mostu, ramy pily', sch. *brána*, u Vuka o pierwotnym typie narzędzia (składającego się z pęku gałęzi, p. Moszyński KLS² I 193, w przeciwieństwie do nowszego *drłjača*), w RJAZ od XVII w., dial. *brána brānē* (Elezović Kos.-Met.), bułg. *braná* (też dial., BDial. II 71, III 41) : *brána*, maced. *brana*;

strus. już w XII w. *борона*, ros. *борона* acc. sg. *бóроны* (dial. też *боронý*), lud. także 'bronowanie' (*боронý сделать* 'zabronować'), 'drewniana krata, na której spoczywa stóg siana; rogi łosia; ręczny przyrząd do płukania złotonośnego piasku', ukr. *борона* acc. sg. *бóроны*, brus. *bapaná*. ~

Stara pożyczka słow.: ngr. (σ)βάρνα 'brona' (< **borna*, Vasmer RS VI 182).

Zie. **bhor-nā*, dokładnych odpowiedników ie. brak. O budowie zob. s. 116—7. Ten sam pierwiastek co w *bor-ti*, *bor-ně*, *bor-zda* (zob.), por. gr. φάρω 'orzę', φάρω 'radło; orka' i dalej łac. *forō forāre* 'wiercić', stwn. *borōn*, niem. *bohren* 'ts.'; łot. *berzt beržu* : *berzu* 'trzeć, szorować'. — W słow. pierwotnie oksytoneza (ros. dial. *боронý*, za oksytonezą przemawia też czes. *brána*; co do ros. *бóроны* por. też chyba wtórne *бóроны* : *болонá* zob. *bolna* i Kuryłowicz Acc. 353, Kiparsky Wortakzent 199). — Najprymitywniejszy typ brony to dobrze zaświadczony w słow. 'zrąbany wierzchołek drzewa np. świerka, pęk gałęzi np. tarniny, sosny, pęk chrustu' (Moszyński KLS² I 193 nn., Murko WS XII 320—2). Uderza więc związek z dewerbalnym *borna 2.* 'przedmiot broniący, powstrzymujący, przegradzający; przegroda, tama, grobla; osłona, obrona' (zapewne wtórny, identyfikują *borna 1.* i *borna 2.* RJAZ I 584, Murko l. c.).

Petr BB XXI 211, Moszyński PZJP 74, Pokorny IEW 133—5. Nie widać podstaw do przyjęcia objaśnienia Otkupščikova EIRJ IV, 1963, 87—95: dewerbalny przymiotnik z suf. *-na* **bhorg-ná* czy **bhorgs-ná* do ie. **bhreg-* 'rozbijać, rozdrabniać, kruszyć'.

T.Sz. — F.S.

borna 2. 'ochrona, osłona, obrona', 'przedmiot broniący, powstrzymujący, przegradzający' : 'brama zwłaszcza warowna, przegroda, grobla, tama, jaz'

~ stpol. *brona* 'brama głównie warowna, strażnica' od XIII w. (w XV w. wyjątkowo też 'opłata za przewóz czegoś lub przejazd przez bramę; moc,

potestas'), postać przeważająca jeszcze w I połowie XVI w., u L. z Leopoldy XVI w. *rybna brona* 'grobla, tama, przegroda'; w XVII w. także *broma* 'brama' (z asymilacją na odległość *b...n* > *b...m*), dziś szczątkowe dial. *brona, broma, bróma* 'brama; wrota w płocie' (Karłowicz SGP, AJK V m. 218, cz. II s. 103), kasz. *brona* rzadko 'mowa obronna' (Sychta SK), od XVI w. szerzy się czechizm *brama* (w dawnej pol. też *brana*) zwyciężający ostatecznie na przełomie XVII—XVIII w. (Siatkowski Boh. 108—112), czes. *brána* 'szerokie wejście, przejście, np. w ogrodzeniu, budynku; wrota zamykające to przejście, brama', 'przełęcz w paśmie górskim', stczes. od XIV w. *brána* 'brama', przede wszystkim 'brama warowna, umocniona, obwarowanie', śl. *brána* 'brama, wrota; obronne, chronione przejście';

śl. *brána* 'obrona, ochrona' (u Plet. z Habelicia r. 1670), 'brama kratowa; ściana ryglowa', sch. *brána* 'obrona, ochrona, defensio, tutela' od XVI w. (przen. też 'o człowieku broniącym kogo, o przedmiocie osłaniającym, o miejscu obronnym'), 'tama, zaporą, grobla, jaz, moles', bułg. dawne książkowe *брѣна* 'obrona, osłona' (Mladenov BTR), maced. *брѣна* 'tama, grobla' (chyba z sch.);

strus. wyjątkowe *борона* 'obrona', ros. dial. (Dal) *борѡнка* 'budka stróża', ukr. dial. *борѡна* 'ochrona, obrona' (Hrinčenko). ~

Pierwotnie nomen actionis od *borniti* (zob.): 'ochrona, osłona, obrona' > 'przedmiot broniący, chroniący, przegradzający, powstrzymujący, np. brama zwłaszcza warowna, obwarowanie, przegroda, tama, jaz'.

Sławski SE I 41, Machek ES 40—1.

T.Sz. — F.S.

borna 3. zach. : brna 'blona coś okrywająca, membrana'

borna: ~ czes. *bránice* 'przepona, diaphragma', dawne u Jungmanna też 'blona, tkanka otaczająca np. wnętrzości', 'siatkówka' (w tym znaczeniu już stczes., Gebauer Sl.), 'osierdzie', *bránice panenská* 'hymen', *bránička* od XVI w. 'łożysko przy porodzie', śl. *branica* 'przepona' (Machek ES² 64: z czes.);

śl. *brána* 'blona, membrana', u jednego pisarza też 'łożysko przy porodzie' (może z czes.), *bránica* 'przepona' (Plet.). ~

brna: ~ stczes. od XIV w. *brnka* 'łożysko przy porodzie'. ~

Etymologia i rekonstrukcja niepewne. Może z pierwotnego *borna*, do **bher-* 'błyszczeć' (por. paralelne synonimiczne *bolna* od ie. pierwiastka **bhel-* p. *bēl̥s*). Możliwa jednak także prapostać *brōna*, zob. *bronēti* : *brunēti*, *bronz* : *brunz*. *Brna* może z pierwotnego *bhrūn-*, z krótkim wokalizmem do *brunz* : *bronz*. Machek ES² 64 przyjmuje prapostać *brana*, którą zestawia z gr. φρήν φρενός 'przegroda brzuszna, przepona', zaś postać *brna* ib. s. 67 zestawia z stind. *bhrūnā-m* 'plód, embrión', łot. *braūna* 'blona, skorupka, wnętrzości' (por. Mayrhofer KEWA II 533—4).

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 154—5, Trubačev Etimologija 1965, 4—5.

W.B.

bornati zob. borniti 2.

borniti 1. born'Ń 'osłaniać orężem, bronią, strzec, chronić', 'nie pozwalać, nie dopuszczać, zakazywać'

~ pol. *bronić* (stpol. i dial. też *brónić*, *brūnić*, *brunić*) 'ochraniać fizycznie zwłaszcza z bronią w ręku, odpierać napad, strzec, chronić, osłaniać', 'nie pozwalać na co, nie dopuszczać, zakazywać' od XIV w., stpol. także *bronić czego, czemu* 'nie dopuszczać do czegoś' np. *gnijeniu broni* 'nie dopuszcza do

gnicia', *broni poczęcia paniem* 'nie dopuszcza do poczęcia' (SP XVI IBL II 449), por. dial. *bronil się smoku złemu* 'od złego smoka' (Karlłowicz SGP z Mazowsza), dłuż. *broniś* 'zbroić, zaopatrywać w broń; podejmować obronę, strzec, chronić; nie pozwalać, zabraniać', *broniś se* 'zbroić się; chronić się', stdłuż. u Jakubicy 'walezyć', głuż. *brónić* 'zbroić, zaopatrywać w broń', czes. *brániti* od XIV w. 'ochraniać fizycznie, z bronią w rękę, strzec, chronić; nie pozwalać, nie dopuszczać, zakazywać', *brániti něčemu* 'zapobiegać czemuś', sła. *brániti* 'chronić przed niebezpieczeństwem; nie pozwalać, zabraniać', *brániti sa čomu* 'bronić się przed czym';

sł. *brániti* 'ochraniać fizycznie, strzec, osłaniać; nie pozwalać, nie dopuszczać, zakazywać', *brániti koga česa* 'bronić kogo przed czym', *brániti koga komu* 'osłaniać, ochraniać kogo od kogo', sch. od XIII w. *brániti* (dial. *brāniti*) *brānīm* 'chronić, osłaniać, strzec; powstrzymywać, nie dopuszczać, wzbraniać', dial. 'dbać o co' (RSAN), scs. *бранити* 'nie dozwalać, wzbraniać, zakazywać, prohibere, vetare, comprimere', bułg. *брѣня брѣнѣнѣ аор. брѣнѣнѣх* 'ochraniać z bronią w rękę, osłaniać; powstrzymywać, nie pozwalać, nie dopuszczać', maced. *бранам бранѣнѣ* 'ts.', dial. *brán'am brániš* 'rozdzielam waśniaczych się', *sā brán'am* 'bronie się' (Małecki SW 10);

strus. *боронити* 'przeszkadzać, nie pozwalać, zakazywać; brać w obronę, strzec' (obok rus.-cs. *бранити*, z scs.), ros. *боронѣть боронѣнѣ -нѣнѣ* arch. i dial. 'chronić, osłaniać, strzec; zabraniać, zakazywać, nie dawać robić', ukr. *боронѣнѣ боронѣнѣ боронѣнѣ* 'ts.', brus. *баранѣць баранѣнѣ баранѣнѣ* 'ts.' ~

Denominativum od *borns* (zob.), pierwotne znaczenie 'zaopatrywać (się) w broń, oręż' > 'osłaniać bronią, strzec, chronić' > 'nie dopuszczać do czego, nie pozwalać, zakazywać'.

Bulachovskij RES VIII 71 (o rozwoju znaczenia).

T.Sz. — F.S.

borniti 2. *born'o* : *bornovati bornujo* : dial. pld. *bornati bornajo* 'przy pomocy brony wyrównywać zaoraną rolę, rozdrabniać bryły, pokrywać zasiewy' *borniti* : ~ pol. dial. wyjątkowe na Spiszu *brūńić* (Małecki — Nitsch AJPP m. 104), czes. dial. moraw. *brániti*, sła. *brániti*;

sł. u Plet. *brániti* (zwykle *bránati*), sch. dial. *brániti brānīm* (RSAN), bułg. *брѣня -нѣнѣ*, aor. *брѣнѣнѣх*, dial. *брѣна -нѣнѣ*, *брѣнѣнѣ* (BDial. I 243, III 41), maced. *бранам бранѣнѣ*;

ros. *боронѣть боронѣнѣ боронѣнѣ* : *боронѣнѣ* (też dial. ARG m. 169, kom. 924, SRNG), ukr. *боронѣнѣ боронѣнѣ боронѣнѣ* (też dial., Leks. Bjul. VI 39). ~ *bornovati* : ~ pol. od początku XVII w. *bronować bronuje* (o zasięgu i synonimach dial. MAGP VI m. 297—8, Małecki — Nitsch AJPP m. 104, Dejna AGK m. 460, 461);

bułg., maced. *бранѣвам*;

ros. *бороновѣть -нѣнѣ -нѣнѣ* (też dial. np. pld., Durnovo RFV L 119, ARG l. c.), ukr. *боронѣвати -нѣнѣ -нѣнѣ*, brus. *баранѣваць -нѣнѣ -нѣнѣ*. ~

bornati : ~ sł. *bránati -nam*, sch. *bránati -nām*, czak. *branät branâ* (Rasprave JAZU I 22). ~

Denominativa od *borna 1*.

T.Sz. — F.S.

bornovati zob. **borniti 2**.

borns f. 'spór, walka, obrona'; 'narzędzie walki, oręż'

~ pol. *broń broni* 'narzędzie walki, oręż' od XIV w. (w. XV w. wyjątkowo też 'nóż żelazny, stanowiący część składową pługa, krój'), w. XVI w. zwykle *brón bróni*, por. dial. *brūń, bróń, bruń*, dłuż. *broń broni* 'narzędzie walki,

oreż', głuź. *brón -nje* 'oreż, zbroja', czes. dawne od XIV w. *braň -ně* (dziś czes., śl. *z-braň*) 'ts.';

śl. *brân -ni* 'obrona, ochrona; jaz; brama, furta', sch. (cs.) *brân -ni* 'walka, wojna' od XIII w., w XVII—XVIII w. wyjątkowo też 'obrona' (RJAZ), scs. *брань -ни* f. 'bój, bitwa, walka', bułg. arch. *брѣн* f. 'ts.';

strus. *боронь* 'walka, zmaganie się, pugna, lucta; przeszkoda, impedimentum, obstaculum', w Słowie Igora 'obrona' (w podobnych znaczeniach obce rus.-cs. *брань*), ros. u Dala *бóронь* f. 'zakaz, zabronienie'. ~

Por. też wtórne pożyczki cerkiewne: ros. *брань* f. 'bitwa, bój, wojna; spór, kłótnia' (przestarz.), 'wymyślanie, ubliżanie', ukr. arch. *брѣнь* 'walka'; z pol.: brus. (u Nosovića) *брѣнь* 'oreż'.

Pierwotne nomen actionis od *borti bor'q* (zob.). Podstawowe znaczenie 'spór, walka, obrona' > 'narzędzie walki, oreż'. Dokładny odpowiednik: lit. *barńis -iēs* f. (acc. sg. *barñi*) 'kłótnia, spór, sprzeczką' (por. też m. *barñis -io* 'ts.').

Meillet Ét. 454—6, Trautmann BSW 27, Būga KZ LI 140.

T.Sz. — F.S.

bornńba 'obrona'

~ głuź. *brónba*, stczes. *branba*;

śl. *brąmba*, *brąnba*, dial. *brąnva*, sch. dawne od XVI w. *brąmba*, *brąnba* (też 'przedmiot służący do obrony; obrońca');

ros. dial. *бороньба́* (Dal, SRNG). ~

Nomen actionis od *bornńi* 1.

Orzechowska MS PAN 8 s. 161—2.

F.S.

borovica: dial. wsch. **borovika**: **borovńnica** 'roślina związana z borem', zwłaszcza 'borówka czarna, *Vaccinium myrtillus*; sosna, *Pinus silvestris*'

borovica: ~ stpol. XV w. *borowica* 'wrzos, *Calluna vulgaris*; bagno, *Ledum palustre*; paproć, *Aspidium filix-mas*', dłuź. *bórowica* 'sosna', głuź. przestarz. *borojca* 'ts.', u Pfuha przestarz. *borowica* 'ts.', czes. od XIV w. *borovice* 'ts.', śl. *borovica* 'ts.';

śl. dial. wsch. *borovica* 'jałowiec, *Juniperus communis*', sch. od XVIII w. *borovica* 'ts.', dial. czakaw. *borovica* 'drewno sosnowe' (Rasprave JAZU I 22);

ros. dial. *боровица* 'wrzos, *Calluna vulgaris*; trzcinnik, *Calamagrostis silvatica*; pylenieć, *Berteroa incana*' (SRNG), ukr. *боровиця* 'borówka czarna, *Vaccinium myrtillus*', dial. 'las sosnowy' (Hrinčenko). ~

borovika: ~ ros. dial. *борови́ка*: *бураси́ка* 'krzak i jagoda brusznicy' (Dal, SRNG), też 'wrzos, *Calluna vulgaris*' (SRNG). ~

borovńnica: ~ głuź. *borownica* 'motyl chojńówka', czes. dial. *borovnice* 'borówka, *Vaccinium myrtillus*; gatunek motyla', stczes. XIV w. 'las sosnowy' (w NM), śl. dial. *borovnica* '*Vaccinium myrtillus*' (SSJ);

śl. *borovńica* '*Vaccinium myrtillus*', u Plet. też '*Vaccinium vitis idaea*; jagody jałowca', sch. *borovńica* '*Vaccinium myrtillus*', dial. 'jałowiec, *Juniperus communis*' (Vuk), też NM i NT (RJAZ), bułg. dial. *боровница* '*Vaccinium*';

ros. dial. pñ. *борови́ца* 'jakaś roślina lecznicza', ukr. dial. *борови́ця* '*Vaccinium myrtillus*' (Hrinčenko). ~

Substantywizowane adi. *borovъ*: *borovńъ*, o suf. *-ica*: *-ika* zob. s. 98—9, 91—2. Nazwa borówki czarnej nawiązuje do zwykłego występowania tej rośliny w lasach sosnowych (Moszyński PZJP 284).

W.B.

borovika zob. **borovica**

borovikъ *borovika* 'ktoś związany z borem, coś związanego z borem', w pñ. słów. przede wszystkim 'mieszkaniec boru', 'grzyb prawdziwek, *Boletus edulis*'

~ pol. *borowik -ka* 'grzyb *Boletus edulis*' (też dial., nie tylko wsch., także kasz., o zasięgu zob. MAGP XII m. 554, cz. II 19, AJPP m. 298, AJK IV m. 189), rzadko 'mieszkaniec boru', dial. też *borowiki* pl. 'Vaccinium myrtillus' (Karlłowicz SGP: z Tykocińskiego), czes. *borovik -ka* 'grzyb *Boletus aeneus*';

sch. *boròvik -vika* 'lasek sosnowy', dial. 'miejsce zarośnięte jałowcem' (RSAN), też NM (R.JAZ);

ros. *бoпoсyк -eйka* 'grzyb prawdziwek, *Boletus edulis*', dial. też 'inne gatunki grzybów, np. mleczaj rydz, *Lactarius deliciosus*' (SRNG), 'mieszkaniec boru', 'miejsce, gdzie rośnie lub rósł las sosnowy; drzewa rosnące w lesie sosnowym' (SRNG), *бoпoсyкy* pl. 'dzikie, leśne pszczoły' (Dal, SRNG), ukr. *бoпoсyк -eйka* '*Boletus edulis*', u Hrinčenki i Żel. też 'mieszkaniec boru', 'nazwy niektórych roślin leśnych, np. wawrzynek główkowy, *Daphne cneorum*', brus. *бaпaсyк -eйka* '*Boletus edulis*', dial. też 'niedźwiedź żyjący w borach; duch leśny' (Nosović), poleskie *бoпoсyк* 'czarny bocian, *Ciconia nigra*' (Leks. Polesja 442). ~

Por. 1. derywaty od adi. *borovъ* substantywizowanego przy pomocy: suf. *-ьcъ* (zob. s. 99—101): pol. XVI i XVIII w. *borowiec* 'mieszkaniec boru', dial. 'opiekuńczy duch boru' (Karlłowicz SGP, Sychta SK), kasz. *bor'òvc* też 'duch straszący w borach' (Sychta SK), czes. *borovec* 'mieszkaniec boru; insekt żyjący na sosnach, *Dermestes testaceus*' (Jungmann), stczes. XIV w. NO *Borovec*, sła. *borovec* 'jałowiec, *Juniperus communis*' (Kálal); sło. dial. *borovec* 'sosna' (SSKJ), sch. *boróvac* 'gałęzie sosnowe', też NT, *Borovci* pl. NM (R.JAZ), dial. 'jałowiec, *Juniperus communis* i jego owoc; miód z kwiatów sosny' (RSAN); ukr. *бoпoсeйц -cyá* 'gatunek chrząszcza, *Hylobius pini*' (Żel.);

suf. *-itъ*: pol. dial. *borowie* 'grzyb *Boletus edulis*' (AJPP m. 298, MAGP XII m. 554, cz. II 19); sch. *bòrovié* 'odmiana dyni, *Cucurbita moschata*', też *Bòrovié*: *Bórovié* NO (RSAN).

2. derywat od adi. *borovъnъ* substantywizowany przy pomocy suf. *-ikъ*: pol. dial. *borownik* 'prawdziwek, *Boletus edulis*' (o zasięgu zob. MAGP XII m. 554, cz. II 19, AJK IV m. 189), 'krzak borówki' (Kucala PSM), stpol. XV w. 'brusznica, *Vaccinium vitis idaea*', czes. *borovník* 'grzyb *Boletus aureus*' (Přír. slov.); ros. dial. *бopóвнuk* 'roślina palusznik, *Digitaria*; *Blitum*' (Dal).

Substantywizowane adi. *borovъ*, o suf. *-ikъ* zob. s. 90—1. Por. pol. dial. *grzyb(ek) borowy*: *borowy* 'prawdziwek, *Boletus edulis*' (MAGP XII m. 554, cz. II 19), ros. dial. *бóпoв -ca* 'ts.' (SRNG). W.B.

borovina 'las sosnowy', 'leśna gleba', 'krzaki leśnych jagód, *Vaccinium myrtillus*'

~ pol. *borovina* 'krzewy borówek' (też dial. AJPP m. 292, dial. także wyjątkowo *borowiny* pl. 'borówki, *Vaccinium vitis idaea*' Karlłowicz SGP, MAGP XII m. 553, cz. II 14), 'rodzaj gleby wapiennej; odmiana torfu', dial. 'torfiasty moczar, torfiasty grunt' (Karlłowicz SGP), stpol. XV w. 'wrzos, *Calluna vulgaris*', XVI w. 'igłowie sosnowe stosowane jako okład' (SP XVI

IBL), dial. także 'pole po wykarczowanym lesie' (Karłowicz SGP), stpol. XVI w. *borowizna* 'miejsce gęsto porośnięte sosnami, puszcza', XVIII w. 'gatunek ziemi czarniawej lecz nie żyznej, leśnica' (L.), śli. *b^oro^oizna* 'marny laszek sosnowy' (Lorentz PW), czes. od XIV w. *borovina* 'las sosnowy', śla. dial. *borovina* 'las sosnowy; gałązki sosnowe';

śle. *borovina* 'las sosnowy', u Plet. 'drzewo sosnowe', sch. od XVII w. *b^orovina* 'sosna; las sosnowy; gałęzie sosnowe; drewno sosnowe', dial. czakaw. *bor^ovina* 'drewno sosnowe' (Rasprave JAZU I 186), bułg. *боровинка* 'roślina *Vaccinium myrtillus* i jej jagody', dial. *боровинка* : *боравинка* 'ts.; *Vaccinium vitis idaea*' (Gerov, BER I 67), maced. *боровина* 'drewno sosnowe', *боровинка* 'Vaccinium myrtillus';

ros. dial. *боровина* 'leśna, nieurodzajna gleba' (Dal), 'las sosnowy; niewielkie wysepki lasu sosnowego wśród innych drzew; wzgórze porośnięte lasem; wzgórze wśród bagien; piaszczyste miejsce w (sosnowym) lesie; trawa w lesie, leśne siano' (SRNG), ukr. *боровина* 'las sosnowy' (Zel., Hrinčenko), brus. *баравина* 'ts.'. ~

Substantywizowane adi. *borovъ*, o suf. *-ina* zob. s. 120—3.

W.B.

borovъ *borova borovo* : **borovъnъ** *borovъna borovъno* 'związany z borem, lasem, sosną, dotyczący boru, lasu, sosny'

borovъ : ~ pol. *borowy* 'z borem (lasem) związany' od XVI w., w XV w. 'sosnowy lub świerkowy', głuź. *borowy* 'sosnowy' (Pfuhl), czes. *borový* 'sosnowy', śla. *borový* : *b^orový* 'ts.';

śle. *b^orov* : *bor^ov* : *bor^ov -r^ova -r^ovo* 'sosnowy', sch. od XIV w. *b^orov -va -vo* 'ts.', bułg. *б^oров -ea, -eo* 'ts.', śrbułg. XIV w. *боровъ* (BER I 67), maced. *боров* 'ts.';

ros. *боровый -ая -ое* 'związany z lasem sosnowym', dial. też 'sosnowy; odnoszący się do piaszczystej gleby, do piaszczystego wzniesienia' (Tolstoj SGT 41), ukr. *боровий -а -е* 'związany z lasem sosnowym', brus. *баравый -а -о* 'ts.', dial. poleskie *боровий -аја -оје* 'znajdujący się na miejscu piaszczystym i wzniesionym' (Tolstoj l. c.). ~

borovъnъ : ~ pol. NM *Borowna, Borówno*, stczes. NM *Borovné*;

śle. *bor^oven -vna -vno* 'sosnowy' (Plet.), sch. tylko u Stulicia *borovan* 'ts.', cs. *боровънъ* 'ts.';

strus. *боровънъи* 'sosnowy', ros. dial. p^łn. *боровной лес* 'las sosnowy w suchym parowie' (Dal). ~

Na postać *borovъnъ* wskazują też derywaty, zob. *borovъnica* s. v. *borovica*, *borovъnikъ* s. v. *borovikъ*.

Por. nowsze adi. do *borъ* z suf. *-vъnъ*: pol. dial. kasz. *b^orni* 'borowy, leśny' (Sychta SK), b^orna jagoda 'Vaccinium myrtillus' (AJK II m. 227), czes. u Jungmanna *borní* 'sosnowy'.

Adi. od *borъ*, z suf. *-ovъ, -ovъnъ*.

W.B. — F.S.

borovъka 'coś związanego z borem, sosną', zwłaszcza 'roślina *Vaccinium myrtillus* i jej jagody'

~ pol. od XV w. *borówka* 'Vaccinium myrtillus, Vaccinium vitis idaea i ich jagody' (o zróżnicowaniu znaczeń i zasięgach zob. Nitsch WP II 212, Belcarzowa JP XL 281—91, MAGP IV m. 188, Zareba AJŚ II m. 227—8), dawne też 'sosnowa beczka określonego wymiaru', dłuź. *b^orowka* 'Vaccinium myrtillus', głuź. *borowka* 'ts.', czes. *borůvka* 'ts.', dial. moraw. hanackie, laskie *borůvky* pl. 'ts.', też 'Vaccinium vitis idaea' (Bartoš DSM, Tolstoj

SGT 38), stczes. XVI w. *borówka* 'ptak zięba, Fringilla', śl. *borovka* : *borówka* 'jałowiec, Juniperus communis';

śl. *borówka* 'drzazga smolna, głównia; gatunek grzyba' (Plet.), też 'Vaccinium myrtillus' (Ekkert UZIS XXVII 31), sch. dial. *bôrówka* 'Vaccinium vitis idaea; malina kamionka, Rubus saxatilis' (RSAN), bułg. dial. *бóровка* 'Vaccinium' (BER I 67), *бóровка* pl. 'Vaccinium myrtillus' (Gerov Dop.);

ros. dial. *борówka* 'szyszka sosnowa lub jodłowa', *боровку* pl. 'dzikie pszczoły żyjące w dziuplach drzew w lesie sosnowym' (SRNG), ukr. dial. *boriwky* : *boriwki* pl. 'Vaccinium myrtillus' (Stieber AJLemk. m. 189), brus. dial. poleskie *борівка* 'leśna pszczoła' (Leks. Poleszja 321). ~

Substantywowizowane adi. *borovz*, o suf. *-zka* zob. s. 94—5. Nazwa czernie, Vaccinium myrtillus ze względu na zwykłe ich występowanie w lesie sosnowym (Moszyński PZJP 284). W.B.

borovje n. : **borje** n. coll. 'las sosnowy, pinetum'

borovje: ~ pol. NM *Borowie*, czes. *boroví* n., śl. *borovie* n. (Kálal);

śl. *borôvje*, dial. *borovjè*, sch. dial. *bôrôvlje* (RSAN), śrbułg. *БОРОВИЕ*. ~

borje: ~ pol. NM *Borze*, czes. *boří* n. (też dial. moław. Bartoś DSM);

śl. dawne XVIII—XIX w. *bôrje* (Plet.), sch. od XIV w. *bôrje*, cs. *борие*, bułg. dial. *бóрье* (Gerov Dop.);

strus. XII—XIII w. *борие*. ~

Coll. od *borz*, o budowie zob. s. 85—6.

W.B. — F.S.

borovnica zob. *borovica*

borovъnъ zob. *borovъ*

boršna : **boršna**'a dial. pñ. 'sakwa, torba'

~ czes. *brašna* 'torba, sakwa' od XV w.;

ros. dial. smoleńskie *борошня* 'kosz' (RFV LXII 211, SRNG). ~

Por. czes. dial. pñd.-wsch. *brachňa* 'torba' (Machek ES 64); tu może też strus. *борошень* 'różne drobne domowe rzeczy, zwłaszcza zabierane w podróż, viaticum', ros. dial. *борошень* : *борошень* : *борошень* 'ts.', *борошно* : *барáхло* 'rupiecie, starzyzna' (Šachmatov Izv. VII 2, 352—4), *борошнѣ* coll. 'mienie'.

Niejasne. Możliwy związek z *boršyno*. Ogniwiem nawiązującym byłoby znaczenie 'zapasy na drogę'.

Machek SI XXIII 65, Vasmer REW I 110.

T.Sz.

boršyno dial. pñd. i wsch. 'mąka; żywność, pożywienie'

~ śl. przestarz. *brášno* 'pożywienie na drogę; pasza', dial. *brášno* 'ts.', sch. *brášno* 'mąka, farina' od XV w., stsch. i dial. 'pożywienie, jadło, cibus' (od XIII w.), 'pożywienie na drogę, w podróż, viaticum' (od XV w.), dawne także 'Komunia św., strawa duchowna, wiatyk', scs. *вращьно* 'pokarm, pożywienie, cibus, esca', bułg. *брашно* 'mąka, coś rozartego na proch', u Gerova *брашно* (co do zasięgu obu postaci akcentowych zob. BDA I m. 106, II m. 127, 137), śrbułg. *вращно* 'pożywienie' (BER), maced. *брашно* 'mąka', dial. *brášnu* *brášnotu* 'ts.' (Małecki SW II 10);

strus. *борошьно* 'pokarm z mąki; pożywienie w ogóle; obrok' (stąd stpol. XVI—XVII w. *boroczno* 'obrok', SP XVI IBL), ros. dial. kurskie i woneskie *борошно* 'żytnia mąka' (o zasięgu dawnym zob. przypuszczenia Kotkova, Mat. russ. dial. III 157—8), ukr. *борошно* 'mąka' u Żel. *борошнó* 'ts.'. ~

Por. śl. arch. *brášnja* f. 'pożywienie, zapasy na drogę', sch. wyjątk.

XVI w. *brašnja* 'żywność, pokarm', dial. *bršnjo* = *bršno* (Elezović Kos.-Met.), ros. dial. woroneskie *бѣроуна* 'mąka'.

Z terminologią chrześcijańską zapożyczoną przez Czechy z scs.: dłuż. stare z pol. XVII w. *brošno* 'święto Bożego Ciała' (znaczenie z 'hostia' zob. niżej), dziś *brošma*, dial. *brošna*, głuź. dial. pñ. *Brošmo* 'ts.' (Frinta, Bohemismy a paleoslovenismy... 6), por. scs. *брашныце* 'pokarm, strawa, cibus; hostia, Komunia, hostia, communio' (Euch., Supr.), sch. *Brašánčevo* 'święto Bożego Ciała', *bršno* 'Komunia, strawa duchowna, wiatyk', *brašance* dawne 'hostia', bułg. *Брашанце* 'Boże Ciało' (Stojkov Banat).

Kontynuuje ie. **bhar-s-ina*. Najbliższe odpowiedniki ie.: goc. *bariz-eins* 'przyrzadzony z jęczmienia, jęczmienny' = łac. *farina* 'mąka' (: *far farris* 'gatunek zboża, orkisz; mąka, kasza'), *farrea* : *farreus* 'zrobiony z orkiszu, ze zboża' = umbr. *farsio*, *fasiu*; stnord. *barr* 'jęczmień, zboże' (**barza-*). Dalsze nawiązania niepewne. Możliwy związek z łot. *baruōt* 'karmić, tuczyć', *bariba* 'pożywienie, żywność'.

Berneker SEW 74—5, Pogodin RFV XXXVII 94, Trautmann BSW 27, Lehr-Splawiński PPS 31, Vasmer REW II 110, Meillet DEL³ 384—5, Trubačev Sl XXIX 4, Pokorny IEW 111. — Nie widać podstaw do przyjęcia objaśnień Jokla Sbornik Miletič 119—21, Otkupščikova IS 228—30.

T.Sz. — W.F. — F.S.

boršn'a zob. *boršna*

borti *bor'o* : **borti** się 'zмагаć się, mocować się, pasować się, walczyć, luctari, pugnare'

~ pol. dial. *bruć się* 'pasować się, iść w zapasy' (kresowe, u Karłowicza SGP), połab. *börē* 3 sg. 'szczeka' < **borje(tz)*, możliwe jednak też od *boriti*, zob. Lehr-Splawiński — Polański SE 47, dłuż. stare *wo-brojs*, *wo-bořu -foš* 'odeprzeć, odbić', *wo-brojs někomu* 'wzbronić, zabronić', *wo-brojs se* 'obronić się', głuź. *wo-bróć wo-bróju* : *wo-boru* 'obronić', *wo-bróć so* 'obronić się';

sch.-cs. w XIII—XVI w. *brati borem* 'walczyć', scs. *брати борѣ борѣши* 'bić się, zмагаć się, walczyć', zwykle *брати сѧ* 'ts.';

strus. *короти борю* : *коротисѧ* 'ts.', ros. *бороть борю борешь* 'przemagać w zapasach, rzucać na ziemię, pokonywać w walce', dziś zwykle *боротисѧ борюсь борешся* 'bić się, zмагаć się, mocować się, pasować się', ukr. *бороту борю бореу* 'pokonywać, przemagać, walczyć', *боротисѧ* 'walczyć; staczać bój', brus. *бароць бару борау* 'bóść', *бароцьца* 'walczyć; bóść się'. ~

Por. należący tu też pierwszy człon psł. imion osobowych *Bori-vojъ*, *Bori-slavъ* (stpol. *Borzywój*, *Borzysław*), *Sz-bor-slavъ* (pol. *Zbrostław*, czes. *Zbraslav*, Milewski RS XXII 10).

Najbliższe odpowiedniki: lit. *bárti barù bariu* 'ganić, łajać', *bártis* 'klócić się, wymyślać sobie nawzajem', łot. *bařt baru bāru* 'łajać, karcić', stisl. *berja* 'bić; mlócić; rzucać; zabijać', *berjask* 'walczyć', stwn. *berjan* 'bić', z innym wokalizmem pierwiastka: łac. *feriō ferire* 'uderzać, bić, trafiać, dotykać; zabijać' (Meillet DEL³ 404). Dalsze nawiązania zob. Pokorny IEW 133—5.

Budowa jak w *kolti kol'o*, *porti por'o*. Pierwotnie czasownik atematyczny.

Meillet MSL XIX 185, SC 224, Osten-Sacken IF XXXIII 208—9, Trautmann BSW 27. T.Sz.

borvz 'kastrowane drobne zwierzęta domowe', w ogóle 'drobne zwierzęta domowe', przede wszystkim 'kastrowany samiec świni, wieprz'

~ czes. *brav -u* coll. 'mniejsze zwierzęta domowe: owce, kozy, wieprze',

stczes. od XIV w. *brav* 'dobytek, bydło', zwłaszcza 'mniejsze zwierzęta domowe', 'stado bydła', u Husa 'bydlę' (Novák SlHus; zwykle w tym znaczeniu stczes. *bravě-ěte*), dial. moraw. *brav* (: *brávek*, też np. Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice) 'kastrowany wieprz' (Bartoš DSM), laskie *brav -a* 'wieprz, zwykle duży' (Lamprecht Opava), ślą. *brav -a*, *bravec -vca* 'kastrowany wieprz; tucznik', dial. *brav*, *bravek -fka* (Sipos Bükk-Gebirge); z czes. i ślą.: pol. dial. *braw* : *braw-ec* : *braw-ek* 'kastrowany samiec świni' na pograniczu pol.-czes. i pol.-ślą. (MAGP IX m. 433; Małecki — Nitsch AJPP m. 190), w części zach. tego obszaru często z rdzennym *-o-* (*browek*) kontynuującym *á*, por. dobrze zaświadczone *brauv*, *brauvek* 'ts.' (Steuer Sulków, MAGP IX cz. II s. 93, Siatkowski Boh. I 39; Berneker SEW 75 uważał bezpodstawnie pol. dial. *browek* za rodzime);

śle. *brāv* m. 'drobne bydło, owce, barany' (: *brāv -i* f. coll. 'drobne bydło, owce'), u Plet. też 'sztuka drobnego bydła', dial. 'skop; świnia', rezańskie *bráu* 'zwierzę' (Slav. Leks. 207), sch. *brāv -a* 'sztuka drobnego bydła domowego, szczególnie owca, koza', 'drobne bydło, szczególnie owce' od XIII w. (też dial. np. Elezović Kos.-Met.), dial. 'wieprz' (np. Bačka, Banat, Slavonia), czakaw. *brāv* 'baran' (Razprave JAZU I 22), cs. już w XII w. *бравъ -а* 'drobne zwierzęta domowe', bułg. dial. *бpās* zwykle w pl. *бpāsu* (stąd wtórnie *бpāsa* f.) 'sztuka bydła szczególnie drobnego, najczęściej owiec' (np. BDial. I 208, 243: okolice Płowdiwu, Sofii; BDial. II 132: Rodopy; BDial. III 42, 204: okolice Ichtimanu, Samokowa; BDial. IV 90: Pirdop; IIBE IV 151: Bela Slatina), maced. *бpas* 'baran, tryk' (też dial., np. Kukuš, Prilep, Veles, Gerov, BDial. III 319);

strus. *бpоpъ* 'drobne bydło np. koza, owca' XIV w., 'wieprz; baran kastrowany' XIII w. (: rus.-cs. *бpавъ* 'pecus oves, caprae; verres'), ros. *бpос* (o akcencie Kiparsky Wortakzent 156) 'wieprz, kastrowany samiec świni', 'część przewodu kominowego', dial. w ogóle 'samiec świni', też 'kastrowany byk' (Słovarz Urala; SRNG), przen. 'podłużna sterta siana lub snopów; szereg snopków konopi ułożonych czubkami do góry; rodzaj grządki; naczynie z kory brzozowej' (SRNG; podobne znaczenia nierzadkie przy nazwach zwierząt, zob. np. *kobyła*), brus. dial. pń.-wsch. *бpаpъ* 'wieprz, kastrowany samiec świni' (DABM m. 292). ~

Oparte na pierwotnym temacie na *-u-* (ie. **bhoru-*) stare coll. Od tej samej podstawy identyczne znaczeniowo germ. **baru-ga*: stwn. *barug* 'kastrowany samiec świni, wieprz', stnord. *borgr*, niem. *Barch* 'wieprz' (co do różnicy budowy wyrazów słow. i germ. por. awest. *pasu* coll. 'bydło': *pasu-ka* 'pojedyncze zwierzę'). Ostateczną podstawą jest zapewne ie. **bher-* 'rzezać, ciąć, okładać czymś ostrym' (zob. *borti*).

Berneker SEW 75, Trautmann BSW 27—8, Grubor JF VIII 22, Brückner AslPh XXXIX 7, Schrader RIA II 360, Ekkert UZIS XXVII 14—6, Trubačev NDŽ 64—5, Milewski RS XXVI 132. — Nie widać podstaw do wprowadzania wyrazu z germ. (ostatnio Kiparsky GLG 61: nie wyklucza pożyczki). — Inne mało prawdopodobne objaśnienia: Machek KZ LXIV 263, ES² 65, Martynov SGLV 80—2, Ondruš Jazykovedný Časopis XIV 107.

T.Sz. — F.S.

борвьcъ dem. od *borvz* (zob.)

~ ślą. *bravec -vca* 'kastrowany wieprz; tucznik' (stąd pol. dial. na pograniczu ze Słowacją *bravec*, MAGP IX m. 433, *browec* Małecki — Nitsch AJPP m. 190, o samogłosce *-o-* p. *borvz*);

sl. *brávec -vca* 'skop', dial. 'wieprz', sch. *brávac -vca* od XVIII w. 'wieprz'. ~

Na pierwotne **borvьcъ* > **bopovecy* wskazuje też ros. dial. *бopовчак -акá* 'jednoroczne cielátko, byczek, jałówka' (zachowane na peryferiach: wsch. Syberia, dawna Wiatka, Dal, SRNG).

O budowie zob. s. 99—101.

F.S.

borzdla acc. *b'orzdŏ* 'podłużne zagłębienie w ziemi powstałe przy oraniu, takie zagłębienie między zagonami, lira, sulcus'; stąd: 'miedza', 'zagłębienie, rów do odprowadzania wody, elix', 'podłużne zagłębienie na powierzchni czego'

~ pol. *bruzda* (stpol. od XIII w. *brózda* i dziś dial.; sli. arch. *borzda*) 'podłużne wgłębienie w ziemi powstałe przy oraniu; takie wgłębienie między zagonami, lira' od XIII w., przen. od XVI w. 'podłużne zagłębienie na powierzchni czego; podłużny ślad na ciele człowieka, zmarszczka, fałda, rysa (też dial., Małecky — Nitsch AJPP m. 232., MAGP III m. 141, AJK I cz. 61: Krajna); rów do odprowadzania wody; wypukły dział między zagonami, miedza, scamnum (dziś dial., MAGP VII m. 311)', stpol. XIV—XV w. oprócz podstawowego znaczenia 'lira, sulcus' też 'wąski, długi pas ziemi ograniczonej bruzdami, zagon' (por. dial. *brustka* 'rządek ziemniaków', Dejna AGK m. 698), połab. *boržō* 'lira' (**borzda*, Lehr-Splawiński, Polański SE 44—5), dłuż. *brozda* 'ts.' (Muka, Fasske Vetschau), głuź. *brózda* (dial. też *brozda*, Michalk Neustadt) 'ts.', czes. *brázda* 'lira' od XIV w. (też dial. np. Malina Mistřice, Lamprecht Opava), moraw. 'podłużny rów odprowadzający wodę z pola' (Bartoš DSM), śl. *brázda* 'lira' (wsch. *brazda*, Buffa Dlhá Lúka; stąd zapewne węg. *barázda* 'lira, sulcus', Moór SSH II 104), *brázdy* pl. 'zmarszczki na twarzy; zagłębienia, bruzdy na wodzie np. po łodzi';

ste. *brázda* (dial. *brázda*, Tominec Črni vrh) 'lira; zmarszczka, fałda, rysa; blizna', sch. od XIV w. *brázda* acc. *brázdu* 'lira; koleina, ślad, wyżłobienie, rów; zmarszczka, rysa, linia', 'skiba', scs. *спазда* 'bruzda, wyżłobienie, rowek, sulcus' (Ps. Sin.; ŽM), bułg. *бпаздá* 'lira', 'długa szrama, zmarszczka, fałda; ślad po czymś', dial. 'rana zadana rogiem zwierzęcia' (BDial. III 41), 'rów dla nawadniania winnej latorośli' (Mladenov BTR), maced. *бпазда* 'lira; zmarszczka; rów nawadniający';

strus. *срорзда* 'rów, okop' (rus.-cs. *спазда* 'lira; rola, zieria'), ros. *бopоздá* (acc. sg. *бopозды*:*бopоздý*, Kiparsky Wortakzent 203) 'lira; rowek między grządkami do odprowadzania wody; podłużne wgłębienie, głęboka zmarszczka', dial. (wg Dala pln.-wsch.) także o różnych podobnych do bruzdy zagłębieniach, np. 'tor wodny rzeki; głębia w rzece; rów wyrębany w lodzie, przerebel', 'miedza', w okolicach Pskowa 'brona' (SRNG), ukr. dial. *бopоздá* 'lira; skiba' (Slav. Leks. 89: bojkowskie; KDA m. 161, cz. II 215: też *бпáзда*), u Żel. z obocznym akcentem *бóпозда* także 'przewód do odprowadzania wody'. ~

Por. bułg. dial. *бпездá* 'lira' (Gerov, Mladenov BTR).

Rdzeń ten sam co w **bor-na*, *bor-ti*, budowa jak w *ja-zda* : *ja-ti*, wg Brücknera KZ XLV 53 też *u-zda* : *u-ti*. Za związkiem z *borna* przemawia wyraźnie stare mieszanie obu wyrazów, por. *borzdьna* 'bruzda, lira, sulcus' i ros. dial. pskowskie *бopоздá* 'brona'. Koniec końcem do ie. *bher-* 'obrać ostry narzędziem, ciąć, rozcinać'. Tu należy też lit. *biržis*, *biřžis*, *biřžė* 'bruzda', lot. *birze* 'ts.' (co do wokalizmu por. bułg. dial. *бпездá* 'ts.' i może już psł. *berzdьna* zob. *borzdьna*). K. Moszyński PZJP 74 zwrócił uwagę, że specy-

ficzne rolnicze znaczenie 'ryć ziemię uprawną, robić bruzdy' łączy słow. z greką: *φάρω* 'orzę', *φάρος* 'radło; orka'.

Sławski SE I 45, Pokorny IEW 133—5. — Ostatnio Otkupščikov EIRJ IV, 1963, 87—95 dopatruje się tu derywatu z suf. *-dá*: **borg(i)da* do ie. **bhreg-* zob. *borna*. K.P. — T.Sz. — K.H. — F.S.

borzdatъ 'poorany, pokryty bruzdami, sulcatus'

~ sli. *borzdati* (Lorentz PW), głuź. *brózdaty* (Pfuhl);

sł. *brazdat*, sch. od XIX w. *brázdát* (RJAZ, RSAN);

ros. dial. twerskie *бороздаты* (SRNG). ~

Od *borzda*.

K.H.

borzdavica, borzdanъka zob. *bordavica*

borzditi *borzd'ŏ* 'robić bruzdy, sulcare'

~ pol. *bruździć* (stpol. *bróździć*, już w XV w. *z-bróździć*) 'sulcare', też 'przeszkadzać, psuć szyki', dawne od XVII w. 'zakłócać spokój, wicherzyć' (dziś dial. śl., Olesch Sankt Annaberg), dłuź. *brozdziś* 'sulcare', głuź. *bróździć* też 'ryć, rozkopywać, żłobić', czes. *brázditi* 'sulcare' od XV w., 'robić w czymś rowki, rysy, zmarszczki, marszczyć, żłobić', dial. laskie *brázdít* 'otaczać bruzdami pole' (Bartoš DSM), sła. *brázdít* 'sulcare, robić w czymś rowki, rysy';

sł. *brázditi -im* 'sulcare', sch. *brázditi brázdím* 'sulcare' od XVII w., 'przecinać jakby bruzdami zostawiając ślad, marszczyć, fałdować', bułg. *бразда -диу* (też dial., BDial. I 243), maced. *браздам -диу* 'sulcare';

ros. *бороздѣть -зжѣ -здиуѣ* 'sulcare', 'przecinać coś w różnych kierunkach, zostawiać za sobą bruzdy, pokrywać bruzdami, zmarszczkami', dial. też 'robić na przekór, przeszkadzać; mówić niezrozumiale, pleść niedorzeczności', pskowskie 'bronować' (SRNG), ukr. dial. *бороздѣти -зжѣ бороздѣти* 'sulcare' (Żel.), 'robić na przekór, przeszkadzać' (Hrinčenko; Slav. Leks. 90: tu też *бороздѣти* 'a 'sprzeczać się'). ~

Por. 1. sł. *brázditi* 'sulcare', sch. *brázditi* od XVII—XVIII w. 'ts.';

2. pol. *bruźdować* 'sulcare' (dial. też *bróźdować*, już w XVI w. u Mącz. 127a: *z-bróźdować*), głuź. *bróźdować* 'ts.', ros. dial. ołonieckie *бороздовати* też 'orać' (SRNG), ukr. u Żel. *бороздовати* 'Umwege machen'.

Od *borzda*. Rozwój podstawowego znaczenia 'robić bruzdy' jak w łac. *sulcāre*: *sulcus* 'bruzda', niem. *furchen* 'robić bruzdy': *Furche* 'bruzda'.

K.H. — F.S.

borzdna = borzda (zob.)

~ pol. dial. *broźna, brozna* 'sulcus' (Karłowicz SGP: Tykocin, Litwa);

cs. *бразна, бразна* 'sulcus', bułg. dial. *бразна*: *брáзна* też 'miedza' (BDial. II 132, ПБЕ IV 70: Rodopy, BDA II m. 280, cz. II s. 133—4: pñ.-wsch.), maced. dial. *бразна* 'sulcus'; p. Mladenov BEz XXI 220—4;

rus.-cs. już w XI w. *бразна* 'sulcus; niwa, rola, ager', ros. dial. pñ.-zach. *борозна, борозднá = бороздá* (Dal, SRNG), ukr. *борозна* 'sulcus', dial. też 'skiba; pokos trawy' (KDA m. 161, 163), brus. *бразна* 'sulcus', też dial. (Nosovič, Leks. Poles'ja 93). ~

Stąd powstałe chyba na gruncie poszczególnych języków *verbum*: pol. dial. *broźnić* 'sulcare' (Karłowicz SGP: Tykocin), ukr. *борозніти -знію -знію*, brus. *бразніць* 'ts.'

Na prapostać **berzdna* wskazują: pol. dial. *brzoźna* 'sulcus' (Karłowicz SGP: Litwa); bułg. dial. *бр'азна*: *бр'азна, брезна*: *брэзна* też 'miedza' (BDA II m. 280, cz. II s. 133—4: pñ.-wsch., BDial. III 294: Svištov).

Zapewne z kontaminacji *borzda* i *borna* (zob. *borzda*). A może urzeczownikowie ad. *borzdyna?* (zob.). Wg Otkupščikowa EIRJ IV 94 od *borzditi*.

K.H. — F.S.

borzdyna 'związany z bruzdą', przede wszystkim o wole, koniu: 'idący bruzdą przy oraniu': *borzdyna kon'ь, volz*

~ pol. dial. *bróźni koń* 'idący w zaprzęgu z prawej strony' (Gruchmanowa Kramska 140, Tomaszewski SO XVI 299—300), dłuż. *brozdny*, dial. *brozny*, *brozdny kón* 'idący bruzdą przy oraniu', głuź. *brózdni*, *brózdny* (dial. *bróźny*, Pfuhl) 'o koniu idącym w zaprzęgu po prawej stronie', czes. *brázdni*, *brázdni kůň*, *vůl* 'idący bruzdą przy oraniu' (wg Machka ES pld.), sła. *brázdny kón*, *vól* 'chodzący przy oraniu po bruzdzie (w zaprzęgu po prawej stronie)', dial. *bražna krava* 'ts.' (Buffa Dlhá Lúka);

sch. *bráźnjī*, dial. *bráźni* 'o wołach, koniach' będący obok bruzdy, prawy; idący bruzdą' (RSAN);

ros. dial. *бороздну* 'odnoszący się do bruzdy', *бороздник* 'wół, który przy orce idzie bruzdą, uważany za lepszego', ukr. *борозенний*, dial. też *бороз(д)ний* 'o wole, koniu idącym w jarzmie po prawej stronie'. ~

Od *borzda*.

K.H. — F.S.

borz 1. *boru* 'sosna, *Pinus silvestris*', dial. ptn. też 'las sosnowy, szpilkowy', w ogóle 'las'

~ pol. *bór boru* 'duży, gęsty, stary las', w najdawniejszej polszczyźnie od XIII w. 'las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy' (Danysz JP IV 33—7, 85—9, Kleczkowski ib. 89—90), dial. oprócz znaczeń 'las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy' też 'las w ogóle', a także 'krzaki, zarośla', 'podmokła ziemia, mokradła, moczary, grunt torfiasty, torf, nieużytki, wrzosy' (o zasięgu MAGP XII m. 552, cz. II 10—11, Dejna AGK m. 387, Zaręba AJŚ II m. 194 i 195, AJK I m. 48, cz. II 133—4), wyjątkowo też 'świerk; wrzos', por. też w pld. Małopolsce derywat *borcák* 'sosna' (Nitsch WP II 125, Kucala PSM 57), dłuż. *bór* zachowane tylko w materiale onomastycznym, por. derywat *borovica* 'sosna', głuź. *bór bora* (wg Pfuha przestarz.) 'sosna; las sosnowy', czes. *bor -ru* 'las sosnowy', dial. też 'sosna' (np. Malina Mistrice, laskie Zaręba AJŚ II m. 195, por. hanackie *borovica* 'sosna'), stczes. *bor -ru* 'las sosnowy', w ogóle 'las', sła. *bór (bor) -ru* 'sosna; las sosnowy', dial. też 'kosodrzewina'; sła. *bôr* 'sosna', sch. *bôr bôra (bôra)* od XIV w. 'sosna', u Vrančicia XVI w. 'modrzew, *Larix*', u Belostenca XVII—XVIII w. 'jałowiec, *Juniperus communis*', dial. czarnogórskie 'zagłębienie krasowe, szerokie i niezbyt głębokie' (RSAN), bułg. *бóп* pl. *бóпосе* 'sosna', u Mladenova BTR też 'kosodrzewina, *Pinus mughus*', maced. *бop* 'sosna';

rus.-cs. *боръ боровъ* 'sosna; las sosnowy', ros. *бóп бóпа* (w frazeologii też *бóпы*) 'wielki sosnowy i świerkowy las, zwłaszcza na wzniesieniu', dial. też w ogóle 'gęsty las, nie tylko szpilkowy; miejsce wzniesione, zwykle piaszczyste, najczęściej porośnięte lasem; miejsce suche', pskowskie i nowogrodzkie 'wrzos, *Calluna vulgaris*' (SRNG, Tolstoj SGT 29—33, SRSO, Dal), ukr. *бip бóпы* 'las sosnowy', dial. też 'las iglasty; las mieszany; las w ogóle', bojkowskie 'bagniste zarośle miejsce' (Jurkowski MS PAN 22, 148), karpackie 'miejsce błotniste, torfiaste', zakarpackie *бop* 'sosna' (Tolstoj SGT 28—9), brus. *бóп бóпы* 'wielki sosnowy i świerkowy las, zwłaszcza na wzniesieniu', dial. 'sosnowy las na piaskach, na piaszczystym wzniesieniu' (Tolstoj SGT 29), na całym Polesiu wg Tolstoja o. c. 22 'niewielkie wzniesienie z glebą zwykle gliniasto-piaszczystą (rzadziej piaszczystą), najczęściej porośnięte lasem,

zwykle sosnowym', wg Moszyńskiego Uwagi 4—6 na środkowym i pld. Polesiu *bor* oznacza wyłącznie 'las sosnowy', na Polesiu pñ. 'las iglasty'. ~

Pierwotny temat na -u-, na co wskazują też stare derywaty (zob. *borovica*, *borovika*, *borovikz*, *borovina*, *borovje*). Dokładne odpowiedniki tylko w germ.: stisl. *borr* m. 'drzewo', ags. *bearu bearwes* m. 'las, zarośla' (ie. **bharu*- wg Pokornego IEW 109 do **bhar*- : **bhor*- : **bhr*- 'coś wystającego, ostrego'). Podstawowe znaczenie na gruncie słow. byłoby więc 'sosna, drzewo szpilkowe' (spotykane wyjątkowo znaczenie 'jałowiec' często związane z nazwą drzew szpilkowych, Nitsch WP II 121) > 'sosnowy, szpilkowy las' > 'las w ogóle' i wtórnie 'teren, gdzie rośnie lub rósł las' > 'nieużytki, moczary, torfowiska'. Por. należące do tej samej rodziny stisl. *barr* 'szpilka, drzewo szpilkowe' (**bhors*-), alb. *breth*, *bredhi* 'jodła' (**bhrozdh*-).

Nie widać podstaw do wyprowadzania ani wyrazu słow. z germ. (tak ostatnio Stender-Petersen SGL 271), ani germ. ze słow. (tak Martynov SGLV 108—12, por. Milewski RS XXVI 132).

Brückner AslPh XXXIX 4—5 łączył *borz* z *bara* 'bagno'.

Kiparsky GLG 61—2, Moszyński PZJP 283—7, Ekkert VSJa IV 110—2, UZIS XXVII 28—36, Moszyński Uwagi 4—6, Tolstoj SGT 22—41.

K.P. — F.S.

borz 2. *bora* 'branie, zrywanie; to, co zebrane, to, co się zbiera: zgromadzenie, zbór, drużyna; danina'; pld.-wsch. 'fałda, zmarszczka'

~ stezes. *bor -a, -u* 'zastęp, zgromadzenie, zbór';

sch. dial. *bör* 'fałda, zmarszczka' (u Vuka *bóra* f. 'wglębiecie w krasie' (RSAN), bułg. dial. *бóp бопѣм бопосѣ* 'zmarszczka, fałda; zbiór, zespół, drużyna';

rus.-cs. *боръ* 'rodzaj daniny, tributum', ros. dawniejsze i dial. *бop -a* 'branie, wzięcie, popyt, targ' (*бopом бpамъ* 'zrywać rękami np. żyto'), 'zmarszczka, fałda' (: *бopá* f. 'ts. '), 'podatek, danina', ukr. dial. *бip бippy* 'danina, podatek', *бiпу* pl. 'fałdy, zmarszczki'. ~

Nomen actionis > nomen acti do *birati berp* (zob.). Częstsze w złożeniach z prefiksami, zob. *jęz-borz*, *na-borz*, *otz-borz*, *po-borz*, *sz-borz*, *za-borz*. Pierwotne znaczenie czynnościowe lepiej zachowane w nowszym derywacie *berz* (w złożeniach z prefiksami i w kompozitach), np. pol. *odbiór -bioru* 'wzięcie, otrzymanie, odebranie, przyjęcie czego', sła. *odber* 'ts. ', sch. *vinðber -ra* 'winobranie' (Vuk), cs. *виноберъ* 'ts. ', bułg. dial. *винобѣр* 'ts. ' (Gerov, Mladenov BTR), *зроздобѣр* 'ts. ', maced. *зроздобѣр* 'ts. '.

Dokładne odpowiedniki ie.: lit. *bāras* 'pokos, pas zżętego zboża, trawy', podstawowe znaczenie 'zagon, który można obsiać, tj. obsypać (*apibeřti*) za jednym razem' (Fraenkel LEW 35 za Bugą), gr. *φόρος* 'podatek, danina', stind. *bhāra*- 'zabieranie ze sobą, unoszenie, zysk, zdobycz', nowsze 'mnóstwo; ciężar, brzemie'.

Meillet Ét. 215—6, Vasmer REW I 106, Trautmann BSW 31.

K.P. — F.S.

borz 3. *bora* 'walka'

~ sła. *bör bóra*. ~

Por. też cs. *боръ*, bułg. dial. *бopa* (*бopa да ce бopум*), rus.-cs. *боръ*, brus. dial. *бopку* pl.

Typowe dla drugiego członu starych imion osobowych (nomen actionis lub nomen agentis), np.: stpol. *Raci-bor* (od XII w., zob. *ratiti*), *Woj-bor* (od XII w., por. *Borzy-woj*, zob. *vojs*), *Sławo-bor* (w XIII w., por. *Borzy-sław*),

Želi-bor (zob. *želėti*), stczes. *Chotě-bor* (zob. *chotěti*), *Rati-bor*, *Želi-bor*, sch. *Želi-bor* (wg Maretticia 'qui pugnam desiderat'), strus. Рати-боръ (od XI w.), Кои-боръ (od XII w.).

Nomen actionis (w imionach też nomen agentis) do *bortī bor'Ń* (zob.). Dokładny odpowiednik ie.: stind. *bhára-* 'walka, spór', por. awest. *bōiura-* 'ts.'

Tupikov Slovarъ dr.-russ. imen, 1903, 145, 390, Marettic Rad JAZU LXXXI, 1886, 134—5, Taszycki Rozprawy I 53, 66, 117, SSNO I 2, 217, Svoboda SOJ 57, 71; Bartholomae IF X 199—200, AIW 962. F.S.

борѣкъ *borzka* dem. od *borz* 1.

~ pol. *borek -rku* 'mały las iglasty' od XVI w., w XV w. 'lasek' (też dial., np. Zareba AJŚ II m. 195), czes. *borek -rku* 'mały las' od XIII w., dial. 'drzewko sosnowe' (Pfir. slov.), *borky* pl. 'torf, borowina', śl. *borky* pl. 'szyszki sosnowe' (Kálal);

sch. *bórak -rka* hip. od *bor* od XVI w., dial. 'skrzyp, Equisetum' (RSAN), też liczne NM (RJAZ);

strus. борокъ 'mały las sosnowy', ros. борокъ -ркъ 'ts.', dial. też 'zagałnik sosnowy na wzgórze; pagórek, zwłaszcza porośnięty lasem' (SRNG), ukr. бiрiк -ркъ 'mały las sosnowy' (Hrinčenko), brus. dial. бapокъ -ркъ 'ts.' (Nosovič), poleskie 'mały lasek' (Tolstoj SGT 24), бурiкъ 'kepa, pagórek' (o. c. 34). ~

Dem. od *borz*, o budowie zob. s. 93—4.

W.B. — F.S.

борѣба 'zapasy, walka, bój'

~ czes. rzadkie liter. *borba* 'burzenie; walka' (SSJČ), śl. *borba* 'walka, zapasy' (Isačenko SRS, Kálal);

śl. *bōrba* 'zapasy, walka', sch. *bōrba* 'ts.' (od XIX w., też u Vuka), cs. борѣба 'walka, certamen', bułg. борба 'zapasy, walka' (też u Gerowa), maced. борба 'walka, bój, zapasy' (też dial., Małeckí SW 9: *bōrba*);

rus.-cs. борѣба 'walka, zapasy', ros. борба 'walka, zapasy' (też u Dala, ale nie notowane przez SRNG), ukr. dawniejsze борба 'ts.' (Žel.). ~

Nomen actionis do *bortī bor'Ń* (zob.); Meillet Ét. 273, SC 355 uważał za derywat od zaświadczonego tylko w strus. XI—XII w. боръ 'walka, bitwa'. Praslaviańska kwestionowano, bo kilka z podanych odpowiedników to mniej lub więcej pewne pożyczki z innych języków słow.: na pewno czes., śl., może i śl., ukr.

Orzechowska MS PAN 8 s. 171—2.

T.Sz. — F.S.

борѣць 'ten, kto walczy, zmaga się, wojownik, zapaśnik'

~ czes. borec -rce 'zapaśnik, bojownik' (podejrzane o pożyczkę ze śl. albo z ros., Machek ES 38), śl. borec -rca 'zapaśnik': borca m. 'bojownik';

śl. *bōrec -rca* (u Pleteršnika też *borèc -rcà*) 'zapaśnik, szermierz; ten, kto walczy, wojownik', sch. od XIII w. *bōrac -rca*: *bōrac -rca* 'wojownik, bojownik; zawodnik, zapaśnik' (dziś liter.), scs. борѣць Supr. 'wojownik, ten, kto walczy, bellator', bułg. борѣць -рцѣ 'bojownik, wojownik; zapaśnik', maced. борѣць 'wojownik, bojownik';

strus. борѣць, борѣць 'wojownik, bellator, luctator', ros. борѣць -рцѣ 'bojownik, wojownik; zapaśnik' (też u Dala), ukr. борѣць -рцѣ (u Žel. бōрець -рцѣ) 'ts.', brus. бapѣць -рцѣ 'zawodnik, zapaśnik'. ~

Nomen agentis do *bortī bor'Ń*.

Z. Gołab i K. Polański Sl XXIX 529.

T. Sz.

борѣје zob. боронѣје

bosakъ *bosaka* : dial. pld. i wsch. **bos'akъ** *bos'aka* 'człowiek bosy; zwierzę nie podkute, przedmiot nie okuty'

bosakъ: ~ pol. *bosak -ka* 'coś niepodkutego, np. koń, wóz, sanie' (też dial. Karłowicz SGP), dawne od XVI w. 'człowiek chodzący bosy, z nagimi stopami', też dial. wsch. i kasz. *bosák* Lorentz PW, Sychta SK (już XIV—XV w. NO *Bosak*, SSNO), pl. *bosaki* 'obuwie przystosowane do noszenia na nagie stopy', dial. 'obuwie drewniane' (Maciejewski Chelm.-dobrz. 194), *na bosaka* 'boso' (o zasięgu w gwarach zob. MAGP VIII m. 364, cz. II 56), w gwarach rzadko też w tym znaczeniu bez przyimka *bosak, bosaka* (MAGP l. c.), głuź. *bosak* 'człowiek bosy', czes. od XIV w. *bosák -ka* 'ts.', 'włóczęga', już w XV w. NO *Bosák* (Gebauer Sl.), sła. *bosák -ka* 'bosy, biedny człowiek, włóczęga', NO *Bosak* (Buffa Dlhá Lúka);

sł. *bosák -ka* 'człowiek bosy' (Pleteršnik), sch. *Bòsák -sáka* NO (RSAN), bułg. dial. rodopskie *bočák* 'człowiek bosy' (BDial. V 157);

stukr. XVII—XVIII w. **босакъ** 'człowiek bosy' (Tymčenko), dial. *bočák* : *na bočaká* : *bočakóm* (Žel.) : *bočaká* (Hrinčenko) adv. 'boso'. ~

bos'akъ: ~ pol. dial. 'wyjątkowe *na bosiaaka* 'boso' (MAGP VIII m. 364, cz. II 56: koło Sokółki);

sł. *bosják -ka* 'bosy człowiek' (SSKJ), sch. dial. *bòsják -jáka* 'niepodkuty wół; wół o słabych kopytach' (RJAZ, RSAN);

ros. *босяк -ка* 'włóczęga, oberwaniec, biedak; włóczędzy, oberwańcy, biedota' (z ros. książkowe pożyczki: sł. *bosják* 'włóczęga, oberwaniec' SSKJ, sch. *bòsják* 'ts.' RSAN, bułg. *bočák* 'ts.'). ukr. *босяк -ка* 'włóczęga, oberwaniec, biedak' (też u Hrinčenki), brus. *басяк -ка* 'ts.', u Nosoviča 'człowiek bosy'. ~

Substantywowane adi. *bosz*, o suf. *-akъ* : *-'akъ* zob. s. 89—90.

W.B. — F.S.

boso adv. : dial. zach. i pld. **bosojō** : dial. pln. **bosъkъmъ** 'gołą nogą, nudis pedibus'

boso: ~ pol. od XV w. *boso* (też powszechne w gwarach, o postaciach fonetycznych i zasięgu MAGP VIII m. 364, cz. II 56, AJPP m. 396, Dejna AGK m. 384 i 377), głuź. *boso*, czes. *boso* (też dial. Bartoš DSM), sła. *boso*; bułg. *na boco*;

ros. *босо*, ukr. od XVI w. *босо*. ~

bosojō: ~ kasz.-sli. *b*osa* : *b*oso* (Lorentz PW, o zasięgu MAGP l. c.);

bułg. dial. *boča-ma* (Gerov). ~

bosъkъmъ: ~ pol. dawne XVII w. *boskiem*, dial. *boskem* : *boskem* (AJPP m. 396, MAGP l. c.), czes. dial. morawskie i laskie *boskem* (Jungmann, Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Horečka Frenštát);

ros. dial. *боскóm* (SRNG). ~

Por. adv. 1. *bosy*: pol. dial. *bosy* (Nitsch DPŚ, MAGP l. c.), głuź. *bosy*; 2. *bosъky* zob. s. v. *bosъkъ*.

Adv. do *bosz*.

W.B. — F.S.

bosojō zob. **boso**

bosonogъ *bosonoga bosonogo* 'mający gołe nogi, bosy, nudipes'

~ pol. *bosonogi* 'nudipes', czes. *bosonohý* 'ts.', sła. *bosonohý* 'ts.';

sł. książkowe *bosonóg -ga -go* 'nudipes', sch. od XVI w. *bosonog -ga -go* 'nudipes' (w tym znaczeniu dial. *bosonog* Elezović Kos.-Met.), 'nie okuty; odkryty, o głowie', dial. 'nie mający buta na jednej nodze' (RJAZ, RSAN),

bułg. *босоногъ* 'nudipes', dial. też 'jeszcze nie kuty, o zwierzęciu' (Gerov Dop.), maced. *босоног* 'nudipes';

ros. *босоногий -гая -гое* 'nudipes', dial. 'z kopytem bez wyłobienia w środku, o koniu' (SRNG), ukr. *босоногий* 'nudipes', brus. *басаногі* 'ts.'. ~

Compositum złożone z *bosz* i *noga*. Por. paralelnie zbudowane złożenia: lit. *bas(a)kōjis* (: *kōja* 'noga') 'bosy', łot. *baskājis* 'ts.', niem. *barfuß* 'ts.'

Fraenkel ZslPh XIII 219 (zob. *bosz*). W.B.

bosota 'stan człowieka bosego, chodzenie bosą nogą, pedum nuditas; ludzie bosī'

~ sli. *b^uosóta*, acc. *b^uósotą* 'pedum nuditas' (Lorentz PW), głuz. *bosota* 'chodzenie bez obuwia, bosą nogą; ekliwość, mdłość', czes. u Jungmanna *bosota* 'chodzenie bosy';

sł. książkowe *bosōta* 'pedum nuditas', sch. dial. *bōsota* 'stan człowieka bosego' (RSAN): *bōsota* 'człowiek bosy', serb.-cs. XIV w. *босота* 'pedum nuditas', bułg. *босотá* 'ts.; niedoświadczenie, niewiedza', maced. *босота* 'ts.;

strus. XV w. *босота* 'pedum nuditas', ros. dial. *босотá* 'bieda, nędza; włóczędzy, oberwańcy, biedota' (SRNG), ukr. *босотá* 'włóczędzy, oberwańcy, biedota', u Żel. *босотá* 'pedum nuditas; bieda, nędza', brus. *басотá* : *басотá* 'włóczędzy, oberwańcy, biedota'. ~

Rozszerzone innymi suf.: 1. *-ja*: sch. dial. od XVII w. *bosōta* 'pedum nuditas' (RJAZ, RSAN),

2. *-in'a*: sch. od XVII w. *bosōtinja* 'stan człowieka bosego; ludzie bosī, obdarei' (RJAZ, RSAN), dial. *bosōtinja* 'brak obuwia, chodzenie bosy' (Elezović Kos.-Met.).

Abstractum > collectivum od *bosz*, z suf. *-ota*.

Por. wskazujące na stare abstracta *bosy*, *bosz*: 1. ros. dial. *босаá -сá* : *босовъ -су* 'stopa', *босинá* 'człowiek chodzący bosy' (SRNG),

2. ros. dial. *босъ* 'włóczędzy, oberwańcy, biedota' (SRNG). W. B.

bosti *bodŏ* 'kłuć, uderzać czymś ostrym, pungere', **bosti** *sę* 'kłuć się nawzajem, walczyć rogami (o bydle)'

bosti: ~ pol. *bóśe bodę* 'uderzać przedmiotem spiczastym, np. rogami, ostrogą; uderzać, kłuć', stpol. od XV w. i dial. 'cornu petere', połab. *büst* 'pungere; kłuć, gryźć (o muchach)', głuz. *bosé bodu* 'rogiem lub ostrym końcem czegoś kłuć', czes. arch. *būsti bodu*, już od XIV w. stczes. *bōsti bodu* 'pungere', dial. moraw. *būci' bodu* 'ts.;

sł. *bōsti bōdem* 'pungere; wbijać igłę, robić ukłucia', sch. od XIII w. *bōsti bōdēm* 'pungere', scs. *бости бодѣ* 'ts.' (Euch., Supr.), bułg. *bodá bōdēu*, aor. *bōdoh* 'kłuć; kłuć rogami; wbijać igłę, robić ścięgi', maced. *bode* 'kłuć rogami; przebijać', dial. 'kłuć' (Małecki SW);

strus. w XI w. *бости боду* 'kłuć (rogami, kopytami, ostrzem)', ros. dial. *бості* : *бостъ боды бодѣшь* 'pungere' (Dal, SRNG), ukr. dial. lem. *бості* *боды бодѣу* 'ts.', brus. *басті бады бадзѣу* 'ts.' ~

bosti *sę*: ~ pol. *bóśe się* 'uderzać rogami; uderzać się rogami nawzajem';

sł. *bōsti se* 'uderzać rogami (o bydle)', sch. *bōsti se* 'kłuć się; walczyć rogami lub głową', bułg. *bodá ce* 'uderzać się rogami (o bydle)', maced. *bode ce* 'ts.;

strus. w XIII w. *бостиса* 'walczyć', ros. dial. *бостісь* : *бостісья* 'uderzać się rogami; walczyć' (SRNG), brus. u Nosoviča *босісья -дуся* 'uderzać się rogami'. ~

W nowszej postaci *bodati*: czes. *bodati -dám* 'kłuć, dźgać, pungere', dial. laskie 'kłuć rogami', sła. *bodat' -dám* 'kłuć, drażnić'; sło. dial. *bōdati -dam* 'kłuć; robić ścięgi', sch. dial. czak. w XVIII w. *bodati -dam* 'kłuć' (RJAZ: z Kavanjina); ros. *бодать -дáo -даеуь* 'kłuć rogami'.

Najbliższe odpowiedniki: lit. iterat. *badyti badaũ* 'kłuć, bósć', łot. *badīt badu* 'kłuć rogami', łac. *fodiō fodere* 'kopać; kłuć'. W bałtyckim też z wokalizmem -e-: lit. *bēsti bedũ bedžiaũ* 'kłuć, wiercić czymś ostrym, kopać', łot. *best* 'ts.'

Trautmann BSW 29, Meillet — Vaillant SC 220, Pokorny IEW 113—4, Safarewicz SJ 268. T.Sz. — W.B.

bosъ *bosa boso* 'nie obuty, nudipes, non calceatus; nie podkuty'

~ pol. od XIV w. *bosy* 'nudipes, excalceatus', 'nie okuty, nie podkuty (o wozie, kole, koniu itp.)', dial. cieszyńskie 'mający białe dolne części nóg, o zwierzęciu', kasz. 'goły, nieporośnięty, np. o górze; przyglupi, pozbawiony rozumu' (Sychta SK), połab. *bōsē* 'nudipes', dłuż. *bōsy* 'ts.; nie podkuty', przen. 'źle odziany', głuż. *bosy* 'nudipes; nie podkuty', przen. też 'czczy, jałowy (o rozmowie)', u Pfuħla 'bez należytych dodatków (o potrawie), mdły', czes. od XIV w. *bosý* 'nudipes; nie podkuty', przen. 'niedojrzały, niedoświadczony' (też dial. Hruška DSCh), sła. *bosý* 'nudipes; nie podkuty';

sło. *bōs bōsa* 'nudipes; nie podkuty; bezpodstawny, nieprawdziwy', sch. od XIII w. *bōs bōsa bōso* 'nudipes; nie podkuty', dial. 'odkryty, odsłonięty, o głowie; łysy; bez dodatków, sam, o potrawie' (RSAN), cs. **босъ** 'nudipes' (już w ŻK), bułg. *бос* 'nudipes; nie podkuty', przen. 'nieobeznany, nie przygotowany należycie', dial. 'niedopieczony, o chlebie' (BDial. II 132), maced. *бос* 'nudipes; nie podkuty; nieprzygotowany, niedoświadczony';

strus. **босми** 'nudipes, non calceatus', ros. *босой*: *бос босá босо* 'ts.', dial. *босáя лóшадь* 'koń o słabych kopytach (nie podkuty?)', ukr. *босий* od XV w. 'nudipes', dial. 'nie podkuty', 'z ciemną sierścią i białymi łapami, o psie, z białymi kopytami, o byku' (Hrinčenko), *чоловик з босою губою* 'mężczyzna bez wąsów', brus. *босы* 'nudipes'. ~

Kontynuuje ie. *bhoso-s* 'nagi, goły, obnażony'. Dokładne odpowiedniki: lit. *bāsas* 'nudipes, non calceatus', 'nie podkuty, o saniach' (Kurschat I 278), łot. *bass* 'nudipes', stwniem. *bar* 'obnażony, goły, nagi' (dziś niem. *bar* 'ts.': *bar-fuß* 'nudipes'), por. także orm. *bok* 'nudipes' < **bhoso-go-*. Bśl. ograniczenie znaczenia do 'z naga, gołą nogą, kończyną' ma więc paralelę w orm. Fraenkel (ZsIph XIII 219, LEW 36) dopatrywał się wpływu złożeń *bosonogs* (zob.), lit. *basakōjis* 'nudipes'. Ślady pierwotnego znaczenia szczerunkowo zachowały się w słow., np. kasz. 'goły, nieporośnięty, np. o górze, o kamieniu', sch. 'odkryty, odsłonięty, o głowie', ukr. *чоловик з босою губою* 'mężczyzna bez wąsów'.

Pedersen IF V 46, Trautmann BSW 28, Vasmer REW I 111, Sławski SE I 39, Pokorny IEW 163. K.P. — W.B. — F.S.

bosъкъ *boszka boszko* dial. pñ. dem. do *bosz*

~ kasz. *b*oskī* 'bosy, nudipes; nie okuty, o kołach' (Lorentz PW), czes. dial. morawskie *boský* 'bosy' (Jungmann, Malina Mistřice);

ros. dial. *боскóй -кáя -кóе* 'bosy' (SRNG). ~

Adv. 1. *boszko*: kasz. *bosko* 'boso' (Sychta SK), czes. *bosko* 'ts.' (Přír. slov.);

2. *boszky*: pol. dial. *boski* 'boso' (o zasięgu MAGP VIII m. 364, cz. II 56), czes. *bosky* 'ts.' (też dial. Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice), sła. *bosky* 'ts.';

3. *boszkojō*: kasz.-sł. *b*oskō* : *b*oskō* 'boso' (Lorentz PW, o zasięgu MAGP I. c.);

4. *boszkozmь* zob. s. v. *boso*.

Dem. do *bosz*, z suf. *-zko*. Por. lit. *basus* 'bosy' (LKŽod.), być może ślad tematu na *-u-* (uwaga prof. J. Safarewicza). W.B. — F.S.

boszkozmь zob. *boso*

bos'akz zob. *bosakz*

botati botajō 'uderzać z łoskotem, stukać'

~ czes. u Jungmanna *botati -tām* 'tupać nogami';

sch. dial. *bōtati -tām* 'uderzyć, uderzać; gnieść, tłoczyć między dłońmi' (RJAZ, RŠAN);

ros. dial. *bōtamь -māo -māeusz* : *bōtamь -māo -māeusz* 'uderzać po wodzie drągiem rybackim; stukać, uderzać z łoskotem', 'bić, walić, grzmocić; ciężko chodzić po błocie; mącić wodę; robić masło; dzwonić, brzęczeć; gadać głupstwa, pleść, mówić niezrozumiale' (SRNG). ~

Por. ros. dial. *bomúmь* 'głucho dźwięczeć, dudnić; bić, grzmocić' (Dal, SRNG).

Dźwkn. jak *batati* (zob., tu też odpowiedniki ie.). Por. ros. dial. *bom!* *bomь!* na oznaczenie głuchego dźwięku uderzenia.

Berneker SEW 78, Pokorny IEW 111—2.

W.B. — F.S.

botěti botějō : *botvěti botvějō* 'wzdymać się, puchnąć, nabrzmiwać, pęcznieć', dial. zach. i pld. 'rozkładać się, gnić, próchnieć'

botěti: ~ sł. *nabotěti* 'napęcznieć, stać się grubym' (Pleteršnik), sch. dial. czak. XVII w. *razbotěti se -tīm se* 'stać się tłustym, płodnym, żyznym' (może z cs.), scs. *разботѣти -тѣѣ* 'ts.' (Ps. Sin.), stbułg. u Jana Egzarchy *ботѣниѣ*

'bujny rozwój roślinności', bułg. dial. *boměja* 'bujnie rosnać' (Mladenov BTR): 'gnieć' (Trojan), 'tracić zdrowie, słabnąć' (Gabrovo), *boměl* 'zepsuty, zgniły' (Ruse), *boměla zemja* 'gleba po zeschniętych błotach' (Trojan, BER I 92), maced. *bomee* 'bujnie rosnać, bujnie się rozwijać' (też dial. Gerov Dop.: z Prilepu);

strus. XII w. *ботѣти ботѣю* 'nabrzmiwać, pęcznieć, stawać się tłustym, turgescere, pinguescere', ros. dial. *bōmьmь -mēo -mēeusz* : *bōmьmь -mēo -mēeusz* 'grubieć, tłuszczyć; szybko, bujnie rosnać, o roślinach; nasiąkać wilgocią, pęcznieć' (SRNG, Dal), ukr. dial. *bomímu* 'grubieć, stawać się tłustym, silnym', w XVII w. u Beryndy *ботѣти* 'stawać się tłustym, pinguescere'. ~

Na adi. **botьnъ* wskazują postacie wtórne: czes. dawne *botněti -nām* (: *botnati -nām*) 'pęcznieć, wzdymać się, obrzmiewać, zwłaszcza z powodu wilgoci' (Jungmann, SSJČ, Příř. slov.), śl. *botn(i)et* 'ts.' (Kálal).

Por. odpowiednie verba tranzytywne: sł. *botiti -tīm* 'moczyć nasiona przed sadzeniem lub sianiem, by lepiej kielkowały' (SSKJ), *botiti se* 'nadymać się' (Pleteršnik), sch. dawne XVII—XVIII w. i dial. *nabotiti se -tīm se* 'nadać się, nabrzmić'.

botvěti: ~ stpol. *botwieć -wiejē* (już w XVI w. 2 przykłady) 'gnieć, murszeć, próchnieć, butwieć', w XVII w. też *bōtwieć* 'ts.', w XV w. tylko *zbotwiały* 'spróchniały, zbutwiały', dial. wyjątkowe *botxié* 'gnieć, murszeć' (Sławski RS XVII 34);

sł. *botavěti -vím* 'obrzmiwać, o ranach' (Pleteršnik);

ros. dial. *bomsémь* 'grubieć, tłuszczyć; dojrzewać, bujnie rozrastać się' (Dal): *bomáimь* 'pysznić się, przechwalać się bogactwem; prowadzić hu-

laszczy tryb życia; mówić grubym, niskim głosem; łąć, kłamać' (Dal, SRNG), *богѣтъся* 'bujnie rosnać' (Dal). ~

Por. stpol. XVI w. *botwina* 'rzecz zbutwiała, stara, spleśniała, próchno'. Znaczenie 'rozkładać się, gnić' rozwinęło się jak nieraz z 'wzdymać się, puchnąć, nabrzmiwać, pęcznieć', które to znaczenia często związane są z pierwiastkami dźwkn. (zob. *bobnati*). A więc do psł. *botati* 'bić, uderzać' (zob.). W poszczególnych językach słow. widać zmieszanie z synonimicznymi czasownikami z wokalizmem -u-, zob. *butěti* : *butvěti* (także o ostatecznej podstawie dźwkn.). *Botěti*, *botvěti* ma się tak do *botati*, jak *butěti*, *butvěti* : *butati* 'uderzać, bić wywołując odgłos', *bučati* 'pęcznieć, nabrzmiwać od wilgoci; psuć się' : *bučati*, *bukati* 'wydawać niski, przeciągły głos'.

Sławski RS XVII 32—4 (z przeglądem dawniejszych prób objaśnienia), Skok ER I 193—4. — Trudności głosowe kwestionują inne nowsze objaśnienia: Aitzetmüller ZslPh XXII 363 nn., Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 70—6 nawiązują do **bheya-* 'rosnać, stawać się', zob. *byti*. — Vaillant Priłozii XXVIII 261—3 łączył z *boz* 1., *bogatz*. R.L. — W.B. — F.S.

botvěti zob. **botěti**

botъ *bota* : **boty** *botъve* dial. pld. i wsch. 'narzędzie do uderzania, drag, drag rybacki do płoszenia ryb i zapędzania ich do sieci'

~ sle. dial. prekmurskie *bôt bôta* 'pałka; drewniany młot' (Pleteršnik), sch. dial. *bôta* 'oścień rybacki' (RSAN: Dalmacja) : *bôta* 'pałka, kij' RSAN, notowane już u Belostenca (RJAZ, wg Skoka ER I 194 z węg. *bot* 'ts.', por. Kniezsa MNSJ I 2, 801—2);

ros. dial. *бом бôma* 'drag rybacki do płoszenia ryb i zapędzania ich do sieci' (Dal, SRNG, Moszyński KMP 169), ukr. dial. *бômu* pl. 'dębowe deski na łódź' (Hrinčenko). ~

Deverbativum od *botati*, jak *batъ* od *batati*. O budowie zob. s. 58—9. Por. ros. dial. nomen instrumenti *бôмало* = *бом* (SRNG). F.S.

boty zob. **botъ**

botjanzъ *botjana* dial. pln. 'ptak z rodziny brodzących, Ciconia'

~ pol. od XV w. *bocian* (stpol. w XV w. też 'ibis'), połab. *büt'ân*, dłuż. *bôsan*, dial. też *bošan*, *bočan* (Sorb. Sprachatlas III m. 18), czes. dial. walskie i laskie *bocán*, laskie *bocaň*: *botañ*: *bočan*, sła. *bocian*, dial. wsch. *bocan* (Kálal);

ros. dial. *ботъян* : *ботян* (Dal, Vasmer REW II 113), ukr. dawne w XVII w. *ботян* (ortogr. *БОТЯНЪ*, Tymčenko), brus. *боцян* (Nosovič), dial. *бацян* : *bôčan* (Klepikova VSJa V 157). ~

Jako wyraz niemotywowany często w najrozmaitszych postaciach:

1. pol. dial. *bocan* : *bocoń* (o zasięgu postaci zob. MAGP VII m. 320), *bucień* (SWil.), dłuż. *bôsen* : *bôson*, głuź. *bacon* : *baçoń* (dial. *baçon* Sorb. Sprachatlas III m. 18);

ros. dial. *батъян* : *батъян* : *бадьян* (Dal, Vasmer l. c.), w XVII w. *боцян* (Klepikova o. c. 158), ukr. prowinc. *боцюн -юнá* : *боцян* (od XVII w.), brus. *буцян* (Nosovič), dial. *буцён* : *бутян* (Klepikova o. c. 157);

2. wyodrębniają się postaci wskazujące na *bočanъ*: pol. dial. *boczoń* (MAGP VII m. 320), czes. arch. i dial. *bočan* : *bočán* (Christiani AslPh XXXIV 311), z czes. lub pol. książkowe zapożyczenie do sch. *bočan* : *bočanj* (w słownikach Mikalji i Stulicia, stąd też w RJAZ i u Hirtza RNZO; zob. Štrekelj AslPh XXXI 200);

ros. dial. *бoчáн* (Dal), ukr. dial. *бoчáн*;

3. wtórne postaci słowotwórcze: pol. dial. od XVII w. *bociék*, sła. *bocok* (Feriane SNV 88);

ukr. dial. *бoчoк* 'żuraw' (Klepikova l. c.).

Por. pol. dial. (Dobrzyńskie) *klobocian*, kasz. i sli. *klobocon* (MAGP VII m. 320) nawiązujące do kasz. *kłobocę* 'klekoce', zob. też Brückner Rozprawy XXXVIII 300.

Wyraz o ograniczonym zasięgu: zachód oraz sąsiednie gwary wschodnie (zob. Klepikova o. c. 158).

Etymologia niejasna. Płynność postaci fonetycznej nie wyklucza starej pożyczki. — Łączenie z ros. *за-бóма* (Sobolevskij RFV LXV 418) czy z ros. *бóмамь* (Iljinskij PF XIII 498, K. Moszyński JP XXXII 194) ze względu na geografie wyrazów jest mało prawdopodobne (Sławski JP XXXIII 399). To samo dotyczy zestawienia z **klobotati* 'klekotać' (Machek ES 36) w tej postaci słabo poświadczonego. Nie widać podstaw do przyjęcia objaśnienia Ivančeva IIBE XI 227—9 (= **boŕskjanz* : **boŕskěnz* od psł. *boŕьць*). Inne sugestie etymologiczne (Berneker SEW I 78, Musiałek Lud XIV 170—8) zupełnie nieprawdopodobne, zob. też Klepikova VSJa V 153—8.

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 104.

R.L. — W.B.

***bovq**

Postać nie zaświadczona realnie w słow. < **bheuō*. Postulowana przez kauzatywne *baviti* (zob.).

Dokładny odpowiednik w stind. *bhávati* 'staje się, powstaje, dojrzewa, jest'. Kuryłowicz IG II 294.

T.Sz. — F.S.

boŕe boŕęte dial. zach. i pld. dem. od *bogz* 1.

~ pol. *boŕatko* 'mityczny, dobrotliwy duszek', już w XVI w. wyjątkowe *boŕe* 'mały bóg, bożek' (w XVII w. *boŕęta* 'bożki pogańskie', Łoś GP II 218), połab. *būzq* 'obraz, obrazek (święty); figurka; lalka', *būzōts* pl. 'obrazy, obrazki; figurki, lalki' (Lehr-Splawiński — Polański SE 64—5), czes. *būže būžete*, *būžátko* 'bożek, bożyszczce', sła. dial. *bōža* 'ts.' (Kálal), *bōža bōžat'a*, *bōžatko* 'biedactwo, nieboŕatko' (SSJ);

sł. *bōže bōžeta* 'ubogi' (zob. *bogz* adi.). ~

Tu najprawdopodobniej też NO (zob. Taszycki Rozprawy I 84): stpol. *Boŕęta* już w XII w. (SSNO), stczes. *Boŕata*, *Boŕęta* już w XII w., stsch. *Boŕęta* XIV w.

Dem. od *bogz* 1. z suf. -ę -ęte.

T.Sz.

boŕiti boŕq 'prosić o coś przyzywając Boga', **boŕiti sę** 'zaklinać się, przysięgać się na Boga'

boŕiti: ~ głuź. *woz-boŕić* 'uszcześliwić' (Pfuhl), czes. dial. moraw. *boŕit'* 'prosić w imię boŕe' (Bartoš DSM);

sch. ludowe *bōŕiti -im* 'pozdrawiać kogoś w imię boŕe' (Vuk), cs. *божити божа* 'deum facere' (Miklosich LP);

rus.-cs. *божити божоу* 'deificare', ros. dial. *божѣтъ -жѣ -жѣтъ* 'prosić Boga', 'silnie pragnąć czegoś' (SRNG), u Dala cs. *божѣтъ* 'uwielbiać'. ~

boŕiti sę: ~ pol. rzadkie *boŕyć się* 'zaklinać się, przysięgać' od XVIII w. (L.), w XVI w. 'świadczyć się Bogiem, prosić w imię Boga' (SP XVI IBL), w XVII—XVIII w. 'upokarzać się przed kim, bić komu czołem', 'oddawać cześć winną Bogu', czes. dial. moraw. *boŕit' sa* 'przysięgać się na Boga', sła. *boŕit' sa* 'ts.' (SSJ);

sch. *bōžiti se* 'ts.' (RSAN), bułg. dial. teteweńskie *бѡжѧ се бѡжѧи се* aor. *бѡжѧх се* 'ts.' (RBKE, Mladenov BTR);

rus.-cs. *божити* *божѡмъ* 'być uwielbianym; przysięgać się', ros. *божѡтъся -жѡсь -жѡшься* 'zaklinać się w imię Boga', ukr. przestarz. *божѡтъся -жѡсья -жѡшься* 'ts.', brus. *бажѡцца* 'ts.' ~

Por. 1. bułg. dial. *божѡвамъ* 'prosić o coś, zebrać';

2. pol. dial. *bożukać* 'lamentować, narzekać', czes. dial. *božekovat, božovat* 'ts.' (Malina Mistrice), *božovat se* 'zaklinać się, przysięgać' (Gregor Slav.-buč.), śla. dial. *božikać* 'lamentować, wzdychać Boże! Boże!' (Buffa Dlhá Lúka), bułg. dial. *божѡкамъ* 'ts.' (BDial. I 243), brus. dial. *бѡжѡкаць* 'plakać, jęczeć przyzywając Boga' (Nosovič), dial. poleskie *бѡжѡкаты* 'ts.' (Leks. Poleszja 21).

Denominativum od *bogъ* 1., o budowie zob. s. 57.

Schulze KZ XLV 190.

T.Sz.

božit'ь *božit'a* zach. i pld. 'syn boży'

~ stpol. już w Bogurodzicy, wyjątkowo jeszcze w XVI w. (SP XVI IBL jeden przykład) *božyc* 'syn boży, filius dei', dłuż. *bōžyk*, stczes. XIV w. *božic* 'ts.', śla. tylko u Loosa *božic* 'ts.';

śle. *bōžič božiča* 'Boże Narodzenie' od XVI w. (Megiser 1592), dial. 'okres Bożego Narodzenia, Nowego Roku, Trzech Króli'. ludowe 'pień, grube polano, które płonie w wigilię Bożego Narodzenia' (Pleteršnik, też SSKJ), sch. *Bōžič* 'Boże Narodzenie' od XIII w., od XVI w. *bōžič* (dziś też *bōžič -iča*) 'dem. do *bog*', 'bożek pogański' (RJAZ, RSAN, RMat.), bułg. dial. zach. *Божѡтъ*, pld.-zach. *Бѡжѡтъ* 'Boże Narodzenie' (BER I 60, Mladenov BTR, też np. BDial. I 243, II 71, III 41), dial. z pieśni ludowej *Божѡтъ* też 'młody, mały Bóg', np.: *Бѡжѡ майѡка ... рѡди млада Бѡга ... и Божѡчѡ* (Mladenov I. c.), maced. *Божѡкъ, Божѡк* 'Boże Narodzenie'. ~

Derywat od *bogъ* 1. z suf. *-it'ь*. Znaczenie 'Boże Narodzenie' późne, już z epoki chrześcijańskiej, rozwinięte z 'mały Bóg', por. wyżej bułg. z pieśni ludowej.

Berneker SEW 66—7, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 364.

T.Sz.

božьba 'zaklinanie się, przysięganie na Boga'

~ śla. tylko u Loosa *božьba* (może z Jungmanna cytującego wyraz z Kollara);

sch. dial. *bōžьba* (RSAN), bułg. dial. *божѡба* (Mladenov BTR);

ros. *божѡба*, ukr. przestarz. *божѡба* od XVII w. (Гымченко), prowinc. *біжѡба* (Żel.), brus. *бажѡба*. ~

Nomen actionis od *božiti* z suf. *-ьba*, o budowie zob. s. 61—2.

T.Sz.

božьcъ *božьca* dial. zach. i pld.: **božьkъ** *božьka* dem. od *bogъ* 1.

božьcъ: zachowane tylko w funkcjach sekundarnych (w funkcji podstawowej wyparte przez nowsze *božьka*): ~ stpol. *božec božca* 'bóg pogański, bożek' od XVI w., połab. *būzec* 'bóg', stdłuż. *bōže* 'bóg pogański, bożek' (Chojnan), czes. *božec božce* 'rodzaj choroby' (Přír. slov.) już w XV w. 'padaczka, epilepsja', stczes. *božec božec* 'bóg pogański' od XIV w., dial. moraw. *božec* 'guślarz, znachor, lekarz ludowy' (Bartoš DSM), śla. dial. *božec božca* 'epilepsja' (SSJ; u Kálala też bot. 'marzanka'), u Loosa 'rodzaj chorób bydłęcych';

sch. NO *Bōžac Bōžca* (RSAN). ~

Z wtórnym przywróceniem *-g-*: śle. *bōžec bōžca* 'dem. od *bog*', 'bóg pogański', zool. 'modliczka, Mantis religiosa' (w SSKJ też dial. 'krzyż z Męką Pańską'), sch. zach. zwykle w przekleństwach *bōžac bōžca* (RSAN).

bożko: ~ pol. od XVI w. *bożek bożka* 'bóg pogański lub wyobrażający go przedmiot fizyczny' (też dial. np. sli.-kas. *b*ożk, b*ożek*, Lorentz PW), dłuż. jako dem. *bóžk* u Muki s. v. *bóžo*, stczes. *bóžek bóžka* dem. do *bóh* XIV w., czes. *bůžek būžka* 'bóg pogański; dobry duch, skrzat' (Přír. slov.), sła. *bóžek* 'mały bóg; bóstwo pogańskie' (Loos);

sła. *bóžek bóžka* 'bóg pogański, bożyszcze' (Pleteršnik), sch. *bóžak bóška* 'rodzaj amuletu', w XVII w. 'relikwiarz', w XVIII w. 'bożek pogański' (RJAZ, RŠAN);

ros. *божок божка́* 'dem. do *бог*', 'niewielki posążek, statuetka wyobrażająca bóstwo', ukr. *божок божка́* 'dem. do *бiз, бог*', 'bożyszcze, bożek pogański', brus. *бажок бажка́* 'bożek pogański'. ~

Od *bog* 1. o budowie zob. s. 99—101, 93—4.

T.Sz. — F.S.

bożyć *bożyja bożyje* 'należący do Boga, odnoszący się do Boga, dei, divinus', *bożyć lək, bożyja dōga* 'tęcza'

~ pol. od XIV w. *boży* (stpol. też *boż*), połab. *būžē*, dłuż. *bóży*, głuź. *boži*, czes. od XIV w. *boží*, sła. *božt*;

sła. *bóžji* od XVI w. (Megiser 1592), dial. np. rezjańskie *božij* (Slav. Leks. 206), sch. od XII w. *bóžji* (też dial. np. *bóži*, Elezović Kos.-Met.), dial. czak. *bóžji lūk* 'tęcza' (HDZ I 153), ses. *божи*, bułg. *божја*, dial. *божи лѣк, божи рог* 'tęcza' (Gerov, Mladenov BTR), maced. *божи, божи*;

strus. *божи*, ros. *божий* (też dial. SRNG; np. subst. *божье, божье* 'rodzaj choroby, padaczka', SRNG), dial. *божья дуга* 'tęcza' (SRNG), ukr. *божий*, brus. *божи*. ~

Adi. z suf. *-iž* od *bog* 1.

T.Sz.

božьkъ zob. **bożyć**

božnica pln. 'miejsce kultu, świątynia'

~ pol. *bożnica, bóżnica* 'synagoga' (też dial. np. sli.-kas. *b*ožnica*, Lorentz PW), stpol. XV—XVII w. 'świątynia (np. synagoga, meczet, cerkiew)', czes. przestarz. *božnice* 'świątynia', stczes. już w XIV w. *božnicě* 'pogańska świątynia', sła. dial. wsch. *božnica* 'dom modlitwy', 'synagoga' (Káral);

strus. już w XII w. *божница* 'świątynia', wyjątkowo *божница* 'ts.', ros. pot. i przestarz. *божница* 'półka lub szafka z ikonami', ukr. *божница* 'kąt, miejsce w domu, gdzie stoją ikony', 'świątynia, cerkiew' (u Hrinčenki też *божница* 'ts.'). prowinc. 'synagoga' (Żel.), w znaczeniu 'świątynia niechrześcijańska, synagoga' od XVI w., stukr. XV w. *божница* 'miejsce Bogu poświęcone' (Тумченко), brus. *бажница* 'półka z ikonami', 'miejsce modlitwy'. ~

Od *bog* 1., *božyna*, o suf. *-ica* zob. s. 98—9. Podejrzane o kalkę z gr. *κυριακόν*, gos. *gudhús*, stnord. *godahús*, hebr. *bēt adonai*, żyd. *bēt Jahwae* (Vasmer REW I 100, Skok RES VII 179, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 365).

T.Sz. — F.S.

božьnъ *božyna božyno* 'boży, boski'

~ pol. dial. kasz.-śl. *b*ožni* 'pobożny', stdłuż. *bóžny* 'boski', stczes. *božny* już u Husa 'ts.';

stsch. *bóžan bóžna* 'divinus' od XVI w.;

ros. dial. *божний* 'boski' (SRNG). ~

Częściej w formacjach złożonych, np.:

bezbožьnъ 'nie wierzący w Boga, ateistyczny; grzeszny': pol. *bezbożny* od XVI w., głuź. *bjezbóžny*, czes., sła. *bezbožný*, sch. *bězbožan*, ses. *безбожнъ*,

bułg. безбожен, maced. безбожен, strus. безбожьным, ros. безбожный, ukr. безбожний;

robożьny 'gorliwy w wypełnianiu praktyk religijnych, religijny': pol. *robożny* od XV w., dłuż., głuż. *robożny*, czes., śl. *robožný*, śle. *robóžen*, sch. *robožan*, maced. *побожен*, ros. dawne *побожный*, ukr. *побожний*, brus. *пабожны*.

Od *boż* 1. z suf. -*ьny*.

F.S.

bożьskъ 'odnoszący się do Boga, bogów, boży, dei, deorum, divinus'

~ pol. od XV w. *boski*, głuż. *bójski*, dawne *bóžski* (Pfuhl), czes. od XIV w. *božský*, śl. *božský*;

sch. wyjątkowe *bōžki* (RSAN), scs. Supr. *божьскъ*, bułg. przestarz. *божески*; strus. *божьским*, ros. przestarz. *божеский*, potoczne też 'stosowny, odpowiedni' (stąd sch. przestarz. *božěski*, RSAN), ukr. *божеський*, u Hrinčenki *bóžkij*, stukr. XVI—XVIII w. *бозскый*, *бозкый*, brus. *bóski*. ~

Adi. od *boż* 1. z suf. -*ьskъ*.

T.Sz.

bōba : *buba* 'kulisty, guzowaty przedmiot; pęcherz, bąbel lub inna narośl na ciele, na roślinie; insekt, owad'

bōba: ~ pol. dial. *bomba* 'duży bąbel, pęcherz na skórze' (Szymczak Domaniewek). ~

buba: ~ pol. *buba* dziec. 'bolenie' (L. bez dokumentacji), 'ranka, skaleczenie, pryszcz, ból, dolegliwość', 'jagoda' (SW), dial. kasz. 'wesz, niekiedy pehła' (Sychta SK), *buby* pl. t. 'jadalne części wewnętrzne zwierząt domowych, podroby' (Szymczak op. cit.);

śle. *būba* 'poczwarka', w SSKJ też dziec. 'bolące miejsce, rana', bułg. *бýба* 'kokon jedwabnika' (o zasięgu w dial. zob. BDA I m. 236, II m. 243, ABG m. 99, Stojkov Banat), dziec. 'owad; drobne, pełzające zwierzątko' (też dial., BDial. IV 91), maced. *бýба* 'owad';

nie do rozstrzygnięcia pierwotna postać: sch. od XVII w. *būba* 'ogólna nazwa różnych owadów; nazwy różnych poszczególnych owadów', w RSAN też 'nazwy niektórych chorób wywołanych wg wierzeń ludowych przez robaki', przen. 'człowiek leniwy', 'bezpodstawa, narwana myśl; zachcianka, kaprys';

ros. dial. *бýба* 'obarzanek', 'jagoda; ziarno grochu', pld. dziec. 'guz, opuchlina, choroba' (SRNG), ukr. *бýба* dziec. 'ziarno grochu; jagoda; obarzanek; rana, ślad od uderzenia; ból, choroba' (Hrinčenko, Leks. Bjul. II 73, KDA m. 29), brus. *бýба* dziec. coll. 'ziarno' (Nosovič). ~

Od **bōb-* 'obrzmiwać, pęcznieć', ie. **baʰmb-*, por. *bōbzl'ь*, *bōbol'ь*, *bōbul'a*. Postać *bub-* jest wariantem tego pierwiastka z wokalizmem -*u-* (o psł. oboczności -*o-* : -*u-* zob. Sławski SO XVIII 246—90). Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *bám̃ba* 'pepek', łot. *baĩ̃ba* : *buĩ̃ba* 'kulka, balon', stind. *bimba-h* 'krażek, kulka', szwedz. dial. *bamb* 'brzuch, kałdun'.

Berneker SEW 78—9, Pokorny IEW 94, Fraenkel LEW 33, Popović JF XIX 159—71.

R.L. — K.H.

bōbati bōbajo 'uderzać wywołując głuchy hałas; dudnić, huczeć'

~ pol. dial. *bąbać bąbam* 'klepać, uderzać; wisząc kołysać się, chwiać się' (Karłowicz SGP: wlkopol.);

śle. *būbati -am* 'uderzać pięścią' (Pleteršnik), sch. od XVI w. *būbati būbām* 'uderzać wywołując głuchy, dudniący odgłos; bić w bęben; wydawać głos, rozbrzmiewać, o bębnie', dziś też przen. 'uczyć się na pamięć bez zrozumie-

nia, wkuwać; gadać głupio, pleść, paplać; jeść dużo, zreć' (RSAN), maced. *byba* 'uczy się mechanicznie, wkuwa'. ~

Por. newsze nomen agentis: *bɔbar's* dial. 'chrząszcz, bąk': bułg. dial. *ɔɔbáp* 'chrząszcz' (Bansko, BER I 96), maced. *búmbar* pl. *búmbara* 'bąk (owad)' (Małecki SW);

ros. dial. pñ. *bybápka* 'drobny owad' (SRNG), ukr. reg. u Żel. *bybáp's* *bybáp'a* 'nieprawy syn' (rozwój semantyczny jak np. w pol. dial. *bąk* 'nieprawe dziecko').

Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *bambėti* 'gderać, mrużyć', łot. *bambāt*, *bambēt* 'stukać, łomotać', gr. βόμβος 'głuchy odgłos, łoskot, huk; brzęczenie', stąd denominalne gr. βομβέω 'huczeć, grzmieć; brzęczeć, o pszczołach; ćwierkać, świergotać, o ptakach; brzmieć, rozbrzmiewać, dźwięczeć'.

Berneker SEW 79.

Zob. *bɔbotati*.

R.L. — K.H.

bɔbol's dial zach. i pld. 'pęcherz na skórze, pustula'

~ pol. dawne od XVI w. *bąbol* 'bańka, pęcherzyk na wodzie, bulla' (SP XVI IBL, L.), dial. 'toń, głębia' (Karlówiec SGP: okolice Ropeczye), czes. dial. laskie *bubolec*: *bobolec* 'pęcherz od oparzenia' (Horečka Frenštát), moraw. *bubolatý* 'nadęty' (Jungmann);

sch. *bubōlica* 'pryszcz, pustula' (tylko u Mikalji, XVII w.), *būboljak* 'mały obły kamyk' (RSAN). ~

Tu także chyba dłuż. *bombolica*, dial. *bombēlica* 'kiść', 'opuchlina', czes. *būbol* 'kaszak, narośl na ciele' (Kott 1084).

Dżwkn. od *bɔb-*, zob. *bɔba*, *bɔbš'ь*.

Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *buñbalas* 'żelazny guzik na końcu bicz; owalny, kulisty przedmiot; pęcherz, bąbel; duży węzeł'. R.L. — K.H.

bɔbotati *bɔbot'ɔ*: *bɔbotajo* 'dudnić, huczeć'

~ dłuż. *bubotaš* *bubocu* 'stukać, bić drgając (np. o sercu); grzmieć, huczeć, dudnić; hałasować', głuź. *bubotać* *bubotam*: *bubocu* 'huczeć, grzmieć', czes. dial. moraw. *bumbotat* 'mamrotać' (z częstą w czeskich dialektach w wyrażach ekspresywnych wtórna nosowością), sła. *bubotat* 'bulgotać' (Kálal);

słē. *bobotāti -ām*: *-ócem* 'ts.', u Plet. też 'dudnić; paplać, pleść', sch. *bubōtati* *būbōcēm* 'uderzać pięścią; wydawać dźwięk podobny dudnieniu; kipieć, wrzeć' (RSAN, RMat.), bułg. *bybót'ja* (: *bobót'ja*) 'dudnić; bulgotać' (Mladenov BTR), maced. *babomu*, *bybomu* 'grzmi, dudni; hałasuje; płonie, bucha, o ogniu';

ukr. *bybománu* *bybóuý* *bybóču* 'mrużyć, o niedźwiedziu'. ~

Por. też głuź. *bubot* 'huczenie, huk, głuchy grzmot', sch. *būbotak -tka* 'uderzenie, cios pięścią'.

Intensivum do *bɔbati*, o budowie zob. s. 52—3.

R.L. — K.H.

bɔbul'a 'kulisty, owalny, guzowaty przedmiot; pęcherzyk, bąbel'

~ sła. dial. wsch. *bombul'a* 'guzowaty, kulisty przedmiot';

sch. *bubūljica* 'pryszcz; supełek, węzelek; jakaś drobna, okrągła śliwa', u Stulicia też 'grudka ziemi', *būbūlj* *bubūlja* m. 'kulisty, obły kamień', maced. *babyluca* 'pryszcz', *babyle* n. 'pęcherz';

strus. *ɔɔɔɔɔɔɔɔ*: *ɔɔɔɔɔɔɔɔ* 'pęcherzyk deszczowy'. ~

Por. bułg. dial. *ɔɔbý'ku* 'jedwabnik' (BDA I m. 236: Tracja).

Do rodziny *bɔba*, *bɔbol's*, *bɔbš'ь*, o suf. *-ul'a* zob. 110—1.

R.L.

bɔbzlati bɔbzł'ɔ 'bulgotać, o płynach', 'wydawać dźwięki podobne do bulgotania wody, bełkotać, mamrotać'

~ czes. *bublati -ám* 'bulgotać; o głosie niektórych ptaków (np. gołębia, cietrzewia); dudnić, o odgłosie stłumionym odległością; gaworzyć, o dzieciach; mamrotać, buczeć', stczes. w XV w. *bublati bubl'u bubl'eš* 'mruczeć, burczeć, o człowieku', sła. *bublai' bubliem* 3 pl. *bublú : bublejú* 'bulgotać'; sła. *bobljáti bobljám* 'bulgotać, o wodzie', u Plet. też 'mówić niezrozumiale; chodzić po kołędzie', sch. *bùbljati -ām* 'uderzać, tłuc' (RSAN), bułg. *бѣбля бѣблям* 'bulgotać, szemrać, o wodzie płynącej; bełkotać, mówić niejasno, niezrozumiale'. ~

W podobnych znaczeniach *bɔbzłiti* (niekiedy wyraźnie denominativa od *bɔbzł'ɔ*): pol. stare od XVI w. i dial. *bęblić bęblę* 'robić bąble w płynie, mieszać, bełtać płyn; mówić niezrozumiale, bełkotać (XVIII w.)', głuź. *bublić bublu* 'robić pęcherzyki na wodzie; tworzyć się, o pęcherzykach', sła. *bubliti'* 'bulgotać; mamrotać' (Kálal); ros. dial. *бѣблямъ, бѣблѣмъ* tulskie i smoleńskie 'beczeć', 'szemrać, wrzeć', *бѣблямся* smoleńskie 'falować się, być niespokojnym' (SRNG).

Por. też pol. *bębolić bębole* : *bąbolić* 'łazić po wodzie, kałuży' (SW), dial. kasz. *bąbolac* 'chłapać, pluskać' (Lorentz PW).

Dźwkn. od pierwiastka *bɔb-* (zob. *bɔbzlati*), o determinantach *-ɔl-*, *-ol-* zob. s. 53—4. Zaświadczone są też paralelne formacje dźwkn. z formantem *-r-*: pol. dial. kasz.-słi. *bąbrotac* 'pluskać się w wodzie', *bąbrot* 'plusk, pluskanie'; sch. (u Stulicia) *bubrecati -am* 'rozbrzmiewać, resonare'.

Zubatý Studie I 1, 201—2.

R.L. — K.H. — F.S.

bɔbzł'ɔ 'bańka, pęcherzyk na wodzie, bulla; pęcherz na skórze, nabrzmienie, guz, pustula; kulisty, owalny przedmiot'

~ pol. od XVI w. (ale w XVI—XVIII w. w postaci *bębel*) *bąbel bąbla* 'bańka, pęcherzyk na wodzie, bulla; pęcherz na skórze, nabrzmienie, guz, pustula', dial. *bąbel* 'ts.' (np. Karłowicz SGP, Tomaszewski GŁ, Szymczak Domaniewek), sli. 'owoczek ziemniaka' (Lorentz PW), połab. *bɔbəl* w NT, czes. *boubel* 'pęcherz; narośl, guz na ciele, kaszak' (Kott 1040), przestarz. *bubel* 'człowiek o pulchnej twarzy; pęcherzyk na wodzie' (ib. 104), stczes. *búbel* 'Bucephalus';

sch. *būbalj būblja* 'pęcherz na wodzie', 'rodzaj sieci na ryby' (RSAN), u 1 pisarza XVI w. 'bęben' (RJAZ). ~

Jako femininum z końcówką *-ɔl'a* lub *-ɔla*: pol. rzadkie *bąbla* 'pęcherzyk, bąbel' (SW), głuź. *bubla* 'guzik', sch. *būbla* 'okrągły kulisty przedmiot' (RMat., wg Vuka z Dalmacji).

Wtórne derywaty z sufiksami: *-ikz*: czes. dial. laskie *bumblik* 'owoczek ziemniaka'; ros. *бѣблук* 'okrągły precel, obarzanek', ukr. *бѣблук* 'ts.'; *-ina*: głuź. *bublina* 'guzik', czes. *bublina* 'pęcherzyk na powierzchni wody, płynu w ogóle, w szkle itp., bańka mydlana', sła. *bublina* 'ts.'; sch. *būblinka* 'pęcherzyk, bańka na wodzie' (wg RSAN z Dalmacji i Hercegowiny);

-inz: dłuź. *bublin* 'guzik', głuź. *bublin* 'ts.' (co do znaczenia zob. lit. *buñbalas* 'żelazny guzik; coś owalnego, kulistego; pęcherz; duży węzeł').

Por. też stczes. od XIV w. *bublének : bublénka* 'pęcherzyk na wodzie', *bublanka* 'galas, narośl na roślinie'.

Od pierwiastka *bɔb-*, zob. *bɔba*, *bɔbol'ɔ*.

Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *būmbulis* 'żrenica', *bumbulys* 'rzepa; pęcherzyk wodny, bąbelek', *buñbulas* 'pączek kwiatu, guz, kulka, łośt'.

bumbul(i)s 'bulwa rośliny, ziemniak; narodził na drzewie, obrzmienie; pęcherz; kulisty przedmiot'.

Fortunatov AslPh XI 572, Berneker SEW 78—9, Trautmann BSW 39, Machek ES² 74, Fraenkel LEW 64. R.L. — K.H.

bɔbɔznati *bɔbɔzn'o* 'głucho brzmieć, dudnić'

~ pol. XVI w. *bębnać bębnie bębnięsz* 'bić w bęben, tympanizare; przygrywać, grać', dial. (kujawskie) *bębniac* 'bić, uderzać w coś szybko, z odgłosem';

sl. *bǫbnati bǫbnam* 'bębnić, bić w bęben', sch. od XVI w. *bǫbnjati bǫbnjām* 'bić w bęben', cs. *бѣбнаниѣ* 'bicie w bęben', maced. *бабнам бабне* 'stukać, stuknąć; uderzać, uderzyć'. ~

bɔbɔznati: sch. od XVI w. *bǫbnati bǫbnēm* 'uderzyć w coś powodując głuchy odgłos, dudnienie; powiedzieć coś głupiego', cs. *бѣбнати бѣбнѣ* 'uderzyć w bęben'.

Nieproduktywna formacja wypierana przez denominativa od *bɔbɔzn* (*bɔbɔznə*):

bɔbɔzniti: pol. *bębnie bębnie* 'bić w bęben; brzmieć — o bębnie; uderzać czymś w coś wielokrotnie; rozgłaszać coś; buceć — o głosie niektórych ptaków błotnych (łowieckie)', głuź. *bubnie bubnju* 'dudnić, głucho dzwierać', sch. *bǫbniti* v. *bǫbnjati* (RSAN), ros. *бубнить бубню бубнишь* 'burczeć, gderać; mówić głucho, niewyraźnie, mamrotać; monotonnie coś powtarzać', dial. też *бубнить бубню бубнишь* 'głośno mówić, gadać głupstwa; rozgłaszać coś; besztać, łajać, wymyślać (Sl. Pskov.); dzwonić, bić — o dzwonie, zegarze' (SRNG), ukr. potoczne *бубнѣти бубнѣ бубнѣи* (u Żel. *бубнѣти*) 'bić w bęben, grać na bębnie; brzmieć — o bębnie; rozgłaszać jakąś wiadomość', brus. *бубнѣць* 'bić w bęben; mamrotać, mruzczyć, mówić niewyraźnie', 'burczeć, gderać' (Nosovič); — por. sl. *bobněti bobněm* 'głucho dudnić, huczeć'; ukr. *бубонѣти бубонѣ бубонѣи* 'mówić niestarannie, mamrotać; bełkotać, mówić bez związku; dudnić, stukać, bębnić';

bɔbɔznovati 'bić w bęben': pol. dial. *bębnować*, dłuź. *bubnowaś bubnuju*, głuź. *bubnować*, czes. *bubnovati bubnuju*, sła. *bubnovat' bubnujem*, sch. *bubnjēvati bǫbnjujēm*, ukr. zakarp. *бубнувати* 'бубнити' (Hrinčenko).

Nie można wykluczyć istnienia psł. *bɔbɔznati* 2. 'puchnąć, nabrzmiwać' do *bɔb*- w *bɔbɔl'ь*, *bɔbɔl'ь*. Na wyraz ten zdaje się wskazywać bułg. *бѣбна бѣбнеи* 'pęcznieć, nabrzmiwać' (Gerov), maced. *бабнам бабне* 'ts.' (bułg. *бѣбнеу* 'obrzemie, obrzęk', Gerov). Por. też różne denominativa ze znaczeniem 'puchnąć, nabrzmiwać', które często spotyka się u wyrazów dźwiękonaśladowczych (zob. *br̥mēti*, *br̥knoŋti* 2., *buchati*; u Pokornego IEW 93—4 obok *ba^zmb-* 1. 'wydawać głuche dźwięki' — też *ba^zmb-* 2. 'obrzmiwać, puchnąć'; obok *beu- bheu-* 1. 'o głuchych dźwiękach' — też *beu- bheu-* 2. 'obrzmiwać, puchnąć'): dłuź. *bubonašis se bubonašim se* 'wzdymać się, podnosić się, stawać się kulistym', głuź. *bubnie bubnju* 'wzdymać się, pęcznieć, nabrzmiwać', *bubnješ* 'narastać, wzbierać, pęcznieć, nadymać się', ros. dial. *бубнить* 'kisać, pęcznieć, podnosić się np. o cieście' (SRNG), ukr. *бубнѣти бубнѣ бубнѣи* 'pęcznieć, nabrzmiwać — o paszy przy mokrej pogodzie', *бубнявити бубнявіти бубнявіи* 'nabrzmiwać, pęcznieć'; też formacje rzeczownikowe: *бубна бубни* 'narodził, kuliste zgrubienie' (Hrinč.).

Por. *bɔbati*, *bɔbotati*.

Dźwiękonaśladowcze intensivum reduplikowane *bɔ-bɔzn-ati*, budowa jak w tego samego typu *tɔtɔznati*, *gɔgɔznati*. Por. odpowiedniki ie.: lot. *bumbināt*

‘pukać, puknąć’, gr. βαμβάλω ‘szczękać zębami; jąkać się’, lit. *bambėti bambū* ‘buczeć, mruczeć’, łot. *bambāt bambāju* ‘pukać, łomotać’, gr. βομβέω ‘wydawać huk, szcęk, brzęk (o ciałach upadających); ryczeć, huczeć (o morzu, grzmotach); brzęczeć (o pszczołach); ćwierkać, świergotać (o ptakach); dźwięczeć, brzmieć’.

Zubatý Studie I 1, 201—2, Łoś RFV XXIII 62, Vaillant GC III 329—30.

R.L. — F. S. — W. F.

бɔбɔнъ (bɔbɔnъ) *bɔbɔna* ‘perkusyjny instrument muzyczny, tympanum; przedmiot kształtem zbliżony: naczynie, sieć’

~ pol. od XIV w. *bęben bębna* ‘tympanum’, od XVI w. ‘bębnienie, głos bębna; wyduchy brzuch, kałdun; naczynie o kształcie tego instrumentu: bania, dzban, gąsior’, dawne od XVI w. ‘brzuchacz’, przen. ‘zarłok, pijak’, od XVIII w. ‘dziecko’, dial. kasz. *bąbān* ‘tympanum; dziecko’, *bąben* ‘pagórek, wzniesienie na polu lub łące’ (Sychta SK), dial. *bęben* ‘rodzaj sieci rybackiej’ (Maciejewski Chełm.-dobrz. 158), połab. *bōbān* ‘tympanum’, dłuż. *bubon bubna* ‘ts.’, głuż. *bubon bubna* ‘ts.’, czes. od XIV w. *buben bubna*, dziś *buben bubnu* ‘ts.’; instrument, pojemnik lub część maszyny podobna kształtem’, sła. *bubon bubna* ‘ts.’;

sie. *bōben bōbna* ‘tympanum; jakaś choroba; kosz do łowienia ryb’, sch. od XVI w. *būbanj būbnja* (= **bɔbɔn*’s) ‘tympanum; okrągły kosz do łowienia ryb’, u Vrančicia XVI w. ‘głos bębna’, przen. ‘brzuch’ (RSAN), cs. od XIV w. *бѣбнъ* ‘tympanum’;

strus. od XIV w. *бѣбнъ : бѣбнъ : бѣбонъ : бѣбень* ‘tympanum’, ros. *бѣбен бѣбна* ‘ts.’, dial. ‘okrągły kosz lubiany ze skórzanym dnem’ (SRNG), też *бѣбень : бѣбѣнь* ‘dzwoneczek w uprzęży; kopuła cerkwi; gruby leniwy człowiek’ (SRNG), ‘tłuste dziecko’ (Dal), ukr. *бѣбон бѣбна* ‘tympanum’, dial. *бѣбен бѣбна* ‘ts.’ (Żel.), brus. *бѣбен бѣбна* ‘ts.’; kto ciągle mamrocze’. ~

Por. też: stpol. *bębenek* ‘rodzaj sieci’ (od 1408 r.), pol. dial. kasz. *bąbāl* ‘tympanum’, dłuż. *bubańc* ‘rodzaj sieci, Fischfanggerät’ (Fasske Vetschau), stsch. u jednego pisarza XVI w. *būbalj būblja* ‘tympanum’ (RJAZ I 698).

Do *bɔbɔznati* ‘głuchobrzmiący, dudnić, huczeć’, por. należące do tej samej ie. rodziny (ie. **baʰmb-* o ‘grubych dźwiękach, grzmieniu, huku’) synonimy: stisl. *bumba* ‘tympanum’, duń. stare *bomme, bambe* ‘ts.’ (Zubatý Studie I 1, 201: stind. *bhambhā* ‘wielki bęben’).

Stosunek *bɔbɔnъ* do *bɔbɔznati* jak *tɔtɔnъ* (stpol. *tęten*) do *tɔtɔznati*.

Berneker SEW 79, Trautmann BSW 26, Vasmer REW I 132, Sławski SE I 31.

R.L. — F.S. — W.F.

бɔбɔрѣти bɔbɔrɛjo ‘pęcznić, obrzmiewać’

~ pol. dial. kasz. *bobereć są bobėri* ‘wykrzywiać się, o mokrych deskach’ (Sychta SK), czes. *bubřeti bubřejū* ‘powiększać swoją objętość, pęcznić, nadymać się, wzdymać się, nabrzmiwać’;

sch. *būbreti būbrim* i *būbreti būbrim* (RSAN), zwykle *būbriti* i *būbriti* ‘pęcznić, nabrzmiwać, puchnąć’, maced. *бабрам бабру* ‘pęcznić, nabrzmiwać’. ~

Por. czes. *bubřina* ‘coś napęczniałego, obrzmiałego; grubas, tłusciuch, brzuchacz’.

Od pierwiastka *bɔb-* ‘pęcznić, obrzmiewać’, por. *bɔbɔl’ь, bɔbɔl’ь* (lit. *būnburas : būmbulas* ‘pączek; węzełkowate zgrubienie; kulka’, łot. *būmburs* ‘wzniesienie, narośl, garb; piłka, balon, kulka’).

R.L. — F.S.

bǫbǫz *bǫbǫza* dial. pld. 'bańka, pęcherzyk na wodzie, bąbel, bulla'

~ bułg. dial. *бѣмбѣр* 'ts.' (BER I 99—100: Čirpan). ~

Por. 1. bułg. dial. *бѣмбѣрѣца* 'guz na głowie człowieka';

2. ros. dial. *бѣмбѣръ* 'pławik z kory drzewnej' (SRNG).

Dokładny odpowiednik w bałtyckim: lit. *buĩburas*, lot. *buĩburs* p. *bǫbǫrēti*.

BER I 99—100.

F.S.

bǫbǫp zob. **bǫbǫp**

bǫčati zob. **bǫkati**

bǫda zob. **bǫdy**

bǫdi spójnik rozłączny 'albo, lub'; partykuła uogólniająca

~ pol. już w XV w. *bǫdź* spójnik rozłączny 'albo, lub, czy', 'choć, choćby, quamquam', partykuła dodawana do zaimków pytajnych, przysłówków lub wyrażeń o ich charakterze i nadająca im znaczenie nieokreślone, partykuła uogólniająca, do XVI w. też spójnik łączny 'zarówno jak, ut—ita, i, et—et', w XV w. także 'czyli, sive', dial. partykuła nieokreślona (Karłowicz SGP), sli. *bǫc* spójnik rozłączny 'albo, lub, czy' (Lorentz PW), czes. *bud'* spójnik rozłączny, sła. *bud'* spójnik rozłączny;

sle. *bódi* spójnik rozłączny; partykuła uogólniająca (już u Megisera 1592), sch. *büd, büdi* 'jeśli, jeżeli', zach. 'albo; gdyż, bo, bowiem'; partykuła uogólniająca;

ros. dial. *bǫdu, bǫdú* nowogr. spójnik porównawczy 'tak jakby', ukr. *буди* partykuła uogólniająca w złożeniach z zaimkami, w XVI w. *буди-коториу*, w XVII w. *буди-колько* (Tymčenko). ~

Z pochodzenia 2 sg. imperat. do *byti*. Funkcja alternatywna ze znaczenia życzącego. O rozwoju tej funkcji w językach ie. zob. Bednareczuk RS XXII 16—7, BTJ XXIII 171.

Bednareczuk PJ PAN 13 s. 42—5.

L.B. — K.H. — F.S.

bǫdǫ fut. do *byti*

~ pol. już w XIV w. *będe będziesz* fut. do *być*; słowo posiłkowe służące do tworzenia fut. act. od czasowników niedokonanych (z inf. lub partic. praet. act., w stpol. też z part. praes.) oraz fut. pass., połab *bǫdē* (**bǫde*) 3 sg. fut. do *boit* (**byti*), dłuż. *budu buzoš* fut. do *byś*; słowo posiłkowe służące do tworzenia fut. od czasowników niedokonanych (z inf.), głuź. *budu budžeš* 'ts.', czes. *budu budeš* 'ts.', sła. *budem budeš* 'ts.';

sle. *bǫm bǫš* < *bǫdem* fut. do *biti*; słowo posiłkowe służące do tworzenia fut. od innych czasowników (z partic. praet. na -l-), sch. *büdem büdēš*, kajk. *bǫm, bǫdem* 'ts.', scs. *бѣдѣ бѣдѣши* fut. do *бѣти*; rzadko czasownik posiłkowy służący do tworzenia fut. exactum (z partic. praet. na -l-), bułg. *ще бѣда ще бѣдеи* fut. do *сѣм*, maced. *bude* fut. do *сум*;

strus. *коѣдоѣ коѣдѣи* fut. do *сѣти*, ros. *бǫды бǫдеи* fut. do *быть*; słowo posiłkowe służące do tworzenia fut. od czasowników niedokonanych (z inf.), w dial. też od czasowników dokonanych (SRNG), ukr. już w XVI w. *бǫды бǫдеи* fut. do *бǫти*; słowo posiłkowe służące do tworzenia fut. od czasowników niedokonanych, brus. *бǫды бǫдзеи* 'ts.'. ~

Z pierwotnego **bū-n-de*, formy z infiksem nosowym do praes. na -de- od pierwiastka **bū-* (pie. **bhū-*, zob. *byti*). Brak odpowiedników ie. Inaczej,

ale nie przekonująco, Machek SFPS V 67—75 (z krytycznym przeglądem dotychczasowych objaśnień).

Meillet SC 213, 285, Vaillant GC I 144—5, III 177, 183. K.P.

bɔdy *bɔdɔt'a* pld. : *bɔda bɔdɔt'a* pln. 'ten, który będzie, przyszły, futurus' ~ pol. od XVI w. *będący* partic. praes. do *być*, stpol. od XIV—XVI w. 'przyszły, który będzie, futurus', w XV w. też pl. 'potomkowie, posterń', dłuż. *buducy* 'przyszły, futurus', głuż. *buducy* (Muka 91), czes. *budoucí* 'przyszły', pl. 'potomkowie', śla. *budúci* 'przyszły';

śle. *bodóci* 'przyszły' (u Pleteršnika *bodóc -óča* 'ts. '), sch. już w XIII w. (BJAZ) *būdúci* 'przyszły, nadchodzący', scs. *бѣды бѣдѣщи* part. praes. act. do *бѣти* (Vaillant MVS 297), *бѣдѣщи* adi. 'przyszły', bułg. *бѣдещ* 'przyszły' (wg BER I 96 z ros.);

rus.-cs. *бѣдѣщии* 'który jest, będący; który będzie, przyszły', ros. *бѣдѣщии* partic. praes. do *бѣть*, 'będąc', *бѣдѣщии* cerk. 'przyszły, mający nastąpić, nadchodzący', ukr. *бѣдѣщии* partic. praes. nieodmienne, 'będąc', rzadko *бѣдѣщии* 'przyszły' (u Żel. *бѣдѣщии* : *бѣдѣщии*), u Tymčenki w XVI—XVIII w. *бѣдѣщии* 'obecny', 'przyszły', brus. *бѣдѣщии* part. praes. nieodmienne, 'będąc', jako adi. 'przyszły, nadchodzący, mający nastąpić'. ~

Partic. praes. (ze znaczeniem przeważnie futuralnym) do *bɔdɔ*.

K.P. — K.H.

bɔkati *bɔkajɔ* : *bɔčati bɔčɔ* 'wydawać niski, przeciągły głos (np. brzęczeć o owadach, ryczeć o bydle, o ptaku bąku)

bɔkati: ~ pol. *bąkać -kam* 'mówić coś niewyraźnie, cicho, mamrotać; napomykać, wspominać o czymś', w XVI w. wyjątkowe *bękać* 'ryczeć (o bydle)' (Mączynski), w XVIII w. 'brzęczeć (o owadach); o głosie ptaka bąka', w XVII w. też 'grać na dudach', dial. kasz. *bąkac* 'powoli jeść' (Sychta SK), czes. *bukati -kám* 'o głosie ptaka bąka, sowy, gołębia';

śle. *bókati* 'beczeć' (SSKJ), bułg. pot. *бѣкам -каш* 'wrzeć, kotłować się, roić się, mrowić się', dial. *бѣкэ* (: *бѣкши*) 'wytryskać, silnie kipieć, wrzeć' (BDial. III 295). ~

Nowsze postaci z wtórnie wprowadzoną nosowością: ros. dial. *бѣнкать* : *бѣнкать* 'brzęczeć (o owadach); bureczeń (o człowieku)' (Słownik Urala), ukr. prowinc. *бѣнкату* 'wydobywać niskie, basowe dźwięki (na instrumencie strunowym)' (Hrinčenko).

bɔčati (wtórne *bɔčiti*): ~ stpol. od XVI w. *bęczeć bęczy* 'brzęczeć (o owadach); brzmieć (o muzyce)', wyjątkowo 'ryczeć', dial. *bączeć* : *bączyć* 'brzęczeć' (SW), pln. *bęczyć* 'brzęczeć (o komarze); brzmieć (o głosie niektórych instrumentów muzycznych)', sli. *bčec* : *bčec* 'brzęczeć, szumieć; ryczeć' (Lorentz PW), połab. *bčec* 3. sg. 'ryczy'. ~

Nowsze postaci z wtórnie wprowadzoną nosowością: głuż. *bunčec* 'brzęczeć', czes. dial. moraw. *bunčec* 'bureczeń' (Bartoš DSM), śla. *bunčat* 'brzęczeć; huczeć, dudnić', dial. też 'bureczeń' (Kálal);

ros. dial. *бѣнчатъ* 'brzęczeć; bureczeń' (Słownik Urala, SIAN), ukr. prowinc. *бѣнчату* 'brzęczeć' (Hrinčenko).

Na większy zasięg wyrazów wskazują nowsze nomina agentis z różnymi suf., zob. s. v. *bɔkɔ*.

Dźwkn. z wtórną nosowością do *bukati* : *bučati*. W językach, w których *ɔ* ⇒ *u* odróżnienie od *bukati*, *bučati* zasadniczo niemożliwe. Stąd mogły się tu znaleźć niektóre postaci kontynuujące *bukati* : *bučati*.

Pokorny IEW 97, Berneker SEW I 80, Sławski SO XVIII 256.

R.L. — W.B.

bøkъ *bøka* : **bukъ** 3. *buka* 'ptak lub owad wydający niski, przeciągły głos, przede wszystkim ptak *Botaurus stellaris*'

~ pol. od XV w. (NO od XII w.) *bøk* 'ptak *Botaurus stellaris*', stpol. w XV w. też 'puchacz, *Bubo maximus*', od XVI w. 'giez; trzmiel, truteń; instrument muzyczny, dudy', dziś też 'zabawka dziecinna wydająca charakterystyczne buczenie w czasie obracania się wokół własnej osi, fryga' (również dial.), dial. 'giez; truteń; chrabąszcz; urządzenie zastępujące miech kowalski', kasz. też 'owad; trzmiel; zły duch nasyłany przez czarownicę' (AJK II m. 85 i IV m. 158, Lorentz PW, Sychta SK), dłuż. dawne (u Chojnana) *buk* 'gatunek owada, *Hundsfliege*', stczes. XIV w. *búk* 'onocentaurus, de monstrosis hominibus' (Flajshans Klaret), dial. moraw. *buk*, *bunk* 'giez' (Bartoš DSM), śla. *búk* 'ptak *Ardea*' (Kálal). ~

Por. nowsze nomina agentis z różnymi suf.: 1. czes. od XIV w. *bukač* 'Botaurus stellaris', *bukač* : *bukáč* 'dudy', dial. moraw. *bunkáč* 'Botaurus stellaris' (Bartoš DSM), śla. *bukač* 'ts.';

sch. *búkáč* *bukáča* 'Botaurus stellaris', też 'ryczący wół; ktoś głośno krzyżący';

wskazujące na pierwotne -u- śle. dial. *bukáč* 'Botaurus stellaris';

2. pol. dial. kasz. *bøkál* 'fryga' (Sychta SK), połab. *bøkør* 'Botaurus stellaris', czes. *bukál* 'dudy', stczes. XIV w. *búkal* 'kdo bouka', śla. *bučiak* 'Botaurus stellaris';

sch. *búkavac* 'Botaurus stellaris';

ros. dial. *бýчел* : *бýчень* -чня 'Botaurus stellaris', *бучель* 'trzmiel', *бýчень* 'jakiś ptak z rodziny czapli wydający dźwięk bu-bu; trzmiel; osa; gatunek żaby' (SRNG).

Nomen agentis do *bøkati* : *bøkati*, *bukati* : *bučati*. W językach, w których *o* ⇒ *u* rozróżnienie *bøkъ* i *bukъ* jest niemożliwe. — Nazwy ptaka *Botaurus stellaris* od charakterystycznego huku, podobnego do ryku krowy, wydawanego przez samca w okresie wiosennym. Por. inne dźwięk. nazwy tego ptaka: dłuż. *bumbac*, dial. *bumbak*, ros. dial. *бызѣу*, ukr. *бызѣу*, brus. *бызѣу*. — W dawnej pol. spotyka się też identycznie utworzone nomen actionis *bøk* 'głos wydawany przez ptaka bęka' (SP XVI IBL), 'odgłos wytwarzany przez lot niektórych owadów, ptaków' (Linde). R.L. — W.B.

braga dial. pln. 'rodzaj słabego piwa; sfermentowane odpadki przy produkcji napojów wysokokowych'

~ dłuż. *bražka* 'wywar pozostały po pędzeniu wódki' (Miklosich EW 20, Berneker SEW 80; zastanawia brak u Muki);

strus. *спара* 'rodzaj piwa', ros. *бпáза* 'piwo domowej roboty; sfermentowana mieszanina mąki, wody i słodcu (z drożdżami), z której wyrabia się spirytus', ukr. *бпáза* 'rodzaj piwa', od XVI w. 'wywar powstały przy pędzeniu wódki lub piwa, używany jako pokarm dla trzody i bydła', brus. *бпáза* 'odpadki przy produkcji wina, słodziny; moszcz; rodzaj słabego piwa domowej roboty', dial. też 'skwaśniałe, skisłe jedzenie' (Nosovič), z uk. lub brus.: pol. od XVI w. *braha* 'wywar pozostały po pędzeniu wódki lub piwa, używany jako pokarm dla trzody i bydła', u Syreniusza początek XVII w. 'rodzaj piwa, prosty napój z jęczmienia, żyta' (L.), ale w XV w. por. może tu należące *bražyca* 'proszek z rośliny *Trigonella Foenum Graecum*' (Rostański Symb. I 211). ~

Z brus.: lit. *brogà* 'ts.' (Fraenkel LEW 59).

Wyraz uważany najczęściej za pożyczkę celtycką, por. irl. *braich* 'słód', cymr. *brag* 'ts.', *bragod* 'brzezka, wyciąg ze słodu' (Šachmatov AslPh XXXIII 87, Berneker SEW 80, Vasmer RS VI 193, 195, Lehr-Splawiński RS XVIII 6, Moszyński PZJP 68, Kuryłowicz SSS I 230); o wyrazie celt. p. Pokorny IEW 739—40. Ostatnio Vasmer REW I 116 uważając wyraz za tylko wsch.słow. opowiada się za zapożyczeniem z czuwaskiego *peraĠa* 'słodziny, produkt odpadowy otrzymywany przy produkcji piwa', zob. Toivonen Mól. Mikkola 310—11. R.L. — F. S.

bratana dial. pld.-wsch. : **bratrana** dial. zach. i pld. 'córka brata; siostra stryjeczna lub cioteczna, kuzynka', częsty derywat **bratanica** : dial. zach. **bratranica**

bratana: ~ sło. dial. *bratána* 'córka brata' (Pleteršnik), sch. dial. *brätana* 'ts.' (RSAN), cs. *bratana* 'neptis';

strus. *bratana* 'córka brata', ukr. XVII w. *bramana* 'ts.' (Tymčenko). ~

bratanica: ~ pol. *bratanica* 'córka brata', sła. przestarz. *bratanica* 'ts.'; sch. *brätanica* : *brätanica* : *brätánica* 'ts.', dial. też 'fratris filia sorori' (Vuk), bułg. dial. *brämánuyá* 'córka brata', maced. dial. *bramanuyá* 'ts.'; ros. dial. *brámánuyá* 'siostra stryjeczna, cioteczna, kuzynka' (SRNG), ukr. dial. *brámánuyá* 'córka brata' (Žel., Hrinčenko). ~

Por. z suf. *-ška*: pol. od XV w. *bratanka* 'córka brata', w XV w. też 'siostra przyrodnia'; sło. *brätánka* 'córka brata' (Pleteršnik); ukr. od XVI w. *brámánka* 'córka brata' (Žel., Hrinčenko, Tymčenko).

bratrana: ~ stczes. XV—XVI w. *bratrana* 'córka brata lub siostry, siostrzenica, kuzynka';

sło. *bratrána* 'córka brata; kuzynka' (Pleteršnik). ~

bratranica: ~ stczes. XV w. *bratranicë* 'córka brata'. ~

Por. z suf. *-ška*: sło. *brätranka* 'córka brata; siostra stryjeczna lub cioteczna, kuzynka'.

Fem. do *bratranъ* : *bratanъ*, o budowie zob. s. 59—61, 98—9.

R.L. — K.H. — W.B.

bratanica zob. **bratana**

brataniťъ zob. **bratanъ**

bratanъ *bratana* : dial. zach. **bratranъ** *bratrana* 'syn brata; brat zwłaszcza nie rodzony, stryjeczny lub cioteczny, kuzyn', częstsze derywaty: **bratanьсь** : dial. zach. i pld. **bratranьсь**, dial. pld. i wsch. **brataniťъ**

bratanъ: ~ pol. dial. kasz. *bratyn -na* 'brat' (Lorentz PW);

sło. dial. *brätän* *brätána* 'syn brata' (Plet.), sch. dawne od XIV w. *brätan -na* 'ts.', dziś 'hip. do *brät*', cs. *bratany* 'syn brata; wnuk brata, nepos', bułg. dial. *brámán* 'starszy brat' (BER I 75, stąd *Brámán*, *Brámános* NO);

strus. *bratany* 'brat stryjeczny, cioteczny, consobrinus; syn brata, filius fratris', ros. dial. *brámán -mána* 'brat rodzony, częściej przyrodni lub przybrany; brat stryjeczny lub cioteczny; kuzyn; kolega, przyjaciel' (SRNG), ukr. od XV w. *brámán -mána* 'brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn' (Žel., Tymčenko). ~

bratanьсь: ~ pol. dawne i dial. *brataniec -ńca* 'syn brata', sła. *bratanec -nea* 'brat stryjeczny lub cioteczny', przestarz. 'syn brata lub siostry';

sło. *brätanec -nea* 'syn brata', sch. od XV w. *brätánac -nea* : *brätanac -tánca* 'syn brata', dial. 'brat stryjeczny', poet. 'hip. od *brät*' (RJAZ, RSAN),

os. БРАТАНИЦЬ 'syn brata', bułg. dial. брѣтѣнецъ 'ts.', u Gerova też 'brat stryjeczny, cioteczny, kuzyn', maced. dial. брѣтѣнецъ 'syn brata';

ros. dial. брѣтѣнецъ -ница 'braciszek' (SRNG), ukr. od XVI w. брѣтѣнецъ -тѣнця 'syn brata' (Žel., Tymčenko), dial. poleskie брѣтѣнцѣ -нцѣ 'brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn' (Leks. Poles'ja 22). ~

Por. z suf. -skъ: pol. od XIV w. bratanek -nka 'syn brata', stpol. w XV w. wyjątkowo też 'cioteczny brat, consobrinus', sła. dial. bratianok -nka 'brat stryjeczny lub cioteczny'; ros. dial. брѣтанек (SRNG), ukr. брѣтѣнок -нка 'syn brata' (Žel., Tymčenko).

brataniť: ~ sch. od XVII w. brätanić : brätanić : brätanić 'syn brata', przestarz. 'drugi bratućed' (RSAN);

strus. братаниць 'syn brata', ros. dawne i dial. брѣтѣнцѣ 'syn siostry lub brata', dial. też 'brat stryjeczny; brat' (SRNG), ukr. od XV w. брѣтѣнцѣ 'syn brata' (Hrinčenko, Tymčenko), brus. брѣтѣнцѣ 'krewny, krewniak'. ~

bratranъ: ~ stezes. XIV—XV w. bratran -na 'brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn'. ~

bratranecъ: ~ pol. dial. śląskie bratranec -inca 'kuzyn' (Olesch Sankt Anna-berg), czes. bratranec -nca 'brat stryjeczny lub cioteczny', stezes. XVI w. 'syn brata' (z czes. głuz. u Pfulhla bratranec 'syn kuzyna'), sła. bratranec -nca 'brat stryjeczny lub cioteczny', przestarz. 'syn brata lub siostry';

sł. brátranec -nca 'syn brata; brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn'. ~

Por. z suf. -skъ: czes. bratranek -nka 'brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn'.

Do bratz : bratzь, o budowie zob. s. 130—1.

Trubačev STR 61—2, Burjačok Nazvy sporidnenosti 74—5, Szymczak NSPP 109—12. R.L. — K.H. — W.B.

bratanъ zob. bratanъ

bratati bratajō 'łączyć węzłami braterstwa, czynić braćmi, łączyć, jednoczyć', **bratati sę** 'zawierać związek braterstwa, nawiązywać braterskie stosunki', **bratovati bratujo** : **bratovati (bratrovati)** sę 'żyć z kim jak z bratem, zawierać braterską przyjaźń, przyjaźnić się, bratać się'

bratati: ~ pol. bratać 'czynić braćmi, łączyć, jednoczyć, zespalać' od XVIII w.;

strus. братати братию 'fraterno foedere jungere' (Srezn., 1 przykład), brus. dial. брѣтѣць 'przyrównywać kogoś do kogo', 'zaprzyjaźniać kogo z kimś' (Nosovič). ~

bratati sę: ~ pol. od XVI w. bratać się 'nawiązywać zażyłe stosunki, być w bliskich stosunkach, zawierać przyjaźń' (też dial. np. bratać sa, Sychta SK), sła. bratat' sa 'przyjaźnić się, zaprzyjaźniać się';

sch. brätati se -tām se 'zawierać braterską przyjaźń, nazywać kogo bratem';

strus. брататисѣ братиоуѣ 'zawierać związek braterstwa', ros. братѣться брѣтѣюсь przestarz. 'ts.', dial. 'spokrewniać się z braćmi żony', 'być bliskim, znajomym kogoś', 'wależyć z kimś' (SRNG), ukr. od XVI w. братѣтисѣ брѣтѣюся 'zawierać związek braterstwa', brus. брѣтѣцѣ брѣтѣюся 'ts.' ~

bratovati: ~ sli. bratovac u Lorentza PW bez przykładu;

sch. brätovati -tujēm : brätovati brätujēm 'żyć z kimś w dobrych stosunkach jak z bratem; iść komuś na rękę, po bratersku pomagać' (RSAN), bułg. dial. брѣтѣсау 'żyć z kimś jak z bratem, być w bliskich stosunkach' (Stojkov Banat);

brus. dial. брѣтѣсаць 'przyrównywać kogoś do kogo', 'zaprzyjaźniać kogo z kimś'. ~

bratovati (bratrovati) se: ~ stpol. XVI w. *bratować się* 'bratać się, przyjaźnić się (z kim)' (dziś dial. np. kasz. *bratować są bratėje są*, kociewskie *bratować se*, Sychta SK), dłuż. *bratšowaś se -išuju se* 'ts.', głuź. *bratrować so* 'ts.' (Pfuhl), czes. przestarz. *bratrovati, bratrovati se, bratrovati si* 'zawierać braterską przyjaźń, przyjaźnić się, bratać się' (SSJČ);

ros. dial. *брáтоваться -туюсь* 'waleczyć w pojedynku, pojedynkować się', *брáтоваться -туюсь* 'narzucać się komuś z braterską przyjaźnią' (SRNG), brus. dial. *брáтовация -туюся* 'zawierać związek przyjaźni; łączyć się węzłami pokrewieństwa' (Nosovič). ~

Denominativa od *bratz*, o budowie zob. s.46—8.

R.L. — T.Sz.

bratel'ъ dial. zach.-płd. dem., hip. do *bratz*

~ sch. NO *Brátelj* XIX w., już w XIV w. NO *Bratelin*, w XV w. NO *Brateljevič* (też jako NM z okolic Sarajewa). ~

Por. pol. dial. kasz. *bracelstwo* 'braterstwo, jedność, koleżeństwo, przyjaźń' (Sychta SK), sch. hip. *brále* m. 'braciszek', już w XIV w. NO *Bral* (RJAZ).
Odpowiednik: lit. *broterėlis* 'braciszek', hip. lit. *brólis*, lot. *brālis*.

Trautmann BSW 36.

T.Sz. — F.S.

bratějs m. hip. 'braciszek'

~ stpol. NO *Braciej* od XIV w. (SSNO), stczes. XIV w. NO *Bratřěj* (Gebauer Sl.);

sł. *brátej* m. 'braciszek' (Pleteršnik);

ros. dial. *браме́йка* m. 'brat; kuzyn, brat stryjeczny lub cioteczny; przybrany brat; przyjaciel, towarzysz', *браме́йка*: *браме́йка* m. hip. 'brat' (SRNG), ukr. dial. *брамті́ -мія́* m. 'braciszek' (Żel., stąd Hrinčenko), brus. dial. *бра́цејка* m. 'ts.' (Nosovič). ~

Od *bratz*: *bratrъ*, o suf. -ějъ zob. s. 86—7.

T. Sz. — F. S.

bratěnz *bratěna*, zwykle w derywacie **bratěnzьсь**: dial. zach. **bratrěnzьсь** (do niepoświadczonej postaci **bratrěnzь*) 'syn brata; brat zwłaszcza nie rodzony, stryjeczny lub cioteczny, kuzyn', hip. do *bratz*: *bratrъ*

bratěnzь: ~ stsch. XIII/XIV w. *Bratěnzь*: *Bratenь* m. NO (wg RJAZ hip. do NO *Brata* < *Bratoslav*). ~

Por. ros. dial. *брáमेंь* m.: *брамена* m. 'brat; brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn' (SRNG).

bratěnzьсь: ~ stpol. XIV—XV w. i dziś dial. *bracieniec -ńca* 'brat', sła. *bratenec -nea* 'syn brata; brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn' (Kálal);

sch. od XIV w. *brätjenac -jěna* przestarz. 'brat', w pieśniach ludowych 'hip. do *brat*', dial. 'syn brata' (RSAN), cs. *вратъньць* 'frater', *вратеньць* 'nepos', śrbułg. *вратенѣцъ* (BER I 75);

strus. *вратъньць*: *вратеньць* 'brat, frater', ros. dial. *браменеу -нца* 'ts.' (SRNG), ukr. XV w. *вратъньць* 'ts.' (Тумченко). ~

Por. bułg. *браменеце* 'hip. do brat' (używane tylko w voc., Геров), maced. *браменеце* 'ts.';

z suf. -ькъ: stpol. XV w. *bracianek* 'brat stryjeczny'; ros. dial. *браменок -нка* 'brat', *браменек -нька* 'ts.'; brat stryjeczny lub cioteczny; sposób zwracania się do kogoś (SRNG);

z suf. -икъ: strus. *вратеникъ* 'brat', ros. dial. *браменик -ка* 'brat, młodszy brat; przybrany brat; brat stryjeczny lub cioteczny' (SRNG), brus. *брацэнік* 'brat stryjeczny lub cioteczny', dial. *брацэньнік* 'ts.' (Jankowski Mat. dyjal. 1960, 67).

bratěns: ~ dłuż. od XVII w. *bratěnc -ca* 'brat stryjeczny lub cioteczny, kuzyn', stezes. XIV—XVI w. *bratěnec -ncě* 'brat; kuzyn, krewny'. ~

Por. stezes. XIII w. NO *Bratrena* f. (Gebauer Sl.).

Do *brats*: *bratrě*, o budowie zob. s. 128—9. R.L. — K.H. — W.B.

bratěnsъ zob. **bratěnsъ**

bratikъ: dial. zach. **bratrikъ** dem., hip. do *brats*, *bratrě*.

bratikъ: ~ pol. dial. kasz.-sli. *braciłk*, *bracok -ka* (Lorentz PW), NO *Bracik* z r. 1387 (SSNO), głuź. dial. *braciłk* (Michalk Neustadt), sła. *bratlk*;

ros. *brámuk -ka*, dial. *brámuku* pl. bot. np. 'Melampyrum pratense; Viola tricolor; Prunella vulgaris' (SRNG), ukr. dial. *brámuk* (Zel.), brus. *bráujik*. ~ **bratrikъ**: ~ pol. dawne XV—XVII w. *bratrzyk*, dial. *bratrzyk* (Karłowicz SGP z Kaliskiego), dłuż. *bratsik* (też dial., Fasske Vetschau), głuź. *bratřik*, czes. *bratřik*. ~

Na prapostać *bratikъ* wskazują też: sch. *brätičina* 'bratanica' od XVIII w., *brätikoviě*, *bratikoviě* m. używane tylko w voc. *bratikoviěu* 'bracie, braciszku' (RSAN), cs. *bratřinistě*, *bratřinistě* 'consobrinus'.

Postać *bratrikъ* ma dokładny odpowiednik w stprus. *bratrikai* dem. voc. pl. 'bracia' (Trautmann ApSD 313). T.Sz. — F.S.

bratimiti *bratim'o*, zwykle **bratimiti** się dial. zach. i pld. 'zawierać, zawrzeć z kimś związek braterski, bratać się, nazywać bratem, fratrem appellare'

~ pol. dial. kasz. *bratimeńe* 'bratanie się' (Lorentz PW);

sch. *brätimiti -mim* 'proponować, zaproponować komuś zawarcie związku braterskiego, nazywać bratem, prosić jak brata, zaprzyjaźnić się lub przyjaźnić się z kimś', *brätimiti se* od XV w. 'zawierać, zawrzeć z kimś związek braterski, bratać się, przyjaźnić się', bułg. *bramumä -müu* 'czynić kogoś swoim bratem, nazywać bratem', dial. 'wypuszczać z jednego ziarna lub korzenia kilka łodyg, zdźbeł, o roślinach' (Mladenov BTR), *bramumä ce* 'bratać się, zawiązywać pobratymstwo', maced. *bramumu ce* 'ts.'. ~

Denominativum do *bratimъ*, o budowie zob. s. 57. W.B.

bratimъ *bratima* 'ten, kto zawarł związek braterstwa, przybrany brat'

~ pol. dial. kasz. *bratim -ma* 'hip. do *brat*, używane zwłaszcza przy wzajemnym zwracaniu się szlachty do siebie' (Lorentz PW);

sch. od XVII w. *brätim -ma* 'członek bractwa kościelnego, sodalis', dial. (już u Belostenca) 'przybrany brat, przyjaciel, pobratymiec', *Brätim* NO (RSAN), bułg. dial. *brámum* 'przybrany brat, przyjaciel' (Gerov), maced. dial. *bramum* 'przybrany brat; drużba pana młodego';

ros. dial. *brámum -ma* 'brat stryjeczny lub cioteczny' (SRNG), ukr. *brámum -ma* 'przybrany brat, przyjaciel' (Hrinčenko). ~

Por. sch. *brätimac* 'hip. do *brat*' (w pieśniach ludowych).

Od *bratiti* (se), *bratsъ*. R.L. — K.H. — W.B.

bratina dial. pld. i wsch. : **bratrina** dial. zach. i pld., dial. pld.-wsch. zwykle w oparciu o adi. *bratskъ*, *bratovskъ*: **bratsšćina** : **bratovšćina** 'bratanie się, stosunki braterskie, związek braterski, grupa osób stanowiących wspólnotę, zwłaszcza rodzinną'

bratina: ~ sła. *bratina* 'braterstwo, stosunki braterskie' (Plet. s. v. *bratinja*);

ros. dial. *brámuna* 'dzieci tej samej matki lub tego samego ojca' (SRNG). ~

Por. sła. *bratinja* 'braterstwo, stosunki braterskie' (Plet.).

bratina:: ~ stezes. *bratřina* 'stowarzyszenie, bractwo';

- sł. dial. *brátrina* 'braterstwo, stosunki braterskie' (Plet.). ~
- bratsčína*: ~ sch. przestarz. od XV w. *bräština* (dawne też *bratština*, *bratsčína*) 'bractwo, stowarzyszenie religijne', dawne też 'krewni' (RJAZ, RSAN); strus. od XII w. *братъчина*: *братъчина*: *братчина* 'święteczna uczta składkowa', ros. dial. *брáтчина*: *братчина* 'grupa, wspólnota chłopska zjednoczona wspólnymi interesami lub celami', 'grupa chłopów zebrana w celu wspólnego obchodzenia jakiegoś święta, np. początku lub końca prac polowych, uczta składkowa urządzana z tej okazji' (SRNG), *брáтчина* 'obrzędowne kolektywne święto myśliwskie, rybackie, pszczelnicze' (w tym znaczeniu już strus., Zelenin Sbornik Sobolevskij 130—6), ukr. *братчина* 'stowarzyszenie, zwłaszcza religijne' (Žel.), dawne XV w. *братчина* 'uczta składkowa' (Tymčenko), brus. *брáтчина* 'stowarzyszenie, którego członkowie kolejno corocznie urządzają w swoim domu modły połączone z uczta, uczta z tej okazji' (Nosovič). ~
- bratovščína*: ~ sł. *brátovščína* 'stosunki braterskie, braterstwo', 'związek rzemieślników, cech, stowarzyszenie' (od XVI w.), 'bractwo, kompania; bractwo religijne', sch. od XVI w. *brátovština* 'bractwo, stowarzyszenie religijne; związek rzemieślników, cech', dial. 'stosunki pokrewieństwa, rodzina', bułg. *брáтовщина* 'braterstwo, stosunki braterskie; zbratanie się, pobratymstwo' (Mladenov BTR);
- ros. *брáтосущина* 'związek braterski, braterstwo' (Dal), dawne 'stowarzyszenie, zespół' (SSRJ), dial. *брáтосущина* 'grupa chłopów zebrana w celu wspólnego obchodzenia jakiegoś święta, np. początku lub końca prac polowych, uczta składkowa urządzana z tej okazji' (SRNG). ~
- Od *bratъ*: *bratrъ*, adi. *bratъskъ*, *bratovъskъ*, o budowie zob. s.120—3.

W.B. — F.S.

bratinъ 1. subst. dial. zach. i pld. 'brat', zwykle dem. **bratinъсь**

- ~ pol. dial. kasz. *brat'in* 'brat' (na Półwyspie Helskim), pln. kasz. *brac'in* pl. *brac'inové* 'ts.' (też derywaty np. *bracina* m. 'ts.', *bratink* 'braciszek; bratanek', Sychta SK, Popowska-Taborska RS XXX 39—40; wg Lorentza PW *brac'in* dem. do *brat*), stpol. XV w. (2 przykłady z Rozmyślania przemyskiego) *braciniec* 'brat', dziś dial. śląskie *bracińec* 'brat stryjeczny lub cioteczny' (Nitsch DPS);
- sch. *brätinac -tincea* 'brat stryjeczny lub cioteczny', dial. *bräc'inac -cincea* hip. 'brat' (RSAN; wg Vuka *bräc'inci* pl. 'bracia', ten sam przykład z pieśni ludowej), formę bez suf. *-сь* kontynuuje może NO *Brätin* z XIII w. (wg RJAZ derywat od *Brata* < *Bratoslav*). ~

Od *bratъ*, o suf. *-inъ* zob. s. 120.

T.Sz.

bratinъ 2. adi. 'należący do brata, fratris'

- ~ sch. ludowe *brätin* 'fratris' (Vuk, RSAN) od XV w., bułg. dial. *брáтин* 'ts.';
- ukr. dial. *брáтин* 'fratris' (Žel.). ~
- Rozszerzone o suf. *-сьkъ*: sł. dial. *bratinský* 'braterski', *bratinstvo* 'braterstwo' (Kálal), sł. *bratinski* 'braterski' (Pleteršnik), sch. od XVI w. *brätinskī* 'fraternus' (RJAZ), bułg. dial. *брáтински* 'braterski', adv. *брáтинск'у* 'po bratersku' (Stojkov Banat).
- Por. ros. pot. *брáтнин* 'fratris' (też dial., SRNG), ukr. dial. *брáтнин* 'ts.' (Žel.).

Najprawdopodobniej pierwotny derywat od coll. *bratъja* z suf. *-inъ*.

T.Sz. — F.S.

bratíněcъ zob. **bratíně** 1.

bratiti *brat'ŏ* 'nazywać bratem, uważać za brata, łączyć', **bratiti** *se*: dial. zach. **bratriti** *se* 'zawierać związek braterstwa, zawierać przyjaźń'

bratiti: ~ pol. przestarz. *bracić bracie* 'czynić braćmi, łączyć, jednoczyć, zespalać' (SJP PAN);

śle. książkowe *brātiti* 'łączyć, jednoczyć' (SSKJ), sch. *brātiti brātīm* 'zawierać związek braterstwa', 'nazywać kogoś bratem, uważać za brata' (RJAZ), bułg. dial. *брѣтя -миу*, aor. *брѣхъ* 'nazywać bratem, uważać obcego za brata' (Gerov Dop., BDial. II 132: *брѣмѣм* 'ts.'), *брѣтя -миу* 'wypuszczać nowe korzenie lub strąki, o roślinach' (też RBKE), dial. np. rodopskie *брѣмѣм* 'wypuszczać z jednego ziarna kilka źdźbeł' (BDial. II 132, por. też Mladenov BTR, BDial. I 69). ~

bratiti *se*: ~ pol. od XVI w., dziś przestarz. *bracić się bracie się* 'zawierać przyjaźń, przyjaźnić się z kim' (też dial., Karłowicz SGP z okolic Ropczyc, kasz. *bracëc sã*, Sychta SK), już w XV w. *zbracić się* (1 przykład), śla. dial. *bratit' sa* 'zawierać przyjaźń, bratać się';

śle. *brātiti se brātīm se* 'zawierać przyjaźń, bratać się', sch. *brātiti se* 'ts.' od XVIII w., też 'zawierać pobratymstwo, uznawać kogo za brata' (RSAN);

strus. *братитисѧ брѧюсѧ* 'bratać się, zawierać związek braterstwa', ros. dial. *брѧтѧтѧсьѧ -миуьсьѧ* 'братом прикидывѧтѧсьѧ' (SRNG), stukr. w XVI w. *брѧтѧтѧсьѧ* 'bratać się' (Тымчѧнко). ~

bratriti *se*: ~ dłuż. tylko z pref. *pobratšís se -tším se* 'zbratać się, głuz. *bratřić so bratři so* 'bratać się', czes. *bratřiti se* 'przyjaźnić się, zaprzyjaźniać się' (SSJČ; też bez *se*: *bratřiti bratřím* 'zawierać przyjaźń, łączyć, jednoczyć, zespalać'), w XV w. *bratřiti sě bratřu sě* 'jednoczyć się, łączyć się', śla. *bratrit' sa bratřím sa* 'zawierać przyjaźń'. ~

Od *bratъ*: *bratrъ*, o budowie zob. s. 57.

R.L. — T.Sz.

bratit'ь *bratit'a* 'syn brata, bratanek'

~ śle. dial. *bratič -tīča* 'syn brata, bratanek' (też dial. ze Styrii), 'brat stryjeczny' (Kraina, Pleteršnik), *bratič, bratrič* 'ts.', dem. do *brat*, wg SSKJ *bratič -tīča* i *bratič* dial. wsch. 'brat stryjeczny lub cioteczny', stare 'syn brata, bratanek', sch. od XVI w. *bratič* 'syn brata, bratanek' (RJAZ, Vuk), 'brat stryjeczny lub cioteczny', wg RSAN *bratič* i *bratič -tīča* też dem. i hip. do *brat*;

strus. *брѧтѧтѧь* 'syn brata, bratanek' XV w., *брѧтѧтѧьнѧ* 'córka brata, bratanica' (Srezn.), ros. dial. *брѧтѧтѧь -чѧ* 'brat' (SRNG: Archangielsk). ~

Od *bratъ*: *bratrъ* z suf. *it'ь*.

T.Sz.

bratovati zob. **bratati**

bratovina zob. **bratovizna**

bratovizna dial. pñ. : **bratovina** dial. pñd. : **bratrizna, bratrovizna** dial. zach. 'spadek po bracie'

bratovizna: ~ pol. dawne XV—XVII w. i dial. kasz. *bratowizna*;

ukr. *брѧтовѧзѧнѧ* (Żel., Hrinčenko). ~

bratovina: ~ bułg. dial. *брѧтовѧнѧнѧ* (BER I 75), maced. *брѧтовѧнѧнѧ*. ~

bratrizna: ~ czes. dial. moraw. *brateřizna* (Bartoš DSM). ~

bratrovizna: ~ czes. dial. moraw. *bratrovizna* (Bartoš DSM), śla. *bratrovizeň* (Kálal). ~

Por. ukr. *брѧтѧтѧтѧнѧ* 'spadek po bracie, majątek brata' (Żel.).

Od *bratъ*: *bratrъ*, adi. *bratovъ*: *bratrovъ*, o budowie zob. s. 120—4. W.B.

bratovъ : dial. zach. **bratrovъ** 'należący do brata, fratris', w tym samym znaczeniu też **bratovъskъ** : **bratrovъskъ**

bratovъ: ~ pol. dawne XV—XVII w. *bratów*, dziś dial. np. kasz. *bratón*, młpol. *bratów* (Sychta SK, Kucala PSM; por. też np. u Karłowicza SGP *bratowy*, *bratów*), w języku literackim tylko jako subst. *bratowa* 'zona brata' od XVI w. (też dial. np. Sychta l. c.), sła. *bratov* (Isačenko SRS);

sła. *brátov* (SSKJ; u Pleteršnika *bratoven*, *bratŕolji*), sch. *brätov* od XVI w. (RJAZ; wg R SAN też *brätöv*), cs. *bratovъ*, bułg. *brátov* (też dial. np. *brátov* -*sa*, BDial. III 42: Ichtiman), srbułg. *bratovъ* (BER I 74), maced. *bratov*;

ros. dial. jako subst. *brátovsa*, *brátovsa* (SRNG: zach., pskowskie, z Litwy), ukr. *brátis -mosa -mose*, brus. *brátaj*. ~

bratrovъ: ~ dłuż. *bratšowy*, głuź. *bratrowy*, czes. *bratrův* (zob. np. Příř. slov. s. v. *bratrovec* 'syn *bratrův*', w SSJČ s. v. *bratová* 'bratova žena'; jako wyraz hasłowy tylko u Jungmanna *bratrův bratrova*). ~

bratovъskъ : **bratrovъskъ**: ~ pol. dial. kasz. *bratovskí*, dłuż. *bratšojski*, głuź. *bratrowski*, stczes. *bratrovský*, sła. dial. *bratovský* (SSJ), sła. *brátovski*, sch. *brätovskí* (R SAN; w RJAZ tylko jako NM *Bratovski Vrh*). Jak świadczy derywat *bratovъščina* (zob.) pierwotny zasięg adi. *bratovъskъ* był większy. ~

Od *bratъ* : *bratrъ* z suf. *-ovъ*, *-ovъskъ*.

T.Sz. — F.S.

bratovъskъ zob. **bratovъ**

bratovъščina zob. **bratina**

bratrana, **bratranica** zob. **bratana**

bratranъ, **bratranьсь** zob. **bratanъ**

bratrěnъ, **bratrěньсь** zob. **bratěnъ**

bratrikъ zob. **bratikъ**

bratrina zob. **bratina**

bratriti sę zob. **bratiti**

bratrizna zob. **bratovizna**

bratrovati sę zob. **bratati**

bratrovizna zob. **bratovizna**

bratrovъ, **bratrovъskъ** zob. **bratovъ**

bratrъ zob. **bratъ**

bratrъсь zob. **bratъсь**

bratrъja zob. **bratъja**

bratrěn'ъ zob. **bratěn'ъ**

bratrъskъ zob. **bratъskъ**

bratrъsky zob. **bratъsky**

bratrъstvo zob. **bratъstvo**

bratučędъ dial. pld. 'syn brata, bratanek'

~ sch. od XIII w. *brätučęd* m. 'brat stryjeczny, patruelis' (por. coll. przestarz. *brätučęd* f. 'bracia stryjeczni'; dial. też *brätučęd* m. 'brat stryjeczny', R SAN), ses. Supr. *bratovъčędъ* m. 'bratanek, syn brata', rus.-cs. *bratovъčędъ* m.

'ts.', bułg. dial. *bramyčed* m. 'brat stryjeczny lub cioteczny' (Gerov), ze Strandży *bramyčem* m. 'ts.' (BDial. I 69; dial. też *bramocęd* m. 'ts.', Gerov), maced. *bramyčed* m. 'brat stryjeczny', dial. *bratučěnt* m., pl. *bratučěndi* : *bratučěnti* 'kuzyn' (Małecki SW). ~

Wtórne: 1. *bratučědo* 'syn brata, bratanek' : sch. dial. *brätučědo* n. i m. 'brat stryjeczny', cs. *bratoučudo* n. 'bratanek lub siostrzeniec' (stąd: rus.-cs. *bratoučudo* : *bratoučdo* 'bratanek', ros. stare *bramyčudo* 'ts.');

2. *bratučěda* 'córka brata, bratanica' : sch. od XVI w. *brätučěda* f. 'siostra stryjeczna, [soror patruelis]', cs. *bratoučada* : *bratoučda* f. 'córka brata, bratanica' (stąd: rus.-cs. *bratoučada* : *bratoučda* 'ts.', ros. stare *bramyčada* 'ts.', Dal), bułg. dial. *bramyčed-ka* (: *bramocědka*) 'siostra stryjeczna lub cioteczna' (Gerov), maced. *bramyčeda* (: *bramyčem-ka*) 'siostra stryjeczna', dial. *bratučěnka* 'kuzynka' (Małecki l. c.).

Stare compositum (zrost) z I członem *brat-* i II *čed-*.

Łoś SS 63—5, Dickenmann Untersuchungen über die Nominalkomposition im Russischen, 1934, 64, Fraenkel ZslPh XIII 207. R.L. — F.S.

brats *brata* : dial. zach. i pld. **bratrъ** *bratra* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich; krewny dalszego stopnia' : 'członek wielkiej rodziny, wspólnoty rodowej, plemiennej; człowiek bliski, złączony więzami przyjaźni, towarzyszy'

brats: ~ pol. *brat -ta* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich' (od XIV w.), 'człowiek bliski, z którym jest się związanym przyjaźnią, bliskimi stosunkami', dawne 'krewny dalszego stopnia, consanguineus' (od XV w.), 'członek jednego rodu szlacheckiego' (od XIV w.), 'członek tej samej grupy ludzi odczuwanej jako wspólność plemienna, zawodowa, korporacyjna' (od XV w.), 'bliźni, proximus' (od XV w.), dial. kasz. 'družba weselny' (też Karłowicz SGP: z Litwy), 'grzyb znaleziony w pobliżu innego grzyba' (Syčta SK), połab. *brat* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich', dłuż. dawne w XVI w. i dial. *brat -ta* 'ts.', czes. poet. i dial. (już w XIV w.) *brat -ta* 'ts.; człowiek bliski, przyjaciel, kolega' (SSJČ, Přír. slov., Bartoš DSM), sła. od XV—XVI w. *brat -ta* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich; członek tego samego lub pokrewnego narodu, tej samej warstwy społecznej' (też dial. wsch., Stanislav DSJ I 484—5);

sł. *brät bráta* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich' (już u Me-gisera), 'członek tego samego lub pokrewnego narodu', 'człowiek pokrewny, bliski', sch. od XIII w. *brät -ta* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich; krewny dalszego stopnia, np. brat stryjeczny; przybrany brat', 'członek tego samego narodu, wspólnoty plemiennej, bractwa, rodak; człowiek bliski, przyjaciel, kolega', scs. *bratъ -ta* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich; człowiek pokrewny, bliski', o repartycji form *bratъ* : *bratrъ* w klasycznych zabytkach scs. zob. L. Moszyński PSS 1958, 26—7, por. też Horálek Evangeliiäre a čtveroevangelia 84—5, Kurz Slavia XI 413—4, ostatnio Lvov Očerki 65—9, bułg. *bram* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich', 'członek tego samego narodu, rodak', 'człowiek bliski, kolega, współtowarzysz', 'forma przyjacielskiego zwracania się do kogoś', u Gerova 'každy człowiek, zwłaszcza najbliższy', dial. pl. 'wyrastające z jednej łodygi gałęzie, owoce, o roślinach' (Gerov), maced. *bram* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich; towarzysz, współtowarzysz';

strus. *bratъ -ta* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich; członek tej samej wspólnoty plemiennej; człowiek bliski, współtowarzysz', ros.

bram -ma syn tych samych rodziców lub jednego z nich; członek tej samej wspólnoty narodowej, zawodowej; człowiek bliski, 'forma familiarnego lub przyjacielskiego zwracania się do kogoś', dial. 'družba weselny' (SRNG), ukr. *bram -ma* od XIV w. 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich' (też 'dalszy krewny', np. *bram y népuux* 'stryjeczny brat'), 'członek cechu, bractwa', 'forma familiarnego lub przyjacielskiego zwracania się do kogoś' (Hrinčenko), brus. *bram -ma* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich', 'człowiek bliski, pokrewny' (w zwrocie *bramś u cěmpy*), 'forma przyjacielskiego zwracania się do kogoś'. ~

bratrъ: ~ stpol. XV—XVI w. wyjątkowe *bratr -tra* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich' (uważane za bohemizm, zob. Basaj — Siatkowski RKJL X 70, za rodzimością przemawia jednak dial. z Kaliskiego dem. *bratrzyk*), dłuż. *bratš -tša* 'ts.' (też dial. Fasske Vetschau), głuź. *bratr -tra* 'ts.' (też dial. Michalk Neustadt), czes. od XIV w. *bratr -tra* 'ts.'; członek tej samej wspólnoty plemiennej, narodowej, zawodowej; człowiek bliski, towarzyszy, przyjaciel, kolega, dial. też *brater -tra* (Lamprecht Opava), sła. dawne od XV w. i dial. zach. *bratr -tra* = *brat* (Stanislav DSJ I 484—5);

stśle. w Fryz. *bratra* g. sg., dial. pln.-zach. *bräter -tra*, rezjańskie *bratar*: *bräter brátra*; też *brat bratra* = *brát* (Pleteršnik, Ramovš ZSJ I 66, 119, 126, Slav. Leks. 207), scs. *братръ -тра* = *братъ* (uważane za archaizm lub morawizm, zob. Horálek l. c., Kurz l. c., L. Moszyński l. c., Lvov l. c.), stąd strus. XII—XIII w. *братръ -тра*. ~

Najprawdopodobniej, jak wykazał Rozwadowski Rozprawy XXV 426 (WP II 161—2) *brats* kontynuuje prapostać **brātos*, paralelnie do cymr. *brawd* 'brat', może i lit. dial. *brótis* 'brat' (LKŽod.), *brōtas* 'ten, który zawarł z kimś związek braterstwa; narzeczony' (Kurschat Thes. z Juskiewiczza). Mniej prawdopodobne dopatrywanie się tu dysymilacji *bratrъ* > *brats* (por. przemawiające za takim objaśnieniem sła. dial. *brat bratra*). W postaci *brats* szcążkowo zachowany stopień zanikowy suf. *-er-* (Kuryłowicz IG II 112), por. *sestra*. Odpowiedniki ie.: goc. *brōþar* 'brat', łac. *frāter* 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich, brat stryjeczny lub cioteczny; członek tej samej wspólnoty, współobywatel', stirl. *brāth(a)ir* 'brat, członek wielkiej rodziny', stind. *bhrātar-* 'brat', grec. *φράτηρ* 'członek bractwa, rodu', orm. *ēlbair* (= **bhrātēr*), 'ts.', toch. *pracar* 'ts.', por. też lit. dem. *broter-ėlis* 'braciszek'. — Pierwotne znaczenie 'członek wielkiej rodziny, wspólnoty rodowej, plemiennej', stąd wtórnie 'syn tych samych rodziców lub jednego z nich', zob. Isačenko Slavia XXII 58—9, Trubačev STR 59, Benveniste Voc. I 212—4.

Berneker SEW I 82, Trautmann BSW 36, Pokorny IEW 163—4, Trubačev STR 58—63, Szymczak NSPP 85—90, Burjačok Nazvy sporidnenosti 66—70, Benveniste Voc. I 212—4. R.L. — W.B. — F.S.

bratъсь, dial. zach. i pfd. **bratrъсь** dem., hip. od *brats*, *bratrъ*.

bratъcs: ~ stpol. XV w. *braciec brāca*, połab. *brotāc*, czes. przestarz. *bratēc -tēc*, sła. poet. *bratēc -tēc*;

sła. *brātec brāta*, sch. od XIII w. *brātac brāca* (wg RSAN też *brātac brāca*), bułg. *brāmeu*, maced. *brameu*;

strus. *братъць*, ros. *brāmeu brāmca* (też dial., SRNG), ukr. *brāmeu brāmca*, brus. dial. *brāmuu* voc. (Nosovič). ~

bratrъcs: ~ stczes. od XIV w. *bratřec -trēc*;

sła. dial. np. z Karyntii *brātre* (Pleteršnik). ~

O deminutivach na *-ць* zob. s. 100.

Inne stare formacje dem. i hip.:

1. *bratskъ* (o suf. *-ъkъ* zob. s. 93—4): *bratrъkъ*: pol. od XV w. *bratек bratka* (też dial. np. kasz. *bratk -ka*, Lorentz PW, Sychta SK), dziś zwykle voc. *bratku*, NO *Bratek* już w XIV w., czes. rzadkie i poet. *bratek -tka* (Přír. slov.), sła. *bratku*, pot. *bratko* (SSJ), dial. *bratok* (Kálal);

sł. *brâtek -tka*, sch. dial. *brâtak : brâtak -tka* (RSAN), bułg. *brâtko* m., dial. też w formie *brâtkъ* (Gerov, Mladenov BTR), maced. *bratок, bratko* m.; ros. *bratок -mká* (też dial., SRNG), ukr. dial. *bratок -mká*, brus. *bratок -mká*;

bratrъkъ: stpol. NO z XIV w. *Bratrek* (SSNO), stduż. w XVI w. *bratrк*;

2. *brachъ* (o tej formacji zob. s. 70—1): pol. *brach -cha* od XVI w., dziś zwykle voc. *brachu*, jako NO od XV w. *Brach* (SSNO), czes. od XIV w. *brach -cha*, sła. przestarz. książkowe tylko voc. *brachu*; por. też czes. *brácha* m., brus. dial. *bráchna* m., *bráchnuk* m., *bráchnuk*;

3. *bratišъ* (o budowie zob. s. 77): pol. *braciszek -szka* od XVI w., już w r. 1437 *Braciszewski* NO, dial. np. *braciš* (Sychta SK), z Mazowsza *braciš* (Karłowicz SGP), dłuż. *bratišik* (< **bratrišikъ*), sła. dial. *bratiško* m. (SSJ), dial. wsch. *bracišek -ška* (Buffa Dlhá Lúka);

sch. NO z XIV w. *Bratiš* (RJAŽ);

ros. dial. *bratišu -ua* (SRNG), w języku literackim tylko *bratišnika* m. stukr. *bratišukъ* XVI w. (Tymčenko), brus. dial. *bratišuk -uka* (Nosovič).

W poszczególnych językach słów. spotyka się też różne inne formacje, dem. i hip., szczególnie bogaty pod tym względem jest język sch.

R.L. — T.Sz. — F.S.

bratъja: dial. zach. i pld. **bratrъja** f. coll. do *bratъ : bratrъ*

bratъja: ~ stpol. od XIV w. *bracia* f. coll., dziś tylko n. pl. do *brat* (w tej funkcji już w XV w., też dial. *bracia : braciâ : braciaj : braci* MAGP X m. 483, Dejna AGK m. 40), połab. *brot'â* n. pl. do *brot*, sła. od XV w. *bratia* n. pl. do *brat* (Stanislav DSJ II 63);

sł. dial. *brâtja* f. coll. (Plet.), sch. *brâca* (dawne od XIV w. i dziś dial. *brâtja*) f. coll., dial. *brâcija : brâcija 'ts.'* (RSAN), scs. *bratim* f. coll. (szczegółowo o repartycji postaci *bratim : bratrim* zob. SJS I 141), stąd sch. od XIII w. *brâtija : brâtija*, maced. *bratimja* f., ros. *brâtija* f., ukr. *brâtija*, brus. *brâcija* f. zwykle o 'członkach zgromadzenia zakonnego'; bułg. *brâtja* n. pl. do *brat*, dawne śrbułg., XVII—XVIII w. *brâtia* f., dial. *brati(â)ja* f. coll. (BER I 74, Szymański PKS 15 s. 169, Ivanov Izsledvanija Mladenov 89), dial. zach. też *brakja* coll. (Ivanov l. c.), maced. *braka* n. pl. do *brat*, dial. *brât'g 'ts.'* (Małecki SW);

strus. *bratim : bratim* f. coll., ros. *brâtija* n. pl. do *brat*, dial. *brâtija -mij* f. coll. 'krewni, rodzina' (SRNG), ukr. XV—XVIII w. *brâtija : bratja* coll. (Tymčenko). ~

Por. z suf. *-yje*: ros. dial. *brâtijé -mija* coll. (SRNG), ukr. *brâtija* n. coll., brus. *brâcije* n. 'brac, bractwo' (Nosovič).

bratrъja: ~ pol. wyjątkowe w XVI w. *bratrza* f. coll., dłuż. przestarz. *bratša* f. coll., głuż. *bratřa* n. pl. do *bratr*, czes. *bratři* n. pl. do *bratr*, stczes. XIV—XV w. *bratřie : bratři* f. coll., sła. XV w. *bratrâ* n. pl. do *bratr* (Stanislav DSJ II 63);

stsl. *bratria* f. coll. (Fryz.), scs. *bratrim* f. coll. (stąd stczak. XV w. *bratrja* coll., Borys MS PAN 18 s. 169, strus. *bratrim* f. coll.). ~

Dem. i hip. z suf. *-ica*: stpol. wyjątkowe XV w. *bracica*, czes. dawne

brat̃ice f. (Jungmann); sch. *brät̃ica*, dawne XVI—XVIII w. *bratica*, XVIII w. *brat̃jica* (RJAZ, RSAN); strus. XV w. брaт̃ицa : брaт̃ицa.

Por. czes. *Brat̃ice* f. NO (Jungmann), sch. XIV w. *Bratica* NO (RJAZ).

Por. nowsze coll.: z suf. -ь: pol. *brac̃ -ci* 'grupa, gromada współtowarzyszy, kompania, bractwo' (nieznane jeszcze w XV i XVI w.) stczes. *brat̃ř* f. coll. (bardzo niepewne, zob. Gebauer Sl. I 96), śla. przestarz. i poet. *brat'* f. coll.; ros. dial. брaт̃ь -mu coll. (SRNG);

z suf. -va: ros. брaмсá coll. 'przyjaciele, towarzysze', ukr. брaмсá 'ts.'

Coll. od *brat̃z*: *brat̃z*, o budowie zob. s. 85. Odpowiedniki ie. ma nie tylko *brat̃rja*: grec. φρατ̃ρία 'ród, plemię, klan', stind. *bhrät̃ryam* n. 'braterstwo', ale też *brat̃ja*: lit. *brat̃ija* 'krąg najwierniejszych przyjaciół' (Kurschat Thes. z Juszkiewicza, uwaga prof. J. Safarewicza). — W większości języków słow. używane w funkcji pl. do *brat̃z*: *brat̃z*.

Lohmann KZ LVIII 215, Frisk GEW II 1039—40. R.L. — W.B.

brat̃n'ь: **brat̃n'ь** 'braterski, właściwy bratu, odnoszący się do brata, frater-nus', 'należący do brata, fratris'

brat̃n'ь: ~ pol. do XV w. *brat̃ni* (też dial. np. kasz., Lorentz PW, Sychta SK); sch. dial. *brät̃ñji* (RSAN), stsch. XIII—XIV w. *brat̃ñji*, scs. брaт̃н̃ь; strus. брaт̃н̃ь : брaт̃н̃ь, ros. przestarz. брaт̃н̃ий, ukr. брaт̃н̃ий od XV w., brus. брaт̃н̃и. ~

brat̃n'ь: ~ śle. brät̃rn, scs. брaт̃р̃н̃ь;

ukr. dial. брaт̃eр̃н̃ий. ~

Por. z suf. -ьñz: pol. dawne od XV w. *brat̃ny* (też dial., Karłowicz SGP), stdłuż. XVI w. (Jakubica) *brat̃rny*.

Od *brat̃z*: *brat̃z* z suf. -ьn'ь.

R.L.

brat̃skъ: **brat̃skъ** 'właściwy bratu, odnoszący się do brata, fraternus', 'należący do brata, fratris'

brat̃skъ: ~ stpol. XV—XVI w. *bracki*: *bracski*, dziś dial. kasz. *bracki*, głuz. *bratski*, śla. *bratský*;

śle. brät̃ski, sch. od XIII w. brät̃skī, cs. брaт̃скъ, bułg. брaт̃ски, maced.

брaт̃ски;

strus. брaт̃ск̃ин, ros. брaт̃ский (też dial., SRNG), ukr. брaт̃ський, brus. брaт̃ски. ~

brat̃skъ: ~ pol. od XVI w. *braterski* (też dial. np. kasz.), głuz. *brat̃rski*, *braterski*, czes. od XIV w. *brat̃rský*, stczes. XIV—XV w. też *brat̃řský*, śla. dial. wsch. *braterski* (Buffa Dlhá Lúka);

śle. brät̃rski (Pleteršnik), cs. брaт̃р̃скъ;

ukr. брaт̃eр̃ський, XVI—XVIII w. брaт̃eр̃ский (Тумченко), brus. брaт̃eр̃ски. ~

Od *brat̃z*: *brat̃z* z suf. -ьskъ. Dokładny odpowiednik: lit. brät̃iskas 'ts.' (LKŽod.).

R.L. — T.Sz.

brat̃sky: dial. pln. **brat̃rsky** adv. 'po bratersku, fraterno'

brat̃sky: ~ bułg. брaт̃ски (też dial., np. Stojkov Banat);

strus. брaт̃скы (Srezn.). ~

brat̃rsky: ~ czes. *brat̃rsky*;

ukr. dial. брaт̃eр̃ски, brus. dial. брaт̃eр̃ски (Nosovič). ~

Formacje nowsze: stpol. XVI w. *brackie*, *bracko*, *braterskie* (SP XVI IBL), stkr. XVI—XVIII w. брaт̃eр̃ске, брaт̃eр̃ско (Тумченко).

Pierwotnie instr. pl. od adi. *brat̃skъ*: *brat̃rskъ*.

T.Sz. — F.S.

bratstvo : **bratrstvo** 'pokrewieństwo łączące braci; uczucia braterskie, przyjaźń', coll. 'grupa osób pozostających w bliskich związkach, stowarzyszenie'
bratstvo: ~ pol. od XV w. *bractwo* (w XV w. też *bracstwo*, w XVI w. *bratstvo*, *brastwo*) 'grupa ludzi związanych np. wspólną ideą, stowarzyszenie', stpol. XV—XVI w. też 'bratanie się', 'jedność, porozumienie, przymierze', głuź. *bratstvo* : *brastwo* 'stowarzyszenie; uczucia braterskie, jedność, przyjaźń', stczes. *bratstvo* 'uczucia braterskie', sła. *bratstvo* 'przyjaźń';

sła. *brátstvo* 'uczucia braterskie, przyjaźń', sch. od XIII w. *brátstvo* : *brátstvo* 'ts.; grupa rodzin, zwykle o wspólnym nazwisku, utrzymujących związki rodzinne; stowarzyszenie o charakterze religijnym; członkowie zgromadzenia zakonnego', scs. *братство* 'uczucia braterskie', bułg. *братство* 'ts., przyjaźń; stowarzyszenie', maced. *братство* 'uczucia braterskie, przyjaźń';

strus. *братство* 'uczucia braterskie, przyjaźń; bracia zakonnici', ros. *братство* 'jedność, przyjaźń; stowarzyszenie', ukr. od XV w. *братство* 'ts.', brus. *братства* n. 'stowarzyszenie'. ~

bratrstvo: ~ pol. *braterstwo* 'uczucia braterskie, przyjaźń; brat z żoną', dawne od XVI w. 'stosunek pokrewieństwa między braćmi', czes. *bratrstvo* 'stowarzyszenie', stczes. od XIV w. *bratrstvo* : *bratřstvo* 'uczucia braterskie; wspólnota cechowa', sła. dial. wsch. *braterstvo* 'stowarzyszenie' (Buffa Dlhá Lúka);

sła. *brátřstvo* 'pokrewieństwo łączące braci, uczucia braterskie', scs. *братрство* 'uczucia braterskie';

ukr. *братрство* 'uczucia braterskie; stowarzyszenie; brat i jego żona', brus. *братрства* n. = ros. *братство*. ~

Rozszerzone suf. *-ije*: czes. *bratřství* 'uczucia braterskie, przyjaźń; ścisła współzależność', stczes. *bratřství* 'stowarzyszenie, cech' (Novák SIHus).

Por. sli. *bratǫstvo* 'pokrewieństwo łączące braci', dłuź. *bratšojstvo* 'ts., uczucia braterskie'; sła. *brátovstvo* 'uczucia braterskie', bułg. *братовство* 'ts.'; ukr. *братівство* coll. 'bracia' (Żel.).

Abstractum: coll. od *brats* : *brats* z suf. *-stvo*. Znaczenie zbiorowe zapewne wtórne. Coll. nowsze niż *bratsja* : *bratřja*. R.L. — W.B.

bratřčina zob. **bratina**

brečati zob. **brekati**

brečska dial. zach. i sła. 'rodzaj słodkiego piwa, wyciąg ze słodu; sok drzewny'

~ pol. *brzezka* 'wyciąg ze słodu, z którego wyrabia się piwo, też wyciąg np. z miodu' (od XV w., z pol.: ukr. XVII—XVIII w. *брезка* 'wyciąg ze słodu, młode piwo, бпара'), stpol. XV w. też 'słodki napój', w XVI w. NO *Brzezka*, dial. kasz. *brěčka* 'błoto na drodze' (por. pol. dial. *braha* 'gęste błoto', zob. *braga*), 'rzadkie, źle wyrobione masło' (Sychta SK), dłuź. *bracka* 'sok drzewny, zwłaszcza z brzozy; młode słodkie piwo, miód', dawne XVII w. u Chojnana 'wyciąg ze słodu', głuź. *brěčka* 'sok drzewny, zwłaszcza z brzozy; moszcz, młode piwo; słodkie piwo, w ogóle coś słodkiego': *brěčina* 'żurawina, Sorbus aria', czes. *brěčka* 'rozgotowane owoce, wywar z nich; moszcz z winogron', 'młode, słodkie piwo' (w tym znaczeniu już w XIV w., stczes. też 'wyciąg z miodu'), 'napój, zwłaszcza piwo, źle jakości, lura', 'rzadkie błoto, rozmiękły śnieg', dial. 'sok drzewny', sła. *brečka* 'rzadka kaszowata substancja, nieczysty płyn; niesmaczna, źle jakości potrawa lub napój' (SSJ), 'wyciąg ze słodu' (Isačenko SRS) : *breča* 'břečka' (Kálal);

sła. *brěčka* 'sok drzewny' : *brěča* 'ts.; żywica na drzewie czereśni' (Plet.). ~

Przyjmuje się związek z *braga* (Brückner SE 44, Machek ES² 71—2).
Por. jednak Rozwadowski *Studia* 34. F.S.

bredъnъ zob. **brodъnъ**

bredъn'a 1. : brodъn'a 1. dial. pln. 'brodzenie; włóczenie się, wałęsanie się, błąkanie się', przen. 'bredzenie, mówienie głupstw'

bredъn'a: ~ pol. od XVI w. *brednia* 'wymysł, urojenie, niedorzeczność, głupstwo', dawne XVII—XVIII w. też *brédnia*: *brydnia* 'ts.; mało ważna, nie warta zachodu rzecz' (Knapski, L., SW), dial. kasz. niepewne *brédnie* pl. 'gadanina, paplanina' (Lorentz PW);

sł. *brédnja* 'brodzenie' (Plet., może nowsze nomen actionis);

ros. *брѣднѣ* pl. 'bzdury, głupstwa; szaleńcze pomysły', dial. nowogr. *брѣдня* (: *брѣднѣ*: *бруднѣ*) 'kłamstwo, bzdura; łgarz, kłamca' (Dal), *брѣдня* 'brodzenie' (Słownik Rjazan.), *брѣднѣ* pl. 'buty z wysokimi cholewami' (SRNG), ukr. *брѣдня* 'bzdura, niedorzeczność', u Żel. *брѣдня*: *бруднѣ* 'paplanina; kaprysy; wesoła rozrywka', dawne *брѣдня* 'łowienie ryb przy pomocy ręcznej sieci' (Bileckyj-Nosenko), brus. *брѣдня* 'bzdura, niedorzeczność, kłamstwo' (Nosovič). ~

brodъn'a: ~ sł. *bródnja* 'brodzenie, przechodzenie w bród' (SSKJ), u Plet. 'żegluga' (może nowsze nomen actionis);

ros. *бродня* 'tułanie się, włóczenie się, włóczęga, wałęsanie się', dial. *бродня* 'ts.; człowiek chodzący ciężko, powoli', *бродня броднѣи* 'powoli, ledwie wlokąc nogi', *брóдня*: *бродня* 'bród przez mały strumień; droga przez niewielką niewysychającą kałużę; błoto na drodze; kałuża, niewielkie jezioro', brus. *бродня* 'wałęsanie się' (Nosovič). ~

Nomina actionis do *bresti brędo*: *bręsti brędo* i *broditi brod'o*, o budowie zob. s. 138—9.

Por. *brodъn'ъ*: *brodъn'a*, *bredъn'ъ*: *bredъn'a*.

R.L. — W.B.

bredъn'a 2. zob. **brodъn'ъ**

brechati brešo 'o głosach ludzi i zwierząt, krzyczeć; szczekać', pld. 'ciężko dyszeć, sapać, kaszleć'

~ pol. od XVIII w., dziś przestarz. *brzechać* 3 sg. *brzesze* 'szczekać, ujadać; mówić na wiatr, gadać bez celu', w XVIII w. też o głosie szpaka (L.), dial. *brzechać* 3 sg. *brzecha*: *brzesze* 'szczekać' (Karłowicz SGP), kasz. *bręchac -chaję* 'ts.; łajać, besztać' (Lorentz PW), podhal. *brechać* 'szczekać; krzyczeć, łajać' (Karłowicz SGP), czes. dial. *brěchati -chám* 'szczekać' (Kott I 95), *brechati* 'ts.; gadać' (ib. V 1063), sła. *brechat* 3 sg. *breše* 'szczekać';

sł. *brěhati -ham*: *-šem* 'kaszleć krztusząc się', dial. *brěhāti -hām* 'ts.' (Plet.), sch. zach. *brěhati brěšēm* 'kaszleć; mieć koklusz; ciężko i prędko dyszeć', cs. *brěhati brěšaj* 'krzyczeć, wrzeszczeć; szczekać, ujadać, latrare', bułg. dial. *брѣхам* 'sapać, ciężko dyszeć; (Bansko) głośno kichać' (BER I 78), maced. *бреса* 'dyszeć, sapać', *брее* 'ryczeć, o jeleniu';

strus. *брѣхати брѣшоу* 'szczekać, latrare', ros. *брѣхать брѣшу брѣшешь* 'kłamać, mówić bzdury', dial. *брѣхать -хаю*: *брѣхать -хāju*: *брѣшу брѣшешь* 'o głosach zwierząt: rzeć, syczeć, beczeć, miauczeć, wyć, szczekać; kaszleć; kichać; mówić, opowiadać; gderać, zrzędzić; plotkować' (SRNG), ukr. już w XVI w. (Тумченко) *брѣхати брѣшу брѣшеи* 'kłamać, łąać', 'szczekać', brus. *брахъу брашу брѣшаму* 'szczekać; kłamać; oczerniać; paplać, gadać, pleść'. ~

Por. 1. ros. dial. *брѣшуть -шу*: *брѣшуть -шү* 'szczekać; łajać, besztać; gadać bzdury; kłamać' (SRNG);

2. deverbativa: czes. u Jungmanna *břech -chu* 'szczekanie' (ze źródeł słowackich); ros. dial. *бpѣx* 'kłamstwo', 'kłamca; pleciugą; pies' (SRNG), brus. dial. *бpѣx* 'szczekanie', *бpѣxá* 'ts.; łgarstwo, oczernianie' (Nosovič).

Z brus.: lit. *brėšyti* 'kłamać, mówić od rzeczy' (LKŽod.).

Dźwkn. jak *brekati*, o budowie zob. s. 50—1.

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 186—7.

K.H.

brehotati zob. **brechtati**

brechtati *brechtajō* : **brehotati** *brehotajō* intensivum do *brehati*

brechtati: ~ pol. w XVIII w. *brzechtac* 'szczekać' (L.), dial. 'szczekać' (z okolic Tykocina), 'mieszać, mącić', *brechtac* dial. 'kwakać, o kaczkach; marudzić, naprzykrzać się', 'walać, brudzić' (Karłowicz SGP), 'brodzić w błocie' (Tomaszewski GŁ), kasz. 'mówić trzy po trzy' (Syhta SK), czes. dial. *břechtati* 'szczekać' (Kott I 95), u Jungmanna jako sła.;

maced. *бpеsma* 'dyszy, sapie'. ~

brehotati: ~ pol. dawne (u L. z XVIII w.) *brzechotać* 'szczekać; wydawać głos, o niektórych ptakach', dial. kasz. *břex*otac -tajō* 'szczekać, ujadać' (Lorentz PW), sła. u Jungmanna *brehotati -tām* 'ts.' ~

Por. 1. sło. *brehetāti brehetām* 'kaszeleć krztusząc się', *brehūtati -tam* : -čēm 'ts.' (Plet.);

2. derywat wsteczny *brechots* 'szczekanie, ujadanie': pol. dial. kasz. *břex*ot* (Lorentz PW), czes. dial. *břechot* (Kott V 1063), sła. *brechot -tu*; ukr. reg. *бpѣxim -xomy* (Zel.)

Od *brehati*, o budowie zob. s. 52—3.

K.H.

brekati *brečō* : *brekajō* : **brečati** *brečō* 'o głosach ludzi i zwierząt, wrzeszczeć, krzyczeć'

brekati: ~ czes. rzadkie *brekati* 'krzyczeć płacziwie' (Přfr. slov.), stczes. *breče breč* 3 sg. 'inquit' (Brückner KZ XLIII 314);

sło. *brėkati -kam* : -čēm 'wrzeszczeć, krzyczeć' (Plet.), sch. *brėkati -čēm* 'podnosić krzyk, wrzeszczeć', *brėkati se* 'wrzeszczeć na kogoś' (RSAN). ~

brečati: ~ czes. *brėčeti -čīm* 'plakać, zwykle o dziecku';

sło. *brėčati brėčīm* 'krzyczeć, wrzeszczeć; plakać, o dziecku', 'wydawać głos, np. o zwierzętach': *živina brėči*, *žaba brėči*, *muha brėči* (zob. też *brėčati*; w sło. prawdopodobnie nastąpiła kontaminacja z psł. *brėčati*), sch. *brėčati -čīm* 'dźwięczeć, huczeć; krzyczeć, wrzeszczeć', maced. *бpечу* 'plakać, o dziecku';

ros. *бpечатъ -чý -чійуъ* 'dźwięczeć, brzęczeć' (SRNG). ~

Por. 1. intensiva: sła. *brekotat* 3 sg. *-koce* 'rechotać, o żabach'; sch. *brėkətati brėkēcēm* 'beczeć, meczeć, o sarnach, kozicach', *brėkətati brėkēcēm* 'ciężko dyszeć, sapać; jęczeć; stukać, pukać, uderzać' (RSAN); ros. dial. *бpекоматъ -кочý -кочеуъ* 'brzęczeć' (SRNG), ukr. dial. *бpекекєкату -каю* 'rechotać, o żabach';

2. derywaty wsteczne: a) czes. dial. *brėk -ku* 'beczenie, płacz'; sch. *brėk -ka* 'odgłos, oddźwięk; krzyk, hałas, wrzawa', od XVI w. *brėka* 'krzyk, hałas, wrzawa' (RJAZ, RSAN);

b) czes. dial. *brėkot -tu* 'beczenie, płacz', sła. dial. *brėkot* 'rechot żab' (Kálal, SSJ); sch. *brėkēt* 'hałas' (RSAN); ros. dial. *бpєком -ma* 'brzęk, brzęczenie' (SRNG).

Dźwkn. Najbliższy odpowiednik ie.: łot. *brėkt brėcu* 'krzyczeć, plakać', *brėkat -aju* 'głośno krzyczeć', *brėka* 'krzyk', dalsze odpowiedniki: ags. *beorcan*,

bearkian 'szczekać', ang. *bark* 'ts.', stisl. *berkja* 'ts.; łomotać, łoskotać, hałasować'.

Berneker SEW 83—4, Brückner KZ XLIII 313—4, Vasmer REW I 122, Pokorny IEW 138—9, Skok ER I 206—7.

Zob. *brechati*.

R.L. — K.H.

bresti brędq : **bręsti brędq** 'brnąć, iść grzęznąć, iść z trudem przez wodę lub teren bagnisty; iść powoli, wlec się, włóczyć się, wałęsać się', dial. płu. 'mówić bez związku we śnie lub w gorączce, pleść głupstwa'

~ połab. 3 sg. praes. *bradē* (= **brēde*) 'brodzi, przechodzi w bród', czes. arch. *břísti bředu* 'brodzić, brnąć', wg Jungmanna dawne też *břesti bředu* 'ts.', steczes. XIV—XV w. *břísti brdu* : *břdu* : *bředu* 'ts.', dial. moraw. *břést*, przykład tylko z pref. *po-bředu* 'ts.', u flisaków wełtawskich *lod' břede* 'má ponor' (NŘ XVIII 99);

ste. *bręsti brędem* (SSKJ *bręsti brędem*) 'brodzić, chodzić po wodzie' (też dial., np. Tominec Črni vrh), rzadko 'przesuwać palce, rękę po czymś gęstym, grzebać', *ladija globoko brede* 'statek płynie z dużym zanurzeniem', *kolesa bredejo* 'koła zapadają się głęboko w błoto' (Plet.), cs. *брести бредъ -дѣши* 'przechodzić w bród';

strus. *брести бредуѡ* 'przechodzić w bród; iść z trudem', rus.-cs. od XI w. *не-пра-бръдомъ* adi. 'infiniteus, nie do przejścia, nie do przebrnięcia, nieskończony', ros. *бредмѣ бредѹ бредѹмъ* 'iść powoli, z trudem, wlec się', dawne w XVII w. i dial. 'iść, posuwać się pieszo' (Cocron WslJb II 150—4, SRNG), dial. *бредмѣ* : *бредмѣ бредѹ бредѹмъ* 'przechodzić w bród; iść, poruszać się z trudem po wodzie, śniegu, przez wysoką trawę; iść z trudem, kuśtykać; łowić ryby niewodem w płytkim miejscu' (Dal, SRNG, Sl. Urala, Słowarъ Rjazan.), ukr. *бредмѣ бредѹ бредѹмъ* 'chodzić, brnąć po wodzie, błocie; przechodzić w bród; iść powoli, wlec się, leżeć', prowinc. też 'mówić bez sensu, pleść bzdury, paplać' (Żel.), dial. bojkow. *бредмѣ* : *бредмѣ* 'przechodzić przez wodę; gadać głupstwa' (Slav. Leks. 94). ~

Por. maced. dial. *брѣчам* 'chodzić bez celu' = **brēd-čajō* (BER I 78: Prilep).

Z wokalizmem zredukowanym w temacie infinitivu: sla. dial. *brst' brdiem* 'grzebać się, kopać się, wiercić się w czymś; brnąć, iść zapadając się' (SSJ, Stanislav DSJ II 379, 425, Habovštiak Orava 272), *brd'je sa* 'ańi niepršji ańi slnce ņesvjet'i' (Stanislav Liptov 467);

brus. *брыси брыдѹ брыдѹмъ* 'brnąć, np. po wodzie, błocie, śniegu, piasku'.

Z innym wtórnym wokalizmem: pol. dial. kasz. *bręsc brędq*, part. *bręd brędla* 'brnąć, przechodzić w bród' (< **brusti *brudō*, Lorentz ZslPh I 58, PW I 50), por. ukr. z XVIII w. *брудма* adv. 'брудма, brodząc' (Tymčenko).

Nowsze dewerbalne nomen actionis *brędz* dial. wsch. 'mówienie w gorączce, we śnie': ros. *бред брѣда* 'bredzenie; maligna, stan nieprzytomności', dial. 'sen, to, co się śni' (Słowarъ Rjazan.), ukr. *бред* 'delirium, obłąd' (Żel.).

Do tych postaci nawiązuje dial. płu. *bręditi brędq* 'mówić bez związku we śnie lub gorączce, pleść głupstwa': ros. *брѣдѹмъ брѣжѹ брѣдѹмъ* 'mówić bez związku, niezrozumiale w nieprzytomnym stanie lub we śnie; myśleć wciąż o tym samym', dial. *брѣдѹмъ брѣжѹ брѣдѹмъ* : *брѣдѹмъ брѣжѹ брѣдѹмъ* 'mówić głupstwa, bzdury; śnić; mamrotać' (Dal SRNG, Słowarъ Rjazan.), brus. *брѣдзиць* 'kłamać, szkalować' (Nosovič).

Kłopot sprawiają odpowiedniki polskie: od XVI w. *bredzić bredzę* 'mówić rzeczy zmyślone, urojone, fałszywe, niedorzeczne, pleść głupstwa; mówić

w gorączce lub we śnie, majaczyć; mówić niejasno', dawne XVI—XVIII w. *brédzić, brydzić* 'ts.' (co do wokalizmu pierwiastka *-y-* zob. Brückner AslPh XI 123, Sławski SE I 42), w XVII—XVIII w. *po-bredzić* 'pobłądzić' (L.), dial. kasz. *brężec : brążec* 'paplać, pleść głupstwa' (Lorentz PW), tu może też *bręze* 'świta' (Karłowicz SGP za Hilferdingiem; co do znaczenia por. kasz. *stónce bręnie* 'przedziera się przez chmury'). Por. pol. od XVII w. *ubrdać -dam* 'ubzdurać', w XVIII w. i dziś dial. *uburdać* 'ts.'. Nawiązują one najprawdopodobniej do kasz. *brëse brëdą*. — Stpol. w XVI w. *brzedzić* 'ryczeć, kwiczeć' (Mączyński) nie tu, ale do psł. *bręcati : bręchati*, por. może też bułg. *бръчам* 'ryczeć (o bawole)', jeśli to z **bred-icajo*.

Na tych czasownikach opiera się powstałe na gruncie poszczególnych języków słów. wtórne deverbativum (nomen agentis i nomen actionis) *bręda*: pol. dial. kasz. (i może z Olsztyńskiego) *bręda* 'gadula, papla', *bręda, brędy*: *brydy* pl. 'paplanie, mówienie bzdur; brednie', kurpiowskie *brędy* pl. 'elementarz' (Karłowicz SGP); ros. dial. *бредá : бредá* 'ten, kto często i dużo kłamie, mówi głupstwa, papla' (SRNG), *бредá* 'ten, kto powoli i niezgrabnie porusza się' (Słownik Rjazan.), ukr. *бредá* 'zła bogini snu, marzenia' (Żel.).

Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *bristi brenđu* (dial. *brėđu*) 'brnąć', łot. *brist brėdu*: *brīdu* 'ts.', alb. *brēth* 'podskakiwać, skakać'. — Z pierwotnego znaczenia 'brnąć, isć grzęznąć, isć z trudem przez wodę lub teren bagnisty' powstało nowsze 'isć powoli, wlec się, włóczyć się, wałęsać się, błądzić', skąd 'fantazjować, mówić bez związku, bez sensu, pleść głupstwa' (o rozwoju znaczeniowym zob. van Wijk IF XXVIII 128—9, Fraenkel ZslPh VI 97).

Meillet MSL XIV 332, Trautmann BSW 37, Vaillant GC III 151, Pokorny IEW 164, Machek ES² 54. R.L. — W.B. — F.S.

bręcadło zob. brękadło

bręcati zob. bręćati

bręćati bręćp: **bręcati bręćp, bręćajo** (: **bręcati bręćajo**) 'wydawać dźwięk, dźwięczeć (zwłaszcza o metalowych przedmiotach, o strunach instrumentów muzycznych)', dial. 'o głosie wydawanym przez latające owady'

bręćati: ~ pol. *brzęczec brzęczę* 'dźwięczeć (o metalowych, szklanych przedmiotach)', 'wydawać dźwięk charakterystyczny dla lotu owadów błonkoskrzydłych' od XVI w. (SP XVI IBL), dial. np. kasz. *bręćci, bręćci* 'warczy (o psie)', 'mruczy (o kocie)' (AJK III m. 108, cz. II s. 61, IV m. 170, cz. II s. 112, MAGP III m. 143, cz. II s. 142, Karłowicz SGP), dial. *brzęczec* 'gawędzić, gadać, paplać', wyjątkowo o głosie innych zwierząt: 'ryczeć (o niedźwiedziu)' (Zareba Siołk.), 'o głosie krowy' (Karłowicz l. c.), połab. *bręcč* 3 sg. praes. 'dźwięczy' (por. derywat *bręćaika* = **bręćika* 'drumla, rodzaj ustnego instrumentu muzycznego', Lehr-Splawiński, Polański SE 50—1), stczes. XIV w. *brěččiti brěču* 'dźwięczeć', dziś dial. *řičet* 'dźwięczeć, np. o szklankach' (Machek ES² 533);

sł. *bręćati -im* 'o dźwięku wydawanym przez lecące owady', 'o dźwięku struny', sch. *bręćati bręćim* 'dźwięczeć' (RSAN), od XVIII w. 'brzmieć, huczeć, np. o głosie strzelby' (to u Vuka czarnogórskie), 'o dźwięku wydawanym przez lecącą muchę' (RJAZ);

rus.-cs *бръчати бръчюу* 'o dźwięku wydawanym przez lecące pszczoły', ros. dial. *бръчать -чү -чюу* 'dźwięczeć; brzdąkać, na instrumencie strunowym' (Dal, SRNG). ~

Z wtórnie wprowadzoną nosowością: dłuż. *brancaś brancym*, *brincaś brincym* 'dźwięczeć', głuź. *brinčēt brinčēu*, *brjenčēt brjenčēu* 'ts.', czes. *řinčeti -im*, rzadziej *řinčeti -im* 'ts.', dial. moraw. *řinčēt*, np. *muzika*, *sklo řinčī* (Machek l. c.), już w XVI w. *brēnčēti -čū -čīs* 'ts.' (Gebauer Sl.), dial. moraw. *brānčāt -im* 'głośno beczeć (o jagniętach)', 'plakać' (Bartoš DSM), sła. *brinčāt* 3 sg. *brinčī* 'dźwięczeć (o przedmiotach metalowych)' (dial. np. *brinčēc brinčī* 'ts.', Buffa Dlhá Lúka), *brnčāt* 3 sg. *brnčī* 'ts.', też 'o głosie wydawanym przez latające owady', dial. *brunčēc brunčī* 'ts.' (o musze) (Buffa l. c.);

sł. *brēnčāti -im* 3 sg. *brēnčī* : *brēnčī* 'o głosie latających owadów' (też dial. np. *brēnčēt brēnčī* 'ts.', Tominec Črni vrh), 'o dźwięku struny', 'warczeć' (np. *kolovrat brēnčī*), sch. wyjątkowe w XVIII w. *brēnčati brēnčīm* 'tinnire' (z Jambrešicia, RJAZ), bułg. *бръмчѣ брѣмчѣиу* 'o głosie latających owadów', 'furkotać, warczeć (np. o wrzecionie)', dial. *бръмчѣ -иу* aor. *бръмчѣх* 'o głosie latających owadów' (dial. np. *бранчѣ* 'брѣмчѣ', BDial. I 208), 'uderzać w struny instrumentu muzycznego, grać byle jak, brzdąkać' (Gerov; *бръмчѣ* 'ts.', BDial. I 69), maced. *брмчи* 'o głosie latających owadów (np. pszczoły)';

ros. *брѣнчатъ брѣнчѣу брѣнчѣиу* 'dźwięczeć (o metalowych, szklanych przedmiotach)' (dial. 'dużo mówić, paplać, zrzędzić'), 'źle grać na instrumencie strunowym, brzdąkać', dial. *брѣнчатъ -чу -чиуи* i *брѣнчатъ -чѣ -чѣиуи* 'dzwonić, dźwięczeć', 'uporczywie o coś prosić, molestować', *брѣнчатъ -чѣ -чѣиуи* 'dźwięczeć, dzwonić, brzdąkać' (SRNG), ukr. *брѣнчатѣиу брѣнчѣу брѣнчѣиу* 'dźwięczeć (o strunach)', dial. *брѣнчатѣиу брѣнчѣу брѣнчѣиу* 'ts.', *брѣмчатѣиу -чѣ -чѣиу* 'dźwięczeć, dzwonić', *брѣнчатѣиу -чѣ -чѣиу* 'o głosie wydawanym przez lecaącą pszczołę' (Hrinčenko).

bręćati: ~ pol. *brząkać brząkam* : *brzękać brzękam* 'wydawać dźwięk (o przedmiocie metalowym, szklanym, o strunie)' (też dial. np. kasz. *brōkac brōkã*, Sychta SK) od XVI w. (SP XVI IBL), dłuż. *brākaś brākam* 'ts.' (już u Chojnana XVII w. *brēkaś* 'ts.');

ros. *брѣкатъ брѣкаю* 'dźwięczeć, dzwonić', 'uderzać, trzaskać', 'mówić coś bez namysłu, paplać', ukr. dial. *брѣкату брѣкаю* 'pobrzękiwać (o metalowych, szklanych przedmiotach)', brus. dial. *брѣкацѣ* 'padać ze stukotem, z hukiem' (Nosovič). ~

Z wtórnie wprowadzoną nosowością: dłuż. *brēnkaś brēncu* 'pobrzękiwać, dźwięczeć', dial. *brinkaś* 'ts.' (Muka), głuź. *brinkaś brinkam*, *brjenkaś* (u Pfuħla *brjenkaś*) *brjenkam* 'ts.; szczełkać', czes. *řinkati řinkám* 'pobrzękiwać; wydawać brzęczące dźwięki', rzadkie i ludowe *řinkati řinkám* 'ts.', dial. moraw. *řřinkat* 'ts.', 'bić po twarzy', *řřonkat* 'grać na instrumencie strunowym' (Bartoš DSM), sła. *brinkat* *brinkám* 'wywoływać lub wydawać wysokie, ostre dźwięki' (dial. np. *brinkac brinkam* 'dzwonić', Buffa l. c.), *brnkat* *brnkám* 'grać na instrumencie strunowym', 'o głosie wydawanym przez latające owady', dial. *brngat* 'ts.' (Kalal; co do dźwięczności -g- por. np. pol. dial. *furkać* : *furgać*, inne przykłady zob. Rozwadowski WP I 219—20), *brunkac brunkam* 'ts.' (Buffa l. c.);

sł. *brēnkatī -am* 'uderzać w struny, grać na instrumencie strunowym' (w SSKJ *brēnkatī* też 'gadać paplać'), już w XVI w. *na struni brēnkatī* 'uderzać w struny' (Megiser 1592), sch. *brēnkatī brēnkām* 'pobrzękiwać cicho', bułg. dial. *брѣнкам брѣмкам* 'dźwięczeć', 'grać na instrumencie strunowym' (Gerov, Mladenov BTR, BER I 83);

ros. dial. *брѣнкатъ -аю -аеиу* 'pobrzękiwać, brzdąkać', 'dużo mówić, gadać, paplać' (Dal, SRNG), ukr. *брѣнкатѣиу брѣнчѣкаю* 'grać na instrumencie

strunowym', dial. *брѣнькати брѣнькаю* 'ts.', *брунькати -аю -еи* 'szarpać strunę' (Hrinčenko), brus. *брѣнькаць* 'dźwięczeć'.

bręćati: ~ sła. *bręćati -am* 'dzwonić dzwonkiem', sch. od XVIII w. *bręćati bręćam* 'dzwonić (o dzwonach)', w starych słownikach (Della Bella, Stulić) też 'o głosie wydawanym przez latające owady', scs. tylko *браццание* Cloz. 'brzdąkanie (na instrumencie strunowym)' (SJS), cs. *браццати браццати* 'sonum edere', bułg. dial. *брѣцам* 'o głosie dużej piszczałki przy kobzie', 'ryczeć (o bawołach)', 'zaczepiać kogoś słowami', maced. *бреца* 'zaczepiać kogo', 'łajając, ganić' (zob. BER I 78);

ros. *бряцать бряцаю* 'pobrzękiwać, szczękać (np. bronią)', 'grzechotać' (z cs. *браццати*, por. Šanski ES 208; nie notowane w SRNG). ~

Z wtórnie wprowadzoną nosowością: dłuż. *brincas* 'dźwięczeć';

sła. *bręncati -am* 'dzwonić dzwonem alarmowym', sch. *bręncati bręncam* 'dźwięczeć, pobrzękiwać' (RSAN), bułg. dial. (wg BER 77 z Sofijskiego) *брѣцям* 'plakać cicho, szlochać'.

Wtórne: *bręćiti* (z wprowadzeniem do produktywnej klasy na *-i- -iti*): pol. przestarz. *brzęczyć brzęczę* 'dźwięczeć (np. o metalowych przedmiotach)', czes. dial. moraw. *brěňčít* 'uderzyć głośno' (Bartoš DSM); sch. *bręćiti bręćim* 'silnie rzucić, uderzyć o ziemię' (Vuk, RSAN); ros. dial. *бръцѣть -чѣ -ѣи* 'dzwonić, dźwięczeć' (SRNG), *брѣцѣть* 'dźwięczeć' (Melničenko Jaroslavl).

Dźwkn.: por. interi. na wyrażenie 'krótkiego, ostrego dźwięku powstałego np. przy potrąceniu metalowego przedmiotu' bułg. *бръм-бръм!*, *брън-брън!*, ros. dial. *брънь!*, ukr. *брень!*, *бринь!*, *брунь!*. O budowie zob. s. 49—50. Tego samego typu: lit. *brinkterėti, brinksterėti* 'upadać z brzękiem, stukać, łomotać': interi. *brinkt!* *brinkt!* 'klaps! pac!', może także stind. *bhṛṅgā* f. 'duża, czarna pszczoła'.

Berneker SEW I 84, Fraenkel LEW 58, Smał Stoćkyj Prymitywnyj slovotvir 146, BER 83, Vasmer REW I 132, Mayrhofer KEWA II 518—19, Vaillant GC III 335—6, 395. R.L. — T.Sz.

brękadło: **bręcadło** 'przedmiot wydający dźwięk, brzęk (np. rodzaj prymitywnego instrumentu muzycznego)'

brękadło: ~ pol. od XVII w. *brzękadło* 'przedmiot metalowy wydający dźwięk przy uderzeniu';

sła. *bręnkálo* 'rodzaj muzycznego instrumentu strunowego' (SSKJ), u Pleteršnika *bręnkálo* 'brzęcający, wydający dźwięk przedmiot', sch. tylko NO *Brękadło* (RSAN), bułg. dial. *брѣнкало, бръмкало* 'rodzaj muzycznego instrumentu strunowego', 'zabawka dziecięca, grzechotka' (Gerov, Mladenov BTR);

ros. dial. *брѣкало* 'gadula, papla' (SRNG). ~

bręcadło: ~ cs. *браццало* 'tympanum; organum' (Miklosich LP), sch. dial. *bręcalo* 'jakiś pręcik przy bębnie, który wydaje głos podczas uderzania w bęben', *bręnzalo* 'ts.', bułg. dial. płn.-zach. *брѣцало* 'długa piszczałka kobzy', przen. 'ktoś, kto ryczy jak bywół' (Gerov, Mladenov l. c.);

rus.-cs. *браццало* (u Srezn. bez znaczn., stąd zapewne ros. stare u Dala *бряцало* 'narzędzie, pałka, którą uderza się w kołatkę'), stokr. w XVIII w. *бряцало* 'coś co dzwoni, brzęczy' (Tumčenko s. v. *бряцало, бряцалце*). ~

Nomen instrumenti z suf. *-dlo* od *bręćati, bręćati*, o budowie zob. s. 113—4.

R.L. — T.Sz.

bręćati zob. **bręćati**

bręknōti 1. *bręknō* perf. do *bręćati, bręćati* (zob.)

~ pol. *brzęknąć brzęknę*: *brząknąć brząknę* od XVI w. (dziś też z wtór-

nym *-d-*: *brzdąknąć, brzdęknać*), dial. sli. *břoknoc* (Lorentz PW), dłuż. *brak-nus braknu*;

sch. *bréknuti bréknēm* już u Stulicia, cs. *бракнѣти бракнѣ* (poświadczone w XIV w. tylko w 3 sg. praes. *бракнеть*, Miklosich LP);

ros. *брякнуть брякну -нешь*, ukr. *брякнути брякну* od XVIII w. (Тум-ченко). ~

Z wtórnie wprowadzoną nosowością: dłuż. *břeŭknus břeŭknu*, głuź. *brinknyé brinknu*, czes. *břinknouti břinknu, řinknouti řinknu*, sła. *brinknút', brnknúť'*; sła. *brękniti bręknem*;

ukr. *бренькнѣти бренькнѣ*, prowinc. *брінькнѣти брінькнѣ* (Hrinčenko).

R. L.

brękoŭti 2. *brękoŭ* 'obrzmiwać, nabrzmiwać, pęcznieć'

~ pol. *brzęknąć brzęknę* 'obrzmiwać, pęcznieć' (u L. z XVIII w. *nabrzękły 'nabrzmiały'*);

sła. tylko z pref. np. *zabrękniti zabręknem* 'nabrzmiwać, zapuchnąć', sch. dial. *bréknuti bréknēm* 'napęcznieć, nabrzmić; powiększyć się' (RSAN), w języku literackim tylko z pref. *nabréknuti nabręknēm* 'nabrzmić; napęcznieć; spuchnąć, zapuchnąć' od XVIII w., dial. z Liki *krava ... nabrękla 'rozdeła się (od zjedzenia koniczyny)*', ze Slavonii *nabrękle su mi žile na rukama* 'nabrzmiały żyły', bułg. dial. z ok. Gabrova *брѣкна (брѣкнам)* 'gniewać się, wybuchać gniewem', pñ.-zach. i z Banska 'wypływać nagle, tryskać' (Mladenov BTR, BER 76), maced. *брекне* 3 sg. 'napęcznieć, obrzmić';

ros. dial. *брякнѣть* 'przesiąkać wilgocią, moknąć', 'nabrzmiwać' (SRNG), dziś w języku literackim tylko *набрякнѣть -нет* 'napęcznieć pod wpływem nasiąknięcia wilgocią, np. zwiększyć swą objętość wskutek przyprływu krwi, mleka' (SRJ), ukr. *брякнути брякну -еш* 'pęcznieć (o nasionach, pąkach drzew)', brus. *брякнѣць* 'pęcznieć, obrzmiwać' (BRS, Nosovič). ~

Por. sch. *bręcati, bręktati* 'pęcznieć, nabrzmiwać' (RSAN).

Do *bręcati* : *brękati*. Najbliższy odpowiednik: lit. *brinkti brinkstu* 'obrzmiwać, pęcznieć'. Rozwój znaczenia jak w *bobznati*, pol. *brzmieć* 'wydawać dźwięk, głoś' : *obrzmiwać* 'pęcznieć, puchnąć'.

Trautmann BSW 36, Pokorny IEW 167, Vaillant GC III 247, BER 76.

R.L. — T.Sz.

brękotati brękot'oj : *brękotajoj* dial. pñ. i sła. 'dźwięczeć, pobrzękiwać (o metalowych przedmiotach)'

~ pol. dial. sli. *brękotac bręk'ocą* 'głośno pobrzękiwać, szczekać' (Lorentz PW), dłuż. *brinkotas brinkocu* : rzadkie *břeŭkotas* 'pobrzękiwać czymś', 'bić młotkiem w żelazo', *brakotas brakocu* 'trzeszczeć, trzaskać', głuź. *brinkotac brinkotam* : *brinkocu* 'głośno pobrzękiwać, dźwięczeć', sła. *brnkotat'* 3 pl. *brnkocú* 'dźwięczeć (o metalowych, szklanych przedmiotach)';

sła. *brenkotáti -ótam* : *-óćem* (: *brenketáti -etám* : *-éćem*) 'uderzać w struny';

ros. dial. *брякотать -очѣ -очешь* 'dźwięczeć (o metalowych, szklanych przedmiotach)', 'gadać, pleść' (Dal, SRNG), ukr. *бренькотати бренькочѣ -очеу* 'grać na instrumencie strunowym'. ~

Intensivum do *brękati*, o budowie zob. s. 52—3.

R.L. — T.Sz.

brękotъ dial. pñ. i sła. 'pobrzękiwanie (metalowych przedmiotów)', zach. też 'o głosie wydawanym przez latające owady'

~ pol. przestarz. *brzękot* 'dźwięk wydawany przez metalowe przedmioty', 'o głosie wydawanym przez lecącego owada', dłuż. *brakot* 'rozbita, roztrza-

skana rzecz' (konkretyzacja pierwotnego abstractum), głuź. *brinkot* 'głośny dźwięk', czes. *brinkot* 'brzęczenie, pobrzękiwanie (np. strun)', *řinkot* 'dźwięczenie, dźwięk metalowych, szklanych przedmiotów', sła. *brinkot* 'ts.', *brnkot* 'ts.', 'brzęczenie owada';

sł. *brenkòt -òta* 'pobrzękiwanie';

ros. dial. *бpеком* 'pobrzękiwanie, dźwięczenie', *бpекомá* 'ts.' (SRNG), ukr. *брѣньким -омы* 'brzdąkanie (o grze na instrumencie muzycznym)'. ~

Deverbativum od *brękotati*.

R. L.

brękz 'dźwięk wywołany przez uderzenie lub potrącenie metalowego przedmiotu'

~ pol. *brzęk -u* 'dźwięk wywołany przez uderzenie w metalowy, szklany przedmiot' (też dial. np. kasz. *bręk* 'ts.', Sychta SK), 'dźwięk wywołany przez lot niektórych owadów' (por. wyjątkowe kasz. *bręk* 'osa', AJK VII cz. II s. 70) od XVI w., stpol. XV w. *brzęk* : *brząk* 'dźwięk, krzyk, zgiełk'; sch. *bręk -a* 'dźwięk dzwonu', 'krzyk' od XVIII w., dziś też *bręka* 'brzmienie, krzyk' (RJAZ, RSAN, RMat.);

ros. ludowe *брѣк -a* 'dźwięk wywołany przez uderzenie w metalowy lub szklany przedmiot', ukr. prowinc. *брѣк* 'ts.' (Żel.). ~

Z wtórnie wprowadzoną nosowością: głuź. *brink -a* 'szczęk, dźwięk', czes. *brink* 'brzęknięcie', dial. moraw. *bráňk*, *bríňk* 'dźwięk' (Kott Dod. DSM), sła. poet. *brink -u* 'wysoki, ostry dźwięk', *brnk* 'ts.' (to też u Kálala); sł. *brėnk brėnka* 'dźwięk'; stokr. *брѣк* u Tymčenki z Beryndy XVII w. 'dźwięk' (chyba z pol.).

Deverbativum od *bręčati* : *brękati*, o budowie zob. s. 58—9. R.L. — T.Sz.

brękz! interi. 'na oznaczenie krótkiego, ostrego dźwięku powstałego np. przy potrąceniu metalowego przedmiotu'

~ pol. *brzęk!*, czes. *brink!*, *řink!*, sła. *brink!*, *brnk!*, dial. *brink-brink!* (Buffa Dlhá Lúka);

sł. *brėnk!* (SSKJ);

ros. *брѣк!*, dial. *брынк!* 'o szybkim uderzeniu, upadku' (SRNG). ~

Dźwięk. Zob. *bręčati* : *brękati*. Tego samego typu: lit. interi. *brinkt*, *bríňkt* 'klaps! pac!'.
Fraenkel LEW 58.

R.L.

bręsknōti zob. bręzgnōti

bręščati zob. bręzgati

bręzgati *bręždžō* : *bręzgaō* : *bręždžati* *bręždžō* (: *bręščati* *bręščō*) dial. wsch. 'brzęcząc, dźwięcząc (zwykle o przedmiotach metalowych)'

bręzgati: ~ ros. dial. *брѣзгать -аю -аешь* 'brzęczeć, pobrzękiwać, dzwonić', 'bić po twarzy' (Dal, SRNG), ukr. *брѣзкати брѣзкаю -еи* 'brzęczeć (o metalu, szkle)', 'rozbrzmiewać, głośno dźwięczeć', 'wywoływać dźwięk przez uderzenie w twarde przedmioty', brus. *брѣзгаць* 'brzęczeć', 'trzaskać (np. drzwiami)', *брѣзгацца* 'stuknąć, tłuc się, hałasować' (stąd pol. dial. z Litwy *brzagać* 'pobrzękiwać', Karłowicz SGP), dial. *брѣзкаць* 'dzwonić (np. monetami, dzwonkiem)' (Nosovič), z pierwotnego *bręzgati* też rus.-cs. *брѣзгати брѣздати* XI w. 'sonare'. ~

bręždžati: ~ ros. dial. *брѣзжати* 'mówić bzdury, gadać, pleść, paplać; plotkować', 'zebrać', 'dokuczać (prośbami)' (SRNG), ukr. *брѣжжати брѣжжати -иу* 'brzęczeć (np. o metalowych, szklanych przedmiotach); wywoływać brzę-

czenie; głośno dźwięczeć' od XVII w. (Tymčenko z Beryndy), brus. *браз-джідць* 'brzęczeć (np. o szkle); grać na instrumencie strunowym'. ~

Deverbativum *bręzgz*: ros. dial. *брызз -а* 'brzęk', 'przenikliwy gwar, hałas' (SRNG z Dala), ukr. rzadkie *брызк брызку* 'brzęk, dźwięk' (URS, Hrinčenko), w XVII w. *срызкъ* 'ts.' (Tymčenko z Beryndy).

Dźwkn.: por. interi. ukr. *брызъ!* 'o dźwięku metalu lub szkła', brus. *бразъ!* 'brzęk! stuk!', o budowie zob. s. 48—50. Tego samego typu: lit. *brengsti brengzu* 'brzęczeć, szczekać, stukać, łomotać', *breŋgti bręzgiū* 'ts.'. Zob. *bręčati* : *brękati*.

Trautmann BSW 37, Buga RFV LXX 102, Fraenkel LEW 56, Vasmer REW I 131—2, Smal̄ Stočkyj Prymityvnyj slovotvir 146. *R.L.* — *T.Sz.*

bręzgnōti bręzgnō (: **bręsknōti**) dial. wsch. 'brzęknąć, wydać brzęczący dźwięk (o metalowych przedmiotach)'

~ strus. XIV w. *срызнуѡти* (*сз гусли ... брызнетъ*) 'zabrzęczeć', ros. dial. *брызнуть -ну -нешъ* 'brzęknąć, zadźwięczeć; stuknąć; uderzyć' (Dal, SRNG), ukr. *брызнути брызну -еш* 'brzęknąć' (w XVIII w. *брызнути* 'ts.', Tymčenko), brus. *брызнуць -у -еш* 'brzęknąć', 'trzasnąć (np. drzwiami)', 'rzucić', dial. *брызнуць* 'zadzwońić (np. kluczami, dzwonem)' (Nosovič), por. też *бразкануць* 'ts.' (ib.). ~

Do *bręzgati*, o budowie zob. s. 44—5.

R.L.

bręzgotati bręzgot'o dial. wsch. 'dzwonić, dźwięczeć, brzęczeć'

~ ros. dial. *брызготать -очу -бчешъ* 'brzęczeć', 'uderzać, trzaskać (np. drzwiami)' (SRNG), brus. *бразготать -ачу -бчаи* 'brzęczeć, podzwaniać', dial. *бразготать -чу -чишъ* 'ts.' (Nosovič). ~

Z bezdźwięcznym wygłosem pierwiastka: ros. dial. *брыскотать -очу -бчешъ* 'dzwonić, brzęczeć' (SRNG), ukr. dial. *браскотати* : *брыскотати* 'grzechotać; hałasować; brzęczeć' (Zel.).

Deverbativa: ukr. *брызкит брызкоту* 'brzękanie, brzęk', dial. *бръкит* 'ts.' (Zel.), brus. *бръзгат бръзгату* 'ts.' (BRS).

Intensivum do *bręzgati*, o budowie zob. s. 52—3.

R.L. — *T.Sz.*

brędźzati zob. *bręzgati*

brędzъ 'owoc, pęd'

~ pol. dial. kasz.-śli. *brząd, brząd* 'owoc, owoc suszony' (o zasięgu AJK I m. 40, cz. II 120), też coll. 'owoce sadowe jak jabłka, gruszki, śliwki' (Ramułt), o zasięgu w sąsiednich gwarach pol. (też z wtórnym nagłosem *vžat, gžat*) zob. Nitsch WP III 156, 172, 338, 402—5, 409;

ros. dial. *бред* coll. 'liście i gałązki służące jako pokarm dla bydła' (Sobolevskij SI V 440, wg Vasmera REW I 120 'wierzba'). ~

Por. ros. dial. *бредина*, ukr. *бредина* 'wierzba' (Makowiecki Sł. bot. 323).

Prapokrewne compositum *a-brędz* : *a-brędzъ* (zob.). Na prapostać *brędzъ* wskazuje wg Bezłaja SRL XI 169—72 sł. *brėnkelj, bránkelj* m. 'kwiecie orzecha, kasztana'. Najprawdopodobniej należy tu też odosobnione sch. dial. *nà-brėnditi* 'spuchnąć, obrzmieć' (u Vuka ze Sremu). Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. *brėsti brėstu brėndau* 'dojrzewać', *brėsti brėstu brėndau* 'pęcznieć, nabrzmiwać', stpr. *pobrendints* 'obciążony', *sen brendekermnen* 'w ciąży' (dosłownie: 'z płodem', *sen* 'z', *kėrmens* 'brzuch').

Mikkola IF VIII 302—3 (z cennymi uwagami o alternacji *ē* : *ę* w pierwiastku), Trautmann BSW 35—6.

F.S. — *T.Sz.*

brěskati 1. zob. brězgati 1

brěskati 2. (se) zob. brězgati 2. (se)

brěskъ 1. zob. brězgъ 1

brěskъ 2. zob. brězgъ 2

brěščiti se zob. brěždžiti se

brězgati 1. *brězgajo* : **brěskati 1.** *brěskajo* pln. 'nabywać przykrego smaku', perf. **brězgnōti, brězgnōti**

brězgati: ~ pol. dial. tylko z pref. *obrzazgać, obrzyzgać* 'dostać przykrego, cierpkiego smaku, o trunku' (SW);

strus. *bręzгати, bręzгати* -гаю w przykładach: *и пѣси брѣзгajúть тобою* 'societatem tuam refugiunt', por. w podobnym znaczeniu *брѣзговати брѣзгоую* (Srezn.), ros. *брѣзгать брѣзгаю* 'brzydzić się, odczuwać wstętność; gardzić czymś', dial. *обрѣзговать* 'uznać coś za wstętność' (Dal), ukr. dial. *брѣзгати чимось* 'gardzić czymś'. ~

brěskati: ~ czes. dial. zach.-moraw. *brěskat mléko* 'mieszać mleko z wodą, fałszować' (Bartoš DSM). ~

Perf. **brězgnōti** : **brězgnōti**: ~ cs. *обрѣзгнати* : *обрѣзгнати* 'skisnąć, skwasnieć, o płynach', strus. *обрѣзгнōти* : *обрѣзгнōти* 'ts.', ros. dial. *обрѣзнуть* 'skisnąć, o mleku', ukr. dial. *набрѣзнути* : *набрѣзнути* 'skisnąć', *набрѣзлий* 'skisły, o mleku'. ~

Por. 1. czes. *brěžděti* 'stawać się błotnistym, rozmiękać', ros. dial. *брѣзжиться -ится* 'psuć się, kisnąć' (SRNG);

2. derywaty wsteczne: ros. dial. *брѣзга -и* : *брѣзга -и* 'obrzydzenie', 'człowiek brzydzący się jedzeniem' (SRNG).

Denominativum od *brězgъ* : *brěskъ*, o budowie zob. s. 46—7. *R.L.* — *W.B.*

brězgati 2. (se) *brězgajo* (*brěždžō*) : **brěskati 2. (se)** *brěskajo* 'zaczynać świtać (o pierwszym blasku dnia)'

brězgati (se): ~ stpol. wg Słownika stpol. *brzazgać się* 'świtać, dilucescere' (1 zapis z XV w. w formie *brzesdzye sya swyta*, por. Brückner AslPh XII 143), dial. *bryzga, bryzgo* 'świta' (Dejna AGK m. 756), połab. *brezd'ojē* 3 sg. praes. (**brěžžaje*) 'dnieje' (Lehr-Splawiński — Polański SE 52), śla. dial. *brizgac, brizgac se* 'ts.' (Buffa Dlhá Lúka);

ros. dial. *брѣзгать брѣзжем* 'świtać', SRNG (postać infinitiwu wtórna z -ž- analogicznym do praes.). ~

brěskati (se): ~ czes. tylko z pref. rzadkie *rozbrěská, rozbrěská se* 'nastaje dzień, świta' (SSJČ);

śle. rezjańskie *brěckati se -a se* 'ts.' (Pleteršnik). ~

Por. sprowadzające się do *brěsknōti* : *brězgnōti*: pol. dawne *obrzasknąć* 'rozjaśnić się brzaskiem', z XVIII w. skoro zorza dnia *obrzaskła szara* 'ts.' (L.), dial. zaświtało i na dzień *bryznęło* (Karłowicz SGP: Lubelskie), czes. rzadkie *rozbrěsknouti (se) rozbrěskne (se)* 'rozblysnąć, zaświecić się; rozednieć, zaświtać; rozświecić, oświecić coś' (u Jungmanna *zabrěsknouti* 'zaczynać świtać'), dial. moraw. *prěbrěsknūt* 'przeblysnąć, zaświecić (np. o słońcu przeświecającym przez obłoki)', śla. *rozbrěsknūt sa* 'ts.' (Kálal), śle. *brėgniti* 'zaświtać' (Bezlej ES poskusni zvezek 10), rus.-cs. XIII w. *пробрѣзгнōти* *пробрѣзгнōу* 'zaświtać' (Srezn.; por. u Miklosicha LP *пробрѣзгнати*).

Derywat denominalny od *brězgъ* : *brěskъ*, o budowie zob. s. 46—7. Postać *brězgati (se) brěždžō* jest być może śladem starego czasownika odpierwiastko-

wego, za czym wydaje się przemawiać również forma *bręždżati bręždżō* (zob.).
 Por. lit. *brėkšti brėkšta brėško* 'świtać'. R.L. — T.Sz.

bręgnōti zob. **bręgati 1**

bręgz̄ 1. bręga : bręsk̄ 1. bręska 'przedświt, rozwidnianie się, początek świtu, diluculum'

bręgz̄: ~ stpol. XV—XVII w. *brzazg*;

strus. XVI w. *bręgz̄*, ros. dial. *bręgz̄ -a* (Dal, SRNG, Vasmer REW I 120). ~

bręsk̄: ~ pol. od XVI w. *brzask* (stąd ukr. prowinc. u Żel. *brяск*, Richhardt PLU 37), w XVII w. też 'blask', dial. np. kasz. *brąsk*, *brąsk* (Lorentz PW), dial. także *brysk* (Karłowicz SGP: Wlkpol.: z dyspalatalizacją *r* jak np. w pol. *bręchać : brzechać*), czes. poet. *bręsk*, stczes. XIV w. *bręzk*, ślą. poet. rzadkie *bręsk* (też u Kálala);

ślę. dial. rezjańskie *bręsk* (Pleterśnik). ~

Por. z pref.: stczes. *zábřezh*, XIV w. *na zábřezdě* 'o świcie, diluculo' (Flajshans Klaret), scs. Zogr. Mar. *прорезгъ*, cs. też *порезгъ*, strus. *прорезгъ* (Srezn.), maced. *nobreze* (MRS), pol. *rozbrzask*, czes. *rozbręsk*, *zábřesk*, stczes. *zábřeska* (Flajshans l. c.), ślą. *rozbręsk*, cs. *прорезскъ*.

Brak dokładnych odpowiedników. Najbliższe nawiązania w bałt.: lit. *brėškis*, *brėška* 'świtanie, brzask' (LKŻod.), *brėkšta* 'świt', *brėkšti* 'świtać', por. też stind. *bhrđjate* 'blyszczy', *bhrđj*- f. 'blask', *bhrđjas*- n. 'ts.; blyszczenie'. Co do oboczności *-sk-* : *-zg-* zob. Shevelov PS 367—8.

Trautmann BSW 37, Fraenkel LEW 55, Mayrhofer KEWA II 529—30, Pokorny IEW 139, Vaillant GC III 397, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 150.

R.L. — T.Sz.

bręgz̄ 2. bręga : bręsk̄ 2. bręska, obręgz̄ : obręsk̄ zach. 'przykry, cierpki smak'

bręgz̄: ~ pol. z XVIII w. (L. stąd SWil.) *brzazg* 'przykry, cierpki smak trunku'. ~

bręsk̄: ~ pol. wyjątkowe *brzask* 'cierpki, przykry posmak' (tylko L. w objaśnieniu hasła *obrzązg*), z L. u Jungmanna i Kotta czes. *bręsk* 'ts.'. ~

obręgz̄: ~ pol. XVII—XVIII w. *obrzązg* 'przykry, cierpki smak trunku' (już w XVI w. u Mącz. np. 416 d/5 s. v. *stipticus* adi. *obrzązny* obrzask w sobie mający albo zatykający, zapiekający), dial. *obrzyzg* (< *obręzg*) 'zakwas w mleku' (Karłowicz SGP z Litwy; por. z Mazowsza *obrzązgowaty smak* 'drapiący w gardle'). ~

obręsk̄: ~ pol. od XVI w. *obrżask* 'przykry, cierpki smak trunku', u Mącz. np. 421 c/22 przykre kosztowanie *obrżask* czyniące, od których zwłaszcza język cierpie; s. v. *stipticus* 424 b/19 zapiekający *obrżask* w sobie mający, zatwardzający (stąd, z L., czes. u Jungmanna i Kotta *obręsk* 'cierpki smak'), dial. *obrżask* 'smak w ustach nienaturalny i wstrętny' (Karłowicz l. c. z Augustowa). ~

Brak dokładnych odpowiedników ie. Najbliższe głosowo i znaczeniowo norw. *brisk* 'gorzki smak', *brisen* 'gorzki, cierpki' (ie. **bhrisgo-*). Pokorny IEW 172 uważa ie. **bhroisgo-* (> słow. *bręsk̄*): **bhrisgo-* 'gorzki (o smaku)' za rozszerzenie ie. **bhrēi-* 'ciąć', do którego należy psł. *bridzki* (wyrazy te łączył z psł. *bręgz̄* Mikkola Balt. Slav. 35). Pierwotne znaczenie byłoby więc 'ostrzy smak' > 'przykry, cierpki smak'.

Berneker SEW I 85—6, Wood KZ XLV 61, Vasmer REW I 121.

R.L. — T.Sz.

brzędzati *brzędżo* 'zaczynać świtać (o pierwszym brzasku dnia)

~ stpol. *brzeżdżec* 'dnieć, świtać' (Reczek SDP 31), czes. dial. moraw. *brzędět* 'switać' (Bartoš DSM);

śl. *brzędzi breži* 'switać', dial. doleńskie *brzędzi -i* 'ts.' (por. solnce za goro brezi), *brzędzi -i* 'ts.'. ~

Może ślad pierwotnego czasownika stanu **brzędg-ėti* **brzędg-i-*. Za istnieniem czasownika odpierwiastkowego wydaje się przemawiać stpol. *brzędże* i ros. dial. *брѣзжем* (zob. s. v. *brzędgati*). T.Sz.

brzędziti się *brzędżo się* : **brzędziti się** *brzędżo się* pln. 'zaczynać świtać (o pierwszym blasku dnia)

brzędziti się : ~ stpol. już w XIV—XV w. *brzędzyc się* 'switać, dnieć', *brzędzenie* 'brzask, świt', dial. *bryzzy se* 'zaczyna świtać' (Dejna AGK m. 756), *bryzdy się* 'swita, dnieje' (Mipol., Śląsk), śląskie *bryzdy się* (o -r- zob. *brzędg* : *brędka*) 'ts.' (Zareba Siołk.), z Lubelskiego *bryzdy się* 'błyszczeć', stczes. XV w. *brzędziti się -zd'u się* 'switać, dnieć' (Gebauer Sl.; wg Machka ES² 72 raczej *brzędziti się*), dziś dial. *bryzdit se*, *bryjdit se* *bryjdt se* 'ts.' (Kubín Kladsko, Hruška DSCh), śl. *brzędzi sa* 'ts.';

ros. *брѣзжумь* 3 sg. *брѣзжум* 'ts.', *брѣзжумся* 'ts.', dial. *брѣзжумся* 'ts.' (SRNG). ~

brzędziti się : ~ stpol. XVII w. (u Kn. s. v. *brzask*) *brzeszczy się* 'switać, dnieć' (z Kn. u L.). ~

Por. też z pref., np.: czes. dial. *rozbrzędit se* 'rozednieć, zaświtać', śl. *rozbrzędit sa*, *zabriedit* (sa) 'ts.', dial. *zbrzędit sa* 'ts.' (Kálal), też należące do innej koniugacji: pol. dial. *rozbrzędza się* 'swita, dnieje', czes. dial. moraw. *rozbrzęd'ovat sa* 'switać' (Bartoš DSM), w innych dial. np. *rozbrzędivat se*, *rozbrzęd'ovat se* 'ts.' (Machek l. c.).

Denominativum od *brzędg* : *brędka*, o budowie zob. s. 57. R.L. — T.Sz.

brięć *brięca* dial. pld. i wsch. 'narzędzie do cięcia, zwłaszcza nóż do golenia, novacula'

~ sch. dial. *brięć* m. 'brzytwa' (RSAN, od XVIII w. RJAZ), es. *брияч* m. 'ts.', bułg. dial. zach. i pld. *брияч* m. 'ts.' (Mladenov BTR, Mladenov Vidin 211, BDial. V 158, BER I 79; z bułg. rum. *brici* 'ts.', Mihăilă Impr. 44), maced. *брияч* m. 'ts.' (już w XVI w., Giannelli Lex. Macéd. XVI 35, też dial. Małecki SW: *brięć brięcuvi*);

strus. już w XI w. *брияч* m. 'brzytwa', ukr. dial. *брияч -ча* 'ts.' (Żel., Hrinčenko), *брияч*, *брияч⁽¹⁾*, *брияч* 'ts.; nóż, np. ostry nóż zrobiony z obłomka kosy' (KDA m. 157, s. 212—3, o zasięgu wyrazu Dzendzelivskij Zakarp. II m. 224, UZLP 26). ~

Por. czasowniki denominalne: sch. dial. od XVII w. *brięćiti brięćim* 'golić', 'skrobać; ścierać, ocierać' (Vuk, RJAZ, RSAN, Elezović Kos.-Met.: *brięćiti brięćim*), bułg. dial. *брияча -чуу* : *бриячим* : *бриячем* 'golić; kosić' (Gerov, Mladenov BTR, Vŕglenov BEz XIII 258, BDial. I 243, II 71, 132), maced. *бриячу* 'golić', przen. 'zdzierać, obdzierać', dial. *brięćini* 'golenie' (Małecki SW).

Nomen instrumenti do *brięćiti*, o budowie zob. s. 102. R.L. — T.Sz. — W.B.

bridėti *brid'ę* pld. 'być ostrym, piekącym, palącym, zwłaszcza o jedzeniu, zapachu'

~ śl. *bridėti -dım* 'być ostrym', 'piec, palić, o jedzeniu, zapachu, ranach', sch. od XVI w. *bridjeti -dım* 'świerzbieć, swędzieć, piec', 'ciąć, siec, o wietrze', dial. 'pękać' (RSAN), bułg. dial. zach. *бруді* 'wyczuwa się lekką chropowa-

tość pod palcami przy dotykaniu tkaniny' (BDial. I 243), 'dmie, tnie, o ostrym wietrze' (BER I 78, BDial. II 71). ~

Por. stpol. XV w. niepewne *brzydzieć* 'zachowywać się niedorzecznie'.

Denominativum od *bridz*, o budowie zob. s. 47. R.L. — T.Sz.

briditi *brid'o* 'ostrzyć', 'brudzić, zanieczyszczać', 'czynić wstrętnym, budzić wstręt', pln. **briditi** sę 'odczuwać wstręt, odrazę'

briditi: ~ pol. dziś przestarz. i dial. *brzydzieć brzydę* 'czynić coś wstrętnym, budzić wstręt', stpol. XV w. *nie brzydzi* 'non horret' (por. stpol. XV w. *brzudzić* 'brzydzieć się, mieć wstręt'), XVI—XVII w. *brzydzieć* 'budzić w kimś wstręt do czegoś, obrzydzać; czuć wstręt', dial. także 'brudzić, zanieczyszczać, oddawać kał' (Karlłowicz SGP: Kujawy), czes. rzadkie *bríditi -dím* 'psuć; partaczyć', przestarz. też 'niepokoić, przerażać' (Jungmann), sła. *bridit' -dím* 'psuć', 'brudzić, brukać';

sła. *briditi -dím* 'ostrzyć';

ros. dial. *брудить : брудить* 'swędzić, świerzbiec' (SRNG), ukr. dial. od XVIII w. *брудити -дичи -дичу* 'wywoływać odrazę, budzić wstręt' (Żel., Hrinčenko), brus. *брудзіць -дичу -дичу* 'szpecić, czynić brzydkim', dial. 'brudzić, paćkać'. ~

briditi sę: ~ pol. od XV w. *brzydzieć się* 'odczuwać wstręt, odrazę' (też dial. np. kasz. *brężac są* Lorentz PW), stpol. też 'ulegać chorobie morskiej', czes. dial. laskie *bríditi' se* 'odczuwać wstręt, odrazę', moraw. 'wariować (ze strachu)' (Bartoš DSM), sła. *bridit' sa* 'odczuwać wstręt, odrazę' (też dial. Buffa Dlhá Lúka);

ukr. od XVI w. *брудити* 'odczuwać odrazę, wstręt', brus. dial. *брудзіцца* 'ts.' (Nosovič); z brus.: lit. *bridytiš* 'odczuwać wstręt' (Fraenkel LEW 59). ~

Por. strus. XIV w. *бридати -длю* 'ściągać usta cierpkim smakiem'.

Denominativum do adi. *bridz*, o budowie zob. s. 57. Por. należące tu może łot. *bridēt -žu* 'karcić, łąjać; ostrzegać; dręczyć, dokuczać', *bridināt* 'karcić, łąjać; ostrzegać' (Endzelin — Mühlenbach I 333, inaczej o wyrazach łot. Jēgers ZslPh XXVII 89—93). R.L. — T.Sz. — W.B.

bridz *brida brido* 'ostrzy, tnący', 'cierpki, nieprzyjemny, o smaku', 'wstrętny, odrażający'

~ sła. dial. *brid* (nieodmienne adi.) 'brudny; odrażający, wstrętny';

sch. wyjątkowe w XVIII w. u Kavanjina *brid* 'ostrzy, cierpki, o smaku; srogi, surowy' (RJAZ);

strus. *бридыи* XI w. 'surowy, srogi'. ~

Por. substantiva powstałe na gruncie poszczególnych języków słow.:

1. *bridz* (o budowie zob. s. 58—59): pol. dawne XVII w. (u Potockiego) *brzyd* 'brzydota, zło, ohyda', sła. *brid* 'brud, nieczystość; obrzydzenie'; sch. *brid -da* 'krawędź, ostry kant; ostrze; grzbiet góry, grań', dial. 'klucie, świerzbienie; ostra zima' (RJAZ, RSAN); ros. dial. *бруд -да* 'dym', *бруд -да* 'dym, czad, swąd; upał w powietrzu; brud' (Dal, SRNG), ukr. dial. *бруд -ды* 'coś wstrętnego, odrażającego, brudnego' (Żel., Hrinčenko), *бруд -да* 'wstrętny, obmierzły człowiek', brus. dial. *бруд -ды* 'brud; gorycz fermentujących substancji' (Nosovič), 'czad' (Jurčanka Mscisl.);

2. *brid'z* (o budowie zob. s. 80—1): ros. dial. *брыж -жа* 'ostrzy brzeg, kant' (SRNG: Smoleńsk), brus. *брыж -жа* 'ostrzy koniec, kant' (Nosovič);

3. *bridz*: pol. dial. *brzydź*: *brydź* f. 'brzydota, coś brzydkiego, wstrętnego', *brzydź* też 'brzydali' (Karlłowicz SGP), sła. dial. *brid* f. 'brud, nieczystość' (SSJ, Kálal); sch. rzadkie *brid -di* 'krawędź, ostry kant' (stąd sła. *brid -d*;

'ostra krawędź' Plet.: z Cigali), 'ostrze', 'grzbiet góry, grań' (RSAN); ukr. dial. *brudъ* f. 'coś odrażającego, wstrętnego; wstręt, ohyda' (Żel., Hrinčenko);

4. *brida* (o budowie zob. 59—61): pol. dial. *brzyda* 'brzydota' (Karłowicz SGP); sło. *brida* 'jakiś ptak' (Plet.); ros. dial. *brúda* = *brud* (SRNG), *brúda* m. i f. 'dokuczliwy, natarczywy człowiek' (Dal, SRNG), ukr. dial. *brúda* 'obrzydliwy, ohydny człowiek', brus. *brudá* 'ktoś odrażający, łajdak, brzydal', dial. *brúda* 'ohyda, coś wstrętnego; łajdak, niekzemnik' (Nosovič);

5. *bridostъ*: pol. dial. *brzydost* 'obrzydliwość; człowiek bezwartościowy, niepoń' (Karłowicz SGP); es. *бридость* 'cierpkość; ostrość; surowość, srogość; odraza, brzydota', w XIV w. (Kronika Manasa) 'gorycz' (BER I 78); strus. od XI w. *бридость* 'cierpkość, gorycz; srogość', brus. dial. *brúdacъ* 'paskudztwo, coś wstrętnego; podłość';

6. *bridota*: pol. od XVIII w. *brzydota* 'szpetota', 'coś szpetnego, brzydkiego', dial. kasz. *břadota* 'ts.' (Lorentz PW), sła. dial. *bridota* 'ohyda', 'odrażający, brudny człowiek' (Kálal); ukr. rzadkie *brudóma* 'obrzydliwość, wstręt; szpetota', brus. *brudóma* 'coś wstrętnego, paskudztwo', 'ohyda, podłość', m. i f. 'ktoś wstrętny, obrzydliwy' (BRS);

7. ukr. dial. *bruditi* -*diá* 'wstrętny, obrzydliwy człowiek' (Hrinčenko).

Od *briti* *brjъ*, z suf. -*ds*. Podstawowe znaczenie 'tnący, ostry', stąd 'ostrzy, cierpki, nieprzyjemny, o smaku' > 'budzący odrazę, brzydki' (o rozwoju znaczenia Sławski JP XXXI 158—60).

Berneker SEW I 86, Sławski SE I 47, Vaillant BSL XXI 44, Pokorny IEW 166—7, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 215, Skok ER I 209.

R.L. — T.Sz. — W.B.

bridъкъ *bridzka* *bridzko* 'ostrzy, acer', 'cierpki, gorzki, niesmaczny, acerbus', 'wstrętny, odrażający, szpetny, brudny'

~ pol. od XV w. *brzydki* 'bardzo nieładny, foedus, turpis', stpol. XV—XVI w. też 'budzący niechęć, obrzydzenie', 'przykry, cierpki, kwaśny, surowy, severus', dial. śląskie 'brudny', kasz. *bředki* 'brzydki, szpetny; zły, niemoralny; brudny' (Syeha SK), dłuż. dial. *bridki* 'szpetny, odrażający', 'miękkawy, weichlich', głuż. *bridki* 'szpetny, odrażający', 'mdły, o zapachu', czes. *břitký* 'ostrzy' (już stczes.), przen. 'bystry', przestarz. *břidký* 'odrażający, wstrętny, brudny' (już stczes.), stczes. też 'okrutny, sprawiający cierpienie; nieprzyjemny, przykry; szpetny, wstrętny', dial. *břidký* 'tłusty, o mięsie; odrażający, wstrętny' (Bartoš DSM), sła. *britký* 'ostrzy, wyostrzony', 'bystry, zjadliwy', 'silny, okrutny', *bridký* 'odrażający, wstrętny', dial. też 'gruby, obrzydliwie duży' (Kálal);

sło. *bridek* -*dka* -*dko* 'ostrzy, tnący', 'gorzki', sch. od XIV w. *bridak* -*tka* -*tko* 'ostrzy, dobrze tnący', 'szybki, gwałtowny, przenikliwy', 'zjadliwy, zły, srog', od XVI w. *brítak* 'ostrzy', scs. *бридъкъ* 'ostrzy' (Supr.), es. też 'cierpki; srog', o chorobie; wstrętny, odrażający', maced. *brumok* 'ostrzy; złośliwy, zjadliwy';

strus. *бридъкъми* 'cierpki, kwaśny, gorzki' od XI w., 'surowy, srog', ros. dial. *brúdkui*: *brúdkoi* 'ostrzy, dobrze tnący', 'przenikliwy, chłodny, o wietrze', 'wstrętny, ohydny, obrzydliwy', *brúdkui*: *brúdkoi* też 'cuchnący, śmierdzący dymem, czadem' (SRNG); ukr. *brudkii* 'szpetny, odrażający' (od XVI w., Tymčenko), dial. *brumkii* 'ostrzy, dobrze tnący' (Żel.), brus. *brúdk* 'szpetny, nieładny; wstrętny; brudny', dial. też 'niesmaczny, o piwie' Nosovič, 'pełen swądu, zaduchu' Jurčanka Mscisl. (z brus.: lit. *brítikùs* 'okropny, szkaradny', Fraenkel LEW 59). ~

Por. powstałe na gruncie poszczególnych języków słow.:

1. *brid-ona* (zob. *brida*): pol. wyjątkowe XVIII w. *brzydny* tylko comp. *brzydniejsza* 'brzydsza, gorsza' (L., SW); śle. *briden -dna* 'ostry; gorzki', sch. *bridan -dna* 'bojący, bolesny' (RSAN, RMat.), XVIII w. 'srogi, surowy', 'urwisty, stromy' (RJAZ); ros. dial. *бpудно* adv. 'wstrętne, obrzydlawie' (SRNG), ukr. dial. *бpудно* adv. 'ts.' (Hrinčenko), brus. dial. *бpудны* 'wstrętny, ohydny' (Nosovič);

2. abstractum *bridzkość* (por. *bridost* s. v. *brida*): pol. *brzydkość* 'brzydota, szpetota; coś nieładnego, szpetnego', stpol. XV—XVI w. 'uczucie wstrętu; rzecz brzydka; zgroza, klęska; nudności, wymioty, choroba morska', czes. rzadkie *brítkost* 'ostrość; zjadliwość', stczes. od XV w. *brídkost* 'ostrość; brzydota, nieczystość', śla. *brítkost* 'ostrość'; śle. od XVI w. *bríd-kôst* 'gorycz; strapienie, smutek; niepokój, trwoga, strach', sch. od XVI w. *brít-kôst* 'ostrość; wyrazistość' (RSAN), 'surowość'; ukr. *бpудкiсть -кocтi* 'ohyda, wstręt, brzydota, szpetota' (od XVI w., Tymčenko), brus. *бpудкacыя* 'brzydota, szpetota; niegodziwość, nieprzyzwoitość', dial. 'brud, nieczystość; nieprzyjemny smak' (Nosovič).

Od adi. *brida*, z suf. *-ka*. W poszczególnych językach słow. możliwe też nawiązania do verbum *briditi*, *briděti*. Por. lit. *bridùs* 'stary, zły' (LKŽod.).

Berneker SEW I 86, Sławski SE I 47, Vasmer REW I 123, Vaillant BSL XXXI 44, Skok ER I 211. R.L. — T.Sz. — W.B.

brila zob. **bryla**

brinъ *brina* zach. i pld. (część zach.) 'jakieś drzewo iglaste, krzew iglasty: modrzew, Larix, jałowiec, Juniperus'

~ pol. dial. śląskie *brzyn*, *brzym -ma* 'modrzew' (asymilacja *b-n > b-m*; o zasięgu MAGP XI m. 549, Małecki — Nitsch AJPP m. 311, Zareba AJŚ II m. 210), czes. dial. moraw. *břím -ma* 'ts.' (Bartoš DSM, Kott Dod. DSM, Gregor Slav.-buč.), łaskie i śląskie *břem -ma* 'ts.' (Lamprecht Opava), dial. moraw. też w postaciach wykolejonych np. *dřín*, *dřeň*, *zadržně*, *dřenka* (Bartoš DSM, Machek ES² 73: pod wpływem *dřín*, psł. *dernō*);

śle. *brin brina* 'jałowiec' (Plet., SSKJ), 'modrzew, Larix meleze' (Skok ER I 211), dial. *brinj* 'jałowiec', sch. dial. *brin -na* 'ts.' (RSAN), czak. *brin -ina*: *brinj* 'ts.'. ~

Por. 1. śle. *brina* (: *brinja*) 'drzewo iglaste; jałowiec', dial. goreńskie 'świerk', rezjańskie 'sosna' (Plet., SSKJ, Slav. Leks. 207), sch. dial. *brina* 'jałowiec' (RSAN), 'świerk, picea' (Nitsch WP II 122);

2. coll. z suf. *-tje*: śle. od XVI w. *brinje* 'jałowiec, krzew jałowca', sch. dial. *brinje* 'jałowiec', czak. 'jagody jałowca', też NM *Brinje* (Skok l. c.);

3. z suf. *-zka*: pol. dial. śląskie *břimka* 'modrzew' (Olesch Sankt Annaberg), stczes. XIV w. *břienka* 'jałowiec', u Jungmanna *břínka* 'ts.'.

Zmienność postaci i zasięg geograficzny przemawiają za pożyczką z przedie. substratu, zob. Machek LP II 155, ČSR 36—7, ES² 73 (łączy z gr. *πρῖνος* 'gatunek dębu, Quercus ilex'), Bezlaj Eseji 100, Skok ER I 211. — Mało prawdopodobne próby nawiązania do *briti* (Berneker SEW 86) czy wyprowadzania z germ. (Moszyński PZJP 44). R.L. — T.Sz. — F.S.

briti *brjjo* pld. i wsch. 'ścinać ostrym nożem włosy, zarost, golić, tondere, radere', partic. praet. pass. *brits*

~ śle. *briti brjjem* 'golić' (od XVI w., też dial., np. rez. Slav. Leks. 208), 'ostro wiać', norce *briti* 'dokazywać, stroić żarty', dial. *bríti se* 'zrzucać sierść,

pióra, liście' (Plet.), sch. od XVI w., dziś ludowe (RSAN) *br̃iti br̃ijēm* 'golić' (też czakaw. *br̃it* 'ts.' Petleva Etimologija 1967, 175, Skok ER I 209), w języku liter. i większości gwar zastąpione przez iterativum *br̃ijati br̃ijēm* (od XVI w.), dial. czarnogórskie *br̃ivati -vam* 'ts.' (RSAN), dawne też 'ciąć, strzyc, dobrze ciąć, o szabli; kosić; ostro wiać' (RJAZ), partic. praet. pass. *br̃it*, cs. *брити бритъ* 'tondere' (Miklosich LP), *брити сѧ* XII w. 'golić się' (SJS), bułg. dial. *бр̃ія* 'golić' (Gerv, Vŕglenov BEz XIII 258), partic. praet. pass. *бр̃ит* (Gerov);

strus. *брити брию* : *бр̃ю* 'golić', *бр̃итса* tylko 3 pl. *бр̃ютса* 'ścinać sobie włosy brzytwą na ciele' (Srezn.), ros. *бр̃ить бр̃ею бр̃еишь*, partic. praet. pass. *бр̃итый* 'golić', dial. *бр̃ить бр̃ею бр̃еишь* : *бр̃ою бр̃оеишь* 'ts.', 'strzyc włosy, strzyc sierść', 'zbierać śmietaną z mleka', 'drapać się', 'świerzbiec' (SRNG, SRSO, Słowarъ Rjazan.), z ros. fińskie dial. *br̃ied'ie*, *br̃iedidä*, *br̃eida* 'golić' (Kalima SLO 64), ukr. *бр̃ити бр̃ію бр̃іци*, partic. praet. pass. *бр̃итий* 'golić', przen. 'ostro ganić, łajać', brus. *бр̃иць бр̃ію бр̃іци* 'golić', dial. też przen. 'łajać, wymyślać' (Jurčanka Mscisl.). ~

Nowsze zapożyczenia (Machek ES² 74): czes. przestarz. *br̃iti br̃iju* 'golić' (Přir. slov., też Kott Dod. DSM), śl. *br̃it* 'ts.' (Kálal z M. Hodžy).

Najbliższe stoją: stind. *bhr̃ind̃iti* 'uszkadza', awest. *pairi-br̃iñanti* 'obcinają wokoło', śrirań. *br̃it* 'odecięty', nper. *burr̃idan* 'ciąć', *bur̃ida* part. pass. < **br̃ita*-, trackie βρ̃ίλων 'golarz'. Do ie. *bhr̃ēi* : *bhr̃i* 'ciąć czymś ostrym' (< *bherzob. borti*). — W słow. nastąpiła specjalizacja znaczenia 'ciąć' > 'ciąć włosy, zarost, golić'.

Rozwadowski WP II 119, Berneker SEW I 94, Mayrhofer KEWA II 532—3, Vasmer REW I 122, Kuryłowicz AI 123, Pokorny IEW 166—7.

R.L. — T.Sz. — F.S.

britva 'przyrząd do cięcia, nóż, zwłaszcza ostry nóż do golenia, novacula'

~ pol. od XIV w. *brzytwa* 'novacula', stpol. XVI w. też 'nóż' (Reczek SDP), dial. także *brzytew -twy* 'novacula' (np. Kucala PSM), kasz. *br̃etāv -tve* : *br̃etva* (Lorentz PW) : *br̃etōa -tve* (Sychta SK) 'ts.', dluž. *br̃itva* : *br̃itwej -tve* 'ts.', stduż. *br̃itej -tve* 'ts.', głuż. *br̃itej -twje* 'ts.', czes. od XIII w. *br̃itva* 'ts.', śl. *br̃itva* 'ts.' (też dial. Sipos Bükk-Gebirge), u Kálala także 'nożyk', dial. *br̃itef -tvi* 'novacula' (Buffa Dlhá Lúka);

śl. *br̃itva* 'novacula' (od XVI w.), dial. zach. 'składany nóż kieszonkowy, scyzoryk' (Plet., SSKJ, Slav. Leks. 208: Rezja) : *br̃itev -tve* 'novacula' (też dial. Tominec Črni vrh), u Plet. także wyjątkowe 'golenie', dial. *br̃itvo* n. 'novacula', sch. od XV w. *br̃itva* 'novacula', 'ostry nóż' (RJAZ), dial. też 'kieszonkowy nóż składany, zwykle krzywy' (Vuk, Elezović Kos.-Met., RSAN), scs. *бр̃итва* 'novacula', bułg. *бр̃ітвѧ* 'ts.', dial. 'nóż kieszonkowy' (Gerov, BER I 79, Stojkov Banat, Vŕglenov BEz XIII 258);

strus. już XI w. *бр̃итва* 'novacula', ros. *бр̃ітвѧ* 'ts.', dial. 'wielki ostry szeroki nóż do czyszczenia skóry' (Dal, SRNG), ukr. od XV w. *бр̃ітвѧ* 'novacula', dial. też *бр̃ітвѧ* : *бр̃ітвѧ* 'ts.' (Dzendzelivskýj Zakarp. II m. 224, o zasięgu w gwarach też Dzendzelivskýj UZLP 25—6), brus. *бр̃ітвѧ* 'ts.' (z pol. lub brus.: lit. *br̃itvā* 'novacula' Fraenkel LEW 59). ~

Denominalne czasowniki: sch. dial. *br̃itviti -vīm* 'golić; obgryzać liście, o kozach; głądzić; kłamać' (RSAN); strus. XVI w. *бр̃итвити* 'golić', ukr. dial. *бр̃ітвѧти -вѧю -вѧци* 'ts.' (Żel., Hrinčenko).

Nomen actionis (por. śl. *br̃itev* 'golenie') > nomen instrumenti do *br̃iti*.

R.L. — T.Sz. — W.B.

britz *brita* dial. 'wsch. i czes. 'ostrze', 'coś uciętego, odciętego'

~ czes. książkowe *břit -ta* 'ostrze' (SSJČ);

ros. dial. *брум -ma* 'dolna część snopa; górna część snopa' (Dal), ukr. dial. *брум* m. 'kawałek materiału, z którego zeszyta jest halka' (Żel.). ~

Por. 1. ukr. dial. *брумь* f. 'ostrze' (Żel.);

2. bułg. dial. *брума* 'nóż kieszonkowy, scyzoryk' (Mladenov Vidin 211), ukr. dial. *брума* 'plótno, płachta' (Hrinčenko).

Denominalny czasownik: czes. u Jungmanna *břítiti -tím* 'ostrzyć', bułg. dial. *брумим (ce)* 'golić (się)' (Mladenov Vidin 211, Vьglenov BEz XIII 258).

Zapewne pierwotne abstractum do *briti*. Pierwotne znaczenie 'cięcie', stąd 'to, co tnie, ostrze': 'to, co zostało ucięte'. R. L. — T. Sz.

broditi *brod'g* 'chodzić grzęznąć, chodzić z trudem przez wodę lub teren bagnisty; chodzić powoli, włóczyć się, wałęsać się', 'przechodzić przez wodę w płytkim miejscu, vado transire', 'powodować, że ktoś, coś brnie'; dial. zach. i pld. 'mącić, mieszać', pld. i wsch. 'burzyć się, fermentować'

~ pol. od XV w. *brodzić brodzę* 'chodzić, brnąć po wodzie, błocie, przez piasek, trawę itp.', stpol. *brodzić wodę* 'przebywać w bród, vado transire', w XVI w. też 'pograżać się, tonąć; zagłębiać się, zapuszczać się (w sensie umysłowym)', dial. 'mieszać, mącić' (Karlówicz SGP: z okolic Łukowa, Nitsch DPS), kasz. *brożac* 'brnąć; snuć się (o dymie, mgie)' (Lorentz PW), sli. 'wlec się ociężałym krokiem', dluž. *broziš brožim* 'brnąć, vado transire', *stynco broži* 'słońce ma otok', głuż. *brodzić brodzu* 'chodzić po wodzie, błocie; wałęsać się, włóczyć się', czes. *broditi brodim* 'pławić, kąpać (konie, bydło)', rzadko 'wałęsać się, włóczyć się', *broditi se* 'chodzić po wodzie, błocie', stczes. od XIV w. *broditi brozu* 'ts.; brnąć w czymś' (dziś dial. moraw. Bartoš DSM), dial. wałaskie *smích mu v očoch brodiš* 'igrał' (Bartoš DSM), pld.-wsch. 'przeszkadzać, bruździć' (Kubín Kladsko), sła. *brodit' brodim* : *brodit' sa* 'chodzić po wodzie, błocie, przechodzić przez wodę, głęboki śnieg', *brodit'* 'pławić (np. bydło)';

sła. *bródti bródim* (u Plet. *bródti bródim*) 'chodzić po wodzie, błocie, binać' (od XVI w.), 'chodzić bez celu, błąkać się; grzebać w czymś' (też dial. góręńskie, krańskie), przest. 'pływać, żeglować', dawne 'przewozić, przeprowiać', dial. 'pluskać, paćkać (np. przy jedzeniu); mącić (np. wodę)', sch. od XV w. *bródti bródim* 'płynąć statkiem (od XVI w.); poruszać się, płynąć, przemijać', od XV w. 'przechodzić lub przewozić przez wodę, vado transire', dial. 'brnąć przez coś; płynąć (o rzece)' (RSAN), cs. *бродити бродж -диши* 'przechodzić, przeprowiać się, transire', bułg. *брóдя брóдиши* 'błąkać się, wałęsać się', dial. 'vado transire; szukać; fermentować' (Gerov, Mladenov BTR), maced. *броду* 'vado transire; pływać, płynąć na statku; błąkać się, wałęsać się';

strus. *бродити брожю* 'vado transire', *бродитися* 'ts.', ros. *бродить брожю* *брóдиши* 'tulać się, włóczyć się; chodzić powoli, lazić; łowić ryby niewodem; fermentować', *дыру бродить* 'przebijać dziurę', dial. też 'chodzić po wodzie, błocie, wysokiej trawie' (Dal, SRNG, Slovarь Rjazan.), *бродить брод* 'wydeptywać lub wykaszać ścieżkę w zbożu, trawie przed koszeniem', *луга бродить* 'делить по душам, пролагая по траве бродом тропу' (Dal, SRNG), *бродиться* 'chodzić po wodzie, błocie; paprać się, ciapać się; łowić ryby niewodem' (SRNG), ukr. *бродити броджю брóдиши* 'chodzić po wodzie, błocie, trawie; chodzić powoli, bez celu, wałęsać się; łowić ryby niewodem; fermentować', dawne *бродити* : *бродитися* 'przechodzić w bród' (Тымченко), dial.

bojkow. *brodumu brody* 'ts.' (Slav. Leks. 95), brus. *bradziny bradzny brodziu* 'wydeptywać ścieżkę w trawie; fermentować, burzyć się'. ~

Na pierwotne iter. *brađ'ati* wskazuje stpol. *podbradzać (konia)* 'pławić w wodzie płytkiej' (Cresc. 1549 s. 516).

Czasownik o potrójnej motywacji: iterativum do *bresti brędo* : *bręsti bredę* (stąd znaczenie 'chodzić po wodzie, błocie, grząskim terenie'), causativum do tegoż czasownika (stąd 'powodować brnięcie, chodzenie po wodzie, błocie, grząskim terenie', np. 'pławić'), denominativum od *brodz* (stąd 'przechodzić, przebywać w bród', por. w różnych językach zestawienie *brodz broditi*). O budowie zob. s. 56—7. — Ze znaczenia kauzatywnego zapewne 'macić wodę, mieszać', stąd zaś dial. 'burzyć się (o płynie), fermentować'. — Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. *bradyti bradaū* 'brodzić', łot. *bradīt* : *bradāt* 'ts.; kroczyć, iść; pleść głupstwa'. Por. pln. *brediti* s. v. *bresti*.

Van Wijk AslPh XXXVIII 3.

R.L. — W.B.

brodz *broda* 'płytkie miejsce w rzece lub jeziorze, przez które można przejść lub przejechać, vadum'

~ pol. od XIV w. *bród brodu* 'vadum', stpol. w XV w. wyjątkowe 'miejsce w rzece sztucznie przysposobione do łowienia ryb', XVI—XVII w. 'nurt, prąd, głąb, woda, rzeka', *w bród* 'brodząc; obficie' (od XVI w.), dłuż. *brod -a* 'vadum', głuź. *bród broda* : *-u* 'ts.', czes. od XIV w. (jako NM już w XIII w.) *brod -u* 'ts.; miejsce, gdzie pławi się lub poi bydło', poet. też 'strumień (np. łez, krwi)', śla. *brod -u* 'vadum', przest. *brody* pl. 'mnóstwo, wielka ilość';

śle. *brōd -a* 'vadum, przeprawa' (Pleteršnik, od XVI w.), 'prom, czółno do przewozu przez wodę', dawne XVI—XVII w. 'przystań, port', sch. *brōd brōda* 'statek, łódź' (od XIV w.), 'vadum' (od XIII w.), dial. 'płytkie miejsce przy brzegu rzeki, gdzie się poi bydło, pierze bieliznę itp.; miejsce w jeziorze, gdzie się łowi ryby; miejsce na rzece odpowiednie do budowy młyna wodnego' (RSAN), cs. *brod* 'vadum', bułg. *brod brodam* 'ts.', maced. *brod* 'ts.;

strus. *brod* 'vadum', rus.-cs. u Jana Egzarchy w znaczeniu anatomicznym, ros. *brod broda* 'vadum; przejście, przekroczenie rzeki w płytkim miejscu', dial. też 'przejście po podściółce przez mokre, błotniste miejsce; strumyk; ścieżka w trawie lub zbożu (wydeptana lub wykoszona); ścieżka; rodzaj niewodu' (Dal, SRNG), ukr. od XV w. *brod brody* 'vadum', dial. 'potok, strumyk' (Hrinčenko), *brod* 'nizina na lewym brzegu rzeki' (Polesze 218), brus. *brod brody* 'vadum; ślad w trawie'. ~

Por. inne formacje dewerbalne: śle. *bręsti -ti* 'vadum' (Plet.), stczes. *brístie* 'vadum', *Bříství*, ludowe *Břístev* NM (od XVI w., Profous MJČ I 193—4), ros. dial. *brod* 'брод в озеpe' (SRNG).

Deverbativum do *bresti brędo* : *bręsti bredę*, o budowie zob. s.58—9. Dokładny odpowiednik w lit. *brādas* 'połów ryb' : 'błoto' (LKŽod.), por. też *bradā -ōs* 'bród; wielkie błoto (np. na drodze)'. — W poszczególnych językach słow. wtórne nawiązanie do *broditi*.

Berneker SEW I 86—7, Trautmann BSW 37, Vasmer REW I 174.

R.L. — W.B.

brodzny 'do przebrnięcia, dający się przebrnąć, wymagający brodzenia'

~ głuź. *prebrodny* 'dający się przebrnąć, przejść w bród' (Pfuhl), czes. *brodný* 'ts.;

śle. *brōden* 'odnoszący się do przeprawy; żeglowny', sch. *brōdan* 'żeglowny', 'dający się przejść w bród; odpowiedni do przechodzenia w bród' (RSAN), 'dotyczący statku, okrętu', bułg. *broden* 'odnoszący się do brodu' (BER I 80);

ros. dial. *брѳднѳй* 'płytki, po którym można brodzić; pulchny (o śniegu)' (SRNG), *брѳднѳй нѳмь* 'grząska, błotnista droga; droga pokryta świeżym, sypkim śniegiem' (Dal). ~

Adi. do *broditi brod'q*, *brodъ* z suf. -ъnъ.

R. L. — W.B.

brodъn'ъ *brodъn'a* : **brodъn'a** 2. f. : **bredъn'ъ** *bredъn'a* : **bredъn'a** 2. f. dial. pln. 'rodzaj sieci rybackiej, którą się łowi brodząc po wodzie'

brodъn'ъ: ~ pol. dial. *brodzień* 'mały niewód z matnią lub bez, czworoboczny, podłużny' (Karłowicz SGP);

ros. dial. *брѳдень-дня* 'niewielki niewód ciągniony przez brodzących po wodzie ludzi' (Dal, SRNG). ~

brodъn'a: ~ stpol. w XVI w. u Klonowica *brodnia* 'sieć rybacka sporządzona z łyka', dial. 'sieć rybacka do połowu drobnej ryby' (Karłowicz SGP: z Tyko-cińskiego), por. *zabrodnia* 'ts.' (Cresc. 1549 s. 641, Brückner AslPh XI 123). ~

Z innymi suf. w takich samych znaczeniach: pol. dial. *brodnik* : *brodnjak* (Karłowicz SGP: z Litwy, też u Żeromskiego), kasz. *brodzanka* (Karłowicz SGP); ros. *брѳдник* (Dal, SRNG), brus. *брадник-ника*, dial. poleskie *бродник* (Polesye 166).

bredъn'ъ: ~ ros. *брѳдень-дня* 'niewielki niewód ciągniony przez brodzących po wodzie ludzi', dial. 'rodzaj dużej wierszy' (SRNG), ukr. *брѳдень-дня* 'krótka sieć rybacka' (Hrinčenko), brus. dial. poleskie *брѳден* 'średnia przenośna sieć rybacka' (Polesye 166). ~

bredъn'a: ~ ros. dial. *брѳдня* 'rodzaj sieci rybackiej używanej do połowu w płytkich miejscach' (SRNG), ukr. dawne *брѳдня* 'łowienie ryb przy pomocy ręcznej sieci' (Bilećkyj-Nosenko). ~

Z innym suf. w tym samym znaczeniu: ros. dial. *брѳдник* (Dal, SRNG).

Do *broditi brod'q* i *bresti brъdъ* : *brъsti brodъ*. Uderzają bliskie odpowiedniki na gruncie bałtyckim: lit. *brađinė -ės* 'sieć ciągniona przy pomocy łodzi', *brađinė* : *brađinys* 'sieć ciągniona przez dwu brodzących ludzi', *bridinys* 'ts.', łot. *bradenis* : *bradinis* : *bridenis* 'mała sieć, sieć ciągniona przez brodzących ludzi'. Por. też inaczej zbudowane lit. *bride* 'sieć', łot. *bridzas* 'rodzaj sieci'. — *Brodъn'a* : *bredъn'a* to skonkretyzowane pierwotne nomina actionis (zob. *bredъn'a* : *brodъn'a*, por. ukr. *брѳдня* 'łowienie ryb przy pomocy ręcznej sieci', też lit. *brādas* 'połów ryb') do *broditi* i *bresti*, w których to czasownikach również pojawia się znaczenie 'łowić ryby niewodem brodząc po wodzie': pol. dial. kasz. *brożec* 'zastawiać sieć na węgorze' (Sychta SK), ros. dial. *бредити* : *бродити* 'łowić ryby niewodem w płytkim miejscu' (SRNG), ukr. *бродити* 'ts.'. Por. też inne deverbativa do *bresti* : *broditi*: pol. dial. kasz. *brożka* 'mały niewód do ciągnięcia wzdłuż brzegu' (Sychta SK), ros. dial. *брод* 'rodzaj sieci', *брѳдѳу* : *брѳдѳу* 'ts.', ukr. dial. *бродяк* 'rodzaj małego niewodu służącego do łowienia ryb przy brzegu' (Berlizov Leksyka rybałstva ukraїnskыch hovoriv Niżnoho Podnistrov'ja 31—2). — Postaci *brodъn'ъ* : *bredъn'ъ* to substantywizowane przymiotniki *brodъnъ* : **bredъnъ* (por. *bredъn'a*) do *broditi* : *bresti*, o budowie zob. s. 80—1.

K. Moszyński KMP 167.

W.B.

brodъn'a 1. zob. **bredъn'a** 1

brodъn'a 2. zob. **brodъn'ъ**

brojiti brojъ 'ciąć', pld. 'liczyć', pln. 'czynić, robić, wyrządzać', zwłaszcza 'czynić coś złego, postępować nieprzyzwoicie'

~ pol. *broić broję* 'dokazywać, psocić, płatać figle', w XV w. tylko 'czynić,

wykonywać, *facere*, w XVI w. już także w znaczeniu negatywnym, a więc nie tylko 'czynić, robić, wykonywać, sprawiać, trudzić się, borykać się' ale też 'czynić, popełniać coś złego', 'awanturować się, pastwić się, znęcać się', 'swawolić', *broić figle, psoty* 'dokazywać', u Reja: miecz *broi*, siecze a morduje 'tnie' (por. dial. miecz *brojący* Karłowicz SGP), dial. zwykle w znaczeniu negatywnym 'czynić coś złego, powodować kłopot, dopuszczać się czegoś, dokuczać, psocić; krzyżeć na kogoś o coś złego', szcążtkowo jednak zachowane też pierwotne znaczenie pozytywne, tak więc u Olescha Sankt Anna-berg 'wyrządzać coś złego albo coś dobrego', stpol. XVI w. *broić się* 'poruszać się, kręcić się, kłębić się; źle postępować, awanturować się, swawolić; gotować się do walki, walczyć, bronić się', dłuż. *brojs broju* 'rozsypanywać, trwonić, marnować' (dial. *brojis -jim* 'ts. '), *brojs se* 'kręcić się, wałęsać się', głuż. *brojić broju* 'trwonić, marnować, rozrzucać' (też dial. Michalk Neustadt), czes. *brojiti -jim* 'szemrać, burzyć się przeciw komuś, oponować', dial. moraw. 'figlować, psocić' (Bartoš DSM), stczes. XIV w. *brojiti se broju se* 'wałęsać się', sła. *brojit* -jim 'szemrać, burzyć się przeciw komuś, oponować', dial. wasch. *brojie* 'figlować, psocić', 'zadawać się z chłopcami' (Kálal);

sł. przestarz. *brójiti -jim* 'liczyć' (podejrzane o pożyczkę z sch. lub cs.), w XVI w. u Megisera też 'sposstrzegać; rozumieć', sch. od XIV w. *brójiti -jim* 'liczyć', 'uważać, sądzić coś; znaczyć, mieć znaczenie; czytać; mówić wyraźnie; objaśniać, tłumaczyć' (RSAN), cs. *бронти бронъ* 'liczyć', bułg. *броа броуу* 'ts.; płacić', dial. 'uważać', *броум* 'określać liczbę przez wyliczanie po kolei' (Mladenov Vidin), maced. *броу* 'liczyć' (też dial. *bruim* : *brója bruš* Małeckí SW), przen. 'uważać';

ros. dial. *броумъ* 'szperać, gmerać, grzebać' (Dal, SRNG), ukr. *броіму брою броіу* 'dokazywać, figlować', stukr. XVI—XVIII w. 'czynić, robić coś złego' (u Żel. *броіму злое* 'czynić zło, powodować nieszczęście'), XVIII w. *броуму* : *броумуся* 'postępować wbrew zasadom prawa, wykraczać przeciw czemuś' (Bileckij-Nosenko), dial. bojkowskie *броіему* 'psocić, figlować' (Sław. Leks. 95), brus. dial. *броіу* 'swawolić, postępować nieprzyzwoicie' (Nosovič). ~

Z pol.: lit. dial. *brājyti* 'dokazywać, bawić się', również *brajoti* 'ts.' (LKŽod.).

Iterativum do *briti*, o budowie zob. s. 56—7. Pierwotne znaczenie 'ciąć, naciąć' zachowane szcążtkowo (np. stpol. XVI w. *miecz broi* 'tnie'), stąd uogólniono 'czynić, robić, wyrządzać', co do rozwoju znaczenia negatywnego por. sł. *norce briti* 'dokazywać, swawolić'; pld.-słow. 'liczyć' od 'nacięcia, karbowania'.
R.L. — T.Sz. — F.S.

brojъ *broja* dial. pld. 'liczba, numerus'

~ sch. od XV w. *brōj brōja* 'liczba, cyfra, numerus; ilość', dial. 'liczenie', 'litera', RSAN (z sch. zapewne sł. przestarz. *brōj brōja* 'liczba'), bułg. *броу броум* 'liczba, cyfra; numer' (też dial. np. Stojkov Banat), maced. *број* 'liczba, ilość'. ~

Por. nowsze derywaty od *brojiti*:

1. pol. dial. kasz. *broje -jów* pl. 'dokazywanie' (Sychta SK), czes. rzadkie *broj* m. 'bój, walka' (SSJČ), sła. poet. przestarz. *broj -ja* 'drużyna, hufiec wojskowy' u Kálala 'zbroja';

2. czes. rzadkie poet. *broj -je* f. 'zbroja', u Jungmanna 'ilość; niepokój, zamęt, tumultus', stczes. XIV w. niejasne *broj* 'municulum' czy 'muticulum' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret);

3. pol. dial. kasz. *broja* 'ten lub ta, co broi' (Sychta SK); sło. *brôja* 'mieszana; brud (o jedzeniu); zamęt'; brus. dial. *brôjka* 'psotnik, zbytnik' (Nosovič).

Psł. dial. *brojъ* 'numerus' — stare nomen z wokalizmem -o- do *briti* (Shevelov PS 109, Vaillant GC III 417), o budowie zob. s. 58—9. Pierwotnie zapewne 'nacięcie, karb' > 'nacięcie na karbowanym kiju służącym do liczenia' > 'liczba oznaczona nacięciem' (zob. Skok ER I 209). R.L. — T.Sz. — W.B.

broněti bronějo : **bruněti brunějo** 'bieleć, lekko brązowieć, stawać się jasnym, błyszczącym'

broněti: ~ sła. *broniet' -nie, -nejú* : *broniet' sa* 'ciemnieć, pokrywać się jasno-brunatnym kolorem', poet. 'czerwienić się', u Kálala 'rumienić się, o owocach; rozbliyskiwać się, rozjaśniać się (na wschodzie)', u Jungmanna sła. *broněti -nīm* 'zółknąć, brązowieć';

ros. dial. *broněť -něť* 'dojrzewać, o owsie', 'bieleć, siwieć', ukr. *bronітu* 'dojrzewać' (Rudnyckij ED 215). ~

Por. ros. dial. *bronітмся* 'kłosić się, o owsie' (SRNG).

bruněti: ~ sło. dial. wsch.styryjskie *bruněti -nīm* 'brązowieć, dojrzewać, o zbożu';

ros. dial. *brунěť -něť* : *-nīm* 'dojrzewać, o owocach, zbożu', 'bieleć, siwieć' (SRNG). ~

Por. ukr. *brунітися* 'pączkować, o drzewach'.

Z wokalizmem -y- *bryněti*: ros. dial. *brынěť брыніт* 'bieleć, siwieć; bielić się, jaśnieć' (Dal, SRNG), ukr. *brунітu бруніє* 'stawać się, być ledwie widocznym' (Hrinčenko);

por. ros. dial. *brыня* 'przezwiśko człowieka rudego' (SRNG).

Inchoativa do *bronz* : *bronz*, o budowie zob. s. 47. Postać pierwiastka *bryn-* może być stara, Pokorny LEW 136—7 obok *bhro-no-* : *bhrou-no-* rekonstruował też adi. *bhrū-no-* (stwniem. *brūn*, ags. *brūn*, zob. *bronz*). R.L. — W.B.

bronъ brona bronо : **brunъ bruna brunо** 'o jasnej, błyszczącej barwie, zwłaszcza białawy i jasnobrązowy'

bronъ : ~ pol. dial. śląskie, wlkpol., kasz. *brony* : *bróny* : *bronny* : *bruny* 'o barwie sierści: gniady, kasztanowaty, brunatny, brązowy, ogorzały, śniady, przyczerniały, siny' (Zareba NB 23—4), czes. przestarz. *brony* 'biały, o maści konia' od początku XIV w. (SSJČ), dawne też *bronný* 'ts.' (Jungmann), sła. *bron(j)* 'białawy, o maści konia' (Kálal);

chorw.-cs. XIV—XV w. *bronъ* 'biały, albus' (SJS);

rus.-cs. *бронъи* 'biały, płowy, siwy; pstry, srokaty, o maści konia' (Srezn., SJS, zob. Sbornik Sobolevskij 122). ~

Nowsze derywaty powstałe zapewne na gruncie poszczególnych języków słow.:

1. substantywizowane adi. f. *brona*: czes. przestarz. i poet. *brūna* 'biały, siwy koń', stczes. *bróna* 'ts.' (stąd stpol. XV w. *bruna* 'gniadosz albo siwek'); ros. dial. *brona* 'kłos owsa lub innych roślin nachylony w jedną stronę' (Dal, SRNG);

2. *bronьes* (substantywizowane adi., o suf. -ьes zob. s. 99—100): stczes. XIV w. *bronec -neč* 'kdo je broný'; ros. dial. *broněy -nyč* 'rośliny, np. różne gatunki widłaka, Lycopodium, czworolist, Paris quadrifolia, gruszyca okrągłolistna, Pirola rotundifolia' (SRNG), brus. dial. *broněy -nyč* 'roślina biedrzyca mniejszy, Pimpinella saxifraga' (Nosovič);

3. abstractum *bronz* f.: czes. przestarz. i poet. *broň* m. 'biały koń' (SSJČ), sla. poet. *broň* f. 'czerwień (krwi, twarzy)' (SSJ), u Kálala *broň št'astia* 'blask szczęścia'; ros. dial. *бронь* f. 'kłos owsa; kłosy i źdźbła słomy pozostałe przy układaniu zboża w stodole', *броня* 'kłos owsa' (SRNG);

4. zob. s. v. *bronia*.

brun: ~ pol. dial. *bruny* = *brony* (nie można jednak wykluczyć wpływu srwniem. *brün*, dniem. *brün* 'brunatny, brązowy');

sł. *brün* 'czerwonawy, płowy, o dojrzałym zbożu';

ros. dial. *бруный* 'podsmażony, o maśle' (SRNG). ~

Wskazujące na taką postać nowsze derywaty powstałe zapewne na gruncie poszczególnych języków słow.:

1. *brunьць* (substantywowane adi., o suf. *-ць* zob. s. 99—100); ros. dial. *брунѣць -ицѣ* 'rośliny, np. widłak, Lycopodium, czerniec gronkowy, *Actaea spicata*, biedrzynek mniejszy, *Pimpinella saxifraga*' (SRNG);

2. pierwotne abstractum *brunь* f.: ros. dial. *брунь* f. 'kłos trawy, zwłaszcza owsa; grono jagód' (SRNG);

3. *brunьka* zob. s. v. *bronia*.

Por. sł. *brnit* 'pełny, o kłosach' (Bezłaj ES poskusni zvezek 10).

Wysunięto dwa możliwe objaśnienia wyrazu:

1. Przyjmując za pierwotną jedynie postać *bronz* identyfikuje się ją ze stind. *bhradnäh* 'czerwonawy, żółtawy, płowy, zwłaszcza o maści koni' (tak już Miklosich EW 22). W tym przypadku postaci z wokalizmem *-u-* tłumaczyłyby się pomieszczeniem *bronz* z niemiecką pożyczką (srwniem. *brün*, dniem. *brün*, niem. *braun* 'brunatny, brązowy'), por. pewne zapożyczenia (Kiparsky GLG 143, Hinze WDLP 137), np. pol. dial. kasz. *brün* : *brüni* 'brunatny', dłuż. *bruny* 'ts.', głuż. *bruny* : *bróny* 'ts.', czes. dial. *bruný* 'ts.', sł. *brün* 'ciemnobrązowy' lub w pld.słow. z pożyczką włoską (włos. *bruno* 'brunatny, ciemny'), np. sch. dawne *brun* 'brunatny'. Objaśnienie to nie tłumaczy wokalizmu zredukowanego i wokalizmu *-y-* (zob. niżej), a także występowania postaci *bronz* w gwarach wsch.słow.

2. Oboczne postaci *bronz* : *brunь*, a także postaci z wokalizmem zredukowanym (zob. *bruněti*) i wokalizmem *-y-* (zob. *bryněti* s. v. *bruněti*) kontynuują ie. pierwiastek **bher-* 'błyszczący, jasnobrązowy', a więc *bhro-* : *bhrōu-* : *bhrū-* (Pokorny IEW 136—7), z formantem *-no-*. Stwniem., srwniem. *brün* 'błyszczący, brązowy', ags. *brün* 'ts.', stnord. *brünn* 'ts.' byłyby bliskimi postaciami prapokrewnymi. — Na ogólnosłow. zasięg wyrazu wskazują derywaty. Pierwotne znaczenie 'błyszczący, jasny, biały' nie tylko o maści koni, jak świadczą liczne nazwy roślin z białymi, jasnymi kwiatami lub jagodami.

Trautmann BSW 35, Herne SF 106—7, Vasmer REW I 125, Moszyński PZJP 240, KMP 245, Mayrhofer KEWA II 451, Pokorny IEW 136—7, Bezłaj ES (posk.) 10, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 151—3.

R.L. — T.Sz. — W.B.

bronia : **brunьka** 'coś błyszczącego, białawego, jasnobrązowego'

bronia: ~ bułg. dial. rodopskie *брѳнка* 'pryszcz, wrzód (пѳпка, цирей)' (BDial. V 158), maced. *брѳнка* 'pryszcz';

ros. dial. *брѳнка* 'kłos owsa lub innej rośliny zwisający kiściami w jedną stronę' (Dal). ~

brunьka: ~ bułg. dial. *бруька* 'pryszcz, wrzód' (BDial. II 132), maced. *бруька* 'pryszcz', dial. *бруька* 'ts.';

ukr. *бруька* 'pączek rośliny' (Hrinčenko, Żel., Tymčenko). ~

Por. z wokalizmem zredukowanym sch. *bṛnja* 'pęczek drzewa owocowego' (zob. *brnēti*).

Od *bron̄* : *brun̄* z suf. *-ka* (zob. s. 94—5). Nazwy różnych przedmiotów od ich błyszczącej, białawej lub jasnobrązowej barwy. W.B.

brosky *broskve* 'kapusta ogrodowa, *Brassica oleracea*'

~ stpol. *broskiew broskwie* od XV w. (gen. *-e* u Mącz. 385c), notowane jeszcze przez L. (dziś *brzoskiew*, znane od XV w., powstałe ze zmieszania z *bersky* 'Prunus persica'), stczes. *broskew* 'Brassica' (Machek ČSR 113, ES); sło. *bróskev -kve* : *brôskva* 'Brassica oleracea' (też wtórnie ze zmieszania z *bersky* : *brěskew -kve*), sch. *brôskva* od XV w. 'ts.', dial. czak. *brôskva* (z wyspy Susak, Hamm, Hraste, Guberina HDZ I 153). ~

Z łac. lud. *brasca* < łac. *brassica* 'kapusta' (por. włos. *brasca*).

Berneker SEW 87—8, Kiparsky GLG 121.

F.S.

brotiti *brot'q* : **brot'iti** *brot'q* 'barwić korzeniem marzanny, farbować na czerwono'

~ pol. literackie od XVII w. *broczyć broczę* (krwią, we krwi) 'krwawić, wydzielać krew z rany', 'płynąć (o krwi), nurzać we krwi' (wyjątkowo w dial.: *broćyć* 'krwawić', Olesch Sankt Annaberg, *broćyć* 'ts.', Szymczak Domaniek), przestarz. i poet. od XVIII w. też 'zalewać, zlewać, zwilżać, np. wodą, potem' (wyraz pol. podejrzany o pożyczkę z ukr., za czym nie przemawia jednak chronologia ani gwary, zob. *brot'ь*), czes. rzadkie *brotiti brotím kroví* 'plamić krwią', stczes. od pocz. XIV w. *brotiti brocu* 'czerwienić' (tylko w formie partic. praet. pass. *brocen*);

sło. *bróćiti -ćim* 'barwić marzanną', 'barwić na czerwono' (wg SSKJ *bróćiti -ćim* dial. goreńskie 'barwić na czerwono'), sch. *bróćiti bróćim* 'barwić na czerwono' od XIX w. (też u Vuka), cs. *броштити броштя* 'ts.' (Miklosich LP), poświadczone tylko w partic. praet. pass. *броштень* 'zabarwiony na czerwono, czerwony' (ib., SJS), bułg. dial. *брóжда* 'barwić na czerwono', *брóжда се* 'barwić się na czerwono za pomocą barwnika z marzanny', 'czerwienić się np. ze wstydu' (Mladenov BTR);

rus.-cs XII w. *броштити брошюу* 'barwić na czerwono', ukr. prowinc. *броштити* 'ts.' (Żel.), stokr. XVIII w. *броштити* 'zalewać krwią, krwawić' (Тымченко). ~

Denominativum od *brot'ь*, o budowie zob. s. 57. Występujące poza czes. formy z *-tj-* w infinitiwie mogą być wtórne z wprowadzeniem *-tj-* z 1 sg. praes. i z rzeczownika.

Nitsch Studia 72—6, Sławski SE I 42, Rozwadowski Studia 31—5.

R.L. — T.Sz. — F.S.

brot'iti zob. **brotiti**

brot'ь *brot'a* 'marzanna, *Rubia tinctorum*', 'farba czerwona przygotowana z korzeni tej rośliny'

~ pol. dawne i wyjątkowe od pocz. XVII w. *brocz* f. (podejrzane o pożyczkę z ukr., Nitsch Studia 74, por. jednak Rozwadowski Studia 32—5) 'czerwony płyn, czerwony sok' (z L. u Jungmanna *brot' -i* f. 'ts. '), dial. kresowe 'marzanna, *Rubia tinctorum*' (zob. Nitsch l. c.), stłuż. *brot'* (Machek ES² 68), stczes. *broc -ce* m. 'Rubia tinctorum' (tylko u Jungmanna);

sło. *bróć bróća* 'Rubia tinctorum' (Plet.; wg SSKJ dial.), 'farba przygotowana z tej rośliny', *bróšć bróšća* 'ts.', sch. *bróć bróća* 'ts.' (też u Vuka) od XVI w., dial. 'Rubia peregrina' (RSAN; inne postacie na oznaczenie roślin *Rubia peregrina* i *Rubia tinctorum* np. *broš*, *brošć* i szereg derywatów

zob. Simonović Bot. reč. 405; postaci *broš*, *brošć* z Šuleka niepewne; z sch.: rum. *broci* 'Rubia tinctorum', cs. *спомитъ* m. 'purpura, szkarłat', bułg. *брѡкѡдѡе* pl. *брѡкѡдѡе* (z wtórnym udźwicznieniem zam. pierwotnego *-šit-*, BER 80) 'Rubia tinctorum', dial. *бром* 'korzenie rośliny Rubia tinctorum, służące jako czerwony barwnik' (Gerov Dop., BDial. I 69: Strandža, II 132: Rodopy), też 'kolor czerwono-brązowy' (Stojkov Banat), dial. z Breznika (z *-tj-* > *-č-*, BER 81) *бром* 'Rubia tinctorum' (Mladenov BTR, Gerov l. c.), maced. dial. *брок* 'ts.' (Vidoeski Kumanovo 71, 259);

rus.-cs. XII w. *спомитъ* 'purpura, czerwień, czerwona farba', ukr. prowinc. i dial. *бріу броча* 'Rubia tinctorum' (Żel.), *їjanowiec barwierski, Genista tinctoria* (Hrinč.), *brošć krasylnyj* 'Rubia tinctorum', *бром* 'ts.', *broča* 'ts.' (Makowiecki Sł. bot. 31, Rudnyčkyj ED 212)..~

Na pierwotne **broťь* (zob. *broťiti*) wskazują: stczes. XVI w. *brotec* 'Rubia tinctorum' (Gebauer Sl.), śła. *broťinka* 'Crucianella' (Machek ČSR 219—20). Por. też ukr. dial. (z Beskidów) *bróčka* 'czerwony pas'.

Prapostać i etymologia niepewne. Nie wykluczona jakaś stara pożyczka (za tym przemawia zmienność postaci). Z wielu prób objaśnienia (szczegółowy przegląd u Nitscha Studia 72—6) najbardziej zasługuje na uwagę łączenie z gr. *βρότος* 'krew, posoka' (zob. jednak Frisk GEW I 271, Pokorny IEW 735 wyprowadzający wyraz z ie. **mer-* 'umierać') albo z łot. *brakas* 'krwotok pologowy'.

Berneker SEW I 88, Rozwadowski RS II 78—9, Studia 31—5, Nitsch Studia 72—6, Kiparsky GLG 22, Sławski SE I 42, Rudnyčkyj ED 212. O rozpowszechnieniu wśród ludów słow. barwnika otrzymywanego z korzenia marzanny zob. Moszyński KLS² I 383—4. R.L. — T.Sz. — F.S.

brqkъ *brqka* dial. zach. 'żuk, chrząszcz'

~ pol. dial. *brqk* 'chrząszcz' (Gruchmanowa Kramaska), dłuż. (już u Chojnana XVII w.) *bruk* *-ka* 'chrząszcz, żuk', głuź. *bruk* *-ka* : *brunk* *-ka* 'ts.' (z wtórnym *-n-* niezadkim w wyrazach dźwkn., por. np. *bręćati*), czes. *brouk* *-ka* 'ts.', 'mruk', 'dziecko' (pieszczotliwie)..~

Stare nomen agentis do *bręćati*, o budowie i apofonii zob. s. 58—9; paralelne nomen actionis zachowane w sch. *brūk* 'brzęk, brzęczenie' (RSAN).

Berneker SEW I 88.

R.L.

bručati zob. **brukati 1**

bruditi *brud'q* dial. ptn. 'walać, brukać, czynić brudnym'

~ pol. od XVI w. *brudzić* *-dźę* 'walać, brukać, czynić brudnym', w XV w. tylko formacje prefiksalne *po-brudzić*, *z-brudzić*, głuź. *brudzić* *-dźu* 'mącić (wodę); walać, brukać; wałęsać się, włóczyć się, próżnować', śła. *za-brudit'* 'zbrukać, powalać' (Káral z Hviezdoslava), dial. wsch. *brudzie* 'walać, brukać' (Buffa Dlhá Lúka):

ukr. dial. *брыдumu* *-дъцы* *-дуu* 'walać, paćkać' (Hrinčenko) : *брыдumu* 'ts.' (Żel.), brus. *брыдзиуь* *-дъцы* *-дзиu* 'ts.'; śmiecić'. ~

Por. stpol. XV w. *brzudzić* 'brzydzić się, odczuwać wstręt, fastidire', czes. *břiditi* *-dim* 'robić źle, po partacku', *břiditi* *vino* 'rozrzedzać wodą', dial. moraw. *zabřidit'* 'uwalać, pomazać; uczynić wstrętnym', laskie *zbrudit'* *se* 'zbrzydnać', *zabřuděný* 'powalany', śła. *bridit'* 'czynić wstrętnym'.

Denominativum od *bruds* (Sławski JP XXXI 158—60), o budowie zob. s. 57. Mniej prawdopodobne objaśnienie Vaillant'a (Studia Lehr-Splawński 154—5), który uważa *bruditi* za twór powstały drogą fałszywej dekompozycji z *ob-ru-*

diti (np. ros. dial. *обрыдуться* 'obrzydnąć, stać się brzydkim, obmierzłym') : *ruditi* (por. ros. dial. *рудить* 'walać, brudzić, mazać, np. krwią'). Etymologię tę podważa geografia obu wymienionych wyrazów. *R.L. — W.B. — F.S.*

brudъ *bruda* dial. pñ. 'nieczystość, pył, kurz, błoto osiadłe na czym, sordes' ~ pol. *brud -du* 'nieczystość, zanieczyszczenie', często pl. *brudy* 'sordes' (od XV w.), też 'odpadki, śmiecie, kał, gnój', pl. t. *brudy* 'brudna bielizna', dłuż. dawne XVII w. i dial. *brud -da* 'nieczystość, zanieczyszczenie na głowach dzieci, na skórze zwierząt, na dnie rzeki, strumyka; kał pszczoły; osad oleju lnianego na dnie naczynia', głuź. *brud -da* 'zanieczyszczenie, paskudztwo, plugastwo, nieczysta plama', czes. dial. laskie *brud* : *břud* 'nieczystość, zanieczyszczenie', śl. *brud -du* 'ts.';

ros. dial. zach. i pñd. *брыд -да* 'zanieczyszczenie, nieczystość; śmiecie; błoto, muł w rzece', ukr. *брыд -ды* 'nieczystość, pył, kurz, błoto osiadłe na czymś; śmiecie, gnój', dial. też 'wody płodowe; ropa z rany, wrzodu; zarost u golącego się człowieka' (Hrinčenko), brus. *брыд -ды* 'nieczystość, zanieczyszczenie, śmiecie', dial. 'nieodpowiednio zachowujący się człowiek, hołota; krew, krew z ropą' (Nosovič). ~

Por. dłuż. dial. *bruda* 'nieczystość, zanieczyszczenie', głuź. *bruda* (zwykle tylko pl.) 'plugastwo, paskudztwo, nieczystość; plamy błota', es. *броуды* pl. 'genae pilosae, pokryte zarostem policzki'; śl. rzadkie *brud* 'nieczystość, zanieczyszczenie' (Kálal), brus. dial. *брыдзь -dzi* 'drobny zarost, włoski występujące na brodzie i wąsach golącego się człowieka' (Nosovič).

Etymologia niepewna. Może w związku z bliskim znaczeniowo *bridz* (zob.), do ie. **bher-* 'ciąć czymś ostrym'. Pierwotnie 'coś ostrego, nieprzyjemnego, budzącego wstręt, obrzydzenie' (Sławski JP XXXI 158—60). — Według Vaillanta *Studia Lehr-Splawiński* 154—5 nomen postverbale od *bruditi*.

R.L. — W.B. — F.S.

brudъnъ dial. pñ. 'nieczysty, zanieczyszczony, sordidus'

~ pol. od XV w. *brudny* 'nieczysty, zanieczyszczony, splamiony', dziś też 'nieokreślonego koloru', 'nieetyczny, niemoralny, nikczemny' (od XVIII w.), stpol. XVI w. 'śniady, o ciemnej skórze', dial. 'ciemny, o kolorze sierści' (Szymczak Domaniewek), dłuż. *brudny* 'nieczysty, zanieczyszczony', głuź. *brudny* 'ts.', czes. dial. moraw. *břudný* 'ts.' (Kott Dod. DSM; o -ř- zob. Machek *Studie* 13), śl. *brudny* 'ts.';

ros. dial. *брудный* 'nieczysty, zbrukany, mętny' (SRNG), ukr. *брудний* 'nieczysty, zanieczyszczony', brus. *брудны* 'nieczysty, powalany'. ~

Z pol. albo z brus.: lit. *brūdnas* 'ts.' (Skardžius: XVI w., Fraenkel LEW 60).

Por. 1. pierwotny przymiotnik z suf. -o-: brus. dial. *брудый* 'ciemnoblond' (Nosovič), 2. ros. dial. pñd. i zach. *брудкуй, брудкóу* 'wstrętny, ohydny, obrzydliwy' (Dal, SRNG).

Od *brudъ*, z suf. -ьnъ.

R.L. — W.B. — F.S.

bruchati zob. **brukati 2**

bruja dial. pñd. i wsch. 'szum, huk np. bystro płynącej wody', 'bystry prąd rzeki'

~ sch. dial. *brüja* 'dźwięk, brzęk, zgiełk, wrzawa' (RSAN);

ros. dial. *бруя* i *бруя́* 'drobne fale powstałe w wyniku bystrego prądu lub ruchu statku' (SRNG, Dal), ukr. dial. *бру́я бру́ї* 'bystry prąd w rzece', 'przeciąg, przewiew' (Hrinčenko). ~

Por. też w funkcji nomen agentis paralelnie powstałe derywowane wstecz-

nie masc.: stpol. NO *Bruj* z r. 1455 (SSNO), brus. dial. *брыў -я* (: *брыль -я*) 'oddający pod siebie mocz w czasie snu' (Nosovič; z brus.: pol. dial. *bruj*, *brul* 'ts.', Karłowicz SGP), sch. nomen agentis *brüja* 'krzykacz', dial. *brúj* 'dźwięk, brzęk, zgiełk, wrzawa' (RSAN).

Derywat prymarny od pierwotnego *bru-* (p. *brujati*), zbudowany jak bałto-słow. **sraujā-* p. *struja*. Na gruncie poszczególnych języków słow. widać też wpływ czasowników *brujati*, *brujiti*.

Trautmann BSW 37, Rozwadowski Studia 24—7. R.L. — T.Sz. — F.S.

brujati *brujō* dial. pld. i wsch. 'szumieć, huczeć, brzęczeć'

~ sch. *brújati brújim* 'brzęczeć, o pszczołach', 'huczeć', 'dźwięczeć; brzmieć, rozbrzmiewać', 'szumieć, szemrać' (Vuk, RJAZ, RSAN), maced. *бpyy* 'szumieć, o liściach';

ros. dial. *бpyámь бpyém* 'huczeć; brzęczeć' (SRNG). ~

Dźwkn. od pierwiastka *bru-* < ie. **bhreu-* : *bhrū-* 'szumieć, huczeć; gwałtownie się poruszać, kotłować się, kipieć'. Najbliżej stoi: lit. *bráujuos bráutis* 'gwałtownie się wciskać, wdzierać się', por. też lot. *bruikšket -ēju* 'padać z trzaskiem, o powalonych drzewach; trzeszczeć, o płonących domach'. O budowie zob. s. 48.

Berneker SEW I 89, Kofínek Studie 208, Vasmer REW I 129, Pokorny IEW 171—2, Rozwadowski Studia 24—7. R.L. — F.S.

brujiti *brujō* dial. pld.-wsch. 'huczeć; szumieć, szemrać', wsch. też 'szybko płynąć, ciec'

~ sch. zach. *brújiti -im* 'huczeć; szumieć, szemrać' (RSAN, RMat.);

ros. dial. *бpyímь -ím* 'bystro, wartko płynąć', 'brzęczeć, huczeć, buczeć' (SRNG), *сода бpyímь* 'bystro, wartko płynie korytem' (Dal), brus. *бpyítыя* 'płynąć, ciec' (BRS), dial. *бpyítы, бpyítыя* 'oddawać mocz, w czasie snu' (Nosovič), stąd pol. dial. z Litwy *bruić* 'oddawać mocz pod siebie, moczyć się w łózku' (Karłowicz SGP). ~

Dźwkn. Ta sama podstawa co w *brujati*, o różnicy budowy zob. s. 48.

R.L. — T.Sz.

brukati 1. *brukajo* : *bručō* : *bručati bručō* 'wydawać głębokie dźwięki, np. gruchać (o gołębiach)', 'brzęczeć'

brukati: ~ pol. dial. *brukać* 'gruchać, o gołębiach' (Karłowicz SGP), dłuż. *brukaś brucu*: dial. *brukaś brukam* 'brzęczeć', czes. *broukati* 'mruczeć, mamrotać, ofukiwać kogoś' : *brukot* 'głuchy odgłos, np. brzęczenie trzmiela, gruchanie gołębi';

sch. *brükati se -kam se* 'śmiać się, wyśmiewać się' (też Vuk): dial. *brük* 'dźwięk, brzęk', *brüka* 'hałas, wrzawa';

ros. dial. *бpyкать -каю* 'niezrozumiale mówić, wymawiać, bełkotać' (SRNG), ukr. prowinc. *бpyкату -каю* 'gruchać, o gołębiach' : interj. *бpyкы!* 'o głosie gołębia'. ~

Por. z wtórną, typową dla wyrazów ekspresywnych nazalizacją: pol. dial. *brąkać się* 'o popędzie płciowym u kota' (Małecki — Nitsch AJPP m. 205), głuź. *brunkać* 'brzęczeć', sło. *brunkati -kam* : *-čem* 'brzęczeć, o bąku'.

bručati: ~ głuź. *bručeo -či* 'brzęczeć, o owadach', czes. *bručeti* 'mruczeć', sła. *bručat* 'burczeć, mruczeć, gderać';

sch. dial. *bručati se* 'kpić sobie z kogoś, naśmiewać się' (RSAN). ~

Por. dłuż. *brucyś -ym* 'brzęczeć, o owadach'.

Dźwiękn., podstawowe *b(h)rǫ- występuje w wielu wyrazach ie. o podstawie dźwiękn. O najbliższych odpowiednikach bałt. zob. *brukati* 2.

Kořínek Studie 207—9.

R.L. — F.S.

brukati 2. *brukajo* : *bruchati bruchajo* dial. pód.-wsch. 'szybko, gwałtownie wyrzucać, rzucać, miotać', 'nagle wypływać, wytryskiwać, tryskać'
brukati: ~ ros. dial. *брыкаты* -като 'rzucać, miotać; brykać, wierzgać; bóśe, szturchać'. ~

Por. 1. verba: sch. dial. *brúknuti brúknēm* 'gwałtownie wylecieć' od XIX w., bułg. dial. *брыкаа, брыкыса* 3 sg. 'tryska, o wodzie', też np. 'o nagłym dźwięku kobzy' (BDial. II 132);

2. deverbativa: sch. ludowe *brúka* 'obrzemie, pęcherz, pryszcz', bułg. dial. pód.-zach. *брыка* 'mały pryszcz, wysypka na ciele' (BER 81), maced. dial. *брыка* 'pryszcz, trądzik' (RMJ), brus. dial. *брык брыка* 'najszybszy prąd w rzece' (Nosovič).

bruchati: ~ sle. *brúhati brúham* 'wyrzucać z siebie, pluć np. krwią, kaszleć; tryskać', 'buchać' np. *voda bruha izpod skale, gora ogenj bruha* 'wyrzuca', *kletve bruhati* 'miotać kłatwy' (także SSKJ *brúhati*), bułg. dial. *брыхам* 'paplać, pleść bez sensu, mówić byle co' (Gerov Dop.);

ros. dial. *брыкаты* -като 'bóśe rogami; kopać, bić, deptać nogami; rzucać w kogoś' (SRNG). ~

Por. 1. z suf. -k-: bułg. dial. *брыхам* 'silnie kaszleć' (BDial. II 133), *брыхам* 'silnie tryskać, o źródle' (BDial. I 69);

2. ros. dial. *брыкаты* -уы -уиуы 'bóśe rogami; kopać, bić; szturchać, kłuć; miotać, rzucać w kogoś' (SRNG).

Dźwiękn. W ścisłym związku z *brukati* 1. Pierwotnie więc 'o szybkich ruchach połączonych z równoczesnymi odgłosami, dźwiękami' (por. *brkati* 2. : *brkati* 1.). Najbliższe odpowiedniki bałt.: lit. *brúksči!* interi. na wyrażenie szybkiego chwytu, *braũkti* '(silnie) trzeć, rozcierać, ścierać; ciągnąć; posuwać się naprzód powoli, ciężko', lot. *brũkt* 'trzeć, pocierać', jako intransitivum 'jechać' (Fraenkel LEW 54—5).

Kořínek Studie 207—9, van Wijk IF XXVIII 127—8, Vasmer REW I 127.

R.L. — T.Sz.

brukati 3. *brukajo* dial. pón. 'brudzić, zanieczyszczać'

W powyższym znaczeniu:

~ pol. *brukać* od XVI w. (dziś praes. *brukam*, u Lindego tylko w hasle *bruce* : *brucezy*), ros. dial. zach. *брыкаты* (Dal), ukr. prowinc. *брыкату* -аю, brus. *брыкаты*. ~

Wtórna formacja z afektywnym suf. -kati od *bruditi brud'q*, jak np. *blq-kati* do *blq-diti blq'd'q*, *nqkati* do *nq-diti nq'd'q*.

Brückner SE 42, Sławski SE I 44, Rozwadowski RS II 78—9, Vaillant Studia Lehr-Spławiński 154—5.

R.L.

bruněti zob. **broněti**

brunъ zob. **bronъ**

brunъka zob. **bronъka**

brusina, zwykle **brusiny** pl. 'opiłki powstałe przy ostrzeniu na brusie'

~ stpol. XV w. *brusiny* pl. 'osad powstający w korytku z wodą przy ostrzeniu narzędzi na brusie', stczes. XIV w. *brusiny* pl. 'opiłki powstałe przy ostrzeniu';

śle. *brusina* 'opiłki powstałe przy ostrzeniu, szlifowaniu' (SSKJ), u Plet. 'korytko, w którym się obraca kamień do ostrzenia';

ukr. dial. *брыціну* pl. 'woda pod kamieniem do ostrzenia' (Hrinčenko: z Rusi Zakarpackiej), *брыціна* 'ts.'. ~

Por. sch. dial. *brusina* 'kamień, z którego robi się brusy' (RSAN: z Poljicy).

Do *brusiti*, *brusz*, o budowie zob. s. 120—3.

W.B.

brusiti bruszo 'trzeć, ścierać, ostrzyć na kamieniu, brusie', dial. 'zgarniać, zrywać owoce', 'papać, mówić niewyraźnie, mówić od rzeczy', 'chodzić ciężko, wałęsać się'

~ pol. od XVI w. *brusić bruszę* 'ostrzyć oselką, kamieniem do ostrzenia, szlifować' (też dial. np. Kucala PSM 144), stpol. w XIII w. *pobruszę* 'pomieć na żarnach' (w Księdze Henrykowskiej; por. dyskusję nad lekcją tego zapisu: *pobruszę* czy *pobruczę* JP XXVIII 33—40, 81—2, 121—2, XXXI 32—3, 85—6), dial. śląskie i młpol. *brusić* 'mleć na żarnach' (Galas JP XXXI 22—3, Kucala PSM 146), głuź. *brusyc* -sym 'ostrzyć oselką, kamieniem do ostrzenia', czes. *broušiti -sim* 'ostrzyć; ocierać, wygładzać, szlifować; klepać kosę', 'wałęsać się, włóczyć się', *broušiti si jazyk* 'ostrzyć sobie język na kimś, źle mówić o kimś', dial. *bróšit -sim* 'ostrzyć (np. sierp); gładzić, szlifować', 'chodzić, włóczyć się' (Gregor Slav.-buč.), *brúšit*, *broušit* 'wałęsać się' (Bartoš DSM, Hruška DSCh), śla. *brúšit* -sim 'ostrzyć; wygładzać, szlifować', potoczne 'chodzić, wałęsać się, włóczyć się', *brúšit* si jazyky 'plotkować';

śle. od XVI w. *brusiti* : *brúšiti -sim* 'ostrzyć; ścierać, szlifować', 'z siłą wyrzucać z ust; papać', *brusiti jezik* 'ostrzyć język na kogoś; pleść, papać', *morje brusi blato* 'wyrzuca' (Plet.), sch. od XVII w. *brúšiti brúšim* 'ostrzyć, szlifować', 'drapać, strugać, ścierać', 'ostro mówić, lżyć', *brusiti jezik* 'mówić zjadliwie, uszczypliwie' (RSAN, RMat.), bułg. dial. *бръся бръциу* 'objąć owoce z drzewa, strącać owoce, obrywać owoce, liście; wykruszać ziarna', rodop. *бръсене* 'ostrzenie kosy', pld.-zach. *бръсам* 'chodzić ciężko i głośno', rodop. *бръсвам* 'papać, pleść głupstwa; plotkować' (Gerov, BDial. I 69, II 133, V 158, Stojkov Banat, BER I 82), maced. *бръсу* 'ostrzyć', *brúš'am brúšiš* 'objam owoce przez rzucanie w nie kijem' (Małecki SW), 'chodzić bez celu, włóczyć się; mówić wyrazy nieprzyzwoite, papać' (Gerov Dop.: z Prilepu);

ros. dial. *брыціть брыціу -ціу* 'łamać, wyłamywać z ziemi kamień szlifierski', 'mówić niewyraźnie, niezrozumiale, bredzić, majaczyć; kłamać, mówić głupstwa; dokazywać, figlować; pić na umór; stękać, narzekać na ból', może też archang. *брыцѣм* 'zbiera liście na paszę dla bydła' (SRNG), ukr. *брыціти брыціу -ціу* 'ostrzyć kamieniem' (Żel., Hrinčenko: z Rusi Zakarpackiej), u Żel. też 'jeść'. ~

Pierwotne iterativum do *brusiti*, o budowie zob. s. 56—7. Bliskie znaczeniowo i wokalizmem pierwiastka odpowiedniki bałtyckie wykazują pierwotną odmienną tylnojęzykową: lit. *braukyti braukai* 'wycierać, ścierać', *braukti braukiù* 'ścierać, zgarniać, trzepać (len)', łot. *braūcti* 'trzeć, ścierać'. Co do znaczenia 'papać, mówić niewyraźnie, mówić od rzeczy' por. powtarzający się w kilku językach zwrot *brusiti ezyk*; związek z pie. **bhreus-*, **bhrūs-* 'szumieć, hałasować, burzyć się' (Pokorny IEW 171—2) mało prawdopodobny.

Trautmann BSW 36—7, Berneker SEW 89—90, Pokorny IEW 170, Machek ES² 68, Safarewicz SJ 246—7.

R.L. — W.B. — F.S.

brusła zob. **brusznica**

brusъ *brusa* 'ociosana, graniasta bryła kamienna; ociosany kawałek kamienia służący do ostrzenia, szlifowania', dem. **brusъкъ**, pld. **brusъць**.

~ pol. *brus -sa* 'okrągły kamień obracający się na osi służący do ostrzenia' (od XIV w., też dial., np. na Podhalu, zob. T. Estreicher, J. Zborowski JP XXVIII 121—2), 'grube drewno tarte', dial. 'belka, kloc', podhal. 'duży ser owczy w kształcie kręgu' (Karłowicz SGP), dłuż. *brus -sa* 'okrągły kamień obracający się na osi służący do ostrzenia' (w gwarach w tym znaczeniu zwykle dem. *brusk*, *brusčik* Wirth BSS m. 59), głuź. *brus -sa* 'ts.', dial. 'osełka' (Wirth BSS m. 58, Sorb. Sprachatlas I m. 70), czes. od XIV w. *brus -sa* 'kamień obracający się na osi służący do ostrzenia, szlifierka', stczes. 'osełka', sła. *brús -sa* 'urządzenie do ostrzenia, szlifowania';

sł. od XVI w. *brūs -sa* 'kamień lub przyrząd do ostrzenia, szlifowania', rzadko 'sposób szlifowania', 'niezgrabny, wielki człowiek', sch. *brūs -sa* loc. *brúsu* 'kamień lub przyrząd do ostrzenia, oselka', dawne też 'kamień, z którego robi się brusy, oselki' (RJAZ), bułg. *брус бръсѣм* 'kamień do ostrzenia, oselka, brusek' (też dial.), 'gruby kawałek o kształcie czworograniastej bryły, głównie poleć słoniny' (Gerov, BER I 82), dial. 'belka' (Mladenov BTR), maced. *брус* 'kamień szlifierski';

strus. **бруѣць** 'ociosane drewno' (Srezn.), 'krawędziak, kloc drzewa budulcowego' (Poppe Materiały strus.), ros. *брус -ca* 'ociosana belka', 'kamień do ostrzenia, szlifowania zwykle mający kształt płaskiego czworobokianu' (też dial., np. Słowarъ Rjazan.), dial. 'belka służąca jako różne elementy konstrukcyjne w ludowym budownictwie' (SRNG), ukr. *брус -ca* 'belka, kloc; oselka', dial. 'kawałek czegoś (np. mydła) w formie czworobokianu; rodzaj grubej deski; kłoda, belka w ścianie; oselka do ostrzenia kosy; skała' (Żel., Hrinčenko, Slav. Leks. 95), u Żel. też 'nieokrzesany łobuz' (stąd zapewne pol. dial. *brus* 'człowiek nieokrzesany', Karłowicz SGP: z Podola), *brus. брус -ca* 'kamień do ostrzenia; belka, kloc', dial. 'poprzeczna belka podtrzymująca sufit; belka pod podłogą' (Jurčanka Mscisl., Leks. Poleszja 132), 'osełka do kosy' (Leks. Poleszja 94). ~

Por. strus. **бруѣць** 'kamienna, graniasto ociosana buława', ros. dawne *брусъ* 'ts.' (SIAN).

Z *brus*.: lit. dial. *brūsas* 'osełka' (LKŽod.).

Dem. 1. **brusъкъ**: ~ pol. *brusek -ska* (też dial. Karłowicz SGP, Kucala PSM 144), dłuż. *brusk -ska*, głuź. dial. *brusk* (Wirth BSS m. 59), czes. *brousek -ska*, dial. *brúsek -ska* (Malina Mistřice), *brósek -ska* (Gregor Slav.-buč.), sła. *brúsok -ska*; sł. *brūsek -ska*, sch. dawne u Stulicia i dial. *brúsak -ska* (RJAZ, RSAN); ros. *брусѣкъ -скá*, ukr. *брусѣкъ -скá*, *brus. брусѣкъ -скá*. ~

2. **brusъць**: ~ sch. dawne i dial. *brúsac -sca* (RJAZ, RSAN), bułg. dial. *бръсѣцѣ* (Gerov), por. z suf. *-ць* w innej funkcji: stczes. *brusec -scě* 'ścierka', sł. *brūsec -sca* 'ten, kto ostrzy, szlifuje', sch. dawne kajk. *brusec -sca* 'ts.' (RJAZ). ~

Możliwa podwójna motywacja: pierwotne nomen do *brūsnoti* i wtórnie deverbatiwum do *brusiti*, co do rozwoju znaczenia por. bułg. dial. *брус*, u Gerova *брус* 'brus, oselka' < *brysati*.

Machek ES² 68—9, Sadnik — Aitetmüller VWSS 218—9.

R.L. — W.B. — F.S.

brusъкъ, **brusъць** zob. **brusъ**

brusъnica: : dial. pld.-wsch. **brusъnika** 'jagoda brusznica, *Vaccinium vitis idaea*'
brusznica: ~ pol. od XVIII w. *brusznica*, dial. *brusznica*, *brusznica*, *brzusznica*

(Belcarzowa JP XL 286—9, MAGP XII m. 553, cz. II 14: Podhale, Orawa, Spisz, pogranicze białoruskie, sli.), dłuż. *brusnica*, głuź. *brusnica* (: *prusnica*), o zasięgu w gwarach zob. Sorb. Sprachatlas III m. 112, czes. od XIV w. *brusnice*, sła. *brusnica*;

sł. *brusnica* : *brūsnica*, sch. *brūsnica* (też 'borówka czarna, *Vaccinium myrtillus*' RSAN), bułg. *брусница* (u Gerova też 'Vaccinium myrtillus'), maced. dial. *брусница*;

ros. dial. *брусница* (Dal, SRNG, już w XV w., Grinkova Slav. Fil. III 111: z Nowogrodu), ukr. *брусниця*, brus. *брусница*. ~

Por. ros. dial. archangielskie *брус(н)ница* 'Rubus arcticus' (Dal, SRNG). *brusznika*: ~ bułg. dial. *брусника* (BER I 82);

ros. *брусника* (dial. też inne rośliny: trzmielina, *Evonymus europaea* i *E. verrucosa*, Dal, SRNG), ukr. dial. *brusnyka*, *brusznika* (Makowiecki Sł. bot. 390). ~

Por. nazwy tej rośliny z inną budową: 1. wskazujące na odpierwiastkowe adi. *brusznъ*: pol. dial. *bruszlina*, *brusłina* pl. (MAGP l. c.: pod Radzyminem), głuź. *bruslica* : *pruslica*, czes. dial. chodzkie *brusliny* pl., laskie *bruslenka*; tu też ros. dial. *бруслина* 'trzmielina, *Evonymus europaea*, *E. verrucosa*' (SRNG); zob. Bielfeldt ZS XVI 704—16;

z innym wokalizmem ukr. dial. *brusłyna* (Makowiecki l. c.). — Na adi. *brusznъ* wskazują też czes. dial. *brusliny* pl. 'opiłki powstałe przy ostrzeniu' (Hruška DSCh), ukr. *брусина* 'ts.' (Hrinčenko).

2. łączące się bezpośrednio z subst. *brusznъ*: pol. dial. *brusiny*, *brusinki* pl. (MAGP l. c.: pld. Śląsk), czes. *brusina*, *brusinka*; ros. dial. *брусина*, *брусина* (Dal).

Por. też sch. dial. *brusnik*, bułg. *брусник* 'miejsce, gdzie rosną brusznice', ros. dial. *брусник* 'krzaczek brusznicy', *брусоня* 'sok brusznicy' (Dal).

Substantywizowane adi. *brusznъ* (por. ros. dial. *брусный* 'związany z brusznicą'), o budowie zob. s. 98—9. Nazwa pochodzi od dojrzałych jagód dających się łatwo ściągać, zgarniać (o specjalnych urządzeniach służących do zgarniania jagód zob. Grinkova op. c. 113—4), por. np. dłuż. *pogjarzlina* 'brusznica': połab. *gorslě*, **gystlěje*, a więc 'jagoda rwana garścią' (Budziszewska SPŻ 215), niem. dial. *Streichbeere* 'brusznica': *streichen* 'zgarniać', lit. *brūknė* 'brusznica', łot. *brūklene*, *brūkle* 'ts.': lit. *braūkti* 'zgarniać, trzeć, ścierać; miedlić len', łot. *brāukt* 'zgarniać, ściągać'.

Berneker SEW I 90, Brückner SE 42, Vasmer REW I 128, Fraenkel LEW 54—5, Grinkova Slav. Fil. III 110—14, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 220, Skok ER I 221. R.L. — W.B. — F.S.

brusznika zob. **brusznica**

brusznъ 'związany z tarcie, ścieraniem, ostrzeniem, zgarnianiem, zrywaniem', 'związany z kamieniem do ostrzenia'

~ stpol. XVI w. *brusny* 'służący do ostrzenia, szlifowania': *brusny kamień*, dłuż. *brusny* 'związany z kamieniem do ostrzenia, szlifowania', *Brusne* NT, głuź. *brusny* 'związany z kamieniem do ostrzenia, szlifowania' (Pfuhl), czes. *brusný* 'służący do szlifowania': *brusný kamen*, 'dający się ostrzyć, szlifować; związany ze szlifowaniem' (SSJČ, Jungmann), sła. *brusny* 'przeznaczony do ostrzenia';

sł. *brusen* 'służący do ostrzenia, szlifowania', *bruseni les* 'drewno przeznaczone na materiał drzewny', sch. *brūsni* 'związany z brusem, służący do ostrzenia': *brusni kamen* (RSAN, RMat., już u Belostenca, RJAZ);

ros. dial. *брусной* adi. do *брус*, *брусный* 'związany z brusznicą': *брусный лист* (SRNG). ~

Por. brus. *бруснѣць* 'czerwienieć jak brusznica', *забруснѣць* 'opalić się' (Nosovič).

Adi. do *brusiti*, *brusъ* z suf. -ъnъ.

W.B.

brutъ *bruta* dial. pld. 'gwóźdź, clavus'

~ sch. dial. *brüt* m. 'kolec na ościeniu; zewnętrzna część wędzideł końskich (część uzdy)' (RSAN: Sławonia), sch.-cs. *броуѣ* 'gwóźdź': *броуѣве жельзны*, bułg. dial. pld.-zach. i zach. *брут*, pl. *брумове* 'gwóźdź' (BER I 82), maced. *брум* 'ts.'. ~

Może z **bruktъ* = lit. *braũktas* 'zasuwka, rygiel' (lot. *braukts* 'drewniany nóż, narzędzie do oczyszczania lnu'): lit. *i-braũkti* 'wciskać, wbijać', *brũkti* 'wciskać, wsadzać'. Por. *brusiti*. — Niepokój budzi zasiąg geograficzny, tym bardziej, że synonimiczne sch. *brũka*, *brũkva* wyprowadza się z włos. *brõcco* (Skok ER I 216—7).

Otrębski LP I 125, Berneker SEW I 90, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 4, 221—2, Pokorny IEW 170.

R.L. — F.S.

bruzdati zob. *břuzgati*

bruzditi zob. *bruždžiti*

bruzgati, **bruznqti** zob. *břuzgati*

bruždžati zob. *břuždžati*

bruždžiti *bruždžo* = *břuzgati*

bruždžiti: ~ pol. dial. kasz. *bruždżęc bruždżi* 'byle jak smażyć, piec zwłaszcza bez tłuszczu, suszyć, np. mięso, ryby; mżyć, drobno padać', *bręždżęc bręždżi* 'szumieć, o wodzie' (Sychta SK). ~

bruzditi: ~ sch. dial. *bruziti* -zim (o oboczności -zd- : -z- por. *brъzъ* : *brъzъ*) 'tryskać' (RSAN), bułg. dial. *брузя* 'rzucać' (BER I 81), *брызѣм* 'obijać, strącać owoce' (BDial. II 133);

ros. dial. *брыздумъ* 'gderać, zrzędzić'. ~

Do *bruzgati* : *bruzdati* (zob. *břuzgati*), o budowie zob. s.48. Buga RFV LXX 102 zestawiał ros. *брыздумъ* z lit. *bruzduliuoti* 'tokować, o cietrzewiu'.

R.L. — W.B.

brъna : **brъnъje** 'rozmiękła ziemia, błoto, glina, lutum'

brъna: ~ słe. przestarz. *brъna* : *brъnja* 'bardzo urodzajna czarna gleba, czarnoziem', u Plet. *brъna* też 'il' (już w XVI w., Megiser), dial. *brъnje* pl. 'brud na ciele, błoto na głowie małego dziecka', stsch. XVI w. (u pisarzy dubrownickich) *brna* 'błoto, lutum', scs. *brъna* 'ts.' (Euch.). ~

Por. słe. *brъn* m. 'muł rzeczny' (Plet.).

brъnъje: ~ pol. *Za-brnie* NM;

słe. dial. *brъnje* 'czarnoziem; błoto' (Plet.), serb.-cs. w XIII w. i stsch. w XVI w. (u Dalmatina) *brъnje* 'błoto, lutum' (RJAZ), scs. *brъниѣ* : *brъниѣ* : *brъниѣ* 'ts. ; glina (materiał budowlany)', bułg. dial. *brенѣ* 'błoto, nieczystość' (BER I 77: Teteven);

rus.-cs. *brъниѣ* : *brъниѣ* : *brъниѣ* 'błoto; glina; szlam, muł', strus. od XI w. *brъниѣ* : *brъниѣ* : *brъниѣ* 'błoto; glina', ros. *Бронье* NM i NW, Vasmer RGN I 544 (z cs. nie notowane w gwarach appellativum *brѣниѣ* 'rozpuszczona glina, błoto', Dal, Vasmer REW I 121). ~

Na większy pierwotnie zasięg wyrazu wskazuje bogaty materiał onoma-

styczny: 1. pol. *Breń Brnia* NW, *Breń : Bryń* NW (Rozwadowski Studia 12 i n., Hydronimia Wisły s. v.); sch. *Brnj* NM (Bezłaj SVI I 90); stuktur. XII w. *Бронь-Княжа* NW (Striżak, Nazvy ričok Poltavščyny 35—6);

2. pol. *Brniewo* NW, *Brnew* NW u Długosza, dziś *Branew* (Hydronimia Wisły 54, Rieger Nazwy wodne dorzecza Sanu 27—8).

Tu może też: 1. głuź. *borno* 'bagno, bagnisko' (co do wokalizmu *r* zob. *br̃st̃b̃*);

2. z wokalizmem *-y-* (zob. jednak Skok ER I 211) sch. dial. *br̃na* (< **bryna*) 'urwisko; brzeg, zwykle stromy; wał koło rowu; wąwóz, jar; goła ziemia, na której nie rośnie' (RSAN), w RJAZ też 'bagno, bajoro; ziemia, gdzie leży śnieg i są błotniste drogi'.

Jeżeli rekonstrukcja prapostaci trafna, dokładne odpowiedniki w germ.: goc. *brunna* 'źródło', stang. *brunna : burna* 'potok', stwniem. *brunno* 'źródło, woda źródłana; mocz', stisl. *brunnr* 'źródło; studnia; napój, woda'. — O budowie postaci *br̃ññje* zob. s. 85—6.

Rozwadowski Studia 12—20. — W oparciu o rekonstrukcje *br̃na*, *br̃ññje* : *br̃na*, *br̃ññje* nawiązywano do *b̃log̃z*, *b̃lati* czy też do *br̃ñz*. Zob. Vasmer REW I 121, Jakobson Word VII 2, 190, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 155—6. Nie wykluczano także pożyczki z substratu przedie. (Bezłaj RS XXI 151, Skok ER I 214). R.L. — W.B. — F.S.

br̃ññje zob. **br̃na**

br̃ññz *br̃ñña br̃ñño* 'z błota, z gliny, gliniany'

~ sch. wyjątkowe w XVIII w. *br̃nan br̃na* 'zabłocony, zbrukany', scs. *br̃ññz* 'z błota, z gliny' (Supr.);

rus.-cs. *br̃ññz*, od XI w. też *br̃ññz : br̃ññz* 'z gliny, gliniany; błotnisty, brudny; marny, nietrwały', ros. książkowe (z cs., zob. Vasmer REW I 121) *бр̃н̃н̃ый* 'nietrwały, przemijający, marny' (stąd bułg. przestarz. *бр̃нен* 'butwiejący, rozkładający się' BER I 77), u Dala też 'gliniany, z ziemi, prochu'. ~

Na większy pierwotnie zasięg wyrazu wskazuje bogaty materiał onomastyczny: 1. pol. XVI w. *Brenna*, dziś *Brenno* NM, *Brenno* NW (od XIV w., Borek, Zachodniosłow. nazwy toponimiczne z formantem *-in-*, 32), *Brenna* NW (Hydronimia Wisły 1), czes. *Brná* (w XIV w. zapisy *Burna*, *Brenna*, *Byrna*) NM, *Brenná* NM (od XIV w.), *Brno* NM (w XI w. też zapis *Brnen* wskazujący na **Br̃ññz* m.), *Brné* NM (Šmilauer MJČ I 165—6, 197—9, 201, Borek o. c. 32—3); ros. *Бронное* NM, *Бронная* NM (Vasmer RGN I 543—4);

2. z suf. *-ica*: pol. *Brennica : Brenica : Brenna* NW (Rozwadowski Studia 12, Hydronimia Wisły 1), śl. *Brnice* (= węg. *Berence*) NM (Stanislav, Slovenský juh v stredoveku II 86); śl. *Brnica* NW, *Brnica*, *B̃nca* NT (Bezłaj SVI I 89—90), bułg. *Бреница* NM (BER I 77); ukr. *Брениця* NW (Striżak, Nazvy ričok Poltavščyny 35—6);

3. z suf. *-ikz*: pol. *Brenik : Brnik* NW (Hydronimia Wisły 60), czes. *Brník* NM (od XIV w., Šmilauer o. c. 199); śl. *Brník* NW, *Brniki* NT (Bezłaj l. c.), sch. *Brnjik* NW (Bezłaj l. c.), bułg. *Брник* NM (BER I 77).

Są też ślady innych starych typów przymiotnikowych:

1. *br̃ñz*: rus.-cs. *br̃ññz* 'z gliny, gliniany', strus. *в̃ br̃ññz ... т̃л̃к̃* 'w przemijającym, marnym';

2. *br̃ññz*: śl. *br̃ññ* 'gliniany, ziemny' (Plet.), tu zapewne stsch. wyjątkowe w XIV w. *br̃no t̃lo* 'z prochu, marny' (< **br̃ñno* (Skok ER I 214

rekonstruuje mała prawdopodobną prapostać *brěnъnъ), por. sch. *Brenica* NM (Skok l. c.: z Serbii).

Adi. od *brъna* z suf. -ъnъ.

R.L. — W.B. — F.S.

brъn'a 'zbroja, pancerz'

~ stpol. niepewne (w Słowniku stpol. i SP XVI IBL nie notowane) *brnia* (Berneker SEW I 90), czes. arch. *brně* f. od XIV w. : *brň* f., sła. *brněj* f. (Jungmann);

scs. *brъnъ* f. pl. (Euch.);

strus. *brъnъ* (Slovarъ DRJ Prob.76), od XI w. *brъnъ* : *brонъ*, ros. arch. *brоня* : *броня* (stąd bułg. *броня*, BER I 81), ukr. *броня* : *броня*, brus. *браня* : *броня*. ~

Por. 1. głuż. *brónička* 'pancerz' (< **brъnъička*);

2. czes. *brnění* 'pancerz', sła. *brnenie* 'ts.';

3. śrbułg. XIV w. *brъnъnikъ* 'wojownik uzbrojony w tarczę' (BER I 81), strus. *brоньники* pl. 'wojownicy w zbrojach (?)'.

Por. pld.słow. *brъnica* : *brъnъka* (o budowie s. 98—9, 94—5) 'pierścień, kółko metalowe' (znaczenie od kótek, z jakich zrobiona była zbroja, Kiparsky GLG 231):

1. *brъnica*: sch. od XVI w. *brъnjica* 'kolczyk (przy uchu)', 'metalowy pierścień, np. przewlekany przez nozdrza zwierzęcia' (Vuk, RJAZ, R SAN), dial. 'klamra; ozdoba noszona przez kobiety przy warkoću' (RJAZ: Hercegovina);

2. *brъnъka*: bułg. *brъnъka* 'ogniwo łańcucha; obręczka', maced. *brъka* (: *brъna*) 'kółko, pierścień, np. przewlekany przez nozdrza zwierzęcia'.

Pożyczka ze stwniem. *brunja*, *brunna* 'pancerz, zbroja, kolczuga' (goc. *brunjo* 'kirys'). — Z germ. także stprus. *brunjos* 'zbroja, ekwipunek', łot. *brunās* 'pancerz, zbroja' (Trautmann BSW 38), wg Sehwersa ZslPh V 315 wyraz łotewski zapożyczony ze słow. *brъn'a*.

Berneker SEW I 90, Kiparsky GLG 230—1, Feist VWGS 107—8, Martynov SGLV 58—60.

R.L. — W.B. — F.S.

brъsati *brъšo* : *brъsajo* dial. pld.-wsch. 'trzeć, ścierać; rzucać, ciskać'

~ sła. dial. *brъsati* *brъsam*: -*šem* 'kopać, wierzgać (np. o koniu), bić (o sercu); powłóczyć nogami; grzebać' (Plet.), bułg. *brъsua* -*uesu* aor. *brъsax* 'obeierać, wycierać' (o zasięgu w gwarach zob. BDA I m. 274, II m. 286), *brъsвам* 'podmiatać, zamiatać pobieżnie', maced. dial. *brъša* *brъšiš* 'szorować podłogę; czyścić szczotką ubranie' (Małecky SW);

ros. *brъcать* -*cāju* -*cajúu* 'rzucać, ciskać, miotać' (o historii i rozwoju znaczenia zob. Kotkow Očerki XVI—XVIII v., 286—9), 'porzucać, opuszczać; zaniechiwać, przestawać', dial. 'szybko narzucać (wierzchnie odzienie); kłaść, wsuwać; wiercić', *brъcать* *лен* 'oczyszczać len z główek przez obijanie' (SRNG), ukr. *brъсатиця* -*саюся* -*саюся* 'rzucać się, ciskać się, miotać się', 'chwiać się; męczyć się, harować', dial. hucul. *brъcати* 'pokryć czymś' Żel., Rudnyćkyj ED 177—8 (z wtórnym zapewne *r*; *r* na miejscu połączeń *r* + samogłoska nierzadkie w różnych językach, por. np. czakaw. *prъnesti* < *prnesti*). ~

Tu może należą też: 1. czes. dial. moraw. *brsat se* = *brchat se* 'zrywać się ze snu, wstawać z łóżka', *brcat* 'podnosić nogi przy chodzeniu' (Kott Dod. DSM); sła. *brъcati* -*cam* 'kopać (nogami); prztykać (palcami)';

2. ukr. zach. *brъcати* 'związać sznurkiem, nawlec, sznurować', brus. *brъcать* 'umacniać (łapcie) rzemykiem, sznurkiem, sznurować' (Nosović), dial. poleskie *brъcати* 'przewlekać sznurek przez ucho chodaka, sznurować

łapcie' (Leks. Polesja 80). — Inaczej o ukr. *борцати* 'sznurować łapcie' Janów Symb. Rozwadowski II 277.

Do *br̩snoti*, o budowie zob. s. 45—6.

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 217—8, Safarewicz SJ 246—7. — Ros. *бро́суть* 'rzucić, cisnąć' nawiązywano także do wed. *bhras-* 'padać', a więc uważano za factitivum do **bhrek-* (Machek Čes. předn. V, 100, Mayrhofer KEWA II 526).
R.L. — W.B. — F.S.

br̩sel̩ dial. pld. 'skorupa, czerep'

~ stbułg. *бр̩сель* 'plyta kamienna, tablica';

rus.-cs. *бр̩сель* : *бр̩сель* 'czerep, skorupa, stłuczone naczynie; tablica'. ~

Do *br̩snoti*, *br̩sati*, o budowie zob. s. 108, por. pol. *pryszczel* 'pęcherzykowa ta wysypka na skórze' : *pryskati*, bułg. *щ̩р̩бел* 'szczerba; wyszczerbione narzędzie, naczynie' : *šč̩b̩iti*. Mało prawdopodobna prapostać **bhri-d-selo-* (Pokorny IEW 167) w nawiązaniu do *britva*, *bridzka*.

Berneker SEW 95, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 222.

Zob. *br̩sel̩je*.

R.L. — W.B. — F.S.

br̩sel̩je n. dial. pld. 'skorupy, czerepy'

~ scs. *бр̩селие* 'skorupy, czerepy' (Supr.), stbułg. *бр̩селие* 'cegły';

rus.-cs. *бр̩селие* 'cegły'. ~

Coll. do *br̩sel̩*, o budowie zob. s. 85—6.

W.B.

br̩snoti *br̩sno* dial. pld.-wsch. 'zetrzeć, zeskrobać, ściągnąć tarcie (np. zgolić); rzucić'

~ sle. *br̩sniti -nem* 'odepchnąć, odsunąć' (SSKJ), *br̩sniti br̩snem* 'kopnąć' (Plet.), cs. XIII w. *бр̩сноути бр̩сноу* 'golić, skrobać' (Sadnik — Aitzetmüller VWSS 217), bułg. *бр̩сна -нем* vi. 'golić', przen. 'sprzedawać zbyt drogo, zdzierać skórę; męczyć', vp. 'zmieść (pobieżnie); uderzyć lekko', *бр̩сна се* 'golić się', dial. 'linieć, o bydle' (BDial. III 42);

strus. *бросноути бросноу* : *бр̩сноути* 'golić', *сьбросноути* 'zetrzeć', ros. dial. *бро́снуть -ну -нем* : *бро́снуть -ну -нем* 'oczyszczać len, konopie, owies z główek, ziarna; zbierać jagody zrywając je całą garścią; zgarniać, zbierać (skórki wiewiórcze)', Dal, SRNG, u Dala też *бро́снуть* 'rzucić'. ~

Por. rus.-cs. *обр̩сти обр̩соу* 'ostrzyć, ogolić' (Srezn.).

O budowie zob. s. 44—5. Odpowiedniki bałt. wykazują pierwotną odmienną tylnojęzykową: lit. *br̩kti brukù* 'trzepać (len)', łot. *brukt br̩ku* 'wykruszyć, odpaść', *brucināt* 'ścierać, ostrzyć kosę'. Por. u Pokornego IEW 170 **bhreu-k-* : *bhreu-k-* (zob. także *brukati* 2.).

Trautmann BSW 36—7, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 217—8, Safarewicz SJ 246—7.

Zob. *br̩sati*, *br̩siti*, *brysati*.

R.L. — W.B. — F.S.

br̩stati zob. **br̩stiti**

br̩stiti *br̩st'ŏ* : **br̩stati** *br̩stajo* pld. i wsch. 'wypuszczać pączki, pędy', 'objadać młode pędy roślin'

br̩stiti: ~ sle. *br̩stiti -tim* 'objadać pąki, młode pędy; plewić chwasty', *br̩stiti se* 'wypuszczać pączki', sch. *br̩stiti -tim* 'objadać liście, młode pędy, np. o kozach' (też dial. np. *br̩stīt br̩stīm* Elezović Kos.-Met.), 'zrywać i jeść to, co się zerwie', dial. 'wypuszczać pączki, rozwijać się' (RSAN), bułg. dial. *бр̩стѣ -міѣ* 'karmić młodymi pędami roślinnymi; ścinać, przygotowywać pędy roślinne na pokarm dla bydła' (Gerov), *бр̩стѣ* 'ts.; objadać pączki, trawę lub liście

z krzewu, o kozie' (BER I 84), maced. *брстам-тмиу* 'objadać liście, młode pędy';

ukr. dial. *бростітисся брощу́ся -стітисся* 'wypuszczać pędy, pączki' (Hrinčenko). ~

br̥stati: ~ sle. dial. *br̥stati -tām* 'objadać pączki, młode pędy', sch. dial. *br̥stati -tām* 'wypuszczać pączki, liście' (RSAN);

ukr. dial. *бр̥статисся -таюся -таюся* 'wypuszczać pędy, pączki, pączkować' (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. sle. *br̥st̥iti -tīm* 'wypuszczać pędy, pączki'.

Denominativa do *br̥stv̥*: *br̥stv̥*, o budowie zob. s. 57, 46—7. *R.L.* — *W.B.*

br̥stv̥ zob. **br̥stv̥**

br̥stv̥ f.: **br̥stv̥** m. 'pąk, pączek roślinny; młode pędy rośliny'

~ sle. *br̥st -i* f. 'pąk na drzewie, pączek kwiatu, młody pęd rośliny; pędy rośliny (coll.); drobne (suche) gałązki', sch. *br̥st* f. 'młode pędy roślinne'; bułg. lud. *бр̥ст* f. 'liście, młode pędy roślinne';

ros. dial. pld. *бр̥ств̥* f. 'pączek rośliny' (Vasmer REW I 126, w SRNG też coll.), ukr. *бр̥ств̥ бр̥ств̥и* 'pąk na drzewie, pączek kwiatu; gałązki na drzewie; (rzadkie) kiść np. jarzębiny'. ~

Jako masc.: ~ sle. *br̥st br̥sta*: *br̥stā* 'pąk na drzewie, pączek kwiatu, młody pęd rośliny; pędy rośliny (coll.)', sch. od XVI w. *br̥st* m. 'młode pędy rośliny' (też u Vuka), czak. *br̥st br̥sta*: *br̥st br̥sta*, bułg. *бр̥ст* pl. *бр̥стве* m. 'liście, młode pędy roślinne' (wg BER zach.), maced. *бр̥ст* m. 'młode pędy (ścięte na pokarm dla bydła)'; ukr. reg. *бр̥ств̥ бр̥ств̥и* 'pąk, pączek' (Hrinč., też na Rusi Zakarpackiej, Jagić AslPh VII 496). ~

Najprawdopodobniej z ukr. (tak już Berneker SEW 91): pol. dial. (Podhale) *broś* 'zawiazki nowych liści pojawiających się jesienią na gałęziach bukowych' (Karlówicz SGP), czes. dial. walskie *brozd*: *brozg* 'zawiazek pączka na drzewach' (dźwięczny wygłos i *-zg* wtórne: por. oboczność *-zd-*: *-zg-* w *drozd*: *drozgz*, *gvizdati*: sle. *zvizgati*), sła. poet. *brost* 'pąk, z którego rozwija się kwiat', dial. też 'pączek na drzewie' (Kálal), z wtórnym *-sk* dial. *brosk* 'ts.' (Kálal).

O pierwotnej znajomości wyrazu także i na zachodzie świadczy dłuż. *baršć -ča* 'pąk, młody pęd drzewa; szczebel drabiny wozu' (*-ar-* z sekundarnego *-r-*, Muka I 17, por. głuz. *borno* 'bagno' s. v. *br̥na*, *br̥nje*).

Coll. *br̥stv̥je* 'pączki drzewa, młode pędy' (o budowie p. s. 85—6): sle. *br̥stv̥je*: *br̥stv̥je*, sch. dial. *br̥šće* (RSAN); ukr. dial. *бр̥ств̥я* n., *бр̥ств̥е* (Hrinčenko, Żel.).

Najbliższy odpowiednik: ags. *brustian* 'puszczać pąki', z apofonią śrwniem. *br̥iustern* 'obrzmiawać'. Ten sam pierwiastek co w *br̥uch̥*, *br̥ucho* (< ie. **bhreu-s-* 'obrzmiawać; puszczać pędy, pączki'). — Oboczne formy *br̥stv̥* m.: *br̥stv̥* f. może odpowiadają dawnej opozycji funkcjonalnej: wyraz o znaczeniu jednostkowym: collectivum (o collectiwach z suf. *-s̥* zob. Lohmann KZ LVIII 207—9).

Van Wijk IF XXIV 235, Pokorny IEW 170—1.

Zob. *br̥stv̥*: *br̥stvy*.

F.S.

br̥stv̥ *br̥svi* f. 'kłoda, belka, tignum, trabs', 'kłoda drzewa, belka służąca do przejścia np. przez potok'

~ stczes. XV w. *br̥ev br̥vi* 'kładka', w NM *Br̥ve* poświadczone już w XII w. (Profous MJČ I 214);

sle. *br̥v -vi* 'kładka', 'ławka wiosłarska', sch. *br̥v -vi* 'kładka, ponticulus',

'belka, bierwiono, trabs, tignum', bułg. dial. *бръс* f. 'kładka', 'bród na rzece, po którym przepędza się bydło' (Gerov);

strus. *БРЪВЪ* : *БРЪВЪ* 'belka, kłoda, bierwiono, trabs, asser', *БРЪВЪ* : *БРЪВЪ* 'tratwa, ratis', ros. dial. *бровь* -*ви* 'deseczka nad framugami okien lub drzwi służąca jako półka do układania drobnych przedmiotów', 'łukowata drewniana podkładka pod kluzami na zewnętrznej stronie burty chroniąca przed tarciami liny kotwicznej', ukr. dial. *berv* 'pniak' (Berneker SEW I 92), karpackie *бер(ь)*, *бурь(ь)*, huculskie *běf* (< **brvь*) *beruy* : *ber'i* 'kładka' (Rudnyćkyj ED 105, Janów Symb. Rozwadowski II 276). ~

Por. nowsze postacie: ukr. dial. *бѣрва* 'kładka' (stąd zapewne pol. wyjątkowe z XIX w. *bierzwa* 'belka, bierwiono'), sch. dial. *břva* f. 'kładka', *břvo* n. 'ts.' (RSAN).

Rekonstrukcja prapostaci, a także i etymologia niepewne. Najprawdopodobniej *brvь* i *brvь* wtórne, powstałe z pierwotnego *brzъvь* (o niezadkiej metatezie w grupie *jer* + płynna zob. Berneker I. c., Brückner SE 26). Rozwadowski RS I 251 rekonstruował *brъvь* < **bhereu-* (zróznicowanie postaci tego wyrazu w poszczególnych językach słow. byłoby wynikiem wyrównań w obrębie paradygmatu). — Może do ie. *bhrū-*, *bhrēu-* 'belka, bierwiono; kładka, most'. Najbliższymi odpowiednikami byłyby: gall. *brīva* (< **bhrēua*) 'most', stisl. *brū* f. 'ts.; grobla z belek'. Dawniej łączono z *bry brъve* (zob. Meringer WS I 187—92, Schrijnen KZ L 144—6), por. sch. *břvno* 'nieco podwyższony skraj czego, margo' : ros. dial. *бровь* 'wąski podwyższony pas ziemi między kolejniami na drodze'.

Berneker SEW I 92, Pedersen KZ XXXVIII 322 (o alternacji *z* : *ь*), Pokorny IEW 173. R.L. — F.S.

БРЪВНО 'kłoda, belka, tignum, trabs'

~ stpol. XIV—XV w. *birzwno*, *birwno* (dial. z uproszczeniem grupy spółgłoskowej *bierzno*, *biérno*), niemotywowany wyraz ulega najrozmaitszym przekształceniom wywołanym asymilacją (stpol. *wirzwno*, *birbno*, *birzwno*, *bierzwno*), czy też uproszczeniem grupy spółgłoskowej (*birzmo*, *bierzmo*, *bierno*, dial. *bierzno*, *biérno*, *bierzmo*), czes. od XIV w. *břevno*, sła. *brvno*; sła. *břvno* : *brvno* (: dial. *brven brvna*), sch. od XVII w. *břvno* gen. pl. *břvānā* (też 'nieco podwyższony skraj czegoś'; możliwe pomieszczenie znaczeniowe z *bry brъve*, zob. *brzъvь*), w RJAZ I 688 także dawne *barno*, scs. *БРЪВНО*, *БРЪВНО*, bułg. dial. *бръвнó* (por. dial. *бървен* też 'grube miejsce nici', BER 82);

strus. *БРЪВНО* : *БРЪВНО* : *БРЪВНО* : *БРЪВНО* : *БРЪВНО*, ros. *бревнó* (też dial. np. *бр'avnó*), dial. *бернó*, *б'avnó*, *бр'ујnó*, wyjątkowo *б'ур'avnó*, *бр'омnó* (ARG m. 74), ukr. dawne *бервно* od XVI w., brus. dial. *брóвны* pl., *бярnó* (Nosovič, BRS), poleskie *брэўnó* (Leks. Poleszja 131). ~

Por. 1. *brzveno* (postać nowsza z wtórnym *e*): pol. *bierwiono* późne, notowane u L. od XVIII w., w XVII w. *bierzwiono*, czes. dial. wałaskie *brveno* (Bartoš DSM), ros. dial. *бервенó* (Dal, SRNG), ukr. dial. *бервенó* (Hrinč., URS), brus. *бервяnó*.

2. *brzvína* : pol. dial. *berwina* (Karłowicz SGP: Orawa), sch. *břvína* też 'kładka' (Vuk, RSAN), ros. dial. *бервина* (SRNG), ukr. dial. *бѣрвина* 'część warsztatu tkackiego' (Hrinčenko).

Z pld.słow.: rum. *birnă* 'bierwiono, belka' (Mihăilă Impr. 40).

Derywat od *brzъvь*, o suf. -*ьno* zob. s.136—7. Rozwadowski RS I 251 rekonstruował *brъvьno* (p. *brzъvь*). R.L. — F.S.

brzda, zwykle pl. **brzdy** dial. pld.-wsch. 'prymitywne wędzidło, kolki, pręty', 'uzda'

~ sł. *brzda*, często pl. *brzde* (dawne też *bruzdà*, dial. prekmurskie *brózda*) 'wędzidło, uzda; rodzaj kleszczy, kluba (Klemme); hamulec', sch. dawne XIII—XIV w. *brzda*, *brazda* (w XVII w. wyjątkowe *brsta*) 'wędzidło; uzda' (BJAZ), dziś w słownikach Benešicia, Frančicia *brzda* 'wędzidło', scs. *brzdy* pl. Ps. Sin. 'wędzidło; uździenica, uzda' (Meillet RS II 60—1), też śrbulg. np. w Psalterzu bolońskim), bułg. niepewne *brzda* : *brzma* 'uzda, uździenica' (tylko Mladenov BTR), por. tu może należące bułg. dial. *brzde* n. 'drewniany klin łączący grządział z płozem w radle' (Gerov Dop.);

strus. od XI w. *brzda*, *brozda* (*brzda*), zwykle pl. *brzdy*, *brozdy* (*brzdy*) 'wędzidło, uzda', dziś ros. z cs. *brzda* (u Dala też *brozda*) zwykle pl. *brzdy* 'wędzidło, uzda' (z akaniem, notowane od r. 1296, Sobolevskij RFV LXIV 121, Lekcii 81, Nahtigal SRL II 303), ale na peryferiach zachowane też rodzime *brzdy* pl. : *brzdy* 'wędzidła w uździenicy' (SRNG: archangielskie, ołonieckie, okolice Leningradu), ukr. dial. *brzda* 'wędzidło, uzda' (Berneker SEW 92, Miklosich EW 23). ~

Nowe i sztuczne: czes. *brzda* 'hamulec' nie notowane w stczes. i dial., nowo wprowadzone przez Šafařka w r. 1853 (Machek ES² 71) chyba ze sł., sła. *brzda* 'ts.' (także nie notowane w dial.).

Na pierwotne **brzda* wskazują: ros. dial. *brzda* 'pałka albo żelazny pręt, za pomocą których kieruje się sankami przy zjeżdżaniu z góry' (SRNG), tu zapewne polab. *brzda* m. 'klin w radle lub w pługu', czes. *nabrazdník* 'klin w pługu', ros. *zaborozennik*, *zaboroznik* 'kliny do regulowania szerokości czy głębokości orki' (Szydłowska-Ceglowa Lud XLVIII 38).

Najbliższy odpowiednik: lit. *brzd-ùklis* 'kołeczek drewniany, kołeczek używany zamiast guzika w bieliznie; klocek przywiązywany do szyi świni, aby jej utrudnić ucieczkę', w XVII w. 'uzda' (stąd Trautmann BSW 38—9 rekonstruuje bałtosłow. *brzdā*- 'uzda'). Por. też stnord. *broddr* 'szpic; strzała, grot', stwn. *brort* 'krawędź, kant, brzeg' < germ. **brzd-* z ie. **bhrzdh-* czy **bhrzdh-*. Co do znaczeń 'wędzidło' : 'uzda' zob. *odidlo*, *uzda*, łac. *frēnum* (w obu tych znaczeniach).

Berneker SEW 92—3, Trautmann BSW 38—9, Vasmer REW I 125, Mo-szyński PZJP 234. — Nie przekonują: Machek MNHMA, Sborník ... Zubatého, 1926, 420—3, Vaillant RES XXII 43.

W kilku językach też denominativa: cs. *brzdyti* 'kierować, regere', *obrzdyti* : *obrzdyti* 'założyć wędzidło, uzdę, okiełznać'; strus. *brzdyti* : *brzdyti* 'kierować końmi'; sł. *brzdyti* 'nakładać uzdę, kielznać'; nowe: czes. *brzdyti*, sła. *brzdyti* 'hamować'. — Por. też ros. dial. *brzdyti* 'powstrzymać konia wędzidłem' (SRNG: Donieckie, też Dal), wskazujące także na **brzda*- p. wyżej. R.L. — F.S.

brzgati brzgaŕo = bryzgati

~ sła. *brzgat'* (*sa*) 'ślinić się' (Kálal);

sch. dial. *brzgati* -*gām* 'szybko mówić; spieszyć się' (RSAN; zob. adi. *brz* : *brzda*, por. jednak dial. *brzgaŕo* 'przyrząd do pryskania, sikawka', RSAN), bułg. *brzgam* 'pryskać, kropić' (Gerov), maced. *brzgam* 'wytryskiwać, pryskać, bryzgać, oblewać'. ~

Por. 1. sch. dial. *brzdyti se brzdyti se* 'brudzić się jedzeniem wokół ust' RSAN (**brzdyti*, -*zd-* : -*zg-* jak w *brzdyti* : *brzdyti*);

2. sł. *brskati* -*kam* 'grzebać', bułg. *brskam* 'niedbale, pobieżnie zamiatać';

uderzać, bić lekko', *brǐska dǐžd* 'kropi deszcz', dial. też 'papać, pleść' (Gerov), 'popychać, trącać', BDial. I 69 (-sk- : -zg-, jak w *bryskati* : *bryzgać*); 3. sła. dial. *brzdziť sa* 'ślinić się' (Kálal), bułg. dial. *brǐzdǐ* 'szumi, huczy' (BER I 83, Georgiev BEO 10) : *brǐzdǐ* 'silnie wrze i pachnie kwaśno, np. o mleku, wycieczkach z winogron', BDial. IV 91 (**brǐzdǐti*).

Dźwkn., do *bryzgać*. Co do oboczności wokalizmu pierwiastka -z- : -y- : -u- por. *brzkać* : *brykać* : *brukati*. R.L. — W.B.

bry brave f. 'łukowate pasmo włosów porastające wypukłość kości czołowej nad oczodołami, brew, supercilium'

~ pol. od XV w. *brew brwi* (stpol. *breń brwi*) 'supercilium', dial. też *brwia*, kasz. *brwa* : *brvá* : *brváw* : *bráv* : *brávó* : *brávó* 'ts.', w XVI w. też 'wypukłość kości czołowej nad oczodołem, miejsce porostania brwi; powieka; rzęsa' (to ostatnie znaczenie też dial., Karłowicz SGP), połab. pl. *brávoŕ* (*brávoŕi*) 'supercilia', czes. (sztuczne, nowe, tylko literackie, zob. Machek ES² 70) *brva brvy* (dawniej też *brv m.*) 'rzęsy', sła. *brva brvy* 'rzęsy; supercilium', dial. pl. *brvi* 'supercilia; rzęsy' (Kálal);

sch. dial. *brv m.* : *brvina* 'powieka' (RSAN), wyjątkowe już w XIII w. *brvǐ* 'ts.' (zaświadczony tylko dat. dual. *brvǐma*, RJAZ), scs. *brǐvǐ brǐvǐ* 'supercilium; powieka' (też cs.), bułg. dial. *brǐva* : *brǐvǐ* f. 'supercilium; wąs' (BER I 101, Stojkow Banat);

strus. od XI w. *brǐvǐ* : *brǐvǐ* f. 'supercilium; powieka', ros. *бровь брови* f. 'supercilium', dial. też 'powieka, rzęsa' (Slovarʹ Rjazan.) 'wąski podwyższony pas ziemi na drodze między kolejniami' (SRNG), dial. *brǐva* : *brǐvá* 'supercilium', *brǐvá* 'ts.' (Dal, SRNG), ukr. *brǐvá -sǐ* 'ts.', w XVI w. *бровь* (Rudnyćkyj ED 212), dial. *brǐva* : *brǐva* 'ts.' (Žel.), *brǐvo* 'ts.' (Rudnyćkyj l. c.), lem. *brywa*, pl. *brywǐy* 'ts.' (Stieber AJLemk. m. 271), bojkow. *brusó n.* : *brǐva* pl. : *brǐva* : *brǐva* 'ts.' (Slav. Leks. 93), brus. *brǐvo n.*, pl. *brǐva* 'ts.'. ~

Por. głuź. *brjowka* 'supercilium'.

Z brus.: lit. dial. *brǐvǐ* 'brew' (LKŽod.).

Jedna z rzadkich zachowanych ie. nazw części ciała. Kontynuuje ie. *bhrǐ-* 'supercilium' z przejściem do tematów na -i-. Pierwotna postać *bry* zachowana zdaniem niektórych w ros. compositum *бело-бры-сты* 'płowy, jasnobłond, z bardzo jasnymi włosami, brwiami, rzęsami' (Vasmer REW I 72, inaczej Vaillant GC II 1, 273). Dokładne odpowiedniki: stind. *bhrǐ-h* f., acc. *bhrǐvam* 'supercilium', ags. *brǐ* 'ts.', lit. *brǐvis* 'ts.'. — Co do znaczenia 'wąski podwyższony pas ziemi' por. łac. *supercilium* 'brew' : 'wyżyna, szczyt; wyżyna spadzistej ścieżki; pagórek, kopiec, grobla'.

Schrijnen KZ L 144—6, Berneker SEW 91—2, Trautmann BSW 38, Vasmer REW I 124.

Zob. *obry -zve*, *ob-očje*.

R.L. — W.B. — F.S.

brykati 1. brykajo dial. zach. 'wydawać niski, burkliwy głos'

~ pol. dial. *brykać* 'fukać, burczeć na kogoś' (Karłowicz SGP: Łowickie i Poznańskie), 'mówić o kimś zarozumiale' (ib.: okolice Ropczyc), tu też może dawne w XVII w. *straszny szumem wichier bryka* (L.), czes. dial. *brykati* 'krzyżeć na kogoś' (Přír. slov.). ~

Perfectivum: pol. dial. *bryknać* 'krzyknać, powstać na kogoś' (Maciejewski Chełm-dobrz.), czes. dial. *brǐknouti* : *bryknouti* 'krzyknać' (Přír. slov.).

Por. rzeczownik dewerbalny: czes. dial. *bryk* 'krzyk, żart' (Přír. slov.), sła. dial. *bryk* 'żart' (Kálal).

Dźwkn., do *brukati* 1. Najbliżej stoi lit. *brūkūoti* 'gruchać, o gołębiach'.
Kořínek Studie 207—9. R.L. — W.B.

brykati 2. *brykaję* dial. pñ. 'zrywać się do biegu, biegać w podskokach; wierzgać' ~ pol. od XVI w. *brykać -kam* 'biegać w podskokach w różne strony, zrywać się nagle do biegu (głównie o zwierzętach); dokazywać', potoczne 'uciekać', myśliwskie 'zrywać się do lotu, o ptakach', przestarz. 'wierzgać', dawne 'szaleć (o żywiołach)', 'porywać się na kogoś, buntować się; pastwić się', dial. kasz. *brīkac* 'dokazywać, szaleć, o wole' (Lorentz PW);

ros. *брыкаты -като* 'biegać w podskokach, wierzgać', dial. *брыкаты -като* : *брыкаты -като* 'narowić się; biec; rozrzucać; żyć wesoło, beztrudno' (SRNG), ukr. *брыкати -като* 'biegać w podskokach, wierzgać; kaprysić, grymasić', prowinc. 'pozwalać sobie zbyt wiele' (Żel.), brus. *брыкаты -като* : *брыкаты -като* 'biegać w podskokach, wierzgać', u Nosoviča też 'skakać, szaleć (o kozie, krowie); kaprysić, grymasić w wyborze narzeczonego'. ~

Rzeczowniki dewerbalne: pol. dawne XVII—XVIII w. *bryk* 'niesforność, warcholenie, wyskok'; ros. dial. *брык* 'bieganie w podskokach, wierzganie' (Dal).

Por. interiekcje: pol. *bryk!* wyraża szybki ruch, nagły upadek; ros. *брык!* wyraża podskok, wierzgnięcie nogą, ukr. *брук!* 'ts.', brus. *брык!* wyraża gwałtowne uderzenie, nagle zniknięcie.

Dźwkn. Najprawdopodobniej do *brykati* 1. Rozwój znaczenia jak w *brukati* 2., *bykati* 2.

Berneker SEW I 93, Brückner SE 43, van Wijk IF XXVIII 127—8, Vasmer REW I 129. R.L. — W.B.

bryła : *brila* dial. pñ. 'nieforemny, duży kawał czegoś (np. ziemi, kamienia)' *bryła* : ~ pol. od XV w. *bryła* 'ciało stałe nieforemnego kształtu, gruda' (też dial.), w XVI w. z obniżeniem artykulacji przed *l* też *bryła* 'ts.', dłuż. *bryła* 'darniowa ruda żelazna; ruda', dial. *bręła* 'ts.', głuź. *bryła* 'ruda darniowa', czes. dial. moraw. *bryła* 'płaski kamień' (Bartoš DSM);

ukr. od XVII w. *брыла* 'gruda, głaz, bryła, duży kawał czegoś', dial. 'wielkie kamienie' (Polesse 218), 'płaski kamień' (Stieber AJLemk. VIII uzup. s. 10). ~

Por. ros. dial. *брыль -лѣ* 'pagórek, kępa; gruzel na drzewie w miejscu, gdzie był sęk' (SRNG).

brila : ~ pol. dial. śląskie *bręła* 'bryła; guz' (Zareba Siolkowice), dłuż. *brila* 'ruda darniowa', czes. dawne i dial. *bręla* 'płaski kamień, płyta kamienna; kamieniste pole', u Jungmanna 'drobny kamień; minerał słoniniec', dial. *bręla* 'cienka płyta kamienna, płaski kamień' (Bartoš DSM, Horečka Frenštát), 'kamieniste pole' (Lamprecht Opava), sła. dial. wsch. *brila* 'wielki płaski kamień' (Kálal, Buffa Dlhá Lúka). ~

Por. ros. dial. *брыль* m. 'nierówność na bierwionie, miejsce, gdzie była gałąź' (SRNG).

Z pie. **bhrū-lā* : **bhri-lā* od pierwiastka **bher-* 'bić, rozbijać, łupać' (zob. Pokorny IEW 133—5). Rozwój znaczenia jak w niem. *Scholle* 'bryła' od pierwiastka **skel-* 'rozłupywać, rozszepiać' (a więc pierwotnie 'coś rozłupanego, rozbitego', Kluge EW¹⁸ 675). — O nie należącym tu ros. dial. *брыла* 'warga' p. Trubačev Etimologija 1964, 9—10.

Śmieszek MPKJ IV 391—3, Sławski SE I 45. R.L. — W.B. — F.S.

brysati *bryšo* : *brysažo* 'obcierać, wycierać, ścierać'

~ połab. 3 sg. praes. *brāisē* 'skrobie (rybę)' (Lehr-Splawiński, Polański SE 50; Rost 151, Szydłowska-Ceglowa SFPS II 417 wyprowadzają z *brusiti*);

sł. *brisati brišem* 'wycierać, zacierać, ścierać', pot. 'bić, tłuc', *burja briše sneg* 'miota, rzuca', *nebo se briše* 'przejaśnia się' (Plet.), sch. *brisati brišem* 'wycierać, szorować; przekreślać, wykreślać; zmiatać (np. o wietrze); kosić, ścinać z nóg; ostro dać; szybko jeść', dial. 'zamiatać' (RSAN), już w XV w. *ōbrisati* 'otrzeć', scs. *съ-брысати -сая* 'zeskrobać' (Supr.), bułg. dial. *brūna -uciu* 'obcierać, wycierać, ścierać' (Gerov, Mladenov BTR, BDial. III 42, 204, o zasięgu zob. BDA I m. 274, II m. 286), maced. *бруше* 'ścierać, wycierać';

rus.-cs. *сбрысати -сая* 'otrzeć, zetrzeć', XIV w. *обрысати* 'oczyścić, zetrzeć'. ~ Iterativum do *brzsnōti*, o budowie zob. s. 46—7. R.L. — W.B.

bryzgati *bryzgažo* 'wydawać ostry dźwięk', 'pryskać, rozpryskiwać się, tryskać' (dial. też o świetle, stąd pol.-sł. 'świtać'), perf. *bryzgnōti bryzgnō*

~ pol. od XVIII w. *bryzgać -gam* 'pryskać, rozpryskiwać, rozpryskiwać się', dial. 'brykać, o koniu' (Karłowicz SGP; Kielce), *bryzgá* 'świta' (Dejna AGK m. 756, por. dial. wlkopol. *brysk* 'brzask, zorza poranna', p. jednak też *brēzgo* 'świt', *brēzgati* 'świtać'), dłuż. *bryzgaś -gam* 'pryskać, tryskać; bić, o pulsie; rysować, np. po lodzie z towarzyszeniem ostrego dźwięku; dać, dmuchać; głośno śmiać się, czes. dial. wrocławskie *brýzgat -ždžu* : *-zdám* 'babrać się, paprać się w czymś; paplać, pleść' (Bartoš DSM), sł. *brýzgat -gam* 'wymyślać komuś, besztać; tryskać', dial. też 'pryskać błotem' (Kálal), *bryzgat' sa* 'paprać się' (Kálal), dial. *brizgac brizga še* 'świtać' (Buffa Dlhá Lúka);

sł. *brizgati brizgam* 'tryskać, pryskać, rozpryskiwać się', 'gwizdać przeraźliwie na palcach' (Plet.), sch. *brizgati -gam* 'tryskać, wytryskiwać, rozpryskiwać', dial. 'obficie wydzielać mleko przy dojeniu' (Vuk, RSAN), dawne (u Belostenca) i dial. też 'gwizdać' (RJAZ, RSAN), bułg. dial. *brūzgam* 'rzucać się, rozlatywać się' (Gerov);

ros. *brýzgatъ -зжы -зжечуъ* : *-зжаю* 'chlapać, pryskać, chlustać; opryskiwać, spryskiwać, kropić; tryskać'. ~

Perf. *bryzgnōti*: ~ pol. *bryzgnąć -nę* : *bryzgnąć* 'prysnąć, rozpryskać', dial. też 'szybko pobiec, uciec, wyskoczyć, zerwać się' (Karłowicz SGP), skoro zaświtało i na dzień *bryzgnęło* 'zaczęło świtać' (ib.: Lubelskie), kasz. *roz-bryzgnęła*, *roz-bryzgnęła*, *roz-bryzgnęła* 'rozmiękła, o ziemi, drodze' (AJK VI m. 294, cz. II 189—90), dłuż. *bryznuś -nu* 'prysnąć, trysnąć; uderzyć, o pulsie; zaskrzypieć, o ostrych narzędziach', sł. *bryzgnút' -nem* : *bryznuť' -nem* (Kálal) perf. do *brýzgat'*;

sł. *brizgniti brizgnem* 'trysnąć, prysnąć; gwizdnąć przeraźliwie', sch. *briznuti briznēm* : *briznuti briznēm* 'trysnąć', dial. 'palnąć, uderzyć' (RSAN), *briznuti plakati*, *briznuti u plač* 'wybuchnąć płaczem', bułg. dial. *brūzna* 'prysnąć, trysnąć, skropić' (BER I 83);

ros. *brýzgnуть -ну* 'prysnąć, chlapać; trysnąć, bluznąć', dial. 'uderzyć', *brizgnуть -гну* 'prysnąć, trysnąć; nagle uciec' (SRNG), ukr. *briznutи* perf. do *brizkати*, dial. też 'wpaść (do wody); uderzyć' (Hrinčenko), *смixом briznutи* 'wybuchnąć śmiechem' (Smal-Stočkyj SI V 18). ~

Z bezdźwięczną grupą *-sk-*: pol. dial. małopol. *bryskac* 'pozwalać sobie z kimś na niewłaściwe żarty', *bryškać* 'chodzić, biegać' (Karłowicz SGP),

dłuż. *bryskaś -kam* 'parzyć się, coire, o świniach' (co do znaczenia por. *bēgati se*), czes. dial. pñ. *brejskat* 'pryskać';

bułg. dial. *бръскам* 'rzucać' (BDial. V 158), w Rodopach *бръса* 'tryska' (Gerov Dop.);

ros. dial. *брыскать -каю -каеиъ* 'odpędzać kota' (SRNG), ukr. *брызкати -каю* 'pryskać, rozpryskiwać się', dial. poleskie *брыс'каты брышчэ : брыс'кае* 'pryskać, o ziarnie; lżyć, wymyślać' (Leks. Polessja 22), brus. dial. *брызкаць* 'kropić, pryskać' (Nosovič).

Perf. *brysknoŭti*: ~ pol. dial. małop. *brysnąć* 'machnąć, palnąć; przeskoczyć', dłuż. dawne u Chojnana *brysnuś* 'sparzyć się, o świniach', bułg. *бръсна* 'trysnąć', dial. *бръснам* 'rzucić' (BDial. V 158), ros. dial. *брыснуть -ну -неиъ* 'odpędzić kota; uciec' (SRNG). ~

Por. sch. dial. *brizati -zām = brizgati* 'tryskać' (RSAN).

Dźwkn., zob. *bruzgati : bruzgati*. Oboczność wokalizmu pierwiastka -u- : -y- jak w *brukati : brykati*. Najbliższe odpowiedniki w bałt.: łot. *brūzgāt, brūzgāt, brūzāt, brūzēt* 'tryskać (wodą)', 'parskać', *brūzgalēt* 'pryskać', 'parskać', *bruzdēt* 'warczeć, brzęczeć, terkotać', lit. *brūzgauti* 'gwizdać, wyć; paplać', *bruzgēti* 'mamrotać; szeleścić' (LKŽod.). Zestawiano też z średniem. *prūsten* 'parskać, prychać' (zob. *pryskati*).

Vasmer REW I 129, Machek ES² 71, Sławski SE I 45, Pokorny IEW 171—2, Fraenkel LEW 57, Skok ER I 212. — Por. *bręzgati*.

R.L. — W.B. — F.S.

bryzgnōti: zob. **bryzgati**

bryzgъ *bryzga* 'cząsteczki cieczy, błota rozpryskujące się np. od uderzenia'

~ pol. *bryzg -gu*, zwykle pl. *bryzgi* 'cząsteczki wody, błota rozpryskujące się od uderzenia, podmuchu wiatru', stdłuż. (Ps. Wolf.) *bryzg -ga* 'zgiełk, wrzawa, das Getümmel', sła. rzadkie *bryzg -gu* 'tryśnięcie, pryśnięcie cieczy';

sł. *brizg -ga* 'mocny strumień tryskającej cieczy' (SSKJ), sch. *brizak -zga* 'cząsteczki cieczy, która wytrysnęła, strumień, strużka', przestarz. 'piana na falach' (RSAN);

ros. *брызгу* pl. 'krople płynu, drobne cząstki rozpryskujące się, rozlatujące się w różne strony, odpryski (też o promieniach światła)', *брызг -га* 'lepsze, cięższe ziarno wybierane na siew; narzędzie, przedmiot, którym się pryska (np. kropidelko do spryskiwania bielizny)', ukr. dial. *брызк : брызк* 'tryskający strumyk wody, wytrysk wody; plama, np. błota' (Żel.), brus. dial. *брызок -зку* 'lepsze ziarno najdalej przy wianiu odlatujące', 'bardzo drobny deszcz' (Nosovič). ~

Por. 1. pol. dial. kasz. *bręzga* 'słota' (Sychta SK), ukr. *брызка* (już w XVIII w., Tymčenko), częściej pl. *брызку* 'krople płynu rozpryskujące się, odpryski', brus. dial. *брызка -ку* 'rozprysnięte krople cieczy; drobne cząstki czegoś' (Nosovič);

2. pol. dial. kasz. *brężga* 'błoto na drogach' (Sychta SK).

Deverbativum od *bryzgati*, o budowie zob. s. 58—9. Por. łot. *brūzga* 'ten, kto parska, prycha', *brūzgas* 'bąble na wodzie powstające w czasie deszczu'.

R.L.

bryzgъbъ f. dial. zach. 'wyprysk na ciełe, pryszcz, bąbel'

~ pol. dial. *bryzgiel* 'pryszcz, krosta' (Karłowicz SGP, SW bez lokalizacji), dłuż. *bryzgele* f. pl. 'tętnice, arterie', dial. 'pęcherzyki, bąble po ukłuciu komara'. ~

Por. zdające się wskazywać na *bryžděls*: stczes. niepewne *bryžděl* (Gebauer Sl.), u Jungmanna *břižděl* f. 'cienka zupa, lura; kałuża', czes. przestarz. *bryžd'ala* : *břižd'ala* 'lura'.

Tu może też pol. dial. kasz. *br'ěžlěna* 'masło rzadkie, źle wyrobione' (Sychta SK). Natomiast sch. dial. *bríždalina* 'słabe źródło; podmokły grunt' pochodzi od verbum *bríždati* 'słabo przepuszczać płyn'.

Od *bryzgati*, o suf. *-als* zob. s. 112.

R.L. — W.B.

bryždžati *bryždžo* (może i *bryždžiti bryždžo*) = **bryzgati**

~ pol. dial. *bryzdzy się* 'błyszczy się' (Karłowicz SGP: Lubelskie), 'zaczyna świtać' (Dejna AGK m. 756), *bryzgy se* : *br'yzgy se* 'dnieje, świta' (Zareba Siołkowice), kasz. *brěžżec brížżq* 'smażyć, gotować niedbale' (Lorentz PW);

śle. *bríždžati -dīm* 'tryskać', sch. dial. *bríždati -dīm* 'tryskać, o płynach; słabo przepuszczać płyn', 'pęcznieć, pękać od grubości' (RSAN), 'siec, ciąć, o wietrze' (RJAZ), *brížditi -dīm* 'plakać głośno, narzekać, plorare' (Vuk: Srem; może z **bryzgěti* > *bryždati*, zob. RJAZ I 657, Skok ER I 212), bułg. dial. *brúxčda -duu* 'cicho i powoli wypływać, płynąć' (Gerov). ~

Z grupą *-sk-*: pol. dial. kasz.-sli. *brěskac bríšq* 'zaparzać, parzyć' (Lorentz PW), stczes. XV w. *bríščěti bríšti* 'tryskać, wypływać' (Gebauer Sl.); z wtórnym wokalizmem *-i-*: pol. dial. *brzyždžyć* 'deptać' (Karłowicz SGP: Podhale), kasz. *brěžżec brížżq* 'smażyć, prażyć' (Lorentz PW).

Por. sch. dial. *bríždeti -dīm* 'tryskać' (RSAN).

Do *bryzgati*, o budowie zob. s. 55—6.

R.L. — W.B.

bryždžiti zob. **bryždžati**

brědnqti *brědnq* dial. pln. 'iść grzęznąć, iść z trudem przez wodę lub teren błotnisty'.

~ pol. od XVI w. *brnąć brnę* 'iść zapadając się, poruszać się z trudem po terenie np. bagnistym, piaszczystym, przez wodę' (też dial., np. Nitsch DPŚ, Tomaszewski GL), 'dążyć do czegoś z uporem, bezwzględnie, na oślep', w XV w. tylko z prefiksem *prze-brnąć*: *przebredł jeśm* 'przekroczyłem, przeszedłem w bród', dial. kasz. *brnąć* 3 sg. *brńne* : *brńc* : *brńc* 'iść zapadając się', *słńnce brńne* 'słońce przedziera się przez chmury' (Lorentz PW), śla. *brđnut* *brđnem* 'iść zapadając się';

rus.-cs. *при-брѣде* aor. 'przyszedł w bród, brodząc, przebrnął'. ~

Por. z wokalizmem pierwiastka *-e-* (zapewne przez analogię do *bresti bredq*) czes. *brědnouti brědnu* 'tajać, rzednąć, rozpuszczać się', arch. 'brodzić'.

Do *bresti brědq* : *brěsti bredq*, o budowie zob. s. 44—5. R.L. — W.B.

brněti 1. *brněo* 'wydawać dźwięk, dźwięczeć, zwłaszcza 'brzęczeć, o owadach'

~ stpol. XV w., wyjątkowo jeszcze w XVI w. *brznieć brnię* 'rozlegać się, dawać się słyszeć, wydawać dźwięk', dial. śląskie *brnieć brni* 'dźwięczeć, rozlegać się; mruzczeć; brzęczeć, o owadach' (Karłowicz SGP, Nitsch DPŚ, Steuer Sulków), kasz.-sli. *brńec brńq* 'brzęczeć, o owadach' (Lorentz PW), od XV w. z wtórnym *-m-* (w XV w. 2 razy, w XVI w. już 191 razy) *brzmięć* 'dźwięczeć, sonare', od XVI w. 'mieć rozgłos, słynąć', dial. śląskie 'grać, rozlegać się, o dzwonach, muzyce' (Zareba Siołkowice, Olesch Sankt Annaberg), kasz. *brńac* : *brńec brńi* : *brěńac brěmi* 'brzęczeć, szumieć' (Sychta SK), stczes. *brněti brńu* 'brzęczeć, dźwięczeć', dial. 'brzęczeć, o owadach; mruzczeć, burczeć' (Bartoš DSM, Svěrák Karlovice), łaskie *brńet* 'trząść się', dziś w języku liter. przede wszystkim w zwrotach *hlava mi brni*, *uši*

brni 'szumi, huczy w głowie, w uszach', *loket brni* 'cierpnie, drętwieje' (w tych znaczeniach też dial., np. Bartoś DSM, Lamprecht Opava), sła. *brňat* : *brniel* 'brniem' 'dźwięczeć; cierpnąć; drzeć', *hlava brni*, *uši brnia* 'szumi, huczy w głowie, w uszach', dial. *brniel* : *brnet* 'brzęczeć, dźwięczeć';

sł. *brnĕti brnĕm* 'brzęczeć', bułg. dial. *brънна -neu* 'brzęczeć, o owadach' (Gerov);

ros. dial. zach. *brенѣть -nĕm* 'wydawać dźwięki, dzwonić, brzęczeć' (Dal, SRNG), ukr. *brуніти brунію brуніи* 'dźwięczeć, np. o strunach; brzęczeć, o owadach; szemrać, o wodzie', dial. *brеніти brенію brеніи* 'ts.', też z wtórnym *-m* *brуніти* 'huczeć, grzmieć' (Żel.), dawne XVII—XVIII w. *brнмѣти* : *brнмѣти* 'wydawać dźwięk, dźwięczeć, rozlegać się' (Тымченко; chyba pod wpływem pol.). ~

Por. 1. sch. dial. *brĕniti -nĕm* 'brzęczeć, bzykać, o musze', *brĕnčati -čĕm* : *brĕnčati -cĕm* 'brzęczeć, o owadach' (RSAN);

2. perf. sli. *brъnec* 'zabrzęczeć' (Lorentz PW).

Dźwiękn., por. interi. wyrażające brzęczenie owadów, dźwięk instrumentów muzycznych: bułg. *brъn!* *brъm!*, ros. dial. *brын!* (SRNG), ukr. *brунь!*, brus. *brун-brун!* (Nosovič). W ścisłym związku z *brĕnčati*. Tego samego typu bliskie głosowo, ale niezależne genetycznie: stwniem. *bremam* 'mruczeć, brzęczeć, brzmieć, huczeć', łac. *fremō* 'głucho brzmieć, chrzęścić, brzęczeć, mruczeć, rzeć, zgrzytać', gr. βρέμω 'ryczeć, huczeć; dźwięczeć; krzyczeć; szemrać, zawodzić; rozbrzmiewać', stind. *bhramará-* 'pszczoła'. — Zwykle przyjmowano oboczną postać *brmĕti*, której istnienia materiał słow. jednak nie potwierdza (przeciwko niej już Brückner SE 45). Historia pol. *brzmieć* wyraźnie wskazuje na wtórność tej postaci (upodobnienie *b-n* > *b-m*, por. *borna*, *pĕsnĕ*).

Meillet RS II 65—6, Sławski SE I 46, Otrębski PorJ 1962, 20—2, Mayrhofer KEWA II 528—9, Pokorný IEW 142—3, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 184—6. R.L. — W.B. — F.S.

brъnĕti 2. *brnĕty* dial. pln. 'pęcznieć, puchnąć, obrzmiewać'

~ pol. od XVII w. *brzmieć brzmi* (o wtórnym *-m-* zob. *brnĕti* 1.) 'puchnąć, pęcznieć', dawne XVIII w. też *brzmieć brzmięje* 'ts.' (L.), dial. *nabrņĕty* 'nabrzękły, obrzmiły' (Karłowicz SGP), śląskie *brnĕńc brĕ* 'puchnąć, pęcznieć' (Olesch Sankt Annaberg), czes. dial. laskie *nabrňel* 'napuchnąć, obrzęknąć' (Bartoś DSM), sła. dial. wsch. *nabriĕec nabriĕeje* 'ts.' (Buffa Dlhá Lúka);

ros. dial. *brенѣть -nĕem* 'puchnąć, obrzmiewać; dojrzewać, napełniać się, rumienić się' (SRNG), ukr. *brуніти* : *brеніти* 'pęcznieć, obrzmiewać; dojrzewać' (Żel.), brus. *brынѣць* 'puchnąć, obrzękać'. ~

Do *brnĕti* 1. O rozwoju znaczenia zob. *bъbnati*. Por. lit. *brĩnkti brĩnksa* 'pęcznieć' (LKŽod.). W.B.

brъnĕti 3. *brn'g* 'być jasnym, błyszczącym'

~ sła. dial. *brn(i)el* : *brn(i)el* 'sa' 'ciemnieć, czernieć' (Kálal);

ros. dial. *brенѣть* 'siwieć, bieleć; mienić się, migotać' (: *brенѣть -nĕem* 'puchnąć, obrzmiewać, dojrzewać, napełniać się, rumienić się' Dal, SRNG), ukr. *brуніти brунію brуніи* 'wyróżniać się jaskrawą barwą (zwłaszcza czerwona) przy kwitnięciu, dojrzewaniu, o kwiatach, owocach; błyszczeć, lśnić', dial. *brеніти -nĕo -nĕiu* 'błyszczeć, o rosie' (Hrinčenko), 'płowieć, dojrzewać; siwieć' (Żel.). ~

Por. wtórne nomina powstałe na gruncie poszczególnych języków słow.:

1. czes. dial. *brňo -ně* 'wół brązowawy, o sierści podpalanej', sła. *brna* 'określenie zwierząt domowych z ciemną, brązową sierścią'; sch. dial. *brnja*

'biała plama na sierści zwierzęcia; pączek drzewa owocowego', *b̥nja* : *b̥nja* 'zwierzę z białą plamą';

2. czes. dial. *br̥navý* 'brązowawy, białawy', sła. *brnavý* : *br̥navý* 'ciemno-brązowy', *brnastý* 'rudy'; sła. *brnīt*, *b̥njav*, *b̥njast*, *brnjāt* 'pełny, o kłosach'.

Verbum stanu do *bron̥* : *brun̥*, o budowie i wokalizmie zob. s. 55—6.

R.L. — W.B.

br̥skĕl'ъ zob. **br̥skl'anъ**

br̥skl'anъ : **br̥sk'anъ** 'krzew bluszcz, *Hedera helix*' (może też **br̥skĕl'ъ** : **br̥skl'ъ**)

~ stpol. w XV w. *brzeszczan*, *brzecztan*, *brzestan*, *brzostan*, w XVI w. *brzestān*, u Kn. *brzeszczan*, *brzestan* ('bluszcz wijący się po ziemi, *Hedera terrestris*'), stduż. XVII w. *barstran* : *barstron*, czes. *b̥řĕč'an*, stczes. *b̥řĕčtan*, *b̥řĕstan*, sła. *b̥rečtan*;

sła. *br̥šljān*, dial. też *br̥šlĕn*, *br̥šlĭn*, *b̥rselj* -słja, *br̥šĕčl* m. (por. należące tu także czes. *b̥řĕčl* m. 'barwinek, Vinca', sła. dial. *b̥rečal* 'ts.', Machek ČSR 183), *b̥řĕček* -*šĕka* (te ostatnie postacie wskazują chyba na pierwotne *br̥skĕl'ъ*, *br̥skĕl'ъ*, *br̥skl'ъ*), sch. *b̥r̥šljan* od XVII w. (adi. *b̥r̥šljanov* od XV w.), dial. też *b̥r̥šljen*, *b̥r̥šljĭn*, *b̥r̥šljĭka*; dawne i dial. *b̥r̥štan* od XVI w. : *b̥r̥šten* (z wtórnym drugim -r- : *b̥r̥štran*, *berštran* XVI—XVII w., por. też dial. *b̥r̥štan*, *b̥r̥šta*), *b̥r̥šĕan* (*baršĕan*), *b̥r̥štan* (*b̥r̥štran*, *b̥reštran*), kajk. *b̥r̥šĕan* (Fancev AslPh XXIX 379), bułg. *b̥r̥šljan*, dial. *b̥r̥šĕljan*, *b̥r̥šĕljen*, *b̥r̥šĕljen*, *b̥rešĕljan*; z metatezą: *b̥r̥šĕnel*, *b̥r̥šĕnel*, *b̥rešĕnja*, *b̥r̥šĕnel*', por. też dial. *b̥r̥šĕnel* (**br̥skĕl'ъ*, por. wyżej postacie sła.), maced. *b̥r̥šĕljan*, *b̥r̥šĕljen*, dial. *b̥r̥šĕljen* (Kukuš), *b̥r̥šĕljen* (Debър), z metatezą *b̥r̥šĕnal*, *b̥r̥šĕnil* (Małeckı SW). ~

W wsch.słow. zachowane tylko szczątkowo: ros. (*березка*) *берестен* 'powój', ukr. *борожанник*, *бечитан*, *бочетан* '*Hedera helix*' (Makowiecki Sl. bot. 174).

Pożyczki z pld.słow.: ngr. *μρούσλιανη*, *μρούσλου* '*Hedera helix*', węg. *boroszlán* od r. 1801 'wawrzynek wilcze łyko, *Daphne mezereum*', rum. *boroslean* '*Hedera helix*'.

Nie jest wykluczone, że należy tu silnie przekształcona drogą etymologii ludowej (adideacja do *berstz*, *berza*, *versz*, *brusznica*, *dernz*, *klenz*) pln.słow. nazwa 'trzmieliny, Evonymus' krzewu pod pewnymi względami przypominającego bluszcz (obie rośliny mogą być roślinami pnącymi, obie trujące; owoce obu są podobne, zob. jednak *č̥mel'ъ*):

stpol. XV—XVI w. *przmiel*, *trzmiel*, *przmielina*, dziś *trzmielina*, czes. *br̥slen*, dial. moraw. *br̥šlen* (Jungmann), stczes. XIV w. *br̥sniel*, sła. *br̥šlen*, dawne *br̥slen*;

ros. *береклѣт*, u Dala też *берекклѣд*, *верекклѣд*, *берексклен*, *бересдрѣнь*, *мерексклѣт*; wg SRNG dial. *брусклѣт*, *брусклѣн*, *бруслѣн*, *бруслина*, *брусыліна*, *брусличник*, *брусличина*, *бружмѣль*; ukr. *берексклѣт*, *бруслина*, dial. też *берексклѣн*, *берексклѣп*, *бруслина*, *бруслѣвина*, *бруслѣнина*, *бруслина*, u Makowieckiego Sl. bot. 148 też *бружмѣль*; brus. *брызгаліна* (por. także zapożyczone chyba z brus. pol. prowinc. wsch. *bryzdzelina*, *bryzgulina*, SWil); *берс*-postaci wsch. może kontynuować pierwotne *br̥sk-* (por. z pld.słow. sch. dawne u Mikalji XVII w. *berštran*, u Vrančicia XVI w. *barštran* '*Hedera helix*'). — Także i postać *brus-* znajdujemy w pld.-słow.: bułg. dial. *b̥r̥šĕljen* '*Hedera helix*'.

Za możliwością pomieszania nazw obu krzewów przemawia sch. dial. kajk. *br̥šljenka* '*Evonymus europaeus*': *b̥r̥šljan*, *b̥r̥šljen* '*Hedera helix*' (RJAZ I 683, Simonović Bot. Reč. 194).

Rekonstrukcja prapostaci i etymologia niepewne. Formy stduż. wskazywałyby na *br̥sk-, zapewne jednak wtórne z br̥sk-. Podstawę tworzą zaginione wyrazy *br̥sk̥z̥, *br̥sk'ь. Mało prawdopodobny związek z br̥st̥ : br̥st̥z̥ 'pączek rośliny; młode pędy rośliny' (por. sła. dial. brosk). Zwykle oddziela się nazwy roślin 'Hedera' i 'Evonymus'. Machek ČSR 153 rekonstruował *br̥š̥č̥z̥ 'Hedera' nawiązując do niejasnego etymologicznie łac. *bruscus* 'dziki mirt'. Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 149—50 nawiązują koniec końcem do *bher- 'blyszczeć' (od połysku liści), łącząc z berko 'Sorbus torminalis'.

Nazwę rośliny Evonymus czes. *brslen* Machek ČSR 141—2, NŘ XXXIV 89—92 łączył z psł. *pr̥slenz̥* (podstawą nazwy miałoby być podobieństwo owocu z szypulką do wrzeciona z prześlikiem).

Miklosich EW 21.

K.H. — F.S.

br̥skl'ь zob. br̥skl'an̥

br̥sk'an̥ zob. br̥skl'an̥

br̥sti zob. bresti

br̥zgn̥oti 1. *br̥zgn̥o* p̥tn. 'kisnąć, zaczynać kisnąć'

~ sła. *br̥znūt'* 'kisnąć, zaczynać kisnąć (o mleku)', dial. też *b̥znut'* 'ts.' (Kálal). ~

Poza tym tylko z pref.: sła. *nabr̥znūt'* 'zacząć kisnąć, nadkwaśnić (o mleku); obrzmieć, napełnić się sokami (zwykle o roślinach)' (co do rozwoju znaczeniowego por. niżej ukr. *обр̥э́скнути*), rus.-es. XI w. partic. praet. act. *обр̥ызгъшь* 'skwaśniały' (Srezn.).

Na tym oparty derywat *br̥zgn̥z̥* 'kwaśniejący, zaczynający kwaśnić': czes. dial. moraw. *br̥zgn̥z̥y* 'kwaśniejący, zaczynający kwaśnić, o mleku' (Bartoš DSM), poza tym tylko z pref.: pol. dial. *obr̥zgn̥z̥y* 'który dostał obrzazgu, przykrego posmaku' (SW s. v. *obr̥zazgn̥z̥y*), czes. dial. moraw. *nabr̥zgn̥z̥y* 'nadkwaśniały, zaczynający kwaśnić (o mleku)' (Bartoš l. c.), sła. *nabr̥zgn̥z̥y* 'obrzmiały, przepełniony sokami (zwykle o roślinach)', 'nadkwaszony, zaczynający kwaśnić (o mleku)', u Kálala *nabr̥z(g)l̥y*, *nabr̥zgn̥z̥y* 'ts.'

Por.: 1. niewątpliwie wtórne sła. *zbr̥zgn̥at' sa* 'skwaśnić, o mleku, żętycy' (Kálal), bułg. dial. *бр̥э́жду* 'piecze w gardle';

2. paralelnie zbudowane oparte na *br̥zgn̥ati*: pol. tylko w SW bez dokumentacji *obr̥zazgn̥at' : obr̥zgn̥at'* 'dostać obrzazgu, przykrego posmaku', strus. XV w. partic. praet. act. *кваса обрызганаго* 'skwaśniałego', ros. dial. *обр̥э́згнуты* 'skisnąć, skwaśnić (o mleku)' (Dal); z innymi pref.: ukr. prowinc. *набр̥э́згнуты* 'nadkwaśnić, nadpsuć się (o mleku)', *приобр̥э́скнуты*, *збр̥э́скнуты* 'ts.' (Żel.), tu zapewne także należy *обр̥э́скнуты* 'nabrzmieć, napełnić' (ib.). Na tym oparte sprowadzające się do *-br̥zgn̥z̥* : *-br̥skl̥z̥* 'skwaśniały, o nieprzyjemnym smaku': pol. notowane tylko w SW *obr̥zazgn̥z̥y : obr̥zgn̥z̥y* 'który dostał obrzazgu', ukr. dial. *бр̥э́згле молоко* 'mleko, które zaczęło się kwaśnić' (Slav. Leks. 11), *набр̥э́зглий* 'nadkwaśniały, o mleku' (Żel., stąd u Hrinč.), *збр̥э́склий* 'ts.' (Żel.), czes. adv. *nabr̥eskle* 'zgorzkniale, kwaśno', por. też ros. *бр̥э́згливый* 'brzydzący się; wyrażający obrzydzenie; budzący obrzydzenie'; ukr. dial. *набр̥э́склий*, *набр̥э́зглий* 'nabrzmiały, obrzmiały' (URS).

Do *br̥zgn̥ati* : *br̥skati*, o budowie zob. s. 44—5 (o wokalizmie tych formacji R.L.

br̥zgn̥oti 2. zob. br̥zgn̥ati 1.

bruchačъ dial. pln. 'człowiek o dużym brzuchu'

~ pol. od XV w. *brzuchacz*, dłuż. *bruchac*, głuż. *brjuchač*, czes. *břicháč* już u Husa (Novák SIHus), dial. np. moraw. i laskie *brucháč*, sła. *brucháč*; ros. dial. *брюхач* (Dal; w SRNG nie notowane), ukr. dial. *брюхач* (Rudnyckij ED 226), brus. *брыхач -а*. ~

Derywat od *brucho*: *bruchъ*, o suf. *-áčъ* zob. s. 102. R.L. — T.Sz.

bruchata zob. **bruchatzъ**

bruchatzъ dial. pln. 'mający duży brzuch, o dużym brzuchu', **bruchata** 'brzezienna'

~ pol. od XVI w. *brzuchaty* (w XVI w. też 'tłusty, otyły', dial. także 'pekaty, np. o stogu siana', już w XVI w. przen. 'pekaty'), dłuż. *bruchaty*, głuż. *brjuchaty*, czes. *břichatý* już u Husa (Novák SIHus), sła. *bruchatý*; strus. *брюхатым*, ros. *брюхатый* (: *брюхатый*), ukr. *брюхатий*, dial. *брыхатий* (Hrinč., Rudnyckij ED 226) już w XVIII w., brus. *брыхаты*. ~

Subst. adi. *bruchata*: stpol. XVI w. *brzuchata klacz* 'żrebna' (L. z Cresc.), ros. u Dala *брюхатая* 'brzezienna'.

Derywat od *brucho*: *bruchъ* z suf. *-atъ*. R.L.

bruchnoti dial. sła.-ros. 'puchnąć, wzdymać się, obrzękać'

~ sła. dial. *o-brúhniti* (Styria), *za-brúhniti* (Kraina) 'nabrzemieć, obrzęknąć'; ros. dial. *брюхнуть(ся)* 'moknąć, wilgnąć; wzdymać się, puchnąć, obrzękać'. ~

Onomat. od pierwiastka tego samego co *bruchъ*, *brucho*. Budowa jak np. w *puch-noti*, *bręk-noti*.

Šuman ASlPh XXX 301—2, Kořinek Studie 209. R.L.

brucho dial. pln. 'venter, uterus' = **bruchъ**

~ W tym samym znaczeniu: pol. *brzucho* od XV w. (stpol. i dial. także 'żołądek'), dłuż. *bruchō*, czes. od XIV w. *břicho* (też przen. 'wypukłość np. naczyń'), stczes. XIV w. również *bruchō*, sła. *bruchō* (też 'rzecz lub część czegoś podobna do brzucha');

strus. *брюхо*, ros. *брюхо* (lud. też 'wypukłość, garb, wzniesienie', 'brzeziennosc; wewnętrzności', SRNG), ukr. dial. *брюхо* (Hrinč.), brus. pot. *брыха* n. ~

Zob. *bruchъ*; co do różnicy rodzaju por. *gozo*: *gozъ*, *udo*: *udъ*.

bruchъ *brucha* dial. pln. 'część tułowia poniżej klatki piersiowej, venter, uterus'

~ W powyższym znaczeniu: ~ pol. od XIV w. *brzuch* (przen. 'pekatość, wypukłość np. naczyń' już u Kn.; stpol. od XVI w., dziś dial. też 'żołądek'; 'obzartuch, żartok'), dłuż. *bruch*, głuż. *brjuch*: *bruch*, stczes. XIV w. *bruch* (też dial.), dziś *břich* (także przen. 'wypukłość np. naczyń'), sła. dial. *bruch* (Kálal);

strus. *брюхъ*, ukr. dial. łemk. *брюх*: *брюх*: *брюх* (Stieber AJLemk. m. 257). ~

Wyraz oparty na pie. onomatopiecznym pierwiastku **bhreu-s-* 'pęcznić, obrzmiewać' (por. analogiczną genezę niem. *Bauch* 'brzuch', psł. dial. *ba-chorъ*). Najbliższe odpowiedniki ie.: cymr. *bru* m. 'venter, uterus' (**bhreuso-*, dokładny odpowiednik!), stisl. *brīōsk* 'chrząstka', śrwniem. *brūsche* 'guz, Beule', niem. *Brausche* 'ts.'. — Mało prawdopodobny pogląd Kofinka Studie 209, który — w oparciu o słow. formy z twardym *r* (zapewne wtórnie stwardniałe) — uważa *bruchъ* za kontynuację ie. **bhrūs-* z wtórną palatalizacją ekspresywną.

Iljinskij AslPh XXIX 487, Osten-Sacken IF XXVIII 142—4, Pokorný IEW 170—1. — Lekov SO XII 139—40 starał się dać nawiązania bułg., zob. jednak BER 81, 84.

Zob. *brucho*; *bruchnoti*.

R.L.

brustz : **brusty** *brustove* dial. zach. 'łydka'

W powyższym znaczeniu:

brustz: ~ pol. dial. *brzust*: *brzus* (z uproszczeniem grupy spółgłoskowej). ~ *brusty*: ~ pol. dial. (wyjątkowe, z okolic Bochni) *brzustwa*; geografia polskich nazw łydki opartych na pierwiastkach *bruch-*, *brust-* wyraźnie nawiązuje do obszaru łużyckiego (Wielkopolska, pñ. Śląsk, zach. i śr. Podkarpacie; zob. Zierhoffer Studia 21—2, 29): stgłuz. XVIII w. *bristwa*: *bristwja*, dial. pñd.-wsch. *bristej -stwe* i ze zmianą rodzaju pod wpływem *brjuśco* — głuź. (też dial.) *bristwo*: *bristwojo*. ~

O strus. *броушны* 'część ciała' p. Trubačev Etim. 1972, 32—3.

Ten sam pierwiastek, co *brucho*: *bruchz* (zob.). Budowa jak w należącym do tej samej rodziny *brastz*: *brastz* (zob.), por. też inną pñ. nazwę łydki — *lystz*: *lysto*. Co do postaci *brusty -ve* por. pol. dial. *lystwa* (też już ie. *bry brwe*). Pierwotne znaczenie 'wypukła część, wybrzuszenie, np. nogi'; w tym samym znaczeniu 'łydka' zob. regularne deminutiva do *brucho* (*bruchz*): *brušce*, *bruško* (*brušec*, *brušek*).

Šewc Studia Lehr-Splawiński 499—501.

R.L. — F.S.

brusty zob. **brustz**

brust'e : **brustz** m. dial. zach. 'wypukła, wybrzuszona część jakiegoś przedmiotu, brzusiec; łydka'

brust'e: ~ pol. dial. *brzuszcze*: *brzusczo* 'łydka', dawne *brzuszcza* (pl.) *palców* 'opuszki, brzuśce palców', dłuż. (dialekt pograniczny) *brušco* 'łydka', głuź. dial. (pñ.) *brjuśco*: *brišco* 'ts.'. ~

brust'z: ~ pol. dial. *brzuszc*, *brzusc* (por. AJPP m. 252) 'łydka', stpol. XVI w. 'opuszka, brzusiec palca', czes. dawne (np. u Jungmanna) dem. na *-ec*: *brištec -tce* 'ts.'. ~

Od pierwotnego *brustz* ze strukturalnym suf. *-je*: *-jz*.

R.L.

brustz zob. **brust'e**

brušce dial. zach. 'wypukła, wybrzuszona część jakiegoś przedmiotu, brzusiec'

~ pol. dial. *brzusce* 'łydka' (Szymczak Domaniewek), stczes. *brišce* 'wypukła część jakiegoś przedmiotu, np. opuszka palca'. ~

Por. też pol. dawne od XVI w. *brzuszec* 'opuszka, brzusiec palca' (dziś też dial.), *brzusiec* 'wypukła, najgrubsza część, wybrzuszenie jakiegoś przedmiotu, naczynia, narzędzia, palca' (postać wtórna, w wyniku fonetycznych przekształceń pierwotnego *brzuszec*), dial. *brzuszec*: *brzusiec*: *brzuśc* 'łydka' (o geografii tych form zob. Zierhoffer Studia 29).

Pierwotne dem. z suf. *-ce* do *brucho*.

Zob. *bruško*, *brustz*: *brusty*.

R.L.

bruško : **brušekz** dial. pñ. dem. do *brucho*: *bruchz*, 'najgrubsza część, zgrubienie, np. nogi, palca'

bruško: ~ pol. dial. *brzusko* 'dem.', zach.wkp. 'łydka', dłuż. *bruško* 'dem.; łydka', głuź. *brjuško* 'dem.', czes. *briško* 'dem.'; brzusiec palca, dłoni (też dial., np. chodzkie), śl. *bruško* 'dem.'; brzusiec, opuszka palca';

ros. *брюшко* 'dem.; odwłok', dial. *брюшко* : *брюшко* też 'łydka; brzusiec palca; spodnia strona liścia' (SRNG), brus. *брушка* 'dem.'. ~
bruško: ~ pol. *brzuszek* 'dem.' od XVI w., dial. zach.wkp. 'łydka', dłuż. *brúšk* 'dem.', stdłuż. też 'zoładek' (u Jakubicy), czes. *bríšek* 'dem.; brzusiec np. palca'. ~

Dem. do *brúcho* : *brúcha* z suf. *-sko* : *-sko*. Znaczenie 'wypukła część, wybrzuszenie czegoś; łydka' wtórne, w wyniku leksykalizacji pierwotnych dem. (por. częste w językach romańskich oznaczenie łydki jako 'brzucha nogi').

Šewc Studia Lehr-Splawinski 499—500, Zierhoffer Studia 21—2, 29.

Zob. *brúšce*, *brústa* : *brústy*, *brúst'e* : *brúst'ě*.

R.L.

brúškъ zob. **brúško**

brúzgati *brúzgajo* : **bruzgati** *bruzgajo* : **bruzdati** *bruzdajo* 'pluskać, chlapać, pryskać, tryskać', o różnych dźwiękach, np. 'mamrotać, pomrukiwać, mruzczeć', perf. **bruzgnoti** *bruzgnŭ* : **bruzgnoti** *bruzgnŭ*

brúzgati: ~ ros. dial. *брюзгать -гáю* 'pomrukiwać, gderać'. ~

Por. slę. *brljúzgati -zgam* 'pluskać, chlapać; policzkować';

deverbativa: slę. *brjúzga* 'śnieg topniejący na drodze' : *brljúzga* 'topniejący śnieg z błotem', dial. 'rzadkie błoto' (Tominec Črni vrh), 'dziecko grzebiące, ciapające po talerzu', 'uderzenie w twarz' (Plet.); ros. *брюзга* 'zrzęda', dial. 'plaksa, często płaczące dziecko' (SRNG).

Perfectivum **bruzgnoti**: ~ ros. *брюзгнуть -ну -нешь* 'tyć, stawać się otyłym, nalany, puchnąć', dial. *брюзнуть -ну -нешь* 'plakać' (SRNG), ukr. *брюзгнути -ну -нешь* 'puchnąć, obrzmiewać; stawać się zwioteczalym' (URS, Rudnyčkyj ED 225). ~

Por. slę. *brljúzgniti -nem* 'prysnąć, bryznąć' (SSKJ), *brljúzgniti* : *brljúzgniti* *brljúzgnem* 'uderzyć w twarz' (Plet., Tominec Črni vrh).

bruzgati: ~ czes. dial. watałskie *brúztat sa* 'babrać się w czymś', moraw. 'brodzić' (Kott Dod. DSM, Malina Mistřice). ~

Por. 1. z grupą spółgłoskową *-sk-*: bułg. dial. rodop. *бръскам* 'z szumem padam do wody lub błota' (BDial. V 158);

2. slę. (z *brŭzgati*?) *brŭzgati -gam* 'brnąć, brodzić; ryć; mieszać, mącić' (SSKJ), dial. też 'psuć, fałszować, np. wino' (Plet.);

deverbativa: 1. slę. *brŭzga* 'zmieszany z błotem topniejący śnieg na drodze' (Plet.); ros. dial. *бръзга* 'zrzęda'; tu też zapewne pol. dial. kasz. *brŭzga* 'słota' (Sychta SK; *-a* może jednak kontynuować także *-y*);

3. sch. dawne od XVI w. *brŭzag -zga*, dziś dial. (Dalmacja) *brŭzak -zga* 'silne cieczenie, strumień, effusio' (RJAZ, RSAN), tu też zapewne pol. dial. kasz. *brŭzg -gu* 'śnieg z deszczem' (Sychta SK);

4. pol. dial. kasz. *brŭzgola* 'bąbel na wodzie'.

Perfectivum **bruzgnoti**: ~ sch. wyjątkowe XVII w. i dial. *brŭznuti* *brŭznem* 'trysnąć' (RJAZ, RSAN); brus. dial. *бръзнуть* 'puchnąć, obrzmiewać' (Nosovič). ~

Por. brus. dial. *бръзнуть* 'grubieć, twardnieć, o rękach od pracy' (Nosovič, Jurčanka Mscisl.).

bruzdati: ~ czes. *brouzdati -dám* 'machać pluskając', *brouzdati* : *brouzdati se* 'brnąć, brodzić w niegłębokiej wodzie, w czymś wilgotnym; watałsać się, błaskać się';

sch. dial. *brŭzdati -dām* 'zdecydować się, zaryzykować' (RSAN). ~

Deverbativum: sch. dial. (Dalmacja) *brŭzda* 'zagłębienie, którym płynie woda' (RJAZ, RSAN).

Dźwkn. Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. *briaũgzi briauzgiù* 'paplać, pleść', *bruzgėti bruzgù* 'hałasować, szumieć, huczeć, dźwięczeć, brzęczeć, szeleścić', łot. *brauzdēt, brauzti* 'hałasować, stukać, szeleścić'. Uderzają też dokładne albo bardzo bliskie bałtyckie odpowiedniki derywatów dewerbalnych: lit. *briauzgā* 'gadula, papla', łot. *brūzgalas* 'bąble na wodzie powstające w czasie deszczu' (zob. wyżej *bruzga, bruzgola*). Mniej pewny związek z germ. **bruskan* (-sk- może z -zg-), ie. **bhreus-* : *bhrūs-* 'szumieć, huczeć, tryskać, wytryskiwać; nadymać się', zob. Pokorny IEW 171—2. — Co do oboczności -zg- : -zd- por. np. *bręgati* : *brędati*, zob. też *bꝛgolėzō*. O pojawiającym się podobnie jak przy wielu innych czasownikach dźwkn. znaczeniu 'puchnąć, obrzmiewać' zob. *bꝛbnati*.

Trautmann BSW 38, Kořinek Studie 208—9, Otrębski LP I 123—4, Safarewicz Slavia Antiqua VIII 12—3.

Zob. *bryzgati, bręgati*.

R.L. — W.B. — F.S.

bruzgnōti zob. **bruzgati**

brūždžati *brūždžō* : **bruždžati** *bruždžō* = **bruzgati**

brūždžati: ~ ros. *брюзжать -жжѣ -жжѣтъ* 'zrzędzić, gderać', dial. 'o głosach zwierząt, owadów, brzęczeć, kwiczeć, dzwonić; cicho, nieustannie płakać; mówić niewyraźnie', 'pryskać, bryzgać', 'puchnąć' (Dal, SRNG). ~

bruždžati: ~ sch. dawne od XVI w. i dial. (Dalmacja) *brūždati -dīm* 'tryskać' (RJAZ, RSAN). ~

Do *bruzgati*: *bruzgati*, o budowie zob. s. 55—6.

R.L. — W.B.

bꝛbati *bꝛbajō* 'wydawać niewyraźne, burkliwe, bulgocące odgłosy'

~ czes. dial. moraw. *brbat* 'pić, dziecinne';

śle. *bꝛbati -bam* 'ryć, grzebać się', sch. *bꝛbati -bām* 'szukać po omacku i niedbale, grzebać się w czymś';

ros. dial. *бꝛбаться* 'pluskać się w wodzie' (SRNG). ~

Por. bułg. dial. *бꝛбун* 'chrząszcz' (BDial. II 131: Rodopy).

Perfectivum na -nō-: maced. *бꝛбнам -неи* 'parsknąć śmiechem', dial. 'wygadać, wypaplać, palnąć; powiedzieć w sekrecie'.

Dźwkn. Najbliższe odpowiedniki: lit. *burbtī burbiū* 'brzęczeć, o musze', *burbėti būrbu* 'mruczeć'.

Berneker SEW I 107—8, Trautmann BSW 39—40, Safarewicz SJ 247.

R.L.

bꝛboliti *bꝛbolō* : **bꝛbłati** (**brbłati**) *bꝛbłō* 'wydawać niewyraźne, bulgotliwe, mrukiwe dźwięki; bulgotać, o cieczy; mamrotać, paplać, gadać'

bꝛboliti: ~ głuż. *bórbolié -li* 'szemrać, szemrzeć';

sch. dial. *bꝛboljiti -ljīm* 'mówić niezrozumiale, mamrotać, bełkotać; bulgotać; szemrać, np. o wodzie', bułg. dial. *бꝛбóля* 'paplać, gadać' (BER I 100);

brus. dial. *бꝛбóлийъ* 'łać długo wywołując bulgotanie; pić' (Nosovič). ~

Por. maced. *бꝛбуле* 'szemrać, szumieć, o wodzie'.

bꝛbłati: ~ czes. *brblat -lám* 'mruczeć, pomrukiwać, mamrotać; paplać; burczeć (na kogoś)', dial. laskie *brblat' -lam* : *-lu* 'paplać', śla. *brblat' -blem* 'mamrotać; burczeć (na kogoś)';

śle. *brbljati -ljām* 'paplać, gadać', sch. *bꝛblati -lām* 'paplać'; grzebać się w czymś, przeszukiwać: *bꝛbljati -ljām* 'paplać, gadać, trajkotać'. ~

Por. maced. *бꝛбло* 'papla, gaduła', *бꝛблус* 'paplacy, gadatliwy', dial. *бꝛблáеуца* 'papla, gaduła' (BER I 100).

Dźwkn., do *bꝛbati*, o budowie zob. s. 53—4. Najbliższe odpowiedniki: lit.

buřbalioti 'mruczeć', *burbuliúoti* 'niewyraźnie mówić, mruczeć; wrzeć, kipieć, kotłować się, bulgotać' (LKŽod.).

Trautmann BSW 39—40, Machek ES² 65, Skok ER I 204. R.L.

brboriti *brboř* : **brbrati** *brbat*, *brbraj* dial. pđd. 'mówić niewyraźnie, mamrotać; paplać, gadać bez sensu'

brboriti: ~ sło. *brbřiti -řim* 'paplać, gadać', sch. dial. *brboriti -řim* 'mamrotać, bełkotać', 'bulgotać, jąkać się, bełkotać' (w tym ostatnim znaczeniu od XVI w.), bułg. *brbřora -řuu* 'paplać, gadać; bełkotać; mamrotać', maced. *brbřoram -řuu* 'paplać, gadać, szemrać; bulgotać, o wodzie; hałasować'. ~ *brbrati*: ~ sło. *brbrati -řam* 'bulgotać, prudeln; paplać', sch. dial. kajkaw. *brbrati -řam* 'paplać, bredzić' (RJAZ, Skok ER I 204), bułg. dial. *brbřora* 'paplać, gadać; złościć się, bureczeć, krzyczeć na kogoś' (BER I 100) : *brbřra* 'paplać, gadać' (BER I 82). ~

Por. ukr. dial. *brbřocimu* 'wrzeszczeć, drzeć się' (Żel.), głuź. *bamboric -řju* 'paplać, mówić bez sensu'.

Dźwkn. Do *brbati*. O budowie zob. s. 54. Tego samego typu: stind. *barbara-h* 'bełkocący, jąkający się', gr. *βάρβαρος* 'obcy, obcojęzyczny, niegrecki', *βορβορύζω* 'bureczeć, bulgotać'.

Berneker SEW I 107—8, Skok ER I 204, Pokorny IEW 92, Mayrhofer KEWA II 411—2.

Zob. *brbati*, *brbotati*, *brbłati*, *brbositi*, *brmotati*. R.L.

brbositi *brboř* dial. pđd. 'mówić niewyraźnie, bełkotać'

~ sch. dial. *brbositi -řim* 'paplać, gadać' (RSAN, RJAZ: od XVII w.), *brbořiti -řim* (-ř- w inf. zapewne z praes.) 'ts.', dawne od XVII w. 'mamrotać, bełkotać, jąkać się' (RJAZ). ~

Por. 1. bułg. dial. *brbřocija* 'paplać, gadać' (BER I 100: Třrnovo);

2. ukr. dial. *brbřocimu* 'wrzeszczeć, drzeć się, plärren' (Żel.), sch. dial. *brbřostiti -řim* 'meczeć, o kozie; mówić szybko' (RSAN);

3. sch. dial. *brbosati -řem* 'mówić szlochając' (Vuk);

4. sła. dial. *barbořiti* 'straszyć, płoszyć' (Kálal);

5. sło. dial. *brbřiti -řim* 'plump darein fahren, plumpen' (Plet.).

Dźwkn., do *brbati*. O budowie zob. s. 52.

R.L.

brbotati *brboř* : **brbtati** *brbat*'o 'wydawać mrukliwe dźwięki; mówić szybko, niewyraźnie, mamrotać; bulgotać'

brbotati: ~ pol. dial. kasz.-słi. *b*urb*otac -ce : -ta* 'bureczeć w brzuchu' (Lorentz PW, Karłowicz SGP), *burbotac -ce* 'gadać, pleść, gderać' (Sychta SK), dłuź. *bórbotaš -cu* 'mruczeć, mamrotać', głuź. *bórbotaš -ta : -ce* 'szemrać, szemrzeć', czes. dial. moraw. *brbontat -neu* (z ekspresywną nazalizacją) = *brblat*, sła. *brbotat*' -*cem* 'mówić niezrozumiale, mamrotać';

sło. *brbotati -otam* : -*řem* 'wrzeć, kotłować się, pienić się, o płynach; mówić szybko, niewyraźnie; jąkać się; paplać, gadać', sch. *brbtati brbořem* : *brbtati brbořem* 'bulgotać', dawniej np. u Belostenca 'bełkotać; paplać' (RJAZ: 'balbutire; blaterare');

ros. dial. *brbřomám* 'mamrotać, mruczeć' (SRNG: Archangielsk). ~

brbtati: ~ czes. *breptat* (: *brebtat*) -*tám* 'mówić szybko i niezrozumiale, mamrotać; mówić dużo bez sensu, paplać', sła. *brbtat*' -*cem* 'mówić źle, niezrozumiale, mamrotać'. ~

Por. 1. bułg. *brbřoca -řuu* 'szumieć, bulgotać, o wodzie, potoku', sch. *brbřkati brbřem* 'bulgotać';

2. głuż. *brobotać -ta* : -ce 'trzeszczec, trzaskać';
 3. czes. *brebentit -tím* 'mamrotać, mówić szybko i niezrozumiale'.
 Dźwkn., intensivum od *bꞛbati*, o budowie zob. s. 52—3. R.L.

bꞛbotꞛ *bꞛbota* dial. zach. i pld. nomen acti do *bꞛbotati*
 ~ pol. dial. *burbot -ta* 'zrzęda, gderacz' (Sychta SK: Kaszuby, Kociewie),
 kasz.-sli. *bꞛúrꞛbꞛot* 'burczenie w brzuchu', głuż. *bórbot -ta* 'szemranie, szmer';
 słu. *brbòt brbóta* 'kotłowanie się; paplanie; jąkanie się', sch. *bꞛbòt* m. 'bulgotanie, bulgot' (RSAN). ~
 Od *bꞛbotati*. R.L.

bꞛbꞛlati, bꞛbꞛl'ati zob. **bꞛboliti**

bꞛbꞛrati zob. **bꞛboriti**

bꞛbꞛtati zob. **bꞛbotati**

bꞛčati zob. **bꞛkati I**

bꞛgo dial. pld. 'szybko, cito'

~ sch. dial. *bꞛgo* 'szybko, cito' (RJAZ, RSAN, wg Vuka wseh.), maced. *brzo, brzy* 'ts.' (RMJ, BER 102), już w XVI w. *burgo* 'ts.' (Giannelli Lex. macéd. XVI 36). ~

Najprawdopodobniej z pierwotnego *bꞛzgo* do starej obocznej postaci *bꞛzgz*, zob. *bꞛz*, *bꞛgóléżz* (Berneker SEW I 110 uważał za nowotwór oparty na komparatiwie). F.S.

bꞛgz *bꞛga* dial. zach. 'ochrona, osłona', 'to, co ochrania, osłania, daszek ochronny na drogach osłaniający np. siano, zboże', 'miejsce chronione, strzeżone'
 ~ stpol. XIV w. *barg* : *bark* 'bróg, stóg', czes. przestarz. *brh -hu* 'stóg, kupa; mnóstwo', stczes. *brh -ha* : *-hu* 'jaskinia, nora, chata, namiot', sła. dial. *brh* 'kupa, stos, stóg (siana); mnóstwo'. ~

Pierwotnie nomen actionis (>) nomen instrumenti, loci) do *berkti* z niejasnym wokalizmem zredukowanym. O rozwoju znaczenia zob. s. v. *borgz* : *oborgz*.

Brückner SE 41, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 4, 271.

K.P. — W.B. — F.S.

bꞛgóléżz *bꞛgóléżz* : dial. zach. **bꞛgólꞛ** *bꞛgólꞛ* 'ptak kowalik, Sitta'

bꞛgóléżz : ~ czes. dawne *brhlez* 'Oriolus' (jak wykazał Machek ZslPh XX 29—33 znaczenie błędne zam. 'Sitta');

słu. *bꞛglez* 'kowalik, Sitta europaea' (też dial. styryjskie), dial. zach. 'bąk, fryga' (SSKJ), 'przezwiśko stosowane w odniesieniu do ludzi ślepych i krótkowzrocznych' (Plet.), sch. od XVI w. *bꞛgliež bꞛgliežza* : *bꞛgliež* : *bꞛgljēž* 'Sitta europaea', bułg. dial. *bról'uu* 'mały ptaszek; drobny człowiek' (BDial. IV 191);

ros. dial. *берглéž* 'szczygieł, Carduelis' (Dal, SRNG: Penza), *берглéска* 'przezwiśko ulicznego chłopca łążącego po płotach i dachach' (SRNG: Samara). ~

bꞛgólꞛ : ~ pol. dial. *bargiel* (od XV w., jako NO od XIV w.) 'Sitta europaea', używana w terminologii ornitologicznej postać *bargiel bargla* niepewna, przez dialekty nie poświadczona; odrzuca ją Rostafiński BPP 64, 393, czes. arch. od XIV w. *brhel* 'wilga, Oriolus oriolus' (mylnie zam. 'Sitta europaea', p. wyżej artykuł Machka, co potwierdzają gwary, Bartoś DSM), dial. też 'dzięcioł, Picus' (Jungmann), w stczes. też *brhleč*, dziś *brhlik* 'Sitta europaea', sła. dial. *brhel* : *brhol* 'ts.' (Ferianc SNV 182), literackie *brhlik* 'ts.'. ~

Por. też sch. dial. *brzdelj* : *brzgelj* : *brgljād -áda* : *brgùljān -ána* : *brkljac* : *brkljōč* : *brljōč* (RSAN, Hirtz RNZN).

Pierwotna postać niepewna: pol. *bargiel* wskazywałoby na *r*, ros. dial. *берглész* na *r*; sło. *brglez* sprowadza się do *-lezz*, ros. i sch. formy — do *-lész*; formy ros. i sch. wskazują na akcent na drugiej części wyrazu, sło. i bułg. — na pierwszej (Bulachovskij Izv. VII 2, 106—8).

Brak pewnej etymologii. Może stare zestawienie z **brgz* i *lész* : *lěsti lész* z etymologicznym znaczeniem 'ten, który szybko łązi', co nie dziwi w nazwie ptaka charakteryzującego się szybkim wspinaniem się po korze drzewa. Ta cecha ptaka od dawna zwracała uwagę, por. np. „jak bartnik po drzewie mknie się“ Cygański, Mysłstwo ptasze, 1584, BPP 64, 219. Por. też inne nazwy tego ptaka: sch. *puzavac*, ros. *попозень*, niem. *Baumläufer*. Pierwszy człon kontynuowałby psł. **brgz* = **brzgz*, skostniała w złożeniach oboczna postać do *brz* : *brzdz*. Zdają się za tym przemawiać: 1. lit. *burzgūs* 'szybki', 2. sch. dial. nazwy kowalika *brzgelj*, *brzdelj*, 3. słow. dial. adv.: sch. dial. *brgo* 'szybko', bułg. dial. *бързо* 'ts.', maced. *брзо* : *брзы* 'ts.'

Postać *brgslész* uważano zwykle za skrócenie (typu hipokorystycznego?) z *brgslész*. Przedstawiony materiał wydaje się nie wykluczać, że mamy tu do czynienia z derywatami od omówionego przymiotnika z suf. *-l-*.

Mniej prawdopodobne wydaje się przyjmowanie pochodzenia dźwiękonaśladowczego. W takim wypadku podstawą byłby pie. pierwiastek onomatopieczny **bherg-* : **bherg-* 'mruzczyć, szczekać, hałasować' (do którego należą np. grec. *φρυγίλος* 'jakiś mały ptaszek', łac. *fring(u)illa* 'wróbel, zięba', Pokorny IEW 138). Przemawiające za tym objaśnieniem fakty sch. (dial. *brgljati -ām* 'mówić szybko, niezrozumiale' Vuk, *brgljati* : *brguljati* 'świergotać, ćwierkać' Hirtz RNZN II 24) są jednak w słow. izolowane. Nie ma więc pełnej gwarancji, że podstawowy czasownik kontynuuje postać psł. Na możliwość dźwiękonaśladowczych nazw kowalika wskazują sła. dial. *cikáč*, *cvokáč*, *člonchár*, *čonchár* (Feriane l. c.). Por. też lit. *burzgūlis* 'człowiek lekkomyślny, o szybkiej decyzji', *burzgūlė* 'coś brzęczącego, np. pszczoła, owad' (LKŽod.).

Berneker SEW I 119, Vasmer REW I 75, Bulachovskij Izv. VII 2, 106—8, Machek ZslPh XX 29—33, Budziszewska SPŽ 101. *K.P.* — *W.B.* — *F.S.*

brgslész zob. **brgslész**

brkati 1. *brčō* : *brkajo* : zach. i pld. *brčati brčō* 'o dźwiękach wydawanych np. przez owady, zwierzęta, burczeć, brzęczeć, mruzczyć, warczeć'

brkati: ~ pol. dial. *barkać się* 'przejawiać popęd płciowy (o królikach)', *barka się* 'przejawia popęd płciowy, o owcy' (Karlówiec SGP, AJK I cz. II s. 83; co do znaczenia por. niżej lit. *buřkštis*), dluž. *barkaš barkam* 'burczeć (na kogoś)', głuź. *borkać* 'ts.', czes. myśliwskie *brkání* 'głos wydawany przez tokującego cietrzewia', dial. *brkati* 'szlochać', wałaskie *brkat* (: *brgat*), moraw. *brkat* 'czkać, odbijać się' (Malina Mistfice), *brkat* *brču* 'latać z szumem skrzydeł, zwłaszcza o młodych ptakach nie umiejących jeszcze dobrze latać', 'szturhać, zaczepiać kogoś', laskie *brkat* 'burczeć na kogoś' (Bartoš DSM); stsch. wyjątkowe w XVI w. *brkati brčēm* 'o głosie dzikiego koguta';

ros. dial. *бóркать -аю -аеш* 'stukać, pukać', 'dzwonić, brzęczeć', 'mruzczyć, mamrotać, burczeć', 'dźwięczeć' (Dal, SRNG). ~

brčati: ~ stpol. XV w. *barczy* 'ryczy', też 'o wietrze' (w przykładzie: *sonus vehementis venti barczącego*), dial. z Krajny *barczy* 'mruczy, o kocie' (AJK IV

cz. II s. 114), dłuż. *barcaś barcym*, dial. *bórcas* 'mruczeć, pomrukiwać', 'ryczeć, o bydłe', 'brzęczeć, o muchach', 'burczeć, o ludziach', 'dźwięczeć, brzmieć', dłuż. *bórcéé* (dial. *borcéé*, Pfuhl) *bórci* 'mruczeć, burczeć, brzęczeć', czes. rzadkie *brčeti brčím* 'mruczeć', 'parskać, fukać' (Přír. slov., SSJČ), dial. wałaskie *brčat' -im* 'fukać (na kogoś), burkliwie mówić (do kogoś)' (Bartoš DSM), laskie *brč'eč'* 'frkati na piśtalku, bručeti' (Lamprecht Opava); śle. *brčati -im* 'mruczeć', 'huczeć, szumieć' (w SSKJ *brčáti -im*), sch. prowinc. *brčati brčím* 'burczeć' (np. *brču mi creva*), 'brzęczeć, szumieć, rozbrzmiewać' (RSAN), maced. *бруу* 'brzęczeć, brzmieć', dial. *бръуам* 'brzęczeć, o pszczołole' (BER 104: Prilep). ~

Por. pol. dial. *byrceć, zbyrceć* 'dźwięczeć, brzęczeć' (Małecki — Nitsch AJPP m. 452), śląskie *byrceć* 'mruczeć' (MAGP III m. 143), dłuż. *byrcaś byrcym* 'świergotać (o ptakach); furczeć, szumieć; dudnić, warczeć (o bębna-
nach); wabić, przywabiać', stare (u Chojnana) 'hałasować'.

Intensivum *brkotati brkot'o*: stpol. wyjątkowe w XVI w. *barkotać* 'szczeakać, o lisie' (SP XVI IBL), dłuż. *barkotaś barkocu* 'mruczeć', 'czynić głuchy hałas (rozmową)', 'ryczeć (o zwierzętach)', 'turkotać, terkotać', *bórkotaś bórkocu* 'mamrotać; mruceć; szeptać', ukr. dial. *бopкомáму бopкoуú бopкóчeу* 'burczeć, mamrotać' (Hrinč.), por. też wskazujące na czasownik z suf. *-otati* ros. dial. *бopкoтýнy* 'rodzaj dzwonka przywiązywanego do szyi koniom lub krowom' (SRNG).

Dźwkn., o budowie zob. s. 49—50. Por. lit. interi. *būrktš, būrkšt* na oznaczenie nagłego trysnięcia np. fermentującej cieczy, *būrkti!* die geringste Lautäusserung (Kurschat); verba: *buŕkštis burškiū* : *burkščiū* 'brzęczeć, o owadach', *buŕkštis* 'parzyć się, o owcach, kozach', łot. *buŕkš!* na oznaczenie ciężkiego łomotu, *burkš(f)ēt, burkštēt* 'łomotać, łoskotać', 'skrzypieć, o śniegu', 'mówić niewyraźnie', 'trzeptać', także lit. *burkūoti, brūkūoti* 'gruchać, o gołębiach'.

Fraenkel LEW 66.

R.L. — T.Sz.

brkati 2. *brkaję*: *brčę* 'rzucać; rozrzucać, rozgrzebywać, grzebać, mieszać; latać z furkotem, iść hałasując, potykając się; uderzać, trącać', 'mylić się, błędzić'

~ dłuż. *barkaś -kam* 'rozgrzebywać (np. siano)', dłuż. *bórkaś -kam* 'uderzać, trącać; wyrzucać pyskiem (np. o krecie, świni)', czes. *brkati -kám* 'iść niepewnie, ślaniać się, potykać się', stczes. XIV w. *brkati brkaju* 'latać', dial. wałaskie *brkat' brču* 'latać z furkotem, trzepotać się, zwłaszcza o młodych lub zamkniętych w klatce ptakach' (Bartoš DSM), moraw. 'rzucać' (Malina Mistřice), *brcat* 'podnosić nogi przy chodzeniu' (Kott Dod. DSM), śla. *brkat'* *brkam* 'szybko, z trzepotem latać', dial. *brkat'* *sa* 'świtać' (Kálal);

śle. dial. *brkati brkam* 'popychać, uderzać, szturchać; rzucać, ciskać; grzebać, drapać, o kurach; przetrząsać, szperać; droczyć się, drażnić', *orehe brkati* 'łuszczyć', *brcati brcam* 'kopać, wierzgać nogami', sch. *brkati brkām* : *brčēm* 'robić zamęt, mieszać, mącić; przetrząsać, szperać, szukać', dawne w XVIII w. (u Kavanjina) 'sterczeć, o rogach', dial. *brcati brcām* 'przetrząsać, szperać, grzebać; jeść powoli, bez chęci' (RSAN), 'rzucać, projicere' (RJAZ), bułg. *бръкам -кау* 'mieszać; grzebać (się), szperać; przeszkadzać, mącić', 'mylić się, błędzić', *нобръкам* 'pomieszać rozum, zawrócić w głowie', *нобръкам ce* 'stracić rozum, oszaleć' (co do znaczenia por. pol. dial. kasz. *bark* : *barx* 'kołowaczna, choroba owiec; obłąd, głupota', *barkńec* : *baryńec* 'chorować na kołowacznię; chorować psychicznie', czes. u Jungmanna z *brku vyražen* 'oszalały', *brklý* 'zwariowany, szalony'), *бръкам ce* 'mieszać się, mylić się; błędzić', dial. *бръкам* 'brodzić; robić masło' (Gerov, BDial. II 131, BER I

102), 'przygotowywać paszę dla zwierząt domowych' (BDial. III 42), maced. *брка* 'mieszać; bałamucić, mylić; pędzić, gonić, prześladować' ('szukać, żądać, domagać się' Małeckii SW II 9, BDial. III 320), *брка* *ce* też 'parzyć się (o zwierzętach)', *брца* 'maczać, zanurzać; szperać, grzebać';

ukr. prowinc. *бóркату*, zwykle *пубóркату* 'zwalić, powalić, ujarzmić' (Żel.). ~

Por. dłuż. *byrkaś -kam* 'skakać, drgać, trzepotać się; kuleć, iść powłócząc nogami';

ros. dial. (jarosławskie) *брокать -каю -каеу* 'rzucać, miotać; porzucać' (Dal).

Tu też najprawdopodobniej czes. dial. moraw. *brchat' se* 'wracać do zdrowia, przychodzić do siebie, rozbudzać się', sła. *brchat' sa* 'iść ociężale, leżeć' łączone przez Machka ES² 66 z lot. *spirgt spirgstu* 'wracać do zdrowia, odzyskiwać siły' (co ze względu na trudności głosowe i semantyczne mało prawdopodobne).

Perfectivum z suf. *-no-*: pol. dial. kasz. *və-barknoć* : *və-barχnoć* 'oszaleć, wściec się' (Lorentz PW), głuź. *bórknyć -njem* 'wyrzucić pyskiem (np. o krecie); uderzyć, trącić', czes. *brknouti* 'potknąć się; omylić się', dial. wiałaskie *brknūt* 'rzucić', sła. *brknūt -nem* 'szybko, lekko przelecieć';

sła. dial. *břkniti brknem* 'uderzyć nogą, kopnąć', *břcniti břcnem* 'kopnąć, uderzyć', sch. *břknuti brknēm* : *břknuti -něm* 'wsunąć, zanurzyć rękę w poszukiwaniu czegoś; przesunąć ręką po czymś', dial. 'rzucić, pehnać; bujnie rosnać' (RSAN), *břcnuti -něm* 'dotknąć, musnąć', dial. 'zjeść mało', *břcnuti se* 'rzucić się, zatrzepotać' (RSAN), bułg. *бръкна -неи* 'wsunąć, zanurzyć rękę, sięgnąć', dial. 'dotknąć, ruszyć' (Mladenov BTR), maced. *бркне* 'odpędzić, wypędzić; zanurzyć rękę, sięgnąć', *брине* 'zmoczyć, zanurzyć; wsunąć rękę, sięgnąć', dial. 'trysnąć';

ros. dial. *бóркнуть -ну -нешь* 'rzucić' (SRNG).

Por. dłuż. *byrknuś -nu* 'skoczyć, drgnąć, zatrzepotać; potknąć się'.

Intensivum z suf. *-ota-*: głuź. *bórkotać -kocu* : *-kotam* 'migotać, połyskiwać, błyszczeć, lśnić się', czes. *brkotati -tám* 'utykać, potykać się';

por. dłuż. *byrkotaś -kocu* 'bezustannie poruszać, chwiać, podrygiwać', *byrkotaś se* 'słabo płonąć, płonąć delikatnym płomieniem';

deverbativa: bułg. *бъркотия* 'zamieszanie, zamęt, nieład', maced. *бркотија* 'ts.'.

Najprawdopodobniej w związku z *bykati* 1. Ściśle oddzielenie od *bykati* 1. nie zawsze możliwe. Pierwotnie więc o ruchach połączonych z różnymi odgłosami, dźwiękami (por. np. sła. *břčati -čim* 'brzęcząc lecieć', czes. dial. *brkat'* 'latać z furkotem, trzepotać się', dłuż. *barcaś: głowa jomu barcašo* 'szumiało w głowie, np. od alkoholu').

Berneker SEW I 108, Fraenkel LEW 66. — Mniej prawdopodobna rekonstrukcja *brzk-* (w oparciu o ros. dial. odosobnione *брокать* 'rzucać, miotać; porzucać') w nawiązaniu do lit. *brùkti* 'wsuwać, wpychać, przeć naprzód, napierać, uderzać', lot. *brukt* 'upaść, obsunąć się; rzucić się' (zob. Vasmer REW I 125). Jeszcze inaczej Koffnek Studie 247. — Ostatnio Duridanov Baltistica VII 1, 1971, 49—51 próbuje wyróżnić psł. **bark-* 'stoßen, niederschlagen' od **brzk-* '(die Hand) hineinschieben, hineinstecken, hineingreifen', łącząc to ostatnie z lit. *brùkti*, lot. *brukt* p. wyżej. Nie widać podstaw.

R.L. — W.B. — F.S.

brkz *brka* 'coś ostrego, spiczastego', dial. pñ. 'ptasie pióro, trzon pióra', pñd. i wsch. 'wągś, wągśy'

~ pol. *bark -ku* 'okolica ciała kręgowców obejmująca nasadę kończyny przedniej (zwykle w odniesieniu do człowieka); górna część ręki, humerus' (od XV w.), dawne od XVI w. 'dolna część ręki od łokcia do dłoni', dial. 'połączenie nosów płóz' (MAGP II m. 53), dawne 'lotka ptaka' (Brückner SE 16), dawne od XV w. i dial. 'drażek u wozu lub pługa służący do zakładania postronków, orczyk', dial. 'waga, główny drażek, do którego przyczepia się orczyki' (Zaręba Siołk., Szymczak Domaniewek, AJK VI cz. II 144), 'nosiłła na wodę' (Nitsch DPŚ, Małecki — Nitsch AJPP m. 89, MAGP IX m. 445), czes. *brk -ku* 'dutka pióra' (też dial. np. Bartoš DSM, Malina Mistřice), 'gęsie pióro do pisania; część spławika lub spławik', stczes. XVI w. 'dutka pióra, pióro ptasie', u Jungmanna też 'lotka, skrzydło ptasie';

sł. *brk -ka* (zwykle pl. *brki*) 'wąsy', dial. 'zarost na brodzie; wąsy, pędy roślin' (Plet.), sch. od XVI w. *brk -ka* 'wąsy', dial. 'wąski, ostry koniec, szpic, np. języka, igły, noża, kołca, cienki pęd, ość, przylądek', bułg. dial. *бърк* pl. *бърке* 'wąsy' (BER I 102);

ros. dial. zach. *борк* 'trzon pióra' (Dal), ukr. prowinc. *бóрку* pl. 'bokobrody' Żel. (z pol.: *бáрку* pl. 'barki, ramiona' Rudnyćkyj ED 82, *бáрок -рку* 'orczyk'). ~

Por. pol. dial. mazowieckie i kasz. *barka* f. 'orczyk; waga' (AJK VI m. 283, cz. II 144), czes. *brko* n. 'ptasie pióro; część spławika lub spławik' (też dial. Hruška DSch, Malina Mistřice), śl. *brko* n. 'grube ptasie pióro na skrzydłach i ogonie; gęsie pióro do pisania'; sł. *brka* (zwykle pl. *brke*) 'wąsy';

bułg. dial. *бръчуна* 'wzniesienie, pagórek' (BDial. III 42);

czasowniki denominalne: ros. dial. *бóркать -каю -каеи* 'podcinać skrzydła ptakom' (SRNG), ukr. *бóркати -каю -каеи* 'ts.' (Hrinčenko).

Brak odpowiedników ie. Zapewne z wokalizmem zredukowanym od ie. **bher-* 'być ostrym' (zob. *bars, bors, borna*). Lewy IF XXXII 158 łączył z niejasnym (por. Walde — Hofmann LEW I 569—70) łac. *furca* 'widły, widełki'.

Berneker SEW I 108, Brückner SE 16—7, Sławski SE I 27.

K.P. — R.L. — W.B.

brlż dial. zach. i pld. 'kręcący się, obracający się w koło', 'strzelający oczyma na wszystkie strony', 'krzywy, skrzywiony, o wzroku, zezowaty'

Na wyraz ten zdają się wskazywać:

1. *brlʹz*: sch. *brlʹj -lja* 'tasiemiec *Taenia coenurus* żyjący w mózgu owcy; kołowacizna, choroba, której objawem jest kręcenie się chorych zwierząt w koło, vertigo' (RJAZ, RSAN), maced. *бpa* m. 'kołowacizna, vertigo', por. sł. *brlja (brla)* 'bąk, cyga'; tu może należy także czes. dial. moraw. *brlý* 'szybki, prędki (do pracy)';

2. *brlookz*: czes. rzadkie *brlooký* 'zezowaty', już stczes. ok. r. 1400 'ts.', u Machka ES² 67 stczes. 'kterýž očima sem i tam rychle hejbá, obrací' (stąd stpol. rzadkie XV—XVII w. *brlok, brlok* 'zezowaty, zezem patrzący; mający jedno oko mniejsze niż drugie', *brlokowaty* 'zezowaty', SP XVI IBL; por. Basaj — Siatkowski RKJL X 70), śl. u Kálala *brločnyj* 'zezowaty';

3. *brlěti*: sł. *brlěti -im* 'palić się słabym płomieniem; słabo błyszczeć, migotać', 'źle widzieć', dial. doleńskie 'nie spać, czuwać' (Plet., SSKJ);

4. *brlʹavz*: czes. dial. *brlavý* 'krzywy, kulawy' (wsch. *brdlavý* 'krzywy'), stczes. *brlavý* (: *brýlavý*, dziś dial. *brejlavej* 'ts.') 'zezowaty', śl. tylko u Kálala *brlavý* 'zezowaty', 'krzywy' (por. także *brlaviti* 'křivěti', ib.);

sł. *brljāv -áva* 'źle, słabo widzący, krótkowzroczny', 'słabo, mdło świecący' (Plet., SSKJ), sch. *brljav* 'głupi, głupkowaty' (Vuk, wg RJAZ 'mente turbata').

Por. *br̩l̩iva*: stsl. *br̩ljiv -ljiva* 'krzywo patrzący, zezowaty' (Megiser 1592, Plet.), sch. *br̩ljiv* 'chory na kołowaciznę' (RJAZ, RSAN), bułg. dial. *br̩pl̩is* 'mający złe przyzwyczajenia, złe narowy', maced. *br̩pl̩us* 'o owcy chorej na kołowaciznę, motylicę' (RMJ; też dial. z Ochrydu *br̩pl̩us* 'ts.', BER 103, Gerov).

Wzajemny związek przytoczonych wyrazów niepewny. Może pierwotnie różne rodziny wyrazów. Por. Sadnik — Aitzetmüller VWSS 205—6, Machek ES² 67. W sch. obok *br̩lj̩j*, *br̩ljiv* dobrze zaświadczone są też synonimiczne *br̩v* m. 'Taenia coenurus', *br̩valj̩ br̩vlja* 'ts.', *br̩vljiv* 'chory na kołowaciznę', które wydają się wskazywać na pierwotne *br̩vz*, *br̩vlj̩s* (może do ie. *bhr̩u-bhr̩u* - 'gwałtownie się poruszać', zob. *brujati*). Por. Skok ER I 214.

K.P. — T.Sz. — F.S.

br̩motati *br̩mot'ŏ* 'mamrotać, mruzczyć, mówić niewyraźnie, burczeć'

~ stl. dial. *br̩motati -t̩m* 'mruzczyć' (Plet.);

ros. *br̩motám̩ br̩motóy br̩motóceus̩* 'mówić niewyraźnie, mamrotać, mruzczyć', dial. też 'mówić głośno, ale niewyraźnie; mówić, rozmawiać; bredzić w gorączce' (SRNG), ukr. *br̩motám̩ br̩motóy br̩motóceu* 'mówić niewyraźnie, mamrotać, mruzczyć', brus. *br̩matám̩ br̩matóy br̩motócuu* 'mówić pod nosem; mruzczyć (np. o niedźwiedziu)' (Nosovič). ~

Z suf. *-ot̩ti*: ukr. *br̩motím̩ br̩motóy br̩motíuu* 'mówić niewyraźnie, mamrotać, mruzczyć'.

Por. dewerbalne substantiva: stl. dial. *br̩móta* 'człowiek mrukliwy, zrzęda' (Plet.); ros. dial. *br̩motá* 'mamrotanie; wrzawa, zgiełk; ten, kto mówi niewyraźnie; człowiek rozmowny, pleciuga', *br̩mot -ma* 'ten, kto lubi mówić, pleciuga; ten, kto mówi niewyraźnie' (SRNG), brus. *br̩mamá* 'mamrotanie; mruczenie kota' (Nosovič).

Z innymi ekspresywnymi sufiksami:

-*tati*: czes. dial. moraw. *br̩mtat* 'niewyraźnie mówić' (Machek ES¹ 43);

-*ušt̩ti*: *-ošt̩ti*: pol. dial. kasz. *burmuš̩ć s̩ burmuši s̩* 'dąsać się', *naburmuš̩ć s̩* 'nastroszyć się, nadaśać się' Sychta SK (-*ur-* < -*r-* w pol. nieraz, p. *kurczyć się*, Sławski SE s. v. *gurbic̩*), pol. liter. *naburmuszyć się* (nieznane jeszcze Lindemu) 'nadaśać się, zachmurzyć się, okazać niezadowolenie' (może z rus.), ros. dial. *br̩moušt̩t̩ -uy -ušt̩us̩* 'mówić niewyraźnie, mamrotać; szumieć, szeleścić' (SRNG);

-*ol̩ti*: ros. dial. *br̩mólit̩ -l̩o -l̩iust̩* 'mówić niewyraźnie, mamrotać'.

Też z wokalizmem *-ur-*, z różnymi sufiksami:

-*otati*: ukr. *br̩motám̩ -móy -móceu* 'mamrotać, mruzczyć';

-*ot̩ti*: ukr. *br̩motím̩ -móy -motíuu* 'mówić niewyraźnie, mamrotać';

-*os̩ti*: ros. dial. *br̩mócut̩ -cut̩* 'mamrotać; bredzić, mówić we śnie; łajając, zrzędzić' (SRNG), ukr. *br̩mócut̩s̩* 'dąsać się, okazywać niezadowolenie' (Zel.), dial. 'złościć się' (Leks. Bjul. II 73), z ukr.: pol. dial. *burmosić się* 'być ponurym', *zaburmosić się* 'zaperzyć się' (Karłowicz SGP: okolice Drohobycza);

-*ušt̩ti*: ros. dial. *br̩muust̩* 'cicho mówić' (SRNG).

Dźwkn. Intensiva, o budowie zob. s. 52—4. Por. wskazujące na pierwotne *br̩mati*, *br̩miti*: bułg. *br̩mna -neu* 'zabrzączać', *br̩mčá -čúu* 'brzączać, o owadach; wydawać jednostajny dźwięk, szumieć', *br̩m* na wyrażenie brzączenia (zob. jednak *br̩něti*), maced. *br̩mne*, *br̩mka*, *br̩mci* 'brzączać', ros. dial. *br̩móvát̩ -móvát̩* adv. 'niewyraźnie' (SRNG); z wokalizmem *-ur-*: ros. dial. *br̩mít̩ -ml̩ó -míust̩* 'mówić cicho, niewyraźnie, mamrotać' (SRNG), ukr. dial.

бурмак -ка 'zrzęda, mruk', *бурмія* -мія 'ts.', *бурміло* -ла 'ts.; przezwisko niedźwiedzia' (Hrinčenko), brus. *бурмовать* -мъю 'szaleć, wywracać do góry dnem' (Nosovič). — Najbliższe odpowiedniki bałtyckie: lit. *bruñzti brumzdžiù* 'brzęczeć, bzykać, szumieć', *brumzdėti brumzdžiù* 'ts.'. Por. także u Pokornego IEW 142—3 ie. *bherem-* 'brzęczeć, mruzczeć, warczeć'.

R.L. — W.B. — F.S.

brna 1. dial. pld. 'warga'

~ bułg. *бърна* 'warga', dial. pld.-wsch., o zasięgu i synonimach p. BDA I m. 243: Rodopy, obszar aż po tereny na pln. od Maricy, także na peryferiach pld.-wsch. ~

Dokładny odpowiednik: lit. *burnà* acc. *būrna* 'usta', 'twarz' (bsł. *būrñā*), por. też orm. *beran* 'usta'.

Mladenov IF XXXV 134, Bezzenberger BB XXI 315, Trautmann BSW 40. F.S.

brna 2. zob. **borna 3.**

bršć *bršća* dial. pln. i stł. bot. 'barszcz, *Heracleum sphondylium*; zakwaszona zupa z tej rośliny'

~ pol. od XV w. *barszcz* -czu bot. '*Heracleum sphondylium*', dawne od XVI w. też 'potrawa przyrządzona z tej rośliny; potrawa przyrządzona z zakwaszonej mąki, żur', dziś (w tym znaczeniu od XVIII w.) 'zupa z buraków ewikłowych' (Rostafiński Rozprawy LIII 261—2, 287—304), dłuż. *barsć* -ća bot. 'pasternak, *Pastinaca*', gluź. *barsć* -ća '*Heracleum sphondylium*', czes. dawne *bršt* m. '*Heracleum*', 'napój z posiekanych buraków' (to znaczenie u Jungmanna z L.), sła. *bršt* '*Heracleum*' (Kálal);

stł. dial. *bršć bršća* '*Heracleum sphondylium*', *divji bršć* 'pasternak zwyczajny, *Pastinaca sativa*');

ros. *борщ* -щя : -щя 'zupa z buraków ewikłowych, barszcz czerwony', bot. '*Heracleum*', też 'kiszone buraki ewikłowe' (Dal), dial. także 'kapuśniak; ogrodowizna, zielenizna, nać, np. buraków', *борщ полевой* 'pasternak, *Pastinaca sativa*', ukr. *борщ* -щя 'zupa z buraków ewikłowych', dial. 'kwas z buraków, z którego się robi barszcz', '*Heracleum sibiricum*; *Chaerophyllum aromaticum*' (Hrinčenko), '*Heracleum sphondylium*' (Makowiecki Sł. bot. 178), brus. *борщ баручы* 'zupa z buraków ewikłowych lub barszczu', bot. '*Heracleum sphondylium*', dial. poleskie 'kwaśna zupa z kapusty, buraków, ewikły, szczawiu' (Leks. Poleszja 370). ~

Prapostać **bhrst-jo-*, najbliżej stoi ie. *bhrsti-*, *bhorsti-* 'coś ostrego, spiczastego': stind. *bhrstī-h* f. 'ostry koniec, szpic, kant', germ. **bursti-* w stisl. *burst* f. 'szczecina, kalenica', ags. *byrst* f. 'szczecina', stwniem. *burst*, *borst* m., n., *bursta* f. 'ts.'. Tu też łot. *burkšis*, *burksnis* 'podagrycznik, *Aegopodium podagraria*' (bałt. *burst-* : *bursk-*, Vasmer REW I 111 za Endzelinem, zob. też Mühlenschbach — Endzelin I 353—4). Zob. *borv*, *brv*. — Nazwa rośliny *Heracleum sphondylium* od ostrych, postrzępionych liści (por. w Zielniku Marcina z Urzędowa r. 1595 s. 7a: nasz *barszcz* jest ościsty).

Petr BB XXI 211, Berneker SEW I 109, Vasmer REW I 110—11 (z przeglądem innych etymologii), Pokorny IEW 109. R.L. — W.B. — F.S.

brtiti *brt'o* 'wiercić, złobić otwory w kłodach drzew (dla założenia barci)'

~ stpol. XVI w. *barcić* 'zakładać barci, zajmować się bartnictwem', czes. u Jungmanna *brtiti* -im 'wiercić, złobić', sła. dial. *brtit* 'ts.' (Kálal). ~

Por. brus. dial. *бармасуць* 'wycinać, robić rowki w bierwionie' (np. *бармасуць барвённыя на хату*).

Od *břtь*, o budowie zob. s. 57.

F.S.

břtь f. dial. pñ. 'dziupła, dziura wydrążona w żywym drzewie z gniazdem pszczół; drzewo z dziupłą dla pszczół', 'obszar lasu, gdzie znajdują się barcie'
 ~ pol. *baré barci* 'dziupła z gniazdem pszczół, otwór wydrążony w żywym drzewie w lesie dla umieszczenia roju pszczół; kłoda z wydrążonym otworem dla roju pszczół, stpol. od XIII w. przede wszystkim 'dziupła w drzewie leśnym, w której się gnieźdzą pszczoły, obszar lasu z takimi dziupłami', u L. z XVII w. także 'otwór w ulu', czes. *brť brti* (przestarz. *brť brtu*) 'dziupła w drzewie leśnym, w której się gnieźdzą pszczoły', stczes. *brť brti* od XIV w. 'ts.', dial. 'przedział ula, otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły', sła. *brť* 'dziupła z gniazdem pszczół', dial. *brť* 'otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły';

sła. *brť* m. 'wydrążone drzewo z pszczołami' (u Miklosicha EW, Głonara i w SSKJ nie zaświadczone, Pleteršnik podejrzewa o czechizm);

strus. notowane od XII w. *бѣрть, бортъ, борть* 'kłoda, pień z dziupłą dla pszczół', 'obszar lasu z barciami', ros. *борть бѣрми* 'pień żywego drzewa z dziupłą dla pszczół', dial. *бѣрть -у* 'dziupła w grubym drzewie', 'świerk, na którym się wiesza ul' (SRNG), 'ul dla pszczół, wydłubany w rosnącym drzewie iglastym' (Slov. Urala), ukr. *борть бѣрми* (dial. też *борма* f. i *борть бѣртя* m.) 'ul w dziupli drzewa' od XIV w. (Tymčenko, Rudnyčkyj ED 179), dial. także 'dziupła' (o zasięgu Dzendzelivskij UZLP 22—4), stąd rumuń. *bortă* 'dziura', brus. *борць бѣрци* f. 'dziupła, w której gnieźdzą się pszczoły' (Bjaľkvič Mohylew 90), dial. z Polesia *борм'* f. też 'miejsce, gdzie znajdują się ule', 'wydrążony otwór w żywym drzewie' (Leks. Polessja 322). ~

Por. 1. derywat z suf. *-ina*: ros. dial. *бормина* 'las sosnowy lub przede wszystkim sosnowy, rosnący na wzniesieniu', 'pojedyncza baré, ul' (SRNG), brus. dial. *бѣрцина* 'żywe sosnowe drzewo, podatne do wydrążenia ula i hodowania pszczół';

2. na coll. *břtje* wskazuje czes. NM *Brťi* notowana od XIV w. (Profous MJČ I 210, Hruška DSCh), ukr. dawne XVII—XVIII w. *борме* (Tymčenko).

Z brus.: lit. *bartis* 'baré' (Fraenkel LEW 67).

Dokładnych odpowiedników ie. brak. Z suf. *-tē* (normalnie łączącym się z wokalizmem zerowym pierwiastka) do ie. **bher-* 'wydrążać, rozszczepiać, wiercić', por. niem. *bohren* 'wiercić, dłużyć' (stwniem. *borōn*), łac. *forō* 'przedziurawiać, wiercić', *forāmen* 'dziura, otwór', *forus* 'odstęp między komórkami w ulu', gr. *φάρος* 'rozszczepiać, rozdrabniać', *φάρος* 'bruzda'. Por. *ulijb*. Tu może należeć też lit. *birtai* pl. 'czary': *birtis* 'czarować', p. Fraenkel LEW 67.

Meringer IF XVI 160, a przede wszystkim Gauthiot MSL XVI 270—9 na szerokim tle porównawczym, z cennymi uwagami o pierwotnym prymitywnym bartnictwie. — Brückner AslPh XXXIX 5 nawiązywał do *borz* 1. 'sosna, las sosnowy, las', opierając się na paralelach bałt.: lot. *dūore* f. 'baré': stind. *dāru* n. 'drzewo', bałt. **dreujā-* f. 'baré': bałtosłow. **derua-* 'drzewo'. F.S.

břtynikъ *břtynika* dial. pñ. 'zajmujący się barciami, pszczołami, pszczelarz, apiariusz'

~ pol. od r. 1409 *bartnik -ka* 'pszczelarz leśny, pasiecznik, apiariusz', u L. z XVIII w. też 'mały rudy niedźwiedź wyjadający miód z barci', dial.

kasz. *bartnik* 'bogacz' (Sychta SK), na występowanie wyrazu u Połabian lub Łużyczan wskazuje niem. (1375 r., Brandenburgia) *bardenicker* 'pszczelarze leśni' < **bartnik* (Bielfeldt ZfSl XV 30), czes. przestarz. *brtník -ka* 'apiarius' od XIV w. (właściwie 'chłop pańszczyźniany wybierający miód z leśnych barci'), 'niedźwiedź brunatny' (SSJČ), sła. przestarz. *brtník -ka* 'poddany chłop, który zajmował się pszczelarstwem';

sł. *brtník* 'apiarius' (zapewne z czes. jak i *brt*);

strus. *бортьникъ* 'apiarius', 'obszar lasu, gdzie znajdują się barcie, apiarium' od XII w., ros. przestarz. *бортник -ка* 'apiarius' (SRJ; o historii wyrazu w pld.ros. zob. Kotkov Očerki XVI—XVIII 214, 220), ukr. *бортник -ка* 'ts.' od XIV w., brus. *бортник -ка* 'ts.' (też Leks. Poleszja 321—2). ~

W podobnym znaczeniu stare compositum *br̥to-děj̥* poświadczone w pol. dziś przestarz. *bartodziej* 'pasiecznik, dozorca barci' od XIV w., pierwotnie zapewne 'wycinający w pniach barcie' (por. SP XVI IBL).

Por. lit. *būrtininkas* 'czarodziej, wróżbiarz'.

Od adi. *br̥tn̥z̥*, o suf. *-ik̥z̥* zob. s. 90—1.

R.L. — T.Sz.

br̥tn̥z̥ *br̥tn̥a br̥tn̥o* dial. pln. 'odnoszący się do barci, zawierający barć'

~ pol. od XV w. *bartny*, czes. od XIV w. *brtný*;

strus. *бортьникъ* : *бортьники*, ros. *бортный*, ukr. *бортний* od XIV w. (Тумченко), brus. dial. *бортны*. ~

Od *br̥t̥*.

R.L.

br̥zaj̥z̥ zob. **br̥zēj̥z̥**

br̥zak̥z̥ *br̥zaka* dial. zach. i pld. 'coś szybkiego, np. szybko płynąca rzeka, szybki człowiek, zwierzę, wcześniej dojrzewająca roślina'

~ stczes. *Brzák* NO (Svoboda SOJ 117), u Jungmanna *brzák* 'wcześnie dojrzewający groch i owies';

sch. *br̥zäk -zäka* 'szybki nurt rzeczny; człowiek, zwierzę lub przedmiot charakteryzujący się szybkością', dial. 'zając; ryby *Alburnus alburnus*, *Aspius rapax*, *Squalius cephalus*; ptak mysikrólik, *Troglodytes troglodytes*; wcześniej dojrzewające rośliny uprawne' (RSAN), też 'przezvisko szybki mówiącego człowieka' i NO (RJAZ), bułg. dial. *br̥zák* 'prąd, nurt rzeczny; szybki człowiek' (Gerov, BER I 102), *Брзакос* NO, maced. *брзак* 'szybki nurt rzeczny, wodospad; wcześniej dojrzewająca kukurydza, warzywa'. ~

Od *br̥z̥z̥*, o budowie zob. s. 89—90.

W.B.

br̥zan̥z̥ *br̥zana* 'szybka istota, zwykle o człowieku i zwierzętach'

~ stpol. XV w. *Barzan* NO (SSNO);

sch. *br̥zan* m. 'szybki człowiek, szybkie zwierzę', dial. 'ryba *Squalius cephalus*; chrząszcz *Zabrus tenebrioides*; wcześniej dojrzewająca kukurydza' (RSAN), *Br̥zan* NM, w XI w. *Brzana* męska NO (RJAZ);

strus. NO *Borzan*, na co wskazują zapisy w polskich dokumentach ze wschodu (SSNO), ros. *Барзаново* NM (Vasmer RGN I 273). ~

Do *br̥z̥z̥*, o budowie zob. s. 130—1.

W.B.

br̥zati *br̥zaj̥z̥* dial. pld. 'spieszyć się, festinare'

~ sch. od XVI w. *br̥zati br̥zāt*, cs. *br̥zati br̥zaj̥z̥*, bułg. *брзам брзати*, maced. *брзам брзати*. ~

Por. sch. dial. *br̥zati* 'szybko mówić; spieszyć się' (RSAN), *br̥gati* 'szybko się ruszać, szybko coś robić, spieszyć się; przyspieszać' (wskazują na adi. **br̥z̥g̥z̥*, **br̥g̥z̥*, zob. *br̥z̥z̥* i *br̥go*).

Derywat od adi. *brzż*. O czasownikach z formantem *-ati* zob. s. 46—7.
Zob. *brziti*. R.L. — W.B.

brzdo zob. *brzo*

brzdъ zob. *brzъ*

brzějъ *brzēja* : **brzajъ** *brzaja* dial. pld. 'bystry prąd rzeki, nurt, bystry potok'
brzějъ: ~ sch. NO XIII w. *Brzěj* m. (RJAZ I 696), dziś dial. *bržaja* 'nurt rzeki' (RSAN), cs. *brъжам* m. XVI w. 'fluentum', *brъжам* 'mielizna w morzu, gdzie osiadają okręty, syrtis' (Mikl. LP), bułg. *бързеѝ* 'prąd, nurt (rzeki)', 'potok górski', por. NO *Бързѝко*, maced. *брzej* 'bystra, wartka woda'. ~
brzajъ: ~ sch. dial. *brzaj* 'mysikrólik, Troglodytes', *bržaja* 'bystra rzeka' (RSAN), też NW i NM *Bržaja* (RJAZ), maced. *брzaj* 'bystra, wartka woda';
ros. NW *Борзайка*. ~

Por. z innym suf.: słe. *Brzova* NW (Bezlej SVI I 93).

Od *brzż*, *brzati*, o suf. *-ějъ* : *-ajъ* zob. s. 86—8.

T.Sz.

brzica dial. zach. i pld. 'coś szybkiego, np. szybko płynąca rzeka, szybki człowiek lub zwierzę'

~ u dawnych Słowian bałtyckich i nadlabskich (XIV w.) NM *Barsitze* (**Barzici*, Trautmann EOO I 72), czes. *Brzice* NM od XV w. (Profous MJČ I 214), moraw. *Brzyca* NO (Bartoš DSM);

słe. *brzica* 'katarakta, próg w łożysku rzeki; potok górski' (Plet.), sch. *brzica* : *brzica* 'szybko płynąca rzeka; szybki nurt rzeczny; katarakta', dial. 'wczesnie dojrzewające odmiany roślin uprawnych (pszenicy, czosnku)' (RSAN), bułg. dial. *бързѝцата* 'nazwa wiatru' (Kovačev Trudove Tърново V 21), maced. *брзица* 'wczesnie dojrzewająca odmiana kukurydzy', dial. *бързица* 'wysypka na skórze wywołana napięciem nerwowym lub strachem' (BER I 102: z Ohridu). ~

Z suf. *-ika*: bułg. *Бързика* NW (BER I 102).

Por. sch. dial. *brzdica* 'szybki nurt rzeczny', Vuk (< *brzdъ*, zob.).

Od *brzż*, o budowie zob. s. 98—9.

W.B.

brzina dial. pld.-wsch. 'szybkość', wsch. 'bystry nurt w strumieniu; strumień'

~ słe. *brzina* 'szybkość, prędkość', sch. od XVI w. *brzina* 'ts.', bułg. *бързина* 'ts.; pośpiech', też *Бързина* NW (BER I 102), maced. *брзина* 'szybkość, pośpiech';

strus. od XI w. *brъжина* : *боржина* 'nurt, strumień', ros. *Борзина* NW, ukr. dial. *борзина* 'nurt, strumień' (Żel.). ~

Do *brzż*, o budowie zob. s. 120—3.

Por. *brzostъ* : *brzota*.

R.L. — W.B.

brziti *bržō* dial. wsch. i pld. 'przyspieszyć, ponaglać' też 'spieszyć się', **brziti** *se* 'spieszyć się'

brziti: ~ sch. od XVI w. *brziti* *brzim* 'przyspieszać, popędzać' (też Vuk 'incitare'), bułg. *бързѝ бързиим* 'płynąć bystro, wartko' (Gerov Dop. 42);

ros. dial. *борзить* 'mówić w sposób grubiański' (SRNG, pierwotnie zapewne 'ponaglać'), ukr. *борзѝти боржѝ борзиим* 'popędzać'. ~

brziti se: ~ cs. *brъзити сѝ brъжж сѝ* 'spieszyć się', śrbułg. *борзѝти сѝ* 'ts.'; ros. arch. i dial. *бързѝться* 'spieszyć się' (Dal, SRNG), dial. też 'gorliwie pracować, robić coś szybko; złościć się, gniewać się' (SRNG), ukr. *борзѝтися* 'spieszyć się' (Hrinčenko). ~

Por. też bułg. dial. (z poezji lud.) *бързѝвам* 'szybko chodzić' (BER), ros. dial. *бързovatъ* 'krzepić się, nabierać otuchy, śmiałości' (SRNG)'. ~

Derywat od *brz*, o budowie zob. s. 57.

Zob. *brzati*.

R.L.

brzo : dial. wsch. **brzdo** 'szybko, prędko, żwawo', 'wkrótce, wnet, niebawem' *brzo*: ~ stpol. XV—XVI w. *barzo* rzadko 'szybko, prędko' (jeszcze u Paska XVII w., Słownik Paska) poza tym w stpol. XIV—XVII w. i dziś dial. a od XVI w. także w formie *bardzo* 'w wysokim stopniu, mocno usilnie, wiele' (o zasięgu wariantów fonetycznych *bardzo, barzo, bař* w dial. MAGP IX m. 407; o wtórnym -dz- Łoś GP I 148, Rozwadowski GJP 193, inaczej nieprzekonująco Iljinskij RFV LXIII 322—41 dopatrujący się tu kontaminacji *barzo* i **barzdo*), w XIV—XV w. *barzo* też 'całkowicie, admodum, prorsus', w XV w. wyjątkowo 'dobrze', 'dużo, wiele' (z pol.: sła. dial. wsch. *barđzo, barzo* 'magnopere, multum', Kálal, ukr. dawne w XVI—XVIII w. *bapzo*, dziś dial. zach. *bápzo, bápžo* 'ts.', Tymčenko, Dzendzelivskyj UZLP 17—18, Slav. Leks. 69, Stieber AJLemk. VIII s. 10), połab. *borz* comp. 'prędziej', czes. *brzo* 'wnet, wkrótce' (też dial., Bartoš DSM), 'wcześnie', 'niemal, prawie' od XIV w., w XIV—XV w. też w pierwotnym znaczeniu 'szybko, prędko, cito';

sła. *brzo* 'szybko; natychmiast' od XVI w. (Pleteršnik, Megiser 1592), sch. *brzo* : *brzo* 'ts.', scs. Supr. *br̥zo* 'szybko, cito', bułg. *br̥pzo* 'ts.', maced. *br̥pzo* 'ts.';

strus. od XI w. *br̥pzo, br̥pzo, br̥pzo* 'szybko, prędko', ros. *br̥pzo* 'szybko', ukr. dial. *br̥pzo* 'ts.' od XV w. (w XV w. też wyjątkowe *br̥p̥dzo* 'ts.', Tymčenko), brus. dial. *br̥pzo* 'ts.' (Nosovič). ~

brzdo: ~ strus. XII w. *br̥p̥zdo* 'szybko' (zamiast *br̥p̥zdo*), ukr. dawne XVI w. *br̥p̥zdo* 'ts.', brus. dial. *br̥p̥zda* 'szybko, zrzecznie' od XV w., Karskij Belorusy II 44 (stąd pol. dial. *barzdo*, MAGP IX m. 407). ~

Małe zasięgi wykazują inne stare typy adv.:

1. *brzē*: dłuż. *bórze* 'wkrótce, wnet, rychło', głuź. *bórze* 'ts.' (Zeman), czes. dial. moraw. *brze* 'prawie, niemal' (Bartoš l. c.), sch. tylko z przyimkami: już w XIV w. np. *vs brzē*, dziś dial. *u brzi* (RJAZ), cs. *br̥ br̥z̥* już w ŻM (SJS);

2. *brzy*: głuź. *bórzy* 'wkrótce, wnet, zaraz', czes. *brzy* 'wkrótce, wnet, wcześnie', stczes. tylko w NO XVI w. *Brzy-bohatý*, sła. *brzi* 'wkrótce, niezadługo' (u Pleteršnika z Murki, SSKJ nie notuje);

3. *brz*: stpol. XVI w. *barz* 'wielce, nadzwyczaj', dial. *bardz, bar-z, barz, bař, bař* 'bardzo' (Karłowicz SGP I 50, o zasięgu MAGP IX cz. II 23; z pol.: sła. dial. wsch. *barz, bars* 'bardzo', Kálal, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge, Machek ES¹ 25, ukr. dial. *bapz, bars* 'ts.', Stieber AJLemk. uzup. do z. VIII s. 10, Slav. Leks. 69), czes. dial. moraw. *brz* 'wnet, wkrótce' (Bartoš DSM); stsch. wyjątkowe w XVI—XVIII w. *brz* 'szybko' (RJAZ). — Formy poszczególnych języków słow. mogą jednak także być nowszymi skröceniami z pierwotnego *brzo*.

Od adi. *brz* : *brzda*.

R.L. — W.F. — F.S.

brzost : **brzota** 'abstractum do *brzi* 'szybkość, prędkość, celeritas'

brzost: ~ sła. *brzōst* (Plet.), sch. przestarz. od XVI w. *br̥zōst*, cs. (w red. serb. i bułg.) *br̥zost*, bułg. *br̥zost* (Gerov), maced. *br̥zost*;

strus. *br̥zost* : *br̥zost* : *br̥zost*, ros. *br̥zost*, ukr. *br̥zic* -*zocmi* (Żel.), XIV—XVIII w. *br̥zost* (Tymčenko). ~

Por. stczes. od XIV w. *brzkost* od nowszej postaci *brzkkz*.

brzota: ~ stczes. XV w. NO *Brzota*, NM *Brzotice* (Profous MJČ I 216);

sł. *brzótá* (Plet.), sch. dial. *brzdá* (RSAN: Czarnogóra też *břzota* 'ten, kto szybko mówi'), w XIV w. *Brzota* NO (RJAZ), bułg. *бързота*;

strus. *БРЗОТА : БРЗОТА*. ~

Z suf. *-ot'a*: sł. dial. *brzôca* (Plet.), sch. *brzdca*, dial. *brgôca* (RSAN).

Abstracta do *brz*.

Por. *brzina*.

W.F. — W.B.

brzota zob. **brzostb**

brzъ *brza brzo*: dial. **brzdъ** 'żwawy, szybki, prędki, velox, celer'

brzъ: ~ stpol. wyjątkowe w XV w. *bar-zy* 'szybki, prędki', w XVI w. też 'popędliwy, gwałtowny' spotykane w utartych zwrotach jeszcze w w. XVII, stczes. od XIV w. *brzъj* 'szybki, prędki';

sł. *břz brza* 'szybki, żwawy', sch. od XIII w. *břz brza -zo* 'szybki, skory, żwawy, bystry (np. o potoku)', złożone *břzi*, czakaw. *břzi*, cs. *бръзъ* (już w ŻM) 'szybki, prędki, żwawy', *въ бръзъ* 'szybko', bułg. *бърз*: *бръз* 'szybki, prędki', maced. *брз* 'ts.';

strus. *БРЪЗИ*: *БРЪЗИ*: *БРЪЗИ* 'szybki, celer', wyjątkowo 'mężny, rześki, ἀνδρείος, virilis', ros. *бързый* (*бръз бърза бързо*: *бръзá бързó*) przestarz. 'szybki, rączy (zwykle o koniu)', *бръзóу* 'ts.', 'o psach myśliwskich', *бръзая* subst. 'chart', dial. *бързый*, *бръзóу* 'śmiały; zręczny' (SRNG), ukr. poet. i dial. *бързый* 'szybki, prędki'. ~

Też w NO: stpol. od XII w. *Barz, Barzy* (Taszycki Rozprawy I 88, SSNO, Trautmann EOO I 72), sch. *Brz* XIII—XIV w., bułg. *Брѣза* NO fem., ros. *Borzov kolodezъ* (Bezlej SVI I 93); również jako pierwszy człon imion złożonych stczes. *Brz-hodъ*, *Brzi-voj*, *Brzo-mil*, *Brzo-mir*, *Brzo-slav*.

brzdъ: ~ brus. dial. *бързды* 'szybki, żwawy, zwinny, rączy (o koniu)', już w XV—XVI w. *бързды* 'ts.', *во бързды* 'szybko, wkrótce' (Pjinskij RFV LXIII 323), u Tymčenki z XVI—XVII w. także ukr. *бързды* 'szybki'. ~

Por. też sch. *brzdica* (: *brzica*) 'miejsce w potoku, gdzie woda szybko spływa po kamieniach, nurt' (Vuk).

Postać *brzdъ* ma dokładny odpowiednik w lit. dial. *burzdūs*: *burzgūs* 'ruchliwy, żwawy', z metatezą częstą w sąsiedztwie *r*: *bruzdūs*: *bruzgūs* 'ts.' Wyrazy lit. nie są izolowane jak słow., por. *burzdėti* = *bruzdėti*: *brūsti* 'poruszać się żywo, żwawo'. Szereg przykładów oboczności *-z-*: *-zd-* (*brzъ*: *brzdъ*) daje Pedersen IF XXVI 292—4, Schefftelowicz KZ LVI 177 n.

Do lit. postaci *burzgūs* wydaje się nawiązywać pld.słow. *brgo* 'szybko' < **brzgo* (zob.), por. sch. dial. *brzgati* 'szybko mówić; spieszyć się' (RSAN), najprawdopodobniej także I człon nazwy ptaka *brgólész* (zob.) < **brzgolész*.

Pjinskij RFV LXIII 322—9, Trautmann BSW 40. Inne mało prawdopodobne nawiązania ie. wysuwali np. Rozwadowski Rozprawy XXVIII 257 (WP II 172), Osthoff IF V 291—3, Machek KZ LXIV 264—5. O typie akcentowym Kuryłowicz Acc. 194, 230. R.L. — F.S.

brzъkъ 'szybki, prędki'

~ czes. *brzký* 'rychły, taki, który wkrótce nastąpi', stczes. też 'szybki, popędliwy, gwałtowny' od XIV w.;

sł. *brzek* dawne i dial. 'prędki, żwawy', bułg. tylko u Mladenowa BTR *бързък* f. *брѣзка* 'szybki'. ~

Por. ros. dial. *бързкóм* (: *бържкóм*) 'pospieszenie, skwapliwie' (Dal, SRNG).

Od *brzъ*, ze zwykłym w adi. na *-u* rozszerzeniem o suf. *-kъ*. F.S.

br̄zecz *br̄zecz* dial. pld.-wsch. 'coś szybkiego, np. szybko płynąca rzeka, szybki człowiek lub zwierzę'

~ śl. *br̄zec -zca* 'chrząszcz Cicindela', sch. *br̄zao br̄sca* 'szybki nurt rzeczny; szybki człowiek lub zwierzę (np. koń wyścigowy)', dial. 'ryba *Aspius rapax*' (RSAN), bułg. dial. *br̄zecz* 'nazwa wiatru; kurek u strzelby' (BER I 102, Kovačev Trudove Tърново V 21);

ros. dial. *br̄zecz* 'roślina tojad mocny, *Aconitum napellus*' (wg SRNG przekształcone z *br̄pocz* 'ts.'), *Br̄zeczeso*, *Br̄zeczoso* NM (Vasmer RGN I 477). ~

Do *br̄zecz*, o budowie zob. s. 99—101.

W.B.

br̄do 1. 'żerdka, deseczka tkacka, grzebień tkacki, pecten textorius'

~ pol. *bardo* 'grzebień tkacki, płocha, przybijaczka' od XV w. (w XV w. 1 przykład: 'pertica fullonis, struna knapska'), o zasięgu zob. Dejna AGK m. 650, dziś też 'zespół nicielnicy', śl. *b'ardo* 'dyle boczne, burty łodzi', połab. *b'ordü* 'część międlicy: klepaczka do lnu (Flachs-schwinge)', na pierwotne znaczenie 'grzebień tkacki' wskazywałoby *nob'ordt'ē* 'urządzenie, w którym jest umieszczona przybijaczka' (< **na-b'rdsko* < **na br̄dē*, zob. Szydłowska-Ceglowa Lud XLVIII 127, 135—6), dłuż. *bardo* 'grzebień tkacki; klepaczka do lnu', głuź. *bordo* 'grzebień tkacki' (u Muki i Pfuħla nie zaświadczone), czes. *br̄do* 'nicielnice' (wyraz notowany już w stezes.), u Jungmanna 'nicielnice', rzadziej 'grzebień tkacki' (dial. moraw. *br̄dlo*), też 'urządzenie do wyrobu powrozów; orczyk' (zob. *br̄dŕce*), śl. *br̄do* 'nicielnice', dial. wyjątkowo też 'deseczka tkacka' (Gavazzi ZNŹO XXVI 1, 14);

śl. *br̄do* 'grzebień tkacki', dial. też 'deseczka tkacka'; pl. *br̄da* 'urządzenie do wyrobu powrozów', sch. *br̄do* pl. *br̄da* od XVII w. 'grzebień tkacki', bułg. *br̄pdo* pl. *br̄pdá* 'ts.' (o zasięgu i synonimach zob. BDA I m. 209), dial. (wg Gavazziego l. c. 13 *br̄pdo*) 'deseczka tkacka', 'podpórka dyszla' (BDA I m. 256), maced. *br̄pdo* 'grzebień tkacki';

ros. *br̄pdo* od XVII w. (dial. pl. *br̄pda* też *br̄pdó* pl. *br̄pdŕ* SRSO 33) 'grzebień tkacki', '(w niektórych maszynach) rzeszoto, krata' (Dal), ukr. *br̄pdo* 'grzebień tkacki' od XVIII w., dial. 'deseczka tkacka', brus. *br̄pda* 'grzebień tkacki', dial. 'deseczka tkacka'. ~

Pewny odpowiednik w bałt.: łot. *birde*: *birde* 'krosna', infl. *birds* 'grzebień tkacki' (Endzelin Izv. XIII 4, 211, Mühlenbach I 297, Trautmann BSW 33). Trubačev Etim. I 30—1, biorąc pod uwagę także i inne terminy tkackie, kwestionuje nieprzekonująco rodzimość wyrazu łot., skłaniając się do uznania go za pożyczkę wsch.słów. (por. też Mikkola ĀB 24, 44, Buga ZslPh I 45 uważający słusznie fiń. *pirta* 'grzebień tkacki' za pożyczkę staroruską).

Dalsze nawiązania na gruncie germ.: goc. **baurd* w *fortu-baurd* 'ławeczka pod nogi, ὀπιπόδιον', stisl. *bord* 'deska, stół, tarcza; burta, krawędź', ags. *bord* 'deska, stół, tarcza, tablica', stwn., śrwn. *bort* 'krawędź, brzeg; krawędź okrętu, burta'. — Pierwotne znaczenie wyrazu prasłow. 'żerdka' (por. szczególnie dem. *br̄dŕce*), 'deseczka' > 'deseczka tkacka' (por. niem. *Brettchenwebstuhl*, *Webrettchen* 'ts.', zob. Gavazzi l. c. 17—8, Moszyński KLS I 326—7). Inne znaczenia pozostają w związku bądź z podobieństwem kształtu (np. 'grzebień tkacki'), bądź też z podobieństwem funkcji ('nicielnica').

Gavazzi Praslav. tkalački stan i tkalačka daštica ZNŹO XXVI, 1926, 1—31; Machek Sl XXI 269—75 (którego jednak zestawienie z gr. σπάθη 'łopatka, przybijaczka, kopystka; miecz' nie do przyjęcia), Jurkowski SFPS VI 147—56.

K.P. — F.S.

břdo 2. 'skaliste wzniesienie, pagórek, góra'

~ pol. dial. *berdo* 'kamienisty wierzchołek góry, wzgórze' (SW), *berdy* pl. 'miana skał dziwacznych w różnych okolicach Karpat' (Karłowicz SGP I 65; głosownia obu wyrazów wskazuje na nierodzimość: z czes., śl. lub ukr. zob. Krček Grupy 18—22 przytaczający z nazw geograficznych *Barda* już z XII w., o należących tu starych nazwach miejscowych Słowian nadłabskich i nadbałt. zob. Trautmann EOO II 7), czes. dial. *brdo* 'pagórek', u Jungmanna też 'wierzchołek, góra'; *Brdy* pl. nazwa pogórza w zach. Czechosłowacji, stczes. *Brdo* w nazwach miejscowych, śl. przestarz. *brdo* (dial. *bređo*) 'skalisty pagórek', dial. *brdy* 'góry';

śl. *brdo* 'wzgórze, pagórek', pl. *brda* 'okolica górzysta', sch. od XII w. *břdo* pl. *břda* 'góra, wzgórze, pagórek'; pl. *Břda* częste w toponimii np. część Czarnogóry, bułg. *бърдо* pl. *бърда* 'spadziste wzniesienie, zbocze górskie; pagórek, wzgórze', maced. *брдо* 'pagórek, wzgórze, wzniesienie', z pld.słow.: rum. dial. *břrdă* 'wzgórze';

ukr. dial. (bojkow., hucul., łemk., zakarp.) *бѣрдо*, pl. *бѣрда* 'stroma góra; strome zbocze góry; obsuwisko górskie; stromizna, przepaść; wielka jednostajna skała'. ~

Dem. z suf. *-ce* (zob. s. 101): czes. *brdce*, stczes. od XII w. *Brdce* NT; śl. *břdce*, sch. *břce*; ukr. *бѣрце*.

Mozliwy związek z *břdo* 1. Rozwój znaczenia 'prymitywny grzebień tkacki' > 'skalisty grzebień górski', por. *grebenŕ*, niem. *Berg-kamm* 'grzbiet górski' (dosłownie 'grzebień górski').

Machek SI XXI 269—75, Schütz GTS 20—1 (o paralelach w rozwoju znaczeniowym), Jurkowski SFPS VI 147—56. K.P. — F.S.

břdŕce dem. do *břdo* 1.; 'kołek, źerdka'

~ pol. dial. młpol. *barco* : *barce* : *berco* 'orezyk' (Karłowicz SGP, AJPP m. 141, Kucala PSM), śląskie *berce* : *berco* 'ts.' (Nitsch DPŚ, Steuer Sulków), młpol. *barce* : *barca* pl. 'nosidła do noszenia wody' (MAGP IX m. 445), *barca* pl. 'linijki z kółeczkami, na których wiszą niecielnice (w warsztacie tkackim)' (Kucala PSM), stpol. XIV—XV w. *bardce* : *barce* : *berce* 'urządzenie pociągowe u wozu, orezyk' (Słownik stpol. rekonstruuje *barczce* ze znakiem zapytania : *barca* : *berce*, ale por. zapis z 1395 r. *bartcza*; formy na *-a* są chyba pl. n.), czes. dial. *brdce* 'orezyk u wozu' (SSJČ, łaskie *berco* 'ts.', Steuer Baborów), *brdce* : *brdco* 'część wag do zawieszania orezyków u wozu' (Bartoš DSM 495, rys. 26a), 'część warsztatu tkackiego' (o. c. 396, rys. II), *brco* 'część wag u wozu' (Lamprecht Středopav., Horečka Frenštát), śl. *brdce* 'część wag u wozu, za którą ciągnie koń', dial. też *br(d)ce* : *barco* (Kálal);

śl. *břdce* 'deseczka z wycięciami i otworami do tkania wstążek' (SSKJ), 'das Strickholz, worüber die grossen Jagdnetze gestrickt werden, die Rückbank' (Plet.), sch. *břce -ca* : *-ceta*, g. pl. *břdăcă* 'malo brdo tkalačko' (RSAN, Stulić), dial. wsch. *břce* : *břca* 'belka w radle łącząca grządziel z płozem' (Elezović Kos.-Met., RSAN), zach. *břce* : *brlce* 'specjalna deseczka do pleceni sieci rybackich' (RSAN), bułg. dial. *бърдце* : *бърмце* dem. do *бърдо*, *бърмцу* : *бърму* : *бърце* : *бърму* 'część drewnianego pługa, klin między płozem i grządzielą w radle' (BER I 101, BDA I m. 256, BDial. II 71, Stojkov Banat);

ros. dial. *бѣрце* : *бѣрцо* 'kołek do wzmocnienia sprzętu rybackiego' (Dal, SRNG), *бѣрцы* pl. 'kije w warsztacie tkackim do podtrzymywania osnowy'

(SRNG), ukr. dial. *бepу́е -у́а* 'orczyk; kładka; część pługa', bojkow. *бúпуе* : *бéпуе* 'część jarzma; szeroki szczebel drabiny' (Slav. Leks. 76). ~

Por. pol. dial. kasz. *berc* m. : *bertka* 'klocek z drewna używany w tkactwie sieciarskim do tworzenia oczek i regulowania ich wielkości', *berc* f. 'ts.' (Sychta SK).

Tu też zapewne ros. przestarz. *бéпуе* : *бepу́о* 'goleń, część nogi od kolana do stopy' (SSRJ), dial. *бéпуе* : *бéпуо* 'ts.; kawałek płótna służący do obwiązywania goleni' (Dal, SRNG). Próby oddzielenia tego wyrazu od *b^řd^řce* (zob. Berneker SEW I 119, Vasmer REW I 81) nie przekonują, por. wskazujące na możliwość przenośnego użycia *b^řd^řce* w znaczeniu 'noga' czes. dial. *brco* 'noga', *brčka* 'nogi', *brdečka* 'ts.' używane zwykle w ekspresywnych zwrotach *natahnul brca* 'umarł' (Horečka Frenštát), *natahnout brčka* 'umrzeć' (Kott Dod. DSM), *polamat komu brdečka* (ib.).

Dem. od *b^řdo* 1. O budowie zob. s.101.

K.P. — W.B.

b^řliti *b^řl'q* dial. zach. 'rozsypywać śmieci, śmiecić', iterat. **b^řl'ati** *b^řl'ajo* dial. zach. i pd.

b^řliti: ~ pol. dial. *bardlić* 'śmiecić, brudzić' (Karłowicz SGP: wyjątkowe z Podhala), głuź. *borlić* 'mierzić, rozrzucać, rozsypywać' (tylko u Pfuha: 'buechten, zur Bucht machen, streuen'). ~

b^řl'ati: ~ sła. *b^řl'at' sa -am sa* 'gmerać, grzebać; szukać', u Kálala *b^řlat'* 'dłubać, ryć; grzebać w czym';

sł. *b^řljáti -ám* 'szperać, gmerać', 'tryskać, pryskać', sch. *b^řljati b^řljām* 'brudzić, zanieczyszczać', 'grzebać w czym, rozgrzebywać' od XVI w., 'bazgrać, gryzmolić'. ~

Por. sch. adi. *b^řljav* 'pełen plam, poplamiony; ubrudzony, usmarowany czym (po twarzy)' (RSAN, RJAZ).

Dokładny odpowiednik w lit. *buřlyti* 'brudzić; walać się w brudzie', zob. *b^řlog^s*. Znaczenie 'grzebać w czymś' nie wyklucza związku *b^řl'ati* z *b^řkati* 2. (zob., por. Sadnik — Aitzetmüller VWSS 205).

K.P. — T.Sz. — F.S.

b^řlo dial. zach. 'ściółka, podściółka', 'legowisko'

~ pol. dial. śląskie *barlo* gen. *barla* 'brudna zniszczona pościel; niechlujne łóżko' (Zaręba AJŚ II cz. II s. 39), głuź. *borlo* 'barłóg, nędzne legowisko' (dial. *borlo*, *bordlo*, *berlo*, *bedlo* 'legowisko świń', Sorb. Sprachatlas II m. 116, Michalk Neustadt), 'podściółka dla bydła'. ~

Ten sam pierwiastek co w *b^řlog^s*. Por. sch. *b^řlja* : *b^řlja* 'płytką błotnista woda, kałuża, bajoro', *b^řlja* też 'plama, kleks', 'brudna, niechlujna kobieta' (RSAN). Dokładny odpowiednik: lit. *buřlas* 'błoto'. K.P. — T.Sz. — F.S.

b^řlog^s *b^řloga* 'legowisko dzikich zwierząt; nora, jaskinia', dial. 'ściółka, zmierzwiona słoma, mierzwa'

~ pol. *barłóg barłogu* 'legowisko psa lub dzikiego zwierza, zwłaszcza niedźwiedzia lub dzika' (też dial. 'legowisko') od XIV w., 'nędzne, nieporządne posłanie, najczęściej ze słomy, grochowin itp., przykrytych płachtą, szmatami' (też dial. np. kasz. *barłóg*, co do -r- : -ř- por. Lorentz GP I 104, zob. też Trautmann Slavia II 1—3, Vaillant GC I 171—2), dial. także 'nie-dbale zaścielone łóżko; łóżko w stajni' (MAGP V cz. II s. 82, Matecki — Nitsch AJPP m. 60, Zaręba AJŚ II m. 128), 'naturalna podściółka w lesie, mierzwa z liści, traw, mchu' (dial. także np. 'śmiecie ze słomy', Matecki — Nitsch l. c. m. 313, Dejna AGK m. 444, Zaręba l. c. 126—7, Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *barłog -ga* (dial. wsch. *berłog*) 'zmierzwiona słoma, posła-

nie ze słomy, nędzne postanie dla ludzi', 'legowisko dla świń', 'zmierzwiona słoma; podściółka', dial. *barlog*, *barlok* 'legowisko świń', 'błoto; brud' (Sorb. Sprachatlas II m. 116, s. 272), głuż. *bortoh* (tylko Muka s. v. *barlog*), dial. *bedtok* 'legowisko świń' (Sorb. Sprachatlas l. c.; co do *r > d* zob. Mucke HLF 237), czes. *brloh -hu* 'legowisko zwierza, nora, jaskinia', 'nędzne mieszkanie', stczes. XV w. *brloh* 'legowisko zwierza', 'chata' (też w NM), śl. *brloh -hu* (dial. też *b'loh*, wsch. *barlox barloha*) 'legowisko zwierząt, nora', 'nieporządne, nędzne mieszkanie', 'nieporządne postanie';

śl. *barlög -lōga* 'legowisko zwierza, jaskinia, nora' (już w XVI w. u Megisera *berlog* 'jaskinia, antrum'), 'nędzne mieszkanie', sch. *b'log -ga* 'legowisko świń, zwykle kałuża' od XVI w. (od XVIII w., dziś rzadkie także *b'ljog* 'ts. '), 'legowisko różnych zwierząt, nawet ryb; jaskinia, nora' (od XVII w., wg RSN zach.), 'nieczyste, brudne miejsce; brudna pościel', 'śmiecie; śmietnik, śmietnisko; nieczystość, brud, nieporządek' (też dial. np. *b'rlög b'rlōga* 'śmiecie, nieczystości', Elezović Kos.-Met.) od XVI w., 'ściółka dla świń, mierzwa' (RJAZ, RSN), cs. *барлогъ* XII w. 'jaskinia, nora (niedźwiedzia)', bułg. dial. *барлогъ барлокъ* 'śmieci, pomyje; brud, nieczystość' (Gerov, Mladenov BTR, BER 103, BDial. IV 193), maced. *барлог* 'legowisko, nora', też w NM z okolic Pirotu *Барлог* (BER l. c.);

ros. dial. *барлогъ -га* 'legowisko niedźwiedzia' (SENG, SRSO), ukr. *барліг -логá* 'ts.', 'legowisko świń', 'ściółka dla świń', 'błotnista kałuża, błoto' (z pol.: *барліг -логá* 'legowisko', 'błotnista kałuża, błoto', dial. łemk. np. *bartux, bartix*, Stieber AJŁemk. m. 407, por. Rudnyčkyj ED 82), brus. *барлогъ барлагъ* 'legowisko, nora' (stąd pol. dial. z Litwy *berlog* 'legowisko zwierza, np. niedźwiedzia'). ~

Ze zmianą rodzaju: ~ I. *b'loga*: czes. rzadkie *brloha* 'legowisko zwierza, nora, jaskinia';

sch. NM *B'loga*;

strus. *барлога* 'las', ros. *барлога* 'legowisko niedźwiedzia', dial. też 'ziemianka' (z ros.: bułg. *барлога* 'legowisko dzikiego zwierza, zwłaszcza niedźwiedzia', BER 103), ukr. rzadkie *барлога* 'legowisko, nora'. ~

2. *b'logo*: ~ stpol. XV w. *bartogo* 'legowisko zwierząt'. ~

Por. adi.: *b'loga*: maced. dial. *барлог* 'brudny' (BER l. c.: Veles), bułg. dial. *барлога* 'słotna, zła pogoda' (BER l. c.: Šumen; może substantywizowane adi.?).

Ze słow.: węg. *barlang* 'jaskinia, grotta' (od XI w., Kniezsa MNSJ I 1, 83—4), rumuń. *b'rlög* 'legowisko zwierząt drapieżnych, zwłaszcza niedźwiedzi', 'legowisko świń' (Mihăilă Impr. 88).

W niewątpliwym związku z *b'lo* 'ściółka, podściółka', 'legowisko', *b'łiti* 'rozsypywać śmieci, śmiecić', o rzadkim suf. *-oga* zob. s. 67.

Por. lit. *burliuŋge, burlegá* 'błoto' (LKŽod.), *burlungis* 'bagniste, błotniste miejsce'. Oboczność *-ūr-* : *-ir-* może także na gruncie bałt., por. lit. dial. *birdá* 'rzadkie błoto'. — Nie widać podstaw do dopatrywania się tu compositum z II członem *-loga* (przyjmowanym np. przez Machka ES² 67).

Berneker SEW I 120, Rozwadowski RS II 72—3, Vasmer REW I 80, Moszyński PZJP 130—1, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 207—9.

K.P. — T.Sz. — F.S.

b'ložiti *b'ložo* dial. zach. i pld. 'ścielić legowisko, dawać podściółkę, ścielić ściółką', 'leżeć w bartogu, legowisku'

~ pol. *barložyć barložę* 'śmiecić, brudzić', 'dawać podściółkę', przestarz.

'bajac, pleśc, bajdurzyć' (też dial. np. Karłowicz SGP, Sychta SK, Dejna AGK m. 444; z pol. ukr. *баражцітмця -жыця -жцітмця* 'walać się w błocie', URS), dłuż. *barłožys, -žym -žyš* 'platać, gmatwać', czes. dial. *brložit* pejor. 'leżeć, wylegiwać się' (Kott Dod. DSM), śl. *brložit* 'leżeć, wylegiwać się w pościeli'; śl. *brłožiti -lōžim* 'leżeć w jaskini, o zwierzętach' (Plet.; wg SSKJ *brłožiti* książkowe 'mieć barłóg, legowisko, leżeć w legowisku'), sch. *brložiti -žim* 'wpeřdzać świnie na legowisko, colloco sues, sterno, facio ut decumbant' (Vuk), 'brudzić, śmiecić' (RSAN), dial. *brłožit brłožim* 'brudzić, pozostawiać nieczystości' (Elezović Kos.-Met.). ~

Denominativum od *b'logs*, o budowie zob. s. 57. Pierwotne znaczenie 'ścielić, mościć legowisko ze ściółki' > 'śmiecić, brudzić'. T.Sz.

bu interi. naśladowanie głosu zwierząt, także przy straszaniu dzieci

~ pol. *bu* naśladowuje płacz, w XVI w. o odgłosie uderzenia w bęben, dzieci. 'zimno' (Karłowicz SGP z Kaszub), dłuż. *bu bu bu* na wyrażenie zimna lub strachu, głuź. *bu* naśladowuje ryk, wycie (Pfuhl), czes. *bu bu* o głosie zwierząt, też przy straszaniu lub płaczu, śl. *bu bu bu* przy straszaniu dzieci;

śl. *bū* oznacza ryk, jęk, *bū* na wyrażenie odrazy, wstrętu (SSKJ), sch. *bū* (*bū*) naśladowuje ryk zwierząt, wystrzał armatni, mocne uderzenie, *bū* przy straszaniu kogoś; naśladowuje odgłos spadania czegoś ciężkiego do wody (RSAN), bułg. *by by* naśladowanie głosu bydła w celu straszania dzieci (Mladenov BTR);

ros *by by* głos wydawany przez kulika (SRNG s. v. *бýченъ*). ~

Dźwkn., por. lit. *bū* o odgłosie przy upadku, uderzeniu, *bū* naśladowanie ryku bydła, lot. *bu* na wyrażanie przestachu, przy zamawianiu choroby, włos. *bu* : *bubū* na wyrażenie szczekania psa, głuchego hałasu, także na wyrażenie uczucia zimna (Battisti — Alessio DEI 619). O odpowiednikach w innych językach ie. zob. Schwentner PII 28, 50, 51. K.H. — F.S.

buba 1. zob. *bōba*

buba 2. : *bubakъ* 'wymaginowany strach, straszdyłło, którym się straszy małe dzieci'

buba: ~ pol. dial. *buba* (Karłowicz SGP ze Śląska);

bułg. *бýба* (też dial.), maced. *бýба*. ~

bubakъ: ~ pol. dial. *bubak* (Karłowicz SGP z Cieszyńskiego), dłuż. *bubak*, głuź. *bubak*, czes. *bubák*, śl. dziec. *bubák*. ~

Por. w tym samym znaczeniu: pol. *bubuk* (Karłowicz SGP: wlkpol.), *bubacz* (ib.: kasz., z ziemi chełmińskiej), śl. *bubo* (Kálal).

Wyraz mowy dziecięcej, zob. paralelne *bobo* : *bobakъ*. Są nawiązania ie.: lit. *būbis* 'duch, który straszy', lot. *bubis*, *bubēlis* : *bubulis* 'straszydło' (wyraz, którym się straszy niegrzeczne dzieci), dziec. *buba* 'o obcym człowieku', 'wesz'.

Janko ŐMF XXVIII 44, Machek ES² 74 (tu też o pożyczkach niem. z zach.słow., zob. Kluge EW²⁸ 559). K. H. — F. S.

bubakъ zob. **buba 2.**

bubati *bubajo* pld.-wsch. 'boleć' (w języku dziecięcym)

~ śl. *būbati -bam*, sch. dial. czakaw. *bubati -bam* (RJAZ: Krk);

ukr. *бýбаму* (Żel.). ~

Por. 1. pol. *buba* dziec. 'bolenie' (L. bez dokumentacji), 'ból, dolegliwość', śl. dziec. *būba* 'bolące miejsce, rana' (SSKJ), ros. dial. dziec. *бýба* 'guz,

opuchlina, choroba' (SRNG), ukr. dziec. *буба* 'śląd od uderzenia; ból, choroba';

2. pol. dial. dziec. *bubu* 'zimno' (Karłowicz SGP, Sychta SK).

Wyraz mowy dziecięcej. O nawiązaniach ie. zob. *buba* : *bubakz*. Por. *буба* : *buba*. F.S.

bućati 1. zob. bukati

bućati 2. *bućo* 'pęcznieć, nabrzmiwać od wilgoci; psuć się, butwieć'

~ pol. dawne od XVII w. i dial. *buczeć* 'butwieć' (Karłowicz SGP: Augustowskie), kasz. *bućec -ćeje* 'pęcznieć od wilgoci', *nabućec* 'nasiąkać wilgocią', *zbućaje iajo* : *zbenćaje iajo* 'zepsute jajko' (AJK V cz. II 225);

sch. *bućati -ćim* 'piec, palić, o ustach po zjedzeniu np. papryki; (napuchnięwszy) pękać, o głowie' (BJAZ, RSN), u Vuka *uzbućati -ći* 'stawać się kwaśnym, o mleku'. ~

Tu też 1. ukr. dial. *byćasimu* 'butwieć, próchnieć' (Żel.), co do budowy por. synonimiczne *botvėti* (sł. *botavėti*) : *botėti*;

2. *bućinėti* (oparte na adi. *bućinz*): stpol. od XVI w., dziś dial. *bucznieć* 'próchnieć, butwieć' (SP XVI IBL, Kucala PSM 52), w XVII w. 'stawać się butnym, hardym, hardzieć, pysznieć' (L.);

3. bułg. dial. *бўча -чуу* 'zanurzać coś do wody, aby mokło' (Gerov).

Por. derywowane wstecznie: 1. sł. *būča* 'roślina Cucurbita pepo i jej owoc; baniaste naczynie', dial. prekmurskie 'guz, nabrzmiwienie' (Plet.), sch. *būča* 'dynia, Cucurbita; baniaste naczynie, flaszka, dzban';

2. pol. dial. *zbuk* : *zbeć* 'zepsute jajko' (o zasięgu MAGP IV m. 127, cz. II 59, AJK V m. 244, cz. II 224—5).

W związku z *bućati* 1. O rozwoju znaczenia zob. *botėti*. Stosunek *bućati* 2. : *bućati* 1. jak *botėti*, *botvėti* : *botati*, *butėti*, *butvėti* : *butati*.

Inaczej (ale bez należytego uzasadnienia) o sch. *būča* 'baniaste naczynie' Iljinskij Izv. XXIII 2, 210—1. W.B. — F.S.

bućina 'las bukowy; drzewo bukowe'

~ pol. *buczyna* 'las, zagajnik bukowy; drewno bukowe; bukiew, owoc drzewa bukowego', w znaczeniu 'drzewo bukowe' już w XV w., głuź. *bućina* 'lasek bukowy', czes. *bućina* 'bukowy las', śl. *bućina* 'ts.';

ukr. prowinc. *бучина* 'lasek bukowy; drzewo bukowe'. ~

Por. też sch. nazwy terenowe *Bućina* (BJAZ I 705).

Od *bukz* (zob.), suf. *-ina*, jak np. w *dob-ina*, *druž-ina*, *kop-ina*. Por. *bukovina*. F.S.

bućyje 'buk, las bukowy'

~ stpol. *bucze* 'buk, las bukowy' (u L. z XVII w.), dziś dial. cieszyńskie *bucze* 'ts.', czes. *bući*, *boući* 'buk, młody las bukowy', śl. *bućie* 'zagajnik bukowy, buczyna' (dial. też *buča* 'ts.');

sch. dial. *bućje* od XIV w. 'las bukowy; miazga buku', bułg. dial. *бўче* 'zagajnik bukowy';

ukr. prowinc. *бўччя* m. coll. 'buk; drzewo bukowe'. ~

Coll. od *bukz*, zob. *bukovyje*. F.S.

bućynz 'niski i przeciągły (o głosie), hałaśliwy'

~ pol. przest. od XVI w. *buczny* 'dumny, okazały, pyszny, zarozumiały; bogaty, okazały (np. o sukni)', dial. 'wydający głos basowy; lubiący śpiew; rozrzutny; niespokojny, zuchwały; tęgi; grzeczny' (Karłowicz SGP: z Podhala i pld. Małopolski), śl. *bućnyj* 'bujny, z temperamentem, niepohamowany';

sł. *búden* 'hałaśliwy', sch. *búdan* 'głośny, hałaśliwy; pełen hałasu, huczny, rozhlukany, burzliwy', maced. *бучен* 'hałaśliwy';

ukr. *бучний* 'bogaty, wspaniały, pyszny; hałaśliwy, huczny', u Żel. *бучний* 'hałaśliwy, huczny; dzielny; swawolny, wesoły', *бучний дощ* 'deszcz z silnym wiatrem' (Hrinčenko), brus. reg. *бучный* 'duży, gruby' (Nosovič). ~

Por. bułg. dial. *бучняк* 'gruby deszcz z porywistym wiatrem' (Gerov).

Adi. od *bukati*: *bučati*. Pierwotne znaczenie 'niski i przeciągły, podobny do ryku, beczenia (o głosie), hałaśliwy', skąd dalsze znaczenia 'burzliwy, huczny', 'pełen temperamentu, niepoohamowany', 'dumny, pyszny', 'silny, bujny'.
R.L. — T.Sz. — W.B.

buditi *bud'ŏ* 'powodować, że ktoś przestaje spać, przerywać komuś sen; powodować pojawienie się czegoś, wywoływać czujność, stany uczuciowe, ich przejawy'

~ pol. od XV w. *budzić -dże*, dłuż. *bużis -zim*, głuż. *budzić*, czes. od XV w. *buditi -dím*, sła. *buditi' -dím*;

sł. *buditi -dím* (też 'wskrzeszać'), sch. od XIII w. *búđiti búđim*, bułg. *бúдѣ -диш*, maced. *буди*;

strus. *БОУДИТИ БОУЖОУ : БОУЖДОУ*, ros. *будить бу́дъ бу́дши*, ukr. *будити буджъ б́удши* (dial. też 'bronować przed sianiem', Hrinčenko), brus. *будзіць буджъ б́удзіш*. ~

Z pref. *vъz-*: połab. *vázbaudēt* 'zbudzić, obudzić, wyrwać ze snu', ses. *възбуудити -буудѣ* 'ts.'

Jako pierwszy członek złożonych NO (zob. Malec PO PAN 17, 71—2), np. pol. NO *Budzimir*, *Budzimil* (Taszycki Rozprawy I 152—3), już w r. 1136 *Budzislav* (SSNO), czes. *Budislav*, stczes. XIV w. *Budimír* (Svoboda SOJ 72, też w NM *Budiměřice*), *Budislav* (Profous MJČ I 226—7), sł. *Budigoj*, sch. *Búđimir* NO od XIV w., *Búđislav*, bułg. *Будимир*, strus. *Будиславъ*, ukr. *Будимир* (Hrinčenko).

Por. zaświadczone w NO stare derywaty:

1. *bud-jъ* (o budowie zob. s. 80—1): stpol. *Budz* już w XII w. (Taszycki l. c., SSNO);

2. *bud-ja* (o budowie zob. s. 81—3): stpol. *Budza* już w XII w. (ib.);

3. *bud-janъ*: na derywat ten wskazują: pol. NM *Budzanów* (SG), sch. *Búđanōvci* NM (RJAZ, RSNAN).

Causativum do *búđiti*, o budowie i wokalizmie zob. s. 56—7. Najbliższe odpowiedniki ie.: stind. *bodháyati* 'budzi, powoduje czujność', aw. *baodayeiti* 'daje do poznania', stprus. *et-baudints* 'wskrzesza', lit. *báudinti* 'zachęcać, pobudzać', *báudyti* 'ts.' (LKŽod.), *pa-si-baudyti* 'podnieść się'.

Berneker SEW I 96—7, Trautmann BSW 33, Vasmer REW I 135, Sławski SE I 48, Vaillant GC III 419.
R.L. — T.Sz.

будьнъ *budъna budъno* 'czujny, czuwający, który nie śpi, vigil'

~ stpol. NO w XV w. *Budny* (SSNO), stczes. NO *Buden -dna* XIV w. (Gebauer Sl.);

sł. *búden -dna* 'czujny', 'żwawy, wesoły', sch. *búdan -dna* 'czuwający, czujny', 'żwawy' od XVIII w. (RJAZ, Vuk), bułg. *бúден -дна* 'czujny; żwawy, żywy, tętniący życiem', maced. *буден -дна* 'czuwający; czujny';

ros. *бúдний день* 'roboczy, nieświęteczny dzień', dial. *бúден день* 'ts.', ukr. *бúдний*, dial. *бúдний* 'powszedni, nieświęteczny, codzienny, zwyczajny', brus. *бúдны дзень* 'dzień nieświęteczny, roboczy', stąd pol. dial. *buđny (dzień)* 'powszedni' (Karłowicz SGP, SWil.). ~

Derywat z suf. *-jъ* sprowadzający się do *budŕnъ*: ros. przestarz. i pot. *bŕdenъ -дня* 'roboczy, nieświęteczny dzień', ukr. *bŕdenъ -дня* 'ts.' od XVIII w., dial. *bŕddenъ -дня* 'ts.' (Hrinčenko), pld. karpackie *bŕgdenъ* 'ts.', por. stare w XVI—XVIII w. *bud(đ)en(n)ŕjŕ* 'nieświęteczny, powszedni', Tymčenko, brus. *bŕdzenъ -дня*, pl. *bŕdni* 'roboczy, nieświęteczny dzień', stąd pol. dial. *budzien* 'ts.' (Karłowicz SGP).

Do *buditi*.

Vasmer REW I 135, Rudnyčkyj ED 235.

T.Sz.

bud'ati bud'ajo iterativum do *buditi*

~ sch. sztuczne (tylko u Stulicia, zob. RJAZ I 713) *bŕđati bŕđam* iterat. do *bŕđiti*;

ros. dial. *буждать -жало -жалець* 'rozbudzać, budzić' (Dal, SRNG). ~

Poza tym tylko formacje prefiksalne: pol. od XIV w. *pobudzać -dzam* 'wywoływać jakąś reakcję, dawać impuls do czegoś, zachęcać, podniecać', *wzbudzać -dzam* 'wywoływać, zwykle jakieś stany uczuciowe', dłuż. *rozbužas* 'zachęcać, pobudzać' (Muka II 326), głuź. *rozbudžeć -džam* 'wzruszać, poruszać; podniecać, pobudzać', *zbudžeć -džam* 'wyrzucać ze snu, rozbudzać; wskrzeszać', czes. *probouzeti -zim* 'przebudzać, budzić; rozbudzać, cucić; wzbudzać', *pobouzeti -zim* 'podniecać, podsycać', sła. *obŕdzat' -dzam* 'budzić, rozbudzać, wyrzucać ze snu', *prebŕdzat' -dzam* 'ts.; podniecać';

sł. *obŕjati -jam* 'budzić, rozbudzać; wskrzeszać', *pobŕjati -jam* 'zachęcać, pobudzać', ses. *взбуждати -жданъ* 'rozbudzać', bułg. *възбŕждам -ждам* 'pobudzać, podniecać, podburzać', maced. dial. *sŕ razbŕđdam* 'budzę się' (Małeckci SW);

ukr. *побуджати -джало* 'budzić, rozbudzać', brus. *абуджатиць -жало -жалець* 'rozbudzać, budzić; pobudzać, podniecać', *узбуджатиць -жало -жалець* 'pobudzać; rozbudzać'.

Iterativum do *buditi* (i odpowiednich perfektywnych formacji prefiksalnych), o budowie zob. s. 46—7.

R.L.

buga pld.-wsch. 'niski brzeg rzeki zalewany przez wodę'

~ bułg. dial. *бŕга* 'moczar, bagno' (BER I 86), rodop. 'малък вир' (BDial. V 159);

ros. dial. *бŕга* 'zalewany przez wodę las lub zarośla na brzegu rzeki; niskie brzegi rzeki porośnięte drzewami, krzewami' (Dal, SRNG). ~

Według BER I 86 należy tu także sch. wsch. *bud* f. : *bŕđa* 'pleśń'; inaczej o tych wyrazach Skok ER I 227.

Prapokrewne łot. *bauga* 'błotniste miejsce w rzece; stroma droga; licha gleba rzeczna'. Od ie. pierwiastka *bheug(h)-* 'giąć, zginać' (zob. s. v. *bŕgati*). Pierwotne znaczenie 'zgięcie, zakręt', skąd 'zakręt rzeki, zakole rzeki (zalewane przez wodę w czasie wylewu)', co do rozwoju znaczenia por. *lŕka*. — Zob. *bugъ*.

Vasmer REW I 133—4, BER I 86.

W.B

bugъ buga 'zakręt, zakole rzeki; pierścień'

Na szczerdkowo w słow. zachowany wyraz wskazują:

1. nazwa prawego dopływu Wisły: pol. *Bug -gu*, stczes. *Bug*, strus. **Богъ**, ros. *Бѕг -га*, ukr. *Бѕг*, brus. *Бѕг*. W XII w. Gerwazy z Tilbury oddał po łacinie nazwę tej rzeki *Armilla* 'naramiennik': inter Poloniam et Russiam sunt duo fluvii, quorum nomina secundum vulgaris illorum linguae interpretationem Aper ('Wieprz') et *Armilla* (Brückner Rozprawy XXXVIII 302, Rozwadowski Studia 242);

2. derywaty:

a. adi. *bużbskz*: pol. *Busk* NM, strus. *Божьскъ* NM;

b. subst. *bug-ajz*: pol. *Bugaj* liczne NM zwykle położone nad wodą (Sławski SE I 48), tu może też należą ukr. dial. *бузді* 'gatunek rośliny łąkowej' (Sław. Leks. 96), brus. dial. *бузді* pl. 'gatunek rośliny, ros. голубика; пъяника, пъяница' (BRS).

Tu może też sch.-cs. *коуѣ* 'naramiennik, armilla', uważane zwykle za pożyczkę z germ. (wg Kiparskiego GLG 170 z pragerm. **bauga*- : stwniem. *boug* 'pierścień', stnord. *baugr* 'naramiennik', ags. *béag* 'pierścień, korona, wieniec', też Berneker SEW I 97), przeciw czemu Iljinskij RFV LXII 257—8 dopuszczający słusznie paralelny rozwój na gruncie słow. (por. *buga*, *bugz*, *bugati*).

Prawdopodobnie od ie. pierwiastka *bheug(h)*- 'giąć, zginać' (zob. s. v. *bugati*), prapokrewne stind. *bhōgá-h* m. 'zakręt, skręt (węża); pierścień', stwniem. *boug* 'pierścień'. Pierwotne znaczenie byłoby 'zgięcie, skręt'.

Iljinskij RFV LXII 257—8, Brückner SE 47, Rozwadowski Studia 241—3, Vasmer REW I 133. W.B.

bugzъ *bugza* wsch. 'wzgórze, wzniesienie, wypukłość'

~ ros. od XVI w. (Šanskij ES I 2, 209) *бузѡр бузѡра* 'pagórek, wzgórek, wzniesienie; guz, wypukłość', dial. też 'duże wzgórze, góra; spadziste zbocze góry; goła, nieporośnięta skała na brzegu morskim; wzniesiona wyspa w delcie Wołgi', 'kupa, stos słomy', 'opuchlizna, bąbel, pryszcz' (SRNG), ukr. *бузѡр -зѡра* 'pagórek, wzgórze, niewielkie wzniesienie', dial. 'niewielka kupa piasku na brzegu rzeki; sztuczny kopiec' (Marusenko Polesze 218), u Żel. *бузѡр -зѡру* 'pagórek; porywisty wiatr', brus. *бузѡрѡк -рѡка* 'guz, wypukłość, gruzełek', dial. *бузѡр* 'wzniesienie; piaszczysty nieużytek' (Leks. Palessja 36—7), *бузѡрѡць -рю* (perf. *цубузѡрѡць*) 'wznosić, budować' (Nosovič). ~

Por. ros. dial. *бузѡрь -рѡ* 'bąbel, guz' (SRNG).

Dokładny odpowiednik: łot. *baūgurs* 'wzgórze, pagórek'. Od ie. pierwiastka *bheug(h)*- 'giąć, zginać', z suf. *-zъ*. Pierwotne znaczenie 'to, co wygięte, wypukłe', stąd 'wypukłość, wzniesienie'.

Iljinskij RFV LXII 258, Buga RFV LXVII 233, Trautmann BSW 28, Vasmer REW I 134. W.B.

buchati *buchajo* 'mocno bić, walić powodując hałas, łomotać; gwałtownie rozprzestrzeniać się, puchnąć, nabrzmiwać', perf. *buchnŏti buchnŏ*

~ pol. *buchać bucham* 'wykonywać nagły ruch, rzucać się gwałtownie, uderzać, rozprzestrzeniać się w sposób gwałtowny, gwałtownie tryskać (np. o płomieniach); eksplodować', od XVI w. 'gwałtownie wypływać, chlustać', dial. śląskie 'bić, o sercu' (Nitsch DPŠ), kasz. (od XVI w. u Krofeja) 'pysznąć się, chełpić się', *бухѡц сѡ* 'ts.; chodzić w ciąży' (Sychta SK), dłuż. *buchaś -cham* 'głucho, głośno stukać, uderzać; grzmieć; parskać, sapać', głuż. *buchać -cham* 'głucho, głośno stukać, upadać z hałasem', czes. od XV w. *bouchati -chám* 'uderzać, tłuc się; łomotać, hałasować, trzaskać', *buchati -chám* 'uderzać, stukać; wybuchać, gwałtownie się rozprzestrzeniać', dial. laskie *buchat* 'pleść, paplać' (Machek ES² 75), ślą. *búchat* -*cham* 'uderzać, bić; trzaskać, hałasować; tupać; mówić głupstwa', dial. *бухѡц* 'rozprzestrzeniać się w sposób gwałtowny' (Buffa Dlhá Lúka);

ślę. *búhati búham* : -*šem* 'uderzać z głuchym odgłosem; z siłą i głuchym odgłosem wybuchać na zewnątrz (np. o płomieniach); popychać, szturchać', sch. dial. *búvati* : *buati* -*ām* 'bić z siłą, tłuc, uderzać; pędzić, błąkać się',

dawne od XVII w. *būhati būhām* 'uderzać, bić', bułg. *бўхам -хаи* 'łomotać, hałasować; uderzać kijanką przy praniu' (też dial.), maced. *буга* 'uderzać, tłuc; męczyć się; silnie kaszleć';

ros. *бўхатъ -хаю -хаеи* 'wydawać głośne dźwięki, padać z hałasem; wyrzucać, wylewać gwałtownie', dial. też 'uderzeniami wiosel o wodę straszyć ryby; z siłą rzucać; wytryskać; silnie kaszleć; pleść bzdury; wydawać głuche, urywane dźwięki (o ptaku bąku)', ukr. *бўхату -хаю -хаеи* 'wydawać głośne dźwięki; strzelać; bić; gwałtownie się rozprzestrzeniać (np. o parze wodnej)', brus. *бўхаць -хаю* 'uderzać z hałasem, upuszczać z hałasem; dudnić, grzmieć'. ~

Perfectivum *buchnōti*: ~ pol. *buchnąć -nę*, dłuż. *buchnuś -nu*, głuź. *buchnyć -nem*, czes. od XV w. *buchnouti*: *bouchnouti -nu*, śl. *buchnut'* -nem; śl. *būhniti būhnem*, sch. od XVIII w. *būchnuti būhnēm*: *būnuti būnēm* (RJAZ), dial. *būhnuti (se) -nēm (se)*: *būnuti -nēm* (RSAN), bułg. *бўхна*, maced. *бугне*;

ros. *бўхнутъ -ну -нешъ*, ukr. *бўхнути -ну -неи*, brus. *бўхнуць*. ~

Rzadko też w znaczeniu imperfektywnym: sch. dial. *būnuti -nēm* 'puchnąć; rosnąć' (RSAN), *nābūhnuti -nēm* 'napuchnąć, nabrzemieć' (Vuk: z Dubrownika), bułg. *бўхна* 'rosć (o cieście)'; ros. *бўхнутъ -ну -нешъ* 'pęcznieć, wzdymać się, puchnąć', *набўхнутъ* 'specznieć, napuchnąć', ukr. *набўхнути -не* 'ts'.

Dewerbalna interiekcja *buchz* oznaczająca głuche uderzenie, hałas, łoskot: pol. *buch!*, dłuż. *buch!*, głuź. *buch!*, czes. *buch*: *bouch!*, śl. *buch!*; śl. *būh!*, sch. *būh*: *bū!* (RSAN), bułg. *бyx!*; ros. *бyx!*, ukr. *бyx!*, brus. *бyx!*

Por. dewerbalne subst.:

1. *buchz*: pol. dial. kasz. *bux* m. 'wybuch' (Sychta SK), dłuż. *buch* m. 'głuchy huk, łoskot, wystrzał', głuź. *buch -cha* 'huk, trzask, łoskot; uderzenie, cios; pchnięcie', czes. *buch -chu* 'trzask, łoskot; cios, uderzenie', stczes. XV w. 'uderzenie', śl. *buch* m. 'bicie serca'; śl. *būh* m. 'głuchy dźwięk, huk; coś nagle wybuchającego (np. ogień z pieca); uderzenie, cios'; ros. *бyx -xa* 'nurt, wir wodny, np. przy kole młyńskim; czysta woda między zlodowaciałą skorupą a lodem' (Dal, SRNG);

2. *bucha*: pol. dial. kasz. *bucha* 'pycha, duma' (już w XVI w. u Krofeja; rozwój znaczenia jak w pol. *buta*, zob. *butēti*), 'kobieta pyszna, zarozumiała' (Sychta SK), por. *buxota* 'pycha, zarozumiałość' (Sychta SK). Nie widać podstaw do dopatrywania się tu bsl. *baušā-* 'pycha' (rekonstrukcja Trautmannna BSW 28).

Dźwkn., por. *bu*, *bukati*. Jak zwykle w wyrazach dźwkn. zachodzi możliwość różnych warstw chronologicznych. Ale materiał słow. wskazuje na łączność poszczególnych znaczeń. Znacznie 'puchnąć, obrzmiewać' często kojarzy się z wyrazami dźwkn., zob. *bōbzati*, *brēkati*. — Najbliższe odpowiedniki: łot. *baūkšēt* 'łomotać, łoskotać, hałasować, huczeć', *būkšēt*, *būkštēt* 'huczeć': *baūkš* 'odgłos silnego uderzenia, upadku', gr. βύω (*βύω) 'napętniać, napychać', stisl. *bysia* 'wypływać gwałtownie z wielką siłą', norw. *baus* 'pyszny, gwałtowny', śrwniem. *būs* 'nabrzmiałość'.

Brückner SE 46—7, Kořinek Studie 204—7, Trautmann BSW 28, Pokorny IEW 97—102.

R.L. — W.B. — F.S.

buchnōti zob. **buchati**

buchor'ь *buchor'a*: **buchyr'ь** *buchyr'a* 'coś obrzmiatego, o kulistym kształcie, pęcherz'

buchor'ь: ~ czes. *bouchoř* m. 'owoc śliwki zniekształcony przez grzybek *Taphrina pruni*: nieudana rzecz';

sł. *búhor -horja* 'pęcherzyk wodny' (Plet.);

ros. dial. *бúхорь* 'pulchna ziemia pod lasem' (SRNG). ~

buchyr'ь: ~ sł. dial. *buchýr* 'pęcherz' (Kálal);

bułg. dial. *бúхур* 'ślimak, *Helix*' (Gerov). ~

Z innymi suf.: czes. dial. moraw. *buchár* 'niesmaczna bułka' (Bartoš DSM), ros. dial. *бúхря* 'grubas, brzuchacz', *бухоня* 'ts.' (Dal, SRNG), ukr. dial. *бухоній* 'pulchny' (Hrinčenko).

Do *buchati* 'pęcznieć, obrzmiewać', por. dłuż. dawne *buchoriš -rim* 'szumieć, falować, burzyć się'. Co do wahanía wokalizmu sufiksu por. *bachors*: *bachor'ь*.
R.L. — W.B.

buchotati *buchot'о* dial. zach.: **buchъtati** *buchot'о* intensivum do *buchati*

buchotati: ~ dłuż. *buchotaš buchocu* 'ciągle tłuc się, stukać; trzaskać głośno, popychać', *hutšoba buchoco* 'serce łomocze', głuź. *buchotać* 'ciągle stukać, trzaskać, hałasować', czes. *buchotati -tá* 'stukać, bić (o sercu)', sł. *buchotat' buchocem* 'powodować łoskot, hałas, trzaskać'. ~

Deverbativum *buchots*: głuź. *buchot -ta* 'wielokrotny huk, wystrzał, trzask' (Pfuhl), czes. *buchot -tu* 'głuche dźwięki, trzask, stukanie, pukanie', sł. *buchot -tu* 'głuche dźwięki powstające przy uderzeniu, upadku itp., trzaskanie, grzmot';

por. ros. dial. *бухотня* 'zgiełk, łoskot; hałas spowodowany powtarzającymi się uderzeniami', *бухоток -мкá* 'szum podwodnego źródła' (SRNG).

buchъtati: ~ głuź. *buchtać so buchtam so* (: *buchtować -tujem*) 'chełpić się, przechwalać się; trwonić, rozrzucać, marnować; deptać gnój';

sł. *buhtáti -tám* 'wytryskać, wybuchać; silnie płonąć', *buhtáti se* 'nabrzmiwać, puchnąć', bułg. *бухмá -миу* 'szumieć, huczeć; uporeczywie i silnie kaszleć', 'huczeć (o ptaku bąku); sapać, dyszeć' (Mladenov BTR), maced. *byema* 'uderzać; silnie kaszleć; męczyć się, trudzić się; włóczyć się'. ~

Por. sł. *buhtéti -tím* 'silnie płonąć, palić się; nabrzmiwać, puchnąć'; ros. dial. *бухтѣть -миуш* 'stukać, pukać; gderać, zrzedzić, łajać; mówić głupstwa, pleść', *бухмишь -миуш* 'burczeć (o brzuchu); sapać; zrzedzić, wyrażać niezadowolenie' (SRNG), ukr. prowinc. *бухміму -міто -міцу* 'huczeć, głucho dźwięczeć; rozprzestrzeniać się, buchać (o ogniu)'.
Intensiva do *buchati*, o budowie zob. s. 52—3. W.B.

buchъtati zob. **buchotati**

buchyr'ь zob. **buchor'ь**

bujakъ *bujaka* 'coś potężnego, silnego, gwałtownego, istota gwałtowna, niepohamowana: człowiek gwałtowny, awanturnik, silne, jurne zwierzę, np. byk'; 'szybko rosnąca, obfita roślinność'

~ pol. XVI w. (u Reja) *buják* 'awanturnik, zuchwalec', XVIII w. (u Naruszewicza) 'byk, buhaj' (dziś dial. AJPP m. 182, Dejna AGK m. 463, MAGP IX m. 430), NO *Bujak* od XV w. (SSNO), czes. dial. moraw. *buják -ka* 'byk, buhaj' (Bartoš DSM), sł. *bujak -ka* 'ts.';

sch. dial. *büjāk bujaka* 'wezbrany potok' (RSAN), od XIV w. NO *Büjāk*, cs. *буѣмкъ* 'głupiec; dziki, barbarus, ferus', bułg. *буяк* 'głupia istota, głupiec' (Mladenov BTR), maced. *бујак* 'zarośla, gęstwina';

strus. od XII w. *буѣмкъ -на* 'człowiek srogí, okrutnik; głupiec', ros. dial. *буяк буякá* 'byk, buhaj' (Dal, SRNG), ukr. *буяк буякá* 'ts.' (o zasięgu w gwa-

rach zob. Stieber AJŁemk. m. 86, Dzendzelivskýj UZLP 27), 'zarośla, lasek w parowie' (Hrinčenko), *буякі* pl. 'borówka bagienna, *Vaccinium uliginosum*', brus. *буякі* pl. 'ts.' ~

Por. bułg. dial. *буяч* 'obficie rosnący młody las, gęsty las; głupiec'.

Z pol. albo z brus.: lit. *bujōkas* 'byk' (LKŽod.).

Od *bujь*, o budowie zob. 89—90.

Por. *bujanъ*.

R.L. — W.B. — F.S.

bujanъ *bujana* 'coś potężnego, silnego, gwałtownego, istota gwałtowna, nie-pohamowana: człowiek gwałtowny, awanturnik, silne, jurne zwierzę, np. byk'

~ pol. rzadkie *bujan* 'człowiek skory do bójki, zawadiaka' (SW), dial. 'byk' (MAGP IX m. 430), czes. dial. *bujan -na* 'człowiek gwałtowny, po-pędliwy, awanturnik', moraw. *bujana* f. 'silna krowa, z podgardlem' (Bartoš DSM), śl. dial. *bujan -na* 'awanturnik', też NM *Bujanov*;

sch. dial. *būjan* m. 'ryba głowacz białopłetwy, *Cottus gobio*' (Vuk, BSAN), od XIV w. NO *Būjan*, bułg. dial. *буян* 'rodzaj szybkiego tańca' (Gerov);

ros. pot. *буян буяна́* 'człowiek gwałtowny, awanturnik', dial. 'grubianin; silny wiatr' (SRNG), dawne 'ze wszystkich stron odsłonięte, wysokie miejsce' (Potebnja RFV VI 145), ukr. *буян буяна́* 'nieposłuszny, uparty wół' (Hrinčenko), brus. *буян* 'człowiek gwałtowny, awanturnik', dial. 'byk, buhaj' (DABM m. 290). ~

Tu należy może też pol. dial. *bujan* 'piwonia', kasz. *bujón*, kociewskie *bujóni* pl. 'ts.' (Syhta SK), *bujun* 'ts.' (Maciejewski Chełm.-dobrz. 51).

Por. brus. *буяны* 'krnąbrny, gwałtowny'.

Od *bujь*, o budowie zob. s. 130—1.

Por. *bujakъ*.

R.L. — W.B. — F.S.

bujarъ *bujara bujaro* dial. zach. 'gwałtowny, energiczny, pełen sił'

~ czes. *bujarý* 'pełen sił, dziarski, chwacki, zuchowaty, pełen zapału', śl. *bujarý* 'ts.'. ~

Zapewne substantywizowany przymiotnik: pol. dial. *bujar* m. 'byk' (MAGP IX m. 430, cz. II 81: Lubelskie);

z suf. -jъ: stczes. XV w. *bujarъ* : *bújarъ* m. 'człowiek prowadzący hulaszczy tryb życia, hulaka'.

Derywat od adi. *bujь*, z suf. -arъ. Inaczej Machek ES² 76, który wypro-wadza ze złożenia *bujе-jarъ* (zob. *jarъ*).

Por. *bujenъ*.

W.B. — F.S.

bujati *bujajō* 'stawać się silnym, gwałtownym, gwałtownie się rozrastać; zachować się gwałtownie'

~ pol. *bujać bujam* 'latać, unosić się w powietrzu' od XVI w., 'biegać, wałęsać się samopas, korzystać z całkowitej swobody; chwiać się, kołysać się; obficie rosnać, silnie rozrastać się', stpol. od XIV w. 'przekraczać miarę: szaleć, broić, hulać', od XVI w. 'być pysznym, próżnym', dial. 'huścić', kasz. *bujac są* 'dąsać się; huścić się', czes. *bujeti bujím* 'bujnie, silnie rosnać, rozrastać się', u Jungmanna też 'unosić się w powietrzu', stczes. od XIV w. *bujěti* : *bújěti -jěju* 'zachować się w sposób nieskrępowany; awanturować się; dobrze, silnie rosnać', dial. moraw. *bujat' si* 'być silnie rozrośniętym, zdro-wym, silnym', śl. *bújat' -am* 'hulać, żyć rozpustnie; być silnym, jurnym';

sch. *būjati -ām* 'obficie, silnie rozrastać się, gwałtownie rozwijać się; podnosić się (o wodzie)', dawne w XVI w. i u Vuka też 'nabrzmiwać, puchnąć', ces. *окоүати окоүамъ* 'ogłupieć; stracić smak', cs. *боүати боүамъ*

'pęcznieć; być gwałtownym, dzikim; postępować głupio', bułg. dial. *буяя* 'szybko, obficie rosnać, rozwijać się (o roślinach i o zwierzętach)' (Gerov), 'postępować w sposób gwałtowny' (Mladenov BTR), *буддем* 'szybko rosnać; szaleć; włóczyć się' (BDial. II 71, III 204—5);

strus. *БОУМТИ БОУМЮ* 'być silnym, gwałtownym', ros. dial. *буять булю буляшь* 'rosnać, wyrastać, rozwijać się' (SRNG), ukr. *буяти буяю буяеш* 'obficie rozrastać się; być gwałtownym, srożyć się; żyć swawolnie', brus. *буаць буяю* 'obficie się rozrastać'. ~

Z pol. albo z brus.: lit. *bujóti* 'bujać, wyrastać bujnie' (Skardžius 48, LKŽod., Fraenkel LEW 63).

Por. *bujevati bujujo*: dłuż. *bujowaś -juju* 'postępować zarozumiale, nierozumnie; głupio upierać się przy czymś'; rus.-cs. *БОУКВАТИ БОУЮЮ* 'postępować nierozważnie, zuchwale'.

Denominativum do *bujъ*, o budowie zob. s. 46—7.

Zob. *bujiti*.

R.L. — W.B. — F.S.

bujiti bujo dial. zach. i pld. 'powodować rozrastanie, wzrost; gwałtownie, obficie się rozrastać'

~ pol. dial. *buić się* 'szybko, gęsto, obficie rosnać' (Karłowicz SGP: z Małopolski), głuź. *bujic buju* 'szybko rosnać, rozrastać się (o roślinach)', czes. dial. moraw. *bujit* 'tuczyć' (Kott Dod. DSM);

sch. dial. zach. *bujiti -im* 'szybko, silnie rozrastać się; wzbierać, podnosić się (o wodzie)' (RSAN), scs. *БОУТИ БОУЖ* 'ogłupić, uczynić głupim' (Supr.), cs. *БОУТИ СЛ БОУЖ СЛ* 'in deliciis vivere', bułg. dial. *буя -юю* 'rosnać szybko, obficie' (Gerov, BER I 96), maced. *буу* 'szybko, obficie rozrastać się; burzliwie rozwijać się; podnosić się (o wodzie)'. ~

Denominativum do *bujъ*, o budowie zob. s. 57.

Por. *bujati*.

R.L. — W.B. — F.S.

bujica 'coś nadmiernie, silnie rozrośniętego (o roślinach); coś potężnego, silnego, gwałtownego (np. potok)'

~ czes. dial. *bujica* 'jagoda *Fragaria elatior*' (Bartoš DSM);

śle. dial. *bujica* 'rwący potok, górski potok; rów odpływowy, ściek' (Plet.), też NW *Bujica* (Bezlej SVI I 95), sch. *bujica* : *bujica* 'wezbrany, gwałtowny potok z ulewnego deszczu lub topniejącego śniegu; bardzo szybki nurt rzeki; potok, strumień (np. ludzi), obfitość, natłok (np. myśli, słów), gwałtowne szerzenie się czegoś', dial. (Istria) 'pęd rośliny' (RJAZ), bułg. dial. *буица* : *буица* 'febra, gorączka' (Gerov), maced. *буица* 'ts.';

strus. NM *БОУИЦА*. ~

Por. z suf. *-ьць*: dłuż. *Bujc* NW.

Substantywizowany przymiotnik *bujъ*, o budowie zob. s. 98—9.

W.B. — F.S.

bujavъ bujava bujavo 'szybko gwałtownie rozwijający się; gwałtowny, niepohamowany'

~ pol. XVI w. *bujawy* 'unoszący się wysoko, latający wysoko' (tylko w zn. przenośnym 'znakomity, ambitny');

sch. przestarz. *bujav* 'szybko, gwałtownie rosnący, rozwijający się', *bujavan* 'ts.' (RSAN), bułg. *буяе* 'głupio postępujący; що залита на буйност' (Mladenov BTR);

strus. *БОУВЪТИ* 'wspaniały, okazały, wystawny; butny, wyniosły; głupi', ros. dial. *буяе, буяевый* 'dobrze, gwałtownie się rozwijający; silny, gwałtowny

(o wietrze); dziarski, żwawy; zuchwały, awanturniczy; zarozumiały, butny' (Dal, SRNG). ~

Substantywowany przymiotnik: dłuż. *bujawa* 'kołyska';

z suf. *-ica*: czes. dial. *bujavica* 'jagoda *Fragaria elatior*' (Bartoš DSM); sch. przestarz. *bujavica* 'wezbrany, gwałtowny potok z ulewnego deszczu lub topniejącego śniegu' (RSAN), też NM *Bujavica* (RJAZ);

z suf. *-zka*: stpol. wyjątkowe XV w. *bujawka* z niejasnym znaczeniem; ros. dial. *буявка* 'odsłonięte, wystawione na wiatr miejsce' (SRNG).

Por. adi. z suf. *-ats*: *bujats*: bułg. *буятъ* 'dobrze rozrośnięty, obfity, gęsty', maced. *бујам* 'ts.'; strus. wyjątkowe *בוֹיָטִים*: *זלוֹעֲבָרָזִים*, *בוֹיָטָה* 'χωρική'.

Adi. do *bujati*.

W.B. — F.S.

bujestъ *bujesti* f.: **bujstvo** n. dial. pld.-wsch. abstractum do *bujъ*

bujestъ: ~ scs. *בויעטъ* f. 'głupota; śmiałość, zuchwałość', cs. też 'pycha; dzikość, srogość', bułg. *бѳецм* f. 'szaleństwo, szal; upór, krnąbrność' (Gerov);

strus. *בויעטъ* f. 'szaleństwo, głupota; pycha, próżność, zarozumiałość; porywczność, śmiałość, dzielność', ros. przestarz. i dial. *бѳецмъ* f. 'odwaga; zapaleczywość; głupota', ukr. *бѳецмъ* f. 'zuchwałość, śmiałość, arogancja' (Żel.), u Tymcienki XV—XVII w. 'ts.; zapaleczywość'. ~

bujstvo: ~ sch. przestarz. *bujstvo* 'porywczność, gwałtowność; burza, niepogoda' (RSAN), serb.-cs. XIV w. *bujstvo* 'głupota' (RJAZ), scs. *בויעטו* 'głupota', bułg. *бѳѳцмѳо* 'szaleństwo, szal';

strus. *בויעטו*: *בויעטו* 'tępota, głupota, ignorancja; śmiałość, odwaga', ros. *бѳѳцмѳо* 'furia, szaleństwo, awanturowanie się', ukr. *бѳѳцмѳо* 'ts.', u Żel. *бѳѳцмѳо*: *бѳѳцмѳо* 'zuchwałość, śmiałość, arogancja'. ~

Abstracta do *bujъ*. W poszczególnych językach wypierane przez nowszą formację *bujъnostъ*.

W.B. — F.S.

bujъ *buja buje* 'nadmiernie, silnie rozrośnięty, rozwinięty'; 'potężny, silny, niepohamowany, gwałtowny'; 'trudny do opanowania, szalejący'; 'szalony, głupi'

~ stczes. XV w. *bu* (**buj*, Gebauer Sl. I 115) 'głupi' (może z scs.);

sch. dial. (w pieśniach ludowych w rumuńskim Banacie) *bujъ* 'silny, gwałtowny (o wietrze)' (Ivić WSl I 143—4), sch.-cs. XIII—XVI w. *בוימ* 'głupi, nierozumny', scs. *בוימ* 'ts.';

strus. od XI w. *בוימ* 'silny, śmiały; dziki; głupi, bezmyślny', ros. dawne *буѳ* 'odważny, śmiały; głupi' (SIAN, Rukopisnyj leks.), ukr. dawne *буѳ*: *бѳѳѳ* 'porywczy, gwałtowny, rozhukany; nierozsądny, głupi', *буѳ-голови* 'dzielny wojownik', *буѳ-мып* 'ts.' (Żel., Hrinčenko, Sl. Ševčenko), brus. dial. *буѳ* 'szybki, bystry, ostry; gwałtowny, niepohamowany, nieustępliwy' (Nosovič). ~

Jako przymiotnik substantywowany: a) masc.: stpol. XV w. NO *Buj* (SSNO), głuż. NM *Buj* (Pfuhl); sch. NO *Buj* (RSAN); ros. dial. *буѳ бѳѳ* 'silny wiatr; prąd rzeczny' (SRNG), ukr. *на буѳ* adv. 'w miejscu nieosłoniętym od wiatru' (Hrinčenko), brus. dial. *буѳ бѳѳ* 'człowiek gwałtowny, awanturnik; wysokie, odkryte miejsce wystawione na działanie wiatru' (Nosovič), 'zimno z wiatrem' (Jurčanka Mscisl.); nie należą tu nowsze deverbativa: sła. poet. *buj -u* 'silny wzrost, obfitość', sch. poet. *buj* 'silny wzrost, obfitość; siła, rozmach', dial. 'podpuszczka' (RSAN);

b) fem.: pol. dial. kasz. *buja* 'ulewny deszcz' (Sychta SK), stczes. XIV w. *bujě* f. 'przepych, okazałość', sch. dial. *bujъ* nazwa krowy (RJAZ);

e) neutr.: sła. dial. *bujo* 'człowiek popędliwy, gwałtowny, namiętny, swawolny'.

Etymologia niepewna. Możliwy związek z stind. *bhūyān* 'większy, silniejszy, liczniejszy': *bhū-ri-* 'obfity, liczny, potężny'. — Pierwotne znaczenie zapewne 'nadmiernie, silnie rozrośnięty, rozwinięty', stąd 'potężny, silny, niepohamowany, gwałtowny', 'trudny do opanowania, szalejący': 'szalony, głupi' (Berneker SEW I 98). — W poszczególnych językach wyraz wypierany przez nowsze *bujьnъ*.

Meillet Ét. 378, Berneker SEW I 98, Trautmann BSW 40, Kořinek Studie 206, Vasmer REW I 138—9, Pokorný IEW 98—9. — Zubatý Studie I 1, 1—6 uważał za dokładny odpowiednik stind. *bhāvya-* 'obecny, będący': *bhāvati* 'jest, staje się' (p. jednak Mayrhofer KEWA II 488), p. *byti*. Zob. *buchati*, *bystrъ*.

Por. *bujьnъ*, *bujarъ*.

R.L. — W.B. — F.S.

bujьnostъ f. abstractum do *bujьnъ*

~ pol. *bujność* 'obfitość, obfite rozrastanie się, pełnia sił żywotnych, jedrność (ciała)', stpol. XV w. 'przepych, pompa', XVI w. 'temperament, namiętność, pożądanie; pycha, nadętość; wybujałość, obfity plon, żyzność; wielka ilość', dłuż. *bujnosť* 'rozkoszowanie się, używanie ponad miarę, niewstrzemięźliwość; swawola', głuż. *bujnosť* 'obfity wzrost, rozrastanie się; swawola', czes. *bujnost* 'przesadny wzrost; żywość, swawola, jurność', stczes. *bujnost*: *bújnost* też 'przepych', sła. *bujnost* 'przesadny wzrost; żywość; swawola';

sła. *bújnost* 'silny wzrost, rozwój', sch. *bújnōst bújnōsti* 'obfitość; krzepkość; gwałtowność, porywczosć' (RSAN), w XIX w. 'rozpusta' (RJAZ), bułg. *bújnoct* 'silny wzrost; żywiołowość, gwałtowność', maced. *byjnoct* 'ts.';

ros. *буйность* 'nieposłuszeństwo, krnąbrność', u Dala też 'chępliwość, pycha, zarozumiałość; porywczosć, gwałtowność', ukr. od XVI w. *буйність-ності* (u Hrinč. -*ності*) 'obfitość, gwałtowny wzrost; gwałtowność, porywczosć', brus. *буйнаць* 'wielkość': *буйностіць* 'бушевание': маладосьць — буйностіць (Nosovič). ~

Abstractum do *bujьnъ*.

Por. *bujestъ*: *bujьstvo*.

W.B. — F.S.

bujьnъ *bujьna bujьno* 'nadmiernie, silnie rosnący, rozwijający się, silnie, potężnie rozrośnięty, rozwinięty, rozrośnięty ponad miarę, przekraczający miarę, silny, potężny; niepohamowany, gwałtowny'

~ pol. *bujny* 'obficie rozrastający się, odznaczający się rozmachem, pełen sił żywotnych; żyzny, płodny, urodzajny (o glebie); jurny, z temperamentem', dial. 'silny, zdrów; bystry; gruby', stpol. od XIV w. 'przekraczający pewną miarę, zuchwały, pyszny', w XVI w. 'rozhlukany, pełen temperamentu, gwałtowny, niepohamowany', dłuż. *bujny* 'rozwinięty, rozrośnięty ponad miarę; pełen temperamentu, hulawczy, swawolny; dumny, pyszny; zdrowy, pełny (o ciele)', głuż. *bujny* 'obficie rozrośnięty; niepohamowany, gwałtowny, swawolny; jurny, lubieżny; dziki', czes. od XIV w. *bujný* 'szybko, obficie rosnący, silnie rozrośnięty; jurny, tryskający zdrowiem, siłami; swawolny, rozpustny', sła. *bujný* 'silnie, obficie rozrośnięty (o roślinach); jurny, tryskający zdrowiem, siłami; nieskrępowany, niepohamowany';

sła. *bújen* 'silnie, obficie rosnący, silnie rozwinięty, rozrośnięty' (wg Plet. z ros.), sch. *bújan* 'ts.; pełen sił żywotnych, jurny; pyszny, okazały', u Vuka też 'silny, gwałtowny (np. o deszczu)', bułg. *бýен* 'silnie rozrośnięty (np. o ro-

ślinach); żywiolowy, niepohamowany, gwałtowny', dial. też 'gesty, obfity, o włosach' (Stojkov Banat), maced. *буген* 'silnie rozrośnięty; żywiolowy, niepohamowany, gwałtowny';

strus. XIV w. tylko adv. *бoуино* 'gwałtownie' (?), ros. *буйный* 'potężnie, silnie rozrośnięty, obfity; gwałtowny, nieposkromiony', dial. 'silny, potężny', ukr. *буйний* 'duży, rozrośnięty, obfity; płodny, żyzny (o glebie); silny, potężny; niepohamowany, gwałtowny', brus. *буйны* 'duży, potężny; obfity'. ~

Z pol. albo z brus.: lit. *buinas, buinàs* 'bujny' (Skardžius 48, LKŽod., Fraenkel LEW 63).

Derywat z suf. *-ьnz* od przymiotnika *bujь*.

Por. *bujarь*.

R.L. — W.B. — F.S.

bujьstvo zob. **bujestь**

bujьvolь zob. **byvolь**

bukati *buđo* : *bukažo* : **bučati** 1. *buđo* 'wydawać niski, przeciągły głos, np. ryczeć, beczeć (o bydle), brzęczeć (o owadach)'

bukati: ~ stpol. rzadkie *bukać* 'krzyczeć' (XV w.), 'burczeć w brzuchu' (SP XVI IBL), czes. *bukati* 'o głosie czapli', stezes. w XV w. *búkati búkaju* : *búču* 'ryczeć (o bydle); pokrzykiwać na kogoś', sła. *búkat* '-kam 'ryczeć (o bydle)';

sła. *búkati -kam* 'wydawać mocny, głuchy głos (o ptaku bąku, bydle)' (SSKJ), 'chrząkać (o świni)' (Plet.), dial. rezjańskie *búkat* 3 sg. *búče* 'beczeć' (Slav. Leks. 208—9), sch. od XVI w. *búkati búčém* 'ryczeć, meczeć; powodować hałas, podnosić krzyk; szybko, bujnie rosnać', bułg. *бўкам* 'wydawać krzyk bu!' (Mladenov BTR s. v. *буча* III), dial. teteweńskie *бўкам* (: *бўкам* : *бўкн-сам*) 'ts.; bujnie rosnać (o roślinach)' (SbNU XXXI 243);

ros. dial. *бўкаты -каю -каеиь* 'o głuchych dźwiękach, huczeć, uderzać' (SRNG). ~

bučati: ~ pol. od XVII w. *buczeć buczeć* 'wydawać niski, przeciągły dźwięk, ryczeć (o bydle); brzęczeć (o trzmielu); huczeć, dudnić; głośno płakać', połab. *baucē* 'szczeka', głuż. *bučē buču* 'ryczeć, wyć, beczeć', czes. *bučeti bučím* 'wydawać przeciągły, niski dźwięk (o bydle)', ludowe 'płakać', dial. *buč'eč* 'huczeć, ryczeć' (Lamprecht Opava), *bučēē* 'beczeć (o krowie)' (Steuer Baborów), *bučat* 'silnie płonąć z trzaskiem' (Malina Mistřice), sła. *bučat* '-čim 'ryczeć, beczeć (o bydle)';

sła. *búčati bučím* 'wydawać głuchy głos, huczeć; ryczeć (o wole)', dial. 'huczeć (o burzy)' (Tominec Črni vrh), sch. od XVI w. *búčati -čim* 'huczeć, grzmieć; hałasować, krzyczeć; ryczeć (o bydle)', dial. *būčēt -čim* : *būčēt -čim* 'o szumie w uszach, brzęczeniu w głowie itp.' (Elezović Kos.-Met.), cs. *бoуyати бoуyт* 'beczeć, mugire', bułg. *буча -чии* 'wydawać niski dźwięk; huczeć, szumieć', dial. 'beczeć, ryczeć (o bydle)' (Mladenov BTR, BDial. III 43), *бучии* 'głośno płakać' (BDial. II 72), 'huczeć, szumieć; mówić głośno' (BDial. III 205), maced. *бучи* 'ryczeć, grzmieć, huczeć', dial. 'brzęczeć, huczeć, szumieć (o pszczole, wietrze, wodzie)' (Małecki SW);

strus. w XIV w. *бoуyати* 'huczeć, ryczeć', ros. dial. *бўчаты -чаю -чаеиь* : *бучаты -чаю -чаеиь* 'wydawać głuchy dźwięk, huczeć; ryczeć, myczeć (o krowie); brzęczeć (o pszczolach); głośno płakać, wrzeszczeć (o dzieciach)' (Dal, SRNG). ~

Dźwiękn. od pierwiastka *bu-* (por. interi. *bu*), o dźwiękn. czasownikach na *-kati, -čati* zob. s. 49—50. Odpowiedniki ie.: lit. *baūkti baūkia* (= *buđo*): *būkauti*

'ryczeć, o bydle' (LKŽod.), *būkēius* 'jąkała', łot. *baūkš(k)ēt* 'hałasować, huczeć', *būkš(k)ēt* : *būkstēt* 'huczeć', stind. *bukkati* 'szczeka', grec. βύκτης 'wyjący'.

Pokorny IEW 97—8, Kořinek Studie 181 nn.

Zob. *bokati*, *bōčati*.

R.L. — W.B.

bukati se bućo : *bukajo se* dial. zach. i pld. 'przejawiać popęd płciowy (o zwierzętach domowych)'

~ pol. dial. (Warmia, Mazury, pld.-zach. Mazowsze) *bukać się buka się* 'przejawiać popęd płciowy (o owcy)' (Horodyska-Gadkowska PJ PAN 48 s. 62), czes. *boukati se* 'przejawiać popęd płciowy (o świni)', dial. ptn.-wsch. też o kozie, sła. *bukat' sa būka sa* 'przejawiać popęd płciowy (o świni)' (Ká-lal, SSJ);

sł. *būkati se -kam* : *-čem se* 'przejawiać popęd płciowy (o świni)', u Plet. też 'kaprysić, dąsać się', sch. dial. (czarnogórskie) *būkati se būkã se* (: *būkariiti*) 'parzyć się (o świniach)' (RSAN), u Stulicia 'przejawiać popęd płciowy (o krowie)' (RJAZ), bułg. dial. *бýкам се*, zwykle *бýка се* 'przejawiać popęd płciowy, parzyć się (o świni)' (BDial. I 208, II 133, Umlenski Kjustendil, Bernard RES XL 26—7), maced. *бýка се* 'przejawiać popęd płciowy (o świni)'. ~

To samo co *bukati*. Znaczenie 'przejawiać popęd płciowy' od charakterystycznych głosów wydawanych przez zwierzęta w okresie rui. Por. inne dźwięki. czasowniki z tym samym znaczeniem, np. pol. dial. *hukać (się)*, *rukać rechać (się)*, *rzechać (się)*, *rykać (się)*, czes. *řoukati se*. Por. też psł. *řuja*, 'czas popędu płciowego różnych zwierząt' : *řuti* 'ryczeć'.

Bernard RES XL 26—7.

R.L. — W.B.

bukovina 'las bukowy; drzewo bukowe'

~ pol. *bukowina* 'las bukowy' już w XIII w., u L. też 'drzewo bukowe', dłuż. *bukowina* 'las bukowy; drzewo bukowe', głuź. *bukojna* 'las bukowy', czes. *bukovina* 'bukowy las; drewno buka', dial. też 'gałęzie buku', sła. *bukovina* 'las bukowy';

sł. *būkovina* 'drzewo bukowe; las bukowy', sch. *būkovina* 'drzewo bukowe', kajk. u Belostenca coll. 'las bukowy', maced. *bykovina* 'drzewo bukowe';

ros. *бýковина* (Dal) 'roślina bukwica, Betonica', ukr. dial. *бýкóвина* 'las bukowy; drzewo bukowe'. ~

Od *buky bukve* (zob.), o budowie zob. młodszy wariant *bučina*. F.S.

bukovъje dial. zach.-pld. 'buki, las bukowy'

~ stpol. *bukowie* XV w. 'las bukowy; owoce buku', czes. *bukovi* 'buki, las bukowy';

sł. *būkovje* 'las bukowy', sch. *būkōvlje* 'buki' od XIII w. ~

Coll. od *buky bukve* (zob.), suf. *-vje* jak w *listvje*, *dobvje*, *korenvje*. Co do stosunku do *buč-vje* (zob.) por. *bukovina* : *bučina*. F.S.

bukъ 1. 'buk, Fagus'

W tym samym znaczeniu: ~ pol. *buk* od XIV w., połab. *bauk*, *boik*, dłuż. *buk*, głuź. *buk*, czes. *buk* od XIII w., sła. *buk*;

sch. rzadkie *būk* (: *būka*, RJAZ I 720), bułg. *бýк*, dial. 'bukwie, owoce buku' (: *бýка* 'drzewo bukowe'), maced. dial. *бýк* Małeckii SW II 11 (w języku literackim *бýка*);

strus. *בוץקъ*, ros. *бýк*, ukr. *бýк*, brus. *бýк*. ~

Z pol. albo z brus.: lit. *būkas* 'ts.' (źródła wyrazu reprezentują dialekty nie pozostające pod wpływem niemieckim; uwaga prof. J. Safarewicza).

Najprawdopodobniej wtórne przekształcenie pierwotnego *buky bukъve* (zob.) pod wpływem innych nazw drzew rodzaju męskiego jak *grabs, dōbъ, klenъ, borъ, veżъ* (Brückner KZ XLVI 193—7). Mniej prawdopodobne przyjmowanie odmiennego niż dla *buky* źródła germ. (por. np. Knutsson GL 53—9, Stender — Petersen SGL 447—57, Kiparsky GLG 216—9, Vaillant GC II 1, 280—1). F.S.

bukъ 2. : *buka* dial. pld. i wsch. 'huk, hałas'

bukъ: ~ sch. *būk* 'szum, huk, hałas, grzmot; miejsce, gdzie spada huczająca woda, wodospad; strumień tryskającej wody', maced. poet. *бук* 'hałas, huk, wrzawa';

strus. *букъ* 'hałas', ros. dial. *бук -а* 'miejsce pod kołem młyńskim, gdzie woda tworzy wir; odmęt w rzece' (SRNG). ~

buka: ~ sło. *būka* 'tumult', sch. od XVI w. *būka* 'silny hałas, szum, wrzawa, zgielk; ryk zwierząt' (zwykle o bydłe);

strus. wyjątkowe *букъ* 'hałas', ros. potoczne *бўка -u* 'istota fantastyczna, przy pomocy której straszy się dzieci; ponury, nieprzystępny człowiek, od-ludek', dial. 'diabeł' (SRNG, co do znaczenia por. dial. *бук* 'odmęt, w którym wg wierzeń ludowych żyje diabeł'). ~

Por. z suf. *-ja buča*: ros. potoczne *бўча -u* 'ożywienie, hałas', dial. kurskie też 'kłótnia, awantura' (Dal), *бўча*: *бўчд* 'głębokie miejsce w wodzie, głę-bina w rzece', *бўча* 'słowo obelżywe' (SRNG), ukr. *бўча* 'wrzask, hałas; awantura, kłótnia'.

Nomina actionis do *bukati*: *bučati*, o budowie zob. s. 58—61.

R.L. — T.Sz. — W.B.

bukъ 3. zob. *бқкъ*

bukъvica 'owoc buku, bukiew; roślina bukwica, *Betonica*'

~ pol. *bukwica* 'roślina *Betonica*' już w XV w., stpol. też *biała bukwica* 'pierwiosnek, *Primula veris*', dłuż. *bukwica* 'bukwica, *Betonica*', głuż. *buk-wica* 'owoc buku, bukiew', czes. *bukvice* 'bukiew; bukwica, *Betonica*', sła. *bukvica* 'bukiew';

sło. *būkvica* 'bukiew; bukwica, *Betonica*', sch. *būkvica* 'mały buk; bukiew; alfabet, cyrylica; bukwica, *Betonica*', dawniej też (np. u Mikalji XVII w.) 'roślina babka, *Plantago*', bułg. *бўквѣца* 'babka, *Plantago*';

ros. *бўквѣца* 'bukwica, *Betonica*; cyrylica'; arch. 'alfabet', ukr. *бўквѣця* 'bukwica, *Betonica*', brus. *бўквѣца* 'ts.'. ~

Dem. od *buky bukъve* (zob.). Próba objaśnienia nazwy rośliny u Rostafiń-skiego Symbola I 283, Machka ČSR 198—9. F.S.

buky bukъve 'buk, *Fagus*; owoc buku, bukiew; litera', **bukъvi** pl. 'pismo, list'

~ pol. *bukiew bukwi* 'owoc buku' od XIV w. (stpol. gen. *bukwie*), w XV w. też *bukwa* 'ts.', 'bukwica, *Betonica*', pol. dial. *bukiew*: *bukwia* 'owoce buku' (o zasięgu na Podkarpaciu Małecki — Nitsch AJPP m. 317), stczes. *bukew bukve* 'buk', *bukew bukve* 'bukiew, owoc buku', *bukva* 'bukwica, *Betonica*', czes. dial. moraw. *bukva* 'owoce buku', sła. *bukva*: dial. wsch. *bukew* 'owoc buku, bukiew';

sło. *būkev -kve* 'buk, *Fagus*', *būkva* 'ts.', *būkve*: *būkve* pl. 'książka', sch. *būkva* 'buk, *Fagus*', w XIV w. *būkav būkvi* 'ts.', scs. *букъы букъвѣ* 'litera', *букъъви* pl. 'pismo, list, gramota', bułg. *бўкѣа*, maced. *букѣа* 'litera, czcionka';

rus.-cs. *букы* *букѣ* 'buk, Fagus; litera', *букѣ* 'tabliczka do pisania', ros. *бýкѣ* 'litera', ukr. *бýкѣ* 'litera', dial. 'bukiew, owoc buku' (z oboczną postacią *бýкѣ*), 'bukwica, Betonica', dial. *бýкѣ* coll. 'owoce buku'. ~

Niewątpliwa pożyczka z germ., choć szczegóły niepewne. Źródłem może być albo germ. **bōkō*, albo pierwotny wyraz pierwiastkowy **bōks*; por. goc. *bōka* 'litera', *bōkōs* pl. 'pismo, książka, gramota', stwn. *buohha* 'buk': *buoh* 'książka', ags. *bōc* 'buk', stnord. *bōk* 'buk, laseczka bukowa; książka'. Nazwa liter, pisma jak często od materiału, na którym pisano, a więc buku, p. *kōhiga*, por. łac. *liber* 'łyko': 'książka, pismo, list', gr. *βίβλος* 'trzcina papirusowa, papirus; łyko, kora': 'książka'. Wyrazy germ. prapokrewne z łac. *fāgus* 'buk', gr. *φηγός* 'rodzaj dębu', ie. **bhāgōs*.

Por. Kiparski GLG 217—9, Moszyński PZJP 35—7, Verdiani Botanica..., 67—71, Wissmann, Der Name der Buche, Berlin 1952 (rec. Rudnickiego LP VI 183—7). — Machek LP II 156—8 uważa wszystkie ie. nazwy buku za pożyczki z nieznanego substratu. F.S.

bula : **bul'a** 'obrzemie, coś kulistego, okrągłego, guz, narośl'

~ pol. dial. *bula* 'guz; pryszcz, narośl na twarzy', wsch. 'ziemniak', *bula* 'okrągła bryła, zgrubienie', dial. 'bryła, kawał; guz, wrzód; testiculus', 'kula okrągła' (Kucała PSM 44), 'nabrzmiałość, gruczoł' (o. c. 188), 'huba drzewna, Polyporus' (Dejna AGK m. 518), kasz. *bula* 'stępor drewniany w postaci buławy do ucierania ziemniaków' (Sychta SK), czes. *boule* 'kuliste zgrubienie, narośl, guz', dial. laskie *bula* 'ts.; kłęby dymu', sła. dial. *bul'a* 'kuliste zgrubienie, narośl, guz' (Kálal);

sł. *būla* 'obrzemie, guz, obrzmiałość', sch. dial. *būla* : *būlja* 'upieczone ziarnko kukurydzy' (RJAZ, R SAN), *būla* 'pęcherz pełen ropy' (R SAN), bułg. *бýлу* pl. 'upieczone ziarna kukurydzy' (Gerov). ~

Dem. z suf. *-zka*: pol. dawne *bulki* : *bulki* pl. 'bańki, bąble, pęcherze' (L.), dial. *bulka* 'kulka, guzik kulisty' (Karłowicz SGP), kasz. *bulka* 'cegła torfu' (Sychta SK), czes. *bulka* 'mały guz'; sch. dial. *būlka* 'upieczone ziarnko kukurydzy' (R SAN), bułg. dial. *бýлѣ* pl. 'upieczone ziarna kukurydzy' (Gerov, BDial. III 43), *бýлѣ* 'pęk nierozkwitłego jeszcze maku polnego' (BDial. V 158), maced. dial. *бýлѣ* 'kłębiasta chmura' (BER I 89: Ohrid); ros. dial. *бýлѣ* 'okrągły głaz', 'ziemniak', *бýлѣ* pl. 'pęczki szczawiu' (SRNG), ukr. *бýлѣ* 'bańka, pęcherz, bąbel' (też dial., np. Leks. Poleszja 23), dial. *бýлѣ* 'drewniana kula, rodzaj gry taką kulą' (Hrinčenko, SUM).

Por. 1. głuź. *bul* -*la* 'balon, piłka do gry';

2. ros. dial. *бульга* 'okrągły, duży kamień do brukowania ulic, dróg';

3. dłuź. *bulalo* 'drewniana kula, kręgle';

4. pol. dial. *bulaja* 'kula, kulka' (Karłowicz SGP), kocięskie i kasz. 'narośl, nowotwór; nos gruby, okrągły, podobny do narośli' (Sychta SK);

5. pol. dial. *bulaty* 'nierówny, z wypukłościami' (Kucała PSM), czes. dial. *bulatý* 'tłusty' (Kott Dod. DSM).

Tu najprawdopodobniej też nazwa okrągłego pieczywa: pol. od początku XVI w. *bula* 'chleb biały, chleb okrągły duży' (o historii Brückner PF VI 26—7), dial. 'bochen', od XV w. *bulka* 'białe pieczywo pszenne okrągłe lub podłużnego kształtu', sła. dial. *bulka* 'ts.' (Buffa Dlhá Lúka); bułg. dial. *бýлѣ* 'podłużny chleb' (Vъglenov BEz VIII 245—6: Sevlievo); ros. *бýлѣ* 'biały pszenny chleb', dial. 'pszenny chleb; chleb' (SRNG), ukr. *бýлѣ* 'pszenny chleb', brus. *бýлѣ* 'chleb, bochenek chleba', dial. 'niewielki chleb żytni' (Nosovič);

por. maced. *byne* n. 'placek pieczony w popiele'.

Ta sama dźwkn. rodzina co *buchati*, *buchnoŭi*. Do ie. *bheu-* : *beu-*. Najbliższe odpowiedniki ie.: łot. *baule* 'wiązka' (Mühlenbach I 267), stwniem., stsas. *būlia*, śrwniem. *biule*, niem. *Beule* 'guz, obrzmienie', szwedz. *bulle* 'chleb, bułka', stnord. *beyla* 'garb, narośl', stirl. *bolach* (**bhulāk-*) 'guz'; łac. *bullā* 'bańka na wodzie; bąbel, pęcherzyk', 'narośl, wypukłość' (stąd franc. *boule* 'kula gałka; okrągły chleb'), lit. *bulis*, *bulė* 'pośladki', stind. *burih*, *bulih* 'pośladek'. — Znaczenie 'okrągłe pieczywo' z pierwotnego 'coś okrągłego'. Paralelny rozwój znaczenia także w romań. i germ.: franc. *boule* 'okrągły chleb': 'kula, gałka', szwedz. *bulle* 'chleb, bułka'. W poszczególnych wypadkach trzeba się liczyć z możliwością wpływu języków zach.

Zubaty BB XVIII 260—1, Berneker SEW I 100, Kořínek Studie 204—7, Vasmer REW I 142—3, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 88—9, Pokorny IEW 99. R.L. — T.Sz. — W.B. — F.S.

bulava 'kuliste zgrubienie, kij zakończony kulistym zgrubieniem'

~ stpol. *bulawa* XV w. 'maczuga', XVI w. 'krótka laska zakończona głowicą, maczuga', dial. 'wałek, którym się trze w makutrze; pałka, kij gruby na końcu' (Karłowicz SGP), 'młot drewniany' (AJPP m. 82), kasz. 'odcisk, narośl na ciele', pl. *bulavė* 'egzema w postaci białych pęcherzyków na ciele' (Sychta SK), dłuż. *bulava* 'kula, drewniana kula, kręgiel; drewniany krążek';

strus. *булава* 'kij z kulką lub gałką na końcu' XVII w., ros. *буласá* 'maczuga', dial. *буласá* 'szpilka z główką' (SRNG), ukr. *буласá* 'kuliste zgrubienie na końcu pałki; pałka z kulistym zakończeniem, dawna broń, maczuga', dawne XVII—XVIII w. 'kij z grubszym końcem' (Tymčenko), brus. *буласá* 'maczuga', przen. 'bałwan, dureń', dial. 'kula na kopule cerkwi; kula na końcu pałki; główka gwoźdźca' (Nosovič). ~

Dem. 1. z suf. *-ska*: pol. dial. *bulawka* 'szpilka', 'bijak u cepa' (Karłowicz SGP); ros. dial. *була́ска* 'roślina grązel żółty, Nuphar luteum' (SRNG), ukr. *була́ска* 'szpilka';

2. z suf. *-ica*: sch. dial. *būlavica* 'upieczone ziarno kukurydzy' (RSAN); ros. dial. *була́суца* 'pałka' (SRNG).

Tu z pewnością należy wędrowny wyraz *bulava* ze znaczeniem 'kij z kulą na końcu będący oznaką władzy, zwłaszcza wojskowej': pol. od XVI w. *bulawa* 'znak władzy wojskowej, zwłaszcza władzy hetmana', czes. *bulava* 'znak władzy hetmana kozackiego'; sch. *buláva* 'znak władzy hetmana' (wg RSAN: z ros.); ros. *буласá* 'ts.', ukr. *буласá* 'ts.:'; długa pałka z kulą używana przez służbę magnacką przy uroczystych okazjach', dawne XVII—XVIII w. 'znak władzy, urzędu' (Tymčenko), brus. *буласá* 'znak władzy hetmana'.

Do *bula* : *bul'a*, *buliti*, por. dobrze poświadczone adi. z suf. *-avz* : czes. dial. wałaskie *bul'avý* 'tłusty, nadęty, pełny' (Bartoš DSM), śle. *búlav* 'pełen guzów, obrzmiłości', sch. *būljav* 'wyłupiasty, wybałuszony, o oczach; mający wyłupiaste oczy', ros. dial. o niejasnym znaczeniu *була́выи* (SRNG).

Korsch JA IX 493, Iljinskij RFV LXI 240, Vasmer REW I 141. W.B.

buliti *bul'q* 'obrzmiwać, pęcznić; wytrzeszczać oczy'

~ pol. pot. *bulić -lę* 'drogo płacić, wydawać dużo pieniędzy, wydawać z rozmachem', czes. *bouliti -lím* 'wytrzeszczać oczy', 'wydymać', *bouliti se* 'kłębić się, o dymie', śla. dial. *búlit' -lím* 'wytrzeszczać oczy', 'kłamać' (Kálal);

śle. *búlití -lím* 'nabrzmiwać, puchnąć', 'ryczeć, mceżyć, o bydle', sch. *būljiti būljim* : *būljim* 'wytrzeszczać oczy', dial. *búlití būlim* 'ts.' (RSAN);

ukr. dial. *oci sýbylumu* 'wytrzeszczyć oczy' (Smal-Stočkyj SI V 19). ~
 Por. dłuż. *bulaś -lam* 'hałasować, toczyć z łoskotem, grać w kregle', czes.
 dial. *bu'at* 'burzyć, walić' (Bartoś DSM), *búlat* 'wywracać, zwałać drzewa'
 (Kott Dod. DSM).

Do subst. *bula* : *bul'a*. Na dźwięk. charakter wyrazu wskazuje sł. *búliiti*
 'ryczeć, mezczeć'. Najbliższe odpowiedniki: goc. *uf-bauljan* 'nadymać', stfryz.
būlen 'puchnąć, obrzmiewać', franc. *bouler* 'nadymać się, rosnać (o cieście)'.
 Berneker SEW I 100, Kořínek Studie 204—7, Feist VWGS 511, Pokorny
 IEW 99, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 88—9.

Zob. *puliti*.

R.L. — T.Sz. — W.B.

bul'a zob. **bula**

buna pld. 'wrzawa, zamęt, wzburzenie, zamieszki'

~ sch. od XVI w. *búna* 'bunt, powstanie, rokosz, rozruchy' (stąd sł.
buna 'powstanie', Kálal), przestarz. 'niepokój, wzburzenie, zamęt, zamieszanie;
 bredzenie, maligna' (RSAN), dial. czakaw. *búna* 'hałas, wrzawa' (Skok
 ER I 236: Istria), bułg. ludowe zach. *бúна* 'bunt, rozruchy; waśń' (też dial.,
 np. Gerov, BDial. I 243), maced. *буна* 'bunt, rozruchy'. ~

Z sch.: węg. *buna* 'rewolucja' (Kniezsa MNSJ I 1, 112).

Od *buniti* : *bunčti*, o budowie zob. s. 59—61.

Skok ER I 236.

R.L. — T.Sz. — W.B.

bunčati *bunčō* : **bunkati** *bunkajō* 'brzęczeć, mruzczeć, powodować hałas', 'obrzmie-
 wać, pęcznieć'

bunčati: ~ głuź. *bunčēē* 'brzmieć, brzęczeć', dial. *bunčāā* 'brzęczeć' (Michalk
 Neustadt), czes. dial. *bunčēt* 'mruzczeć, mówić przez nos' (Kott Dod. DSM),
 sł. dial. *bunčat* -čtm 'brzęczeć, bzykać; dudnić, huczeć';

sch. *būncati* -cām 'mówić we śnie, bredzić; mówić głupstwa, pleść' (RJAZ,
 RSAN);

ros. dial. *бунчатъ -чъ -чүүъ* 'brzęczeć, bzykać, o owadach; głośno dźwię-
 czeć; mówić niewyraźnie; cicho śpiewać' (SRNG), ukr. dial. *бунчатму -чъ -чүүу*
 'brzęczeć, np. o pszczołach, bzykać'. ~

bunkati: ~ sł. dial. *buňkat* 'nieśmiało odzywać się, bąkać', *zbunkat* 'za-
 brzęczeć, bzyknać' (Kálal);

sł. *būnkati* -kam 'bić, uderzać, stukać' (Plet.), *būnkati* -kam 'uderzać
 pięścią, bić, tłuc; uderzać młotem' (SSKJ), *būnkati se* 'stawać się pękającym,
 bauchig werden' (Plet.);

ros. dial. *бункать -каю* 'dźwięczeć, brzmieć' (SRNG). ~

Z suf. -iti: sł. *būnčiti se* 'stawać się wypukłym' (Plet.).

Dewerbalne nomina ze znaczeniem 'obrzmienie, guz, coś obrzmiałego, pę-
 katego, kulistego':

1. pol. dial. *buńka* 'pękate naczynie' (Karłowicz SGP, MAGP VII cz. II
 s. 88), czes. *buňka* 'komórka w pszczelim plastrze; bardzo mała cząstka ja-
 kiejś materii; komórka żywego organizmu' (stąd sł. *bunka* 'komórka w pszcze-
 lim plastrze; komórka żywego organizmu'); sł. *būnka* 'obrzmienie, guz;
 zgrubienie mające kształt sęku, np. narośl na drzewie', 'gruba, niezgrabna
 kobieta' (SSKJ), 'uderzenie' (Plet.), sch. dial. *būnka* 'odmiana róży kwit-
 nącej zimą; odmiana dużej gruszki' (RSAN), bułg. dial. *бунка* 'kretow-
 wisko' (BDial. II 134: Rodopy), 'niewielka gruda ziemi' (Stojkov Banat),
 maced. dial. *бунка* 'pagórek, могила' (BER I 90: Bansko); ukr. dial. *бунка*
 'bułka' (Slav. Leks. 98), *бунька* 'gliniane naczynie, rodzaj dzbana z wąską

szyjką', też NO *Бўнька* (Rudnyčkyj ED 257). — Niektóre z tu przytoczonych rzeczowników są może deminutiwami z suf. *-ska* od *buńa*, zob. *buniti*;
2. stpol. u Knapskiego *bunczewie* 'wodna lilia', por. w XV w. *bączewie* 'lilia wodna żółta, *Nuphar luteum*'; sch. w XVII w. u Mikalji *bunčevlje* 'morska trawa, alga' (RJAZ), por. głuź. *bónčava* 'grzybień, lilia wodna' (Budziszewska SPŻ 239).

Dźwkn. jak *buniti* : *bunėti*. Odpowiedniki bałt.: lit. *būnkėiotis* 'rzucać się; zginać się, krzywić się', łot. *buņķāt, būnkāt, buņķēt* 'uderzyć pięścią, rozbić'; lit. *būnka* 'garb; wzniesienie', *būnkis* 'niski gruby człowiek', *buņkis* 'rodzaj butli', łot. *buņka* 'pękaty dzban', *buņka* 'cios, uderzenie', *bunce* 'okrągła pękata fłaszka', *buncis* 'solniczka, rodzaj naczynia', 'brzuch', 'brzuchaty chłopiec'. Inaczej o nominach bałt. Buga ER III 692—3. R.L. — T.Sz. — W.B.

bunėti zob. **buniti**

buniti *bun'ɔ* : **bunėti** *bun'ɔ* 'huczeć, brzęczeć, szumieć, hałasować; powodować hałas, wrzawę, zamieszanie, podburzać'

buniti: ~ pol. dial. kociewskie *buńić*, kasz. *buńic buńi* 'pedere' (Sychta SK); sch. *būniti būnim* od XVI w. 'podburzać, buntować; niepokoić, wprowadzać zamieszanie' (stąd śl. dial. *būnit' -nim* 'podburzać, buntować', Kálal), 'głośno rozmawiać, hałasować; bredzić, postępować jak w malignie', dial. 'mówić bez sensu; włóczyć się, błąkać się' (RSAN), wyjątkowo w XVI w. 'burzyć się, buntować się, tumultari' (RJAZ), *būniti se* 'burzyć się, buntować się' (stąd zapewne śl. *būniti se* 'ts.', SSKJ, u Plet. nie notowane), 'okazywać niezadowolenie', przestarz. 'burzyć się, fermentować, o winie' (RSAN), bułg. *бўня -ниш* 'podburzać, buntować', *бўня се* 'burzyć się, buntować się', maced. *буну* 'podburzać, buntować, wprowadzać zamieszanie';

ros. dial. *бўнiть -нiо -ниш* : *бунiть -нiо -ниш* 'huczeć, buczeć, też o głosie ptaka bąka', *бунiть* 'ryczeć, beczeć', 'plakać', 'śpiewać (zwykle o pijanych); mówić niezrozumiale, przez nos', 'stukać, hałasować' (SRNG). ~

bunėti: ~ śl. *zbun(i)et* 'zabrzęczeć, bzyknać' (Kálal);

ros. dial. *бунiть -нiо -ниш* 'huczeć, buczeć', 'głucho beczeć, ryczeć' (SRNG), ukr. dial. *бунiти -нiо -ниш* 'brzęczeć, bzykać, o owadach' (Żel., Hrinčenko). ~

Por. 1. verba z suf. *-ati*: śl. dial. *buńat* 'brzęczeć, bzykać; dudnić, huczeć' (SSJ); sch. dial. *būnati būnām* 'usypiać dziecko', *būnati -nām* 'mówić głupstwa, pleść' (RSAN);

2. dewerbalne substantiva ze znaczeniem 'coś pękatego, baniastego, kulistego' (z pierwotnego 'coś nabrzmiatego, spęczniałego', co do znaczenia 'nabrzmiawać, puchnąć' w czasownikach dźwkn. zob. *bōbzati*, por. też *bunčati* : *bunkati*):

a) *bun'a* (o paralelach bałt. p. *bunčati* : *bunkati*): pol. dial. *bunia* 'pękate naczynie' (o zasięgu MAGP VII cz. II s. 88); śl. *būnja* 'duża bryła z miękkiej substancji, gruzełek, guz; puciołowata kobieta'; o nie należącym tu sch. dial. *būnja* zob. Skok ER I 237;

b) pol. dial. wlkpol. *bunove* : *bunovo* 'rośliny grzybień, *Nymphaea alba*, grązel, *Nuphar luteum*' (Budziszewska SPŻ 239); bułg. dial. *бун* m. 'wielki krzak; гнездо на фасул, царевица, картофли' (BDial. III 43: Ichtiman), 'kretowisko' (BDial. II 134: Rodopy), maced. dial. *būn būnovi* 'wiązka, np. siana' (Małecki SW, BER I 90: Soluńskie), *бун* 'korzeń rośliny złożony z pęku korzonków' (BER I 90: Bansko), *бунове* 'roślina turzyca, *Carex aterrima*' (ib.).

Dźwkn. jak *buliti*, *buriti*, *bučati*, *bukati*. Loewenthal JA XXXVII 388 porównywał norw. *bynja* 'hałasować, wrzeszczeć'. O odpowiednikach bałt. zob. *bunčati* : *bunkati*. R.L. — T.Sz. — W.B.

bunkati zob. **bunčati**

burčati zob. **burkati**

buriti 1. *burjo* 'grzmieć, huczeć, szaleć, o burzy, wicherze, gwałtownych uczuciach', 'hałasować, stukać', 'rozwalać, niszczyć, rujnować', 'czynić niespokojnym, podburzać, niepokoić', **buriti się** 'grzmieć, zbierać się na burzę', 'gwałtownie, szybko poruszać się, falować', 'kłębić się', 'przejawiać gwałtowne uczucia, wzburzenie, buntować się'

buriti: ~ pol. *burzyć burzę* 'obrać w ruinę, rozwalać, niszczyć, niweczyć', 'powodować kłębienie się, powstawanie wirów' od XVI w., 'czynić niespokojnym, podburzać' od XV w. (to też dial. np. kasz. *buręc burji*, Sychta SK), u L. też *burzyć* kogo, czyje zdanie, pismo 'walczyć z kimś, zbijać, obalać jego zdanie' od XVI w. (SP XVI IBL), dial. *burzyć* (i *burzyć się*) 'stukać, kołatać, walić; hałasować' (już w XVI w. 'kołatać, stukać, dobijać się'), u Trotza z XVIII w. *burzy* w tym domu 'straszy', czes. *bouřiti bouřim* 'grzmieć, szaleć, o burzy, wicherze' (*bouři* 'grzmi'), 'stukać, hałasować' (też dial.), 'gwałtownie, szybko poruszać się', 'o gwałtownych uczuciach: wrzeć, kipieć; podburzać, niepokoić', dial. np. *búřit, burýč* 'walić, stukać w drzwi, w okno' (Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Horečka Frenštát), sła. *búrit' búrim* 'podburzać, buntować; niepokoić, wyrwać ze snu', 'hałasować, przede wszystkim stukając, np. w drzwi', 'grzmieć, szaleć, o burzy, wicherze', 'kipieć, wrzeć, o gwałtownych uczuciach';

sła. *búriti -rim* 'szaleć, srożyć się, np. o wicherze, wodzie, uczuciach', bułg. dial. *буря : буря ми* 'jest mi niewygodnie, trudno' (Mladenov BTR), sch. *búriti búrim* 'nadymać usta, wargi' (RSAN);

strus. w XI w. tylko nomen deverb. *бурение диваоли*, ros. dial. zach. *бурить бурю бурить* 'miotać, rzucać, rozrzucić; wywracać, rozwalać, walić budowlę' (Dal, SRNG), 'łajać, besztać, karcić, ganić' (SRNG), *бурить* 'szumieć, kotłować się, o wodzie' (Slov. Urala), ukr. *бурити бурю -риуть* 'wzburzać, buntować, podburzać' od XVII w., 'wzruszać, oburzać', prowinc. 'rozwalać, niszczyć' (już w XVI w. 'niszczyć, niweczyć, rujnować, pustoszyć', Tymčenko), 'ryć, kopać'), brus. *бурить буря бурить* 'rozwalać, obrać w ruinę'. ~ **buriti się**: ~ pol. *burzyć się* 'pienić się, kłębić się, falować gwałtownie', 'fermentować, musować' (por. dial. 'psuć się, kisać, o mleku; bujnie rosnać', Kucala PSM 149), 'buntować się' już w XVI w., w XVI w. także 'srożyć się', czes. *bouřiti se* 'grzmieć, huczeć', przen. 'kipieć, wrzeć pod wpływem gwałtownych uczuć, złościć się, wściekać się', 'buntować się', sła. *búrit' sa* 'buntować się, powstawać; kipieć, wrzeć, o gwałtownych uczuciach', 'kłębić się, falować; pienić się, fermentować';

sła. *búriti se* 'buntować się, robić rozruchy, napierać, przejawiać się gwałtownie', dial. styryjskie 'o burzy: szaleć, huczeć' (*ves dan se buri*), sch. dial. *búriti se búrim se* 'złościć się', 'być niespokojnym; kotłować się' (też *nebo se buri* 'zwiastuje burzę'), 'wzruszać się z radości' (RSAN, RMat.), bułg. dial. *буря се* 'zbiera się na burzę, o pogodzie', 'zbiera się na płacz, o dzieciach' (Gerov, BER 91—2);

ros. dial. *буриться -рюсь -ришься* 'złościć się, ehmurzyć się' (SRNG), ukr. *буритися -рюся -ришся* 'oburzać się, wzruszać się' (już w XVII w. 'być

burzliwym, niespokojnym, niepokoić się', 'buntować się, powstawać', Tym-
čenko), w 3 sg. 'chmurzy się, zbiera się na burzę' (Hrinč.), dial. *hanimok*
búrmysja 'fermentuje' (Žel.), brus. pot. *búrmysja* 'walić się' (Nosovič, BRS). ~

Por. iterativa: czes. *bourat bourám* 'rozwalać, niszczyć', dial. moraw.-sła.
búrat : *búřat* 'ts.', sła. *búrat* 'ts.' (por. Machek ES² 62), ros. dial. zach.
бурять -яю 'rzucać, ciskać, rozrzucać', 'wywracać, burzyć, rozwalać budowlę'
(Dal, SRNG).

Najbliższe odpowiedniki niepewne. Może causativum do nie zaświadczo-
nego w słow. *bare-*, które by odpowiadało stind. *bhuráti* 'szybko się poruszać,
drgać, trzepotać', gr. $\varphi\bar{\rho}\rho\omega$ 'zmieszać, zmoczyć, wprowadzić w zamieszanie,
powikłać', $\rho\alpha\rho\varphi\rho\omega$ 'burzyć się, falować, o morzu; ulegać wzburzeniu, nie-
pokoić się', łac. *furō furere* 'szaleć, srożyć się, szumieć, huczeć', także o gwał-
townych uczuciach, np. 'kipieć gniewem'. Porównywano też łot. *baūruót*
'ryczeć, o wołach', 'ryczeć, wrzeszczeć', norw. *būra* 'ryczeć, o byku'. — Na
gruncie poszczególnych języków słow. widać wpływ subst. *buřa*.

Znaczenie 'rozwalać, niszczyć, rujnować' (przede wszystkim pñ.słow.)
jest rezultatem mieszania z *ob-oriti*. O wpływie tego czasownika świadczy
stpol. z XVI w. *borzyć* też 'niszczyć, obalać, obracać w ruinę, pustoszyć'
(wg SP XVI IBL 70 przykładów *borzyć* na 116 *burzyć*).

Meillet RS II 64—5, Zubatý Studie I 1, 4—6, Rozwadowski Studia 25—6,
Kořínek Studie 207.

R.L. — T.Sz. — F.S.

buriti 2. *buřo* dial. wsch. i pld. 'tryskać, silnie się lać', 'oddawać mocz, mingere'
~ sch. *búriti búřim* 'płynąć, ciec, wyciekać' (np. *huri vino*, RSAN), 'od-
dawać mocz, mingere' (RSAN, RJAZ, też u Vuka z Dubrovnika), dial. *búřet*
búřim 'ts.', ale też w przykładzie *křv búři* (Elezović Kos.-Met.);

ros. dial. *бурить -рю -ришь* 'tryskać strumieniem', *бурить* i *бурить* 'nalewać,
lać za dużo', *бурить -рю -ришь* 'oddawać mocz', *буриться -рюсь -ришья* 'ts.'
(Dal, SRNG), ukr. dial. *бурити бурю -иш* 'lać silnie, lać się', brus. dial. *бурить*
-ио 'oddawać mocz', *бурить* 'oddawać mocz pod siebie, o dzieciach' (por.
interi. *бур-бур!* oznacza pobudzanie dzieci do oddawania moczu, Nosovič). ~

Najbliżej stoją: lit. *biaūrinti* : *biāurinti* 'walać, plamić, brudzić', *biauróti* :
biāurioti 'walać, plamić' (Kurschat), *biāurioti* 3 sg. *biāurioja* 'pada bez
przerwy, o deszczu', *biaurūs* (*biaūrus*) *oras* 'o deszczu padającym bez przerwy'
(Otrębski LP I 128). Wyrazy te trudno oddzielać od *buriti* 1., por. awest.
avabaraiti 'splywa, ścieka'. Podobny rozwój znaczenia wykazuje *brujiti* (zob.).

R.L. — T.Sz. — F.S.

burkati *burkajp* : *burčati burčō* dial. pñ. 'wydawać głuche, głębokie dźwięki;
warczeć, mruczeć; kruczeć (np. o brzuchu, jelitach)', 'szemrać, szumieć, bul-
gotać np. o strumyku', 'mamrotać'

burkati : ~ czes. dial. hanackie *burkat* 'hałasować' (Bartoš DSM);

ros. *буркату -каю* 'mamrotać, mówić niezrozumiale, mruczeć z niezado-
woleniem', dial. 'bulgotać np. w czasie kąpieli', 'kruczeć w brzuchu', 'szybko
jeść coś rzadkiego', 'kręcić silnie coś w rękach tak, aby wydawało szum',
'padać z hałasem' (SRNG), ukr. pot. *буркату буркаю* 'mruczeć, warczeć',
dial. też 'budzić' (Hrinč.), brus. pot. *буркаць буркаю* 'mamrotać, mówić nie-
wyraźnie', dial. 'warczeć, bureczeć; wymyślać kogo, łajać' (Nosovič). ~

Por. identycznie brzmiący derywat z suf. *-k-* od *buriti*: ~ sła. *búřkam*
búřkam 'wrzeć, kipieć', 'burzyć, niepokoić' (Pleteršnik też z dial.; wg SSKJ
búřkati -kam książkowe 'burzyć', rzadko 'burzyć się, kipieć'), sch. *búřkati* :
búřkati -kām 'czynić niespokojnym, burzyć' (od XVIII w. 'turbare, tumul-

tari', RJAZ), 'wrzeć, kipieć', 'gadać, bajdurzyć', 'chlapać się' (por. też *bürkati -kām* 'lekkko wzburzać', RŠAN). ~

burčati: ~ pol. *burczeć burczę* 'wydawać odgłosy podobne do warczenia; kruczeć, o brzuchu, jelitach' (też dial. np. Szymczak Domaniewek), 'o głosie wydawanym przez lecący pocisk, warczeć', 'gderać, zrzędzić, mruzczeć z niezadowolaniem', dawne w XVII w. 'szumieć, szemrać, o strumyku' (L.), dial. kasz. *b^vurčec -čą* 'grzechotać, terkotać, skrzypieć; brzęczeć; mruzczeć; łajać, karcieć' (Lorentz PW), dłuż. stare (Chojnan) i dial. *burcaś burcym* 'hałasować', 'głośno warczeć', głuź. wyjątkowe *burčec* 'brzęczeć', 'mruzczeć' (Pfuhl); ros. *бурчать бурчу бурчашь* 'mamrotać, mówić niezrozumiale', 'mruzczeć, warczeć (też o psie); klócić się', 'kruczeć w jelitach' (SRNG), ukr. *бурчати бурчу бурчашь* 'warczeć; gderać, zrzędzić', dial. 'szumieć, szemrać, o strumyku', 'kruczeć, o kiszkach' (Hrinč.), brus. *бурчашь бурчу бурчашь* 'mamrotać; mruzczeć ze złością', 'warczeć (np. o psie); gderać', 'kruczeć, o jelitach, brzuchu'. ~

Por. 1. intensivum z suf. *-otati*: pol. dial. kasz. *burkotac burkoce* 'turkotać', 'burczeć' (Sychta SK), *b^vurg^votac* 'turkotać, klekotać; huczeć; grzmieć' (Lorentz PW; co do oboczności *-k- : -g-* por. np. czes. dial. wałaskie *brkat' : brgat'* s. v. *bykati* 1.), ros. dial. *буркотать -очу -бчешь* 'bulgotać', 'mruzczeć; warczeć, burczeć', 'mamrotać' (SRNG), ukr. dial. *буркотати буркою буркочешь* (z suf. *-otěti*: *буркотіти -кою -котіши*) 'mruzczeć', 'huczeć, rozbrzmiewać', 'gruchać, o gołębiu' (Hrinč.), brus. dial. *буркоташь -чу* 'warczeć, okazywać niezadowolenie' (Nosovič);

2. *burknoči*: pol. *burknać* 'fuknąć, mruknąć', rzadko 'furknąć, o ptakach', dial. śli. *b^vurknoce* 'fuknąć, mruknąć', 'podrażnić, zaczeplić' (Lorentz PW), ros. *буркнуть -ну* 'mruknąć, bąknąć', ukr. *буркнути -ну* 'warknąć', brus. *буркнуць -ну* 'mruknąć, warknąć', dial. 'powiedzieć, palnąć', 'chlupnąć w wodę' (Nosovič).

Dźwkn., por. ros. dial. interi *бурп-бурп!* 'o odgłosie wydawanym przez tonącego, bul-bul!' (SRNG), ta sama rodzina co *bykati* 1. (zob., tu też o bliskich odpowiednikach bałt.).

Šachmatov Izv. VII 2, 336, Berneker SEW I 102, Vasmer REW I 147, Sławski SE I 50. R.L. — T.Sz. — F.S.

burlěti zob. *burliti*

burliti *burl'ŏ* : **burlěti** *burl'ŏ* dial. wsch. i pld. 'burzyć się, kotłować się gwałtownie, o cieczach', 'bełkotać, bulgotać'

burliti: ~ ros. *бурлить бурлю бурлишь* 'burzyć się, falować gwałtownie, kotłować się', przen. 'przejawiać wzburzenie', dial. 'szybko mieszać, mącić (wodę, cieczę); powodować kotłowanie się, z szumem przelewać cieczę', 'burczeć, o jelitach', 'bełkotać, zwykle o pijanym', 'warczeć', 'krzyczeć głośno', 'besztać, łajać', 'kwakać' (SRNG), ukr. *бурліти бурлю бурлиши* 'kotłować się, wrzeć', brus. *бурліць -лю -лиши* 'burzyć się, wrzeć, kipieć' (o cieczach, też przen.). ~

burlěti: ~ bułg. dial. *бурлѣя -еш* 'szaleć, o burzy' (Gerov Dop.);

ros. dial. *бурлѣть -лю -лишь* 'mówić cicho, niezrozumiale, bełkotać, zwykle o pijanym' (SRNG), ukr. dial. *бурліти* 'szumieć, o wichurze', 'ryć', 'straszyć' (Žel.). ~

Por. 1. verba sprowadzające się do *burl'ati*: sch. *bürljati bürljām* 'mieszać cieczę; bulgotać', 'burczeć, o jelitach' (Vuk, RJAZ, RŠAN);

ros. dial. *бурлять -яю -яешь* bez akc. i znaczenia (SRNG);

2. derywat z suf. *-ica*: sła. *burlica* 'burza śnieżna' (Kálal), sch. dial. *búrlica* 'burza' (RSAN).

Od *buriti*, o suf. *-i-* zob. s. 53—4.

R.L. — T.Sz.

burz *burā buro* dial. pñ. 'brunatnoszary, ciemnoszary z odcieniem brunatnym, fulvus'

~ pol. *bury* 'ciemnoszary z odcieniem brązowym' (w tym znaczeniu od XV w.), dial. 'brunatnawy, brązowy (o kolorze oczu, sierści); brunatnoszary; szary, popielaty, ciemnopopielaty; maści mieszanej, szarobrązowej, pstrokatej' (Zaręba NB 17), czes. dial. wałaskie *burý* 'hnědý do siva' (Bartoš DSM), sła. dial. wsch. *burý* 'ciemnoszary, popielaty; nieokreślonej barwy' (Kálal, wg którego z pol., SSJ);

strus. *воґрыи* od XII w. '(o maści końskiej) ciemnoszary', ros. *бурый* 'ciemnobrunatny z szarym lub czerwonym odcieniem, ciemnoszary', '(o maści końskiej) ciemnobrązowy z czerwonym odcieniem', dial. 'mający ciemnoblonde włosy; ciemnoczerwony, brązowy; wyrudziały, wyblakły' (SRNG), ukr. *бурый* 'brunatnoszary, ciemnoszary', brus. *буры* 'ciemnoszary z odcieniem brązowym'. ~

Z pol. albo z brus.: lit. *būras* 'bury' (LKŽod., Fraenkel LEW 65).

Geografia wyrazu przemawia za starą pożyczką orientálną. Najbliżej stoi tur. osm. *bur* 'lisowaty, rudawy' (Räsänen EWT 89).

Korsch AslPh IX 493—4, Kuryłowicz PF X 335—6, Sławski SE I 51, Herne SF 65, Vasmer REW I 151, Räsänen EWT 89 (zob. też RS VII 187: o artykule Gombocza).

R.L. — W.B.

burzъ *burъna burъno* 'burzliwy, związany z burzą; silny, gwałtowny'

~ czes. *bouřný*, stczes. od XIV w. *búřný*, sła. książkowe *burny*;

sła. *būren -na*, sch. od XV w. *būran būrna*, scs. Supr. *воґрынь*, bułg. *бурен būrna*, maced. *бурен -риа*;

strus. *воґрыни*, ros. *бурный, бурен бурна бурно* (o akcencie Kiparsky Wortakzent 269, 272), dial. *бурная вода* 'woda w rzece w czasie powodzi', *бурный огонь* 'pożar' (?), (SRNG), ukr. *бурний* (u Żel. *бурний*), brus. *бурны*. ~

Derywat od *bu'a*, z suf. *-ъnz*.

R.L.

bu'a 'gwałtowne zakłócenie równowagi atmosferycznej z silnym wiatrem, często grzmotami, piorunami, ulewnym deszczem, procella, tempestas', zwykle też przen. np. 'o gwałtownych uczuciach, wojnach'

~ pol. od XIV w. *burza* (w XVI w. najczęściej *burzā*, dziś dial. np. kasz., Sychta SK) czes. *bouře* (poet. też *bouř* f.), stczes. od XIV w. *búřé*;

sch. *būra* od XIII w. (też u Vuka i dial. czakaw., HDZ I 154), scs. *воґриа*, bułg. *буря* (dial. *бұра* 'woda płynąca szybkim potokiem w rowie', BDial. I 243), maced. *бура*;

strus. od XI w. *воґриа*, ros. *буря*, dial. też *бурья* (SRNG), ukr. *буря* (dial. *бурá* 'kotłująca się woda', Hrinč.), brus. *бұра*. ~

W językach pñd.słow. widać też wpływ nowszej pożyczki romańskiej z wł. *bora* 'wiatr północno-wschodni'. Tak trzeba tłumaczyć sła. *búrja* 'ts.'

Z brus.: lit. *būra* 'ts.' (LKŽod.).

Deverbativum od *buriti*, o suf. *-ja* zob. 81—3 (Meillet RS II 65, Machek ES² 62). Mniej prawdopodobne bezpośrednie nawiązywanie do odpowiedników ie. podanych pod *buriti* 1. (np. Berneker SEW I 103, Trautmann BSW 28), czy też nawiązywanie do lit. *biaurūs* (*biaūrus*) *oras* 'o ciągłym deszczu',

biur̄ti biura 'o zlej pogodzie, dużym deszczu' (Brückner AslPh V 121, Otrębski LP I 127—8).
R.L. — T.Sz. — F.S.

buševati *bušujo* 'hałasować, łoskotać; szaleć, srożyć się; burzliwie, nadmiernie rozrastać się'

~ pol. dial. kasz. *bušovac bušęje* 'jazgotać, mówić głosem przeraźliwym' (Sychta SK);

bułg. dial. *бушѣсам -сам* 'hałasować, podnosić wrzawę, szaleć' (ale liter. znaczenie 'szaleć, srożyć się, o żywiołach' pod wpływem ros., BER I 95);

ros. *буйесать -утью -уיעшь* 'szaleć, srożyć się (o żywiołach); burzliwie, nadmiernie się rozrastać', dial. 'kołysać, chwiać; burzyć', SRNG (z ros. zapewne sła. *bušovati* -*šujem* 'burzyć się, silnie, gwałtownie się poruszać'), ukr. *буйувати -уїю -уїєш* 'szaleć, srożyć się; awanturować się' (stąd pol. od XIX w. *buszować -szuję* 'szaleć, srożyć się; pładrować', dial. wsch. 'hajdamaczyć, hulać hałaśliwie; robić nieporządek; pładrować, przeszukiwać' Karłowicz SGP może z brus.), brus. *буйесадъ буйую* 'szaleć, srożyć się (o żywiołach); nadmiernie, burzliwie się rozrastać'. ~

Z brus.: lit. *bušūitis* 'hałasować' (LKŽod.).

Iterativum do *bušiti*, o budowie zob. s. 48. Rozwój znaczenia 'hałasować, łoskotać' > 'szaleć, srożyć się': 'burzliwie, nadmiernie się rozrastać', por. podobny rozwój znaczenia s. v. *buchati*.
R.L. — W.B.

bušiti *bušo* 'uderzać z siłą powodując hałas, hałasować, łomotać'

W znaczeniu imperf.: ~ dłuż. *bušys -šym* 'stukać, łomotać, bić młotem', czes. *bušiti -šim* 'dudnić; walić, bić wywołując hałas', sła. *bušit' -šim*: przestarz. *bušit' -šim* 'uderzać, walić, łomotać';

sch. *büşiti -šim* 'powodować zmieszanie, zbijać z tropu' (RJAZ), bułg. dial. *бўша* 'bić, uderzać pięścią; obalać' (BER I 95), maced. dial. *бўшу (ce)* 'nastroszać się, najeżać się' (MRS);

ros. dial. *буйіть -уы -уііуы* 'szumieć' (SRNG). ~

W znaczeniu perf.: ~ sła. *bušit' -šim* 'uderzyć, walnąć', dawne 'bić, tłuc'; sła. *bušiti bušim* 'z siłą i hałasem wydostać się na zewnątrz; bardzo szybko przyjsć, odejsć; z siłą uderzyć o coś; z siłą rzucić', sch. *büşiti -šim* 'upaść z hałasem; uderzyć, walnąć; rzucić; wpaść gdzieś szybko' (RJAZ, RSAN). ~

Dźwkn. Pierwiastek ten sam co w *buchati*, o oboczności sufiksów zob. s. 48.

R.L. — W.B.

butati *butajo*: **butiti** *but'jo* dial. pld. i wsch. 'uderzać, bić wywołując odgłos'

butati: ~ sła. *bütati bütam* 'uderzać', sch. dial. *bütati -täm* 'popychać, pchać; weiskać, wpychać; mieszać' (RJAZ, RSAN), bułg. *бўмам* 'dotykać; pchać, popychać, trącać; ubijać, robić masło', maced. *бўма (ce)* 'pchać (się), trącać (się)';

ros. dial. *бумать -мáю -мáеуш* 'straszyć ryby hałasem, stukiem' (SRNG), ukr. dial. *бумáму -мáю* 'pysznić się, być dumnym, hardym' (Hrinčenko). ~

butiti: ~ sła. *bütiti bütim* 'uderzyć, walnąć; runąć; rzucić', sch. dial. *bütiti -tim* 'bić, robić masło' (RSAN);

ros. dial. *бўмум*: *бўмўм* 'bić, walić (zwłaszcza wywołując łoskot); zapędzać ryby drągiem rybackim w sieci', *бўмўм* 'mącić wodę'. ~

Podstawa dźwkn. jak *batati*, *botati*. Por. sprowadzane do ie. *bhāu-*: *bhū-* 'uderzać, bić': łac. *con-futāre* 'zniweczyć, obalić, odeprzeć coś', stisl. *bauta* 'uderzać, bić'.
F.S.

butėti *butėjō* : **butvėti** *butvėjō* 'wzdymać się, puchnąć, nabrzmiwać, pęcznieć', dial. pñ. 'rozkładać się, gnić, próchnieć'

butėti: ~ bułg. dial. *бумѣя -мѣеу* 'stopniowo tracić siły, wędnać, schnąć', *бумѣл* 'pusty, wydrażony; zbutwiały' (Gerov Dop.: Търново);

ros. dial. *бумѣмь -мѣю -мѣеу* 'nasiąkać wilgocią, pęcznieć; grubieć, tłuscieć, napełniać się; silnie, bujnie rosnać' (Dal, SRNG), ukr. dial. *буміму бучу -міму* 'gnieć, próchnieć; kipieć, wrzeć; burzyć się, fermentować' (Żel.): 'głucho ryczeć, huczeć, buczeć' (Hrinčenko). ~

butvėti: ~ pol. od XVI w. *butwieć butwieje* 'gnieć, psuć się, murszeć, próchnieć' (też dial. np. Kucala PSM 52);

ros. dial. *бумсѣмь -сѣем* 'psuć się, gnić' (SRNG: z Litwy), ukr. dial. *бумсіму* 'psuć się, gnić, próchnieć' (Żel.). ~

Z pol.: lit. *butvėti* 'ts.' (LKŽod.).

Postaci wtórne oparte na adi.:

1. *butla* (por. sła. *būtly* : *būtl' avý* 'spróchniały, zbutwiały', ukr. dial. *бумлабу* 'pusty, wygnily we wnętrzu, zbutwiały', Hrinčenko): sła. *būtllet* 'liem : *būtl'aviet* 'viam 'butwieć, gnić, próchnieć';

2. *butynā* (ros. dial. *бумноū* 'otyły, tłusty' SRNG): pol. u L. z 1608 r. *zbutniały* 'zbutwiały, zgnily', sła. dial. *butn(i)et* 'psuć się, gnić, próchnieć' (Kálal), wsch. *butnēc -ñeje* 'pleśnieć' (Buffa Dlhá Lúka); ukr. dial. *бумітму -нію -ніеу* 'nabrzmiwać, puchnąć, wzdymać się'.

Deverbativa: pol. od XV w. *buta* 'pycha, duma, hardość, wyniosłość', ukr. zach. od XVI w. *бумá -мú* 'ts.' (: stpol. od XIV w. *bucić się buceć się* 'pysznić się, unosić się pychą, butą', ukr. dial. *бумáму -мáю* 'być dumnym, hardym, pysznić się' Hrinčenko, rozwój znaczenia jak w kasz. *bucha* 'duma, pycha' : *buchati*, p. też Sławski SE I 51), sch. dial. *būta* 'narośl, guz, sęk na drzewie' (RSAN), może i ros. dial. *бýма* 'wierzchnia torfiasta warstwa gleby w tundrze' (SRNG).

Do psł. *butati* 'bić, uderzać'. O rozwoju znaczenia p. *botėti*.

R.L. — W.B. — F.S.

butiti zob. **butati**

butvėti zob. **butėti**

buvolъ zob. **byvolъ**

buzina, buzovina zob. **бѣзина**

buzovъ zob. **бѣзовъ**

buzъ zob. **бѣзъ**

бѣбати *бѣб'о* dial. pñd. 'bełkotać, mówić niezrozumiale'

~ sła. *bebāti -bām* 'mówić niezrozumiale', sch.-cs. *бѣбати бѣбѣмъ* 'bełkotać, jąkać się, seplenić (blaesum esse)';

por. ukr. dial. *бѣбату* 'mamrotać, terkotać' (Słav. Leks. 10: Żytomierz); stczes. *bebāti -cu -ceš* 'paplać' (< **bebātati*), bułg. *бѣбѣя -пеу* 'paplać, gadać, gderać; mamrotać; bełkotać, mówić niezrozumiale', pol. dial. *bebrać bebże* 'mówić głupstwa' (Zaręba Siołkowie). ~

Dźwkn. Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. *bubėnti* 'głucho grzmieć; mruzczeć', *būbinti*, w LKŽod. I² też *būbti* 'dużo mówić, o kobiecie', łot. *bu-bināt* 'mruzczeć; rzeć'.

Buga RR III 781, Kořínek Studie 182—3.

Zob. *bebł'ati* i z odmiennym wokalizmem: *boboniti* : *baboniti*, *bobotati* : *babotati*.
K.P. — F.S.

bɔblati : **bɔbl'ati** *bɔbl'o* dial. wch. i pld. 'bełkotać, mówić niewyraźnie niezrozumiale, jąkać się'

~ pol. *beblać -am* 'rozrzucać, grzebać, gmerać, paprać', dial. *beblać, beblać* (praes. też *beblę*) 'mówić niewyraźnie, niepotrzebnie, paplać; mącić, mieszać płyny', kasz.-śl. *bäblac -aią* 'mącić wodę, chlapać się, pluskać, mieszać płyny; paplać', u L. zaświadczony praes. *beble* XVII w., imper. *bebli* 'mieszać, klócić białka, bełtać' (już w XVI w.); 'niezrozumiale gadać, bełkotać; pluskać', czes. *beblati -ám* 'zaczynać się, jąkać się', już stczes. *beblavý* 'bełkocący', dial. moraw. *beblat' -bl'u* 'niejasno mówić, paplać', śl. *beblat'* 'mamrotać, mruczeć, burczeć', dial. 'jąkać się, niejasno wymawiać';

ste. *bebljāti -ám* 'bełkotać, niezrozumiale mówić', bułg. *бѣбля -eu* 'szemrać' (np. o potoku, rzece); 'bełkotać, mówić niejasno, niezrozumiale', dial. 'jąkać się'. ~

Por. osł. *бѣбливъ* 'bełkocący, blaesus'.

Dźwkn., zob. *bɔbati*. Suf. -l- częsty w czasownikach ekspresywnych, por. podobne zasięgiem i znaczeniem *bɔblati*, *bɔbl'ati* : *bɔbati*. K.P. — F.S.

bɔbl'ati zob. **bɔblati**

bɔčela 'pszczola, *Apis mellifica*'

~ pol. od XV w. *pszczola*, dawne od XV w. i dial. *pczota*, dial. też *pszola, wczola, piszczola* (o postaciach wyrazu w zabytkach i gwarach zob. Dunaj ZUJPJ 21 s. 163—99, MAGP VIII m. 388), kasz. też *puščota* (Sychta SK), połab. *cela*, dluž. *cola*, dawne i dial. *pcota*, głuż. *pčota*, u Pfuhla także *wčola*, czes. od XIV w. *včela*, dial. też *fčela, včala* : *včála, čela, ščeta* (Přír. sl., Machek ES² 679, Bartoš DSM, Hruška DSCh, Lamprecht Opava, Siatkowski Kudowa I 21), śl. *včela*, dial. *pčela, pčota, fčela, fčola, pščeja, ščela, čela* (Kálal, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge, Stanislav Liptov 187—8);

ste. od XVI w. *čebčela*, dial. *bččela, bččela, pččela, ččela, čbčela, žbčela* (Bezlej ES 11—2, Rigler Južnonotr. govori 175), rezjańskie *bččula* (Slav. Leks. 201), sch. od XIV w. *pččela*, dial. *ččela* od XVII w., *pščela*, scs. *бъчела* (Mar., Ass.) : *бъчела* (Ps. Sin.), cs. *пъчела*, bułg. *челá*, dial. też *челá* (np. BDial. III 189), maced. *ччела* (od XVI w., Giannelli Lex. maced. XVI 44), dial. też *pščela, pščlata* (Małeckii SW II 92);

strus. od XI w. *бъчела* : *бъчела* : *бчела* : *пъчела* : *пчела*, ros. *челá*, dial. też *бжчелá, ччла, мчелá* : *мчелá* (Dal), ukr. *бджчолá*, dawne od XIV w. *ччела*, dial. *ччолá, бжчолá* (od XVII w., Tymčenko), *pščota* (Stieber AJLemk. m. 158, Rudnyčkyj ED I 94), brus. *ччалá*, dial. *ччолы* pl. (Karskij Belorusy I 390). ~

Dem. 1. z suf. -čka: pol. od XVI w. *pszczółka*, dawne XVI w. *pczotka*, w XIV w. NO *Bezotka*, dluž. *colka*, dawne *pcotka*, głuż. *pčolka*, czes. *včelka*, śl. *včielka*, dial. *pčolka* (Buffa Dlhá Lúka); maced. dial. *ччелка* (Vidoeski Kumanovo); ros. *ччелка*, ukr. *бджчлка*, dial. *ччлка* (Hrinčenko), brus. dial. *ччолку* pl. (Karskij l. c.)

2. z suf. -ica: ste. *čebčelica*, sch. *pččelica*, bułg. *ччелница*; strus. XVI w. *бъчелица*.

Stąd nazwa zawodu *bɔčel'ar'ь* (powstała paralelnie w poszczególnych językach): pol. od XVI w. *pszczelarz -rza*, dial. kasz. *pščolár' : pščelar' -ra*, dluž. *colkar' -ra*, dawne *pcolkar' -ra*, głuż. *pčolar -rja*, czes. *včelar' -ra*, śl. *včelár*, dial. *pčelar* : *pčolar* (Sipos Bükk-Gebirge); ste. *čebelár -rja*, sch. *pččelár -ára*, bułg. *ччелár*, maced. *ччелар*; ukr. *бджчлар -pá*, dial. *ччлар* (Zel.), brus. *ччлар -pá*.

Jeśli rekonstrukcja prapostaci słuszna (a przemawiają za nią wyraźne fakty scs.) wyraz powstał na gruncie psł: dźwkn. do *bučati* spotykanego

m. in. w znaczeniu 'brzęczeć, o pszczołach' (Brückner KZ XLV 296, L 179, SE 446, Johansson KZ XXXVI 358, Wiedemann AslPh X 652), por. ros. dial. бѹчень 'osa'. Zob. także бѹчати. O suf. -ela zob. s. 109.

Nie wydaje się prawdopodobne wychodzenie z prapostaci bščela i nawiązanie do pfn.-zach. ie. nazwy pszczoły: lit. bitė, bišs, stwniem. bini, stir. bech (Meillet MSL XIV 476—8; rekonstruuje ie. bhei- 'pszczoła', rozszerzane wtórnie sufiksami -k-, -t-, -n-; Gauthiot MSL XVI 266, Fraenkel LEW 45, Pokorny IEW 116, Vasmer REW II 471—2). O mało prawdopodobnej etymologii Falka (*bīt-kelā 'Bienenstaat, Bienevolk') zob. Trypućko SO XIX 405—6. R.L. — W.B. — F.S.

bščelīnъ bščelīna bščelīno 'dotyczący pszczoły, związany z pszczołą, należący do pszczoły'

~ dłuż. colīny, dawne pcolīny;

sch. pčelīn (: od XVI w. pčelīnj), już w XIV w. NT Pčelīna stījena (RJAZ), maced. пчелин;

strus. od XI w. бѹчелинъ, ros. пчелі́ный, ukr. бджолі́ний, brus. пчалі́ны. ~ Substantywowany przymiotnik:

1. czes. včelín -na 'specjalny budynek do przechowywania uli', sła. včelín -na 'ts. '; bułg. dial. пчелін 'pasieka; ul';

2. przy pomocy suf. -ьсь: pol. dial. kasz. pščelīńc -ca 'samiec pszczoły, truteń' (Sychta SK), sła. przestarz. včelīnec 'specjalny budynek do przechowywania uli'; ros. dial. пчелі́нец -ница 'pszczelarz; ptak żoła, Picus maritus' (Dal, Slovarь Rjazan.), ukr. dial. пчолі́нець 'pomieszczenie do przechowywania uli w zimie' (Hrinčenko), пчолі́нец : пчлі́нец 'pasieka; pomieszczenie na ule' (KDA m. 174);

3. przy pomocy suf. -ькь: maced. пчелинок 'roślina szanta zwyczajna, Marubium vulgare'; ukr. dial. пчолі́нок 'pasieka; pomieszczenie na ule' (KDA m. 174).

Od bščela.

Por. bščelъnъ, bščelъjъ.

W.B.

bščelъjъ bščelъja bščelъje dial. zach. i sła. 'dotyczący pszczoły, związany z pszczołą, należący do pszczoły'

~ pol. pszczeli, stpol. XVI w. pczeli (Cresc. 594, 596), połab. celē, czes. včelí, sła. včelí;

sła. čebělji. ~

Od bščela.

Por. bščelīnъ, bščelъnъ.

W.B.

bščelъnъ bščelъna bščelъno 'dotyczący pszczoły, związany z pszczołą, należący do pszczoły'

~ pol. od XVI w. pszczelnу, stare od XV w. pczelnу, czes. včelný : przestarz. včelní, sła. včelný;

sła. čebēlen, sch. dawne od XIV w. pčelan, bułg. пчелен, maced. пчелен; strus. п(ь)челънъи, ros. пчелъ́ный, ukr. бджлѣ́ний. ~

Przymiotnik ten substantywowano przy pomocy różnych suf., np.: 1. -ikъ: pol. pszczelnik 'roślina Dracocephalum', stpol. XV w. pczelnik 'apiastrum, melissa, aluearium', XVI w. pczelnik 'pasieka' (Cresc.), dawne od XVI w. i dial. kasz. pszczelnik 'pasieka', 'pszczelarz' (Knapski, Sychta SK), kasz. 'ul', głuź. pčólnik 'pszczelarz, bartnik; roślina Dracocephalum', czes. včelník 'specjalne pomieszczenie na ule', przestarz. 'pszczelarz', dial. 'roślina

Dracocephalum', sła. *včelnik* 'roślina Dracocephalum', dial. 'specjalne pomieszczenie na ule'; sła. przestarz. *čebčelnik* 'specjalne pomieszczenie na ule', u Plet. też 'ul', sch. dawne *pčelnik* 'pasieka', dial. 'babka, Plantago maior', bułg. *пчелник* 'pasieka; roślina melisa lekarska, *Melissa officinalis*', maced. *пчелник* '*Melissa officinalis*'; ros. *пчельник* 'miejsce, gdzie się znajdują ule, pasieka; roślina *Melissa officinalis*', ukr. dial. *пчільник* 'specjalne pomieszczenie na ule' (KDA m. 174), brus. *пчальник -ка* 'pasieka', dial. poleskie *пчъл'нык* 'miejsce, gdzie się znajduje pasieka', *пчъл'ник* 'pszczelarz' (Leks. Poleszja 353); 2. -ica: dłuż. *colnica* (dawne i dial. *pcolnica* : *pcelnica*) 'specjalne pomieszczenie na ule', gluż. *pčólnica* 'pasieka' (o zasięgu form łużyckich zob. Sorb. Sprachatlas III m. 64), czes. *včelnice* 'pasieka', sła. *včelnica* 'ts.'

Od *bъčela*.

Por. *bъčelinъ, bъčelъjъ*.

W.B.

bъči *bъčъve* dial. pld. i zach. 'duże naczynie sporządzone z drewnianych klepek, dolium'

~ czes. dial. tylko jako nazwa rzeki *Bečva* na ptn.-wsch. Morawach oraz w NM *Bečva* (wieś leżąca nad tą rzeką, Hosák — Šrámek I 56), sła. dial. *bečva* 'kadź' (Kálal);

sła. *báčva* od XVI w. (Megiser 1592) : *báčev -čve* : *bečvâ* 'dolium' (wg SSKJ *bečvâ* : *běčva, báčva* przestarz. 'ts.'). sch. *bäčva* 'ts.' (też Vuk), dial. czakaw. *böči, bëčva* (Milčetić Rad JA CXXI 101), cs. *бъчва* 'dolium', *бъчъвъ* 'dzban, cadus', bułg. *бъчва* 'dolium', dial. też *бъчева*, pld.-zach. *бъчва* 'ts.' (BER 105), maced. *бочва* 'ts.';

rus.-cs. XII w. *бъчъвъ* 'dolium'. ~

Ze słow.: węg. z XV w. *bocs* 'cadus' (Kniezsa MNSJ I 1, 95), z ros.: fiń. *putsu, putsi* 'rodzaj beczki' (forma z -u kontynuuje acc. sg. **bъču*, Kalima SLO 109).

Na gruncie kilku języków słow. powstała też stara nazwa zawodu *bъčъvařъ*: czes. przestarz. od XIII w. *bečvâr* (też dial. np. Hruška DSCh), sła. *báčvar -rja* : *bečvâr -rja*, sch. od XVII w. *bäčvâr* (też Vuk), bułg. *бъчваръ*, maced. *бочвар*.

Pożyczka germ. (przed X—XI w.) z późno-stbawarskiego **butša, *butše*, dziś baw. *die Butschen, Bütschen* 'małe naczynie z uchem i przykrywką', dawne 'rodzaj beczki, w której woziono się sól'.

Kiparsky GLG 231—2. — Rodzimość wyrazu wykazywał Iljinskij Izv. XXII 2, 210—1. Nie widać podstaw. R.L.

bъčъka 'duże naczynie sporządzone z drewnianych klepek, dolium'

~ pol. od XIV w. *beczka* 'dolium' (o zasięgu w dial. MAGP III m. 106, Małecki — Nitsch AJPP m. 87, Dejna AGK m. 446), wyjątkowe w XV w. *baczka* 'ts.', czes. od XIV w. *bečka* 'ts.' (też dial. np. Bartoš DSM, Malina Mistrice), sła. *bočka* 'ts.', dial. *bečka, bačka* 'ts.' (o zasięgu w dial. ASJ I m. 19, 27—9);

sła. *bečkâ* 'kadź', 'dolium' (wg SSKJ *bečkâ* : *běčka* przestarz. 'ts.'). sch. dial. *bäčka* 'dolium' (RSAN), cs. *бъчка* 'cadus' (Miklosich LP), bułg. dial. pld.-zach. *бъчка* 'dolium' (BER 71), maced. dial. *бочка* 'ts.';

strus. od XI w. *бъчка* : *бoчка* 'dolium', ros. *бóчка* 'ts.', ukr. *бóчка* 'ts.', brus. *бóчка* 'ts.'. ~

Ze słow.: węg. *bocska* 'cadus' notowane od XVI w. (Kniezsa MNSJ I 1, 95); z brus.: lit. *bačkâ* od XVI w. (Skardžius 36, LKŽod.).

Pożyczka germ. z tego samego źródła co *bǎči*. Suf. *-bka* w funkcji strukturalnego formantu przyswajającego wyrazy obce. R.L. — T.Sz.

bǎděti *bǎd'ǒ* 'nie spać, czuwać, *vigilare*', 'czuwać nad czymś, troszczyć się o coś'

~ stduż. XVI w. (u Jakubicy) *bžeš*, czes. *bdíti bdím* też 'być uważnym, ostrożnym', stczes. już XIV w. *bdiēti bzu bdiš*, sła. *bdiet' bdiem*;

ste. *bedēti bedím* : *bdēti bdím*, sch. od XII w. *bdjēti bdīm* (dziś literackie, w języku ludowym zasadniczo nie znane, RJAZ), scs. БѢДѢТИ БѢДѢА БѢДИШИ, bułg. literackie *бѣа бѣиу* też 'być uważnym, bacznym', maced. literackie *бѣам бѣеи*;

rus.-cs. БѢДѢТИ БѢЖОУ : БѢЖОУ, ros. *бѣтъ бѣиуъ* (dial. tylko *бѣѣиуиуи*, *бѣѣиуиуи* 'bardzo staranny, skrupulatny', SRNG: pskowskie). ~

Stąd adi. *bǎdǎnǎ* dial. pld.: ste. dial. (Biała Kraina) *bǎdnji* 'wigilijny' (:derywaty *bǎdnik* : *bǎdnjak* 'wigilia Bożego Narodzenia', SSKJ; Plet. *bǎdnik* 'ts.'), sch. *bǎdnji dǎn*, *bǎdnji vǎčē(r)* 'wigilia Bożego Narodzenia' od XVII w. (RJAZ), *bǎdnji* 'wigilijny' (RSAN, RMat.), bułg. *бѣдну вѣчеп* 'wigilia Bożego Narodzenia' (lud. *бѣдник* 'gruby pniak płonący w wieczór wigilijny; obrzędowy placek wigilijny'), maced. *бѣдник* 'wigilia Bożego Narodzenia', 'dębowe gałęzie palone w wieczór wigilijny' (MRS).

Tu najprawdopodobniej należy też *sz-bǎdǎnǎ*: stczes. wyjątkowe *zbedný*, *sbedný* 'wstrzemięzliwy, skromny, grzeczny' (Jungmann); zwykle *ne-sz-bǎd-ǎnǎ*: pol. dawne XV—XVIII w. *niezbedny* 'bezpieczny, niegodziwy, wstrętny, nienawistny, przebrzydły' (o dzisiejszym wtórnym *niezbedny* zob. Brückner SE 362—3), dial. *niezbedny* 'nieunikniony, konieczny np. o chorobie, śmierci, nieszczęściu', 'natrętny', 'sprośny', 'niemoralny, nieobyczajny' (Karłowicz SGP; kasz.-sli. *ńezbedni* 'sprośny, plugawy', *ńezbǎtni* 'swawolny, zuchwały', por. kasz. *ńezbednik* 'niegodziwiec, nikczemnik; zły duch', stpol. od XVI w. *niezbednik* 'plugawiec, sprośny człowiek'), czes. *nezbedný* 'swawolny, rozpuszczony', przestarz. 'niezłachetny, rozwiązły, rozpustny', sła. *nezbedný* 'swawolny, psotny';

bułg. dial. *нѣбѣдник* 'łajdak, hultaj' (BER 96—7).

Pierwotne znaczenie *szbǎdǎnǎ* byłoby 'bardzo czujny', a więc *nezbǎdǎnǎ* 'niedbały' > 'swawolny, rozpuszczony' (Holub — Kopečný ES 67, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 351). Inaczej ale nieprzekonująco o wyrazie czes. Prusík KZ XXXV 599, Machek ES² 398. — Stpol. *niezbedny* uważa się zwykle za pożyczkę z czeskiego (ostatnio Siatkowski SO XXIV 218—9, MS PAN 20 s. 42), co nie przekonuje ze względu na zasięg dial. i odpowiednik bułg.

Iter. *bydati bydajo* poświadczone tylko w rus.-cs. *вѣз-вѣдати-дѣю* 'rozbudzać się'.

Czasownik stanu z częstym w tego typu formacjach zredukowanym wokalizmem (zob. s. 55—6). Kontynuuje stare perfectum medii-passivi: 'czuwa' < 'zbudził się' (Kuryłowicz, ustnie).

Dokładne odpowiedniki: lit. *budėti budu* : *bundu* 'czuwać', stprus. *budē* 3 pl. 'czuwają', stind. *búdhyatē* 'budzi się; spostrzega, poznaje', awest. *buidyeiti* 'spozstrzega'. Zob. *bl'usti*, *buditi*, *bǎdrǎ*.

Trautmann BSW 33, ApSD 314, Pokorny IEW 150—2.

R.L. — T.Sz. — F.S.

bǎdla : **bǎdǎla** dial. pfn. 'grzyb, zwłaszcza niejadalny'

~ pol. dawne od XV w. *bdla* 'grzyb blaszkowaty trujący lub gorszy jadalny', w XV w. *denna bdla śmierdząca* 'grzyb *Phallus impudicus*', w XVI w.

też 'huba lekarska, Polopyrus officinalis', dial. *bǎly* pl. 'grzyby niejadalne' (okolice Ojcowa), *bedla* 'grzyb niejadalny; różne gatunki grzybów z rodzaju Russula; Gomphidius glutinosus; Lactarius rufus' (Bartnicka-Dąbkowska NG 81); dłuż. w XVII w. u Chojnana i dial. *bla* 'grzyb; mączniak, grzybek pasożytniczy', *bly* : (u Jakubicy) *bedly* pl. 'pleśniawki, białe naloty na błonie śluzowej jamy ustnej i gardła (choroba dziecienna)', głuź. *bly* pl. 'ts.' (Pfuhl w uzupełn.), czes. *bedla* 'grzyby Agaricus i Lepiota', dial. 'gatunek grzybów' (Lamprecht Opava), też *bedle* pl., *berla* (Machek ES² 50). ~

Por. wskazujące na oboczną postać *bǎdlo*: dłuż. *bedlo* n. 'grzyb, zły, niejadalny grzyb; huba drzewna', głuź. *boǎlo* 'grzyb Boletus', u Pfuha *bedlo* : *bǎdlo* 'grzyb' oznaczone jako dłuż.;

dem. z suf. *-ska*: pol. *bedlka* 'grzyb Agaricus', dawne też 'rodzaj zapalenia wewnątrz jamy ustnej' (L.), w XV w. 'grzyb (trujący)', *leśna bedlka* 'huba', w XVI w. *bedlka* : *bedka* 'grzyb blaszkowaty trujący lub gorszy jadalny; huba', dial. *bedlka* : *betka* : kasz. *beytka* o różnych grzybach jadalnych i niejadalnych (Bartnicka-Dąbkowska NG 27 i 81—2), *betki* pl. 'krosty na wargach dziecka' (Karłowicz SGP: z Kieleckiego);

z suf. *-ica*: ros. dial. pln.-zach. (pskowsko-nowogrodzkie) *блѣца* f. : *блѣц* m., zwykle pl. *блѣцы* 'grzyby; wszystkie grzyby prócz białych; gatunek grzybów' (SRNG).

Pewny odpowiednik: lit. *budė* 'gatunek grzybów; huba drzewna' (**budjā-*), *budis* 'gatunek grzybów', *budžlė* 'gatunek grzyba trującego, Pfefferling'.

Matzenauer LF VII 6, Buga RFV LXVII 233—4, Berneker SEW I 106, Trautmann BSW 39, Brückner SE 19, Vasmer REW I 93—4, Fraenkel LEW 61—2, Merkulova Etimologija 1964, 96—7. R.L. — W.B.

бǎdnoŭti *bǎdno* 'stać się czujnym, ocknąć się, obudzić się'

~ czes. dial. hanackie *pro-bednót* 'obudzić się' (Machek ES² 49);

scs. *вѣз-вѣнати* -*вѣнѣ* 'przebudzić się, obudzić się' (Supr.), cs. *вѣз-вѣнати* -*нѣ*, 3 sg. aor. *вѣзвѣдѣ*, part. praet. act. *вѣзвѣдѣ* 'ts.', też *вѣзвѣнати* сѣ 'ts.'; strus. *вѣз-вѣ(ѣ)ноути* : *воз-вѣоути* -*вѣоу* 'obudzić się', *вѣзвѣоути* сѣ 'ts.'. ~

Por. cs. wtórne imperfectivum ze wzdłużonym wokalizmem *вѣз-вѣдати* (Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 350).

Do *bǎdēti*, o budowie zob. s. 44—5. Utworzone na podstawie aorystu typu stind. *budhá-*, gr. *πυθέ-* (Meillet SC 231), gr. *πυθάνομαι* 'dowiadawać się; wiedzieć, słyszeć o czymś'. Por. lit. *būsti* *bundū* 'przebudzić się, ocknąć się'.

Meillet Ét. 45—6, SC 195, 203, Trautmann BSW 33, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 5, 350. W.B. — F.S.

бǎdríti *bǎdrjo* dial. pld. i wsch. 'orzeźwiać, dodawać odwagi, zachęcać'

~ sch. *bǎdríti* *bǎdrim* 'dodawać odwagi, zachęcać do czegoś' (RSAN), dial. z Istrii *badríti* 'czuwać, nie spać' (RJAZ);

strus. XV w. *бодрити* (Srezn.), ros. *бодрѣть* *бодрѣо* *бодрѣиу* 'orzeźwiać, ożywiać, krzepić; dodawać otuchy', 'popędzać, poganiać' (stąd słu. książkowe *bodríti* -*rim* 'zachęcać, pobudzać', sch. książkowe *bǎdríti* *bǎdrim* 'dodawać odwagi, zachęcać do czegoś; krzepić, podtrzymywać na duchu, ośmielać', bułg. liter. *ободря*, maced. liter. *бодрам* *бодриу* 'ts. '), dial. *бодрѣть* -*рѣо* -*рѣиу* : *бǎдрѣть* -*рѣо* -*рѣиу* 'iśé miarowym krokiem', 'być dumnym, pysznić się', 'stroić się, elegantować się', *бодрѣть* сѣ m. in. 'swawolić; skakać, zbytkować' (SRNG), ukr. prowine. *бодрѣти* *бодрѣо* *бǎдрѣиу* 'dodawać sobie otuchy (siły), pokrzepiać się'. ~

Od *bzdrz*, o budowie zob. 57.

Sadnik — Aitzetmüller VWSS 352.

R.L.

bzdrz dial. pld. i wsch. 'czujny', 'rzeński, dziarski, żywy'

~ sch. *bădar bădra* : *bădar* 'czuwający, czujny; dziarski' (już w XIII w. sch.-cs. *bădrě* 'ts.'), ludowe u Vuka np. o koniu: *bădar konj* 'zwawy, alacer', dial. wg RSAN też 'wrażliwy, czuły', scs. **бѣдръ** 'czujny, dziarski, zwawy, żywy';

strus. **бѣдрин** : **бодрын** 'czuwający, nie śpiący, czujny', 'gorliwy, gotów do czegoś', 'pełen sił, wytrwały, wytrzymały, śmiały' (Slov. DRJ), ros. *бодрый* (*бодр бодра бодро*) 'rzeński; rzeźwy, pełen sił, energii, żywy', przestarz. 'śmiały, odważny', dial. *бодрый, бодер* (*бодѣр, бодр*) *бодра* (*бодра*) 'mężny; śmiały', 'krzepki', 'mocny, silny, o odzieży', 'wesoły, rzeński', 'dumny, pyszny' (SRNG), ukr. prowinc. *бодруй* 'rzeński, pełen sił, żywy' (Żel., Hrinč. z Kotlarewskiego), dawne XV—XVII w. *бодрый* 'czujny, zwawy, rączy; nie śpiący' (Тумченко), brus. *бодзѣры* = ros. *бодрый* (BRS). ~

Z ros.: czes. *bodry* 'dobroduszny, dobrośliwy', co do znaczenia zob. np. Machek ES² 59, sła. *bodry* 'wesoły, bystry, żywy, ruchliwy', sła. wg SSKJ przestarz. *bóder -dra* 'zwawy, wesoły, żywy', sch. *bōdar, bōdar* 'silny, odważny; pełen świeżości, zwawy, żywy, ruchliwy', 'czujny', bułg. *бодѣр* 'rzeński, zwawy, pełen życia; czujny', maced. *бодар, бодер* 'ts.'

Z suf. -jъ: scs. Supr. **бѣдрѣ** 'rzeński, pełen sił, żywy', rus.-cs. **бѣдрин** : **бѣдрин** : **бѣдрин** 'ts.'

Do *bzdyti*, z suf. -rъ.

Dokładne odpowiedniki: stlit. *budras* : wtórne *budrūs* (temat na -u-) 'czujny, dobrze słyszający' (uwaga prof. J. Safarewicza), awest. *zaēni-budra* 'gorliwie czuwający'.

Berneker SEW I 105—6, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 352, Moszyński PZJP 89.

R.L. — T.Sz. — F.S.

bzdyła zob. **bzdyła**

bzdyńa zob. **bzdyń'a**

bzdyńo dial. zach. i sła. 'naczynie drewniane, beczka'

~ dłuż. *beno* 'żołądek, brzuch (bydła)', *benko* dem. 'niski, pękaty garnek', czes. dial. laskie *bedno* 'ceber, skrzynia, pudło' (Horečka Frenštát), moraw. 'naczynia wyrabiane przez bednarza' (Bartoš DSM), sła. dial. *bedno* 'dno' (Kálal);

sła. dial. *bednō* 'kadź, beczka' (Plet.). ~

Do *bzdyńa* : *bzdyńa*. — Wg Trubačeva ESSJ 42, Serbo-łużickiej lingwistycznej sbornik, 1963, 160—1 dłuż. *beno* kontynuuje psł. dial. *bzdno* z ie. *bhudhno-*, por. stind. *budhnāh* m. 'dno', łac. *fundus* 'dno, podstawa'. Mało prawdopodobne przede wszystkim ze względu na trudności semantyczne. Podane odpowiedniki słow. i dłuż. *benko* 'niski pękaty garnek' wyraźnie wskazują na związek z *bzdyńa*. Znaczenie 'brzuch, żołądek' nieraz kojarzy się z 'beczka, naczynie pękate' (zob. np. Meyer-Lübke REW s. v. *buttis*). Por. *dzno*.

W.B. — F.S.

bzdyńz zob. **bzdyń'a**

bzdyń'a, bzdyńa pin. : **bzdyń'z** *bzdyń'a, bzdyńz* *bzdyńa* pld. 'wydrażony pień używany np. jako beczka, drewniane naczynie'

bzdyń'a: ~ pol. rzadkie *bednia* 'drewniany kubeł, dzieża; beczka z zamyka-

nym wiekiem' (SJP PAN, SW, też dial. wsch., Karłowicz SGP), dial. też rusycyzm: *bodnia* 'zamykany kubel; naczynie z klepek do kiszenia kapusty' (Karłowicz SGP: Mazowsze, Chełmińskie, Tykocin), 'beczka' (MAGP III cz. II 26: Włodawa), sła. dial. *bedña* 'skrzynia; skopiec' (Kálal);

ros. dial. *bōdnja* : *bōdnja* 'rodzaj beczułki z zamykanym wiekiem; cebrzyk' (Dal, SRNG), ukr. *bōdnja bōdni* od XVI w. 'beczka, kadź', dial. 'duża zamykana beczka, kadź' (Żel.), 'rodzaj skrzyni wydłubanej w drzewie; beczka z wiekiem do przechowywania mąki' (Slav. Leks. 10), 'rodzaj ulla z zamykanym daszkiem' (Hrinčenko), *bōdn'a* : *bōn'n'a* 'naczynie drewniane do przenoszenia owczego mleka; baryłka' (Slav. Leks. 89), poleskie *bōdn'a* 'rodzaj beczułki z wiekiem na odzież' (Leks. Poleszja 79), lem. *bodeńka* : *bodeńka* : *budyńka* 'naczynie do robienia masła' (Stieber AJŁemk. m. 56). ~

bōdōn'a : ~ czes. *bedna* 'skrzynia' (też dial. Siatkowski Kudowa II 68), sła. *debna* (z metatezą) 'ts.', dial. *bodna* 'flaszka, butelka; skrzynia' (Kálal);

brus. dial. *bōnda* 'beczka, kadź' (Nosovič). ~

bōdōn'ь : ~ sła. dial. *bedēnj -dnjā* : *bēdenj -dnja* 'drewniane naczynie, cebrzyk, beczka, kadź; wydrążony pień, np. służący jako ul; źródło ujęte w wydrążony pień; Baumschiff bei der Schiffmühle' (co do ostatniego znaczenia zob. Meringer IF XVI 156), sch. *bādanj -dnja* 'kadź' (od XIII w.), 'wydrążony pień, przez który cieknie woda obracająca koło młyńskie', dial. kajkaw. *bedēnj* 'kadź, ceber', bułg. dial. *bōdžu* m. 'wielka beczka' (Stojkov Banat). ~ *bōdōn'ь* : ~ sła. dial. *bedēn -dnā* 'drewniane naczynie, cebrzyk, beczka, kadź' (Plet.), sch. dial. *bādan -dna* 'ceber, kadź; wydrążony pień, przez który cieknie woda obracająca koło młyńskie' (RSAN), bułg. dial. *bōdžen* : *bōdžen* m. 'beczka', *bōdné* : *bōdné* 'ts.' (Gerov Dop., BER I 97). ~

Z pld.słow.: węg. *bōdōn* od XV w. 'beczka; wydrążony pień, używany np. jako zbiornik wody czy jako czótno' (Kniezsa MNSJ I 1, 106—7, p. też RS XXIX 387—8).

Por. czes. *bedniti -nīm* 'objiść drzewem, szalować', *bedniti sud* 'zabijać beczkę', sła. *debniť -nīm* 'objiść, obkładać, umacniać coś deskami, szalować', dial. *bedniť* 'dawać dno' (Kálal).

Wędrowną pożyczką germ.: stwniem. *budin*, *butin*, śrwniem. *büte(n)*, niem. *Bütte*, *Butte* 'kadź, beczka, faska', ags. *byden* 'beczka; niecka' (germ. **budin*-z łac. lud. *butina* < gr. βυτίνη λάγυρος ἢ ἀμύς Hes., dalsza etymologia, jak nieraz u nazw naczyń, niejasna).

Późniejsza pożyczka wędrowną z śrwniem. *bütencere* (**butināri*) 'rzemieślnik wyrabiający beczki, doliarius': pol. od XV w. *bednarz -rza* (też dial. np. kasz. *bednár -nařa*), głuź. *bětnar*, czes. od XIV w. *bednár -ře* (też dial. np. Siatkowski Kudowa I 112), sła. dial. wsch. *bednar* (Kálal, Buffa Dlhá Lúka); sła. dial. *bednár -rja* : *bednjár -rja*; ukr. dial. *bōdnarь -ря*, dawne XVIII w. *боднарь* (Тымчєнко);

z metatezą: sła. *debnár*; ros. *bōdnárь* *bōdnarья*, ukr. *bōdnar -ря* od XVII w. (Тымчєнко), brus. *bōdnar*.

Berneker SEW I 106, Meringer IF XVI 151—9, Stender-Petersen SGL 286—9, Kiparsky GLG 232—3, Vasmer REW I 100, Trubačev Remeslen-naja terminologija 301—2, Frisk GEW I 278. — Pjinskij Izv. XXIII 205—6 próbował nie przekonująco wykazać rodzimość wyrazu. — O połab. *badān* m. 'kadź, dzieża' z śrdniem. *boden*, *bodden* 'ts.' p. Lehr-Splawiński — Polański SE I 24.

R.L. — W.B. — F.S.

бѣднѣн'ь zob. бѣднѣн'я

bъgati *bъgajъ* wsch. 'giąć, zginać', iter. **bygati** *bygajъ*

~ ros. dial. pld., zach. *бгати* 'giąć, zginać; miąć, miętosić', *бгаться* 'przeciskać się', ukr. *бгати бгати бгати* 'gnieść, miąć; giąć, zginać, marszczyć; wciskać w coś; robić z ciasta np. pierogi', dial. 'wieć gniazdo; podginać, podwijać' (SUM), brus. dial. *бгати бгати* 'pchać, wpychać, wciskać', *бгатица* 'pchać się, przeciskać się', *бгатиць* 'wcisnąć, wperchnąć' (Nosovič). ~

Iter. **bygati**: ~ ros. dial. pln., wsch. *быгати*, zwykle *обыгати* 'owijać; ciepło ubierać, opatulać; okrywać, np. kocem'. ~

Stąd deverbativa: ros. dial. *обыга, обыжка, обыгало* 'wierzchnie okrycie; ciepła odzież, kozuch' (Dal).

Zapewne z pierwotnego **bhug(h)*-, por. stind. *bhujati* 'gnie, zgina', *bhugná-* 'zgięty', goc. *biugan*, niem. *biegen* 'giąć, zginać' (ie. **bheugh-*), lit. *būgti* (< **bhūg(h)*-) *būgtu* 'przestraszyć się, zleknać się'. Od ie. pierwiastka *bheug-*: *bheugh-* 'giąć, zginać' (Pokorny IEW 152—3). — Niektórzy dopatrują się przestawki z pierwotnego *gъb-*, zob. *gъbъti*.

Pijnskij RFV LXII 253—9, Trautmann BSW 39, Vasmer REW I 66 i 157, Machek Sl XXIII 65, Rudnyčkyj ED 93—4. W.B.

bъchati *bъchajъ* 'powodować hałas, padać z hałasem, uderzać', może też 'nabrzmiewać, puchnąć', perf. **bъchnuti** *bъchno*

~ pol. dial. mpol. *bechać* 'łać jak z cebra, o deszczu' (Kucala PSM 37, Kupiszewski PJ PAN 57, s. 35), czes. dial. laskie *bechat* 'trzaskać, strzelać' (Horečka Frenštát);

sch. dawne od XVI w. *bahati -hām* 'wydawać szmer, hałas, tupać nogami' (RJAZ), dial. czakaw. *bōhāt* 'wydawać dużo bez potrzeby, trwonić' (Skok ER I 91: Hwar);

ukr. *бѣхати -хати -хати* 'ciężko padać; silnie bić, uderzać', brus. dial. *бѣхати* 'pluskać, łać wodę', 'chciwie jeść' (Šaternik Červ.), poleskie *бѣхати* 'bić w bęben' (Leks. Poleszja 80). ~

Perf. **bъchnuti**: ~ pol. dial. *bechnąć* 'walnąć, rzucić' (Karłowicz SGP: Beskidy, MAGP III cz. II 115: Rzeszów), czes. dial. moraw. *bechnūt* 'rzucić; spaść' (Kott Dod. DSM), laskie *bechnut* 'szturchnąć, uderzyć w plecy' (Bar-toś DSM), 'uderzyć' (Horečka Frenštát);

sl. *nabáhniti -nim* 'przypadkowo natknąć się, trafić', sch. od XVII w. *báhnuti báhnēm*: *bánuti bānēm*: *báknuti -nēm* 'zjawić się nagle, wpaść gdzieś', dawne i dial. (np. *bānut -nem* Elezović Kos.-Met.) 'uderzyć; tupnąć, tętnić' (RJAZ), *bánuti* też 'niespodziewanie natknąć się; nagle, niespodziewanie odejść, uciec' (RSAN);

ukr. *бѣхнути -ну -неи* 'ciężko upaść; silnie uderzyć'. ~

Por. czes. dial. moraw. *bechnāt* 'nabrzmiewać, pęcznieć' (Machek ES 29).

Dźwkn., ta sama rodzina co *buchati* (por. *brskati*: *brukati*, *brzгati*: *bruzgati*), zob. także *bachati*. Por. interi. na oznaczenie odgłosu upadku, wystrzału: czes. dial. *bech!* (Horečka Frenštát), sch. *bāh!* (RSAN), ukr. *бex!* Najbliższe odpowiedniki: śrwniem. *buchen*, *puchen*, *bochen* 'stuknąć, pukać': *buc* 'uderzenie, stuk'. Nieregularności głosowe tłumaczą się dźwkn. charakterem wyrazu.

Berneker SEW I 107, Liewehr Sl V 210—3, Skok ER I 91—2, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 79—81. R.L. — W.B. — F.S.

bъchnuti zob. **bъchati**

bъchъ 1. *bъcha* pld. 'łoskot, hałas, wrzawa, strepitus'

~ sch. przestarz. *bāh* m. 'wrzask, hałas, wrzawa' (od XVI w.), dial. 'za-

powieź czegoś', przestarz. *udariti u bah* 'zaprzeczyć, wyprzeć się' (Vuk: z Dubrownika), stsch. już w XIV w. *u bъhъ udrity* 'zaprzeczy' (RJAZ), bułg. dial. od XVII w. *бъх* 'ukrywanie prawdy', *хъщуам (чъна) бъх* 'skrywać, kłamać; odmawiać, zapierać się'. ~

Tu też sch. dawne XVI—XVII w. *bah* 'człowiek pyszny, hardy, homo superbus' (zob. Skok ER I 91, por. *buchati*: pol. dial. kasz. *bucha* 'pycha, duma').

Denominalny czasownik: sch. dial. *bâšiti* 'zaprzeczać, zapierać się' (Vuk, RŠAN), *zapšiti* 'zaprzeczyć' (Skok l. c.), bułg. dial. *бъша -иши* 'kłamać, zaprzeczać, odmawiać; kryć' (BER I 105), *бъше се* 'kryję się' (BDial. I 71: Strandža).

Od *bъchati*, o budowie zob. 58—9.

R.L. — W.B. — F.S.

бъchъ 2. : бъšъ : бъchъma : бъchъmъ : бъšъjo adv. pld. 'całkiem, zupełnie, w ogóle, zgoła, omnino, prorsus'

bъchъ: ~ sch. dial. *bâh* 'całkiem, zupełnie', w zdaniu zaprzeczonym 'w żaden sposób, wcale nie', stsch. на *бъхъ* 'zupełnie, całkiem' XIV w., od XIV w. *u bah* 'ts.', *ni u bъhъ* 'w żaden sposób', dial. *ubah* 'bezustannie, ciągle', *izûbaha* 'niespodziewanie, znienacka'. ~

Z pld.słow.: rus.-cs *бъхъ* 'całkiem, zupełnie, omnino'.

bъšъ: ~ sle. *bâš* 'właśnie, akurat', sch. od XVI w. *bâš* 'właśnie, akurat, właściwie, prorsus, plane', 'w sam raz; rzeczywiście, faktycznie; zupełnie, całkiem', 'choćby', dial. wsch. *beš* (Belić SDZ I 68). ~

Jako interi.: sch. *bâš!* wyrażające różne uczucia: aprobatę, zdziwienie, niedowierzanie, odrzucanie' (RŠAN).

bъchъma: ~ scs. *бъхъma* 'całkiem, zupełnie', stąd rus.-cs. *бъхъma : бъхъma : бехъma : бохъma* (o postaciach z -ъ- zob. Sobolevskij RFV LXIV 116). ~

bъchъmъ: ~ scs. *бъхъmъ* 'zupełnie, całkiem' (Supr.), stąd rus.-cs. *бъхъmъ 'ts.'* ~ *bъšъjo*: ~ scs. *бъшъmъ* 'całkiem, zupełnie' (Supr.), stąd rus.-cs. *бъшъmъ : бшъmъ : бошъmъ 'ts.'* (zob. Sobolevskij RFV LXIV 116). ~

Mało prawdopodobna przynależność do tej rodziny ros. *бушь*, dial. też *бешъ* (SRNG) partykuła wzmacniająca 'tam, też' (por. Vasmer REW I 89).

Od subst. *bъchъ*, o poszczególnych typach adverbialnych zob. Vaillant GC II 2, 690—6.

Identyczne znaczenie 'całkiem, zupełnie' wykazuje też należące do tej samej rodziny szwedz. dial. *bus*.

Berneker SEW I 107, Sadnik — Aitzetmüller HAT 219, Skok ER I 91—2.

R.L. — W.B. — F.S.

бъchъma, бъchъmъ zob. **бъchъ 2**

бъchъtati *bъchъtajo* : *bъchъt'jo* intensivum do *bъchati*

~ pol. *bechtac -tam* 'judzić, jątrzyć, podburzać' (też dial. np. Szymczak Domaniewek, Lorentz PW: *bъчъac : бъчъac -tjom*), w XVII w. *bektač* 'ts.' (L.), częściej (od XVI w.) *podbechtac -tam* 'podburzyć, podjudzić', u Knapkiego *nabektač* 'namówić';

sle. *bêhtati se -tam se* 'bawić się, igrać; trudzić się, męczyć się', sch. od XVI w. *bâhtati bâhčēm : bâščēm : baktati bākčēm* 'trzaskać, stukać; tupać nogami, isć ciężko; parskać, sapać', *bâhtati se : baktati se* 'mozolić się, trudzić się, męczyć się', bułg. *бъхъma -meu* 'bić, uderzać, grzmocić' (też dial. BER I 105), *бъхъma ce* 'harować, męczyć się', dial. *бъхъmam* 'bić, uderzać';

ukr. *nid-b̂exmamu -maio* 'podburzyć, podjudzić' (Żel.). ~

Por. z suf. *-̂ti*: sch. dial. *b̂aĥteti -t̂im* 'zastraszać, ofukiwać' (RSAN); dial. poleskie *boxom̂em* 'walić, grzmocić' (Leks. Polesja 80).

Dewerbalne nomina: sch. od XVII w. *b̂aĥat* 'pyszny, hardy, zarozumiały, butny', *b̂aĥat b̂aĥta* od XVI w. : *b̂aĥata, b̂aĥat* : *b̂at* : *b̂akat* m. 'tętent, tupot, odgłos kroków', 'bicie serca';

stąd verba: sch. *b̂aĥatati se -t̂am se* 'pysznić się, nadymać się, przechwalać się', bułg. dial. *b̂axm̂ot̂ia -muu* 'bić, grzmocić' (Gerov Dop.).

Intensivum do *b̂oĥati*, o budowie zob. s. 52—3.

R.L. — W.B.

br̂yca 'odmiana dzikiego prosa'

~ stpol. XV w. wyjątkowe *br̂zyca* 'gatunek prosa, *Setaria glauca*';

sch. dial. wsch. *brica* 'odmiana jarej pszenicy, *Triticum vulgare aestivum*' (RSAN), *barika* '*Setaria glauca, Setaria viridis*' (Simonović Bot. reč. 435—6), bułg. dial. *br̂yca* 'odmiana jarej pszenicy', też NM *Br̂uyama, Br̂uyume* (BER I 79);

ros. dial. *br̂yca* : *br̂yca* '*Panicum crus-galli; Setaria glauca, Setaria viridis*', też nazwy innych chwastów, np. 'wyczyniec, *Alopecurus*; sporysz' (Vasmer REW I 124, SRNG), ukr. dial. od XVII w. *br̂yca* '*Setaria glauca*' (Hrinčenko, Tymčenko). ~

Por. maced. dial. *br̂pnyca* 'proso', zapewne postać wykolejona z pierwotnego **br̂ynica, *bernica* (BER I, 49).

Denominativum do *b̂ar̂o* z suf. *-ica*, o budowie zob. s. 98—9. Por. z bliskim suf. *-ik̂o* stpol. *br̂zyk* '*Setaria glauca*'.

Georgiev VBE 27.

W.B.

br̂ẑ *b̂ra* 'gatunek prosa, *Setaria italica*'

~ pol. od XV w. *ber bru* : *beru* 'gatunek prosa, *Setaria italica*' (też dial.), w XVI w. też 'proso zwyczajne, *Panicum miliaceum*; nawrot lekarski, *Lithospermum officinale*', dłuż. *ber bera* : *beru* (dial. dawne *bor -ra*) '*Setaria italica*', głuż. *bor -ra* '*Setaria*', czes. *b̂er b̂eru* '*Setaria*' (od Presla, u Machka *ber bru*), stczes. od XIII w. *ber bra* : *bru* '*Panicum*', sła. *bar* '*Setaria*' (Machek ČSR 294 za Novackým);

słę. *b̂ar -ra* '*Setaria italica*', sch. dial. od XVII w. *b̂ar -ra* '*Setaria italica, Setaria glauca* i *Setaria viridis*';

strus. XIII w. *sopt̂* '*Panicum*', ros. dial. *bôp* '*Setaria italica; Panicum miliaceum; prosownica, Miliun effusum*', *dukûi bôp* 'chwastnica, *Panicum crus-galli*' (SRNG), ukr. dial. *bôp bôpy* '*Setaria italica, Setaria glauca, Setaria viridis*' (Hrinčenko, Makowiecki Sł. bot. 343, Slav. Leks. 89), brus. dial. *bôp bôpy* 'roślina o ziarnach podobnych do prosa' (MSDM 152). ~

Ze słow. węg. *bor* '*Panicum, Setaria*' (Kniezsa MNSJ I 1, 99—100).

Jedna z najstarszych i najważniejszych pierwotnych roślin zbożowych. W związku z wychodzeniem z uprawy zmiana znaczenia w kierunku nazw chwastów (J. Lubowicz, Nazwy zbóż w językach słowiańskich, zob. RS X 229—30, o zasięgu uprawy K. Moszyński KLS² I 224—5). — Brak dokładnych odpowiedników ie. Kontynuuje zapewne ie. **bĥor-* do pierwiastka **bher-* 'być ostrym', por. *bor̂o* 1., *borna, br̂t̂o, br̂k̂o*. Roślina byłaby nazwana od długich ości w kłosie. — Nie wykluczony związek z ie. **bhar-es-*: łac. *far farris* 'gatunek zboża, orkisz', stisl. *barr* m. 'jęczmień, ziarno', goc. *bariz-eins* 'jęczmienny'.

Berneker SEW I 110, Schrader RIA I 504—5, Brückner SE 21, Pokorny IEW 108, Walde — Hofmann I 455—6.

Por. *br̂yca*.

R.L. — W.B.

бъšъ, бъšъjъ zob. бъchъ 2**бъшъ** *bata* : **бъty** *batsve* pld. i wsch. 'łodyga, źdźbło, nać rośliny'*bъto*: ~ sle. *bět -tā* : *-ta* 'trzon grzyba', sch. dial. *bät bāta* 'łodyga; główna gałąź drzewa' (RSAN);ros. dial. *бom -ma* 'nać buraków, ziemniaków, marchwi, rzepy; łodyga cebuli, zielone części cebuli' (SRNG, SRSO, Slovarъ Urala). ~*бъty*: ~ sle. *bětva -tve* : *bêtev -tve* 'łodyga, na której wyrasta kwiat, źdźbło', sch. dial. zach. *bätva* 'łodyga, z której wyrasta kwiat, łodyga rośliny' (RSAN), RJAZ ze Stulicia 'szypułka, pediculus', na większy pierwotnie zasięg wrazu wskazuje NM *Batva* z Serbii (Skok ER I 123);ros. *бomá -sú* 'łodyga i liście roślin okopowych, nać', dial. *бomá* : *бómsa* 'ts.; burak; brukiew; rodzaj zupy z naci buraczanej', *бómosъ* : *бomóвъ* 'nać' (SRNG), ukr. u Żel. *бómsa* 'burak ćwikłowy, Beta cicla; Beta vulgaris', dial. bojkow. *бomá* 'liście ogórków' (Slav. Leks. 90), brus. dial. *бomá -sú* 'nać roślin okopowych; burak ćwikłowy, Beta cicla', coll. *бomóвъe* 'nać roślin ogrodowych' (Nosovič). ~Por. sle. *bêtvo* 'źdźbło, łodyga', sch. dial. zach. *bätvo* : *bätvo* 'ts.'; ros. dial. *бomó -sá* : *бómeso* 'nać ziemniaczana' (SRNG);rozszerzone suf. *-ina*: ros. dial. *бomáina* 'nać buraków i ziemniaków' (SRNG), ukr. *бomáina* 'nać roślin okopowych', od XVII w. 'nać buraków', XVIII w. 'potrawa z kiszzonej naci buraków', brus. *бomáina* 'nać buraczana' (Nosovič), z brus. czy też ukr. pol. *boówina*, *botwina* 'młoda nać buraków ćwikłowych i potrawa z niej; odmiana buraka, Beta vulgaris cicla' notowane od XVIII w. (Brückner SE 33).Najprawdopodobniej do *byti* w pierwotnym znaczeniu 'rósć, dojrzewać', rozwój znaczenia jak w *bylъ* 'roślina, ziele, trawa'. Najbliższy odpowiednik ie.: gr. *φυτόν* 'roślina, szczep, pęd'. Na gruncie wsch.słow. widać zmieszanie z *botěti*, *botvěti*, por. stpol. XVI w. *botwina* 'rzecz zbutwiała, próchno'.Osten-Sacken AslPh XXXIV 555—9, Brückner SE 33, Vasmer REW I 112, Aitzetmüller ZslPh XXII 363 nn., Sadnik — Aitzetmüller VWSS 2, 71—2, Šanskij ES I 2, 178, Skok ER I 123. R.L. — W.B.**бъty zob. бъшъ****бъвенъ** 'ten, który był, były'Na tę postać part. praet. pass. wskazuje scs. z Supr. i cs. od XII w. *збъвение* 'zapomnienie, oblivio' (SJS) : *збъвєнъ*, rus.-cs. *збoвъннѣи* 'zapomniany' XVI w., *збъвєннє*, *збoвєннє*, *збвєннє* 'zapomnienie' już w XI w. (Srezn.), stąd ros. przestarz. *збвєннє* 'ts.' (Šanskij — Ivanov — Šanskaja KES 112), *збoвєннѣи* 'zapomniany', *незabвєннѣи* 'niezapomniany, pamiętny; nieodżałowany' (z ros. bułg. arch. *збвєннє* 'zapomnienie, niepamięć', *незabвєн* 'niezapomniany', RBKE).Partic. praet. pass. od *byti* : *za-byti* 'zapomnieć'.Meillet Ét. 47, 388, Trautmann BSW 40—1, Berneker SEW I 115 (porównuje stopień wokalizmu z stind. *bhúvat*, gr. *εφύην*, łac. *fuam*, lit. *būvo*), Vaillant GC III 116, MVS I 236, Vasmer REW I 435, Pokorny IEW 149—50.Por. *bytъ*.T.Sz. — F.S.**бъzati** *bъzajъ*, **бъzěti** (**бъziti**) *bъžъ* : *byzati* *byzajъ*, *byzěti* (**byziti**) *byžъ* 'o dźwięku wydawanym przez lecące owady, bzykać; biegać z bólu spowodowanego ukąszeniem gżów, gzić się, o bydle'

bżati: ~ sł. *bezati bezam* 'gzić się, o bydle', *bezāti -zām* 'szturchać; drażnić', *ogenj bezāti* 'grzebać w ogniu', sch. *bázati bázām* 'wałęsać się chodząc bez celu' (RSAN, RMat.; RJAZ: dial. z Liki i Serbii). ~

Por. bułg. *bżzvam* 'pobudzać, dawać bodźca', *bżzna ce* 'obraził się, poczuł się dotkniętym' (BER I 98).

bżżęti (bżżiti): ~ pol. dial. kasz. *bżżec* 'kłuć, żądlić, o gzach' (Lorentz PW), czes. rzadkie *bżżiti bżżim* 'brzęczeć, bzykać', sła. dial. *nabżiti sa* 'rozswawolić się' (Kálal). ~

Por. deverbale substantiva: 1. sch. *zólja* 'osa' (< **bżżol'a*);

2. bułg. dial. *bżżún* 'szerszeń', *bżżun* 'chrząszcz majowy' (BDial. II 134), *bżżún* 'chrząszcz w ogóle' (BDial. II 315).

bżżati: ~ dłuż. *bżżas -zam* 'brzęczeć, świszcząć; gzić się, o bydle';

ros. dial. *bżżatъ -zaw* 'gzić się, o bydle' (SRNG), ukr. dial. *búdzamni, búdzamnia* -*dzawnia* 'ts.', 'miotać się, rzucać się na wszystkie strony, o ludziach' (Żel., Hrinčenko). ~

bżżęti (bżżiti): ~ ros. dial. *bżżéть -zjú -zjúu* 'płakać, głośno krzyczeć, kapryśnić, o dzieciach; okazywać surowość, być surowym' (SRNG, Vasmer REW I 158), *bżżítъся -zjúu* 'złościć się, gniewać się' (SRNG). ~

Por. 1. ros. dial. *bżżovátъ -zjú* 'gzić się, o bydle' (Dal, SRNG);

2. deverbale substantiva: ros. dial. *bżżý* pl. 'czas upałów, kiedy było się gzi; gżenie się' (SRNG), ukr. *búdzень* 'miesiąc czerwiec lub lipiec' (Holyńska-Baranowa PJ PAN 51, s. 54).

Dźwięk. Por. interi. na wyrażenie dźwięku wydawanego przez lecące owady, zwłaszcza przez lecące gzy: pol. *bż!* *bżż!*, dłuż. *bżż!* *bż!*, czes. *bż!* *bżż!*, sła. *bżż!* *bżż!*, sle. *bż!* *bżż!*, bułg. *bż!* *bż!*, ros. dial. *bżż-bżż!* *bżż!*. Tego samego typu: lit. *bż!* na oznaczenie brzęczenia owadów, gżenia się bydła, *bżżoti*, *bżżioti* 'gzić się', lot. *bż!* naśladowanie brzęczenia gżów, przez co pobudza się bydło do gżenia się, *bżżót*, *bżżét*, *bżżát* 'gzić się, o bydle', stwniem. *bżżón*, niem. dial. *bisen* 'latać dookoła jak bydło kęsane przez gzy, gzić się'.

Berneker SEW I 111—2, Fraenkel LEW 45, Vasmer REW I 158.

Por. *bżżikati* : *bżżykati* : *bżżukati*.

R.L. — T.Sz. — F.S.

bżżdovina zob. **bżżina**

bżżdovъ zob. **bżżovъ**

bżżdъ zob. **bżżъ**

bżżęti zob. **bżżati**

bżżgovina zob. **bżżina**

bżżgovъ zob. **bżżovъ**

bżżgъ zob. **bżżъ**

bżżikati bżżikajō, bżżykati bżżykajō, bżżyčati bżżyčō : **bżżukati bżżukajō, bżżučati bżżučō** = *bżżati*

bżżikati: ~ pol. dawne XVIII w. *bżżikac* 'brzęczeć, o owadzie' (: *bżżiknō* 'za-brzęczeć'), *proch zmokty na panewoce bżżikac* (L.) o odgłosie wolno palącego się prochu, dial. z okolic Przemyśla *krōwa bżżikowala*, tucholskie *bżżikac* 'nucić małym dzieciom; też o odgłosie wiatru' (Nitsch WP III 172), kasz. *bżżikac -kajō* 'nucić dzieciom do snu' (Lorentz PW), czes. *bżżikati -kām* 'brzęczeć, o owadach', 'gzić się, płoszyć się, o bydle' (także dial. np. Bartoš DSM, Hruška DSCh), hanackie też 'strzykać, tryskać' (co do znaczenia p. Ma-

chek ES² 79), sła. *bzikat'* -kam 'szybko latać, o owadach', 'szybko biegać, gzić się, o bydle';

sł. *bzikati* -kam : -*čem* 'strzykać ciecżą, tryskać', 'brzęczeć, np. o komarach', u Plet. 'gzić się, o bydle', bułg. *бзѣкам* : *бзѣкам* 'dotykać, trącać, łapać' (Gerov), maced. *бзѣка* 'drażnić, zaczepiać'. ~

Dewerbalne subst.: pol. *bzik* -ka 'lekki obłąd, mania, dziwactwo' (też dial. np. Tomaszewski GŁ, Olesch Sankt Annaberg), 'dziwak, oryginał', dial. kasz. 'giez' (AJK II cz. II 131), czes. *bzik* -ku 'splasenosť' (Přir. slov.), stczes. XIV w. NO *Bzik*, sła. poet. *bzik* -ku 'szybka ucieczka' (SSJ), z pol.: ros. potoczne *бзѣк* -ка 'dziwactwo', brus. *бзѣк* 'ts.'

bzykati: ~ pol. prowinc. pñn.-wsch. *bzykać* -kam 'brzęczeć, o owadach' (wprowadzone do języka liter. przez Mickiewicza);

ros. dial. *бзѣкати*, *бзѣкаться* 'gzić się, o bydle', *бзѣкати* : *бзѣкати* -*каю* -*каемъ* 'ts.' (Dal, SRNG), brus. *бзѣкаць* -*каю* -*каем* 'brzęczeć, o owadach'. ~

Dewerbalne subst.: pol. prowinc. *bzyk* 'brzęczenie'; ros. dial. *бзѣк* -ка 'gżenie się bydła', 'giez', 'dziwactwo, bzik' (Dal, SRNG), ukr. dial. *бзѣк* 'giez' (Żel.), brus. *бзѣк* 'brzęczenie'.

bzyčati: ~ pol. *bzyceć* 'brzęczeć, o owadach', czes. *bzičeti* -*čím* 'brzęczeć, bzykać' (Jungmann);

ukr. dial. *бзѣчати* -*чѣ* -*чѣм* 'brzęczeć, bzykać, o owadach' (Hrinčenko). ~

Por. ros. dial. *бзѣчѣться* 'gzić się, o bydle' (SRNG).

bzŭkati: ~ pol. dial. *bzŭkać* 'śpiewać dziecku do snu' (Tomaszewski GŁ), sła. *bzŭkat'* -*kám* 'brzęczeć', dial. też 'gzić się, o bydle' (Kálal);

sch. *zŭkati* *zŭčēm* 'syczeć; brzęczeć, bzykać'. ~

bzŭčati: ~ głuź. *bzŭčec* -*či* 'brzęczeć, bzykać', czes. *bzŭčeti* -*čím* 'brzęczeć, o owadach, drutach telefonicznych itp.; podśpiewywać, pomrukiwać, mruzczeć', sła. *bzŭčat'* -*čím* 'brzęczeć, o owadach; podśpiewywać, nucić';

sch. *zŭčati* -*čím* 'brzęczeć, bzykać, o owadach'. ~

Dewerbalne subst.: czes. *bzŭk* -ku 'brzęczenie', sła. poet. *bzŭk* -ku 'ts.', sch. *zŭk* -ka 'zabawka bąk, fryga', *zŭka* 'brzęczenie, bzykanie'.

Por. inne ekspresywne verba:

1. z formantem -k- : -g-: dłuź. *byzkaś* -kam, *byzkaś se* 'gzić się, o bydle': *byzŭk* 'giez', dial. *byzgaś* 'gzić się', *byzgaś* -gam 'utulać dzieci do snu', sł. dial. styryjskie *bézgati* -gam : *bezgljāti* (: *bezljāti*) -*ljām* 'gzić się, o bydle', bułg. dial. *бѣзгам* 'miotać jak strzałę', ros. dial. *бѣзгати* -*гаю* 'gzić się, o bydle' (SRNG), ukr. dial. *бѣзкатися* 'ts.' (Żel.);

2. z formantem -ur- : -yr-: bułg. dial. *бзѣркам* 'brzęczeć, o owadach' (BER I 98), 'wiercić, kłuć, drażnić' (Sb. BAN XXXIV 376), ros. dial. *бзѣрѣть*, *бзѣрѣть* 'gzić się, o bydle' (Dal, SRNG);

3. z formantem -un-: czes. dial. *bzuňet* *bzuní* 'brzęczeć, o komarze, musze' (Bartoš DSM), laskie *bzunět* -*ním* 'burczeć, pyskować'.

Od *bzati*, *bzčeti*, o budowie zob. s. 49—50.

R.L. — T.Sz. — F.S.

bżina: zach. i pñd. **bżovina**, pñd. **bżdovina**, **bżgovina**: wsch. **buzina**: pñd. **buzovina** 'krzew bzu czarnego, Sambucus, krzaki bzu'

bżina: ~ pol. dial. *bżina* 'krzew bzu', sli. *bāsena* : *bāsena* 'krzew bzu czarnego' (Lorentz PW), połab. *bāzāino* (w nazwach terenowych), dłuź. *bazyyna*, dial. *bezyna* 'owoc bzu czarnego', czes. *bezina* 'krzak bzu', dial. *bżina* 'bez czarny, Sambucus nigra', stczes. 'owoc bzu', sła. *bazina* 'krzew bzu; gałązki bzu';

sł. dial. *bezina* 'krzak bzu, drzewo bzu';

ukr. dial. *бзунá* : *бозунá* 'bez czarny', *бзунá* też 'Syringa' (KDA m. 32, s. 95—6), dawne XVIII w. *бзина* 'krzew bzu' (Tymčenko). ~

бзovina: ~ pol. *bzovina* 'Sambucus nigra', sli. *bäsóizna* : *bäsóvizna* 'zarośla z krzewów bzu czarnego' (Lorentz PW), głuź. *bozovina* 'krzaki bzu', stczes. *bzovina* (u Jungmanna też *bezovina*) 'ziółka, napar z bzu czarnego';

sch. *zovina* (< *bzovina*) 'krzak bzu czarnego; drzewo bzu', stsch. i dial. też *bzovina* 'drzewo bzu; Sambucus nigra' : *bázovina* 'ts.', coll. 'bzy' (RJAZ, RSAN), bułg. dial. *бзóвина* 'krzew bzu czarnego'. ~

бздовина: ~ sch. dial. *bázdovina* 'Sambucus nigra' (RSAN), bułg. dial. *бздовина* 'bez chebd, Sambucus ebulus'. ~

бзgovina: ~ słu. *bezgovina* 'krzak bzu; drzewo bzu', sch. dawne i dial. *bázgovina* 'Sambucus nigra; drzewo bzu', kajkaw. *bezgovina* 'drzewo bzu; coll. bzy' (RJAZ, RSAN). ~

buzina: ~ ros. *бюзинá* 'dziki bez', ukr. *бюзинá* 'Sambucus', XVII—XVIII w. *бюзина* 'Sambucus nigra' (Tymčenko), brus. *бюзинá* 'Sambucus'. ~

buzovina: ~ sch. dial. *buzdovina* (Skok ER I 125). ~

Od *buzь* : *бзэдэ* : *бзгэ* : *buzь*, o budowie zob. s. 120—3.

F.S.

бзiti zob. **бзати**

бзovina zob. **бзина**

бзovъ *bzova bzovo* : dial. pld. **бзgovъ**, **бздovъ** : pld. i wsch. **buzovъ** 'związany z bzem, należący do bzu czarnego, sambuceus'

бзovъ: ~ pol. od XV w. *bzowy*, stpol. już w XIII w. *bezowy*, dial. *bzowy* : *besowy*, sli. *bäsovi*, dłuź. *bazowy*, głuź. *bozowy*, czes. *bezový*, stczes. *bzový*, sła. *bazový*;

słu. dial. *bezóv* (Plet.), sch. dial. (już w XVIII w.) *bázov -va -vo* (RJAZ, RSAN), substantywizowane adi.: *zóva* (< *bzova*), dial. *bazóva* : *bzóva* 'bez czarny, Sambucus nigra' (RSAN, Skok ER I 125), bułg. *бзovъ*, maced. *бзovъ*;

ros. *бзovый* (SIAN), ukr. XVII—XVIII w. *бзovый* (Tymčenko), brus. *бзovый* (Nosovič). ~

бзgovъ : *бздovъ*: ~ słu. *bezgóv* : *bezgòv* : *bèzgov*, sch. *bázgov* : dial. *bázdovina* 'Sambucus nigra', bułg. dial. *бздовина* 'bez chebd, Sambucus ebulus'. ~

buzovъ: ~ sch. dial. substantywizowane adi. *buzóva* 'Sambucus nigra' (RSAN); ukr. dial. *бзóвий*. ~

Od *buzь* : *бзгэ* : *бзэдэ* : *buzь*.

F.S.

бзučati, **бзukati** zob. **бзikati**

бзь *bzga, бздь* *bzda* : zach. i pld. **бзгь** *bzga* : pld. i wsch. **buzь** *buzа* 'krzew Sambucus'

бзь: ~ pol. *bez bzu* 'krzew Sambucus' od XV w. (już w XIII w. adi. *bezowy*), od XVIII w. też 'lilak, Syringa', dial. *bes bezu* : *besu* związcza 'Sambucus nigra' (o zasięgu zob. MAGP V m. 209, cz. II 28—31, Dejna AGK m. 452, Zareba AJŚ II m. 225, cz. II 65), sli. *bäs -su* 'Sambucus nigra', połab. *báz* 'bez', dłuź. *baz baza* 'Sambucus nigra', dial. też 'Syringa' (Fasske Vetschau), dial. także *bez beza* 'Sambucus nigra', głuź. *bóz boza* : *bozu* 'ts.', czes. *bez bezu* 'Sambucus; Syringa', stczes. *bez bza* : *bzu* 'Sambucus';

słu. (w dawnych słownikach) *bèz bezà* 'Sambucus', sch. dawne *baz baza* 'Sambucus', dial. wsch. *báz -za* 'Sambucus nigra; bez chebd, Sambucus ebulus' (RSAN), bułg. *бз бзovъ* 'Sambucus nigra; Sambucus ebulus', maced. *боз* 'Sambucus nigra';

ros. dial. *боз -за* 'Sambucus nigra; Sambucus ebulus; Sambucus racemosa' (SRNG), ukr. dial. *боз бзы* 'Sambucus nigra; Syringa' (o zasięgu i zróżnicowaniu w gwarach zob. KDA m. 32, s. 95—6), brus. *бэз* 'Syringa' z pol. ~

Jako f.: ~ sła. *baza*, dial. *beza* 'Sambucus; Syringa'; sła. dial. *éza* 'Sambucus', sch. dial. *báza* 'Sambucus nigra', bułg. *бѣза* 'ts.'. ~

bъzъdъ: ~ pol. dial. *best bestu*: *bezdu* 'Sambucus nigra; Syringa' (o zasięgu zob. MAGP V cz. II 29—30, Zaręba l. c.; już w XVIII w., Rostafiński Rozprawy XL 216—7), *best*, *bestek* 'Sambucus' (że podstawą wyrazów pol. jest **bъzъdъ* może wskazywać też pożyczone z polskiego lit. *bъzъdas* 'bez', Fraenkel LEW 41);

sch. dial. czakaw. (Korčula, już w XVI w. u Hektorovicia) *bъzъd -da* 'Sambucus nigra', por. też bułg. dial. *бъздъбуина* 'bez chebd, Sambucus ebulus'; ukr. dial. *бесм* 'Syringa' (KDA s. 96). ~

Jako f.: ~ sch. dial. *bъzъda* 'Sambucus nigra' (RSAN). ~

bъzъgъ: ~ pol. dial. *besk besku*: *bezgu* 'Sambucus; Syringa' (o zasięgu zob. MAGP V cz. II 30, Zaręba l. c.), stczes. *bezh* 'Sambucus nigra' (Machek ES² 52);

sła. *bežeg bezgъ*, dial. też *bъžeg -zga*, *bъžg bezgъ* 'Sambucus', sch. dial. *bъžag -zga*, *bъžak -ska* 'Sambucus nigra' (RSAN), kajkaw. *bežeg -zga* 'ts.' (Skok ER I 125), por. maced. dial. *бъžегл* 'Sambucus'. ~

Jako f.: ~ sła. dial. *bežga* 'Sambucus', sch. *bъžga* 'Sambucus nigra'. ~ *bъzъ*: ~ sch. dial. *bъzъika* 'Sambucus nigra' (RSAN: Dalmacja), por. też substancywizowane adi. *bъzъova*, *bъzъovka* 'ts.', p. *bъzъovъ*;

ros. dial. *быз -за* 'Sambucus racemosa' (w języku literackim *бызуна*), ukr. dial. *быз -зы* 'Syringa' (w języku literackim *бызък*, *бызуна*), w XVIII w. *быздепесо* 'Sambucus racemosa' (Tymčenko). ~

Możliwy związek z ie. nazwą buku **bhāgós* (zob. *buky*). Podstawą byłoby **bhāuǵ-*: **bhūǵ-*, najbliższym odpowiednikiem kurd. *būz* 'wiąz'. Co do obocznych postaci z *-zg-*, *-zd-* por. łączone z naszym wyrazem przez Endzelina IF XXXIII 126 lot. *buzga* 'kij' (o rozwoju znaczenia Sławski SE I 31), zob. też *drozdzъ*: *drozgъ*, *gрозiti*, *loza* i Brückner KZ XLVIII 203—4. Nazwy drzew często się zmieniają. Ciekawą paralelę w rozwoju znaczeniowym stanowi lit. *būkas* 'buk': 'bez' (zapożyczone z brus. albo pol. *buk*).

Bartholomae IF IX 271—2, Petersson KZ XLVI 140—6, Wissman, Der Name der Buche, 1952, 18—25, Eilers — Mayrhofer, Kurdisch *būz* und die indogermanische „Buchen“-Sippe, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien XCII, 1962, 61—6, Moszyński PZJP 60—2, 211—2, Safarewicz SJ 297—8. F.S.

bъzъčati, bъzъkati zob. **bъzikati**

bъzъje n. dial. zach.-płd. 'bzy czarne, Sambuci'

~ połab. *Bāzē* n. coll. 'krzak bzu czarnego' (w nazwach terenowych), czes. dial. moraw. *bzi* coll. 'bzy czarne' (już stczes. nazwa miejscowa *Bzie*);

sła. dial. *bežje*, *bъžje* n. 'krzaki bzu czarnego', sch. *Bъžje* nazwa miejscowa w Sławonii, bułg. *бѣзе* n. 'bez chebd (Sambucus ebulus)', dial. *бѣзие* n. 'krzak bzu czarnego', maced. *бозе* n. 'Sambucus nigra'. ~

Por. też czes. *bzovt*, *bezovt* coll. n. 'Sambucus nigra', sła. *bežgъvje* 'krzaki bzu czarnego', sch. dial. *bъzъvlje* 'zarośla bzu' (RSAN).

Coll. od *bъzъ* (zob.), o suf. *-ije* zob. s. 85—6.

F.S.

buzьka pld. 'organ mleczny kobiety i samicy zwierzęcia, pierś, wymię'

~ bułg. *bózka* 'pierś u kobiety, wymię samicy zwierząt', maced. *bocka* 'ts.', w BSAN z okolic Prizrenu *bòska* 'dojka zwierząt'. ~

Według V. Georgieva VBE 9—10, BER I 63 prapokrewne ngr. βυζί 'pierś u kobiety; wymię samicy zwierząt', βυζάινω, βυζάινω 'karmić, dawać ssać, ssać', podstawą byłoby ie. **b(h)uǵ(h)-i-*. Pierwotne verbum iteratywne **byzajo* (ze wydłużeniem samogłoski rdzennej) > bułg. dial. *бузая* 'ssać', wtórnie pod wpływem rzeczownika bułg. *бозая* 'ts.'. Odwrotnie z pierwotnym wokalizmem czasownika wtórne nomina: bułg. dial. *бúcka* 'pierś u kobiety, wymię samicy zwierzęcia', maced. dial. *буска* 'pierś u kobiety; dojka krowy' (RMJ, Małecki SW). I rekonstrukcja, i objaśnienie niepewne. F.S.

by dial. pln. i sło. spójnik hipotaktyczny wprowadzający zdania przede wszystkim celowe, dopełnieniowe, warunkowe

~ pol. *by* (dziś wypierane przez *aby*, *żeby*) wprowadza zdania celowe, skutkowe, dopełnieniowe od XIV—XV w. (też dial.), przestarz. i dial. w zdaniach warunkowych 'gdyby, jeźliby, jeśliby' (w tej funkcji od XIV w.), stpol. w znacznie szerszym użyciu, np. także w zdaniach podmiotowych, przydawkowych, przyzwalających (dziś w tych funkcjach przestarz.), dziś także w funkcji partykuły uwydatniającej życzenie 'niech, oby' (od XIV w.), od XVI w. także jako adv. używane głównie przy porównaniu wyrażającym podobieństwo (SJP PAN, SP XVI IBL), czes. *by* (*bych*, *bys*, *bychom*, *byste*) wprowadza zdania celowe (książkowe i przestarz., Havránek — Jedlička ČM 384), przestarz. w zdaniach warunkowych 'gdyby; choćby, chociażby' (SSJČ) od XIV w., w stczes. w szerszym użyciu, też wprowadza zdania dopełnieniowe (Bauer Vývoj 175), sła. poet. *by* wprowadza zdania celowe (SSJ);

sło. *bi* wprowadza zdania warunkowe 'jeźliby' (Maretić Rad JAZU LXXXVI 107, 111, Bednarczuk PSS 1963, 171);

ros. dial. *бу* wprowadza zdania celowe i dopełnieniowe, zach., pld., ołonieckie w funkcji adv. przy porównaniu 'jak, jak gdyby, niby' (SRNG), ukr. dial. *бу* wprowadza zdania celowe (Hrinč.), brus. stare XVI—XVII w. *бу* 'ts.' (Karskij Belorusy 2—3, 488). ~

Pierwotna partykuła conditionalu (zob. *bimē*) występująca jako enklityka przy part. praet. na *-lō* w asyndetonie zdań dopełnieniowych wysuwa się na początek zdania i tam zaczyna pełnić funkcję spójnika (por. pol. *jeśli*).

Klensiewicz GHJP 454, Bauer Vývoj 146—7, Sławski SE I 52.

T.Sz. — F.S.

byćati *byćo* : zach. **bykati** *bykajo* 'wydawać niski, przeciągły głos, ryczeć; brzęczeć'

byćati: ~ pol. XVI w. *byczec* 'ryczeć', dial. *wól byczy* 'ryczy' (Karłowicz SGP: Lubelskie), dłuż. dawne i dial. *bycaś -cym* 'plakać, beczeć, o dzieciach', w XVII w. 'dźwięczeć w uszach', dial. 'brzęczeć' (Fasske Vetschau);

bułg. dial. *буца ce* 'być napuszczonym, nadętym' (BER I 47);

ros. *буца́ть* 'brzęczeć, o pszczole' (Kořínek Studie 136). ~

bykati: ~ stpol. XV w. 3 sg. *byka* 'ryczy', stczes. *bykati* 'pokrzykiwać na kogoś, ryczeć', u Jungmanna *byknouti* 'ryknać'. ~

Por. sła. *bykovat* 'ryczeć' (Kálal).

Dźwięk. Z wokalizmem *-ū-* do *bukati* : *bućati*, o budowie zob. s. 49—50. Najbliżej stoi lit. *būkauti* 'ryczeć, o bydle' (LKŽod.). W kilku językach słow. pojawiają się też denominalne *byćiti*, *bykovati* (< *byka*): pol. dawne *byczyć* 'ćwiczyć

bykowcem; coire' (L.), dial. *byczyć się* 'przejawiać popęd płciowy, o krowie' (Kucała PSM, AJK IV m. 174, cz. II 130), *bykować* 'coire', *bykować się* 'przejawiać popęd płciowy, o krowie; łajdaczyć się' (Sychta SK, AJK I. c.), sch. *bikòvati bikujem* 'zachowywać się jak byk, szaleć' (Vuk, RSN), *bikòvati se: bičiti (se) bičim (se)* 'szaleć, popisywać się siłą' (RSN), bułg. dial. *бúкам* 'powalać, obalać, wywracać' (BER I 47), *бúча* 'uderzać, powalać, wywracać; wbijać' (BER I 51), ros. *бычúться -чúся -чúшúсья* 'być ponurym, posępnym', dial. *бычúться: бычúтьсья* 'długo być niecielną, o krowie', *быкúтьсья* 'bóś się', *быковúть -кúет* 'przejawiać popęd płciowy, o krowie' (SRNG), ukr. dial. *бычúтьсья -чúсья* 'ts.' (Hrinčenko). R.L. — W.B.

byčę, byčьсь zob. **bykъ**

byčьjъ *byčьja byčьje*: **bykovъ** *bykova bykovo* adi. poss. do *bykъ*: 'taureus'

byčьjъ: ~ pol. od XVI w. *byczy*, głuź. *byči*, czes. *byči*, sła. *byči*;

sła. *bičji*, sch. *bičji*: *bičji*, *bičiji*: *bičiji*;

strus. XI w. **бѣуини**, ros. *бѣуини*, ukr. *бѣуини*. ~

bykovъ: ~ stpol. XV—XVI w. *bykowy*, dial. sli. *bik'ovi* (Lorentz PW), dłuź. *bykowy*, głuź. *bykowy*, stczes. *bykový*;

sła. *bikov*, sch. *bikov* (RSN; RJAZ tylko z Belostenca), bułg. *бúков* (BER I 47);

ros. dial. *быкóвьий* (SRNG). ~

Por. synonimiczne wsch.słow. *byčęť'ъ*: ros. *бычúчий*, ukr. *бычúчий*, brus. *byčúчы*.

Od *bykъ*.

W.B. — F.S.

byčьkъ zob. **bykъ**

bydliti *bydl'o* dial. zach. 'mieszkać, zamieszkiwać'

~ stpol. *bydlić bydłę* 'mieszkać, zamieszkiwać; przebywać, żyć' w XIV—

XV w. bardzo częste, w XVI w. rzadkie i wychodzące z użycia, dłuź. *bydliš bydlim* 'mieszkać, zamieszkiwać', głuź. *bydlić* 'ts.', czes. *bydliti bydlim* 'ts.', stczes. od XIV w. *bydliti bydł'u* 'ts.', też 'żyć'. ~

Por. sła. *bydliet* 'mieszkać, zamieszkiwać' (tylko u Kálala).

Derywat od *bydło*, o budowie zob. s. 57.

W.F.

bydło dial. zach. 'miejsce pobytu, miejsce zamieszkania'

~ pol. *bydło* 'zwierzęta domowe, przeważnie krowy, woły, owce, pecus' od XIV w., też dial. np. kasz.-sli. 'ts.' (Lorentz PW, Sychta SK), stpol. też 'posiadłość', 'żywot, vita' (Słownik stpol., por. Basaj — Siatkowski RKJL X 72; o rozwoju znaczeniowym w pol. zob. np. Brückner SE 52, Sławski SE I 52), dłuź. *bydło* 'mieszkanie', głuź. *bydło* 'ts.', czes. od XIV w. *bydło* 'byt, życie, utrzymanie', przestarz. 'mieszkanie, domek', stczes. też 'miejsce pobytu, przebywanie', sła. *bydło* 'mieszkanie, siedziba, dom', u Kálala także 'majątek'. ~

Wsch.słow. z pol.: ros. prowinc. pld. i zach. *бúдло* 'pecus' (wg Šanskiego ES 243 przejęte z pol. za pośrednictwem ukr.-brus.; por. Trubačev NDŽ 103), ukr. *бúдло* 'ts.' od XV w. (też rzadko dial., zob. Stieber AJLemk. m. 87—8), brus. pot. *бúдла* 'pecus' (o zasięgu w dial. DABM m. 293).

Od *byti*, o suf. *-dło* zob. s. 113—4. Najbliższe odpowiedniki: lit. *būklā* 'mieszkanie, miejsce pobytu', *būklė* też 'istnienie, byt' (Kurschat Thesaurus, w LKŽod. *būklė, būkla*), u Trautmanna BSW 41 też dawne *būklas* 'cubile, latebrae ferarum', gr. *φύλα* 'ród, pokolenie; natura', stsas. *bódlós* m. pl. 'dom i podwórze, sprzęty', stind. *bhavíttram* n. 'cały świat'.

Rozwój znaczeniowy 'przebywanie, życie' > 'miejsce, gdzie się przebywa' > 'mieszkanie, byt' > 'posiadłość, majątek' > 'zwierzęta domowe', inaczej Mátł Studie Trávníček 1958, 319, dopatrujący się w wyrazie zach.słow. dwóch różnych jednostek leksykalnych opartych na różnych znaczeniach podstawowego *byti*. O wyrazach oznaczających 'majątek' i 'bydło' w słow. zob. Konnova Mat. i issled. po obščeslav. atlasu 1968, 32—70.

Meillet RS II 63—4, Trautmann BSW 41, Vasmer REW I 157, Rozwadowski Sem. 81, Doroszewski PF XIV 50—1, Mayrhofer KEWA II 488, Sławski SE I 52, Frisk GEW II 1054. W.F. — T.Sz.

bygati zob. **bygati**

bykati zob. **byčati**

bykovъ zob. **byčьjъ**

bykъ *byka* 'samiec krowy, buhaj, samiec większych zwierząt parzystokopytnych, taurus, bos', dem. **byčьkъ** *byčьka*, **byčę** *byčęte*, pld. **byčьсь** *byčьsa*

~ pol. od XIV w. *byk -ka*, powszechnie w gwarach (o zasięgu zob. MAGP IX m. 430, cz. II 77—82, AJPP m. 183, Dejna AGK m. 463, AJK II m. 67, cz. II 76, VI cz. II 80), dial. też 'wół' (MAGP IX cz. II 81—2, AJPP m. 184, Dejna AGK m. 783), dłuż. *byk -ka*, głuż. *byk -ka* (o zasięgu w gwarach zob. Sorb. Sprachatlas II m. 5), czes. *býk -ka*, sła. *býk -ka*;

sł. *bik bíka*, sch. od XIV—XV w. *bik bíka* : *bika*, bułg. *бук, бука*, stbułg. 1073 r. **букъ** (BER I 47), maced. *бук*, dial. *bikò, bikut* (Matecki SW);

strus. od XI w. **букъ**, ros. *бук быка* (o występowaniu wyrazu w srrus. zob. Kotkov Očerki 107—8), dial. 'wół; jelen samiec; niedźwiedź samiec' (SRNG), ukr. *бук быка* (u Hrinčenki *бук біка*), też dial. Stieber AJLemk. m. 85, brus. *бук быка*, o zasięgu w gwarach zob. DABM m. 290. ~

Z fonetycznym rozwojem *-y-* > *-u-*: dłuż. *buk* 'byk, buhaj'.

Z pld.słow.: arum. *bic, bică* 'byk' (Papahagi DDA 205), węg. *bika* 'ts.', ngr. *μπίκας* 'ts.' (Skok ER I 95).

W poszczególnych językach pojawiły się liczne nazwy przedmiotów, narzędzi (jak często u nazw zwierząt, por. *kozłs, koza, koń, kobyła*), np. pol. dial. kasz. *byk* 'połączenie nosów sań' (MAGP II m. 53, cz. II 15, AJK VI cz. II 80), 'drażek, do którego przymocowuje się skrzydło niewodu; wałek przy krosnach' (Sychta SK), czes. dial. moraw. *byk* 'ręczne urządzenie do czyszczenia zboża' (Bartoš DSM), ros. *бук* 'filar mostowy', dial. 'gruba żerdź w jazie; poprzeczny kij w skrzydle niewodu' (SRNG), ukr. *букі* pl. 'filar mostowy', dial. *бук* 'rodzaj trójnożu do podnoszenia kamienia młyńskiego' (Hrinčenko).

Dem. 1. **byčьkъ**: pol. od XV w. *byczek -czka*, dłuż. *byčok*, głuż. *byčk*, czes. *býček -čka*, sła. *býček -čka*; sł. *biček -čka*; ros. *бучок -чка*, ukr. *бучок -чка*, brus. *бучок -чка*;

2. **byčьсь**: sł. *bičec -čca*, bułg. *бичеу* (Gerov);

3. **byčę**: stpol. XVI w. *byczę*, czes. *býče -čete* (już stczes.), sła. dial. *býča*; sch. *bíče -četa* (RSAN), bułg. *буче* (BER I 47), maced. *буче*; ros. dial. *буча* (SRNG), ukr. *буча -чату*.

Z wokalizmem *-i-* (zob. *bščela*): sł. dial. *bàk báka* 'baran' (Plet.), sch. od XVI w. *bàk bàka* : *bàka* 'byk, taurus'.

Z pierwotnego **būkos*, nomen agentis do *bykati, bukati*, podstawowe znaczenie 'ryczący'. O budowie zob. s. 58—9. Dokładny odpowiednik formalny: lit. *būkas* 'bąk, Botaurus stellaris' (por. *bpkz* w stosunku do należącego do

tej samej rodziny *bykati*). Wyraz litewski ma na gruncie słow. również dokładny odpowiednik znaczeniowy: sch. *vodėni bik* 'Botaurus stellaris', maced. *воден бик* 'ts.'

Dawniej dopatrywano się bezpodstawnie (zob. Mladenov RES IV 194—8) pochodzenia turko-tatarskiego.

Berneker SEW I 112, Boranić OR 72, Kořinek Studie 134—6, Endzelin LP I 3, Vasmer REW I 158, Sadnik — Aitzetmüller VWSS 3, 193—4, Skok ER I 95.

R.L. — W.F. — W.B. — F.S.

bylica dial. pñ. 'roślina, ziele, zwłaszcza *Artemisia vulgaris*', dial. wsch. i pñd. 'to, co było, zdarzenie przeszłe'

~ pol. od XIII w. *bylica* 'Artemisia vulgaris' (też dial. np. kasz.-sli. 'ts.', Lorentz PW, Sychta SK), stpol. XV—XVI w. 'ts.', 'wrotycz, Tanaceum vulgare', w XV w. *wielika bylica* 'Chrysanthemum Parthenium', w NO *Bylica* notowane od r. 1426 (SSNO), dłuż. *bylica* 'Artemisia', głuz. z wtórnymi wykolejeniami fonetycznymi *bulica*, *balica* 'ts.' (Pfuhl, Zeman);

bułg. dial. *небулица* 'bajka, fikcja, fantazja' (SbNU XXXI 305: Tetewen);

ros. dial. w różnych nazwach bot. np. *былица* 'złocien polny, Chrysanthemum segetum', 'rumian, Anthemis', *былица* 'złocien właściwy, Leucanthemum vulgare': 'zdarzenie rzeczywiste, prawda', 'opowiadanie prawdziwe, nie wymyślone', 'ludowa pieśń epicka, bylina' (por. też *былица* 'czarodziejka, czarownica', Dal, SRNG), ukr. *булиця* 'opowiadanie o rzeczywistym zdarzeniu, które miało miejsce w przeszłości', dial. 'żdźbło trawy', dawne od XVII w. *bylyca* 'Artemisia vulgaris' (Makowiecki Sł. bot. 41, Tymčenko). ~

W pñd.słow. wyjątkowe. Sch. książkowe *bilica* 'chryzantema' (np. Benešić, Simonović Bot. reč. 120) to pożyczka książkowa z pñn.-słow.

Dem. od *był*, o suf. *-ica* zob. s. 98—9. Por. np. stpol. *czarnobyl*, czes. *černobyl*, stczes. *ěrnobyl*, ukr. *чорнобуль* 'Artemisia'. Ważna roślina lecznicza, wg Crescencjusza r. 1549 s. 271 *Bylicę* niektorzy zowią matką zielną dla jej wielkiej mocy.

Machek ČSR 249, Budziszewska SPŽ 217.

W.F. — T.Sz.

bylina dial. pñn. 'roślina, zioło, ziele', 'roślina bylica, Artemisia'; dial. wsch. też 'to, co było, zdarzenie przeszłe'

~ pol. *bylina* 'roślina trwała; łodyga, źdźbło' (u L. z Syreniusza pocz. XVII w. *bylinka* 'łodyżka'), dial. 'Artemisia vulgaris', *byliny* pl. 'nać ziemniaczana' (Karłowicz SGP), jako NO *Bylina* od r. 1391 (SSNO), czes. od XV w. *bylina* 'roślina, ziele', sła. *bylina* 'roślina, zioło, ziele';

strus. *былина* 'to, co było; wydarzenie rzeczywiste' (tylko w Słowie o pułku Igora i w Zadonščynie, Srezn.), ros. *былина* przestarz. i prowinc. 'źdźbło trawy, trawka': 'ruski epos ludowy, pieśń epicka', dial. *былина* 'prawdziwe zdarzenie przeszłe': *былина* bot. np. 'bylica polna, Artemisia campestris', 'Cassandra Calyculata', 'Scoparia' (SRNG), ukr. *булина* 'źdźbło trawy, trawka', dial. *bylyna* 'Artemisia' (Makowiecki Sł. bot. 41), brus. *былина* 'źdźbło trawy, trawka'. ~

Na pñd. z czes.: sła. *bilina* 'roślina', sch. *bilina*, *bilina*, *biljina* 'roślina, ziele' (RSAN).

Od *był* z suf. *-ina*, o budowie zob. s. 120—3.

W.F. — T.Sz.

był *była bylo* partic. praet. act. 'ten, który istniał'

~ pol. *był była bylo* od XIV w., połab. *bāl bāla*, dłuż., głuz. *był była bylo*, czes. *byl byla bylo*, sła. *bol bola bolo* (< *bel < *byl, Stanislav DSJ II 443); sła. *bīl bīla bīlo*: *bīlo* (SSKJ; wg Pleteršnika *bīl*), sch. *bīo bila bīlo* (noto-

wane już w XIII w. w formie *byl̩*), scs. БЫЛЪ БЫЛА БЫЛО, bułg. бил билá билó, maced. бил била било (o nowych funkcjach w bułg. i maced. zob. np. Andrejčin Osnovna bulg. gramatika 267—73, Koneski Gramatika na maked. liter. jazik 473, 478—80);

strus. БЫЛЬ БЫЛА БЫЛО, ros. былá былó (tak też dial., SRNG; por. Sobolevskij Lekcii 243; o akcencie Kiparsky Wortakzent 335), ukr. бувá булó (o -u- zob. Sobolevskij l. c. 102), brus. быў былá былó. ~

W znaczeniu adi.: pol. *były* 'ten który był', stpol. XV w. *były* 'odbyty, ten który był, actus, qui fuit', czes. rzadkie *bylý* 'przeszły, miniony, dawny', stczes. *bylý* 'ten który był, rzeczywisty, istotny' (Gebauer Sl., Jungmann);

ros. *былóу* 'przeszły, miniony; dawny', jako subst. *былóе* 'przeszłość', por. dial. *былó* 'nazwa pieśni, bajek, bylin', ukr. prowinc. *бýлнй* 'dawny, miniony' (URS, Hrinč.), brus. *былý* 'przeszły, miniony, dawny, poprzedni'.

Stąd w dial. pol. i ros. paralelna niezależna innowacja *byl̩n̩s* (z suf. -n̩s): pol. dial. kasz. *bylny* 'mądry; dobry; silny; dzielny' (AJK I m. 5, cz. II 43), ros. dial. *былнóу -нáя -нóе* 'rzeczywisty, prawdziwy; mogący przynieść korzyść, potrzebny' (SRNG).

Do *byti*. Pokorny IEW 146 rekonstruuje już ie. *bhū-lo-, por. gr. φῦλή 'plemie, szczep, ród; rodzaj gatunek'.

Benerker SEW I 112, Vasmer REW I 158.

T.Sz.

byl̩ f. 'roślina, ziele, trawa', dial. też 'to, co się stało, co było'

~ stpol. rzadkie *byl* f. 'łodyga kwiatu, rośliny' XV—XVI w. (dziś dial., Karłowicz SGP: Podhale), 'roślina, ziele' XVI w., czes. przestarz. *byl* m. 'chwast', stczes. od XIV w. 'roślina, ziele', dial. moraw. *byl* f. 'łodyga rośliny' (Bartoš DSM), śl. *byl* f. 'łodyga, źdźbło';

śl. *bíl* f. 'źdźbło' (wg SSKJ *bíl*), 'zióło', dawne 'drzazga', sch. dawne *bílj* f. 'veritas, verum, prawda, rzeczywistość', cs. БЫЛЬ f. 'roślina, trawa' (SJS);

strus. БЫЛЬ f. od XI w. 'trawa, ziele, herba' (zarówno o roślinach dziko rosnących jak i jadalnych), ros. БЫЛЬ f. 'to, co było, przeszłość' (przestarz.), 'zdarzenie rzeczywiste': dial. БЫЛЬ f. 'źdźbło trawy, trawka' (SRNG), ukr. dial. *бил* f. 'zdarzenie, wydarzenie, historia' (Zel.): w nazwach bot. *čornyj bil* i w compositach np. *černobyl*, *čornobyl* 'Artemisia vulgaris' (Makowiecki Sł. bot. 41), brus. БЫЛЬ f. 'to, co było, przeszłość', 'zdarzenie rzeczywiste'. ~

Por. 1. deminutivum z suf. -yka *byl̩yka*: śl. *byl'ka* 'źdźbło, łodyga', śl. *bílka* 'ździebelko, źdźbło trawy', 'trzaska, drzazga', sch. *bíljka* 'ziele, roślina, herba, planta' od XVI w. (u Vuka 'źdźbło, calamus'), bułg. *бýлка* 'zióło lecznicze', śrbułg. БЫЛКА 'zióło, trawa' (BER 48), maced. *билка* 'zióło lecznicze', ros. dial. *бýлка* 'trawka; trawa, ziele; źdźbło trawy, rośliny trawiastej; gałązka', też w nazwach bot., np. 'Rumex acetosa' (SRNG), ukr. dial. *бýлка* 'nać ziemniaczana' (Hrinč.);

2. śl. dial. *byl'a* 'łodyga, źdźbło', śl. *bíla* 'źdźbło' od XVI w. (Megiser 1592), 'liście dyni'.

Derywat od *byl̩*, z suf. -ь (por. sch. wyjątkowe *bilo zelje* 'Artemisia vulgaris', Simonović Bot. reč. 50 z Šuleka; też śl. *bílo* n. 'źdźbło', ros. dial. *былó* 'nazwa pieśni, baśni, bylin', ukr. dial. *билó* 'źdźbło rośliny, konopi; badył kukurydzy', Hrinč.). Znaczenia 'roślina, ziele' nawiązują do pierwotnego znaczenia *byti* 'rósć, dojrzewać', por. należące do naszej rodziny gr. φυτόν 'roślina; szczep, pęd, zraz', 'potomek, latorośl', 'stworzenie, istota': φύομαι 'wyrastać, rosnać'.

W.F. — T.Sz. — F.S.

byłje n. coll. 'rośliny, trawy, zioła, herbae'

~ stpol. od XV w. *byle* n. 'ziele, trawa, herba', 'krzaki koleczaste', wyjątkowo w XVI w. 'zielsko, chwast' (SP XVI IBL: 1 przykład), u L. jeszcze z XVII w. 'podkrzewie, roślina pośrednia między zieleciem a krzewem', 'łodyga', czes. *býlí, bejlí* n. 'chwast', stczes. *býlé* n. XIV w. 'legumen', 'roślina, krzew', dial. *byjlí* 'nać ziemniaczana' (Hruška DSCh), sła. *bylie* n. coll. 'rośliny, zioła';

sł. *bilje* n. coll. 'rośliny, zioła' (w SSKJ *bilje* 'ts. '), 'żdźbła', 'liście i łodygi roślin polnych używane np. jako karma dla świń' (też dial.), sch. *bilje* n. coll. 'zioła, rośliny, herbae' od XIV w., scs. *быліе* Supr. 'rośliny, trawy, zioła, herbae' (np. rośliny lecznicze, SJS), cs. *быліе* 'istota, byt', bułg. ludowe *биле* n. coll. 'zioła' (też dial. np. rodopskie 'ts. '), 'rodzaj rośliny, której używa się przy wypieku ciasta „banicy“', BDial. II 129), jako nazwy konkretnych roślin w dial., np. 'Atropa belladonna; Hyoscyamus niger' (BER 47), por. także *рубe біле, мише біле* 'rośliny używane do trucia ryb, myszy' (Gerov), śrbułg. XIV w. *быліе* (BER 47), maced. *буље* n. 'zioła, rośliny', w nazwach bot. 'Atropa belladonna; Polypodium vulgare', dial. *bilí* n. 'trawa', *bíli* n. 'ziele' (Małeckí SW);

strus. *быліе* n. coll. 'ziele, trawa, chwast, herba' (także na oznaczenie 'dziko rosnących roślin jadalnych i roślin trujących'), 'lekarstwo' (Slovarь DRJ, Prob.), ros. przestarz. *быль* n. coll. 'trawa', dial. *быль* 'jakaś roślina', coll. 'zachwaszczona zeszłoroczna trawa', 'suche zeszłoroczne źdźbła; sucha trawa' (SRNG), ukr. przestarz. i dial. *білля* n. coll. 'trawa', brus. *быль* n. coll. 'ts.', 'burzan, zielsko', dial. *білле* 'nagie łodygi', 'słoma, źdźbło', 'rodzaj chwastu z łodygami' (Nosovič), *білле* 'nać ziemniaczana' (DABM m. 281). ~

Coll. od *byłь*, o budowie zob. s. 85—6. Trubačev ESSJ 43 wyprowadzał wyraz z ie. **bhū-l-jo-m* w nawiązaniu do gr. φύλλον 'liść', łac. *folium* 'ts.' Nie widać podstaw.

W.F. — T.Sz. — F.S.

byrati *byrajo* 'rzucać, ciskać; starać się coś poznać, doświadczać, szukać; błędzić'

~ dłuż. *byraś -ram* 'rzucać, ciskać', głuź. *byrać -ram* 'ts.' (Pfuhl w uzupełn., oznaczone jako dłuż.), dial. *byrnyé* 'rzucić, cisnąć' (Michalk Neustadt 423);

sch. dial. od XVI w. *birati -rām* 'starać się coś poznać i zrozumieć, próbować, doświadczać, zajmować się czymś', 'tresować, o koniu' (Vuk), 'zadesiti, snaći' (RSAN), cs. *бырати -раж* 'błędzić, errare';

strus. XIV w. *бырати -раю* 'błędzić, wałęsać się'. ~

Por. ros. dial. *бырѣть -рѣм* 'płynąć szybko, z hałasem, szemrać na płytkim i kamienistym miejscu, o wodzie, płynąć tworząc fale, o rybie' (SRNG), *бѣркатъ -каю -каешъ* 'rzucać; mieszać się' (SRNG), może też bułg. dial. *бѣркал* 'szukać' (BER I 49);

tu może też wtórne substantiva: ros. dial. *бырь -рѣ* 'wartki nurt rzeki, potoku; wir powietrzny; miejsce w pożarze, gdzie ogień jest najsilniejszy' (SRNG; Bezłaj SRL V—VII 130 łączy z *virъ*), ukr. *бѣрца* 'silny wiatr, wichra, huragan; epilepsja' (Hrinčenko).

Zarówno etymologia, jak i związek poszczególnych odpowiedników niepewny. Przyjmuje się związek z *buriti*. Może pierwotne iterat. do nie zaświadczonego **byre-* (zob. *buriti* 1.). Pierwotne znaczenie byłoby 'rzucać, ciskać, powodując hałas', stąd wtórne 'szukać, doświadczać, starać się coś poznać': 'błędzić' (por. podobny rozwój znaczeniowy *bykati*).

Berneker SEW I 113, Meillet RS II 64—5, Iljinskij RFV 63, 325—6,

Smal̄-Stoc̄kyj Sl V 20, Prymityvnyj slovotvir 145, Rudnyćkyj ED I 124,
Skok ER I 155 s. v. *biran*. K.P. — W.B.

byr̄! interi. zawołanie na zwierzęta, ptactwo domowe, zwłaszcza na owce
~ pol. dial. *byr byr!*, *byruś!* wołanie na owce (Małeckı — Nitsch AJPP
m. 159), *byra!*, *byry!* odganianie owiec (ib. m. 160), *bir bir!* wołanie na psy
(Karłowicz SGP), dłuż. *byr!* : *brr!* zawołanie do zatrzymywania zwierząt po-
ciągowych, głuż. *byr!* : *brr!* 'ts.' (Pfuhl);

sł. dial. *biri!*, *biri biri!* zawołanie na kaczki (Plet.), sch. *bir!* : *bîr!* : *biri!* :
biri! : *bîro!* (częściej *biri-bîri!*, *bîri-bîri!*) okrzyk wabiący indyki, gęsi, kaczki,
biri! : *bîre!* okrzyk odpędzający psa, *bîr!* : *bîr!* okrzyk uspokajający owce
(RSAN), bułg. dial. *bîru-bîru-bîru!* okrzyk odpędzający kaczki (Stojkov
Banat);

ros. dial. *быр-быр!*, *бырь-бырь!* zawołanie na owce, *быр-быр!*, *бîру-бîру!*,
бîря-бîря! okrzyk wabiący indyki, kurczęta, *бîря-бîря!* zawołanie na byka
(SRNG), ukr. dial. *бур!*, *бурр!*, *бîря!* odpędzanie owiec, *бур-бур!*, *бурь-бурь!*,
бур-бîрка!, *бурцá-бурцá!* wołanie na owce (Hrinčenko, Slav. Leks. 76, Leks.
Bjul. II 73, VI 23), *бурік-бурік!* wołanie na indyki (Leks. Bjul. VI 9). ~

Por. wtórne verba: dłuż. *byras -ram* 'wołać *byr!* w celu zatrzymania zwie-
rząt pociągowych', głuż. *byrae -ram* : *byrrae* 'grzechotać, wymawiać r grze-
chocząc' (Pfuhl), *byrnjeć* 'huczeć'; ukr. *bîrkatu -каю -каеш* 'zwoływać owce'
(Hrinčenko).

Na interi. jak zwykle oparte nazwy odpowiednich zwierząt: pol. dial.
na Podkarpaciu *birka* : *bierka* : *berka* : *byrka* 'gatunek owiec (zwłaszcza
o krótkiej, krętej wełnie)' (Karłowicz SGP, Małeckı — Nitsch AJPP m. 158),
czes. dial. moraw. *bira* : *birka* 'odmiana owcy, o krótkiej i gęstej wełnie'
(Bartoš DSM), sła. *birka* 'ts.', u Kálala też *bira* 'ts.'; sł. dial. *bira* 'kaczka',
birka prekmurskie 'owca', 'siwa kozica' (Plet.), sch. dial. *bira* 'indyczka',
birka 'ts.; gęś', też 'owca o krótkiej kędzierzawej wełnie' (u Vuka z Baczki),
birica 'gęś' (RSAN); ros. dial. *бîрка* 'owca, jagnię; owcza skóra' (SRNG),
ukr. dial. *бîрка* : *бîрька* 'ts.' (Hrinčenko, Slav. Leks. 76), dziec. *бîря* 'owca'.

Ze słow.: węg. *birka* 'owca' (Kniezsa MNSJ I 1, 92—3), stąd jednak mogą
pochodzić niektóre odpowiedniki słow. języków bliskich terytorialnie, np. sła.
birka, sł. dial. prekmurskie *birka*, sch. dial. w Baczce *birka*.

Dźwkn. Podobne dźwiękowo wyrazy występują także w innych językach,
np. lit. *bûrė* : *bûrė* : *burì burì* : *bûr bûr* zawołanie na owce, *bûrė* w języku
dziecinnym też 'owca', *bir!* : *bîrr!* okrzyk przy popędzaniu świni (Fraenkel
LEW 65, Kurschat Thesaurus), łot. *bîr!* interi. na oznaczenie dźwięków
przy sypaniu, rozsypywaniu, spadaniu, rum. *bâr* (*bêr*), *bîr* (*bir*) wołanie na
owce, niem. *burr!*, *br!*, *brr!*, *burì!* okrzyk zatrzymujący konia.

Schwenter PII 41—2, Fraenkel LP II 109 i LEW I 65, Moszyński KLS²
I 133, Machek ES² 54, Rudnyćkyj ED I 124. W.B. — F.S.

bystrě zob. **bystro**

bystrěns adi. 'szybko, wartko płynący, rwący, o wodzie'

Sam przymiotnik nie zachowany. Z substantywizacją: czes. *Bystrany*
pl. NM (wg Profousa MJČ I 259 pierwotnie nazwa ludzi mieszkających nad
rzeką Bystrą);

ros. *Быстряна* NW.

Por. pol. *Bystrzanów* NM (stąd *Bystrzanowice* NM, w XV w. NO *Bystrza-
nowski*).

Na istnienie takiego adi. wskazują także wtórne substantiva:

z suf. *-jb*: czes. poetyckie *bystřeň -ně* f. 'wartki potok górski', stczes. XV w. *bystřen -ni* albo *bystřené -ně* f. albo *bystřěnie* n. 'rwący potok'; ros. dial. *бѣстрень -ни* 'prąd, nurt rzeki' (SRNG), ukr. *бѣстрень -ня* m. 'rwący potok górski', *бѣстрѣнь -ня* : *-ню* 'ts.', *бѣстрѣнь -ні* : *бѣстрѣнь* 'silny nurt, rwący prąd wody' (Jurkowski MS PAN 22, s. 22 i 44);

z suf. *-zka*: pol. *Bystrzanka* NW; ros. dial. *бѣстрѣнка* 'szybki nurt rzeki; ryba ukleja, Alburnus' (SRNG), *Бѣстрѣнка* : *Бѣстрѣнка* NW (WRG I 244 i 247), ukr. *бѣстрѣнка* 'rwąca i głęboka rzeczka; ryba Alburnus';

z innymi suf.: sch. *bistrěnjāk -áka* 'owad wodny Helmis Maugéi', dial. *bistrěnjāca* 'rodzaj potrawy' (RSAN).

Do *bystrz*.

W.B.

bystrica 'wartki, rwący potok, wartko płynąca rzeka'

~ pol. *bystrzyca* 'miejsce wartkiego, szybkiego prądu na rzece lub potoku', *Bystrzyca* liczne NW i NM, głuź. *bystrica* 'potok górski' (Jakubaš), czes. książkowe *bystřice* 'wartki potok górski', *Bystřice* liczne NW i NM (od XIII w.), śl. rzadkie *bystrica* 'wartki potok górski', *Bystrica* NW;

śl. *bistrica* 'potok, górski potok; przezroczysta, czysta woda' (SSKJ), u Plet. też 'strumyk z czystą, przezroczystą wodą', *Bistrica* liczne NW i NM (Bezłaj SVI), sch. *bistrica* 'czysta woda lub wódka; miejsce w rzece, gdzie woda jest czysta; czystość, przezroczystość', dial. 'przezroczysta skóra; rodzaj tkaniny; gatunek śliwy' (RSAN), *Bistrica* : *Bistrica* NW i NM, bułg. dial. *бѣстрѣца* 'gatunek śliwy, gatunek czereśni' (BER I 50, Stojkov Banat), *Бѣстрѣца* częsta NW;

ros. dial. *бѣстрѣца* : *бѣстрѣца* 'szybki prąd w rzece', *Бѣстрѣца* liczne NW (WRG I 245—6), ukr. dial. *бѣстрѣця* 'rwący górski potok', *Бѣстрѣця* liczne NW. ~

NW *Bystrica* częsta też na terenach niegdyś zamieszkałych przez Słowian, zob. Kronsteiner WslJb XIV 85, Trautmann EOO II 34—5, Vasmer ZslPh VI 147.

Substantywizowane adi. *bystrz*, o budowie zob. s. 98—9.

Kronsteiner WslJb XIV 83—7.

K.P. — W.B.

bystrina abstractum do *bystrz*, 'rwący nurt rzeki; wartki, rwący potok'

~ pol. *bystrzyna* 'miejsce bystrego, szybkiego prądu na rzece; wir' (też dial. Śląski SO IX 151), u Słowian nadbałtyckich *Beustrin* (= **Bystrina*) NM (Trautmann EOO II 34—5), czes. *bystřina* 'rwący potok górski', stczes. od XIV w. 'potok; prąd wody', śl. *bystrina* 'rwący potok górski';

śl. *bistrina* 'lotność rozumu, pojętność, ostrość wzroku', książkowe 'czystość, przejrzystość, jasność', przestarz. 'szybki prąd wody', sch. od XVI w. *bistrina* 'jasność, czystość; czysta, przejrzysta woda; miejsce na rzece, gdzie woda jest przezroczysta; lotność umyślu, pojętność; ostrość, czułość, np. wzroku', wyjątkowe 'prąd morski', cs. *бѣстрина* 'flumen', bułg. *бѣстрѣна* 'klarowność, jasność, przezroczystość', maced. *бѣстрина* 'ts.; lotność, pojętność';

strus. *бѣстрина* 'szybkość, gwałtowność; szybki prąd wody' (Slovarь DRJ, Prob.), ros. *бѣстрѣна* 'szybki prąd wody z wirami; miejsce na rzece, gdzie woda szybko płynie', ukr. *бѣстрѣна* 'ts.' ~

Rozszerzone suf. *-ja*: *bystrina*: pol. dial. *bystrzynia* 'miejsce w rzece, gdzie woda płynie szybszym prądem' (Karłowicz SGP: z okolic Wilna); ukr. dial.

быстрыня́ 'szybki prąd wody; miejsce, gdzie prąd rzeki jest szybki' (Hrinčenko, Żel.), brus. быстрыня́ 'miejsce w rzece, gdzie woda szybko płynie'.

Abstractum do *bystrz* (o budowie zob. s. 120—3), z wtórną konkretyzacją znaczenia.
K.P. — W.B.

bystriti *bystr'io* 'czynić coś szybkim, wartkim, żywym; czynić przezroczystym, czystym, jasnym'

~ pol. dawne *bystrzyć bystrzę* 'czynić bystrym, żywym, inteligentnym; zaostrzać', dial. kasz. *zbostrzyć* 'zaostrzyć', dawne XVI—XVII w. *bystrzyć się* 'przejawiać popęd płciowy, o koniu', XVII w. 'bestwić się', dial. kasz. *běstřěc są běstřěi są* 'pienić się, o morzu; chmurzyć się' (Sychta SK), dłuż. *bytšiš -šim* 'czynić jasnym', *bytšiš se* 'rozjaśniać się, wypogadzać się', czes. *bystriti -řim* 'przyspieszać; czynić szybkim, pojętnym, przenikliwym; zaostrzać, o słuchu', śl. *bystriti* -řim 'ts.';

śle. *bistriti bistrim* (SSKJ *bistriti -rim*) 'ostrzyć, rozwijać zdolność myślenia, wyjaśniać, rozjaśniać', sch. od XVII w. *bistriti -rim* 'czynić przezroczystym, klarować, o cieczy; czynić zdolnym do pojmowania, rozumienia, o umyśle, rozumie; wyjaśniać coś, rozprawiać o czymś', *bistriti se* też 'rozpogadzać się' (również przen.), bułg. *бúцпъ -пиу* 'czynić coś przezroczystym, rozjaśniać, klarować', maced. *бустпу* 'ts.';

ros. *быспúть -прó -пúу* 'przyspieszać', dial. 'spieszyć' (SRNG), *быспúтъся* 'stawać się szybszym', dial. 'swawolić, baraszkować' (SRNG), ukr. dial. *бустпúму -прó -пúу* 'płynąć, szybko, gwałtownie' (Hrinčenko). ~

Por. pol. dawne *bystrzeć* 'bestwić się'.

Od *bystrz*, o budowie zob. s. 57.

W.B.

bystro : *bystrě* adv. do *bystrz*

bystro: ~ pol. od XVI w. *bystro*, czes. dial. *bystro* (SSJČ), śl. *bystro*;

śle. *bístro*, sch. od XVI w. *bístro*, es. *быстро*, maced. *бустпо*;

strus. *быстро*, ros. *бúцпо*, ukr. *бúцпо*., brus. *бúцпа*. ~

bystrě: ~ pol. dawne od XV w. *bystrze*, dłuż. *bytše*, czes. od XV w. *bystrě*;

es. *быстрѣ*. ~

Adverbia do *bystrz*.

W.B.

bystrość : *bystrota* abstractum do *bystrz*

bystrość: ~ pol. *bystrość* 'prędkość, szybkość; szybkość orientacji, żywość umysłu; ostrość, czułość, o wzroku, słuchu', od XIV w. 'gwałtowność, pęd (wody); gwałtowność usposobienia lub uczuć', w XVI w. też 'szybki, rwący prąd wody, nurt; pochopność, popędliwość; nieokiełznanie, rozhukanie, o koniu', dial. kasz. *bastroc* 'szybkość, szybki bieg; ogniste usposobienie, dzielność' (Lorentz PW), 'sztorm na morzu' (Sychta SK), czes. *bystrost* 'szybkość, prędkość; żywość umysłu, pojętność', stczes. XV w. 'gwałtowny pęd', śl. *bystroś* 'szybkość, prędkość; żywość umysłu, pojętność';

śle. *bistrōst* 'czystość, przezroczystość; żywość umysłu, lotność, pojętność; ostrość, np. wzroku', sch. od XVII w. *bīstrōst* 'przezroczystość, czystość; żywość umysłu, lotność, pojętność; ostrość, o wzroku', sch.-cs. 'szybkość' (RJAZ), es. *быстрость* 'żywość umysłu, pojętność' już w ŻM (SJS);

strus. *быстрость* 'szybkość, prędkość; szybki nurt wody; żywość umysłu, pojętność', ros. dial. *бúцпocть* 'szybkość, prędkość' (SRNG), ukr. *бúцпicть -пocнi* 'szybkość, prędkość, żwawość; lotność umysłu'. ~

Por. dłuż. *bytšnosť* 'jasność, blask'.

bystrota: ~ czes. rzadkie *bystrota* 'szybkość, prędkość; żywość umysłu, pojętność' (Přír. slov.), śl. przestarz. *bystrota* 'ts.';

śl. rzadkie *bistrôta* 'lotność, pojętność', u Plet. też 'szybkość, np. wody; czystość, przejrzystość', sch. *bistrôta* 'czystość, przejrzystość; pogoda ducha', sch.-cs. w XIV w. 'szybkość' (też w XIX w. u Njegoša, zapewne z ros.), cs. *бѣстрота* 'żywość, żwawość' (SJS), bułg. *бѣстрота* 'przezroczystość, klarowność, jasność', maced. *бѣстрота* 'ts.';

strus. XI w. *бѣстрота* 'szybkość, prędkość' (Srezn. III 28), ros. *бѣстрота* 'szybkość, prędkość, gwałtowność; ruchliwość; lotność, pojętność', 'szybki prąd rzeczny' (też dial. SRNG), ukr. *бѣстрота* 'szybkość; lotność, pojętność' (Kuzela — Rudnyćkyj). ~

Por. z rozszerzeniem suf. -ja: śl. dial. *bistrôca* 'czystość, przezroczystość; lotność, pojętność', sch. *bistrôca* 'czystość, przezroczystość', przestarz. 'pogoda; szybkość'.

Abstracta do *bystra*.

W.B

bystrota zob. **bystrość**

bystrz, *bystra bystro* 'szybko, wartko płynący, rwący, o wodzie; szybki, prędko, żwawy', 'szybko pojmujący, lotny, sprytny', 'przezroczysty, czysty, o wodzie'

~ pol. *bystry* 'poruszający się szybko, szybko się odbywający, prędko, ruchliwy; pojętny, orientujący się szybko, sprytny, zdolny', 'wrażliwy na bodźce zewnętrzne, ostry, o zmysłach', w znaczeniu 'gwałtowny, szybko płynący' od XV w., w XVI w. też 'zapaleczywy, niepohamowany; żywotny, pełen sił witalnych', dial. także 'zuchowaty, dzielny, o człowieku; ostry, o mrozie' (Karłowicz SGP), *bystry*: *wystry* 'szybki; pojętny, rozumny', też 'jasny, jaskrawy, o kolorze, niebie; ładny, kolorowy, różnobarwny' (dial. wlkopol. *bestry*, kasz. *băstri* 'różnokolorowy, pstry' z pomieszania *bystrz* i *pstrz*), *Bystry*, *Bystra*, *Bystré* liczne NW i NM, dłuż. *bytšy* 'jasny, czysty, pogodny, wyraźny', głuź. dial. *bystry* 'szybki, prędko', czes. od XIV w. *bystrý* (dial. od XVI w. też *vystrý*) 'rwący, o wodzie, potoku; poruszający się szybko, szybki, żwawy, ruchliwy; ostry, o zmysłach; pojętny, zdolny, przenikliwy', stczes. 'rwący; ostry', dial. *bystrá voda* 'świeża' (Bartoš DSM), *Bystrý*, *Bystrá* (już w XIV w.), *Bystré* liczne NW i NM, śl. *bystrý* 'rwący, o wodzie, potoku; szybki, ruchliwy, żwawy; pojętny, zdolny';

śl. *bister bístra* 'szybki, żwawy, wartki (też o wodzie); pojętny, przenikliwy; czysty, przejrzysty, przezroczysty, o płynach', sch. *bistar bístra* 'przezroczysty, czysty; jasny, pogodny; dźwięczny, czysty, o głosie; ostry, przenikliwy, o wzroku; szybko pojmujący, rozumny', dial. 'odbijający światło, błyszczący, lśniący', sch.-cs. XIII—XIV w. i wyjątkowe w XVIII w. (u Kavanjina) 'szybki, prędko', scs. *бѣстръ* 'szybki, żwawy; rześki, orientujący się szybko, pojętny, o umyśle' (Supr.), bułg. *бѣстръ* 'czysty, klarowny, przezroczysty, jasny; szybko się orientujący, ostry, przenikliwy, o umyśle, spojrzeniu', *Бѣстра* NW (Zaimov Mestnite imena v Pirdopsko 116), *Бѣстрото* NT (Kovačev, Mestnite nazvanija ot Sevlievsko 142), maced. *бѣстра* 'czysty, przezroczysty; szybko się orientujący, pojętny, sprytny';

strus. *бѣстры* 'rwący, o wodzie; szybki, prędko, ruchliwy; pojętny', *бѣстрын* 'żywy, o umyśle', ros. *бѣстрый*, *бѣстръ бѣстра́ бѣстро* 'odbywający się z wielką szybkością, szybki, prędko, gwałtowny; żwawy, zwinny; pojętny', dial. *бѣстрый*: *бѣстрóу* 'szybki w ruchach, w biegu; rwący, o wodzie; silny, ostry, o wietrze; żywy, figlarny, o dziecku' (SRNG), *Бѣстрый*, *Бѣстра*, *Бѣстрая*, *Бѣстрое* NW, ukr. *бѣстриу* 'szybki, prędko, żwawy; pojętny; ostry, prze-

nikliwy, o wzroku', dial. 'jasny, o słońcu, pogodzie, płomieniu' (Leks. Poleśja 21), brus. *бѣстры* 'szybki, prędko; żywy, żwawy; ostry, przenikliwy, o wzroku'. ~

Na derywat *bystr-ynz* wskazują: dłuż. *bytsny* 'jasny, czysty, pogodny; błyszczący, świecący', czes. *bystrný* 'pojętny, spostrzegawczy' (Jungmann).

Z pierwotnego **bys-ro-* = **bhūs-ro-* (z rozrywającym grupę *sr* wtórnym *t* por. psł. *ustro* = ie. **aus-ro-*). Ten sam pierwiastek co w *bachz*, *bachstati*, *buchati* (zob.). Przymiotnik prymarny z suf. *-rz*. Odpowiedniki ie. wykazują także apofonię *-ū-* : *-u-* : stisl. *bysia* 'wypływać gwałtownie', fryzj. *būsen* 'gwałtownie napierać, szumieć, huczeć', *būsterig* 'burzliwy', szwedz. *busa* 'wypaść, wybiec'. — Pierwotne znaczenie 'gwałtownie posuwający się naprzód, gwałtownie rwący, szybko płynący, o rzece, potoku', przen. 'szybko pojmujący, pojętny, lotny, sprytny'. Ze znaczenia 'szybko płynący, rwący, o wodzie' w określeniach typu *bystra voda* rozwinęło się też znaczenie 'przezroczysty, czysty', skąd wtórnice 'jasny, jaskrawy, błyszczący'.

Berneker SEW I 113, Vasmer REW I 159, Sławski SE I 53, Pokorny IEW 101—2, Vaillant Słowjanskaja filologija I, Moskwa 1958, 74—5.

K.P. — W.B. — F.S

bystrz *bystri* dial. pñ. 'wartki, rwący prąd rzeki'

~ pol. dial. *bystrz* m. i f. 'wartki prąd wody na rzece' (SWil, Śląski SO IX 151), *Bystrz* NW i NM;

strus. *бѣстры -ру* 'szybkość, gwałtowność, o wodzie' (Slovarz DRJ Prob.), ros. dial. *бѣстры -ру* 'szybki prąd rzeki' (Dal), *бѣстры* pl. 'nazwa własna płytkiego miejsca w rzece z szybkim nurtem' (SRNG), *бѣстры* f. 'szybki prąd rzeki; wylew w czasie powodzi' (SRNG), ukr. dawne u Beryndy *бѣстры* 'silny nurt, wartki prąd wody'. ~

Por. z suf. *-ja-*: pol. dial. *bystrza* 'wartki prąd wody w rzece' (Śląski SO IX 151), ukr. dial. *бѣстрыя* : *бѣстрыя* 'silny nurt, wartki prąd wody';

z suf. *-je-*: pol. *bystrze* 'szybki prąd rzeczny, szybki potok', dawne 'ostrość, bystrość'.

Substantywowane adi. *bystrz*.

W.B.

bystrzecz *bystrzeca* 'rwący potok, rwący nurt, prąd rzeki'

~ pol. dawne *bystrzec bystrzeca* 'szybki, popędliwy, szybko pojmujący, o człowieku lub zwierzęciu' (L.), dial. kasz. 'wir w rzece' (Karłowicz SGP), już w 1412 r. *limitatio incipit a decursu aquae vlg. bystrzec* (Śląski SO IX 151), *Bystrzec* NW i NM od XIII w. (Rospond SEG), stczes. XIV w. *bystřec bystrčě* 'rwący potok', *Bystřec* NM (Profous MJČ I 259—60);

śle. *bistrec -ca* 'pojętny człowiek', dawne 'pojętność, lotność umysłu', *Bistrec* NW (Bezlej SVI I 64), sch. dial. *bistrac -aca* 'niezapłodnione jaje; szacowny człowiek' (RJAZ, RSAN), es. *бѣстрычъ* NM;

ros. dial. *бѣстрычъ -речя* 'płytkie kamieniste miejsce w rzece, gdzie woda płynie szybko' (SRNG), *Бѣстрычъ* NW (WRG I 244), ukr. *бѣстрычъ -речя* 'rwący potok górski', dial. *бѣстрычъ* 'ts.' (Jurkowski MS PAN 22, s. 22), *Бѣстрычъ* NW. ~

Por. z suf. *-ikz-*: sch. dial. *bistrík -ika* 'miejsce w rzece, potoku, gdzie woda jest przezroczysta; miejsce na bagnach nie zarośnięte szuwarami i trzciną', też NM (RJAZ, RSAN); ukr. dial. *bjstryk* 'rwący potok górski' (Jurkowski I. c.), ros. *Бѣстрычъ* liczne NW (WRG I 244—5).

Substantywowane adi. *bystrz*, o budowie zob. s. 99—101.

W.B.

byśle *byśleŕ'a* 'mający być, przyszły, futurus'

Na istnienie tej formy wskazują zabytki cs. ruskiej redakcji, w których od XI w. poświadczone są formy **бѣшаште(те)**, 'rzeczy, wypadki przyszłe, przyszłość, τὸ μέλλον', **бѣшашти** (też w postaci ruskiej z -a-, np. **бѣшашааго**, wyjątkowo w wskazującej na redakcję śrbułg. postaci na -ošt-, np. **бѣшаштея** n.). Liczne formy tego participium występują w XV—XVI-wiecznych kopiach Księgi Proroków (r. 1047), tu wyjątkowo ruska postać z -ě-, np. **сѣбѣшюуаася**.

Postać fonetyczna zapisów tego part. wskazuje na jego bułg.-maced. proveniencję (por. Vaillant MVS I 237).

Powyższe formy participialne wskazują na istnienie w słow. sygmatacznego futurum *byšo byšiši* mającego dokładny odpowiednik w lit. *būsiu* fut. do *būti*, lot. *būšu* fut. do *būt*, awest. *būšyant-* 'der ins Dasein treten wird'.

Inną postać fonetyczną reprezentuje stczes. adi. *probyšúcný* XV—XVI w. 'użyteczny, chytry' (< **probyšúci* z suf. -ьна, jak np. *všemohúcný* < *všemohúci*), wskazujące na formę participialną **byšotj-* : **byšo* **byšeši* (zob. Gebauer HMC III 2, 66—7).

Jagić AsPh XXVIII 35—6, Meillet SC 240, 334—5, Berneker SEW I 115, Trautmann BSW 40—1, Mayrhofer KEWA II 515, Kuznecov Morfol. prasl. 127—32, Pokorny IEW 149. K.P. — T.Sz.

byti 'istnieć, żyć, esse, existere; być obecnym, przebywać, znajdować się, adesse, praesentem esse; zdarzyć się, mieć miejsce, stać się, odbyć się, agi, fieri', poza tym w funkcji gramatycznej przy tworzeniu form peryfrastycznych jako verbum auxiliare i copula zob. *bě, by, bȋdō, bylъ, esmь*

~ pol. *być* od XIV w., połab. *bojt*, dłuż. *byś* (dial. też *buś*, np. Fasske Vetschau), guż. *być* (dial. też *buć*, Pfuhl, Michalk Neustadt), czes. *byti*, śla. *byt'*;

śle. *bīti*, sch. *bīti*, scs. **быти**, bułg. *бу* skostniały inf., dziś w wyrażeniu *може бу* 'być może', poza tym zastąpione przez formę praes. *сам*;

strus. **быти**, ros. *быть*, ukr. *бути* (w formie z -u- od XVI w., por. Rudnyćkyj ED 273), brus. *быць*. ~

We wszystkich językach słow. także w funkcji gramatycznej przy tworzeniu form peryfrastycznych.

Dokładny odpowiednik: lit. *būti* 'być; stawać się, odbywać się, zdarzać się; znajdować się; żyć', lot. *būt* 'być'. Pierwotny dat. od ie. sub. *bhūti-* zob. *byth*. Do ie. *bheu-*, *bheuo-* : *bhū-* 'rosnąć, dojrzewać' > 'stawać się, być': stind. *bhāvati* 'powstaje, staje się, jest' (aor. *ābhūt*), gr. *φύω* 'wytwarzać, wydawać, wypuszczać; rodzić, wydać na świat', *φύομαι* 'rodzić się, powstawać, rosnać', aor. *ἔφῶ* = stind. *ā-bhū-t* (ie. **é-bhū-t*), por. ses. aor. 2 i 3 sg. *by*, łac. *fui* 'byłem', stłac. *fūi*.

Pedersen KZ XXXVIII 327, Berneker SEW I 114, Trautmann BSW 40—2, Pokorny IEW 146—50. K.P. — T.Sz — F.S.

byto dial. pln. 'pobył; mienie'

~ stpol. XVI w. wyjątkowe *dobre byto* 'dobrobył' (SP XVI IBL), może i NO z r. 1468 *Bytho* (SSNO), czes. dial. moraw. *byto* 'pobył' (Bartoš DSM: *dluhe byto* 'dlouhý pobył');

ros. przestarz. *быто* 'sprzęt domowy, mienie' (wg Dala stare), już w strus.: *Москвичи побѣгоша и бѣжачи пометаша своя быта ... и грабиша то быто московское и псковское Изборяне* (Srezn.). ~

Ze zmianą rodzaju do *bytś*, oboczność rodzajów m. i n. nierządka. Rozwój znaczeniowy jak w *bytś*, *bydło*. K.P.

bytś 1. subst. dial. pñ. 'istnienie, życie, bytowanie, vita', 'czas, okres, pora', zach. 'miejsce pobytu, zamieszkanie'

~ pol. *byt -tu* 'istnienie, warunki materialne życia' od XIV w. (nowsze: 'istota żyjąca, rzecz istniejąca'), 'utrzymanie, warunki materialne życia' (też sñ. *bət -tu* 'egzystencja, życie', *dobri bət* 'dobre życie', Lorentz PW) od XVI w., stpol. XV w. 'mieszkanie, przebywanie, habitatio', w XVI w. 'miejsce pobytu', głuź. *byt* 'istota, istnienie, egzystencja' (tylko u Pfuhla i z gwiazdką; niepewne), czes. *byt -tu* 'mieszkanie, kwatera', książkowe 'egzystencja, życie' od XIV w., stczes. też 'podstawa, istota, natura', dial. moraw. *byt -tu* 'czas, okres', sła. *byt -tu* 'mieszkanie, kwatera', przestarz. 'egzystencja, życie';

strus. БЫТЬ u Srezn. bez znaczenia w 1 przykładzie: Князь же Семень весь *бытъ* запечаталь, ros. *бѣм -ma* 'życie, sposób życia, warunki życia; obyczajowość' (też dial., Słowarz Rjazan.), 'bytowanie, życie' (z ros.: bułg.-maced. *bum* 'życie, bytowanie', BER 50), dial. *бѣм -ma* : *-my* 'sposób, sposób działania' (np. скорым *бѣмом* 'szybko'), 'ład', 'czas, pora; pora dnia, roku', 'pleć (męska, żeńska)' (SRNG, Sl. Rjazan.), ukr. dziś tylko w compositach np. *нобым -my* 'bytowanie; sposób życia, życie', *добробѣм -my* 'dobrobyt', stokr. od XVII w. *бымъ* 'istnienie, bycie; warunki egzystencji; mieszkanie, pobyt' (Тымчѣнко), brus. *бым бѣмы* 'tryb życia, życie codzienne, warunki życia', 'bytowanie, życie'. ~

Pierwotne abstractum odpierwiastkowe (rdzeń ten sam co w *byti*) utworzone za pomocą sufiksu *-to-*.

Odpowiedniki ie.: stind. *bhütá-m* 'istota, istnienie', stisl. *buđ* f. 'mieszkanie'; z krótkim *-u-*: lit. *būtas* 'dom', stprus. *buttan* n. 'ts.', stirl. *both* f. 'chata', gr. φυτόν 'roślina; szepcz, pęd; stworzenie, istota; potomek'. Por. *bytś* adi.

Trautmann BSW 41—2, Pokorny IEW 146—7, Vasmer REW I 159, Sławski SE I 53. K.P. — T.Sz.

bytś 2. adi. partic. praet. pass. 'były'

~ pol. dawne XVI—XVII w. *byty* 'który już był, były' (SP XVI IBL, L.), dziś dial. kasz. *bəti* 'ts.' (Lorentz PW), głuź. *byty* 'ts.' (Pfuhl);

ros. dial. *бѣмѡу* 'zdrowy, moeny, krzepki' (SRNG), brus. dial. *бѣмы* 'były' (Nosovič). ~

Dokładne odpowiedniki ie.: lit. *būtas* 'który był', 'przebyty, odbyty', stind. *bhütá-* 'były; będący', awest. *būta-* 'ts.'

Trautmann BSW 41—2, Pokorny IEW 146—7.

K.P.

bytś 'byt, istota, istnienie'

~ stczes. XIV—XV w. *byt -ti* f. 'istota, byt, bycie, istnienie';

sñe. książkowe *bīt -ti* 'istnienie; egzystencja' (SSKJ; u Plet. *bīt* f. 'ts. '), sch. dawne *bīt bīti* f. 'istota, natura; bycie, istnienie' wyjątkowo w XVI—XVII w. (tylko u dwóch pisarzy, RJAŽ), dziś liter. *bīt bīti* 'istnienie, byt, istota, jestestwo', cs. БЫТЬ 'bycie, γένεσις' (Srezn. z Jana Egzarcha, odpis XIII w.). ~

Por. scs. ИО-БЫТЬ Supr. 'znak zwycięstwa, zwycięstwo', ЗАБЫТЬ 'zapomnienie'.

Pierwotne abstractum odpierwiastkowe kontynuujące ie. **bhūti-* zob. *byti*.

Dokładny odpowiednik ie.: stind. *bhūti-* : *bhūti-* 'bycie; dobry stan, rozwi-

janie się, dojrzewanie', lit. *buitis* gen. *buities* 'istnienie; egzystencja' (z wtórnym *ui*). Z krótkim *ū*: grec. φύσις 'natura, istota; wzrost; byt'.

Trautmann BSW 42, Pokorny IEW 147. K.P. — T.Sz.

byťje n. forma rzeczownikowa czasownika *byti*, dial. też 'miejsce pobytu, mieszkanie'

~ pol. *bycie* n. rzeczownik odsłowny od *być*, stpol. XV w. 'byt, żywot, vita; obecność, praesentia' (dial. 'warunki bytowania, życia', Szymczak Domaniówek; kasz. 'byt', Sychta SK), XVI w. 'essentia, existentia, substantia', 'istnienie, wystąpienie, pojawienie się', 'obecność, pobyt, przebywanie', dłuż. *byśe* n. 'istnienie, przebywanie, mieszkanie', 'istota', 'gospodarstwo; mieszkanie', głuź. *byće* n. 'egzystencja, istnienie, byt; przebywanie, pobyt; mieszkanie', czes. *byti* n. 'byt, istnienie, życie', stczes. *bytie* n. 'ts.', 'przebywanie, pobyt' od XIV w., śla. *bytie* n. 'byt, istnienie, życie';

śle. *bitje* n. 'byt, istnienie' (książkowe, SSKJ), 'istota; stan; natura', sch. *biće* n. 'byt, życie, egzystencja, istnienie' (od XIV w.), 'istota, natura', przestarz. 'pobyt, bytność', 'mieszkanie, pomieszczenie, habitatio', dial. 'stan, położenie', 'mienie, majątek' (RSAN, Vuk), scs. *бытие* n. 'istnienie, egzystencja, byt; pochodzenie, powstanie, początek', cs. też 'narodzenie, nativitas' (SJS), stąd: bułg. liter. *bumie* n. 'byt, istnienie', maced. *bumie* 'istnienie, życie';

strus. *бытие*: *бытыє* n. 'istnienie', 'γένεσις, generatio', ros. *бытие* n. (przestarz. też *бытьє*, SSRJ) 'byt; egzystencja, istnienie; życie', dial. *бытие* n. 'zdarzenie, wydarzenie', *бытьє* n. 'majątek, mienie, bogactwo' (SRNG), ukr. *буття* n. 'istnienie; pobyt, przebywanie', stokr. XV—XVII w. *бытьє* 'istnienie' (Тумчєнко), brus. *быццє* n. 'byt', dial. 'życie; stan; obecność, pobyt' (Nosovič). ~

Od partic. *byťo*, o suf. *-yje* zob. s 85—6.

K.P. — T.Sz.

byťnъ 'ten, który istnieje, który jest, istniejący', 'związany z bytem, istnieniem', 'ważny, istotny'

~ stpol. rzadkie XV w. *bytny*, *bytni* 'istniejący, istotny', w XVI w. też 'teraźniejszy, współczesny', głuź. *bytny* 'istniejący, istotny' (u Pfuħla z gwiazdką, Zeman), czes. *bytný* 'istotny, rzeczywisty', 'odnoszący się do życia' (stczes. tylko *bytnost* 'byt, istota');

śle. *biten -tna* 'istotny, ważny' (wg Plet. z czes.), sch. *bitan -tna* 'główny, podstawowy; charakterystyczny; istniejący, rzeczywisty' (RSAN; w XVII—XVIII w. 'praesens', 'substantialis, essentialis', RJAZ), maced. *битен -тна* 'istotny, ważny';

strus. *бытныи*: *хлѣбъ нашъ бытныи дажъ намъ* 'codzienny' (XIII—XIV w.), *бытнаго* słowa XI w. (Srezn.), ros. dial. *битный* 'przeszły, były', *битный*, *бытнóу* 'gruby, zdrowy, mocny', 'krzepki, spoisty' (SRNG). ~

Od *byťo*, *byťь*.

Dokładny odpowiednik w bałt.: lit. *būtinas* 'istotny, ważny, rzeczywisty; główny; konieczny'.

Zubatý Studie I 1, 46, Trautmann BSW 42.

T.Sz.

byvaťi *byvaję* iter. do *byti*

~ pol. *bywać -wam* od XIV w., dłuż. *bywaś -wam*, głuź. *bywać -wam*, czes. *bývati -vám*, stczes. od XIV w. *bývati -vaju*, śla. *bývat' -vam*;

śle. *bivati bivām*, sch. *bivati bivām* od XII w., scs. *БЫВАТИ БЫВАЖЬ, БЫВАТИ СЯ*, bułg. *бивам -вам*, maced. dial. *бивам -u*;

strus. БЫВАТИ БЫВАЮ, ros. *бы́вать* -ва́ю, dial. *быва́ться*, ukr. *бува́ти* -ва́ю, brus. *бываць* -ва́ю. ~

Iterat. ze wzdłużeniem samogłoski rdzennej do *bzv-* (zob. **bzveně*). Por. lit. *buvóti* 'bywać, często być, przebywać', *bùvo* 'był'.

Meillet Ét. 47, MSL XIV 359, SC 303, Osten-Sacken AslPh XXXII 333, Trautmann BSW 40—1. K.P.

byvolъ *byvola* 'zwierzę ssące, podobne do wołu, Bos bubalus, bawół'

byvolъ: ~ stczes. wyjątkowe w XV w. *byvol* (Gebauer Sl.), sła. *byvol -la*, dial. moraw.-sła. *bivol* (Machek ES² 78);

sła. *bivol*, u Megisera 1592 *pivol* (o zmianie *b > p* zob. Ramovš HGSJ II 183), sch. *bivō* *bivola* od XV lub XVI w., dial. *bivol*, cs. БИВОЛЬ, rus.-cs. БИВОЛЬ XV lub XVI w., bulg. *búzol* (też w nazwach bot.), maced. *бигол*, dial. *bivul* (Małecki SW). ~

buvolъ: ~ dłuż. *buvol -la*, głuź. *buvol -la*, czes. od XIV w. *buvol -la*;

rus.-cs. БОУВОЛЬ XIII w., ukr. przestarz. *бýвол* (Rudnyćkyj ED 244). ~

Por. stczes. XV—XVI w. *búbal*, XIV—XV w. *buval*;

bujvolъ wsch.słow.: ~ rus.-cs. БОУВОЛЬ XIII w., ros. *бýвол -ла*, ukr. *бýвол* od XVIII w., dial. *бýсила -вола* (Hrinč.; u Żel. *бýсила бýволá*), *бýсил* (Żel.), brus. *бýсил -ла* (ze wsch.słow.: pol. dial. wsch. *bójwul*, *bujwól -wolu*, wyjątkowo w XVIII w. *bujwol*). ~

Z niejasnym *-a-*: pol. *bawól -wolu* od XIV w., w XV w. też w NO *Bawól* (z pol.: stduż. XVII w. u Chojnana *bawól*, brus. dial. *bávol*).

Ze słow.: węg. *bivaly* (Kniezsa MNSJ I 1, 93), rumuń. *bivol* (Mihăilă Impr. 77—8).

Wędrowną pożyczka. W słow. pierwotna postać *byvolъ* z łac. lud. **būvalus* < łac. *būbalus*, dial. *būfalus* 'gazela afrykańska', 'tur', od VII w. 'Bos bubalus' < gr. βούβαλος m. 'gazela afrykańska', 'Bos bubalus'. Słowianie zetknęli się z hodowlą tego zwierzęcia na płd. Europy. — Postacie *bujvolъ* zmienne drogą etymologii ludowej przez adideację do *bujъ* i *volъ*, por. ros. dial. *бýло*, *бýла*.

Meillet RS II 68, Brückner SE 18, Romanski JIRSpr XV 94, Walde — Hofmann I 118, Skok Festschrift Vasmer 510—12, Machek ES² 78, Vasmer REW I 139, Sławski SE I 28, Frisk GEW I 256, Schrader RIA I 52.

K.P. — T.Sz. — F.S.

byzati, byžėti, byziti zob. **bъzati**

bybrъ zob. **bōbrъ**

byrati *berъ* 'przystosowywać do niesienia, trzymania: ujmować, chwycić; zrywać, zbierać (np. jagody); przyjmować; zajmować, zabierać, przywłaszczać sobie', 'zawierać związek małżeński', *dušo byrati* 'oddawać ducha, konać, umierać', *nožъ beretъ* 'nóż dobrze tnie'; **byrati** się 'chwycić się, przygotowywać się do jakiej czynności, rozpoczynać, zaczynać; wyruszać, iść; zbierać się, gromadzić się; zmagać się, pasować się; pobierać się, zawierać związek małżeński'

byrati: ~ pol. *brać biore* (w XIV—XV w. częściej *bierzę*, dziś dial.) 'przystosowywać do niesienia, trzymania; ujmować, obejmować, chwycić, zajmować; czerpać, zaopatrywać się w co, nabywać; otrzymywać, przyjmować, dostawać; rozpoczynać jaką czynność, osiągać jaki stan', *brać ślub* 'żenić się, wychodzić za mąż' (por. dial. *brać dziewczkę* 'żenić się', już w XVI w. *w małżeństwo* *brać* 'poślubić'), stpol. od XIV w. i dial. w nieco szerszym znaczeniu:

'rwać, zrywać' (dziś ograniczone do pewnych zwrotów, np. *brać grzyby, brać miód* 'wyjmować, wybierać'), 'porywać, unosić (o wodzie, drapieżnych ptakach); zajmować, zdobywać, grabić (np. miasta, grody); kopać, np. rów, studnię', *ryba bierze* 'chwytą przynętę', *brać dzieci* 'przyjmować przy porodzie', połab. *berē* 3 sg. praes. 'zbiera, bierze', dłuż. *braš ņeru : ņetom* 'brać; podnosi się, wzbierać (o wodzie); zabierać, przywłaszczać sobie, kraść', głuz. *brać bjeru* 'brać; zabierać, przywłaszczać sobie, kraść', *k sebi brać* też 'przybierać na wadze, tyć', *brać sebi koho* 'żenić się z kim, wychodzić za mąż za kogo', czes. *bráti beru* 'brać, przyjmować, zabierać; odbierać, pozbawiać kogo czego, kraść', *brát si někoho* 'wstępować w związek małżeński', stczes. *bráti boj* 'walczyć, wojować', *dušu bráti* 'konać, umierać', sła. *brat' beriem* 'brać, chwytając; odbierać, zabierać, grabić, kraść', *brat' včelám med* 'podbierać pszczołom miód', *berie na seba* (o zwierzęciu) 'przybiera na wadze, tyje', *ryby berú* 'ryby biorą, chwytają się na przynętę', *britva (dobre) berie* 'brzytwa (dobrze) goli', *kosa neberie* 'kosa nie tnie, źle tnie';

sł. *bráti bérem* 'zbierać, zrywać np. jagody, winogrona; brać, zabierać; czytać' (w tym ostatnim znaczeniu kalka z niem. *lesen*, Unbegaun RES XII 21), sch. *bráti bërēm* 'zrywać, rwać np. winogrona, jabłka; zbierać np. kukurydzę, drzewo w lesie; brać, pobierać, gromadzić, obejmować, zawierać', stsch. też 'zbierać, porywać, grabić', *bráti dušu* 'konać, umierać, oddawać ducha', dial. dubrownickie *žito bráti* 'żąć, ścinać, żyznać', scs. *врати берэ* 'zbierać np. kłosy; wybierać', bułg. *берá -pém* 'zrywać, zbierać; gromadzić; obierać (o ranie)', dial. 'zawierać, obejmować', *ne берú грúжа* 'nie martw się', *берá дыуá* 'oddawać ducha, konać, umierać', dial. *берá грáх* 'popętniać grzech', *берá cpám* 'wstyd mi', *берá стýд* 'robi mi się zimno', *берá крýжéние* 'urządzać chrzciny', *берá жалосттá*, *берá милосттá нýкому* 'wzbiera we mnie żal, tęsknota za kim', maced. *берам берем* 'zbierać, zrywać; obejmować, zawierać; gromadzić; obierać (o ranie)', *бере дыуа* 'jest w agonii, umiera', *бере грúжа* 'martwi się', *место не го бере* 'nie może sobie znaleźć miejsca';

ros. *брáть берý берéиь* 'brać, zabierać', dial. i strus. 'zbierać, zrywać (np. grzyby, jagody, len); wyszywać, tkąć wzory', ros. *рыба берэм* 'ryba chwytą przynętę', *косá (пилá, нóж) не берэм* 'kosa (piła, nóż) nie tnie', *это ружьё берэм далеко* 'ta strzelba daleko niesie', ukr. *брáти берý -pém* 'brać, chwytając, przyjmować; pobierać; zbierać, zrywać (grzyby, jagody); dziergać, międlić len, konopie', przestarz. 'żenić się', *коса берé* 'kosa dobrze tnie', dial. *брáти дити́ну* 'przyjmować (o akuszerce)', *брáти зýбу* 'rwać zęby', *кoшýля брáна* 'koszula tkana we wzór, haftowana', brus. *брáць берý -pэм* 'brać (też o rybach), zabierać, pobierać', dial. 'międlić, dziergać len, konopie', *касá не бярэ* 'kosa nie tnie'. ~

brati se: ~ pol. *brać się* 'ujmować się, obejmować się, chwytając się; rozpoczynając, zaczynając; zamierzać; pojawiać się, powstawać; pochodzić', stpol. i dial. też 'skierowywać się, przygotowywać się do odejścia, wyruszać, udawać się, iść, podążać', 'zawierać związek małżeński' (dziś *pobierać się*), kasz. *brać sa* 'pasować się, zmagać się' (Endzelin RFV XLIX 79—80), dłuż. *braš seŭe (se)* 'pobierać się, żenić się, wychodzić za mąż', czes. *bráti se* 'starać się, stawać po czyjej stronie; pochodzić, mieć początek; wybierać się, udawać się, zmierzać, iść; pobierać się, wstępować w związek małżeński', sła. *brat' sa* 'zabierać się, iść, odchodzić; przygotowywać się do jakiejś czynności, brać się, wynikać, pochodzić; pobierać się, wstępować w związki małżeńskie'; sch. *bráti se* 'zbierać się, gromadzić się', bułg. *берá ce* 'zbierać się, groma-

dzić się, *зрѳздето се берѳ* 'zbiera się, zrywa się winogrona', maced. *берам се* 'zbierać się, gromadzić się';

rus.-cs. *вратисн* 'walczyć, zмагаć się', ros. *брáтъся* 'brać się, chwytac (się), podejmować się, przedsiębrać', dial. pód.-zach. 'pobierać się, wstępować w związku małżeński', ukr. *брáтися* 'brać się, chwytac się; zbierać się, isć, zmierzac; podejmować się, zobowiązywac się; pokrywac się' (np. *брáтися льѳдом* 'pokrywac się lodem'), 'pobierać się, wstępować w związek małżeński', 'bić się, zмагаć się', *брáтися чѳм* 'zamieniac się w co, przybierac postac', *брáтися на цѳ* 'wychodzic, wspinać się', brus. *брáцца* 'brać się, chwytac się; isć, kierowac się: przykladac się do czego, starać się, lgnac; poręczac, brać odpowiedzialność; ujmowac się za kim; pobierać się, wstępować w związku małżeński', *нанач брáўся вялікі марѳз* 'na noc brał silny mrѳz', *бярэцца на дзѳнь* 'nastaje, nadchodzic dzień'. ~

Do ie. *bher-* 'nieść' (mającego też praes. atematyczne: łac. *fert*, gr. homer. *φѳρτε*, stind. wed. *bhárti*): goc. *baira* 'niosć', stirl. *biru*, łac. *ferō*, gr. *φѳρω*, stind. *bhárāmi*, orm. *berem* 'ts.', por. też ze zmianą znaczenia lit. *beriu* 'sypić'. Inf. *bьrati* na miejscu oczekiwanego **bьrti* (= lit. *birti* 'sypac', stind. *bhrti-* 'niesienie') według tematu psł. praet. **bьrā-*, por. *дырати дѳро*, *пырати перѳ*. Pierwotne znaczenie 'nieść' najlepiej zachowane w derywatach *ber'da*, *bermę* (zob.), szcзatkowo także i w verbum, np. stpol. *szkodę brać* 'ponosić szkodę', *bierze się na co* 'zanosi się na co', *brać* (o wodzie, drapieźnych zwierzętach) 'unosić, porywac'; ros. *ружьѳ берѳт далеко* 'strzelba daleko niesie'. Punktem wyjścia znaczenia 'brać' były złożenia z prefiksami *u-* a zwłaszcza *sz-*: *sz-bьrati* pierwotnie 'zniesć' > 'zebrać'.

Vaillant RES XXII 29, Stang BSV 34—5, o rozwoju znaczenia 'zawierac związek małżeński' Hujer LF XL 304, Lang LF XLIII 331—2. F.S.

бьzděti zob. **psьzděti**

